

NE NASILJU

jedinstven društveni
odgovor

**TREĆA MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
DRUŠTVENE DEVIJACIJE**

**ZBORNİK RADOVA
NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR**

Banja Luka, 2018. godine

Izdavač:

**CENTAR MODERNIH ZNANJA
BANJA LUKA**

**Glavni i odgovorni urednik:
Doc.dr Nebojša Macanović**

Urednici:

Prof. dr Jagoda Petrović
*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci*

Prof.dr Goran Jovanić
*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu*

Naučni odbor:

Akademik prof.dr Miodrag Simović (Banja Luka–BiH), prof.dr Milenko Kundačina (Mostar-BiH), prof.dr Aleksandar Jugović (Beograd – Srbija), prof.dr Ruža Tomić (Mostar-BiH), prof.dr Velimir Rakočević (Podgorica – Crna Gora), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Snežana Mojsoska (Skopje-Makedonija), prof.dr Oliver Bačanović (Skopje-Makedonija), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), doc.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija).

Recezentски odbor:

Prof.dr Jagoda Petrović (Banja Luka-BiH), prof.dr Refik Čatić (Zenica-BiH), prof.dr Vladimir Stojanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Miodrag Romić (Banja Luka-BiH), prof.dr Petar Rajčević (K. Mitrovica-Srbija), doc.dr Nikolina Grbić- Pavlović (Banja Luka-BiH), prof.dr Husein Ljeljak (Mostar-BiH), doc.dr Slobodan Simić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), doc.dr Kristina Bobrek Macanović (Banja Luka – BiH), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), doc.dr Vildana Pleh (Sarajevo- BiH), doc.dr Gordan Radić (Mostar – BiH), doc.dr Nebojša Macanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Tatjana Gerginova (Skopje-Makedonija), doc.dr Mirjana Đorđević (Beograd-Srbija), doc.dr Nikola Findrik (Bihać-BiH).

**Lektor i korektor:
Kristina Bobrek Macanović**

**Tehnička priprema:
Oksana Bačinski**

**Štampa:
Markos**

**Za štampariju:
Igor Jakovljević**

**Tiraž:
200**

SADRŽAJ

Predgovor	9
Prof.dr Brane R. Mikanović <i>Metodološki pristupi istraživanju vršnjačkog nasilja</i>	13
Prof.dr Goran Jovanić <i>Penalni tretman nasilnika</i>	21
Akademik prof.dr Miodrag Simović, prof.dr Dragan Jovašević <i>Krivičnopravna zaštita života u novom zakonodavstvu Republike Srpske</i>	33
Prof.dr.sc. Jasminka Zloković, prof.dr.sc. Anita Zovko <i>Nasilje maloljetne djece nad roditeljima-socijalni i pedagoško-andragoški problem</i>	44
Dr Filip Mirić, prof.dr Danica Vasiljević Prodanović <i>Društveni odgovori na nasilje nad osobama sa invaliditetom</i>	52
Prof.dr Dragan Jovašević, prof.dr Vladimir Simović <i>Krivična djela nasilja protiv državnih organa</i>	59
Prof.dr.sc. Esmeralda Sunko, Marina Karalić <i>Kompetencije i stavovi odgajatelja o psihičkom zlostavljanju djece</i>	66
Doc.dr Gorana Bandalović, mr Valentina Pandurić <i>Iskustva zlostavljanih žena u partnerskim zajednicama</i>	76
Marija Maljković <i>Nasilje u partnerskih zajednicama</i>	84
Dr Vida Vilić, doc.dr Natalija Žunić <i>Prevenција i mere zaštite od kompijuterskog kriminaliteta</i>	92
Dr Dijana Janković, Ivana Milovanović <i>Primena zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Republici Srbiji</i>	101
Mr Sretko Janković <i>Strah od nasilničkog kriminaliteta</i>	113
Milica Luković MA, Vera Petrović MA <i>Nasilje u porodici – zločin bez adekvatne kazne</i>	122
Prof.dr Nikola Mijanović <i>Vršnjačko nasilje u periodu rane adolescencije</i>	139
Prof.dr Almedina Čengić <i>Savremena verbalna komunikacija i mediji XXI vijeka</i>	150
Prof.dr Petar Rajčević <i>Suočavanje s pojavama nasilja u društvu i među školskom decom</i>	158

Dr.sc. Hazim Selimović, mr Haris Jašarević <i>Pomoć učenicima kod zlostavljanja u školi</i>	167
Marija Barjaktarović, prof. raz. nastave Mila Barjaktarović Jelić, dipl.psiholog <i>Prevenција Vršnjačkog nasilja u mlađim razredima osnovne škole</i>	175
Ljilja Barjaktarović, prof.raz.nastave <i>Latentni konflikti kod djece mlađeg školskog uzrasta</i>	181
Dr Radovanović Ivana <i>Uloga nasilnog ponašanja u školi u etiologiji i prevenciji zloupotreba droga od strane učenika</i>	186
Aleksandra Dimitrijević, MA <i>Nasilje na Facebook-u među učenicima osnovne škole</i>	195
Miloš Mitrović, MA <i>Uloga nastavnika i škola u prevenciji vršnjačkog nasilja</i>	203
Biljana Joksimović, MA <i>Želja uspješnijih učenika za isticanjem u drugom ciklusu osnovne škole, vršnjačko nasilje ili ne</i>	215
Doc.dr Milica Kovačević, mr Ljiljana Stevković <i>Nasilničko ponašanje na sportskim priprembama -normativna rešenja i problemi u Srbiji</i>	225
Mr Dražan Erkić, dr Stanislav Dragutinović <i>Nasilje u sportu kao segment ugrožavanja bezbjednosti</i>	233
Jelena Simonović, MA <i>Nasilje u sportu</i>	241
Mr Anita Ilić <i>Crtani filmovi i agresivno ponašanje dece</i>	249
Prof.dr Brankica V. Popović <i>Kulturna previranja i nasilje</i>	259
Doc.dr Dragan Stefanovski <i>The influence of socioeconomic factors on the occurrence of domestic violence</i>	266
Dr Goran Krstajić, Dr Dragan Obradović <i>Tretman osuđenika i viktimizacija u maloletničkom zatvoru</i>	275
Mr Sanela Pekić <i>Socijalni uzroci recidiva heroinskih ovisnika</i>	284
Dipl. kriminolog Amina Šurković, dipl.psih.Nemanja Popović <i>Profil zlostavljača</i>	292
Dipl. pravnik Jelena Milenković - Vuković <i>Zlostavljanje i zanemarivanje dece u porodici</i>	301

Dr Šahim Kahrmanović, mr Šejla Kadribašić <i>Fenomen nasilja i heavy metal muzika</i>	310
Jovana Anđelković, MA <i>Medijsko nasilje</i>	320
Dr Dragoljub Reljić <i>Nasilje nad starijim licima u institucijama za njegu, smještaj i zaštitu</i>	331
Mr Jelica Matović <i>Nasilje nad osobama treće životne dobi</i>	340
Dr Jelena Tanasijević, Tamara Borisavljević <i>Hraniteljstvo kao odgovor na potrebe dece žrtava nasilja u porodici</i>	348
Dipl. kateheta Anđa Anđelić s. Amata <i>Ovisnost kao uzrok ili posljedica nasilja</i>	357
Mr Valentina Smolović <i>Nasilje među mladima sa posebnim osvrtom na institucionalnu ustanovu nezavodskog tipa JU "Centar" Ljubović</i>	361
Nina Babić, MA <i>Društvena reakcija na maloljetničko prestupništvo i ovlaštenja organa starateljstva</i>	367
Alma Hadžić, prof.dr Lejla Kafedžić <i>Odgojni centar kao odgovor društva na fenomen nasilja</i>	377
Mr Nejra Zejnullahu Suljagić <i>Karakteristike PIE profila kod ovisnika o heroinu</i>	384
Davor Strika, MA <i>Divergentnost pojma nasilja - mladi i nasilje</i>	394
Dr Zorica Mršević, mr Svetlana Janković <i>Inkluzivna bezbednost kao način smanjenja rizika od katastrofa i pratećeg nasilja</i>	401
Doc.dr Dragan Radišić <i>Savremeno shvatanje terorizma i njegove posledice delovanja</i>	412
Mr Dejan Novaković, mr Martin Matijašević <i>Krivična dela protiv polne slobode i rizik od diskriminacije</i>	421
Doc.dr Hatidža Beriša, prof.dr Rade Slavković, mr Ivan Rančić <i>Terorizam - pretnja globalnoj bezbednosti</i>	430
Dr Mirza Lišinović <i>Preventivna diplomatija kao diplomatija mira i njena primjena na području bivše Jugoslavije</i>	439
Mr Gordana Nikolic <i>Nasilničke karakteristike krivičnog dela iznude</i>	447

Milica Stanković, MA <i>Proganjanje - iz ugla društvenih institucija</i>	456
Doc.dr Rusmir Kozarić <i>Preventivna djelatnost policije kao odgovor na spolno nasilje nad djecom</i>	463
Mr Sanja Golijanin <i>Nedozvoljene radnje u upravnom postupku i njihovo sankcionisanje</i>	473
Dunja Đurković Radlović <i>Proganjanje - izazovi nove inkriminacije</i>	480
Vladimir Miletić <i>Otmica kao oblik organizovanog kriminaliteta nasilja u R.Srbiji</i>	491
Mr Tamara Marić <i>Osnovne karakteristike krivičnih sankcija u pozitivnom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske</i>	499
Mr Dragana Kosić <i>Statistički pokazatelji oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog dijela u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske</i>	509
Prof.dr Jagoda Petrović, Maja Kremenović Katić, MA <i>Vršnjačko nasilje i medijacija - iskustva srednjoškolaca u Republici Srpskoj</i>	523
Prof.dr Biljana Babić <i>O pejorativnoj leksici u imenovanju osobe u dnevnim listovima Glas Srpske i Nezavisne novine</i>	531
Prof. dr Vesna Đurić <i>Djeca žrtve nasilja u diskursu dnevnih štampanih medija Republike Srpske</i>	538
Mr Anđela Kuprešanin Vukelić <i>Normativni i profesionalni standardi u izvještavanju online medija o maloljetničkom nasilju u Republici Srpskoj</i>	547
Doc. dr. sc. med. Nera Zivlak Radulović <i>Psihosocijalni tretman za počiniocce nasilja u porodici - neiskorišteni potencijali klubova</i>	558
Jagoda Drljača, MA <i>Shizofrenija i nasilje kroz najteže krvne delikte</i>	565
Dejan Petrović, doc.dr Kristina Bobrek Macanović <i>Scalable Cyberbully Activity Research Framework</i>	574
Mr. sc. Amer Osmić, Mr. sc. Enita Čustović <i>Cyberbullying (mobbing) u Bosni i Hercegovini</i>	581
Doc.dr Idriz Ćosić <i>Mobing kao vrsta nasilja</i>	588

Anida Dudić, MA <i>Mobing - problem pojedinca ili problem društva</i>	597
Doc.dr Edis Bajić, doc.dr Nermin Mulaosmanović, doc.dr Nusret Hamidović <i>Mobing – uzroci i posljedice</i>	608
Doc.dr Helena Lajšić <i>Uticaj mobinga na radnu organizaciju i upravljanje performansom ljudskih resursa uz podršku informacionih sistema</i>	614
Dipl.soc.radnik Tamara Đuričić <i>Uloga socijalnog rada u zaštiti djece od zlostavljanja</i>	624
Doc.dr Miodrag Lukić, mr Nenad Lučić <i>Mala i srednja preduzeća kao faktor rasta životnog standarda u Republici Srpskoj</i>	633

Predgovor

Društvene devijacije predstavljaju odstupanje od moralnih, pravnih, religijskih ili običajnih normi društva; dakle odstupanja od društvenih normi i vrijednosti (kao što su kriminal, prostitucija, pedofilija, samoubistvo, bolesti zavisnosti, prosjačenje, društvena dezorganizacija i sl.). Takve pojave narušavaju univerzalne vrijednosti, remete ustanovljene norme ponašanja, izazivaju društvenu reakciju. Jedna od takvih devijacije jeste i nasilje. Uprkos nastojanjima međunarodnih asocijacija, nacionalnih država, nevladinih i drugih organizacija, nasilje u savremenom svijetu poprima nove metode i tehnike i postaje sve prisutnije u našim životima. Bezbjednost prosječnog stanovnika naše planete, uprkos svim osvojenim slobodama i pravima, nije veća nego što je bila u vremenu od prije nekoliko vijekova. Stoga je imperativ savremenog odgovora na sve vrste nasilja udruživanje pojedinaca, odnosno kolektivna, sinhronizovana reakcija na nasilje.

Posmatrajući problem nasilja kroz istoriju vidimo da su najčešće djeca i brojne marginalizovane grupe bili žrtva ove devijantne društvene pojave. Pored nasilja diskriminacija, segregacija i getoizaciju su bile prateće pojave žrtava nasilja. Iako smo već uveliko kročili u XXI vijek i dalje se suočavamo sa etiketiranjem i stigmom pojedinaca, grupa, naroda. Upravo polazeći od ove činjenice, kao i novih vidova nasilja koji prate savremena tehnološka dostignuća željeli smo se baviti uzrocima i posljedicama nasilja, ali prije svega reakcijom društva i mjerama koje društvo mora da primjeni kako bi efikasnije uticao na ovu sve rašireniju devijantnu pojavu.

Reakcija na sve oblike nasilja mora biti jedinstvena, te je i sama tema ove naučne konferencije zapravo poruka svih učesnika da društvo mora imati jedinstven stav i pravac u borbi protiv svih vidova nasilja.

Međunarodna naučna konferencija „Društvene devijacije“ baveći se ove godine problemom nasilja u društvu želi da kroz prezentovanje naučnih i stručnih radova autora utvrdi „dijagnozu“, ali i predloži adekvatnu „terapiju“ koja će anomiju društva i njegove probleme pretvoriti u konstruktivna rješenja. Ta rješenja će biti osnova za prevenciju nasilja u društvu, ali i dobra naučna baza za izradu adekvatnih strategija kada je u pitanju borba protiv nasilja.

Ukupno sedamdeset i jedan rad naučnih radnika, kao i ljudi iz prakse, koji su publikovani u zborniku „*NE NASILJU – jedinstven društveni odgovor*“ zapravo su pregled ne samo raznovrsnih oblika nasilja koji se identifikuju u našem društvu, nego i pokušaj postavljanja jasnih smjernica i zdravog konteksta koji odgovaraju na pitanja šta i kako preduzeti u cilju prevencije i resocijalizacije nasilnika, kako i na koji način spriječiti nasilje u porodici, kako ublažiti agresivnost mladih ljudi, nasilje u školama, povećati bezbjednost i kako stvoriti što bolje uslove za život i zdravo odrastanje djece. Publikovani radovi su značajni kako sa naučnog, tako i sa društvenog i aplikativnog aspekta, jer problem nasilja sagledavaju kao „ozbiljnu i prijeteću devijaciju“ na koje društvo mora imati jedinstven odgovor. Zbornik radova pod nazivom „*NE NASILJU – jedinstven društveni odgovor*“ je samo još jedna nadogradnja prošlogodišnjeg naučnog skupa i društvena potreba da se o ovom problemu javno i smjelo govori, a sve u cilju društvenog ozdravljenja i vraćanja pravim društvenim vrijednostima i očuvanju porodice.

PLENARNA IZLAGANJA

METODOLOŠKI PRISTUPI ISTRAŽIVANJU VRŠNJAČKOG NASILJA

Prof. dr Brane R. Mikanović¹
Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet

Apstrakt: Istraživanje vršnjačkog nasilja, posebno uzroka koji do njega dovode, ima veliki naučni značaj za pedagogiju. Taj značaj, osim mogućnosti za razvoj različitih modela prevencije vršnjačkog nasilja, posebno se ogleda u mogućnosti smanjivanja raskoraka između teorijskih i praktičnih saznanja, ali i u identifikovanju novih metodoloških pristupa u istraživanju vršnjačkog nasilja. U fokus rada autor stavlja problem metodološkog pristupa istraživanju vršnjačkog nasilja. Dosadašnja saznanja o vršnjačkom nasilju, bilo da su nastala teorijskim proučavanjem i/ili empirijskim istraživanjem, nisu upitna. Nedostatak se posebno očituje u tome što istraživači uglavnom opisuju stanje i posljedice, a ne uspijevaju da otkriju uzroke koji dovode do vršnjačkog nasilja. Stoga je cilj rada da se ukaže na teorijsko-metodološke probleme u istraživanju vršnjačkog nasilja, ali i da se ukaže na metodološke mogućnosti u naučnom poboljšavanju istraživanja ovog problema. Rezultati istraživanja pokazuju da u pedagoškoj nauci postoji izvjestan raskorak između teorije i vaspitno-obrazovne prakse, što znatno umanjuje mogućnost egzaktnijeg istraživanja vaspitnih pojava uopšte, pa otuda i vršnjačkog nasilja. U istraživanju vršnjačkog nasilja postižu se znatno bolji pedagoški efekti primjenom intervjuisanja i akcijskih istraživanja.

Ključne riječi: formalno nasilje, neformalno nasilje, istraživanje nasilja, intervjuisanje, akcijsko istraživanje.

Uvod

Nema dana da ne saznamo o nekom obliku nasilja u našem okruženju. Savremeni mediji tome posebno doprinose. Tako nasilje postaje sveprisutna pojava u cijelom društvu, ali i u našim školama. Percepcija čovječanstva danas pokazuje da je nasilje stalno u porastu. U porastu je i vršnjačko nasilje. Nasilje moramo tumačiti kao kompleksnu društvenu pojavu. O vršnjačkom nasilju znamo mnogo, ali ne i dovoljno. Teorijska i empirijska saznanja još uvijek ne omogućavaju da sa velikom sigurnošću ukažemo na trend kretanja vršnjačkog nasilja. Pretpostavljamo da se različiti oblici formalnog i neformalnog nasilja stalno ispoljavaju, ali da njihovi obimi i intenziteti nisu stalni, kao i to da se stalno mijenja i odnos broja onih koji spadaju u grupu nasilnika i onih koji spadaju u grupu žrtava.

Vršnjačko nasilje u školama nije novina, ali novinu predstavljaju novi oblici nasilja, sve veće posljedice po razvoj i vaspitanje djece i mladih, ali i sve veći broj uzroka koji dovode do različitih oblika nasilja i koje je sve teže identifikovati.

Iskustveno procjenjujući stanje u pedagoškoj teoriji i vaspitno-obrazovnoj praksi, sa velikom sigurnošću možemo konstatovati da između teorije i prakse postoji izražen raskorak, svakako u korist teorije. Pedagoška nauka još uvijek nema jedinstven metodološki pristup istraživanju vršnjačkog nasilja. Da stanje bude još kompleksnije, u metodici vaspitnog rada ne postoje pedagoške strategije prevencije pojavnosti, potpunog eliminisanja ili bar smanjivanja vršnjačkog nasilja. Dosadašnja istraživanja, još uvijek u dovoljnoj mjeri, nisu pokazala da li je vršnjačko nasilje antisocijalno ponašanje, da li je rezultat socijalne izolacije ili pak pogrešne socijalne promocije djece i mladih. Svim tim problemima doprinosi i to što u pedagogiji ne postoji sistematsko prikupljanje podataka.

---

¹ brane.mikanovic@ff.unibl.org

Teorijsko-metodološki problemi u istraživanju vaspitnih problema

U savremenoj pedagoškoj nauci, odnosno u savremenim pedagoškim istraživanjima, treba nastojati da se što je moguće šire (kvantitativno) i dublje (kvalitativno) istraže vaspitno-obrazovni procesi i problemi. To je interes i cilj i pedagoške teorije i pedagoške prakse, jer se time doprinosi smanjivanju raskoraka između teorijskih i praktičnih saznanja o određenom problemu. U pedagogiji se o vaspitanju uopšte saznavalo i saznanje se na različite načine. Među najčešćim načinima Veljko Bandur i Nikola Potkonjak (1999) izdvajaju sljedeće:

1. *racionalno* – saznanje na osnovu filozofskih, ideoloških, teleoloških, kulturnih, društvenih, vrijednosnih i drugih pogleda na čovjeka, njegovu suštinu, smisao postojanja, na njegovu sudbinu, pa i njegovu društvenu zajednicu;
2. *intuitivno i zdravorazumski* – subjektivno sagledavanje vaspitnih problema;
3. *praktično i iskustveno* – na osnovu iskustva pojedinca, institucije i društva i
4. *naučno* – organizovanim i sistemskim proučavanjem i istraživanjem.

I u savremenoj pedagoškoj nauci danas se prepliću različiti pristupi u istraživanju, posebno su se izdvojile dvije paradigme: kvantitativna i kvalitativna. Nema sumnje da najveću vrijednost u pedagogiji imaju eksperimentalna istraživanja, jer ona u najvećoj mjeri doprinose egzaktnim saznanjima.

Proces naučnog saznanja o određenom vaspitnom problemu najviše je determinisan gnoseološkim i epistemološko-metodološkim zakonitostima naučnog saznanja. Otuda se i pedagoške, odnosno vaspitne pojave mogu naučno istraživati, jer se vaspitanje ispoljava u svojoj dijalektičnosti. Treba imati na umu i to da saznanje o vaspitnim pojavama nikad nije konačno niti je u potpunosti objektivno. Zbog toga često pedagozi istraživači ukazuju na to da rezultati istraživanja brzo zastarijevaju i da njihov smisao nije u tome da se iskaže količina (kvantitet) neke vaspitne pojave, već da se sagleda uzročnost određenje pojave. Otuda pedagozi, posebno metodolozi, treba stalno da vrše procjenjivanje važnosti, teorijskog, praktičnog i društvenog značaja aplikativnosti određene pedagoške pojave (Микановић, 2015).

„Vaspitanje shvaćeno cjelovito i integralno, a ne samo kao prost zbir pojedinačnih dijelova, u svojoj raznovrsnosti i mnoštvu pojavnih oblika, može biti predmet naučnog saznanja, proučavanja i istraživanja“ (Банђур и Поткоњак, 1999, стр. 63). Zbog toga pitanje, pa i sumnju u to – *Da li vaspitanje treba istraživati i da li se ono može istraživati?* u savremenoj pedagoškoj nauci treba zamijeniti pitanjem – *Kako istraživati vaspitanje i koje naučne pristupe prihvatiti kao metodološki najsigurnije?*

Na osnovu istraživanja u pedagogiji omogućava se njen naučni razvoj, ali i, što je jednako važno, i naučno saznanje o određenim vaspitnim pojavama. „Cilj naučnog razvoja je unapređivanje pedagoške teorije i pedagoške prakse. Naučni razvoj podrazumijeva konstantno proširivanje teorijskih saznanja, s ciljem unapređivanja (revolucionisanja) pedagoške prakse. Naučno saznanje se može odvijati na relaciji od pedagoške teorije ka pedagoškoj praksi, ali i od pedagoške prakse ka pedagoškoj teoriji. Ova druga relacija rijetko se ostvaruje u pedagogiji“ (Микановић, 2015, str. 387).

Razvoj pedagoške nauke bitno je određen usklađenošću njenog teorijskog i empirijskog razvoja. U pedagoškoj prošlosti postojali su periodi kada se veća pažnja poklanjala teoriji ili praksi. To je, na određen način, dovodilo do „razdvajanja“ teorije i prakse, pa i klasifikovanja nauka na teorijske i praktične (Бранковић, 2008; Микановић, 2015). Upravo je to razdvajanje dovodilo i do (ne)saobraženosti teorije i prakse, što je umanjivalo i usporavalo proces naučnog saznanja u pedagogiji uopšte.

Drago Branković (2008) i Brane Mikanović (2015, 2016) smatraju da bitne momente u procesu naučnog saznanja u pedagogiji čine: pedagoške naučne činjenice, pedagoške naučne zakonitosti (zakoni) i pedagoške naučne teorije. Utvrđivanje novih pedagoških činjenica, otkrivanje pedagoških zakonitosti (zakona) i konstituisanje pedagoških teorija se, prije svega, ogleda u mogućnosti razvoja sistema naučnih saznanja u pedagogiji. Pedagogija kao nauka ima svoju strukturu, koju je lakše proučavati i prestrukturisati pomoću: pojmova, činjenica, hipoteza (pretpostavki), zakona, teorija, metoda i drugih strukturnih elemenata nauke. Stoga pedagoško saznanje čini izuzetno kompleksan saznanjno-logički sistem. U svom razvoju neke nauke dosegle su nivo naučnog sistema, što nije slučaj sa pedagozijom.

Odnosima pedagoške teorije i pedagoške prakse pedagozi su se oduvijek bavili. „Sa teorijsko-gnoseološkog aspekta pedagoška praksa se može sagledavati kao izvor teorijskih saznanja, kao kriterijum istinitosti teorije, ali praksa može biti i cilj naučnih saznanja. Kriterij vrednovanja odnosa pedagoške teorije i prakse može biti i njihova saobraženost“ (Бранковић и Микановић, 2017, str. 152).

Drago Branković i Brane Mikanović (2017) konstatuju da se u razvoju pedagoške nauke mogu uočiti tri nivoa (ne)saobraženosti pedagoške teorije i prakse:

- a) pedagoška teorija je razvijenija od vaspitno-obrazovne prakse,
- b) pedagoška teorija i praksa u razvoju su saobražene (približno se prate) i
- v) pedagoška teorija zaostaje iza razvoja pedagoške prakse (postoji raskorak).

Metodološki posmatrano, između pedagoške teorije i prakse često je postojao i postoji „raskorak“ ili nesaobraženost. Problem se nalazi posebno u tome što u pedagogiji nisu dovoljno istraženi faktori koji doprinose toj (ne)saobraženosti. Nesaobraženost ili raskorak nastaje kao posljedica različitih strukturnih konstituenti pedagoške teorije i vaspitno-obrazovne prakse.

Treba imati na umu i to da „raskorak“ u razvoju pedagoške teorije i vaspitno-obrazovne prakse ima i neke gnoseološke vrijednosti. Gnoseološke funkcije pedagoške prakse su:

- a) pedagoška praksa je jedan od bitnih izvora za konstituisanje pedagoških teorija,
- b) pedagoška praksa je pouzdan kriterijum testiranja valjanosti (istinitosti) pedagoške teorije i
- c) pedagoška praksa (stanje, problemi, vrijednosti, ograničenja) može biti i krajnji cilj procesa naučnog saznavanja.

Gnoseološku vrijednost nema svaka pedagoška praksa već samo ona koja se zasniva na definisanim koncepcijama i ciljevima vaspitanja. Dakle, kada se radi o vršnjačkom nasilju, ne radi se o nikakvoj pedagoški poželjnoj i prihvatljivoj praksi. Naprotiv, to i ne može biti pedagoška i vaspitna praksa.

Metodolozi moraju biti svjesni vrijednosti ne samo „prirodne“ već i „vještačke“ pedagoške prakse. Samo teorija koja se konstituiše kao rezultat dokazanosti opštih empirijskih naučnih hipoteza omogućava razvoj pedagoške teorije ali i unapređivanje vaspitno-obrazovne prakse. Empirijski (induktivno) konstituisane pedagoške teorije podižu pedagošku praksu na viši razvojni i naučni nivo. Zapravo, radi se o cikličnom razvoju pedagoške teorije i prakse. Te metodološke vrijednosti odnosa pedagoške teorije i prakse mogu se iskazati i saznanjem da se pedagoške (empirijske) teorije konstituišu otkrivanjem i generalizacijom zakonitosti pedagoške prakse ali da je bitna funkcija pedagoške teorije „revolucionisanje“ pedagoške prakse.

Implikacije o vršnjačkom nasilju

Teorijski i empirijski radovi kod nas, ali i u svijetu, obiluju podacima o vršnjačkom nasilju. Proučavanja i istraživanja ukazuju na postojanje dvije grupe nasilja: formalno i neformalno nasilje. U empirijskim radovima najčešće se kvantitativno opisuju različiti oblici nasilja, identifikuju se mnogobrojni pristupi i faktori prevencije nasilja, ukazuje se na to kako prepoznati žrtvu.

Uvidom u relevantne radove o vršnjačkom nasilju moguće je uočiti sljedeća usmjerenja istraživača:

- nastojanja autora da pojmovno odrede vršnjačko nasilje,
- analiza rizičnih i protektivnih faktora vršnjačkog nasilja,
- identifikacija različitih oblika formalnog nasilja,
- identifikacija različitih oblika neformalnog nasilja,
- pedagoška prevencija vršnjačkog nasilja.
- vršnjačko nasilje u školi i
- žrtve vršnjačkog nasilja.

U zaključnim razmatranjima najčešće nalazimo konstatacije da je vršnjačko nasilje stalno u porastu, da nasilnici sve češće postaju djeca mlađeg školskog uzrasta, te da se danas u odnosu na formalno nasilje mnogo češće ispoljavaju različiti oblici neformalnog nasilja. Dakle, u istraživačkim radovima najčešće se radi o tome da se znatno identifikuju posljedice, a tek neznatno uzroci koji

dovode do pojave različitih oblika nasilja. Razlozi za to svakako se nalaze u teorijsko-metodološkim problemima istraživanja vršnjačkog nasilja.

Kvalitet istraživačkih radova opravdava da u naučnom smislu možemo govoriti o solidnoj „pedagoškoj teoriji o vršnjačkom nasilju“, ali ne i o „pedagoškoj metodologiji istraživanja vršnjačkog nasilja“. Na osnovu navedenih usmjerenja, posebno istraživačkih nalaza, uočljivo je da se istraživači nisu znatno bavili teorijsko-metodološkim pristupima istraživanju vršnjačkog nasilja.

Kako istraživati vršnjačko nasilje – metodološke mogućnosti

Vršnjačko nasilje nije jednostavno istraživati. Svako nasilje je samo po sebi kompleksna pojava. Kada se u obzir uzme i to da se sve češće radi o istovremenom ispoljavanju različitih oblika vršnjačkog nasilja, postaje jasnije zašto ga je teško istraživati. Već smo naglasili da vršnjačko nasilje nikako ne može predstavljati poželjnu pedagošku praksu. Dakle, nisu opravdana ni moguća istraživanja u kojima se namjerno izaziva vršnjačko nasilje. Zbog toga o vršnjačkom nasilju ne saznajemo direktno, kao npr. o znanju učenika, primjenom testova znanja, nakon usvajanja određenih nastavnih sadržaja, već indirektno, onda kada se vršnjačko nasilje ne ispoljava. Indirektnim saznanjem najčešće tretiramo veći broj ispitanika koji ne ispoljavaju vršnjačko nasilje. Otuda se često ne radi o stvarnim i objektivnim procjenama ispitanika, već o poželjnim, logičkim, očekivanim, slobodnim i sl. Taj problem se posebno uočava kada je istraživanje usmjereno na istraživanje obilježja nasilnika. Malo će ko direktno za sebe konstatovati da je nasilnik.

Brane Mikanović i Marijana Maran (2016) istraživali su neformalno nasilje u srednjoj školi i ukazali na slabosti primjene tehnike skaliranja. Uvijek treba imati na umu da svaka istraživačka tehnika ima svoje vrijednosti i ograničenja. U istraživanju je primijenjena tehnika skaliranje i instrument koji je prethodno baždaren. Kako autori imaju i prethodna iskustva u primjeni ovog instrumenta u istraživanju neformalnog nasilja u osnovnoj školi (vidi kod Mikanović i Popović, 2013) navešćemo neka zapažanja. Prilikom primjene instrumenta (skalera) ispitanici iskazuju stav prema svakoj tvrdnji u instrumentu iako se svaka od navedenih tvrdnji na njih ne odnosi. Na uzorku od 440 učenika, o stvarnim žrtvama neformalnog nasilja radi se približno u 10% slučajeva (ispitanika), čime se smanjuje kvantitativni a time i kvalitativni pristup istraživanju. Stavovi nisu iskazivani na osnovu iskustva, već na osnovu „nagađanja“ i slobodne procjene učenika. Primjenom skalera nismo otkrili uzroke različitih oblika neformalnog nasilja. Primjenom skalera izostao je i direktni kontakt ispitanika i istraživača što dodatno otežava dijagnostikovanje. Slabosti primjene tehnike skaliranja u istraživanju neformalnog nasilja moguće je prevazići primjenom drugih istraživačkih tehnika kao što su anketiranje i intervjuisanje.

Jelena Maksimović i Daliborka Mančić (2013) pisale su o akcijskim istraživanjima u funkciji prevencije vršnjačkog nasilja. Istraživanje pokazuje da se primjenom akcijskih istraživanja znatno otvara mogućnost da se uzroci vršnjačkog nasilja kvalitativno objasne. U fokusu ovog rada biće analiza primjene akcijskih istraživanja u prevenciji vršnjačkog nasilja, s ciljem metodološke opravdanosti njegove primjene.

Istraživanje Marijane Maran i Brane Mikanovića (2016) pokazuju da je moguće identifikovati pedagoško-metodološke vrijednosti intervjuisanja u istraživanju neformalnog nasilja. Zbog toga se u ovom radu ukazuje na mogućnost primjene tehnike intervjuisanja u istraživanju vršnjačkog nasilja uopšte.

„Preferencija određenog pristupa istraživanju, tj. različita metodološka polazišta istraživača, mogu proizlaziti iz različitog razumijevanja prirode čovjeka i društvenih pojava koje želi istražiti, zatim iz različitog razumijevanja prirode znanja i slično” (Slunjski i Burić, 2014, str. 150). Metodološke pristupe istraživanja vršnjačkog nasilja treba stalno mijenjati i prilagođavati.

Akcijska istraživanja vršnjačkog nasilja

Savremeni pedagozi sve češće ukazuju na potrebu i opravdanost uvođenja akcijskih istraživanja u prevenciji raznih problema u vaspitanju djece i mladih. Vršnjačko nasilje je čest vaspitni problem i svi pedagoški pokušaji i nastojanje da se ono suzbije su prihvatljivi.

Za akcijska istraživanja se treba odlučiti iz razloga što na njih možemo gledati dvojako. Prvo, akcijska istraživanja se mogu tretirati kao izuzetno efikasno sredstvo u osnaživanju ličnosti nastavnika kao vaspitača, odnosno kao sredstvo koje omogućava različitim subjektima da se u nastavnom, odnosno vaspitno-obrazovnom procesu, lakše uključe i više angažuju u unapređivanju vaspitne funkcije nastave ili u unapređivanju vaspitanja uopšte. Svaka pedagoški efikasna prevencija unapređuje proces vaspitanja. Drugo, na akcijska istraživanja treba gledati kao na sredstvo istraživanja (metodološki pristup).

„Akcijsko istraživanje podrazumijeva akciju i istraživanje, poboljšanje postojećeg stanja uvođenjem novina“ (Maksimović i Mančić, 2013, str. 60). Akcijsko istraživanje sjedinjuje akciju i istraživanje i omogućava različitim subjektima da budu i pokretači akcije, ali i istraživači. Tako učenici sa kojima se realizuje pedagoška prevencija vršnjačkog nasilja postaju suistraživači, što u kvalitativnom smislu otvara nove mogućnosti za što efikasniju prevenciju, ali i za rješavanje vaspitnih problema. Akcijska istraživanja omogućavaju da se postojeća vaspitno-obrazovna praksa mijenja. Vrijednost akcijskog istraživanja posebno se nalazi u tome što se, na određen način, pridobija saglasnost svih učenika da se preduzmu i unesu određene promjene u njihovom ponašanju, aktivnostima i sl.

Poželjno je da akcijsko istraživanje vršnjačkog nasilja obuhvati:

1. direktno identifikovanje problema vršnjačkog nasilja (npr. nemogućnost otkrivanja uzroka za ispoljavanje određene vrste nasilja);
2. planiranje pedagoške intervencije u procesu prevencije vršnjačkog nasilja (radionica, diskusija, debata i sl);
3. primjenu pedagoške intervencije (uključivanje učenika u proces prevencije i ukazivanje da su i oni suistraživači);
4. vrednovanje procesa primjene i evaluaciju prvih ostvarenih rezultata intervencije u prevenciji vršnjačkog nasilja, te
5. refleksiju vaspitne prakse (sagledavanje učinjenog, prednosti i nedostataka, uočavanje manjkavosti i sl).

Pedagoška vrijednost akcijskog istraživanja vršnjačkog nasilja posebno se očituje u direktnom učešću svih učenika u prevenciji i u njihovom doprinosu mijenjanju postojeće prakse. Poželjno je da se svi subjekti upoznaju sa pedagoškom suštinom akcijskih istraživanja. Posebno je to bitno za nastavnike. Vrijednost akcijskih istraživanja je u tome što ona:

- doprinose definisanju profesionalne uloge nastavnika i vještina koje on posjeduje;
- povećavaju samopouzdanje nastavnika,
- povećavaju svijest o radu,
- razvijaju sklonost nastavnika da vrši refleksiju vlastite prakse,
- doprinose tome da nastavnici lakše mijenjaju svoja uvjerenja, stavove i vrijednosti,
- doprinose smanjivanju raskoraka između teorije i prakse,
- otvaraju nove pedagoške, ali i metodološke poglede nastavnika.

Za vaspitno-obrazovnu praksu akcijska istraživanja imaju posebnu vrijednost, jer se u procesu prevencije vršnjačkog nasilja može iskoristiti *vršnjačka podrška*. Prednosti korištenja vršnjačke podrške u ovim istraživanjima su brojne, a posebno treba izdvojiti:

- ispoljavanje vršnjačke podrške u školi doprinosi tome da škola vremenom postaje mjesto na kojem se istinski brine o djeci i mladima, njihovom razvoju i vaspitanju,
- o problemima izazvanim vršnjačkim nasiljem mladi se lakše i češće povjeravaju vršnjacima nego roditeljima, nastavnicima i drugim odraslima,
- pojedinci izloženi vršnjačkom nasilju objašnjavaju ga specifičnim jezikom i osjećanjima, koje opet bolje razumiju vršnjaci nego odrasli,
- u odnosu na nastavnike i roditelje, vršnjaci lakše i ranije otkrivaju nasilje,
- učenik žrtva koji ima vršnjačku podršku ima mogućnost da se nekome brzo i sa povjerenjem obrati,
- vršnjačka podrška je posebno važna u školi kada stručna služba i nastavnici istinski nemaju dovoljno vremena da se bave npr. interpersonalnim problemima svojih učenika,
- vršnjačka podrška je siguran osnov za razvoj različitih vještina koje mogu biti od koristi i kasnije u životu,

- vršnjačku podršku treba iskoristiti kao sponu sa drugim strategijama i postupcima podrške djeci i mladima koji su izloženi nasilju.

Primjena akcijskih istraživanja podrazumijeva koncipiranje adekvatnog metodološkog okvira, što u slučaju vršnjačkog nasilja podrazumijeva složene aktivnosti, posebno sa praktičnog aspekta.

Pedagoške vrijednosti intervju u istraživanju vršnjačkog nasilja

Pedagoški intervju se primjenjuje kada se želi doći do unaprijed određenih ciljeva. Pedagoška prevencija vršnjačkog nasilja mora se bazirati na dobro definisanim ciljevima i konkretizovanim zadacima. U pedagogiji se za vrijeme prevencije vršnjačkog nasilja primjenjuje intervju kome je cilj pružanje pomoći koja se ostvaruje u toku informisanja, dijagnostifikovanja, savjetovanja i praćenja vaspitanika. „U pedagoškom smislu intervju je djelovanje i liječenje koje obično počinje u sesiji savjetovanja putem davanih i direktnih informacija“ (Ракић, 1981, str. 9).

Marijana Maran i Brane Mikanović (2016) smatraju da se pedagoška vrijednost intervju posebno očituje u širini problema koji se njime mogu istraživati. Prevencija vršnjačkog nasilja površnim istraživačkim pristupima ne može dati veće pedagoške efekte. Intervju se koristi da se sa roditeljima i učenicima prikupe različiti podaci o učenju, slobodnom vremenu, vladanju, uslovima života i rada itd. Najznačajniji su oni podaci koji ukazuju na uzroke određenih stavova ili ponašanja.

Posebna vrijednost intervju je u njegovoj dijagnostičkoj funkciji. Zahvaljujući toj funkciji intervju moguće je doći do brojnih *dijagnoza* koje ometaju i ugrožavaju normalan razvoj ličnosti, što je posebno bitno kada se radi o istraživanju vršnjačkog nasilja. Dakle intervju, posebno dubinski intervju, omogućava otkrivanje uzroka koji dovode do pojave nasilja. Dijagnostičke i savjetodavne vrijednosti intervju su komplementarne, nadopunjuju se i predstavljaju dva antipoda na kontinuumu jednog kontinuiranog procesa. Da bi se od dijagnostike mogli pomjeriti ka savjetovanju neophodno je otkriti prave uzroke vršnjačkog nasilja. Tokom pedagoškog razgovora se smjenjuju dvije osnovne aktivnosti, a to su sakupljanje i *davanje* informacija. „Riječ *smjenjivanje* je usko povezana sa iskustvom pedagoga, jer nekad razgovor prođe samo u davanju informacija, nekad u primanju informacija, a nekada je i primanje i davanje obostrano. Davanje informacija ne treba biti *bombardovanje* informacijama“ (Maran i Mikanović, 2016, str. 45).

Da bismo uspješno davali i primali informacije, prvo moramo pridobiti vaspitanika, steći njegovo povjerenje, njegovu otvorenost i spremnost da prihvati preporuke drugih, da saraduje, da je spreman za početak borbe sa samim sobom. Otuda kažemo da je intervju prirodna tehnika i da omogućava približavanje intervjuiste i intervjuisanog. „Da bismo postavili *dijagnozu* sa ispitanikom moramo uspostaviti odnos zasnovan na povjerenju, diskreciji i empatiji, a to možemo jedino razgovorom. Ukoliko uspijemo da pridobijemo ispitanika i postavimo ispravnu *dijagnozu*, savjetovanje će se najčešće odvijati serijom razgovora, ali i savjeta (Isto, str. 45).

O metodološkim vrijednostima intervju nije jednostavno pisati. *Kako prepoznati i odrediti metodološke vrijednosti intervju?* „Odgovor na ovo pitanje je moguće pronaći na osnovu objašnjavanja obima i dubine naučnog saznanja putem intervju, opredjeljenjem da li će metodološki interes biti problem prakse i/ili naučnog saznanja i na osnovu odnosa intervjuista – intervjuisani“ (Isto, str. 45-46).

Vodeća misao pri razmišljanju o obimu naučnog saznanja o određenom pedagoškom problemu mora biti predmet istraživanja i stalno preispitivanje da li se i koliko se približavamo ili udaljavamo od istog. „Dubina naučnog saznanja se iskazuje stavovima koji predstavljaju specifičan skup radnih oruđa koja se koriste u naučnom saznanju. Ti stavovi mogu biti rečenički iskazi ili kombinacije simbola koji imaju simboličko-rečenički karakter. Oni su uvijek tvrdnja o stvarnosti prirode, čovjeka i društva. I kod pojma možemo razlikovati sadržaj, obim i područje primjene“ (Isto, str. 46). Dubina naučnog saznanja treba da se kreće u okvirima mogućnosti i ograničenja intervju u saznavanju i formiranju stava o vršnjačkom nasilju. Osnovna jedinica analize od koje se može krenuti u istraživanju je tvrdnja tj. rečenica o kojoj se ispitanici izjašnjavaju, određuju, odlučuju.

Pedagoški intervju se može posmatrati i analizirati sa raznih aspekata. Tako na primjer, ako ćemo govoriti o problemima u praksi, intervju je najčešće primenjivanja tehnika. Istraživanja u ovoj oblasti pokazuju da se najbolji rezultati postižu razgovorom. Osoba sa kojom razgovaramo može da bude učenik, nastavnik, roditelj ili staratelj, ili bilo koja druga osoba od koje se mogu dobiti relevantni

podaci za istraživanje. Da bi se shvatio smisao intervjua u pedagoškim istraživanjima, potrebno ga je razlikovati od intervjua ili razgovora koji imaju neku drugu svrhu.

Istraživanja u kojima se u direktnom odnosu nalaze istraživač i ispitanik su veoma delikatna i teška. U ovakvim istraživanjima velika se pažnja poklanja ulozi i pozicijama koju imaju ispitivač i ispitanik. Veoma je bitno da te specifične uloge budu zajedničke, ravnopravne i aktivne kako u odgovornosti, tako i u istraživačkom procesu. Samo na tom nivou, njihova interakcija je u prvom planu, a odlikuje se uzajamnim razumijevanjem, empatisanjem i prijateljstvom.

Zaključci:

Istraživanje vršnjačkog nasilja je otežano u pedagogiji zbog postojanja određenog raskoraka između teorijskih saznanja i praktičnih iskustava. Kada su u pitanju predmet, cilj i zadaci u empirijskim istraživanjima vršnjačkog nasilja, radi se o pluralitetu istih, ali problem ostaje uvijek isti – vršnjačko nasilje. U pogledu vršnjačkog nasilja, još uvijek su više izraženi praktični i metodološki problemi, nego sadržina teorijskih saznanja. Praktičarima nedostaju modeli prevencije vršnjačkog nasilja, a dokaz za to je činjenica da je vršnjačko nasilje stalno u porastu. Metodolozima nedostaju efikasni pristupi u istraživanju uzroka nasilja.

Primjena akcionih istraživanja i intervjuisanja su samo dvije metodološke mogućnosti čije naučne vrijednosti do sada u praksi pedagoške prevencije vršnjačkog nasilja nisu dovoljno iscrpljene. U odnosu na klasična empirijska istraživanja vršnjačkog nasilja, ovi metodološki pristupi omogućavaju analizu uočenih pozitivnih promjena u ponašanju učenika, mogućnost praćenja dužine trajanja uočene pozitivne pedagoške promjene. Posebna vrijednost akcijskih istraživanja i intervjuisanja u istraživanju vršnjačkog nasilja leži u mogućnosti njihove ciklične primjene, primjena nebrojeno puta ili primjena sve dotle dok se ne ostvare poželjne promjene ili dok se vršnjačko nasilje u potpunosti ne eliminiše iz vaspitno-obrazovne prakse, ali i iz škole i života djece i mladih.

Velika naučna vrijednost primjene akcijskih istraživanja i intervjuisanja u istraživanju vršnjačkog nasilja je u mogućnosti kreiranja novih modela prevencije vršnjačkog nasilja. Neki modeli mogu se odnositi na primjene različitih oblika intervjuisanja u okviru akcijskih istraživanja.

Literatura:

1. Банђур, В. и Поткоњак, Н. (1999). *Методологија педагогије*. Београд: Савез педагошких друштава Југославије.
2. Бранковић, Д. (2008). *Педагошке теорије – научне основе и развојни токови*. Универзитет у Бањој Луци.
3. Бранковић, Д. и Микановић, Б. (2017). Теоријско-методолошки проблеми (не)саображености педагошке теорије и праксе. У *Наука и стварност*, том 2, (151-161). Пале: Филозофски факултет.
4. Максимовић, Ј. и Манчић, Д. (2013). Акцијска истраživanja у функцији превенције вршњаčkog насилја. У *Методички обзори* 8. Пула: Факултет за одгојне и образовне знаности.
5. Маран, М. и Микановић, В. (2016). Педагошко-методолошке вредности интервјуисања у истраžивању неформалног насилја. У *Учење и настава* бр. 1, (43-60). Београд: *KLETT друштво за развој образовања*.
6. Микановић, В. и Поповић, К. (2013). Неформално насилје у основној школи. У *Педагогија* бр. 1, (79-89). Београд: Форум педагога Србије и Црне Горе.
7. Микановић, Б. (2015). Научно сазнање у педагогији. У *Стање и перспективе истраживања у хуманистичким и друштвеним наукама*, (385-403). Бања Лука: Филозофски факултет.
8. Микановић, Б. и Маран, М. (2016). Неформално насилје у средњој школи. У *Синтеза* 9, (65–81). Крушевац: Висока школа струковних студија за васпитаче.
9. Ракић, Б. (1981). *Интервју у васпитању*. Сарајево: Свјетлост.
10. Slunjski, E. i Burić, H. (2014). Акцијско истраživanje и развој нове културе односа темелјене на аутономији и еманципацији учитеља. У *Školski vjesnik*, 63, 1-2 (149-162). Split: Филозофски факултет.

METHODOLOGICAL APPROACHES FOR RESEARCH OF PEER VIOLENCE

Summary

The research of peer violence, especially the causes that lead to it, has a great scientific significance for pedagogy. This significance, apart from the possibility to develop different models of peer violence prevention, is particularly concerned with reducing the gap between theoretical and practical knowledge, but also in identifying new methodological approaches to peer violence research. In the focus of the paper, the author puts the problem of methodological approach to peer violence research. Former knowledge of peer violence, whether through theoretical study and / or empirical research, is not questionable. The disadvantage is particularly manifested in the fact that researchers mostly describe the condition and the consequences and fail to discover the causes that lead to peer violence. It is therefore the aim of the paper to address theoretical-methodological problems in peer violence research, as well as to point out the methodological possibilities in the scientific improvement of the research of this problem. The research results show that there is a certain gap between the theory and the educational practice in pedagogical science, which significantly reduces the possibility of more exact research of educational phenomena in general, hence of peer violence. Peer violence research achieves considerably better pedagogical effects by applying interviews and action research.

Keywords: *formal violence, informal violence, violence research, interview, action research*

PENALNI TRETMAN NASILNIKA

Prof. dr Goran Jovanić²

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

Apstrakt: Ciljevi rada su usmereni na eksploraciju mogućnosti i empirijskih iskustava u primeni penalnih tretmana fokusiranih na promenu ponašanja nasilnih prestupnika. U radu su prikazani pojedini modeli tretmana koji se primenjuju prema osuđenima za nasilna krivična dela u penalnim uslovima u svetu. Kažnjavanje nasilnika najčešće ima retributivna obeležja, dok su, u našim uslovima, odsutne specijalizovane tretmanske komponente. Društvena reakcija dovodi do ekstremnih zahteva za izricanjem najstrožih kazni, pa i za povratak smrtne kazne u repertoar krivičnih sankcija. Istovremeno, nedostaju zahtevi za sprovođenje penalnih tretmana osuđenih nasilnika. Prikazom nekih od modela penalnog tretmana koji se sprovode u pojedinim državama prema ovoj kategoriji osuđenih, nastojimo ukazati da nisu eksploatisani postojeći potencijali u društvenom reagovanju. Ispitivanje statičkih i dinamičkih faktora kriminalnog ponašanja nasilnika, daje mogućnost fokusiranja penalnog tretmana na neke od ustanovljenih faktora. Osim konstatovanja stanja, ustanovljavanja stepena visokog ili veoma visokog rizika, penalna praksa oskudeva u tretmanima usmerenim na dinamičke faktore nasilnog kriminaliteta. Kvalitetna etiološka saznanja nemaju odraza kroz adekvatne penalne tretmane, tako da ostaju na nivou konstatacija. U penalnim sistemima gde se primenjuju tretmani prema nasilnim osuđenim, beleži se različit stepen efektivnosti. Proces usavršavanja i modelovanja ka efektivnijim oblicima penalnog tretmana nasilnika daje odgovor na osnovno pitanje - šta raditi sa ovom kategorijom osuđenih u zatvoru. Poznato je da simplifikovano zatvaranje, segregacija, izolacija i odmazda, nisu dovoljni, niti daju efekte u pravcu redukcije recidivizma. Zanimljivo je činjenica da preko 97% osuđenih jednom izlazi iz zatvora. Zapostavljanje dinamičkih faktora rizika samo odlaže problem nasilnog ponašanja za izvesno vreme. Situacija se dodatno usložnjava negativnim komponentama stečenim boravkom na izvršenju zatvorske kazne. Radom ukazujemo da penalna praksa u domenu redukovanja nasilnog kriminaliteta može biti efektivnija. Potencijal naučnih i empirijskih saznanja može biti eksploatisan u penalnim uslovima u pravcu redukcije nasilja i recidivizma. Ignorisanje tih saznanja neće redukovati nasilje, ma koliko duge zatvorske kazne bile izricane.

Ključne reči: osuđeni, nasilje, penalni tretman, recidivizam

Uvod

Uprkos teškoćama u pojmovnom razgraničenju nasilnog kriminaliteta na koji ukazuju mnogi autori, Ignjatović (2011) ističe da se pri definisanju ove vrste krivičnih dela uvažava činjenica postojanja interpersonalnog nasilja. Obuhvat pojma se usmerava na one delikte u kojima postoji lični odnos učinioca i žrtve, čime se eliminišu politički motivisani akti (kao što su genocid i ratni zločini, koji imaju prevashodno političku i međunarodnu konotaciju). Nasilnim kriminalitetom se smatraju i dela organizovanog kriminaliteta, zbog primene nasilja ili pretnje nasiljem, iako je dominantna namera uvećanje materijalne dobiti što ih čini delima imovinskog kriminaliteta (Ignjatović, 2011). Bilo da se radi o aktu pojedinca koji namerno preti povredom ili nanosi fizičku, seksualnu ili psihičku povredu drugima ili sebi (Stanko, 2001), odnosno aktu koji se doživljava kao namera da se drugo lice povredi (Šeparović, 1985), evidentno je prisustvo agresivne namere povređivanja. Tako i Svetska zdravstvena organizacija daje svoju definiciju nasilja, kao namerne upotrebe fizičke sile ili pretnje njome, koja je upravljena protiv sebe, drugog, grupe ili zajednice, usled koje nastaje ili postoji velika verovatnoća da

---

² E-mail: goranjovanic@fasper.bg.ac.rs

će nastupiti povreda, smrt, ili negativno uticati na razvoj pojedinca ili uzrokovati deprivaciju (WHO, 2002).

Uznemirenost javnosti prisutna je usled učestalosti medijskih napisa o nasilju, gde su žrtve žene, nemoćni, deca, porodica, partneri, učenici, radne kolege, kada se nasilje ispoljava i na ulici, u medijima, u političkoj borbi za vlast, sportskim događajima ili usled obračuna kriminalnih grupa (Ilić, Maljković, 2014). Postoje tvrdnje (Falk et al., 2014) da je ta uznemirenost možda i preterana jer je svega 1% stanovništva odgovorno za 63% osuda za nasilni kriminal. Reterirali bismo na ovu tvrdnju podatkom da se u SAD taj procenat stanovnika nalazi na izvršenju kazne zatvora, jer od 250 miliona stanovnika te zemlje, prema podacima statističkog sajta Statista (2018), presek stanja za jul mesec 2017. godine govori da je 2.145.100 stanovnika bilo pod institucionalnim, zatvorskim tretmanom, što takođe čini oko 1% populacije date države. Pomenuti autori (Falk et al., 2014) takođe iznose podatak da je 93.642 individua imalo bar jednu osudu za nasilni kriminalni akt, kao i da su 24.342 osobe registrovane kao perzistentni nasilni osuđeni. Perzistentno nasilje ti autori (2014) povezuju sa muškim polom, poremećajem ličnosti, činjenjem nasilnog kriminaliteta i osudama zbog istog u ranijoj mladosti, kriminalitetom povezanim sa drogama i paralelnom upotrebom psihoaktivnih supstanci, pridodajući tom sklopu činilaca i izvesne mentalne poremećaje. Falk i saradnici (2014) zaključuju da je većina nasilnih zločina počinjena od strane malog broja perzistentnih nasilnih prestupnika, koje karakteriše rani početak činjenja nasilnog kriminaliteta, zloupotreba supstanci i poremećaji ličnosti. Ovakvi podaci dodatno ukazuju na potrebu za iznalaženjem adekvatnih penalnih tretmana, jer se upornost vršenja krivičnih dela javlja i nakon izvršenja prethodno preduzetih tretmana, bilo da je reč o uslovima zatvorskog, vaninstitucionalnog ili zdravstvenog tretmana. S druge strane, neoprezno bi bilo svu krivicu za recidivizam prebaciti na efektivnost tretmana nasilnih prestupnika, s obzirom da problemi reintegracije nastaju nakon izlaska iz zatvora, nastavkom života bivših osuđenih u lokalnoj zajednici, uz brojne i raznovrsne barijere postpenalnog prihvata (Jovanić i Petrović, 2017).

S obzirom na teške posledice nasilnog kriminaliteta i posebnu zainteresovanost društva da zaštiti porodicu od nasilja, u Srbiji je sredinom 2017. godine, stupio na snagu i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. glasnik RS, br. 94/16). Time je ostvareno dodatno nastojanje da se preventivnim delovanjem, normiranjem i inkriminisanjem nasilja u porodici, redukuje buduće nasilno ponašanje i viktimizacija članova porodice, kao nukleusa svakog društva. U godinama koje dolaze, biće moguće sagledati u kojoj meri se u tome uspelo, međutim naša analiza je usmerena u pravcu mogućnosti delovanja na učinioce nasilnog kriminaliteta, kod kojih preventivna nastojanja nisu dala rezultat, počinjeno je nasilno krivično delo, a državna reakcija je manifestovana u vidu izricanja zatvorske kazne.

O tempora, o mores!

Kažnjavanje učinilaca nasilnih krivičnih dela inicira spektar pitanja, nedoumica i predloga rešenja, što za posledicu ima sporenja, različite pristupe u analizama, idejama, zakonodavnim rešenjima i praksi realizacije kaznene reakcije. Nesporno je da sva društva reaguju kažnjavanjem zbog vršenja krivičnih dela, naročito težih i društveno opasnijih. Razmimoilaženja nastaju po pitanjima koga, zbog čega, čime, koliko dugo, na kakav način i sa kojim željenim ishodom treba kažnjavati (Jovanić, 2017).

Teorijski koncepti i organizacija izvršenja kazni evoluirali su kroz različite faze, promenom formi sankcionisanja, načina primene kazni i postupanja prema osuđenima. Fokus kažnjavanja se izmeštao sa ispaštanja, zastrašivanja, eliminacije i mučenja, ka nastojanjima da se postigne talionska ravnoteža, sve do savremenog perioda. U aktuelnom vremenu dominiraju težnje da se vremenski okvir zatvorske kazne iskoristi za uticaj na osuđenog u skladu sa individualnim rizicima i potrebama i načinom prilagođavanja na tretmanske uslove. Tretman se modifikuje i usklađuje sa reakcijama i odgovorima osuđenog na primenjene mere, poštujući i princip rezonanzivnosti (Andrews, Bonta & Wormith, 2011). Modifikacija teorije i prakse izvršenja kazni odrazila se u izvesnoj meri i na društveni odnos i stavove prema osuđenima na kaznu zatvora, pa se uporedo sa punitivnošću, koja je još uvek dominantna, sve više uočava rehabilitativni stav prema osuđenima. Razlike u idejama i praksi izvršenja kazni su vidljive, naročito ukoliko poredimo periode od pre dva veka (s početka egzistiranja zatvora kao kazne) i aktuelni period, u kome se nastoji, kada god je to moguće, izreći i izvršiti kaznu u vaninstitucionalnim, nezatvorskim uslovima (Jovanić, 2017). Međutim, još uvek postoje intenzivni retributivni stavovi javnosti kada se radi o osuđenima zbog krivičnih dela nasilnog karaktera, bilo da je

reč o ubistvima, razbojništvima, seksualnim deliktima, kao i onima koji su za posledicu imali viktimizaciju vulnerabilnih kategorija (Đurđević i sar., 2016).

Uznemirenje i nespokoj usled mogućeg recidivizma u postpenalnom periodu, uticao je na pojačanu opreznost i sprovođenje različitih mera kao što su uvođenje u registre, intenzivan nadzor, elektronski monitoring, zabrana kretanja u blizini potencijalnih žrtava (naročito dece) ili informisanje javnosti o prebivalištu i kretanju nasilnih prestupnika (Hanson et al., 2018). Tehnološki napredak i pojava elektronskih sredstava nadzora omogućili su da se delimično otkloni zabrinutost javnosti zbog prisustva osuđenih u zajednici na vaninstitucionalnom tretmanu, odnosno pod merama nadzora u zajednici tokom uslovnog otpusta. Međutim, strahovanja od pojave recidivizma, naročito nasilnog karaktera, uslovljena su i činjenicom da se u Sjedinjenim Američkim Državama oko oko 70 miliona građana nalazi u različitim kaznenim evidencijama, a oko tri i po miliona osoba je osuđeno u prethodnih pet godina zbog vršenja krivičnih dela (Crowell, 2016). Zabrinutost se intenzivira činjenicom da većina osuđenih iz zatvora izlazi na slobodu. Svake godine se oko 700.000 ljudi u SAD na taj način uključuje u svet slobode. Život na slobodi ne traje dugo za otpuštene, pa isti autor (Crowell, 2016) iznosi podatke u vidu procena da dve trećine otpuštenih biva ponovo uhapšeno u roku od tri godine nakon izlaska iz zatvora. Broj se uvećava paralelno sa dužim protekom vremena posmatranja, tako da oko tri četvrtine otpuštenih biva uhapšeno u periodu od pet godina nakon otpusta (Crowell, 2016).

Intenzivne diskusije se vode povodom suprotstavljenih interesa zajednice (izraženih u vidu ostvarenja javne bezbednosti od bivših i potencijalno budućih učinilaca nasilnog kriminaliteta), koja zadiru u prava na privatnost i nediskriminaciju pojedinaca, koji su “platili svoj dug društvu” izvršenjem zatvorske kazne, a istovremeno su registrovani, praćeni, obeleženi kao nepoželjni, opasni, segregirani i odbačeni.

Uspešna reintegracija se uobičajeno definiše odsustvom recidivizma. Međutim ima i drugačijih stavova (Grossi, 2017), koji ukazuju da kritičko sagledavanje kvaliteta saživota prestupnika u zajednici može biti drugi način definisanja uspeha tretmana. Društvene stigme i prepreke za stanovanje i zapošljavanje su na vrhu lestvice najvećih izazova sa kojima se suočavaju nasilni prestupnici po izlasku iz zatvora. Ovi faktori su često povezani, tako da teškoće u jednoj oblasti, mogu da doprinesu poteškoćama u drugim domenima (Grossi, 2017). Stigmatizacija je izraženija prema kategorijama nasilnih osuđenih, koji se definišu često i kao „opasni“ (Jehle, Harrendorf & Aebi, 2016), a potreba zaštite javne bezbednosti se posmatra kao primarna u odnosu na pojedina ustavna prava bivšeg osuđenog, naročito ako je osuđen za seksualni prestup (Aebi, Tiago & Burkhardt, 2015). U tom smislu se iznalaženje efektivnijih tretmana nameće kao dodatni imperativ, kako bi se smanjio recidivizam nasilnog kriminaliteta i pružila druga šansa za nastavak prosocijalnog života, bez stigmatizacije i diskriminacije od strane zajednice. Zato ne iznenađuju zalaganja da se, kada je to realno moguće, umesto u zatvorskom okruženju, tretman nasilnih prestupnika odvija u zajednici, kako bi se ublažile prepreke ponovnog uključivanja u svet slobode (Grossi, 2017).

Traganje od Martisona do današnjih nastojanja

Od Martinsonove tvrdnje iz 1974. godine da „ni jedan program ne funkcioniše“, koja je doživljena kao veliki udarac za penalnu rehabilitaciju, istraživači se trude da dokažu da stvari ipak nisu tako pesimistične. Istraživači i praktičari su prikupili znatan fond podataka o efektivnosti korektivne prakse u radu sa različitim kategorijama osuđenih. Organizacija izvršenja zatvorske kazne sa elementima lišavanja slobodnog kretanja, prinude, kontrole i konstantnog nadzora u sebi sadrže elemente nasilnog karaktera. Nasilje je bitno obeležje prethodnog života, kriminalno ponašanje posledica, a institucionalni – zatvorski tretman najčešće zakasneli pokušaj da se sa nasiljem prekine (Ilić i Žunić-Pavlović, 2002). Većina savremenih društava ima konfuzna očekivanja od zatvorskih ustanova. Ona su izražena očekivanjem da se istovremeno realizuje kazna i pozitivna promena ponašanja osuđenih, da se osuđeni za vreme kazne prilagodi nestandardnim uslovima i normativima koji vladaju u zatvoru, a potom, po izlasku na slobodu, da se automatski prilagodi konformističkim zahtevima zajednice. Dislokacija fokusa delovanja sa odmazde na korekciju, istovremeno na generalnu i specijalnu prevenciju, ukazuje na konfuziju očekivanja zajednice od zatvora i uloge koju treba primarno da ostvari. Umanjuje se efektivnost u ostvarenju tretmanskih ciljeva, što se odražava na

budžetske troškove, usled višekratnog angažovanja oko istog osuđenog sa istim ili još složenijim problemima (Jovanić, 2017).

Očekivanja zajednice da zatvor bude intenzivno deprivaciona i retributivna ustanova, koja uz strogu disciplinu i rigidan režim izvršenja kazne, treba da deluje na osuđenog u pravcu postizanja pozitivnih promena u ponašanju i istovremeno da rehabilitativno i reintegrativno priprema osuđenog za svet slobode i prosocijalno ponašanje, čine se u toj meri kontradiktorna i nerealna, da se unapred može očekivati recidivizam. Ostvarenje balansiranog pristupa, u kome zatvorski tretman podjednako respektuje bezbednost, kaznu, uložena sredstva u odnosu na potrebe osuđenih za podmirenje svakodnevnih troškova i dodatna ulaganja u specijalizovane tretmane fokusirane na redukciju rizika recidivizma, čini se kao skoro nemoguća misija. Dosadašnja iskustva u penalnom tretmanu osuđenih za nasilni kriminal pokazala su neefikasnost tretmana i segregativno-izolacionih mera baziranih na deprivacijama i održavanju reda i discipline u zatvoru. Traganja za programima zatvorskog tretmana koji će efikasnije redukovati recidivizam, ponudila su spektar pristupa i modela. Ukazaćemo na neke od njih, namenjene nasilnim osuđenim prestupnicima, a pregled literature ukazuje da programi zasnovani na uvažavanju principa rizika, potreba i responzivnosti (Risk Need Responsivity – RNR) u tome imaju nešto veću uspešnost u odnosu na disciplinsko-izolacione pristupe.

Grupa autora iz Kanade (Endruz, Bonta, Gendroj i Ros) je krajem XX veka formulisala principe efektivnih intervencija na osnovu metaanaliza, rezultata pojedinih programa i iskustava iz kliničke prakse (Žunić-Pavlović, 2004). Formulirane su tri principa efektivnog tretmana, koji pokrivaju centralna pitanja u postupanju prema prestupnicima: Risk, Need, Responsivity – RNR, odnosno princip rizika, princip potreba i princip responzivnosti (Andrws et all, 1990). Prema *Principu rizika*, intenzivan tretman treba primeniti prema osuđenima kod kojih postoji visok nivo rizika za kriminalno ponašanje, dok je za niskorizične slučajeve najbolje predvideti minimalan nivo usluga. Akcentovano je uverenje da se kod visokorizičnih prestupnika ipak može ostvariti pozitivna promena. Najveća redukcija recidivizma postiže se tretmanom visokorizičnih prestupnika. Primena intenzivnih intervencija na niskorizične prestupnike je dvostruko neopravdana. Osim što predstavlja neracionalno trošenje ograničenih resursa, pod izvesnim uslovima, može dovesti do povećanja recidivizma (Žunić-Pavlović, 2004). *Princip potreba*, fokusira se na faktore koji su prediktori kriminalnog ponašanja i mogući uzročnici kriminaliteta. Prema ovom principu, intervencije treba usmeriti na promenu poznatih prediktora kriminalnog ponašanja i recidivizma. Faktori recidivizma ili prediktori mogu biti *statični* (npr. životno doba započinjanja kriminalnog ponašanja), koji se ne mogu promeniti, i *dinamični* (npr. prokriminalni stavovi), koji potencijalno mogu biti promenjeni. Ciljevi intervencije treba da budu dinamička obeležja ličnosti i životne situacije visokorizičnih prestupnika, aktuelno povezani sa kriminalnim ponašanjem: promena antisocijalnih stavova, antisocijalnih osećanja i interakcija sa vršnjacima; unapređivanje porodične kohezivnosti u kombinaciji sa antikriminalnim modelovanjem; unapređivanje veština samokontrole, itd. (Žunić-Pavlović, 2004). Treći, *Princip responzivnosti* se odnosi na stilove i modele usluga koji treba da imaju snagu da utiču na postavljene specifične ciljeve, te da su usklađene sa stilovima učenja prestupnika. Autoritet postupanja podrazumeva "čvrst ali fer" pristup, a nikako interpersonalnu dominaciju i zloupotrebu. Stručnjak u tretmanu treba da se ponaša kao model i izvor socijalnog potkrepljenja, zarad unapređenja sticanja prosocijalnih i antikriminalnih stavova, kognitivnih i bihejvioralnih obrazaca. Odnos stručnjaka prema prestupniku treba da je interpersonalno topao i fleksibilan, uz izražen entuzijazam i jasno podržavanje antikriminalnih stavova i obrazaca ponašanja (Žunić-Pavlović, 2004). U prethodne tri decenije radilo se na prikupljanju i akumuliranju saznanja o efektivnosti primenjenih intervencija, dodavani su u popis novi principi, ali navedena tri osnovna polazna principa nisu napušтана.

Poštovanje pomenutih RNR principa nalaže primarno identifikovanje nivoa rizika kod nasilnih prestupnika. S obzirom na ozbiljnost posledica po žrtvu, porodicu žrtve i društvenu zajednicu, na procenu rizika obraća se posebna pažnja (Baldwin, 2015). Mere koje su ranije primenjivane prema nasilnim prestupnicima nisu uvažavale razlike u njihovim karakteristikama. Zato se kao imperativna nametnula potreba procene vrste i intenziteta rizika recidivizma u svakom konkretnom slučaju. Koncept rizika je povezan sa pojmom opasnosti i verovatnoće, sa zadatkom identifikacije i proučavanja opasnosti u pravcu smanjenja mogućnosti nove pojave. Procena rizika je proces identifikovanja i proučavanja opasnosti kako bi se smanjila verovatnoća njegovog ponavljanja (Mužinić i Vukota, 2010). Procena rizika je temelj efikasnog rada sa osuđenim. Kako mnogi autori ističu (Hanson, Sheahan & VanZuylen, 2013), primarno važno je izvršiti identifikaciju stepena rizika

prestupnika, kao i faktore povezane sa rizicima od vršenja novog krivičnog dela i odrediti intervencije koje bi mogle biti preduzete u pravcu smanjenja rizika recidivizma, kod svih kategorija prestupnika, uključujući i nasilne prestupnike.

Uvažavajući činjenicu hroničnog nedostatka budžetskih sredstava, Soković (2011) ističe da savremeni tokovi koji se dešavaju u sferi socio-ekonomskih i političkih odnosa insistiraju na smanjenom trošenju novca iz državnog budžeta, naročito kada je u pitanju izricanje i izvršenje krivičnih sankcija. Stavara se „nova penologija“ koja u prvi plan stavlja koncept rizika i verovatnoće i koja nije zainteresovana za uzroke kriminaliteta koliko je zainteresovana za kontrolu kriminaliteta. Idealno bi bilo da se buduće ponašanje može predvideti sa apsolutnom sigurnošću ishoda. Tako nešto, za sada, nije moguće zbog multikazalnosti ljudskog ponašanja i faktora koji doprinose vršenju krivičnih dela. Ipak, u prethodnih par decenija, sve više istraživanja uliva nadu da se recidivizam nasilnih prestupa može u izvesnoj meri predvideti. Pri tome je važno poštovati dva principa. Prvi princip se odnosi na trajne sklonosti ili potencijale za recidivizam, dok drugi princip obuhvata faktore koji ukazuju na pojavu kriminalnog ponašanja (Hanson, 2009).

Uprkos nekonzistentnosti istraživačkih rezultata, ipak postoji relativno visok nivo saglasnosti naučnika o faktorima koji doprinose ispoljavanju i održavanju faktora kriminalnog ponašanja. Na poznavanje tih faktora nadovezuje se efikasno planiranje i sprovođenje penalnog tretmana. S druge strane, odluka o uslovnom otpuštanju mora biti zasnovana na empirijskim i teorijskim saznanjima o etiološkim faktorima kriminalnog ponašanja i recidivizma i uverenju da se tretmanskim aktivnostima redukovala snaga dejstva dinamičkih faktora recidivizma (Petrović i Jovanić, 2017). Upotrebom instrumenata namenjenih proceni rizika, stručni radnici penalnih ustanova mogu egzaktnije proceniti rizike, kapacitete za promenom i potrebe za tretmanom kod osuđenih. To je preduslov adekvatnijeg planiranja i programiranja penalnog tretmana. Takođe, prilikom razmatranja opravdanosti dodele uslovnog otpusta, zatvori i sudovi imaju kvalitetnije pretpostavke za donošenje odluke i formiranje stava o opasnosti koju nasilni prestupnik predstavlja za društvo (Jovanić i Petrović, 2017a).

Saznanja o statičkim i dinamičkim faktorima rizika recidivizma, omogućila su istraživačima, poput Bonte i njegovih saradnika, da identifikuju tri grupe procedura za procenu rizika. Prvu grupu čini nestrukturisan profesionalno mišljenje, u kojem ni faktori rizika ni metod formiranja celokupne procene nisu unapred definisani (Mann, Hanson & Thornton, 2010). Drugu grupu procedura procene rizika čine strukturisani pristupi koji kombinuju statičke, istorijske faktore u jedan skor, koji predstavlja celokupan rizik. Stavke za instrumente koji pripadaju drugoj grupi procedura, biraju se isključivo na osnovu empirijskih veza sa recidivizmom. Ipak, daju nedovoljno informacija zatvorskim stručnjacima ili probacionerima o tome na šta njihove intervencije treba da budu fokusirane u radu sa nasilnim prestupnicima. Treća grupa instrumenata je formirana u cilju pomoći stručnjacima u radu sa nasilnim prestupnicima. Skale treće generacije su empirijski validirane mere koje procenjuju veći broj dinamičkih faktora, odnosno kriminogenih potreba (Hanson & Morton-Bourgon, 2009). Kao rezultat dugogodišnje analize karakteristika i ponašanja seksualnih prestupnika Henson 1997. godine konstruiše skalu za Brzu procenu rizika seksualnih prestupnika (*Rapid Risk Assessment for Sexual Offense - RRASOR*). Skala je akcentovana na ispitivanje ranije osuđivanosti, početak vršenja krivičnih dela u mladalačkom dobu, na žrtve izvan porodice i na seksualno zlostavljanje muškaraca. Jedna od karakteristika skale je jednostavnost. RRASOR se pokazao kao najbolje potvrđen instrument za procenu mentalno zaostalih odraslih muških seksualnih prestupnika (Mužinić i Vukota, 2010). U Minesoti, tim istraživača je razvio je instrument Minnesota skrining seksualnih prestupnika (Minnesota Sex Offender Screening Tool). Namenjen je proceni odraslih osuđenih muškaraca zbog osude za izvršeno seksualno krivično delo ili za neko drugo krivično delo koje sadrži elemente seksualnog nasilja, kao što je otmica žene sa elementima silovanja. Koristi se najčešće prilikom evaluacije tretmana nakon primene specijalizovanog programa za seksualne prestupnike. U obradi podataka o riziku recidivizma, koristi se model višestruke logističke regresije (Duwe & Freske, 2012). Dejvid Thornton je razvio instrument procene (Structured Anchored Clinical Judgement Scale), sa ciljem procene rizika seksualnog i nasilnog recidivizma koji se vrši prema deci. Procena rizika nasilnog i seksualnog recidivizma sprovodi se u tri etape. Treća faza se odnosi na evaluaciju da li izvršilac napreduje ili ne u tretmanu (Mužinić i Vukota, 2010). Kombinovanjem podataka iz dve skale nastaje novi instrument za procenu rizika recidivizma seksualnih prestupnika (*Static-99* i *Static-2002*). Ove skale su bazirane na statičkim faktorima rizika recidivizma. Istraživanja ukazuju da je Statik-99 umereno tačan u predviđanju rizika recidivizma kod seksualnog i nasilnog kriminala (Mužinić i

Vukota, 2010). Matrica rizika-2000 za seksualno nasilje (*Risk Matrix 2000-Sexual/Violence*) je skala koja je nastala revidiranjem drugih skala procene nasilnog recidivizma. Pokazala se kao pogodna za merenje pokazatelja kod krivičnih dela seksualnog nasilja, neseksualnih krivičnih dela i za krivična dela sa elementima nasilja. Primenjuje se u proceni nasilnih muških prestupnika starijih od 18 godina, koji su osuđivani za seksualne prestupe. Uslov korišćenja skale je da je jedan od seksualnih prestupa izvršen pre 16 godine života. Skala nasilja i kombinovane skale predviđaju neseksualni nasilnički recidivizam i svaki nasilni recidivizam sa sličnim efektom (Helmus, Babchishin & Hanson, 2013).

Vodič za procenu rizika nasilja, (Violence Risk Appraisal Guide – VRAG) nastao je kao instrument procene usled potrebe da se utvrdi rizik recidivizma muških punoletnih osoba koje su izvršile nasilna krivična dela. Karakteristika VRAG instrumenta je mogućnost dijagnostikovanja mentalnih poremećaja. Relativno je čest u upotrebi od strane stručnjaka, a ocenjen je kao umeren u predikciji recidivizma nasilnih prestupa (Bartosh, *et al.*, 2003). Postoje u praksi instrumenti koji nisu klasični upitnici, već su konstruisani kao klinički vodič, poput Profesionalnog vodiča za procenu rizika seksualnog nasilja (Sexual Violence Risk, SVR-20). U tom vodiču date su profesionalne smernice za procenu rizika recidivizma seksualnog nasilja, a pouzdan je za upotrebu u slučajevima kada je pojedinac počinio seksualno krivično delo. Vodič se može koristiti i u drugim situacijama odnosno u svrhu istrage, veštačenja, preporuke tretmana ili kod predlaganja otpusta nakon izvršene kazne. Promene stanja kod osuđenog se ocenjuju u smislu pogoršanja, stagnacije ili poboljšanja stanja. U finalnoj fazi donosi se procena stepena rizika nasilja u budućnosti (Rettenberger, 2009).

Primer uvrštavanja dinamičkih faktora za procenu rizika sada se može naći u okviru instrumenta Sistem procene prestupnika (Offender Assessment System - OASys), koji je u službenoj upotrebi u zatvorskom sistemu Srbije od 2009. godine (Jovanić, Petrović i Savić, 2017). Predstavlja sveobuhvatan instrument za procenu rizika, potreba i kapaciteta koji se bavi statičkim i dinamičkim faktorima rizika. Upitnik takođe sadrži odeljke o planiranju nadzora i upitnik o samoocenjivanju, pružajući izvršiocu priliku da pruži lični stav o stanju njegovog ponašanja i načinu života (Petrović i Jovanić, 2017). Naglašavanje važnosti upotrebe instrumenta za predviđanje rizika u penalnoj praksi tokom protekle decenije, u skladu je sa idejom zaštite zajednice od nasilnog kriminaliteta. Naglasak na zaštiti javne sigurnosti i na upravljanju rizicima recidivizma, unet je u niz zakona, koji predviđaju strože kazne i strožu kontrolu najopasnijih prestupnika (Brampton, 2011).

Efektivnost tretmana nasilnih prestupnika

Martinsonove tvrdnje o neefektivnosti penalnih tretmana, inicirale su potonja istraživanja i analize drugih autora u pravcu preispitivanja utemeljenosti iznetih stavova. U proteklim decenijama učinjen je kvalitetan pomak u identifikaciji karakteristika programa tretmana koji su efikasni u smanjenju rizika recidivizma. Potvrđeno je da su određeni programi efektivniji i da redukuju recidivizam. Ustanovljeno je da uvažavanje osnovnih principa rizika, potreba i responzivnosti može imati pozitivne efekte u programiranju tretmana. Luković i Petrović (2017) konstatuju da je jedan od najčešće korišćenih programa - tretmanski program koji se zasniva na primeni kognitivno-bihejvioralne terapije i strategije socijalnog učenja. Značaj primene kognitivno-bihejvioralne terapije ističu i drugi autori (Lipsey, Landenberger & Wilson, 2007) navodeći rezultate evaluacije različitih vrsta tretmana, pri tome konstatujući da primena kognitivno-bihejvioralne terapije može biti veoma uspešna u redukciji rizika recidivizma nasilnog kriminaliteta u rasponu od 18% do čak 50%.

Tridesetih godina prošlog veka u SAD su realizovani pionirski naponi u pravcu lečenja nasilnih seksualnih prestupnika, koji su omogućeni donošenjem Zakona o seksualnom psihopati. Zakon je predviđao da osobe koje pate od mentalnih poremećaja ili bolesti, a čije se delo smatra ponovljenim i kompulzivnim ponašanjem, mogu biti zatvorene na neodređeno vreme. Terapija je realizovana u psihijatrijskim ustanovama ili u zatvorima. Predstavnik ovog programa je kalifornijska bolnica Ataskadero (Atascadero Sex Offender Treatment and Evaluation Programme in California). Brampton (2011) iznosi da je evaluacija Ataskadero programa ukazala da psihodinamski tretman može povećati verovatnoću budućeg nasilnog ponašanja. Sedamdesetih godina prošlog veka, pomenuti Zakon je sve ređe primenjivan, te je na posletku i ukinut (Brampton, 2011). U poslednjem kvartalu prošlog veka, uočena je potreba za širim i sveobuhvatnijim tretmanima u cilju redukcije nasilnog kriminaliteta. Uključivanjem novih elemenata u sadržaj programa nastaje kognitivno-bihejvioralna terapija. Kalifornijski program za seksualno nasilje jedan je od prvih koji uključuje i komponentu

prevencije recidivizma. Prevencija recidivizma (Relapse prevention model, RP) podrazumeva prevenciju pojave. Reč je o prevenciji lapa tj. bilo koje visoko rizične situacije (Laps) koja može dovesti do novog napada odnosno relapsa (Marshall, 2012).

U aktuelnom vremenu, većina programa penalnog tretmana nasilnika ima za cilj razmatranje spektra brojnih faktora, sa empirijski dokazanom vezom sa nasilnim ponašanjem, uključujući kognitivne distorzije, deficite empatije ili probleme intimnosti. Dinamički faktori rizika procenjuju se pre i nakon tretmana. Tokom devedesetih godina prošlog veka, programi zasnovani na kognitivno-bihejvioralnom tretmanu su nastavili da se šire u praksi. Broj programa je značajno povećan. U istraživanju sprovedenom 1994. godine, grupa autora je identifikovala, samo u Severnoj Americi, više od 1.700 primenjenih programa za nasilnike, većinom za seksualne prestupnike (Brampton, 2011). Sve veće poverenje u efektivnost programa tretmana ove kategorije osuđenih dovela je do obuhvatnije primene i veće rasprostranjenosti (Przybylski, 2015). Konstatuje se (Yates, 2015) da su u ovom veku, teorijski i aplikativni modeli tretmana nasilnih prestupnika modifikovani, dodatno razvijeni, prečišćeni, a sve u cilju efektivnosti u redukciji recidivizma. U praksi se pojavilo nekoliko modela tretmana koji su imali empirijsku podršku za efikasnost. Modeli uključuju Kognitivno-bihejvioralnu terapiju (Cognitive Behavioral Therapy-CBT), Prevenciju relapsa (Relapse Prevention-RP), Model samoregulacije (Self-Regulation Model-SRM) i Model dobrog života (Good Lives Model-GLM). Ista autorka uočava (2015) da je kognitivno-bihejvioralni model najčešće korišćen u programima tretmana, navodeći da u SAD 86% programa za odrasle i adolescente koristi upravo ovaj model rada sa seksualnim prestupnicima, primat po zastupljenosti beleži u Kanadi.

Nastojeći da se prilagode specifičnostima populacije i geografskog područja, na Novom Zelandu, pored većeg broja različitih tretmana, koriste se i dva programa u kojima je u osnovi tretmana primena kognitivno-bihejvioralnog pristupa: program tretmana za seksualne delinkvente „Kia Marama“ (The Kia Marama Sex Offender Treatment Programme) i „Ti Piriti“ (The Te Piriti Sex Offender Treatment Programme) (Pearson, 2014). „Ti Piriti“ tretman je namenjen prevenstveno populaciji Maora koji su izvršili seksualno krivično delo prema maloletnim licima, pre svega prema deci. Bazira se na programu „Kia Marama“ kroz prevenciju recidivizma i kognitivno restrukturiranje. Karakteristika programa je da uključuje posebne potrebe Maora (Marie, 2010).

Program Prevencije recidivizma (*Relapse Prevention*-RP) je jedan od popularnijih modela u radu sa seksualnim prestupnicima. Razlog česte primene je održavanje uspešno uspostavljene apstinencije nakon tretmana. Uspešnost lečenja, odnosno, uspešno uzdržavanje od problematičnog ponašanja, čini *Relapse Prevention* prikladnim za tretman seksualnih prestupnika. Drugi je po zastupljenosti u praksi, jer više od 50% programa u radu sa seksualnim delinkventima se zasniva na ovom programu (Yates, 2015).

Model dobrog života (The Good Lives Mode-GLM) pretpostavlja da kod prestupnika postoje maladaptivne strategije putem kojih pokušavaju da zadovolje potrebe. Model se bavi prosocijalnim načinima zadovoljenja potreba, a ne izbegavanjem ciljeva. Istraživanjem je ustanovljeno da jedna trećina američkih programa i polovina kanadskih programa za odrasle osuđene koristi ovaj model u tretmanu nasilnih (seksualnih) prestupnika. GLM je zasnovan na RNR principu, a uključuje dvostruke ciljeve: smanjenje rizika recidivizma i poboljšanje dobrobiti osuđenog. Fokus rehabilitacije je promocija prosocijalnog postizanja primarnih ljudskih ciljeva koji su definisani kao život, posao, međuljudski odnosi, lični izbor, kreativnost, sreća, duhovnost (Chu & Ward, 2015).

Zaključak

Esencijalni prikaz mogućnosti u primeni penalnih tretmana nasilnih prestupnika daje nadu očekivanjima da će u doglednoj budućnosti takva praksa biti raširena i na ovdašnje prostore. U Srbiji, penalni sistem se za sada odlikuje relativno dobrim dijagnostičkim postupcima, primenjuje se standardizovani instrument procene rizika, potreba i kapaciteta osuđenih za promenom, ali se ne čini korak dalje u primeni tih saznanja na polju sistematskog sprovođenja specijalizovanog penalnog tretmana nasilnih prestupnika na osnovu utvrđenih dinamičkih faktora. Empirijska saznanja govore da je moguće, bar u izvesnom procentu, kvalitetnim i adekvatnim penalnim tretmanom redukovati rizik recidivizma nasilnog kriminaliteta. Time bi se na kvalitetniji način doprinelo zaštiti opšte sigurnosti, a verujemo i redukovali sve češći radikalni zahtevi za povratkom smrtne kazne u registar krivičnih sankcija usled posledica koje ostvaruje nasilni kriminalitet.

Literatura

1. Aebi, M. F., Tiago, M. M., & Burkhardt, C. (2015). *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Strasbourg: Council of Europe.
2. Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) model. *Criminal Justice and Behavior*, 38, 736.
3. Andrews, D., Zinger, I., Hoge, D. R., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. (1990). Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis. *Criminology*, 28(3), 369–404.
4. Bartosh, D., Garby, T., Lewis D., & Gray, S. (2003) Differences in the Predictive Validity of Actuarial Risk Assessments in Relation to Sex Offender Type. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(4), 422–438.
5. Brampton, L. L. (2011). *Working with Sexual Offenders: the training and support Needs of SOTP facilitators*. Doctoral dissertation, University of Birmingham.
6. Chu, C. M., & Ward, T. (2015). The good lives model of offender rehabilitation: Working positively with sexual offenders. In: N. Ronel, & D. Segev (Eds.), *Positive criminology: The good can overcome the bad* (pp. 140-161). Abingdon, UK: Routledge.
7. Crowell, H. (2016). A Home of One's Own: The Fight Against Illegal Housing Discrimination Based on Criminal Convictions, and Those Who Are Still Left Behind, *Texas Law Review*, 95(5).
8. Đurđević, S., Krivokapić, Ž., Šapić, R., i Vičentić, S. (2016). Stavovi zaposlenih prema osuđenima na kaznu rada u javnom interesu, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(2), 119-139.
9. Duwe, G., & Freske, P. (2012). Using logistic regression modeling to predict sex offense recidivism: The Minnesota Sex Offender Screening Tool-3 (MnSOST-3). *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 24(2), 350-377.
10. Falk, Ö., Wallinius, M., Lundström, S., Frisell, T., Anckarsäter, H., & Kerekes, N. (2014). The 1% of the population accountable for 63% of all violent crime convictions. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 49(4), 559-571. DOI: 10.1007/s00127-013-0783-y
11. Grossi, L. M. (2017). Sexual offenders, violent offenders, and community reentry: Challenges and treatment considerations. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 59-67.
12. Hanson K, Harris, A., Letourneau, E., Helmus, M., & Thornton, D. (2018). Reductions in risk based on time offense-free in the community: Once a sexual offender, not always a sexual offender. *Psychology, Public Policy, and Law*, 24(1), 48-63.
13. Hanson, K. (2009). *Sex Offender Risk Assessment*. Ottawa, Canada: Department of the Solicitor General of Canada, 2009. Chapter 3, 31-43. Available from: <https://marisluste.files.wordpress.com/2011/07/sexassessment.pdf>
14. Hanson, K., & Morton-Bourgon, K. (2009). The Accuracy of Recidivism Risk Assessments for Sexual Offenders: A Meta-Analysis of 118 Prediction Studies. *Psychological Assessment*, 21(1), 1-21.
15. Hanson, K., Sheahan, C., & VanZuylen, H. (2013). Static-99 and RRASOR predict recidivism among developmentally delayed sexual offenders: A cumulative meta-analysis. *Sexual Offender Treatment*, 8(1), 1-14.
16. Helmus, L., Babchishin, K. M., & Hanson, R. K. (2013). The predictive accuracy of the Risk Matrix 2000: A meta-analysis. *Sexual Offender Treatment*, 8(2), 1-20.
17. Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *CRIMEN*, 2/2011, 179–211.
18. Ilić, Z., i Žunić-Pavlović, V. (2002) Tretman i ponašanje osuđenih za krivična dela nasilja za vreme izvršenja krivičnih sankcija. U: D. Radovanović (ur.), *Delikti nasilja, Krivičnopravni i kriminološki aspekt* (str. 475-489). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
19. Ilić, Z., i Maljković, M. (2014). Nasilje nad nasilnicima kao element društvene reakcije na kriminalitet. U: D. Kolarić (ur.), *Nasilje u Srbiji: uzroci, posledice i društvena reakcija*, (str. 234-246) Tom I, Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, Fondacija Hans Fajdel.
20. Jehle, J. M., Harrendorf, S., & Aebi, M. F. (2016). *Defining and Registering criminal Offences and Measures - Standards for a European Comparison*. Universitätsverlag Göttingen.
21. Jovanić, G. (2017). *Kazni, zatvori, zaposli*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

22. Jovanić, G., i Petrović, V. (2017). Inkluzija osuđenih po izlasku na slobodu. U M. Đorđević i I. Sretenović (ur.), *Zbornik rezimea V stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem „Aktuelnosti u edukaciji i rehabilitaciji osoba sa smetnjama u razvoju“*, Valjevo, 19 – 21.5.2017. (str. 28). Beograd: Resursni centar za specijalnu edukaciju.
23. Jovanić, G., i Petrović, V. (2017a). Uslovno otpuštanje u praksi okružnog zatvora i nadležnih sudova. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(1), 95-122.
24. Jovanić, G., Petrović, V., i Savić, A. (2017). Karakteristike osuđenih na kratke i duge kazne. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 36(3), 39-58.
25. Lipsey, M., Landenberger, N, & Wilson, S. (2007). *Effects of cognitive-behavioral programs for criminal offenders*. Center for Evaluation Research and Methodology Vanderbilt Institute for Public Policy Studies. Available from: https://www.campbellcollaboration.org/media/k2/attachments/1028_R.pdf
26. Luković, M., i Petrović, V. (2017). Modeli tretmana seksualnih prestupnika. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(3), 337-370.
27. Mann, R., R. Hanson, R., & Thornton, D. (2010). Assessing Risk for Sexual Recidivism: Some Proposals on the Nature of Psychologically Meaningful Risk Factors“. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 22(2), 191–217.
28. Marie, D. (2010), Maori and Criminal Offending: A Critical Appraisal. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 43(2), 282-300.
29. Marshall, W. L. (2012). *Treatment of sexual offenders and its effects*. Rockwood Psychological Services, Kingston, Ontario, Canada. Available from: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No72/No72_12VE_Marshall.pdf,
30. Mužinić, L., i Vukota, Lj. (2010). *Tretman seksualnih delinkvenata i zaštita zajednice*. Medicinska naklada i psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb.
31. Pearson, A. (2014). Kia Marama: Where child-sex offenders rehabilitate. Available from: <https://www.stuff.co.nz/national/crime/63290585/kia-marama-where-childsex-offenders-rehabilitate>.
32. Petrović, V., i Jovanić, G. (2017). Dodela uslovnog otpusta i faktori rizika recidivizma. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 36(2), 45-60.
33. Przybylski, R. (2015). The Effectiveness of Treatment for Adult Sexual Offenders. *Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking*. Available from: https://www.smart.gov/SOMAPI/sec1/ch7_treatment.html.
34. Rettenberger, M. (2009). The Reliability and Validity of the Sexual Violence Risk-20 (SVR-20): An International Review. *Sexual Offender Treatment*, 4(2), 1-14.
35. Šeparović, Z. (1985). *Viktimologija*. Zagreb: Pravni fakultet
36. Soković, S. (2011). Izvršenje krivičnih sankcija-mogućnosti i perspektive. U: L. Kron., B. Knežić (ur.), *Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive* (str. 311-325). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
37. Stanko, E. (2001). *Violence. Sage Dictionary of Criminology*, London.
38. The Statistics Portal Statista. (2018). *Countries with the largest number of prisoners, as of July 2017*. Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/262961/countries-with-the-most-prisoners/>
39. WHO – World Health Organization (2002). *World Report on violence and health*. Geneva.
40. Yates, M. P. (2013). Treatment of Sexual Offenders: Research, Best Practices, and Emerging Models“. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 89-95.
41. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/16.
42. Žunić-Pavlović, V. (2004). *Evaluacija u resocijalizaciji*, Partenon, Beograd.

PENAL TREATMENT FOR VIOLENT PERPETRATORS

Professor Goran Jovanić

Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

Abstract - This paper's aims are focused on exploration of possibilities and empirical experiences in application of penal treatments focused on changes in behavior of violent perpetrators. The paper describes specific models of the treatments used on those convicted of violent crimes in penal conditions in the world. Punishments for perpetrators are most commonly of retributive nature while, in our environment, specialized treatment components are absent. Social reaction leads to extreme demands for sentencing ones to the most severe punishments, and even for re-introduction of the death penalty into the repertoire of criminal sanctions. Simultaneously, requests for conducting penal treatments on the sentenced violent perpetrators show absence. With the overview of some penal treatment models, which in certain states are applied on this category of convicts, we attempt to emphasize that the existing potentials in social reactions have not been utilized. Analysis of statistics and dynamic factors of the criminal behavior of violent perpetrators provides possibility of focusing the penal treatment onto some of the determined factors. Apart from verifying the state and ascertaining the degree of high or very high risks, penal practice lacks the treatments focused on dynamic factors of violent criminality. Quality etiological findings show no reflection in the form of adequate penalty treatments, so they linger on the level of being just mere declarations. In those penal systems where treatments towards violent perpetrators are applied various degrees of effectiveness are noted. The process of improvement and modeling towards the more effective forms of penal treatments for the violent perpetrators provides an answer to a basic question – what to do with this category of convicts in prisons. Simple incarceration, segregation, isolation and retribution are recognized but are not sufficient enough, nor do they have effects on recidivism reduction. The fact that over 97% of the convicts are bound to leave the prison is being overseen. Dismissing the dynamic risk factors only postpones the matter of violent behavior for some time. The situation is being complicated further by negative components obtained in serving prison sentence. With this paper we highlight that penal practice in the domain of violent criminality reduction may be more effective. The potential of scientific and empirical knowledge may be exploited in penal conditions towards violence and recidivism reduction. Ignoring them will not reduce violence despite convicting the perpetrators to long prison sentences.

Key words: convicts, violence, penal system, recidivism.

NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR

SEKCIJA I

**KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTA
U NOVOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRPSKE**

*Akademik prof. dr Miodrag N. Simović,
sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u
Banjoj Luci, dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, inostrani član Ruske
akademije prirodnih nauka i redovni član Evropske akademije nauka i umjetnosti*

*Prof. dr Dragan Jovašević,
Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*

Apstrakt: *Od najstarijih vremena do današnjih dana zaštita života i tjelesnog integriteta u svim pisanim pravnim spomenicima u svijetu, pa tako i u Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj) je obezbijedena sistemom krivičnim sankcija, u prvom redu kazni. Naime, ove lične i društvene vrijednosti i dobra se mogu povrijediti ili ugroziti različitim djelatnostima pojedinaca i grupa. Sva ta nedozvoljena, zabranjena protivpravna ponašanja koja su upravljena na povredu ili ugrožavanje života i tjelesnog integriteta predstavljaju krvne delikte. Ona spadaju u prava, prirodna, opšta, klasična krivična djela. Krivična djela koja su upravljena protiv života nose naziv ubistvo. Zavisno od okolnosti izvršenja, svojstva učinioca ili žrtve, pobude učinioca, obima i intenziteta posljedice, razlikuje se više oblika krivičnog djela ubistva. To su: obično ubistvo, teška ili kvalifikovana ubistva i laka ili privilegovana ubistva. Zaštita života i tjelesnog integriteta se obezbjeđuje kako u doba mira, tako i u doba rata (sistemom međunarodnih krivičnih djela kao što su: genocid, zločin protiv čovječnosti, ratni zločini itd). U radu se, sa teorijskog i praktičnog aspekta, analiziraju pojam, elementi, karakteristike i oblici ispoljavanja krivičnih djela ubistava u pravu Republike Srpske.*

Ključne riječi: *život, povreda, zaštita, zakon, krivično djelo, kazna.*

UVODNA RAZMATRANJA

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske³ iz jula 2017. godine (KZ), u posebnom dijelu, na prvom mjestu su sistematizovana krivična djela protiv života i tijela. Time su život i tijelo određeni kao najznačajnije ljudske i društvene vrijednosti. Iz naziva ove glave proizilazi da je objekt zaštite ovih krivičnih djela određen kao dvojaki skup vrijednosti. To su: a) život (ili pravo na život) i b) tjelesni integritet (fizička i psihička konstitucija čovjeka).

Jedno od najznačajnijih prirodnih, fundamentalnih, opštih civilizacijskih, univerzalnih ljudskih prava predstavlja pravo na život. Ono je osnov i uslov postojanja svih drugih ljudskih prava i sloboda i spada u najznačajnija, ne samo lična, već i opštedruštvena dobra. Pravo na život je garantovano i međunarodnopravnim aktima: članom 6 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima sa fakultativnim protokolom⁴ i članom 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima broj 4, 6, 7, 11, 12 i 13.

Život i tjelesni integritet (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2016: 213-218) su od najstarijih vremena bili objekt krivičnopravne zaštite, ali ta zaštita nije bila potpuna, niti jednaka za sve članove društva. Krivična djela povrede ili narušavanja života ili tijela se nazivaju prirodnim ili opštim (atavističkim) krivičnim djelima za razliku od društvenih, zakonskih (evolutivnih) ili političkih krivičnih djela koja se, po načinu kažnjavanja i karakteristikama, razlikuju među pojedinim državama i u pojedinim istorijskim periodima.

---

³ „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 64/17.

⁴ „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori“ broj 7/71.

Objekt zaštite kod ovih krivičnih djela je čovjek kao živo ljudsko biće, tj. njegov život (Đorđević, 1995: 43-55). Zaštita života počinje od momenta rađanja čovjeka i traje do momenta nastupanja njegove smrti. O tome kada je čovjek rođen, odnosno kada počinje zaštita života, u pravnoj teoriji se razlikuju tri shvatanja. Prema prvom shvatanju zaštita života počinje sa započinjanjem procesa rađanja djeteta, što znači sa procesom njegovog odvajanja od tijela majke. Po drugom shvatanju, život čovjeka počinje sa djelimičnim ili potpunim izlaskom djeteta iz tijela majke, dok po trećem shvatanju samostalan život djeteta počinje sa prestankom placentarnog i početkom plućnog disanja. Domaće zakonodavstvo prihvata prvo shvatanje. No, od ovog pravila postoji izuzetak prema kome krivičnopravna zaštita počinje od rođenja čovjeka. To je slučaj kod ubistva (uništenja) ploda čovjeka u tijelu majke, prije nego što je započeo proces porođaja - kod krivičnog djela nedozvoljenog prekida trudnoće, gdje se pored ploda štiti i tjelesni integritet, zdravlje i život bremenite žene.

U pogledu momenta nastupanja smrti, odnosno momenta do kada traje krivičnopravna zaštita života, takođe se u pravnoj teoriji razlikuju tri shvatanja. Prema prvom shvatanju, smrt nastupa sa prestankom disanja i rada srca i pluća (prividna ili klinička smrt). Prema drugom shvatanju, život čovjeka traje sve do nastupanja biološke smrti - a to je trenutak kada nijedan organ ne pokazuje znake života i ne odvija se nijedna životna funkcija. Prema trećem shvatanju, koje je prihvaćeno u domaćem pravu, smrt čovjeka nastupa sa nastankom cerebralne ili moždane smrti (prestanak rada mozga) koja se sastoji u gašenju svih moždanih funkcija. Momentom nastupanja smrti ne prestaje samo krivičnopravna zaštita života i tjelesnog integriteta, već je taj momenat od značaja za presađivanje organa i dijelova tijela.

Život i tjelesni integritet su objekt zaštite ne samo kod ovih krivičnih djela. Naime, u KZ postoji više krivičnih djela koja su uperena protiv života ili tjelesnog integriteta, ali uz istovremeni napad i na druga dobra kao što su djela protiv: zdravlja ljudi; životne sredine; opšte sigurnosti ljudi i imovine; bezbjednosti javnog saobraćaja; čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom itd. Za razliku od krivičnih djela protiv života i tijela, ova druga djela nisu jedino, isključivo ili prvenstveno uperena protiv života i tijela.

Zaštita života i tjelesnog integriteta predstavlja društvenu funkciju, pa stoga ona ne zavisi od volje pojedinca. To znači da je bez značaja na postojanje ovih krivičnih djela pristanak povrijeđenog lica (Petrović, 1996: 121-133). Istina, sa razvojem medicine, posebno hirurgije na polju presađivanja (transplantacije) organa ili dijelova tijela, pristanak na davanje pojedinih organa ili dijelova tijela je sve prisutniji (Čejović, 1995: 85-91).

Radnja izvršenja ovih krivičnih djela može biti preduzeta samo prema drugom licu, ali ne i prema samom sebi. Samoubistvo i samopovreda nisu inkriminirani kao krivična djela. Samopovreda može biti pravnorelevantna samo u slučaju zloupotrebe prava iz socijalnog osiguranja. Učinioc ovih krivičnih djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice - ova se djela mogu izvršiti sa umišljajem ili nehatom.

UBISTVO

Osnovno krivično djelo protiv života jeste ubistvo iz člana 124 KZ. Djelo se sastoji u protivpravnom lišenju života drugog lica sa umišljajem. Objekt zaštite je život čovjeka ili pravo na život kao jedno od osnovnih, fundamentalnih ljudskih prava.

Radnja izvršenja je određena prema posljedici budući da se ovdje radi o posljedičnoj dispoziciji (Jovašević, 2015: 97-110). Tako se kao radnja smatra svaka djelatnost činjenja ili nečinjenja, psihološka ili fizička djelatnost, kojom se neposredno ili posredno prouzrokuje posljedica - smrt drugog lica (Tomić, 2006: 459-479). To mogu biti raznovrsne djelatnosti koje su podobne ili dovoljne da prouzrokuju smrt drugog lica. Ubistvo se može izvršiti različitim djelatnostima činjenja i nečinjenja. Nečinjenjem se može prouzrokovati smrt drugog lica u slučajevima kada postoji dužnost na činjenje kojom bi se spriječilo nastupanje smrti⁵.

Djelatnosti činjenja (Jovašević, 2015: 175-190) su raznovrsne i mogu se vršiti na razne načine i raznim sredstvima, posredno ili neposredno. S obzirom na način preduzimanja djelatnosti, ubistvo se

---

⁵ Uzročna veza između radnje izvršenja i nastale posljedice (smrti) oštećene nije prekinuta time što oštećenoj poslije zadobijanja smrtonosne povrede nije pružena adekvatna ljekarska pomoć (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž. 97/02 od 22. jula 2002. godine).

može izvršiti direktnim, indirektnim, fizičkim i psihičkim dejstvom. Fizičko prouzrokovanje smrti, koje je i najčešće u praksi, ostvaruje se različitim sredstvima: vatrenim ili hladnim oružjem, oruđem i drugim sredstvima koja su podobna da tijelo teško povrede ili zdravlje teško naruše (Matijević, 2009: 313-327). Psihičko prouzrokovanje smrti se vrši izazivanjem uzbuđenja, straha, prepasti ili žalosti u takvom stepenu koji ima karakter šoka, podobnog da blokira rad srca ili prekine drugu životnu funkciju.

Posljedica djela je povreda u vidu nastupanja smrti lica. Za postojanje ubistva je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta protivpravno, tako da ovog djela nema ako je do lišenja života došlo u nužnoj odbrani, krajnjoj nuždi, vršenju dužnosti na poslovima javne i državne bezbjednosti ili kada propisi službe to dozvoljavaju ili zahtijevaju. Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj⁶. Pri tome, utvrđivanje motiva za izvršenje ovog djela nije od značaja za pravnu kvalifikaciju⁷. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora najmanje pet godina. Lakši oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina, postoji ako je lišenje života drugog lica učinjeno pod osobito olakšavajućim okolnostima. To mogu biti okolnosti objektivnog ili subjektivnog karaktera i one moraju biti obuhvaćene umišljajem učinioca. Za postojanje ovog oblika djela je potrebno postojanje najmanje dvije olakšavajuće okolnosti (predviđene u članu 52 stav 1 KZ) koje moraju da djeluju u tolikom stepenu, obimu i značaju da učinjenom krivičnom djelu daju „osobito“ lak vid ispoljavanja.

TEŠKO UBISTVO

Kvalifikovano ili teško ubistvo iz člana 125 KZ postoji kada je umišljajno ubistvo izvršeno na takav način, iz takvih pobuda, pod takvim okolnostima ili prema takvom licu koji mu daju veći stepen težine i opasnosti za koje Zakonik propisuje teže kažnjavanje (Đorđević, 2005: 135-154). Objekt zaštite je i kod ovog djela, što je očigledno, život čovjeka.

Postoji više oblika teškog ubistva koji se razlikuju prema: a) načinu izvršenja, b) pobudama učinioca, c) okolnostima izvršenja i posljedicama i d) svojstvu pasivnog subjekta. Kada se u radnjama učinioca stekne više kvalifikatornih okolnosti ubistva od kojih su neki ostali u pokušaju, sud je dužan da u pravnu kvalifikaciju, pored toga što će unijeti kvalifikovane oblike krivičnog djela, unese i da su neki od njih ostali u pokušaju (Ramljak, Dautbegović, 2006: 323-333).

Teška ubistva prema načinu izvršenja su: 1) ubistvo na svirep način, 2) ubistvo na podmukao način (Jovašević, 2006: 97-113) i 3) ubistvo izvršeno organizovano ili po narudžbi.

(1) Ubistvo na svirep način (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 16-20) je lišenje života drugog lica na način kojim se žrtvi nanose prekomjerne i nepotrebne fizičke i psihičke patnje, strah i bolovi velikog intenziteta. Budući da je svako lišenje života praćeno nanošenjem bola, patnji i izazivanjem straha, kod ovog djela bolovi, strah i patnje se nanose s ciljem da se što više namuču i mrcvari žrtva, pa oni po intenzitetu i trajanju prevazilaze bolove i patnje koji prate obično ubistvo. Za postojanje ovog djela potrebno je da su preduzete djelatnosti objektivno okrutne i stravične, te da je žrtva u svjesnom stanju tako da doživljava i trpi njihovu surovost uz veliki bol, strah i patnju. Pored toga, potrebno je i da je učinilac djela svjestan surovih i nečovječnih akata koje voljno preduzima.

(2) Ubistvo na podmukao način⁸ je lišavanje života drugog lica na prikriven, potajan ili lukav način. Napad na život žrtve se preduzima u trenutku kada ona to ne očekuje, pa nije spremna na odbranu. Za

---

⁶ Utvrđivanje postojanja namjere kod optuženog da neko lice liši života nije u domenu vještačenja, jer se radi o pravnom pitanju koje kao takvo spada u isključivu nadležnost suda (presuda Okružnog suda u Banja Luci, Kž. 549/03 od 28. marta 2005. godine).

⁷ Kod osnovnog oblika krivičnog djela ubistva potrebno je utvrđivati motiv, ali to nije nužno i utvrditi po svaku cijenu, s obzirom na to da ta okolnost ne čini obilježje ovog krivičnog djela, već ima značaja samo kod odmjeravanja kazne (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž. 237/01 od 25. februara 2002. godine).

⁸ Da bi postojalo ubistvo na podmukao način, nije dovoljno da je postupanje izvršioca objektivno prikriveno, već je potrebno i da su ostvareni subjektivni uslovi - prevarno, namjerno i zlonamjerno postupanje izvršioca, uz iskorištavanje bespomoćnosti, bezizlaznosti ili posebno povjerenje žrtve (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž. 136/98 od 10. marta 1999. godine). Kada su odnosi između ubijenog i optuženog, koji su braća i koji su živjeli u istoj kući, bili opterećeni sukobima i svađama, praćenim i fizičkim nasrtajima ubijenog na optuženog koji je fizički slabiji i povučeniji, onda izvršeno ubistvo u takvim okolnostima nema karakter krajnje podmuklosti kao kvalifikatorna okolnost teškog oblika ubistva ni u situaciji kada prikriveni način izvršenja

izvršenje djela koristi se povjerenje žrtve prema učiniocu koje se zasniva na srodstvu, prijateljstvu, ljubavi, poštovanju, ugledu. Podmuklost se manifestuje kroz objektivne (djelo se preduzima potajno i prikriveno) i subjektivne (zla namjera učinioca) elemente.

(3) Ubistvo može biti izvršeno na poseban, specifičan način: a) organizovano, dakle, od strane organizovane kriminalne grupe i b) po narudžbi. Organizovana kriminalna grupa, u smislu člana 113 tačka 10 KZ, predstavlja udruženje koje se sastoji od tri ili više lica koja su se udružila radi vršenja krivičnih djela za koja je propisana kazna zatvora od tri godine ili teža kazna. Narudžba za vršenje ubistva predstavlja poseban oblik podstrekavanja drugog lica za vršenje ovog krivičnog djela, sa ili bez protivnaka.

Teška ubistva s obzirom na pobude izvršioca su: 1) ubistvo iz koristoljublja, 2) ubistvo radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela i 3) ubistvo iz bezobzirne osvete, mržnje ili drugih naročito niskih pobuda.

(1) Ubistvo iz koristoljublja je lišavanje života drugog lica u namjeri da se dođe do prekomjerne i nepotrebne imovinske koristi za sebe ili drugo fizičko ili pravno lice. Pobuda koja učinioca motiviše na preduzimanje radnje izvršenja se javlja u vidu pohlepe, požude za prekomjernim i nepotrebnim sticanjem i uvećanjem materijalne koristi, odnosno sprječavanjem njenog umanjenja. Ovdje se ne radi o ubistvu radi zadovoljenja osnovnih egzistencijalnih potreba. Za postojanje djela je bitno da se radnja izvršenja preduzima u navedenoj pobudi, bez obzira na to da li je ona ostvarena u konkretnom slučaju.

(2) Ubistvo radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela (Petrović, Jovašević, 2005: 157-159) je lišenje života drugog lica kako bi se omogućilo ili olakšalo izvršenje drugog krivičnog djela ili da bi se prikrilo ranije izvršeno krivično djelo uklanjanjem nekog lica kao svjedoka, saučesnika ili oštećenog. Ovo djelo ima dva vida ispoljavanja. Prvi vid djela postoji kada se lišava života lica kako bi se uklonilo kao prepreka, smetnja za izvršenje planiranog krivičnog djela. Ovo drugo djelo ne mora da bude izvršeno, ali njegovo ostvarenje mora da predstavlja pobudu za izvršenje ubistva. Ako je planirano krivično djelo izvršeno ili pokušano, a za pokušaj se kažnjava, tada postoji sticaj između ubistva i tog drugog djela. Drugi vid djela postoji kada se drugo lice (svjedok, žrtva ili saučesnik) lišava života da bi se uklonilo kao svjedok ranije izvršenog krivičnog djela. Za postojanje djela je bez značaja da li je ranije izvršeno krivično djelo otkriveno, kao i u kom je svojstvu učinilac ovog djela učestvovao u ranijem djelu: kao izvršilac ili saučesnik.

(3) Ubistvo iz bezobzirne osvete, mržnje ili drugih naročito niskih pobuda je lišenje života kome učinilac pristupa motivisan posebnom vrstom pobude (koja postoji u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja). To su: a) bezobzirna osveta, b) mržnja i c) druge naročito (u većem obimu i stepenu) niske pobude, bez obzira na to da li su ove pobude u konkretnom slučaju i ostvarene.

Ubistvo iz bezobzirne osvete je lišavanje života drugog lica iz egoističkih i samoživih pobuda koje karakterišu učinioca kao bezosjećajnu i asocijalnu ličnost. Ovdje učinilac lišava života drugo lice zato što je prethodno njemu ili njemu bliskom licu nanijelo zlo koje je po svom karakteru, obimu, prirodi i težini značajno manje od ubistva kojim ovaj uzvraća. Dakle, ovog djela nema ako je zlo koje je prethodno nanoseno od ubijenog bilo veliko, srazmjerno posljedici smrti kojom uzvraća učinilac djela, jer bezobzirna osveta znači znatnu nesrazmjernu između zla koje je učinjeno i lišenja života tako da se na osnovu takvog povoda nikako ne može opravdati.

Ubistvo iz mržnje postoji kada učinioca na preduzimanje radnje lišavanja života drugog lica motiviše mržnja kao posebna vrsta amoralne pobude. Mržnja postoji, prema članu 123 tačka 21 KZ, ako je djelo izvršeno u potpunosti ili djelimično zbog rasne, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, vjerskog uvjerenja, boje kože, pola ili seksualnog opredjeljenja, zdravstvenog statusa ili rodnog identiteta žrtve.

Ubistvo iz drugih naročito niskih pobuda postoji kada se lišenju života drugog lica pristupa radi zadovoljenja amoralnih težnji, niskih strasti i nastranosti kao što su: ljubomora, zavist, pakost, zadovoljenje nastranih seksualnih pobuda.

Teška ubistva, s obzirom na okolnosti izvršenja i posljedicu, su: 1) ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju, 2) ubistvo kojim se sa umišljajem dovodi u opasnost život još nekog lica, 3)

---

ubistva (na spavanju) objektivno manifestuje krajnju podmuklost jer subjektivna komponenta podmuklosti koju karakteriše prevarno i zlonamjerno postupanje i iskorištavanje stečenog povjerenja ubijenog - nije ostvarena (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, KŽ. 67/03 od 1. jula 2003. godine).

ubistvo više lica i 4) ubistvo pri izvršenju razbojništva ili razbojničke krađe (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2016: 323-325).

(1) Ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju (Jovašević, 2002: 117-132) je dvoaktno krivično djelo koje se sastoji iz dvije nužno povezane djelatnosti: a) nasilničkog ponašanja (kao krivičnog djela protiv javnog reda i mira) koje je po stepenu, težini i dužini trajanja, odnosno prouzrokovanim posljedicama dobilo karakter „bezobzirnog, bahatog, osionog, oholog“ nasilničkog ponašanja i b) ubistva (kao krivičnog djela protiv života)⁹. Ovdje se radi o lišavanju života drugog lica koje je rezultat objesti, bahatosti, bezobzirnosti i osionosti koje karakterišu učinioca kao asocijalnu i rušilačku ličnost (Tomić, 1985: 169-181).

(2) Ubistvo kojim se sa umišljajem dovodi u opasnost život još nekog lica karakteriše se upotrijebljenim načinom ili sredstvom izvršenja i oblikom krivice učinioca. Ovdje se radnja izvršenja preduzima opšteopasnom djelatnošću ili opšteopasnim sredstvom na mjestu i pod okolnostima gdje postoji objektivna mogućnost, opasnost da nastupi smrt većeg broja lica. Svijest da će preduzetom radnjom biti prouzrokovana opasnost po život i drugih lica upotrijebljenim načinom ili sredstvom, mora da postoji na strani učinioca u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja, pa on pristaje da, i pored takve svijesti, ipak preduzme svoju radnju. To znači da učinilac radnju lišavanja života jednog lica preduzima sa direktnim umišljajem, dok u odnosu na posljedicu ugrožavanja (konkretne opasnosti) života drugih lica postupa sa eventualnim umišljajem.

(3) Ubistvo više lica (višestruko ubistvo) je teško ubistvo s obzirom na obim i intenzitet posljedice kada se sa jednom ili više radnji sa umišljajem liši života više lica, a ne radi se o ubistvu na mah, ubistvu djeteta pri porođaju ili ubistvu pod posebno olakšavajućim okolnostima (Marjanović, 1986: 14-17; Ignjatović, 1991: 66-69; Ignjatović, 1994: 13-17; Budakov, 1997: 299-302). Za postojanje višestrukog ubistva potrebno je ispunjenje više elemenata: a) da je više ubistava izvršeno u idealnom ili realnom sticaju ili u povratu, b) da su sva ubistva izvršena sa umišljajem, c) da su sva ubistva svršena djela, d) da nisu izvršena ubistvo na mah, ubistvo djeteta pri porođaju ili ubistvo pod posebno olakšavajućim okolnostima i e) da je u izvršenju svih ubistava isto lice učestvovalo u svojstvu izvršioca, saizvršioca, podstrekača ili pomagača.

(4) Ubistvo izvršeno pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi je višeaktno krivično djelo. Ovdje učinilac prvo preduzima radnju prinude (upotrebu sile - apsolutne ili kompulzivne) prema drugom licu sa namjerom da mu oduzme tuđu pokretnu stvar (razbojništvo) ili sa namjerom da zadrži prethodno oduzetu tuđu pokretnu stvar (razbojnička krađa), pa potom prema tom istom (žrtvi) ili drugom licu (slučajnom prolazniku, posmatraču, licu koje ga sprječava u krađi ili učinilac to smatra) preduzima radnju lišavanja života.

Teška ubistva s obzirom na svojstva (osobnosti) pasivnog subjekta su: 1) ubistvo člana svoje porodice koje je prethodno zlostavljao, 2) ubistvo djeteta, 3) ubistvo bremenite žene, 4) ubistvo sudije ili javnog tužioca u vezi sa vršenjem njihove sudijske ili tužilačke dužnosti i 5) ubistvo službenog ili vojnog lica pri vršenju poslova bezbjednosti, dužnosti čuvanja javnog reda, hvatanja učinioca krivičnog djela ili čuvanja lica lišenog slobode (Jovašević, Mitrović, 2008: 5-19).

1) Ubistvo člana svoje porodice koje je učinilac prethodno zlostavljao. Ovdje i učinilac i žrtva pripadaju istoj porodici ili porodičnoj zajednici. To su: supružnici ili bivši supružnici i njihova djeca i djeca svakog od njih; vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, njihova djeca ili djeca svakog od njih; srodnici po tazbini do drugog stepena bez obzira na to da li je bračna zajednica prestala; roditelji sadašnjih ili bivših bračnih ili vanbračnih partnera; srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja i u pobočnoj liniji do četvrtog stepena; srodnici iz nepopunog usvojenja; lica koja vezuje odnos starateljstva; lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu bez obzira na to na srodstvo, kao i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjeli u istom porodičnom domaćinstvu. Dakle, učinilac djela preduzima dvoaktnu radnju prema članu svoje porodice, pa je prvo fizički ili psihički zlostavlja (nanosi nepotrebne ili prekomjerne fizičke ili psihičke boli, muke, patnje, strah većeg ili manjeg intenziteta, odnosno trajanja), kraće ili duže vrijeme i, potom, preduzima prema istom licu radnju lišavanja života.

---

⁹ Kada se lišavanje života nekog lica vrši iz objesti, kada ubistvo nije motivisano nekom posebnom pobudom, već učinilac na taj način izražava svoju oholost, bezobzirnost i omalovažavanje tuđeg života, onda se radi o krivičnom djelu ubistva pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž. 65/99 od 11. oktobra 1999. godine).

2) Ubistvo djeteta je protivpravno lišenje života lica koje u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja nije navršilo 18 godina života (član 123 tačka 7 KZ). Uzrast žrtve predstavlja kvalifikatornu okolnost, pa je za postojanje djela potrebno da je učinilac svjestan da radnju lišenja života preduzima upravo prema licu koje ima ovakav uzrast i da to hoće ili, pak, pristaje na to.

3) Ubistvo bremenite žene je protivpravno lišenje života ženskog lica koje je trudno, bremenito, što učiniocu djela mora biti poznato u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja.

4) Ubistvo sudije ili javnog tužioca u vezi sa vršenjem njihove sudijske ili tužilačke dužnosti. Ovo se djelo sastoji u umišljajnom lišenju života lica koje ima posebno službeno svojstvo - svojstvo sudije ili javnog tužioca. Ovo svojstvo pasivnog subjekta mora biti poznato učiniocu djela u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja. I drugo, radnja lišavanja života se preduzima prema ovim licima upravo u vezi sa vršenjem njihove dužnosti. Umišljaj učinioca mora da obuhvati svijest o svojstvu pasivnog subjekta i namjeru da ga upravo i liši života u vezi sa dužnošću koju namjerava da vrši ili je neposredno vrši (Jovašević, 2010: 195-211).

5) Ubistvo službenog ili vojnog lica pri vršenju poslova bezbjednosti, dužnosti čuvanja javnog reda, hvatanja učinioca krivičnog djela ili čuvanja lica lišenog slobode se sastoji u umišljajnom lišenju života lica koje ima svojstvo službenog ili vojnog lica. Radnja lišavanja njihovog života se upravo i preduzima u vezi sa vršenjem njihove specifične službene dužnosti. Kvalifikatorna okolnost djela je svojstvo pasivnog subjekta koje se lišava života u vezi, povodom i dok se nalazi na službenoj dužnosti. Umišljaj učinioca mora da obuhvati svijest o svojstvu pasivnog subjekta i namjeru da ga upravo lišava života u vezi sa službenom dužnošću koju ovaj namjerava da vrši ili je neposredno vrši.

Kao službeno lice, u smislu člana 123 tačka 3 KZ, smatra se: a) izabrani ili imenovani funkcioner u organima zakonodavne, izvršne ili sudske vlasti, jedinici lokalne samouprave i u drugim organima i javnim ustanovama ili službama koje vrši određene upravne, stručne ili druge poslove u okviru prava i dužnosti vlasti koja ih je osnovala, b) sudija Ustavnog suda, sudija, tužilac i pravobranilac, c) lice koje stalno ili povremeno vrši službenu dužnost u navedenim javnim organima ili ustanovama, d) notar, izvršitelj i arbitar, e) ovlašteno lice u privrednom društvu ili u drugom pravnom licu kome je zakonom ili drugim propisom donesenim na osnovu zakona povjereno vršenje janih ovlaštenja, a koje u okviru tih ovlaštenja vrši određenu dužnost, f) drugo lice koje vrši određenu službenu dužnost na osnovu ovlaštenja iz zakona ili drugog propisa koji je donesen na osnovu zakona i g) lice kome je faktički povjereno vršenje pojedinih službenih dužnosti. Vojno lice je profesionalno vojno lice i lice u rezervnom sastavu dok je na službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Izvršilac djela može da bude svako lice (Kovačević, Kecman, 2007: 215-231), a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ubistvo jednog lica saučesnici mogu biti oglašeni krivično odgovornim za različite oblike teškog ubistva. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora.

UBISTVO NA MAH

Ovo je privilegovano (lako) ubistvo predviđeno u članu 126 KZ. Ono se sastoji u lišenju života drugog lica na mah, od stane učinioca koji je bez svoje krivice doveden u jaku razdraženost napadom, teškim zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem od strane ubijenog. Ubistvo na mah se ne može izvršiti u prekoračenju nužne odbrane. Djelo čine tri elementa. To su: a) da je djelo učinjeno na mah, b) da je učinilac u vrijeme izvršenja djela bio u stanju jake razdraženosti i c) da je u stanje jake razdraženosti učinilac doveden bez svoje krivice (Jeftić, 1960: 27-31; Marina, 1966: 54-61; Beljanski, 1987: 823-838; Lopičić, 1989; Đuričić, 1998: 82-88).

Djelo je učinjeno na mah kada je do preduzimanja radnje lišavanja života došlo neposredno, u kratkom vremenskom periodu poslije provokacije od strane ubijenog - poslije njegovog napada, teškog zlostavljanja ili teškog vrijeđanja. Učinilac svoju odluku donosi u trenutku, iznenada, bez hladnog i dugovremenog razmišljanja.

Učinilac je u vrijeme izvršenja djela bio u stanju jake razdraženosti. To je stanje povećanog, snažnog uzbuđenja koje utiče na ponašanje, koje dovodi do afektivnog stanja visokog stepena dejstva usljed čega dolazi do ograničenja ili do bitnog smanjenja sposobnosti upravljanja svojim postupcima. Ponašanje učinioca u ovom stanju je svjesno, ali nije kontrolisano. Da li je postojalo stanje razdraženosti, da li je ono „jakog“ stepena i intenziteta - predstavlja pitanje na koje odgovor daje nalaz i mišljenje ljekara vještaka sudskopsihijatrijske struke.

U stanje jake razdraženosti učinilac je doveden bez svoje krivice, napadom, teškim zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem od strane ubijenog¹⁰. Ovdje se, zapravo, radi o provociranom ubistvu gdje je sam ubijeni svojim prethodnim činjenjem doprinio da bude lišen života. Učinilac djela mora biti doveden u stanje jake razdraženosti ako nije skrivljeno izazvao situaciju u kojoj je došlo do napada, teškog zlostavljanja ili teškog vrijeđanja. To znači da on može izazvati konfliktnu situaciju slučajno, sticajem okolnosti ili sadejstvom slučaja, ali ne i skrivljeno, čime isprovocira napad, teško zlostavljanje ili teško vrijeđanje.

U stanje jake razdraženosti učinilac je doveden napadom, teškim zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem ubijenog, bilo da su ove radnje upravljene lično i neposredno prema učiniocu djela ili prema njemu bliskom licu (članu porodice, bliskom srodniku)¹¹. Napad je djelatnost kojom se neposredno, blisko i stvarno dovodi u opasnost život ili tjelesni integritet drugog lica. Teško zlostavljanje je djelatnost kojom se nanosi fizička i psihička nelagodnost, bol i patnja u većem stepenu ili dužem trajanju, dok je teško vrijeđanje povreda časti ili ugleda u većem stepenu, u većem obimu ili u dužem trajanju¹². Za postojanje djela je bitno da između napada, teškog zlostavljanja ili teškog vrijeđanja od strane ubijenog i stanja jake razdraženosti učinioca (razjarenosti, pomahnitalosti) postoji uzročno-posljedična veza. Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je iznenadni umišljaj ili umišljaj na mah (*dolus repentinus*). Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od dvije do 12 godina.

UBISTVO DJETETA PRI POROĐAJU

Djete ubistvo ili ubistvo djeteta pri porođaju iz člana 127 KZ čini majka koja liši života svoje dijete za vrijeme porođaja ili neposredno poslije porođaja pod uticajem stanja koje je izazvano porođajem (Carić, 1998: 10-12). Ovo privilegovano ubistvo se još naziva djeubeubistvo ili čedomorstvo. Tri su privilegovana elementa djela: a) objekt napada je živo rođeno dijete, b) izvršilac djela je majka i c) ubistvo treba da je izvršeno za vrijeme ili neposredno poslije porođaja.

Objekt napada je živo rođeno dijete bez obzira na to da li je bilo sposobno za život, pod uslovom da je porođaj završen. Učinilac djela može da bude samo majka novorođenčeta koja se nalazi u većem ili manjem stanju tjelesne ili psihičke nelagodnosti, bola, iscrpljenosti i straha koji sobom nosi porođaj. Druga lica koja učestvuju u radnji izvršenja djela ne odgovaraju za ovo, već za drugo krivično djelo lišenja života.

Radnja lišenja života djeteta treba da je preduzeta u određeno vrijeme - za vrijeme porođaja ili neposredno poslije porođaja, i to pod uticajem i dok traje stanje koje je izazvano porođajem. Porođaj počinje trudničkim bolovima, pucanjem vodenjaka i ritmičkim kontrakcijama materice kojima se potiskuje dijete do odvajanja iz tijela majke. Kada traje stanje (poremećaj) poslije porođaja koji je njime i izazvan i kada se ono nalazi u uzročno-posljedičnoj vezi sa porođajem, predstavlja pitanje koje sud rješava na bazi nalaza i mišljenja ljekara vještaka sudskopsihijatrijske struke u konkretnom slučaju. U pogledu krivice, djelo se može izvršiti samo sa umišljajem. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do pet godina.

---

¹⁰ Između intenziteta afektnog stanja supstanciranog u jakoj razdraženosti, kao bitnom elementu krivičnog djela ubistva na mah i povoda za ovakav afekat (teško vrijeđanje ili napad ubijenog), mora postojati srazmjera koja se cijeni objektivno prema standardu „psihički prosječnog čovjeka“, pri čemu nisu relevantni debalansi izazvani mogućom patološkom genezom afekta (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kvin.30/00 od 20. novembra 2000. godine).

¹¹ Napad ili teško vrijeđanje od strane ubijenog postoje i u slučaju kada nisu upravljani na okrivljenog, već na neko drugo lice koje se sa okrivljenim nalazi u bliskom odnosu (rešenje Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž.37/93 od 17. novembra 1993. godine).

¹² Smisao ovog krivičnog djela se ogleda u privilegovanju samo onih ubistava koja su izvršena nekontrolisano, pod presijom vanrednog duševnog stanja koje je izraženo u jakoj razdraženosti, koje je u neposrednom kontaktu isprovocirao sam ubijeni napadom ili teškim vrijeđanjem. Kada je optuženi prema oštećenom preduzeo radnje usmjerene na ubistvo nakon što je naknadno saznao da je oštećeni za njega izgovorio riječi uvredljivog sadržaja, onda takva uvreda ne može biti osnov za kvalifikaciju pokušnog ubistva u privilegovanom obliku, ni pod pretpostavkom da je kod njega prouzrokovala afektivno stanje takve jačine koje odgovara stanju jake razdraženosti (presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, Kž. 55/03 od 9. marta 2004. godine).

NEHATNO LIŠENJE ŽIVOTA

Nehatno lišenje života kao privilegovano ubistvo (za koje Zakonik i ne upotrebljava riječ „ubistvo“) predviđeno je u članu 128 KZ. Djelo se sastoji u lišenju života drugog lica iz nehata. Ovaj privilegovani oblik ubistva karakteriše blaži stepen krivice (nevoljno preduzimanje radnje) na strani učinioca djela u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2016: 325). Djelo postoji kada je učinilac preduzeo radnju u cilju ostvarenja nekog drugog rezultata, pri čemu se lišenje života javlja kao uzgredna, sporedna posljedica koju učinilac nije htio, niti je pristao na nju, ali je predvidio ili je mogao i bio dužan da predvidi njeno nastupanje. To je ubistvo iz nepažnje, nesmotrenosti, pogrešne procjene situacije. Ovdje nema voljnog odnosa učinioca prema posljedici lišenja života koji odražava njegovu težnju, pa je psihološka strana djela lakša u odnosu na umišljajno ubistvo. Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je nehat (svjesni ili nesvjesni). Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od dvije do osam godina.

PROTIVPRAVNI PREKID TRUDNOĆE

Iako se u ovom slučaju ne radi o ubistvu čovjeka (kao živog ljudskog bića), ipak i ovo djelo predstavlja oblik lišavanja života, doduše, ploda čovjeka. Ono je predviđeno u članu 129 KZ. Djelo se sastoji u protivpravnom prekidu trudnoće (pobačaju ili abortusu). To je uništavanje ploda čovjeka u tijelu trudne (bremenite) žene i izbacivanje iz istog prije nego što je počeo proces porođaja (Jovašević, 2017: 33-34). Objekt zaštite je dvojako određen. To su: a) plod čovjeka i b) život i zdravlje bremenite žene.

Djelo ima tri osnovna oblika. To su: a) pobačaj sa pristankom trudne žene, b) bavljenje vršenjem pobačaja i c) pobačaj bez pristanka trudne žene.

Pobačaj sa pristankom trudne žene postoji kada se suprotno propisima o prekidu trudnoće trudnoj (bremenitoj) ženi sa njenim pristankom izvrši prekid trudnoće, započne da se vrši prekid trudnoće ili joj se pomogne da prekine trudnoću. Radnja izvršenja se sastoji iz više alternativno predviđenih djelatnosti. To su: a) izvršenje prekida trudnoće, b) započinjanje prekida trudnoće i c) pomaganje u prekidu trudnoće. Prekid trudnoće (pobačaj) je uništenje ploda u tijelu trudne žene i njegovo izbacivanje iz tijela. Ono se može vršiti različitim sredstvima i načinima. Zapčinjanje vršenja prekida trudnoće je preduzimanje djelatnosti ili upotreba načina ili sredstava kojima se plod čovjeka u tijelu trudne žene može uništiti, ali iz nekog razloga do toga još nije došlo. Ovdje je pokušaj izjednačen sa svršenim djelom zbog posebno ispoljenog stepena opasnosti. Pomaganje trudnoj ženi da sama nad sobom izvrši prekid trudnoće je samostalna radnja izvršenja, budući da ovdje nema saučesništva (jer trudna žena ne može biti učinilac ovog djela nad samom sobom). To je preduzimanje bilo koje djelatnosti, fizičkog ili psihičkog karaktera, kojom se omogućava ili olakšava, kojom se trudnoj ženi stvaraju uslovi da ona sama nad sobom izvrši prekid trudnoće. Za postojanje ovog djela je potrebno ispunjenje još dva elementa (Kokolj, Jovašević, 2011: 297-298). To su: a) da se radnja izvršenja preduzima suprotno propisima o prekidu trudnoće, dakle protivpravno i b) da se radnja vrši sa pristankom trudne žene koji mora biti izraz njene čvrste i nepokolebljive odluke da prekine trudnoću. Taj pristanak se može dati na bilo koji način i bilo kojim sredstvom, ali prije zapčinjanja vršenja prekida trudnoće i bez primjene sile, prijetnje, obmane ili drugog načina koji isključuje slobodno odlučivanje trudne žene. Izvršilac djela može da bude svako lice osim trudne žene, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Bavljenje vršenjem prekida trudnoće je kolektivno krivično djelo u vidu zanimanja (profesije), gdje učinilac izvršava ili pokušava prekid trudnoće trudne žene sa njenim pristankom ili joj u tome pomaže suprotno propisima o prekidu trudnoće, pri čemu ispoljava naviku, spremnost, težnju da i dalje nastavi sa vršenjem ovih djelatnosti, bez obzira na to da li na ovaj način pribavlja imovinsku korist. Izvršilac djela može da bude svako lice, u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od dvije do pet godina.

Pobačaj bez pristanka trudne žene postoji kada se trudnoj ženi izvrši ili započne prekid trudnoće bez njenog pristanka, odnosno bez pisane saglasnosti roditelja, usvojioca ili staraoca ako se radi o trudnoj ženi koja je mlađa od 16 godina. Dvije su alternativno predviđene radnje izvršenja ovog djela. To su: a) izvršenje prekida trudnoće i b) zapčinjanje prekida trudnoće (pokušaj). Za postojanje

djela je bitno da se ove radnje preduzimaju bez pristanka trudne punoljetne žene, odnosno ako se radi o maloljetnom ženskom licu koje je mlađe od 16 godina i bez pisane saglasnosti njenog roditelja, usvojioca ili staraoca.

Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri do osam godina. Teži oblik djela postoji ako je usljed preduzete radnje izvršenja osnovnog djela nastupila teža posljedica u vidu: a) smrti, b) teške tjelesne povrede i c) teškog narušavanja zdravlja žene nad kojom je izvršen prekid trudnoće. Ove teže posljedice moraju biti rezultat nehata učinioca i moraju biti u uzročno-posljedičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja osnovnog djela. Za ovo je djelo propisana različita kazna, zavisno od osnovnog djela koje dobija težu kvalifikaciju.

ZAKLJUČAK

Od najstarijih vremena, od pojave prvih pisanih pravnih spomenika drevne Mesopotamije (Hamurabijev zakonik, Bilalamov zakonik, Ur-Namuov zakonik), pa do današnjih dana su propisivane stroge vrste i mjere kazni za različite oblike i vidove povrede (uništenja) života čovjeka (ili modernim rječnikom - prava na život čovjeka kao univerzalnog, opštecivilizacijskog prava koje pripada svim ljudima, bez obzira na bilo kakve razlike). To su različiti oblici ubistva ili protivpravnog lišenja života drugog lica. Dakle, samoubistvo ne predstavlja krivično djelo, ma kako se o društveno neprihvatljivoj pojavi radilo.

Zavisno od svojstva učinioca i žrtve, odnosno okolnosti izvršenja, pobuda učinioca, obima i intenziteta prouzrokovane posljedice usljed preduzete radnje činjenja ili nečinjenja, bilo kojim sredstvom ili načinom, psihičkim ili fizičkim djelatnostima, razlikuje se i više oblika ubistva. Slična je situacija i u novom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije koje je u primjeni od jula 2017. godine.

Naime, Krivični zakonik Republike Srpske razlikuje: a) obično ubistvo, b) više različitih oblika i vidova ispoljavanja teškog ili kvalifikovanog ubistva (umorstva) i c) privilegovana ili laka ubistva koja su predviđena u tri različite zakonske odredbe za koje je zbog okolnosti izvršenja, svojstva učinioca, odnosno oblika krivice propisano blaže kažnjavanje učinioca. Pored ubistva čovjeka, krivično pravo Republike Srpske poznaje i specifično krivično djelo - ubistvo čovjeka prije rođenja - odnosno ubistvo ploda čovjeka u tijelu bremenite žene. To je krivično djelo nedozvoljeni prekid trudnoće koje se, takođe, javlja u više oblika ispoljavanja za koje su propisane različite kazne.

LITERATURA:

1. Beljanski, S. (1987). *Trajna provokacija i dejstvo na mah*. Beograd: Pravni život, (8-9).
2. Budakov, O. (1997). *Pravna kvalifikacija krivičnog dela ubistva više lica*. Novi Sad: Glasnik AK Vojvodine, (7-8).
3. Carić, S. (1998). *Krivično delo ubistvo djeteta pri porođaju*. Beograd: Izbor sudske prakse, (12).
4. Čejović, B. (1995). *Transplantacija dijelova ljudskog tijela i pravo na život - krivičnopravni aspekt*. Beograd: Pravni život, (9).
5. Đorđević, Đ. (2005). *Novi oblici teških ubistava u predlogu Krivičnog zakonika*. Beograd: Pravni život, (9).
6. Đorđević, M. (1995). *Život kao objekt krivičnopravne zaštite*. Beograd: Pravni život, (9).
7. Đuričić, S. (1998). *Ubistvo na mah*. Beograd: Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, (2).
8. Ignjatović, Č. (1991). *Ubistvo više lica i ubistvo u povratu*. Beograd: Sudska praksa, (10).
9. Ignjatović, Č. (1994). *Ubistvo više lica u nacrtu Krivičnog zakona Republike Srbije*. Beograd: Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, (1).
10. Jeftić, D. (1960). *Ubistvo na mah*. Beograd: Narodna milicija, (1-2).
11. Jovašević, D. (1991). *Ubistvo djeteta pri porođaju*. Beograd: Bezbjednost, (5).
12. Jovašević, D. (1992). *Osvrt na krivično djelo ubistva na mah*. Beograd: Bezbjednost, (2).

13. Jovašević, D. (1997). *Krivičnopravni značaj privilegujućih okolnosti kod ubistva na mah*. Beograd: Pravni život, (9).
14. Jovašević, D. (1998). *Pravo na život i nužna odbrana*. Beograd: Pravni život, (9).
15. Jovašević, D. (2001). *Ubistvo službenog ili vojnog lica pri obavljanju poslova bezbjednosti kao poseban oblik teškog ubistva*. Beograd: Pravni život, (9).
16. Jovašević, D. (2002). *Delikti nasilja prema ovlašćenim službenim licima organa unutrašnjih poslova*. Beograd: Zbornik radova, Delikti nasilja.
17. Jovašević, D. (2002). *Ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju - teorijski i praktični aspekti*. Beograd: Pravni život, (9).
18. Jovašević, D. (2003). *Ubistvo više lica - krivična odgovornost i kažnjivost*. Beograd: Pravni život, (9).
19. Jovašević, D. (2003). *Krivičnopravna zaštita života pripadnika policije u obavljanju službene dužnosti*. Beograd: Zbornik radova, Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije.
20. Jovašević, D. (2004). *Krivično djelo ubistva u međunarodnom pravu*. Beograd: Pravni život, (9).
21. Jovašević, D. (2005). *Ubistvo na mah i ubistvo u prekoračenju nužne odbrane*. Beograd: Pravni život, (9).
22. Jovašević, D. (2006). *Krivičnopravni aspekti ubistva policajca*. Podgorica: Perjanik, (9-10).
23. Jovašević, D. (2006). *Ubistvo na svirep i podmukao način*. Beograd: Pravni život, (9).
24. Jovašević, D. (2007). *Ubistvo iz koristoljublja*. Beograd: Pravni život, (9).
25. Jovašević, D. (2010). *Nasilje prema službenim licima - krivičnopravni aspekti*. Beograd: Zbornik radova, Nasilnički kriminal – etiologija, fenomenologija i prevencija.
26. Jovašević, D. (2011). *Leksikon krivičnog prava*. Beograd.
27. Jovašević, D. (2014). *Praktikum za krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
28. Jovašević, D. (2015). *Ubistvo u francuskom krivičnom pravu*. Niš: Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, (71).
29. Jovašević, D. (2015). *Ubistvo u krivičnom pravu Ruske Federacije*. Beograd: Pravni život, (9).
30. Jovašević, D. (2015). *Dijete kao žrtva ubistva u pravu Republike Srbije*. Beograd: Zbornik radova, Kriminal i društvo Srbije.
31. Jovašević, D. (2016). *Ubistvo u krivičnom pravu baltičkih država*. Beograd: Pravni život, (9).
32. Jovašević, D. (2017). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
33. Jovašević, D., Mitrović, LJ. (2008). *Ubistvo policajca u krivičnom pravu Bosne i Hercegovine*. Banja Luka: Policija, bezbjednost, građani, (1).
34. Jovašević, D., Mitrović, LJ., Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske*. Banja Luka.
35. Kokolj, M., Jovašević, D. (2011). *Krivično pravo, Opšti i posebni dio*. Bijeljina.
36. Kovačević, R., Kecman, B. (2007). *Psihopatološke i kriminološke osobine ličnosti učinilaca krivičnih djela protiv života i tijela*. Banja Luka: Pravna riječ, (12).
37. Lopičić, Đ. (1992). *Ubistvo na mah*. Beograd.
38. Marina, P. (1966). *Da li lišuvanje od život na jedno lice strana na storitelot vo razdragnet sastojba bez svoja vina sekogaš predstavava ubistvo na mig*. Skoplje: Pravna misla, (3-4).
39. Marjanović, Đ. (1986). *O ubistvu više lica*. Novi Sad: Glasnik AK Vojvodine, (9).
40. Matijević, M. (2009). *Nasilnički kriminalitet*. Banja Luka: Pravna riječ, (19).
41. Petrović, B., Jovašević, D. (2005). *Krivično pravo 2, Posebni dio*. Sarajevo.
42. Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016). *Krivično pravo 2*. Sarajevo.
43. Petrović, Z. (1996). *Tjelesne povrede i pristanak povređenog*. Beograd: Pravni život.
44. Ramljak, A., Dautbegović, M. (2006). *Nasilništvo u krvnim i seksualnim deliktima*. Banja Luka: Pravna riječ, (7).
45. Tomić, Z. (1985). *Neka sporna pitanja kod krivičnog djela ubistva izvršenog pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju*. Sarajevo: Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu.
46. Tomić, Z. (2006). *Uzročnost u krivičnom pravu*. Sarajevo: Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, (49).

**CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF LIFE
IN THE NEW LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Academician Miodrag N. Simović, Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka, Corresponding Member of the Academy of Sciences and Art of Bosnia and Herzegovina, Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences and Active Member of the European Academy of Sciences and Arts

Dragan Jovašević, Full Professor of the Faculty of Law, Nis

Summary

From the earliest times to the present day, the protection of life and physical integrity in all written legal monuments in the world, so as in Bosnia and Herzegovina (the Republic of Srpska), has been ensured by a system of criminal sanctions, in particular penalties. Namely, these personal and social values can be violated or endangered by various activities of individuals and groups. All these unauthorized, prohibited unlawful behaviors being directed at injuring or endangering of life and physical integrity are blood delicts. They fall into real, natural, general, classical criminal offenses. Criminal offences directed against life are called a murder. Depending on the circumstances of the execution, the capacity of perpetrator or a victim, the motives of the perpetrator, the extent and the intensity of the consequence, we may differ various forms of criminal offence of murder. These are: common murder, aggravated or qualified murders, and less aggravated or privileged murders. The protection of life and physical integrity is ensured both in times of peace and war (by a system of international criminal offenses such as: genocide, crimes against humanity, war crimes, etc.). The Paper analyzes, from a theoretical and practical point of view, the concept, elements, characteristics and forms of expression of the criminal offenses of murder in the law of the Republika Srpska.

Key words: *life, violation, protection, law, criminal offence, penalty.*

**NASILJE MALOLJETNE DJECE NAD RODITELJIMA – SOCIJALNI I
PEDAGOŠKO-ANDRAGOŠKI PROBLEM**

Prof.dr.sc. Jasminka Zloković¹³

Prof.dr.sc. Anita Zovko¹⁴

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

Sažetak: Odnos društva prema nasilju, bez obzira na činjenicu tko je žrtva, a tko nasilnik, predstavlja bitan pokazatelj njegova odnosa prema čovjeku, stupnja humanosti i civilizacijske razvijenosti. Raspon nasilja u obitelji s obzirom na njezine članove uključuje nasilje člana obitelji nad djetetom, nasilje među supružnicima ili izvanbračnim partnerima, nasilje odrasle djece nad roditeljima ili starijim članovima obitelji, ali i nasilje maloljetne djece nad roditeljima kao oblik nasilja koji je u javnosti gotovo negiran iako činjenice iz svakodnevnoga života govore suprotno. Nasilje koje neki roditelji doživljavaju za mnoge je učestala pojava. Rezultati koje se istraživanjem dobilo potvrđuju prisutnost pojave u Hrvatskoj, a s obzirom na učestalost rezultati su komparabilni s dosadašnjim malobrojnim istraživanjima u svijetu. Određene se razlike javljaju u obliku nasilja kojem su roditelji izloženi. Spolni stereotipi o djevojčicama kao sklonijim psihičkom nasilju, a dječacima sklonijim tjelesnom nasilju u našem istraživanju unatoč ograničenjima uzorka nismo potvrdili. Nasilje maloljetne djece prema roditeljima istovremeno se javlja u interakciji više oblika, što problem čini kompleksnijim, a potrebu socijalnih, pedagoških, andragoških i drugih stručnih intervencija nužnijom. Loši odnosi u obitelji i izostanak kvalitetno provedenoga vremena roditelja i djece te slučajevi ovisnosti u djece relevantni su činitelji u pojavi nasilja. Rezultati pokazuju neuravnotežene obiteljske odnose i upućuju na rizične činitelje. Spoznaje koje iz istraživanja slijede idu u prilog podršci i pozitivnim nastojanjima da se osnaži obitelj i život u njoj učini humanijim i kvalitetnijim u čemu neupitno suvremena pedagogija i andragogija imaju primarno preventivni značaj.

Ključne riječi: nasilje maloljetne djece nad roditeljima, osnaživanje obitelji, pedagogija, andragogija

Uvod

Nasilje djece nad roditeljima kao oblik obiteljskoga nasilja relativno je novo područje znanstvenih istraživanja. Zlostavljanje roditelja kao termin pojavljuje se 1979. godine u sklopu studije „Parent battery“ (u slobodnom prijevodu „Pretučeni roditelji“) (Harbin i Maden, 1979).

Nedostatkom studija o problemu nasilja maloljetne djece nad roditeljima teško je determinirati ekstenzitet. Ne samo zbog tamnih brojki, koje se procjenjuju na 100 do 400%, već i uslijed različitosti polazišta u definiranju problema, njegovu neprepoznavanju i nesustavnom praćenju rasprostranjenosti pojave. Službene se evidencije obiteljskoga nasilja razlikuju s obzirom na ustanove koje prate problem –zdravstvene ustanove, policija, centri za socijalnu skrb, sudovi, nevladine udruge i dr. (Zloković, 2014).

Tijekom 1995. i 1996. B. Cottrell (2001) pokušao je odgovoriti na pitanja o rasprostranjenosti nasilja maloljetne djece nad roditeljima, uzroke nasilja kao i tko predstavlja mrežu socijalne pomoći. U istraživanju je sudjelovalo 45 roditelja s iskustvom doživljenog nasilja, 39 adolescenata, 34 socijalna radnika, kliničari i akademici. Učestalost pojave nalazi od 7% do 18% slučajeva. Neki od oblika

---

¹³ jzlokovic@ffri.hr

¹⁴ azovko@ffri.uniri.hr

nasilja nad roditeljima učestaliji je u jednoroditeljskim obiteljima (29%) (Downey, 1997). Jedno od troje djece do 17 godine starosti udari svoje roditelje svake godine. Svakog tjedna u Sacramentu, SAD, 8 do 10 mladih osoba prityvoreno je zbog počinjenog nasilja nad roditeljima (Brown i Herbert, 1997). U Japanu se nasilje nad roditeljima još prije više od deset godina smatralo eskalirajućim obiteljskim problemom. Prema nekim ranijim statistikama i u Kanadi se nalazi jednu od deset obitelji izložene nasilju svoje djece (DeKeseredy, 1993, prema: Bobić, 2002), što je značajno manje od Francuske (0,6%) (Laurent, 1999, prema: Bobić, 2002). Prema Agnew i Huguley (1989), iako je učestalost vrlo teško ustanoviti, procjena je incidencije nasilja maloljetnika prema roditeljima od 5 do 18%. Počiniteljima se smatraju djeca starosti od 10 do 13 godina. U Španjolskoj statistike indiciraju kako je 8% obitelji u takvim neželjenim situacijama (Estevez i Gongora, 2009). Godine 2004. Robinson, Davidson i Drobot (*Brighman Young University*) objavili su rezultate studije „*Parent Abuse on the Rise*“, koja pokazuje da je od ukupnoga broja zlostavljanih roditelja njih 57% bilo tjelesno zlostavljano, verbalno 22%, a njih 22% pokušalo se obraniti od napada djece. Od ukupnoga broja nasilništva 82% bilo je prema samohranim majkama. Robinson tumači da su majke, posebice samohrane, daleko više izložene nasilju jer provode više vremena s djecom, a načelno su tjelesno slabije i teže mogu uzvratiti napad. Iako paradoksalno u odnosu na majke kao češće žrtve adolescentskoga nasilja, one uspostavljaju bliže emocionalne odnose s djecom. U navedenim istraživanjima neki nasilnici bili su mlađi od 10. godina.

Parentline Plus jedna je od rijetkih telefonskih linija u Velikoj Britaniji, ali i u svijetu uoče, namijenjena roditeljima. Tijekom dvije godine od 2008. do 2010. godine liniju je pozvalo 22.537 osoba, uglavnom majki, koje su zatražile pomoć zbog nasilja svoje maloljetne djece. U velikom broju slučajeva i to njih 7000 radilo se o tjelesnom nasilju djece starosti između 13. i 15. godine. Većina je roditelja živjela u strahu od djece. Smatrali su se odgovornima za nastalu situaciju i imali su osjećaj izgubljene kontrole nad djecom (Asthana, 2010).

Godine 2013. u Londonu je zabilježeno 1892 poziva roditelja zbog doživljenoga nasilja djece starosti od 13 do 19 godina. Uglavnom se radilo o majkama (Howard, 2014). Na ovaj problem upozorava i udruga *Family Lives*, koja od 80.000 poziva roditelja kod jedne trećine nalazi fizičko nasilje prema roditelju(ima). I prema J.C. Condry, od ukupnoga broja roditelja žrtvi njih 87% su majke (Howard, 2014). Od sveukupnog broja obiteljskoga nasilja V. Police nalazi da se 9% odnosi na nasilje nad roditeljima. Djeca su bila starosti od 12 do 24 godine (Robinson i sur., 2004).

Nasilje je maloljetne djece nad roditeljima rastući problem uočen i u Hrvatskoj. Unatoč tome nije poznato jesu li se provodile znanstvene ili stručne studije o ovome problemu. Dostupni su tek neki podaci Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske pri čemu izostaju precizniji podaci prema kojima bi se odredilo nasilništvo maloljetne djece prema roditelju. Sličan problem javlja se i nadalje. Neke podatke prema kojima se može donijeti određeni zaključak o pojavi nasilja maloljetne djece u obitelji (pri čemu nije kao žrtva izravno naveden roditelj) nalazimo u dokumentu MUP-a RH Službe za strateško planiranje, analitiku i razvoj (2013). Prema ovoj je analizi tijekom 2012. godine za nasilničko ponašanje u obitelji kazneno odgovarao 31 maloljetnik, a 2011. godine 35 maloljetnika. Nevladina udruga *Ženska pomoć sada*, tijekom dijela 2005. godine (od 1. siječnja do 30. listopada) zaprimila je 3.958 poziva o prijavi nasilja, od čega su u 12% slučajeva bile prijave nasilja djece nad roditeljima (dob nasilnika nije nam poznata) s opaskom da je takva pojava u porastu. U studiji *Obiteljski diskurs u kontekstu nasilja u obitelji* na uzorku od 362 punoljetna ispitanika roditelja koji su bili izloženi nasilju maloljetne djece i na nasilje djeteta nisu odgovorili na isti način, nalazimo njih 24, odnosno 6,6% (Zloković i Čekolj, 2017).

Izostanak sustavnih podataka u praćenju problema nasilja maloljetne djece prema roditeljima evidentirana je i u drugim službenim dokumentima. Na području Balkana i tranzicijskih zemalja ne nalazimo rezultate znanstvenoga istraživanja ovoga problema. Skromni se tragovi neslužbenih komunikacija ogledaju preko nekoliko foruma građana koji su se vodili u Hrvatskoj i Sloveniji. I u Bosni i Hercegovini uglavnom problem nasilništva maloljetne djece prema roditeljima čini se prisutan je uglavnom kao tema dnevnoga tiska o pojedinačnim slučajevima ili kao neslužbene procjene problema. Crna Gora, nedavno progovara o problemu u medijima, ali ne i na temelju rezultata

znanstvenih istraživanja. Pokušaj šireg spoznavanja problema i osvješćivanja znanstvene i šire javnosti o različitim oblicima i sudionicima obiteljskoga nasilništva, tako i nasilja maloljetne djece nad roditeljima, nazire se 2013. godine kada je o ovome problemu u Nottinghamu organizirana znanstvena konferencija (*Domestic abuse by children against parents: preventing a difficult problem getting worse*, 2013). Istraživanje koje u ovome radu prezentiramo na području RH i šire tranzicijskih zemalja pionirski je znanstveno-istraživački iskorak u prepoznavanju i skretanju pozornosti na kompleksni problem mnogih roditelja kao i na potrebu implementacije pedagoških i andragoških spoznaja te aktivnog socijalnog angažmana u osnaživanju obitelji.

Metodologija i rezultati istraživanja

Predmet i problem istraživanja

Unatoč nesistematičnosti i neujednačenosti službenih evidencija i izvješća o počiniteljima i žrtvama obiteljskog nasilja (spol, životna dob, krvno srodstvo) zamjećuje se i nasilje maloljetne djece prema roditeljima. Budući da je evidentan nedostatak sličnih istraživanja u svijetu i u nas, rezultati bi trebali pomoći u boljem razumijevanju problema, detektiranju učestalosti, uočavanja oblika i načina izražavanja nasilja, kao i u spoznavanju mogućih posljedica kako bi se pomoglo i žrtvi i nasilniku. Rezultati istraživanja mogli bi predstavljati i solidno znanstveno polazište u daljnjem istraživanju problema na području Republike Hrvatske i širem.

Istraživanje polazi od ekološke teorije koja u poticanju razvoja socijalno prihvatljivih ponašanja upućuje na važnost interakcija socijalnih sredina (Bronfenbrenner, 1979). Teorija je primjenjiva u kreiranju prevencije obiteljskoga nasilja jer se razmatra obiteljski kontekst inkorporiran u ostala okruženja. Nacrt istraživanja koji smo primijenili polazi od znanstveno utemeljenih spoznaja da univerzalni programi primarne prevencije nasilja, kao i drugih rizičnih i asocijalnih ponašanja, trebaju započeti već u ranom razvojnem periodu (Burkhart, 2001; Hočevar, 2009). Posebice ističemo značajnu ulogu obitelji, ali i predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, kao i lokalnih sredina u potpori preventivnih aktivnosti od kojih je edukacija i savjetovanje odraslih jedna u nizu. Sinergija svih ovih faktora u velikoj mjeri bi pridonijela prevenciji nasilja (Klapan, Zloković i Vrclj, 2008).

Kako bi stvorili osnovne pretpostavke za prevenciju nasilja maloljetne djece nad roditeljima, nastavkom smo rada na dionici znanstvenoga projekta „Pedagoški aspekti odnosa u obitelji“ tijekom 2014. godine uz potporu Sveučilišta u Rijeci proveli istraživanje na prigodnom i namjernom uzorku 188 polaznika srednjih škola.

Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja bio je prigodni i namjerni uzorak. U istraživanju su sudjelovali učenici srednjih škola Primorsko-goranske županije (četiri gimnazije – osam trećih razreda polazilo je 198 učenika; dvije stručne škole – dva druga razreda polazilo je 49 učenika). Sveukupno je navedene razrede polazilo 247 učenika. Na dan anketiranja na nastavi je bilo prisutno 188 učenika (76%) koji predstavljaju uzorak istraživanja. Životna dob ispitanika bila je od 15 do 18 godine. S obzirom na spol u uzorku su bile 92 (48,9%) djevojke i 96 (51,1%) mladića. Prema dosadašnjim studijama nasilna ponašanja prema roditeljima najčešće se identificiraju u životnoj dobi adolescenata od 13. do 17. godine. Ovo je i bio jedan od razloga odabira ispitanika adolescentne dobi. Ispitanici su polaznici drugih (N=69; 36,7%) i trećih razreda srednjih škola (N=119; 63,3%), a najveći je broj ispitanika imao 17 godina (61,75%).

Rezultati dobiveni istraživanjem ne mogu se generalizirati na populaciju djece roditelja ove dobne skupine s obzirom na činjenicu da ispitanici nisu birani probabilitetno. Generaliziracija rezultata je moguća na učenike polaznike srednjih škola gdje smo ispitivanje proveli.

Postupci prikupljanja podataka

Na osnovi predviđenoga deduktivno i empirijsko-induktivnog metodološkog pristupa primijenjena je metoda ankete. Anketni upitnik *Odnos djece prema roditeljima* (ODR) posebno je kreiran za potrebe ovoga istraživanja na temelju različitih teorijskih pristupa (ekološka teorija, teorija socijalnog učenja, integrativna, teorija životnih stilova), dostupnih istraživanja, službenih izvješća i dokumentacije o problemu nasilja, te neposrednim profesionalnim iskustvom u radu na problemima odnosa roditelja i djece. Upitnik se sastojao od dva dijela. Prvi je predviđen za prikupljanje demografskih podataka o roditeljima i ispitanicima (spol, braća i sestre, životna dob, radni i obrazovni status roditelja, materijalni status obitelji, struktura obitelji) i samoiskaza ispitanika o nekim aspektima međusobnih odnosa u obitelji. U drugom je dijelu navedena skala od ukupno 40 čestica koje predstavljaju neka ponašanja djece prema roditelju, a mogu upućivati na probleme nasilja. Psihometrijske vrijednosti pokazale su opravdanim čestice skale grupirati u četiri skupine od kojih prva skupina upućuje na probleme manipulacije roditeljima (koeficijent Cronbach alpha 0,93), druga na psihološko nasilje (0,98), treća materijalno iskorištavanje roditelja (0,95) i četvrta na tjelesno nasilje (0,96) (više u: Zloković, 2014, 112-124).

Učenike se zamolilo da odgovore na pitanja o svojim ponašanjima i odnosu prema roditeljima u nekim (konfliktnim) životnim situacijama. Odgovore nismo ograničili na trenutno stanje i vrijeme, već i je uključeno i prethodno vremensko razdoblje.

Ciljevi i zadaće istraživanja

Opći je cilj istraživanja prepoznavanje međusobnih odnosa u obitelji kao mogućih oblika nasilja maloljetne djece prema roditeljima. Temeljni zadaci bili su: ispitati demografska obilježja i strukturu obitelji; ispitati neke dimenzije obiteljskih odnosa; samoiskaz ispitanika o zadovoljstvu odnosima u obitelji i zajedničkom vremenu koje provedu s roditeljima; ispitati neprimjerene i nasilne oblike ponašanja prema roditeljima; utvrditi eventualnu rizičnu skupinu roditelja i maloljetne djece.

Varijable istraživanja

Ispitane su sljedeće varijable: socio-demografske varijable za roditelje i ispitanike (spol i dob roditelja i ispitanika; radni i obrazovni status roditelja, struktura i veličina obitelji); samoiskaz ispitanika o ostvarenoj bliskosti i zadovoljstvu odnosima u obitelji.

Obrada podataka

Obrada podataka provedena je primjenom Statističkoga programa za društvene znanosti (IBM SPSS Statistics 20.0). Korištene su metode univarijatne statistike: apsolutni brojevi i postoci kategorijskih varijabli, mjere centralne tendencije i mjere varijabilnosti. Primijenjen je Pearsonov koeficijent korelacije, koji iskazuje veličinu efekta, odnosno stupanj povezanosti između dviju varijabli, s razinom statističke značajnosti postavljenom na $p < 0,05$. Kako bi se utvrdila pouzdanost ljestvica, korišten je koeficijent Cronbach alpha.

Rezultati istraživanja i rasprava

U ovome radu ograničeni prostorom prikazujemo reducirane i vrlo sažete rezultate istraživanja. Rezultati našega istraživanja dobiveni na uzorku 188 ispitanika adolescenata u dobi od 15. do 18. godine detektiraju učestalost pojave nasilja maloljetne djece nad roditeljima i upućuju na potrebu redefiniranja nekih osnovnih ciljeva i zadaća koji se spominju u službenim preventivskim programima obiteljskoga nasilja jer se u njima ne raspoznaje problem nasilništva djece nad roditeljima. Adolescenti koje smo izdvojili na skali za ispitivanje nasilja iskazuju sva četiri tipa nasilništva – materijalno iskorištavanje roditelja, manipuliranje, psihološko i tjelesno nasilje.

Koeficijenti povezanosti među pojedinim skalama (Zloković, 2014, 110-124) upućuju na zaključak o različitim i višestrukim oblicima nasilništva. Ako problem promatramo kroz pojedine oblike u ukupnom uzorku, najveći broj adolescenata, njih 31 (16%), manipulira roditeljima. Psihološko nasilje kao ponašanje prema roditelju nalazimo kod 27 adolescenata (14%), materijalno iskorištavanje kod 18 (10%) i tjelesno nasilje kod 9 ispitanika (4,8%) (Tablica 1).

Tablica 1. Oblici nasilništva i neke karakteristike nasilnika i roditelja žrtvi

OBLIK NASILJA NAD RODITELJEM	Slučajev i nasilja (N=)	%	Spol nasilnika	Životna dob nasilnika	Odnosi u obitelji	Obrazovanje roditelja	Struktura obitelji	Socio-ekonomski status
Manipulacija	31	16 %	Ž 14 M 17	17 god. (64,5%)	Loši	Majka i Otac Osnovna škola	Oba roditelja (71%) Samo majka (19,4%)	Nizak
Psihološko nasilje	27	14 %	Ž 12 M 15	17 god. (70,4%)	Loši	Majka – osnovna škola; Otac – srednja škola	Oba roditelja (70,4%) Samo majka (22,2%)	Nizak
Materijalno iskorištavanje	18	10 %	Ž 9 M 9	17 god. (74,1%)	Loši	Majka i Otac Osnovna škola	Oba roditelja (70,4%) Samo majka (22,2%)	Nizak
Tjelesno nasilje	9	4,8 %	Ž 5 M 4	17 god. (55,6%)	Loši	Majka i Otac srednja škola	Oba roditelja (44,4%) Samo majka (42,9%)	Nizak

Zajedničkim su se značajkama svih četiriju skala pokazali loši odnosi i loš materijalni status članova obitelji. Ovo su rizični činitelji na koje je potrebno usmjeriti pozornost na razini primarne prevencije i osnaživanja obitelji s obzirom na uočene oslabljele i neželjene interakcije među članovima obitelji. Današnje društvo snažno potiče potrebu za individualnom afirmacijom, kompeticijom i potvrđivanjem sposobnosti, osobnih ambicija i želja svakoga pojedinca, što se, pak, odražava i na međusobno oslabjele interakcije u obitelji, slabljenje obiteljske kohezije, međusobno izbjegavanje i izostanak zajedničkoga vremena. S druge strane, kao odgovor je na vanjske rizične interakcije u nekim obiteljima prenaplašena visoka razina kohezije i zatvaranja obiteljskih granica. Život u centrifugalnim ili centripetalnim obiteljima rizični je činitelj problema u ponašanju djece kao i nasilnih ponašanja.

U društvu prevladava stereotip u vezi sa spolom počinitelja, prema kojem su tjelesno nasilni dječaci, a djevojčice su sklonije psihičkom nasilju. Rezultati našega istraživanja ove tvrdnje ne potvrđuju. Na skali za određivanje prisutnosti tjelesnoga nasilja iako ne značajno izraženo nalazimo pet djevojaka i četiri dječaka. Na skali za određivanje psihičkoga nasilja kao i skali manipulacije roditeljima uočava se veći broj dječaka od djevojaka. Jednak broj dječaka i djevojaka nalazimo na skali materijalnoga iskorištavanja ispram roditelja čiji je socio-ekonomski status nizak.

Dosadašnje studije upućuju na važnost varijable 'obrazovanje roditelja'. Konkretno, nižu razinu obrazovanja nalaze kao rizični činitelj pojavi nasilja. Ovo se pokazuje i našim istraživanjem prema kojem su roditelji s osnovnim obrazovanjem ili oni bez njega više izloženi nasilju djece. Međutim, tjelesno nasilje kao ponašanje prema roditelju nalazimo i u nekim obiteljima gdje oba roditelja imaju završenu najmanje srednju školu.

Prema rezultatima našega istraživanja, nasilje maloljetne djece nad roditeljima pojava je prisutna u obiteljima s oba roditelja i u jednoroditeljskim obiteljima. Rezultati provedenog istraživanja upućuju na zaštitne čimbenike u obiteljskom kontekstu¹⁵ i potrebu osnaživanja uloge obitelji u prevenciji asocijalnih ponašanja. Edukacija i savjetovanje roditelja, poticanje roditelja na suradnju i partnerstvo sa stručnjacima odgojno-obrazovnih i drugih socijalnih i zdravstvenih ustanova bitan su aspekt u nastojanjima osnaživanja obitelji i poticanja pozitivnih odnosa među ljudima bez obzira na spol, dob ili bio koje drugo socio-demografsko obilježje (Klapan, Zloković i Vrcelj, 2008).

Zaključna razmatranja

Budući da je izučavanje funkcioniranja i odnosa u obitelji kompleksan problem, bez pretenzija na teorijsku i praktičnu sveobuhvatnost pokušali smo sagledati jedan od oblika obiteljskog nasilja – nasilje maloljetne djece nad roditeljima. Kako u svijetu, tako je i u nas evidentan nedostatak istraživanja problema nasilja djece nad roditeljima. Rezultati koje smo dobili trebali bi pomoći boljem razumijevanju problema, prepoznavanju i detektiranju učestalosti, uočavanju oblika i načina izražavanja nasilja, kao i u spoznavanju mogućih posljedica kod roditelja žrtvi kako bi se pomoglo i žrtvi i nasilniku. Rezultati istraživanja pridonose mogućnosti kreiranja preventivskih programa na primarnoj i sekundarnoj razini, kao što predstavljaju i moguće solidno znanstveno polazište u daljnjem istraživanju problema na području Republike Hrvatske i šire. Rezultati upućuju i na potrebu redefiniranja osnovnih ciljeva i zadaća u Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji s obzirom na to da se ovaj fenomen u službenom nacionalnom dokumentu ne raspoznaje. U obiteljima gdje se događa nasilje uočavaju se karakteristike niske razine obiteljske kohezivnosti, izostanak pozitivne komunikacije kao i neprimjereni odgojni postupci prema djeci, što upućuje na potrebu iznalaženja znanstvenih i različitih socijalnih i odgojno-obrazovnih sadržaja i aktivnosti koje će se usredotočiti na potrebe osnaživanja obitelji. Prepoznavanjem problema, priznavanjem egzistiranja pojave i konzekvenci, te senzibilizacijom društva nameće se potreba promicanja učinkovitoga i sustavnoga interdisciplinarnog pristupa na razini primarne, sekundarne i tercijarne prevencije. Neke odgovore moguće je iznaći u obogaćivanju i razvijanju obrazovnih programa ne samo u obaveznom obrazovanju djece i mladih već neminovno i u cjeloživotnom obrazovanju i učenju odraslih. U nas se uočava permanentan izostanak programa namijenjenih poticanju suradnje i partnerstva s roditeljima na svim odgojno-obrazovnim razinama. Programi cjeloživotnog obrazovanja i učenja u Hrvatskoj kao i u većini susjednih zemalja tek sporadično obuhvaćaju sadržaje kojima se potiče primijerena skrb o djeci, briga o sebi i zdravlju, ljudska prava, pozitivni životni stilovi, pozitivni odnosi u obitelji ili tolerantni međuljudski odnosi u široj okolini. Nažalost, uočava se i socijalno marginaliziranje brojnih roditelja jer ih se ne prepoznaje kao potencijalne ili realne žrtve nasilja djece.

Svjesni potrebe individualnog pristupa i unatoč nekih ograničenja uzorka nadamo se da će ukazivanje na egzistiranje ove pojave i poticanje na sustavna nacionalna istraživanja biti od pomoći u pokušajima osnaživanja pozitivnih odnosa u obitelji. Činjenica je da neki roditelji i djeca ne priznaju da žive u strahu od tjelesne i psihičke boli koju im nanose njihova djeca, vlastiti partneri, supružnici ili roditelji. Rezultati istraživanja predstavljaju osnovu za pedagoško-andragoško i socijalno aspektirano suočavanje s problemom obiteljskog nasilništva kako bismo problem pokušali izvući iz dubokoga mraka šutnje. Vjerujemo da će rezultati istraživanja pridonijeti iznalaženju te primjeni pedagoško-andragoških primarno preventivskih programa, nadasve sustavnih edukacijskih i odgojno-obrazovnih aktivnosti počevši od ranog životnog perioda i tijekom cjeloživotnog obrazovanja u osnaživanju obitelji i podizanju kvalitete života djece i odraslih.

---

¹⁵ Amato i Cheadle, 2005; Biederman i suradnici, 2001; Baumrind, 1991; Chatterji i Markowitz, 2001; Deleire i Kalil, 2002; Jackson i suradnici, 1998; Merikangas i suradnici, 1998; Mendes i suradnici, 2001; Zloković, 2010; Zloković, 2014.

Literatura:

1. Agnew, R. i Huguley, S. (1989). Adolescent violence towards parents. *Journal of Marriage and Family*, vol. 51 (3), 699-711.
2. Asthana, A. (2010). *Child violence against parents on rise* [online]. The Guardian. Dostupno na: <http://www.theguardian.com/society/2010/oct/31/child-attacks-on-parentsgrowing> [22. srpnja 2014.].
3. Bobić, N. (2002). *Adolescent violence towards parents: Myths and realities*. Marrickville, NSW: Rosemount Youth & Family Services.
4. Brofenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
5. Browne, K. D. i Lynch, M. A. (1995). Child abuse and its modes of transmission. *Child Abuse Review*, vol. 4 (1), 4-13.
6. Brown, K. i Herbert, M. (1997). *Preventing family violence*. Chichester: Wiley.
7. Burkhart, G. (2001). First Childhood Interventions-Possibilities and Experiences in Europe. *Toxicodependencias*, vol. 6 (2), 33-46.
8. Cottrell, B. (2001). *Parent Abuse: The Abuse of Parents by Their Teenage Children*. Ontario: Family Violence Prevention Unit, Health Canada.
9. Domestic abuse by children against oarents: preventing a difficult problem getting worse (2013) Nottingham. National Centre of Research Domestic Abuse. Dostupno na: <http://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/adult-safeguarding-and-do-cfe.pdf> [29. travnja 2014.].
10. Downey, L. (1997). Adolescent Violence: A systemic and feminist perspective in Australian and New Zeland. *Journal of Family Therapy*, vol. 18 (2), 70-79.
11. Estevez, E. i Gongora, J. N. (2009). Adolescent Aggression towards Parents-factors associated and intervention proposal. U: Quin, C., Tawse, S., (ur.) *Handbook of Aggressive Behavior Research* (str. 143-164). Nova Science Publishers, Inc.
12. Harbin, H. T. i Madden, D. J. (1979). Battered Parents: A New Syndrome. *American Journal of Psychiatry*, vol. 139 (10), 1288-1291.
13. Hočevar, A. (2009). Roditelji predškolske djece i preventive zlouporabe droga. *Napredak*, vol.1, 50 (1), 54-74.
14. Howard, D. (2014). *Teens abusing parents 'serious and often hidden issue'* [online]. BBC: Newsbeat. Dostupno na: <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/25850554> [29. travnja 2014.].
15. Klapan, A., Zloković, J. i Vrcelj, S. (2008). Education and globalization processes. U: M. Sari (ur.) *Regionalisierung – Internationalisierung* (str. 144-152). Pecs: Universitat Pecs Fakultat fur Erwachsenenbildung und Personalentwicklung.
16. Robinson, P. W., Davidson, L. J. i Drebot, M. E. (2004). Parent Abuse on the Rise. *A Historical Review* [online]. Dostupno u: American association of behavioral social science, online journal [20. veljače 2014.].
17. Zloković, J. (2014). *Obiteljski diskurs u kontekstu nasilja maloljetne djece nad roditeljima*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
18. Zloković, J. i Čekolj, N. (2017). Neobjavljena znanstvena studija Obiteljski diskurs u kontekstu nasilja u obitelji, znanstveni project Pedagoški aspekti odnosa u obitelji (voditeljica projekta prof.dr.sc. Jasminka Zloković, od 2007- u tijeku), Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

CHILD VIOLENCE AGAINST PARENTS – SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

*Prof.dr.sc. Jasminka Zloković¹⁶
Prof.dr.sc. Anita Zovko¹⁷*

*University of Rijeka
Faculty of Humanities and Social Sciences in Rijeka
Sveučilišna avenija 4, Rijeka*

Abstract: *The attitude of society towards violence, regardless of the identity of a victim or abuser, is an important indicator of its attitude towards a person, humanity and the level of civilizational development. The scope of violence with regard to family members includes violence against children, violence among spouses or extramarital partners, adolescent violence against parents or older family members, as well as child violence against parents, a form of violence whose existence is practically denied in public despite the facts from everyday life that tell a different story. Due to the large number of probable abusers, it is difficult to establish the typical abusers or parents as (potential) victims. The violence some parents experience is sometimes a normal occurrence for many others. The results of the research prove that the issue is present in our society and, due to its frequency, the results are comparable in part with previous sparse research conducted in several countries. There are specific differences with regard to the type of violence against parents. Gender stereotypes on girls being more prone to psychological violence and on boys being more prone to physical violence were not established by our research. Violence against parents is created through the interaction of more than one type, which makes the issue more complex and the need for professional intervention all the more necessary. Bad family relationships and the lack of (quality) time spent between parents and children are relevant factors in the appearance of violence. The results show a lack of balance between family relationships and indicate risk factors. The research findings that follow are in favor of support and positive efforts to strengthen family life and make it more humane and better in which unquestionably modern pedagogy and andragogy have primary preventative significance.*

Keywords: *juvenile parent violence, family empowerment, pedagogy, andragogy*

---

¹⁶ jzlokovic@ffri.hr

¹⁷ azovko@ffri.uniri.hr

ДРУШТВЕНИ ОДГОВОРИ НА НАСИЉЕ НАД ОСОБАМА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Др Филип Мирић¹⁸
Правни факултет Универзитета у Нишу, Србија

Проф. др Даница Васиљевић Продановић
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, Србија

***Апстракт:** У сваком друштву поједини његови чланови се налазе у повећаном ризику да постану жртве неког од кривичних дела са елементима насиља. Посебно угрожена група су свакако особе са инвалидитетом. Друштвена изолованост, недостатак информација које би допринели спречавању насиља, немогућност самих особа са инвалидитетом да пруже активан отпор злостављачу су, према мишљењу аутора, само неки од фактора који погодују виктимизацији ове категорије становништва. Полазећи од појмовног одређења насиља над особама са инвалидитетом, његових појавних облика, те изнетих фактора виктимизације, аутори трагају за адекватним друштвеним одговором на насиље над особама са инвалидитетом, искрено верујући да је превенција, уз репресију тамо где је то заиста неопходно, кључ за његово сузбијање.*

***Кључне речи:** насиље, особе са инвалидитетом, виктимизација, превенција, репресија*

Уводне напомене

Насиље је верни пратилац људске цивилизације. Оно се јавља у свим епохама и друштвима. Са развојем државе и права, дошло је и до правне реакције на криминалитет насиља. Код криминалитета насиља увек долази до примене претње, принуде или силе према жртви. Важно је напоменути да криминалитет насиља није инкриминисан као посебно кривично дело у кривичним законодавствима, већ постоје кривична дела код којих је насиље елемент бића кривичног дела или начин извршења (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић and Костић, 2012: 106). Иако свако може да постане жртва кривичног дела са елементима насиља, постоје категорије људи које због својих личних карактеристика или здравственог стања, могу бити подложније виктимизацији овом врстом криминалитета. Овде се свакако, убрајају и особе са инвалидитетом. Наиме, природ самог инвалидитета чини да ове особе често нису у могућности да пруже активан отпор злостављачу, када је реч о физичком и сексуалном насиљу или да уопште препознају насиље (када је реч о економском насиљу). Бројни међународни правни акти пружају заштиту особама са инвалидитетом од експлоатације, насиља и злостављања. Најважнији од њих је свакако Конвенција ОУН о заштити права и достојанства особа са инвалидитетом која у чл. 16. детаљно уређује мере за заштиту особа са инвалидитетом од насиља, злостављања и експлоатације (Татић, 2006: 14). Без обзира на постојање солидног правног оквира за заштиту права особа са инвалидитетом, њихова стварност је често другачија и зато је неопходно истражити и феномен насиља над особама са инвалидитетом.

Полазећи од свега изнетог, у раду настојимо да укажемо на појавне облике насиља са инвалидитетом у потрази за адекватним друштвеним одговором на овај негативан друштвени феномен. Посебно ће бити истакнута улога самог инвалидитета у виктимогенези криминалитета насиља над особама са инвалидитетом. Биће презентовани и резултати малобројних истраживања из ове области, који ће бити интерпретирани у контексту савремене виктимолошке мисли.

---

¹⁸ filip.miric@gmail.com, filip@prafak.ni.ac.rs

Облици насиља над особама са инвалидитетом

Облици насиља над особама са инвалидитетом не разликују се од насиља којима су изложене остале друштвене групе. Тако, може се говорити о физичком, психичком, сексуалном, економском насиљу, насиље на радном месту (мобинг) и вишеструком насиљу (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић and Костић, 2009).

Физичко насиље над особама са инвалидитетом представља сваки облик угрожавања њиховог физичког интегритета. Ово је свакако најочигледнији облик насиља јер оставља видљиве последице у виду телесних повреда различитог степена. У прошлости су, нарочито у време Другог светског рата, особе са инвалидитетом убијане због своје инвалидности. Позната је нацистичка акција Т4 у којој је од октобра 1939. до августа 1942. године убијено 70.273 особе (Мирић, 2015: 117 а). Осим ових системских насилничких акција против особа са инвалидитетом, посебно су опасни индивидуални случајеви насиља, нарочито оних који се јављају у институционалним условима. У овим случајевима се као насилници обично јављају запослени у установама, чиј је професионална обавеза да се старају о доброби и сигурности самих особа са инвалидитетом. О оваквим случајевима, нажалост, обично сазнајемо из штампе и медија. Овом виду насиља посебно су изложене жене са инвалидитетом које бораве у резиденцијалним установама. Маријана Чанак износи податак да „у Србији 18 250 особа живи у неком облику колективног смештаја, а преко 11 000 особа пријављује да има неки облик инвалидитета. Половину ових особа чине девојчице и жене. Живот у институцији одликује недостатак приватности, немогућност доношења одлука о сопственом животу, друштвену искљученост и непоштовање основних људских права и достојанства особе, али и висок ризик од насиља, злостављања и занемаривања. Иако не постоје прецизни подаци, већина жена са интелектуалним и психосоцијалним тешкоћама у институцијама је лишена пословне способности, што их доводи у ситуацију да не могу самостално да одлучују о месту становања, свом лечењу, медицинским интервенцијама, трудноћи, родитељству, партнерским односима. Живот у институцији и старатељство их додатно доводи у ризик од различитих присилних интервенција, као што су физичко спутавање, изолација, прекомерна употреба лекова, узимање контрацептивних средстава без пристанка, стерилизација, присилни абортуси и одвајање од детета“ (Чанак, 2017). Из овога се може јасно закључити колико је проблем насиља над особама са инвалидитетом комплексан. Због тога сви друштвени чиниоци морају бити активно укључени у његово решавање. Али оно је много више од пуког друштвеног проблема. Физичко насиље је највидљивије јер оставља трагове на телу, али психичко насиље је често најболније јер оставља трагове на души и у психичком животу жртава.

Психичко (емотивно) насиље над особама са инвалидитетом укључује дехуманизацију и подцењивање особа са инвалидитетом кроз вербално или невербално поступање које смањује њихово самопоштовање нпр. лагање, ругање, називање погрдним именима, приетње, социјалну изолацију и забрањивање посета, понижавање и сл (Milić Vabić, 2009: 599) . Ово насиље је посебно погубно јер је усмерено на психу жртве и на њену самоперцепцију.

Сексуално насиље над особама са инвалидитетом укључује нежељено додиривање, све врсте сексуалног напада попут силовања, содомије, разголићавања и фотографисања (Milić Vabić, 2009: 600). Ова врста насиља је, судећи према малобројним истраживањима веома распрострањена. Истраживање о сексуалном насиљу над женама с интелектуалним тешкоћама које је спровела Елман (2005.) показало је да је стопа сексуалне виктимизације од 4 до 10 пута већа код ове групе жена у односу на жене без интелектуалних тешкоћа. Исти аутор наглашава да су жене с инвалидитетом у 70% случајева биле жртве сексуалног насиља у неком раздобљу свог живота (Milić Vabić, 2009: 601). Према нашим сазнањима, у Србији нису вршена емпиријска истраживања о распрострањености овог облика насиља над особама са инвалидитетом, те се може претпоставити да је код овог облика криминалитета „тамна бројка“ велика, пре свега због страха самих жртава да пријављују насилнике. У Србији се у судској пракси често јавља проблем правне квалификације сексуалног насиља над особама са инвалидитетом. Наиме, насиље над особама са инвалидитетом се може квалификовати као

„обљуба са немоћним лицем“ (чл.179. Кривичног законика Републике Србије).¹⁹ Основни облик овог кривичног дела чини онај ко над другим изврши обљубу или са њом изједначен чин искористивши душевно обољење, заостали душевни развој, другу душевну поремећеност, немоћ или какво друго стање тог лица услед којег оно није способно за отпор, за које дело је предвиђена казна затвора у трајању од пет до дванаест година, чиме је законодавац изједначио распон казне за основни облик овог кривичног дела и кривичног дела силовање из чл.178. КЗ. Овакво поступање законодавца се може оценити као позитивно јер се на тај начин спречава блаже кажњавање извршилаца обљуба над немоћним лицима у односу на силоватеље.

Економско насиље над особама са инвалидитетом је посебан облик насиља. Састоји се у онемогућавању особа са инвалидитетом да користе своје приходе. Најчешће је реч о заради или накнади за негу и помоћ другог лица. Као извршиоци се најчешће јављају лица која брину о особама са инвалидитетом и чланови њихових породица. Жртве економског насиља нису само особе са инвалидитетом, већ и стара лица. Старе особе имају низ тешкоћа у погледу прихватања својих нових улога у друштву, због радне неактивности, пензионисаности, компликованих породичних односа и недостатка друштвене подршке (Костић, 2010: 48). Ако се томе дода и могуће присуство инвалидитета у старијем добу, сасвим је јасно да лако може доћи до различитих облика економског насиља.

Насиље на радном месту (мобинг) над особама са инвалидитетом је специфичан облик насиља који се не огледа само у недавању адекватних послова радницима са инвалидитетом, већ и у стварању окружења које дестимулативно делује на њихово даље напредовање. Ипак, овај облик насиља се најређе пријављује јер је веома мали број особа са инвалидитетом у радном односу. Према резултатима пописа становништва у Србији из 2011.године, од целокупног броја особа са инвалидитетом у Републици Србији, економски активно становништво чине 71 107 особа, односно у укупном проценту 12,4% свих особа са инвалидитетом, а од свих особа са инвалидитетом, њих 9,0% у тренутку пописа има запослење (Марковић, 2014: 72). Када се узму у обзир ови поражавајући подаци, може се основано претпоставити да особе са инвалидитетом из страха од губитка посла не пријављују случајеве мобинга на својим радним местима, ико за процесуирање и кажњавање мобера постоји солидан нормативни оквир.²⁰

И коначно, постоји и *вишеструко (мешовито) насиље над особама са инвалидитетом*. То је случај када је једна особа жртва два или више облика насиља. Овај облик насиља се и најтеже открива јер често остаје сакривен велом породичне тајне, а особе са инвалидитетом нису увек у стању да га препознају и на њега на адекватан начин реагују. И сам инвалидитет може бити фактор виктимизације особа са инвалидитетом. Управо о томе ће бити више речи у редовима који следе.

Инвалидитет као фактор виктимизације особа са инвалидитетом код кривичних дела са елементима насиља

И сам инвалидитет може бити значајан фактор виктимизације особа са инвалидитетом код кривичних дела са елементима насиља. На који начин су повезани инвалидитет и насиље? На ово питање није једноставно дати сажет и прецизан одговор јер, према нашем мишљењу, ова повезаност је вишеструка. Као могући фактори који утичу на појаву виктимизације особа са инвалидитетом, издвајају се:

1. повећана зависност од помоћи других;
2. врста инвалидитета;
3. пол и доб жртве;
4. ускраћивање људски права што доводи до осећаја немоћи код особе са инвалидитетом
5. смањен ризик од откривања подстиче насиље;

---

¹⁹ Кривични законик Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005...94/2016, у даљем тексту КЗ).

²⁰ Видети Закон о спречавању злостављања на раду („Службени гласник Републике Србије“, бр. 36/2010).

6. тешкоће доказивања;
7. социјална и друштвена изолација особа са инвалидитетом погодују појави насиља
8. предрасуде о инвалидности;
9. недостатак информација о ефикасним начинима борбе против конкретних видова насиља;
10. економска и свака друга зависност жртве од насилника;
11. нижи ниво образовања;
12. повећан ризик од институционалног збрињавања (Milić Vabić, 2009: 603-604).

Сви ови фактори својим скупним деловањем доводе особу са инвалидитетом у стање повећаног ризика да постане жртва насиља. Посебно је занимљиво да погрешно етикетирање особа са инвалидитетом може бити додатан фактор њихове виктимизације. Маргинализација и искључивање особа са инвалидитетом је у великој мери последица постојања „предрасуда, стереотипа, потцењивања способности, погрешног разумевања питања људских права и једнакости“ (Васиљевић-Продановић, Стојковић, 2012: 281). Заштитни фактор, који може допринети смањењу ризика виктимизације јесте свакако социјална инклузија особа са инвалидитетом, која почиње од прихватања различитости. На тај начин се превазилазе предрасуде, анулира недовољна или лоша комуникација међу људима, свет покреће ка просперитету (Васиљевић-Продановић, Марков, Којић, 2010: 67). Стварање истински инклузивног друштва је цивилизацијска обавеза сваког демократског друштва. Овај процес је непрекидан јер се односи на подизање достигнутог степена поштовања људских права, што је најбољи индикатор праведности сваке заједнице (Мирић, 2015: 124 б).

На основу овог кратког излагања о инвалидности као фактору виктимизације особа са инвалидитетом може се закључити колико је важно да друштво особе са инвалидитетом третира без дискриминације јер је то сасвим сигурно основ његовог просперитета.

Ка правом друштвеном одговору на насиље над особама са инвалидитетом

Када се говори о генези друштвене реакције на насиље над особама са инвалидитетом, неопходно је сагледати и какав је био њихов друштвени положај у прошлости. Да бисмо то постигли, морамо се користити малобројним историјским изворима из ове области.

Нека истраживања у области антропологије показала су да је у периоду који је претходио појави државе, положај особа са инвалидитетом био у директној вези са тумачењем инвалидитета као последице „обележавања од стране виших сила“. Као такве, особе са инвалидитетом су уживале одређене предности везане за магијске култове. Могућност комуникације са „оностраним“ допринела је да уживају изванредан углед у друштву без обзира на немогућност привређивања (Петровић, 2012: 866). У античко доба дошло је до погоршања положаја особа са инвалидитетом јер је инвалидитет, према тадашњем схватању, неспојив са античким идеалом лепоте. Ни средњи век није довео до побољшања положаја особа са инвалидитетом јер „хришћанско милосрђе“, као да је, супротно истинској суштини хришћанства, заобишло особе са инвалидитетом, будући да је инвалидитет посматран као „божији грех“. Савремено доба је довело до значајних промена нормативног оквира за заштиту особа са инвалидитетом, будући да су у већини држава у свету на снази антидискриминациони закони. Но да ли је то довело до суштинског побољшања положаја особа са инвалидитетом и њихове заштите од насиља? Одговор на ово питање не би могао бити позитиван. Иако у Србији, према нашим сазнањима, није спроведено ниједно опсежно истраживање о феноменолошким и етиолошким карактеристикама насиља над особама са инвалидитетом, можемо претпоставити да је „тамна бројка“ велика и да је откривање ових случајева и процесуирање насилника велики изазов за све друштвене чиниоце. Сматрамо да је најбољи метод за истраживање насиља над особама са инвалидитетом метод анализе случаја (case study), а изучавање овог криминолошког феномена у будућности важан задатак за све криминологе и виктимологе у Србији.

Шта учинити да до насиља над особама са инвалидитетом уопште не дође? Као мера примарне превенције може се издвојити подизање свести целокупног друштва о реалним и

позитивним капацитетима ове категорије људи да доприносе развоју заједнице у којој живе. Ово је перманентни задатак читавог друштва, а не узгредна пројектна активности удружења особа са инвалидитетом. Уколико се насиље већ испољило реакција правосудног система према насилнику мора бити брза и правремена. Једино ће се на тај начин обезбедити да принцип правне сигурности заиста буде окосница примене правних норми, а не само пуко законско начело. С тим у вези значајно је питање благостања особа са инвалидитетом. Колико су они заиста срећни у Србији? Резултати истраживања спроведеног 2010. године на територији Републике Србије, у коме је учествовало 390 особа са инвалидитетом и 105 особа без инвалидитета (који су чинили контролну групу), показало је да су особе са инвалидитетом много мање задовољне квалитетом свог живота, него особе без инвалидитета, узимајући у обзир параметре биолошког, психолошког и социјалног функционисања.

Групу испитаника са инвалидитетом чиниле су особе са церебралном парализом (по старијој класификацији болести и медицинских стања реч је о дечијој церебралној одузетости-ДЦО, прим. аут.), мишићном дистрофијом, мултиплом склерозом или трауматском параплегијом. Узорак није обухватао особе са интелектуалним или сензорним инвалидитетом, па би било корисно неким наредним истраживањима обухватити и ове особе, и тако стећи потпунију слику о квалитету живота особа са инвалидитетом у Србији. Резултати овог истраживања су показали да постоје значајне разлике у квалитету живота особа са инвалидитетом, у зависности од врсте и тежине болести односно медицинског стања. Истраживање је спроведено применом стандардизованог упитника Светске здравствене организације о квалитету живота (WHOQOL-BREF). Специфично у односу на поједине групе, примећене су неке од одлика квалитета живота. Прво, особе са мултиплом склерозом и особе са мишићном дистрофијом оцењују своје психолошко функционисање, односно ниво позитивних и негативних осећања, размишљање, самопоуздање, телесну схему и спиритуалност, значајно ниже од особа без инвалидитета, док особе са параплегијом и церебралном парализом (ДЦО) функционишу слично као и особе без инвалидитета. Друго, особе са мултиплом склерозом и особе са мишићном дистрофијом оцењују врло ниско своје способности у физичком функционисању, а особе са параплегијом и ДЦО функционишу слично особама без инвалидитета. Треће, особе са ДЦО оцењују односе са другима и подршку значајно ниже од особа без инвалидитета, док и у овом домену особе са параплегијом, мултиплом склерозом и мишићном дистрофијом функционишу слично особама без инвалидитета. Четврто, особе са ДЦО и мултиплом склерозом имају значајно снижено задовољство својим животом у односу на испитанике без инвалидитета, док особе са параплегијом и мишићном дистрофијом слично оцењују задовољство животом као и особе без инвалидитета.

Материјално стање, прилагођеност стамбеног простора потребама, социјално осигурање и заштита, вера у себе, личне сигурности, године старости, право на повластице у саобраћају, приступачност јавним службама и једнократна новчана помоћ су значајни фактори који заједно доприносе варијацијама у скору упитника WHOQOL-BREF домен Окружење. Удруженост ових фактора у високом проценту је важна за социјално благостање и материјално окружење особа са инвалидитетом (Мирић, 2014: 49-50 према Јовановић, 2011: 156-158). Овако обиман цитат из литературе има за циљ да детаљно укаже на резултате, колико је нама познато јединог истраживања о квалитету живота особа са инвалидитетом у Србији, којих би у будућности требало свакако да буде више.

Уместо закључка

Насиље над особама са инвалидитетом је засебан криминолошки и виктимолошки феномен. Случајеви насиља над особама са инвалидитетом најчешће су део породичног насиља, али и насиља у институцијама социјалне заштите, о којима се најчешће сазнаје из медија. Насиље оставља озбиљне последице на сваку жртву, али су особе са инвалидитетом посебно угрожене јер оно може довести у неким случајевима до погоршања здравственог стања особа са инвалидитетом. Уместо закључка и сумирања ставова изнетих у раду, остаје наш апел да се проучавању насиља над особама са инвалидитетом приступи на системски начин јер се управо у овој области највише уочава значај научних истраживања и стручњака свих области који свакодневно раде са особама са инвалидитетом и за њихову добробит.

Коришћена литература

- Васиљевић-Продановић, Д., Марков, З., Којић, М. (2010) Особе са инвалидитетом у Србији кроз призму европских изазова и интеграција. У: Ђ. Ђурић, (ур.) *Друштвени изазови европских интеграција: Србија и упоредна искуства, део 2*. Зборник радова са међународног научног скупа, Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије, стр. 53-69.
- Васиљевић-Продановић, Д., Стојковић, И. (2012) Законски оквир и практичне импликације примене инклузије у образовању. У: И. Чутура (ур.) *Школа као чинилац развоја националног и културног идентитета и проевропских вредности: образовање и васпитање - традиција и вредности*. Јагодина: Факултет педагошких наука у Јагодини, стр. 281-291.
- Milić Babić, M. (2009) Nasilje i osobe sa invaliditetom, *Ljetopis socijalnog rada*, год. 16, бр. 3, стр. 595-614.
- Јовановић, М. (2011) Инвалидност и квалитет живота, *Социјална мисао*, год. 18, бр. 2, стр 151-160.
- Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В. and Костић, М. (2009) *Криминологија*, Пеликан принт.
- Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В. and Костић, М. (2012) *Криминологија*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу.
- Костић, М. (2010) *Виктимитет старих људи*, Ниш: Правни факултет универзитета у Нишу, Центар за публикације, Издавачко предузеће "Социјална мисао", Београд.
- Марковић, М. (2014) *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године у Републици Србији-особе са инвалидитетом у Србији*, Београд: Републички завод за статистику, доступно: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenPublikacije/Popis2011/Invaliditet.pdf>, приступ 14. март 2017.
- Мирић, Ф. (2014) Квалитет живота особа са инвалидитетом у Србији, *Социјална мисао*, год. 21, бр.2, стр 47-57.
- Мирић, Ф. (2015) Идеолошки оквир страдања особа са инвалидитетом у Другом светском рату, *Пешичаник*, год. 13, бр. 13, стр 114-121. (а)
- Мирић, Ф. (2015) Језик инвалидности као фактор дискриминације особа са инвалидитетом, *Темда*, год.18, стр 111-126. (б)
- Петровић, Ј. (2012) Преглед односа друштва према особама са инвалидитетом кроз историју, *Теме*, год. 36, бр. 2, стр 865-886.
- Татић, Д. (2006) *Увод у Међународну конвенцију о правима особа са инвалидитетом*, Београд: Центар за самостални живот инвалида Србије.
- Чанак, М. (2017) *Спречавање насиља над женама са инвалидитетом у резиденцијалним установама*, 4 јул, <http://portalinvalidnosti.net/2017/07/sprecavanje-nasilja-nad-zenama-sa-invaliditetom-u-rezidencijalnim-ustanovama/> приступ 12 март 2018.

Коришћени правни извори

Закон о спречавању злостављања на раду („Службени гласник Републике Србије“, бр. 36/2010).
Кривични законик Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005...94/2016).

SOCIAL RESPONSES ON VIOLENCE AGAINST PEOPLE WITH DISABILITIES

Filip Mirić, LL.D.

Faculty of Law, University of Nis, Serbia

Danica Vasiljević Prodanović, PhD,

Faculty of special education and rehabilitation, University of Belgrade, Serbia

Summary

In every society, some of its members are at increased risk of becoming victims of some of the crimes with elements of violence. A particularly vulnerable group is certainly people with disabilities. Social isolation, lack of information that would contribute to the prevention of violence, the inability of disabled persons to act actively against abusers, according to the authors, are only some of the factors favoring the victimization of this category of population. Starting from the conceptual definition of violence against persons with disabilities, its manifestations, and the emerging factors of victimization, the authors seek for an adequate social response to violence against persons with disabilities, sincerely believing that prevention, with repression where it is really necessary, is the key to its suppression.

Key words: *violence, persons with disabilities, victimization, prevention, repression.*

KRIVIČNA DJELA NASILJA PROTIV DRŽAVNIH ORGANA

*Prof. dr Dragan Jovašević,
redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*

*Prof. dr Vladimir M. Simović,
tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine i vanredni profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu
Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci*

Apstrakt: Suštinu pravne države i vladavine prava kao moderne tekovine sa kraja dvadesetog vijeka (što čini nužan preduslov za priključenje Republike Srbije evropskim integracijama) čini efikasno, zakonito, kvalitetno i blagovremeno obavljanje službene dužnosti nadležnih državnih organa. To znači da se različitim oblicima napada, posebno sa elementima nasilja (nasilnički kriminalitet) na državne organe, odnosno njihova službena lica može ugroziti efikasnost državne uprave, a time i funkcionisanje nadležnih organa. Zato sve savremene države, pa tako i Republika Srbija u svom krivičnom zakonodavstvu propisuje krivičnu odgovornost i kažnjivost za različite oblike nasilne povrede i ugrožavanja efikasnog i zakonitog rada državnih organa. O krivičnim djelima nasilja protiv državnih organa u pravu Republike Srbije govori se u ovom radu.

Ključne riječi: državni organi, zakonitost rada, službeno lice, krivično djelo, odgovornost, kazna.

OPŠTE KARAKTERISTIKE

Objekt zaštite ovih krivičnih djela jesu državni organi, odnosno zakonito, efikasno, kvalitetno i blagovremeno obavljanje službene dužnosti državnih organa, u prvom redu organa državne uprave. Upravo od efikasnog funkcionisanja i rada državnih organa u granicama njihove nadležnosti, na način i po postupku koji su zakonom određeni, zavisi i ostvarenje pravne države, odnosno funkcionisanje pravnog poretka. To, drugim riječima, znači da se pravni poredak javlja kao posredni objekt zaštite kod ovih krivičnih djela.

Radnja izvršenja ovih krivičnih djela se sastoji u :

- 1) sprječavanju (potpunom ili djelimičnom onemogućavanju da uopšte državni organ vrši propisane dužnosti u okviru svoje nadležnosti),
- 2) ometanju (otežavanju, uslovljavanju državnog organa da blagovremeno, kvalitetno i efikasno ostvaruje poslove iz okvira svoje nadležnosti) i
- 3) prinuđavanju službenog lica u državnom organu da obavlja poslove iz okvira svoje nadležnosti.

Ta radnja se najčešće ostvaruje na određeni, zakonom predviđeni način: a) silom, b) prijetnjom upotrebe sile, v) prijetnjom napadom i g) protivpravno (protivno naređenju) što znači da je način preduzimanja radnje elemenat bića ovih krivičnih djela koji mora biti obuhvaćen umišljajem učinioca. Kao izvršilac ovih djela može se javiti svako lice. Kod pojedinih krivičnih djela svojstvo pasivnog subjekta (svojstvo službenog lica) predstavlja takođe elemenat njihovog bića. U pogledu krivice, ova se djela vrše sa umišljajem.

SPRJEČAVANJE SLUŽBENOG LICA U VRŠENJU SLUŽBENE RADNJE

Prvo krivično djelo nasilja upereno protiv državnih organa je predviđeno u članu 322. Krivičnog zakonika Republike Srbije²¹ (KZ). To je sprječavanje službenog lica u vršenju službene radnje. Ovo djelo se sastoji u sprečavanju službenog lica u vršenju službene radnje koju je preduzelo u

---

²¹ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/05, 88/05 i 94/16.

okviru svojih ovlaštenja, silom ili prijetnjom da će se neposredno upotrebiti sila ili u prinudavanju službenog lica na isti način da izvrši službenu radnju (Jovašević, 1998: 63-69).

Objekt zaštite je dvojako određen kao: 1) zakonito, efikasno, kvalitetno, blagovremeno i cjelishodno obavljanje službene dužnosti i 2) život i tjelesni integritet službenog lica.

Delo ima dva osnovna oblika. To su (Jovašević, 2017: 289-292):

- 1) sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje i
- 2) prinudavanje službenog lica na vršenje službene radnje.

1. Osnovni oblici krivičnog djela

1) Sprječavanje službenog lica u vršenju službene radnje postoji kada se primjenom sile ili prijetnjom da će neposredno upotrijebiti sila spriječi službeno lice u vršenju službene radnje koju preduzima u okviru svojih ovlaštenja. Ovo se djelo naziva protivstajanje službenom licu (Jovašević, 2000: 33-49).

Radnja izvršenja je sprječavanje službenog lica u vršenju službene radnje (Jovašević., 2002:127-138). Sprječavanje je onemogućavanje u potpunosti ili djelimično, uopšte ili na tom mjestu ili u to vrijeme, i to nasilnim putem da službeno lice započne, nastavi ili okonča službenu radnju koju preduzima u granicama svojih ovlaštenja. Za postojanje djela je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta na određeni način :

- a) upotrebom sile i
- b) ozbiljnom prijetnjom.

Sila i prijetnja treba da su upravljene na sprječavanje službene radnje koju službeno lice preduzima i u vezi sa njom. Može se raditi o bilo kojoj službenoj radnji. Najčešće se protivstajanje preduzima kod izvršenja sudske ili upravne odluke, odluke organa vlasti. Stoga, nema ovog djela ako lice samo ometa službeno lice u vršenju službene radnje, ali to ne čini silom ili prijetnjom upotrebe sile: ako lice neće da izađe iz zgrade ili stana, neće da pokaže lične isprave, legne na zemlju. Nema ovog djela ni ako je napad na službeno lice izvršen iz drugih motiva učinioa, a ne u cilju sprečavanja izvršenja službene radnje.

Sila (Jovašević, 2016: 2012-215) je upotreba fizičke, mehaničke ili druge snage kojom se napada, dakle ugrožava tjelesni integritet ili zdravlje službenog lica. To može biti i preduzimanje djelatnosti koja onemogućava fizičkim ili psihičkim putem, neposredno ili posredno, da službeno lice preduzme, nastavi ili okonča službenu radnju koju je dužno da izvrši. Sila može da bude apsolutna ili kompulzivna, neposredna ili posredna. Sila je primijenjena i kada su službenom licu oduzeta sredstva sa kojima se službena radnja vrši.

Prijetnja je stavljanje u izgled da će prema službenom licu biti primijenjena sila upravo zbog i u vezi službene radnje koju preduzima kako bi se ono prinudilo na taj način da odustane od njenog izvršenja uopšte ili na tom mjestu ili u to vrijeme. Prijetnja može biti neposredna ili posredna, s tim što sila može biti najavljena ne samo lično službenom licu, već i njemu bliskom licu (saradniku, bliskom srodniku i sl.). Prijetnja mora da bude: stvarna, moguća, ozbiljna i neotklonjiva. Ovakva prijetnja se manifestuje pokazivanjem oružja, oruđa ili takve ljutnje, bijesa ili srdžbe koji ukazuju na stvarnu i blisku opasnost od primjene sile²².

Za postojanje djela (Jovašević, 2011: 598-600) je bitno da se radi o vršenju službene radnje koja se preduzima u okviru službenih, zakonskih ovlaštenja. To znači, da je lice koje vrši službenu radnju zakonom ovlašćeno na njeno preduzimanje. Stoga, ovog djela nema, ako je sama službena radnja nezakonita ili ako se izvodi od lica koje za to nije ovlašćeno.

Posljedica djela je povreda službene dužnosti u vidu spriječenosti službenog lica da preduzme u potpunosti ili efikasno i blagovremeno službenu radnju koju je bilo dužno da izvrši u okviru svojih ovlaštenja. Ukoliko je došlo do suprostavljanja službenom licu primjenom sile ili ozbiljne prijetnje, ali je službena radnja ipak sprovedena, izvršena, tada postoji pokušaj ovog djela.

2) Prinudavanje službenog lica na vršenje službene radnje postoji kada se službeno lice prinudi na vršenje službene radnje u okviru svojih ovlaštenja primjenom sile ili prijetnje da će se sila neposredno primijeniti.

Ovdje se radnja izvršenja sastoji u prinudavanju službenog lica da izvrši službenu radnju na koju je inače ono i ovlašćeno prema pravilima službe. Ono što je protivpravno, to je način na koji se

---

²² Presuda Okružnog suda u Nišu, Kž. 666/06.

službeno lice dovodi u stanje da pristupa službenoj radnji. Cilj je ove inkriminacije da se zaštiti sloboda, samostalnost i dostojanstvo ličnosti službenog lica u vršenju službene dužnosti. I drugo, ovde se sila ili prijetnja da će se sila neposredno primijeniti preduzimaju prije nego što je službeno lice pristupilo izvršenju službene radnje. Izuzetno se ovo djelo može izvršiti u toku sprovođenja službene radnje. Pasivni subjekt je službeno lice²³. Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine pri čemu je Zakonik izričito odredio da se za pokušaj kažnjava.

2. Lakši oblik djela

Lakši oblik djela postoji kad je učinilac bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica. Dva su privilegujuća elementa djela. To su :

- 1) da je službeno lice postupalo nezakonito ili grubo i
- 2) da je to izazvalo, isprovociralo učinioca da preduzme radnju izvršenja ovog krivičnog djela.

Nezakonito postupanje postoji kada radnja službenog lica nije na zakonu zasnovana, kada ono nije ovlašćeno na izvršenje radnje, kada se kod izvršenja radnje ono nije pridržavalo propisanog postupka, načina ili uslova koji su nužna pretpostavka za njeno vršenje, a grubo postupanje postoji kada službeno lice vrijeđa, zlostavlja ili maltretira učinioca djela ili njemu blisko lice ili se ponaša nepristojno u moralnom smislu. Ovo ponašanje treba da je takvo da objektivno može da izazove svako lice i da se to u konkretnom slučaju i desilo. Djelo je, dakle, rezultat reakcije na nezakonito, odnosno, grubo ponašanje. Za ovo je djelo Zakonik predvidio mogućnost potpunog oslobođenja od kazne.

3. Teži (kvalifikovani) oblici djela

Krivično djelo iz člana 322 KZ ima tri teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja za koja su propisane strože kazne. Prvi teži oblik djela postoji kada je prilikom sprječavanja izvršenja službene radnje ili prinuđivanja na vršenje službene radnje službenog lica, izvršilac djela uvrijedio ili zlostavio službeno lice ili mu je nanio laku tjelesnu povredu ili mu je prijetio upotrebom oružja.

Prema članu 3 Zakona o oružju i municiji²⁴, oružje je ručno prenosiva naprava izrađena ili prilagođena da pod pritiskom vazduha, barutnih i drugih gasova ili drugog potisnog sredstva može izbaciti zrno, kuglu, sačmu ili neki drugi projektil, odnosno raspršiti gas ili tečnost i druga naprava koja je namijenjena za samoodbranu ili napad, lov ili sport, s tim što se oružjem ne smatraju uređaji za humano lišavanje života životinja, alati i imitacije oružija koje ne koriste municiju sa barutnim punjenjem.

Najznačajniju vrstu oružja čini vatreno oružje. To je oružje koje, pod pritiskom barutnih gasova, iz cijevi izbacuje projektil, a s tim u vez, vrste vatrene oružja su - mitraljez, puškomitraljez, automatska puška, automat, pištolj, revolver, puška sa olučenim cijevima (jednometna, repetirajuća, poluautomatska), puška sa glatkim cijevima (jednometna i dvometna, repetirajuća, poluautomatska), kombinovana puška (sa olučenim i neolučenim cevima), puške, pištolji i revolveri sa ivičnim paljenjem (malokalibarsko oružje).

Postoji više vrsta vatrene oružja. To su: a) kratko vatreno oružje, b) dugo vatreno oružje, v) automatsko vatreno oružje, g) poluautomatsko vatreno oružje, d) repetirajuće vatreno oružje i đ) jednometno i dvometno vatreno oružje. Kratko vatreno oružje je ono čija dužina cijevi ne prelazi 30 cm, odnosno čija ukupna dužina ne prelazi 60 cm; dugo vatreno oružje je ono čija dužina cijevi prelazi 30 cm, odnosno čija ukupna dužina prelazi 60 cm; automatsko vatreno oružje je ono koje se poslije ispaljenog metka automatski puni i koje može jednim pritiskom obarača ispaliti najmanje dva i više metaka jedan za drugim, bez ponovnog ručnog punjenja oružja; poluautomatsko vatreno oružje je ono koje se poslije svakog ispaljenog metka automatski puni i koje jednim pritiskom obarača ne može ispaliti više metaka; repetirajuće vatreno oružje je ono kod kojeg se poslije ispaljenja sljedeći metak iz magacina ili okvira ručno uvodi u položaj za ispaljenje; jednometno i dvometno vatreno oružje je ono

---

²³ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 2457/04.

²⁴ “Službeni glasnik Republike Srbije” broj 20/15

koje nema magacin ni okvir za municiju; vazdušno oružje je ono koje pod pritiskom sabijenog vazduha ili drugog gasa izbacuje projektil iz cijevi.

Teži karakter djela daju :

1) vrsta i karakter prouzrokovane posledice koja se ogleda u : a) uvredi (povredi časti i ugleda), b) zlostavljanju (nanošenju tjelesnog ili duševnog bola, patnji ili nelagodnosti većeg ili manjeg intenziteta) ili v) lakoj tjelesnoj povredi (lako i kratkotrajno narušavanje tjelesnog ili duševnog integriteta) službenog lica i

2) način izvršenja djela – prijetnja upotrebom hladnog ili vatrenog oružja.

Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Drugi teži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina postoji ako je radnja izvršenja protivstajanja ili prinuđavanja preduzeta prema određenoj vrsti službenog lica. To znači da je svojstvo pasivnog subjekta, odnosno vrsta službene radnje pri kojoj se vrši ovo djelo kvalifikatorna okolnost za koju Zakonik propisuje strožije kažnjavanje.

Ovo djelo postoji ako je radnja izvršenja osnovnog djela preduzeta prema službenom licu u vršenju: 1) poslova javne (policija) ili državne (radnici Bezbjednosno-informativne agencije) bezbjednosti, 2) dužnosti čuvanja javnog reda i mira, 3) sprječavanja ili otkrivanja krivičnog djela, 4) hvatanja učinioca krivičnog djela i 5) čuvanja lica lišenog slobode.

Treći teži oblik djela postoji ako je usljed preduzete radnje sprječavanja ili prinuđavanja službenog lica pri vršenju službene radnje ovome nanijeta teška telesna povreda u bilo kom obliku. Bitno je da se radi o povredi koja je rezultat nehata i koja se nalazi u uzročno-posljedičnoj vezi sa primijenjenom silom. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina.

Ako je teška tjelesna povreda nanijeta službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbjednosti, dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprječavanja ili otkrivanja krivičnog djela, hvatanja učinioca krivičnog djela ili čuvanja lica lišenog slobode, tada je propisana kazna zatvora od dvije do deset godina.

NAPAD NA SLUŽBENO LICE U VRŠENJU SLUŽBENE DUŽNOSTI

1. Osnovni oblik djela

Drugo krivično djelo nasilja prema državnim organima je propisano u odredbi člana 323 KZ. To je „Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti“. Djelo se sastoji u napadu ili prijetnji napadom na službeno lice u vršenju službene dužnosti (Jovašević, Ikanović, 2012: 292-293).

Objekt zaštite je dvojako određen kao: 1) zakonito, efikasno, kvalitetno, blagovremeno i cjelishodno obavljanje službene dužnosti i 2) život i telesni integritet službenog lica.

Radnja izvršenja se sastoji iz dvije alternativno predviđene djelatnosti. To su :

1) napad i

2) prijetnja napadom.

Napad je djelatnost kojom se neposredno, blisko, stvarno ugrožava život i telesni integritet službenog lica. Prijetnja je stavljanje u izgled, najava da će doći do neposrednog napada na službeno lice. Bitno je da se ove radnje preduzimaju prema službenom licu u vezi i povodom vršenja službene radnje koju ono preduzima u granicama svojih ovlašćenja. To znači da učinilac mora da bude svjestan u trenutku preduzimanja ovih radnji da ih upravo vrši prema licu koje ima svojstvo službenog lica.

Posljedica djela je ugrožavanje službene dužnosti, njenog zakonitog, kalitetnog i efikasnog ostvarenja, ali i povreda ili ugrožavanje života ili telesnog ili duševnog integriteta službenog lica (Petrović, Jovašević, 2005: 303 i 304).

Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine, s tim što je i pokušaj djela po izričitoj zakonskoj odredbi kažnjiv.

2. Lakši oblik djela

Lakši oblik djela postoji kada je učinilac bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica. Dva su privilegujuća elementa djela. To su :

- 1) da je službeno lice postupalo nezakonito ili grubo i
- 2) da je to izazvalo, isprovociralo učinioca da preduzme radnju izvršenja ovog krivičnog djela.

Ponašanje službenog lica treba da je takvo da je objektivno moglo da izazove svako lice i da se to u konkretnom slučaju i desilo. Djelo je, dakle, rezultat reakcije na nezakonito ili grubo ponašanje pasivnog subjekta. Za ovo je djelo Zakonik predvidio mogućnost potpunog oslobođenja od kazne.

3. Teži (kvalifikovani) oblici djela

I krivično djelo iz člana 323 KZ ima tri teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja (Petrović., Jovašević, 2016: 412-414).

- Prvi teži oblik djela postoji ako je pri izvršenju napada na službeno lice u vršenju službene radnje, ovome nanijeta laka tjelesna povreda ili mu je prijećeno upotrebom oružja. Karakter posljedice u vidu povrede tjelesnog integriteta ili narušavanja zdravlja, odnosno kvalitet prijetnje (najavom upotrebe hladnog ili vatrenog oružja) predstavlja okolnost za koju Zakonik propisuje kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- Drugi teži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina postoji ako je radnja izvršenja preduzeta prema određenoj vrsti službenog lica. To znači da je svojstvo pasivnog subjekta, odnosno vrsta službene radnje pri kojoj se vrši ovo djelo kvalifikatorna okolnost za koju Zakonik propisuje strožije kažnjavanje. Ovo djelo postoji ako je radnja izvršenja preduzeta prema službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbjednosti.
- Treći teži oblik djela postoji ako je usled preduzete radnje napada na službeno lice u vršenju službene radnje ovome nanijeta teška telesna povreda u bilo kom obliku. Bitno je da se radi o povredi koja je rezultat nehata i koja se nalazi u uzročno-posledičnoj vezi sa napadom. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina. Ako je teška tjelesna povreda nanijeta službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbjednosti, tada je propisana kazna zatvora od dvije do deset godina.

UČESTVOVANJE U GRUPI KOJA SPREČI SLUŽBENO LICE U VRŠENJU SLUŽBENE RADNJE

„Učestvovanje u grupi koja spriječi službeno lice u vršenju službene radnje“ je sljedeće krivično djelo nasilja prema državnim organima. Ono je predviđeno u članu 324 KZ. Djelo se sastoji u učestvovanju u grupi koja zajedničkim djelovanjem spriječi službeno lice u vršenju službene radnje ili ga na isti način prinudi na vršenje službene radnje (Petrović, Jovašević, 2005: 303-304).

Objekt zaštite je dvojako određen kao: 1) zakonito, efikasno, blagovremeno i kvalitetno obavljanje službene dužnosti i 2) službeno lice.

Radnja izvršenja je učestvovanje u grupi. To učestvovanje u grupi može biti neposredno ili posredno, ali mora da se zasniva na prethodno zajednički donijetoj odluci ili pristupanju već donijetoj odluci drugih lica (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 278-282).

Prema članu 112. stav 22. KZ, grupu čine najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih djela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu.

Za postojanje djela u obliku nužnog saizvršilaštva potrebno je da svaki učesnik u grupi zajedničkim djelovanjem (na osnovu prethodno donijete odluke) preduzme bilo koju djelatnost činjenja ili nečinjenja, bilo kojim sredstvom ili načinom. Cilj ovako preduzete djelatnosti može da se javi u dva oblika:

- a) da se spriječi službeno lice u vršenju službene radnje bilo uopšte ili samo njenog djela i
- b) da se prinudi službeno lice na vršenje službene radnje.

Izvršilac djela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Zavisno od svojstva učinioca djela, propisane su različite kazne: 1) za kolovođu grupe je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i 2) za običnog učesnika u grupi je propisana kazna zatvora do dvije godine. S obzirom na visok stepen opasnosti učinioca, Zakonik je izričito propisao i kažnjavanje za pokušaj ovog djela.

ZAKLJUČAK

U krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije postoji veliki broj krivičnih djela koja se preduzimaju na poseban, specifičan i opasan način: a) upotrebom sile (apsolutne ili kompulzivne) i b) prijetnjom u smislu najave zla, usmeno ili u pisanoj formi, simbolima ili gestovima, neposredno ili posredno. Sva ta krivična djela spadaju u nasilnički kriminalitet ili kriminalitet nasilja. Ona za posledicu imaju povredu ili ugrožavanje života ili telesnog integriteta, odnosno osjećanja spokojstva i lične sigurnosti. Posebno su specifična krivična djela nasilja koja su upravljena istina prema službenim licima, ali ne kao ličnostima same za sebe, već samo subjektima koji obavljaju važne državne funkcije. Zato se ova djela i klasifikuju u krivična djela protiv državnih organa. Iako se ona istina preduzimaju neposrednim napadom ili prijetnjom napada na službeno lice, njegov život, tjelesni i psihički integritet, njihov je primarni cilj ometanje, sprječavanje i otežavanje funkcionisanja državnog aparata, odnosno sistema državne uprave koji čini okosnicu pravne države i vladavine prava, svake države pa tako i Republike Srbije. Stoga je u KZ propisano više krivičnih djela nasilja kojima se preko ili posredstvom napada na službena lica i njihovu službenu dužnost (zakonito, efikasno, kvalitetno i blagovremeno obavljanje) zapravo povređuju ili ugrožavaju državni organi kojima ova službena lica pripadaju.

LITERATURA:

1. Babić, M., Marković, I. (2008). *Krivično pravo, Opšti dio*. Banja Luka.
2. Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2010). *Krivično pravo*. Beograd.
3. Đurđić, V., Jovašević, D. (2010). *Krivično pravo*. Beograd.
4. Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I. (2013). *Kazneno pravo*. Rijeka.
5. Horvatić, Ž. (2003). *Kazneno pravo*. Zagreb.
6. Jovašević, D. (1998). *Krivično djelo sprečavanja službenog lica u vršenju službene dužnosti - teorijski i praktični aspekti*. Beograd.
7. Jovašević, D. (2000). *Krivičnopravna zaštita pripadnika policije prema odredbama Zakona o javnom redu i miru*. Beograd.
8. Jovašević, D. (2002). *Delikti nasilja prema ovlašćenim službenim licima organa unutrašnjih poslova*. Beograd.
9. Jovašević, D. (2003). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*. Beograd: Nomos.
10. Jovašević, D. (2005). *Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom*. Beograd.
11. Jovašević, D. (2011). *Leksikon krivičnog prava*. Beograd.
12. Jovašević, D. (2013). *Praktikum za krivično pravo*. Niš.
13. Jovašević, D., (2016). *Krivično pravo*. Beograd.
14. Jovašević, D. (2017). *Krivično pravo*. Beograd.
15. Jovašević, D., Ikanović V. (2012). *Krivično pravo Republike Srpske*. Banja Luka.
16. Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske*. Banja Luka.
17. Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Banja Luka.
18. Kambovski, V. (2006). *Kazneno pravo*. Skopje.
19. Kokolj, M., Jovašević D. (2011). *Krivično pravo Republike Srpske*. Bijeljina.
20. Lazarević, Lj. (2005). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*. Beograd.
21. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje.
22. Mrvić, Petrović, N. (2005). *Krivično pravo*. Beograd.
23. Novoselec, P. (2004). *Opšti dio kaznenog prava*. Zagreb.
24. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb.
25. Petrović, B., Jovašević, D. (2005). *Krivično (kazneno) pravo*. Sarajevo.
26. Petrović B., Jovašević, D., Ferhatović A., (2016). *Krivično pravo 2*. Sarajevo.
27. Radovanović, M., Đorđević, M. (1975). *Krivično pravo*. Beograd.

28. Selinšek, Lj. (2007). *Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela*. Ljubljana.
29. Simić, I., Petrović, M. (2002). *Krivični zakon Republike Srbije - praktična primjena*. Beograd.
30. Simić, I., Trešnjev, A. (2010). *Krivični zakonik sa kraćim komentarom*. Beograd.
31. Stojanović, Z., Perić, O. (1996). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenima*. Beograd.
32. Stojanović, Z., Perić, O. (2000). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
33. Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb.
34. Čejović B., Miladinović V. (1995). *Krivično pravo*. Niš.
35. Dragan Jovašević, Full Professor of the Faculty of Law, Nis
36. Vladimir M. Simović, Prosecutor of the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina and Associate Professor at the Faculty of Security and Protection Independent University in Banja Luka

CRIMINAL ACTS OF VIOLENCE AGAINST NATIONAL AUTHORITIES

Summary

The essence of the rule of law as a modern inheritance dated at the end the twentieth century (as a necessary prerequisite for the accession of the Republic of Serbia to the European integration) makes an efficient, lawful, high-quality and timely performance of official duties of competent state authorities. This means that various forms of attack, especially with the elements of violence (violent crime) against state authorities, or their officials, can jeopardise the efficiency of the state administration, and hence the functioning of the competent authorities. That is why all modern states, and thus the Republic of Serbia, in its criminal legislation prescribes criminal responsibility and culpability for various forms of violent crimes and act that endanger the efficient and lawful work of state bodies. Criminal acts of violence against state bodies in the law of the Republic of Serbia are discussed in this paper.

Key words: *state authorities, lawfulness of work, official person, criminal offense, responsibility, punishment.*

KOMPETENCIJE I STAVOVI ODGAJATELJA O PSIHIČKOM ZLOSTAVLJANJU DJECE

*Doc.dr.sc. Esmeralda Sunko²⁵
Filozofski fakultet u Splitu*

*Marina Karalić,
prvostupnica primarnog obrazovanja²⁶*

Apstrakt: Psihičko zlostavljanje je najteže prepoznati oblik nasilja, a prisutan je kod svih drugih vrsta zlostavljanja. U mnogim pojavnim oblicima graniči sa zanemarivanjem, a javlja se i samostalno. Teško ga je prepoznati jer ne ostavlja materijalne dokaze. Ključnu ulogu u prevenciji nasilja izvan obitelji imaju odgajateljice u dječjim vrtićima. Pitanja njihovih stavova, kompetencija u prepoznavanja psihički zlostavljane djece i poduzimanje radnji potrebnih za osiguravanje zdravlja djece i smanjenje eventualno nastale štete su ciljevi istraživanja prikazanih u radu. Istraživanje je provedeno u vrtićima grada Splita u kojem je sudjelovalo 30 odgajateljica. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su odgojiteljice izuzetno dobro osviještene o oblicima psihičkog zlostavljanja, ali veliki broj odgojiteljica procjenjuje da nisu dovoljno kompetentne za prepoznavanje psihičkog zlostavljanja. Manjak obrazovanja i kontinuiranog usavršavanja odgajateljica, ali i stručnih službi u vrtićima, ima za posljedicu neprijavlivanje sumnjivih ili prepoznatih slučajeva psihičkog zlostavljanja. Provedeno istraživanje ukazuje na važnost cjeloživotnog usavršavanja i obrazovanja koje odgajateljicama omogućava informiranost o tome da je obveza prijaviti oblike sumnji, protokolima prijavljivanja, ali i povratnim informacijama o pokrenutom slučaju. Radni staž, dob, osjećaj osobne kompetentnosti i prijavljivanje zlostavljanja pokazali su malu povezanost sa stavovima koji opisuju četiri formirane varijable.

Ključne riječi: oblici zlostavljanja, prepoznavanje, prevencija

Psihičko zlostavljanje je oduzimanje slobode

Literatura i mnogobrojne publikacije domaćih i stranih stručnjaka i znanstvenika opisuju i upućuju na znakove prepoznavanja zlostavljanja kod djece. Psihičko zlostavljanje isprepleće se s oblicima zanemarivanja, javlja se kao zaseban oblik ili pridruženi oblik drugog dominantnog oblika zlostavljanja. Teže se može prepoznati jer ne ostavlja vidljive materijalne dokaze o čemu svjedoči mnogobrojna literatura domaćih i stranih autora koji opisuju i upućuju na znakove prepoznavanja, oblike i posljedice zlostavljanja nad djecom (Ajduković, Rimac, Rajter i Sušac, 2012; Buljan Flander i Ćosić, 2003; Buljan Flander i Karlović 2001; Buljan Flander, Karlović i Vrsaljko 2003; Buljan Flander i Kocijan Hercigonja 2003; Buljan Flander, Prvčić, Rister, Vac i Burić, 1999, Sunko, 2008; Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012; Hercigonja, 2000; Ždero, 2009). Prema Izvješću Ureda pravobraniteljice za djecu za 2017 godine i podacima MUP-a, 11 djece je lišeno života, od toga je 10 teških ubojstava, što je drastično povećanje od 10% u usporedbi sa prethodnom godinom. Tijekom 2017. Ured pravobraniteljice primio je 285 prijava nasilnog i zanemarujućeg ponašanja prema djeci kojem je bilo izloženo ukupno 395 djece (Ured pravobraniteljice za djecu, 2018:30). U 2017 godini za nasilje nad djetetom u obitelji prijavljeno je Uredu pravobraniteljice 96 djece i jedna grupa. U ovom se izvještajnom razdoblju najviše prijava odnosilo na psihičko nasilje nad djecom u obitelji, u

---

²⁵ esunko@ffst.hr

mkaralic@ffst.hr

²⁶ Ovaj je rad proizašao iz završnog rada studentice Marine Karalić Psihičko zlostavljanje predškolske djece., obranjenog na stručnom studiju ranog i predškolskog odgoja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

situacijama kad je dijete bilo izloženo ili je svjedočilo konfliktu roditelja ili drugih odraslih osoba (djedovi, bake, drugi članovi šire obitelji). Zaprimljena je 31 prijava koja se odnosi na svađe, fizičke obračune odraslih osoba kojima je bilo prisutno dijete, psovanje, vikanje, ali i izravno ismijavanje i vrijeđanje djeteta. Iskazana brojka ne odražava stvarno stanje i broj slučajeva psihičkog nasilja kojima se Ured bavio, budući da je velik broj ovakvih prijava obuhvaćen kroz slučajeve zaštite prava djece na život uz roditelje i roditeljsku skrb (Ured pravobraniteljice za djecu, 2018:32).

Psihičko je zlostavljanje direktno kršenje temeljnih ljudskih prava, a posebno u dijelu ograničavanja slobode. Ograničavanjem slobode odstupa se kako od Opće deklaracije o ljudskim pravima (NN 143/2009) i Konvencije o pravima djeteta na međunarodnoj razini tako i Ustava Republike Hrvatske na nacionalnoj razini (NN 121/1998). Protupravnim oduzimanjem djetetove slobode krši se i međunarodna Konvencija o pravima djeteta, posebno po člancima 11., 35. i 37., koji obvezuju države potpisnice na poduzimanje svih odgovarajućih mjera kako bi se spriječilo oduzimanje slobode i pritom nanošenje bilo kakve povrede djeteta (UNICEF, 2017). Veliki je broj zakonskih akata u Republici Hrvatskoj koji reguliraju problematiku zaštite djece i osiguravaju provedbu Konvencije o pravima djeteta. Za prevenciju i sankciju zlostavljanja značajni su: Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008), Zakon o zaštiti nasilja u obitelji (2010), Kazneni zakon (2011), Zakon o ranom i predškolskom odgoju, (2013), Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (2015) i Obiteljski zakon (2015). Iz njih se može izdvojiti nekoliko zajedničkih elemenata: definiranje zlostavljanja, obaveza prijavljivanja nasilja nad djecom u obitelji, prekršajna i kaznena odgovornost za neprijavlivanje, obveza zaštite žrtve i njenih prava te postupanje institucija nadležnih u slučajevima nasilja nad djecom u obitelji (policija, državno odvjetništvo, centar za socijalnu skrb, odgojne obrazovne i zdravstvene ustanove, nevladine organizacije). Psihičko zlostavljanje je do sada uglavnom definirano prema radnji kojom je zlostavljanje činjeno Zakon o izmjenama i dopunama kaznenog zakona zakon definira psihičko nasilje iz pozicija posljedica po žrtvu navodeći: strah za osobnu sigurnost ili sigurnost osobi bliskih osoba ili je dovedena u ponižavajući položaj, a ponižavajući položaj implicira gubitak samopoštovanja i samopouzdanja kod žrtve (Škorić i Rittossa, 2015). Drugi značajni dokumenti za postupanje u slučajevima nasilja u odgojnom obrazovnim ustanovama su: Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji (MOBMS, 2008), Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece (VRH, 2014.). U epidemiološkom istraživanju koje su proveli Ajduković, Rimac, Rajter i Sušac (2012) rezultati pokazuju da je približno četvrtina djece (23,5%) doživjela neki oblik psihičkog zlostavljanja u kombinaciji s drugim nasilnim postupcima.

Kompetencije odgajatelja

Od odgajatelja se danas očekuje vladanje nizom profesionalnih kompetencija za čije ostvarenje je potrebno ostariti niz društvenih i materijalnih pretpostavki, Definicija pojma kompetencije nisu stalne, već se protekom vremena nadopunjuju i šire shodno području bavljenja. Mijatović (2000) je definirao kompetenciju kroz sposobnosti izvedbe, činjenja, upravljanja, uz pomoć stečenih znanja i informacija. Veći broj autora Babić (2007), Keeley (2007), Peklay (2008), Saracho i Spodek (2007) i mnogi drugi proširuju definiciju kompetencija povezujući inetriorne (unutrašnje) osobine pojedinca sa zahtijevima okoline i procjenom učinkovitosti kao vanjskim faktorima. Tatković i Močinić (2012) kompetencijom podrazumijevaju povezivanje skupova različitih osobinih karakteristika (stavova, znanja, vještina) koji utječu na rješavanje nekog problema ili posla dok Vizek Vidović (2013) kompetencijski okvir uz znanja i vještine produbljuje s vrijednostima koje su temelj svih ponašanja, emocija i stavova. Selimović i Tomić (2011) također uz znanje navode iskustvene vrijednosti i razvijene dispozicije za uključivanje u odgojno obrazovnu praksu. a kroz doživljaj socijalne afirmacije, kao što su razvoj empatije, altruizam i humanizam. Osim ključnih znanja i vještina Prišl (2014) navodi odgovorno djelovanje u društvu, metodama stečenim cjeloživotnim učenjem, dok se Fatović (2016) zalaže za jedinstveni specifični kompetencijski okvir, kako bi odgajateljska profesija dobila bolje preduvjete za njihovo ostaviranje a time i bolju poziciju u društvu.

Cilj ispitivanja

Cilj ispitivanja je ispitati stavove odgajatelja o psihičkom zlostavljanju djece i poduzimanju odgovarajućih radnji u svrhu zaštite djece od psihičkog zlostavljanja. Cilj je definiran zadacima:

- Ispitati stavove odgajatelja o vidljivost psihičko zlostavljanog djeteta opisuju i povezati ih sa njihovom životnom dobi i radnim stažem
- Ispitati stavove odgajatelja o nezlostavljajućim roditeljima psihički zlostavljanog djeteta i povezati ih sa njihovom životnom dobi i radnim stažem
- Ispitati stavove odgajatelja o posljedicama psihičkog zlostavljanja zlostavljanog djeteta i povezati ih sa njihovom životnom dobi i radnim stažem
- Ispitati stavove odgajatelja o posljedicama psihičkog zlostavljanja zlostavljanog djeteta i povezati ih sa njihovom životnom dobi i radnim stažem

Metodologija

Upitnik i ispitanici

Za potrebe ovog ispitivanja oformljen je upitnik Znanje i vještine o psihičkom zlostavljanu (ZIVOPIZ) koji je sastavljen iz dva dijela. Upitnik je proveden anonimno metodom slučajnog izbora. Prvi dio se odnosi na sociodemografske podatke odgajateljica: kronološka dob, radni staž, procjena osobne kompetencije i prijavljivanje prepoznatog slučaja zlostavljanja. Odgojiteljice koje su prepoznale slučaj zlostavljanja trebale su odgovoriti na ostala pitanja vezana za prijavu. Drugi dio upitnika sastoji se od trodjelne Likertove ljestvice s kategorijama: 1 – ne slažem se, 2 – niti se slažem, niti se ne slažem, 3 – slažem se. Trideset tvrdnji raspoređenih unutar Likertove ljestvice odnosile su se na znakove prepoznavanja, posljedice, oblike, prisutnost i prijavu psihičkog zlostavljanja te tvrdnje vezane za nezlostavljajuće roditelje. Tvrdnje su grupirane u 4 varijable: 1. Vidljivost psihičko zlostavljanog djeteta, 2. Nezlostavljajući roditelji, 3. Posljedice i prisutnost zlostavljanja, 4. Oblici i prijava zlostavljanja. Za svaku tvrdnju izračunat je koeficijent korelacije povezan s kronološkom dobi i radnim stažem. Pouzdanost upitnika ZIVOPIZ utvrđena je primjenom koeficijenta Chronbach Alfa ($\alpha=,714$) što je prihvatljivo za ovu vrstu ispitivanja. U statističkoj obradi primjenjuju se tehnike univarijantne (postotci) i bivarijantne korelacije (Spearman rho).

Ispitivanje je provedeno od travnja do lipnja 2017. godine za potrebe Završnog rada. Podaci su prikupljeni u 15 odgojnih skupina iz 4 odgojno obrazovne ustanove ranog i predškolskog odgoja u gradovima Splitu i Kaštelima. U ispitivanju je ukupno sudjelovalo 30 odgajateljica, a od toga 6 (20%) s manje od 10 godina radnog staža, 11 (37%) s radnim stažem od 11 do 20 godina, 6 (20%) pripadaju skupini odgajateljica koje imaju od 21 do 30 godina radnog staža, a u skupini sa stažem od 31 do 40 godina bilo je 7 (32%) odgajateljica. Prema dobi 8 (27%) ispitanica pripada skupini od 51 do 60 godina, jednako toliko (8 ili 27%) ih je u skupini od 41 do 50 godina. Najviše ispitanica je bilo u dobi od 31 do 40 godina odnosno njih 9 (30%). Najmanji broj ispitanika je u dobi od 25 do 30, u ovom slučaju 2 ispitanika ili 7%. U ispitivanju nije sudjelovala niti jedna odgajateljica mlađa od 25 godina i ni jedna s više od 40 godina radnog staža.

Rezultati i rasprava

Većina odgajateljica 19 (63%) se procjenjuje dovoljno kompetentnima za prepoznavanje znakova psihičkog zlostavljanja dok se 11 (3%) odgajateljica smatra nedovoljno kompetentnim za prepoznavanje znakova psihičkog zlostavljanja. Ipak 23 (77%) odgajateljica nije prepoznalo psihički zlostavljano dijete, dok je 7 (23%) odgajateljica je u svom dosadašnjem radu prepoznalo znakove psihički zlostavljanog djeteta. Odgojiteljice koje su prepoznale psihičko zlostavljanje uglavnom imaju višegodišnji radni staže.

Na području Republike Hrvatske osnivači odgojno obrazovnih ustanova su organizirali kvalitetne edukacije profesionalaca i drugog osoblja u svrhu prepoznavanja i prevencije zlostavljanja i zanemarivanja djece. Shodno Protokolu o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece (VRH, 2014.) u svim odgojno-obrazovnim ustanovama imenovane su stručne osobe za koordiniranje aktivnosti vezanih uz problematiku dječjih prava te su određena vidljiva i dostupna mjesta predviđena

za postavljanje plakata, uređivanje panoa i prezentaciju tiskanih materijala u svezi s problematikom dječjih prava kako bi se djeca i roditelji i nastavnici mogli upoznati s ključnim informacijama vezanim uz dječja prava.

Od 7 odgajateljica koje su prepoznale slučaj psihičkog zlostavljanja djeteta, njih 5 (71%) je prijavilo sumnju na ovaj čin, prema Protokolu vrtića, dok 2(29%) odgajatelja nije postupilo prema uputama Protokola. Četiri odgajateljice kao *razlog prijave navele su prethodna pozitivna iskustva prijavljivanja slučajeva sumnji na zlostavljanje djeteta, u kojima su njihove prijave bile opravdane jer su nakon prijavljivanja dobile pozitivnu povratnu informaciju o prijavljenim slučajevima. Jedna od odgajateljice koja je sumnjala na zlostavljanje, a nije slučaj prijavila, navela je nesigurnost zbog manjeg radnog iskustva, a druga je procijenila svoje dosadašnje iskustvo negativnim jer je majka, nakon razgovora s njom, odselila i napustila oca kako bi zaštitila dijete.* Ova procjena zadire duboko u područje vrijednosti i uvjerenja, osviještenosti i informiranosti odgajateljice o njihovoj odgovornosti i nedovoljne edukacije o odgajateljskoj odgovornosti u zaštiti prava djece.

Prvu varijabla: Vidljivost psihičko zlostavljanog djeteta opisuju četiri tvrdnje: 1 Djeca rane i predškolske dobi više su izložena psihičkom zlostavljanju nego što je to uočljivo, 2 Psihičko zlostavljanje djece rane i predškolske dobi lako je uočljivo, 3. Djeca rane i predškolske dobi više su izložena psihičkom zlostavljanju u odgojno-obrazovnim ustanovama nego u obitelji, 4 Djeca rane i predškolske dobi s teškoćama u razvoju više su izložena psihičkom zlostavljanju nego druga djeca.

Tablica 1. Vidljivost psihičko zlostavljanog djeteta opisuju četiri tvrdnje i koeficijent korelacije sa životnom dobi i radnim stažem

Tvrdnje	1 - ne slažem se	2 niti niti	3 slažem se	r dob	r staž
1. Djeca rane i predškolske dobi više su izložena nego to uočljivo	17%	50%	33%	-0,23	-0,20
2. PZ je lako uočljivo	43%	43%	13%	0,32	0,42
3. PZ izložena u ustanovi nego u o	40%	53%	7%	-0,24	-0,18
4. PZ s TUR-om više	23%	53%	23%	-0,04	0,14

($p \leq 0,01$)

Varijabla 1 opisana je tvrdnjama prikazanim u tablici 1 koja pokazuje da je tvrdnja 3. Djeca rane i predškolske dobi više su izložena psihičkom zlostavljanju u odgojno-obrazovnim ustanovama nego u obitelji najbolje opisuje varijablu, jer se 12 (40%) odgajateljica ne slaže, 16 (53%) odgajateljica se niti slaže, niti ne slaže dok se 2 (7%) slaže, s rečenom tvrdnjom. S tvrdnjom broj 2 Psihičko zlostavljanje djece rane i predškolske dobi lako je uočljivo“, 13 (43%) odgajateljica se ne slaže, 13 (43%) odgajateljica se niti slaže, niti ne slaže dok se 4(13%) slaže s tvrdnjom. Većina odgajateljica bez obzira na njihovu dob ili radno iskustva smatraju da su djeca više psihički zlostavljana u institucijama odgoja i obrazovanja nego kod kuće

Rezultati koeficijenta korelacije prema životnoj dobi pokazuju laku povezanost između druge tvrdnje (Psihičko zlostavljanje djece rane i predškolske dobi lako je uočljivo) i godina života ($r = 0,32$) što znači da se stav odgojiteljica prema navedenoj tvrdnji mijenja s godinama života. Između tvrdnji 1, 3 i 4 i radnog staža rezultati koeficijenta korelacije ($r = -0,23$, $r = -0,24$, $r = -0,04$) pokazuju da se stav odgojiteljica prema ovim tvrdnjama ne mijenja s godinama života tj. da nema povezanosti između godina života i preostalih tvrdnji iz ove varijable. Većina odgajateljica s većom životnom dobi stava je da psihičko zlostavljanje djece rane i predškolske dobi nije lako uočljivo. Posljedice psihičkog zlostavljanja nisu materijalno ni tjelesno vidljive ali mogu biti štetniji i trajniji od drugih oblika zlostavljanja (Bilić, Buljan Flander i Hrpka 2012, Iwaniec, 2006, Sunko, 2008). Pažljivim praćenjem moguće je povezati ponašanja i emocionalna stanja djece sa zlostavljanjem. Ispitivanje koje je provela Sunko (2016), pokazuje da su najčešći znakovi prepoznavanja psihičkog zlostavljanja od odgajatelja agresivno i destruktivno ponašanje i neprilagođeno ponašanje.

Rezultati koeficijenta korelacije pokazuju umjereno važnu povezanost ($r = 0,42$) između godina radnog staža i tvrdnje 2 (Psihičko zlostavljanje djece rane i predškolske dobi lako je uočljivo) što znači da se stav odgajateljica prema navedenoj tvrdnji povećava s godinama radnog iskustva. Između tvrdnji 1 ($r = -0,20$), 3 ($r = -0,18$) i 4 ($r = 0,14$) i godina radnog staža odgajateljica nema povezanosti, što znači da se stav odgojiteljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s godinama rada.

Tablica 2 Stavovi prema varijabli Nezlostavljajući roditelji s pripadajućim koeficijentima korelacije prema dobi i stažu

Tvrdnje	1 ne slažem se	2 – niti niti	3 – slažem se	r dob	rstaž
5.Nezlo rod zna	27%	53%	20%	0,05	-0,00
6.Nezlo rod ništa	40%	30%	30%	-0,07	-0,06
7.Nezlo rod ništa i sami	30%	37%	33%	0,15	0,14
8.Nezlo rod PZ uobičajeno	47%	37%	17%	0,05	0,09
9.Nezlo rod su dobro upoz s posljedicama	30%	43%	27%	0,12	0,27

($p \leq 0,01$)

Rezultati pokazuju da varijablu 2 Nezlostavljajući roditelji, najbolje opisuje tvrdnja 8 Nezlostavljajućim roditeljima psihičko zlostavljanje je uobičajeni oblik ponašanja jer 14 (47%) odgajateljica se ne slaže, 11 (37 %) odgojiteljica se niti slaže niti, ne slaže dok se 5 (17%) slaže sa rečenom tvrdnjom. Interesantan rezultat pokazuje tvrdnja 5 Većina nezlostavljajućih roditelja ima saznanja da im je dijete rane i predškolske dobi psihički zlostavljano od strane zlostavljajućeg roditelja, ova tvrdnja u usporedbi s drugim tvrdnjama ove varijable pokazuje najveći rezultat u srednjoj vrijednosti 53%, što znači da se većina odgajatelja niti slaže niti ne slaže s ovom tvrdnjom. Komunikacija i suradnja s roditeljima je jedna od ključnih kompetencija odgajatelja. Ispitivanje (Visković i Viskić Jevtić (2017) pokazalo je kako odgajatelji procjenjuju da roditelji najmanje traže pomoć kada primijete poteškoće kod djece. Ta procjena može biti posljedica roditeljskog negiranja činjenice da postoji teškoća. Jednako tako može biti i posljedica niske samoprocjene profesionalnih kompetencija odgojitelja koji izbjegavaju ovakve razgovore ne želeći kod roditelja izazvati zabrinutost ili čak osjećaj krivnje (Cheatham i Ostrosky, 2011, prema Visković i Višnjic Jevtić 2017). Prema Ljubetić (2011) razine komunikacije između roditelja i odgajatelja kreću se od površnih informacija o djetetu prilikom dovođenja djeteta u vrtić, preko uključivanja roditelja u vrtičke aktivnosti i aktivnog sudjelovanja roditelja u radu vrtića do partnerstva između roditelja i odgajatelja uz uvažavanje i ravnopravan odnos. Ovo istraživanje pokazuje da razina komunikacije i suradnje odgajatelja s nezlostavljajućim roditeljem nije na zavidnoj razini jer većina odgajatelja ne zna kako se roditelji ili neka druga osoba obraća djetetu.

Rezultati koeficijenta korelacije prema godinama života odgajateljica i tvrdnjama: 5 (Većina nezlostavljajućih roditelja ima saznanja da im je dijete rane i predškolske dobi psihički zlostavljano od strane zlostavljajućeg roditelja), 6 (Većina nezlostavljajućih roditelja ništa ne poduzima za zaštitu djece rane i predškolske dobi od psihičkog zlostavljanja), 7 (Nezlostavljajući roditelji najčešće ne poduzimaju ništa u obranu svoje djece rane i predškolske dobi jer su i sami zlostavljani od strane partnera/ice zlostavljača), 8 (Nezlostavljajućim roditeljima je psihičko zlostavljanje uobičajeni oblik ponašanja), 9 (Nezlostavljajući roditelji su dobro upoznati s posljedicama psihičkog zlostavljanja) ne postoji povezanost između tvrdnji 5($r = 0,05$); 6($r = -0,07$), 7($r = 0,15$), 8($r = 0,05$) i 9($r = 0,12$), što znači da se stav odgajateljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s godinama života.

Rezultat koeficijenta korelacije pokazuje da između tvrdnje 9 (Nezlostavljajući roditelji su dobro upoznati s posljedicama psihičkog zlostavljanja) i godina rada postoji laka povezanost ($r = 0,27$) što znači da se stav odgojiteljica prema navedenoj tvrdnji mijenja s godinama rada. Između

tvrdnji 5, 6, 7 i 8 i godina radnog staža odgajateljica ($r = -0,0$, $r = -0,06$, $r = 0,14$, $r = 0,09$) nema povezanosti, što znači da se stav odgajateljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s godinama rada.

Tablica 3 Posljedice zlostavljanja i koeficijent korelacije prema dobi i radnom stažu

Tvrdnje (Prilog 1)	1ne slažem se	2 – niti niti	3 – slažem s	r dob	rstaž
10.PZD nisko samopoštovanje.	10%	17%	73%	0,02	-0,00
11.PZD sklonija su vrijeđanju druge.	3%	40%	57%	-0,14	-0,06
12.PZD sklonija agresivnosti	7%	43%	50%	-0,17	0,14
13.PZD sklonija su depresivnom pon	3%	27%	70%	0,07	0,09
14.PZD teže zadržavaju i pažnju	3 %	37%	60%	-0,03	0,27
15. D ne očekivanja ps. zlostavljanija.	0 %	57%	43%	-0,33	-0,45
16.PZ.više u siromašnim obiteljima.	60 %	27%	13%	-0,06	0,07
17.Odrastanjem se posljedice ublažavaju	47%	47%	7%	0,31	0, 34

($p \leq 0,01$)

Rezultati prikazani u tablici 3 pokazuju da varijablu 3 Posljedice zlostavljanja, najbolje opisuju tvrdnje 10 i 13. S tvrdnjom 10 Psihički zlostavljana djeca rane i predškolske dobi imaju nisko samopoštovanje“ se ne slaže 3 (10 %) odgajateljica se ne slaže, 5 (17%) odgajateljica se niti slaže niti ne slaže dok se 22 (73 %) slaže. Tvrdnja 13 Psihički zlostavljana djeca rane i predškolske dobi sklonija su depresivnom ponašanju od druge djece, 1 (3 %) odgajateljica se ne slaže, 8 ili 27 % odgajateljica se niti slaže niti ne slaže dok se 21 (70 %) slaže s tvrdnjom. Kada se djetetu govori da je bezvrijedno, nevažno, loše, posljedično se kod djeteta mogu razviti problemi psihičke i emocionalne naravi (Buljan-Flander i Karlović, 2001).Stručna i znanstvena literatura opisuje uzročno posljedične veze nasilja i znakove prepoznavanja zlostavljanja kod djece s kojima su na različitim razinama cjeloživotnog učenja širom Hrvatske upoznati i obuhvaćeni profesionalci svih struka koji dolaze u kontakt s djecom (Buljan Flander, Karlović i Vrsaljko, 2003).

Rezultati koeficijenta korelacije između godina života odgajateljica i tvrdnji 17 (Odrastanjem se posljedice psihičkog zlostavljanja djece rane i predškolske dobi ublažavaju, $r = -0,31$), 15 (Djeca rane i predškolske dobi koja ne zadovoljavaju roditeljska očekivanja sklonija su psihičkom zlostavljanju $r = -0,33$) pokazuje laku povezanost između i godina života što znači da se stav odgojiteljica prema navedenoj tvrdnji mijenja s godinama života. Povezanost između preostalih tvrdnji 10($r = 0,02$), 11 ($r = -0,14$), 12 ($r = -0,17$),13 ($r = 0,07$),14 ($r = -0,03$), 16($r = -0,06$) i godina života pokazuje da se stav odgajateljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s bez obzira na životnu dob. Rezultati su na razini značajnosti 1%. Prema rezultatima ispitivanja (Sunko, 2016), odgajatelji najlakše i najviše prepoznaju anksioznost, depresiju i neprirodnu mirnoću kod psihički zlostavljanog djeteta.-

Rezultat koeficijenta korelacije obzirom na radni staž odgajateljica pokazuje laganu povezanost između tvrdnji 17 Odrastanjem se posljedice psihičkog zlostavljanja mijenjaju ($r = 0,34$) i tvrdnje 15 ($r = -0,45$) što znači da se stav odgojiteljica prema navedenoj tvrdnji mijenja. Rezultat povezanosti za tvrdnju 15. negativnog je predznaka, što ukazuje da odgajateljice s više godina radnog staža manje, nego njihove kolegice s manje godina staža, smatraju da su djeca rane i predškolske dobi koja ne zadovoljavaju roditeljska očekivanja više sklona psihičkom zlostavljanju. Povezanost godina staža i tvrdnji 10 ($r=-0,00$), 11 ($r=-0,06$),12 ($r=0,14$), 13($r= 0,09$) i 16 ($r=0,07$) nije prisutna. što znači da se stav odgojiteljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s godinama rada. Rezultati su na razini značajnosti 1%. Prof. Kocijan Hercigonja (2001), navodi da se psihičko zlostavljanje s najčešće događa u obitelji te je gotovo uvijek prisutno pri rastavama što potvrđuju godišnja Izvješća iz Ureda pravobraniteljice za djecu (2018).

Tablica 4. Oblici i prijava zlostavljanja i koeficijent korelacije prema dobi i stažu

Tvrđnje	1 – ne slažem se	2 – niti niti	3 – slažem se	r dob	r staž
18. OPZ nema ROD rod privr	10%	47 %	43 %	-0,11	-0,08
19. OPZ pogrde	7%	43 %	50 %	-0,17	-0,26
20. OPZ nema Igre	27%	57 %	17 %	0,14	0,26
21. OPZ nema komunikacije	33%	60 %	7 %	0,28	0,32
22. OPZ emocija ucjena	20%	57 %	23 %	0,27	0,31
23. OPZ kupnja	33%	53 %	13 %	0,06	0,23
24. OPZ Ignor za ljub	20%	40 %	40 %	-0,05	0,01
25. OPZ ignor povjer	20%	43 %	37 %	-0,13	-0,06
26. Rodobroosvj	40%	53 %	7 %	0,27	0,35
27. PZ u podlozi drugih	10%	20 %	70 %	0,06	0,17
28. PZ najblaži	60%	27 %	13 %	0,10	0,20
29. Djelat prijavljuj	20%	70 %	10 %	0,01	0,08
30. Sumnja prijava	3%	20 %	77 %	-0,34	-0,39

($p \leq 0,01$)

Tablica 4 opisuje varijablu Oblici i prijava zlostavljanja koju najbolje prema rezultatima opisuju tri tvrdnje 30, 27 i 19 najbolje opisuju ovu varijablu. Da se svaka sumnja u psihičko zlostavljanje treba prijaviti (tvrdnja 30) prihvaća 23 (7 %) odgajateljica, 6 (20%) odgajateljica se niti slaže niti ne slaže s rečenom tvrdnjom dok se 1 (3 %) odgojiteljica ne slaže s ovom tvrdnjom. Tvrdnja 27 Psihičko zlostavljanje je u podlozi svih ostalih oblika zlostavljanja također visoko opisuje ovu varijablu. S njom se 3 (10%) odgajateljica ne slaže, 6 ili 20% odgajateljica se niti slaže niti ne slaže, a 21 ili 70% odgajateljica se s ovom tvrdnjom slaže. S tvrdnjom 19 Najčešći oblik psihičkog zlostavljanja je verbalno upućivanje pogrđnih riječi djetetu, se ne slažu 2 (7%) odgajateljice, 13 (43%) niti se slaže, niti se ne slaže, a 15 (50%) se slaže.

Rezultati koeficijenta korelacije pokazuju malu povezanost između tvrdnji: 21 (Najčešći je oblik psihičkog zlostavljanja uskraćivanje komunikacije s drugom djecom; $r = 0,28$); 22 (Najčešći je oblik psihičkog zlostavljanja emocionalno ucjenjivanje djeteta za ispunjavanje roditeljskih očekivanja; $r = 0,27$), 26 (Roditelji su dobro osviješteni o svim oblicima psihičkog zlostavljanja); 30 (Svaka sumnja psihičkog zlostavljanja treba se prijaviti) i godina života: $r = -0,34$), što znači da se stav odgojiteljica prema navedenim tvrdnjama mijenja s godinama života. Između drugih tvrdnji i životne dobi odgajateljica koje opisuju ovu varijablu nema povezanosti ($r = -0,11$, $r = -0,17$, $r = 0,14$, $r = 0,06$, $r = -0,05$, $r = -0,13$, $r = 0,06$, $r = 0,10$, $r = 0,01$) što znači da se stav odgojiteljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s godinama života. Svi rezultati su na razini značajnosti 1%.

Rezultati koeficijenta korelacije obzirom na godine radnog staža pokazuju laku povezanost s tvrdnjama 19 (Najčešći je oblik psihičkog zlostavljanja verbalno upućivanje pogrđnih riječi djetetu; $r = -0,26$), 20 (Najčešći je oblik psihičkog zlostavljanja uskraćivanje igre s drugom djecom; $r = 0,26$) 21 (Najčešći je oblik psihičkog zlostavljanja uskraćivanje komunikacije s drugom djecom; $r = 0,32$), 22 (Najčešći je oblik psihičkog zlostavljanja emocionalno ucjenjivanje djeteta za ispunjavanje roditeljskih očekivanja; $r = 0,31$), 26 (Roditelji su dobro osviješteni o svim oblicima psihičkog zlostavljanja; $r = 0,35$) i 30 (Svaka sumnja psihičkog zlostavljanja treba se prijaviti $r = -0,39$), što znači da se stav odgajateljica prema navedenim tvrdnjama mijenja s godinama rada. Rezultati koeficijenta korelacije između tvrdnji 18, 23, 24, 27, 28 i 29 i godina rada ne postoji povezanost ($r = -0,08$, $r = 0,23$, $r = 0,01$, $r = -0,06$, $r = 0,17$, $r = 0,20$, $r = 0,08$) što znači da se stav odgojiteljica prema navedenim tvrdnjama ne mijenja s godinama rada.

Zaključak

Psihičko zlostavljanje kao najzastupljeniji oblik zlostavljanja, zbog svoje podmuklosti i prikrivenosti izaziva nesigurnost kod prepoznavanja od strane odgajateljica. Većina odgajateljica s većim radnim iskustvom procjenjuju se kompetentnima za prepoznavanje znakova psihičkog zlostavljanja, međutim praksa pokazuje drugačije od njihove samoprocjene. Manjina odgajateljica je prepoznala zlostavljano dijete. Iz osjećaja vrlo visoke osobne nesigurnosti, ili neprihvatanja odluke u svrhu zaštite djece i dječjih prava dio odgajateljica koje su i posumnjale da je dijete psihički zlostavljano ne postupaju prema obavezujućem Protokolu. Odgajateljice bez obzira na njihovu dob ili radno iskustvo smatraju da su djeca više zlostavljana u vrtićima nego kod kuće. Uloga i odgovornost odgajatelja je da prevenira zlostavljanje u partnerstvu s roditeljem, kako u obitelji tako i u vrtiću. Od kompetentnog odgajatelja se očekuje da sudjeluje i organizira preventivne aktivnosti u svrhu smanjenja zlostavljanja, da prepozna znakove i da ih prijavi, odnosno da postupi prema Protokolu. Odgajateljice znaju da psihički zlostavljana djeca imaju nisko samopoštovanje, da je psihičko zlostavljanje u podlozi svih drugih vrsta zlostavljanja, da su sklona depresivnom ponašanju, da teže zadržavaju pažnju. Odgajateljice znaju da svaku sumnju na psihičko zlostavljanje treba prijaviti, ali s većim radnim stažem i s većom životnom dobi sve manje se slažu s ovom tvrdnjom. Budući da su sve osobe koje u svom profesionalnom djelovanju imaju kontakte s djecom prošle edukacije prije desetak i više godina kazuje da se ponuda kontinuiranog cjeloživotnog učenja treba povećati sa sadržajima prevencije zlostavljanja, jer nema razlike u stavovima prema životnoj dob i godinama radnog staža u prepoznavanju zlostavljanja. Ovo ispitivanje pokazuje da nezlostavljajući roditelj i odgajatelj nemaju suradničke odnose bez obzira na njihovo radno iskustvo ili životnu dob. U svrhu dobrobiti djece i čuvanja dječjih prava odgajatelj bi trebali biti upoznati sa novim zakonima kako bi prijavljivanje sumnji na zlostavljanje postala uobičajena praksa, jer se odgajatelj prijavljuje ponašanje djeteta, a ne osobu koja je nasilna. Procesuiranje daljeg postupanja obavljaju druge javne i državne ustanove i nisu u djelokrugu dječjih vrtića. Ovo ispitivanje pokazuje da bi odgajatelj trebali biti bolje upoznati s obiteljskim prilikama svakog djeteta te više uključivati sve roditelje u vrtićke aktivnosti i vrednovanje. Rezultati ovog ispitivanja mogu poslužiti u pripremi strategija razvoja cjeloživotnog učenja u prevenciji zlostavljanja djece u Republici Hrvatskoj.

Literatura

1. Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M., Sušac, N. (2012). Epidemiološko istraživanje i prevalencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj, *Ljetopis socijalnog rada*, 19/3, 367 - 410.
2. Babić, N. (2007). Kompetencije i obrazovanje učitelja. U: Babić, N. (ur.), *Zbornik radova znanstvenog skupa Kompetencije i kompetentnost učitelja*. Učiteljski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Kherson State University, Ukraine, str. 23-66.
3. Bilić, V., Buljan-Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Buljan Flander, G. i Ćosić, I. (2003). Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Medix*, 9 (51), str. 122-124.
5. Buljan Flander i G., Karlović, A. (2001). *I riječi mogu boljeti (brošura)*. Zagreb: Hrabri telefon. Preuzeto 27. travnja 2015. s http://www.hrabritelefon.hr/adminmax/tiny_mce/uploaded/file-type-icons/rijeci_mogu_boljeti_MOBMS.pdf
6. Buljan-Flander, G., Karlović, A., Matijević-Vrsaljko, Lj. (2003). *25 pitanja (i odgovora) za stručnjake o postupcima pri otkrivanju zlostavljanja djece*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
7. Buljan-Flander, G. i Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.
8. Buljan-Flander, G., Prvčić, I., Rister, M., Vac-Burić, N. (1999). *Simptomi zlostavljanja (brošura)*. Zagreb: Hrabri telefon. Preuzeto 27. travnja 2015. s http://www.hrabritelefon.hr/adminmax/tiny_mce/uploaded/simptomi%20zlostavljanja.pdf

9. Fatović, M. (2016). Profesija i profesionalni razvoj odgojitelja. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol.65, No.4.
10. Hercigonja, V. (2000). *Fizičko zlostavljanje, dobro je znati (brošura)*. Zagreb: Potpora, udruga za pomoć djeci i obiteljima.
11. Iwaniec, D. (2000). *The emotionally abused and neglected child. Identification, assessment and intervention*. Chichester: JohnWiley & Sons Ltd.
12. Karalić, M. (2017). *Psihičko zlostavljanje predškolske djece, završni rad*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
13. Keeley, B. (2007). *Ljudski kapital – od predškolskog odgoja do učenja*. Zagreb: Educa.
14. Kocijan Hercigonja, D. (2001). Emocionalno zlostavljanje djece. *Dijete i društvo*, 3(1-2),77-81.
15. Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagogijskih pojmova*. Zagreb: Edip.
16. Ljubetić, M(2001). Partnerstvo obitelji i dječjeg vrtića. *Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 142(1), 16-23.
17. Ministarstvo obitelji branitelja i međugeneracijske solidarnosti MOBMS (2008). *Protokol o suzbijanju nasilja u obitelji*. Preuzeto 18.8. 2017.s http://www.udu-kckz.hr/index_datoteke/protokol%20nasilje%20u%20obitelji.pdf
18. Narodne novine (2011). *Kazneni zakon* (NN 2498/11). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_125_2498.html (8.1.2018.)
19. Narodne novine (2015). *Zakon o izmjenama i dopunama kaznenog zakona* (NN 56/2015). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_05_56_1095.html (21.1.2018)
20. Narodne novine (2013). *Zakon o ranom i predškolskom odgoju* (NN 94/2013). Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju>
21. Narodne novine (2009). *Opća Deklaracija o ljudskim pravima* (NN 143/09). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (21.1.2018.)
22. Narodne novine (1998). *Ustav Republike Hrvatske* (NN 121/98). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1998_01_8_121.html (8.1.2018.).
23. Narodne novine (2008) *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. (NN 87/2008). Preuzeto s <https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/340388.html> (8.1. 2018).
24. Peklaj, C. (2008). Definisane nastavnicih kompetencija –početni korak u obnovi pedagoških studija. U:Gojkov,G.(Ur).Kompetencije učitelja i vaspitača (171-188). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Mihailo Palov.
25. Piršl, E. (2014). Modeli interkulturalne kompetencije. *Pedagogijska istraživanja*, 11 (2), 203 – 216.
26. Pravobranitelj za djecu (2018). *Izvešće ureda pravobraniteljice za djecu za 2017 godinu* http://www.dijete.hr/www/?page_id=6243
27. Rangelov Jusović, R. i Vizek Vidović, V. (2013). ATEPIE projekt Sarajevo. /online/. Posjećeno 15. 1. 2018.http://www.cep.edu.rs/media/files/onk_u_regionalnoj_perspektivi_v_vizek_vidovic_r_rangelov_jusovic_1.pdf
28. Saracho, N. i Spodek, B.(2007). Early childhood teacher's preparationand the quality of program outcomes. *Early Child development and Care*, 177(1), 71-91
29. Sunko, E. (2008). *Izvučimo zlostavljanje iz sjene*. Split: Liga za prevenciju ovisnosti.
30. Sunko, E.(2016). Prepoznavanje znakova zlostavljanja kod djece predškolske dobi. U R. Jukić, K. Bogatić, S., Pejaković , S., Simel, A. Nagy Varga (ur) Zbornik stručnih radova s Međunarodne znanstvene konferencije Globalne i lokalne perspektive pedagogije (str. 186-195). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
31. Tatković, N.i Močinić, S (2012). Učitelj za društvo znanja: pedagogijske paradigme i tehnologijske paradigme bolonjskog procesa. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; odjel za odgojne i obrazovne znanosti.
32. UNICEF (2017). Konvencija o pravima djeteta. *UNICEF*. Preuzeto s https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (20.2.2018.)
33. VRH (2014) *Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece*. Vlada Republike

Hrvatske. Preuzeto <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2014/192%20sjednica%20Vlade//192%20-%2010.pdf> (27.8. 2017).

34. Visković, I., Višnjić Jevtić, A. (2017). Mišljenje odgajatelja o mogućnostima suradnje s roditeljima, *Croatian Journal of Education*, 19 (1) : (str.117-146).
35. Ždero, V. (2009) *Psihološko zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji – Atribucije krivnje za doživljeno zlostavljanje i prilagodba u adolescenciji*. Specijalistički rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

COMPETENCES AND ATTITUDES OF EDUCATORS ON CHILD PSYCHICAL ABUSED

Summary

Psychic abuse is the most difficult form of violence, and there is a code in all other types of abuse. In many forms, it limits itself to neglect, and occurs independently. It is difficult to recognize it because it does not leave material evidence. The key role in preventing violence outside the family house is to have educators in kindergartens. Questions of their attitudes, competence in recognizing psychological abused children and taking actions to ensure the health of children and reducing possible harm are the goals of the research presented in the paper. The research was conducted in the kindergartens of the city of Split, where 30 educators participated. The results of this research show that educators are extremely well aware of forms of psychological abuse, but a large number of educators estimate that they are not sufficiently competent to recognize psychological abuse. Less of education and continuous improvement of educators as well as professional nursing services results in the failure to report suspicious or recognized cases of psychological abuse. The conducted research suggests the importance of lifelong education and training that enables educators to be informed about the obligation to report forms of suspicion, reporting protocols, and feedback on the case. Work experience, age, sense of personal competence, and abuse reporting showed little correlation with attitudes that describe four formed variables.

Key words: *competences, forms of abuse, recognition, prevention.*

ISKUSTVA ZLOSTAVLJANIH ŽENA U PARTNERSKIM ZAJEDNICAMA

Doc. dr. sc. Gorana Bandalović²⁷
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Valentina Pandurić, mag. soc.²⁸
Srednja škola Valpovo, Valpovo

Sažetak: U Republici Hrvatskoj se svakih 15 minuta fizički zlostavlja jedna žena, no nasilje ne mora biti samo fizičko već i psihičko, seksualno te ekonomsko. Žene često ne prepoznaju neki od oblika nasilja pa iz tog razloga ili zbog straha ne prijavljuju nasilje. Problem upravo leži u neprijavljenim slučajevima uslijed čega prave brojke žrtava nasilja nisu poznate. Cilj ovoga rada je ispitati iskustva zlostavljanih žena u partnerskim zajednicama. U radu se prezentiraju rezultati provedenog istraživanja metodom dubinskog intervjua na prigodnom uzorku od devet žena žrtava partnerskog nasilja starosti od 35 do 64 godine. Sudionice istraživanja intervjuirane su na tajnim lokacijama sigurnih kuća na području Splita i Osijeka u kojima su boravile između 3 i 11 mjeseci. Dobiveni rezultati pokazuju da žene rijetko prijavljuju nasilje te najčešće prepoznaju samo fizički karakter nasilja. Boje se osude okoline koja često nema razumijevanja za njih, sekundarne viktimizacije i pada kvalitete života. Ono što ih sputava kod prijavljivanja nasilnika jest mogućnost gubitka skrbnitstva nad djecom pa u nasilnim odnosima ostaju godinama, povlače prijave te se nasilnim partnerima vraćaju i nakon boravka u sigurnoj kući. Sudionice istraživanja prostor sigurne kuće većinom doživljavaju kao ugodno i sigurno mjesto s ljubaznim i profesionalnim osobljem, no frustrirane su tromim pravnim sustavom. Stoga je potrebno ispitati nedostatke u pravnom i drugim sustavima koji tjeraju žene da biraju između godina borbe za vlastiti mir i mir ostatka obitelji i pokoravanja nasilnom partneru. Nasilje ne bi trebalo prešućivati ni tolerirati što se može postići podizanjem svijesti žena o vlastitim pravima.

Ključne riječi: zlostavljanje, nasilje nad ženama, partnersko nasilje

UVOD

Nasilje i zlostavljanje može se manifestirati kao primjena fizičke sile, primjena psihičke sile, seksualno nasilje i ekonomsko nasilje (Čugalj, Ručević, Radoš i Herceg, 2007, 12). Uže određenje nasilja obuhvaća sistematsko (ponovljeno, planirano) nasilno ponašanje i nekontrolirano ponašanje koje se iskazuje paralelnim narušavanjem fizičkog i psihičkog integriteta, dok šire, pojam obuhvaća pasivno-agresivne ili verbalno agresivne akte činjenja i nečinjenja čija početna akcija cilja na psihički integritet, uz mogućnost narušavanja fizičkog integriteta (Polovina prema Ignjatović, 2011, 22). Agresija i agresivno ponašanje ne moraju nužno biti izraženi, već mogu biti potisnuti, pomjereni, sublimirani, latentni, a naglasak je na sklonosti osobe za agresivnim ponašanjem, što je relativno trajna crta osobnosti. Diskriminirati ženu u odnosu na muškarca znači onemogućiti joj da bude jednako prisutna u svim područjima javnog i privatnog života kao muškarac, da nema jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svojih prava ili jednaku korist od ostvarenih rezultata kao i muškarac (Čugalj i sur., 2007, 10). Povijesno, žene i djeca bili su imovina muškaraca (patrijarhat), a razlike u ljudskim pravima bile su uvjetovane bračnim statusom, starošću, godinama i sl. Uzrok nasilja prema ženama stoga je, prema nekim teorijama, nejednakost spolova, tj. odnosa moći. Pain (prema Yodanis, 2004) navodi kako su žene plašljivije od muškaraca, posebice ukoliko smatraju da ne bi imale

---

²⁷ gbandalo@ffst.hr

²⁸ tinaninabp@gmail.com

moćnost obraniti se ili pobjeći. Upravo prema feminističkoj teoriji strah je element preko kojega muškarci kontroliraju ponašanje žena, no, ne mora svaki muškarac biti nasilan prema svakoj ženi da bi nasilje kontroliralo ponašanje žena, već je i samo saznanje da su neke žene žrtve stravičnog nasilja dovoljno da se kontrolira i limitira ponašanje svih žena u društvu. Stoga, riječ je o stvaranju kulture straha koja osigurava status muškaraca nad ženama (Brownmiller prema Yodanis, 2004).

U Republici Hrvatskoj se svakih 15 minuta fizički zlostavlja jedna žena, a ti podatci su tek djelomično točni jer većina nasilja ostaje neregistrirana. Međunarodni dan protiv nasilja nad ženama, odlukom Ujedinjenih naroda od 17. prosinca 1999. godine, obilježava se u znak sjećanja na dan kada je diktator Rafael Trujillo brutalno dao ubiti sestre Mirabal u Dominikanskoj Republici 25. studenog 1960. godine. Vlada RH proglasila je 22. rujna Nacionalnim danom borbe protiv nasilja nad ženama.

NASILJE NAD ŽENAMA – VRSTE I POSLJEDICE

Pojam „nasilje u partnerskim odnosima“ odnosi se na sustavni obrazac zlostavljajućeg ponašanja, koje se zbiva tijekom duljeg vremena, a koje se čini u svrhu kontrole, dominacije i zastrašivanja (Ajduković, Mamula, Pečnik i Tölle, 2000, 59-60). Dosadašnji podatci pokazuju da se nasilje događa prema ženama kao grupi, a ne prema pojedinim ženama zbog njihovih individualnih karakteristika. Zanimanje za istraživanja i objašnjenja pojave nasilja nad ženama započelo je 1970-ih i 1980-ih godina inicirano aktivnostima feminističkih organizacija. Jedna od najčešće citiranih definicija nasilja nad ženama je ona Ujedinjenih naroda iz Deklaracije o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993. godine prema kojoj je nasilje nad ženama „bilo koji čin nasilja zasnovanog na spolno/rodnoj osnovi koje rezultira, ili može rezultirati, fizičkom, spolnom ili psihološkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili svojevrijedno oduzimanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu“ (UN General Assembly, 1993, čl.1).

Nasilje može počiniti stalni, povremeni ili bivši partner/supružnik s kojim postoji ili ne postoji zajednički suživot, istog ili različitog spola. Svaki disbalans u obitelji i u partnerskim odnosima potencijalna je situacija zloupotrebe sile, a hoće li rezultirati nasiljem ovisi o nizu faktora. Onaj koji ima moć, ima i izbor (slobodu) da bira kako će je upotrijebiti, što implicira isključivu odgovornost za nasilno ponašanje. Muško nasilje nije samo zločin protiv tijela žene već i protiv njene slobode, nezavisnosti i autonomije (Pence; Stark prema Stevanović, 2013, 1,3).

Adams (prema Ignjatović, 2011) ističe da je nasilje koje čine muškarci socijalno prilagođeno ponašanje koje dovodi do željenih efekata, pa je time i svjesno izabrano ponašanje, a ne deficit sposobnosti nošenja s problemima, nedostatak vještina za rješavanje konflikata, nedostatak komunikacijskih vještina, niska samokontrola ili rezultat bolesti i psihičkog poremećaja. No, o nasilju u intimnom partnerskom odnosu teško se govori zbog brojnih manevara zaštite, poricanja i izbjegavanja, zbog osobne (zavjera šutnje, sram), društvene (tradicionalna vjerovanja i „dozvole“ za agresivnost muškaraca) i službene (nedorečene nadležnosti unutar službi i međusobna nepovezanost institucionalnog sustava) odbojnosti da se prizna o kakvom ponašanju je riječ (Ignjatović, 2011, 24).

Svakako je potrebno istaknuti da nasilje nad ženama ne mora biti isključivo fizičko, već može biti i psihičko, seksualno te ekonomsko.

Fizičko nasilje odnosi se na svako ponašanje koje nanosi fizičku povredu, te na prijetnje i pokušaje nanošenja fizičkih povreda (National Center for Injury Prevention and Control, 2003, 8). To mogu biti različiti postupci poput guranja, šamaranja, čupanja kose, udaranja rukama, nogama ili predmetima, nanošenja povreda različitim vrstama oružja, opekotine; dakle sve što može rezultirati lakim i/ili težim tjelesnim ozljedama (Ajduković i sur., 2000, 57-58).

Psihičko nasilje odnosi se na oblike zlostavljanja s ciljem zadobivanja moći i kontrole nad žrtvom. Razarajuće je za ženino psihičko zdravlje i osobnost. Obuhvaća različite zabrane, prijetnje upućene ženi ili nekoj njoj dragoj osobi, uvrede, ismijavanje u javnosti, podcjenjivanje, omalovažavanje, obezvrjeđivanje, proglašavanje žene psihički bolesnom ili nestabilnom, ucjene, kontrolu kretanja, izolaciju i slično (Ajduković i sur., 2000, 57).

Seksualno nasilje odnosi se na bilo koji seksualni čin kojemu je žena podvrgnuta protiv svoje volje (npr. uporabom sile), bez pristanka ili bez mogućnosti davanja pristanka. Odnosi se na seksualno iskorištavanje koje može uključivati spolne odnose s drugima protiv ženine volje. Uključuje i seksualnu kontrolu reproduktivnih prava i bilo koji oblik seksualne manipulacije počinjen od strane

nasilnika koji namjerava uzrokovati emocionalnu, seksualnu ili fizičku degradaciju. Potom korištenje ponižavajućeg seksualnog jezika, umanjivanje ili ignoriranje partnerovih osjećaja u vezi seksa te ponižavajuće komentare o partnerovom tijelu (Levy, 2008, 5).

Ekonomsko nasilje je jedna od vrsta nasilja o kojima se najmanje govori te najmanje dolazi do izražaja, no podaci pokazuju da oko 90% žrtava obiteljskog nasilja doživljava i neke oblike ekonomskog nasilja. U užem smislu ono se odnosi na nejednaku kontrolu nad zajedničkim resursima, uskraćivanje pristupu novcu, zapošljavanju ili edukaciji, a u širem smislu obuhvaća i oštećenje ili uništavanje ženine imovine, krađu i onemogućavanje raspolaganja vlastitim resursima ili imovinom (Klasnić, 2011, 342). Ono uključuje sva ponašanja kojima nasilnik „kontrolira ženinu sposobnost stjecanja, korištenja i zadržavanja ekonomskih resursa i time prijeti njezinoj ekonomskoj sigurnosti i potencijalima za samodostatnost“ (Adams, Sullivan, Bybee, Greeson prema Klasnić, 2011, 342).

„Ciklus zlostavljanja“ (Walker prema Stevanović, 2013, 5) je karakteristična pravilnost u nastajanju, trajanju i prestanku nasilja u partnerskom odnosu i obuhvaća nekoliko međusobno povezanih faza (najčešće se opisuju tri faze). Prva faza je rast napetosti, „manji incidenti“ i svijest žene da je napad (nasilje) neizbježan te žena usvaja ponašanje kojim pokušava „smiriti“ situaciju i izbjeći nasilje. U drugoj fazi dolazi do nekontroliranog oslobađanja akumulirane napetosti i ispoljavanja različitih oblika nasilja, odnosno „eskalacije nasilja“. Kod žene se javljaju šok, nevjerica i poricanje, tako da najčešće ne traži pomoć, osim ako nema povreda koje zahtijevaju medicinsku intervenciju i obično se vraća partneru nakon primljene pomoći, a može se javiti i privremeni odlazak iz doma ili napuštanje partnera. Žaljenje i ispričavanje koje je u funkciji obnavljanja veze obilježavaju treću fazu te se žena u ovoj fazi najčešće vraća nasilniku vjerujući da se pokajao, da će se promijeniti i da će sve biti u redu. No vrlo često se nakon treće faze nasilnik vraća u prvu fazu, tenzija ponovo počinje rasti i ciklus počinje iznova uz stalnu prisutnost dominacije i kontrole, stoga treća faza ne podrazumijeva preuzimanje odgovornosti za vlastito ponašanje već „manipulativni manevar“, odnosno specifičan mehanizam uspostavljanja kontrole. Razdoblja između prve i druge faze se smanjuju ponavljanjem ciklusa nasilja, incidenti postaju sve češći, nivo stresa sve veći, a žaljenje sve kraće dok u potpunosti ne nestane.

Prosječno vrijeme koje žena provede u nasilnom odnosu je šest godina, a mlađe žene se lakše odlučuju na odlazak od starijih i to najčešće zbog toga što nasilje postaje sve ozbiljnije, shvaćaju da se njihov partner neće promijeniti ili nasilje počinje previše utjecati na djecu. Ipak, većina žena više puta napušta partnera i vraća mu se do konačnog odlaska (Ellsberg i Heise, 2005, 25-26), a u okolnostima opasnim po život razvijaju specifične strategije preživljavanja kao što su izbjegavanje, razdvajanje i identifikacija s počiniteljem. Grupe žena koje su posebno osjetljive na nasilje u intimnim partnerskim odnosima su mlade žene, one koje žive u uvjetima ekonomske ugroženosti i tijekom razdoblja odvajanja od nasilnog partnera. One mogu biti diskriminirane iz mnogih razloga kao što su rasa, nacija, seksualna orijentacija, intenzivne emocije i/ili psihijatrijska iskustva, smanjena mentalna ili intelektualna sposobnost, boravak u zatvoru, beskućništvo, povijest prostitucije, pornografije ili seks-trafikinga, siromaštvo, starost, iskustvo samohranog majčinstva i iskustvo razvoda braka, itd. Feminističke organizacije koriste termin „preživjela“ umjesto „žrtva“ kako bi se naglasak stavio na snagu žene i pozitivne aspekte koji omogućavaju izlazak iz nasilnog okruženja.

Posljedice diskriminacije mogu biti razorne – ona formira emocije, misli, ponašanja i identitet, te utječe na svakodnevne izbore, odnosno proizvodi specifičnu egzistenciju (iskrivljenje slike o sebi, svijetu, promijenjen prag osjetljivosti na druge emocije, ograničene mogućnosti, itd.). Prema Vijeću Europe zdravstvene posljedice nasilja su ozbiljne i sežu mnogo dalje od trenutačnih ozljeda (masnica, oteklina, fraktura, podljeva, abrazija i smanjene fizičke funkcionalnosti), a najčešći su psihosomatski problemi, sindromi kronične boli, poremećaji prehrane, post-traumatski stresni poremećaj, fobije i panični poremećaji, depresija i anksioznost, kao i sklonosti za pretjeranu upotrebu nikotina, alkohola i psihofarmakoloških lijekova. Dosadašnji podatci pokazuju da žene koje su iskusile neku vrstu nasilja četiri do pet puta češće trebaju psihijatrijsku pomoć te pet puta češće pokušavaju počinuti samoubojstvo. Osim navedenih poteškoća pati i njihovo seksualno i reproduktivno zdravlje, povećan je rizik neželjenih trudnoća, vaginalnih ozljeda, komplikacija tijekom trudnoće i pobačaja, spolno prenosivih bolesti i drugih ginekoloških poremećaja, neplodnosti i seksualnih disfunkcija.

Nasilnici su osobe svih profesija i socijalnih struktura, te se iz tih razloga žene samoorganiziraju i otvaraju skloništa za žene žrtve nasilja u obitelji koje se dijele u tri skupine (u Hrvatskoj):

1. vjerska/Caritasova skloništa (npr. u Dubrovniku, Šibeniku itd. - nalaze se na javnoj adresi),

2. institucionalna skloništa (financirana od strane države, npr. Udruga za pomoć ženi i djetetu, s ciljem pružanja savjetodavne pomoći, „Duga“ u Zadru, odnosno sklonište za žrtve obiteljskog nasilja "Mala kuća"),

3. autonomne (sigurne) kuće, kojih je u Republici Hrvatskoj sedam i koje su zapravo jedine "sigurne kuće" jer nisu institucionalno vezane, ne plaća se "glavarina" po ženi korisnici, a također se nalaze na tajnim lokacijama na području Istre, Karlovca, Slavonskog Broda i Zagreba.

Skloništa su najčešći oblik pružanja usluga. Većinom su orijentirana na smještaj, a neka pružaju i kombinaciju drugih usluga („više od krova“). Važno je da je njihova lokacija povjerljiva i da su poduzete praktične sigurnosne mjere (u vidu posjeta i uzbune u slučaju „uljeza“). U glavnom gradu ili većim gradovima svake države potrebno je dovoljno institucija - preporuča se najmanje jedno sklonište u svakoj općini/županiji/oblasti, odnosno jedno (obiteljsko) mjesto na svakih 7500 do 10000 stanovnika, a ono bi pretpostavljalo veći broj kreveta; dakle, osiguran krevet za majku plus prosječan broj djece (Mamula, Vukmanović, Zore, Stanić i Hojt, 2010, 27). Osim skloništa preporučuju se i institucije za konzultacije i psihološku pomoć, zdravstvene i medicinske institucije, pravni i drugi oblici savjetovanja, SOS telefoni, grupe samopomoći, centri protiv seksualnog nasilja, samoobrana, trening i edukacija, programi za počinitelje, interventni projekti te rad u zajednici.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj rada bio je ispitati iskustva zlostavljanih žena u partnerskim zajednicama te na taj način dobiti jasniju sliku o problematici nasilja u partnerskim odnosima.

U skladu s postavljenim ciljem istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koja je „kritična točka“, odnosno situacija u kojoj partner po prvi puta čini akt nasilja?
2. Koji su razlozi zbog kojih žene ostaju u nasilnoj zajednici nakon prvog izraza nasilja?
3. Prepoznaju li žene ijedan drugi oblik nasilja osim fizičkog te kako gledaju na te druge oblike nasilja?
4. Koja je „prijelomna točka“, odnosno koji događaj potiče žene da prijave nasilje/odluče napustiti nasilnu zajednicu?
5. Kakve posljedice ostavlja život u nasilnoj zajednici te u kojoj mjeri i koliko brzo nakon događaja se uspijevaju vratiti svojim svakodnevnim aktivnostima?

Postupak provedbe istraživanja

Odabir sudionica uključenih u istraživanje napravljen je prema kriteriju dostupnosti te pristanka na intervjuiranje. S obzirom na iznimnu osjetljivost teme do sudionica je bilo vrlo teško doći, te unatoč kontaktiranju raznih organizacija i ustanova u Splitu, Šibeniku, Zagrebu i Osijeku nije bilo moguće doći do pristanka nadležnih osoba, odnosno većeg broja sudionica. Stoga je u Osijeku intervjuirano svih deset punoljetnih korisnica sigurne kuće (od čega tri sudionice nisu bile u sigurnoj kući zbog partnerskog nasilja već zbog nasilja od strane oca, pa njihovi intervjui nisu uključeni u analizu), te u Splitu dvije od tri korisnice koje su pristale na intervju. Stoga su u istraživanje uključene isključivo žene koje su potražile stručnu pomoć.

Istraživanje je provedeno metodom dubinskog intervjua na lokacijama koje su unaprijed dogovorene s predstavnicima organizacija, odnosno ustanova koje smo zamolili za pomoć (tajna lokacija sigurne kuće u Osijeku te prostorije Caritasa u Splitu), u vrijeme koje je odgovaralo sudionicama i to u razdoblju od 31. svibnja do 02. lipnja 2017. godine u Osijeku, te 05. lipnja u Splitu. Vrijeme trajanja intervjua s korisnicama u prosjeku je trajalo od 25 do 78 minuta te su zbog specifičnosti situacije s nekim korisnicama za vrijeme intervjua bila prisutna i djeca. Razgovor je sniman te su na temelju audio zapisa učinjeni transkripti. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno, a sudionicama istraživanja dana je mogućnost odustajanja u bilo kojem trenutku razgovora. Sve sudionice također su potpisale izjavu o suglasnosti za intervjuiranje. Intervjui su provedeni individualno te je svim sudionicama prije provođenja intervjua objašnjena svrha istraživanja i zajamčeni su im povjerljivost i anonimnost pri prikazu rezultata. Korisnice su bile vrlo otvorene i

pristupačne po pitanju intervjua te su istakle kako razgovor o ovoj temi, koliko god bio težak, na njih djeluje terapijski i oslobađajuće te imaju osjećaj da su bitne i da ih netko sluša.

Sudionice istraživanja

Sudionice ovog istraživanja su devet žena štićenica sigurnih kuća u Splitu (2) i Osijeku (7) koje su živjele u nasilnoj bračnoj ili izvanbračnoj zajednici i koje su dobrovoljno pristale na intervju. Sedam sudionica je razvedeno ili u procesu razvoda braka (jedna od njih razvodi se drugi put od istog partnera), jedna sudionica se nikada nije udavala, a jedna je udovica. Osam sudionica ima djecu dok je jedna sudionica bez djece. Njih pet ima srednju stručnu spremu, dvije završenu samo osnovnu školu, a dvije sudionice imaju završenu srednju školu za odrasle, odnosno tečaj. Više od polovice sudionica porijeklom je sa sela, jedna trećina dolazi iz grada, te samo jedna sudionica s otoka. Nadalje, dvije sudionice istraživanja su nezaposlene, dvije korisnice socijalne pomoći (radno nesposobne), dvije umirovljenice, jedna sudionica je u procesu rješavanja mirovine, jedna je zaposlena, a jedna domaćica. U vrijeme istraživanja sudionice su imale između 35 i 64 godine, a u sigurnoj kući su bile između 3 i 11 mjeseci. Jednoj sudionici ovo je treći boravak u ovakvoj ustanovi, dok su četiri sudionice u ustanovi prvi odnosno drugi put.

REZULTATI I RASPRAVA

Sudionice ovog istraživanja iskusile su i svjedoče o svim vrstama nasilja – fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko. Iako svih devet sudionica svjedoče o psihičkom nasilju koje se najčešće manifestiralo vrijeđanjem, ponižavanjem, zastrašivanjem, zabranama, istjerivanjem, zaključavanjem, prigovaranjem, bacanjem stvari, navode kako u početku nije bilo naznaka agresije ili ih nisu znale prepoznati.

„Dovoljno je bilo samo da me zaključa. Da mi ne da jesti. Bilo š'čim da mene kazni, da mi zaprijeti, a pretežno je znao kako će zaprijetiti. Dok mi nije puk'o film dok nisam čula da mi prijete smrću moje djece.“ (Sudionica 9)

Seksualno nasilje izravno spominje samo jedna sudionica koja navodi da je jedno od njene djece nastalo upravo silovanjem, dok neke sudionice kroz intervju indirektno svjedoče o sličnim iskustvima, pa čak i s prisustvom drugih osoba, odnosno maloljetnika. O ekonomskom nasilju direktno priča samo jedna sudionica, iako ga ona svrstava u psihičko nasilje, dok ostale navode slična ponašanja vlastitih partnera ali ih ne prepoznaju kao ekonomsko nasilje pa se sukladno tome može postaviti pitanje svjesnosti žena o ostalim oblicima nasilja osim fizičkog.

„Ja sam sebi tako jednom kupila na sniženju jednu haljinicu i kad je došao kući ja sam to njemu pokazala, ja sam utjerana u jednu malu prostorijicu i šakama u glavu i tukao me jako zbog toga, zašto sam ja to kupila, da on to nije znao da ću ja to kupiti.“ (Sudionica 6)

Nadalje, sudionice ističu da im partneri nisu davali dovoljno novca, bile su gladne, partneri su im prigovarali zbog trošenja (čak i vlastitog) novca, a neke su i premlaćivane ukoliko bi nešto kupile. Partneri su im također predbacivali nezaposlenost, odnosno činjenicu da ne doprinose obitelji te ih stoga smatrali manje vrijednima. O fizičkom nasilju svjedoči osam od devet sudionica, te navode kako sve dok se ne pojavi fizičko nasilje ni ne reagiraju i većinom ni ne pomišljaju kako su žrtve već kako „tako mora biti“ ili opravdavaju partnerovo ponašanje raznim drugim faktorima koji su mogli potaknuti nasilno ponašanje (izazvala ga je bolest, nepovoljna presuda suda, bio je ljut zbog posla, kriv je alkohol, ipak je on mene volio...). Neke sudionice navode kako su njihovi partneri bili agresivni oduvijek, pravili su probleme na poslu, u susjedstvu, tukli se itd.

„Ali bilo je trenutaka kad je znao, kad me je svjesno hvatao za vrat i davio i stisk'o je do tog trenutka dok ja nisam se suglasila s njegovim mišljenjem.“ (Sudionica 6)

Većina sudionica navodi da je njihov partner konzumirao alkohol, jedna sumnja i na uporabu droge, te većina spominje korištenje duhanskih proizvoda. Sve su se nadale da će se stanje popraviti i kako će se njihovi partneri promijeniti i shvatiti da su pogriješili te postupati drugačije, no umjesto poboljšanja uvijek je slijedilo pogoršanje. Neke sudionice ističu kako bi njihovi partneri nakon odlaska plakali i molili ih da se vrate uz obećanja o promjeni, poboljšanju i sl., no i u slučaju povratka ta obećanja ne bi se ispunila. Sudionice ovog istraživanja koje su imale više bračnih, odnosno životnih partnera ponovno su završile s nasilnim partnerom, a dvije sudionice koje su se nakon boravka u sigurnoj kući odlučile na povratak (i ponovnu udaju) istome partneru sada su ponovno zbog nasilja tog partnera u sigurnoj kući i procesu razvoda braka. Ističu kako većina njihovih partnera nije izrazila kajanje te kako se na početku odnosa nije moglo naslutiti da je njihov partner nasilna osoba, no do nasilja je dolazilo postupno, a nakon eskalacije situacija bi prividno stagnirala na neko vrijeme do ponovne eskalacije, te bi se vremenski razmak od eskalacije do eskalacije sve više i više smanjivao, odnosno nasilje bi se događalo sve češće i intenzivnije, upravo kako navodi Walker (ciklus zlostavljanja). Često se nasilje nije zaustavljalo na njima nego su njihovi partneri zlostavljali (većinom psihički) i njihovu djecu, te su u tome prepoznale međugeneracijski prijenos nasilja, odnosno njihovi partneri su nasilne obrasce ponašanja stekli u vlastitoj obitelji ili su one doživljavale nasilje u obitelji te su se navikle na ulogu žrtve.

Iako podaci pokazuju da žene u prosjeku ostaju šest godina sa zlostavljačem, u ovom istraživanju sugovornice su s partnerima bile između 10 i 42 godine u nasilnom odnosu (u prosjeku 23,3 godine).

„Prvi put sam to odlučila (napustiti partnera) nakon moje prve bračne noći. Smiješno je. Evo otkad to traje, otkad sam imala 19 godina (u trenutku intervjuja ima 61 godinu).“ (Sudionica 6)

Trećina sudionica se na prijavu i odlazak u sigurnu kuću odlučila isključivo na poticaj i zamolbu djece ili su djeca prijavila nasilje, dok su ostale čekale ključni trenutak hrabrosti ili su bile ugrožene i druge osobe, odnosno njihova obitelj, što ih je potaklo na prijavu. Prije (prvog) nasilnog odnosa većina sudionica živjela je u funkcionalnoj nukleusnoj obitelji (jednu sudionicu zlostavljao je otac) gdje su većinom imale podršku, no zanimljivo je da mali broj sudionica smatra da je podrška postojala i za vrijeme nasilnog odnosa.

Većina sugovornica ističe kako se njihova okolina, obitelj i prijatelji nisu htjeli miješati u njihove privatne probleme, pa nisu imale pomoć koja im je bila potrebna, no gotovo sve one navode kako sada imaju podršku okoline. Jedna od njih ističe kako zbog kontrole partnera nije mogla obavijestiti okolinu o tome što se događa, dvije su motivaciju pronalazile u vlastitoj djeci, dok se ostatak sugovornica osjećao slabo, bespomoćno, bezvrijedno itd. Također ističu strah od „ostanka na ulici“ s djecom, odnosno strah od financijske egzistencije, strah od ponovnog napada, premlaćivanja, kazne, reakcije okoline, smrti (vlastite ili bliskih osoba), gubitka skrbništva itd.

„On je meni samo prijeto. I onda ja kad on to kaže brzo zovem socijalnu radnicu: „Povlačim papire, on će meni uzeti djecu...“ (Sudionica 4)

Sudionice ističu i probleme sa spavanjem, psihičke probleme (lako gubljenje kontrole, korištenje tableta...), gubitak apetita i dr., te opisuju kako ih je partner pokušao izolirati od drugih, provjeravao gdje su i s kime komuniciraju ne dopuštajući kontaktiranje s prijateljima i rodbinom. Sve sudionice naglašavaju zadovoljstvo prvim kontaktom s nadležnim institucijama, a čak osam od devet sudionica sigurnom kućom je zadovoljno. Ipak, sve su one naglasile izuzetnu tromost pravnog sustava u rješavanju ovakvih problema. Sudionice se bespogovorno slažu u tome da je u sigurnim kućama prisutna različitost karaktera što ponekad dovodi i do svađa, ali ipak su jedna drugoj najčešće podrška i potpora. Apatija i depresija, prema njihovim riječima, u sigurnoj kući nestaju i zamjenjuju ih osjećaji olakšanja i radosti, planovi za budućnost, snaga i nada za rješavanjem imovinsko-pravnih pitanja oko razvoda braka te započinjanje novog života bez nasilja i stresa. Istaknule su vrlo bitnu ulogu psihologinja i izrazito pozitivnog učinka razgovora koje vode s njima i drugim korisnicama ovakvih institucija. Sve one optimistično gledaju na budućnost te imaju viziju novog života koju su gradile u mjesecima boravka u kući postupno izbacujući negativne emocije i prošlost iz života. Ujedno, osam od devet sudionica ne planira novu vezu u skorijoj budućnosti jer su izgubile povjerenje u muškarce, te samo jedna sugovornica navodi kako je već u vezi i planira zajednički život sa sadašnjim partnerom,

ali bez bračnih planova dok se pobliže ne upoznaju. Svakako zanimljiv nalaz istraživanja jest podatak prema kojem neke sudionice ipak imaju sažaljenja prema bivšim partnerima s kojima će pokušati održavati prijateljske odnose.

ZAKLJUČAK:

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je sudionicama pomoć u vidu sigurne kuće svakako korisna jer se u njoj osjećaju sigurno i zaštićeno. Ipak, boravak u kući je određen vremenskim rokom, te ukoliko se prije isteka tog roka žene ne snađu, prisiljene su se vratiti partneru ili riskirati život u siromaštvu, potencijalnom beskućništvu uz mogući gubitak djece. No, po povratku partner često biva još nasiljniji i agresivniji jer smatra da je „pobijedio“, odnosno da žena nema izlaza nego vratiti se njemu. To je (uz tzv. *love-hate* odnos) glavni razlog zbog kojega se žene opetovano vraćaju u sigurne kuće ne rješavajući trajno svoje pitanje te godinama robuju u začaranom krugu nasilja, sporog i neučinkovitog pravnog sustava i osudom okoline koja se najčešće tek prekasno (ukoliko ikad) uključi u slučaj nasilja u obitelji. Pravni sustav prilikom intervencija i izbora mjera za zaustavljanje nasilja trebao bi uzeti u obzir da je nasilje prema ženama u obiteljskom kontekstu obrazac neprekidnog nastavljanja nasilja i zloupotrebe, situacija ponovljene viktimizacije. Najčešće se ne radi o izoliranom incidentu, već je nasilje vrlo često prisutno dugi niz godina prije nego se prijavi. Stoga, važno je naglasiti potrebu podizanja svijesti žena o vlastitim pravima kao i educiranja stručnjaka koji bi, na mjestima na koja bi mogle zalaziti žene žrtve nasilja (bolnice, škole, itd.), bili u stanju prepoznati prve znakove nasilja te reagirati obavještavanjem nadležnih službi ili ohrabrivanjem žrtvi kako bi to učinile same.

LITERATURA

1. Ajduković, M.; Mamula, M.; Pečnik, N.; Tölle, N. (2000). Nasilje u partnerskim odnosima. U: Ajduković, M.; Pavleković, G. (Ur.) *Nasilje nad ženom u obitelji* (str. 57-67). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć
2. Čugalj, K.; Ručević, S.; Radoš, Ž.; Herceg, M. (2007). *Ženska snaga*. Tenja: Ženska udruga „IZVOR“.
3. Ellsberg, M.; Heise, L. (2005). *Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists*. Washington DC: World Health Organization, PATH. URL: http://whqlibdoc.who.int/publications/2005/9241546476_eng.pdf (25.03.2018)
4. Ignjatović, T. (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: Rekonstrukcija ženski fond.
5. Levy, B. (2008). *Women and Violence*. Berkeley: Seal Press.
6. Stevanović, A. (2013). *Nasilje prema ženama u intimnim partnerskim odnosima – karakteristike, faktori i posljedice*. Beograd: Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Beogradu.
7. Klasnić, K. (2011). Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke. *Socijalna ekologija*, 20(3), 335-356.
8. Mamula, M., Vukmanić, M., Zore, P., Stanić, D.; Hojt, A. (2010). *Organizacije civilnog društva koje pružaju specijalizirane servise ženama žrtvama nasilja kao ključni akteri u procesu demokratizacije društva*. Zagreb: Ženska soba.
9. National Center for Injury Prevention and Control (2003). *Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States*. Atlanta (GA): Centers for Disease Control and Prevention. URL: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipvbook-a.pdf> (27.03.2018)
10. UN General Assembly (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104*. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> (27.03.2018)
11. Yodanis, C. L. (2004). Gender inequality, violence against women, and fear: a cross-national test of the feminist theory of violence against women. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(6), 655-675.

EXPERIENCES OF ABUSED WOMEN IN PARTNERSHIP COMMUNITIES

Abstract: *In Croatia every 15 minutes a woman is physically abused, but violence besides physical can also be psychological, sexual and economic. Women often do not recognize some of the forms of violence, therefore, or out of fear, they do not report the violence. The problem lies in in unreported cases, so the real numbers are not available. The aim of this paper is to examine the experiences of abused women in partnership communities. The paper presents the results of the survey conducted by an in-depth interview on a sample of nine women, victims of partner violence aged 35 to 64. Participants were interviewed on secret locations of safe houses in Split and Osijek, where they stayed between 3 and 11 months. The results show that women rarely report violence and most commonly recognize only the physical nature of violence. They are afraid of the condemnation of their social environment that has no understanding, secondary victimization and a decline in quality of life. They are also afraid of loss of custody over their children, so they stay in violent relationships for years, withdraw their reports and return to their violent partners even after they have been in a safe house which they experience mostly as a comfortable and safe place with friendly and professional staff, but they are frustrated by a sluggish legal system. Therefore, it is necessary to examine the shortcomings in the legal and other systems that are forcing women to choose between years of struggling for their own peace and often the peace of the rest of the family, or obedience to the violent partner. Violence should not be passed over or tolerated and that can be achieved by raising women's awareness of their own rights.*

Key words: *abuse, violence against women, partner violence.*

NASILJE U PARTNERSKIM ODNOSIMA

*Marija Maljković²⁹ - asistent
Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju*

Apstrakt: Partnersko nasilje, odnosno nasilje koje se dešava u intimnim i partnerskim vezama predstavlja nasilje počinjeno od aktuelnog ili bivšeg partnera, bez obzira na to da li je reč o partneru sa kojim je osoba u formalnom ili neformalnom braku i bez obzira na to da li sa njim ili njom živi u istom domaćinstvu. Iako je tipično društveno shvatanje intimnog partnerskog nasilja fokusirano na muškarca kao izvršioca i ženu kao žrtvu, intimno partnersko nasilje može imati više formi, uključujući i nasilje u istopolnim vezama i nasilje u kojima je izvršilac žena, a žrtva muškarac. Takođe, intimno partnersko nasilje obuhvata sve forme intimnih veza uključujući i zabavljanje, zajedničko življenje, brak, razdvojenost i razvedene parove. Posebnu pažnju treba usmeriti na nasilje koje vrše bivši partneri zato što se u mnogim slučajevima sa prestankom veze, ne zaustavlja i samo nasilje. U ovom radu analiziraju se karakteristike nasilja koje vrše muškarci nad ženama u intimnim partnerskim odnosima, s obzirom da je to daleko najzastupljeniji oblik nasilja, ne umanjujući pritom opasnost i štetne posledice drugih vidova partnerskog nasilja.

Ključne reči: partnersko nasilje, nasilje nad ženama, nasilnici, karakteristike, faktori

Uvod

Nasilje nad ženama postoji od nastanka čovečanstva, ima univerzalni karakter i opstaje u svim društvima bez obzira na stepen njihovog civilizacijskog napretka. Međutim, društvena vidljivost nasilja vremenom se menjala. Sve do druge polovine 20. veka nasilje u porodici i intimnim partnerskim odnosima, pre svega prema ženama kao najugroženijim članovima društva, posmatrano je kao privatna stvar porodice i same žene, što je u mnogome otežavalo i sprečavalo adekvatnu društvenu reakciju. Zahvaljujući, pre svega, inicijativi i aktivnostima brojnih pokreta za ženska prava, šezdesetih i sedamdesetih godina 20. veka učinjeni su prvi vidljivi pomaci kao u inkriminisanju, tako i u povećanju društvene vidljivosti ove pojave. Feministička shvatanja zastupaju stanovište da nasilje muškaraca nad ženama nastaje kao posledica patrijahalnog sistema vrednosti, prema kome muškarac ima potpunu dominaciju, moć i kontrolu nad ženom, a nasilje je samo način da tu poziciju moći održe (Mezga-Ćurčin, 2008: 99; Konstantinović – Vilić i Petrušić, 2004: 9). Od žena se očekivalo, čak i kada su se izborile za pravo da se školuju i rade, da i dalje bez pogovora trpe nasilje u porodici, pod izgovorom održavanja opstanka institucije porodice (Mezga-Ćurčin, 2008: 21). Danas, ukoliko izuzmemo vojsku za vreme rata, porodica je društvena institucija sa najviše nasilja (Gelles, 1997: 124 prema Nikolić-Ristanović, 2000: 17). Prema podacima Ujedinjenih nacija prvi uzrok smrti ili invalidnosti žena između 15-45 godina života nisu bolesti ili saobraćajne nesreće, već nasilje, a najopasnije mesto za ženu je njen sopstveni dom.

U našem društvu postoje brojne predrasude o nasilju nad ženama u intimnim partnerskim odnosima, koje imaju snažan uticaj na ponašanja određenih društvenih grupa. Najčešća predrasuda je da žene svojim ponašanjem provociraju i izazivaju nasilje, da biraju nasilne partnere, da uživaju u nasilju jer imaju sadomazohističke crte karaktera iz čega proizilazi da je žena sama kriva za nasilje, a odgovornost se prebacuje sa nasilnika na žrtvu. Čest i štetan stereotip je da žrtva intimnog partnerskog nasilja prelazi iz jedne nasilne veze u drugu, nikada ne izlazeći iz kruga viktimizacije i nasilja (Murray, Crowe 2017: 5).

Takođe, jednako su štetne i predrasude vezane za izvršioca nasilja koje impliciraju da je nasilnike moguće prepoznati na prvi pogled, da su to osobe koje pate od nekog psihičkog poremećaja,

---

²⁹ mara.maljkovic@gmail.com

da nasilje nastaje kao rezultat trenutnog gubitka kontrole ili napada besa, da su alkohol ili druge psihoaktivne supstance odgovorne za nastanak nasilja. Dalje, još uvek je snažno uvreženo mišljenje da je nasilje privatna stvar porodice i žene, da se dešava uglavnom u socijalno ugroženim društvenim slojevima, među nisko obrazovanim i siromašnim, kao i da takvo nasilje nije zločin i nije široko rasprostranjena pojava. Predrasude i neinformisanost o nasilju nad ženama potpomažu, podstiču i opravdavaju nasilje i utiču na to kako će (i da li će uopšte) jedna sredina ili sama žena prepoznati nasilje i na njega reagovati, pa je zato saznavanje činjenica o nasilju, prepoznavanje, razotkrivanje i stalno pobijanje ovih predrasuda jedan od prvih koraka u okončavanju nasilja nad ženama (Bukvić, 2008: 104).

Intimno partnersko nasilje

Pojmovno određenje

Nasilje nad ženama u intimnim partnerskim odnosima predstavlja veoma složen fenomen na individualnom, partnerskom, porodičnom, društvenom i globalnom planu. Sa medicinskog aspekta nasilje u partnerskoj zajednici sagledava se u skupu kvalifikacije povreda prouzrokovanih nasiljem. Pravni aspekt nasilja u partnerskoj zajednici omogućava vođenje raznovrsnih postupaka na građansko-pravnom i krivično-pravnom terenu. Na individualnom planu nasilje u partnerskoj zajednici se sagledava i sa psihološkog aspekta jer dovodi do pojave niza trajnih psihičnih trauma kod žrtve. Na kraju nasilje u partnerskoj zajednici je prvorazredno političko pitanje jer predstavlja manifestaciju ispoljavanja dominacije, kontrole i moći muškarca nad ženom (Konstantinović – Vilić i Petrušić, 2004: 9).

Intimno partnersko nasilje je dominantan vid nasilja u porodici koji se vrši prema ženama, pa se zato u ovom radu, nasilje koje počine partneri posmatra odvojeno od nasilja koje počine drugi članovi porodice i domaćinstva. Nasilje u porodici se definiše kao primena fizičke i psihičke sile prema članovima porodice uz ugrožavanje i povređivanje domena sigurnosti i odnosa poverenja i ispoljavanja kontrole i moći nad članovima porodice, bez obzira da li je u važećem zakonodavstvu predviđeno kao krivično delo i da li je izvršilac nasilja prijavljen organima gonjenja (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2010: 120).

Intimni partnerski odnosi, bilo da su bračni ili vanbračni, predstavljaju odnos dvoje ljudi, koji se dobrovoljno udružuju radi zadovoljenja određenih potreba. Pre svih, to su psihološke – emotivne potrebe (potreba za ljubavlju, pripadanjem, razumevanjem, poštovanjem i zajedništvom), zatim biološke (zadovoljenje polnih nagona, rađanje dece), socijalne, ekonomske i druge.

Prema Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011) nasilje u intimnim i partnerskim vezama (partnersko nasilje) predstavlja nasilje počinjeno od aktuelnog ili bivšeg partnera, bez obzira na to da li je reč o partneru sa kojim je žena u formalnom ili neformalnom braku i bez obzira na to da li sa njim živi u istom domaćinstvu. Iako je tipično društveno shvatanje intimnog partnerskog nasilja fokusirano na muškarca kao izvršioca i ženu kao žrtvu, intimno partnersko nasilje može imati više formi, uključujući i nasilje u istopolnim vezama i nasilje u kojima je izvršilac žena, a žrtva muškarac. Takođe, intimno partnersko nasilje obuhvata sve forme intimnih veza uključujući i zabavljanje, zajedničko življenje (eng. cohabiting), brak, razdvojenost (eng. separation) i razvedene parove (Murray, Crowe 2017: 10). Posebnu pažnju treba usmeriti na nasilje koje vrše bivši partneri zato što se u mnogim slučajevima sa prestankom veze, ne zaustavlja i samo nasilje.

Fenomenološke karakteristike

Intimno partnersko nasilje može se sagledati dvostrano – kao zajedničko (univerzalno) iskustvo koje odlikuje tipična dinamika, ali i kao jedinstveno iskustvo koje je uvek doživljeno na individualni način (Murray, Crowe 2017: 9). Partnerska veza može započeti bez nasilja, a da se onda postepeno pojavljuju suptilnije forme emocionalnog nasilja potencijalno praćenog fizičkim i / ili seksualnim nasiljem (Murray, Crowe 2017). Vremenom dinamika nasilja može se menjati, a fizičko nasilje može prestati. Ovakvi obrti i zapleti u nasilnim vezama posebno komplikuju prepoznavanje nasilja zato što postoje periodi kada se nasilje smiri tj. nenasilni periodi u vezi. Ovakava dinamika

može se objasniti teorijom cikličnosti nasilja (eng. cycle theory) koja pokazuje da se nasilje odvija kroz tri faze koje se naizmenično smenjuju: faza stvaranja tenzije koju karakteriše manje nasilje, zatim akutno zlostavljanje koje karakteriše nekontrolisano vršenje brutalnog nasilja i treća faza je prekid nasilja koji karakteriše ispoljavanje ljubavi, nežnosti, lepog ponašanja i molba za oprostaj (Walker, 1979 prema: Nikolić-Ristanović, 2000: 24). Poslednja faza ima za cilj da zadrži ženu u vezi tako što će je ubediti da je užas prošao, iako ustvari tek počinje. Smenjivanje lošeg i dobrog ponašanja je ono što ženi daje lažnu nadu da će se nasilnik popraviti i što je zadržava i najviše kontroliše u vezi sa njim (Nikolić-Ristanović, 2000: 25).

U jednoj longitudinalnoj studiji o nasilju u braku O'Leary i njegove kolege (O'Leary i dr. 1989; prema Riggs, Caulfield, Street, 2000) ispitivali su parove koji su bili vereni, a zatim ih pratili u prvim godinama braka. Došli su do saznanja da je nasilje prema partneru (najčešće ženi) relativno stabilna pojava tokom prvih nekoliko godina braka. Na primer, ljudi koji su počinili neki vid nasilja pre braka u 51% slučajeva su bili nasilni i tokom prvih 18 meseci posle sklapanja braka u odnosu na 15% slučajeva gde nije bilo nasilja pre braka. Nasilje u partnerskim vezama pokazuje tendenciju postupnog prerastanja u sve teže nasilje, koje se ponekad okončava izvršenjem najtežih krivičnih dela protiv života i tela (Jovanović, 2008: 19-21).

Nasilje u intimnim partnerskim vezama predstavlja široko rasprostranjenu pojavu o čemu svedoče brojna istraživanja, a rezultati nekoliko značajnih istraživanja sprovedenih u svetu i kod nas, biće pretstavljeni u daljem tekstu. Tačno saznavanje o rasprostranjenosti nasilja umnogome otežava činjenica da se intimno partnersko nasilje dešava "iza zatvorenih vrata", da se o nasilju ne govori jer se smatra ličnom i porodičnom stvari i da se neadekvatno evidentira u društvenim institucijama (visoka tamna brojka). Ankete na osnovu izveštaja žrtava obezbeđuju najpreciznije procene o rasprostranjenosti intimnog partnerskog nasilja.

Rezultati istraživanja *Domestic violence, sexual assault and stalking: Findings from the British Crime Survey (2004)*³⁰ pokazuju da je partnersko nasilje široko rasprostranjena pojava u Velikoj Britaniji, kojoj je izložena u proseku jedna trećina populacije u nekom trenutku života. Jedna od dvadeset žena doživela je teško seksualno zlostavljanje, dok jedna od pet žena ima iskustvo nasilja u porodici. Takođe, 32% žena je doživelo nasilje u porodici od strane partnera (dakle intimno partnersko nasilje), četiri ili više puta. Četiri petine ispitanica je najteže incidente pretrpelo u poslednjih godinu dana od sadašnjeg partnera / supružnika i jedna petina od bivših partnera / supružnika (Walby, Allen, 2004).

Istraživanje *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (2010)*³¹ daje podatak da je intimno partnersko nasilje veoma rasprostranjeno u Sjedinjenim Američkim Državama (više od 12 miliona ljudi / žrtava svake godine). Nalazi upućuju na veliku pogođenost žena, koje su iskusile visoke stope teških oblika intimnog partnerskog nasilja, silovanja i proganjanja (uhodjenja). Istraživanjem se došlo do sledećih podataka: više od trećine žena (35,6%) u Sjedinjenim Američkim Državama su tokom života doživele silovanje, fizičko nasilje i / ili proganjanje od strane intimnog partnera. Takođe, ispitivane su i posledice intimnog partnerskog nasilja. Rezultati pokazuju da se dugoročne negativne posledice (koje je prijavilo 81% žena) ogledaju se kroz hronične bolesti ili simptome posttraumatskog stresnog poremećaja.

Dalje, istraživanje *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*³² (2013), analizom

---

³⁰ Studija je sprovedena na nacionalno reprezentativnom uzorku od 22.463 muškaraca i žena starosti 16-59 godina, koji su samostalno popunjavali upitnike, a bili su upitani da li su u poslednjih godinu dana ili u životu bili žrtve nasilja u porodici, seksualnog zlostavljanja ili proganjanja.

³¹ National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention Atlanta, Georgia. Istraživanje je sprovedeno putem telefonske ankete, a prikupljalo je detaljne informacije o učestalost intimnog partnerskog nasilja, seksualnog nasilja i proganjanja odraslih muškaraca i žena uzrasta od 18 godina i starijih u Sjedinjenim Američkim Državama. Uzorak je obuhvatao 16507 odraslih ispitanika (9086 žena i 7421 muškaraca), a anketom su prikupljeni podaci iz godine koja je prethodila istraživanju i životnog iskustva (nasilja) ispitanika.

³² WHO, Department of Reproductive Health and Research, London School of Hygiene and Tropical Medicine, South African Medical Research Council. Cilj istraživanja je bio da se dobiju i globalni i regionalni nalazi o rasprostranjenosti intimnog partnerskog nasilja i seksualnog nasilja. Uključeni su regioni sa niskim i srednjim primanjima, zemlje u regionu Amerike (Latinska Amerika i Karibi), Afrički region, oblasti istočnog Mediterana,

postojećih podataka iz preko 80 zemalja, pokazalo je da skoro jedna trećina (30%) svih žena koje su bile u vezi su izložene fizičkom i / ili seksualnom nasilju od strane njihovog intimnog partnera (World Health Organization, 2013). Procene prevalencije se kreću od 23,2% u zemljama sa visokim prihodima i 24,6% u zapadnom pacifičkom regionu, do 37% u zemljama istočnog Mediterana i 37,7% u Jugoistočnoj Aziji. Na globalnom nivou, čak 38% ubistava žena počinili su muškarci - intimni partneri (WHO, 2016).

Rezultati istraživanja *Violence against women: an EU-wide survey*³³ (2014) upućuju na činjenice da je jedna od tri žene (33%) u životu doživela fizičko i / ili seksualno nasilje, a oko 8% žena u 12 meseci pre istraživanja. Procenjuje se da je u toku 12 meseci pre istraživanja čak 13 miliona žena u Evropskoj Uniji iskusilo fizičko, a oko 3,7 miliona seksualno nasilje (European union agency for fundamental rights, 2014).

Jedno od prvih i svakako najobimnijih istraživanja o nasilju nad ženama u porodici u Srbiji, jeste istraživanje koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije 2001.godine, pod nazivom *“Porodično nasilje u Srbiji”*³⁴. Ovo istraživanje dalo je značajan doprinos saznanjima o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama nasilja u porodici. Podaci do kojih se došlo pokazuju da je skoro svaka druga žena (46,1%) doživela neki oblik psihičkog nasilja u porodici, a da je u najvećem broju slučajeva psihičkog nasilja nasilnik bio muž ili partner (63,5%). Svaka treća žena (30,6%) doživela je neki oblik fizičkog nasilja i to u većini (tri četvrtine slučajeva) fizičko nasilje se dešava u bračnoj ili partnerskog zajednici, pa je u 74,8% situacija nasilnik muž ili partner, odnosno bivši muž ili partner nakon razvoda ili rastajanja (4,2%). Seksualno nasilje u porodici nakon punoletstva je doživelo 8,7% žena. U 88,5% slučajeva nasilnik je muž ili partner, a u 8,2% bivši partner.

Istraživanje *“Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje”*³⁵ (Autonomni ženski centar, 2005) pokazalo je da od svih žena koje su ikada bile u partnerskim odnosima, 23,7% ih je pretrpelo seksualno i / ili fizičko nasilje u nekom periodu života. Seksualno nasilje je prijavilo 6,3% ispitanica, dok je fizičko nasilje prijavilo njih 22,8%. Nasilje, koje se odigralo u 12 meseci koji su prethodili istraživanju, prijavilo je 3,7% žena (fizičko i / ili seksualno nasilje), od toga 1,1% seksualno nasilje i 3,2% fizičko nasilje.

Prema istraživanju *“Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji”*³⁶ (SeConS – grupa za razvojnu inicijativu, 2010) podaci o rasprostranjenosti nasilja su krajnje zabrinjavajući, jer ukazuju da je u toku godinu dana koji su prethodili istraživanju u užoj Srbiji, 37,5% žena bilo izloženo porodičnom nasilju, a da je 54,2% žena bilo izloženo nekom obliku porodičnog nasilja tokom svog života.

Evropski region, jugoistočna Azija i Zapadni Pacifik, kao i kategorija za zemlje sa visokim prihodima iz različitih regiona.

³³ Ovaj izveštaj se zasniva na razgovorima sa 42000 žena širom 28 zemalja članica Evropske unije (EU). U istraživanju žene su upitane o njihovim iskustvima fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja, uključujući i incidente intimnog partnerskog nasilja, kao i proganjanje, seksualno uznemiravanje, iskustva nasilja u detinjstvu i ulogu novih tehnologija.

³⁴ Istraživanje *“Porodično nasilje u Srbiji”* je sprovedeno krajem 2001., na uzorku od 700 ispitanica starijih od 18 godina, sa teritorije: Beograda, Niša, Novog Sada, Užica, Zaječara, Vrnjačke Banje i Subotice. Cilj istraživanja bio je da se dođe do saznanja o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama nasilja u porodici (VDS, 2002).

³⁵ *“Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje”* koje je realizovao Autonomni ženski centar u saradnji sa Svetskom zdravstvenom organizacijom, kao deo šire studije *“Multi-Country Study on Women’s Health and Domestic Violence Against Women”*. Istraživanje je sprovedeno u Beogradu, 2003.godine, na uzorku od 1500 žena, starosti od 15 do 49 godina. Osnovni ciljevi su mu bili da obezbedi podatke o prevalenci i učestalosti različitih oblika nasilja nad ženama, zdravstvenim posledicama nasilja u partnerskim odnosima, faktorima rizika za nastanak nasilja i da dokumentuje/identifikuje strategije i službe koje žene koriste (AŽC, 2005).

³⁶ *“Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji”* koje je SeConS – grupa za razvojnu inicijativu sprovedla 2010.godine u okviru projekta *„Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“*. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 2500 žena, uzrasta od 18 do 75 godina, sa ciljem da omogući reprezentativne podatke o rasprostranjenosti i osnovnim obeležjima porodičnog nasilja nad ženama u Centralnoj Srbiji (SeCons, 2010).

Istraživanje “*Nasilje u porodici u Vojvodini*”³⁷ (Viktimološko društvo Srbije, 2010) pokazalo je da skoro svaka druga žena (49,8%) doživljava ili je doživela neki oblik psihičkog nasilja u porodici. Svaka treća žena (33,9%) preživela je fizičko nasilje, a 27,3% ispitanica dobijalo je pretnje da će ga doživeti. U svim navedenim oblicima nasilja, nasilnik je najčešće bio sadašnji ili bivši muž, odnosno partner: u 49,2% slučajeva psihičkog nasilja, 64% fizičkog nasilja, 61,2% pretnji fizičkim nasiljem, 88,4% pretnji oružjem, 75,1% napada oružjem, 89,4% seksualnog nasilja i 80,5% proganjanja ispitanice.

Istraživanje “*Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u Bosni i Hercegovini*”³⁸ (2013) ukazuje na podatke da je više od polovine žena iz uzorka (47,2% u BiH, 47,2% u Federaciji BiH i 47,3% u Republici Srpskoj) doživelo neki oblik nasilja nakon što je navršilo 15 godina. Psihičko nasilje je najrasprostranjenije sa prevalencom od 41,9% tokom života i 10,8% u toku godinu dana pre istraživanja, iza njega sledi fizičko nasilje, sa prevalencom na životnom nivou od 24,3%, a u toku godinu dana pre istraživanja 2,4%. Seksualno nasilje u odrasloj dobi doživelo je 6% žena, dok je ovakvo iskustvo u toku poslednjih godinu dana pre istraživanja imalo 1,3% žena. Najšire je rasprostranjeno nasilje koje nad ženama vrše njihovi sadašnji ili bivši partneri, jer su oni počinioци u 71,5% slučajeva.

Analizirajući rezultate navedenih ali i ostalih istraživanja dolazi se do zaključka da žene u intimnim partnerskim vezama doživljavaju različite vrste nasilja. Iskustva žena koje nisu trpele fizičko ili seksualno nasilje, a ipak su bile viktimizirane od strane svojih partnera, govore u prilog činjenici da jedan oblik nasilja stvara preduslov za druge oblike nasilja, pa tako psihičko, ali i ekonomsko nasilje, predstavljaju nasilje nad ženama (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2010: 126).

Pravni okvir

Od donošenja prvih zakona o nasilju u porodici prošlo je skoro pola veka, a ovaj fenomen sve više zaokuplja pažnju stručnjaka različitih profesija: kriminologa, viktimologa, sociologa, psihologa, pravnika, penologa, zdravstvenih radnika i drugih. Sve ovo ukazuje na multidimenzionalnost pojave, a ishoduje u velikom broju definicija, teorijskih objašnjenja, kao i pravnih rešenja. Republika Srbija je, sa ciljem borbe protiv nasilja nad ženama, preuzela obaveze u ovoj oblasti usvajanjem i potpisivanjem nekoliko međunarodnih dokumenata, od kojih će u ovom radu biti spomenuti samo neki.

Konvencija Ujedinjenih Nacija o eliminisanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW, 1979), daje katalog ženskih ljudskih prava i obavezuje države da preduzmu sve korake kako bi ostvarile jednakost između muškaraca i žena i suzbile razne stereotipe i predrasude koji podržavaju rodnu nejednakost. Konvencija garantuje jednakost žena u svim oblastima društvenog života, uključujući radne odnose, obrazovanje, politiku, zdravlje i zahteva ukidanje svih oblika trgovine ženama i seksualne eksploatacije žena. Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena iz 1992. godine nalaže preduzimanje svih neophodnih mera radi ukidanja diskriminacije žena i suzbijanja nasilja nad ženama, uključujući usvajanje posebnih propisa o svim oblicima nasilja nad ženama, krivične sankcije za počinioce nasilja, građanske pravne lekove, preventivne i zaštitne mere.

Konvecija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011) polazi od stavova da je nasilje prema ženama ispoljavanje istorijski nejednakih odnosa društvene moći između muškaraca i žena koji su doveli do diskriminacije i dominacije muškaraca nad

---

³⁷ “*Nasilje u porodici u Vojvodini*” koje je realizovalo Viktimološko društvo Srbije 2010. godine. Istraživanjem je obuhvaćeno 516 žena iz sedam gradova (Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Sombor, Sremska Mitrovica i Kikinda) i 40 sela na teritoriji AP Vojvodine. Cilj istraživanja bio je dolaženje do saznanja o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama nasilja u porodici nad ženama u Vojvodini (VDS, 2010).

³⁸ “*Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama i BiH*” koju je sprovedla Agencija za ravnopravnost spolova, 2012. godine, sa ciljem da se ustanovi rasprostranjenost različitih formi nasilja nad ženama u porodici. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 3.300 domaćinstava i punoletnih žena u Bosni i Hercegovini, sa odgovarajućim reprezentativnim poduzorcima za Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine (Agencija za ravnopravnost spolova, 2013).

ženama, kao i do sprečavanja potpunog napretka žena. Nasilje prema ženama je jedan od osnovnih društvenih mehanizama kojima se žene prisiljavaju da budu u podređenoj poziciji u odnosu na muškarce, kao i da je ono prepreka u postizanju jednakosti, razvitka i mira.

Prvi strateški dokument u ovoj oblasti u Srbiji je *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima* (2011) u kojoj se nasilje u porodici definiše kao svaki akt fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja koje se dešava u porodici ili domaćinstvu ili bilo kog drugog partnerskog, odnosno intimnog odnosa, bez obzira na to da li nasilnik deli ili ne deli istu stambenu jedinicu sa žrtvom. Strateške oblasti i strateški ciljevi utvrđeni su u skladu s međunarodnim preporukama i analizom stanja u Republici Srbiji, a razvijaju se i deluju u četiri oblasti, i to: uspostavljanje sistema primarne, sekundarne i tercijarne prevencije, unapređivanje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja, multisektorsku saradnju i podizanje kapaciteta organa i specijalizovanih službi, unapređivanje sistema mera zaštite i podrške žrtvama nasilja.

Krivični zakonik (2014) članom 194. predviđa krivična dela protiv braka i porodice, kao i sankcije: ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Porodičnim zakonom (2015) zabranjuje se nasilje u porodici i garantuje pravo na zaštitu od nasilja u porodici, koje se u smislu ovog zakona, definiše kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice (član 197.) Mere zaštite od nasilja u porodici, definisane su u članu 198. i obuhvataju: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti, izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti, zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice, zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici (2016) uređuje se postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici (član 1.). Cilj ovog zakona je da na opšti i jedinstven način uredi organizaciju i postupanje državnih organa i ustanova i time omogući delotvorno sprečavanje nasilja u porodici i hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici (član 2.).

Dosadašnje izmene i dopune zakonskih rešenja svrstavaju zakonodavstvo Srbije u red zakonodavstava koja su u velikoj meri usklađena sa zahtevima koje postavljaju najvažniji međunarodni dokumenti. Pa ipak, za dalje napredovanje i usavršavanje prakse smanjenja nasilja u partnerskim vezama i nasilja u porodici uopšte, neophodno je kontinuirano unapređenje zakona i njihove primene, adekvatnija evidencija, kao i stalna edukacija svih subjekata uključenih u aktivnosti sprečavanja nasilja u porodici.

Zaključak:

Nasilje u intimnim partnerskim odnosima predstavlja široko rasprostranjenu pojavu i najčešći je vid viktimizacije žena nasiljem u porodici. Označava kršenje ženskih ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama, a s obzirom na kompleksnost i štetnost posledica, predstavlja ozbiljan društveni problem. Tačno saznavanje o rasprostranjenosti nasilja otežava činjenica da se intimno partnersko nasilje dešava “iza zatvorenih vrata”, da se o nasilju ne govori jer se smatra ličnom i porodičnom stvari i da se neadekvatno evidentira u društvenim institucijama (visoka tamna brojka). Istraživanja sprovedena u svetu i kod nas, nedvosmisleno pokazuju da je intimno partnersko nasilje široko rasprostranjena pojava, prisutna u svim društvima. Zabrinjavajuća je činjenica da je više od polovine ispitivanih žena, doživela neki vid nasilja u intimnim partnerskim odnosima. Žene u intimnim partnerskim odnosima doživljavaju različite vrste nasilja, a podaci dobijeni istraživanjem pokazuju da su najčešće izložene psihičkom nasilju (oko jedne polovine), fizičkom nasilju (oko jedne trećine) i seksualnom nasilju (oko jedne desetine ispitivanih žena).

Literatura:

1. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2013). *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u Bosni i Hercegovini*. Fram-Ziral. Dostupno na: <http://www.diskriminacija.ba/sites/default/files/NASILJE%20nad%20zenama%20u%20BiH%202013.pdf>
2. Babović, M., Ginić, K., Vuković, O. (2010). *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*. SeCons. Beograd. Dostupno na: http://www.sigurnakuca.net/upload/Mapiranje_porodicnog_nasilja_prema_zenama_u_Centralnoj_Srbiji.pdf
3. Bukvić, A. (2008). Predrasude o nasilju nad ženama u porodici i partnerskom odnosu. U: A. Bukvić (ur.) *Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja*. Beograd, Autonomni ženski centar, str. 104-109.
4. Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) (1979). *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije nad ženama*. Dostupno na: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConEliminationDiscriminationWomen.pdf>
5. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2014). *Violence against women: an EU-wide survey*. Dostupno na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
6. Jovanović, S. (2008). *Krivično pravna zaštita od nasilja u porodici*. Beograd. Pravni fakultet Univerziteta Union.
7. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2010). *Kriminologija*. Beograd. Prometej.
8. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2004). *Krivično delo nasilja u porodici: pravna praksa u Republici Srbiji*. Niš. Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju.
9. Mezga-Ćurčin, Lj. (2008). Nasilje u porodici i partnerskim odnosima. U: A. Bukvić (ur.) *Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja*. Beograd, Autonomni ženski centar, str. 99-101.
10. Murray C., Crowe A. (2017). *Overcoming the stigma of intimate partner abuse*. New York and London, Routledge.
11. National Center for Injury Prevention (2010). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey*. National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention Atlanta, Georgia. Dostupno na: https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf
12. Nikolić-Ristanović, V. (2000). *Od žrtve do zatvorenice: nasilje u porodici i kriminalitet žena*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Prometej.
13. Nikolić-Ristanović, V. (Ur.) (2002). *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej.
14. Nikolić-Ristanović, V. (2008). *Preživeti tranziciju: svakodnevni život i nasilje nas ženama u postkomunističkom i postratnom društvu*. Beograd: Službeni glasnik.
15. Nikolić-Ristanović, V. (2010). *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zaštitu i ravnopravnost polova i Viktimološko društvo Srbije. Dostupno na: http://www.vds.org.rs/File/nasilje_u_porodici_u_vojvodini.pdf
16. Riggs, D., Caulfield, M., Street, A. (2000). Risk for Domestic Violence: Factors Associated with Perpetration and Victimization. *JOURNAL OF CLINICAL PSYCHOLOGY*, Vol. 56(10), 1289–1316. Boston VA Medical Center.
17. Savet Evrope (2011). *Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici*. Istanbul. Dostupno na <http://www.potpisujem.org/cg/Konvencija-CG.pdf>
18. Walby, S., Allen, J. (2004). *Domestic violence, sexual assault and stalking: Findings from the British Crime Survey*. Home Office Research, Development and Statistics Directorate. Dostupno na: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110218135832/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/hors276.pdf>

19. World Health Organization (2013). *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Dostupno na: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf

Zakoni:

1. Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, Službeni glasnik RS, br. 027/2011.
2. Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 108/2014.
3. Porodični zakon, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.
4. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

Internet izvori:

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/> pristupljeno 21.12.2016

VIOLENCE IN PARTNERSHIP RELATIONS

Summary

Partner violence, or violence that occurs in intimate and partner relationships, is a violence committed by a current or former partner, regardless of whether it is a partner with whom a person is in formal or informal marriage and regardless of whether he or she or live in the same household. Although the typical social understanding of intimate partner violence focuses on a man as an accomplice and a woman as a victim, intimate partner violence can have multiple forms, including violence in same-sex relationships and violence in which a woman is a perpetrator and a victim is a man. Also, intimate partner violence encompasses all forms of intimate relationships including entertainment, life together, marriage, separation and divorced couples. Particular attention should be paid to violence committed by former partners because in many cases the termination of the relationship does not stop the only violence. In this paper, the characteristics of violence committed by men over women in intimate partner relationships are analyzed, given that this is by far the most common form of violence, without diminishing the danger and harmful effects of other forms of partner violence.

Keywords: *partner violence, violence against women, bullying, characteristics, factors*

PREVENCIJA I MERE ZAŠTITE OD KOMPIJUTERSKOG KRIMINALITETA

*Dr Vida Vilić, doktor nauka
Klinika za stomatologiju Niš³⁹*

*Doc.dr Natalija Žunić, docent
Pravni fakultet Niš⁴⁰*

Apstrakt: Jedan od najvećih transnacionalnih problema u kompjuterskim tehnologijama savremenog sveta predstavlja kompjuterski kriminalitet. Kako se on prostire daleko van granica samo jedne države, postalo je jasno da mehanizmi borbe protiv ovog vida kriminaliteta treba da obuhvataju odgovarajuće mere, kako tehničkog, tako i strukturalnog i obrazovnog karaktera. U poslednje vreme, sa ogromnim rastom društvenih mreža i njihovom velikom popularnošću i uticajem, postalo je jasno da se težište "klasičnih" oblika kompjuterskog kriminaliteta "zamenjuje" povredom privatnosti njihovih korisnika/ca. Ukoliko znamo šta predstavlja privatnost i koliko je dopušteno i ispravno nečije privatne podatke i informacije deliti sa drugima, nameće se pitanje na koji sve način popularne društvene mreže mora da uvažavaju imperativ moralno odgovornog ponašanja kao i na koji način sami korisnici/ce mora da vode računa o zaštiti svoje privatnosti. Najlakši način za sprečavanje zloupotrebe ličnih podataka je vršenje uticaja na same korisnike, da ograniče pravo pristupa svojim podacima. Međutim, osnovni princip društvenih mreža mora da bude, pre svega, posvećen borbi protiv neovlašćenog preuzimanja ličnih podataka korisnika. U radu su analizirane neke od strateških koncepcija i strateških opredeljenja, kao i preporuke za preventivno i represivno sistemsko delovanje u cilju borbe protiv ove vrste kriminaliteta, zatim, praktični načini zaštite informacionih sistema i privatnosti na društvenim mrežama, a onda i preporuke korisnicima društvenih mreža za primenu odgovarajućih "on line" aktivnosti za bezbedno korišćenje interneta. Kako bi se smanjio broj zloupotreba informacionih tehnologija i ugrožavanja prava na privatnost korisnika društvenih mreža, neophodno je stvoriti odgovarajuće zakonske mehanizme i pravnu regulativu za otkrivanje i sankcionisanje ovih društveno neprihvatljivih kriminalnih ponašanja. U radu je istaknuta važnost prijavljivanja krivičnih dela kompjuterskog kriminaliteta nadležnim organima, sve u cilju smanjivanja „tamne brojke kriminaliteta“ i ostvarivanja boljeg preventivnog delovanja, prepoznavanja i praćenja ovakvih dela i upoznavanja javnosti sa mogućim modelima zloupotrebe društvenih mreža i načinima za izbegavanje viktimizacije korisnika/ca.

Ključne reči: kompjuterski kriminalitet, društvene mreže, privatnost, informacione tehnologije

Uvod

Kompjuterski kriminalitet je postao jedan od najvećih transnacionalnih problema koji se prostire daleko van granica samo jedne države, pa je postalo jasno da mehanizmi borbe protiv ovog vida kriminaliteta mora da obuhvataju preduzimanje odgovarajućih mera tehničkog, strukturalnog i obrazovnog karaktera (Vilić, 2015).

Suprotstavljanje kompjuterskom kriminalitetu obuhvata dva mehanizma: preventivno i represivno delovanje, odvratanje od zloupotrebe kompjutera i stvaranje uslova za brzo otkrivanje i dokazivanje u slučajevima kada je zloupotreba izvršena. Preventivne mere se odnose na ustanovljavanje strategija zaštite informacionih sistema i njihovu implementaciju, kao i unapređivanje zakonske regulative na globalnom i nacionalnom nivou.

---

³⁹ vila979@gmail.com

⁴⁰ natalija1954@gmail.com

Društvene mreže su posebno značajne za pojavu novih oblika kompjuterskog kriminaliteta, jer je su oblici njihove zloupotrebe brojni, a oblici krivičnih dela i devijantnih ponašanja koja se na njima pojavljuju mogu da imaju oblik bilo kog tradicionalnog krivičnog dela (Vilić, 2013: 188).

Strateške koncepcije, strateška opredeljenja i preporuke

Na globalnom planu OUN se aktivno uključuje u preventivno delovanje kroz rad svojih specijalizovanih tela i radnih grupa, kao što su na primer Međunarodna telekomunikaciona unija (International Telecommunication Union – ITU), Kancelarija UN za kontrolu narkotika i prevenciju kriminala (United Nations Office on Drugs and Crime – UNDOC) i Kancelarija UN za poslove razoružanja (Office for Disarmament Affairs – UNODA). Proučavanje prevencije visokotehnološkog kriminaliteta u okviru različitih nivoa bezbednosti spada u delokrug rada NATO organizacije (North Atlantic Treaty Organization), pre svega Komiteta nauke za mir i bezbednost (The Science for Peace and Security Committee) i Tehničkog centra za brze reakcije na kompjuterske incidente (NATO Computer Incident Response Capability-Technical Centre) (Bošković & Ivanović, 2012: 80).

Značajan doprinos globalnim naporima za strateško suprotstavljanje kompjuterskom kriminalitetu daju regionalne međuvladine organizacije, kao što je Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju – OEBS (Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE), u okviru koje je oformljena Radna grupa za bezbednost informacija i privatnost. Treba pomenuti i druge evropske institucije koje svojim radom značajno doprinose preventivnom delovanju i suprotstavljanju kompjuterskom kriminalitetu, od kojih su najznačajnije: Evropski institut telekomunikacionih standarda (European Telecommunications Standards Institute – ETSI), Evropski komitet za standardizaciju (European Committee for Standardization – CEN), Odbor za informacione i komunikacione standarde (Information and Communications Technologies Standards Board – ICTSB). Koordinaciju suzbijanja bezbednosnih pretnji od strane kompjuterskog kriminaliteta vrše Evropske jedinice timova za brze reakcije na kompjuterske incidente (European Task Force on Computer Security Incident Response Teams - TF-CSIRT) i Europolov centar za visokotehnološki kriminal.

Za izgradnju preventivnog sistema zaštite od kompjuterskog kriminaliteta posebno su važne Preporuke Saveta ministara Evropskog saveta (Recommendations to the European Council “Europe and the global information society”, 1994), koje se odnose na: poboljšanje tehničkih mogućnosti za autentifikaciju korisnika podataka; poboljšanje tehničkih mogućnosti praćenja komunikacija preko interneta i posebno na društvenim mrežama, kako bi se zaštitila privatnost korisnika i sprečilo nepotrebno i neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka o korisnicima; poboljšanje mera zaštite od zloupotrebe anonimnosti na internetu, na primer, uvođenje sertifikata koji bi u određenim slučajevima zloupotrebe mogli da otkriju ime i lokaciju sa koje se određeni korisnik krije iza svoje anonimnosti čini neko krivično ili protivpravno delo; poboljšanje tehnologija kojima bi se zaštitile novčane transakcije preko interneta kao i autorska prava.

U Preporukama Saveta ministara Evropskog saveta navodi se da je kompjutersko obrazovanje i osnovno upoznavanje sa informacionim tehnologijama neophodno kako bi se: zakonodavci upozorili u kojim je to oblastima neophodno proširiti propisivanje kažnjivih dela kako bi se uticalo na prevenciju zloupotrebe računara, interneta i društvenih mreža; podigla svest korisnika da internet treba isključivo da služi kao medij za edukaciju i učenje, a ne kao mesto na kome će se vršiti različita krivična dela; stvorila sredina koja pogoduje lakom i dostupnom korišćenju interneta pogotovo kada je reč o najmlađim generacijama korisnika, kako bi oni u toku svog školovanja mogli da na nadnacionalnom nivou razmenjuju svoja znanja i iskustva; edukovali korisnici o pravima i obavezama koje imaju prilikom korišćenja virtuelnih komunikacionih mreža (npr. korišćenju programa za filtriranje, pravilima ponašanja u cilju zaštite ličnih podataka, načinu zaštite prava intelektualne svojine na internetu i sl.); edukovali korisnici koje sve potencijalne opasnosti vrebaju na društvenim mrežama, koje su društvene mreže „opasne“, koje treba izbegavati, kao i kako zaštititi lične podatke prilikom komunikacije na društvenim mrežama.

Preporuke su, takođe, usmerene na industriju koja se bavi informacionim i komunikacionim tehnologijama, kojoj se savetuje da: poveća stepen sigurnosti korisnika na svim internet lokacijama i društvenim mrežama, kao i samu sigurnost računarskih sistema; savetuje korisnike i internet provajdere kako da bezbedno koriste računarske sisteme i informacione tehnologije i procedure;

poboljša saradnju sa vladinim agencijama i zvaničnim telima koja se bave informacionim tehnologijama i pitanju bezbednosti podataka na njima; utvrde pravila ponašanja na taj način što bi se propisalo koji sadržaj se smatra protivpravnim i koji je kao takav sankcionisan; stvori međunarodnu mrežu kontakata na kojoj bi stalno na raspolaganju kao upozorenje bila baza protivpravnih sadržaja i njihovih autora, kako bi korisnici znali da sa njima ne stupaju u kontakte, a internet provajderi da im, u skladu sa zakonom, onemoguće pristup internetu i društvenim mrežama; u saradnji sa specijalnim odeljenjima u policiji i sa tužilaštvima stvori protokole i procedure, radi pronalaženja izvršilaca i otkrivanja krivičnih dela kompjuterskog kriminaliteta.

U Preporukama Saveta ministara Evropskog saveta predlaže se i preduzimanje određenih pravnih mera prevencije i zaštite od kompjuterskog kriminaliteta, koje se odnose na izmene pravnih regulativa na međunarodnom nivou. Stvaranje međunarodnog pravnog okvira je veoma bitno kako bi se sprečilo vršenje krivičnih dela kompjuterskog kriminaliteta, otkrili i procesuirali izvršioци ovih krivičnih dela i kako bi se stvorili mehanizmi pomoću kojih bi se žrtvama ovih dela nadoknabila pretrpljena šteta. Takođe, se predviđa jačanje međunarodnopravnih mehanizama za borbu protiv krivičnih dela kompjuterskog kriminaliteta, stvaranje liste minimalnih pravila i procedura koje svaka zemlja mora da primenjuje (npr. za dela poput upada u računare i računarske sisteme, kompjutersku špijunažu, kompjutersku prevaru, povrede autorskih prava i sl.) i procesuiranje i sankcionisanje objavljivanja protivpravnih i nezakonitih sadržaja na internetu, npr. dečija pornografija, diskriminatorско ponašanje, glorifikacija nasilja i akata nasilja, govor mržnje i sl.

Preporuke se, takođe, odnose na formiranje odgovarajućih pravnih mehanizama kojima bi se definisala odgovornost internet provajdera za sadržaje koji se objavljuju, a imaju neadekvatan ili nezakonit sadržaj; donošenje adekvatnih nacionalnih zakona kojima bi se obezbedili krivično-procesni mehanizmi za efikasno procesuiranje izvršilaca krivičnih dela koja pripadaju kompjuterskom kriminalitetu. U svakoj zemlji treba da se stvore odgovarajući mehanizmi zaštite od moguće zloupotrebe anonimnosti u virtuelnom prostoru, kako bi se u slučajevima zloupotrebe ili izvršenja krivičnog dela, otkrio identitet izvršioca, uz obaveznu pravnu zaštitu korisnikovog prava na privatnost (npr. zahtevati sudski nalog za otkrivanje određenih elektronskih podataka i njihovo prosleđivanje organima nadležnim za procesuiranje). Ukoliko se radi o međunarodnim slučajevima izvršenja krivičnih dela kompjuterskog kriminaliteta ili neodgovarajućih ponašanja na internetu, potrebno je: poboljšati mehanizme međunarodne pravne pomoći, podsticati jačanje saradnje između policija različitih država, kako bi se prvenstveno obezbedilo pravovremeno i hitno obezbeđenje i čuvanje elektronskih podataka koji služe kao dokazi postojanja krivičnog dela; detaljno urediti pitanja nadležnosti za krivična dela sa elementom inostranosti i za krivična dela koja su učinjena na teritorijama više država; edukovati policijske timove šta je to kompjuterski kriminalitet, koji su njegovi pojavni oblici i način gonjenja učinilaca ovih krivičnih dela.

U okviru međunarodnih standarda treba pomenuti ISO/IEC 2700 serije standarda i njihovu implementaciju u informacioni sistem. Svrha ovih standarda je da pruže pomoć organizacijama svih vrsta i veličina da razviju i primene sistem upravljanja bezbednošću sopstvenih informacija i da se pripreme za nezavisno i nepristrasno ocenjivanje (sertifikaciju) tog sistema primenjenog na zaštitu informacija (Popovic, Vučanović & Lazarević, 2012: 159).

Pored zakonskih i institucionalnih mera koje treba da stvore uspešan mehanizam zaštite od kompjuterskog kriminaliteta, u Srbiji je doneta Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020. godine (Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020. godine, 2010), koja kao jednu od oblasti prioriteta određuje informacionu bezbednost, a posebno unapređenje pravnog i institucionalnog okvira za informacionu bezbednost, zaštitu kritične infrastrukture, borbu protiv visokotehnološkog kriminala i naučno-istraživački i razvojni rad u oblasti informacione bezbednosti. Pored toga što Strategija predviđa da će do 2020. godine biti uređeni svi aspekti informacione bezbednosti i formirani odgovarajući institucionalni okviri, jedan od ciljeva je da se razvojem informacione bezbednosti stvori poverenje korisnika u bezbedno funkcionisanje informacionih sistema, poverenje građana u zaštićenost podataka o ličnosti u informacionim sistemima, širenje svesti o neophodnosti sprovođenja mera informacione bezbednosti, zaštita podataka, informacionih i telekomunikacionih sistema, bezbednost elektronskih transakcija i da se stvore efikasni mehanizmi zaštite i ostvarivanje prava u procesima elektronskog poslovanja i elektronske razmene podataka.

Strategija, takođe, predviđa donošenje odgovarajućih propisa iz oblasti informacione bezbednosti, kojima će se dodatno urediti standardi informacione bezbednosti, područja informacione bezbednosti, kao i nadležnosti i zadaci pojedinih institucija u ovoj oblasti, kao i formiranje institucije koja će u oblasti informacione bezbednosti obavljati poslove verifikacije i sertifikacije metoda, softverskih aplikacija, uređaja i sistema, istraživanja i razvoja i nadzirati primenu standarda informacione bezbednosti u državnim organima.

Osnov borbe protiv visokotehnoškog kriminaliteta, prema tekstu Strategije su odredbe Krivičnog zakonika Republike Srbije, Zakona o krivičnom postupku, Zakona o organizaciji i nadležnosti organa za borbu protiv visokotehnoškog kriminala i Zakonu o posebnim ovlašćenjima radi efikasne zaštite prava intelektualne svojine, kao i formiranje posebnog Odeljenja za borbu protiv visokotehnoškog kriminala pri višem javnom tužilaštvu u Beogradu i Službe za borbu protiv visokotehnoškog kriminala u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova.

Zaštita informacionih sistema i zaštita privatnosti na društvenim mrežama

Zaštita informacionih sistema predstavlja primarni, bazični nivo zaštite i odnosi se na zaštitu informacionih sistema, informacija i informacionih mreža u privatnom vlasništvu građana i u bitnim državnim i privatnim organizacijama (Putnik, 2009: 218). Zaštitne mere je neophodno sprovesti na više nivoa, među kojima su najznačajniji: *operativni nivo* (primena najsavremnijih sredstava za zaštitu podataka, česta testiranja ovih sistema i otklanjanje uočenih bezbednosnih problema), *proizvodni nivo* (kontrola proizvođača informatičkih sredstava, testiranja hardvera i softvera informacionih sistema na bezbednosne propuste), *državni nivo* (fizički, tehnički, organizacioni, kadrovski, normativni). Ipak, u svakom slučaju, prvi korak u zaštiti informacionih sistema je postavljanje fizičke i softverske zaštite. Fizičkim merama se mora osigurati zaštita od slučajnih oštećenja opreme (neposrednim putem ili putem telefonske linije) i neovlašćene ugradnje delova opreme ili programa. Softverska zaštita podrazumeva preduzimanje mera zaštite operativnog sistema, sprečavanje neovlašćenog ulaženja u pojedine korisničke programe (lozinke, ključne reči), registrovanje svih aktivnosti u kompjuteru i šifriranje podataka koji se prenose od jednog do drugog korisnika u sistemu (*Komputerski kriminal/IPF-radna baza*, 2016).

U vezi sa zaštitom privatnosti podataka postavlja se niz pitanja funkcionalnog, organizacionog i bezbednosnog karaktera, kao što su: ograničavanje raspolaganja određenim vrstama podataka, obaveza davanja informacija državnim organima od strane nedržavnih subjekata, obaveštavanje građana o njihovim podacima, tehnički standardi sistema, stručnost lica koja obrađuju podatke, mere obezbeđenja hardvera, softvera, i sl.

Povrede privatnosti je veoma teško dokazati, a izvršioce je gotovo nemoguće otkriti. Neki od problema dokazivanja povrede privatnosti korisnika društvenih mreža su:

- tragovi koji ostaju su specifični, a ogledaju se u promenama elektronskih zapisa koji su nastali u softverskom delu računara,
- anonimnost izvršioca krivičnog dela i teško pronalaženje tragova koje iza sebe ostavlja,
- pronalaženje tragova najčešće i samo predstavlja neovlašćeno prodiranje u tuđe kompjuterske sisteme i baze podataka,
- IP adresa nije uvek pouzdano sredstvo za praćenje izvršioca dela, zato što i njome može da se manipuliše,
- otkrivanje, tumačenje i dokazno korišćenje promena nastalih u softveru zahteva izuzetnu stručnost i angažovanje kompjuterskih eksperata visokog nivoa,
- različito mesto i vreme delovanja izvršioca krivičnih dela.

U literaturi postoje neki opšti saveti za zaštitu korisnika od mogućih zloupotreba i internet nasilja (*Microsoft Safety & Security Center*, 2017). Većina korisnika društvenih mreža pravi osnovnu grešku jer ne čita politiku privatnosti pre nego što se pridruži određenoj društvenoj mreži. Politika privatnosti obično sadrži objašnjenja na koji način društvena mreža sakuplja podatke o svojim korisnicima i kako ih i za šta kasnije koristi.

Svako od korisnika interneta, a posebno korisnika društvenih mreža, može da doprinese borbi protiv kompjuterskog kriminaliteta tako što će i sam **poštovati određena pravila ponašanja u virtuelnom svetu interneta**. Pre svega, značajan je izbor ljudi sa kojima se stupa u kontakt, izbor sajtova, linkova i internet stranica sa kojih stižu poruke sa društvenih mreža. Sajtovi treba da budu

izabrani sa posebnom pažnjom uz prethodno prikupljanje informacija o njima. Društvene mreže nije poželjno koristiti na radnom mestu jer uvek postoji mogućnost da više korisnika koristi jedan računar i da može doći do zloupotrebe naloga. Koko ne bi došlo do unošenja virusa, potrebno je obavezno proveriti skeniranjem antivirusnim programom, koji mora da uvek bude ažuriran.

Rizično je za lozinku postavljati datum rođenja, ime grada, nadimak, inicijale korisnika i slično jer se ovi podaci lako saznaju i mogu da se iskoriste za krađu identiteta, kompjuterske prevare i druge zloupotrebe. Takođe, lozinke za elektronske naloge nikada ne treba čuvati automatski u poljima za unos. Ukoliko postoji bilo kakva sumnja o tome ko je poslao poruku, treba svakako proveriti ko je to učinio stupanjem u kontakt sa poznatim korisnicima. „Prijatelji“ na društvenoj mreži treba da budu pažljivo izabrani jer „kradljivci identiteta“ mogu da otvaraju lažne profile i da se lažno predstavljaju kako bi na taj način lakše pristupili tuđim ličnim podacima i informacijama.

Zaštita privatnosti se može ostvariti pažljivim izborom društvene mreže kojoj će korisnik pristupiti. Zbog toga je neophodno da se pažljivo pročita kakvu „politiku privatnosti“ (engl. Privacy policy) ima društvena mreža, da li administratori društvene mreže kontrolišu informacije koje se objavljuju i da li postoji mogućnost blokiranja neprikladnog sadržaja.

Posebnu pažnju treba posvetiti izboru podataka koji će se naći na internetu. Korisnik društvene mreže treba da zna da je svaki podatak koji objavi na društvenoj mreži dostupan svima i ostaje trajno zabeležen. Čak i ukoliko odluči da obriše korisnički nalog i uništi informacije koje su objavljene, korisnik ne može da bude siguran da neko već nije odštampao podatke ili fotografije. Najbolje je u cilju zaštite privatnosti nikako ne objavljivati previše lični podaci i fotografije koje se mogu pokazati samo najbližim prijateljima. Posebno je važno da se na internetu ne ostavljaju fotografije dece. Za roditelje je veoma važno da razgovaraju sa decom o opasnostima sa društvenih mreža i da deci pomognu da na siguran način pristupaju društvenoj mreži.

Jedna od opasnosti društvenih mreža je svakako i anonimnost iza koje korisnici mogu da se sakriju jer uvek postoji dilema ko se zapravo krije iza određenog profila i imena. Zbog toga je veoma bitno naučiti kako da se prepoznaju ljudi koji se u virtuelnom prostoru lažno predstavljaju, tj. kako prepoznati da li je nečiji profil na društvenoj mreži pravi ili lažan. Pogled na „zid“ (engl. Wall, Timeline) korisnika dosta govori o tome da li je profil zaista pravi: uobičajeno je da se na „zidu“ nalaze različita razmišljanja, slike sa prijateljima, komentari koje prijatelji ostavljaju ili u njima učestvuju, postovi u kojima se korisnik pominje. Ukoliko na zidu nekog korisnika ničega od navedenog nema, postoji mogućnost da taj korisnik nije onaj za koga se predstavlja.

U slučaju bilo kakvog oblika zlostavljanja preko društvene mreže ili interneta, ne treba odgovarati na nasilne, preteće ili bilo koje druge sumnjive poruke i pozive; ne treba brisati poruke ili slike jer mogu poslužiti kao dokaz; a poželjno je da se obavesti policija ako poruke sadrže pretnje nasiljem, uhođenje, napastovanje, dečiju pornografiju ili ako sve već preduzete mere nisu dale rezultate. Ukoliko je izvršilac dela osoba čiji je identitet ili elektronska adresa poznata korisniku društvene mreže, o delu koje je izvršeno treba obavestiti policiju, mobilne operatere i internet provajdera.

Na društvenim mrežama (forumu ili ćaskanju) postoji opcija „Ignore“ ili „Block“ kojom je moguće sprečiti poruke određenih korisnika. To je, takođe, moguće kontaktiranjem administratora mreže,⁴¹ koji će onemogućiti dolazak poruka određenih korisnika od kojih su pre dolazile neugodne ili nasilne poruke. Administratori i moderatori društvenih mreža (foruma ili ćaskanja) čitaju sve teme i diskusije i paze da ne bude vređanja, pretnji, objavljivanja privatnih podataka i kršenja prava korisnika. Administrator će izbrisati takav zapis, upozoriti korisnika ili mu zabraniti dalji pristup ako se to ponovi.

Takođe, postoje preporuke da treba razdvojiti privatne i poslovne (službene) korisničke profile. Poslovni profili moraju da budu pravljeni na taj način da privuku poslovne kontakte da ih vide, a ne svakoga ko može da zloupotrebi podatak koji je našao na profilu.

Ukoliko korisnik na internetu pronade neistinite podatke o sebi, mora da brzo reaguje. Ukoliko korisnik vidi da su objavljeni podaci koji mogu da mu naruše poslove ili lični ugled, mora odmah da na odgovarajući način zamoli osobu koja je podatak objavila da ga ukloni sa interneta ili da ispravi grešku koja je načinjena. Ukoliko onaj ko je podatak objavio ne želi da skloni ili ispravi objavljene

---

⁴¹ Lice koje mrežu održava i koje vodi računa o zaštiti prava korisnika, prim.aut.

podatke, korisnik uvek može da se obrati administratoru internet stranice ili društvene mreže da ukloni netačne podatke.

Korisnici interneta koji žele da pristupe nekoj društvenoj mreži treba pažljivo da razmisle koja bi to društvena mreža bila, jer postoje društvene mreže različitih sadržaja za povezivanje korisnika različitih interesovanja. Takođe, neophodno je pre pristupanja društvenoj mreži pročitati kakvu politiku privatnosti društvena mreža nudi, da li administratori društvene mreže nadgledaju sve informacije koje korisnici objavljuju i da li postoji mogućnost blokiranja neprikladnog i uvredljivog sadržaja.

Ukoliko uzmemo u obzir šta privatnost predstavlja i koliko je ispravno nečije privatne podatke i informacije deliti sa drugima, nameće se pitanje na koji način popularne društvene mreže mora da poštuju imperativ moralno odgovornom ponašanja, a na koji način sami korisnici mora da vode računa o zaštiti svoje privatnosti. Najlakši način za sprečavanje zloupotrebe ličnih podataka je uticanje na same korisnike da ograniče pravo pristupa svojim podacima, dok osnovni princip društvenih mreža mora da bude posvećen borbi protiv neovlašćenog preuzimanja ličnih podataka korisnika.

Korisnici društvenih mreža mogu izvršiti jednostavnu proveru kako bi bili sigurni da se nigde ne manipuliše njihovim podacima ili da se ti podaci ne zloupotrebljavaju. Posetom stranici Google (www.google.com) i upisivanjem svog imena i prezimena u polje pretraživanja, Google će pronaći sve internet stranice na kojima se traženo ime spominje, a isti test može da se napravi i unošenjem broja telefona, e-mail adrese ili korisničkog imena na društvenoj mreži. Google, takođe, daje mogućnost da se napravi i Google Alert - alarm koji će korisniku poslati informaciju na e-mail svaki put kada se na internetu pomene njegovo ime ili neki od ličnih podataka.

Uvođenjem u Krivični zakonik Republike Srbije krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka, svakako je postignut napredak u represivnim merama za suzbijanje kompjuterskog kriminaliteta. Ipak, predviđanjem ovih krivičnih dela nije pokrivena cela oblast zloupotrebe računarskih tehnologija i računarskih sistema, pogotovo nisu sagledane zloupotrebe koje se dešavaju korišćenjem društvenih mreža. Uspešna prevencija zloupotrebe društvenih mreža izuzetno je značajna jer ovaj oblik kompjuterskog kriminaliteta dovodi do teških, često neotklonjivih posledica. Detaljno zakonsko regulisanje, otkrivanje i sankcionisanje svih oblika zloupotreba društvenih mreža uz povećanu pažnju, stalno praćenje i kontrolu od strane administratora i korisnika su najznačajniji oblici preventivnog delovanja. Svakodnevni razvoj interneta i društvenih mreža zahteva veliku pažnju i umešnost u otkrivanju kompjuterskog kriminaliteta. Zbog toga je neophodno dobro kompjutersko obrazovanje korisnika kako bi na vreme uočili zloupotrebu putem interneta, prepoznali i na vreme prijavili svaki oblik on line napada na privatnost i time uticali na smanjenje velike „tamne brojke“ kompjuterskog kriminaliteta.

„On line“ aktivnosti za bezbedan internet

Dan bezbednog interneta (Safe Internet Day SID) obeležava se svake godine drugog dana druge nedelje februara počev od 2004. godine u organizaciji evropske mreže INSAFE (*Safe Internet*, 2017). Ova mreža je uspostavljena u okviru Programa za bezbedniji internet, koji je osmislila Evropska komisija. U Srbiji se ovaj dan obeležava nizom manifestacija, pre svega u osnovnim i srednjim školama. Cilj obeležavanja Dana bezbednog interneta je promovisanje bezbednog i odgovarajućeg korišćenja on-line tehnologije i mobilnog interneta, naročito među decom i mladima u čitavom svetu. Paralelno se organizuju događaji u stotinak zemalja da bi se podigla svest ljudi o problemima i rizicima kojima su izložena deca na internetu.

Od 2011. godine uz finansijsku pomoć organizacije Save the Children i OAK Fondacije, Fondacija „Fond B92“ realizovan je projekat „Sveobuhvatni pristup zaštiti dece od zlostavljanja i iskorišćavanja na internetu“, što je predstavljalo pripremnu fazu za osnivanje Centra za bezbedni internet. Centar za bezbedni internet „Klikni bezbedno“ je projekat, koji od 2013. godine sprovodi Fondacija „Fond B92“ u saradnji sa partnerima, Ministarstvom trgovine, turizma i telekomunikacija i Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srbije. Cilj projekta i rada Centra za bezbedni internet je edukacija i informisanje građana, posebno dece i mladih, njihovih roditelja, nastavnika i drugih internet korisnika o prednosti i rizicima upotrebe informacionih i komunikacionih tehnologija putem edukativnih aktivnosti (tribina, radionica, obuka za vršnjačke edukatore, nadmetanja u znanju i edukativnim igrama), kao i zaštita građana od neprimerenog, nedozvoljenog i štetnog sadržaja i

ponašanja na internetu obezbeđivanjem relevantnih informacija o bezbednoj upotrebi interneta i informaciono-komunikacionih tehnologije. Savetodavni odbor i Dečiji savet obezbeđuju realizaciju aktivnosti Centra, a radom Centra rukovode, podržavaju ga i pomažu „Fond B92“, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija i Ministarstvo unutrašnjih poslova (*Klikni bezbedno – Centar za bezbedni internet*, 2017).

U okviru Centra za bezbedni internet postoji elektronski mehanizam za prijavu nelegalnog, štetnog i neprimerenog sadržaja i ponašanja na internetu „Net patrola“ u okviru koje edukovani operateri primaju, obrađuju i prosleđuju prijave nadležnim službama. „Net patrola“ je od novembra 2013. godine član INHOPE (Inhoup) Međunarodnog udruženja operatera internet mehanizama za prijave, koji okuplja operatere internet mehanizama za prijavu štetnog, nedozvoljenog i nelegalnog sadržaja na internetu, sa ciljem suzbijanja širenja uznemirujućeg materijala, posebno onog koji sadrži prizore i virtuelna predstavljanja seksualne zlopotrebe dece, seksualnog iskorišćavanja i fizičkih i psiholoških napada na decu. Osnovni cilj rada „Net patrola“ je da se spreči širenja materijala, koji sadrži prizore seksualne zlopotrebe dece, seksualno iskorišćavanje i fizičke i psihičke napade na decu, ali se, takođe, mogu prijavljivati i materijali koji sadrže govor mržnje, sadržaj rasističke i ksenofobične prirode, ali i sve druge neprimerene sadržaje i oblike ponašanja na internetu. Svi sadržaji se mogu prijaviti potpuno anonimno, popunjavanjem onlajn formulara za prijavu na sajtu www.netpatrola.rs ili slanjem prijave putem elektronske pošte. Posebno edukovani operateri primaju, obrađuju i prosleđuju prijave građana Jedinici za visokotehnološki kriminal MUP-a Srbije i drugim nadležnim službama i organizacijama u skladu sa utvrđenom operativnom procedurom.

Tokom prvih pet meseci rada u toku 2013. godine, „Net patrola“ je primila 378 prijava, na osnovu kojih su uklonjeni sledeći onlajn sadržaji: blog sa stotinama neprimerenih fotografija dečaka, oglas za koji je procenjeno da predstavlja rizik od kontaktiranja i uznemiravanja dece u svrhe seksualnog iskorišćavanja (tzv. gruming), dve stranice sa desetinama fotografija sa eksplicitnim prikazima seksualne zlopotrebe i iskorišćavanja dece, 6 internet stranica u okviru jednog foruma koje su sadržale brojne linkove ka fotografijama i video materijalima sa eksplicitnim predstavama iskorišćavanja i zlopotrebe dece u seksualne svrhe, kao i dve stranice na društvenoj mreži Facebook. Prijave koje su se odnosile na seksualnu zlopotrebu dece su prosleđene Odeljenju za visokotehnološki kriminal MUP-a Srbije na dalju istragu i postupanje, a šest prijava je upućeno međunarodnim elektronskim mehanizmima za prijavu štetnog i nedozvoljenog sadržaja (u Australiji, Sjedinjenim Američkim Državama, Rusiji, Japanu i Švajcarskoj).

„Net patrola“ je tokom 2014. i u prvoj polovini 2015. godina primila i obradila 1690 prijava: 378 prijava sadrže predstave seksualne zlopotrebe maloletnih osoba, 85 prijava sadrže erotske ili druge oblike neprikladnih predstava dece, 6 prijava gruminga dece, 19 prijava rasizma i ksenofobije, 417 prijava legalnih, ali štetnih sadržaja kao npr. maltretiranja u virtuelnom svetu, ekstremno nasilna pornografija i sl. (*Godišnji izveštaj o radu Centra za bezbedni internet– Srbija u 2014.-2015. godini*, 2015). Od svih ovih prijava, 252 prijave su prosleđene na delovanje Odeljenju za visokotehnološki kriminal pri MUP-u Srbije, 469 INHOPE mreži, a 14 vlasnicima sadržaja. Prijavljeno je i 340 „spam“ poruka. U 2015. godini posredstvom partnera u INHOPE mreži primljena je i prva prijava za uklanjanje nelegalnog sadržaja koji je hostovan unutar zvanične teritorije Republike Srbije, tačnije na Kosovu, koja je prosleđena međunarodnim institucijama.

Interesantna aplikacija postoji od 28.09.2013. godine na internet portalu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, pod nazivom „Red Button“ (*Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske*, 2017). Naime, ova aplikacija je namenjena svim internet korisnicima, ali je posebno prilagođena deci i omogućuje (1) prijavljivanje sadržaja na internetu za koji se sumnja da je nezakonit ili (2) različite oblike iskorišćavanja ili zlostavljanja dece. Za prijavu sadržaja na internetu, dovoljno je u aplikaciju uneti adresu internet stranice i korisničko ime počinitelja. Aplikacija dozvoljava da se prijava zlostavljanja podnese i za internet i za realno zlostavljanje, a može da je podnese kako sama žrtva tako i prijatelj žrtve. Ukoliko se zlostavljanje ili uznemiravanje dogodilo na internetu, podnosilac prijave mora da unese podatke o internet adresi i korisničkom imenu koje zlostavljač koristi, pa se ovaj podatak direktno prosleđuje na dalju obradu kriminalističkoj policiji, i po potrebi Centru za socijalni rad, tužilaštvu i sl. Od početka puštanja u rad aplikacije pa do 31.12.2014.godine podneto je ukupno 1241 prijava od kojih je postupano u 333. Najviše prijava se odnosilo na stranice na društvenoj mreži Facebook, spam poruke i poruke sa pornografskim sadržajem (Protrka, Gruber & Salopek, 2015: 653).

Zaključak

Da bi se smanjio broj zloupotreba informacionih tehnologija i ugrožavanje prava na privatnost korisnika društvenih mreža, neophodno je stvoriti odgovarajuće zakonske mehanizme i pravnu regulativu za otkrivanje i sankcionisanje ovih društveno neprihvatljivih kriminalnih ponašanja. Takođe, veoma je važno da se nadležnim organima prijavljuju krivična dela kompjuterskog kriminaliteta kako bi se smanjila „tamna brojka kriminaliteta“ i ostvarilo bolje preventivno delovanje, prepoznavanje i praćenje ovakvih dela kao i prevazilaženje problema neprijavlivanja ovih krivičnih dela. Što pre bi trebalo da se ujednače i unifikuju definicije pojedinih oblika zloupotrebe društvenih mreža, da se analitički prate pojedini slučajevi i da se javnost upozna sa mogućim načinima zloupotrebe. Na pojedinačnom planu korisnike društvenih mreža treba upoznati sa mogućim rizicima i načinima za izbegavanje viktimizacije.

Literatura

1. Bošković, G., & Ivanović, Z. (2012) Strateške koncepcije u suprotstavljanju viokotehnoškom kriminalu, *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija, Suzbijanje kriminala i evropske integracije s osvrtom na visokotehnoški kriminal, Laktaši 28 - 30. 03. 2012.*, 79-92
2. *Godišnji izveštaj o radu Centra za bezbedni internet – Srbija u 2014.-2015. godini.* (2015) Pretraženo 20.01.2018. http://kliknibezbedno.rs/files/materijali/Klikni-bezbedno-publikacija-2015_1440332559.pdf
3. *Klikni bezbedno – Centar za bezbedni internet.* (n.d.) Pretraženo 24.01.2018, <http://kliknibezbedno.rs/sr/centar-za-bezbedni-internet.1.51.html>
4. *Kompjuterski kriminal/IPF-radna baza,* (n.d.) Pretraženo 24.01.2018. <http://promocije.net/proba/krivicno-pravo/materijalno-krivicno-pravo/kompjuterski-kriminal/>
5. *Microsoft Safety & Security Center.* (n.d.) Pretraženo 20.01.2018, <https://www.microsoft.com/en-us/safety>
6. *Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske.* (n.d.) Pretraženo 28.03.2017. <https://redbutton.mup.hr/>
7. Popovic, D., Vučanović, D. & Lazarević, R. (2012) Implementacija standard serije ISO/IEC 27000 kao mjera suzbijanja visokotehnoškog kriminala. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija, Suzbijanje kriminala i evropske integracije s osvrtom na visokotehnoški kriminal, Laktaši 28 - 30. 03. 2012,* 157-168
8. Protrka, N., Gruber, K., & Salopek, D. (2015) Suvremeni načini prijavljivanja iskorištavanja ili zlostavljanja djece putem interneta. *4th International Scientific and Professional Conference „Police College Research Days in Zagreb,* 646-661. Retrieved from http://www.researchgate.net/profile/Nikola_Protrka/publication/275519088_Suvremeni_naini_prijavlivanja_iskoritavanja_ili_zlostavljanja_djece_putem_interneta_Modern_methods_of_reporting_exploitation_or_abuse_of_children_via_the_Internet/links/553e20640cf2522f1835ee79
9. Putnik, N. (2009) *Sajber prostor i bezbedonosni izazovi.* Beograd: Fakultet bezbednosti.
10. Putnik, N., & Gavrić, N. (2012) Mere i strategije zaštite informacionih sistema od viokotehnoškog kriminla, *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija, Suzbijanje kriminala i evropske integracije s osvrtom na visokotehnoški kriminal, Laktaši 28 - 30. 03. 2012,* 217-226
11. *Recommendations to the European Council “Europe and the global information society”.* (1994) Pretraženo sa http://channelingreality.com/Digital_Treason/Brussels_1995/Bangemann_report.pdf
12. *Safe Internet.* (n.d.) www.safeinternet.org
13. *Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020. godine.* (2010) Službeni glasnik RS“ br. 51/2010
14. Vilić, V. (2013) Possibilities of privacy rights abuses in social networks and practical protective measures (“О возможных нарушениях права на неприкосновенность частной жизни и социальных сетях и практических мерах защиты“). *Интернет, власть и политика“ - International scientific*

and practical conference »Internet – Government - Politics«, Кемерово, 2013. ЗКАКА3 No.458. 187-192

15. Vilić, V. (2015) Mechanisms for Protecting the Right to Privacy and Personal Data on Social Networks. *Synthesis 2015 - International Scientific Conference on ICT and E-Business Related Research, Belgrade, Singidunum University, Serbia, 2015, 10-13. doi: 10.15308/Synthesis-2015-10-13, ISBN 978-86-7912-595-8*

PREVENTION AND MEASURES OF PROTECTION AGAINST COMPUTER CRIMINALITY

Summary

Being that computer crime has become a transnational problem triggering impacts that reach far beyond the borders of any singular country, it is clear that the mechanisms to combat this type of crime should also involve undertaking appropriate technical, structural and educational measures. In the last few years, with the expansion of social networks and increase of their popularity, it has become clear that the focus of "classic" forms of computer crime has increasingly shifted to the extent of violating the privacy of their users. If we take into account what privacy is and does someone have the right to share private data and information with others, one question arises: how making it possible for popular social networks to respect the imperative of morally responsible behavior, and how the users themselves have to take care of protecting their own privacy. The easiest way to prevent the misuse of personal data is to influence on the users themselves to limit the right to access their data, while the basic principle of social networks should be dedicated to the fight against the unauthorized download of user personal data. This paper analyzes some of the strategic conceptions, strategic orientations and recommendations for prevention and repressive systemic actions in order to combat this type of criminality, practical ways for protecting information systems and privacy on social networks, as well as recommendations to social network users for applying the appropriate "online" activities for safe use of the Internet. In order to reduce the number of information technology abuses and the violations of the right to privacy of social network users, it is necessary to create appropriate legal mechanisms and legal regulations for detecting and sanctioning these socially unacceptable criminal behavior. The paper emphasizes the importance of reporting criminal offenses of computer crime to the competent authorities, in order to reduce the "dark number of criminality" and to achieve better preventive action, identifying and monitoring such acts as well as to inform public with possible models of misuse of social networks and preventing the victimization of users.

Key words: *computer crime, social networks, privacy, informational technologies*

PRIMENA ZAKONA O SPREČAVANJU NASILJA U PORODICI U REPUBLICI SRBIJI

*Dr Dijana Janković, sudija
Apelacioni sud u Nišu*

*Ivana Milovanović, sudija⁴²
Osnovni sud u Nišu*

Sažetak: *Jedan od najznačajnijih međunarodnih dokumenata, regionalnog karaktera, iz oblasti zaštite od nasilja u porodici je Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja u porodici (Istanbulska konvencija). Republika Srbija je ratifikovala navedenu Konvenciju, pa je u cilju ispunjenja preuzetih obaveza, između ostalog, usvojen Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, koji se u Republici Srbiji primenjuje od 01.06.2017. godine. Cilj rada je ispitivanje usklađenosti Zakona o sprečavanju nasilja u porodici sa Istanbulskom konvencijom, ispitivanje dosadašnjih efekata ovog Zakona, sa posebnim osvrtom na probleme u njegovoj primeni. Imajući u vidu da se radi o novom Zakonu, neophodno je obezbediti jednako postupanje svih državnih organa, koji neposredno primenjuju Zakon a sve nedoumice i pravne dileme tumačiti u skladu sa osnovnim ciljem Zakona a to je borba protiv nasilja u porodici i zaštita žrtava.*

Ključne reči: *sprečavanje nasilja u porodici.*

UVOD

Nasilje u porodici je globalni fenomen koji, u manjem ili većem obimu, okupira sve zemlje sveta, nezavisno od stepena razvijenosti, političkog uređenja, ekonomskog napretka i drugih individualnih karakteristika. Nasilje u porodici (porodično nasilje, domestic violence) se može najopštije definisati kao "primena fizičke i psihičke sile prema članovima porodice uz ugrožavanje i povređivanje domena sigurnosti i odnosa poverenja i ispoljavanje kontrole i moći nad članovima porodice, bez obzira da li je u domaćem zakonodavstvu predviđeno kao krivično delo i da li je izvršilac nasilja prijavljen organima gonjenja."⁴³

Iz navedene definicije proizilazi da je nasilje u porodici vid kriminaliteta nasilja, čija je osnovna specifičnost društvena grupa u kojoj se ispoljava. Ovo iz razloga, jer se nasilje, kao oblik ozbiljnog kriminalnog ponašanja događa u porodici, koja po svojoj prirodi treba da predstavlja segment života svake osobe koji pruža sigurnost i bliskost. Značaj porodice ogleda se i u tome što se u njoj vrši prva socijalizacija ličnosti i usvajaju prvi vrednosni stavovi. Vršanjem nasilja u porodici narušava se taj domen sigurnosti, nestaje poverenje i ispoljava se moć i kontrola što dovodi do brojnih negativnih implikacija, kako u razvoju i životu samih članova porodice, tako i do problema u ostalim društvenim odnosima.

PRAVNA ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI

Napredak savremenog društva, kada je u pitanju problem nasilja u porodici, ogleda se u tome što je ono prepoznato kao oblik kriminalnog ponašanja, čime je prevaziđeno višedecenijsko shvatanje nasilja u porodici kao privatne stvari pojedinca. Gotovo svi savremeni pravni sistemi svojim

---

⁴²milovanovic.iva@gmail.com

⁴³Konstantinović-Vilić,S.,Kostić,M.,Nikolić-Ristanović,V.,Kriminologija, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2012.godina, str.116

nacionalnim zakonodavstvima inkriminišu krivično delo nasilje u porodici i predviđaju raznovrsne mere za njegovo suzbijanje, ali su donete i brojne konvencije i preporuke na međunarodnom nivou u cilju zaštite od nasilja u porodici.

1.Međunarodna pravna zaštita od nasilja u porodici sa posebnim osvrtom na odredbe Istanbulske konvencije

Vršenjem nasilja u porodici ugrožavaju se brojna, osnovna ljudska prava čoveka kao što su pravo na život, pravo na zaštitu i nepovredivost telesnog integriteta, pravo na bezbednost, slobodu, pravo na porodicu i zabrana diskriminacije a koja su zagarantvana opštim, univerzalnim međunarodnim pravnim aktima, kao što su Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima iz 1993.godine, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966.godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966.godine i na tlu Evrope, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Pored navedenih opštih međunarodnih akata, međunarodna organizacija je prepoznajući ozbiljnost problema nasilja u porodici, donela i nekoliko međunarodnih akata, koji imaju za cilj suzbijanje nasilja u porodici, preventivno delovanje u budućnosti i zaštitu žena kao najčešćih žrtava nasilja u porodici. Tako je od strane Generalne skupštine UN rezolucijom 34/180, od 18. decembra 1979. godine usvojena Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena ili CEDAW konvencija⁴⁴, čiji se značaj prevashodno ogleda u shvatanju uzroka nasilja nad ženama a koji „leži“ u njihovoj višestrukoj diskriminaciji. Potom je pod okriljem Ujedinjenih nacija, 1993. godine, usvojena i Deklaracijao eliminisanju nasilja nad ženama (A/RES/48/104)⁴⁵, koja predstavlja prvi međunarodni dokument koji se bavi problemom nasilja nad ženama. Nakon dve godine, na Četvrtoj svetskoj konvenciji, kada je obeležena pedesetogodišnjica od osnivanja UN, usvojena je Pekinška deklaracija i Platforma za akciju u kojima je istaknuto da su u svim državama pripadnice ženskog roda izložene fizičkim, seksualnim i psihološkim nasilnim radnjama, koje su rasprostranjene bez obzira na imovinske, klasne i kulturne razlike.⁴⁶

Najznačajniji međunarodni pravni dokument regionalnog karaktera koji na sveobuhvatan način reguliše zaštitu od nasilja u porodici je Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja u porodici (u daljem tekstu: Istanbulska konvencija).⁴⁷ Njen značaj ogleda se u tome što je to prvi regionalni dokument donet pod okriljem Saveta Evrope⁴⁸ a koji sadrži pravnoobavezujuće norme koje se odnose na sprečavanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Istanbulskom konvencijom se ne uspostavljaju nova, do tada nepoznata prava i načela, niti nove, do tada nepostojeće norme. Naprotiv, njome su razrađena i do tada proklamovana prava, a detaljnije i sveobuhvatno je uređen način borbe protiv nasilja u porodici. Sagleđavajući tekst Istanbulske konvencije zaključuje se da su njome, pre svega, jasno definisani ciljevi njenog donošenja, istaknuta su načela na kojima se zasniva, istaknuti su uzroci nasilja nad ženama i nasilja u porodici, pa su na bazi toga i regulisani svi aspekti nasilja nad ženama i nasilja u porodici i predviđene obaveze država potpisnica. Sadržina Istanbulske konvencije, kao i obaveze koje su države preuzele njenim potpisivanjem, mogu se posmatrati na tri nivoa: obaveze u pogledu prevencije nasilja nad ženama i nasilja u porodici, obaveze u pogledu zaštita žrtava i obaveze vezane za procesuiranje i kažnjavanje učinilaca. Prevencija nasilja u porodici i nasilja nad ženama postiže se promenom i otklanjanjem predrasuda i stereotipa, običaja i tradicije, koja

---

⁴⁴Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women, dostupno na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#part1> (pristupljeno 27.03.2018. godine).

⁴⁵ General Assembly UN. Declaration on the Elimination of Violence against Women A/RES//48/104, 20/12/1993, dostupno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>(pristupljeno 27.03.2018. godine).

⁴⁶ Fourth World Conference of Women. Beijing Declaration and Platform for Action 1995., dostupno na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/beijingdeclaration.html>(pristupljeno 27.03.2018. godine).

⁴⁷ <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf> (pristupljeno 04.04.2018. godine)

⁴⁸Istanbulska konvencija je nastala kao rezultat dvogodišnjeg rada ad hoc Komiteta za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (Ad hoc Committee for preventing and combating violence against women and domestic violence-CAHVIO), koji je formiran kao ad hoc Komitet odlukom Komiteta Ministra Saveta Evrope. Komitet je otpočeo sa radom 2009. godine i tekst Konvencije je usvojen decembra 2010. godine na sastanku CAHVIO komiteta a marta 2011. je i Parlamentarna skupština dala pozitivno mišljenje na predlog teksta Konvencije. Konačno je Konvencija otvorena za potpisivanje maja 2011. godine na konferenciji ministara u Istanbulu.

dovodi do neravnopravnog položaja muškaraca i žena. Shodno tome, nametnuta je obaveza državama da utiču na promenu svesti javnosti, vode politiku jednakih mogućnosti, teže ostvarivanju potpune rodne ravnopravnosti i pokažu apsolutnu netoleranciju prema nasilju. Zaštita žrtava nasilja u porodici, prema Istanbulskoj konvenciji, treba da se odvija u više smerova kako bi žrtva dobila sveobuhvatnu zaštitu. Prilikom izbora mera zaštite u sedište treba staviti žrtvu. Shodno tome, države treba da preduzmu više mera kao što su: obezbeđenje adekvatnog smeštaja, poštovanje integriteta, informisanost žrtve o raspoloživim merama zaštite, pružanje besplatne pravne i psihološke pomoći, finansijska pomoć, obrazovanje, obuka i pomoć prilikom zapošljavanja. U pogledu procesuiranja i kažnjavanja izvršilaca nasilja u porodici, Istanbulska konvencija nameće obavezu potpune koordinacije državnih organa u suzbijanju nasilja u porodici, obavezu inkriminisanja krivičnih dela⁴⁹, specijalizaciju državnih organa koji postupaju u slučajevima nasilja u porodici, kao i mogućnost izricanja hitnih mera zaštite od nasilja u porodici u situaciji kada se proceni postojanje neposredne opasnosti od nasilja.

2. Pravna zaštita od nasilja u porodici u Republici Srbiji

Pravni sistem Republike Srbije pretrpeo je brojne promene kada je u pitanju zakonska zaštita od nasilja u porodici a sve sa ciljem sveobuhvatne zaštite i realizacije preuzetih međunarodnih obaveza, kojima je propisana dužnost države da obezbedi sredstva za zaštitu od nasilja u porodici i da delovanjem svojih institucija predupredi i spreči ispoljavanje nasilja u porodici. Pravna zaštita od nasilja u porodici u Republici Srbiji svoje uporište nalazi u članovima 21, 23, 25 i 64 Ustava RS⁵⁰ kojima se garantuje zaštita od svakog vida diskriminacije po osnovu pola, zaštitu neprikosnovenosti ljudskog dostojanstva, nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta ličnosti, kao i posebna zaštita majke i deteta od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja i zloupotreba. Pored navedenog, zaštita je obezbeđena na još tri nivoa i to: građanskopravni nivo, krivičnopravni nivo i primenom posebnog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Najznačajnije je ukazati na činjenicu da se navedeni vidovi pravne zaštite međusobno ne isključuju, odnosno, mogu teći paralelno, što je sasvim razumljivo imajući u vidu da imaju različite ciljeve.

Građanskopravna zaštita od nasilja u porodici regulisana je Porodičnim zakonom RS⁵¹, koji u glavi devet propisuje posebna pravila postupka za zaštitu od nasilja u porodici. Porodični zakon predviđa više mera radi zaštite od nasilja u porodici i to su: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno, zakupa nepokretnosti, izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti, zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice, zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice. Izuzetno je važno to što je u postupcima radi zaštite od nasilja u porodici predviđeno odstupanje od načela dispozicije, što znači da sud može i samoinicijativno odrediti određenu meru zaštite od nasilja u porodici, iako stranka tu meru nije ni zahtevala. Posmatrano u kontekstu Istanbulske konvencije, jedina praznina srpskog građanskog zakonodavstva, je to što nedostaju odredbe kojima bi se propisalo pravo na obeštećenje žrtve iz državnih fondova.

U krivičnom zakonodavstvu RS krivično delo nasilja u porodici inkriminisano je Zakonom izmenama i dopunama Krivičnog zakonika od 9. 3. 2002. godine. Do tog momenta krivičnopravna zaštita za nasilje u porodici nije postojala i, ukoliko je između članova porodice postojao neki vid nasilja, zaštita je mogla da se potraži samo na osnovu opštih krivičnopravnih normi i drugih krivičnih dela kao što su: laka ili teška telesna povreda, uvreda, kleveta ili neko drugo krivično delo u zavisnosti od okolnosti slučaja. Danas je krivično delo nasilje u porodici propisano čl. 194 Krivičnog zakonika⁵² u grupi dela protiv braka i porodice. Krivični zakonik predviđa i meru bezbednosti – zabrana prilaska i komunikacije sa oštećenim, koja može biti od izuzetnog značaja upravo kod krivičnog dela nasilje u porodici. Zarad ispunjenja obaveza preuzetih potpisivanjem Istanbulske konvencije, izvršene su izmene Krivičnog zakonika tako da su od 1.6.2017. godine inkriminisana i nova krivična dela i to:

---

⁴⁹ Istanbulskom konvencijom je propisana obaveza država da kriminalizuju krivična dela: nasilje u porodici, proganjanje, seksualno uznemiravanje, prinudni rak, sakaćenje ženskog polnog organa i prisilni pobačaj ili sterilizaciju.

⁵⁰ Ustav RS, Sl.glasnik RS br.98/06

⁵¹ Porodični zakon RS, Sl.glasnik RS br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015

⁵² Krivični zakonik RS, Sl.glasnik RS br 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013

sakaćenje ženskog polnog organa, proganjanje, polno uznemiravanje, navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama i prinudno zaključenje braka.

Treći nivo pravne zaštite od nasilja u porodici u Republici Srbiji je obezbeđen donošenjem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici⁵³, čijim donošenjem je u Republika Srbija formalno ispunila sve preuzete obaveze Istanbulsom konvencijom u pogledu sprečavanja nasilja u porodici.

ZAKON O SPREČAVANJU NASILJA U PORODICI

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (u daljem tekstu: Zakon) primenjuje su u Republici Srbiji od 1.6.2017. godine. Osnovna specifičnost Zakona se ogleda u činjenici da su državni organi dužni da pruže zaštitu žrtvama nasilja u porodici i kada nasilje još uvek nije izvršeno ali se na osnovu ponašanja mogućeg učinioca i drugih okolnosti može zaključiti da do nasilja može doći u vremenu koje neposredno predstoji. Pored toga, bitno je ukazati da Zakon definiše nasilje u porodici, znatno šire, u odnosu na Porodični zakon i Krivični zakon, i određuje širi krug lica kojima se pruža zaštita. Navedeno znači da će se odredbe Zakona primenjivati i u situacijama kada u konkretnom slučaju nisu ostvareni elementi krivičnog dela nasilje u porodici, i kada ne postoje uslovi za izricanje mera zaštite prema Porodičnom zakonu. Tako je članom 3 Zakona propisano da nasilje u porodici predstavlja svaki akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioca prema licu sa kojim se učinilac nalazi u sadašnjem ili ranijem bračnom ili vanbračnom ili partnerskom odnosu ili prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji a u pobočnoj liniji do drugog stepena ili sa kojim je srodnik po tazbini do drugog stepena ili kome je usvojenik ili usvojilac, hranjenik ili hranitelj ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živio u zajedničkom domaćinstvu.

Cilj i svrha Zakona mogu se posmatrati sa tri aspekta, te će i u radu Zakon biti predstavljen u skladu sa tim ciljevima a to su:

1. obezbeđenje potpune i koordinisane saradnje svih državnih organa i drugih aktera koji učestvuju u njegovoj primeni.
2. obezbeđenje hitne reakcije državnih organa u slučajevima nasilja u porodici.
3. obezbeđenje potpune zaštite žrtava nasilja putem izrade individualnog plana zaštite.

1. Saradnja državnih organa u sprečavanju nasilja u porodici

Nasilje u porodici je kompleksna društvena pojava, što samim tim, iziskuje učestvovanje većeg broja lica/organa u njegovom suzbijanju. Značaj saradnje svih organa koji posredno ili neposredno učestvuju u sprečavanju nasilja u porodici istaknut je u Istanbulske konvenciji pa je s toga bilo neophodno i u Republici Srbiji, na jedinstven način, zakonom urediti postupanje i saradnju nadležnih organa. S toga, Zakon sadrži izričitu, opštu odredbu kojom propisuje da su sva lica koja postupaju u slučajevima nasilja u porodici u obavezi da svakodnevno razmenjuju obaveštenja i podatke bitne za sprečavanje nasilja u porodici, otkrivanje, gonjenje i suđenje za krivična dela određena Zakonom i za pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici i žrtvama navedenih krivičnih dela.

Kao najvažnije državne organe, koji imaju ključnu ulogu u sprečavanju nasilja u porodici, Zakon određuje policiju, osnovna i viša javna tužilaštva, centre za socijalni rad i sudove. Zakonom je propisano da su rukovodioci svih ovih organa dužni da odrede lica koja će postupati u slučajevima nasilja u porodici (lica određena za vezu). Posebno je značajno da od momenta donošenja ovog Zakona samo lica koja su završila specijalizovanu obuku mogu postupati u slučajevima nasilja u porodici. Može se zaključiti da je navedenom zakonskom obavezom nasilje u porodici prepoznato kao specifičan vid nasilja, kome se mora pristupati veoma obazrivo.

Pored opšte obaveze saradnje i razmene informacija između državnih organa, Zakon predviđa i osnivanje grupa za koordinaciju i saradnju, što dodatno utiče na sistematičnost u suzbijanju nasilja u porodici. Grupe za koordinaciju i saradnju se osnivaju na područjima osnovnih javnih tužilaštava i čine ih predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centara za socijalni rad, a imenuju ih rukovodioci navedenih organa. Radom grupe predsedava član grupe iz reda zamenika osnovnog

---

⁵³Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Sl. Glasnik RS br.94/16

javnog tužioca. Grupa za koordinaciju i saradnju ima zadatak da razmatra svaki slučaj nasilja u porodici koji nije okončan pravosnažnom sudskom odlukom u građanskom ili krivičnom postupku, slučajeve kada treba da se pruži zaštita i podrška žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela iz ovog zakona, izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi i predlaže nadležnom javnom tužilaštvu mere za okončanje sudskih postupaka. Zakon propisuje da je obaveza grupe za koordinaciju i saradnju da održava sastanke najmanje jednom u 15 dana.

Iako Zakon apostrofira ulogu navedenih organa u suzbijanju nasilja u porodici, on ne isključuje mogućnost uključivanja i drugih lica, kako u rad grupe za koordinaciju i saradnju tako i prilikom postupanja u slučajevima nasilja u porodici. Naprotiv, Zakonom je predviđena mogućnost uključivanja i drugih ustanova kao što su ustanove socijalne, dečije zaštite, obrazovanja, vaspitanja i zdravlja, tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalnih samouprava i pravna i fizička lica i udruženja. Navedena mogućnost je od izuzetnog značaja ako se pođe od toga da je žrtvama nasilja neophodna višestruka zaštita a da državni organi nemaju realne mogućnosti da zadovolje sve te zahteve.

2. Hitna reakcija državnih organa u slučajevima nasilja u porodici

Drugi cilj Zakona je obezbedjenje brze i efikasne reakcije državnih organa u situacijama kada preči neposredna opasnost od nasilja u porodici. Državni organi određeni za postupanje u predmetima nasilja u porodici u obavezi su da hitno reaguju radi ispitivanja svih relevantnih okolnosti navedenih u prijavi. Polazeći od činjenice da je nasilje u porodici zapravo „nasilje u tišini”,⁵⁴ te da ga je najteže blagovremeno otkriti, Zakon je propisao obavezu svih da bez odlaganja prijave nasilje u porodici ili neposrednu opasnost od njega, nadležnom policijskom službeniku. Ova obaveza postoji kako na strani pojedinca tako i na strani državnih organa. Kao nedostatak Zakona može se istaći činjenica da njime nisu predviđene apsolutno nikakve sankcije ukoliko neko ne prijavi nasilje u porodici.

Nadležni policijski službenik ima obavezu da odmah nakon prijema prijave pristupa prikupljanju informacija radi utvrđivanja svih okolnosti bitnih za procenu rizika. On može zadržati mogućeg učinioca nasilja u porodici do osam časova i dati mu mogućnost da se izjasni o svim okolnostima događaja. Pored toga, nadležni policijski službenik prikuplja i sve druge raspoložive dokaze i to kako od drugih policijskih službenika tako i samostalno. Istakli bismo da je postupanje nadležnog policijskog službenika veoma zahtevno jer treba da usaglasi dva suprotna zahteva: potrebu da procena rizika bude sveobuhvatna, temeljna i zasnovana na validim informacijama koje su potkrepljene ostalim dokazima a da istovremeno procenu rizika izvrši efikasno, brzo i u najkraćem mogućem roku. Procena rizika treba da pruži odgovor na pitanje da li u konkretnom slučaju preči opasnost da će se nasilje desiti u neposrednoj budućnosti. Kako je u zakonu nemoguće taksativno navesti sve okolnosti od značaja za procenu rizika, predviđene su samo neke od njih ali je i ostavljena mogućnost prikupljanja i drugih relevantnih informacija. Tako je predviđeno da će se prilikom procene rizika naročito voditi računa o tome: da li je mogući učinilac ranije ili neposredno pre procene rizika učinio nasilje u porodici i da li je spreman da ga ponovi, da li je pretio ubistvom ili samoubistvom, poseduje li oružje, da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance, da li postoji sukob oko starateljstva nad detetom ili oko načina održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja koji je mogući učinilac, da li je mogućem učiniocu izrečena hitna mera ili određena mera zaštite od nasilja u porodici, da li žrtva doživljava strah i kako ona procenjuje rizik od nasilja. Ukoliko procena rizika pokaže da u konkretnom slučaju postoji neposredna opasnost od nasilja nadležni policijski službenik može naredjenjem izreći hitne mere mogućem učiniocu. Zakonom su predviđene dve hitne mere i to: mera privremenog udaljenja učinioca iz stana i mera privremene zabrane učiniocu da kontaktira žrtvu nasilja i prilazi joj. Hitna mera po naredjenju nadležnog policijskog službenika može trajati 48 sati.

Nadležni policijski službenik odmah po donošenju naredjenja kojim je izrečena hitna mera dostavlja sva obaveštenja i dokaze nadležnom osnovnom javnom tužiocu, koji proučava sve okolnosti slučaja, vrednuje procenu rizika nadležnog policijskog službenika i vrši sopstvenu procenu rizika. Ukoliko procena rizika nadležnog javnog tužioca potvrdi njegov stava o postojanju opasnosti od nasilja, tužilac podnosi predlog sudu da se hitna mera produži, sa svim raspoloživim dokazima,

---

⁵⁴ Carić, S., *Evropsko pravo ljudskih prava*, Intermex, Beograd, 2016.godina, str.327

procenom rizika nadležnog policijskog službenika i svojom procenom rizika a sve u roku od 24 časa od časa uručenja naređenja licu kome je izrečena hitna mera.

Kako je jedno od osnovnih načela Zakona, hitnost u postupanju, sud odlučuje o produženju hitne mere van ročišta, u roku od 24 časa od momenta prijema predloga u sud. Odluku o tome da li će produžiti hitnu meru koju je izrekao nadležni policijski službenik za još 30 dana sud donosi na osnovu ocene dostavljenih dokaza, procene rizika nadležnog policijskog službenika i tužioca i ocenom izjašnjenja lica kome je hitna mera izrečena. Problem koji se često javlja u praksi je upravo nemogućnost suda da prikuplja dodatne dokaze i zatraži dodatne informacije, što još jednom potvrđuje činjenicu da je odgovornost policijskih službenika najveća.

Protiv rešenja suda kojim je odlučeno o predlogu tužioca za produženje hitne mere tužilac i mogući učinilac mogu izjaviti žalbu višem sudu, u roku od tri dana od dana prijema rešenja. Viši sud je takođe u obavezi da hitno postupa, tačnije, veće višeg suda, odluku mora doneti u roku od tri dana. Interesantno je da Viši sud može odbiti žalbu i potvrditi rešenje osnovnog suda ili usvojiti žalbu i preinačiti rešenje osnovnog suda, dok je sključena mogućnost ukidanja rešenja i vraćanja predmeta prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje.

3. Zaštita žrtava i individualni plan zaštite

Treći cilj Zakona je zaštita i podrška žrtvama nasilja i izrada individualnog plana zaštite, u slučajevima kada je ustanovljena neposredna opasnost od nasilja u porodici. Zaštita žrtve ne podrazumeva samo zaštitu žrtava od nasilja ili budućeg nasilja, već podrazumeva i pružanje podrške žrtvi radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja. Navedeni ciljevi ostvaruju se tako što na osnovu svih raspoloživih i relevantnih podataka, grupa za koordinaciju i saradnju izrađuje individualni plan zaštite. Sadržina individualnog plana zaštite zavisi od konkretnog slučaja i potreba konkretne žrtve ali mora sadržati celovite i delotvorne mere zaštite i podrške žrtvi ali i drugim članovima njene porodice kojima je podrška potrebna. Zakon ne predviđa sve mere koje mogu biti sadržane u individualnom planu zaštite, ostavljajući slobodu grupi za koordinaciju i saradnju da izabere mere koje će zadovoljiti potrebe konkretne žrtve. Neke od mera mogu biti: obezbeđenje smeštaja žrtvi, pokretanje odredjenih sudskih postupaka radi razvoda braka, vršenja roditeljskog prava, priprema žrtve za svedočenje, pronalazak posla, obrazovanje, pružanje psihococijalne pomoći, obezbeđenje zdravstvenih uslugaali i mnoge druge.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da je dugotrajna zaštita žrtava suština Zakona a individualni plan zaštite je najznačajniji njegov deo. Iako je javnost, kako stručna tako i opšta, više pažnje usmerila na mogućnosti izricanja hitnih mera, smatramo da ključnu ulogu u zaštiti i sprečavanju nasilja u porodici ima adekvatna realizacija individualnog plana zaštite. Ovo iz razloga jer hitne mere predstavljaju „tehničke mere“ čijim izricanjem se žrtva i učinilac fizički razdvajaju na kraći vremenski period. Za dugotrajno i suštinsko sprečavanje nasilja u porodici neophodno je sistematičnije i ozbiljnije delovanje, koje se može i postići pravilnom izradom individualnog plana zaštite i njegovom realizacijom

EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE PRIMENE ZAKONA O SPREČAVANJU NASILJA U PORODICI U REPUBLICI SRBIJI

Analizirajući odredbe Zakona o sprečavanju nasilja u porodici može se zaključiti da on u potpunosti implementira odredbe Istanbulske konvencije u pravni sistem Republike Srbije. Posmatrano sa formalno pravnog aspekta, ovaj Zakon zajedno sa Krivičnim zakonikom i Porodičnim zakonom pruža mogućnost potpune i suštinske zaštite od nasilja u porodici. Međutim, samo donošenje Zakona, ne znači automatski da će problem nasilja u porodici biti rešen. Neophodno je obezbediti njegovu suštinsku primenu i tumačiti odredbe Zakona u skladu sa postavljenim ciljevima. Ovo tim pre, jer se radi o novom Zakonu koji reguliše pitanja koja do njegovog donošenja nisu bila regulisana, pa je neophodno, od samog početka stvoriti dobru i jedinstvenu sudsku praksu.

Posmatrajući dosadašnji tok primene Zakona, autori su uočili određene probleme i nedostatke u radu nadležnih organa, koji mogu dovesti do stvaranja neujednačene sudske prakse a što, u krajnjem, može dovesti i do toga da se ne ostvari svrha Zakona. Zbog navedenog autori su, kao članovi

udruženja „Forum sudija Srbije“⁵⁵ sproveli istraživanje u cilju provere svojih zapažanja. Predmet istraživanja, najopštije posmatrano, odnosi se na ispitivanje načina postupanja i tumačenja Zakona od strane nadležnih organa i dosledost i jednoobraznost u primeni. Istraživanje ima dva dela, jedan koji se odnosi na sudije i drugi, na tužioce a usmereno je na ispitivanje sudija i tužioca koji neposredno primenjuju Zakon o načinu njihovog postupanja i tumačenju određenih zakonskih odredbi. Cilj istraživanja je da se na osnovu prikupljenih informacija od tužilaca i sudija dođe do saznanja da li se Zakon primenjuje, da li je ujednačeno njihovo postupanje i tumačenje Zakona.

Istraživanje može imati praktičan, naučni i društveni značaj jer može uticati na rešavanje određenih spornih pravnih pitanja i uticati na stvaranje jedinstvene sudske prakse a što je sve preduslov za ostvarivanje ciljeva Zakona. U empirijskom istraživanju upotrebljena je metoda ankete, kojom je anketirano 220 sudija osnovnih i viših sudova i 85 tužioca, osnovnih i viših tužilaštava, sa teritorije Republike Srbije, koji neposredno primenjuju Zakon.

HIPOTEZE KOJE SU PROVERENE ISTRAŽIVANJEM I REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Hipoteze koje su proverene istraživanjem mogu se podeliti u dve grupe, one koja se odnose na rad sudija i one koje se odnose na rad tužioca. S toga, su u radu rezultati empirijskog istraživanja prikazani po tog sistemati.

1. Hipoteze koje su proverene istraživanjem stavova sudija i rezultati empirijskog istraživanja

Imajući u vidu da konačnu odluku o produženju hitnih mera radi zaštite od nasilja u porodici donose sudije, jasno je da je njihova odgovornost najveća kada je u pitanju tumačenje samog Zakona. Donoseći odluke o predlozima tužioca za produženje hitnih mera, sudije odlučuju o tome da li će se neko ponašanje smatrati nasiljem, da li se određena lica smatraju članovima porodice u smislu Zakona, šta predstavlja neposrednu opasnost od nasilja u porodici, odnosno, koje okolnosti će se razmatrati da bi se ustanovilo njeno postojanje. Upravo zbog navedenog, istraživanje je fokusirano na ispitivanje stavova sudija o ovim pitanjima i u skladu sa tim postavili smo sledeće hipoteze:

- Postupci za sprečavanje nasilja u porodici se u najvećem broju slučajeva pokreću kada se nasilje već dogodilo, dok je neznatan deo postupaka pokrenut radi sprečavanja budućeg nasilja.
- Sudije nejednako tumače važne zakonske termine i to: sta predstavlja partnerski odnos, da li verbalni sukobi između članova porodice predstavljaju nasilje, da li se nasilje u porodici može izvršiti nečinjenjem.
- Često se isto lice označava i kao žrtva nasilja i kao učinilac pa dolazi do izricanja „paralelnih hitnih mera“⁵⁶.
- Nadležni organi ne prikupljaju dovoljno dokaza i informacija neophodnih za donošenje odluke o postojanju neposredne opasnosti od nasilja ali i opredeljenja ko je u datoj porodici žrtva a ko učinilac.

Istraživanjem je potvrđena hipoteza da se postupci radi zaštite od nasilja u porodici pokreću, u najvećem broju slučajeva, kada se nasilje već dogodilo. Tako je 44 % sudija odgovorilo da je postupak za izricanje hitnih mera pokrenut jer se nasilje dogodilo neposredno pre pokretanja postupka, 22 % sudija je odgovorilo da se nasilje dogodilo ranije ali je ustanovljena i neposredna opasnost od budućeg nasilja, dok je 27% sudija navelo da još uvek nije izvršeno nasilje ali je ustanovljena neposredna opasnost od nasilja. Navedeni rezultati ukazuju na to da u Republici Srbiji ne postoji dovoljno razvijena svest o potrebi prijavljivanja mogućnosti nastupanja nasilja a razlog tome je

---

⁵⁵ <http://forumsudija.org.rs/rs/> (pristupljeno 14.04.2018. godine)

⁵⁶Pod „paralelnim hitnim merama“ podrazumevaju se situacije u kojima se ne prikupi dovoljno informacija od značaja za procenu rizika, tačnije, informacije o odnosima u porodici, već se procena rizika zasniva samo na okolnostima događaja povodom koga je i podneta prijava. Najčešće se dešava da su to verbalne rasprave između članova porodice a od dokaza se pribave samo njihovi iskazi, te se izreknu hitne mere zaštite i jednom i drugom članu porodice koji su akteri kritičnog događaja, tako da se i jedan i drugi član porodice označeni kao žrtva i kao mogući učinilac nasilja.

neprepoznavanje indikatora koji ukazuju da će se nasilje dogoditi. Zapravo, u većini slučajeva u kojima se nasilje već dogodilo ustanovljeno je da su odnosi u porodici i ponašanje nasilnika bili takvi da se ono moglo predvideti. U tom smislu, ističemo da je neophodno preduzimati mere kojima će se javnost upoznati sa mogućnošću pravne zaštite žrtava i pre nego što se nasilje dogodi kao i podizanje svesti o tome šta su indikatori nasilja u porodici.

Istraživanjem je potvrđena i hipoteza da sudije nejednako tumače važne zakonske termine. U prilog tome govori podatak da ne postoji jedinstven stav sudija o tome ko prema Zakonu uživa pravnu zaštitu, preciznije ko se smatra članom porodice. U tom smislu, najveću dilemu izaziva zakonska konstrukcija „partnerski odnos“. Tako je 58% sudija odgovorilo da je partnerski odnos emotivna veza koja je trajala duže vreme a 37 % ispitanika je odgovorilo da je to emotivna veza nezavisno od toga koliko je trajala. Još su veće razlike u mišljenjima sudija kada su u pitanju partnerski odnosi između osoba istog pola. Tako je 67% sudija odgovorilo da emotivna veza između osoba istog pola predstavlja partnerski odnos u smislu Zakona a 32% sudija je odgovorilo negativno. Jedinstveni stav sudija ne postoji ni o tome da li prema Zakonu uživa pravnu zaštitu lice koje je u emotivnoj vezi sa izvršiocem nasilja koji se, pored te emotivne veze, nalazi i u braku, pa je 67% sudija odgovorilo da uživa, 31% je odgovorilo negativno a 2 % nije odgovorilo na ovo pitanje. Imajući u vidu da je veoma često pokretanje postupaka radi sprečavanja nasilja u porodici između lica koja su u nekoj vrsti partnerskih odnosa neophodno je zauzeti jedinstveni pravni stav povodom ovih pitanja kako bi se izbeglo da lica u istoj situaciji nemaju isti vid pravne zaštite.

U kontekstu predhodno navedenih pitanja smatramo da lica istog pola koja su u partnerskom odnosu uživaju jednaku pravnu zaštitu kao i heteroseksualni odnosi i da se u tom smislu ne bi smela praviti nikakva razlika. Neprimenjivanjem Zakona na homoseksualne partnerske odnose došlo bi do „legalizacije“ nasilja između navedenih lica čime bi se prekršila mnogobrojna ljudska prava. Takođe, smatramo da partnerski odnos treba široko i suštinski tumačiti nezavisno od dužine njegovog trajanja i postojanja drugih odnosa u kojima se izvršilac nasilja nalazi.

Pored predhodno navedenog, mimoilaženja u stavovima sudija postoje i u vezi sa pitanjem da li se verbalne rasprave između članova porodice smatraju nasiljem, kao i o tome da li nasilje u porodici može biti vršeno nečinjenjem. S toga je 57% sudija odgovorilo da verbalne rasprave ne predstavljaju psihičko nasilje dok je ostali broj ispitanika odgovorio da predstavljaju. 60% sudija se izjasnilo da se nasilje u porodici ne može izvršiti nečinjenjem.

Mišljenja smo da psihičko nasilje može biti izvršeno nečinjenjem imajući u vidu činjenicu da i određeni vidovi ignorisanja i neučestvovanja oko bitnih životnih aktivnosti mogu u velikoj meri negativno da utiču na člana porodice i dovedu do negativnih implikacija. Nasuprot tome, smatramo da verbalna rasprava ne bi sama po sebi mogla da se okarakteriše kao nasilje već je neophodno utvrditi ostale indikatore nasilja u tom slučaju. Ovo iz razloga, jer se samo na osnovu činjenice da je došlo do verbalnog sukoba ne može utvrditi ko je u konkretnom slučaju nasilnik a ko žrtva. Zauzimanje jedinstvenog stava po ovim pitanjima je veoma važno jer su u praksi veoma česte situacije u kojima jedan član porodice prijavi drugog a povod je upravo rasprava koja se nesporno dogodila. U tim situacijama se najčešće lice koje je prijavilo slučaj po automatizmu označava kao žrtva, što ne mora uvek i biti.

Istraživanje je potvrdilo i hipotezu da se često dešava, po mišljenju autora ovog rada pogrešno, da jedno lice bude označeno i kao žrtva nasilja i kao učinilac pa dolazi do izricanja „paralelnih hitnih mera.“ U tom smislu ističemo da je 77% sudija navelo da jedno lice može biti istovremeno i žrtva i učinilac, 19% je odgovorilo da je takva situacija nemoguća, dok 4% sudija nije odgovorilo na ovo pitanje. Pored toga, 51% sudija je odgovorilo da se u praksi izreklo „paralelne hitne mere“ a 46% sudija je odgovorilo da nije, dok ostali nisu dali odgovor.

Mišljenja smo da su opisane situacije nemoguće i da se one u praksi dešavaju zbog nesprovođenja delotvorne i sveobuhvatne istrage kojom bi se, na bazi svih drugih indikatora nasilja i okolnosti konkretnog slučaja moglo opredeliti o kakvim se porodičnim odnosima radi. Navedeno potvrđuje i sama definicija žrtve data u Deklaraciji UN o pravima žrtve gde je navedeno da su „žrtve osobe koje, pojedinačno ili kolektivno trpe povrede, uključujući fizičku ili mentalnu povredu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili suštinsku povredu svojih osnovnih prava, kroz radnje ili propuštanja koje ne predstavlja kršenje nacionalnih krivičnih zakona ali su kršenja međunarodno

priznatih normi koje se odnose na ljudska prava.⁵⁷ Iz navedenog proizilazi da se pod žrtvama ne moraju smatrati samo lica prema kojima je izvršeno krivično delo ili preduzeto nedozvoljeno ponašanje već je potrebno suštinski ispitati status te osobe, sagledavajući svestrano njen položaj i odnose u kojima se nalazi.

Potvrđena je i hipoteza da nadležni organi ne prikupljaju dovoljno dokaza i informacija neophodnih za donošenje odluke o postojanju neposredne opasnosti od nasilja ali i radi opredeljenja ko je u datoj porodici žrtva a ko učinilac. Zapravo, radi provere ove hipoteze sagledana su mišljenja sudija o tome na koji način i na osnovu kojih dokaza donose odluku o predlogu tužioca za produženje hitnih mera. Najveći broj sudija (89%) je odgovorilo da su im za donošenje odluke pored procene rizika potrebni i drugi dokazi dok je mali procenat odgovorio da je procena rizika dovoljna. Međutim, nasuprot ovakvom večnskom stavu sudija o potrebnim dokazima, sudije su navele, i to 46%, da se veoma retko dostavljaju drugi dokazi na osnovu kojih bi se ustanovila neposredna opasnost od nasilja ali i proverile informacije iz procene rizika te da odluku najčešće donose samo na osnovu procene rizika, izjašnjenja žrtve i učinioca, dok je 36 % sudija izjavilo da se često dostavljaju i drugi dokazi a samo 12% da se oni uvek dostavljaju.

Smatramo da procena rizika, izjašnjenje žrtve i učinioca nisu dovoljni za procenu postojanja neposredne opasnosti od nasilja, s obzirom da je za njeno valjano utvrđivanje potrebno ispitivanje više indikatora. Ovo tim pre, jer se procena rizika sastoji uglavnom od konstatacija da je u određenoj porodici postoje određene okolnosti značajne za procenu rizika (npr: postojanje mentalnih bolesti, pretnji, bolesti zavisnosti) ali se ne navodi na osnovu kojih dokaza je to ustanovljeno, odnosno, koji dokazi to potvrđuju. Imajući u vidu da sud odluku donosi bez održavanja ročišta, pa samim tim nema mogućnost prikupljanja dokaza, neophodno je da nadležni policijski službenici odmah po prijemu prijave sprovedu delotvornu i sveobuhvatnu istragu radi prikupljanja svih dokaza i informacija.⁵⁸ Ovo tim pre, jer je karakteristično da se određeni dokazi i ne mogu prikupiti kasnije (lekarski pregled, informacije o zatečenom stanju na licu mesta i dr). Bez obezbeđenja potrebnog kvaliteta dokaza sud nije u mogućnosti da adekvatno proceni neposrednu opasnost od nasilja već uglavnom svoju odluku zasniva na osnovu informacija o jednom događaju koji je i prouzrokovao pokretanje postupka. Navedeno svakako nije u duhu Zakona, niti je dovoljno za pravilno shvatanje odnosa i problema određene porodice.

2. Hipoteze koje su proverene istraživanjem stavova tužioca i rezultati empirijskog istraživanja

Ključna uloga tužioca u primeni Zakona je u radu grupe za koordinaciju i saradnju i zaštitu žrtava putem izrade individualnog plana zaštite. Shodno tome, deo istraživanja koji se odnosi na tužioce usmeren je na ispitivanje načina rada grupe za koordinaciju i saradnju i kvalitet izrade individualnog plana zaštite žrtva. U vezi sa navedenim postavili smo sledeće hipoteze:

- Sastav grupa za koordinaciju i saradnju nije identičan na području Republike Srbije, iako Zakon jasno propisuje njen sastav
- Način rada grupa za koordinaciju i saradnju nije ujednačen na teritoriji Republike Srbije.
- U rad grupe za koordinaciju i saradnju se po pravilu ne uključuju predstavnici nevladinih organizacija i druga stručna lica.
- Iako potrebe žrtve treba da budu u centru izrade individualnog plana, žrtva se retko uključuje u rad grupe za koordinaciju i saradnju.
- Modeli restorativne pravde su retko ili nikada sadržani u individualnim planovima zaštite.
- Individualnim planovima zaštite se ne predviđaju sve raspoložive mere kojima bi se obezbedila potpuna zaštita žrtava.
- Nije ustanovljen jedinstveni sistem kontrole realizacije individualnih planova zaštite.

---

⁵⁷ Kostić,M.,Konstantinović Vilić,S., Viktimologija-Osnove učenja kroz pojedinačne teme, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, 2012. godina, str.456

⁵⁸ Evropski sud za ljudska prava je u presudi Kontova protiv Slovačke (predstavka br. 7510/04 od 31.05.2007. godine) upravo i utvrdio povredu čl.2 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, time što nadležni organi odmah po saznanju za nasilje nisu odreagovali preduzimajući adekvatnu istragu., <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

Istraživanjem je potvrđena hipoteza da iako Zakon jasno propisuje sastav grupe za koordinaciju i saradnju, njen sastav na teritoriji Republike Srbije nije identičan. Tako je 59% tužilaca odgovorilo da grupu za koordinaciju i saradnju čini predstavnik OJT, predstavnici Centara za socijalni rad, policija; 2% je odgovorilo da pored navedenih lica postoje i povremeni članovi; 28% je odgovorilo da koordinacioni tim čine zamenici osnovnih i viših javnih tužilaštava; 4% da grupu čine Osnovni javni tužilac i svi zamenici. Iz navedenog se može zaključiti da se grupi za koordinaciju i saradnju ne pridaje dovoljan značaj imajući u vidu da anketirani nadležni tužioci nisu ni upoznati sa zakonskim odredbama kojima je uređen sastav grupa za koordinaciju i saradnju ali i da ne postoji dovoljno razvijena svest o nadležnostima i zadacima ovih Grupa.

U prilog navedenom govori i činjenica da je način rada grupa za koordinaciju i saradnju različit pa je tako najveći procenat tužilaca odgovorilo da je rad organizovan putem sastanka (59%), 24% putem telefonske komunikacije 15 % elektronskim putem a jedan procenat ispitanika je odgovorio da one još uvek nisu oformljene. Iako Zakon propisuje da je grupa za koordinaciju i saradnju u obavezi da organizuje sastanke najmanje jednom u 15 dana, u praksi se ne poštuje ni ova odredba. Navedeno dokazuje činjenica da je 77% tužilaca (koji su izjavili da je rad grupe organizovan putem sastanaka) izjavilo da se grupa sastaje dva puta mesečno, 14% jednom nedeljno, 4% jednom mesečno, 4% u zavisnosti od potrebe, i jedan procenat da još uvek ne postoji ustaljeni način rada.

O nedoslednosti u primeni Zakona govori i činjenica da se u rad grupa, po pravilu, ne uključuju predstavnici relevantnih, nevladinih organizacija i druga stručna lica. Zapravo, 76% tužilaca je odgovorilo da se oni nikada ne uključuju a mali procenat njih (20%) je odgovorilo potvrdno. Smatramo da je navedeno jako loše iz razloga jer relevantne nevladine organizacije mogu u velikoj meri doprineti zaštiti žrtava, posebno u pogledu njihovog osnaživanja i pružanju pomoći ka osamostaljivanju žrtve. Ovo tim pre, ako se ima u vidu preopterećenost Centara za socijalni rad i drugih državnih institucija.

Pozitivan podatak dobijen istraživanjem je to što je najmanji procenat ispitanika (15%) naveo da se žrtva nikada ne uključuje u rad grupa za koordinaciju i saradnju, dok su ostali ostavili tu mogućnost. Ovim nije potvrđena teza autora da članovi grupa za koordinaciju i saradnju nisu voljni da uključe žrtvu u rad. Uključivanje žrtve je svakako od izuzetnog značaja za shvatanje njenih potreba i razmišljanja pa samim tim i za izradu najpogodnijeg individualnog plana zaštite za žrtvu.

Istraživanjem je potvrđena hipoteza da individualni plan zaštite nikada ne predviđa mogućnost primne restorativne pravde. Poražavajući je i podatak da je istraživanje pokazalo da određeni broj tužioca i ne shvata šta je „restorativna pravda“, niti šta je cilj iste. Zapravo, 20% tužilaca odgovorilo je da se modeli restorativne pravde primenjuju prilikom izrade individualnog plana zaštite ali zamoljeni da navedu na koji način, tužioci su navodili mere koje zapravo ne predstavljaju restorativnu pravdu. Tako je navedeno da se restorativna pravda primenjuje putem odlaganja krivičnog gonjenja, lečenjem mogućeg učinioca, primenom psihosocijalne terapije nad učiniocem, što sve svakako ne predstavlja modele restorativne pravde. U ovom delu je, ipak, najveći procenat tužilaca (72%) odgovorilo da ne primenjuju modele restorativne pravde. Smatramo da bi primena modela restorativne pravde u velikoj meri mogla doprineti potpunoj zaštiti žrtava nasilja u porodici posebno u situacijama kada žrtva odluči da nastavi zajednički život sa izvršiocem nasilja. Restorativna pravda predstavlja proces pomoću koga strane, od kojih svaka učestvuje u dotičnom događaju, dolaze zajedno da kolektivno reše kako da savladaju posledice zločina i njegove implikacije u budućnosti.⁵⁹ Imajući u vidu navedeno, nesporno je da se uspešnom primenom restorativne pravde može sprečiti budući nasilje, posebno u situacijama kada žrtva i učinilac odluče da nastave zajednički život.

Istraživanjem je potvrđena hipoteza i da se individualnim planovima zaštite ne predviđaju sve raspoložive mere kojima bi se obezbedila potpuna zaštita žrtava. Zapravo, istraživanje je pokazalo da se grupe za koordinaciju i saradnju opredeljuju ili za pokretanje sudskih postupaka radi dalje zaštite od nasilja, ili se žrtva upućuje da sama pokrene postupak za razvod braka i vršenje roditeljskog prava ili, nasuprot tome se zaštita žrtve usmerava na Centar za socijalni rad. Tako je 37% tužilaca odgovorilo da su najčešće predložene mere za zaštitu žrtava psihosocijalna stabilizacija i osnaživanje žrtve, savetodavni rad sa žrtvom, opservacija od strane Centra za socijalni rad, smeštaj žrtve u sigurnu kuću, izrada plana usluga od strane Centra za socijalni rad, priprema žrtve za svedočenje, dok je 46% odgovorilo da se mere sastoje u pokretanju različitih sudskih postupaka a 18% tužilaca je pak navelo da

---

⁵⁹ Konstantinović Vilić, S., Penologija, SVEN, Niš, 2006.godina, str.101

se mere zaštite sastoje od kontrole izrečenih hitnih mera ili jednokratnoj novčanoj pomoći. Analizirajući odgovore tužilaca koji se odnose na mere zaštite žrtava, stiče se utisak da postoji izvestan stepen nesigurnosti u pogledu vrste i obima mera koje se mogu predvideti individualnim planom zaštite, te smo mišljenja da bi bilo uputno ustanoviti standardizovani individualni plan tako što će grupe za koordinaciju i saradnju biti u obavezi da predvide mere koje se odnose na pokretanje sudskih postupaka radi dugotrajnije zaštite, mere koje se odnose na osnaživanje žrtve putem različitih psihosocijalnih programa i mere koje se odnose na praktična pitanja vezana za život žrtve (pronalazak posla, obrazovanje, mesto stanovanja u dr).

Istraživanjem je potvrđena i hipoteza da nije ustanovljen jedinstveni sistem kontrole realizacije individualnih planova zaštite iz razloga jer je 29% ispitanika je odgovorilo da kontrolu vrši Centar za socijalni rad, 28% grupa za koordinaciju i saradnju, 24% je odgovorilo policija, 11% je odgovorilo tužilaštvo a 1% sud, dok je 1% odgovorilo svi nadležni organi. Mišljenja smo da kontrolu realizacije individualnog plana zaštite treba da vrši grupa za koordinaciju i saradnju iz razloga jer jednom ustanovljeni plan zaštite ne treba da bude konstantan. Naprotiv, individualni plan zaštite treba da podleže promenama u skladu sa potrebama žrtve i realnim okolnostima. Putem kontrole realizacije planova zaštite grupa za koordinaciju bi imala mogućnost da isti menja i prilagođava žrtvi.

ZAKLJUČAK

Analizom važećih pravnih propisa Republike Srbije iz oblasti sprečavanja nasilja u porodici i podataka dobijenih istraživanjem zaključuje se da je Srbija u formalnopravnom smislu implementirala u velikoj meri Istanbulsku konvenciju. Međutim, kada se govori o faktičkom stanju u vezi sa primenom Istanbulske konvencije i ostvarivanja ciljeva postavljenih u njoj, jasno je da se moraju preduzimati brojne mere, kako bi zaista i došlo do sprečavanja nasilja u porodici i zaštite žrtava. Neophodno je na dalje, unaprediti postupanje nadležnih državnih organa i to kako prilikom sprovođenja istrage, tako i u pogledu obezbeđenja pomoći i suštinske zaštite žrtava. U tom smislu neophodno je ustanoviti ujednačenu sudsku praksu u primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, uticati da nadležni državni organi sistematično pristupaju slučajevima nasilja u porodici a posebnu pažnju usmeriti na stvaranje i unapređenje mehanizama dugotrajne zaštite žrtava i njenog osnaživanja i osamostaljivanja. Ne manje važno, je preduzimanje mera u cilju podizanja svesti javnosti o nasilju u porodici, pravnim mehanizmima za njegovo predupređenje i o pokazateljima nasilja u porodici. Na kraju, može se zaključiti da zakonski sistem Republike Srbije stvara dobaru osnovu za svrsishodno delovanje.

LITERATURA

1. Carić, S., Evropsko pravo ljudskih prava, Intermex, Beograd, 2016.godina,
2. Konstantinović-Vilić,S.,Kostić,M.,Nikolić-Ristanović,V.,Kriminologija, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2012.godina,
3. Konstantinović Vilić, S., Penologija, SVEN, Niš, 2006.godina,
4. Kostić,M.,Konstantinović Vilić,S., Viktimologija-Osnove učenja kroz pojedinačne teme, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, 2012. godina, str.456
5. Ustav RS, Sl.glasnik RS br.98/06
6. Porodični zakon RS, Sl.glasnik RS br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
7. Krivični zakonik RS, Sl.glasnik RS br 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013
8. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Sl. Glasnik RS br.94/16
9. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#part1>
10. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>
11. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/beijingdeclaration.html>
12. <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>
13. <http://forumsudija.org.rs/rs/>
14. <https://hudoc.echr.coe.int/eng>

**APPLICATION OF THE LAW ON PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE
REPUBLIC OF SERBIA**

Summary

One of the most significant international documents of regional character in the field of protection against domestic violence is The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against woman and domestic violence (Istanbul convention). The Republic of Serbia ratified the Istanbul Convention and in order to accomplish its binding obligations, adopted the Law on prevention of domestic violence, which is applied from 01.06.2017. The aim of this paper is examination of compliance of this Law with the Istanbul Convention, examination of the effects of this law so far, with a special review of the problems of the Law enforcement. Considering that the Law on prevention of domestic violence is the new one, it is necessary to provide an equal treatment of all state organs who directly apply this Law and all doubts and legal dilemmas should be interpreted in conjunction with the primary purpose of this Law and with purpose is fight against domestic violence.

Key words: *prevention of domestic violence.*

СТРАХ ОД НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Мр Сретко Јанковић⁶⁰
судија Апелационог суда у Београду

Апстракт: *Насиље и насилнички криминалитет су део наше свакодневнице, а познато је да највећи страх од криминалитета изазивају поједини облици насилничког криминалитета. Страх од криминалитета је у знатној мери последица медијског извештавања, посебно о појединим облицима насилничког криминалитета, с обзиром да грађани највише сазнања о криминалитету добијају преко медија. Ако је изражен у већој мери, страх од криминалитета може представљати озбиљан друштвени проблем, односно може веома негативно утицати на живот појединца, али и шире друштвене заједнице. Научници немају јединствено мишљење о самом појму страха од криминалитета, те постоје и различите дефиниције овог појма, а често се истиче да је то само подврста општих људских страхова. Бројна истраживања која су се бавила страхом од криминалитета су утврдила да највећи страх од криминалитета осећају жене и старије особе, иако су објективно мање изложени криминалитету, затим, да лична виктимизација такође утиче на повећани страх од криминалитета, те да већа изложеност медијским садржајима о криминалитету (посебно када су у питању одређене друштвене групе, нпр. деца) може утицати на појачавање страха од криминалитета, итд. У одређеним случајевима, страх од криминалитета може довести и до тзв. моралне панике, што опет може довести до захтева за појачавање кривичноправне репресије. Међутим, држава не сме користити страх од криминалитета да би појачала репресију, већ више мора бити окретнута превенцији криминалитета, јер је то најбољи начин и за смањење страха од криминалитета.*

Кључне речи: *насиље, насилнички криминалитет, страх од криминалитета, медији.*

Увод

Може се рећи да је насиље појава која је иманентна сваком друштву и у свим фазама његовог развоја. Стога се некада наводи да је историја људског друштва заправо историја насиља. Насиље је и данас присутно скоро у свим сферама друштвеног живота, па га срећемо у школи, породици, на спортским такмичењима, у скупштини, литеративи, филмовима, телевизији, штампи, компјутерским игрицама, међу криминалним бандама, између нација, између држава. Насилнички криминалитет представља најопаснији вид криминалитета и код људи изазива снажну реакцију, за разлику од неких других видова криминалитета. Наиме, на насилничка кривична дела се реагује бурно и са неспорним одбацивањем, што је веома добро познато како органима формалне социјалне контроле, тако и медијима и творцима продуката масовне културе⁶¹. Ови први често огорчење грађана и њихов страх од виктимизације користе да би поштрили пунитивну реакцију на свеукупни криминалитет, медији конзументе засипају сензационалистичким приказивањем насилничких дела, аутори дела популарне културе шокирају гледаоце и читаоце најбизарнијим причама које, константно померају границе приказане бруталности⁶². Последице овакве манипулације (иза које не стоји искрена жеља да се оваква дела разумеју и њихово вршење предупреди) су све бруталнија казнена реакција и све застрашенији људи⁶³.

---

⁶⁰ jankovic@bg.ap.sud.rs

⁶¹ Игњатовић, Ђ.(2011): Појам и етиологија насилничког криминалитета, *Stimen*, бр.1, стр. 180

⁶² Ibid

⁶³ Ibid

Постојање страха од криминалитета представља значајан друштвени проблем који има негативни утицај на квалитет живота појединаца и шире друштвене заједнице. Наиме, тај страх нарушава социјалну кохезију, слаби социјалне везе, док на индивидуалном плану угрожава личне слободе ограничавајући слободу кретања и доприноси осећању несигурности и незадовољства суседством, радом органа формалне друштвене контроле и укупним животом у заједници⁶⁴. Другим речима, страх од злочина производи социјалне последице кроз два канала, прво, због страха људи се осећају нелагодно, те уместо да у својим домовима уживају у спокојству и сигурности, осећају се рањиво и изоловано, и друго, што тај страх доводи до повлачења људи из социјалног живота и опредељује их да улажу време и новац у превентивне мере⁶⁵.

С обзиром да кривична дела насилничког криминалитета изазивају највећи страх код грађана, желели смо, пре свега, сагледати која кривична дела можемо убројити у насилнички криминалитет и која од њих изазивају највећи страх, те шта је заправо страх од криминалитета. Посебно желимо обратити пажњу о томе у којој мери медији доприносе стварању и јачању страха од криминалитета, а указаћемо и на нека истраживања која су се бавила страхом од криминалитета. На крају, настојаћемо да укажемо колико је страх од насилничког криминалитета оправдан и у којем обиму је потребно предузимати одговарајуће мере за његово сузбијање.

Насилнички криминалитет

Одредити шта спада у насилнички криминалитет није нимало лако. Насилнички криминалитет се у криминолошкој литератури најчешће дефинише као криминалитет који обухвата кривична дела са елементима насиља, тј. кривична дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на жртву или се њиме прети. Полазећи од одређених критеријума, Стојановић З. у категорију деликата насиља сврстава три врсте кривичних дела с обзиром на њихов законски опис⁶⁶. Прво, то су она кривична дела која у свом законском опису садрже израз „насиље“ (нпр. насиље у породици). Друго, ту спадају и она кривична дела која у свом законском опису садрже силу или (квалификовану) претњу као начин извршења (сам појам насиља *stricto sensu* не укључује претњу). Наиме, овај аутор истиче да је могућа и претња насиљем, па и зато треба разликовати претњу и насиље, те сматра да ипак, кривична дела учињена употребом (квалификоване) претње треба укључити и деликте насиља, јер би било неприхватљиво да се прави разлика између једног истог кривичног дела с обзиром на то да ли је учињено употребом силе или претњом (нпр. у чему је суштинска разлика између силовања или разбојништва ако су учињени употребом силе, или претњом?)⁶⁷. Међутим, указује и на то да не треба свако кривично дело које се може извршити претњом сврстати у кривична дела насиља (нпр. кривично дело уцене). Треће, деликтима насиља треба сматрати и она кривична дела која у свом законском опису не садрже ни насиље, а ни силу или претњу, али је њихова радња извршења, по правилу, везана са чином насиља (нпр. кривична дела којима се напада на живот и тело: убиство, телесне повреде)⁶⁸. Нека од њих, како истиче овај аутор, иако у законском опису не садржи израз „насиље“, без сумње заслужују да буду сврстана у кривична дела насиља (нпр. кривично дело учествовања у тучи), док нека од тих кривичних дела могу се извршити и на ненасилан начин, тј. без примене онога што се у кривичном праву подразумева под појмом насиља *stricto sensu* (нпр. убиство извршено нечињењем не би се по том критеријуму могло сврстати у кривична дела насиља или нпр.

---

⁶⁴ Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н. и Жунић, Н.(2016): Страх од криминалитета на територији града Ниша: испитивање родних разлика, Теме, број 1, стр.662

⁶⁵ Moore, M.H., Trojanowicz, R.C.(1988): Policing and the Fear of Crime, *Perspectives of Policing*, NIJ, US Department of Justice, Наведено према: Игњатовић, Ђ. И Симеуновић-Патић, Б.(2011): Виктимологија, Београд, стр. 110

⁶⁶ Стојановић, З.(2014): Кривичноправни појам насиља, зборник Насиље у Србији- узроци, облици, последице и друштвене реакције, Тара, стр. 1-8

⁶⁷ Ibid

⁶⁸ Ibid

убиство извршено тровањем). Када се говори деликтима насиља, нужно је да се уведе једно ограничење, тј. употреба силе или претње у циљу повреде или угрожавања заштитеног добра треба да се врши противправно, да би се тако из сфере инкриминација изузели акти насиља, који су под одређеним условима, правно дозвољени⁶⁹.

Велики број кривичних дела прописаних кривичним законом из различитих група кривичних дела могу се сврстати у насилнички криминалитет, као нпр. насилничко понашање, силовање, разбојништво, отмица, тероризам, кривична дела којима се врши напад на службена или војна лица, изнуђивање исказа, оружана побуна, геноцид, ратни злочини и др. Осим тога, о насилничком криминалитету може се говорити и код кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја (код тзв. бахатих и насилних вожњи), насиљу на Интернету, и др. Међу кривичним делима насилничког криминалитета, страх од криминалитета у највећој мери изазивају тешка убиства и силовања, посебно ако су жртве тих дела деца, а последњих година страх од криминалитета нарочито генеришу кривична дела тероризма.

Страх од криминалитета

Повећано научно интересовање за страх од криминалитета једна је од многобројних последица суштинских промена у социолошком начину размишљања о криминалу⁷⁰. Наиме, док се традиционално тежило праћењу распрострањености, структуре и динамике кретања криминалитета као масовне друштвене појаве, те откривању његових могућих индивидуалних и социјалних узрока, а с циљем превенције и адекватног третмана учиниоца, у новије време све већи нагласак се ставља на перцепцију криминалитета као „масовног ризика“, чије штетне последице ваља по сваку цену обуздати: средишња варијабла више није криминал као такав, већ осећај о криминалу или искуство с криминалом⁷¹. Ова промена о начину социолошког размишљања о криминалу јавља се са јачањем виктимологије и иницијативама за јачање права жртава. Један од разлога зашто је страх од криминала постао значајно друштвено и политичко питање и привукао толико друштвених научних истраживања, јесте да се он широко схвата као значајан друштвени проблем⁷².

Страх о криминалитета је сложен, односно комплексан друштвени феномен, а често се оспорава концепт самосталног страха од криминалитета, тј. истиче се да је он само израз или модалитет општих људских страхова и несигурности. Наиме, нема доказа да се страх од криминалитета значајно разликује од осталих врста страхова. Тако, страх од криминалитета се може појавити као реакција не непосредну опасност са којом је неко лице суочено, али се може појавити и као ишчекивање могуће претње или као реакција не догађаје из окружења. Страх од криминалитета се дефинише као доживљај појединца или групе, перцепција или емоција у односу на криминалитет или јавни ред, а који има негативан учинак на њихова осећања, размишљања или понашања и квалитет њиховог живота⁷³. Постоје и друге дефиниције страха од криминалитета, а једна га одређује као рационално или ирационално стање узнемирености или стрепње код неког лица који су изазвани веровањем да је у опасности да претрпи виктимизацију злочиним⁷⁴. Неки аутори указују на потребу разликовања страха(емоције) од перцепције/процене ризика виктимизације, док други истичу да страх од криминалитета

---

⁶⁹Лазаревић, Љ.(2002): Деликти насиља – кривичноправни аспект, зборник Деликти насиља (кривичноправни и криминолошки аспект), Будва, стр.13

⁷⁰Robert, P. (2007.): *Insecurity and Fear of Crime*. U: Ritzer, George (ur.). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing, 2339-2344, 2342., Наведено према: Гетош, А.М., Гиебел, С.(2012): Страх од криминалитета међу студентима Правног факултета у Сплиту, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, број 3, стр.535

⁷¹Ibid

⁷²Gray, Emily and Jackson, Jonathan and Farrall, Stephen (2008): *Reassessing the fear of crime*. *European Journal of Criminology*, 5 (3). pp. 363-380.

⁷³Гласновић Гјони, В.(2006): Страх од криминалитета: обележја спола и доби, Хрватски летопис за казнено право и праксу, број 1, стр.170

⁷⁴Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б.(2011): Виктимологија, оп. цит., стр.108

представља управо комбинацију когнитивног (процена ризика) и емоционалног елемента⁷⁵. Стога и већина аутора при дефинисању страха од криминалитета указују на разлику између објективног страха од криминалитета и процене ризика, а сами тим, поставља се и питање да ли се код истраживања мери сам страх или перцепција страха.

Научници су утврдили многе варијабле које се могу повезати са страхом од криминалитета, као што су: животна доб, пол, процењени ризик од виктимизације, услови у суседству, степен изложености медијским садржајима о криминалитету, и др., али ниједна од њих се не може узети као примарни узрок мањег или већег степена страха од криминалитета. Тако, нпр. лична виктимизација (лично искуство са криминалитетом) и перципирани ризик могу утицати на повећање страха од криминалитета, док нпр. социјална интеграција и кохезија у суседству могу утицати на његово смањење.

Савремена истраживања посматрају страх од криминалитета мултидимензионално, а према њима он укључује: а) перцепцију о могућем угрожавању; б) пратећи ефективни доживљај, и в) одговарајући мотив, тј. подстрек на деловање⁷⁶.

У теорији се могу препознати четири модела који објашњавају концепт страха од криминалитета:

1) *Модел социјалне контроле* – Овај модел претпоставља да је социјална контрола, односно њен недостатак већи извор страха од објективног ризика од виктимизације. Наиме, социјални неред, као што су лоше фасаде, разбацано смеће, присуство просјака и луталица, присуство малолетника без надзора, јавно опијање, и сл. делују узнемирујуће на становнике тог подручја и изазивају већи страх него изложеност било којем кривичном делу.

2) *Модел рањивости* – Овај модел претпоставља физичке и социјалне карактеристике појединаца које доприносе страху од криминалитета, с обзиром да неке особе себе сматрају физички рањивијим под одређеним околностима и неспособним да се одбране од напада на себе и имовину. Наиме, многа истраживања су показала да су жене и старије особе посебно рањиве и да испољавају већи страх од криминалитета. Када су у питању жене, код њих је највећи страх изражен у погледу страха од силовања, с обзиром да је то најчешћи облик виктимизације на женама, али, како неки истичу, ако се страх од силовања стави под контролу, онда се страх од осталих облика криминалитета не разликује од особа мушког пола.

3) *Модел виктимизације* – Овај модел се темељи на принципу како је страх од криминалитета узрокован властитим „сусретом“ с криминалитетом или на информацијама које људи чују о криминалним акцијима било преко разговора с другим људима или преко медија. Често се догађа, како подаци у истраживањима показују, постоји јача повезаност између између страха од криминалитета и индиректне виктимизације него до страха од криминалитета и директне виктимизације.

4) *Еколошки модел* – Овај модел указује да постоји довољно доказа који показују како је страх од криминалитета повезан с местом боравка, где они који живе у урбаним подручјима имају већи степен страха од криминалитета у односу на особе које живе у руралним подручјима. Једно од могућих објашњења ове појаве је да је страх од криминалитета рационални одговор на велики ризик од виктимизације због већег процента криминалитета у урбаним него у руралним подручјима⁷⁷.

Један од значајних модела објашњења страха од криминалитета дао је холандски аутор Адри ван дер Вурф (Adri van der Wurff), а он садржи два подмодела: социо-демографски, који се темељи на широко прихваћеним тезама рањивости, нереди и социјалне интеграције, а обухвата варијабле као што су: пол, узраст, образовни ниво, круг познаника које особа виђа у суседству, и др., и социолошко-психолошки, који почива на претпоставци да је страх од

---

⁷⁵ Ibid

⁷⁶ Gabriel, U., Greve, W. (2003): The psychology of fear of crime: conceptual and methodological perspectives. *British Journal of Criminology*, 43, 3, 600-614., Наведено према: Долежал, Д.(2009): Разумијевање страха од криминалитета, Хрватска ревија за рехабилитацијска истраживања, број 2, стр. 4

⁷⁷ Детаљније о овим моделима видети: Долежал, Д.(2009): Разумијевање страха од криминалитета, Хрватска ревија за рехабилитацијска истраживања, број 2, стр. 1-14

криминалитета повезан са четири компоненте које имају социолошко-психолошки карактер, а то су: привлачност или атрактивност, лоша намера, снага и криминализирајући простор⁷⁸.

Страх од криминалитета треба разликовати од забринутости око криминалитета, јер је неспорно да смо сви ми у мањој или већој мери забринути због пораста криминалитета, било на локалном подручју, било на ширем подручју. Осим тога, јасно је да ће особе које су већ биле жртве кривичног дела осећати већи страх од поновне виктимизације⁷⁹ од особа које нису имале такво искуство. Страх од криминалитета може утицати на опирање жртве да се врати пријашњем животу, односно да резултира већом изолованошћу. Када су у питању жртве криминалитета, страх од поновне виктимизације не осећају само оне, већ често и чланови породице жртве, па се дешава нпр. да се родитељи плаше да пуне дете да само излази из куће, ако је оно претходно било жртва неког насилничког кривичног дела. У судској пракси је уочено да жртве различито реагују на поједине облике насилничког криминалитета, с обзиром да код неких жртва услед напада може да наступи скоро потпуна блокада и немогућност за пружање било каквог отпора нападачу, док су неке особе храбре и не испољавају страх, већ се супростављају нападачу⁸⁰. Изложеност криминалитету и страх од криминалитета су саставни део данашњег живота, а неки истичу да страх од криминалитета понекад добија карактер моралне панике. Стога, криминолози с правом истичу да је смањење страха од криминала можда важнији циљ превентивне политике и политике социјалне сигурности него што је *de facto* смањење обима криминала⁸¹.

Страх од криминалитета је различитог степена у појединим земљама, Тако, нпр. скандинавске земље, осим што имају најнижу стопу затворених лица, али и највећа улагања у социјалну политику, имају највиши ниво јавног поверења и политичког легитимитета, као и најнижи ниво страха од криминалитета, док, с друге стране, Енглеска и већина источноевропских земаља мање улажу у социјалну политику и бележе нижи ниво поверења и политичке легитимности, као и више страха од криминалитета⁸².

Медији и страх од криминалитета

На раширеност и интензитет страха од криминалитета утичу и медији, а посебно негативне последице изазивају сензационалистичко и селективно извештавање и медијске злоупотребе монструозних злочина, што може довести до прецењивања ризика виктимизације и повећаног страха код одређених сегмената популације (жена, старих, и др.)⁸³. Тако се дешава да иако у одређеном периоду постоји опадање криминалитета, страх људи од криминалитета може да буде у порасту зависно од количине емитованог насиља на телевизији. Ово је потврђено у студији Центра за јавну политику на универзитету у Пенсилванији⁸⁴.

Медији често селективно информишу грађане о криминалитету, понекад и уз непотребну драматизацију, што доводи до искривљене слике о криминалитету у јавности. Другим речима, улога медија може бити позитивна и негативна. Наиме, позитивна улога медија састоји се у томе да могу утицати на перцепцију јавности о криминалитету као негативној и штетној друштвеној појави, да едукативно утичу на грађане о превенцији криминалитета, могу остварити контролну улогу свих субјеката друштвене реакције на криминалитет, и сл. С друге стране, улога медија може бити и негативна, ако су медији фокусирани на сензационалистичко извештавање могу код грађана створити искривљену слику о криминалитету, а самим тим и

⁷⁸ Поповић-Ћитић, Б., Ђурић, С.(2014): Страх од криминала у Београду: тестирање модела социо-демографских и социолошко-психолошких фактора, Социолошки преглед, број 2, Београд, стр.209-228

⁷⁹ Жртве разбојништава извршених на улици у својим исказима пред судом често наводе да осећају страх од поновног напада када се нађу на улици, да стално имају осећај да их неко прати, и сл.

⁸⁰ У Београду је било неколико случајева да су се жртве оружаног напада супроставиле нападачу, а у неким случајевима су чак и успеле да разоружају нападача

⁸¹Звекић, У.(2001): Жртве криминала у земљама у транзицији, Београд, стр. 79

⁸² Соковић, С.(2011): Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), Crimen, број 2, стр. 222-223

⁸³Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б.(2011): оп. цит., стр.110

⁸⁴Видети: Због насиља на ТВ-у, људи се више боје криминала, али не и пораста криминала, Доступно на: <http://www.deadline.com/>, Приступ: 14.02.2018.

погрешан однос према учиниоцу и жртви, могу деловати узнемирујуће и код грађана изазвати или појачати страх, и сл. У том смислу, неадекватно медијско приказивање насилничког криминалитета може довести и до стварања разних стереотипа и предрасуда.

Како истиче Гарланд (Garland) медијско презентирање криминалитета даје оквир, тј. емоционалну ноту корисника медија и њиховог искуства криминалитета, а на основу структуре и вредности које о криминалитету диктирају сами медији, због чега се ствара искривљена слика о феномену криминалитета којег они представљају⁸⁵.

И површан преглед црних хроника у дневним новинама јасно показују да је предмет медијске пажње углавном насилнички криминалитет. И сами наслови чланака у којима се користе речи „монструм“, „серијски силоватељ“, „хладнокрвни убица“ и сл., концепирани су тако да привуку пажњу читалаца, а такав сензационалистички начин извештавања о криминалитету може допринети ширењу страха од насилничког криминалитета. С друге стране, неки указују да медији могу да буду и криминогени фактор, мада је изузетно тешко доказати претпоставку о медијима као криминогеном фактору, с обзиром да ни истраживања о повезаности изложености деце и младих насилничким садржајима на телевизији и агресивног понашања, нису показали да постоји значајнија веза између те две ствари⁸⁶. Међутим, у нашој судској пракси је било случајева насилничког криминалитета где су учиници тешких кривичних дела опонашали јунаке из филма који су гледали⁸⁷.

Треба истаћи да у тржишним условима страх представља најважнију робу коју медији износе на продају, дајући му при том све више простора, па стога и не чуди да су људи који много гледају телевизију склонији од других да своје суседство посматрају као несигурно, верују да криминалитет расте и да су изложени опасности⁸⁸. С обзиром да су грађани свакодневно бомбардовани разним информацијама, стално су уплашени са константним осећајем несигурности, а како имају урођену потребу да траже сигурност, коју због медија не могу да остваре, јер медији тестирају колико страха грађани могу да издрже, а они им узвраћају тако што се све више плаше⁸⁹. Стога, у условима опште и веома изражене несигурности реални криминалитет надрастају митови о злочину, који производе „моралну панику“ и захтевају адекватан одговор, односно све строжије кажњавање⁹⁰.

Истраживање страха од криминалитета

У европским земљама вршена су бројна истраживања страха од криминалитета, а резултати тих истраживања показују да нема значајнијих разлика у погледу фактора који доприносе страху од криминалитета, те да се закључци тих истраживања углавном свде на то да већи страх од криминалитета имају жене и старији људи, као и особе које себе сматрају слабијим, које сматрају да нису способне да се одбране од евентуалног напада, које своје окружење доживљавају као извор опасности, те које себе из разних разлога виде као потенцијалну жртву⁹¹.

Истраживање које је спроведено у Београду, на узорку од 397 испитаника, показало је да једна трећина испитаника показује висок ниво страха од криминалитета, затим, да је виши ниво страха забележен код особа женског пола, те код старијих особа и особа са нижим образовним статусом, итд⁹².

---

⁸⁵Garland, D. (2000), The Culture of High Crime Societies: Some Preconditions of Recent “Law and Order” Policies. British Journal of Criminology, Vol. 40, No. 3: 347-375.

⁸⁶Илић, А.(2010): Медији и насилнички криминалитет, зборник Насилнички криминал: етиологија, феноменологија, превенција, Београд, стр.290

⁸⁷У Нишу су два малолетника лишили живота малолетног Милоша Кренића, по узору на јунаке из филма „Ране“, који су, како су рекли, гледали око 150 пута

⁸⁸Илић, А.(2017): Медији и криминалитет – криминолошки аспекти, докторска дисертација, Београд, стр.127-128

⁸⁹Илић, А.(2017): оп. цит., стр.129

⁹⁰Игњатовић, Ђ.(2010): Криминологија, Београд, стр.138, 139

⁹¹Поповић-Ћитић, Б., Ђурић, С.(2014): оп. цит., стр.210

⁹²Видети детаљније: Поповић-Ћитић, Б., Ђурић, С.(2014): оп. цит.

Истраживање спроведено међу студентима Правног факултета у Сплиту, на узорку од 1.230 испитаника, бавило се испитивањем општих страхова, укључујући и страх од криминалитета, с тим да су две трећине испитаника биле особе женског пола, док је само 10% испитаника раније било жртва кривичних дала (углавном насилних). Резултати истраживања нису потврдили тезу о постојању страха од криминалитета, а који би по својим детерминантама био специфичан у односу на читав низ других страхова (нпр. страха од болести, изолације у старости, и сл.) и да је страх од криминалитета заправо део општег осећаја несигурности испитаника⁹³.

Истраживање спроведено на узорку од 300 испитаника на подручју Воغوшће у Кантону Сарајево, показало је да страх од криминалитета код испитаника није изражен у значајнијој мери, с обзиром да се ради о субурбаном подручју. Неки резултати су интересантни, као нпр. да је 78% испитаника навело да има поверење у суседство, затим, да је 70% испитаника веома узнемирено због физичких обрачуна у насељима, итд.⁹⁴.

У истраживању спроведеном на узорку од 512 испитаника нса подручја града Ниша, показало је да нпр. да се 8,2% мушкараца плаши да сами ноћу ходају улицом, док код жена тај проценат износи 32,6%, затим да се 40,8% од свих испитаника највише плаши физичког напада, 19,9% се плаши одузимања новца и вредних ствари, 19,9% испитаника се плаши сексуалног насиља, 0,6% испитаника се плаши наркомана, итд. Иако статистике показују да су мушкарци много чешће жртве криминалитета, укључујући и насилнички криминалитет, међу испитаницама 38,9% је навело да се уопште не плаше убистава, док се 55,8% жена и 30,0% мушкараца навело да се веома плаши убистава⁹⁵.

Истраживања страха од криминалитета често прате и одређене методолошке тешкоће, посебно ако се приликом истраживања користе само појединачне варијабле, што може довести до погрешних резултата. Такође, постоје и многе дилеме око могућности мерења страха од криминалитета, а с друге стране, евидентне су и многе недоумице око степена утицаја појединих фактора на обим страха од криминалитета.

Закључна разматрања:

Насиље уопште, као и насилнички криминалитет, веома су старе друштвене појаве. Изучавање насиља започело је давно у прошлости, док се интересовање за страх од криминалитета јавља тек у 20. веку. Многа истраживања показују да насилнички криминалитет, односно његови поједини облици, изазивају највећи страх од криминалитета. Интересовању за страх криминалитета у многоме су допринели медији својим извештавањем о појединим облицима насилничког криминалитета.

Страх од криминалитета је веома сложен феномен, иако се често истиче да се он у битноме не разликује од осталих страхова, односно многи га сматрају подврстом општих људских страхова и несигурности. Ако је изражен у већој мери, страх од криминалитета може представљати озбиљан друштвени проблем, односно може веома негативно утицати на живот појединца, али и шире друштвене заједнице. Наиме, због страха од криминалитета грађани могу прибећи самоизолацији, избегавању изласка, предузимању разноврсних мера заштите и сл., што посебно може бити изражено код оних који су били жртве насилничког криминалитета.

Истраживања страха од криминалитета су утврдила да највећи страх од криминалитета осећају жене и старије особе, иако су објективно мање изложени криминалитету, затим, да лична виктимизација такође утиче на повећани страх од криминалитета, те да већа изложеност медијским садржајима о криминалитету (посебно када су у питању одређене друштвене групе, нпр. деца) може утицати на појачавање страха од криминалитета, итд.

Иако је насилнички криминалитет део наше свакодневнице, страх од криминалитета је често неоправдан, јер је претежно заснован на перцепцији криминалитета која се формира под

---

⁹³ Видети детаљније: Гетош, А.М., Гиебел, С.(2012): оп. цит.

⁹⁴ Видети детаљније: Капо, К.(2017): Обим, структура и страх од криминалитета у субурбаној средини (Студија случаја Опћина Воغوшћа), Криминалистичке теме, број 1-2, стр.17-33

⁹⁵ Видети детаљније: Константиновић-Вилић, С., Петрушић, Н., Жунић, Н.(2016): оп.цит.

утицајем медија, па се чак дешавају ситуације да криминалитет буде у опадању, али да страх од криминалитета буде у порасту.

Улога медија у информисању грађана о криминалитету може бити позитивна, а они могу бити значајан фактор у превенцији насилничког криминалитета, али с друге стране, сензационалистички начин извештавања о појединим облицима насилничког криминалитета може довести до предрасуда, погрешних схватања и стереотипа у вези са насилничким криминалитетом. С обзиром да грађани у великој мери своја сазнања о криминалитету добијају преко медија, могуће је да због велике количине информација о криминалитету дође до повећања страха од криминалитета, па чак и до моралне панике. То опет може имати за последицу поштравање репресије, а таквих примера је много, како у нашем окружењу, тако и у другим земљама⁹⁶. Стога се с правом истиче да страх од криминалитета не сме бити основ према коме се креира државна реакција на криминалитет, те да се наука мора супроставити злоупотребама резултата истраживања страха од криминалитета, као и неадекватној употреби разних анкета јавног мњења у вези са страхом од криминалитета.

Држава се мора више окренути превентивним мерама у спречавању криминалитета, а самим тим, и већој примени мера социјалне заштите, као што се то чини у скандинавским земљама, у којима је ниво криминалитета веома низак, али и најмањи страх од криминалитета. Иако медији у највећој мери послују на тржишним принципима, мора се одговарајућим мерама утицати на потенцирање њихове позитивне улоге у обавештавању грађана о насилничком криминалитету, те да они постану значајно средство у превенцији насилничког криминалитета и да утичу на смањење страха од криминалитета.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Долежал, Д.(2009): Разумијевање страха од криминалитета, Хрватска ревија за рехабилитацијска истраживања, број 2, Загреб.
2. Гетош, А.М., Гиебел, С.(2012): Страх од криминалитета међу студентима Правног факултета у Сплиту, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, број 3.
3. Gray, Emily and Jackson, Jonathan and Farrall, Stephen (2008): Reassessing the fear of crime. *European Journal of Criminology*, 5 (3).
4. Гласновић Гјони, В.(2006): Страх од криминалитета: обележја пола и доби, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, број 1, Загреб.
5. Gabriel, U., Greve, W. (2003): The psychology of fear of crime: conceptual and methodological perspectives. *British Journal of Criminology*, 43, 3.
6. Garland, D. (2000), The Culture of High Crime Societies: Some Preconditions of Recent “Law and Order” Policies. *British Journal of Criminology*, Vol. 40, No. 3.
7. Игњатовић, Ђ.(2010): Криминологија, Београд.
8. Игњатовић, Ђ.(2011): Појам и етиологија насилничког криминалитета, *Crimen*, бр.1, Београд.
9. Игњатовић, Ђ. И Симеуновић-Патић, Б.(2011): Виктимологија, Београд.
10. Илић, А.(2010): Медији и насилнички криминалитет, зборник *Насилнички криминал: етиологија, феноменологија, превенција*, Београд.
11. Илић, А.(2017): Медији и криминалитет – криминолошки аспекти, докторска дисертација, Београд.
12. Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н. и Жунић, Н.(2016): Страх од криминалитета на територији града Ниша: испитивање родних разлика, *Теме*, број 1.
13. Капо, К.(2017): Обим, структура и страх од криминалитета у субурбаној средини (Студија случаја Опћина Вогошћа), *Криминалистичке теме*, број 1-2.
14. Лазаревић, Љ.(2002): Деликти насиља – кривичноправни аспект, зборник *Деликти насиља (кривичноправни и криминолошки аспект)*, Будва.

---

⁹⁶Неке примере тзв. „паничног законодавства“ имали смо и у Србији, прописивањем строжих казни за поједина кривична дела насилничког криминалитета, али и доношење посебних репресивних закона, као нпр. тзв. „Маријин закон“, што је уследило након неколико тешких убистава и силовања у којима су жртве била деца, а којима су се медији много бавили

15. Moore, M.H., Trojanowicz, R.C.(1988): Policing and the Fear of Crime, *Perspectives of Policing*,NIJ, US Department of Justice.
16. Поповић-Ћитић, Б., Ђурић, С.(2014): Страх од криминала у Београду: тестирање модела социо-демографских и социолошко-психолошких фактора, *Социолошки преглед*, број 2, Београд.
17. Robert, P. (2007.): Insecurity and Fear of Crime. U: Ritzer, George (ur.). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.
18. Соковић, С.(2011): Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, број 2.
19. Стојановић, З.(2014): Кривичноправни појам насиља, зборник *Насиље у Србији- узроци, облици, последице и друштвене реакције*, Тара.
20. Звекић, У.(2001): Жртве криминала у земљама у транзицији, Београд.

FEAR OF VIOLENT CRIMINALITY

Summary

Violence and violent crime are part of our everyday lives, and it is well known that the greatest fear of crime is caused by certain forms of violent crime. Fear of crime is to a considerable extent the consequence of media reporting, especially on some forms of violent crime, given that citizens get the most information about criminality through the media. If it is expressed to a greater extent, the fear of crime can be a serious social problem, which can have a very negative impact on the life of the individual as well as the wider community. Scientists do not have a single opinion on the notion of fear of crime, and there are different definitions of this term, and it is often pointed out that this is only a sub-category of general human fears. Numerous studies on fear of crime have found that women and older people feel the greatest fear of crime, although they are less exposed to crime, then personal victimization also affects increased fear of crime, and that greater exposure to media content about criminality (especially when it comes to certain social groups, eg children) can increase the fear of crime, etc. In certain cases, the fear of crime can lead to the so-called moral panic, which again can lead to the demand for intensifying criminal repression. However, the state should not use the fear of crime in order to increase repression, but it must be more focused on the prevention of criminality, because it is the best way to reduce fear of crime.

Key words: *violence, violent crime, fear of crime, media.*

NASILJE U PORODICI – ZLOČIN BEZ ADEKVATNE KAZNE

*Milica Luković⁹⁷, Master defektolog
Vera Petrović⁹⁸, Master defektolog*

“U porodici imate više šansi da budete ubijeni, povređeni ili psihički napadnuti nego u bilo kojoj drugoj društvenoj situaciji. Porodica je najnasiljnija grupa u društvu, sa izuzetkom policije i vojske” (Roech, 1984)

Apstrakt: *Nasilje u porodici jeste problem koji egzistira u porodici od njenih najprimitivnijih oblika, koji prožima sva društva i sve kulture bez obzira na stepen njihove razvijenosti. Postojanje nasilja u porodici se ne primećuje dovoljno jer ga članovi porodice čuvaju kao tajnu, smatrajući da je to što se dešava u porodici deo njihove privatnosti. Krivično delo nasilja u porodici uvedeno je u zakonodavstvo Republike Srbije 2002. godine, kada država po prvi put objavljuje da nasilje u porodici nije lična stvar porodice nego da je društveno i državno pitanje, čime se obavezuje da učinioce ovog krivičnog dela kažnjava. Neposredni povod za uvođenje ove inkriminacije u naše krivično zakonodavstvo bila je težnja za zaštitom porodice i porodične zajednice kao opšteg zaštitnog objekta, ali i zaštitom pojedinih članova od drugog člana porodice koji primenjuje nasilje. Dostupni statistički podaci, ukazuju da je ova pojava sve više zastupljena, odnosno da se iz godine u godinu broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici uvećava. Takođe, uvećava se i broj osuđenih za krivično delo nasilje u porodici, iako je evidentno da je taj broj daleko manji od broja prijavljenih slučajeva. U radu su korišćeni zvanični podaci Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije za period od 2007. do 2016. godine. Cilj rada je sagledati obim prijavi i optuženja za krivično delo nasilje u porodici. Dodatno, sa aspekta utvrđivanja blage, odnosno stroge kaznene politike, analiza je vršena u pravcu utvrđivanja vrste i mere izrečenih krivičnih sankcija za nasilje u porodici.*

Ključne reči: *nasilje, nasilje u porodici, društvena reakcija, kazna.*

Uvod

Nasilje u porodici pripada onim izučavanim pojavama koje, iako na prvi pogled ostavljaju malo prostora za nedoumice, zapravo predstavljaju polje konstantnih sukoba, različitih teorijskih, istraživačkih i pragmatičnih pristupa. Reč je o problemu koji prati porodicu od njenih najprimitivnijih oblika, koji prožima sva društva i sve kulture bez obzira na stepen njihove razvijenosti. Nasilje koje se čini prema članovima porodice ima specifične karakteristike u odnosu na nasilje učinjeno van porodice. Nasilje u porodici uglavnom predstavlja zloupotrebu moći i kontrolisanje članova porodice koji imaju manje moći ili raspolazu manjim resursima (Obretković, 1998). Statistički podaci i podaci nadležnih institucija koje se bave problemom nasilja u porodici, ukazuju da je ova pojava sve više zastupljena, odnosno da se iz godine u godinu broj prijavljenih slučajeva nasilja uvećava (Nikolić-Ristanović, 2010). Istovremeno, ovakvi podaci govore i o tome da je podignut nivo svesti o neprihvatljivosti ovog oblika nasilja. Trend porasta nasilja u porodici nije zaobišao ni našu zemlju. Društvena i ekonomska kriza u Srbiji u toku poslednje decenije, tranzicija ka kapitalizmu, uz postojeća tradicionalna i patrijahalna shvatanja, nesumnjivo su značajno uticali na povećanje nasilja u celini, posebno nasilja u porodici. Problem nasilja u porodici tek u poslednje vreme privlači značajniju pažnju javnosti, ali se ne retko, još uvek smatra da je to privatna stvar (problem „izmišljen” ili „uvezen” sa Zapada) (Stevanović, 1998: 27). Postojanje nasilja u porodici se ne primećuje dovoljno jer ga članovi porodice čuvaju kao tajnu, smatrajući da je to što se dešava u porodici deo njihove privatnosti,

---

⁹⁷ lukovic.milica88@gmail.com

⁹⁸ verapetrovic0101@gmail.com

“porodična stvar” za koju okolina ne sme da sazna. Posledice ovakvog shvatanja su umanjivanje opasnosti i raširenosti ove pojave, ali i pravna nepokrivenost i neadekvatna regulisanost ovog područja (Stevanović, 1998). Primena nasilja u porodičnim odnosima svakako nije privatna stvar, već kriminalitet koji treba da bude društveno (krivičnopravno) sagledan i tretiran (Nikolić-Ristanović, 2010). Nasilje u porodici jeste problem koji povlači za sobom određenu odgovornost društva i države, a i spremnost nadležnih institucija da na tu pojavu reaguju. Imajući u vidu da je nasilje u porodici globalni društveni problem i socijalna patologija, države su zainteresovane za uvođenje efikasnih mera radi sprečavanja i suzbijanja ove kriminalne pojave. Jedna od najznačajnijih međunarodnih konvencija u toj oblasti je Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz 2011. godine (Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic violence, CETS No. 10) koju je Srbija ratifikovala 2013. godine (Sl. glasnik RS-Međunarodni ugovori, br.12 od 31.10.2013). Pored Krivičnog zakonika - KZ (Sl. glasnik RS, br. 94/16) koji predviđa krivično delo nasilja u porodici, u Republici Srbiji je donošenjem Porodičnog zakona (Sl. glasnik RS, br. 18/05) iz 2005. godine (PZ) uveden sistem mera radi zaštite od nasilja u porodici, te je pored krivičnopravne, žrtvama nasilja u porodici, omogućena i porodičnopravna zaštita. Takođe, u cilju sprečavanja nasilja u porodici, Skupština RS je u novembru 2016. godine izglasala i novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. glasnik RS, br. 94/16), koji je stupio na snagu 01. juna 2017. godine. Poslednjih godina iskazana je politička volja da se pitanja porodičnog nasilja smatraju jednako važnim kao i ostali društveni problemi, kako na najvišem nivou tako i na nivou lokalne zajednice i da svaka od ustanova subjekata zaštite, sama po sebi, donosi promene u praktičnom delovanju. Pitanje koje se postavlja, jeste, da li su ovim zakonima i zakonskim okvirima predviđene adekvatne kazne, pravni i društveni odgovori za nasilje u porodici u Srbiji, koji bi bili upodobljeni našoj stvarnosti i potrebama žrtava?

Definisanje pojma nasilja u porodici

Okvire definisanja nasilja u porodici neposredno određuje stanovište iz kojeg se posmatra, a sam kontekst u najvećoj meri opredeljuje njegovo značenje (Lerman, 1992: 219). U naporima da se definiše nasilje u porodici teži se osvetljavanju ovog problema sa različitih aspekata, koje bi služilo predupređivanju daljeg povređivanja svih uključenih aktera. Definisanju nasilja u porodici, prethodi definisanje pojmova “porodica” i “nasilje”.

Porodica se najčešće prihvata kao fenomen svakodnevnog iskustva tako da se gotovo uopšte ne postavlja pitanje njenog definisanja, a ako se i postavi svako smatra da je dovoljno kompetentan da daje sudove i tumači porodicu (Milić, 2007). Definirati porodicu, kako smatra Pašalić-Kreso, nije jednostavno i predstavlja veliki izazov. Porodica je kroz istoriju menjala svoj oblik i padala pod uticaj dešavanja u društvu, ali je ipak sačuvala svoju osnovnu funkciju (Pašalić-Kreso, 2004). Ona predstavlja primarno područje socijalizacije i sveukupnost intraporodičnih interakcija i odnosa sa okolinom što je čini dosta složenom mrežom odnosa (Milić, 2007). Ona je most između pojedinca i društva, ali sa svoje strane takođe emituje određene impulse ka širem društvenom okruženju čiji jeste manje ili više integrisani deo. Sa druge strane, porodica se smatra medijem kroz koji društvo utiskuje svoj žig svojevrsnoj strukturi deteta, a time i odraslog pojedinca (From, 1986).

Na međunarodnom planu, porodica se definiše Opštom deklaracijom o pravima čoveka UN iz 1948. godine (Usvojena i proklamovana od strane Generalne skupštine rezolucijom 217A(III) od 10.decembra 1948.godine) i ona glasi: „Porodica je prirodna i osnovna ćelija društva i ima pravo na zaštitu društva i države“. U mnogim savremenim pravima, definicija porodice ne postoji kao takva. Jedan od razloga, zašto zakoni iz porodične oblasti u savremenim pravima, ne sadrže definiciju porodice jeste što bi precizna definicija dovela do ograničenja pojma porodice (Nikolić-Ristanović, 2010). Porodični odnosi se brzo razvijaju, pojavljuju se novi oblici porodice nepoznati u ranijim istorijskim periodima, pa bi time ostali van zakonskog pojma porodice, ukoliko bi definicija porodice određivala ko čini članove porodice. Tako na primer, u savremenim uslovima, u nekim zemljama, pravni značaj dobija i zajednica lica istog pola koja dobija status porodice, omogućavanje partnerima istog pola da usvoje dete, ili postanu roditelji primenom začeća uz biomedicinsku pomoć (Kovaček-Stanić, 2010).

U Rečniku kriminologije *nasilje* se definiše kao “svaki akt pojedinca koji namerno preti povredom ili nanosi fizičku, seksualnu ili psihičku povredu drugima ili samom sebi” (Stanko, 2001:

445). Viktimološki, nasilje predstavlja “svaki akt koji se doživljava/percipira kao namera da se drugo lice povredi” (Šeparović, 1985: 77). Svetska zdravstvena organizacija definiše nasilje kao namernu upotrebu fizičke sile ili pretnju njome, koja je upravljena protiv sebe, drugog, grupe ili zajednice usled koje nastaje ili postoji velika verovatnoća da će nastupiti povreda, smrt, ili negativno uticati na razvoj pojedinca, ili uzrokovati deprivaciju (WHO, 2002).

Odrednice „porodice“ i „nasilja“, neminovno određuju smisao *nasilja u porodici*. Tako se nasilje u porodici definiše kao “primena fizičke i psihičke sile prema članovima porodice uz ugrožavanje i povređivanje domena sigurnosti i odnosa poverenja i ispoljavanje kontrole i moći nad članovima porodice, bez obzira da li je u važećem zakonodavstvu predviđeno kao krivično delo i da li je izvršilac nasilja prijavljen organima gonjenja” (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović i Kostić, 2009). Porodično nasilje uključuje mnoge oblike zlostavljačkog ponašanja i predstavlja obrazac prinudnog ponašanja čija je posledica telesno zlostavljanje ili pretnja telesnim zlostavljanjem, ponavljajuće psihičko zlostavljanje, silovanje, socijalna izolacija, lišavanje, zastrašivanje, ekonomsko ucenjivanje i drugi oblici zlostavljanja (Ajduković, 2000). Imajući u vidu raznolikost aspekata nasilja u porodici, pojedini autori smatraju da bi se teško mogla dati jedna definicija koja bi istakla sve njegove osobenosti, pa se zato pri njegovom određivanju govori o obeležjima nasilja u porodici. Tako se ističe da nasilje u porodici, pored fizičkog povređivanja koje je najuočljivije, uključuje i „nevidljivo nasilje“ kao psihološko zlostavljanje, vređanje i ponižavanje, a sa njima se smenjuju i oblici ekonomskog nasilja (Jovanović, 2010). Nasilje u porodici se vrši u naročitom kontekstu disbalansa moći, dominacije i zloupotrebe pozicije u porodici, zloupotreba odnosa poverenja i zavisnosti, obično je kontinuirano i ukoliko ne bude blagovremeno sprečeno, ciklus nasilja u porodici može biti okončan i vršenjem najtežih krivičnih dela protiv života i tela (Jovanović, 2010). Kada govorimo o vrstama nasilja u porodici, danas nema autora koji ne bi pomenuli fizičko, seksualno i psihičko nasilje, s tim što se ovom korpusu nasilja dodaje i ekonomsko nasilje, a u novije vreme, naročito kada se govori o nasilju u partnerskim odnosima se izdvaja i proganjanje (engl. *stalking*) (Mullender, 1996). Modaliteti nasilja u porodici su različiti, ali cilj im je isti: potpuna kontrola intimnog partnera koja se sprovodi preko pretnji, uništavanja imovine, izolacije od prijatelja i porodice, preko psihološke kontrole i manipulacije, nazivanja pogrđnim imenima i omalovažavanja, silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja, premlaćivanja, udaranja, ustreljivanja vatrenim oružjem, pokušaja davljenja i slično (Stevanović, 1998).

Nasilje u porodici kroz zakonodavstvo

Krivično delo nasilja u porodici uvedeno je u naše krivično zakonodavstvo 2002. godine, Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 1977. godine. Po prvi put država objavljuje da nasilje u porodici nije lična stvar člana porodice nego da je to društveno i državno pitanje. Dakle, država se obavezuje da će kažnjavati počiniocce nasilja u porodici. Odredbom čl. 118a navedenog zakona bilo je propisano da će se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine kazniti onaj ko upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će napasti na život ili telo povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice. Neposredni povod za uvođenje ove inkriminacije u naše krivično zakonodavstvo bila je težnja za zaštitom porodice i porodične zajednice kao opšteg zaštitnog objekta, ali i zaštitom pojedinih članova od drugog člana porodice koji primenjuje nasilje (Vuković, 2012). Kao rezultat reforme krivičnog zakonodavstva i njegovog usklađivanja s međunarodnim i evropskim standardima, donet je 2005. godine Krivični zakonik Republike Srbije, koji predviđa krivično delo nasilja u porodici, u čl. 194 u okviru Glave devetnaeste „Krivična dela protiv braka i porodice“. Prema odredbi čl. 194. KZ osnovni oblik krivičnog dela nasilja u porodici vrši onaj “ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo člana porodice, drskim ili bezobzirnim ponašanjem, ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana porodice, u kom slučaju će se učinilac kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.” U odnosu na rešenje iz čl. 118a Krivičnog zakona iz 1977. godine, izmenjen je opis dela, smanjenja je visina predviđene kazne, a uveden je i poseban oblik ovog krivičnog dela. I dalje su predviđena tri teža oblika, s obzirom na sredstva korišćena prilikom izvršenja krivičnog dela, odnosno ako je pri izvršenju dela pasivnom subjektu nanosena teška telesna povreda, ili teško narušavanje zdravlja, ili je delo izvršeno prema maloletniku. Najteži oblik postoji u slučaju ako je došlo do smrti pasivnog subjekta. U slučaju posebnog oblika krivičnog dela propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci za onog ko prekrši mere

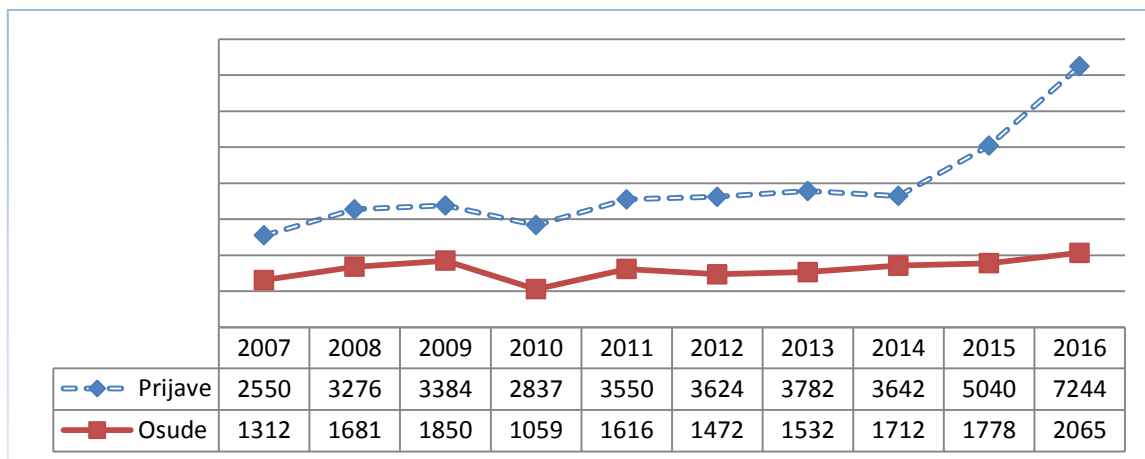
zaštite od nasilja u porodici koje je sud odredio na osnovu zakona. Kasnijim izmenama KZ iz 2009. godine predviđena je kazna zatvora kao jedina glavna kazna za sve oblike krivičnog dela nasilja u porodici, a povećane su i granice propisane kazne za svaki od oblika ovog krivičnog dela. Na taj način isključena je mogućnost izricanja novčane kazne kao glavne, te se ista može izreći samo kao sporedna kazna, uz kaznu zatvora, u slučaju kada je izvršen poseban oblik ovog krivičnog dela. Krivično delo nasilja u porodici je svrstano u glavu devetnaest KZ iz 2014. godine, koja se odnosi na krivična dela protiv braka i porodice. Regulisano je odredbom člana 194. KZ i ima osnovni oblik, tri kvalifikovana i jedan poseban oblik. Osnovni oblik ovog krivičnog dela postoji kada se primenom nasilja, pretnjom da će se napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice (čl. 194. st. 1. KZ). Pored inkriminacija nasilja u porodici kao krivičnog dela, urađen je i pomak na planu građanskog zakonodavstva, te je ono dobilo posebno mesto u Porodičnom zakonu Republike Srbije (Ponjavić, 2007). Porodičnim zakonom (2015) zabranjuje se nasilje u porodici i garantuje pravo na zaštitu od nasilja u porodici. U smislu ovog zakona nasilje u porodici jeste “ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice, a naročito: nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede, izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, prisiljavanje na seksualni odnos, navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje” (Sl. glasnik RS, 6/15). Pomak u odnosu na Krivični zakonik koji se odnosi na fizičko i psihičko nasilje, jeste uzimanje u obzir i seksualnog nasilja u okviru Porodičnog zakona. Može se videti da se nasilje u porodici u našem pravnom sistemu, do sada, suzbijalo porodičnopravnim i krivičnopravnim merama.

Međutim, nakon potpisivanja i ratifikacije pojedinih međunarodnih ugovora, sve više se javljala potreba za donošenjem posebnog zakona. Takođe, poražavajući statistički podaci o nasilju u porodici poslednjih godina i otvaranje najvažnijih poglavlja 23 (Pravosuđe i osnovna prava) i 24 (Pravda, sloboda i bezbednost) u toku evrointegracije doveli su do preispitivanja postojećeg zakonodavnog okvira i donošenja novog zakona u oblasti zaštite od nasilja. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici izglasan je novembra 2016. godine sa ciljem da na “opšti i jedinstven način uredi organizaciju i postupanje državnih organa i ustanova i time omogući delotvorno sprečavanje nasilja u porodici i hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici”. U najopštijem smislu, domen njegovog regulisanja je sprečavanje nasilja u porodici, na jednoj strani i postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici na drugoj strani. Budući da dosadašnji propisi iz ove oblasti nisu uspeali da u potpunosti odgovore potrebama sprečavanja i suzbijanja nasilja u porodici, otuda se ovim zakonom nastoji da se prevaziđe parcijalno i nekordinisano postupanje različitih činilaca (organa, ustanova) problemu nasilja. Dakle, može se zaključiti da zakon ima tri funkcije, od koji je preovlađujuća preventivna – sprečavanje nasilja u porodici. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici proširuje definiciju nasilja u porodici čak i u odnosu na Porodični zakon i nasilje u porodici definiše kao “akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioca prema licu sa kojim se učinilac nalazi u sadašnjem ili ranijem bračnom ili vanbračnom ili partnerskom odnosu ili prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do drugog stepena ili sa kojim je srodnik po tazbini do drugog stepena ili kome je usvojitelj, usvojenik, hranjenik ili hranitelj ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živio u zajedničkom domaćinstvu.” Zakonodavac ovom definicijom u Zakon uvodi, pored bračnog i vanbračnog odnosa i partnerski odnos, kao i ekonomsko nasilje. Značajni pomaci se ogledaju u proširivanju subjekata nad kojima može biti vršeno delo nasilja u porodici, a od posebnog značaja su odredbe o zaštiti i podršci žrtvama, kao i mere koordinisanog pristupa rešavanju problema nasilja u porodici, uz učešće svih nadležnih državnih organa. Svi navedeni aspekti zakona imaju za krajnji cilj što efikasniju zaštitu od nasilja u porodici. Budući da se zakon primenjuje manje od godinu dana, ostaje da se vidi da li će primena novog zakona doneti rezultate u vidu efikasnijeg prepoznavanja i procesuiranja nasilja u porodici, te da li će ostvariti i svoje efekte na smanjenje raskoraka između broja prijave i podnetih optužnica za ovo krivično delo. Dodatno, pozitivni efekti novog zakona se očekuju i na podizanje opšte informisanosti javnosti i na polju osnaživanja žrtvi za pravovremeno delovanje u cilju svoje zaštite i potraživanja adekvatne podrške.

Praktična primena inkriminacije

Iz prethodnog izlaganja je vidljivo da je intencija zakonodavca bila da propisivanjem ove inkriminacije i reformom zakonodavstva obezbedi poseban oblik zaštite članova porodice ili porodične zajednice od svih oblika nasilja koji dolaze iz same porodice ili porodične zajednice. U kojoj meri je zakonodavac u tome zaista i uspeo teško je govoriti jer se radi o inkriminaciji i zakonu koji relativno kratko vreme egzistira u našem krivičnom zakonodavstvu. Međutim, na osnovu podataka koji su nam dostupni, vidljivo je da se broj prijavljenih izvršilaca ovog krivičnog dela iz godine u godinu povećava.

Pri razmatranju raspostranjenosti nasilja u porodici postoje značajne teškoće pribavljanja podataka o realnim epidemiološkim pokazateljima. I pored značajne progresije u vidu prepoznavanja nasilja u porodici kao javne, a ne privatne stvari i napora u pravcu unapređenja zakonodavnih okvira, edukacije svih stručnih lica koja su uključena u poslove otkrivanja i procesuiranja nasilja u porodici, kao i značajnih pomaka, prvenstveno civilnog sektora, na polju osnaživanja žrtava za potraživanje pomoći, nasilje u porodici i dalje predstavlja pojavu sa visokom tamnom brojkom. Kada se posmatraju državne statistike, najreprezentativniji podaci za istraživanje raspostranjenosti predstavljaju oni koji su usmereni na prijavljena lica, s obzirom na to da i dalje nisu dostupne statistike o samim delima. U cilju sagledavanja obima prijave i osuda za krivično delo nasilje u porodici koristili smo podatke o osuđenim punoletnim licima, za period od 2007. do 2016. godine, koji su preuzeti iz Izveštaja Republičkog zavoda za statistiku (2007 - 2016).⁹⁹

Grafikon 1 – Broj prijavljenih i osuđenih za nasilje u porodici

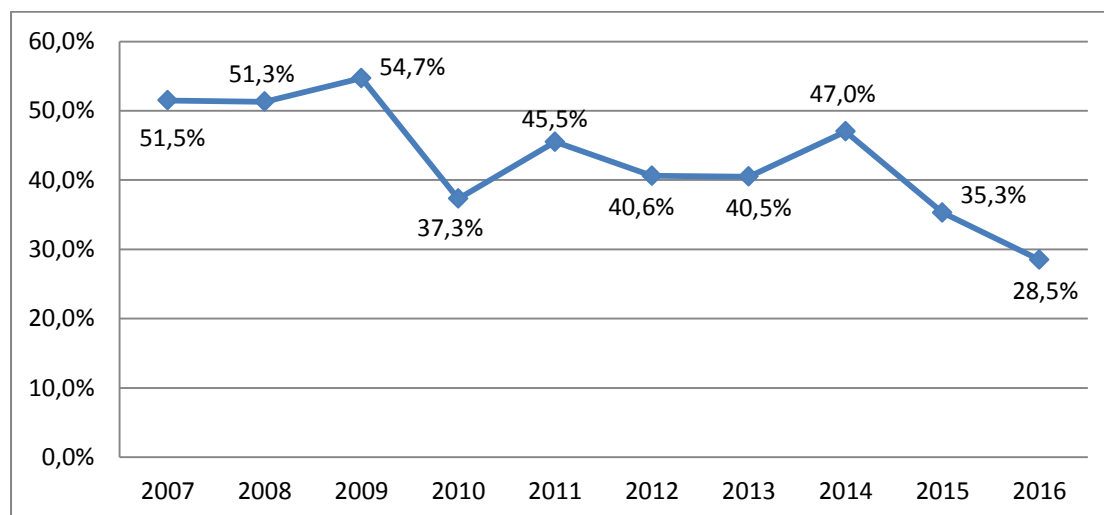
Podaci o prijavljenim učiniocima krivičnog dela nasilje u porodici, ukazuju na trend povećanja broja prijavljenih. Broj prijavljenih se u periodu od 2007. do 2016. godine kretao od 2550 (2007. godine) do 7244 (2016. godine). Primetno je da 2008. i 2009. godine raste broj prijavljenih u odnosu na 2007. godinu. Nakon toga, 2010. godine je primetan pad broja prijave u odnosu na prethodnu godinu (2837 prijave). U periodu od 2011. do 2014. godine je primetan relativno stabilan trend prijave za krivično delo nasilje u porodici, te se broj prijavljenih kretao u rasponu od 3550 (2011. godina) do 3782 (2013. godina). Veći porast broja prijavljenih za nasilje u porodici je vidljiv 2015. godine, kada je broj prijave iznosio 5040, da bi 2016. godine dostigao brojku od 7244 prijavljenih, što se može dovesti u vezu sa povećanom pažnjom opšte i stručne javnosti koja je data ovom problemu u prethodnom periodu.

Posmatrajući broj osuda za krivično delo nasilje u porodici, zapaža se da postoji trend rasta koji se kreće od 1059 osuda (2010. godina) do 2065 osuda, koliko ih je bilo 2016. godine. U periodu od 2007. do 2009. godine je primetan porast broja osuda za nasilje u porodici, dok 2010. godine broj

⁹⁹ Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2007-2016). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji*. Saopštenje SK12. Beograd.

osuda opada u odnosu na prethodno posmatrane godine. Od 2012. do 2016. godine je primetan kontinuiran rast broja osuda za krivično delo nasilje u porodici.

Pored broja prijava i osuda za nasilje u porodici, zanimalo nas je koliko je učešće osuda u ukupnom broju prijava za svaku od posmatranih godina. Prilikom analize i interpretacije podataka treba uzeti u obzir činjenicu koja se odnosi na trajanje krivičnog postupka i vreme prijave. Stoga je bitno napomenuti da osuda u jednoj godini ne znači da je delo prijavljeno u istoj godini, već postoji mogućnost da je delo prijavljeno u nekoj od prethodnih godina, ali da je zbog dugotrajnog krivičnog postupka pravosnažna sudska presuda donesena u nekoj od narednih godina.

Grafikon 2 – Procentualno učešće osuđenih u sumi prijavljenih

Analizirajući procentualno učešće osuda za nasilje u porodici u sumi prijava, zapaža se da broj osuda ne prati broj prijava. Ako se u obzir uzmu podaci za sve posmatrane godine, zapaža se da je manje od polovine (41,3%) prijava za krivično delo nasilje u porodici okončano osudom. U periodu od 2007. do 2009. godine primetno je da broj osuda iznosi oko polovine broja prijava, u svakoj od posmatranih godina. Nakon toga, 2010. godine se beleži znatan pad broja osuda za krivično delo nasilje u porodici u odnosu na broj prijava (37,3%). Od 2011. do 2014. godine učešće osuda u sumi prijava je ispod polovine i kreće se od 40,5% (2013. godina) do 47%, koliko je bilo osuđenih 2014. godine. Nakon toga, tokom 2015. i 2016. godine, kada se beleži porast broja prijavljenih sa krivično delo nasilje u porodici, evidentno je nisko procentualno učešće osuda. U poslednje dve posmatrane godine se zapaža najniže učešće osuda u sumi prijava, te je bilo 35,3% osuda za nasilje u porodici u 2015. godini, dok je još niže učešće zapaženo 2016. godine (28,5%). Relativno mali udeo osuda u odnosu na broj prijava tokom 2015. i 2016. godine se može obrazložiti i činjenicom da zbog dugotrajnih krivičnih postupaka prijave iz 2015. i 2016. godine nisu okončane pravosnažnom sudskom presudom, odnosno činjenicom da je postupak još uvek u toku.

Kompelementarno ovim podacima, raste broj odbačenih prijava (62,5% u 2015. godini). Ovi podaci se mogu sagledati iz dva ugla. Prvi, usmeren na povećanje broja prijavljenih lica, pretpostavlja veće osnaživanje samih učensika, odnosno članova porodice i okruženja da prijave nasilje ili sumnju na nasilje nadležnim organima. Međutim, povećan udeo odbačenih prijava implicira da postoji raskorak između procene subjekata koji prijavljuju nasilje i procene javnog tužioca na osnovu koje se donosi odluka o odbacivanju prijave. Ovi podaci se mogu tumačiti na nekoliko načina. Prvi može podrazumevati aspekt samog opisa krivičnog dela i obuhvata direktnih subjekata, odnosno definisanja članova porodice, o čemu je bilo reči u prethodnim poglavljima i koje će novim Zakonom biti bolje pokriveni. Ukoliko je ovo razlog velikog raskoraka između udela prijavljenih i optuženih lica, očekivano je da će se, od primene novog Zakona, ovaj raskorak drastično smanjiti. Međutim, ne treba zanemariti i druge moguće faktore. Jačanje informisanosti javnosti o nasilju u porodici i svim oblicima nasilja, mogućnostima zaštite žrtava, obaveze prijave sumnje na nasilje i ozbiljnosti koja se posvećuje ovoj tematici, pored pozitivnih efekata na osnaživanje žrtava da potraže pomoć, može dovesti i do malverzacija u vidu korišćenja prijave za nasilje u porodici kao još jedne od strategija kontrole žrtava

od strane nasilnika, te postoji rizik da upravo nasilnici prijavljuju svoje žrtve policiji za nasilje u porodici. U ovom svjetlu se može tumačiti i podatak o udelu žena kao prijavljenih počilaca, odnosno trend porasta procenta koji žene zauzimaju u ovoj kategoriji. Tako, 2004. godine ovaj procenat je bio najniži i iznosio je 5,4%, dok 2015. godine iznosi 9,5%. Sa druge strane, moguće je tumačiti porast udela žena i kao porast svesti o tome da i one mogu biti izvršiocci ovog krivičnog dela. Za dalje analize i izvođenje zaključaka je potrebno uključiti podatke koji bi ukazivali na razloge odbacivanja optužnica, odnosno podatke koji nisu dostupni javnosti, te nisu bili uključeni u ovu analizu.

Republički zavod za statistiku (RZS) pruža i dostupne podatke o žrtvama, odnosno oštećenim licima u slučajevima nasilja u porodici kod osuđenih. Podaci koji su dostupni se odnose na pol oštećenih i njihovu starosnu strukturu. U periodu od 2010. do 2015. godine (RZS, 2011; RZS, 2012; RZS, 2013; RZS, 2014; RZS, 2015; RZS, 2016) prisutan je prilično stabilan odnos ovih kategorija. Tako, od ukupnog udela žrtvi, oko četvrtine čine osobe muškog pola, pri čemu treba imati u vidu da se u okviru ove podele ne prave razlike u odnosu na članove porodice, te ne postoje ukrštene informacije o polu i uzrastu, odnosno nisu dostupni podaci o tome da li su ove osobe pretežno u ulozi dece u domaćinstvu i u kojoj meri se javljaju u ulozi odraslih lica. Deca, odnosno lica ispod 14 godina čine oko 5% žrtvi u slučajevima kada su punoletna lica osuđena za nasilje u porodici. Maloletna lica, odnosno lica od 14 do 18 godina, čine takođe oko 5% žrtva, a oko 90% su u pitanju odrasla lica.

Pored zvaničnih statistika, koje pružaju ograničene podatke dostupne javnosti, značajne izvore predstavljaju istraživanja o viktimizaciji i rad civilnog sektora uključenog direktno u pružanje podrške žrtvama. Žrtve nasilja u porodici su u najvećem broju slučajeva žene (Ignjatović, 2016; Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006; Spasić, 2010), te se u radu na podršci žrtvama najveći akcenat stavlja upravo na podršku ženama, a i sama istraživanja su često usmerena na ovu populaciju. Tako, viktimološko istraživanje sprovedeno u Vojvodini na reprezentativnom uzorku od 516 žena realizovanog 2009. godine (Nikolić-Ristanović, 2010), pokazalo je da je preko polovine ispitanica (56,2%) pretrpelo neki vid nasilja u porodici od svog punoletstva. Najzastupljeniji oblik nasilja je psihičko nasilje (49,8%), nakon čega sledi fizičko nasilje (33,9%) i pretnje fizičkim nasiljem (27,3%). Blizu petine (18,6%) ispitanica je imalo iskustvo proganjanja od strane člana porodice, a u 9,1% slučajeva je zabeleženo seksualno nasilje nad ispitanicom. Nešto manji udeo (8,3%) u iskustvu ima i pretnje napadom oružjem, dok je do realnog napada oružjem došlo u 6,2% slučajeva. Najčešći izvršilac je bio sadašnji ili bivši partner. Dobijeni podaci su u skladu sa rezultatima istraživanja iz 2001. godine na teritoriji cele Srbije, gde je u reprezentativan uzorak uključeno 700 žena (Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006). Značajne razlike se javljaju u pogledu spremnosti žena da prijave nasilje i traže pomoć. U anketi iz 2001. godine 16,5% ispitanica je prijavilo nasilje policiji naspram 23,2% prema rezultatima istraživanja iz 2009. godine. Podršku centara za socijalni rad tražilo je 9,6% ispitanica 2001. godine, a gotovo duplo više (18,2%) 2009. godine. Pomoć organizacija civilnog društva potražilo je svega 2,4% (2001. godina), odnosno 4,4% (2009. godina). I pored toga što su u pitanju izrazito niski procenti vidi se jasan porast, i može se pretpostaviti da će se trend porasta javiti i u budućim istraživanjima.

Prema podacima Viktimološkog društva Srbije (VDS) (VDS, 2017) 33 organizacije i državne institucije pružaju podršku žrtvama. Najveći udeo organizacija civilnog društva usmeren je na podršku ženama, te podaci kojima raspolažu najčešće obuhvataju analizu njihovih aktivnosti ili istraživanja koja su realizovali, ali su usmerene na žene žrtve nasilja. Tako na primer, podaci Autonomnog ženskog centra (AŽC) (AŽC, 2013; AŽC, 2014; AŽC, 2015) pokazuju da ova organizacija pruža podršku oko 450 žena na godišnjem nivou. Kada se uzme u obzir da ovo nije jedina organizacija koja pruža podršku žrtvama i empirijski rezultat da se oko 4,4% žena javlja za pomoć i podršku civilnom sektoru (čak i ukoliko se pretpostavi značajan porast od 2009. godine), može se dobiti deo slike o epidemiološkim razmerama tamne brojke nasilja u porodici.

Izrečene krivične sankcije za nasilje u porodici u Srbiji (2007 - 2016)

Analiza u narednom delu rada je usmerena na utvrđivanje vrste krivične sankcije koja je izrečena učiniocima krivičnog dela nasilje u porodici. Analiza je vršena na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku (2007 - 2016) o osuđenim licima. Usled male zastupljenosti, od 0,9% (2013. godina) do 6,2% (2016. godina), sudska opomena, vaspitne mere, rad u javnom interesu, kućni zatvor, kao i situacije u kojima je osoba proglašena krivom, ali je oslobođena kazne, svrstane su u kategoriju „ostalo“.

Tabela 1. Izrečene krivične sankcije za nasilje u porodici (2007 - 2016)

Godina	Krivična sankcija									
	Kazna zatvora		Novčana kazna		Uslovna osuda		Ostalo		Ukupno	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
2007	239	18,2%	148	11,3%	887	67,6%	38	2,9%	1312	100%
2008	300	17,9%	186	11,2%	1162	69,1%	33	1,8%	1681	100%
2009	372	20,1%	171	9,2%	1265	68,4%	42	2,3%	1850	100%
2010	236	22,3%	55	5,1%	745	70,5%	23	2,1%	1059	100%
2011	360	22,3%	75	4,6%	1135	70,2%	46	2,9%	1616	100%
2012	436	29,7%	33	2,2%	970	65,9%	33	2,2%	1472	100%
2013	533	34,8%	8	0,5%	977	63,8%	14	0,9%	1532	100%
2014	634	37,0%	13	0,8%	1041	60,8%	24	1,4%	1712	100%
2015	483	27,2%	8	0,5%	1193	67,0%	94	5,3%	1778	100%
2016	620	30,0%	17	0,8%	1301	63,0%	127	6,2%	2065	100%
Ukupno	4213	26,2%	714	4,4%	10676	66,4%	474	3%	16077	100%

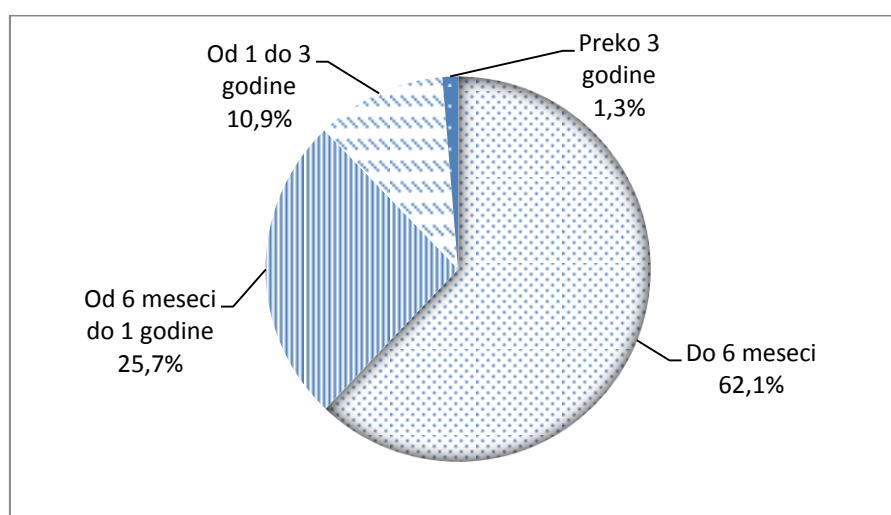
U Tabeli 1, prikazano je izricanje krivičnih sankcija prema vrsti i učestalosti za izvršeno krivično delo nasilje u porodici, za period od 2007. do 2016. godine. Zapaža se da u strukturi izrečenih krivičnih sankcija dominiraju uslovne osude (66,4%), dok oko četvrtine svih izrečenih krivičnih sankcija čine kazne zatvora (26,2%). Posmatrano za svaku od godina pojedinačno, primetan je relativno stabilan trend izricanja uslovne osude. Najveće procentualno učešće uslovnih osuda u sumi svih presuda je bilo 2010. godine (70,5%), dok je najmanji broj uslovnih osuda izrečen 2014. godine (60,8%). Sledeća po zastupljenosti je kazna zatvora, koja od 2007. zaključno sa 2014. godinom beleži kontinuirani rast. Nešto manja učestalost izricanja zatvorske kazne je primetna 2015. godine (27,2%), dok je već naredne 2016. godine primetan blagi porast izricanja kazne zatvora za nasilje u porodici (30%). Posebnu pažnju privlači visoko učešće uslovnih osuda u sumi svih izrečenih krivičnih sankcija za nasilje u porodici. Međutim, takva praksa sudova je primetna ne samo kod ovog krivičnog dela, već generalno u strukturi svih izrečenih krivičnih sankcija, bez obzira na vrstu izvršenog krivičnog dela (Jovanić, 2016; Jovanić, Petrović i Savić, 2017; Petrović, 2017). Veliki broj izrečenih uslovnih osuda ostavlja mogućnost ponovnog izvršenja nasilja posebno u slučajevima gde je utvrđeno da se krivično delo ponavljalo više godina. U ovakvim situacijama uslovna osuda ne može pozitivno delovati na počinioca.

Izricanje novčane kazne za krivično delo nasilje u porodici, tokom od 2007. do 2009. godine se kreće oko 10%, dok se nakon toga beleži opadanje učestalosti izricanja ove kazne u ukupnoj sumi izrečenih krivičnih sankcija. Nešto veće učešće izricanja novčane kazne tokom prve tri posmatrane godine se može objasniti promenom zakonodavne materije, odnosno pooštavanjem sankcija za krivično delo nasilje u porodici, a koje nastupa izmenama KZ iz 2009. godine.

Izrečene zatvorske kazne za nasilje u porodici u Srbiji (2007 - 2016)

Nakon utvrđivanja vrste krivičnih sankcija koje su u periodu od 2007. do 2016. godine izrečene za nasilje u porodici, dalja analiza je vršena u pravcu utvrđivanja mere, odnosno dužine izrečenih kazni zatvora. Podaci o izrečenim kaznama zatvora za krivično delo nasilje u porodici su preuzeti iz izveštaja Republičkog zavoda za statistiku (2007 - 2016).

Kako postoje različita tumačenja koje kazne zatvora se smatraju kratkotrajnim kaznama, operacionalno za potrebe analize, sve izrečene kazne zatvora su kategorisane na: kazne do šest meseci; između šest meseci i godinu dana; od jedne do tri godine i preko tri godine zatvora. Opređenje za ovakvu kategorizaciju nalazimo u suprotstavljenim stanovištima da se kratkotrajnim kaznama zatvora smatraju izrečene kazne zatvora do šest meseci, odnosno do jedne godine (Grgur, 2017), dok Jovanić, Petrović i Savić (2017) kao kratkotrajne kazne zatvora definišu sve izrečene kazne zatvora do tri godine, vodeći se argumentacijom o mogućnosti izricanja alternativnih krivičnih sankcija. Na narednom grafikonu je prikazano procentualno učešće kazni zatvora različitog vremenskog trajanja ukupno za sve posmatrane godine.

Grafikon 3 – Izrečene kazne zatvora u odnosu na trajanje za krivično delo nasilje u porodici

Zapaža se da u strukturi izrečenih kazni zatvora za krivično delo nasilje u porodici dominiraju kratkotrajne kazne zatvora, bez obzira na kriterijum definisanja. Učešće kazni zatvora preko tri godine u ukupnoj sumi izrečenih kazni zatvora je na zanemarljivom nivou i iznosi 1,3%. Ono što ostaje kao pitanje jeste da li su gotovo svi učinioci krivičnih dela nasilja u porodici izvršili osnovni oblik krivičnog dela, za koji se može izreći kazna zatvora do tri godine, odnosno do godinu dana, kako je to bilo normirano do izmena zakona koje su nastupile 2009. godine. Druga mogućnost jeste da se prilikom odmeravanja i izricanja kazni, u velikoj meri primenjuje institut ublažavanja kazne. Odgovor na ovo pitanje ostaje nepoznat jer nisu dostupni podaci o tome da li je učinjen osnovni ili teži oblik krivičnog dela. Ipak, evidentna je činjenica da u strukturi izrečenih kazni zatvora dominiraju kazne do šest meseci (62,1%), što navodi na zaključak da se kazne za nasilje u porodici izriču u granicama zakonom propisanog minimuma kazne.

U skladu sa prikazanim podacima za sve posmatrane godine, situacija po pitanju dužine izrečenih zatvorskih kazni za svaku od posmatranih godina je prilično slična. U Tabeli 2 su prikazani podaci o dužini izrečnih kazni zatvora za krivično delo nasilje u porodici za svaku od posmatranih godina.

Tabela 2. Izrečene zatvorske kazne za nasilje u porodici (2007 - 2016)

Godina	Kazna zatvora								Ukupno	
	Do 6 meseci		Od 6 meseci do 1 god.		Od 1 do 3 god.		Preko 3 god.			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
2007	172	72,0%	49	20,5%	17	7,1%	1	0,4%	239	100%
2008	197	65,7%	71	23,7%	25	8,3%	7	2,3%	300	100%
2009	258	69,4%	80	21,5%	23	6,2%	11	2,9%	372	100%
2010	148	62,7%	59	25,0%	28	11,9%	1	0,4%	236	100%
2011	216	60,0%	97	27,0%	41	11,4%	6	1,6%	360	100%
2012	271	62,2%	116	26,6%	46	10,5%	3	0,7%	436	100%
2013	335	62,8%	139	26,1%	52	9,8%	7	1,3%	533	100%
2014	399	62,9%	166	26,2%	65	10,2%	4	0,7%	634	100%
2015	273	56,5%	137	28,4%	68	14,1%	5	1,0%	483	100%
2016	347	56,0%	169	27,3%	95	15,3%	9	1,4%	620	100%

Zapaža se da u strukturi izrečenih kazni zatvora za krivično delo nasilje u porodici dominiraju kazne zatvora do šest meseci, koje čine više od polovine svih izrečenih kazni zatvora u svakoj od posmatranih godina. Najveća zastupljenost kazni zatvora do šest meseci je zabeležena 2007. godine (72%), dok je najmanje učešće zabeleženo 2016. godine (56%). Oko četvrtine svih izrečenih kazni zatvora su kazne u trajanju od šest meseci do jedne godine, dok se zastupljenost kazni preko jedne, a do tri godine kreće od 7,1% (2007. godina), do 15,3% (2016. godina). Izricanje kazni zatvora preko tri godine za krivično delo nasilja u porodici je na zanemarljivom nivou, sa maksimalnim učešćem od 2,9%, koliko ih je izrečeno tokom 2009. godine.

Zaključak

Nasilje u porodici je problem sa kojim se suočava svako društvo, nezavisno od nivoa civilizacijskog, političkog, ekonomskog ili kulturnog razvoja. S obzirom da se poslednjih godina porodično nasilje prepoznaje kao jedan od široko rasprostranjenih oblika kršenja ljudskih prava, međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava zahtevaju od država da preduzmu odlučne mere, koje će osigurati odgovornost učinilaca i zaštitu žrtve. Kod nas je na normativnom planu uspostavljen sistem pravne zaštite od nasilja u porodici zasnovan na prožimanju mera krivičnog i porodičnog prava. Dosadašnje izmene i dopune zakonskih rešenja svrstavaju zakonodavstvo Srbije u red onih zakonodavstava koja su u velikoj meri usklađena sa zahtevima koje postavljaju najvažniji međunarodni dokumenti. Jedan deo nedostataka ranije pravne situacije u vezi sa nasiljem u porodici otklonjen je uvođenjem krivičnog dela nasilje u porodici u naš pravni sistem, i predviđanjem krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti za sve njegove oblike. Ovakvom inkriminacijom postignuta je, pre svega, bolja vidljivost ovog krivičnog dela i upućena poruka da nasilje u porodici predstavlja društveno opasno ponašanje, na koje se mora reagovati krivičnim mehanizmima.

Novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici predviđaju se značajne mere u cilju blagovremene i delotvorne zaštite od nasilja u porodici, poput izricanja hitnih mera privremenog udaljenja učinioaca iz stana i mera zabrane učiniocu da kontaktira žrtvu nasilja i prilazi joj. Takođe,

zakonom se predviđa i multisektorska saradnja svih nadležnih institucija i nevladinih organizacija, bez koje bi i ostvareni rezultati bili fragmentirani. Iako ovako predviđene mere i sankcije na papiru deluju idealno zamišljene, ostaje pitanje njihove primene u praksi. Visina do sada izrečenih kazni za krivično delo nasilja u porodici, ukazuje na tendenciju blagog kažnjavanja. Prikazani podaci u radu ukazuju na činjenicu da se sudije prilikom odmeravanja kazne za nasilje u porodici, rukovodeći se principom individualizacije, kao i široko određenim kaznenim rasponima za sve oblike krivičnog dela nasilja u porodici, opredeljuju da kazne izriču bliže okvirima zakonom propisanog minimuma. Kako je svrha kažnjavanja uticaj na učinioce da u budućnosti ne čini krivična dela, uticaj na druge da ne čine krivična dela, kao i izražavanje osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveza poštovanja zakona (čl. 42. KZ), relativno kratke zatvorske kazne ne ostavljaju dovoljno prostora za realizaciju adekvatnog penalnog tretmana, koji bi bio u skladu sa procenjenim rizicima, potrebama i kapacitetima osuđenih za nasilje u porodici. U tom kontekstu, ne treba zanemariti ni da žrtvama nasilja u porodici treba pružiti adekvatnu pomoć i zaštitu, te uticati na njihovo osnaživanje, što u kratkom vremenskom periodu, dok se nasilnik nalazi na izvršenju zatvorske kazne, neretko, nije moguće realizovati. Pored toga, efekti na planu generalne prevencije, u kontekstu ovako izrečenih zatvorskih kazni ostaju diskutabilni. Blaga kaznena politika za nasilje u porodici, neadekvatna primena zakona i njegove česte reforme nose lošu poruku. Stiče se utisak kod počinitelaca da se mogu lako izvući, a kod žrtve se dodatno pojačava osećaj nepoverenja u institucije. Analizirajući sudsku praksu i zakonodavstvo čini se da se krećemo u začaranom krugu i da problem ne možemo vezati samo za sudsku praksu ili samo za zakone. Jasno je da dosadašnje izmene zakonske regulative ne mogu same po sebi dovesti do značajnih promena u praktičnoj primeni ove inkriminacije. Neophodan preduslov za to jeste podizanje svesti i stvaranje negativnog stava svakog pojedinca prema ovom obliku nasilja. Naime, neophodno je vladajućuju tezu prema kojoj je nasilje u porodici “legitimna reakcija glave porodice isprovocirana ponašanjem žrtve”, zameniti tezom nulte tolerancije na nasilje i činjenicom da je nasilje u porodici ne samo jednako teško kao i svako drugo nasilje, već neuporedivo teže, jer se dešava u okviru porodice kao osnovne ćelije društva.

Literatura

1. Ajduković, D. (2000). *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: DPP.
2. Autonomni ženski centar (2013). *Godišnji izveštaj Autonomnog ženskog centra*. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/images/izvestaji-o-radu/pdf/Godisnji-izvestaj-AZC-2013.pdf>
3. Autonomni ženski centar (2014). *Godišnji izveštaj Autonomnog ženskog centra*. Dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/izvestaji-o-radu/pdf/Godisnji_izvestaj_2014.pdf
4. Autonomni ženski centar (2015). *Godišnji izveštaj Autonomnog ženskog centra*. Dostupno na:
5. https://www.womenngo.org.rs/images/izvestaji-o-radu/pdf/Izvestaj_o_radu_2015.pdf
6. Council of Europe (2011). *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Available on: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm>
7. From, E., (1986). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Nolit.
8. Generalna skupština Ujedinjenih nacija (1948). *Opšta deklaracija o pravima čoveka*. Dostupno na: http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SChri/SCUniversal_Declaration_of_Human_Rights.pdf
9. Grgur, G. (2017). *Efikasnost kratkih kazni zatvora*. Doktorska disertacija. Univerzitet privredna akademija u Novom Sadu. Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu.

10. Ignjatović, T. (2016). Nasilje u porodici i nasilje nad ženama u intimnom partnerskom odnosu. U: *Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima* (str. 17-28). Beograd: ASTRA.
11. Jovanić, G. (2016). Alternativne sankcije u neonatalnom inkubatoru. U: N. Macanović (Ur.) *Probacija i alternativne krivične sankcije – mogućnosti i perspektive*, (str. 8-23). Banja Luka: Centar modernih znanja.
12. Jovanić, G., Petrović, V., i Savić, A. (2017). Razlike u karakteristikama osuđenih na kratke i duge kazne. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 36(3), 39-58.
13. Jovanović, S. (2010). *Pravna zaštita od nasilja u porodici*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
14. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., i Kostić, M. (2009). *Kriminologija*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta.
15. Kovaček-Stanić, G. (2010). Porodičnopravni aspekt biomedicinski potpomognutog oplođenja u pravu Srbije i Evropskim pravima. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 131, 415-430.
16. Krivični zakonik Republike Srbije, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
17. Lerman, L. (1992). Decontextualization of Domestic Violence. *Journal of Criminal law and Criminology*, 83(1), 44-57.
18. Milić, A. (2007). *Sociologija porodice - kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja.
19. Mullender, A. (1996). *Rethinking Domestic Violence*. London, New York: Routledge.
20. Nikolić-Ristanović, V. (2010). *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zaštitu i ravnopravnost polova i Viktimološko društvo Srbije.
21. Nikolić-Ristanović, V., i Dokmanović, M. (2006). *Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Prometej.
22. Obretković, M. (1998). Nasilje u porodici i prava deteta na zaštitu. *Temida*, 4(1), 3-9.
23. Pašalić-Kreso, A. (2004). *Koordinate obiteljskog odgoja*. Sarajevo: Jež.
24. Petrović, V. (2017). Izricanje kazne zatvora u Srbiji kao reakcija na zločin. U O. Jović-Prlainović (Ur.), *Nacionalno i međunarodno pravo – aktuelna pitanja i teme*, (str. 111-129). 26. maj 2017. god., Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
25. Ponjavić, Z. (2007). *Porodično pravo*. Kragujevac: Pravni fakultet, Kragujevac.
26. Porodični zakon, "Službeni glasnik RS", br. 18/05, 72/11, 6/15.
27. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2009). *Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2007*, Bilten 502. Beograd.
28. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2010). *Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2009*, Bilten 529. Beograd.

29. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2010a). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2008*, Bilten 514. Beograd.
30. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2011). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2010*, Bilten 546. Beograd.
31. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2012). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2011*, Bilten 558. Beograd.
32. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2013). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2012*, Bilten 576. Beograd.
33. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2014). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2013*, Bilten 588. Beograd.
34. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2015). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2014*, Bilten 603. Beograd.
35. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2016). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2015*, Bilten 617. Beograd.
36. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2017). *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, 2016*, Bilten 629. Beograd.
37. Šeparović, Z. (1985). *Viktimologija*. Zagreb: Pravni fakultet.
38. Spasić, D. (2010). Žrtve porodičnog nasilja u Srbiji. *Nauka, bezbednost, policija*, 15(3), 77-92.
39. Stanko, E. (2001). *Violence. Sage Dictionary of Criminology*, London.
40. Stevanović, I. (1998). Nasilje u porodici nije privatna stvar. *Temida*, 4(1), 27-33.
41. Viktimološko društvo Srbije (2017). *Baza podataka organizacija i institucija koje pružaju pomoć žrtvama*. Dostupno na:
<http://www.vds.org.rs/OrgInstKojePruzajuPomocZrtvama.htm>
42. Vuković, R. S. (2012). *Komentar porodičnog zakona*. Beograd.
43. WHO – World Health Organization (2002). *World Report on violence and health*. Geneva.
44. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, “Službeni glasnik RS”, br. 94/16.

DOMESTIC VIOLENCE – CRIME WITHOUT ADEQUATE PUNISHMENT

**Milica Luković, Defektology MA,
Vera Petrović, Defektology MA**

Summary

Domestic violence is an issue existing in families since its primitive forms, extending through all types of societies and cultures regardless of their degree of development. The presence of domestic violence is not perceived enough as the family members keep it secret as they consider whatever happens within their family to be a part of their privacy. The domestic violence crime was introduced in the legislation of the Republic of Serbia in 2002, when, for the first time, the state announced that domestic violence was not a personal family issue, but rather a social and state matter which obliged the state to punish the perpetrators of this crime. The immediate incentive for introduction of this incrimination into our legislation was the inclination to protect families and family communities as general units, and also to protect individuals from the other family member who inflicts the violence. The available statistical data indicate that this phenomenon is increasingly common, or in other words, the number of reported cases of domestic violence is expanding on yearly basis. Moreover, the number of those convicted of domestic violence has risen, even though it is evident that this number is far lower than the number of reported incidences. In this paper official data obtained by the Statistical Office of the Republic of Serbia for the period between 2007 and 2016 is used. The aim of the paper is to consider the scope of domestic violence reports and accusations. Furthermore, from the aspect of regulating mild or strict penal policies, the analysis was conducted with the goal of determining the types and scopes of sentenced legal sanctions for domestic violence.

Key words: *violence, domestic violence, social reaction, penalty.*

NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR

SEKCIJA II

VRŠNJAČKO NASILJE U PERIODU RANE ADOLESCENCIJE

Prof. dr Nikola Mijanović*
Filozofski fakultet - Nikšić

Sažetak: *Imajući u vidu aktuelnost i intenzitet vršnjačkog nasilja, u ovom radu je na temelju kritičke analize domaćih i stranih izvora, definisano i elaborirano njegovo suštinsko poimanje i razumijevanje. Na osnovu relevantnih teorijskih i empirijskih saznanja, mogli bismo tvrditi da je vršnjačko nasilje u ranoj adolescenciji prepoznatljivo po upornim pokušajima odvajanja pojedinca od roditelja, traganju za vlastitim identitetom, te grčevitoj borbi za osamostaljivanjem individue. Pokazalo se, između ostalog, da su djeca tog uzrasta bezrezervno spremna na žrtvovanje zarad uspostavljanja bliskih odnosa s vršnjacima izvan porodice. Često im vršnjaci postaju najpouzdaniji oslonac za ostvarivanje aktuelnih, ali istovremeno veoma turbulentnih i nejasnih životnih ciljeva i snova. To je zapravo period prelaska učenika iz nižih u više razrede osnovnoškolskog obrazovanja, karakterističan po brojnim, burnim i ozbiljnim anatomsko-fiziološkim, psihološkim, socijalnim i drugim promjenama od esencijalnog značaja za razvoj i formiranje ličnosti svakog pojedinca. Upravo su u tom kontekstu proučavane osnovne vrste i oblici vršnjačkog nasilja, s ciljem njihovog efikasnijeg identifikovanja i cjelovitijeg sagledavanja mogućih posljedica po pojedince ili grupe učenika adolescentnog uzrasta.*

Ključne riječi: *Vršnjačko nasilje, oblici i vrste nasilja, rana adolescencija, nasilnici i žrtve.*

Uvod

Korijeni vršnjačkog nasilja sežu od nastanka ljudskog roda i njegove civilizacije. Ova pojava se manifestuje flagrantnim i bezobzirnim kršenjem ljudskih prava i sloboda, počevši od porodice, škole i neposrednog socijalnog okruženja. Vršnjačko nasilje započinje s najranijim uzrastom i nastavlja se tokom školovanja, sazrijevanja i sveukupne socijalizacije individue. Ako je to tačno, postavlja se pitanje, šta generiše sve učestalije oblike i vrste vršnjačkog nasilja. Nerijetko, pedagozi, psiholozi, sociolozi, psihijatri i drugi stručnjaci, nude različite odgovore na ovo i slična pitanja. Jedni tvrde, da je nasilje gotovo neizbježna pojava naše svakodnevnice. Drugi smatraju, da je porodica najodgovornija za pojavu vršnjačkog nasilja, koje kulminira u školama, neformalnim vršnjačkim grupama i široj socijalnoj sredini. Treći kažu, da nasilje podstiču aktuelne ekonomske i socijalne krize, uključujući i sve agresivnije uticaje sredstava masovne komunikacije. Njihovo negativno sadejstvo, dovodi do raspada porodice i međuljudske alijenacije. Vjerovatno su svi ovi poznavaoци vršnjačkog nasilja na izvjestan način u pravu, budući da prethodno apostrofirani faktori, svaki na svoj način, doprinose pojavi njegovih različitih oblika, vrsta i sredstava. Ovaj problem dodatno aktuelizuju primjeri iz svakodnevnog adolescentskog života, koji svjedoče da se nasilnim postupcima i sredstvima, znatno efikasnije dolazi do ostvarivanja sekundarnih ciljeva; da se iz bezobzirnih konflikata najčešće izlazi kao pobjednik, poslije čega se lakše ostvaruju njihove želje, ciljevi i pretenzije. Nesporno je da ovi i slični razlozi dodatno motivišu potencijalne nasilnike, ohrabrujući ih da vlastite probleme rješavaju sve učestalijim i bezobzirnijim nasilništvom. S druge strane, globalna demokratizacija i humanizacija društva, obezbjeđuje povoljniji civilizacijski kontekst, unutar kojeg se danas sve otvorenije i hrabrije govori o vršnjačkom nasilju, kao izuzetno aktuelnoj, ali istovremeno i društveno zabrinjavajućoj pojavi. Zbog toga smo gotovo svakodnevno opsjednuti informacijama o raznovrsnim oblicima nasilništva, počinjenim nad djecom i adolescentima, u porodici, školi i širem socijalnom okruženju. Koliko nasilje može biti traumatično za pojedince, najupečatljivije potvrđuju ispovijesti odraslih, koji i poslije duge vremenske distance i dalje nevoljno pričaju o neugodnostima, koje su još kao adolescenti i sami preživjeli. Nesporno je da vršnjačko nasilje ostavlja bolne i

---

* niksi@t-com.me

traumatične posljedice po žrtve, stoga je nevjerojatno, ali nažalost i istinito saznanje, da ono postaje predmetom ozbiljnijeg naučnog interesovanja tek sredinom šezdesetih godina minulog vijeka. Postoje indicije da je odnos prema vršnjačkom nasilju značajno promijenjen pod uticajem Heinemannovog istraživanja. Ovaj švedski ljekar je relativno davne 1972. godine, objavio zapaženu studiju o nasilju među djecom na školskom igralištu – opisujući ga kao mobbing (Rivers, Duncan i Besag, 2007).

Ispostavilo se, da rezultati ovih proučavanja vremenski koincidiraju sa dragocjenim saznanjima do kojih je došao norveški istraživač Olweus, 1998. godine. Zahvaljujući tim pionirskim pokušajima, naučnici iz Velike Britanije, su uz primjenu Olweusovljevog instrumenta, početkom posljednje decenije dvadesetog vijeka, došli do relativno egzaktnih zaključaka o uzrocima i posljedicama nasilja među djecom (Rivers, Duncan i Besag, 2007).

Upravo će ova saznanja snažno inspirirati istraživače iz drugih razvijenijih zemalja i regiona, da fenomenu vršnjačkog nasilja posvete dužnu pažnju. Nešto kasnije, u vezi s tim, nastale su i objavljene zapažene naučne studije, u kojima se šire objašnjava i elaborira fenomen vršnjačkog nasilja. U njima se posebno apostrofira učestalost, oblici i vrste, te indikatori, uzroci i posljedice, uključujući i programe za prevenciju i suzbijanje ove kompleksne i sve aktuelnije društvene pojave. Za razliku od razvijenog dijela svijeta, u našem regionu, problem vršnjačkog nasilja je samo identifikovan, ali su ozbiljnija i naučno organizovanija interdisciplinarna i multidisciplinarna istraživanja, bar za sada, prava rijetkost. Savremena pedagoška teorija i praksa potvrđuju tezu, da vršnjačko nasilje među djecom i adolescentima, može biti raznovrsno, počevši od fizičkog, preko verbalnog, emocionalnog, seksualnog te relativno najnovijeg – elektronskog nasilja. Zato je *težište* ovog rada fokusirano na definisanje i objašnjavanje njegovog pojma i suštine, te klasifikovanje osnovnih oblika i vrsta nasilničkog ispoljavanja, imanentnog djeci, odnosno mladima u periodu rane adolescencije.

Pojam i suština vršnjačkog nasilja

Vršnjačko nasilje je je izuzetno kompleksan, nepredvidiv i višestruko uslovljen fenomen, koji vjekovima opterećuje mlade, a populaciju predadolescentnog i adolescentnog uzrasta posebno. Riječ je zapravo o slojevitoj, višedimenzionalnoj, delikatnoj, kontinuiranoj i široko rasprostranjenoj pojavi, koju nije lako definisati jednom sveobuhvatnom i opšte prihvatljivom definicijom. Zato se prilikom stručnog i naučnog razmatranja ovog fenomena, kao osnovna pribježišta moraju uzimati oblici, načini, intenzitet i njegov ekstenzitet. Svjesni te činjenice, većina autora se prilikom poimanja i objašnjavanja njegove suštine, poziva na onu opšte poznatu i u literaturi najčešće citiranu Olweusevu definiciju. Naime, ovaj eminentni istraživač, pod vršnjačkim nasiljem podrazumijeva u kontinuitetu ponavljano zlostavljanje ili vikimizaciju pojedinca ili grupe od strane jednog ili više vršnjaka (Olweus, 1998).

Da bi se neka konfliktna pojava, tvrdi on, mogla smatrati vršnjačkim nasiljem, (eng. bullying) ona mora nužno da implicira: a) smišljeno i namjerno negativno postupanje, b) planirano nanošenje štete drugoj osobi, c) ponavljanje zlostavljanja, e) očiglednu nesrazmjer snage, odnosno moći između nasilnika i žrtve (Olweus, 1998). Sljedstveno toj logici, neka pojava se može okarakterisati kao vršnjačko nasilje, uz uslov da postoji očigledna disproporcija fizičke, kognitivne, ili jedne i druge moći, između nasilnika i žrtve. Taj nesrazmjer moći, manifestuje se očiglednom nesposobnošću žrtve da se odbrani od nasilnika. Zbog takvog odnosa snaga, žrtva postaje svjesna vlastite inferiornosti, osjeća se bespomoćnom, trpi razne oblike nasilništva, a nerijetko ih iz pretjeranog straha od odmazde i sama prikriva (Rigby, 2006). Bez obzira na eksplicitnost tog stava, novija saznanja o ovom fenomenu upozoravaju, da vršnjačko nasilje ne mora nužno da ispunjava sve prethodno navedene uslove, budući da djeca i adolescenti danas koriste i doživljavaju različite oblike izuzetno sofisticiranog nasilništva. Vjerovatno je i to jedan od razloga zbog kojih u dostupnim izvorima postoje ozbiljna neslaganja, a katkad i kontraverzni stavovi autora oko poimanja i definisanja vršnjačkog nasilja. Čini se da su ona ponajviše uslovljena nekritičkom i nedovoljno konzistentnom upotrebom ključnih pojmova, koji se zbog lošeg prevoda nerijetko pogrešno koriste kao sinonimi. Uprkos tome, većina kompetentnih autora prilikom definisanja vršnjačkog nasilja, apostrofira različite obrasce ponašanja, koji se stalno ili periodično ponavljaju, s pretenzijom da se povrijedi ili uznemiri pojedinac, odnosno grupa, od strane jedne ili više osoba - nasilnika (Rivers, Duncan i Besag, 2007).

Naime, suštinu vršnjačkog nasilja (Sullivan i sar., 2004), čini niz agresivnih i manipulativnih postupaka koje preduzima jedna ili više osoba prema jednoj ili više drugih osoba u relativno kraćem

vremenskom intervalu. Vršnjačko nasilje je perzistentno, ponavljano, nepoželjno ponašanje, koje podrazumijeva upotrebu negativnih akcija (Glumbić i Žunić-Pavlović, 2008).

Ono implicira svako psihičko ili fizičko maltretiranje usmjereno na djecu od strane vršnjaka, s ciljem povređivanja žrtve. U svakoj nasilničkoj aktivnosti, namjera se jednostavno podrazumijeva. Ona je sračunata na fizičko ili emocionalno povređivanje i omalovažavanje ličnosti žrtve. Povređivanje osobe može biti tjelesno i psihičko, s negativnim reperkusijama po njen fizički, mentalni, emocionalni, socijalni i obrazovni status (Wet, 2005).

Analizirajući ove i slične definicije, zapažamo da njihovi autori katkad koriste različite pojmove i paradigme za objašnjavanje identične pojave. Međutim, u literaturi postoje i suprotne tendencije, tako da se, po svojoj suštini bitno različite sintagme, npr., vršnjačko nasilje (peer violence), i vršnjačko zlostavljanje (bullying), nekritički koriste kao sinonimi, mada se one uvijek i bez ostatka ne mogu poistovjećivati. Bez obzira na prethodno apostrofirane kontraverze u pristupima, jasno je da se u većini domaćih i stranih izvora, vršnjačko nasilje označava engleskom riječju bullying, dok se pod ovim pojmom, (Đorić 2009; Sinobad 2005), podrazumijeva agresivno ponašanje jačeg nad slabijim. Suština ovog problema jeste u činjenici da u našem jeziku ne postoji sasvim ekvivalentan termin za označavanje izvornog smisla pojma bullying. On se upravo zbog toga prevodi kao siledžijstvo, maltretiranje, zlostavljanje ili nasilje. Siledžijstvo i nasilje su, dakle, oblici svojevrsne agresije, koji se u nekim pojedinostima prožimaju (Đorić, 2009).

U vezi s tim, jednokratni oblici fizičkog, psihičkog i socijalnog zlostavljanja, uz nužan uslov da ne postoji nesrazmjer moći, ne bi se mogli podvesti pod odrednicu vršnjačkog nasilja niti siledžijstva, jer je u ovom slučaju riječ o tipičnom agresivnom ponašanju pojedinca ili grupe (Đorđević, 2007). To zapravo znači, da se pod vršnjačkim nasiljem ne mogu smatrati rijetki i slučajni konflikti između dvije osobe istog ili sličnog psihofizičkog potencijala. Razmatrajući ove terminološke nedoumice, pod odrednicom »vršnjačko nasilje«, podrazumijevaju se opšti, širi, nadređeni i viši rodni pojam, koji ne mora nužno da sadrži elemente vršnjačkog zlostavljanja, kao najtežeg oblika vršnjačkog nasilja (Rajhvajn - Bulat i Ajduković, 2012).

Budući da se ovom kompleksnom problematikom bave autori iz različitih nauka i disciplina, prirodno je da oni kroz optiku i filozofiju nauke kojoj profesionalno pripadaju, različito vide i objašnjavaju jednu te istu pojavu. Primjera radi, pravnici su skloni da ovaj problem sagledavaju i tumače sa kriminalističkog aspekta, odnosno logike krivičnog prava. Zato ovu pojavu nazivaju blažim kriminalitetom, ili maloljetničkom delikvencijom. Psihijatri i neurolozi nasilništvo posmatraju i dijagnostifikuju kao poremećeno ponašanje individue. Za razliku od njih, psiholozi nerijetko za nasilničko ponašanje sinonimno koriste pojam agresivno ponašanje. Stoga oni pod sintagmom vršnjačkog nasilja podrazumijevaju namjernu i ponavljanu upotrebu fizičke ili verbalne agresije u cilju nanošenja tjelesnih povreda ili duševnih bolova, te ostvarivanja nadmoći nad drugom individuum (Popović - Čitić, 2006a; Savić i Knežić, 2007).

Međutim, vršnjačko nasilje treba razlikovati od kratkotrajne i slučajne agresije, ili reaktivne agresije, kao svojevrsnog odgovora pojedinca na identifikovanog napadača. Ukoliko se reaktivna agresija manifestuje ponovljenim reagovanjem na viktimizaciju, osnovano je takvo ponašanje nazvati reaktivnim tipom vršnjačkog nasilja (Bazić, 2013). Slijedeći logiku prethodno apostrofiranih definicija, stavova i mišljenja, čini se, da je osnovano tvrditi, da se pod pojmom i suštinom vršnjačkog nasilja može podrazumijevati svako intencionalno i repetativno fizičko, verbalno ili psihičko uznemiravanje s pretenzijom nanošenja bola, štete, odnosno povređivanja pojedinca ili grupe od strane njihovih vršnjaka. To je nepredvidivo ponašanje, bez unificiranih obrazaca ispoljavanja, od kojeg nijedna populacija nije apsolutno zaštićena. Takvo se ponašanje može manifestovati nezavisno od mjesta i vremena izvršenja s različitim intenzitetom, obimom, težinom, vremenom trajanja i mogućim posljedicama. Izvjesno je da se u predadolescentnom i adolescentnom periodu odvijaju burne psihofizičke promjene u kognitivnoj, emocionalnoj i socijalnoj sferi ličnosti, pod čijim uticajem pojedinac mijenja percepciju o sebi u toj mjeri, da ona determiniše njegovo karakteristično ponašanje, odnosno karakterističan način mišljenja. Upravo zbog toga, mnogi adolescenti postaju pretjerano depresivni, anksiozni i agresivni - skloni da prihvate rizične, a katkad i društveno inkriminisane modele ponašanja (Vejmelka, 2013; Lacković-Grgin, 2006).

Oblici i vrste vršnjačkog nasilja

Uvidom u domaću i stranu literaturu, zapazili smo da među autorima ne postoji jedinstven kriterijum za naučno prihvatljivo i konsekventno klasifikovanje vršnjačkog nasilja na njegove oblike i vrste. To je donekle i logično, budući da se radi o delikatnom interdisciplinarno i multidisciplinarno uslovljenom fenomenu. U cilju sveobuhvatnijeg sagledavanja uzroka i posljedica vršnjačkog nasilja, većina istraživača ključne aktere posmatraju s aspekta uloge koja im je u tome namijenjena. Izvjesno je da su glavni učesnici vršnjačkog nasilja - nasilnici i njihove žrtve, dok se akteri koji su istovremeno nasilnici i žrtve nazivaju reaktivnim ili provokativnim žrtvama. Ovi se pojmovi iz pedagoških, karitativnih i drugih razloga katkad izbjegavaju, kako bi se zaštitili akteri nasilništva od stigmatizacije. Riječ je o aktuelnim i potencijalnim učesnicima koji u vršnjačkom nasilju biraju, ili su im drugi silom prilika, nametnuli različite uloge. Shodno tome, ovom prilikom izdvajamo i elaboriramo neke, u relevantnim izvorima obznanjene, klasifikacije vršnjačkog nasilja po oblicima i vrstama. Jedna od najstarijih, a istovremeno i najopštijih klasifikacija razlikuje: *direktno* i *indirektno* vršnjačko nasilje, s tim da direktno implicira *fizičko* i *verbalno*, a indirektno *relacijsko* i *elektronsko* vršnjačko nasilje (Baldry, 2003). *Direktno nasilje* manifestuje se prijetnjama, zastrašivanjima, fizičkim napadima, vrijeđanjima žrtava neprimjerenim riječima, nazivajući ih pogrdnim imenima, te otimanjem ili uništavanjem njenih stvari itd. *Indirektno nasilje* se uglavnom ispoljava širenjem glasina, neistina, iskonstruisanih afera, ignorisanjem žrtve i izopštavanjem iz međuvršnjačkih komunikacija. Brojna istraživanja pokazuju da su dječaci (kao nasilnici i žrtve) češći akteri fizičkog nasilja, dok su djevojčice sklonije verbalnom vršnjačkom nasilju (Smith, & Brain, 2000).

S obzirom na pojavni oblik, uočavaju se: verbalno, fizičko i relacijsko vršnjačko nasilje (Coloroso, 2004; Pregrad, 2007). 1) *Verbalno nasilje* predstavlja svojevrsan oblik psihološkog nasilja. Uglavnom se svodi na ogovaranje, nazivanje pogrdnim imenima, šikaniranje, sramoćenje, zastrašivanje, svjesno socijalno izolovanje, uključujući i prisiljavanje žrtve na nevoljne – a katkad i društveno inkriminisane aktivnosti. Verbalno nasilje nekada za žrtvu može predstavljati najteži oblik zlostavljanja. 2) *Fizičko nasilje* se ispoljava neposrednim napadom na žrtvu, npr.: pljuvanjem, štipanjem, grebanjem, šamaranjem, guranjem, udaranjem, uništavanjem stvari i odjeće. Ovdje je nasilnik po pravilu fizički superiorniji i svjesno bira žrtve nježnije fizičke konstitucije, te introvertne i nesigurne osobe. Nasilju ovog tipa streme bahati nasilnici radi dokazivanja moći i vlastite liderske promocije pred grupom kojoj pripadaju. Fizičko nasilje, za razliku od relacijskog, najlakše se otkriva, katkad i mimo volje napadanog, odnosno zlostavljanog lica. 3) *Relacijsko nasilje* (nasilje kroz odnose) je specifična vrsta psihičkog maltretiranja, s primarnim ciljem da se pojedinac izopšti, izoluje i onemogućiti mu se vršnjačko komuniciranje. Riječ je o perfidnom i malicioznom obliku isključivanja pojedinca iz kolektiva, igre i zabave, odnosno njegovog nevoljnog alijeniranja i asocializovanja. Sračunato je na intencionalnu socijalnu izolaciju, s ciljem da se žrtva osjeti suvišnom, odbačenom, depresivnom, nesigurnom, bezvrijednom, izgubljenom i nesrećnom.

Interesantno je da se pored verbalnog, fizičkog i relacijskog nasilja, posebno apostrofira: seksualno, ekonomsko, kulturno i elektronsko nasilje (Bilić, i sar., 2012). *Seksualno nasilje*, predstavlja relativno specifičan oblik zloupotrebe djece i adolescenata, koje se ispoljava njihovim nevoljnim uključivanjem u različite seksualne igre i aktivnosti koje većina još uvijek nedovoljno razumije. Pod seksualnim nasiljem podrazumijeva se svaki vid verbalnog, neverbalnog i fizičkog kontakta sa erotičnim porukama i bludnim pretenzijama u cilju nanošenja fizičkog ili duševnog bola, te socijalnog kompromitovanja i sramoćenja žrtve (Žunić – Cicvarić, 2009). *Ekonomsko nasilje* implicira otimanje ili uništavanje stvari, iznuđivanje novca i drugih materijalnih vrijednosti žrtve. Prema Žunić-Cicvarićevoj, *kulturno nasilje* je fokusirano na vrijeđanje socijalnog, nacionalnog, etničkog, vjerskog, konfesionalnog i drugog osjećanja, odnosno, pripadnosti žrtve. Pored prethodno identifikovanih, danas se sve češće apostrofira *elektronsko nasilje*, kao izuzetno moćan, opasan i relativno specifičan oblik nasilništva, posredstvom virtualnih komunikacija. U savremenom svijetu elektronske komunikacije se sve intenzivnije koriste u realnom i odloženom vremenu, ne samo u poslovne svrhe, već zaprepašujuće često i za bezobzirno, perfidno i prikriveno vršnjačko nasilništvo. Posredstvom elektronske visokosofisticirane tehnologije, žrtve mogu biti kontinuirano uznemiravane, maltretirane, zastrašivane, ucjenjivane, ogovarane i na druge načine personalno kompromitovane (Smith, i sar., 2008). Značajno je istaći da elektronsko nasilje, kao i svi drugi oblici nasilništva, ima zajednički cilj – sračunat na svjesno i kontinuirano nanošenje štete, duševnih i drugih bolova, te

socijalnu izolaciju žrtve. Uznemiravanja, pa i teška elektronska zlostavljanja, danas su sve intenzivnija i beskrupuloznija, sa gotovo nepredvidivim posljedicama po žrtvu, njenu privatnost i lični integritet.

Rekli bismo da su prethodno identifikovane klasifikacije vršnjačkog nasilja, s obzirom na pojavni oblik i vrstu manifestovanja, u izvjesnom smislu slične, ali nerijetko i po mnogo čemu veoma različite. Neke se pojavljuju u „čistom“ obliku, dok druge predstavljaju svojevrsnu kombinaciju više oblika i vrsta koje se katkad etimološki, semantički i funkcionalno prepliću ili međusobno dopunjuju. Shodno tom saznanju, a usljed nedostatka jedinstvenog kriterijuma za klasifikovanje, gotovo je nemoguće precizirati i jasno kategorisati vršnjačko nasilje po tzv. „čistim“ oblicima i vrstama njihovog ispoljavanja. Zato je čini se nesporno samo to, da je populacija predadolescentnog i adolescentnog uzrasta, zbog svojih burnih i nepredvidivih psihofizičkih promjena, te aktuelne globalizacije društva i neizvjesne budućnosti, danas više nego ikada do sada, pod udarima različitih oblika, vrsta, vidova i sredstava vršnjačkog nasilništva.

Neke specifičnosti rane adolescencije

Gotovo je nemoguće identifikovati i objašnjavati kompleksne i delikatne procese razvoja ličnosti u adolescentnom periodu, a još teže pravilno razumjeti uzroke devijantnog ponašanja adolescenata, ukoliko se dobro ne poznaje aktuelni društveni i kulturni kontekst unutar kojeg oni stasavaju. Ovo tim prije, ako imamo u vidu činjenicu, da je adolescencija praćena izuzetno stresnim, turbulentnim i nepredvidivim psihofizičkim promjenama i procesima. Zato je nužno temeljito poznavanje i razumijevanje kulturnog i socijalnog podneblja u kojem omladina formira sliku o sebi. Od opštih i posebnih uslova koje nudi određeni društveno-socijalizacijski ambijent, zavise ciljevi i ishodi profilisanja individue u cjelovitu i neponovljivu ličnost. Ovdje je zapravo riječ o adolescentnom uzrastu, prepoznatljivom po ozbiljnim i gotovo nepredvidivim anatomsko-fiziološkim, kognitivnim, emocionalnim i socijalnim promjenama. Od njihovog sadržaja, kvaliteta i intenziteta, ponajviše zavisi kakvu će sliku pojedinac formirati o sebi. Ukoliko ta slika nije po mjeri adolescenta, odnosno unaprijed zamišljenoj viziji o onome šta bi on želio biti, to će nezadovoljstvo, bez sumnje, rezultirati depresijom, anksioznošću, agresijom, zavisnošću, a katkad i nepromišljenim potrebama za opasnim eksperimentisanjima (Vejmelka, 2012; Lacković - Grgin, 2006).

Adolescencija je zapravo prelazni period između djetinjstva i rane zrelosti (Pajević, i Kasagić, 2001). Već na tom uzrastu, osoba se počinje pripremati i osposobljavati za preuzimanje različitih radnih i životnih uloga. Adolescencija se odvija u nekoliko prepoznatljivih faza, s tim da započinje u devetoj ili desetoj godini, a završava u dvadeset drugoj ili dvadeset trećoj godini ljudskog života. U okviru integralnog adolescentnog ciklusa (Graovac, 2010), apostrofira se: predadolescencija, rana, srednja i kasna adolescencija, uključujući i postadolescenciju. Za razliku od ove klasifikacije, adolescentni ciklus, kao relativno specifično razdoblje u životu svake ličnosti (Lacković-Grgin, 2006), dijeli se na tri sljedeće faze: ranu adolescenciju (od 10/11 do 14 godine), srednju (od 15 do 17 godine) i kasnu adolescenciju (od 18 do 20 godine i dulje).

Početak adolescencije koincidira s pojavom puberteta, karakterističnom po nastanku niza organskih, fizioloških i psihičkih promjena. Paralelno s tim, započinju anatomsko-fiziološke i hormonalne promjene. U adolescentnom periodu osoba je opsjednuta dokazivanjem i promocijom vlastitog identiteta. Opšta percepcija o ličnom identitetu individue, prvenstveno je uslovljena njenim subjektivnim osjećanjem, odnosno samoprocjenom stasavanja u integralnu i autonomnu ličnost. Ta slika o sebi implicira izoštravanje predstave o vlastitom tijelu, rodnoj pripadnosti, seksualnoj i radnoj sposobnosti, te socijalnoj prihvaćenosti i samostalnosti. Ranu adolescenciju, između ostalog, karakteriše naglašen fizički razvoj i polno sazrijevanje, ali sa različitim početkom i intenzitetom, s obzirom na polnu i drugu pripadnost, odnosno, specifičnost adolescenata (Brković, 2011).

U tom periodu adolescenti oba pola, nerijetko su nezadovoljni vlastitim fizičkim izgledom. Zbog toga su emocionalno veoma nestabilni, depresivni i nervozni. Tu opštu psihičku labilnost dodatno remeti saznanje, da se za njih interesuju pripadnici suprotnog pola, stoga ih obuzima osjećaj zbuđenosti, uznemirenosti i nesigurnosti (Volfolk, i sar., 2014). Riječ je o relativno kratkotrajnoj emocionalnoj nestabilnosti adolescenata, s negativnim refleksijama na sposobnosti njihovog efikasnijeg prilagođavanja novim uslovima i različitim izazovima u objektivno datoj socijalnoj sredini, koji nužno podrazumijevaju odbacivanje starih i usvajanje novih obrazaca ponašanja.

Adolescentni period je, između ostalog, specifičan i po generisanju veoma snažnih, novih, raznovrsnih a katkad i nerealnih potreba. Dječaci su zainteresovaniji za razvoj vlastitog fizičkog potencijala, koji im uliva osjećaj sigurnosti i nadmoći nad vršnjacima. Imaju naglašene potrebe za potvrđivanjem vlastitog identiteta, sticanjem novca, socijalnom emancipacijom i seksom. Za razliku od njih, djevojčice su opsjednute potrebom za lijepim izgledom i njegom vlastitog tijela, te dobrim mentalnim zdravljem i uspostavljanjem harmoničnih odnosa u porodici. Poznato je, da s vremenom neka od ovih interesovanja naglo slabe, ali ih istovremeno supstituišu nova (Pajević, i Kasagić, 2001; Brković, 2011).

zvjerno je da asortiman i intenzitet individualnih potreba presudno utiče na usvajanje različitih obrazaca ponašanja svakog adolescenta. One se, po pravilu, znatno razlikuju od onih koje su bile imanentne pojedincu u doba djetinjstva. U ranoj adolescenciji, posebno su naglašene potrebe za prihvatanjem u socijalnoj sredini, potrebe da budu voljeni, uvažavani, sigurni, superiorni i slično. Kod nekih adolescenata, nove potrebe dovode do stroge distance od roditelja, koje katkad kulminiraju međusobnim konfrontacijama, uvredama, optuživanjima, pa i ozbiljnijim konfliktima. U tom frustrirajućem ambijentu, adolescent uglavnom roditeljima saopštava svoje nerealne potrebe, želje i ambicije. Ovu situaciju dodatno opterećuje saznanje da adolescenti ne pokazuju spremnost za odlaganje svojih ciljeva i pretenzija, već naprotiv tvrdokorno insistiraju na njihovoj momentalnoj i bezuslovnoj realizaciji. Ta isključivost može snažno da intenzivira obostrane frustracije, koje često eskaliraju ozbiljnim konfliktima, sa negativnim reperkusijama na odnose među braćom, sestrama, rođacima ili vršnjacima iz bližeg socijalnog okruženja. Osjećajući nemoć, odbačenost, nezadovoljstvo i nedovoljno uvažavanje, kod adolescenata se dodatno podstiče bijes, pod čijim nabojem pojedinci, ove i slične probleme, pokušavaju rješavati pojačanom agresivnošću i drugim društveno neprihvatljivim obrascima ponašanja, među kojima je gotovo neizbježno vršnjačko nasilje. Shodno navedenom, osnovano je tvrditi da rana adolescencija generiše niz problema, koji opterećuju efikasnije prilagođavanje individue novonastalim anatomsko-fiziološkim, kognitivnim, emotivnim i socijalnim promjenama. Nedovoljno pripremljen pojedinac, ove značajne promjene percipira i doživljava kao nesavladive prepreke i zato poseže za agresivnim i nasilničkim ponašanjima, vjerujući da će takvim postupcima najefikasnije ostvariti situacione, najčešće nerealne i po pravilu, nedovoljno jasno artikulirane mladalačke snove.

Rana adolescencija kao prediktor vršnjačkog nasilja

U izvorima novijeg datuma susrećemo sintagmu savremena adolescencija, prepoznatljivu po sve dužem trajanju obrazovanja, nezavisnosti adolescenata u izboru i korištenju slobodnog vremena, ranom stupanju u seksualne odnose i naglašenom potrebom za brzom socijalnom emancipacijom. Ove i mnoge druge karakteristike tzv. savremene adolescencije, nastale su kao posljedica sve intenzivnijeg naučno-tehnološkog, ekonomskog i civilizacijskog razvoja društva, odnosno njegove radikalne tranzicije i globalizacije (Car, 2013).

Na sceni su više od četiri decenije planetarna geo-politička, ekonomska, vojna i kulturna prestrojavanja svijeta, koja su, između ostalog, uslovlila potrebu za promjenama, odnosno reformisanjem vaspitno-obrazovnih sistema. Sveukupnost tih planetarno-razvojnih promjena, poljuljala je tradicionalne društvene vrijednosti, etičke norme, pedagoška načela, roditeljske autoritete i uzore, pod čijim uticajem, današnja omladina nedovoljno zrela i pripremljena brzo ulazi u svijet odraslih. Tu njihovu ishitrenu težnju za socijalnom i drugom emancipacijom, izuzetno snažno podstiču necenzurisani i nekontrolisani elektronski mediji. Pod njihovim zapanjujućim uticajem, odrastaju nove generacije adolescenata, koje nemaju respekta, stida ni straha gotovo ni od čega. Osim toga, periodi rane i srednje adolescencije, karakteristični su i po veoma moćnim, a nerijetko i presudnim vršnjačkim uticajima. U tim užim neformalnim grupama, pojedinci se bore za svoju poziciju, grade prijateljstva i zadovoljavaju sekundarne potrebe za igrom, zabavom i dokolicom, te socijalnom i emocionalnom pripadnošću (Vejmelka, 2013).

Mnogima je stalo da obezbijede povlašćen status u grupi, svjesni da se na taj način lakše ostvaruju neki za njih izuzetno primamljivi ciljevi. Misli se tu prvenstveno na uvažavanje personalnog identiteta, poimanja svijeta i života, socijalnu prihvaćenost i sl. Da bi se izborili za takav status, pojedinci katkad ne biraju sredstva, uključujući i vršnjačko nasilje. Ono se uglavnom manifestuje snažnim pritiskom, s ciljem da se pojedinac „disciplinuje“ i ponaša prema instrukcijama vršnjačkog

lidera, bez obzira kakav je stav žrtve o tome (Đuranović, 2014). Ukoliko adolescent servilno ne izvršava delegirane mu zadatke, po pravilu sljede sankcije, čija je rigoroznost uslovljena značajem neizvršenog zadatka za grupu, odnosno njenog lidera.

Shvatajući kompleksnost i delikatnost fenomena vršnjačkog nasilja, vjerujemo da se analizom najbitnijih promjena u fizičkoj, kognitivnoj, emocionalnoj i socijalnoj sferi adolescenata, mogu cjelishodno objašnjavati njegovi oblici, uzroci i reperkusije. Ali, prilikom izvođenja zaključaka, u vezi s tim, treba zadržati izvjesnu rezervu, zbog nedostatka validnih i pouzdanih istraživanja koja bi upućivala na postojanje kauzalnih veza između promjena u (anatomsko-fiziološkoj, psihološkoj i socijalnoj sferi adolescenata) s jedne, i pojavnim oblicima, vrstama i intenzitetu vršnjačkog nasilja u toj populaciji, s druge strane. Da bismo izbjegli moguće nesporazume, u vezi s tim, podsjećamo da period rane adolescencije počinje i koincidira s prelaskom učenika iz četvrtog u peti razred osnovne škole. Na tom uzrastu započinju ozbiljnije promjene u anatomsko-fiziološkim strukturama organizma učenika. One će biti dodatno intenzivirane s prelaskom iz osnovne u srednju školu, kada nastupa faza srednje adolescencije, prepoznatljiva po odvijanju složenijih promjena, ne samo u anatomsko-fiziološkim, već i u kognitivnim, emocionalnim i socijalnim strukturama ličnosti adolescenta. Riječ je o anatomskim i izuzetno značajnim fiziološko-hormonalnim promjenama, odgovornim za emocionalnu stabilnost individue. Ukoliko se pojedinac u dužem vremenskom periodu nalazi u zoni emocionalne nestabilnosti, to stanje će najvjerojatnije eskalirati vršnjačkim nasiljem.

Kao što je to već rečeno, rana adolescencija započinje s jasno uočljivim *anatomsko-fiziološkim* promjenama, najčešće manifestovanim naglim tjelesnim rastom i razvojem, te pojavom sekundarnih polnih karakteristika. Pored naglašenog razvoja ukupne muskulature, a rasta u visinu posebno, kod adolescenata dolazi do ubrzanog rada žlijezda s unutrašnjim lučenjem, koje stimuliraju rast dilačica na nogama i rukama, uključujući i mutacione procese praćene rastom brčića i brade kod pripadnika muškog pola. Pojave ovih i sličnih pubertetskih znakova individualno su uslovljene. Kod nekih adolescenata su oni u početku vema burni i lako uočljivi, dok su kod drugih znatno diskretniji i postaju vidljivijim tek krajem adolescentnog perioda (Vranješević, 2004).

Prirodno je da tjelesnoj konstituciji i promjenama svog fizičkog izgleda, osobe u ranoj adolescenciji posvećuju posebnu pažnju. Od zadovoljstva vlastitim fizičkim izgledom, skladnosti anatomske građe i ukupne vizuelne estetike, zavise ponašanja, načini komuniciranja, prihvaćenost i socijalni status pojedinca u vršnjačkoj grupi. Pretjerano gojazne osobe, patuljastog rasta, nesrazmjernost eksremiteta, nespretni, nekoordinisani i usporeni pokreti, katkad povezani sa njihovim drugim fizičkim deformitetima, postaju posebno inspirativni nasilnicima. Oni se revnosno trude da svojom bahatošću, cinizmom i beskrupuloznošću, žrtvama permanentno zagorčavaju, ionako gorak život. Vješto odabrane žrtve, nalaze se u fokusu svakodnevnog ismijavanja, provociranja, vrijeđanja, maltretiranja i drugog vikimitizovanja. Zbog toga ovakve osobe najčešće imaju nizak nivo samopouzdanja, povlače se u sebe, postaju preosjetljive i emocionalno nestabilne. Sklone su formiranju negativne slike o sebi, tako da postaju lako uočljive i veoma primamljive mete za različita vršnjačka nasilništva (Rigby, 2004; Olweus, 1998).

Period rane adolescencije je, između ostalog, prepoznatljiv i po višedimenzionalnim promjenama u *kognitivnom području* razvoja individue. Adolescentima je imanentno da odbacuju djetinje i usvajaju nove, drugačije i njihovom uzrastu primjerenije modele mišljenja i učenja. U djetinjstvu korištene, na indukciji zasnovane jednostavne modele mišljenja, sada sve uspješnije supstituišu novim, znatno složenijim, kreativnijim i kompleksnijim saznavnim matricama. Nove, sadržajno bogatije i složenije forme mišljenja, omogućuju pojedincima sveobuhvatnije upoznavanje objektivne stvarnosti i formiranje jasnijih predstava potrebnih za planiranje vlastite budućnosti (Vranješević, 2004). S obzirom na to, da adolescenti streme ka brzom personalnoj autonomiji, na tom putu se suočavaju s potrebom mijenjanja postojećih i usvajanja novih aksioloških principa i pravila ponašanja, analogno onim koji determinišu matrice ponašanja odraslih. Za razliku od odraslih, adolescenti mnogo ne razmišljaju o posljedicama svog ponašanja, koje ih nerijetko dovodi u rizične situacije, pa i nasilništvo – razumije se. Zahvaljujući ubrzanom kognitivnom razvoju i prethodno savladanim izvjesnim socijalnim vještinama, nasilnici su sposobni da gotovo nepogrešivo odaberu pravu žrtvu (Salmivalli, i sar., 1996).

Oni su uglavnom puni sebe, misleći da sve znaju i mogu, zato po svaku cijenu pokušavaju da budu u centru svih dešavanja. Ta je potreba kod nasilnika toliko jaka da im vlastiti ego potiskuje svaku

empatiju i ne dozvoljava da se identifikuju sa žrtvom, odnosno shvate bezobzirnost i posljedice vlastitog ponašanja.

U ranoj adolescenciji, pored prethodno aposrofiranih anatomsko-fizioloških i kognitivnih promjena, dolazi i do veoma značajnih *emocionalnih* turbulencija. Sve uočljivije fizičke promjene na tijelu kod djevojčica izazivaju veći osjećaj stida nego kod dječaka. One su pod posebnim pritiskom društva usljed socijalno apriori im nametnute slike o ženi, s jedne, i njihove podsvijesti, odnosno unutrašnje potrebe da se ti nepisani kriterijumi bezuslovno moraju zadovoljiti, s druge strane. Neke su upravo zbog tog „raspeća“ emocionalno ranjivije, povučenije i zabrinutije. Nestabilno emocionalno stanje i pretjerana osjetljivost, svrstava ih u rizičniju grupu, tako da ih nasilnici nepogrešivo identifikuju kao potencijalne žrtve (Salmivalli, 2010). U ovom razvojnom periodu, kod adolescenata oba pola, značajno se mijenja slika o sebi. Njena organizovanost i koherentnost uslovljena je emocionalnim stanjem individue i čitavim nizom uticajnih faktora koji proističu iz objektivno datog društvenog i socijalnog konteksta. Percepcija stvorena o sebi, odnosno u svijesti zamišljena projekcija o vlastitom identitetu, od presudnog je uticaja na ponašanje nasilnika, a posebno na izbor oblika, sredstava i vrste nasilja. Nasilnici su, po pravilu, bezobzirni, nadobudni, narcisoidni i puni cinizma, vole da ističu i dokazuju svoju superiornost, ne prezajući da ucjenjuju, ponižavaju i maltretiraju žrtve, kako bi ostvarili željene ciljeve. Njihove najčešće žrtve su, ne samo emocionalno nestabilni pojedinci, već i osobe niskog socijalnog statusa.

U adolescentnom periodu, nužno dolazi i do ozbiljnih promjena u *socijalnom* svijetu, odnosno u užem krugu prijatelja, s kojima pojedinci provode sve veći dio vremena. Uspostavljajući nove socijalne mreže, oni imaju sve manje potrebe da komuniciraju s roditeljima; teže osamostaljivanju i integrisanju u vršnjačke grupe istomišljenika (Mackrell, i Lavender, 2004). U vezi s tim, interesantna su istraživanja Sumtera, i saradnika, koja pokazuju da drugarstvo, prijateljstvo i socijalna prihvaćenost, predstavljaju najefikasniju zaštitu mladih od raznovrsnih psihosocijalnih trauma (Sumter i sur., 2009). Ovo saznanje je zabrinjavajuće, a posebno ako imamo u vidu činjenicu, da su žrtve vršnjačkog nasilja, po pravilu, izolovane, odbačene, marginalizovane i izopštene osobe iz školskog i drugog socijalnog okruženja. Svjesni ovog problema i objektivnog straha da i sami mogu postati žrtve socijalne izolacije, oni mentalno i fizički superiorniji, opsjednuti su potrebom da se nametnu kao lideri u fazi prelaska iz nižeg u viši školski razred. Da bi postigli željeni cilj, ovi pojedinci se često opredjeljuju za surove metode ignorisanja, ismijavanja, vrijeđanja i ponižavanja, odnosno fizičkog i mentalnog maltretiranja onih vršnjaka koji im se ne mogu adekvatno suprotstaviti. Koliko je za pojedinca značajan prestižan status u grupi, ilustrativno potvrđuju i druga istraživanja, na osnovu kojih se zaključuje, da je čak jednoj trećini adolescenata više stalo do visokog pozicioniranja u grupi, od bliskog prijateljstva (Salmivalli, 2010).

Naša i druga slična saznanja upućuju na nedvosmislen zahtjev i potrebu, da se ponašanjima adolescenata u grupi vršnjaka, mora u doglednoj budućnosti posvetiti znatno ozbiljnija pažnja. Tom prilikom, između ostalog, treba imati u vidu individualne biološke dispozicije, objektivno dati socijalni i kulturni kontekst, te vrijednosne stavove i uvjerenja pojedinca, formirane u porodici, školi i socijalnoj sredini. Takva saznanja mogu biti dragocjena za otkrivanje ključnih motiva koji su pojedinca opredjelili da odabere određenu vršnjačku grupu s kojom se po svaku cijenu želi identifikovati. Naime, dostupna istraživanja pokazuju da homogene grupe vršnjaka nažalost imaju snažniji negativan nego pozitivan uticaj na ponašanje adolescenta. U želji da dokažu pripadnost i lojalnost grupi, mnogi su lakomisleno postali zavisnici od nikotina, alkohola i drugih opojnih sredstava, uključujući i prihvatanje agresivnih i nasilničkih obrazaca ponašanja. Za razliku od ranijih saznanja, novija istraživanja upućuju na zaključak da su podložnije vršnjačkom uticaju pripadnice nježnijeg pola. Koliko je to održiva teza, teško je s većom pouzdanošću tvrditi. Zato se čini izvjesnim samo to, da adolescenti oba pola biraju prijatelje koji imaju slične sisteme vrijednosti, slična razmišljanja i polja interesovanja. S obzirom da u tim grupama oni danas provode sve veći dio vremena, prirodno je da grupa ima presudan uticaj na profilisanje mišljenja i interesovanja pojedinca (Sumter i sar., 2009). Zato homogene grupe adolescenata rado prihvataju pojedince i grupe s kojima se mogu identifikovati, po za njih najznačajnijim pitanjima (Manikam, 2002).

Budući da adolescenti nerijetko ne biraju metode ni sredstva, da bi što ranije ušli u svijet odraslih, otuda vršnjaci drskog i bezobzirnog nasilnika najvjerovatnije doživljavaju kao idola kojeg u svakom smislu treba sljediti. Ako je to tačno, onda je sasvim prirodno, zašto popularnost nasilja i nasilnika raste na početku ranog i srednjeg adolescentnog perioda. Budući da ti ciklusi koincidiraju s

prelaskom iz predmetne u razrednu nastavu, odnosno s prelaskom iz osnovne u srednju školu, vjerovatno je zbog toga nasilništvo upravo na ovom uzrastu najbrutalnije, najintenzivnije i najekstenzivnije.

Zaključak:

Na osnovu kritičke analize utemeljene na naučno relevantnim izvorima mogli bismo reći, da se pod pojmom i suštinom vršnjačkog nasilja podrazumijeva svako namjerno, planirano i ponavljano fizičko ili psihičko maltretiranje pojedinca ili grupe, od strane psihofizički superiornijih vršnjaka, s ciljem da se žrtvi nanese povreda, duševni bol, te materijalna ili druga šteta. Nasilje se, nezavisno o mjestu izvođenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenu trajanja. To je svojevrsni oblik učestalog agresivnog ponašanja u kojem postoji očigledna disproporcija moći između nasilnika i žrtve. Shodno tom stavu, brojna teorijska i empirijska istraživanja potvrđuju tezu da je nasilje najintenzivnije u periodu ranog i srednjeg adolescentnog razvoja. Drugim riječima, ono je najbrutalnije, najučestalije i najekstenzivnije na prelasku učenika iz četvrtog u peti razred osnovne škole, te na prelasku iz osnovne u srednju školu. Ta razvojna zakonomjernost je u izvjesnom smislu i prirodna, budući da se upravo ta dva, po mnogo čemu prelomna trenutka u procesu obrazovanja individue podudaraju s pojavom rane i srednje adolescencije. Prelasci iz četvrtog u peti razred, te iz osnovne u srednju školu, praćeni su brojnim izazovima, frustracijama pa i traumama sa neizvjesnim ishodima. Ovu, ionako složenu situaciju, dodatno opterećuju burne, nerijetko dramatične i teško podnošljive promjene u anatomsko-fiziološkoj, kognitivnoj, emocionalnoj i socijalnoj sferi adolescenata. Bogato empirijsko iskustvo pokazuje da se mnogi adolescenti teško nose s tim, zaista slojevitim i višestruko determinisanim razvojnim, školskim i socijalnim problemima.

Usljed prelaska iz nižeg u viši razred, iz jedne u drugu školu, odnosno viši nivo školovanja, adolescenti se nalaze u sasvim novom, nepoznatom, ali istovremeno i u veoma izazovnom školskom i širem socijalnom okruženju. Oni fizički i mentalno najsposobniji često ne biraju metode ni sredstva kako bi se što bolje pozicionirali u novonastalom ambijentu. Potrebe za vršnjačkom prihvaćenošću, dokazivanjem i sticanjem povlašćenog statusa u odeljenju i neformalnoj vršnjačkoj grupi, uslovljene su čitavim spektrom anatomsko-fizioloških, kognitivnih i emocionalnih promjena, od kojih zavisi kakvu će sliku pojedinac formirati o sebi. Shodno toj percepciji, adolescent bira vršnjačku grupu, usvaja određene obrasce i modele ponašanja, koji ga mogu svrstavati u krug nasilnika, žrtava, a katkad nažalost i u red jednih i drugih.

Literatura:

- Bazić, B. (2013). *Fenomen vršnjačkog nasilja i oblici njegovog ispoljavanja*. Baština, 35 (1), 381–394.
- Bilić, V. i sar., (2013). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak. Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
- Buldry, A. C. (2003). *Bullying in schools and exposure to domestic violence*. Child Abuse & Neglect, 27 (7) 713-732.
- Car, S. (2013). *Adolescencija 21. stoljeća : društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi*. Pedagoška istraživanja, 10 (2), 285 – 294.
- Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač*, Zagreb: Bios.
- Đorđević, M.,(2009). *Intergeneracijsko nasilje u školi*, Pedagoška stvarnost, 53 (9 – 10), 798-811.
- Đorić, M. (2009). *Bullying kao vrsta socijalnog nasilja*. Politička revija, 21 (3), 145–164.
- Đuranović, M. (2014). *Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka*. Školski vijesnik, 63(1-2), 119-132.
- Golubović, N., Žunić – Pavlović, V. (2008). *Bullying in preschools*. Education, 63 (2), 205-212.
- Lacković – Grgin, K., (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Mackrell, L. & Lavender, T. (2004). *Peer relationships in adolescents experiencing a first episode of psychosis*. Journal of Mental Health, 13 (5), 467-479.

- Manikam, R. (2002). *Mental health of children and adolescents*. In: Singh, N. N., Ollendick, T. T. & Singh, T. (eds.), *International perspectives on child and adolescent mental health*. Amsterdam, Tokyo: Elsevier, 1-36.
- Marsh, H., Parada, R., Seeshing Yeung, A. & Healey, J. (2001). *Aggressive school troublemakers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self concept*. *Journal of Educational Psychology*, 93 (2), 411-419
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb. Školska knjiga.
- Pajević, D. i Kasagić, Lj. (2001). *Psihologija*. Beograd. Studio MS.
- Popović Čitić, B. (2006). *The stability of violent behavior*. *Neuropsychological*, 12 (3), 153-166.
- Pregrad, J. (2007). *Projekt za sigurno i poticajno okruženje u školama: prevencija i borba protiv nasilja među djecom (2003 – 2005)*, Zagreb: Ured UNICEFF- a za Hrvatsku.
- Rajhvajn Bulat, L., Ajduković, M. (2012). *Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima*. *Psihologijske teme*. 21 (1). 167–194.
- Rigby, K (2004). *Addressing bullying in schools: Theoretical perspectives and their implications*. *School Psychology International*, 25 (3), 287-300.
- Rigby, K., (2006). *Coasegvenes of bullying in schools*. *Canadian Jurnal of Psychiatry*, 48 (583-598).
- Rivers, I., Duncan, N. & Besag, V. E. (2007). *Bullying Handbooks for educators and parents*. Westport, Connecticut, London: Praeger Publisher.
- Salmivalli, C. i sar., (1996). *Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group*. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Salmivalli, C. (2010). *Bullying and the peer group: A review*. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112–120.
- Savić, M., Knežić, B. (2007). *Nasilje među vršnjacima u školi*. *Nauka, bezbednost, policija*, 12 (3), 33–46.
- Smith, P.K. i sar., (2008). *Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Sinobad, S. (2005). *Obeležja vršnjačkog nasilja u školama*. *Temida*, 8 (3), 19–23.
- Sullivan, K. i sar., (2004). *Bullying in Secondary Schools*. London: SAGE Publications.
- Sumter, R. S., i sar. (2009). *The developmental pattern of resistance to peer influence in adolescence: Will the teenager ever be able to resist?* *Journal of Adolescence*, 32, 1009-1021.
- Vranješević, J. (2004). *Adolescencija- O čemu se radi*. U: Trikić, Z., Koruga, D., Vranješević, J., Dejanović, V. & Vidović, S. *Vršnjačka medijacija - Od svađe slađe - Priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije*. Beograd: Njemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ). Preuzeto s: prijatelj.weebly.com/uploads (10.06.2011).
- Vejmelka, L. (2013). *Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji*. *Ljetopis sociologije rada*, 19 (2) 215-240).
- Wet, C. (2005). *The Nature and Extent of Bullying in Free State Secondary Schools*. Retrieved September 18, 2008 from the World Wide Web <http://www.ericdigests.org/2003-1/bullying.htm>.
- Žunić – Cicvarić, J. ure., (2009). *Nasilje u školi*, Užice. Užički centar za prava deteta, 5-9.

The Peer's Violence in the Period of the Early Adolescence

PhD Nikola Mijanović
Faculty of Philosophy – Nikšić
University of Montenegro

Summary: *The phenomenon of peer violence coincides with the emergence of man, society and the civilization. Since then until today, this phenomenon has kept continuity and actuality, although at certain epochs of the development of society it has been manifesting itself with different intensities, forms, types and consequences. Regardless of this indisputable fact, peer violence has become a focus of more general, social, and educational interests in the last three to four decades. Firstly, it was thoroughly studied by the Scandinavian countries, and later, by the other most developed countries of the world. Considering the actuality and intensity of peer violence, in this paper, based on a critical analysis of domestic and foreign sources, the essential understanding of peer violence has been defined and elaborated. Based on relevant theoretical and empirical knowledge, we could argue that peer violence in early adolescence is recognizable by the persistent attempts to separate an individual from the parents, searching for one's own identity, and a cramped struggle for self-isolation of an individual. Among other things, it has been shown that the children of that age are unconditionally prepared to sacrifice in order to establish closer relationships with their peers outside the family. Often, their peers become the most reliable supporters for achieving their actual, but at the same time very turbulent and vague, life goals and dreams. This is actually the period of transition of pupils from lower to higher classes of elementary education, characterized by numerous, turbulent and serious anatomical, physiological, psychological, social and other changes of essential importance for the development and formation of the personality of each individual. In this context, basic types and forms of peer violence have been studied in order to identify them better and to comprehensively examine the possible consequences for the individuals or groups of adolescents.*

Key words: *peer violence, the forms and types of violence, the early adolescence, bullies and victims.*

SAVREMENA VERBALNA KOMUNIKACIJA I MEDIJI XXI VIJEKA

Prof.dr Almedina Čengić
*Filozofski fakultet Sarajevo*¹⁰⁰

Apstrakt: *Odgojno-obrazovni proces podrazumijeva intelektualni, estetski, emocionalni, duhovni i socijalni razvoj ličnosti i nužno uključuje pronalaženje metoda, koje bi sadržajno ograničile i svele na razumnu mjeru, u okviru odgovarajućih parametara, upotrebu elektronskih medija, odnosno, ovu vrstu komunikacije usmjerile u pravcu usavršavanja stečenog znanja i vještina. Odrasli, ali i djeca u svim uzrastima sve manje, nažalost, čitaju. Imaju gotove informacije koje dobivaju pritiskom na "dugme". Korištenjem žargona i skraćenica u komunikaciji mobitelom, facebook-om,skyp-om, twiter-om i upotrebom drugih elektronskih "pomagala" u sporazumijevanju, ograničava se jezički i govorni fond i snažno utiče na samopouzdanje, pri prezentiranju cjelovitog prikaza osobnih karakteristika i namjera. Sve su prisutnije poteškoće u čitanju teksta (tzv. razni oblici disleksije), ne samo kod djece, nego uopšteno, kod značajnog procenta populacije; a u recipročno-posljedičnom slijedu i poteškoće u pisanju (disgrafija), kao i problemi sa govorom (bradilalija, tahilalija, unkanje, mucanje...). Takvo stanje, generira spektar različitih problema u procesu usvajanju osnova pismenosti u cjelokupnom vaspitno-obrazovnom procesu i prouzrokuje posljedice u ostvarivanju komunikacije, koje se odražavaju tokom cijelog života. Ovaj rad se bavi analizom primjene savremenih medija i multimedija u svakodnevnom životu, te uticajem njihove primjene na svim razinama socijalnog i društvenog angažmana suvremene populacije. Koristiti ćemo se relevantnom domaćom i stranom stručnom literaturom, te odgovarajućim primjerima kojim ćemo pokušati i dokazati postavljenu hipotezu:*

Da li suvremeni mediji, ili uopšte mediji, plasiraju adekvatne informacije i utiču li na pojavu nasilja među populacijom!

Socijalizacija, intelektualni i kulturni razvoj ličnosti, individue, determinira razvoj društva u cjelini. Suvremene tendencije, u okvirima naučnih, tehničkih i tehnološko-komunikacijskih dostignuća, jasno pokazuju namjere globalizacije medija primjenjivih u svim vidovima komunikacije. U okvirima termina verbalizam, verbalan (lat.verbalis-koji se tiče reči, glagolski), posudili smo iz „Rečnika književnih termina“ sljedeće objašnjenje: “Predanost samim riječima, zanošenje zvukom i ljepotom riječi uz nebrigu za sadržaj; gomilanje raznih fraza, rječit i bujan stil oko oskudne ili nikakve umjetničke poruke. Izvan književnosti riječi kao v. moralna su pokuda na račun stava ili navike da se pod plaštem rječitosti prikrije prava poruka, a podmetne lažna.”¹⁰¹

Ključne riječi: mediji, nasilje, verbalna komunikacija, pismenost.

UVOD

Savremeni način komunikacije, koji je primarno uslovljen napretkom tehnologije i uvođenjem medijskog komuniciranja, sve intenzivnije zanemaruje standardne načine komunikacije, koji su uslovljenini upotrebom govora. Čovječanstvo, u svakodnevnom verbalnim kontaktima, sve učestalije koristi pomoć elektronike, (mobilnu i internetsku komunikaciju), sistem pripremljenih informacija u reduciranom obliku, jer aktuelni tempo života diktira sasvim nova pravila i uslove. Globalno korištenje i sve intenzivnija popularizacija ovog načina uspostavljanja međusobnih kontakata se, recipročno-posljedičnim postupkom, prenosi i na najmlađu populaciju, koja sve manje čita izvorne i originalne tekstove, piše i verbalno komunicira. Takav postupak u komuciranju, inicira faze asocijalnog i

---

¹⁰⁰ Adresa: S. H. Muvekita br. Sarajevo
e-mail almedina_dr@yahoo.com

¹⁰¹ Dragiša Živković, *Rečnik književnih termina*, Banja Luka, Romanov, 2001., str. 913.

potpuno individualiziranog djelovanja, te partikularno rezultira različitim vrstama izolovanosti, koje generiraju savremenu, *internet generaciju*.

Mediji, po svom određenju, podrazumijevaju različite mogućnosti prezentovanja informacija u svim segmentima ljudskog djelovanja i života. Oni su, između ostalog, prisutni od prvih civilizacijskih oblika komuniciranja, a sa razvojem društva u cjelini, intenzivirao se i njihov napredak. Svojevrstu medijsku prisutnost u historijskim determinantama prepoznajemo gotovo u svim civilizacijama (prvi crteži čovjeka, rituali, procesije, zapisi, putopisi, proglaši „glasonoša“ i „telala“; pamfleti, parole; različite vrste tzv. „lobiranja“ (*pro et contra*), u ideologijama dominantnih epoha; komunikacijski nivoi aristokratskih grupacija na francuskom ili njemačkom jeziku).

Prvi, široko prihvaćeni medij, postala je knjiga, zahvaljujući porastu pismenosti i postojećem tehnološkom napretku; potom novine i časopisi; a razvojem tehnologije: film i „žurnali“; radio, TV i drugi oblici savremenih medija digitalnog doba, koji su postali „najvažniji repozitoriji“ u izvoru informacija.

U *Rečniku književnih termina* navedeno je sljedeće objašnjenje za pojam medijum: „MEDIJUM (lat. medium-sredina, posrednik koji omogućuje-komunikaciju“. Ako bismo konsultirali istog tumača komunikacija se objašnjava kao: ... „Zamisao o komunikacijskom procesu počiva na predstavi o pošiljaocu koji nekim kanalom upućuje poruku primaocu“...¹⁰². Simptomatično je da se pojam *verbalizam* i *verbalan*, također, u *Rečniku književnih termina*, mogu poistovjetiti sa onim što se odnosi na neformalnu komunikaciju, u modernoj upotrebi pojedinih medija, koja podilazi žargonu, izvan upotrebe standardnog jezika i prihvatanja njegovih normi.

VERBALIZAM, VERBALAN (lat. *verbalis*-koji se tiče reči, glagolski) – 1. Predanost samim rečima, zanošenje zvukom i ljepotom riječi uz nebrigu za sadržaj; gomilanje raznih fraza, rječit i bujan stil oko oskudne ili nikakve umjetničke i ljudske poruke. Izvan književnosti, riječ kaov -*verbalan*, *verbalist*-moralna su pokuda na račun stava ili navike da se pod plaštem rječitosti prikrije prava poruka, a podmetne lažna (npr. „*verbalno izjašnjavanje*“ u misli: *nikakvo ili lažno izjašnjavanje*).¹⁰³

Savremeno tumačenje pojma medij

Pojam *medij*, Nada Zgrabljčić Rotar - izvanredna je profesorica na Sveučilištu u Zadru gdje na Odjelu za turizam i komunikacijske znanosti predaje kolegije Komunikologija masovnih medija, Suvremeno novinarstvo, Radio i televizija, Medijski i novinarski žanrovi i kolegij Medijska pismenost i mediji - u svojoj studiji: *Mediji - Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*, definira nekoliko značenja ovog termina, koja su u jezičkoj upotrebi u savremenom tumačenju:

*Pojam "medij" širi je od pojma "mediji masovne komunikacije". On se može definirati u nekoliko značenja. Različito se tumači s obzirom na znanstveno područje ili područje društvenog djelovanja. U komunikacijskim znanostima medij je u osnovi tehničko ili fizičko sredstvo pretvorbe poruke u signal koji se može odaslati kanalom. John Fiske (s.a) razlikuje **prezentacijske** (glas, lice, tijelo), koji su ograničeni na "ovdje" i "sada" jer je medij sam komunikator; **reprezentacijske** (knjige, slike, fotografije) koji se koriste kulturnim i estetskim konvencijama za stvaranje komunikacijskih djela i određenog "diskursa"; **mehaničke** (telefon, radio, televizija) koji odašiljaju kako prezentacijske tako i reprezentacijske medije, a kategorije se izvode na osnovi međusobnih razlika. Biti (1997:213) slično tome smatra da se pojam može definirati na barem četiri načina:*

1. u fiziologijskom smislu kad medij označava komunikacije: auditivni, vizualni, taktilni, olfaktivni te njihov međusobni odnos (*intermedijalnost*),
2. u fizičkom smislu kad medij znači tvar pomoću koje se izražava neka nova poruka: kamen, boja, ton, jezik,

---

¹⁰²Op. Dragiša Živković, *Rečnik književnih termina*, str. 442. i 392.

¹⁰³Ibi. Str. 913.

3. u tehnologijskom značenju u kojem medij označava sredstvo posredovanja između znakovne proizvodnje i potrošnje i

4. u sociologijskom, u kojem je medij shvaćen kao institucijsko-organizacijski okvir komunikacije, pa se govori o gospodarstvu, politici, znanosti, odgoju... Na taj se način pojam medija na neki način izjednačava s pojmom diskursa (van Dijk, 1988) što je šire tumačenje, ali je moguće.

*Medij dolazi od latinske riječi "medius", što znači "srednji", pa znači sredinu ili skup uvjeta u kojima se nešto događa (u smislu diskursa), osobu koja može biti posrednik između nečega i nekoga na spiritističkim i sličnim događajima, tvar koja je nositelj energije bilo u konkretnom radnom procesu ili u duhovnom smislu, te sredstvo za masovno komuniciranje.*¹⁰⁴

U savremenoj medijskoj komunikaciji, koja se prvenstveno odnosi na upotrebu određenih pojmova u verbalnoj komunikaciji, zanimljivo je da se glagoli transformiraju, gotovo po inerciji, u glagolske imenice (spavati/spavancija, raditi/radnja, ili se strane riječi koriste u „vještačkoj transkripciji“: lajkovati/lajkanje od *like* (engl. svidjeti), spojlovati/ od *spoil* (engl. pokvariti), hejtati od *hate* (engl. mrziti)..., što podrazumijeva poznavanje posebne terminologije i rječnika, koji je u upotrebi na ovom nivou razmjene informacija, izvan upotrebe standardnog jezika; čime se generiraju grupe korisnika sa specifičnim oblicima komunikacije.

Mediji u odgojno-obrazovnom procesu

Odgojno-obrazovni proces podrazumijeva intelektualni, estetski, emocionalni, duhovni i socijalni razvoj ličnosti i nužno uključuje pronalaženje metoda koje bi sadržajno ograničile i svele na razumnu mjeru, u okviru odgovarajućih parametara, upotrebu elektronskih medija, odnosno, ovu vrstu komunikacije usmjerile u pravcu usavršavanja stečenog znanja i vještina. Michael Kunczik i Astrid Zipfel u studiji *Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti* navode:

*U svakodnevnom životu javljaju se spektakularni čini nasilja, koji pridonose tome da se u javnoj raspravi pozornost usmjerava na temu "mediji i nasilje". Oni stvaraju potrebu za brzim, uvjerljivim, prihvatljivim objašnjenjima, i medijsko nasilje nudi se kao glavni, zdravom razumu (Common Sense) blizak uzročnik. Mediji se pritom prebrzo i prečesto proglašavaju dežurnim krivcem, a da se ne prihvaćaju nalazi istraživanja koji, međutim, tvrde da se pri nasilju radi o mnogo složenijim međusobnim odnosima u društvu. Predodžba o neupitnoj opasnosti medijskog nasilja podrazumijeva se, ovako shvaćena, kao vrsta kulturne pojave.*¹⁰⁵

Jezik je sredstvo komunikacije i omogućava sporazumijevanje i prenošenje određenih poruka. Već svojim rođenjem, dijete počinje usvajati maternji jezik: razaznaje glasove, sastavlja slogove, izgovara riječi, tumači i usvaja njihova značenja, te i samo ovladava govorom, kojim izražava želje, potrebe i koristi ga kao sredstvo, da dobije ono što želi. U prvoj fazi sazrijevanja dijete se posredno susreće sa prvim književnim djelima, koje mu prenosimo usmenim putem, istovremeno upotrebljavajući razne geste, pokrete, mimiku, uzvike, zvukove, emotivnim podražavanjima i itd. Savremeno doba nudi novi način prezentacije književnih tekstova koji su ponudeni, u tzv. elektronskoj formi, snimljeni primjeri virtuelnih prikaza i tekstualnih interpretacija, bez mogućnosti posredovanja slušaoca u komunikaciji.

Danas, značajan procenat djece, u predškolskom dobu, usvaja, čak, tehnike čitanja i pisanja, putem medija, tako, da već polaskom u školu, dijete, po inerciji, plasira prepoznatljive stereotipe (u početnom usvajanju nastavnog gradiva), koje nude mediji (često u obliku konstantnog i jednobraznog ponavljanja neselektivnih informacija). Problem je u tome, što je postupak obrade, ovog vrlo bitnog segmenta obrazovanja (početnog čitanja i pisanja), ponekad izvan metodičkih pravila i normi. Ovakav negativan učinak, dominantnom upotrebom medija (bez stručne obrade), kod mlade populacije, utiče na razvoj komunikacijskih sposobnosti, izaziva izolaciju i separaciju u odedenim uzrastima, odnosno asocijalnost koja se očituje u ograničavanju komunikacije sa okolinom ili kao trajna posljedica u

---

¹⁰⁴ Nada Zgrabljic Rotar, *MEDIJI - Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*, str.3.

¹⁰⁵ ISTRAŽIVANJAUDK 316.77:316.624(1-26) Michael Kunczik i Astrid Zipfel *Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti* <https://www.scribd.com/document/86225414/1-kunczik-zipfel>

uspostavljanju kasnijih kontakta sa pojedincem ili okruženjem, kao i fatalnu ovisnost o „jednom“ izvoru informacija i nemogućnost prihvatanja izvornih i provjerenih podataka.

Sličan problem je prisutan u izvanplanskom forsiranju upotrebe medija, u sferama njihove popularnosti, što, također, uslovljava kontinuiran razvoj komunikacije. Savremeno doba diktira pravila u kojoj “živu riječ”, komponentu individualnog i jedinstvenog doživljava ljudskog glasa, zamjenjuje “snimljeni glas” i stereotipno glasovno ponavljanje, ponudeni u kompjuterskoj, auditivnoj prezentaciji. Prihvatanje jednosmjerne informacije, bez mogućnosti komentara, ograničavajuće je u razvoju komunikacije uopšte, ali i mišljenja, razmišljanja, zaključivanja i maštanja. Sve učestalije, sa tendencijom prelaska u konstantno, sjedenje pred ekranom, bilo da se radi o televizijskom, kompjuterskom (*PC –personal modalitetu: computer, laptop, desktop, notebook, palmtop, tauchpad, ipad*) mobilnom display-u (*smart phones*), pokazuje porast fizioloških problema: sa vidom, sluhom, motorikom, deformacijama kičmenog stuba, pojavu gojaznosti, te vrlo ograničenu potrebu za verbalnom vršnjačkom komunikacijom. U analitičkim studijama teoretičari koji se bave ovom problematikom navode sljedeće:

Rasprava o štetnom djelovanju medija stara je kao i mediji sami i ne postoji medij, koji nije pobudio sumnju da je upravo on prikazivanjem nasilja potaknuo agresivnost svojih primatelja (usporedi za bolji pregled Kunczik 1998., stranica 19-41; Kunczik i Zipfel 2006.). Naravno, stariji nalazi istraživanja, pronađeni u sasvim drukčijim medijskim sredinama, mogu se prenijeti u današnje vrijeme samo u ograničenom smislu.¹⁰⁶

Zgrabljic-Rotar, dalje napominje u svom radu (poglavlje pod naslovom *Utjecaj medijskog nasilja*) da:

Masovnu komunikaciju zanimaju izvori i primatelji, funkcija i ciljevi, kanali i kodovi, kontekst i referencije, te posljedice komunikacije, uzimajući u obzir da svaki medij kodira realnost na drugačiji način i u tom smislu utječe, do iznenađujućeg stupnja, na sadržaj komunicirane poruke“.¹⁰⁷ Posebno tretirajući dominantne medije u upotrebi : televiziju, radio, internet i najstariji oblik medija, knjigu. Ona uopšteno tumači utjecaj medija na čovjeka i njegovu stvarnost, konstatujući sljedeće: „Polazeći od konstruktivističkog pristupa mediji konstruiraju našu stvarnost, količinom prikazanog nasilja stvaraju privid da živimo u nasilnom svijetu, prikazivanjem pornografije kod djece stvaraju krivi dojam o intimnim međuljudskim odnosima, stereotipima konstruiraju svijet kakav on uistinu nije, ali služi nekoj vrsti indoktrinacije i dezinformiranja za koju Chomsky tvrdi da je uvijek u nečijem interesu – bilo političkom ili ekonomskom. Kao što se ne slažu o utjecajima medija na primatelje općenito, ne postoji opća suglasnost ni u pitanju utjecaja medijskog nasilja na djecu, što pokazuju rezultati brojnih istraživanja (Feilitzen, 2001 b, Carlsson/ Feilitzen, 1998, Feilitzen /Carlsson, 2000). Istraživani mediji su prije svega televizija, zatim Internet i video-igre, uz koje djeca provode najviše vremena, a najčešće su sami ili u društvu vršnjaka (Ilišin, 2000; Erjavec, 1999; Feilitzen i Bucht, 2001). U tim se istraživanjima izdvajaju 4 osnovne hipoteze o utjecaju medijskog nasilja na djecu, a to su:

- *Stimulacijska hipoteza ili imitacija. Najčešće se oponašanje iskazuje i najlakše ga je uočiti kao izravnu posljedicu medijskog utjecaja kad se imitira nešto viđeno na malom ekranu (ili na filmu) iako to oponašanje u 90% slučajeva nije doslovno.*
- *Hipoteza uznemiravanja. Medije dakle koristimo da bismo se zabavili, a ne zato da bi nas uznemirili. Ipak, utjecaj medijskih sadržaja je često upravo takav. Nasilje, pornografija, filmovi strave i slični sadržaji u medijima izazivaju kod djece emocionalnu uzbuđenost i strah.*

---

¹⁰⁶ ISTRAŽIVANJAUDK 316.77:316.624(1-26) Michael Kunczik i Astrid Zipfel Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti <https://www.scribd.com/document/86225414/1-kunczik-zipfel>

¹⁰⁷ ČLANAK U KNJIZI Nada Zgrabljic Rotar (Ur.) *Medijska pismenost i civilno društvo, MEDIJI - Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji* personal.unizd.hr/~nrotar/Medpismmed.pdf, 2005., str.9 (24.02. 2018.)

- *Hipoteza katarze. Prema katarzičnoj hipotezi, filmsko nasilje izaziva redukciju nasilnog ponašanja, smanjuje nasilno ponašanje, pa se nasilje u medijima prihvaća u funkciji koju je imalo u grčkim tragedijama.*
- *Habitucija ili hipoteza o neosjetljivosti kao posljedici prekomjernog gledanja nasilja zasniva se na svakodnevnom iskustvu koje pokazuje da izloženost jednom izvoru djelovanja – pozitivnom ili negativnom djeluje na nas tako da se navikavamo na njegovu nazočnost i sadržaj, pa postajemo manje osjetljivi.*

*Unatoč različitim teorijama i hipotezama, ipak se svi znanstvenici i obični gledatelji, a posebno roditelji, slažu u jednome-nasilja ima ne samo previše u medijima, nego ga svakim danom ima sve više.*¹⁰⁸

Primjena šablonizama i formalizama u komuniciranju, ne doprinosi praktičnoj primjenjivosti i funkcionalnoj upotrebi u životu. Komunikacija je podređena individualnom doživljaju i odgovara potrebama njenih sudionika, govorniku i slušaocu, te uvažava njihove interese, izgrađuje nivoe komuniciranja, zasnovane na doživljavanju, upoznavanju i razumijevanju sadržaja, koje govornik plasira, a slušalac percipuje.

Utjecaj novih medija na razvoj komunikacije

U knjizi *Suvremena svjetska književnost*, Milivoj Solar se, u svojim kritičkim osvrtima, bavi problematikom „uloge novih medija“ (u istoimenom poglavlju), tretirajući za to vrijeme, prepoznatljive medije (radio, televiziju, film i „dnevni tisak“) kao sredstava masovne komunikacije, koja intenzivno utiču na našu svakodnevnicu. On navodi sljedeće:

*Ne može se poreći da tehnička sredstva komunikacije daju sve veću ulogu sporazumijevanju usmenim govorom i „slikama, prema sporazumijevanju pismom, koje je preovladavalo od početka novog vijeka do našeg doba. O opsegu i važnosti tog procesa teško je govoriti na temelju nekih pouzdanih pokazatelja. Može li se naša civilizacija shvatiti kao civilizacija zvuka i slike, za razliku od civilizacije pismenosti, još je otvoreno pitanje, ali takvim razmišljanjem potaknuta problematika svakako upozorava i na moguće bitne promjene o ulozi, svrsi, pa i sudbini književnosti u našem vremenu.“*¹⁰⁹

Iako navedeni komentar ne obuhvata moderna sredstva komunikacije, iz prethodno navedenog uporednom analizom, može se zaključiti da je, u kratkom vremenskom razdoblju, došlo do značajne promjene u dominaciji medijske komunikacije, a ta nam informacija daje indikaciju da ova vrsta tehnološkog razvoja intenzivno napreduje. Taj proces nam u mnogome ograničava njenu kontrolu u upotrebi, na različitim razinama usvajanja i prihvatanja informacija koje, osim pozitivističkog efekta, mogu, u određenim sredinama ili kod specifičnih slučajeva, prouzrokovati ili inicirati nasilje. U tome prednjači nekontrolisana upotreba društvenih mreža (facebook, instagram, twitter, web-portal, my space, youtube, skype, mob-viber...), koje u ostvarenju komunikacije (pogotovo kada se radi o neupućenim korisnicima) ostaju, isključivo, u oblastima individualnog odabira, bez odgovarajućeg prihvatanja rizika zloupotrebe.

Pod svakodnevnim pritiskom naučno - tehničko - tehnološke revolucije, koja u nastojanju da privuče pažnju konzumenata, da ih zainteresira i podstakne na aktivno učešće, pokazuju se tendencije ka stalnim promjenama u pristupu i korištenju medija, skoro, bez ikakve organizirane kontrole. Savremeni mediji i multimediji, poput računara, Interneta, obrazovnih softvera, video igara, online platformi, ali i novinskog teksta (portala), filmova u 3D projekciji, audio i video zapisa; danas, se intenzivno koriste. To može prouzročiti ograničenja u savremenoj komunikaciji, gdje se razmjena informacija dešava na nivou, isključivo, primanja i prihvatanja, (nekada nepouzdatih i netačnih), podataka namijenjenih širim populacijskim grupama. Nerazumijevanje ponuđenih informacija, inicira i neočekivane reakcije, koje često mogu biti uzrokom različitih vrsta nasilja, pretežno u verbalnoj

---

¹⁰⁸ Op. ČLANAK U KNJIZI 2005 Nada Zgrabljic Rotar (Ur.) *Medijska pismenost i civilno društvo*, str. 4.

¹⁰⁹ Milivoj Solar, *Suvremena svjetska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, (1980 Dop. Izd. 1997.), str.325.

komunikaciji, kod iznošenja individualnih (oprečnih) stavova ili mišljenja, putem javnih, (neprijemljenih) komentara i žučnih verbalnih rasprava u medijima i na facebook-u.

Vrijeme u kojem živimo diktira tehničko-tehnološka revolucija, koja sa sobom donosi varijabilne mogućnosti i inovativne načine komuniciranja. Produkti visokog razvoja tehnologije, koje svakodnevno napreduju, je i veliki broj (ne)provjerenih informacije putem: televizijskog prijemnika, računara ili mobilnih telefona. Savremena tehnologija neizbježno uslovljava promjene u načinu života i rada, uopšte govoreći, što rezultira promjenama u stavovima, navikama, promišljanjima, vrijednostima, interesima i samim potrebama individue, ali i kompletne socijalne sredine. Takav, isključiv stav i odnos prema globalnoj nekontroliranoj upotrebi elektronskih medija, može ozbiljno ugroziti prosperitet i razvoj društvene zajednice. Dileme, o funkcionalnoj primjeni savremenih medija i multimedija u svakodnevnoj komunikaciji, su predmet stalnih polemika, potaknutih značajnim sistemskim istraživanjima i konstatacijama, koje su rezultat tih istraživanja. Inovativni način komunikacije ne bi smio usporavati njen razvoj, upravo suprotno, on je fokusiran na lakši i brži način prenošenja i usvajanja informacija i zadatak mu je inicirati i proširiti individualnu aktivnost korisnika.

Profesor Filozofskog fakultet u Sarajevu, Srebren Dizdar, u svom radu *Knjiženi iskazi u savremenim elektronskim i drugim medijima* navodi:

*Savremeno pisanje mora se posmatrati kao novi izuzetno složeni vid pismenosti, koja obuhvata informaciju, interaktivnu multilaterarnu komunikaciju i raznovrsne multimedijalne sadržaje, te bi tu složenu i umnu i fizičku aktivnost bilo potrebno, već sada, definirati kao multipismenost, pa čak i kao multimedijalnu pismenost. Ne treba zaboraviti da se oblici i izvori informacija ne smiju svesti samo na jedan medij, kao što je to danas, bez sumnje internet, kao najvažniji repozitorij ili riznica informacija, nego da oni mogu i moraju biti različiti, te da uključuju knjige, časopise, računare, radio TV, film, elektronske ili neke druge elektronske, virtuelne zapise.*¹¹⁰

Klasifikacije medija se izvode prema različitim kriterijima, međutim, najčešća podjela medija u svojoj osnovi navodi čula, kojim se pamte, percipiraju i doživljavaju podražaji tih sredstava, kroz vizualne, tekstualne, auditivne i audio-vizuelne medije. Kombinacijom dva ili više medija ostvaruje se multimedijalni pristup. Pojam multimedijalnost podrazumjeva zajedničko djelovanje dva ili više medija, koji se u svom djelovanju dopunjavaju i obogaćuju u ponuđenim informacijama. Pri kombinaciji i upotrebi određenih medija, u multimedijalnom pristupu, od velike važnosti je naglasiti da mediji ne bi trebali plasirati neprovjerene ili istovjetne informacije na dva ili više različitih načina (što se često događa i izaziva sukob mišljenja kod korisnika o tačnosti podataka).

Termin multimedija upotrebljavamo u okvirima informacijsko-komunikacionih tehnologija (ICT), koje su povezane svjetskom umreženošću, u cijelom svijetu – putem računara i softvera, odnosno, internetske, satelitske i mobilne mreže. Softveri nude izuzetno interesantne, popularne i ekskluzivne sadržaje, visoko kvalitetne audio i vizuelne tehnike (3D, 7D); ostvaruju komunikaciju, te pružaju pristup informacijama u najvećoj bazi podataka na svijetu. Zbog svoje multimedijalnosti i popularnosti, sve je češća upotreba Interneta i u svakodnevnicima. Sagledavajući mogućnosti primjene multimedijalnih uređaja, efikasnost, ekonomičnost i široku upotrebu, dolazimo do zaključka, da bi ta ispomoć trebala omogućiti kvalitetniji način života i življenja čovjeku današnjice i snabdijevanje korisnika sa svim potrebnim informacijama. Ipak, primjena savremenih medija i multimedija mora imati svoju svrhu i cilj, što zahtjeva umijeće stalne adaptacije i adekvatnog odabira, čija će efikasnost biti univerzalna. Postizanje veće produktivnosti i rezultata u svakodnevnom radu i životu primjenom medija, inicira kontinuirano stručno usavršavanje korisnika medija i medijskih tehnologija, kao i proširivanje mogućnosti u njihovoj primjeni. Zahtjevno je pratiti stalni ubrzani razvoj tehnologije, pa je razumljivo, da nismo u potpunosti upućeni u sve karakteristike i prednosti koje pruža ova tehnologija. Upotreba savremenih medija i multimedija može u velikoj mjeri olakšati proces komunikacije uopšte, što je još jedan od razloga za integraciju savremene obrazovne tehnologije u svakodnevni život čovjeka.

---

¹¹⁰ Srebren Dizdar, *Književni iskazi u savremenim elektronskim i drugim medijima*, Radovi, knjiga XVII, 2014., Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, ISSN 0581-7447, str.73.

ZAKLJUČAK:

Ponuđena gotova *rješenja*, bez odgovarajuće kontrole, potpuno ograničavaju razvoj kognitivnih sposobnosti, koja podilaze stereotipima *istomišljenosti*, što uslovljava određene intelektualne „ograničenosti“ i jednoobrazno determinira kreativnost u razvoju ličnosti. *Statičnost i neinventivnost*, prouzrokovane *sjedenjem pred ekranom, stereotipnim izgovaranjem i ponavljanjem fraza*, inicira različite vrste degenerativnih promjena, koje se očituju u kasnijem rastu i razvoju, pogotovo, mlade populacije. Danas, rijetko možete dobiti knjigu na poklon, radije video igricu. Rijetko posjećujemo prostore biblioteka, radije konsultiramo digitalne baze podataka u elektronskim bibliotekama. Knjige radije gledamo kao ekranizovana djela. Kompiuterske igre su zamijenile razne vrste kreativnih druženja i zabava. Ovo su samo globalno definirane *poteškoće*, koje nas sve intenzivnije ograničavaju u svakodnevnoj verbalnoj komunikaciji.

Iz prethodnog ne želimo reći da je elektronski (informatički) način obrazovanja i komuniciranja nepoželjan ili opterećavajući, na svim nivoima formiranja ličnosti. On bi trebao služiti svojoj osnovnoj svrsi, utvrđivanju i nadogradnji prethodno stečenog znanja i usavršavanja komunikacijskih vještina u razmjeni informacija, a ne kao sredstvo za sticanje osnova znanja. Važno je napomenuti da predstavlja svojevrsnu opasnost, kao „jedini oblik“ primanja informacija, što može dovesti do svojevrsnog vida otuđenja, izoliranosti, bez mogućnosti i želje za uspostavljanje komunikacije, koja je zasnovana na razmjeni suprotnih ili istovjetnih mišljenja. Adekvatan izbor, funkcionalna upotreba i uopšte, konzumacija savremenih medija i multimedija, pruža različite nove tehnološke mogućnosti i njihove kombinacije, pogotovo u procesu praćenja stalnih inovacija u ovoj oblasti. Da bi se u potpunosti istražile njihove mogućnosti i prednosti ili prevazišli eventualni nedostaci, potrebno je organizovano i timski predstaviti sve pozitivne segmente ovog modernog i korisnog načina informiranja.

Razvijanjem interesa i sposobnosti da nesmetano usavršavamo komunikaciju: pravilnom upotrebom govora i jezika, druženjem i razmjenjivanjem mišljenja sa drugim ljudima iz okruženja; a prije svega, čitanjem knjiga i odgovarajućih tekstova, (naučnih, dokumentarnih, historijskih, avanturističkih, publicističkih), postepeno se uklapamo u sistem društva i društvene hijerarhije i pripremamo se za život, inkorporirajući osobne doživljaje i iskustva sa svim onim, što mu nudi napredna i inovativna tehnologija.

Inicirajmo kreaciju novih naprednih programa, u kojima ćemo putem savremenih elektronskih pomagala proširiti znanje plasirati adekvatnu informaciju, usavršiti komunikaciju; suspregnimo sve negativnosti koje su neminovan pratilac modernog doba. Iskoristimo naprednu tehnologiju da održimo tradicionalne vrijednosti komunikacija, jer one su jedan od ključnih faktora u razvoju ličnosti.

LITERATURA:

1. Agić, Nihad (2015): *Digitalne scene pisanja (o književnim žanrovima na internetu i njihovoj estetskoj perspektivi)*, u *Život- časopis za književnost i kulturu*, Sarajevo, 2015, Društvo pisaca Bosne i Hercegovine
2. Bogičević, Mirko (1974): *Tehnologija savremene nastave*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
3. Dizdar, Srebren (2014): *Književni iskazi u savremenim elektronskim i drugim medijima*, u *Radovi knjiga XVII, 2014*, Filozofski fakultet u Sarajevu, ISSN 0581-7447
4. MC Luhan Marshall, (2008), *Razumijevanje medija*, Golden Marketing, Tehnička knjiga
5. Michael Kunczik, Astrid Zipfel (1998.): *Uvod u publicistiku znanost i komunikologiju*; [prevela Irena Martinović], Zagreb, Zaklada Friedrich Ebert
6. Solar, Milivoj (1977): *Teorija književnosti*, Zagreb, Školska knjiga
7. Šonje, J. (2000): *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, LZ Miroslav Krleža, Školska knjiga
8. Špago Ćumurija Edina, (2016), *Internet diskurs kao platforma za komunikaciju tokom protesta u BiH 2014.*, Sarajevski filološki susreti, Zbornik radova knjiga 1, Sarajevo, Bosansko filološko društvo
9. Tošović Branko, (2002), *Funkcionalni stilovi*, Graz, Institut za Slavistiku

10. Zgrabljčić, Rotar Nada (Ur.), (2005), članak u knjizi: *Medijska pismenost i civilno društvo*, Sarajevo: Media Centar
  11. Zgrabljčić Rotar Nada *Mediji - Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*, Zagreb...
  12. Živković, Dragiša, glavni i odgovorni urednik, (2001) „Rečnik književnih termina“, Banja Luka, Romanov
  13. ŽmegačViktor, (2010), *SMS eseji zapisi 2007-2009*, Zagreb, Profil
- <http://www.ebooksowl.com/read~54462a2467b3d4796b8b490c> (20.01.2018.)
  - http://www.fasper.bg.ac.rs/nastavnici/Brojcin_Branislav/predavanja/mrd/literatura/srpski%20II%20kolokvijum%20dopuna.pdwww. (27.01.2018)
  - <http://www.tportal.hr/lifestyle/zdravlje/211154/Zasto-je-citanje-zdravo.html>, (27.01.2018.)
  - [//www.scribd.com/document/86225414/1-kunczik-zipfel](http://www.scribd.com/document/86225414/1-kunczik-zipfel)(25.02.2018)
  - personal.unizd.hr/~nrotar/Medpismed.pdf str.9 (24.02. 2018)
  - Michael Kunczik i Astrid Zipfel, *Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti*, htps://ISTRAŽIVANJAUDK 316.77:316.624(1-26) (24.02. 2018)

CONTEMPORARY VERBAL COMMUNICATION AND MEDIA OF THE XXI CENTURY

Almedina Čengić
associate professor
Faculty of Philosophy Sarajevo

Abstract: Educational process implies intellectual, aesthetic, emotional, spiritual and social development of a personality and necessarily involves the finding of methods that would limit and reduce to a reasonable degree, within appropriate parameters, the use of electronic media, that is, this kind of communication directed towards the improvement of the acquired knowledge and skills. Adults, but also children in all ages are less and less read, unfortunately. They have got the information they get by pressing the "button". The use of jargon and abbreviations in communication by mobile, Facebook, Skype, twitter and using other electronic "aids" limits the lingual and spoken language and strongly influences self-confidence in presenting a complete presentation of personal characteristics and intent. There are more and more difficulties in reading the text (so-called various forms of dyslexia), not only in children, in general, in a significant percentage of the population; in the reciprocal-consequent sequence and in difficulty in writing (dysgraphia), speech problems (bradylalia, tachynia, anger, stuttering ...), which is generally caused by a whole spectrum of different problems in the process of adopting the basis of literacy, the entire educational process and the consequences in achieving it communications, which are reflected throughout their lives. This paper deals with the analysis of the application of contemporary media and multimedia in everyday life, and the impact of their application on all levels of social and social engagement of the contemporary population. We will use relevant domestic and foreign professional literature, and appropriate examples to try and prove the hypothesis: Do modern media, or in general media, provide adequate information and influence the occurrence of violence among the population! Socialization, intellectual and cultural development of personality, individual determines the development of society as a whole. Contemporary tendencies, within the framework of scientific, technical and technological-communication achievements, clearly show the intentions of global application of the media in all forms of communication. In terms of terminology verbalism, verbal (lat. ad verbum-concerning the word, verbally), we borrowed from the "Dictionary of literary terms" the following explanation: "Commitment to words, lurch with the sound and beauty of words with the care of content; piling up various phrases, eloquent and rich style around the scanty or no artistic message. Outside literary words as in. they are morally rebellious at the expense of the attitude or the habit of concealing the true message under the cloak of utterance, and false falsehood."¹¹¹

Key words: media, violence, verbal communication, literacy

---

³ Dragiša Živković, *Rečnik književnih termina*, Banja Luka, Romanov, 2001., str. 913.

СУОЧАВАЊЕ С ПОЈАВАМА НАСИЉА У ДРУШТВУ И МЕЂУ ШКОЛСКОМ ДЕЦОМ

*Проф. др Петар Ђ. Рајчевић¹¹²
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић
Универзитет у Приштини – Косовска Митровица*

Сажетак: Појаве насиља присутне су, у већој или мањој мери, у свим временима и на свим просторима где човек живи. Развој цивилизације и достизање егзистенцијалног благостања није утицао на искорењивање насиља у друштву. Напротив, његови облици манифестују се на најсуровије начине не само у рату него и у периодима мира. Насиље представља непожељну употребу силе којом се наноси штета другима, себи и средини. Оно угрожава здравље и правилан развој недужног детета као и осталих над којима се врши. Оставља дубоке психолошке трауме. Строгим законима или васпитним подухватима настоји се утицати на ту неприхватљиву појаву. Школа је, уз родитеље, верске институције, хуманитарне установе и остале друштвене чиниоце заинтересована да насиља не буде на предузима бројне активности и читавим својим радом даје допринос сузбијању насиља. С тим циљем прати, проучава и предупредује ову појаву.

Кључне речи: насиље, друштво, школа, дете, траума, превенција

Увод

*Вук на овцу своје право има
Ка тирјанин на слаба човјека;
ал' тирјанству стати ногом за врат,
довести га к познанију права,
то је људска дужност најсветија!
(Његош, 1999: 37)*

Историјски трагови о постојању насиља међу људима сежу у далеку прошлост. Библија, на пример, један је од њих. Брат убија брата. Каин убија Авеља и то у рају где им нико не смета, где је све њихово и где ниоткога није било могуће видети и научити такво понашање. Од постанка људске врсте присутно је и зло, па тако и насиље као један његов облик. „И Господ видећи да је неваљалство људско велико на земљи, и да су све мисли срца њихова свагда само зло, покаја се Господ што је створио човека на земљи, и би му жао у срцу“ (Библија, 2005: 5). Даље се говори о потопу због покварености и многих безакоња.

У Божјим заповестима дате су поуке којих треба сваки човек да се придржава ради срећнијег живота свих на земљи. Једна од две највеће заповести гласи: „Љуби ближњега својега као самога себе“. И намере осталих делова овог штива усмерене су на то да поуче човека како да не греши.

Док је за Стари завет било карактеристично правило „Око за око, зуб за зуб“ у Новом завету препоручује се љубав и према непријатељима. „Чули сте да је казано: „Љуби ближњега свога, и мрзи непријатеља свога.“ А ја вам кажем: Љубите непријатеље своје, благосиљајте оне који вас куну, чините добро онима који вас мрзе и молите се за оне који вас вређају и гоне. Да budete синови Оца свога који је на небесима; јер Он својим сунцем обасјава и зло и добре; и даје кишу праведнима и неправеднима. Јер ако љубите оне који вас љубе, какву плату имате? Не чине ли тако и цариници? И ако поздрављате само браћу своју, шта одвише чините? Не чине

---

¹¹² petar.rajcevic@pr.ac.rs
Ванредни професор

ли тако и незнабошци? Будите, дакле, савршени, као што је савршен Отац ваш небески“ (Библија, 2005: 894). Усавршавање ради приближавања савршенству једини је прави пут који води ка смањењу насиља међу људима. То као правило важи и за прихватљиве односе међу школском децом – ученицима.

И у Душановом законуку говори се о насиљу. Члан 43. гласи „О насиљу над баштином: И да није властан господин цар, или краљ, или госпођа царица икоме узети баштину силом, или купити, или заменити, осим ако ко сам пристане“ (Јокановић, 2015: 23). Члан 53. такође се односи на насиље. „О насиљу: Ако који властелин узме властелинку силом, да му се обе руке отсеку и нос сареже; ако ли себар узме силом властелинку, да се обеси, ако ли своју другу узме силом, да му се обе руке отсеку и нос сареже“ (Исто: 27). Чланови 86, 87, 94. и 96. говоре о убиству и о хотимичном убиству. Члан 99. говори о запаљивању (куће, сламе, сена). Члан 131. говори о свађи. „На војсци свађе да није, ако ли се два сваде, да се бију, а други нико од војника да им не помогне; ако ли ко потече и помогне изазивачу, они да се убију“ (Исто: 52). Члан 145. говори о лоповима и разбојницима. „Заповеда царство ми: По свима земљама, и по градовима, и по жупама и по крајиштима лопова и разбојника да није ни у чијем пределу. И овим начином да се укине крађа и разбојништво: У којем се селу нађе лопов или разбојник, то село да се распе, а разбојник да се стрмоглав обеси, а лопов да се ослепи, а господар села тога да се доведе свезан царству ми, да плаћа све што је учинио разбојник или лопов од почетка, и опет да се казни као лопов и разбојник“ (Исто: 59). Строге казне, са данашњег аспекта посматрано сурове, имале су и васпитни смисао. Преступник се кажњава, остали се плаше последица учињених преступа те их избегавају.

Сви поступци треба да су усмерени на чињење таквих радњи другима какве желимо да и они чине нама. То се увежбава, практикује од најранијег узраста у породици, школи, као и у друштвеној средини. Стара је, такође, изрека која каже: може ли неко чинити добро научивши се чинити зло? Раније су и игре биле у тој служби. Платон говори о малим алатима. Подразумевало се да се деца играју малим алатима – играчкама које асоцирају на она занимања којима желе да се баве кад одрасту. Сви успешни људи (уметници, научници, спортисти и други) још од најранијег детињства показивали су склоност за оно у чему су, не жалећи труда, касније и успели, односно остварили запажене резултате. Са највећим бројем данас постојећих „игрица“ то није случај. Препуне су насиља и бесмислености.

На почетку Житија Светог Нектарија Егинског чудотворца и исцелитеља читамо да је „као дете правио ... књиге од комада папира, објашњавајући мајци како жели да у књиге записује речи Божје. Правио је такође од хартије и свештене одежде. Показујући тиме своју љубав према свештеничком позиву и откривајући своје будуће призвање“ (Вукашиновић (Главни и одговорни уредник), 2015: 5-6). Пикасо је цртао, Никола Тесла посматрао поточиће и размишљао о енергији воде, ветра, о муњама и громовима...

Дефинисање основних појмова

С обзиром да се у раду говори о насиљу, потребно је да се дефинише овај основни појам. Од осталих термина битни су: друштво, школа, дете, траума, превенција.

Насиље је „нелегална и неморална употреба силе којом се чини штета – себи, другима и средини“ (Срна, 2003: 3). Вредно пажње је размишљање да „грех, егоизам, насиље, самоубиство означавају издају аутентичне суштине човека, издају бога у њему. Верност богу изводи човека на тежак пут службе њему, на пут добра“ (Узелац, 2016: 226). Насиље у друштву могуће је посматрати, између осталог, кроз насиље у породици и насиље у школи.

Насиље у породици је свако „понашање којим један члан породице (брачни партнер, родитељ, брат/сестра...) угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице“ (Попадић, у: Лексикон образовних термина; 2014: 467). У прошлим временима под насиљем у породици подразумевали су се екстремни облици физичког повређивања и сексуалног злостављања. Овоме је касније придружено и психолошко насиље, занемаривање и економско лишавање. Од злостављања и злоупотребе деце појам се проширио и на насиље над женама. У новије време ту се сврстава и насиље над мужевима, насиље у ванбрачним и истополним заједницама, насиље над старијим члановима домаћинства, насиље браће или сестара.

Појава насиља у породици присутна је у свим друштвима у прошлости и садашњости и у свим друштвеним сталезима. Због схватања да су односи унутар породице приватна ствар насиљу у породици почела је да се посвећује значајнија пажња тек 60-их и 70-их година 20. века. „Изражен ризик од *n. u. n.* постоји у дисфункционалним породицама, породицама у којима постоји проблем алкохолизма, наркоманије или криминалитета, и породицама чији су чланови изложени стресогеним факторима као што су незапослесност и сиромаштво“ (Исто, 467-468). Раније, у оквиру традиционалних мера помоћ је била усмерена на жртву. Најчешће се радило о издвајању из породице. Новији приступи усмерени су на тражење узрока у породици и њеном оздрављењу како би се отклонили узроци насиља и на тај начин спасила породица.

Осим физичких озледа и психичких трагова, изложеност облицима насиља у породици узрокује и психосоматске проблеме као што су анксиозност, депресивност, смањено самопоштовање, поремећаји понашања. Трауматске последице насиља у породици нарочито су видљиве код деце чак и ако нису директне жртве. Довољно је да само буду чешће присутни у кући док се оно дешава. Најпогубније, притом, је то да деца из таквих породица најчешће и сама касније постану насилна у односима са другим лицима.

Насиље у школи је насиље до којег долази у школском контексту међу ученицима, запосленима у школи, ученичким родитељима. То може да буде и насиље одраслих према ученицима, насиље ученика према наставницима и другим запосленима. Осим дешавања у самој школској згради појам се проширује и на пут од куће до школе или на улици. Од 80. година 20. века значајно је изражена појава силеџијства. То је насилно понашање појединца или групе којем је жртва изложена више пута и где због диспропорције моћи није у стању да се адекватно одупре. Чешћи облик насилног понашања је вербално насиље. Мисли се на увреде упућене појединцу, његовим ближњима или групи којој припада, ружни надимци, претње. Док су дечаци склонији директном насиљу, код девојчица је распрострањеније релационо насиље. Овај облик насиља „за циљ има да се, најчешће на индиректан и прикривен начин, оговарањем и ширењем лажи о некоме, угрози нечији статус у групи или се он искључи из групе“ (Исто, 469). озбиљнији разлози за већим посвећивањем пажње проблемима насиља у школи, десили су се 60-их и почетком 70-их година 20. века. На то су утицале појаве као што су масовне пуцњаве у неким школама те самоубиства деце која су дуготрајно била изложена вршњачком насиљу.

Реч друштво подразумева постојање већег броја индивидуа које повезује пријатељство, заједнички интереси, сличне бриге и циљеви. Појам друштво (лат. *societas*) често се користи као синоним за народ једне земље који има заједничке институције. Оне се брину за благостање и заштиту свих грађана, а то значи да се од друштва очекују активности на спречавању или санкционисању свих облика насиља једних чланова према другима уколико до тога дође.

Школа је појам који подразумева институцију у којој се младе генерације на најорганизованији и најсистематскији начин васпитавају и образују.

Дете је припадник људског рода које се током сазревања и одрастања учи вредностима потребним за самосталан живот.

Траума (лат. *trauma*) се у медицини дефинише као телесна рана или повреда. У психологији то је изненадан, прекомерно непријатан, болан догађај који изазива штетне психичке последице. То је насилно оштећење тела (здравља), изазвано искључиво дејством спољашњих фактора, за разлику од обољења, као природног оштећења здравља. Психичка траума јест оштећење психе до којег долази након психички стресног догађаја који изазива страх. Најчешће до тога долази после доживљаја понижења, сексуалног злостављања, малтретирања и других видова насиља.

Превенција подразумева осмишљено и планско организовање и спровођење одређених активности у циљу спречавања непожељних појава, односно чињење напора да до њих не дође. Најбоље је чинити све што је потребно да се насиље не догоди.

**Насиље у друштву и његове рефлексije на односе међу
школском децом – ученицима**

Још је филозоф Божидар Кнежевић писао да је човек биће коме Бог може да се обрадује али кога и ђаво може да се постиди. Као што може да учини велика дела достојна дивљања, човек може и да падне на ниво чињења насиља над ближњима у свом окружењу.

Владика Николај Велимировић пише да човек мрзи онога против кога греши. „Прво га се боји, па онда мрзи“ (Епископ Николај, 2001: 158). Мрзи се онај ко зна његов грех.

Модеран живот је подељен у духовну и секуларну сферу збивања. „У таквом друштву, напомиње Митрополит Јован Зизилус, 'други' је по дефиницији мој 'непријатељ'. Индивидуализам је присутан у самом темељу такве културе. И у нашој култури заштита од другог је фундаментална неопходност. Ми прихватамо другог само уколико он или она не прете нашој приватности или уколико је тај неко користан у стварању наше индивидуалне среће“ (Божић, У: Православље, 1222, 15. фебруар 2018:2). Савремена култура је антропоцентрична. Човек је егоцентричан, себелузив, нарцисоидан.

Драган Поподић пише о толеранцији. „Наша реч за толеранцију је трпеливост“ (Поподић, 2003: 7). На другом месту каже: „Сем тога, толеранција је добровољно подношење нечега што нам се не свиђа, подношење нечега што не бисмо морали да трпимо ако нећемо“ (Поподић, 2003: 10). Ову особину потребно је изграђивати од најранијег детињства како би се дао допринос смањењу насиља.

Манифестације насиља понижавају човека као биће и треба им се супротставити смишљено, на време, јединствено. Младеновић (2007: 37) насиље дели на неколико врста. То су: физичко, психичко, сексуално и структурално насиље. Физичко насиље представља намерно nanoшење телесних повреда. Емоционално или психичко насиље је вербални или невербални облик nanoшења повреда нечијој психи. Сексуално насиље представља облик физичког насиља а чине га нежељени сексуални контакти.

У новије време све више се говори и о економском насиљу, вршњачком насиљу, насиљу путем интернета. Економско насиље значи одузимање права на економску независност којој је циљ слабење могућности успешног супротстављања насилнику. Оно подразумева ограничавање приступа новцу у домаћинству, одузимање личног новца, забрањивање да се жена запосли и слично. Економски зависни чланови породице, најчешће жене, веома ретко пријављују извршиоца насиља.

Вршњачко насиље подразумева физичко нападање слабијих, тучу, вређање, исмевање, отимање ствари. Већи број насилне деце на овај начин желе да саопште родитељима да имају неки проблем. Најчешће жртве вршњачког насиља су повучена деца, стидљива, осетљива – која лако заплачу, штребери. Док се раније мислило да се само дечаци туку, свађају и слично, у новије време у овим активностима учествује и све више девојчица. Код њих је најраспрострањеније чување за косу. У решавање проблема вршњачког насиља потребно је да се на време укључе родитељи, наставници, школски психолог и други.

Насиље путем интернета подразумева коришћење електронских уређаја и интернета с циљем да се неко уплаши, повреди или понизи. Најчешће се то постиже слањем претећих или увредљивих порука, мејлова, снимањем видео клипова и слично. Специфично код ове врсте насиља је то што насилник може да остане анониман (непознат).

Уз категорије физичког, психичког, економског и сексуалног насиља често се спомиње и појава занемаривања. Она подразумева равнодушност према ближњем, ускраћивање хране, воде, лекова, оскудност у одећи, обући, намештају, недостатак средстава за хигијену, недостатак помагала која омогућавају покретљивост, недостатак здравствене неге, онемогућавање приступа потребним сервисима, социјалну изолацију и недостатак друштвених контаката...

Структурално насиље подразумева неодговарајућу или непостојећу акцију друштва на спречавању ових појава и њиховом неодобравању. Боље организовано друштво обећава боље резултате у смислу смањења насиља и његове превенције.

Физичко, психичко и сексуално насиље јављају се и међу децом школског узраста. То, свакако, забрањива и потражује реакцију.

Светска здравствена организација усвојила је дефиницију насиља над децом која гласи: „Насиље или злостављање детета обухвата све облике и/или форме емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну и другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ“ (Светска здравствена организација, 2002: 9). Ту се појава насиља над децом посматра са планетарног нивоа.

- Физичко злостављање детета укључује физичку агресивност старијих над дететом. Укључује ударање, паљење, дављење или дрмусање детета, при чему се често овакви облици насиља оправдавају као васпитно средство, мера дисциплиновања. Преношење отровних (токсичних) материја детету преко мајке (као алкохолизам) у неким земљама може се, такође, сматрати физичким насиљем над дететом.
- Емоционално злостављање детета подразумева понављање радњи које могу имати озбиљне и трајне последице, сазнајне, афективне и друге менталне сметње у дететовом развоју. Ту се убраја и манипулација дететовим осећањима, посебно осећањима кривице и мање вредности. Овај облик насиља укључује и извргавање руглу детета, неприкладне казне или непоказивање љубави према детету.
- Сексуално злостављање деце је присутно у случајевима кад се деца или младе непунлетне особе наводе или приморавају на учешће у сексуалним активностима.
- Занемаривање детета подразумева константно запостављање основних физичких или психолошких потреба које могу изазвати озбиљна оштећења здравља и дететовог развоја. Овај облик насиља укључује небригу о детету и о његовим потребама како на физичком плану (обезбеђивање хране, одеће и хигијене), тако и на емотивном (одсуство љубави) и васпитно-образовном плану (спречавање детета да иде у школу).

Насиље над децом у породици често се одвија у контексту дисциплиновања детета. То се најчешће манифестује у облику физичког, суровог или понижавајућег кажњавања. Појаве суровог поступања и кажњавања у породици се често срећу и у индустријализованим земљама и у земљама у развоју.

Злостављање деце манифестује се на пет међусобно повезаних подручја: „неуролошки и интелектуални развој, школски успех и животна очекивања, социоемоционални развој, социјалне односе и понашање и ментално здравље у целини“ (Милосављевић, 1998: 31). Неуролошка оштећења код деце најчешће узрокују заостајање у интелектуалном развоју. То се примећује у лошијем школском успеху ученика. У сфери социоемоционалног развоја јављају се појаве као што су смањена самоконтрола, повишена зависност о другим људима. Ту су и чешће појаве депресије, нижег самопоуздања и самопоштовања, немогућности контроле над животним догађајима. На плану социјалних односа осим слабе социјалне перцепције слабо су развијене социјалне вештине. Долази до појаве агресије и делинквенције, психосоматских сметњи (алергије, астма, пробавне потешкоће). Злостављана деца чешће од одраслих примењују одбрамбени механизам дисоцијације како би се, на плану менталног здравља, заштитила од психолошких последица трауме. Дечја депресивност (потиштеност) лако се може препознати у току игре. Многа злостављана деца скоро се уопште не играју. Код неке се развија самодеструктивно понашање. Деца осећају стрепњу, панику, страх, незнађе, збуњеност и усамљеност. Последице дуготрајног злостављања деце, према мишљењу Милосављевића, условљавају потешкоће у погледу базичног поверења у друге, самосталности деце и личне делотворности.

Највећи део појава насиља над децом у породици није смртоносан нити изазива трајне и видљиве физичке повреде. То не значи да не може да се догоди и такав исход. Неке врсте злостављања мале деце у породици могу да доведу до трајних оштећења па и до смрти, иако починиоци нису имали намеру да до тога дође. Мисли се на случајеве афективног дрмусања бебе које често зна бити повезано са повредама главе и оштећењима мозга.

Изложеност физичком, сексуалном или психолошком злостављању и насиљу између родитеља или других чланова породице има озбиљан утицај на децу. Боравак у таквом окружењу изазива трауму, хронични стрес и негативно утиче на развој. Одростање деце у окружењу дуготрајног стреса доводи до оштећења имунолошког система. То олакшава појаву

низа болести (главобоља, болови у врату, раменима, леђима, тикови, несаница, кожни осипи, анемија, респираторни проблеми, менструалне тегобе, учестале појаве херпеса и друго).

Код деце предшколског узраста од око годину дана говори се о инструменталној агресији. Циљ ове манифестације је да добију жељену ствар. С обзиром да немају намеру да повреди другу особу, овакво агресивно понашање не може се назвати насилничким. Изложеност предшколске деце породичном насиљу може се препознати у појавама као што су: главобоља, болови у стомаку, мокрење у кревет, поремећаји спавања (несаница, повећан страх од мрака, опирање одласку у кревет), спорији физички развој, повученост, недостатак поверења према одраслима, страх од одређене особе или одређеног пола, самодеструктивно понашање или агресивност итд.

И деца млађих разреда основне школе одрастају под утицајем онога што виде и што доживљавају у својој околини, најчешће у породици. Постају веома фрустрирана кад очекују да други људи деле њихове жеље, а то се не деси. У току игара са другом децом нормална је појава да дође до различитих конфликта. У зависности о интензитету и учесталости злостављања дете основношколског узраста може да испољи неке од следећих облика понашања: очекује одобравање за своје поступке, повученост, пасивност, потпуна послушност, низак степен толеранције на фрустрацију или бесконачна стрпљивост, испади беса, чести сукоби са браћом, сестрама и вршњацима, агресивно малтретирање друге деце, крајности у понашању. Код школске деце уз отворене облике агресивности, појављују се и неки облици прикривене агресивности, као што су лагање и крађа. Утврђено је да се с годинама деце - узрастом, повећава социјална свест и смањује испољавање насиља.

Код адолесцената иложених породичном насиљу приметне су појаве као што су: бекство у алкохолизам и наркоманију, бежање од куће, самоубилачке мисли и покушаји, криминална дела као што су продаја дроге или крађе, низак степен самопоштовања, потешкоће у односу са вршњацима, смањено суосећање са жртвама, проблеми у когнитивном и образовном функционисању, бексто у рану трудноћу. Ту се потврђује старо правило да проблеме чине они који имају проблема.

У једној од својих најзначајнијих књига – Анатомија људске деструктивности, Ерих Фром расправља о појавама пораста насиља и његовим узроцима. На самом почетку изнесе се страховања одраслих, присутна још у старој Грчкој, у њиховом миту о жељезном добу, да су новије генерације све горе. Иако је могуће да таквих појединаца има, не значи да су сви припадници сваке генерације насилни. Циљ поменуте књиге је анализа природе и услова те деструктивне агресије.

Према теорији фрустрационе агресије „појава агресивног понашања увијек претпоставља постојање фрустрације и, обрнуто, постојање фрустрације увијек води некој врсти агресије“ (Фром, 1984: 83). Карактер поједине личности одређује шта је фрустрација. На пример, нарцисоидна особа осећа се фрустрираном кад је не хвале и не цене колико она мисли да би то требало.

Соутвик (Southwick) је дошао до закључка да услови околине и друштвени услови „имају велики утјецај на облик и учесталост 'свадљивог' понашања (тј. понашања које је реакција на неки конфликт) код затворених резис мајмуна... Он долази до закључка да се смањивање простора очитује у порасту агресивности... (Фром, 1984: 121). Појава сужавања простора довела је до агресивнијег понашања међу многим другим врстама сисаваца. „Н. Mathews каже, из проучавања литературе и властитих запажања у лондонском зоолошком врту, да међу сисавцима није наишао на борбу до смрти, изузевши под увјетима недовољног простора“ (Фром, 1984: 121). Докази показују да постојање хране у довољној количини не спречава повећање агресивности у условима недовољног простора. Из тога се види колику важност има простор за животиње. Гомилање само по себи, сматра Фром, није одговорно за агресију, већ су одговорни друштвени, психолошки, културни и економски услови у којима до њега долази. „Из ових разматрања слиједи да су све аналогije о људском гомилању, изведене из гомилања животиња, од ограничене вриједности... Одговор животиње на гомилање је биолошко-инстинктиван; човјеково је рјешење друштвено и политичко“ (Фром, 1984: 129).

Присутна је појава у рату да све владе настоје међу својим члановима повећати осећај да је непријатељ нечовек. Хитлер је своје политичке непријатеље које је желео уништити

називао Untermenschen – подљуди. Други начин на који може да се други учини „нечовеком“ је да се прекину све афективне везе с њим.

Занимљиво је да „слике на зидовима пећина које се односе на живот претисторијских ловаца не приказују борбу међу људима“ (Фром, 1984: 153). Стрпљење и смиреност изражавани су ставовима „ако данас нема хране бит ће је сутра“ (Исто: 162). Сакупљачи, примитивни ловци и примитивни пољопривредници „најмање су ратоборни. Виши ловци и развијенији пољопривредници су ратоборнији, док су најразвијенији пољопривредници и сточари најратоборнији од свих“ (Исто: 165). Што је већа подела рада у друштву, то је друштво ратоборније. Класна друштва најратоборнија су од свих. Ратоборност, дакле, није функција човекових природних нагона који се манифестују у најпримитивнијим облицима друштва, већ његовог развика у цивилизацији. Најпримитивнији људи најмање су ратоборни. Ратоборност расте размерно с цивилизацијом. „Када би деструктивност била човјеку урођена, ово би морало бити обрнуто“ (Исто: 166). Супротно од већине животиња човек је прави убица. Та његова хиперагресија није узрокована већим агресивним потенцијалом, већ чињеницом да су стања која производе агресију чешћа код људи него код животиња. Животиње живе у свом природном боравишту, човек је највећи део своје историје живео у „зоолошком врту“-условима препуним ограничења.

Фром сматра да је похлепа на историјској скали један од најчешћих узрока агресије. С развојем цивилизације долазило је и до учесталости и крвавости ратова. Док је у периоду од 1480 до 1499. године било само 9 битака, тај број се у каснијем периоду вишеструко повећавао (1500 – 1599. 87 битака, 1600 – 1699. 239 битака, 1700 – 1799. 781 битка, 1800 – 1899. 651 битка, 1900 – 1940. 892 битке). Повећање броја битака прати и све већа разорна моћ савремених војних средстава од којих страдава велики број људи – цивила (жена, деце, стараца) а не само војника директних противника у сукобу.

Да би се одвратиле мисли од ратних активности и деструкције код младих је потребно развијати осећај и способност за тежак рад и осећање одговорности. Подношење напора, посвећивање послу, концентрација на активност која води неком племенитом циљу (уметности...) битни су за потпуно развијену личност. То су вредности које школа треба да изграђује код свих. Тако треба да је и у породици и на сваком другом месту.

За хумано, равноправно доживљавање и разумевање друге особе „нужно је да проматрамо свијет и с њезине тачке гледишта те да се у одређеној социјалној ситуацији поставимо у њену улогу. То је један од битних предувјета за успјешност сваког међуљудског односа“ (Братанић, 1985: 293). Реч је о емпатији. Емпатија се дефинише као пројекција властите личности у личност другог да бисмо га боље разумели. Емпатија је предуслов успешне комуникације. Као интелектуално-емоционална способност емпатија садржи две компоненте. Једна се односи на афективни аспект те способности а друга на интелектуални аспект. Афективно – емоционална компонента емпатије подразумева осетљивост према осећањима друге личности и способност саосећања са другима.

Закључак

Насиље стручњаци дефинишу као незакониту употребу силе којом се наноси штета себи, другима и средини у којој се живи. Захваљујући томе што одавно постоји и опстаје у друштву међу одраслим људима и међу школском децом, насиље не завређује оправдање нити такве појаве и поступци заслужују толерисање и игнорисање. Није реално да се очекује потпуно искорењивање ове појаве али је потребно да се учини све што је могуће да се макар сведе на што мању могућу меру. У том духу потребно је да сви дају свој максималан допринос. Мисли се на доносиоце закона, родитеље, наставнике, педагоге, психологе, социјалне раднике, саму децу, друштво у целини.

У педагошком раду познат је значај јединственог деловања многих чинилаца, на пример оба родитеља, свих укућана, па то важи и у случају суочавања с појавама насиља у друштву и међу школском децом. Свако треба да осећа одговорност за учињено или неучињено. Није прихватљива појава да се родитељи залажу за искорењивање насиља међу децом, да то, колико могу, чине наставници у школама, организатори разноврсних скупова и слично, а у

телевизијским емисијама или филмовима које омладина гледа у слободно време о томе да се не води рачуна или да се оправдава „уметничком слободом“, креативношћу, забавним карактером програма...

Још је Марија Монтесори говорила о упијајућем уму детета. Оно је тако подешено да учи на начин на који живи. Упија оно што га окружује. Кад се зна да је тако добро је окружити свако дете прихватљивим, вредним, хуманим садржајима које ће усвајати. Одрасли му морају помоћи да не лута и не трпи последице лоших утицаја средине. И Доситеј Обрадовић (1961: 70) говорио је о штетности „приклада неваљалих“ тј. негативних примера на одрастање сваког детета. Родитељи су ти који морају уверити своје дете да су добронамерни, да му желе добро и да заузврат очекују да их, док је мало, слуша, пита – јер имају више искуства и знања, договара се с њима и чини оно што му је, по могућности, корисно, а другима није штетно. Пожељно понашање деце најуспешније се изграђује директним учешћем младих генерација у друштвеним активностима. Свакодневно треба да извршавају примерене задатке заједнице којој припадају. На тај начин стичу разноврсна знања, формирају корисне навике и развијају потребне способности. И Ж. Ж. Русо је писао да чинећи добро, човек постаје добар. Никаква супротна, „модернистичка схватања“ то не могу превазићи, иако има и таквих размишљања и покушаја. Они којима је основни интерес (екстра)профит замишљају и прижељкују идеалног потрошача који није нарочито образован.

Литература

1. Божић, Дамјан (2018): Реч – две уз насловну страну... У: *Православље*, Београд, Број 1222, 15. фебруар 2018, стр. 2.
2. Bratanić, Marija (1985): Empatija – ključ uzajamnog razumijevanja nastavnika i učenika. У: *Pedagoški rad*, 7-8. Zagreb, Str. 291-297.
3. Вукашиновић, Владимир (Главни и одговорни уредник) (2015): *Житије и акатист Светог Нектарија Егинског чудотворца и исцелитеља*. Београд: Издавачка фондација Српске Православне цркве Архиепископије Београдско-Карловачке.
4. Епископ Охридски Николај (2001): *Мисли о добру и злу*. Нови Сад: Михаил.
5. Јокановић, Данило (уредник): *Душанов законик*. Београд: Граматик.
6. Milosavljević, Milosav (1998): *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
7. Младеновић, Марко (2007): *Основи социологије породице*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. Montesori, Marija (2010): *Упијајући ум*. Beograd: DN Centar.
9. Обрадовић, Доситеј (1961): *Изабрани списи*. Нови Сад: Матица српска, Српска књижевна задруга.
10. Петровић Његош, Петар II (1999): *Горски вијенац*. Београд: Данило Јокановић. Боблиофилско издање.
11. Попадић, Драган (2014): *Насиље у породици*. У: Пијановић (уредник): *Лексикон образовних термина*. Београд: Учитељски факултет.
12. Попадић, Драган (2014): *Насиље у школи/школско насиље*. У: Пијановић (уредник): *Лексикон образовних термина*. Београд: Учитељски факултет.
13. Попадић, Драган (2003): *Толеранција*. Београд: ИП „Жарко Албуљ“.
14. Ранковић, Љубомир (уредник) (2005): *Библија-Свето писмо Старог и Новог завета*. Шабац-Ваљево-Београд: Глас цркве.
15. Svetska zdravstvena organizacija, *Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju 2002*, SZO, Ženeva.
16. Срна, Јелена (2003): *Насиље*. Београд: ИП „Жарко Албуљ“.
17. Узелац, Милан (2016): *Филозофија образовања*. Београд: Завод за уџбенике.
18. Fromm, Erich (1984): *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Zagreb: NAPRIJED – Izdavačko trgovačka radna organizacija, Beograd: NOLIT – Izdavačko radna organizacija.

**COPING WITH PHENOMENA OF VIOLENCE IN SOCIETY AND AMONG
SCHOOLCHILDREN**

**Petar Rajcevic, PhD. Full Professor
Teacher Training Faculty in Prizren – Leposavic
University of Priština – Kosovska Mitrovica**

Summary

Phenomena of violence have been present, to a more or less extent, in all the periods of times and the places people live in. Development of civilization and reaching existential welfare did not help eradicating violent types of behavior of some individuals or groups within the society. On the contrary, they have been manifested in the cruelest forms, not only in the wartime, but also in the periods of peace. Violence presents undesirable use of force which brings harm not only to the others but also to one own self and the milieu. It endangers health and effects proper development of innocent children as well as other victims. Also, it leaves deep psychological traumas. It has been tried to make effects on this unacceptable phenomenon by introduction of strict laws or educational projects. School, together with parents, religious communities, humanitarian organizations and other social factors is interested in stopping the violence by undertaking numerous activities aiming all its efforts and work to give its contribution to suppression of violence. To that end, it follows, studies and prevents this phenomenon.

Key words: *violence, society, school, child, trauma, prevention*

POMOĆ UČENICIMA KOD ZLOSTAVLJANJA U ŠKOLI

Dr. sc. Hazim Selimović
Edukacijski fakultet Univerziteta u Travnik

Mr. Haris Jašarević
Osnovna škola Han Bila

Apstrakt: *Zlostavljanje je problem koji ugrožava integritet zlostavljanje ličnosti, ali i bitno utiče na uspjeh učenika u učenju. Ovaj fenomen je dosta prisutan u našim školama sa tendencijom stalnog porasta. Upravo iz tog razloga rad se bavi problem zlostavljanja u školi, kao i određenim aktivnostima koje preduzimaju zlostavljani učenici, njihovi roditelji i škola. Cilj istraživanja je ispitati mjera koje preduzimaju zlostavljani učenici, porodica i škola u prevenciji i sprečavanju zlostavljanja. U istraživanju se pošlo od pretpostavke da zlostavljani učenici, porodica i škola preduzimaju određene mjere kako bi zaštitili zlostavljanju djecu. Uzorak je činilo 405 učenika osnovnih škola u Sapni, Čelopeku-Zvornik, Brčkom i Tuzli. Dobiveni nalazi ukazuju da učenici preduzimaju određene mjere kada se izvrši zlostavljanje nad njima, najčešće su to neki oblici razgovora sa roditeljem ili nastavnikom što bitno utiče na smanjivanje zlostavljanja.*

Ključne riječi: *učenici, zlostavljanje, škola, pomoć djeci.*

Uvod

Škola je odgojno-obrazovna ustanova u kojoj učenici stiču znanja i razvijaju sposobnost. Kvalitet znanja koja se stiču zavise od ambijenta u kojoj škola radi. Postoji bezbroj remetilackih faktora koji utiču na školsko postignuće učenika. Jedan od bitnih problema je pojava zlostavljanja u školi. „Zlostavljanje među vršnjacima nesumnjivo je vrlo česta pojava.” (Mikuš - Kos, 2005.)

Djeca u školi mogu biti uzastopno i sistematski uznemiravana i napadana od strane svojih školskih vršnjaka. Ovaj problem u školi nikad nije bilo lokalna pojava, ono oduvijek ima i svoju globalnu dimenziju. Analize slučajeva sa svih strana svijeta nedvosmisleno ukazuju da svaki pritisak sistema na djecu rađa - otpor i nasilje. „U svakoj školi postoje djeca koja proganjaju i napadaju druge učenike i djeca koja trpe ova proganjanja. Iako zlostavljanje među vršnjacima nije nova pojava, o njoj se malo govori u našoj literaturi i malo izučava na našim fakultetima, tako da su učitelji, nastavnici i profesori slabo pripremljeni za rješavanje ovog problema u školi.” (Tomić, Šehović i Hatibović, 2005).

U literaturi zlostavljanje se različito definiše, ali se često poistovjećuje sa pojmom nasilja. Olweus (1998) zlostavljanje definiše kao „Agresivno ponašanje gdje napadač koristi svoje tijelo ili neki objekt kako bi nanio (relativno ozbiljnu) povredu ili neugodu drugoj osobi.” Šimić, (2004) zlostavljanje definira kao „bilo koji oblik fizičkog ili psihičkog učestalog nanošenja štete od strane moćnijeg i snažnijeg učenika (ili skupine učenika) spram slabijeg učenika.

Pojam zlostavljanja se ne koristi u slučaju kada se dva učenika približno jednake snage prepiru ili tuku. Da bi se koristio pojam zlostavljanja neophodno je postojanje nesrazmjera snaga gdje se učenica ili učenik koji je izložen negativnim postupcima teško brani i donekle je bespomoćan u odnosu prema učeniku koji ga zlostavlja. (Elez, 2003).

Postoji razlika između pojma nasilja i zlostavljanja, ali je ona veoma mala. Nasilje je svaki oblik agresivnog ponašanja jedne osobe prema drugoj, sebi ili imovini. Za razliku od toga zlostavljanje je specifičan vid nasilja: zbog broja učestalosti (2-3 puta mjesečno i češće), namjernih negativnih postupaka usmjerenih prema istoj osobi za neko određeno vrijeme. Može ga činiti pojedinac ili grupa, a pri tom je uvijek prisutan nesrazmjer snaga (ne isključivo po kriteriju tjelesne snage), tako da se onaj, koji trpi zlostavljanje, ne može sam odbraniti.

Tek posljednjih tridesetak godina pitanje zlostavljanja među djecom u školi postalo je predmet opsežnih istraživanja, posebno u skandinavskim zemljama. Istraživanje koje je sprovedeno u Norveškoj u 715 škola koje obuhvaćaju približno 130 000 učenika iz cijele Norveške. Navedeni uzorak čini gotovo četvrtinu čačke populacije u dobnom rasponu od 8 do 16 godina. Dobiveni podaci ukazuju na pojavnost i prevladavanje problema zlostavljač/žrtva u različitim vrstama škola, u različitim dobnim skupinama, ovisno o tome radi li se o dječacima ili djevojčicama, itd. Na temelju rezultata istraživanja na nacionalnom nivou, može se procijeniti da je približno 84 000 učenika ili 15% od ukupnog broja u norveškim osnovnim i srednjim školama (568 000 učenika školske godine 1983/84.) bilo uključeno u probleme zlostavljač/žrtva „jednom ili dvaput” ili češće u posljednjih nekoliko mjeseci - kao zlostavljač ili žrtve. Podaci dalje ukazuju da je nekih 9% (52 000) učenika bilo žrtvama, a njih 7% (41 000) bili suzlostavljači, odnosno zlostavljali su druge učenike. Približno 9 000 učenika bili su istovremeno i žrtve i zlostavljači (1,6% od ukupnog broja učenika te školske godine). Podaci dobiveni na temelju istog istraživanja ukazuju da je 3% (18 000) od ukupnog broja učenika u Norveškoj bilo zlostavljano „približno jednom sedmično” ili češće, te je nešto manje od 2%, ili 10 000 zlostavljalo druge u istoj toj mjeri. Prema toj graničnoj tački hiljadu je učenika bilo u isti mah zlostavljačima i zlostavljanima. Dakle, ukupno je približno 27 000 učenika u Norveškoj bilo uključeno u ozbiljne probleme zlostavljanja kao žrtve ili kao zlostavljači. (Olweusu, 1988).

Dok je u Bosni i Hercegovini problem zlostavljanja među djecom u školi tek u početnoj fazi istraživanja, odnosno u fazi utvrđivanja raširenosti pojave, u razvijenom dijelu svijeta ovaj problem je već prošao nekoliko faza: od utvrđivanja pojave, rada na upoznavanju i animiranju javnosti za ovaj problem, svijesti o potrebi za interdisciplinarnim pristupom problemu, povećanom angažmanu nadležnih institucija, prikupljanju sredstava i podrške vladajućih institucija, izrade preventivskih i intervencijskih programa te konačno evaluaciji preventivskih i intervencijskih programa.

Zlostavljanje kao problem je nemoguće iskorijeniti, ali se svakako može donekle preduprijeti i ublažiti. Tomić, Šehović i Hatibović, (2005) navode da je cilj prevencije pomoć činiocima zaštite od zlostavljanja u rizičnim uslovima, zatim kontrola i sprečavanje činilaca rizika. Zlostavljanje treba spriječiti prije nego što se ono i dogodi. Podrazumijeva aktivnu uključenost svih činilaca i segmenata društva koji se bavi radom sa djecom, a posebno onih koji se bave radom sa djecom žrtvama zlostavljanja.

Svakako, veliku ulogu u tome igraju prosvjetni radnici i roditelji. Škola je odgovorna za zlostavljanje, koje se događa u školi i u blizini škole: direktor, nastavnici i stručni saradnici dužni su spriječiti i zaustaviti svaki oblik zlostavljanja u školi, te ako je potrebno, saradivati s policijom i centrom za socijalni rad. Roditelji mogu dosta toga napraviti da pomognu djetetu žrtvi zlostavljanja. Moraju znati da za zastrašivanje nije krivo njihovo dijete. U nekim situacijama djeca se mogu sama suočiti sa zastrašivanjem i zlostavljanjem, ali često je potrebna pomoć odraslih i njihova uključenost.

Pravac djelovanja treba ići i prema zlostavljanom, ali svakako i prema zlostavljaču. Upravo u našer radu želimo se pozabaviti načinima pomoći djeci koja su izloženi zlostavljanju. Pojava zlostavljanja kod djeteta može ukazivati na smetnje u ponašanju. Potrebno je da roditelji u takvim okolnostima potraže stručnu pomoć. Cilj terapije ili savjetovanja je povećanje samopoštovanja i nalaženje prihvatljivih načina nošenja s ljutnjom.

Zlostavljanje svakako treba pokušati dovesti na neki razuman nivo. Da bi se to desilo, potrebno je da škola, roditelji i društvo daju svoj doprinos. Od toga, koliko se oni uključe u rješavanje ovog problema, zavisi i uspjeh u njegovom smanjenju ili suzbijanju.

Osim što je zlostavljanje među vršnjacima problem sam po sebi, svakako da je veliki problem i to kako ga otkriti, tj. izmjeriti. U samom radu primijenjen je jedan od najpouzdanijih, ali i najekonomičnijih načina ispitivanja zlostavljanja među vršnjacima, a to je direktno ispitivanje putem anonimnog anketnog upitnika.

Ovim istraživanjem želi se utvrditi koje aktivnosti učenici preduzimaju kada ih neko zlostavlja, sa kim učenici razgovaraju nakon zlostavljanja, ko im pokušava pomoći nakon zlostavljanja i šta se dešava kada se nekom obrate za pomoć.

U istraživanju se pošlo od hipoteze: da jedan broj učenika preduzima određene mjere kada ih neko zlostavlja, da učenici razgovaraju sa različitim osoba nakon zlostavljanja, da im različiti agensi socijalizacije pružaju pomoć prilikom pojave zlostavljanja i da obraćanje žrtava zlostavljanja za pomoć dovodi do promjene u ponašanju i njih i zlostavljača;

Metodologija istraživanja*Postupak*

Ispitivanje učenika o zlostavljanju vršilo se anketnim upitnikom. Prije samog anketiranja ispitanici su upoznati sa značajem samog istraživanja i dobili su upute za rješavanje ankete uz kratak podsjetnik što smatramo neprihvatljivim i nasilnim ponašanjem. Ispitivanje je provedeno nakon predavanja i trajalo je 30 minuta. Također, ispitanicima je objašnjeno da je anketiranje anonimno. Svaki ispitanik je dobrovoljno odgovarao na postavljena pitanja tako što je na listu za odgovore iznio svoje stavove u odnosu na postavljene tvrdnje. Učenik koji je imao dilema vezano za pojedina pitanja mogao je dobiti dodatna pojašnjenja čime se željelo postići da istraživanje teče odgovarajućim tempom i da se uklone sve nejasnoće ukoliko se pojave.

Uzorak ispitanika

U anketi je učestvovalo 405 učenika osnovnih škola u Sapni, Čelopeku-Zvornik, Brčkom i Tuzli, od čega je bilo 105 (25,9%) učenika iz Sapne, 104 (25,7%) učenika iz Zvornika-Čelopeka, 100 (24,7%) učenika iz Tuzle i 96 (23,7%) učenika iz Brčkog, odnosno 159 (39,3%) učenika četvrtog razreda, 50 (12,3%) učenika petog, 142 (35,1%) učenika osmog i 54 (13,3%) učenika devetog razreda. Među anketiranim ispitanicima je 219 (54,1%) muškog spola i 186 (45,9%) ženskog spola.

Instrumenti

U našem istraživanju smo koristili anketni upitnik konstruisan za namjere ovog istraživanja za učenike osnovnih škola.

Primjenjujući anketni upitnik, ispitano je 405 ispitanika u četiri osnovne škole. Za potrebe ovog ispitivanja poštujući hipoteze, koje su postavljene, napravljen je anketni upitnik, koji predstavlja izmijenjenu verziju najčešće korištenog upitnika „Upitnik nasilnik/žrtva” autora Olweusa, koji je prilagođen ispitanicima sa prostora Bosne i Hercegovine. Prilikom sastavljanja anketnog upitnika vođeno je računa o tome da pitanja budu jasna i nedvosmislena, te precizno formulisana. Od oblika pitanja, tu su pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Zbog osjetljivosti problema, koji je ispitivan, anketni upitnik je rađen individualno i anonimno, jer se željela zaštititi privatnost ispitanika, a time postići i veća iskrenost prilikom odgovaranja na pitanja.

Anketni upitnik sastoji se od četiri pitanja, koja su prilagođena samom problemu istraživanja. Upitnik je podijeljen na tri dijela. Prvi dio je uvod, drugi osnovni podaci i to spol, škola i razred i treći dio su pitanja, koja se odnose na pojavu, koja se ispituje, a to je zlostavljanje i način kako pomoći zlostavljenim učenicima. Upitnik su ispunjavali ispitanici jedan nastavni sat. Da bi se dobili pouzdani rezultati i postigla veća anonimnost ankete, ispitanici su sjedili po jedno u klupi.

Rezultati istraživanja

Naša prva hipoteza u ovom istraživanju odnosila se na pretpostavku o tome da učenici preduzimaju određene mjere kada ih neko zlostavlja. Uvidom u Tabelu 1 može se zaključiti da učenici preduzimaju određene mjere kada ih neko zlostavlja.

Tabela 1: Šta učenici urade (koji oblik ponašanja) ispoljavaju kada ih neko zlostavlja

Osnovna škola	%	Ništa ne uradim	Da prestane	Pobjegnem	Udarim ga	Potučem se	Ne idem u školu	Kažem odraslima	Kažem prijatelju	Ne zastrašuju me	Σ
Sapna	%	2,5	5,7	2,2	5,4	1,0	0,2	4,9	1,7	2,2	25,9
Čelopek	%	4,0	7,4	2,0	2,0	1,0	0,2	4,7	1,0	3,5	25,7
Tuzla	%	2,2	5,2	1,2	3,5	3,2	0,0	5,2	1,0	3,2	24,7
Brčko	%	1,2	7,9	0,5	2,0	3,5	0,7	4,4	0,2	3,2	23,7
Σ	%	9,9	26,2	5,9	12,8	8,6	1,2	19,3	4,0	12,1	100,0

Uočava se činjenica da učenici svih ispitivanih osnovnih škola, kao oblik ponašanja, o tome šta urade kada ih neko zlostavlja, Tabela 1 najčešće kažu zlostavljaču da prestane ili kažu odraslom da ga pojedini učenici zlostavljaju. Pri tome su ovi oblici ponašanja ravnomijerno raspoređeni na učenike svih osnovnih škola. Uočava se zapaženo i ravnomijerno učešće još dva oblika ponašanja i to da učenici udare zlostavljača ili ih niko ne zastrašuje. Vrijednost $\chi^2=2.725$ Sig=0.436 ukazuje da nema statistički značajne razlike između ispitanika u školama u kojima smo proveli istraživanje po pitanju šta učine kada ih neko zlostavlja.

Rezultati ispitivane pojave s obzirom na spol pokazuju da se ispitanici i muškog i ženskog spola statistički značajno ne razlikuju između škola jer je vrijednost $\chi^2=29.55$, Sig=0.20 kod muških i $\chi^2=31.48$, Sig=0.14 kod ženskih.

Kod ispitivaja postojanja razlika između ispitanika s obzirom na razred nalazi pokazuju da se učenici statistički značajno razlikuju u četvrtim ali i u osmim razredima anketiranih škola jer je vrijednost za četvrti razred $\chi^2=30.27$, Sig=0.01 dok je za osmi razred $\chi^2=35.20$, Sig=0.00

Mjesto škole nema statističku značajnost za oblik ponašanja ispitanika nakon zlostavljanja jer je vrijednost za ruralno područje $\chi^2=10.83$, Sig=0.21 i za urbano područje $\chi^2=11.34$, Sig=0.18.

Dobiveni rezultati ukazuju da vrijednosti koeficijenta kontigencije i hi-kvadrata nisu statistički značajne između škola s obzirom spol i mjesto stanovanja (ruralno i urbano područje), ali su statistički značajni između škola s obzirom na razred, odnosno postoji statistički značajna razlika ili povezanost, na nivou pouzdanosti zaključivanja od 0.01, između škola s obzirom na uzrasni period (razred) kod ove nominalne varijable (oblici ponašanja).

Druga hipoteza je se odnosila na pretpostavku da li sa nekim razgovaraju tj. da li se nekome obrate za pomoć. Uočava se činjenica Tabela 2 da se u oko 33% slučajeva učenicima svih ispitivanih škola ne događaju takve stvari, odnosno da ispitanici nisu bili izloženi pojedinim oblicima zlostavljanja (u čemu prednjače škole u urbanim sredinama). Ostali ispitanici najčešće se obraćaju za razgovor nakon zlostavljanja (kao subjektu razgovora) roditeljima, majci ili ocu (u čemu prednjače učenici iz ruralnih sredina) svih ispitivanih škola. Rezultati su prezentirani u Tabeli 2

Tabela 2: Odgovori ispitanika na pitanje vode li razgovor sa nekim nakon zlostavljanja?

Osnovna škola	%	Majka ili otac	Sestra ili brat	Nastavnik	Prijatelj	Niko	Ne događa se	Σ
Sapna	%	8,9	4,0	4,7	6,4	1,0	1,0	25,9
Čelopek	%	6,2	1,5	2,7	3,5	3,0	8,9	25,7
Tuzla	%	5,9	1,0	1,7	3,5	2,0	10,6	24,7
Brčko	%	3,7	0,5	1,7	3,2	2,2	12,3	23,7
Σ	%	24,7	6,9	10,9	16,5	8,1	32,8	100,0

Izračunavanjem (χ^2) testa, dobivene vrijednosti su:

Između škola s obzirom na spol učenika, za muške $\chi^2=54.87$, Sig=0.000 i za ženske $\chi^2=54.11$, Sig=0.000;

Između škola s obzirom na razred, za četvrti razred $\chi^2=62.99$, Sig=0.000 i za osmi razred $\chi^2=36.40$, Sig=0.000,

Između škola s obzirom na mjesto stanovanja, za ruralno područje $\chi^2=41.86$, Sig=0.000 i za urbano područje $\chi^2=3.29$, Sig=0.66.

Dobiveni rezultati ukazuju da su vrijednosti hi-kvadrata statistički značajni između škola s obzirom na spol, razred i mjesto stanovanja (ruralna sredina), odnosno postoji statistički značajna razlika ili povezanost, na nivou pouzdanosti zaključivanja od 0.00 između škola s obzirom na spol, uzrasni period (razred) i mjesto škole kod ove nominalne varijable (subjekt razgovora nakon zlostavljanja), ali da jedino nisu statistički značajne između škola s obzirom na mjesto stanovanja (urbano područje) svih ispitivanih škola.

Treću hipotezu potvrđuju agensi socijalizacije koji pružaju pomoć učenicima nakon zlostavljanja. Uvidom u Tabelu 3 uočava se činjenica da se u oko 33% slučajeva učenicima svih

ispitivanih škola ne događaju takve stvari, odnosno da ispitanici nisu bili izloženi pojedinim oblicima zlostavljanja (u čemu prednjače škole u urbanim sredinama). Ostali ispitanici najčešće se obraćaju za razgovor nakon zlostavljanja (kao subjektu pomoći) roditeljima, majci ili ocu (u čemu prednjače učenici iz ruralnih sredina) svih ispitivanih škola.

Nalazi istraživanja pokazuju da je vrijednost hi-kvadrat (χ^2) testa između škola s obzirom na spol učenika, za muške, $\chi^2=64.05$, Sig=0.000 i za ženske, $\chi^2=43.91$, Sig=0.000

Rezultat s obzorom na razred pokazuje da učenici četvrtog razred imaju vrijednost $\chi^2=57.69$, uz statistički značajnu razliku Sig=0.000 i za osmi razred $\chi^2=20.24$, Sig=0.027 koja nije statistički značajna.

S obzirom na mjesto stanovanja učenici iz ruralnih sredina između škola imaju $\chi^2=37.09$, Sig=0.000 koja je statistički značajna i za urbano područje $\chi^2=4.61$, Sig=0.46. Ova vrijednost pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika između ispitanika iz urbanih sredina u ispitivanim školama.

Dobiveni rezultati ukazuju da su vrijednosti hi-kvadrata statistički značajni između škola s obzirom na spol, razred i mjesto stanovanja (ruralna sredina), odnosno postoji statistički značajna razlika ili povezanost, na nivou pouzdanosti zaključivanja od 0.00, između škola s obzirom na spol, uzrasni period (razred) i mjesto škole kod ove nominalne varijable (subjekt pomoći nakon zlostavljanja), ali da jedino nisu statistički značajne između škola s obzirom na mjesto stanovanja (urbano područje) svih ispitivanih škola.

Tabela 3: O tome ko im pruža pomoć nakon zlostavljanja ispitanici su se izjasnili:

Osnovna škola	%	Majka ili otac	Sestra ili brat	Nastavnik	Prijatelj	Niko	Ne događa se	Σ
Sapna	%	8,9	4,0	3,7	6,9	0,7	1,7	25,9
Čelopek	%	6,2	0,5	3,2	4,7	2,7	8,4	25,7
Tuzla	%	5,2	0,7	1,5	4,9	1,0	11,4	24,7
Brčko	%	3,5	1,5	2,2	3,2	1,2	12,1	23,7
Σ	%	23,7	6,7	10,6	19,8	5,7	33,6	100,0

Četvrtu hipotezu potvrđuju pozitivni rezultati kao posljedica razgovora koje učenici vode. Uočava se činjenica da se u oko 40% slučajeva učenicima svih ispitivanih škola Tabela 4 ne događaju takve stvari, odnosno da ispitanici nisu bili izloženi pojedinim oblicima zlostavljanja (u čemu prednjače škole u urbanim sredinama). Ostali ispitanici su kao posljedicu razgovora nakon zlostavljanja imali da se u oko 30% slučajeva učenicima svih ispitivanih škola više nije događalo zlostavljanje (u čemu prednjače škole u ruralnim sredinama). Isto tako je posljedica razgovora nakon zlostavljanja da se se u oko 20% slučajeva manje događalo zlostavljanje kod učenika svih ispitivanih škola.

Tabela 4. O tome šta se desi kada nekom kažu, kao posljedica razgovora, ispitanici navode sljedeće

Osnovna škola	/%	Više se nije događalo	Manje se događalo	Bilo još gore	Nije se promijenilo	Nikom nisam rekao	Ne događami se	Σ
Sapna	%	12,6	9,4	0,2	0,5	1,5	1,7	25,9
Čelopek	%	8,1	3,0	1,0	1,7	1,0	10,9	25,7
Tuzla	%	6,9	3,0	0,2	0,7	1,7	12,1	24,7
Brčko	%	4,0	4,2	0,2	1,7	0,7	12,8	23,7
Σ	%	31,6	19,5	1,7	4,7	4,9	37,5	100,0

Nalazi Hi-kvadrat (χ^2) testa, za ovu varijablu (posljedica razgovora nakon zlostavljanja) dobivene vrijednosti su: između škola s obzirom na spol učenika, za muške, $\chi^2=62.18$, Sig=0.000 i za ženske $\chi^2=54.49$, Sig=0.000; između škola s obzirom na razred, za četvrti razred $\chi^2=66.43$, Sig=0.000 i za osmi razred $\chi^2=23.61$, Sig=0.009, a između škola s obzirom na mjesto stanovanja, za ruralno područje $\chi^2=49.19$, Sig=0.000 i za urbano područje $\chi^2=7.34$, Sig=0.20.

Dobiveni rezultati ukazuju da su vrijednosti hi-kvadrata statistički značajni između škola s obzirom na spol, razred i mjesto stanovanja (ruralna sredina), odnosno postoji statistički značajna razlika ili povezanost, na nivou pouzdanosti zaključivanja od 0.00 između škola s obzirom na spol, uzrasni period (razred) i mjesto škole kod (posljedica razgovora nakon zlostavljanja), ali da jedino nisu statistički značajne između škola s obzirom na mjesto stanovanja (urbano područje) svih ispitivanih škola.

Diskusija i zaključci

Zlostavljanje među učenicima je pojava koja je dosta rasprostranjena u našim školama. Upravo iz tih razloga je potrebno uključiti školu i roditelje kao faktore koji mogu pomoću u rješavanju ovog problema. Naš rad zapravo i prikazuje ulogu roditelja i ostalih faktora pri rješavanju ovog problema.

Najizraženiji oblici ponašanja učenika svih ispitivanih osnovnih škola, kad ih neko zlostavlja, jest da kažu zlostavljaču da prestane ili kažu odraslom da ga pojedini učenici zlostavljaju (pri tome su ovi oblici ponašanja ravnomijerno raspoređeni na učenike svih osnovnih škola), ali je zapaženo i ravnomijerno učešće još dva oblika ponašanja i to da učenici udare zlostavljača ili da ih ne zastrašuju, dok se u oko 33% slučajeva učenicima svih ispitivanih škola ne događaju pojedini oblici zlostavljanja, odnosno da ispitanici nisu bili izloženi pojedinim oblicima zlostavljanja (u čemu prednjače škole u urbanim sredinama),

Istraživanje je pokazalo da 25% učenika svih ispitivanih škola obraća za razgovor nakon zlostavljanja češće roditeljima (u čemu prednjače učenici iz ruralnih sredina), oko 17% učenika češće prijateljima, te oko 11% učenika nastavniku, čime je generalno potvrđena hipoteza da učenici imaju različite oblike ponašanja, odnosno preduzimaju određene mjere kada ih neko zlostavlja, da učenici razgovaraju sa različitim osobama nakon zlostavljanja, odnosno da su različiti agensi socijalizacije pružali pomoć prilikom pojave vršnjačkog zlostavljanja.

Rezultati istraživanja Zloković (2004) pokazuju da najveći broj ispitanika odgovorio da učitelji nisu nikada reagirali na nasilje koje su doživjeli u školi (50 ispitanika, tj. 31%). Da su nastavnici često reagirali, smatraju 32 ispitanika (19,3%). Slijedili su odgovori o povremenom reagiranju učitelja (18% ili 29 ispitanika), rijetkom reagiranju (11,8%, tj. 19 ispitanika), dok 13 ispitanika (8,8%) nije znalo odgovoriti jesu li nastavnici reagirali ili nisu.

Buljan-Flander (2003) navode u svom istraživanju da više od 70% učitelja ne reagira na nasilje u školi. Ova reakcija se može javiti iz dva razloga. Prvi je prećutno podržavanje dok drugi razlog može biti neposjedovanje dovoljnog znanja o zlostavljanju. Nereagiranje na problem, ignoriranje i minoriziranje problema može biti i oblik prećutnog podržavanja nasilja (Bilić i Zloković, 2004) kao pojave koja se može smatrati gotovo jednako opasnom kao i neposredno sudjelovanje u nasilju. Neprimjereno reagiranje ili izostanak očekivane reakcije može biti i posljedica neprepoznavanja problema zbog nedovoljne bazne edukacije nekih učitelja Cugmes i Sambolić (2002) Zloković (2000) navodi da su učitelji iskatali potrebu za usavršavanjem koje bi pratila aktualna pedagoška problematika prije svega nasilje nad djecom.

Plut i Popadić (2007) su na uzorku od oko 25.000 djece iz 71 osnovne škole u Srbiji našli da učenici nekonzistentno reaguju na nasilje, te da u svom repertoaru imaju i konstruktivne i nekonstruktivne načine reagovanja. Prema njihovim rezultatima, polovina učenika je iskazivala spremnost da se u slučaju ugroženosti obrati drugima za pomoć, dok je svaki deseta žrtva nasilja pasivno trpela i prikivala nasilje. 73% žrtava je izjavljivalo da su im drugovi pomogli. Među svjedocima nasilja 11% učenika je na ove situacije reagovalo dosljednim distanciranjem.

Maksimović, Raković, Jovanović i Čolović (2008) navode da se reakcija na nasilje mijenja sa uzrastom. Saosjećanje sa žrtvom intenzivnije je kod mlađe djece ali se smanjuje sa uzrastom sve do petnaeste godine kada se ponovo povećava.

Jedan od oblika reakcije je i osvećivanje za zlostavljanje. Vuković, Milašin i Buljbašić Kuzmanović (2009) navode da stariji učenici učestalije prakticiraju osvećivanje kao način reakcije u odnosu na mlađe učenike. Isto tako ovaj način češće primjenjuju dječaci od djevojčica.

Pojava nasilja je vezana za reakciju škole. Tako Dake (2003) ističe da sveobuhvatna reakcija i intervencija škole (nastavnika i djece vršnjaka) značajno utječe na pojavu nasilja.

Reakcija na nasilje zavisi i od samog djeteta. Veći broj nasilne djece u školi se osjeća odbačeno, neprihvaćeno Dake (2003)

Natvig i sur. (2001.) pokazale su da je percipirana socijalna podrška nastavnika i vršnjaka smanjila

vjerojatnost za nasilničko ponašanje osnovnoškolske djece te da nasilna djeca percipiraju malo socijalne podrške u svojoj okolini.

U oko 40% slučajeva učenicima svih ispitivanih škola ne događaju se pojedini oblici zlostavljanja (u čemu prednjače škole u urbanim sredinama), dok se u oko 30% slučajeva učenicima svih ispitivanih škola, kao posljedica razgovora nakon zlostavljanja, više nije događalo zlostavljanje (u čemu prednjače škole u ruralnim sredinama), te da se se u oko 20% slučajeva manje događalo zlostavljanje nakon razgovora kod učenika svih ispitivanih škola.

Na osnovu iznesenih činjenica može se zaključiti da se zlostavljanje može smanjiti ukoliko se u rješavanje ove problematike uključe roditelji, škola ali i šira društvena zajednica.

Literatura

1. Bilić, V., Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece*. Prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi. Zagreb: Naklada Ljevak doo.
2. Buljan-Flander, G. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb. Zagreba: Ministarstvo prosvjete i sporta, Poliklinika za zaštitu djece grada.
3. Cugmes, Z., Samboli E, K. (2002). Mnenja učiteljic o nasilju nad otrokom v dru.ini. *Didactica Slovenica -pedagoška obzorja, Znanstvena revija za didaktiku*, 17, (2), 85-94.
4. Dake, J. A. (2003). The nature and extent of bullying at school, *Journal of School Health*, 73 (5): 173-180.
5. Elez, K. (2003). *Nasilništvo i samopoimanje djece osnovnoškolske dobi*. Diplomski rad, Zagreb, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
6. Maksimović, J., Raković, D., Jovanović, I., i Čolović, P. (2008). Povezanost vršnjačkog nasilja, osobina ličnosti i vaspitnih stavova. *Primenjena psihologija*, 1, 124-144.
7. Mikuš - Kos, A. (2005). *Nasilje među vršnjacima*. Gračanica: Osmijeh
8. Natvig, G. K., Albreksten, G. i Qvarnstrom, U. (2001). School-related stress experience as a risk factor for bullying behaviour, *Journal of Youth and Adolescence*, 30 (5): 561-575.
9. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga
10. Plut, D., i Popadić, D. (2007). Reagovanje dece i odraslih na školsko nasilje. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 2, 347-366
11. Šimić, N. (2004). *Doprinos istraživanju pojavnosti nasilja među djecom u školi*, Diplomski rad, Zagreb, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
12. Tomić R., Šehović M., Hatibović Ć. (2005). *Prisutnost zlostavljanja među djecom i mladima*. Tuzla: Denfest
13. Vuković, A., Milašin, A., Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). Učestalost vršnjačkog nasilja osvećivanjem kao nasilne strategije sučeljavanja među učenicima osnovne škole. *Život i škola*, br. 22 (2/2009.), str. od 78. do 96.
14. Zloković, J. (2000). Pedagoški aspekti rada učitelja sa zapaštenom djecom. Obranjena i neobjavljena doktorska disertacija. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za pedagogiju.
15. Zloković, J. (2003). *Znanstvena studija "Obitelji i djeca u riziku"*, dionica znanstvenog projekta "Pedagoški aspekti curriculuma inovativne osnovne škole" Rijeka, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju
16. Zloković, J. (2004). *Nasilje nad djecom*. Ispitivanje provedeno u okviru dionice znanstvenog projekta „Pedagoški aspekti curriculuma inovativne osnovne škole”, Rijeka, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.

HELPING STUDENTS COPE WITH BULLYING

Summary

Bullying is a problem that endangers the integrity of the personality, but also significantly influences students' success in learning. This phenomenon is quite present in our schools with a tendency of continuous growth. This phenomenon is quite present in our schools with a tendency of continuous growth. It is precisely for this reason that this paper deals with the problem of abuse in school, as well as certain activities undertaken by the harassed students, their parents and the school. The aim of the research is to examine the measures taken by the abused students, their families and schools in the prevention of abuse. The study is based on the assumption that abused students, families and schools take certain measures to protect the abused children. The sample consisted of 405 primary school students in Sapna, Čelopek-Zvornik, Brčko and Tuzla. The findings suggest that students take certain measures when they are abused. Most commonly they have some forms of conversation with a parent or a teacher, which significantly affects the decrease of abuse.

Key words: *students, abuse, school, help for children.*

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA U MLAĐIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

*Marija Barjaktarović, profesor razredne nastave
OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“, Podgorica¹¹³*

*Mila Barjaktarović Jelić, diplomirani psiholog
Gimnazija „Panto Mališić“, Berane¹¹⁴*

Sažetak: *Različite vrste nasilnog ponašanja prate razvoj ljudskog društva kroz istoriju. U svim fazama razvoja društvo se na razne načine bori protiv nasilja i nastoji da ga prevaziđe. Nasilje se prema WHO definiše kao internacionalno korišćenje fizičke sile ili moći, prijeteće ili stvarne, protiv samog sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira u ili ima visoku vjerovatnoću povreda, smrti, psihološkog povređivanja, lošeg razvitka, ili siromaštva. Nasilje se može biti usmjereno ka samom sebi, nasilje između osoba i kolektivno nasilje. Jedan od oblika nasilja između osoba jeste vršnjačko nasilje. U posljednje vrijeme stiže se utisak da je vršnjačko nasilje češće nego što je ikad bilo. Novija istraživanja na ovu temu i aktivnosti koje se preduzimaju govore da se usvajanjem novih znanja i vještina na najmlađem školskom uzrastu može uticati na promjenu ponašanja i smanjenje nasilja među vršnjacima. Rad je posvećen izučavanju vršnjačkog nasilja. Posebna pažnja posvećena je njegovom definisanju i utvrđivanju razlika između nasilja i agresivnosti. U njemu su predstavljena iskustva i mišljenja nastavnika nekoliko podgoričkih osnovnih škola o nasilju i agresivnom ponašanju kod učenika mlađih razreda osnovne škole. Smatrali smo da nastavnici koji rade sa najmlađim osnovnoškolskim uzrastom mogu da odgovore na pitanja kao što su: da li na mlađem školskom uzrastu ima nasilja ili se kod tog uzrasta može prepoznati samo agresivno ponašanje, da li se preventivnim djelovanjem na tom uzrastu mogu spriječiti nasilna ponašanja u starijim razredima, da li uprave škola, pedagozi i psiholozi prepoznaju nasilno ponašanje u mlađim razredima i da li rade na njegovoj prevenciji. U zaključku su ponuđene neke preporuke za prevenciju nasilja među vršnjacima.*

Ključne riječi: *nasilje, agresivnost, vršnjačko nasilje, prevencija vršnjačkog nasilja*

Uvod

Nasilje i razne vrste nasilnog ponašanja se u istoriji ljudskog roda javljaju u različitim oblicima. Uprkos razvoju društva i naporu da se prevaziđe, nasilje opstaje. Veliki broj autora bavi se pitanjem nasilja. Svjetska zdravstvena organizacija ga definiše kao: “internationalno korišćenje fizičke sile ili moći, preteće ili stvarne, protiv samog sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira u ili ima visoku verovatnoću povreda, smrti, psihološkog povređivanja, lošeg razvitka, ili siromaštva” (WHO, 2002.) Nasilje je instrument kojim se osigurava dominacija i moć. U kulturama sa idealom dominacije, kakva je i naša, visoko je vrednovana borba za moć i dominacija nad slabijima. (Radulović, 2003). Nasilje se javlja u širokom spektru ljudskih odnosa: između roditelja i djece, nastavnika i učenika, učenika međusobno, u partnerskim odnosima i slično. Našu pažnju posebno zavređuje vršnjačko nasilje. Vršnjačko nasilje se dešava u školama i u vršnjačkim grupama. Prati ga kontinuirano ponavljanje nasilja u kraćem ili dužem vremenskom periodu. Kad je u pitanju vršnjačko nasilje, odomaćen je engleski termin bullying koji ima nekoliko značenja: siledžijstvo, zlostavljanje, nasilje, maltretiranje. Bullying je definisao Dan Olweus kao „zbir namjernih negativnih postupaka koji su dugotrajni, usmjereni na istog učenika/učenicu od strane jednog učenika/učenicice ili grupe učenika“ (Olweus, 1998). Ono uključuje prisustvo nesrazmjere moći, jer dijete koje se ponaša nasilno je fizički jače, starije ili je riječ o grupi usmjerenoj prema pojedincu. Djeca mogu biti direktno i indirektno izložena nasilju. Direktno su izložena ako trpe ili čine nasilje, a indirektno ako nasilje trpe ili čine

---

¹¹³Email: marija.b78@gmail.com

¹¹⁴Email: mila.nikoleta@gmail.com

njihovi drugovi/drugarice i druge bliske osobe. U oba slučaja potrebno je raditi na njegovom suzbijanju. Ranije su se mogla čuti mišljenja da je nasilje među vršnjacima normalna pojava sa kojom djeca rastu i da će se vremenom spontano prevazići. Međutim, posljedice počinjenog i proživljenog nasilnog ponašanja mogu biti trajne, pa u svakoj situaciji treba sprečavati nasilno ponašanje među djecom. Na promjenu ponašanja i smanjenje nasilja može se uticati učenjem, usvajanjem znanja i vještina i njihovom primjenom u raznim životnim situacijama.

Agresivnost kod djece

Agresivnost postoji kao jedan od oblika ponašanja i kao biopsihosocijalni motiv. Agresivna ispoljavanja kod djece su prisutna od prvih dana života. Ova činjenica se često zanemaruje zato što se na djecu gleda kao na dobronamjerna, neiskvarena i naivna bića koja nisu u stanju da budu i agresivna. Agresivnost je biopsihološki motiv koji omogućava zadovoljenje potreba i odbranu od prijetnji. U tom smislu, agresivnost je sastavni dio mehanizma koji obezbjeđuje preživljavanje. Agresivni potencijal sa kojim se dijete rađa oblikuje se raznim socijalnim uticajima. Dijete u toku života stiče sposobnost da se nosi sa svojim nagonima, pa i sa agresivnošću. Do druge godine života učestalost i intenzitet agresivnih reakcija rastu i ostaju visoki sve do predškolskog uzrasta kada nivo agresivnosti postepeno počinje da opada sve do kraja puberteta. Pod uticajem socijalne sredine i između druge i treće godine, dijete polako počinje da osvaja socijalni prostor. Ono sada zna da određene riječi i postupci izazivaju različite reakcije odraslih i koristi agresivnost da bi dobilo ono što želi. U ovom periodu je dominantna instrumentalnost agresivnog ponašanja i ispitivanje granica koje jesu ili nisu postavljene od strane odraslih. Dijete tako provjerava šta mu je dozvoljeno, a šta nije, kao i na koji način može dobiti ono što želi. Agresivnost se postepeno stabilizuje kao osobina već u četvrtoj godini života, a načini ispoljavanja agresije se uče u interakciji sa roditeljima i širom okolinom, pa je veoma bitno kako odrasli reaguju i kakve poruke šalju djeci. Oko četvrte godine se javlja i najveći broj neprijateljskih osjećanja zbog neslaganja sa vršnjacima i društvenih teškoća, a ta osjećanja postepeno prelaze u ljutnju. Ona se ispoljava sukobima koji se manifestuju težnjom za posjedovanjem stvari koje drugo dijete ima, otimanjem igračaka, vikanjem, udaranjem, lupanjem, protestovanjem, svađanjem sa vršnjacima i odraslima, protivrječenjem. Takvo ponašanje odrasle dovodi do čuđenja, iznenađenja i zbunjenosti, a ponekad im je i simpatično, naročito ako je dijete mlađe. Od roditelja se očekuje da preduzmu nešto, da uvedu red u ponašanje djeteta, da iskontrolišu situaciju, ali to ne znači da se roditelji u tome dobro snalaze. Često su uznemireni zbog situacije, napeti, nesigurni, a mnogi roditelji ne znaju da u takvim situacijama treba da reaguju i da spriječe dijete u neprimjenim reakcijama. Sazrijevanjem i razvojem dijete postepeno uči kako da upravlja svojom agresijom. U razdoblju predškolskog uzrasta, negdje oko šeste godine, javlja se, a zatim postaje sve dominantnija, hostilna agresivnost koja se definiše kao težnja da se drugoj osobi naudi.“Izvjestan je stepen agresivnosti kod predškolske djece prirodan – kao običan i normalan izraz afirmacije samog sebe, te kao prilika za socijalno učenje, budući da reakcije druge djece doprinose da se dinamika uči u socijalnim relacijama“ (Hwang&Nilsson, 1998.)

Ovaj uzrast je veoma bitan, a često i presudan, za učenje kontrole agresije. Dijete treba naučiti kako i kada da se obuzda, što je važno i radi ograničavanja eventualnog devijantnog ponašanja. Djeca koja ne nauče da kontrolišu agresivnost, mogu da postanu povučena i defanzivna ili da nauče da pribjegavaju nasilnom ponašanju kao mjeri koja će ih dovesti do cilja. Sa agresivnom djecom susreću se nastavnici u mlađim razredima osnovne škole. U tom periodu roditelji su često preosjetljivi na svoje dijete pa ne mogu ili ne žele da vide da je ono agresivno ili čak i nasilno. U osnovnoj školi lista agresivnih postupaka se proširuje, pa se može manifestovati kao tuča, tužakanje, odbacivanje vršnjaka iz društva. Zato agresiju djece treba sprečavati od trenutka kada se primijeti. Sprečavanje neprimjerenog ponašanja je neophodno iz mnogo razloga. Neki od njih su: spriječiti da takvo ponašanje djeteta postane pravilo, spriječiti da dijete u grupi vršnjaka, porodici, školi bude izazivač sukoba, ali i „dežurni krivac“, prekinuti lanac ugrožavanja i štete kakvo to ponašanje nosi, poslati jasnu poruku da agresivno ponašanje nije prihvatljivo ni za roditelja.

Nasilno ponašanje

Nasilno ponašanje je u velikoj mjeri definisano agresivnim tendencijama usmjerenim ka drugim osobama, sama agresivnost nije dovoljan uslov da bi se govorilo o vršnjačkom nasilju. Razni slučajevi svađa, tuča, konflikata među vršnjacima, mogu biti samo posledica eskalacije sukoba koji se otrgao kontroli, a vršnjačko nasilje je daleko složeniji i dublji problem. Ako dijete ugrožava sebe ili drugu djecu i odrasle, ako im svojim ponašanjem nanosi štetu ili ih povređuje, ako oštećuje prostor ili materijalne stvari, govori se o nasilnom i agresivnom ponašanju. Kako napraviti granicu između ova dva oblika ponašanja? Agresivno ponašanje može biti nekontrolisana reakcija koja nema za cilj namjerno nanošenje psihičkog i fizičkog bola. Ono može biti reakcija na neko neprijatno iskustvo, odbrana svojih i tuđih prava i imovine ili posljedica nekog problema. Karakteriše ga manjak kontrole ponašanja i impulsivnost, odnosno nerazvijen sistem samokontrole. Iako na agresivnost utiču različiti faktori kao što su genetika, porodični stil vaspitanja, društvene i istorijske okolnosti, mediji, ono se ipak smatra naučenim ponašanjem i može se zamijeniti drugim obrascima ponašanja ako se na tome počne raditi dovoljno rano. Međutim, može postati i značajna osobina ličnosti ako se ništa ne preduzme. Nasilje se definiše kao svaki oblik ponašanja koje ima za cilj namjerno povređivanje ili nanošenje bola drugome. Njegova suština je namjerno nanošenje fizičkog i psihičkog bola. Ono, pored svjesne namjere da se nekome naudi, uključuje repetitivnost i disbalans snaga, kao i uvijek prisutan strah. Repetitivnost je ponavljanje agresivnog akta prema žrtvi ili žrtvama u dužem vremenskom periodu. Odrednica duži vremenski period nije jasno definisana. Njome se stavlja do znanja da agresivni akt nije rezultat trenutnog bijesa ili ljutnje već se ponovio više puta na isti ili sličan način. Disbalans snaga znači da je u nasilnom aktu uvijek prisutna podjela na onog koji vrši nasilje i onoga koji trepi nasilje, tj. podjela na nasilnika i žrtvu. Nasilnik je dijete koje se ponaša agresivno prema roditeljima, nastavnicima i drugoj djeci, koje je dominantno u društvu, ima želju da vlada drugima i da pokaže svoju moć i na taj način traži pažnju i priznanje, misli da je bolje i vrednije od drugih, nije tolerantno, ne prihvata različitosti, daje sebi za pravo da kontroliše drugu djecu tako što će ih fizički napadati i omalovažavati, impulsivno je, manipulativno, ostavlja utisak superiornosti, ima izrazitu potrebu za sticanjem materijalne koristi. Ono je, uglavnom, ekstrovertnije, fizički jače, verbalno fluentnije i glasnije, starije, spretnije, popularnije od žrtve. Žrtve su, uglavnom, povučena, submisivna djeca koja nisu pretjerano socijalno angažovana i imaju manjak samopouzdanja i samopoštovanja, pasivna, oprezna tiha, osjetljiva, fizički slabija i nesigurnija. Obično imaju manje prijatelja, uplašena su, prezaštićena od strane roditelja, lako zaplaču i povlače se (prema Olweus, 1998). Kao rezultat repetitive nasilnog akta, kod djeteta žrtve javlja se strah od nasilnika. Od tog trenutka nasilno ponašanje može da se odvija nesmetano jer strah žrtvu čini bespomoćnom i parališe njene odbrambene moći.

Oblici nasilnog ponašanja među vršnjacima

Vršnjačko nasilje može biti: verbalno, fizičko, socijalno, psihičko, seksualno (Coloroso, 2004.). Verbalno nasilje obuhvata nazivanje pogrđnim imenima, ruganje, omalovažavanje, vrijeđanje, dobacivanje, ismijavanje, zapovijedanje, psovke i slično. Prema nekim istraživanjima, verbalno nasilje je najučestaliji tip vršnjačkog nasilja. Fizičko nasilje obuhvata udaranje, guranje, otimanje i uništavanje imovine, čupanje, saplitanje i druge vrste napada koje mogu da dovedu do manjih ili većih fizičkih povreda. Ono izaziva strah da sukob ne eskalira i proširi se. Njegovi pojavnici su raznovrsni, pa privlači najviše pažnje. Zbog toga vlada mišljenje da je fizičko nasilje najučestaliji tip agresivnosti. Socijalno nasilje obuhvata ogovaranje, izbjegavanje, ignorisanje, izolovanje, širenje laži i glasina. Prema nekim autorima, u ovoj vrsti nasilja pojavljuju se i djevojčice mnogo češće nego u nekim drugim oblicima nasilja.

Psihičko nasilje obuhvata prijeteće poglede, grimase, ismijavanje, neželjene dodire i komentare, uhođenje, iznuđivanje novca, ucjenjivanje. Seksualno nasilje specifičan oblik nasilja jer su u njemu povezani fizičko, psihološko, pa i socijalno nasilje. Ono podrazumijeva neželjeno dodirivanje, iznuđivanje seksualnih usluga, prinudu na seksualni čin, podvođenje. Nasiljem se smatra verbalna i svaka druga agresivnost, netolerancija i maltretiranje na osnovu etničke, vjerske, polne ili bilo koje druge pripadnosti, na osnovu boje kože, fizičkog izgleda, materijalnog stanja, sposobnosti. Ako se ovo nasilje razvije i ne sankcioniše, može da preraste u diskriminaciju.

Nasilje u mlađim razredima osnovne škole

U osnovnim školama je evidentno da postoji agresivnost i nasilje među učenicima starijih razreda. Za njih postoje i kazne u vladanju o kojima se raspravlja na sjednicama Odjeljenjskog i Nastavničkog vijeća, kao i na sjednicama Stručnih aktiva, uprave škola su upoznate sa problemima i aktivno učestvuju u razgovorima sa roditeljima i u drugim vidovima komunikacije u cilju sprečavanja ovih pojava. Organizuju se radionice o vršnjačkom nasilju koje vode pedagozi i psiholozi, a uključeni su i vršnjački edukatori. Stiče se utisak da nasilja među učenicima mlađih razreda nema i da je poneki agresivni ispad nekog dječaka više izuzetak nego pravilo, više dječije nadmetanje nego stvarna namjera da se povrijedi drugo dijete ili mu se nanese neka druga vrsta štete. Učitelji vrlo rijetko upućuju učenike na razgovore u pedagoško – psihološku službu, a na nemogućnost učitelja da „savlada“ neko dijete i da ga dovede u red gleda se kao na njegovu nesposobnost da vlada disciplinom tako male djece, koja se u našoj kulturi i u ranom školskom uzrastu smatraju neiskvarenom i naivnom. Šta učitelji misle o tome, da li prepoznaju agresivnost i vršnjačko nasilje u mlađim razredima, da li prave razliku između ove dvije pojave, da li bi uključivanje pedagoga, psihologa i direktora škola moglo da spriječi ili smanji vršnjačko nasilje u starijim razredima osnovne škole pokušaćemo da odgovorimo ovim istraživanjem.

Cilj istraživanja je utvrditi da li se nasilje može prepoznati već u mlađim razredima osnovne škole i da li se preventivnim djelovanjem od najmlađeg uzrasta može smanjiti ili spriječiti.

Zadaci istraživanja su:

- Utvrditi da li su učitelji upoznati sa razlikom između agresivnosti i vršnjačkog nasilja među djecom
- Utvrditi da li su se u praksi susretali sa agresivnošću i vršnjačkim nasiljem
- Utvrditi da li je agresivno ponašanje prelazilo u nasilno ponašanje
- Ispitati da li su djeca koja vrše nasilje dolazila iz tipičnih porodica i da li je agresivnost i sklonost nasilju podjednako zastupljena kod od oba pola
- Ispitati da li su učitelji imali stručnu pomoć pri rješavanju problema
- Provjeriti mišljenja učitelja u vezi sa prevencijom nasilja u osnovnoj školi.

U istraživanju je učestvovalo 20 učiteljica i učitelja iz četiri podgoričke osnovne škole. Iz svakog od pet razreda izabran je po jedan učitelj sa više od 10 godina radnog iskustva. U istraživanju je korišćen upitnik sa pitanjima otvorenog i zatvorenog tipa.

Svih 20 učitelja je jasno napravilo granicu između agresivnog i nasilnog ponašanja. Njih 12 (60%) se o nasilju i agresivnosti djece informisalo na stručnim seminarima, a 8 (40%) proučavanjem stručne literature, na fakultetima i na druge načine.

Svi anketirani učitelji su se u praksi susretali sa agresivnim i nasilnim ponašanjem djece. Vezu između agresivnog ponašanja u mlađim razredima i vršnjačkog nasilja u nešto starijoj dobi vidi 18 anketiranih (90%). Učitelji su naveli da su djeca koja nisu zaustavljena u agresivnom ponašanju na vrijeme, u prvom razredu, kasnije bila ta koja su imala nasilno ponašanje prema vršnjacima. Kao razloge zašto agresivna djeca nisu usvojila neagresivna ponašanja u prvom razredu, naveli su izostanak podrške od strane porodice, izostanak podrške od strane PP službe i uprave škole, neshvatanje težine problema od strane roditelja, roditelji koji ne vide ništa ozbiljno u agresivnim ispadima djece i slično.

Učitelji nemaju jasne podatke iz kakvih porodica dolaze djeca. Smatraju da je više agresivnih ispada bilo kod djece koja su dolazila iz porodica u kojima se djeci previše toleriše i u kojima se roditelji povlače pred djecom nego iz porodica u kojima je jedan roditelj, obično otac, nasilan. Neki od njih su uočili da se agresivnost najčešće javljala kod dječaka koji je prvo dijete u porodici ili kod dječaka koji je najmlađe dijete rođeno poslije djevojčice.

Učitelji/ce su se u praksi više susretali sa dječacima koji agresivno ili nasilno reaguju, naročito kad je u pitanju fizičko i verbalno nasilje. U verbalnom nasilju su učestvovali i djevojčice, s tim što su dječaci verbalno bili nasilni prema oba pola, a djevojčice uglavnom prema drugim djevojčicama. Socijalno nasilje učitelji su uočavali uglavnom u petom razredu kad djeca počinju da se

uključuju na društvene mreže, pa su pribjegavali ogovaranju, izbjegavanju, ignorisanju, izolovanju, širenje laži i glasina i preko društvenih mreža. U ovim aktivnostima učestvovali su podjednako djevojčice i dječaci. Psihičkom nasilju su skloniji dječaci, a slučajeve seksualnog nasilja učitelji nisu zabilježili u svojoj praksi. Učitelji su se sučavali i sa agresivnošću, netolerancijom i maltretiranjem na osnovu fizičkog izgleda, materijalnog stanja i sposobnosti.

Čak 90% učitelja je samo rješavalo probleme sa agresivnošću i nasiljem. Pedagoško – psihološku službu su uključivali samo kad je dolazilo do fizičkog obračuna na javnom mjestu. U nijednoj od četiri škole ne organizuju se radionice na temu nasilja sa učenicima mlađih razreda, a uprave škola su upoznate sa agresivnošću i nasiljem samo kad su umiješani i roditelji. Anketirani učitelji nisu stekli naviku da upućuju učenike na razgovore kod pedagoga i psihologa.

Učitelji su predložili različita rješenja u vezi sa prevencijom nasilja u osnovnoj školi. Oni smatraju da bi trebalo organizovati radionice za učenike mlađih razreda, kao i radionice za roditelje koje će voditi PP služba. Interesantan je i predlog da se roditeljima djece koja imaju agresivne ili nasilne reakcije u mlađim razredima osnovne škole uvede mjera obaveznih posjeta pedagogu i psihologu na kojima će im se ukazati na drugačije načine u pristupu vaspitanju.

Zaključak:

Mišljenja da je vršnjačko nasilje normalna pojava i samo prolazna faza u razvoju djeteta, u struci su odavno prevaziđena. Jasno je da se nasilno ponašanje neće spontano prevazići tokom razvoja, pa su stručnjaci koji rade sa djecom u obavezi da dobro poznaju problematiku, u praksi nedvosmisleno uočavaju sve oblike vršnjačkog nasilja koji se mogu javiti i rade na njihovom sprečavanju. S druge strane, djeca i roditelji imaju predrasude kad je nasilje u pitanju. Još uvijek se ne shvataju ozbiljnost omalovažavanja, nazivanja pogrdnim imenima, vrijeđanja, ignorisanja, uhođenja, fizičkih obračuna, već se nalaze objašnjenja, opravdanja i racionalni razlozi za ovakva ponašanja, objašnjavaju ih šalama, smatraju da nasilje osnažuje dijete, naročito ono muškog pola. Škola treba da ima i da izgrađuje kapacitete da se dijete integriše u sredinu koja će mu omogućiti razvoj potencijala u skladu sa unaprijed utvrđenim vrijednostima, pravilima i društvenim normama, uključujući i uspostavljena pravila protiv nasilja (prema Krkeljić, 2013). Da bi škola mogla da izgradi svoje kapacitete i uspostavi vrijednosti, pravila i društvene norme, neophodno je da radi na prevenciji nasilja od prvih školskih dana djeteta. Činjenica je da se agresivna i nasilna ponašanja učenika pojavljuju već u mlađim razredima osnovne škole. Njihovo tolerisanje ili pravdanje malim uzrastom i usputnom fazom u odrastanju mogu dovesti da ozbiljnih nasilnih reakcija u kasnijem osnovnoškolskom periodu. Zato uvijek treba preduzimati mjere na zaustavljanju agresije i nasilja i to uključivanjem roditelja, pedagoško – psihološke službe i uprava škola. Smatramo da pedagoško – psihološka služba i na mlađem uzrastu može organizovati radionice za učenike prilagođene njihovom uzrastu i da ne treba čekati starije razrede za ovakve aktivnosti. Poželjno je da se organizuju radionice i savjetovanja za roditelje na kojima bi im se ukazalo na pozitivne postupke u vaspitanju djece i na neophodnost prepoznavanja i sprečavanja agresivnosti i nasilja kod djece.

Literatura:

1. Hrnjica, S. (1988). *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*. Beograd: Naučna knjiga
2. Hwang, P. & Nilsson, B. (1998). *Razvojna psihologija: od fetusa do odraslog* (prevod Sloboda Kaleb). Sarajevo: Filozofski fakultet
3. Koloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva, promatrač*. Zagreb: BIOS
4. Krkeljić, Lj. (2013). *Priručnik Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu – kako spriječiti nasilje u školi – Program prevencije nasilja među djecom u školi*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i UNICEF
5. Ministarstvo prosvjete i UNICEF. (2013). *Brošura za roditelje - Program prevencije vršnjačkog zlostavljanja, za sigurno i podsticajno okruženje u školama*. Podgorica
6. Olveus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga
7. Radulović, J. (2003). *Nasilje u porodici*, Podgorica: NVO „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja“
8. UNICEF, (2008). *Šta je danas bilo u školi – priručnik za roditelje*, Beograd: UNICEF

PREVENTION OF SERIOUS VIOLENCE IN THE MIDDLE DIVISIONS OF BASIC SCHOOL

Summary

The evolution of the society has always been followed by many different types of violent behavior. In different stages of the evolution the society fights against the violence and tries to overcome it. According to WHO, the violence is defined like international use of physical power and force, threatening or the real one, against oneself, the other person or against the group or society, which results in or has a great probability for the injuries, death, psychological harming, bad development or poverty. It can be directed towards oneself, it could be between people or collective. One of its forms is peer violence. Lately, it has been noted that the peer violence occurs more often than before. Newer researches on this topic and activities taken show that obtaining some new knowledge and skills in the earlier school age can have impact on the change of behavior and it can decrease the peer violence. The work is dedicated to studying of peer violence. Special attention has been paid to its defining and making the difference between violence and aggression. The experience and notions on violence and aggressive behavior of the teachers from several primary schools in Podgorica have been presented. We considered that the teachers working with the youngest primary school age can answer the questions like: Is there any violence in the youngest primary school classes or the aggressive behavior only can be recognized in that age, is it possible to prevent violent behavior in older classes if some actions are taken in the younger classes, can the school management, pedagogy and psychologists recognize the violence in the younger classes and do they work on its prevention. Some recommendations for the prevention are given in the conclusion.

Key words: *violence, aggression, peer violence, peer violence prevention*

LATENTNI KONFLIKTI KOD DJECE MLAĐEG ŠKOLSKOG UZRASTA

Ljilja Barjaktarović¹¹⁵, prof. raz. nastave,
OŠ „Blažo Jokov Orlandić“, Bar

Apstrakt: U školi kao kompleksnom i dinamičnom sistemu, konflikti su nezbježna pojava i fenomen koji zahtijeva stalno istraživanje. Svaka razvojna faza nosi određenu karakterističnu frustraciju, koju učitelju, nastavnicima i pedagozi, uopšte prepoznaju. Međutim, veliki procenat sukoba se, na prvi pogled, pojavljuje iznenada i spontano. Pedagozi/nastavnici su ti koji su nečešće u ulozi medijatora pri rješavanju sukoba. Upravljanje sukobom znači istražiti njegove uzroke, koji su često latentni, na prvi pogled neuočljivi. Zato je vrlo važno da se otkriju uzroci koji su doveli do sukoba, a koje nastavnici, ostali učenici ili okolina nije primijetila. Najrazličitije vrste sukoba zahtijevaju sistematičan pristup u analizi, da bi ishod dao razrješenje i pozitivane rezultate. U radu ćemo se osvrnuti na latentne uzroke konflikta kod učenika mlađeg školskog uzrasta, koje najčešće prepoznaju učitelji, u mlađim razredima osnovne škole. Cilj je da se preventivno djeluje i stvori klima u kojoj će svi akteri nastavnog procesa imati definisane smjernice za pravovremeno i uspješno rješavanje konflikta.

Gljučne riječi: frustracije, latentni konflikt, uzrok konflikta, prevencija, rješavanje konflikta

Uvod

U svakodnevnom životu često smo svjedoci situacija u kojima su dvije osobe u konfliktu, jer ne mogu istovremeno da zadovolje svoje potrebe i želje. To je sukob mišljenja i ideja, svađa, socijalni nemir ili agresivni akt jedne od strana u sukobu. Možemo reći da su konflikti normalna pojava i neodvojivi su dio čovjekovog bitisanja i funcionisanja od predškolskog doba. Oni često imaju veliku ulogu u socijalnim vezama čovjeka sa njegovom okolinom. Izraz su verbalne i neverbalne komunikacije. Prodiru u sve oblike ljudskog života, i često dovode do nasilja. Konfliktima su se naučnici dosta bavili i definisali ih na različite načine, stavljajući naglasak na različita područja ispoljavanja (intenzitet, nivo slaganja/neslaganja područje neslaganja, faze razvoja itd.) Konflikt je osjećaj borbe između dvoje ili više nezavisnih pojedinaca koji smatraju da su prisutne nespojive razlike u vjerovanjima, vrijednostima i ciljevima ili koji se razlikuju u željama za samopoštovanjem, kontrolom i povezanosti (Wilmot i Hocker, 2011). Stiče se utisak da se posljednjih godina sve više bavimo konfliktima, a isto tako, možemo reći da je konfliktnih situacija sve više u društvu. Konflikt je postao dio ljudskog života. U samu njegovu srž su na određen način utkane emocije i lični doživljaj, uključuju određeno mentalno stanje i emocionalno izražavanje prema drugim ličnostima, događajima, pojavama ili objektima. On je sam po sebi neutralan, ali pri neadekvatnoj reakciji i destruktivan. Neizbježan je dio učenja, rasta i razvoja ličnosti, te ujedno i dio promjena koje nas prate. Zato su značajan faktor određenja pojedinca u datoj situaciji. Agresivno ponašanje, kao posledica konflikta i netrpeljivosti, bilježi sve veći porast u našem društvu iako je neprihvatljiv oblik ponašanja. Zabrinjava činjenica da se i najmanji konflikt brzo pretvori u izuzetno okrutno ponašanje prema suprotstavljenoj strani kao i to da su učesnici sve mađe životne dobi. Istarživanja govore u prilog tome. Postavlja se pitanje: gdje treba tražiti uroke takvog ponašanja? Mogu li se u najranijem uzrastu prepoznati oblici ponašanja koji dovode do konflikata i da li škola, kao organizovani sistem obrazovanja i vaspitanja može odgovoriti savremenim izazovima razvijanja vještina upravljanja konfliktima?

---

¹¹⁵ ljilja.b@t-com.me

Kao značajan činilac školskog života, konflikti i njihovo rješavanje treba da zauzimaju značajan dio pedagoškog rada. Svrha je učenje modela njegovog razrješenja, da bi se spriječila eventualna destrukcija ličnosti. Važno je na vrijeme ih prepoznati, pravilno podsticati njihovo razrješenje, razvijati samokritičnost i samokontrolu pojedinca u datim situacijama. Emocionalno kompetentni pojedinci se uspješnije suočavaju sa stresnim situacijama, dok su emocionalno nestabilni pojedinci skloni negativnim osjećajima poput zabrinutosti i anksioznosti (Brdar i Anić, P., 2006).

Pojam i faze konflikta

Pojam konflikta izaziva veliku pažnju istraživača kako na teorijskom tako i na metodološkom planu prvenstveno zbog uvjerenja da u velikoj mjeri određuje socijalni status ličnosti. Konflikti su karakteristični za svaku organizovanu zajednicu. Oni nas veoma često dovode do frustracija, mentalne iscrpljenosti, očajja. Što se više širi socijalno polje to je veća vjerovatnoća da ćemo biti dio konfliktnih situacija. Mnogobrojne i raznovrsne socijalne interakcije dovode i do veće verovatnoće suprotstavljanja različitih interesa, čime konflikti postaju sve značajniji vid socijalne razmjene. U svakodnevnom životu konflikti se poistovjećuju sa svadom, sukobom interesa, upotrebom sile ili bitkom u kojoj se mora pobijediti. Konflikt se dugi niz godina izjednačavao ili poredio sa agresijom. Tek se posljednje decenije pojavilo stanovište istraživača koji proučavaju konflikte među djecom da konflikt definišu kao suprotstavljanje. Time se konflikt određuju kao oblik socijalne razmjene između dvije osobe u kojoj dolazi do otvorenog i uzajamnog suprotstavljanja ciljeva, a koje se manifestuje kroz ponašanje u vidu suprotstavljenih izjava i akcija (Laursen, 1996).

Smatra se da se svaki konflikt odvija u fazama, a svaku od njih karakterišu različiti obrasci komunikacije. Bram (Brahm, 2003) definiše šest faza konflikat: latentni konflikt, ispoljavanje, eskalacija, deeskalacija, razrješenje i pomirenje.

Latentni konflikt i ispoljavanje

Kroz učenje, takmičenje, rad i igru ispoljavaju se potrebe i interesi, prožeti emocijama. Tu najčešće dolazi do sukoba motiva i potreba pojedinca koji su često podstaknuti, na prvi pogled neprepoznatljivim, tzv. latentnim faktorima. Predispozicije za nastanak konflikta su brojne. Hoće li se one razviti i u kojoj mjeri zavisi od okoline, vršnjačke grupe u kojoj osoba funkcioniše ali i od roditelja, njihovog pogleda na svijet, komunikacije i uopšte ponašanja. Kroz konflikte se upoznaju međusobne razlike pojedinaca i oni podstiču da tragamo za načinima i modelima premošćavanja tih razlika. Različitost ličnosti pojedinca je jedan od razloga zašto dolazimo u konflikte sa drugima. Razlog konflikata je i nerazumijevanje. To su situacije kada ne shvatamo ili pogrešno tumačimo šta nam druga strana poručuje, kada smo usredsređeni na sopstvene želje i potrebe. Čutanje o stvarima koje nam smetaju, da bi izbjegli konflikt je uvod u potencijalno veći sukob, jer gomila nezadovoljstvo i stres, a problemi ostaju neriješeni. Kada govorimo o učenicima, to je karakteristično za starije učenike, koji su svjesni posledica konflikta. Na mlađem školskom uzrastu su sukobi češći, ali manjeg intenziteta i prema iskustvu pedagoških radnika brzo se rješavaju. Međutim, praksa pokazuje da su učitelji suočeni sa čestim konfliktnim situacijama, posebno u prvim godinama školovanja djece. Pokušali smo da sagledamo takve situacije u mlađim razredima osnovne škole i identifikujemo latentne izvore konflikata, čime su uzrokovani i mogu li se prepoznati prije nego prerastu u otvoren sukob?

Nepostojanje otvorenog konflikta, već samo potencijalni, definišemo kao latentni konflikt. Pri latentnom konfliktu postoje suprotstavljena mišljenja koja se nisu ispoljila. Ako neki događaj, koji se pojavi kao okidač, izazove latentni konflikt, postoji mogućnost da u bližoj ili daljoj budućnosti preraste u otvoreni. Ovi okidači se mogu ispoljiti na različite načine, ali je najčešći verbalna razmjena

ili komentar, koji suprostavljena ličnost shvati kao zlonamjieran, neumjesan ili porugljiv. Isto tako, ukoliko jedna strana dobro ne sasluša ili čuje drugu stranu, znači, izostalo je efektivno slušanje, može da bude okidač za pojavu latentnog konflikta. Slušanje je ključno za građenje otvorenih odnosa, bez konflikta. Takođe, razlike u semantici mogu biti podstrek za napetu situaciju i nastanak konflikta. Riječi ili fraze koje imaju negativnu ili dvosmislenu konotaciju prema drugome treba izbjegavati, jer mogu biti pogrešno shvaćene, iako su upućene bez loše namjere. U veoma značajne činioce latentnog konflikta može se uvrstiti i govor tijela, posebno facijalna ekspresija. Kombinacija verbalnih sa neverbalnim porukama, neefektivno slušanje, semantička mimoilaženja i nekonzistentan govor tijela - sve to može da posluži kao okidač koji dovodi do latentnog konflikta.

Konflikti su karakteristični za svaku organizovanu zajednicu. U osnovnoj školi se, prema mišljenju nastavnika i pedagoga, najviše konfliktnih situacija javlja se u mlađoj školskoj dobi. Naravno, to je period kada se širi socijalna interakcija, pa je veća vjerovatnoća da se pojave konflikti. Na sreću, u najvećem broju slučajeva otvoreni konflikti se na mlađem školskom uzrastu brzo razriješe. Međutim, nastavna praksa pokazuje da je potrebno mnogo umijeća da se sa sigurnošću utvrdi da li konflikt stvarno razriješen ili je ostao latentni okidač. Naravno, konflikt se ne odvija uvijek tačno utvrđenim redosledom kroz faze i može da se vrati eskalacija nakon razrešenja, ili faza eskalacije može potpuno da se preskoči. Ne postoji utvrđeni recept za konflikt, već samo model koji može da nam pomogne u razumijevanju i poboljšanju naših šansi za upravljanje konfliktom (Taf, 2012).

Konflikti kod djece na mlađem školskom uzrastu

Rezultati istraživanja u OŠ “Blažo Jokov Orlandić” u Baru, gdje je anketirano 23 učitelja, pedagog i psiholog škole definišu neke konfliktne situacije iz nastavne prakse. Problemi sa kojima se učitelji najčešće suočavaju na ovom uzrastu su konflikti djece među sobom u odeljenju/školi i sukobi u mišljenju učitelja i roditelja učenika. Na ovom uzrastu je veoma mali, skoro zanemarljiv broj sukoba učenika sa svojim nastavnikom. U opisu konflikata veoma mali procenat je prepoznat u latentnoj fazi. Uglavnom kada dođe do otvorenog konflikta, tada se istražuju i pokušavaju otkloniti njegovi uzroci.

Govoreći o latentnim uzrocima svih konflikata, izdvojeno je nekoliko najčešćih:

- rivalstvo među djecom,
- nezadovoljene dječije potrebe
- negativni podsticaj roditelja

Nisu rijetke situacije da se djeca međusobno ne slažu. Vrlo često, rivalstvo među djecom počinje veoma rano, a nastavlja se kada dijete polazi u vrtić ili školu tj. ulazi u socijalne interakcije. Djeca koriste konflikte da bi testirala svoju moć, razriješila razlike, pokazala emocije ili privukla pažnju druge djece ili učitelja. Kako djeca postižu različite faze u razvoju, zadovoljenje njihovih različitih potreba može značajno da utiče na to kako se odnose prema svom drugu/arici.

Dijete dio svog ponašanja prilagođava težnji da zadovolji svoje potrebe. Često je to po principu „sad i odmah“. Kada se u široj društvenoj sredini zahtijevaju takvi principi, neizbježno je da dođe do sukoba. Vremenom se te potrebe mijenjaju i nadograđuju. Mijenjaju se i načini na koje dijete izražava svoje potrebe i načini na koje ih zadovoljava. Glavnu ulogu tih promjena imaju: proces učenja, porodica, društvena sredina (školsko okruženje, sportski klub itd.). Sve ovo zajednički definiše želje, mogućnosti i načine ostvarenja potreba. Dijete u takvoj interakciji uči šta je pristojno, uvredljivo, agresivno ili kako izbjeci sukob. Sa uzrastom i širenjem društvenog polja dijete svjesnije pristupa zadovoljenju svojih potreba. Suprotno ovome, u nastavnoj praksi, pogotovu posljednjih godina su

prisutne situacije gdje je djetetu dozvoljeno sve, bez ikakvih ograničenja i posljedica kao odgovora na nepoželjne oblike ponašanja. To su česti uzroci latentnog konflikta kada se nasuprot takvog ponašanja suprostave školski vaspitni principi. Dolaskom u školu, veoma je važno prilagoditi se i učiti dijete asertivnom ponašanju.

Učenje djeteta asertivnosti znači spremnost da se prilagodi okruženju, a sopstvene potrebe, želje, ciljeve, ostvaruje uvažavajući druge osobe iz okruženja. Asertivno ponašanje pozitivno utiče na djetetov razvoj samopoštovanja, ali i upornosti strpljivosti, iako nije uvijek zagarantovano ostvarivanje postavljenog cilja. Učenjem djeteta asertivnosti ono stiče vještinu da izbjegne probleme u komunikaciji sa svojom okolinom i da konstruktivno rješava konflikte koji su neizbježni u svakodnevnom životu. Pred zahtjevima sistema kojeg su nametnuli ostali, postepenim učenjem da se stvari ne mogu desiti čim ih zaželimo i da se često ne završe onako kako bismo mi to željeli, dijete se uči strpljenju iako je, čak i u kasnijim fazama ranog djetinjstva, ova psihološka osobina još uvijek veoma krhka i lako popušta pred snažnom stimulacijom. (Taf, P, 2012).

Postoje situacije kada su roditelji frustrirani u vezi očekivanja od djece, neslaganje sa pravilima i stilovima vaspitanja učitelja/nastavnika, stepena zaduženja djece, davanja slobode djeci i sl. Stoga se dešava da stupe u latentni ili otvoreni sukob sa učiteljem/školom. Njihovo djelovanje kao posledicu ostavlja – zbunjenu djecu. Roditelji bi trebalo da saradnjom usaglase oprečne stavove oko važnih tema koje se tiču djece i njihovog odnosa prema školskim zahtjevima i obavezama. Učitelji su istakli da često tek posle otvorenog sukoba otkriju latentni okidač koji je imao za posledicu nezadovoljenje neke potrebe. Isto tako, jedan od razloga konflikta između roditelja i škole nastavnici su naveli pretjeran zaštitnički stav roditelja prema djetetu. Ovo se najčešće pojavi u početnoj godini školovanja kada ni roditelj, a ni dijete, svoje potrebe ne može da stavi u ravnopravan položaj u odnosu na druge.

Nije rijedak slučaj kada se roditelji međusobno takmiče ističući svoju djecu. Time svoju djecu stavljaju u nezavidan položaj – usred njihovog takmičenja stvara se uslov za potencijalni konflikt među djecom. Roditelji treba da pronađu način da sarađuju, a ne da se takmiče. U praksi je ovakvo roditeljsko ponašanje frustrirajuće za učitelje, jer oni u takvom ponašanju prepoznaju latentni konflikt. Normalno je da se javi sukob mišljenja, suprostavljanje različitih stavova, ali je veoma važno konstruktivno rešavanje sukoba. Način na koji roditelji rješavaju sukobe predstavlja model koji će kasnije preuzeti i njihovo dijete.

Djeca prema njima izgrađuju svoje obrasce ponašanja. To znači da sami roditelji treba da putem asertivne komunikacije rješavaju konflikte, te će tako predstavljati pozitivan primjer svojoj djeci.

Zaključak:

Danas sve više živimo pod različitim pritiscima. Veliki broj ljudi se svakodnevno suočava sa brojnim stresnim situacijama. Takođe, većina ljudi je svakodnevno u kontaktu sa drugim osobama gde je i neminovno da se osobe među sobom suprostavljaju ili brane svoje stavove koje dovode do konfliktnih situacija. U takvim situacijama poznavanje dobrih komunikacijskih vještina je od velikog značaja. Konflikti su veoma čest uzrok stresa, bilo da su nastali u odnosu sa drugom osobom ili unutar nas samih. Vještina koja nam pomaže da se pravilno postavimo u očuvanju sopstvenih prava i zdravlja, s jedne strane, a da ne narušavamo tuđa prava je asertivnost. Karakteriše je komunikacija svjesna sopstvenih prava i vrijednosti. Ona nam pomaže da bez nelagode ispoljimo svoja osjećanja, svoje interese i da dostižemo svoje ciljeve na socijalno prihvatljiv način. Asertivnost se može primijetiti i kod djece na ranom predškolskom uzrastu. Ona umiju da kontrolišu i izražavaju svoje emocije,

naročito negativne. Ovakva djeca su i spretinja kada traže socijalnu podršku drugih osoba – učitelja i vaspitača ili drugara, u situacijama kada im je bliske osobe ne mogu pružiti. Asertivna osoba uvažava mišljenje drugih ljudi, smatra da je neslaganje među ljudima normalna pojava koja se rješava. To je osoba koja umije da ostvaruje svoje ciljeve, svjesna važnosti kompromisa. Učenje djeteta socijalnim vještinama i asertivnoj komunikaciji od najranijih dana, stvaramo uslove da smanjimo agresiju kao posledicu neriješenih konfliktnih situacija. Takođe, pretpostavka je da će se latentni sukobi smanjiti. Analizom konfliktnih situacija, došlo se do zaključka da veliki broj njih nastaje zbog nemogućnosti da se iskažu i ostvare određene potrebe i ciljevi. Sistematskim vježbanjem komunikacijskih vještina možemo očekivati pozitivnu promjenu već kod djece starijeg školskog uzrasta. Naravno, ovakav projekat bi morao da ima veću podršku države i Ministarstva prosvjete, iako najveću ulogu u razvoju ovih vještina imaju učitelji i vaspitači u vrtićima, jer su mađu prvim autoritativnim osobama sa kojima dijete ostvaruje socijalni kontakt.

Literatura:

1. Adler, E. (2013). Socijalne vještine. Psihopolis: Novi Sad.
2. Brdar, I. i Anić, P. (2010). *Životni ciljevi, orijentacije prema sreći i psihološke potrebe adolescenata*: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
3. Laursen, B. (1996). Closeness and conflicts in adolescence peer relationships: Interdependence with friends and romantic partner. U W.M. Bukowski, A.F. Newcomb & W.W. Hartup (Eds.), *They company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (str. 186–210). New York: Cambridge Univ. Press.
4. Tabs, S. (2010). Komunikacija, principi i konteksti: Clio, Beograd.
5. Taf, P. (2012), *Tajna uspješne djece*, Laguna, Beograd
6. Wilmot, W. W. I. Hocker, J.(2011). *Interpersonal conflict*. New York: McGraw-Hill.

LATENT CONFLICTS IN CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE

Ljilja Barjaktarović, prof.
Elementary school "Blazo Jokov Orlandic", Bar

Summary

In school as a complex and dynamic system, conflicts are an unavoidable phenomenon and a phenomenon that requires constant research. Each development phase carries a certain characteristic frustration, which is recognized by teachers, teachers and pedagogues. However, a large percentage of conflicts, at first glance, appears suddenly and spontaneously. Pedagogues are teachers who are often in the role of mediator in resolving conflicts. Conflict management means exploring its causes, which are often latent, at first glance unobtrusive. It is therefore very important to discover the causes that led to the conflict, which teachers, other students or the environment did not notice. The most diverse types of conflict require a systematic approach in the analysis, in order to give outcome and positive results. In this paper we will look at the latent causes of conflict in the younger school age students, which are most often recognized by teachers in the younger grades of primary school. The aim is to preventively work and create an atmosphere where all stakeholders of the teaching process will have defined guidelines for timely and successful resolution of the conflict.

Key words: *frustration, latent conflict, cause of conflict, prevention, conflict resolution*

ULOGA NASILNOG PONAŠANJA U ŠKOLI U ETIOLOGIJI ZLOUPOTREBA DROGA OD STRANE UČENIKA¹¹⁶

*Dr Radovanović Ivana*¹¹⁷
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Apstrakt: U oblasti poremećaja ponašanja posebno je važno pažnju usmeriti na međusobne odnose tih poremećaja, a u ovom slučaju konkretno na odnos nasilnog ponašanja i zloupotrebe droge. Rezultate istraživanja tih odnosa treba analizirati prilično detaljno zbog mogućnosti da je ovaj oblik nasilja rizični faktor zloupotrebe droge ili pak, da je ova zloupotreba jedan od važnih razloga javljanja takvih ponašanja. U ovom radu analiziran je odnos između tri identifikovana oblika zloupotreba droge i varijabli nasilnog ponašanja učenika uz istovremenu kontrolu većeg broja relevantnih varijabli iz školskog okruženja. Ispitivanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1287 učenika srednjih škola u Beogradu. Odnos između nasilnog ponašanja i zloupotreba droge testiran je kanoničkom diskriminativnom analizom posebno na uzorku dečaka, a posebno na uzorku devojaka. Rezultati te analize pokazali su da su neki oblici nasilnog ponašanja neposredni prediktori zloupotrebe droge, ali da se taj odnos razlikuje zavisno od pola i oblika zloupotrebe.

Ključne reči: zloupotreba droge, rizični faktori, nasilno ponašanje

UVOD

Zloupotreba droge predstavlja ponašanje koje u skali poremećaja ponašanja po težini posledica, kao i po opasnostima za fizičko i psihičko zdravlje pojedinaca nesumnjivo zauzima vrlo važno mesto. Istovremeno ovaj poremećaj je sigurno i najbolji pokazatelj da su svi makro i mikro društveni činioци izgubili svoju funkciju u procesu vaspitanja i obrazovanja, te da su potrebne radikalne mere za otklanjanje posledica tog ponašanja. Zbog nemerljive opasnosti koju predstavlja to ponašanje istraživanje njegove etiologije i mogućnosti i načina prevencije, naročito u populaciji mladih je od posebnog društvenog interesa. Zbog toga se u većini zemalja odvajaju ne mala sredstva u cilju borbe protiv ovog oblika socijalne patologije. U savremenim državama narasla je svest da se sankcijama ne može postići mnogo i da je neophodna sistematska preventivna aktivnost koja bi sprečila nastajanje samog poremećaja. Ta prevencija se mora temeljiti na pouzdano identifikovanim rizičnim i protektivnim faktorima koji se ne mogu drugačije otkriti osim istraživanjima. Iako najveći broj istraživanja o zloupotrebi droge nema sistematski karakter, iz njih se jasno može zaključiti da je broj mladih ljudi koji koriste drogu u konstantnom porastu, da se starosna granica na kome se ostvaruje prvi kontakt sa drogom stalno snižava, da se droga sve češće širi i na ona područja gde je ranije nije bilo, da je na tržištu sve više sintetičkih droga, te da drogu počinju koristiti i pojedinci na starijim uzrastima (Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021; Milosavljević, Jugović, 2008; Majkić, 2008).

Koliko je zloupotreba droga rasprostranjena mogu ilustrovati i podaci istraživanja objavljeni u izveštajima raznih međunarodnih organizacija. Tako, na primer prema UNODC (The United Nations Office on Drugs and Crime) između 4 i 5% svetske populacije (200 miliona ljudi) na uzrastu između 15 i 64 godine povremeno koristi drogu¹¹⁸, pri čemu je redovno koristi (bar jednom u mesecu) oko 100 miliona ljudi. Prema istim izvorima kanabis je najviše rasprostranjeno nedozvoljeno psihoaktivno

---

¹¹⁶ Rad je rezultat istraživanja na projektu „Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije“ koji finansira i realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015-2019. god.

¹¹⁷ ivana.radovanovic@kpa.edu.rs

¹¹⁸ UNODC, *World Drug Report 2006*. United Nations publication, Sales No. E.06.XI.10

sredstvo s prilično stabilnom prevalencijom koja iznosi oko 2,5-5% odraslog stanovništva u 2010. godini. I dalje, prema podacima iz 2010. godine broj korisnika opijata se procenjuje između 26 i 36 miliona korisnika. Od tog broja gotovo polovina su korisnici heroina. Korišćenje kokaina je u poslednjim godinama takođe u značajnom porastu. Uzima ga između 0,5 i 6% zavisničke populacije s tim što je njegovo korišćenje najčešće kod zavisnika u starosti između 15. i 34. godine i iznosi 1 do 11,6% ove populacije. (UNODC 2006; UNODC 2012).

Podaci o zloupotrebi droge, naravno, variraju zavisno od toga o kome se delu sveta radi pa tako, na primer, u Americi u 2009. godini 8,7% populacije stanovnika starijih od 12 godina koristi zabranjene supstance pri čemu je dominantno korišćenje marihuane¹¹⁹. U Evropi se zašaha uzlazni trend povećanja korišćenja droge u populaciji učenika uzrasta 15 i 16 godina tako da je broj korisnika droge uvećan od 11% (1995. god.) na čitavih 18% (2011. god.). Pri tome probanje ili prvi kontakt sa drogom imao je 21% dečaka naspram 15% devojaka. Ta razlika između polova se manifestuje i kada je vrsta droge u pitanju pa je utvrđeno da 19% dečaka i 14% devojaka najčešće proba kanabis¹²⁰.

Kada je u pitanju rasprostranjenost zloupotrebe droga među mladima u Srbiji, nažalost detaljnijih podataka nema ili postoje samo u fragmentarnim oblicima. Jedno od istraživanja na osnovu kojih se može dobiti bar delimičan uvid u njenu rasprostranjenost i je istraživanje sprovedeno je u Srbiji 2005. godine po metodologiji ESPAD koje je obuhvatilo preko šest hiljada učenika starosti 16 godina. Rezultati istraživanja ukazuju da je oko 15% učenika bar jednom tokom života koristilo neku od ilegalnih droga. U tom korišćenju prednjače učenici iz Beograda sa 17,1% u odnosu na učenike iz velikih (15,9%) i manjih gradova (14,2%) i naročito u odnosu na mlade iz ruralnih sredina u kojima taj procenat iznosi 13,3%. Kao i u ostalim zemljama u kojima je istraživanje sprovedeno i u Srbiji se može zapaziti vodeća uloga kanabisa kao droge koja se najviše koristi. Najmanje jednom u životu marihuanu je probalo 6,7% učenika (8,8% mladića i 4,9% devojaka). Kada je u pitanju uzrast prvog kontakta s drogom (najčešće kanabisom) najveći udeo mladih je marihuanu/hašiš probalo na uzrastu od 15 (48,8%) i 16 godina (19,8%), dok je 3,0% učenika započelo sa konzumiranjem ove droge na uzrastima pre devete godine. Osim marihuane i hašiša navodi se i upotreba drugih psihoaktivnih supstanci, pa je tako gotovo 12% učenika koristilo neku drugu psihoaktivnu supstancu, najčešće sedative, inhalante, ekstazi i lekove u kombinaciji s alkoholom (ESPAD, 2008).

Istraživanje Rončevića i saradnika (2001) u Novom Sadu o probanju ili povremenom korišćenju droge pokazalo je takođe primat marihuane. Prosečna vrednost korišćenja marihuane za uzrast od 15 do 19 godina bila je 8,2%, a udeo adolescenata koji su probali marihuanu na uzrastu od 15 godina bio je 10,8, na uzrastu od 16 godina 24,6%, a na uzrastu od 18 godina 27,7% (Rončević i sar., 2001). Slični rezultati dobijen su i u istraživanju Jugovića (2004) na uzorku od 3.111 ispitanika u dobi od 17 do 37 godina, pokazalo se da daleko najveću učestalost kada je probanje droge u pitanju ima marihuana sa čak 32%. Konzumiranje droga kao što su ekstazi, hašiš, kokain, i LSD imaju gotovo neznatan udeo, oko 2%.

Zanimljivo je i istraživanje koje navodi Stanković sprovedeno na uzorku od preko 5.000 učenika uzrasta od 11, 13 i 15 godina, a prema čijim rezultatima je drogu probalo 6% dece navedenog uzrasta. Prema tom istraživanju marihuana je droga koju mladi najviše koriste: 29% učenika probalo je ovu drogu pre navršene 17 godine, 7,4 % srednjoškolaca probalo je hašiš, 2,7% ekstazi i 2,5% heroin i to u proseku pre navršene 18. godine (Stanković, 2008).

Iako je nesumnjivo da u Srbiji sistematskih istraživanja o zloupotrebi droge, naročito njenih etioloških činilaca, nema ili bar nema dovoljno, Srbija nije učestvovala u poslednjem ESPAD istraživanju sprovedenom 2015. god.¹²¹ iako je u prethodnim istraživanjima (2008. i 2011. god.) bila jedan od aktera. Takvi propusti samo se delimično mogu nadoknaditi istraživanjima pojedinih naučnih ustanova ili istraživanjima sprovedenim u okviru magistarskih i doktorskih disertacija. Potreba za sistematskim istraživanjima kao i stvaranje sistematizovane baze podataka o rasprostranjenosti narkomanije unutar pojedinih stratumu populacije stanovništva, kao i za populaciju u celini posebno dolazi do izražaja ako se imaju u vidu rezultati istraživanja koji govore o porastu broja učenika srednjih škola koji koriste drogu i to za 6,8%. Radi se naime o istraživanjima sprovedenim na

---

¹¹⁹ Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), uzorak veličine preko 67.000 stanovnika.

¹²⁰ The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs - ESPAD

¹²¹ Istraživanje je sprovedeno u 35 zemalja Evrope

uzorcima učenika srednjih škola u Beogradu 2010. i 2014. god. čiji rezultati pokazuju da je 2010. god. drogu koristilo 10,9% učenika, a 2014. god. čak 17,7% učenika (Radovanović, 2010, 2014). Čini se da je taj porast sasvim dovoljan argument koji govori u prilog potrebi sistematskog prikupljanja podataka, analize stanja u oblasti zloupotreba droge i dokaz da se na proučavanju etiologije i prevenciji zloupotrebe droge među mladima mora sistematski raditi.

Jedan od važnih segmenata koji neizostavno mora biti obuhvaćen tim etiološkim analizama je svakako i odnos zloupotreba droge sa drugim oblicima poremećaja ponašanja i uloga tih poremećaja u etiologiji zloupotreba droge. U ovom radu ispitivana je uloga nasilnog ponašanja učenika u etiologiji zloupotreba droge.

Istraživanja nasilja među učenicima, intenzivirana su poslednjih godina, kako u svetu, tako i kod nas. Jedan od razloga za povećano interesovanje je i porast broja učenika koji su u nekom periodu svog školovanja učestvovala u nasilnim interakcijama. Podaci istraživanja pokazuju da škole u Srbiji nisu izuzetak od opštih trendova porasta nasilja svih oblika i na svim nivoima; da je nasilje prisutno u većini škola, kako u osmogodišnjim, tako i u srednjim školama, nezavisno od vrste i usmerenja; da je osim međusobnog nasilja učenika, prisutno i nasilje u koje su uključeni i odrasli – nastavnici, roditelji, školsko osoblje; da se najčešće dešava u školskim dvorištima, hodnicima, prostorijama za ručavanje, toaletima i u toku pauze između časova, pre i posle nastave na putu od kuće do škole. Više nego zabrinjavajući je i podatak da oko četiri od prosečno trideset učenika jednog razreda, nije doživelo nasilje od strane drugih učenika ili odraslih, a da je više od trećine učenika izloženo sistematskom nasilju (Pejović-Milovančević, Popović-Deušić, Lečić, Toševski, 2007). Takođe, nasilno ponašanje negativno utiče na psihičko i fizičko zdravlje, kao i socijalni razvoj mladih. Posledice se često ispoljavaju na starijim uzrastima u vidu negativnih ishoda u socijalno-kognitivnom funkcionisanju, delinkvenciji, problemima u mentalnom zdravlju i u zloupotrebi droge (Magoč Simoni, 2012).

DEFINICIJA PREDMETA I CILJA ISTRAŽIVANJA

Kao što je već rečeno nekoliko redova ranije, jedan od rizičnih, pa i protektivnih faktora kada je zloupotreba droge u pitanju je njen odnos sa nekim drugim poremećajima ponašanja. Iz mnogih razloga, ali pre svega zbog učestalosti u populaciji učenika, najinteresantniji, a možda i najvažniji je odnos sa nasilnim ponašanjem i to tim ponašanjem u školi. Važnost tog odnosa proizlazi iz činjenice da zloupotreba droge može sama po sebi, emitovati znatan stepen nasilnog ponašanja, naročito dilovanje droge, pa i status koji se popularno naziva „pod uticajem droge“, ali je moguće da i nasilje, svojom prirodom podstiče neke od vidova zloupotrebe. Činjenica da je analiziran samo uticaj nasilja u školi jednostavna je posledica toga što se radi o učenicima i što je škola sredina u kojoj se učeničko nasilje, po pravilu, najviše i najčešće manifestuje.

Sve u svemu, načelno gledajući, predmet ovog rada je odnos između nasilja u školi i zloupotreba droge ili, drugim rečima, ispitivanje uticaja nasilnog ponašanja na zloupotrebu droge. Operacionalna definicija predmeta istraživanja podrazumeva konkretnije navođenje varijabli i jednog i drugog fenomena, pa saglasno tome može se reći da je predmet rada uticaj učestvovanja u tuči (u školi i u blizini škole), vređanja drugih učenika, pretnji drugim učenicima, seksualnog uznemiravanja i bojkot drugih učenika na tri ponašajna oblika zloupotrebe droge: Samo korišćenje, Korišćenje i rasturanje i Samo rasturanje. Model kojim se ovaj uticaj ispituje zapravo je utvrđivanje razlika između učenika koji na ove načine zloupotrebljavaju drogu i onih koji nemaju kontakt sa drogom u navedenim nasilnim oblicima ponašanja.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Definicija zloupotreba droge u ovom radu, značajno se razlikuje od zakonske definicije tog fenomena¹²². Osnov za definiciju svakako je bio zakonski tekst u Glavi 23 Krivičnog zakonika Srbije u članovima 246, 246a i 247, ali je operacionalizacija za potrebe istraživanja svedena samo na ona ponašanja koja su primerena i moguća u populaciji učenika srednjih škola iz koje je izvučen uzorak. Konkretnije varijable kojima je zloupotreba droge ispitivana bile su: 1) Povremeno korišćenje droge,

---

¹²² Te razlike biće veoma uočljive ako se pogledaju varijable kojima je ovo ponašanje mereno i uporede sa ponašanjima u zakonskom tekstu.

2) Nuđenje droge drugima, 3) Poklanjanje i 4) Pozajmljivanje droge, 5) Prodaja droge drugima, 6) Posredovanje u kupovini ili prodaji droge i 7) Kupovina i držanje droge radi prodaje (preprodaja droge).

Faktorskom analizom ovih sedam oblika ponašanja dokazano je da ovi oblici ponašanja pripadaju istom faktoru čija se priroda nesumnjivo mogla interpretirati kao zloupotreba droga.

Uzorak učenika

Uzorak učenika izvučen je kao dvoetafni slučajni uzorak iz populacije učenika srednjih škola u Beogradu. Prva etapa je bila slučajni izbor srednjih škola i to proporcionalno vrsti svih srednjih škola u Beogradu. Druga etapa je bio slučajni izbor po jednog odeljenja iz svakog od četiti razreda. Na taj način u uzorak je izabrano 1287 učenika. U uzorku je 611 učenika i 675 učenica. Distribucija učenika po uzrastu je skoro idealno normalna: oko 10% učenika bilo je starosti 15 godina, 16 godina je imalo 23% učenika, 30% učenika je imalo 17 godina, 29% učenika je bilo starosti 18. godina i 8% učenika je imalo 19 godina.

Varijable

Zavisne varijable - kojima je zloupotreba droge operacionalizovana su zapravo tri oblika ponašanja dobijena na osnovu analize frekvencija tj. odgovora ispitanika na sedam ranije navedenih indikatora. Priroda tih ponašanja i procenat učenika u njima je sledeći:

1. Samo koriste drogu – 6,4% odnosno 83 učenika
2. Koriste i rasturaju drogu – 11,27% odnosno 145 učenika
3. Samo rasturaju drogu – 2,8% odnosno 46 učenika

Dakle, drogu je na neki od tri načina ukupno zloupotrebljavalo oko 20% učenika. Uloga nasilnog ponašanja u etiologiji ovih ponašanja ispitivana je u odnosu na svako ponašanje posebno.

Nezavisne varijable bile su pet vrsta nasilnog ponašanja učenika i to:

1. Fizičko nasilje manifestovano učešćem (1) u tučama u školi i (2) u blizini škole;
2. Psihološko nasilje manifestovano vređanjem drugih učenika;
3. Psihološko nasilje koje se ispoljava kao pretnje drugim učenicima;
4. Socijalno nasilje manifestovano bojkotom drugih učenika i
5. Seksualno uznemiravanje drugih učenika

Paralelno sa tim navedenim varijablama korišćeno je i 19 varijabli koje su opisivale uticaje školskog okruženja i čija je svrha korišćenja bila da se kontrolišu posredni ili neposredni uticaji tog okruženja na odnos nasilja i tri navedena ponašajna oblika zloupotreba droge. Te varijable su:

1. Uspeh u poslednjem razredu	11. U ovoj školi se ocene daju napamet
2. Ima li škola školskog policajca	12. Nastavnici ne ocenjuju prema znanju
3. Učenici viđaju školskog policajca	13. Oko škole postoje zgodna mesta za prodaju droge
4. Nastavnici se trude da što više naučimo	14. Subkulturalni objekti u blizini škole
5. Agresivnost nastavnika	15. Dileri droge u školskom dvorištu
6. Alkoholizam nastavnika	16. Aktivno bavljenje sportom za vreme školovanja
7. Ponosim se školom u koju idem (privrženost školi)	17. Učestvovanje u vannastavnim aktivnostima
8. Nastavnici imaju razumevanja za teškoće učenika	18. Bežanje sa časova
9. Neki nastavnici omalovažavaju učenike	19. Bežanje od škole
10. Doživeo/la sam pretnje nastavnika	

Instrumenti istraživanja, način prikupljanja podataka i metode analize

Podaci o zloupotrebi droge, nasilnom ponašanju i podaci o kontrolnim varijablama iz školskog okruženja su prikupljeni u anonimnoj situaciji pomoću Upitnika koji je posebno konstruisan za jedno šire istraživanje o zloupotrebi droga kod adolescenata. Pitanja u Upitniku bila su sa predloženim odgovorima. Sve varijable su intervalnog karaktera, skalirane od 1 do 5. Predloženi odgovori na pitanja u Upitniku koji su se odnosili na sve oblike nasilnih ponašanja bili su u vidu petostepene

intervalne skale počev od „Nijednom“, preko „Jeste jednom“, „Jeste dva puta“, „Jeste tri puta“, pa do „Jeste više puta“. Podatke su prikupljali školski psiholozi i autor ovog rada.

Analiza odnosa između nasilnog ponašanja i tri oblika zloupotrebe droge (svaki pojedinačno) uz kontrolu varijabli školskog okruženja urađena je kanoničkom diskriminativnom analizom, odnosno poređenjem nasilnog ponašanja učenika koji su zloupotrebljavali drogu sa učenicima koji nisu imali bilo kakav kontakt sa drogom. Zbog osnovne pretpostavke da se odnos između nasilja i zloupotreba droge razlikuje zavisno od pola učenika, ova kanonička analiza urađena je posebno za dečake i posebno za devojke.

REZULTATI I DISKUSIJA

Kako je već napred rečeno analiza razlika u nasilnom ponašanju između učenika koji nemaju kontakta sa drogom i učenika koji Samo koriste, Koriste i rasturaju ili Samo rasturaju drogu, uz kontrolu varijabli iz školskog okruženja¹²³, urađena je kanoničkom diskriminativnom analizom i to posebno na uzorku dečaka i posebno na uzorku devojaka. Zbog toga prva tabela koja je navedena sadrži najvažnije podatke za sva tri oblika zloupotrebe koji se uobičajeno daju u ovoj vrsti analize¹²⁴.

Tabela 1. Kanonička diskriminativna analiza Samo korišćenja, Korišćenja i rasturanja i Samo rasturanja droge - analiza po polu

Osnovni statistički parametri diskriminativne analize	Vidovi zloupotrebe droge					
	Nema zloupotrebe vs Samo koriste		Nema zloupotrebe vs Koriste i rasturaju		Nema zloupotrebe vs Samo rasturaju	
	m	ž	m	ž	m	ž
Broj funkcija	1	1	1	1	1	1
Kanonička korelacija	.456	.375	.412	.523	.419	.386
Wilksova lambda	.792	.861	.831	.726	.824	.851
Nivo značajnosti	.000	.017	.000	.000	.000	.016

Kao što se iz navedene tabele može videti kanonička diskriminativna analiza je pokazala da u procesu razlikovanja učenika koji zloupotrebljavaju i ne zloupotrebljavaju drogu postoji šest latentnih dimenzija, kod svakog od tri oblika zloupotrebe po dve (za dečake i devojke), koje su odgovorne za te razlike. Svih šest dimenzija, odnosno funkcija, su značajne na nivou 0.01, ali visina njihovih kanoničkih korelacija jasno ukazuje da postoje izvesne razlike između polova. O tim razlikama i uopšte o doprinosu nasilja tim razlikama biće još reči na narednim stranama. Ta analiza uticaja varijabli nasilja obavljena je posebno kod učenika koji 1) Samo koriste drogu, 2) koji koriste i rasturaju drogu i 3) koji samo rasturaju drogu (ne koriste je).

Nasilno ponašanje kao prediktor Samo korišćenja droge

Prvi ponašajni oblik zloupotreba droge je onaj u kom učenici samo unose drogu u organizam i ne učestvuju u njenom rasturanju. Kanonička diskriminativna analiza između grupe učenika ovog oblika ponašanja i grupe učenika koji nemaju bilo kakav kontakt sa drogom, primenjena na šest varijabli nasilja u školi i 19 kontrolnih varijabli školskog okruženja, dala je sledeće rezultate.

¹²³ Ove varijable su kontrolisane zato što se radi o učenicima i nasilju u školi. Inače tih kontrolnih varijabli bilo je moguće imati znatno više i to iz porodičnog i vršnjačkog okruženja.

¹²⁴ Podaci dati u tabeli su: 1) broj dobijenih diskriminativnih funkcija unutar svakog oblika zloupotreba droge, 2) kanoničke korelacije (za sva tri oblika i za devojke i za dečake) koje pokazuju koliki se stepen razlika u tom konkretnom obliku zloupotrebe može objasniti varijablama nasilja i kontrolnim varijablama i 3. testove značajnosti (Wilksova lambda) i nivoe značajnosti dobijenih rezultata.

Tabela 2. Promenljive nasilja iz školskog okruženja i razlike između učenika koji Samo koriste drogu i učenika koji nemaju dodira sa drogom¹²⁵

Oblik zloupotrebe: Samo koriste drogu									
	Nema zloupotrebe vs Samo koriste					Nema zloupotrebe vs Samo koriste			
	m		ž			m		ž	
	c	r	c	r		c	r	c	r
Uspeh u prethodnom razredu	.012	-	-	-	Subkulturalni objekti blizu škole	.257	.290	.096	.023
Da li škola ima školskog policajca	.097	-	.420	.152	Dileri droge u krugu škole	.134	.296	.043	.111
Da li ga učenici viđaju	-	-	-	.016	Aktivno bavljenje sportom	.126	.164	-	.110
Nastavnici se trude da nas što više nauče	.025	.304	-	.134	Uključenost u vannastavne aktivnosti	.170	.175	-	.228
Neki nastavnici su agresivni	-	.078	-	-	Bežanje sa časova	.116	.411	.253	.476
Ima nastavnika koji previše piju	.250	.390	-	.065	Bežanje od škole	.403	.508	.249	.407
Ponosim se imenom škole	-	.106	.115	.234	Tuča u školi (učesće)	.118	.376	-	.128
Nastavnici imaju razumevanja kad imam neki problem	.276	.377	.220	.288	Učesće u tuči van škole	.421	.433	.598	.612
Neki nastavnici me omalovažavaju	-	.212	.083	.066	Vredanje drugih učenika	.028	.276	.114	.288
Neki su mi nastavnici pretili ili me vredali	.145	.160	-	.093	Seksualno uznemiravanje drugih učenika	.036	.157	.225	.383
Nastavnici daju ocene napamet	.072	.385	-	.050	Bojkotovanje drugih učenika	.032	.226	-	.157
Ocene se ne daju prema znanju	.350	.444	-	.001	Pretnje drugim učenicima	.246	.179	.169	.248
Pogodna mesta za prodaju droge	.019	.268	.078	.168					

c je kanonički diskriminativni koeficijent, a r korelacija varijable i diskriminativne funkcije.

Kao što se na osnovu kanoničkih diskriminativnih koeficijenata vidi najvažniji prediktor Samo korišćenja droge kod oba pola je učešće u tučama van škole, odnosno fizičko nasilje van škole. Kod dečaka prediktivni koeficijent tog fizičkog nasilja van škole je .421, a kod devojaka čak .598. Taj rezultat je prilično iznenađujući, naročito kada su devojke u pitanju, ali u ovom istraživanju ne postoje podaci koji bi mogli da se koriste kao objašnjenje odakle tolika prediktivna moć ove promenljive. Ono što je sigurno je to da između ovog učešća u tučama van škole i Samo korišćenja droge postoji neposredna povezanost, dakle bez postojanja medijatora bilo koje vrste.

Pored učešća u tučama van škole kao jasnog i snažnog prediktora Samo korišćenja droge tu prediktivnu ulogu, naravno znatno manjeg intenziteta sudeći po visini diskriminativnih koeficijenata imaju još učešće u tučama u školi (ali samo kod dečaka), seksualno uznemiravanje (ali samo kod devojaka) i pretnje drugim učenicima (i kod dečaka i kod devojaka). Učešće u tučama u školi doprinosi Samo korišćenju droge i kod devojaka, ali posredno¹²⁶. Tu posrednu ulogu kod devojaka ima i bojkotovanje drugih učenika. Zanimljivo je zapaziti da neke varijable nasilja, na primer vredanje drugih učenika imaju samo prividnu povezanost sa ovim oblikom zloupotrebe (i kod dečaka i kod devojaka), kao i to da seksualno uznemiravanje kod dečaka nema bilo kakvog uticaja na Samo korišćenje droge. Ove razlike u ponašanju pojedinih varijabli nasilja kada su dečaci i devojke u pitanju jasan su dokaz da je etiologija zloupotreba droge različita zavisno od pola učenika i da saglasno tome moraju postojati i različiti pristupi prevenciji tog ponašanja kod jednih i drugih.

¹²⁵ Zatamnjeni su koeficijenti kod varijabli koje značajno prediktivno utiču na korišćenje droge

¹²⁶ Različiti predznaci koeficijenata diskriminacije i korelacije

Nasilno ponašanje kao prediktor Korišćenja i rasturanja droge

Drugi oblik zloupotrebe koji je, sudeći po broju učenika koji se tako ponašaju, najtipičniji i najpouzdaniji indikator te zloupotrebe je Korišćenje i rasturanje droge. U narednoj tabeli dati su uticaji promenljivih koje opisuju nasilno ponašanje na predikciju tog ponašanja.

Tabela 3. Promenljive iz školskog okruženja i razlike između učenika koji Koriste i rasturaju drogu i učenika koji nemaju kontakta sa drogom

Oblik zloupotrebe: Koriste i rasturaju									
	Nema zloupotrebe vs Koriste i rasturaju					Nema zloupotrebe vs Koriste i rasturaju			
	m		ž			m		ž	
	c	r	c	r		c	r	c	r
Uspeh u prethodnom razredu	-.214	-.322	.114	.002	Subkulturalni objekti blizu škole	.020	-.039	.026	-.026
Da li škola ima školskog policajca	.156	.310	.551	.429	Dileri droge u krugu škole	.388	.514	.296	.437
Da li ga učenici viđaju	.100	.219	-.346	-.238	Aktivno bavljenje sportom	-	-.071	-.339	-.309
Nastavnici se trude da nas što više nauče	.144	.254	-.099	.150	Uključenost u vannastavne aktivnosti	-	.001	.080	.069
Neki nastavnici su agresivni	.021	.212	.090	.213	Bežanje sa časova	.002	.396	.085	.267
Ima nastavnika koji previše piju	.155	.313	.072	.305	Bežanje od škole	.528	.682	.545	.599
Ponosim se imenom škole	-.194	-.035	.047	.135	Tuča u školi (učesće)	.291	.117	-.154	.176
Nastavnici imaju razumevanja kad imam neki problem	-.043	.036	.202	-.025	Učesće u tuči van škole	.019	.206	.097	.323
Neki nastavnici me omalovažavaju	.051	.239	-.043	.223	Vredanje drugih učenika	.259	.505	.023	.309
Neki su mi nastavnici pretili ili me vređali	-.054	.167	.101	.263	Seksualno uznemiravanje drugih učenika	-	.226	.002	.251
Nastavnici daju ocene napamet	.096	.230	.060	.301	Bojkotovanje drugih učenika	-	.346	.063	.379
Ocene se ne daju prema znanju	-.182	.119	.111	.292	Pretnje drugim učenicima	.278	.423	.252	.420
Pogodna mesta za prodaju droge	-.069	.277	.046	.258					

c je kanonički diskriminativni koeficijent, a r korelacija varijable i diskriminativne funkcije.

Kako se može videti, učesće učenika u tučama u školi je u subzorku dečaka, je veoma dobar prediktor Korišćenja i rasturanja droge (.291 i .117). Isti status imaju i varijable - vredanje drugih učenika (.259 i .505) i pretnje drugim učenicima (.278 i .423). Sve tri promenljive su neposredni prediktori ovog ponašanja na kojima je moguće zasnivati preventivne programe usmerene na sprečavanje nastanka zloupotrebe droge.

Poklapanje u prediktivnoj ulozi nasilnog ponašanja između dečaka i devojaka u Korišćenju i rasturanju droge može se zapaziti samo u veoma snažnom prediktivnom uticaju varijable pretnje drugim učenicima (.252 i .420).

Nasilno ponašanje kao prediktor Samo rasturanja droge

Na kraju ove analize na redu je razmatranje uloge nasilnog ponašanja u predikciji Samo rasturanja droge. Već pri prvom pogledu na tabelu koja sledi vidljivo je da se ti prediktori razlikuju od onih kod Samo korišćenja i Korišćenja i rasturanja droge. Ta razlika je najpre u snažnom prediktivnom delovanju fizičkog nasilja u školi, bojkotovanju i pretnji drugim učenicima (kod devojaka), vredanju i seksualnom uznemiravanju drugih učenika (kod dečaka). Jedini uticaj na ovo ponašanje i kod dečaka i kod devojaka ima pretnja drugim učenicima, što sve govori o izraženom posebnom kvalitetu ovog ponašanja.

Tabela 4. Promenljive iz školskog okruženja i razlike između učenika koji Samo rasturaju drogu i učenika koji nemaju dodira sa drogom

Oblik zloupotrebe: Samo rasturaju drogu									
	Nema zloupotrebe vs Samo rasturaju					Nema zloupotrebe vs Samo rasturaju			
	m		ž			m		ž	
	c	r	c	r		c	r	c	r
Uspeh u prethodnom razredu	.076	-.047	-.415	-.422	Subkulturalni objekti blizu škole	.067	.093	-.104	-.083
Da li škola ima školskog policajca	.843	.180	-.480	.191	Dileri droge u krugu škole	.262	.352	.286	.280
Da li ga učenici vidaju	-.760	-.218	.499	.134	Aktivno bavljenje sportom	.035	.056	.029	-.011
Nastavnici se trude da nas što više nauče	-.182	.029	.261	.217	Uključenost u vannastavne aktivnosti	-.002	.033	.109	.208
Neki nastavnici su agresivni	-.164	.089	-.045	.127	Bežanje sa časova	-.108	.122	-.094	.181
Ima nastavnika koji previše piju	-.235	-.017	-.128	.102	Bežanje od škole	.075	.237	.122	.252
Ponosim se imenom škole	.181	.109	.373	.397	Tuča u školi (učešće)	.059	.282	.552	.394
Nastavnici imaju razumevanja kad imam neki problem	.040	.111	.019	.215	Učešće u tuči van škole	.036	.324	.232	.246
Neki nastavnici me omalovažavaju	.341	.288	.178	.271	Vredanje drugih učenika	.251	.492	-.100	.131
Neki su mi nastavnici pretili ili me vredali	.038	.249	.102	.255	Seksualno uznemiravanje drugih učenika	.368	.506	-.075	.060
Nastavnici daju ocene napamet	.114	.152	-.335	-.066	Bojkotovanje drugih učenika	-.064	.383	.457	.285
Ocene se ne daju prema znanju	-.100	.063	.030	.089	Pretnje drugim učenicima	.499	.661	.325	.135
Pogodna mesta za prodaju droge	-.028	.281	.173	.284					

c je kanonički diskriminativni koeficijent, a r korelacija varijable i diskriminativne funkcije.

Zanimljivo je da kod Samo rasturanja droge, kada su dečaci u pitanju, prediktivni uticaj nemaju ni fizičko nasilje u školi ni van škole. Nasuprot tome značajni prediktivni status učešća u tučama u školi i van škole postoji kod devojaka što uz pretnje drugim učenicima i bojkotovanje drugih učenika govori o prilično velikom stepenu nasilnosti devojaka koje se bave rasturanjem droge. Taj sklop varijabli fizičkog, psihološkog i socijalnog nasilja karakterističan za njih, uz neuspeh u školi svojevrsna su obeležja Samo rasturanja droge kada su devojke u pitanju.

ZAKLJUČAK:

Iz prikazanih rezultata može se zaključiti da je:

1. Najvažniji prediktor **Samo korišćenja** droge kod oba pola učešće u tučama van škole. Povezanost ovih ponašanja je neposredna, bez postojanja medijatora. Prediktivnu ulogu Samo korišćenja još imaju i pretnje drugim učenicima (kod oba pola); učešće u tučama u školi (samo kod dečaka) i seksualno uznemiravanje (samo kod devojaka).
2. Neposredni prediktori **Korišćenja i rasturanja droge**: u subzorku dečaka su učešće učenika u tučama u školi, vredanje drugih učenika i pretnje drugim učenicima. Poklapanje u prediktivnoj ulozi između dečaka i devojaka može se zapaziti samo u snažnom prediktivnom uticaju varijable pretnje drugim učenicima.
3. Kada je u pitanju ponašanje opisano kao **Samo rasturanje droge** snažno prediktivno delovanje ima fizičko nasilje u školi, bojkotovanje i pretnje drugim učenicima (kod devojaka), vredanje i seksualno uznemiravanje drugih učenika (kod dečaka). Jedini uticaj na ovo ponašanje i kod dečaka i kod devojaka ima pretnja drugim učenicima.

Ono što je posebno važno istaći i što ima značajne implikacije na osmišljavanje i sprovođenje programa prevencije ovog ponašanja je da postoji očigledna razlika u strukturi i intenzitetu delovanja rizičnih faktora u zavisnosti od **oblika zloupotrebe droge**, kao i u **zavisnosti od pola**.

LITERATURA:

1. Европско истраживање о употреби алкохола и других дрога међу младима у Србији 2008. - Извештај за Републику Србију (2009). Министарство здравља РС, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, European School Project on Alcohol and Other Drugs.
2. Jugović, A. (2004). Rizična ponašanja omladine u Srbiji. U: S. Mihailović (ur.), Mladi zagubljeni u tranziciji, Beograd: Centar za proučavanje alternative, 177-203.
3. Majkić, B. (2008). Nasilje u školama i zloupotreba psihoaktivnih supstanci. U: D. Radovanović (ur.) Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja, Beograd: Univerzitet u Beogradu FASPER, 213-222.
4. Magoč Simoni, A. (2012). Povezanost između vršnjačkog nasilja u školi i percepcije roditeljskih odgojnih postupaka, *Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Osijek, str. 173.-186.
5. Milosavljević, M. i Jugović, A. (2008). Socijalna isključenost i društvene devijacije mladih. U: D. Radovanović (ur.), Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja, Beograd: Univerzitet u Beogradu FASPER, 25-50.
6. Пејовић-Милованчевић, М., Поповић-Деушић С., Лечић-Тошевић Д. (2007). Агресија код малолетних делинквената – савремени концепти и терапија, у: *Поремећаји понашања и преступништво младих: специјално педагошки дискурс*, ФАСПЕР, 345-360.
7. Радовановић, И. (2010). *Повезаност особина личности Ајзенковог спектра са поремећајима понашања у школи*. Магистарска теза, Универзитет у Београду, ФАСПЕР, Београд.
8. Радовановић, И. (2016). *Злупотреба дроге у популацији средњошколских ученика: феноменологија, етиологија и модели превенције*. Докторска теза. Универзитет у Београду, ФАСПЕР, Београд.
9. Rončević, N., Stojadinović, A. i Radovanov, D. (2001). Adolescencija: Zdravstvena zaštita, Novi Sad.
10. Станковић, М. (2008). Дрога и криминал. Београд: Симбол.
11. Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014-2021. год., доступно на http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678
12. UNODC (2009). Guide to implementing family skills training programmes for drug abuse prevention, United Nations Publication.
13. UNODC (2010). Handbook on the Crime Prevention Guidelines - Making them work, Criminal Justice Handbook Series, United Nations, New York.

ROLE OF VIOLENT BEHAVIOR IN SCHOOL IN ETIOLOGY OF THE DRUG ABUSE FROM THE STUDENTS

Abstract: *In the area of behavioral disorders, it is especially important to focus on the mutual relationships of these disorders, and in this case specifically on the relationship between violent behavior and drug abuse. The results of these relationships should be analyzed in a rather detailed way due to the possibility that this form of violence is a risk factor for drug abuse or that this abuse is one of the most important reasons for such behavior. This paper analyzes the relationship between three identified forms of drug abuse and variables of violent behavior of students, while simultaneously controlling a large number of relevant variables from the school environment. The survey was conducted on a representative sample of 1287 secondary school students in Belgrade. The relationship between violent behavior and drug abuse has been tested by canonical discriminative analysis especially on a sample of boys, and especially on a sample of girls. The results of these analyzes have shown that some forms of violent behavior are direct predictors of drug abuse, but that relationship varies depending on the gender and form of abuse.*

Key words: *drug abuse, risk factors, violent behavior.*

NASILJE NA FEJSBUKU MEĐU UČENICIMA OSNOVNE ŠKOLE

Aleksandra Dimitrijević
Profesor srpske književnosti i jezika –master
MAS Omladinski rad u zajednici
Nastavnik srpskog jezika u OŠ „Bata Bulić” Petrovac na Mlavi

Rezime: *Korišćenje interneta drastično je promenilo razvoj mladih ljudi. Ekspanzija socijalnih mreža na internetu kao novog oblika komunikacije uticala je na razvojni putčnosti dece i omladine. Osnov za stvaranje uspešnog prosocijalnog odnosa jeste emotivna interakcija koja prilikom neposredne komunikacije omogućava jednostavnije otkrivanje i rešavanje potencijalnog konflikta među sagovornicima. U slučaju prenošenja informacije putem društvenih mreža tipa Fejsbuk, korisnik ovakve komunikacione mreže ima mogućnost da profiltrira reakciju na sadržaj neke informacije i da sagovorniku prosledi isto tako kontrolisan odgovor. Diskriminacija, rizični oblici ponašanja na mreži i sajber nasilje su raširen socijalni fenomen i adolescenti su ranjiva kategorija jer se nalaze u delikatnom razvojnem periodu. Ovo istraživanje ima za cilj da istraži u kojoj meri društvene mreže mogu biti uzrok razvoja i širenja diskriminacionih poruka i negativnih društvenih stavova među mlađim adolescentima. Takođe, koliko pripadanje nekoj Fejsbuk grupi koja širi ekstremne negativne i diskriminativne poruke može da izazove nasilno ponašanje među učenicima starijih razreda osnovne škole.*

Ključne reči: *internet nasilje, učenici, Fejsbuk, društvene mreže, mišljenje*

Pojam društvenih mreža

Ekspanzija socijalnih mreža na internetu kao novog oblika komunikacije uticala je na formu komuniciranja kao i na razvojni putčnosti dece i omladine. Često zaboravljamo da smo na društvenim mrežama samo tvorci digitalnog medijskog sadržaja i da taj sadržaj neretko postaje i naša privatnost.”(Mirkov, 2015:143). Pod internet društvenim mrežama podrazumevaju se „grupe koje se formiraju na internetu i koje povezuju zajednički interesi i interesovanja, prijateljstvo, potreba da objavljuju i prate objave drugih i razmenjuju uzajamno korisne informacije, kao i da se međusobno pomažu savetima i na drugi način, odgovorima na pitanja drugih članova mreže itd.”(Branković, 2013:2). Prve internet društvene mreže u Srbiji se javljaju u 2006. godini a tokom naredne godine se rapidno proširuju. Sa odlikom da vrlo brzo daju odgovor na postavljena pitanja, postaju primamljiv alat za komunikaciju. Ono što Fejsbuk, kao i druge internet mreže slične sadržine, čini primamljivim jeste činjenica da je otvaranje profila besplatno i ne poseduje nikakav kriterijum za uključivanje osim starosnog koji se vrlo lako može prenebrežniti davanjem lažnih podataka. „Fejsbuk nam govori da sve vreme brine o tome kako ćemo se osećati kao korisnici ovog digitalnog prostora” (Mirkov, 2015:147). Članstvo na ovakvoj društvenoj mreži omogućava kontakt sa ljudima širom planete. Korisnik ima mogućnost da pošalje zahtev za prijateljstvo a drugi članovi mreže odobravaju taj zahtev. Ne mora postojati mogućnost za realan fizički kontakt među *prijateljima*. Uslov da postanete korisnik Fejsbuk društvene mreže jeste da ste stariji od trinaest godina i da imate imejl na osnovu koga možete kreirati profil. Brojna komercijalna istraživanja dečijih omiljenih sajtova pokazuju da deca vrednuju ovaj novi mediji zbog informacija, zabave i njihove omiljene aktivnosti, komunikacije (Livingstone, 2013). Onlajn komunikacija podrazumeva komunikaciju posredstvom umreženih uređaja na internetu. Postoji nekoliko opštih kategorija onlajn komunikacije, koje se odnose, ali nisu ograničene, na društvene medije, društvene grupe i online oglašavanje (Varšauer,2001). Prema rezultatima istraživanja *EU Kids Online*, sprovedenom 2009-11. godine na 25.000 dece i roditelja iz 25 evropskih zemalja, 38% dece 9-12 godina godina imalo je profil na nekoj socijalnoj mreži a svaki šesti od njih imao je više od 100

kontakata na svom SNS profilu; na starijem uzrastu, od 13-16 godina, 77% dece imalo je profil na nekoj socijalnoj mreži a svaki treći je imao preko 100 kontakata na SNS profilu. (Popadić, 2016 : 42). U Srbiji je sredinom 2014. godine, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, 64% domaćinstava posedovalo internet priključak. Prema obimnom istraživanju na osnovnoškolcima i srednjoškolcima u Srbiji, sprovedenom krajem 2012. godine (Popadić i Kuzmanović, 2013), korišćenje interneta je postala uobičajena i česta aktivnost učenika. Čak 87% učenika 4. razreda OŠ već koristi internet, a 60% ga koristi svakodnevno i skoro svakodnevno. Broj redovnih korisnika je među učenicima starijih razreda OŠ bio 80% a među srednjoškolcima 90%.

Osobnosti komunikacije na društvenim mrežama

Način komunikacije putem internet društvenih mreža razlikuje se od klasične neposredne komunikacije jer u komunikacionom procesu prilikom prenošenja neke informacije izostaju neverbalni elementi koji omogućavaju potpunu semantičku vrednost poruke. U istraživanju u Srbiji (Popadić i Kuzmanović, 2013), oko četiri petine učenika uzrasta od 10 do 18 godina imalo je svoj profil na nekoj od socijalnih mreža. Komunikacija putem interneta može da ima različite oblike: može to biti razgovor sniman kamerom, ili razgovor bez slike, ili slanje zvučnih ili tekstualnih poruka (Popadić, 2016). Za sada je ubedljivo najčešći vid komunikacije onaj pomoću tastature – razmenom pisanih poruka. Komunikacija se obavlja iz vlastitog sigurnog prostora, kontrolisana je, siromaštvo informacija je štit koji se po potrebi može odbaciti. Internet komunikacija je, sve u svemu, kontrolisanija, jer osoba lakše nego u komunikaciji licem-u-lice može da bira kako i kada će komunicirati i šta će o sebi otkriti. Zapažena je još jedna specifičnost internet komunikacije – tzv. dezinhibicija na internetu (Popadić, 2016). Smanjen čulni kontakt među sagovornicima i veća anonimnost dovode do manje inhibiranog ponašanja nego u komunikaciji licem-u-lice. Ova dezinhibiranaost može da se ispolji u lakšem iznošenju intimnih podataka, koji bi se inače saopštavali samo dobronamernim prijateljima, u smanjenoj brizi o utisku koji će se ostvariti i spontanijoj komunikaciji. „Kada ovakva komunikacija, nalik fenomenu „saputnici u kupeu” ide uporedo sa pružanjem niza prilika za upoznavanje i neobaveznu komunikaciju sa dotle nepoznatim ljudima (prilika koje se u svakodnevnom životu pružaju mnogo manje nego što izgleda), onda je jasno da internet olakšava i ubrzava upoznavanja i sticanja novih poznanika” (Popadić, 2016:23). U jednom pilot istraživanju koje su sprovodili Đukanović i Knežević, u uzorku od 200 ispitanika, na pitanje zašto koriste Fejsbuk profil, preko četiri petine je odgovorilo da smatra da će tako pojačati odnose sa vršnjacima. Zaključak ovog istraživanja je da mladi najviše kompulzivno koriste Fejsbuk, privlačan im je jer dobijaju virtuelnu socijalnu podršku, i kreiraju svoj novi identitet koji nije utemeljen na realnosti. Kreiranju novog identiteta, pribegavaju osobe sa niskim samopouzdanjem, socijalno inhibirane i sa kompleksima. (Đukanović i Knežević, 2015 : 57)

Odlike internet generacije

Uključivanje IT tehnologije u svakodnevni život napravilo je poteškoće za prilagođavanje starijih generacija novonastaloj situaciji, ali mlađe generacije, koje su rasle uz IT tehnologiju ne mogu da zamisle način funkcionisanja bez nje, a to su sada učenici na svim obrazovnim nivoima. Ta generacija naziva se net generacija. Net generacija je generacija sa najvećim različitostima unutar grupe. „U ovom slučaju različitost unutar grupe je, čini se, veća nego što je to bio slučaj i sa jednom predhodnom generacijom. Njihovo grupisanje ublažava njihovu izrazitu raznolikost u veštinama, sopsobnostima, učenju, iskustvu, društvenom i ekonomskom statusu, polu, nacionalnosti, seksualnoj orijentaciji i slično“ (Vidaković, 2013:256).

Ono što je jedinstveno za net generaciju, jeste činjenica da je njihov život bez interneta nezamisliv. Za net generaciju je karakteristično da dvadeset posto njih počinje da koristi internet u uzrastu od 5 do 7 godina a do svoje šesnaeste gotovo svi koriste kompjuter. Hove i Štraus daju karakteristike učenika koji pripadaju net generaciji:

1. imaju sklonost ka grupnim aktivnostima;
2. indentifikuju se sa sistemom vrednosti svojih roditelja i osećaju bliskost sa njima;

3. veruju da je popularno biti pametan;
4. fasciniraju ih tehnološke inovacije;
5. njihova pažnja je usmerena ka ocenama i uspehu;
6. slobodno vreme ispunjavaju vanastavnim aktivnostima;(isto; citiramo kod Vidaković, 2013 :256)

Iz svega navedenog može se zaključiti da postoji razlika u percepciji i komunikaciji kada su u pitanju adolescenti novog milenijuma u odnosu na predhodne generacije te je potrebno obratiti posebnu pažnju na to kako se rešavanje razvojnog konflikta manifestuje uz aktivnu upotrebu novih tehnologija.

Sajber nasilje – definicija i oblici

Što više ljudi koristi internet za obrazovanje, posao ili socijalnu komunikaciju, to više ljudi koristi internet da izbací svoje frustracije i agresiju (Kovalski i saradnici, 2014).Nasilničko ponašanje može se definisati kao „produženo maltretiranje od strane osobe koja ima maliciozne namere i za koju se smatra da je moćnija od žrtve zlostavljanja”(Kvan, Škorić 2013:16). Direktno nasilje uključuje verbalno i fizičko nasilje.

Dok fizičko nasilje uključuje udaranje i oduzimanje stvari, verbalno nasilničko ponašanje uključuje zadirkivanje, ismejavanje, nadevanje imena i vređanje. Indirektni oblik nasilničkog ponašanja uključuje širenje tračeva i glasina (Woods & Wolke 2004:34, citirano kod Kvan i Škorić, 2013:16).

Internet, zbog prirode komunikacije koju omogućava, predstavlja plodno tle za novu vrstu nasilja - sajber nasilje. Neke studije su pokazale da gotovo 75% dece školskog uzrasta su najčešće žrtve sajber nasilja (Kovalski i saradnici, 2014).

Forme klasičnog nasilja obuhvatile bi pretnje, širenje laži, ogovaranje, vređanje i sajber nasilje ih poseduje ali dodaje i neke nove kao što su lažno predstavljanje, korišćenje tuđeg identiteta i upad u privatne podatke. Slobodno i nekontrolisano ponašanje na internetu može voditi i ka većoj agresivnosti prema drugima.

Sajber nasilje nasilniku pruža pogodnosti koje klasični oblici nemaju, jer je zaštićen anonimnošću. Šteta koja se nanosi žrtvi ima širok opseg delovanja jer je nanešena javno.

Vilard (2007) daje osam formi sajber nasilja:

1. „potpaljivanje”(eng.*Flaming*): ljutita i vulgarna mrežna razmena informacija.
2. uznemiravanje: ponovljeno slanje neugodnih i uvredljivih poruka žrtvi.
3. denigracija: širenje glasina o osobi onlajn kako bi oštetio njegovu/njenu reputaciju ili prijateljstvo.
4. lažno predstavljanje: naštetiti nečijem ugledu uzimanjem identiteta te osobe i slanjem materijala u njeno ime.
5. otkrivanje: deljenje tajni ili ponižavajućih informacija drugih osoba na internetu bez njihove saglasnosti.
6. zavaravanje: uveriti nekoga da oda svoje ponižavajuće informacije,a zatim te informacije učiniti dostupnim na mreži.
7. isključivanje: namerno isključiti nekoga iz internet grupe kako se bol uzrokovala osobi.
- 8.Uhođenje (eng.*cyberstalking*): konstantno uznemiravanje tako da se osoba oseća se ugroženo ili uplašeno. (Vilard, 2007; citirano kod Kvan i Škorić, 2013:17)

U *Tagget* priručniku za zaštitu dece i omladine od nasilja na internetu sajber nasilje se definiše kao „upotreba tehnologije da bi se neko namerno i sistematski maltretirao. Može da se dogodi svakome, u bilo koje doba, bilo gde” i uključuje:

1. Uvredljive tekstove i mejlove.
2. Postavljanje poruka ili slika neprijatnog sadržaja.
3. Imitiranje drugih na internetu.
4. Isključivanje drugih na internetu.
5. Tagovanje neprikladnih slika na internetu.
6. Neprikladne diskusije (Bogavac i Popadić, 2013:3).

Neke njegove osnovne odlike koje ga razlikuju od fizičkog nasilja su da nasilnik može imati osećaj da je anonim i da je takva vrsta nasilja invanzivna te se može dogoditi bilo gde i bilo kada, a posledice njegovih oblika mogu dopreti do velikog broja osoba i sadržaj koji je nasilnik podelio sa namerom da povredi žrtvu je trajan i zauvek ostaje na mreži. Deca i mladi se najčešće dvoume da prijave sajber nasilje jer smatraju da mešanje odraslih može pogoršati situaciju. Neki od obrazaca ponašanja dece i omladine koji mogu pomoći da se prepozna žrtva nasilja su:

1. popuštanje u uspehu u školi i smanjena interakcija sa okolinom, povećana izolovanost i odbacivanje vršnjak(inj)a
2. negativan odnos prema školi i izbegavanje odlaska u školu – što ponekad dovodi do velikog broja izostanaka
3. sve veće ustezanje od učestvovanja u redovnim školskim aktivnostima, uključujući i razgovore na času
4. pogoršanje fizičkog zdravlja i pospanost
5. žalbe u vezi sa zdravstvenim stanjem, mada roditelji nisu izvestili o nekoj konkretnoj bolesti
6. negativna predstava o sebi
7. povlačenje u sebe, depresivan i anksiozan izgled, česte promene raspoloženja, plakanje naizgled bez razloga
8. samoubilačke misli – o ovome treba obavestiti upravu škole i roditelje/staratelje kako bi odreagovali na odgovarajući način (Bogavac i Popadić, 2013:17).

Diskriminacija socijalno marginalizovanih grupa kao jedan od oblika nasilja na društvenim mrežama

Autentično značenje reči *diskriminacija* preuzeto je iz latinskog jezika i znači *razlikovanje* ali sa pravne tačke gledišta gubi neutralnost i u oblasti ljudskih prava počinje da predstavlja razlikovanje u pogledu posedovanja obima prava koje nije dozvoljeno zbog osnova i načina razlikovanja (www.sida.org.rs/hiv/diskriminacija)

Pod socijalno marginalizovanim odnosno osetljivim grupama se podrazumevaju grupe koje su na periferiji, neisticajne i koje su uskraćene za pristup socijalnim, ekonomskim, političkim i kulturnim pravima koja su dostupna drugima. U osetljive grupe ubrajamo: LGBT populaciju, Rome, decu i odrasle sa smetnjama u razvoju, mlade sa invaliditetom, mlade inficirane HIV virusom, žrtve trgovine ljudima, decu bez roditeljskog staranja, osobe sa dijabetesom, siromašne mlade, dugotrajno nezaposlene, stare ljude, samohrane roditelje, izbeglice i povratnike, itd. (Inkluzija osetljivih grupa, 2013:1).

Posledice diskriminacije su dalekosežnije ako se sagledavaju u nivou društvene pojave. Ono što je karakteristično svim kategorijama isključivanim iz nekog nivoa društvenog sistema po bilo kom osnovu jeste činjenica da poseduju neku osobinu koja je neprepoznatljiva po „kriterijumu podobnosti” odnosno osobinu koja ih čini različitim te se ne prepoznaje kao funkcionalna u onim segmentima na koje je određeno društvo „naviklo”. Jedini način da se na širem planu spreči koncept straha prema različitim koji i vodi diskriminaciji jeste učenje kao proces evolucije pojedinaca samim tim i društva. Sticanjem znanja o sebi samima, obrazovanjem i vaspitanjem, te širenjem svesnosti o različitim pojavama se od najranije dobi deca i omladina, kasnije ljudi, uče tome da stabilnim razvojem vlastite ličnosti koja nije ugrožena nečim drugačijim od njih pribegavaju tolerantnoj komunikaciji.

Prikaz rezultata istraživanja

Imajući u vidu činjenicu da su društvene mreže postale sastavni delo života velikog broja mladih i da pored pozitivnih aspekata korišćenja društvenih mreža postoje i određeni stepen opasnosti odlučeno je **predmet istraživanja bude prisutnost nasilja na Fejsbuku** i da se ispita mišljenje učenika starijih razreda osnovne škole prema nasilju na ovoj društvenoj mreži. Polazi se od činjenice da uzrast i personalne karakteristike mladih adolescenata imaju uticaj na pojavu digitalnog nasilja na Fejsbuku. polazi i da osobenosti onlajn komunikacije mogu uticati na to da mladi adolescenti drugačije doživljavaju verbalno i druge oblike nasilja na Fejsbuku.

Istraživanjem se nastoji utvrditi kako pripadanje nekoj Fejsbuk grupi koja širi ekstremne negativne ili diskriminativne poruke (navijačke i skinhed grupe) može uticati na nasilno ponašanje učenika u starijim razredima osnovne škole i da li su učenici u stanju da prepoznaju uticaj takvih poruka i posledica koje ostavljaju na njihovo ponašanje i ponašanje njihovih vršnjaka. Takođe, istraživanje obuhvata mišljenje mladih adolescenata u jednoj školi prema rizičnim oblicima ponašanja na Fejsbuku, gde se otkrivanjem ličnih podataka i stupanjem u kontakt sa sumnjivim osobama, učenik može dovesti u neposrednu opasnost. Problem ovog istraživanja definisan je pitanjem: *Ispitati da li je prisutno nasilje na Fejsbuku među učenicima osnovne škole?*

Prema predmetu i problemu istraživanja formulisan je sledeći cilj istraživanja: *ispitati mišljenje učenika starijih razreda osnovne škole o različitim oblicima digitalnog nasilja i rizičnog ponašanja na Fejsbuku i ispitati da li učenici da prepoznaju poruke koje pripadaju nasilnom ponašanju*. Pošlo se od opšte hipoteze **da učenici jesu svesni opasnosti i rizika vezanih za nasilje u kontekstu Fejsbuka**. Za potrebe ovog istraživanja korišćena je deskriptivna metoda i tehnika anketiranja. Instrument je upitnik kombinovanog tipa koji je posebno konstruisan za potrebe ovog istraživanja.

Za uzorak istraživanja odabrani su učenici sedmog i osmog razreda u Osnovnoj školi „Bata Bulić” u Petrovcu na Mlavi i to ukupno pet odeljenja sedmog i pet odeljenja osmog razreda. Uzorak je slučajan i obuhvata 211 ispitanika uzrasta od 12 do 15 godina, 103 dečaka i 109 devojčica. Podaci su obrađeni kvalitativno i kvantitativno, prema postavljenim zadacima istraživanja. Za analizu dobijenih odgovora korišćena je deskriptivna statistika: aritmetičke sredine odgovora na instrumente, procenti i frekvencije. Za utvrđivanje razlika u odgovorima na osnovu pola učenika korišćen je hi-kvadrat test za nezavisne uzorke. Dobijeni podaci obrađeni su u statističkom programu IBM SPSS 20.

U uzrastu u kome se nalaze ispitanici našeg istraživanja, dakle mlađi adolescenti, rano je govoriti o formiranju stava, ali nije rano govoriti o razvoju načina mišljenja koje je tolerantno i uključuje asertivni tip komunikacije. Kroz teorijski okvir objašnjeno je koje su odlike današnjih adolescenata i koje mesto tehnologija zauzima u životu prosečnog tinejdžera i u svetu ali i u Srbiji. Utvrđeno je da pripadnici takozvane internet generacije prilikom učenja intuitivno koriste sve tehnološke pogodnosti, mada može se dogoditi da im razumevanje tehnologije bude površno, uglavnom su vizuelni tipovi i bitno im je da se osećaju umreženo. Uče kroz otkrivanje, ličnim istraživanjem, imaju otvoren stav prema različitom i nepoznatom. Nemaju problem da dele potpuno lične informacije o sebi a uključivanje u grupu u ovom slučaju neće zavisiti od toga da li se znaju lično ili ne. Fejsbuk je najfrekventnije korišćena društvena platforma za komunikaciju u Srbiji, pa je tako slučaj i sa uzorkom ovog istraživanja. 80% učenika OŠ „Bata Bulić” aktivno koristi društvenu mrežu Fejsbukšto se poklapa sa istraživanjem koje su sproveli Popadić i Kuzmanović (2013) da je profil na nekoj od internet društvenih mreža, najčešće na Fejsbuku, imalo je 89% učenika osnovnih škola u Srbiji. Upitnik koji smo koristili kao instrument istraživanja sadržao je dvadeset pitanja od kojih se prvih pet odnosilo na mišljenje učenika o agresiji i agresivnim grupama na Fejsbuku, zatim su sledila pitanja koja obuhvataju odnos prema uticajima koje vrši članstvo na Fejsbuku na ponašanje izvan mreže i odnos prema porukama čiji sadržaj otvoreno upućuje na nasilje. Poslednji blok pitanja se odnosio na mišljenje učenika o rizičnim kontaktima i postupcima na Fejsbuku. Pitanja su bila koncipirana tako da obuhvate različite vidove sajber nasilja: kontakt sa *uvredljivim i nedozvoljenim sadržajem* koji je krajnje nasilan, eksplicitno seksualno obojen, rasistički nastrojen ipromoviše nebezbedno ponašanje i promoviše kriminalnu aktivnost a u slučaju našeg upitnika bio obuhvaćen pitanjima koja se odnose na diskriminaciju socijalno marginalizovanih grupa; *seksting* koji podrazumeva slanje provokativnih ili seksualno obojenih fotografija, poruka ili video materijala putem mobilnog telefona ili računara a koji je u okviru upitnika bio obuhvaćen blokom pitanja koja se odnose na rizična ponašanja na mreži. Takođe, ispitano je mišljenje učenika o nasilju na mreži i njegovoj povezanosti sa nasiljem licem-u-lice i uticaj generalnog mišljenja grupe kojoj učenik pripada na ponašanje van mreže i ta pitanja odnosila su se na učeničku samoprocenu uticaja.

U slučaju *mišljenja o agresiji na Fejsbuku i agresivnim grupama* koje sreću, samo 8% učenika je reklo da lično ima kontakta sa takvim grupama ali nešto veći broj, njih 10%, je reklo da poznaju druge učenike koji su članovi takvih grupa, 5% smatra da je dobro da takve grupe postoje, a kada je u pitanju generalni stav grupe kojoj učenik pripada, približno jedna trećina uzorka tvrdi da im je mišljenje grupe bitno, kao što i jedna trećina uzorka tvrdi da nije, dok je poslednja trećina uzorka ostala uzdržana po ovom pitanju. Prema dobijenim podacima iz istraživanja koje su sproveli Mišna, Gadala i saradnici (2011) gde je 30% uzorka na direktan ili indirektan način umešano u sajber nasilje,

ukoliko se porede sa podacima dobijenim u ovom istraživanju, može se videti da je taj procenat nešto manji – približno 10%.

U slučaju *mišljenja učenika o uticaju članstva na Fejsbuku na njihovo ponašanje i na ponašanje njihovih vršnjaka van mreže*, 93% učenika je odgovorilo da ne formira mišljenje na osnovu poruka koje pročita na internetu, ali 40% smatra da sadržaj na grupama vrši uticaj na njihove vršnjake. U ovom slučaju pojedinac smatra da poruka koju pročita na internetu ne vrši uticaj na njegovo formiranje mišljenja ali zato utiče na ponašanje drugih u okruženju. Ova pojava može se objasniti i uzrastom učenika ali i odbrabanim mehanizmom da se prizna uticaj društvenih mreža na ponašanje van mreže. U istraživanju koje su sprovedi Knežević i Đukanović (2013) pronađeno je da mladi najviše kompulzivno koriste Fejsbuk, privlačan im je jer dobijaju virtuelnu socijalnu podršku i kreiraju svoj novi identitet koji nije utemeljen na realnosti. Za rešavanje krize identiteta koja se dešava u nešto starijoj dobi, preterano korišćenje društvenih mreža može biti nepovoljno za razvoj ličnosti. U slučaju uzorka obuhvaćenog ovim istraživanjem utvrđeno je da rezultati odgovaraju uzrastu ali i generalnoj slici korišćenja Fejsbuka u Srbiji, koja nije povoljna.

U slučaju *poruka čiji sadržaj otvoreno upućuje na nasilje*, polovina uzorka je bar indirektno bila izložena porukama koje otvoreno upućuju na nasilje na Fejsbuku, a žrtve nekog oblika sajber nasilja čine sedminu uzorka. Ova statistika se razlikuje od one koja je spomenuta u slučaju članstva u agresivnim grupama što može implicirati na to da se poruke sa nasilnim sadržajem mogu češće sresti u grupama koje učenik ne okarakteriše kao agresivne.

Kada se govori o ugroženim grupama, oko jedne petine dece (15-20%) izveštava da je bilo svedok otvorenim pretnjama svakoj od navedenih ugroženih grupa. Kao dominantno objašnjenje toga kako se ponašaju u slučaju pozvanosti na nasilje putem FB, izdvaja se odgovor koji upućuje na ignorisanje i nereagovanje na takve pozive (47.68%). Skoro polovina uzorka nema tendenciju da se obrati za pomoć ili prijavi nasilje.

U slučaju *sekstinga* kao oblika sajber nasilja oko petine (~20%) ispitanika je bilo kontaktirano od strane nekoga ko ima profil na sajtu za upoznavanje, a ista procena za vršnjake je nešto veća (~30%). Slanje slika nepoznatim osobama putem društvenih mreža je niska (1.49%). Iz ovih podataka može se zaključiti da ovi mladi adolescenti imaju kontakt sa sajtovima za upoznavanje što nije primereno uzrastu i može biti vrlo opasno, ali izuzetno visok procenat učenika zna da prepozna rizične oblike ponašanja na nekoj društvenoj mreži.

Razlike između dečaka i devojčica postoje kada su u pitanju: posedovanje Fejsbuk profila, mišljenje o tome da je dobro postojanje grupa sa agresivnim sadržajima, gde je utvrđeno da dečaci više poseduju Fejsbuk profil u odnosu na devojčice. Zatim, devojčice su češće bile u kontaktu sa porukama koje upućuju na nasilje na Fejsbuk društvenoj mreži i daleko više smatraju rizičnim dopisivanje sa nepoznatom osobom ili prihvatanje zahteva za prijateljstvo od nepoznate osobe, kao i kontakte putem sajtova za upoznavanje od dečaka. U studiji koju je sprovedla Kambel (2005) i devojčice i dečaci u podjednako meri žrtve nasilja licem-u-lice ali da su nasilju na društvenim mrežama više izložene devojčice jer one prema istraživanju više koriste za komunikaciju tehnologiju od dečaka. U slučaju našeg uzorka dečaci više koriste Fejsbuk od devojčica ali devojčice su opreznije kada su u pitanju kontakti i rizični oblici ponašanja na ovoj društvenoj mreži.

U slučaju *obraćanja za pomoć kada je u pitanju sajber nasilje* najveći procenat učenika obratio bi se roditeljima. Procenat za devojčice je nešto viši u odnosu na dečake ali na osnovu analize dobijenih rezultata dolazi se do zaključka da približno 50% ispitanika za oba pola u uzorku najviše poverenja ima u porodicu kada se oseća ugroženo na mreži.

Na drugom mestu nalaze se zaposleni u školi koju učenik pohađa, približno 20% učenika bi se obratilo pedagogu, nastavniku ili razrednom starešini. Odrasloj osobi od poverenja a da nije roditelj bi se obratili dečaci nešto više nego devojčice, ali bi se zato devojčice pre obratile drugu ili drugarici. Svega 3% dečaka bi ćutalo u slučaju da su imali kontakt sa sajber nasiljem što se može objasniti i rodnom ulogom da se u tom uzrastu dečaci doživljavaju jačim i samostalnijim u odnosu na devojčice.

Zaključak:

Zaključak je da učenici osnovnoškolskog uzrasta većinom nemaju kontakt sa agresivnim grupama, ne podržavaju ovakve grupe, ali im je mišljenje grupe čiji su član, generalno, bitno. Kao dominantno objašnjenje zašto nije dobro nasilne, grupe postoje izdvaja se odgovor koji osuđuje agresiju u celini, kao i njene posebne fizičke i verbalne manifestacije (36.13%). Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da da učenici ovog uzrasta prepoznaju agresiju i agresivno ponašanje na Fejsbuk društvenoj mreži.

Značajan procenat (skoro 40%) ispitanika smatra da su drugi učenici podložni uticaju grupa na njihovo ponašanje, ali kada je u pitanju samopercepcija ovaj procenat iznosi samo 6.80%. Dakle, na pitanje da odgovore koliko sadržaj na grupama može uticati na njihovo ponašanje i van mreže, 93% učenika je odgovorilo da ne formira mišljenje na osnovu poruka koje pročita na internetu, ali zato gotovo 40% smatra da sadržaj na grupama vrši uticaj na njihove vršnjake. Ova disharmonija u podacima, gde pojedinac smatra da poruka koju pročita na internetu ne vrši uticaj na njegovo formiranje mišljenja ali zato utiče na ponašanje drugih u okruženju može se objasniti i uzrastom učenika. Na osnovu rezultata istraživanja može se reći da učenici u ovom uzrastu ne prepoznaju stvarni uticaj koji Fejsbuk ima na njihovo ponašanje.

Kada se govori o porukama čiji sadržaj otvoreno upućuje na nasilje utvrđeno je da je polovina uzorka bar indirektno bila izložena porukama koje otvoreno upućuju na nasilje na FB, a da je oko 13% (odnosno sedmina uzorka) viktimizovano u nasilnom procesu koji je započet na FB. Kada se govori o socijalno marginalizovanim grupama, oko jedne petine dece (15-20%) izveštava da je bilo svedok otvorenim pretnjama svakoj od navedenih ugroženih grupa.

Kao dominantno objašnjenje toga kako se ponašaju u slučaju pozvanosti na nasilje putem FB, izdvaja se odgovor koji upućuje na ignorisanje i nereagovanje na takve pozive (47.68%). Iz svega navedenog može se zaključiti da učenici jesu imali kontakt i poznaju prirodu poruke koja upućuje na nasilje kada je u pitanju Fejsbuk društvena mreža.

Za uspešan razvoj ličnosti potrebno je da individua bude deo društva kao celine, da gradi zdrave stavove uvek u pravcu produktivnog rešavanja svakog razvojnog konflikta. Zdrav razvoj obezbeđuje potpunu ličnost koja je danas dete i adolescent, sutra roditelj. Porodica kao deo društvenog sistema i obrazovanje kao elementarni koncept koji oblikuje ličnost ali i društvo, dva su stuba nosača koji nikada neće zastareti bez obzira na inovacije koji su prirodan proces rasta i razvoja. Novi mediji i okruženost tehnologijom prirodno će izmeniti svakodnevicu čoveka ali ne osnovni sistem vrednosti koji mu se mora pružiti kao model koji ga oblikuje. Prava prevencija svakog oblika nasilja uvek polazi od podizanja svesti o njegovoj štetnosti, društvene mreže samo su dale drugačiju formu ali osnov je isti – postoji nasilnik i njegova žrtva.

Akcenat upravo zbog toga treba staviti na opismenjavanje i dece i omladine ali i odraslih kada su u pitanju novi mediji. Neretko će se desiti i da odrasla osoba zbog nedostataka svesnosti o tome da je društvena mreža *lični javni medij*, doživi krize identiteta na mreži i time naškodi onlajn reputaciji. Zato je neophodno razviti strategije, koje umesto zabrana korišćenja - jer zabrane postaju gotovo nemoguće kada je tehnologija u pitanju - postavljaju znanje o fenomenu kao primarnu zapreku svim negativnim aspektima neke inovacije.

Literatura:

1. Branković, S. (2013). *Socijalne mreže i nove mogućnosti društvenog istraživanja*. Kultura polisa br. 20, godina X, pp. 77-90.
2. Bogavac, Lj. I Popadić, D. (2013). Tagged priručnik za zaštitu dece i mladih od sajber nasilja. *YES I AM stručni časopis za prevenciju seksualnog nasilja* 2, str. 68- 74.
3. *Inkluzija osetljivih grupa* (2013), Beograd : GIZ SoYEP, Projektna kancelarija „Jačanje struktura za osnaživanje i participaciju mladih u Srbiji.“
4. Jazas omladina, Novi Sad. Nema datuma postavljanja. Posećeno 6.5.2017.
<http://www.sida.org.rs/hiv/diskriminacija>

5. Kowalski,R., Giumetti,G., Schroeder, A., Lattanner, M . (2014). Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta-Analysis of Cyberbullying Research Among Youth. *Psychological Bulletin : American Psychological Association, Vol. 140, No. 4*, pp.1073–1137
- 6.Livingstone, S. (2003). Children’s use of the internet: Reflections on the emerging research agenda.
7. Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla,T., Daciuk,J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully–victims.*SciVerse ScienceDirect :Children and Youth Services Review 34*, pp. 63–70.
- 8.Mirkov, B. (2015). Zaštita provatnosti na internetu na primeru društvene mreže Fejsbuk. U zborniku *Digitalne medijske tehnologije i društveno obrazovne promene 5*, (str. 57-71). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- 9.Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije Usvojena i otvorena za potpis i ratifikaciju Rezolucijom Generalne skupštine 2106 A (XX) od 21. decembra 1965.
10. Petrović, J. (2010). Karakteristike vršnjačkih konflikata u adolescenciji.*Primenjena psihologija*, (str.223-237). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- 11.Popadić, D. i Kuzmanović, D. (2014). *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*. Beograd : Istitut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- 12.Popadić, D. (2016). *Socijalna interakcija i komunikacija*. Preuzeto 1.6.2017.Dostupno na http://moodle.f.bg.ac.rs/file.php/49/komunikacija_2016.pdf.
13. Skoric, M. i Kwan, G. (2013).Facebook bullying: An extension of battles in school. *SciVerse ScienceDirect :Computers in Human Behavior 29*, pp. 16–25.
- 14.Visoka škola elektrotehnike i računarstva strukovnih studija, 2017. Preuzeto sa www.viser.edu.rs.
- 15.Vidaković, M. (2013). NET generacija i e-učenje: savremena obrazovna revolucija. *Digitalne medijske tehnologije i društveo- obrazovne promene 3*, str. 255- 267. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- 16.Đukanović, B. i Knežević –Tasić, J. (2015). *Bihevioralne zavisnosti u Srbiji*.Novi Sad: Izdavačka knjižnarnica Zorana Stojanovića.

VIOLENCE ON FACEBOOK BETWEEN LEARNERS OF BASIC SCHOOL

Summary

Use of the Internet has drastically changed the structure of the development of young people. The expansion of social networks as a new form of communication has influenced the development path of personalities of both children and youth..The basis for building successful pro-social relationships is emotional interaction which during direct communication makes it easier to detect and resolve potential conflicts among participants.In case of information transfer through social networks like Facebook, users of this communication network have the ability to filter their reaction to received content and send controlled response to other participant. The discrimination,risky forms of online behavior andcyber violence are widespread social phenomenon, andadolescentsare a vulnerable groupbecause they are in a delicate developmental period. This research aims to investigate the the extent to which social networks can be a cause of the development and dissemination of discriminatory messages and the negative social attitudes among younger adolescents. Also, how much belonging to a Facebook group with extreme negative or discriminatory messages can influence the violent behaviour of students in the upper grades of elementary school.

Key words: *cyberbullying, students, Facebook, social networks, opinion*

**УЛОГА НАСТАВНИКА И ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИХ УСТАНОВА У ПРЕВЕНЦИЈИ
ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА**

Мр Милош Митровић¹²⁷
Докторанд на Правном факултету у Нишу

Апстракт: *Готово да нема особе која у детињству није искусила неки вид насиља у интеракцији са својим вршњацима. Такве особе са сваким новим случајем вршњачког насиља који доспе и у јавност поново проживљавају негативна искуства која су већ доживела у детињству. Због тога не чуди огромно интересовање научне и шире јавности за проблем вршњачког насиља и питања везана за превенцију истог. У превенцији оваквог насиља улога наставника је кључна, међутим, често се стиче утисак да је он фигура која није претерано заинтересована за то, па и не чуди чињеница да многа деца не траже помоћ наставника, нити очекују да ће он пружити помоћ. Овакву констатацију у раду разматрамо кроз разумевање ширег друштвеног контекста вршњачког насиља, које се очитује пре свега у диспаритету између система вредности који наставник у школи промовише и система вредности који у друштву генерално преовладава. Посебна пажња посвећена је одређеном броју механизмима - превентивним и интервенишућим који наставницима и образовно-васпитним установама стоје на располагању у контексту сузбијања вршњачког насиља. На основу овако конципираног рада, дошло се до закључка да образовно-васпитне установе, а пре свега наставници могу бити успешни у превенцији вршњачког насиља уколико изграде адекватан однос са ученицима и покажу спремност да помогну. Међутим, чак и под тим условом ефекат превентивних мера које они буду предузели биће ограниченог домета уколико не дође до промене друштвеног амбијента у којем ученици одрастају, а који је протеклих деценија функцију образовно-васпитних установа у знатној мери маргинализовао.*

Кључне речи: *вршњачко насиље, превенција, наставници, образовно-васпитна установа, вршњаци*

Увод

Једна генерална опсервација када је испољавање насилничког понашања код деце у питању показује да је оно у извесним облицима заједничко свим друштвима и културама у свету. Посебно интересовање за проблеме насилничког понашања код деце подстакнуто је рапидним повећањем насиља међу вршњацима у образовно-васпитним установама, а ту пре свега мислимо на децу школског узраста. Наиме, пажња друштва, медија и научне јавности за проблем вршњачког насиља постаје израженија од како је школа постала место његовог испољавања.

О томе сведоче свакако и новински натписи, који указују да вршњачко насиље у школама, као образовно васпитним установама поприма све бруталније облике, а да су његови актери све чешће ученици нижих разреда. Стога је пажња у овом раду посвећена тим облицима насиља и то у контексту улоге наставника и уопште образовно-васпитних установа у превенцији вршњачког насиља. Методом дескрипције и у појединим сегментима применом статистичке анализе у раду износимо поједине закључке до којих се дошло обрадом научне, нормативе и стручне грађе, као и закључке који су резултат одређених ставова.

---

¹²⁷ e-mail: mitr.milos@gmail.com

Дефинисање насиља/вршњачког насиља

Насиље као појам се исувише одомаћио у нашем свакодневном говору, тако да се неретко под њим подразумевају и чињења која суштински имају везе са насиљем али то ипак нису. Потреба за дефинисањем насиља, а конкретно вршњачког насиља произлази из чињенице да оно што подразумевамо под насиљем/вршњачким насиљем представимо на начин који је разумљив широј јавности, с једне и тиме избегнемо очекиване неспоразуме у комуникацији са друге стране.

Зачетник модерних студија мира Јохан Галтунг (Johan Galtung) као *conditio sine qua non* стварања мира види у смањењу и превенцији насиља, а насиље значи наносење штете и/или повређивање. Овакво одређење претпоставља да постоји нешто чему може бити нанета штета и што може бити повређено. Према Галтунгу, уколико се ослонимо на будистичку традицију, то би био живот. Живот може трпети насиље које се наноси телу и према духу, што значи да насиље може бити физичко и психичко (Галтунг, 2009). Насиље је јако широк појам, који је најчешће присутан у свим сегментима људског битисања, па и у школама међу децом.

Вршњачко насиље се уобичајено дефинише као „поновљено, намерно агресивно понашање које је искоришћавајући неравнотежу у социјалној расподели моћи усмерено на повређивање, застрашивање или понижавања особа које су мета напада“ (Yoon et al. 2011: 312-313). Према овој групи аутора учиниоци вршњачког насиља могу бити појединци или група вршњака, који поред очигледног физичког насиља и вербалног злостављања могу примењивати и прикривеније облике, социјалну манипулацију и друштвено изоловање жртве (Yoon et al. 2011: 313). Према Олвеусу (Olweus) „ученик/ца је злостављан/а или виктимизиран/а када је он или она поновљено или трајно изложен/а негативним поступцима од стране једног или више ученика“ (Olweus, 1998: 19). Такође, као и у претходном примеру Олвеус тврди да је потребно да постоји разлика у моћи да би се неки поступак назвао насиљем.

Висок ниво слагања са оваквим схватањем вршњачког насиља, као и насиља уопште проналазимо и међу домаћим ауторима. Па тако, према Бранислави Поповић-Ћитић „насилно понашање је интенционално и репетитивно испољавање физичких или вербалних облика агресије у циљу наносења физичких повреда, изазивања психолошког бола и патње или остваривања контроле и надмоћи над другом особом“ (Поповић-Ћитић, 2007: 157). Професор Драган Попадић даје сажетију дефиницију и под насиљем подразумева „намерно и неоправдано наносење штете друге“ (Попадић, 2009: 13).

У Републици Србији се новоусвојеним *Законом о основама система образовања и васпитања* (Службени гласник РС 88/2017) у члану 111. под насиљем и злостављањем подразумева сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета, ученика и одраслог.

Из овакве дефиниције садржане у поменутом Закону видимо да је и сваки облик „једанпут учињеног“ понашања са наведеним последицама схваћен као насилно понашање, то је једна од разлика оваквог нормативног одређења насиља.

Насилно понашање међу вршњацима у школи је проблем који дужи низ година привлачи пажњу научне и стручне јавности широм света. Без претензија да у овом раду упоредо сагледавамо дефиниције насиља бројних аутора, издвајамо само кључне елементе сваке од тих дефиниција а то су: акт агресије усмерен ка другим особама; намера да се друго лице повреди или да му се нанесе одређена бол; начини испољавања агресије (физичка сила, психичко узнемиравање и злостављање) и на крају да се такав акт десио једном или је поновљен. Вршњачко насиље се манифестује кроз различите форме, па тако може бити емоционално, физичко, сексуално, социјално, електронско.

Истраживања генерално показују да су дечаци склонији физичком, а девојчице социјалном насиљу. Укупно гледано, већа је вероватноћа да насилници буду дечаци него девојчице, али ваља напоменути да је насиље девојчица теже открити: насилне се девојчице обично користе мање уочљивим и „подмуклијим“ средствима злостављања, попут клеветања, оговарања, и манипулисањем пријатељским односима у разреду (нпр. отимањем девојчици „најбоље пријатељице“) (Olweus, 1998:65).

Као најчешће облике испољавања емоционалног или психолошког насиља, а код појединих аутора, вербалног насиља наводимо исмевање, упућивање погрдних имена, вређање, ругање, добацивање, прозивање. Код физичког насиља то су ударање, гурање, одузимање ствари, напад оружјем, чупање, шамарање и др. Намерно изоловање из друштва је такође насиље и то класични пример социјалног насиља, што је карактеристично за вршњачко насиље међу девојчицама. Поред ових облика насиља имамо и различите примере сексуалног насиља код виших разреда основне и у средњим школама, а у последње време развојем информационих технологија и њиховом све већом доступношћу младима у порасту је и тзв. електронско насиље.

Нормативно-правни акти којима је регулисана област заштите деце од насиља у образовно-васпитним установама у Србији

За сву децу обухваћену образовно-васпитним системом неопходно је осигурати безбедне и оптималне услове за несметан боравак и рад, као и заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања. Сви облици насиља, којима се угрожава или нарушава физички, психички и морални интегритет личности детета, представљају повреду једног од основних права детета загарантованих *Конвенцијом Уједињених нација о правима детета*, а то је право на живот, опстанак и развој.

Република Србија се обавезала на поштовање одредаба ове Конвенције доношењем *Закона о ратификацији Конвенције УН о правима детета* („Службени лист СФРЈ” - додатак: Међународни уговори, број 15/90 и „Службени лист СРЈ” - додатак: Међународни уговори, број 4/96 и 2/97). У складу са тим, *Законом о основама система образовања и васпитања* („Службени гласник РС” бр. 88/2017) дефинисано је, да се права детета и ученика остварују у складу са потврђеним међународним уговорима, и да је установа дужна да обезбеди њихово остваривање (члан 79). На општем нивоу заштите деце од насиља, ма где се она налазила треба још споменути и *Национални план акције за децу* (донет 2004. године, и то за период до 2015. године) и одмах упутити критику да Влада РС након истека тог периода није начинила неопходне кораке ради формулисања и усвајања нове политике према деци. Такође, треба споменути да је Влада РС усвојила *Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања* 2005. године. Један од специфичних циљева *Националног плана акције за децу* био је успостављање сарадње између стручњака из свих сектора који директно или индиректно брину о деци (здравство, образовање, социјална заштита, полиција, правосуђе, невладине организације), као и формирање ефикасне, оперативне, међуресорне мреже за заштиту деце од злостављања, занемаривања и насиља, а ради реализације овог циља, израђен је мало пре споменути *Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања*. Поред наведених циљева, *Националним планом акције* за децу предвиђена је и израда посебних протокола поступања за поједине системе (образовање, здравство, социјална заштита, полиција, правосуђе) у случајевима насиља, злостављања и занемаривања, а у складу са основним принципима и смерницама из *Општег протокола*. Посебним протоколом уређују се интерни поступци унутар система и појединачних установа.

Тако је Министарство просвете 2007. године донело *Посебни протокол за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, којим се детаљније разрађује интерни поступак у ситуацијама сумње или дешавања насиља, злостављања и занемаривања. Посебни протокол пружа и оквир за превентивне активности и води ка унапређењу стандарда за заштиту деце/ученика. На основу *Посебног протокола*, образовно-

васпитна установа је у обавези да у Годишњем програму рада дефинише Програм заштите деце и ученика од насиља и да формира Тим за заштиту деце и ученика од насиља. Осим Посебног протокола Министарство просвете је 2009. године донело и *Оквирни акциони план за превенцију насиља у образовно-васпитним установама*, у коме су дефинисане улоге и одговорности на сузбијању насиља.

Посебним протоколом су дефинисани место и улога Тима за заштиту деце и ученика од насиља. Задаци овог Тима се огледају у: учествовању у обуци за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања; информисању и пружању основне обуке за све запослене у установи са циљем стицања минимума знања и вештина неопходних за превенцију, препознавање, процену и реаговање на појаву насиља, злостављања и занемаривања деце и ученика; упознавању ученика, родитеља и локалне заједнице са *Опитим и Посебним протоколом*; изради и реализацији програма заштите деце и ученика од насиља (превентивне и интервентне активности); организовању консултација у установи и процени ризика по безбедност ученика и деце у школи; извештавању стручних тела и органа управљања као и у сличним активностима (Посебни протокол, 2007: 15). Како би Тим ефикасно обављао своје задатке неопходно је да запослени, ученици, родитељи и сви остали који исказују интерес за образовно-васпитни процес буду обавештени о томе ко су чланови тима, то би се најбоље могло постићи тако што би њихова имена била истакнута на видним местима унутар школа. Осим тога за успех рада Тима потребно је одабрати такав кадар који ће својом високом професионалношћу у раду, комуникативношћу и сталним присуством за време обављања образовно-васпитних активности са успехом реализовати задатке Тима.

Одредбама новог *Закона о основама система образовања и васпитања* је члановима 111. и 200. наведено да ће министар просвете у року од годину дана од ступања на снагу овог закона, што значи текуће 2018. године донети нови Протокол поступања у образовно-васпитној установи у одговору на насиље и злостављање.

Шири друштвени контекст вршњачког насиља

Потпунијем разумевању вршњачког насиља може допринети Галтунгово схватање насиља кроз призму, чије се стране огледају у директном – структурном – културном насиљу. На насиље смо до сада гледали из перспективе онога који га трпи и онога који га предузима. Међутим, у савременој литератури из области вршњачког насиља може се запазити да се на насиље одавно више не гледа као на дијадни процес који се тиче само насилника и жртве. Имајући то у виду, Галтунг јасно говори о неопходности да се насиље почне схватати изван оквира онога што је непосредно, опажајно доступно, а истраживање усмери на све оно што је у основи тог непосредно испољеног насиља, а у том случају говоримо о структурном и на вишој инстанци културном насиљу (Галтунг, 2009).

Другим речима, истраживање мира требало би да започне анализом структурног насиља у којем је „насиље уграђено у структуру и показује се као неједнака моћ и према томе као неједнаке животне шансе“ (Galtung, 1969: 171, према Вилијамс, 2012: 138). Иза свега овога стоји културно насиље, оно је потпуно симболичко, утемељено у религији и идеологији, у језику и уметности, у науци и праву, у медијима и образовању. Његова улога је крајње једноставна, а то је легитимизација директног и културног насиља (Галтунг, 2009). На овај начин Галтунг претпоставља узрочни ток од културног насиља, преко структурног до директног насиља сугеришући да насиље може да се појави из било којег угла тзв. троугла насиља.

У контексту наведеног, оправдано се поставља питање: *Како овако презентовано схватање насиља објашњава (не)успех наставника у разрешавању вршњачког насиља?*

Најпре, уколико сагледамо положај наставника у друштву, закључићемо да, ниједна професија није толико оптерећена захтевима друштва према њој као што је то наставничка професија. Наставницима се испоручују различити захтеви, од тога какве особине морају поседовати, да су комуникативани, да су кључни актери у стварању повољне школске климе и превенцији вршњачких конфликта до разних мера које они требају применити у одржавању дисциплине

ученика и сл. Таквих захтева има пуно, и све је то у реду, али у нашим условима и свакодневници оптерећеној бројним проблемима није реално да они у потпуности буду испуњени.

Наставници су у прошлости били елита неког града, вароши, села, а данас их ретко ко и запажа и поштује. Они су изгубили моћ ауторитета од стране друштва, родитеља, па и самих ученика. По новој филозофији образовања они постају само извршиоци ученичких захтева, продавци знања, услужни сервис за подучавање, где основну улогу игра тржиште и новац, и где је моћ новца неприкосновен (Даниловић, 2011). Осим тога на углед наставничког позива не утиче само положај наставника на скали друштвене хијерархије, већ и несклад између система вредности који наставник у школи промовише и система вредности који у друштву генерално преовладава. Овакво стање делује фрустрирајуће на наставнике јер у том смислу њихов васпитни рад бива анулиран од стране друштва које би требало да га позитивно оцењује, и наставнике оставља да се запитају да ли они могу променити оно што се дешава око њих, или само могу мењати сопствени став према томе. Такође, у данашњим условима ретко која школска година буде започета, а камоли окончана, а да током ње није било штрајкова просветних радника. То је само још један од доказа да се проблеми просветних радника не схватају озбиљно и не решавају једном системском реформом. Као што видимо, овде је реч о структурном насиљу које је утемељено у друштвеној структури и од таквог односа друштва према наставницима и школи неминовно ће произаћи и проблеми у вези са вршњачким насиљем.

У основи оваквог стања у друштву је поремећени систем вредности, нека нова идеологија градивности, непоштовања, насиља, отимања, где трка за новцем убија и ону мрвицу људскости неопходну за одржавање адекватних услова за опстанак будућих генерација у цивилизованим условима живота. Та насилна култура „пропева, подучава, упозорава, подстиче и отупљује нас тако да видимо експлоатацију и/или репресију као нормалну и природну, или да их уопште не видимо (посебно експлоатацију) (Galtung, 1990:295 према Вилијамс, 2012: 139). Распад система вредности у крајњем случају води ка све учесталијем насиљу у свим сферама друштва. У условима оваквог културног насиља ни школа не може остати имуна. Наиме, школа је „огледало“ друштва и у њој се рефлектују све негативне тенденције у друштву. Уколико је друштво толерантно према насиљу, уколико су узорци младима естрада, људи из криминалног милеа, уколико медијским садржајима преовладава ријалити програм, а не културни, то ће свакако имати негативне реперкусије на школство и образовно-васпитни систем у целини. Скупоцени аутомобили, фирмирана гардероба, јахте и виле, једноставно лагодан живот без рада, то се нуди као узор не само у сапуницама на телевизији, већ и у свакодневном животу естраде и политике. У таквим околностима, наставници, лошег материјалног стања, који све чешће штрајкују престају бити узорци младима, па стога не треба да чуди мере које школа и наставници предузимају у супротстављању вршњачком насиљу не дају завидне резултате. Наравно, оваква суморна слика стварности образовно-васпитног система не даје оправдање наставницима да престану са ангажовањем на стварању бољих генерација, достојних поштовања, али свакако, она мора бити призма кроз коју ваља сагледавати све активности које наставник предузима по питању вршњачког насиља.

Неповерење ученика у капацитет наставника да разреши конфликте

Улога наставника у школама подразумева и изражену васпитну компоненту, па се у овом раду разматра ова на први поглед не тако типична улога наставника али свакако кључна за успешну социјализацију деце и адолесцената. Наставник је особа која у великој мери врши утицај на личност ученика, те као такав не може бити само предавач, мора постати организатор, преносилац информација, подстрекивач, помагач, партнер, истраживач, иноватор, медијатор, једноставно мора прихватити да стално мења себе и свој начин рада, ако то води квалитетнијем часу и бољем односу са ученицима (Спасић, 2008: 29). У којој мери ће наставник утицати на успостављање позитивног васпитног модела понашања код ученика, зависи од тога колико квалитетан однос изгради са својим ученицима и како успева да изађе на крај са проблемима,

пре свега сукобима, који се јављају у одељењу. Какав однос ће наставник изградити са својим ученицима превасходно зависи од његових особина које су важне ученицима. Испитујући каквог наставника желе ученици, на адолесцентском узрасту, Негулићева је користила четири категорије особина наставника: спољне карактеристике наставника (нпр. уредан, не поклања пажњу свом разреду, јасан и разговетан глас), особине као предавача (нпр. добро објашњава градиво, занимљиво излаже градиво), општељудске особине (нпр. искрен, самокритичан, реалан) и однос према ученику (нпр. воли ученике, стрпљиво саслуша ученике, подједнак је према свим ученицима). Резултати добијени у овом истраживању показују да адолесценти најчешће, као пожељне особине наставника, наводе оне особине које се испољавају у односу између наставника и ученика. Дobar наставник је по мишљењу адолесцената, наставник који има поверења у ученике и они у њега, који све ученике третира подједнако, и који сваког ученика саслуша стрпљиво са истом пажњом (Негулић, 1980, према Петровић, 2008: 69-70). У складу са тим, наставник је значајан чинилац у остваривању социјалне климе у разреду. Од његове опште културе, вештина комуникације са другима, начина руковођења, од његовог педагошког приступа, отворености и искрености према младим људима, самопоуздања, толеранције, отворености за другачија мишљења зависи колико ће имати успеха у формирању заједнице ученика, придобијању ученика за одређене циљеве, организацију и програм рада, као и у одржавању дисциплине, као полазишту свих његових даљих активности.

Имајући све ово у виду, поставља се питање: *Да ли су црте личности и карактерне особине наставника довољне за пресудан утицај на понашање деце за време боравка у образовно–васпитној установи, тј. школи?* Расправљајући о овом проблему, Рот констатује да постоје три битне одлике вође у структуралним групама, па тако и наставника који руководи одељењем: 1. Наставник има посебан положај у одељењу, односно он располаже одређеним средствима која му омогућавају мању или већу моћ и утицај, 2. Наставник има изразит утицај на ученике, како појединачно, тако и на одељење у целини и тај утицај је од велике важности за одржање групе и остварење циљева групе и 3. Наставник обавља активности руковођења и остварује улогу која се везује за положај вође (Рот, 1978 према Радовановић, 2006: 35). Заокруживањем ове формалне улоге наставника заједно са његовим личним квалитетима можемо бити сигурни да ће квалитет наставе и дисциплина ученика за време боравка у школи као и изван школских просторија бити на високом нивоу.

Међутим, у великом броју случајева наставници не остваре такав степен повезаности и блискости са ученицима и самим тим, не охрабре ученике да евентуалне непријатности и случајеве насиља њима пријаве. Наиме, наставници често не саосећају са ученицима и немају исту сензибилност у вези са страхом и опасностима. У оној мери у којој наставници потцењују могуће негативне последице вршњачког насиља и не схватају довољно озбиљно ученике којима је помоћ заиста потребна, утицатиће на ученике да помоћ наставника и не потраже. У таквим ситуацијама у препуним учионицама и на игралиштима без надзора, деца очекују да сама управљају конфликтима и решавају их, а нарочито уколико су деца нешто старија. С друге стране, када наставник има заштитнички однос према ученицима који би могли имати знатних потешкоћа изазваних насиљем, наставник постаје катализатор таквих негативних друштвених и емоционалних исхода (Newman & Murray, 2005). Како би се детаљније сагледао однос насилник – жртва, као и делотворност мера предузетих у циљу смањења вршњачког насиља, Дан Олвеус је спровео посебно истраживање у Бергену („Бергенска студија“). То истраживање је обухватило око 2.500 дечака и девојчица старосне доби од 10-15 година из 28 основних и 14 средњих школа. У овој студији су учествовали и наставници, њих око 400, као и приближно хиљаду родитеља. Одговори ученика на једно од питања из студије пружају податке о томе колико често наставници узимају учешће у разрешавању сукоба међу ученицима и колико често помажу злостављаној деци. Приближно 40% злостављаних ученика у основним школама и скоро 60% у нижим разредима средњих школа је изјавило, да су наставници то покушали „зауставити“ само „понекад“ или „готово никада“. Око 65% злостављаних ученика у основним школама и готово 85% у нижим разредима средњих је изјавило да разредни старешина није разговарао са њима о насилништву (Olweus, 1998:29). Тако, и у Републици Србији, у истраживању „Школа без насиља“, подаци говоре да међу децом која су била жртве више од

половине 55% њих није се обратило наставницима за помоћ. Од оних који су се обратили, отприлике половина 47% каже да су им наставници помогли, али трећина 35% да су наставници покушали да им помогну али без успеха, док отприлике сваки пети 18% каже да наставници нису ништа предузели. У овом истраживању је дакле, 21% угрожених ученика дочекало да им наставник помогне (Попадић, 2009: 176).

Иако је улога наставника кључна за сузбијање насиља, он се често појављује као фигура која није претерано заинтересована за такав вид ангажовања, што донекле треба перципирати у контексту структурних промена у друштву у односу на период од пре пар деценија, о чему је већ било речи. Стога, и не чуде подаци да многа деца не траже помоћ наставника, нити очекују да ће им они помоћи. Наставницима често промиче и насиље које се дешава испред њихових очију, а и када га примете не показују довољно ентузијазма за његовим разрешењем, услед чега је висок ниво насиља очекивана последица. Због свега тога ученици се понекад уздржавају од тражења помоћи зато што се прибојавају да њихов наставник неће доћи да им пружи помоћ или да им помоћ коју наставник пружа неће помоћи у разрешавању проблема. Наиме, како су то Нојман и Мари приметили у свом раду, плашљиво, тихо дете је омиљена мета оних који воле да своју доминацију демонстрирају над другима. У случају претњи, а посебно физичког насиља, такви ученици су нарочито забринуте да им тражење помоћи може само погоршати ситуацију. Такви виктимизирани ученици су потврдили да је од великог значаја да се тражење помоћи одвија у тајности. Наведено показује да су ученици понекад забринуте да тражење помоћи може изгледати као непотребно брбљање, и да може довести до одмазде од стране вршњака. Жеља за тајношћу и брига да им тражење помоћи неће донети добро и да ће чак можда погоршати ситуацију говори о неописивом страху који постоји код једног дела ученика. (Newman & Murray, 2005). Због тога је улога наставника у препознавању такве деце која могу бити потенцијалне жртве нарочито важна, у чему им скретањем пажње веома могу помоћи и сами родитељи таквих ученика.

Мере за сузбијање школског насиља из угла наставника и образовно-васпитних установа

У једном истраживању које се тичало узрока насилног понашања ученика у школи дошло се до сазнања, да поред узрока који се односе на садржаје и методе рада у школи, узроке оваквом стању можемо тражити и у: одређеном степену занемаривања васпитне функције школе као институције друштва, и фокусирању дела наставничног кадра пре свега на сегмент образовања; недовољном познавању вештине комуникације наставника; недовољном коришћењу могуће лепезе поступака дисциплиновања ученика и често неадекватном санкционисању неприхватљивог понашања (нпр. смањењем оцене из свог предмета) и на крају недовољном степену самокритичности, тј. избегавању преузимања одговорности за лошу ситуацију на себе, што је карактеристично и за ученике и за наставнике као и за све остале учеснике у образовно-васпитном систему (Савовић, 2002: 268).

Одмах на почетку ваља напоменути да није реално очекивати од наставника да предупреду сваки инцидент који може настати међу вршњацима у школи. Наиме, наставници физички не могу бити присутни у сваком делу школе, а ученици то користе и бирају такве моменте одсуства наставника да би узнемиравали и насилно се понашали према другим ученицима. Међутим, ово не може бити оправдање, јер су наставници дужни да учине све што је у њиховој моћи да насиље предупреду, а у случају да се оно ипак догоди, дужни су да адекватно одреагују. Нажалост, има и случајева да тако није поступано у паракси. У школама у којима је била поремећена дисциплина, није било јасног приступа дисциплини, ученицима нису пренета јасна очекивања у погледу понашања, није постојала адекватна комуникација наставника и управе школе. С друге стране у школама у којима је забележен низак ниво недисциплине школско особље је радило као тим, наставници су се активно укључивали у одржавање реда у учионици и ван ње, а међу наставницима и ученицима је владао опште позитиван однос (Гашић-Павишић, 2005). Како насиље има негативан утицај на физичко и ментално здравље деце, веома је важно да у складу са горе наведеним успешним примером школе запослени и наставници брину о здрављу деце, тако што ће, озбиљно схватити насилно понашање и

предузети мере којим ће предупредити или зауставити такво понашање. Насиље у школама је веома тешко у потпуности елиминисати, јер оно своје корене има у урођеној људској природи ка таквом понашању као и у раширеној традицији сваког људског колективитета. Међутим, оно се ипак може значајно смањити једним посвећеним приступом и радом свих актера укључених у образовно-васпитни процес. Посебним протоколом (2007:8) је утврђено да превентивне активности образовно-васпитна установа креира у складу са анализом стања и увидом у присутност насиља у својој средини, а то чини на основу учесталости инцидентних ситуација и броја пријава насиља, заступљености различитих врста насиља, броја повреда као и на основу сигурности објеката и дворишта. Са мерама превенције вршачког насиља треба започети још у предшколском стадијуму, и на тај начин код деце развијати обрасце друштвеног понашања који ће водити сарадњи и међусобном разумевању.

Под превенцијом ћемо за потребе овог рада подразумевати све оне мере и активности које се у школи предузимају са циљем да се предупреди испољавање насилничког понашања и појава виктимизације и створе повољни услови за развој свих ученика. Док под интервентним мерама подразумевамо предузимање таквих мера, у намери да се њима делује на ученике који су већ испољили насилничко понашање, а све са циљем ресоцијализације таквих ученика, решавања конфликта и пружања подршке жртвама вршачког насиља.

Превентивне мере

Образовно-васпитним установама на располагању стоје бројни механизми превенције вршачког насиља. Према неким ауторима ове установе у ту сврху могу предузимати следеће активности: тематска предавања; тренинг социјалних вештина; ваннаставне активности; менторство; вршњачку медијацију и сл. (Жунић-Павловић, Поповић-Ћитић, Павловић, 2010). Тематска предавања су усмерена ка унапређењу знања и обавештености циљне популације (наставника, ученика и родитеља) о различитим облицима насилног понашања. За разлику од тематских предавања, тренинг социјалних вештина је апликативног значаја. Занимљивим ваннаставним активностима ученицима се пружа могућност да на креативан начин искористе слободно време и кроз дружење изграђују прихватљиве друштвене стилове понашања. У складу са тим, у нижим разредима основне школе, наставници могу користити вежбе активног учења (нпр. играње улога), дискусије на нивоу разреда, и рад у групи које ће усмерити ученике на проблем насилник-жртва и олакшати им стицање социјалних вештина за које је утврђено да су најкорисније у ублажавању и превенцији агресије и насиља (Horne et. al. 2007). Даље, менторство као мера подразумева индивидуални рад са оним ученицима код којих је утврђен висок ниво ризика за испољавање насилног понашања. Да би наставник био успешан у реализацији ове мере, он мора да поседује адекватан начин опхођења са ученицима, који се може остварити једино кроз комуникацију којом уважава личност ученика и подстиче га на сарадњу и креативност. У озбиљнијим случајевима насиља, наставник може реализовати суочавање жртве и насилника, којем ће присуствовати и њихови родитељи. Сврха оваквог састанка је да се сагледају све околности догађаја и разради план којим би насиље било окончано уз јасан апел наставника да је ангажовање родитеља насилника од кључне важности за будуће социјално прихватљиво понашање њиховог детета.

Као превентивну меру која може бити делотворна у сузбијању вршњачког насиља наводимо и физичку присутност наставника активностима ученика. Наиме, вршњачко насиље у школама је мање уколико су наставници присутни на одморима и другим ваннаставним активностима. Поред тога, с обзиром да велики део злостављања чине старији ученици над млађим, образовно-васпитним установама на располагању стоји могућност да, посебним распоредом часова и одмора, у смислу да млађи и старији ученици одвојено проводе одмор покушају спречити насиље.

Како се вршњачко насиље чешће дешава у одређеним деловима школског дворишта него ли у другим, посебно се препоручује надзор скровитих делова школског дворишта и уклањање потенцијалних заклона (Olweus, 1998). У том смислу када говоримо о овим физичким мерама

превенције треба споменути још и значај адекватног осветљења у школи и дворишту, стално обилажење установе од стране полицијског службеника, као и примену мера физичко-техничког обезбеђења.

У Приручнику за примену Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама разрађен је велики број превентивних мера, од којих је већина и поменута на неки начин у овом раду. Као једна од њих, која завређује пажњу је дефинисање правила понашања и обезбеђивање механизма за њихово поштовање. Код ове мере је важно напоменути, да и сами ученици учествују у дефинисању правила понашања и учествују у праћењу њихове примене (преко ученичког парламента и вршњачког тима) поред наставника. Одговорност директора је да у случају кршења ових правила понашања покреће одговарајуће поступке, који се крећу од опомене, преко надокнаде штете до казни и санкција према таквим ученицима.

Интервентне мере

Од изузетне је важности да случајеви насиља не затекну наставнике неспремним да адекватно одреагују, а са тим циљем су осмишљени бројни програми и стратегије интервенције. Један од њих је норвешки програм интервенције, којег је покренуо и реализовао Дан Олвеус. Овај програм се заснива на ауторитативној одрастао-дете интеракцији која укључује, осим родитеља, и све друге одрасле особе из школског миљеа. Стратегија која произлази из овог приступа подразумева укључивање активности за ученике склоне агресивном понашању, за родитеље и наставнике и на крају за вршњачку групу. Примарни циљ програма је повећавање свесности, и одраслих и ученика, о негативним последицама агресивног понашања и активно укључивање у решавању неспоразума и конфликтних ситуација (Крњајић, 2002: 228).

Један други тзв. Фламмански програм интервенције, којег су развили Stevens, De Bourdeaudhuij & Van Oost (према Крњајић, 2002) заснован је на принципима норвешког програма редукације и модификације агресивног понашања. Састоји се из три модула, од којих се први односи на наставнике и ваннаставно особље, други на родитеље и вршњачку групу, а трећи на ученике укључене у агресивну интеракцију. У оквиру првог модула посебна пажња се посвећује увежбавању комуникационих вештина за рад са агресивном децом и обезбеђивању емоционалне подршке жртвама школског насиља. Другим модулом утврђен је план и програм (курикулум) активности за вршњачку групу. Трећи модул, који се односи на ученике директно укључене у интеракцију агресор-жртва има за циљ модификацију понашања агресивних ученика. То се одвија тако што се ученици који су прекршили правила понашања охрабрују да поправе последице свог агресивног понашања, чинећи нешто позитивно за виктимизиране ученике или читав разред.

У Републици Србији, као и многим другим земљама све школе су дужне да направе годишњи програм реаговања у случају насиља. Школе у Србији на то обавезује Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама. У овом Протоколу се између осталог наводе кораци којих се наставници и други запослени у школи приликом интервенције морају придржавати, то су: уочавање насилне епизоде; моментална и одлучна интервенција којом се насиље прекида; смиривање ситуације, које обично подразумева разговор са жртвом и пружање помоћи, разговор са насилником, предузимање додатних акција у зависности од тежине насиља и консултација са другим установама или стручњацима (у тежим или поновљеним случајевима разговор са родитељима или укључивање надлежних служби), а затим праћење ефеката примењених мера (Посебни протокол, 2007:13-14).

У складу са Приручником за примену Посебног протокола, дежурни наставник, учитељ, васпитач, предметни наставник, разредни старешина или сваки други запослени у образовно-васпитној установи који је опазио или добио информацију о насиљу дужан је да одмах реагује и прекине насиље. Уколико наставник поседује сазнање о насиљу или пак сумња да се неко од

ученика насилно понаша, а није реч о физичком насиљу (због разлога хитности у поступању) дужан је да обави консултације са колегама, стручним особљем установе или са Тимом за заштиту деце и ученика од насиља. Највећи број случајева вршњачког насиља који се догоде у образовно-васпитним установама решавају запослени, осим у мањем броју случајева када у зависности од сложености ситуације, запослени укључују институције ван школске средине, то су најчешће центри за социјални рад, локални орган МУП-а или локална здравствена институција, тзв. Спољашња заштитна мрежа. У споменутом Приручнику за примену Посебног протокола истиче се значај успостављања и унутрашње заштитне мреже. То подразумева дефинисање улога и одговорности свих запослених и деце у установи у оквиру прописаних корака. Установа треба да одреди ко, када и на који начин интервенише и делује у различитим ситуацијама насиља (Приручник за примену Посебног протокола, 2009: 26-35). У ситуацијама доношења одлуке које ће се интервентне мере применити, наставници увек на уму морају имати вршњачки контекст у којем се насиље одвија. У том смислу активности наставника морају бити усмерене и према деци која су индиректно укључена у насиље, тзв. пасивним посматрачима. Наиме, „разумевање улоге посматрача значајно је и са аспекта могућих начина деловања на смањење учесталости вршњачког насиља“ (Марковић, 2015: 337). Уколико се превентивне и интервентне мере и активности усмере само на дијадни однос насилник-жртва, а занемари шири контекст, онда на тај начин не можемо очекивати значајнији и дуготрајан успех предузетих мера. У том случају пасивни посматрачи ће и даље наставити да индиректно или директно подстичу насиље, често и несвесно, кроз навијање, мислећи да је у питању само игра. Зато је веома важна улога наставника да континуирано подстичу и охрабрују ову децу да и они пријављују и у извесним случајевима одреагују на вршњачко насиље, тим пре што ће се заустављањем насиља у тим почетним стадијумима спречити његова ескалација, а тиме и могуће трауме посматрача.

Привођење крају овог рада прилазимо са констатацијом, да школа никада није потпуно индиферентна према насиљу, чак и да нема усвојени акциони план, она ће свакако некако одреаговати. Па тако један наставник насилног ученика опомене или казни, други наставник таквог ученика пошаље код директора или психолога/педагога, трећи му смањи оцену из валадања или позове његове родитеље (Попадић, 2009). Иако је кажњавање важно, како би ученици увидели да насиље није исплативо, школе, а пре свега наставници би ипак пре требали обратити пажњу на превентивне активности које би кроз развијање социјалних вештина, јачања емпатије и кроз вежбе контроле афективног понашања биле итекако делотворније у борби са насилним ученицима.

Закључак:

Може се констатовати да готово нема човека који у детињству није искусио неки вид насиља, било у улози вршиоца насиља, онога ко трпи насиље или сведока насиља над неким другим. Имајући ову констатацију у виду, чињеница је да ти људи са сваким новим случајем вршњачког насиља који доспе у јавност поново проживљавају негативна искуства која су већ доживели у детињству. Због тога не чуди огромно интересовање научне и шире јавности за проблем вршњачког насиља и питања везана за његово сузбијање. Евидентно је да насиље постоји међу вршњацима и постојаће све док постоје школе и ученици у њима, без обзира у ком делу света се налазе. Такође, бројни новински натписи указују да вршњачко насиље поприма све бруталније облике, а да су његови актери све млађа деца. Стога случајеви насиља не смеју да затекну наставнике неспремне да адекватно одреагују. Веома је важно реаговати на насиље како се не би стекао утисак да је то нормална појава, па чак и пожељан вид понашања у школи али и у друштву уопште. Међутим, иако је улога наставника кључна за сузбијање насиља, често се стиче утисак да је он фигура која није претерано заинтересована за то, па и не чуде подаци да многа деца не траже помоћ наставника, нити очекују да ће им они помоћи. Ово је нажалост, утисак кога треба разумевати у једном ширем контексту поремећених друштвених вредности, којим је наставничка професија знатно деградирана. У том смислу, потребно је да држава и друштво посвете нарочиту пажњу положају наставника у друштву, јер ће на тај начин наставник повраћеног ауторитета у друштву, решен егзистенцијалних проблема бити

мотивисан и спреман да се ухвати у коштац са проблемом вршњачког насиља, све чешћим проблемом савременог друштва. Као што је већ раније речено, наставник може бити успешан у превенцији вршњачког насиља само уколико изгради адекватан однос са ученицима и покаже заинтересованост и спремност да помогне. Такође, од изузетне важности је да наставници и образовно-васпитне установе генерално, превентивне и интервентне мере примењују истовремено како на нивоу целе установе, одељења, вршњачке групе, тако и на индивидуалном нивоу. Видели смо да наставницима на располагању стоје бројне мере, али да је за њихов успех неопходна посвећеност и обученост наставника. Они морају знати да препознају ситуације које носе повећани ризик и да адекватно одреагују кроз сарадњу са свим ученицима, кроз задобијање поверења родитеља, а у извесним сложенијим случајевима и укључивањем екстерних субјеката из локалне заједнице. У проучавању вршњачког насиља потребно је узети у обзир и друштвене чињенице које су довеле до повећања његове учесталости. Па тако, да би превенција вршњачког насиља била успешна на нивоу целокупног образовно-васпитног система потребно је и да мере превенције буду системске. Чак и под условом да су наставници максимално посвећени обављању своје васпитне улоге без јасне стратегије државе и друштва по питању овог проблема, њихове мере неће бити у потпуности делотворне. Дакле, неопходно је, истовремено са мерама у образовно-васпитним установама унапредити и друштвени абијент у коме ученици одрастају, па би тек тада могли очекивати да ће наставничке превентивне и мере интервенције бити делотворне у погледу вршњачког насиља. На крају, само напомињемо да овим радом нису обухваћене све мере које наставницима и образовно-васпитним установама стоје на располагању, а то нам и није била намера, већ смо само помињањем неких предлога желели да укажемо на начине на које се у тим установама може размишљати и деловати на смањењу вршњачког насиља.

Литература:

- Вилијамс, Д., П. (2012). *Увод у студије безбедности*. Београд: Факултет безбедности и Службени гласник.
- Влада Републике Србије. (2004). *Национални план акције за децу за период од 2004. године до 2015. године*. Преузето са: <https://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Nacionalni%20plan%20akcije%20za%20decu.pdf> дана 26.03.2018. године
- Влада Републике Србије. (2005). *Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања*. Преузето са: http://www.pravadeteta.com/attachments/653_286_OPSTI%20PROTOKOL.pdf дана 10.03.2018.
- Галтунг, Ј. (2009). *Мирним средствима до мира - мир и сукоб, развој и цивилизација*. Београд: Службени гласник и Југоисток XXI.
- Galtung, J. (1969). *Violence, peace and peace research*. Journal of Peace Research, 6(3), 167-191.
- Galtung, J. (1990). *Cultural violence*. Journal of Peace Research, 27(3), 291-305.
- Гашић-Павишић. С. (2005). *Модели разредне дисциплине*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Даниловић, М. (2011). Наставник као узор, модел, идол, идеал, симбол, вредност, тј. мера, савршеног и свестрано образованог човека. Преузето са: <http://www.ftn.kg.ac.rs/konferencije/tio6/radovi/1%20Uvodni%20referati/PDF/101%20Danilovic%20-%20Nastavnik%20kao%20uzor.pdf> дана 14.03.2018. године.
- Законом о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС” бр. 88/2017.)
- Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета („Службени лист СФРЈ” - додаток: Међународни уговори, број 15/90 и „Службени лист СРЈ” - додаток: Међународни уговори, број 4/96 и 2/97).
- Жунић-Павловић, В., Поповић-Ћитић, Б., Павловић, М. (2010). *Програми превенције поремећаја понашања у школи*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
- Крњајић, С. (2002). *Социјални односи и образовање*. Београд: Институт за педагошка истраживања и Виша школа за образовање васпитача у Вршцу.
- Марковић, М. (2015). *Улоге у вршњачком насиљу и школски успех ученика – докторска дисертација*. Београд: Филозофски факултет.

- Министарство просвете. (2007). *Посебни протокол за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*. Преузето са: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf дана 15.03.2018. године.
- Newman, R. S., & Murray, B. J. (2005). How Students and Teachers View the Seriousness of Peer Harassment: When Is It Appropriate to Seek Help? *Journal of Educational Psychology*, 97(3), 347-365.
- Olweus, D. (1998). *Насиље међу дјецом у школи-што знамо и што можемо учинити*. Загреб: Школска књига.
- Петровић, С. Д. (2007). *Конфликти у вршњачким односима на адолесцентском узрасту: карактеристике и ефекти*-докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет
- Попадић, Д. (2009). *Насиље у школама*. Београд: Институт за психологију и УНИЦЕФ, Србија.
- Попадић, Д., Плут, Д. (2007). Насиље у основним школама у Србији-облици и учесталост. *Психологија* 40 (2), 309-328.
- Поповић-Ћитић, Б. (2007). Појам и типови насилног понашања деце и омладине. У С. Ђурић (Ур.) (2007). *Безбедносни ризици у школама-модели отривања и реаговања* (стр. 153-168). Београд: Факултет безбедности.
- Поповић-Ћитић, Б., Жунић-Павловић, В. (2005). *Превенција преступништва деце и младих*, Београд: Министарство просвете и спорта, Педагошко друштво Србије.
- Радовановић, И. (2006). Понашање наставника као фактор социјалне климе у разреду; у И. Радовановић, Б. Требјешанин и Н. Трнавац (ур): *Социјални односи у школи и проблеми у понашању ученика* (34-46). Београд: Учитељски факултет.
- Савовић, Б. (2002). Дисциплински проблеми у основној и средњој школи: мишљења наставника. *Зборник Института за педагошка истраживања* 34. 265-281.
- Спасић, А. (2008). *Извори и облици испољавања конфликтних ситуација између наставника и ученика* – докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.
- Horne, M. A., Stoddard, L. J., Bell, D.C. (2007). Group Approaches to Reducing Aggression and Bullying in School. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 4, 262–271.
- Yoon, J., Bauman, S., Choi, T., Hutchinson, S. A. (2011). How South Korean teachers handle an incident of school bullying. *School Psychology International* 32 (3). 312-329.

THE ROLE OF TEACHERS AND EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PREVENTION OF PEER VIOLENCE

BA Miloš Mitrović – a PhD student at The Faculty of Law, University of Niš

Abstract: *There is almost no person, who did not experience in their childhood some kind of violence in the interaction with their peers. Those people, with the every new case of peer violence, which comes into public, experience again negative experiences, which they experienced in their childhood. Therefore, a huge interest of scientific and wider public in the problem of peer violence and questions regarding its prevention is not a wonder. The role of a teacher in the prevention of such violence is essential; however, one gets impression that he is a figure, who is not extremely interested in that, and therefore, it is no wonder that a lot of children do not seek teacher's help, nor do they expect that he will offer help. This statement has been analyzed in the work through the understanding of a wider social context of peer violence, which is shown mainly in the disparity between the system of values, which is promoted at school by teachers, and the system of values, which generally prevails in the society. Special attention has been paid to a certain number of mechanisms – preventive and intervening, which are at disposal for teachers and educational institutions in the context of stopping peer violence. According to the study, conceptualized in such a way, we came to the conclusion that educational institutions and, first of all, teachers can be successful in the prevention of peer violence if they build an adequate relationship with their students and show their willingness to help. However, even on that condition, the effect of measures, which they would undertake, would be of limited reach, if it does not come to the change of social ambience, in which the students grow up, and which has marginalized the function of educational institutions to a great extent in the previous decades.*

Key words: *peer violence, prevention, teachers, educational institution, peers*

ŽELJA USPJEŠNIJIH UČENIKA ZA ISTICANJEM, U DRUGOM CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE, VRŠNJAČKO NASILJE ILI NE

Biljana Joksimović*
Master učitelj
OŠ „Vukašin Radunović“ Berane

Sažetak: *Vršnjačkog nasilja je oduvijek bilo u školi. To je nekada pripisivano manjku vaspitanja, nekulturi, neprilagođenosti i slično. Svjedoci smo, da je vršnjačko nasilje sve prisutnije i njegovi oblici sve raznovrsniji. Fizičko nasilje u školi se lako uočava jer predstavlja fizičko zlostavljanje jednog ili više učenika od strane jednog ili grupe učenika. Verbalno nasilje se teže da primijetiti. Učenici često ne žele prijaviti verbalno nasilje iz straha od osvete, osude, neshvatanja i eventualnog povećanja verbalnog nasilja. Međutim, verbalno nasilje se dešava i u prisustvu nastavnika, tokom nastave. Ovdje se prije svega misli na želju za isticanjem pojedinih, uspješnih učenika, nad manje uspješnim učenicima. Uspješni učenici, uglavnom, ne pokazuju dovoljno strpljenja dok odgovaraju, rješavaju zadatak ili vrše bilo koju drugu školsku aktivnost, učenici koji su manje uspješni. Oni reaguju prilično napadno, daju odgovore ne dopuštajući drugim učenicima, kojima je to potrebno, da razmisle, prisjete se i formulišu odgovor. Agresivan nastup dobrih učenika utiče na samopouzdanje manje uspješnih učenika. To podstiče njihovo isključivanje iz zajedničkih aktivnosti i neravnopravno učešće u radu, sprječava da se razvijaju u skladu sa sopstvenim mogućnostima i sposobnostima. Mogli bismo reći, da je ovdje riječ o jednoj vrsti psihološkog, odnosno, emocionalnog nasilja među vršnjacima, kojeg sami učenici nisu svjesni. U ovom slučaju, uloga nastavnika je od neprocjenjivog značaja. Budući da u Crnoj Gori, a ni u okruženju, nema dostupnih podataka o ovoj vrsti vršnjačkog nasilja, uočena je potreba da se ovaj problem dublje analizira. Stoga je, na osnovu dostupne literature i iskustva praktičara, osmišljeno manje istraživanje koje će donekle pokušati da pruži informacije koje bi dodatno pomogle da se uočeno ponašanje kontroliše.*

Ključne riječi: *učenici, nastava, vršnjačko nasilje, nastavnik.*

UVOD

Nasilje u školi je sve učestalije, a javlja se u najrazličitijim oblicima, koje je nekada veoma teško uočiti. „Školsko nasilje je sličan deo složenog društvenog tkanja, ali ono ima svoje posebnosti po kojima se prepoznaje“ (Popadić, 2009). Nekada je nasilničko ponašanje pojedinaca tumačeno kao nedostatak vaspitanja, nekultura, neprilagođenost i slično. Nasilje se manifestuje kao zlonamjerno ponašanje pojedinaca ili grupa čime se izaziva fizička ili emocionalna šteta djetetu koje nije u stanju da se samostalno zaštiti i odbrani (Olweus, 1998; Bilić, 2013). Nasilničko ponašanje, Tattum definiše kao namjerno, svjesnu želju usmjerenu povrjeđivanju i stvaranju neugode drugoj osobi. A Rigby, nasilničko ponašanje karakteriše kao štetno ponašanje koje snažniji pojedinci ili skupina koriste protiv onih koji imaju manje moći, ističući pri tome, da je riječ o ponovljenom ponašanju u kojem počinitelji često pronalaze zadovoljstvo, da ono traje godinama, a da okruženje to ne primijeti i ne reaguje (Nikčević-Milković i sar., 2012).

Škola ima izuzetno značajnu ulogu u formiranju i razvoju ličnosti djeteta. Školska disciplina, koja je neophodna, nekada dovodi u pitanje uspostavljanje prijateljskih, prijatnih i toplih odnosa među učenicima. Ograničeno vrijeme boravka u školi, programiran rad i nastavni ishodi, uskraćuju mogućnost bližeg povezivanja svih aktera nastave, a „nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti svih učenika te međusobnog poštovanja između nastavnika i učenika i obrnuto, može biti rizičan faktor nasilja u školi (Bilić, 2013). Nastavnici moraju pomoći učenicima, pružajući im podršku,

---

* biljana65@t-com.me

uspostavljajući i unapređujući među njima različite oblike saradnje i komunikacije, razvijajući njihovo međusobno razumijevanje i toleranciju.

Prema istraživanju UNICEF-a sprovedenog u Srbiji, 65% učenika je barem jednom bilo izloženo nekom obliku agresivnog ponašanja, dok je svaki četvrti ispitanik u toku svog školovanja više puta trpio maltretiranje. Slična istraživanja su takođe sprovedena i u Hrvatskoj i pokazalo se da je u osnovnim i srednjim školama zabilježeno 1577 slučajeva vršnjačkoga nasilja. Dok je u Crnoj Gori, prema iskazima roditelja, svako drugo dijete osjetilo surovost vršnjačkog nasilja. Ovom prilikom se pokazalo da više od polovine ispitanika iz roditeljske populacije, smatra da su njihova djeca izložena vršnjačkom nasilju u toku školske godine¹²⁸ (Baraković, Išaretović, 2015).

Odnosi među učenicima – povod za pojavu vršnjačkog nasilja

Razredni, odnosno odjeljski ambijent može biti značajan generator učeničke agresivnosti, koja često kulminira vršnjačkim nasiljem. Naime, ograničeni prostor učionice, u kojem boravi relativno veliki broj učenika, poštovanje pravila kojima se uspostavlja red u njoj, uvažavanje potreba drugih, javno nastupanje i izloženost odjelenjskoj kritici ili pohvali, ne/spremnost učenika na saradnju i timski rad i niz drugih razloga, mogu biti ozbiljni povodi za agresivna ponašanja vršnjačkih grupa ili pojedinaca. Pritom, učenici imaju ozbiljne obaveze i odgovornost prema postavljenim ciljevima, strahujući od mogućeg neuspjeha, opsjednuti su očekivanjima nastavnika, roditelja i svog šireg socijalnog okruženja. Pretjerano ambiciozni učenici imaju naglašene potrebe za isticanjem i nametanjem vlastitog mišljenja, pokazivanjem nadmoćnosti, stoga često uzrokuju razdražljivost i „napetost oko sebe i svojim ponašanjem izazivaju negativne reakcije dijela ili čitavog razreda (Ollweus, 1998; Bilić, 2013). U želji da dokažu svoju superiornost, oni zapravo pokazuju manjak strpljenja, tolerancije, empatije i kolegijalnosti. Usljed nezajazljive želje za isticanjem, nastoje da prvi daju odgovore, odgovarajući na pitanja koja nisu upućena njima već njihovim drugarima. Skloni su, u svom stilu, da dopunjavaju tuđe odgovore, ili da odgovaraju na pitanja koja nastavnik nije uspio do kraja da artikuliše, odnosno ponudi cijelom odjeljenju. Uprkos pokušajima nastavnika da obuzdaju takve učenike, najčešće to završava neuspjehom, koji frustrira ne samo nastavnike, već i sve druge učenike u odjeljenju. Sve to, bez sumnje, iritira druge učenike, oni trpe bezobzirnu i permanentnu torturu od svojih nepristojnih kolega. Većina pristojnih učenika to toleriše, pokazujući razumijevanje i nalazeći opravdanje, a sve u cilju prihvatanja od strane tih bezobzernih, navalentnih i nerijetko kognitivno superiornijih kolega, smatrajući da upravo oni imaju pravo na takva ponašanja. Pokazalo se da to sve ima određeni prag tolerancije, koji traje do trenutka kada pristojni učenici ne shvate vlastiti položaj, odnosno, postanu svjesni da ih drugi omalovažavaju, ponižavaju i zloupotrebljavaju njihovo strpljenje. To saznanje, po pravilu, kulminira većim ili manjim konfliktima, te drugim neželjenim scenama. Za ambiciozne učenike to predstavlja veliko iznenađenje, zato burno reaguju, vrijeđaju i omalovažavaju sve one koji im se suprotstavljaju, vjerujući da su njihova ponašanja na mjestu.

Učenici jednog odjelenja uspostavljaju raznovrsne međusobne komunikacije i odnose, mada se po mnogo čemu bitno razlikuju. Oni su samo približno istog uzrasta, ali se razlikuju po iskustvu, znanju, sposobnostima, mogućnostima, osjetljivosti, dolaze iz drugačijih sredina i porodica, imaju manje ili više slične stavove i mišljenja i pokušavaju se uklopiti, čuvajući ili gubeći svoj identitet. Te razlike najčešće dovode do sve ozbiljnije međusobne netrpeljivosti i „stvaranja konfliktnih veza koje osnažuju agresivno ponašanje“ (Essau i Conradt, 2006). Nekada ta netrpeljivost proizvede izvjesni sukob „koji sam po sebi, nije ni pozitivan ni negativan, svakodnevan je i javlja se na svim mjestima gdje ljudi obitavaju: vrtići, škole, obitelji...“ (Popović, 2008). Praksa pokazuje da sukob, slabijeg ili jačeg intenziteta, može da traje sve dotle dok su učenici skupa u istom odjeljenju. Sukobi ove vrste katkad, zbog svog intenziteta, kulminiraju i završavaju se vršnjačkim nasiljem. Ponavljanje i trajanje agresije razlikuje nasilje u školi od drugih vrsta neprihvatljivog ponašanja. Ono može biti direktno i indirektno,

---

¹²⁸ Rezultati istraživanja odnose se na slučajeve djece koja su doživjela neki oblik vršnjačkog zlostavljanja, a sprovedeno je u 22 zemlje u Evropi (Baraković, Išaretović, 2015).

a može se iskazati kao fizičko, verbalno, emocionalno, polno i ekonomsko. Iako školsko nasilje može nastati na raznim mjestima i u različitim situacijama, ono se uglavnom ispoljava u školskoj zgradi i pripadajućim objektima u sastavu škole, uključujući školsko dvorište i puteve od škole do kuće i obrnuto. (Černi Obrdali i sar., 2008). Ovome bismo mogli dodati i psihološko povređivanje, kao što je „zastrašivanje, sramoćenje, socijalna izolacija i slično [...], nanošenje štete, a šteta je nešto što škodi onome kome je naneta i što bi on želeo da izbegne [...], mada se pod štetom od nasilja najpre pomišlja na fizičku povredu, psihičke ozlede mogu da budu i veće“ (Popadić, 2009). Shodno tome, pod nasiljem se podrazumijevaju i pojave koje se u školi manifestuju odvajanjem učenika od drugih, njihovo isključivanje, odnosno, izbjegavanje, zatim, dovođenje u poziciju neravnopravnosti i nejednakosti. To dovodi do izvjesne izolacije pojedinih učenika, izaziva nedruženje, ignorisanje i neprihvatanje po bilo kom osnovu. Osim toga, takvo ponašanje prerasta u nasilje koje se ispoljava isključivanjem iz grupe vršnjaka i različitih oblika socijalnih aktivnosti, podrazumijeva i uskraćivanje informacija, odnosno „...kad netko hotimično zadaje ili nastoji zadati, ozlijedu ili neugodnost drugome...“ (Olweus, 1998; Bilić, 2013).

METODOLOŠKA OSNOVA

Analizom dostupnih teorijskih izvora i aktuelne vaspitno-obrazovne prakse, shvatili smo da učenici u odjeljenju zbog različitih psihofizičkih, emocionalnih i drugih osobina, te načina ispoljavanja svojih potreba, nerijetko, jedni kod drugih izazivaju negativne reakcije koje često prerastaju u sukobe koji se ponavljaju i traju. Revolt pojedinih učenika i neprimjerena reakcija drugih, katkad dovode do specifičnog vršnjačkog nasilja u odjeljenju. Ono se može ponavljati svakodnevno, a nekada i na svakom času. Shodno tome, definisan je *predmet istraživanja koji glasi*: Mogu li se neskrivene pretenzije uspješnijih učenika za isticanjem, posmatrati kao vršnjačko nasilje ili ne. Riječ je o istraživanju eksplorativnog karaktera, a sprovedeno je u namjeri da se sagleda uticaj vaspitno-obrazovne klime u odjeljenju i njenih reperkusija na ponašanje učenika. Namjeravali smo, zapravo, da utvrdimo, da li manje uspješni učenici doživljavaju pretenzije uspješnijih učenika za isticanjem, kao svojevrsno vršnjačko nasilje, odnosno, da li to utiče na njihovo nezadovoljstvo u odjeljenju. Stoga bi *cilj ovog istraživanja bio*: Ispitati da li manje uspješni učenici, u drugom ciklusu osnovne škole, doživljavaju agresivno isticanje uspješnih učenika, čime pokazuju manjak razumijevanja za učenike koji rade sporije, kao svojevrsno vršnjačko nasilje. Ovako definisan cilj istraživanja omogućio je postavljanje konkretnih *istraživačkih zadataka*: *prvim istraživačkim zadatkom* se željelo ispitati da li su učenici koji najčešće uskraćuju pravo na odgovor drugim učenicima, uglavnom oni s odličnim školskim uspjehom; *drugi zadatak* je fokusiran na ispitivanje stavova učenika koji uskraćuju pravo drugima da odgovaraju, da li su svjesni da time vrše nasilje nad drugarima skromnijeg znanja i sposobnosti; *treći zadatak* je usmjeren na ispitivanje subjektivnog osjećanja i procjene sopstvenih vrijednosti, učenika kojima su uskraćena prava na odgovor; *četvrti istraživački zadatak* traga za odgovorima da li učenici kojima je uzurpirano pravo na odgovor, negoduju, odnosno upozoravaju svoje drugare da im to smeta.

Uvažavajući saznanja i iskustva do kojih su došli raniji istraživači, te prethodno definisani predmet, cilj i zadatke istraživanja, osnovano je postavljena *glavna istraživačka hipoteza koja glasi*: Manje uspješni učenici, neskrivene potrebe uspješnijih učenika za isticanjem, doživljavaju kao svojevrsno vršnjačko nasilje. *Sporodne hipoteze* proizilaze iz postavljenih istraživačkih zadataka i u saglasju su sa njima: *prva sporodna istraživačka hipoteza* pretpostavlja da su učenici koji najčešće uskraćuju pravo na odgovor drugim učenicima, uglavnom odličnog školskog uspjeha; *druga* pretenduje da verifikuje pretpostavku da učenici koji uskraćuju pravo drugima da odgovaraju, nisu svjesni da time vrše nasilje nad drugarima skromnijeg znanja i sposobnosti; *treća hipoteza*, s obzirom na zadatak iz kojeg je izvedena, trebalo bi da potvrdi stav, da se učenici kojima je uskraćen odgovor osjećaju manje vrijednima; *četvrta hipoteza* je usredsređena na prikupljanje argumenata za potvrđivanje pretpostavke, da učenici kojima je uskraćeno pravo na odgovor, uglavnom ne upozoravaju svoje drugare da im takvo ponašanje smeta.

Uzorkom je obuhvaćeno 184 učenika dvije osnovne škole „Vukašin Radunović“ i „Vuk Karadžić“ u Beranama, od čega je polovina učenika četvrtog (49 dječaka i 43 djevojčice), a polovina učenika petog

razreda (43 dječaka i 49 djevojčica). Ispitanici su samostalno odgovarali na postavljena pitanja u toku nastave. Tom prilikom nije bilo nejasnoća i potrebe za dodatnim objašnjenjima nastavnika. S obzirom na prirodu odabranog problema, korištena je *metoda teorijske analize i deskriptivna metoda*. Za ovu priliku, korištena je *tehnika anketiranja, a kao istraživački instrument*, korišten je anonimni *anketni upitnik* namijenjen učenicima, strukturisan od 20 pitanja, od kojih su dva otvorenog, a 18 zatvorenog tipa. Imajući u vidu veličinu uzorka, istraživanje ima ograničen domet i značaj. Iako se naši ispitanici razlikuju po uzrastu, polu i uspjehu, veličina uzorka nas upozorava da ne izvodimo opšteobavezujuće zaključke i generalizacije bez ostatka. To ne znači da dobijeni rezultati ne mogu biti korisni i podsticajni drugim istraživačima da se ozbiljnije bave ovom vječno aktuelnom problematikom.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kao što smo već naglasili anketni upitnik je sadržavao dvadeset pitanja, ali su ovdje, zbog ograničenog prostora, interpretirani rezultati dobijeni samo na osnovu devet pitanja, koja na relevantan način prikazuju da li su i u kojoj mjeri osnovane postavljene istraživačke hipoteze.

Tabela br. 1

Raz.	Br. uč.	Pol	2. Odgovor daje drugi učenik na njemu ne postavljeno pitanje								Ukupno	
			Br.	%	Da		Ponekad		Ne		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	27	55,10	18	36,73	4	8,16	49	100
		Ž	43	46,73	20	46,51	20	46,51	3	6,97	43	
V	92	M	43	46,73	21	48,83	17	39,53	5	11,62	43	100
		Ž	49	53,26	26	53,06	19	38,77	4	8,16	49	
Sv ega	184	M	92	50	48	52,17	35	38,04	9	9,78	92	100
		Ž	92	50	46	50,00	39	42,39	7	7,60	92	

Rezultati anketiranja učenika, nedvosmisleno su pokazali da nadpolovična većina njih tvrdi da u odjeljenju postoje učenici koji kontinuirano preduhitruju svoje drugare i daju odgovor na pitanja koja njima nisu postavljena, što dokazuje potvrđan odgovor 55,10% dječaka i 46,51% djevojčica četvrtog razreda, kao i 48,83% dječaka i 53,06% djevojčica petog razreda.

Tabela br. 2

Raz.	Br. uč.	Pol	6. Uspjeh učenika koji odgovaraju umjesto drugih								Ukupno	
			Br.	%	Odlični		Vrlodobri		Ostali		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	37	75,51	8	16,32	4	8,16	49	100
		Ž	43	46,73	33	76,74	9	20,93	1	2,32	43	
V	92	M	43	46,73	35	81,39	6	13,95	2	4,65	43	100
		Ž	49	53,26	37	75,51	9	18,36	3	6,12	49	
Sv ega	18 4	M	92	50	72	78,26	14	15,21	6	6,52	92	100
		Ž	92	50	70	76,08	18	19,56	4	4,34	92	

Više od tri četvrtine anketiranih učenika je navelo, da su učenici koji najčešće uskraćuju pravo na odgovor drugim učenicima, uglavnom oni s odličnim uspjehom, što je ovim istraživanjem i pretpostavljeno. U četvrtom razredu je tu pretpostavku potvrdilo 75,51% dječaka i 76,74% djevojčica, što potkrepljuju i rezultati dobijeni u petom razredu, 81,39% dječaka i 75,51% djevojčica.

Tabela br. 3

Raz.	Br. uč.	Pol	8. Namjera odgovaranja na pitanja drugih učenika								Ukupno	
			Br.	%	Dokazuju da su bolji		Nestrpljivi su		Nekulturni su		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	18	36,73	21	42,85	10	20,40	49	100
		Ž	43	46,73	12	27,90	21	48,83	10	23,25	43	
V	92	M	43	46,73	19	44,18	20	46,51	4	9,30	43	100
		Ž	49	53,26	18	36,73	21	42,85	10	20,40	49	
Sve ga	184	M	92	50	37	40,21	41	44,56	14	15,21	92	100
		Ž	92	50	30	32,60	42	45,65	20	21,73	92	

Izneseni stavovi ispitanika, o pitanju potrebe uspješnijih učenika da se ističu, pokazuju, da je oni nisu vidjeli kao njihovu želju da dokažu da su bolji od drugih i kao odraz nekulture. Oni su je u najvećem broju ocijenili kao nestrpljivost, što potvrđuje više od jedne trećine odgovora učenika četvrtog razreda, 42,85% dječaka i 48,83% djevojčica, kao i učenika petog razreda, 46,51% dječaka i 44,56% djevojčica.

Tabela br. 4

Br. uč.	Br. uč.	Pol	9. Razmišljaju li ti učenici o osjećanjima drugih učenika								Ukupno	
			Br.	%	Razmišljaju		Nisam siguran/a		Ne razmišljaju		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
I IV	9 2	M	49	53,26	6	12,24	21	42,85	22	44,89	49	100
		Ž	43	46,73	1	2,32	19	44,18	23	53,48	43	
V	9 2	M	43	46,73	9	20,93	15	34,88	19	44,18	43	100
		Ž	49	53,26	10	20,40	23	46,93	16	32,65	49	
Sve ga	1 8 4	M	92	50	15	16,30	36	39,13	41	44,56	92	100
		Ž	92	50	11	11,95	42	45,65	39	42,39	92	

Rezultati istraživanja daju mišljenje ispitanika, kojim ponašanje superiornih učenika nije okarakterisano kao sasvim svjesno jer oni uglavnom pri davanju odgovora ne razmišljaju o drugarima kojima svojim ponašanjem uskraćuju prava da se pokažu. Tako misli 44,89% dječaka i 53,48% djevojčica četvrtog razreda, sa tim se slaže 44,18% dječaka, dok su svoje neslaganje sa tim iskazale djevojčice petog razreda, njih 46,93% nisu sigurne u to da učenici prilikom odgovaranja ne/razmišljaju o osjećanjima učenika kojima se uskraćuje mogućnost odgovaranja na pitanje.

Tabela br. 5

Raz.	Br. uč.	Pol	10. Osjećanja učenika kojima je uskraćeno odgovaranje								Ukupno	
			Br.	%	Ljutito		Poniženo		Sve jedno im je		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	9	18,36	23	46,93	17	34,69	49	100
		Ž	43	46,73	8	18,60	24	55,81	11	25,58	43	
V	92	M	43	46,73	13	30,23	21	48,83	9	20,93	43	100
		Ž	49	53,26	14	28,57	23	46,93	12	24,48	49	
Sve ega	184	M	92	50	22	23,91	44	47,82	26	28,26	92	100
		Ž	92	50	22	23,91	47	51,08	23	25,00	92	

Našim istraživanjem došli smo do podataka o subjektivnom osjećanju i procjeni sopstvenih vrijednosti učenika kojima su uskraćena prava na odgovor. Oni pokazuju da se kod učenika kojima je uskraćena mogućnost davanja odgovora, u manjoj mjeri javlja osjećanje ljutnje ili im je pak svejedno. Skoro polovina ispitanih učenika je reklo da se zbog toga osjeća poniženo, u četvrtom razredu 46,93%

dječaka i 55,81% djevojčica, a u petom razredu, 48,83% dječaka i 47,82% djevojčica se takođe složilo sa tim.

Tabela br. 6

Raz.	Br. uč.	Pol	12. Obeshrabruje li učenike isticanje nekih učenika								Ukupno	
			Br.	%	Da		Ponekad		Ne		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	13	26,53	14	28,57	22	44,89	49	100
		Ž	43	46,73	5	11,62	11	25,58	27	62,79	43	
V	92	M	43	46,73	12	27,90	17	39,53	14	32,55	43	100
		Ž	49	53,26	15	30,61	18	36,73	16	32,65	49	
Svega	184	M	92	50	25	27,17	31	33,69	36	39,13	92	100
		Ž	92	50	20	21,73	29	31,52	43	46,73	92	

Rezultati istraživanja pokazuju da ponašanje učenika koji uskraćuju pravo drugima da odgovaraju, ponekad obeshrabruje učenike kojima je to pravo uskraćeno, što kaže nešto više od jedne trećine učenika petog razreda, odnosno, 39,53% dječaka i 36,73% djevojčica, dok učenike četvrtog razreda takvo ponašanje učenika ne obeshrabruje, što tvrdi 44,89% dječaka i 62,79% djevojčica.

Tabela br. 7

Raz.	Br. uč.	Pol	13. Mišljenje učenika da li su nasilni učenici koji odgovaraju								Ukupno	
			Br.	%	Da		Pomalo		Ne		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	19	38,77	12	24,48	18	36,73	49	100
		Ž	43	46,73	13	30,23	12	27,90	18	41,86	43	
V	92	M	43	46,73	17	39,53	15	34,88	11	25,58	43	100
		Ž	49	53,26	18	36,73	16	32,65	15	30,61	49	
Svega	184	M	92	50	36	39,13	27	29,34	29	31,52	92	100
		Ž	92	50	31	33,69	28	30,43	33	35,86	92	

Dobijeni rezultati istraživanja potvrđuju da veliki broj učenika, uprkos tome što ih ne obeshrabruje, agresivno ispoljavanje želje i potrebe za isticanjem, drugih, uglavnom uspješnijih učenika, doživljavaju kao nasilno, što tvrdi nešto malo više od jedne trećine učenika, 38,77% dječaka i 30,23% djevojčica četvrtog razreda, a u petom razredu, 39,53% dječaka i 36,73% djevojčica.

Tabela br. 8

Raz.	Br. uč.	Pol	17. Upozori li učenik drugog učenika da ne odgovara na njemu postavljeno pitanje								Ukupno	
			Br.	%	Da		Rijetko		Ne		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	11	22,44	24	48,97	14	28,57	49	100
		Ž	43	46,73	11	25,58	14	32,55	18	41,86	43	
V	92	M	43	46,73	13	30,23	14	32,55	16	37,20	43	100
		Ž	49	53,26	12	24,48	15	30,61	22	44,89	49	
Svega	184	M	92	50	24	26,08	38	41,30	30	32,60	92	100
		Ž	92	50	23	25,00	29	31,52	40	43,47	92	

Podaci pokazuju, da učenici kojima je uzurpirano pravo na odgovor, uglavnom ne negoduju, odnosno ne upozoravaju svoje drugare da im to smeta. U prilog tome, utvrđeno je da u najvećem broju učenici rijetko ili uopšte ne upozoravaju svoje drugove da ne odgovaraju umjesto njih, što u četvrtom razredu rijetko čini skoro polovina ili 48,97% dječaka, dok nešto manje od polovine, odnosno, 41,89% djevojčica ih uopšte ne upozorava; u petom razredu ih ne upozoravaju dječaci, njih 37,20% i nešto više djevojčica, odnosno, njih 44,89%.

Tabela br. 9

Raz.	Br. uč.	Pol	18. Zašto ga ne upozorava								Ukupno	
			Br.	%	Plaši se		Neće da se zamjera		Ne interesuje ga		Br.	%
					Br.	%	Br.	%	Br.	%		
IV	92	M	49	53,26	5	10,20	26	53,06	18	36,73	49	10
		Ž	43	46,73	4	9,30	33	76,74	6	13,95	43	0
V	92	M	43	46,73	6	13,95	27	62,79	10	23,25	43	10
		Ž	49	53,26	8	16,32	31	75,51	10	20,40	49	0
Sv eg a	18 4	M	92	50	11	11,95	53	57,60	28	30,43	92	10
		Ž	92	50	12	13,04	64	69,56	16	17,39	92	0

Rezultati istraživanja pokazuju da se učenici ne plaše da upozore svoje drugove da ne odgovaraju na njima postavljena pitanja ili nemaju interesovanja da ih upozore. Međutim, više od polovine učenika ne upozorava svoje drugare, zadirući od mogućeg zamjerenja, a to tvrdi 53,06% dječaka i 76,74% djevojčica četvrtog razreda, kao i 62,79% dječaka i 75,51% djevojčica petog razreda.

DISKUSIJA REZULTATA

Dobijeni rezultati, nedvosmisleno potvrđuju stav, da u svakom odjeljenju postoje učenici koji kontinuirano preduhitruju svoje drugare i daju odgovor na pitanja koja njima nisu postavljena, što je rekla polovina ispitanika, odnosno 52,17% dječaka i 50% djevojčica. Takođe, po mišljenju više od dvije trećine učenika, uglavnom su to odlični učenici koji nemaju dovoljno strpljenja ni tolerancije prema prosječnim i ispodprosječno uspješnim kolegama, kako tvrdi 78,26% dječaka i 76,08% djevojčica. Ipak, ponašanje superiornih učenika nije okarakterisano kao sasvim svjesno jer oni uglavnom pri davanju odgovora ne razmišljaju o drugarima, kojima svojim ponašanjem uskraćuju prava da se pokažu, po mišljenju 44,56% dječaka i 42,39% djevojčica. Međutim, kako potvrđuju dobijeni rezultati, učenici kojima je uskraćeno pravo da pruže odgovor na pitanje nastavnika, osjećaju se poniženo, što je iznijelo 47,82% dječaka i 51,08% djevojčica. Dakle, ponašanjem nekih, uglavnom uspješnijih učenika, se drugim, manje uspješnim učenicima, uskraćuje sloboda mišljenja i izražavanja, ograničava im se mogućnost afirmacije, neometanog iskazivanja, što im takođe, stvara neprijatnosti, izaziva neugodnosti i proizvodi negativne emocije. Sve to, manje uspješnim učenicima prouzrokuje frustracije i nezadovoljstvo, koje se suzbija, krije, trpi, ali traje. Iako su uspješniji učenici nesvjesni da svojim ponašanjem i pretjeranom agresivnom i navalentnom ambicioznošću, vrše nasilje nad drugovima, oni svojim istrajavanjem u namjeri da se pokažu i dokažu, uprkos upozorenjima bilo učenika ili nastavnika, nastavljaju da druge učenike stavljaju u neravnopravan i nerijetko omalovažavajući položaj. Najčešće se to dešava manje uspješnim učenicima, odnosno, učenicima koji nemaju afiniteta za isticanjem, nisu pričljivi, nenametljivi su i tihi, povučeni u sebe i imaju manji broj prijatelja „Oni su oprezni, mirni, povučeni, pasivni, sramežljivi, lako zaplaču, osim toga, oni su bojažljivi, nesigurni, utučeni, imaju negativan stav o sebi“ (Zadravec, Uzelac i sur., 2014).

Ipak, prema mišljenju većine ispitanika, to što se osjećaju poniženo, nije od presudnog značaja da bi se oni osjećali obeshrabreno, što tvrdi 39,13% dječaka i 46,73% djevojčica. No, nekorektno ponašanje svojih drugara iz odjeljenja oni najčešće nazivaju nasilništvom, a to potkrepljuju dobijeni rezultati po kojima 39,13% dječaka i 33,69% djevojčica, odnosno nešto malo više od jedne trećine misli tako. Interesantno je istaći da diskriminirani učenici uglavnom ne upozoravaju svoje drugove da ne odgovaraju na njima postavljena pitanja (41,30% dječaka i dječaka i 31,52% djevojčica%), zadirući od mogućeg zamjerenja, kako je navelo 57,60% dječaka i 69,56% djevojčica, što je više od polovine učenika. Dakle, oni upozorenje, koje bi uputili kolegama zbog ponašanja, kojim ih ometaju da se pokažu pred odjeljenjem i nastavnikom, vide kao zamjerenje drugima, što potvrđuje stav da se osjećaju inferiornim, odnosno manje vrijednima. Nesporno je da u istom odjeljenju borave i rade učenici koji su manje nametljivi i uspješni, ali i njihovi drugari koji, osim što su često i fizički snažniji,

imaju izraženije potrebe „za prevlašću, potčinjavanjem, žele sprovesti svoju volju, prkosni su i drski, agresivni, nagle ćudi, razdražljivi, impulsivni i neprilagođeni“ (Zadravec, Uzelac i sur., 2014). Svako suprotstavljanje superiornijim učenicima predstavlja povod njihovom burnom reagovanju, konfliktima i nasilju. Oni upozorenje od strane drugih učenika doživljavaju kao ugrožavanje sopstvene slobode i prava kojima raspolažu. „Neka se djeca nameću drugima jer imaju jaču strukturu ličnosti. Mentalno su čvršća, odlučnija, katkad i manje osjetljiva. Ponekad imaju vještine koje im omogućuju da čine štetu drugima, a da pri tom ne naude sebi samima. To mogu biti vještine tjelesnog obračunavanja, ali i dobro razvijene verbalne sposobnosti, brzina razmišljanja i govorenja koja im omogućuje da druge ismijavaju sve dok ih ne ponize“ (Rigby, 2006; Zadravec, Uzelac i sur., 2014).

Ovo je istraživanje, između ostalog, ukazalo na različitosti u ponašanju učenika različitog intelektualnog, emocionalnog i drugog potencijala, koje se negativno reflektuje na stvaranje harmoničnijih odnosa u odjeljenju. Naime, učenici koji agresivno nastupaju ne razmišljaju o osjećanjima drugih učenika. Njihov cilj je da dokažu svoju uspješnost, znanje, sposobnosti, ali pri tome ne uviđaju da druge učenike time stavljaju u neravnopravan položaj. Oduzimajući im mogućnost da odgovore na pitanja nastavnika, manje uspješni i manje sigurni učenici, gube i ono malo sigurnosti u sebe, povlače se i postaju još pasivniji i inferiorniji. Sve navedeno, dopušta nam da postavljene hipoteze ovog malog istraživanja, možemo nedvosmisleno prihvatiti, a kako se glavnom hipotezom pretpostavilo, a istraživanjem potvrdilo, mogli bismo reći, da manje uspješni učenici, neskrivene potrebe uspješnijih učenika za isticanjem, doživljavaju kao svojevrsno vršnjačko nasilje. U tom slučaju, nastavnik je dužan da uspostavi red u učionici, ukaže na nedostatke u ponašanju i upozori na posljedice koje njihovi drugovi mogu imati usled nedostatka međusobnog poštovanja. U vezi s tim, valja imati u vidu i stav da pravila „ukoliko se usvoje na demokratski način, učešćem svih učenika, u većoj mjeri će se poštovati, nego ako ih nametnu nastavnici“ (Tomić Latinac, Nikčević Milković, 2009). Socijalizacija učenika, umijeće komunikacije, stvaranje i razvijanje korektnih interpersonalnih odnosa, predstavlja takođe zadatak škole, jednako važan kao i obrazovanje. Prosocijalno ponašanje uz prisutnost empatije i altruizma, suprotno nametljivom, napadnom, agresivnom i nasilnom ponašanju u odjeljenju, mora biti cilj kojem se teži i koji se proklamuje, ne samo u školskom okruženju. Ovo istraživanje, kao i neka prethodna, upućuju na zaključak da bi sposobniji i uspješniji učenici morali da imaju više sluha za potrebe drugih, da nauče da čuvaju sebe od drugog, ali i drugog od sebe i svojih neskrivenih ambicija i želja, koje vjerovatno, na njihovu sreću, umiju pokazati i boriti se za njih. Oni najneobzirniji i najambiciozniji pojedinci bi trebalo da budu svjesni da i drugi učenici imaju iste ili manje ambicije i želje, ali do njihovog ostvarenja, nažalost ili na sreću, ne dolaze na isti način.

ZAKLJUČAK:

Primarni cilj ovog istraživanja bio je da se dođe do saznanja koja u izvjesnom smislu rasvjetljavaju problem vršnjačkog nasilja i pokazuju da li želje uspješnijih učenika za isticanjem u odjeljenju imaju negativne uticaje na učenike koji su manje uspješni. Dobijeni rezultati potvrđuju tezu, da uspješniji učenici, želje za vlastitim isticanjem ispunjavaju tako što bezobzirno odgovoraju na pitanja postavljena njihovim drugarima, što ima ozbiljan negativan uticaj na sigurnost, samopouzdanje i ambicioznost, školski manje uspješnih učenika. Ovi rezultati su indikativni, ali istovremeno i upozoravajući za nastavnike i uprave škola. Nažalost, prostor nam ne dozvoljava da studioznije proučimo i obrazložimo uzročno posleđične povezanosti između namjera i želja pojedinih učenika za isticanjem, s jedne strane, i konsekvenci takvog ponašanja na učenje i razvoj njihovih inferiornijih drugara, s druge strane. Bez obzira na to ograničenje, evidentno je da su manje uspješni učenici, pod latentnim pritiskom zbog nezajažljivih potreba za isticanjem njihovih školski uspješnijih drugara. Usljed toga, inferiorni učenici najčešće bezrazložno formiraju pjesimističke procjene o vlastitim vrijednostima, podešavajući svoja ponašanja u skladu s tim stavovima. Učenici jednog odjeljenja stupaju u raznovrsne interpersonalne odnose u svom odjeljenju, uprkos očiglednim različitostima. Usljed brojnih neusklađenosti u tom odnosu, izazvanih različitim karakternim osobinama, iskustvu, sposobnostima, mogućnostima, znanju, osjetljivosti učenika, oni vrše, odnosno, trpe, uzajamne pritiske kojima su manje ili više podležni, što je uslovljeno subjektivnim doživljajem i osjetljivošću pojedinaca. Mogli bismo reći, da su manje uspješni učenici podležniji, da zahvaljujući socijalnoj klimi u odjeljenju, međusobnoj privrženosti, uzajamnom poštovanju i podršci, ili pak u atmosferi odbojnosti, ignorisanja i

nepoštovanja, formiraju pogrešnu sliku o sebi, svojoj vrijednosti, mogućnostima i na kraju slobodi koju imaju u tom međuođnosu. Ipak, cilj razrednog kolektiva treba da bude razvijanje pozitivne klime i uzajamnog uvađavanja, gdje se učenici razvijaju kao samosvjesne ličnosti, formiraju pozitivnu sliku o sebi i u što manjoj mjeri trpe negativne uticaje okruženja u kojem borave, kako bi izrasli u zadovoljne i odgovorne osobe. Stoga je uloga nastavnika i njegov stil rada i ponašanja od ogromne važnosti. On treba da uvidi nekada neodgovarajuće ponašanje pojedinih, najčešće odličnih učenika, koje na izgled nema nasilan karakter. Međutim, usled čestog ponavljanja takvog rekli bismo, neprimjerenog ponašanja, agresivnog nastupa, svakodnevnog, dugog zajedničkog boravka u odjelenju u toku jedne školske godine, a svakako i zbog dugogodišnjeg zajedničkog suživota u toku školovanja, ono može i te kako ostaviti trajne posledice na ne tako uspješne učenike. Nastavnik dakle treba da njeguje međusobno uvađavanje učenika u učionici, ukazuje im na značaj razumijevanja, podrške, kulturne komunikacije i ophođenja i na taj način spriječi vršnjačko nasilje, izazvano željama i pretenzijama uglavnom odličnih učenika, da se istaknu i pokažu svoju uspješnost na uštrb drugih, manje uspješnih učenika.

LITERATURA:

1. Baraković, V., Išaretović, S. (2015). *Vršnjačko nasilje: Ispod (medijske) površine*. Medijski dijalozi, časopis za istraživanje medija i društva, 22, 2015. Podgorica.
2. Čern Obrdali, E. i sar.(2010). *Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine*. Zagreb. Društvena istraživanja, 19.
3. Essau, C. A., Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Nikčević-Milković, A., Šuto, A., Belančić, T. (2012). *Nasilje među vršnjacima – postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama*. Osijek. Zbornik III Znanstveno-stručni skup: Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici.
5. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom uškoli*. Zagreb: Školska knjiga. Bilić, V. (2013). *Nasilje među vršnjacima: Uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača*. Život i škola, 30 (2/2013), 193-201.
6. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd. Institut za psihologiju.
7. Tomić Latinac, M. i Nikčević Milković, A. (2009): *Procjena učinkovitosti UNICEF-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja*. Ljetopis socijalnog rada, 16, (3), 635-657.
8. Popović, D. (2014). *Prevenција vršnjačkog nasilja u školskom sistemu*. Inovacije u nastavi, XXVII, 2014/1, 74-83.
9. Zdravec, A., Uzelac, M. i sur. (2014). *Nasilje ostavlja tragove – zvoni za nenasilje*. Prikaz rezultata istraživanja o vršnjačkom nasilju i pregled programa prevencije vršnjačkog nasilja. Zagreb. Centar za mirovne studije, EU, Vlada Republike Hrvatske.

**DESIRE OF SUCCESSFUL PUPILS FOR EXERCISE IN THE SECOND CYCLE OF THE
ELEMENTARY SCHOOL IS VIOLENCE TOWARD PEERS OR NOT**

Biljana Joksimović*
MSc Teacher
Elementary School "Vukašin Radunović" Berane

Summary

Violence among peers has always been present in the school. This was once attributed to a lack of upbringing, lack of culture, lack of adjustment etc. We are witnessing that peer violence is increasingly present and its forms are more diverse. Physical violence in school is easily detected because it represents a physical abuse of one or more students by one or a group of students. Verbal violence tends to go unnoticed. Students often do not want to report verbal violence out of fear of revenge, condemnation, lack of understanding and eventual increase in verbal violence. However, verbal violence occurs in the presence of teachers, during classes. Here, first of all, is the desire of some successful students to distinguish themselves against less successful students. Successful students, in general, do not show enough patience while students who are less successful are giving answers, solving a tasks, or performing any other school activity. They react quite aggressively, they give answers without allowing other students, who need it, to think, recollect, and formulate the answer. The aggressive performance of good students affects the confidence of less successful students. This encourages their exclusion from joint activities, inequitable participation in work, preventing them from developing in accordance with their own abilities and capabilities. We might say that this is a kind of psychological violence, that is also emotional violence among peers, which the pupils themselves are not aware of. In this case, the role of teachers is invaluable. Since there are no available data on this type of peer violence in Montenegro or in the regional surrounding, the need for this problem to be further analyzed is noticed. Therefore, on the basis of available literature and experience of practitioners, deeper research is devised, which will try to provide more information that would further help controlling the observed behavior.

Key words: *pupils, teaching, peer violence, teacher.*

---

* biljana65@t-com.me

NASILNIČKO PONAŠANJE NA SPORTSKIM PRIREDBAMA-NORMATIVNA REŠENJA I PROBLEMI U SRBIJI

Dr Milica Kovačević, docent

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu¹²⁹

Mr Ljiljana Stevković, asistent

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu¹³⁰

Sažetak: Tokom poslednjih godina Srbija se susreće sa problemom nasilničkog ponašanja na sportskim priredbama, a neretko ovakvi događaji rezultiraju teškim telesnim povredama i velikim materijalnim štetama. Osim toga sportske manifestacije tako dobijaju negativnu konotaciju, iako bi sport trebalo da doprinese konstruktivnom razvoju dece i mladih. U cilju rešavanja ovih problema u Srbiji su usvajani novi i menjani već postojeći zakoni. U radu su data pojmovna opredeljenja nasilja na sportskim priredbama, a potom, primenom normativno-dogmatskog i komparativnog metoda, analizirana srpska zakonska rešenja uz osvrt na stanje i probleme u praksi, kao i na usaglašenost naše legislative sa međunarodnim, i posebno evropskim, standardima u ovoj oblasti. Svrha rada jeste da se posredno ukaže na moguće pravce reformisanja postojećih rešenja.

Ključne reči: nasilje, sport, huliganizam, zakon.

Uvodna razmatranja¹³¹

Nasilje na sportskim priredbama predstavlja problem sa kojim se susreću mnoge države. Jedan od najpoznatijih slučajeva nasilja odigrao se u Briselu, na stadionu Heysel, 1985. godine, neposredno pre odigravanja finalnog meča Kupa evropskih šampiona između Juventusa i Liverpula, kada je 39 navijača izgubilo život. UEFA je potom izrekla zabranu učestvovanja u svim evropskim takmičenjima za fudbalske klubove Ujedinjenog kraljevstva, a Britanci su kasnije osmislili kompleksnu strategiju za suzbijanje huliganizma, na koju se danas ugledaju mnoge druge države.

Tragičnih događaja sa teškim posledicama bilo je i u drugim evropskim zemljama, kao i u Južnoj Americi (najviše u Brazilu) i Australiji, pa neki autori čak navode da je nasilje na sportskim priredbama, pre svega, karakteristično za ove delove sveta (Newson, 2017: 4). Iako se u medijima i literaturi o nasilju u vezi sa sportom i, konkretnije, huliganizmu neretko govori kao o "engleskoj bolesti" činjenice ipak govore u prilog tome da je u pitanju pojava poznata svuda u svetu, a uz to i zabeležena u istorijskim spomenicima koji datiraju vekovima unazad. Tako je još u Starom Rimu dolazilo do sukobljavanja "plavih" i "zelenih" navijača na trkama dvokolica (Frosdick, Marsh, 2005: 120), a agresivnost su gledaoci ispoljavali i pri posmatranju gladijatorskih borbi (Dimovski, Ilić, 2015: 120). Ipak, tek u drugoj polovini 20. veka nasilje na sportskim priredbama počinje da izaziva pažnju kao opasan društveni problem, jer tada sport postaje delatnost od ogromnog komercijalnog i globalnog značaja.

U literaturi pronalazimo različite definicije nasilja u sportu. Terry i Jackson navode da nasilje u sportu predstavlja štetno ponašanje koje nema direktne veze sa nadmetanjem u sportu i stoga vodi

---

¹²⁹ bucak80@gmail.com

¹³⁰ stevkoviclj@gmail.com

¹³¹ Rad predstavlja rezultat rada na projektu *Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova kreiranja efikasnih mera za njegovo suzbijanje*, br. 179044. Projekat implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

nekontrolisanoj agresiji mimo sportskih pravila, koja služi kompeticiji u unapred zadatim okvirima (Terry, Jackson, 1985: 27). Nasilje u sportu se može podeliti na nasilje između sportista, odnosno nasilje na terenu, i nasilje posmatrača/navijača, odnosno nasilje van terena, mada se neretko ovi oblici nasilja prepliću, posebno onda kada nasilje na terenu izazove nasilje među navijačima (Spaaij, 2006: 10).

Dobro je poznato da se nasilje u sportu najčešće ispoljava na fudbalskim utakmicama, pa se tako naučna istraživanja često bave huliganizmom fudbalskih navijača, mada je ovaj oblik nasilja samo jedna komponenta ukupnog nasilja u sportu. Međutim, mora se priznati da nasilje između samih sportista i druge situacije u kojima se ispoljava nasilje sportista i posmatrača sportskih događaja nemaju ni izbliza onaj značaj kakav ima nasilje manifestovano kroz huliganizam, i to, nažalost, upravo na fudbalskim utakmicama. Tako se fudbalski huliganizam tokom nekoliko poslednjih decenija jasno izdvaja u odnosu na druge forme nasilja u sportu, jer on ne podrazumeva samo incidentne situacije u kojima nezadovoljni navijači napadaju sportske arbitre ili pak protivničke igrače, već sve češće i masovne okršaje tabora suprotstavljenih navijača, kao i sukobljavanje navijačkih grupa sa policijom (Spaaij, 2006: 11).

Treba naglasiti da je fudbalski huliganizam fenomen koga prate brojne nedorečenosti, počevši od toga da nije jasno definisano ni šta zapravo on podrazumeva. Tako se u literaturi navodi da je u pitanju tek jedan široko shvaćen koncept koji obuhvata razne forme nedoličnog i nasilnog ponašanja fudbalskih navijača masovno okupljenih na jednom mestu. Uobičajeno se smatra da fudbalski huliganizam podrazumeva vršenje nekih krivičnih dela (oštećenje stvari, nanošenje teških telesnih povreda i drugo), da se odigrava neposredno pre, tokom ili posle utakmice, te da njegovi akteri mogu biti lica koja su se zatekla na sportskom događaju, ali i pripadnici bandi koji se predstavljaju kao navijači koristeći sportski događaj za unapred planirano sukobljavanje sa drugim bandama, kako na stadionu tako i van njega (Siekmann, 2012: 336).

Kada je reč o uzrocima nasilja u sportu, ni tu se ne mogu dati bilo kakvi precizniji odgovori. Često se ističe da je nasilje na sportskim priredbama "izduvni ventil" za mlade koji su nedozvoljni svojim socio-ekonomskim statusom i životnim perspektivama, mada se neretko i alkohol spominje kao uzročnik agresije. Zanimljiva je i uloga medija u nastajanju i širenju nasilja u sportu, pa se tako u literaturi navodi da mediji opširnim izveštavanjem i drastičnim preneglašavanjem određenih detalja čak podstiču interesovanje publike za učestvovanje u nasilju ili pak izazivaju želju za osvetom prema navijačima iz suprotnog tabora (Redhead, 2007). Dalje, ispoljavanje nasilja nesumnjivo zavisi i od ličnih karakteristika, a od uticaja može biti i želja da se, na pogrešan način, iskaže ljubav i lojalnost prema sportskom klubu. Konačno, ne sme se zanemariti ni udeo države i njenih institucija, a pre svega policije, jer neadekvatan ili preterano intenzivan odgovor na prvobitno ispoljeno nasilje može usloviti ponovno vršenje nasilnih akata još jačeg intenziteta (Gow, Rookwood, 2008. 73-76).

I pored toga što sportske priredbe mogu biti povod za manifestovanje nasilja, to nikako ne bi smelo uticati na afirmativnu sliku o sportu generalno. Naprotiv, opšte je poznato da je praktikovanje sportskih aktivnosti način da se podstakne društvena kohezija, te da poštovanje sportskih pravila doprinosi jačanju tolerancije i poboljšanju međusobnog razumevanja i prihvatanja. Tako se i na sajtu Saveta Evrope navodi da sport doprinosi poštovanju prethodno usaglašenih pravila, da podstiče na dostojanstveno držanje kako u pobjedi tako i u porazu, te da razvija društvene veštine i poštovanje etičkih normi.¹³² Suvišno je naglašavati koliko sport može biti koristan kada je u pitanju kvalitetno strukturiranje slobodnog vremena dece i mladih, bilo da se bave sportom ili navijaju na sportskim priredbama. Sport treba da bude dostupan svima, bez obzira na materijalne prilike, lične odlike, rasu ili naciju. Zbog svega navedenog, razmišlja se o tome kako da se održavanje sportskih događaja učini što bezbednijim, umesto da se rizik isključi neodržavanjem manifestacija koje se unapred procenjuju kao kritične.

Suzbijanje nasilja u sportu i evropska legislativa

Neposredan povod za usvajanje Evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama i naročito na fudbalskim utakmicama (Strazbur, 19. avgust 1985. godine, CETS n. 120) bio je opisani tragični događaj na stadionu Heysel. Od tada je ova konvencija

---

¹³² <https://www.coe.int/en/web/sport/spectators-violence>

okosnica svih daljih napora za suzbijanje nasilja u sportu na starom kontinentu. Konvencija je obavezujuća i za Srbiju koja ju je inkorporirala u svoje nacionalne propise.

U preambuli je konstatovano da se konvencija usvaja usled sagledavanja opasnosti od nasilja u sportu, a posebno fudbalskog huliganizma s obzirom na učestalost i posećenost fudbalskih utakmica kako između reprezentacija evropskih država, tako i između evropskih klubova na različitim takmičenjima. Takođe, naglašava odgovornost države i njenih institucija, ali još više i odgovornost sportskih organizacija u vezi sa preduzimanjem mera obezbeđenja, iako se pri tome istovremeno akcentuje i činjenica da uzroci nasilja u sportu ne leže u samom sportu već su daleko složenijeg karaktera, i tiču se različitih aspekata društvenog života, dok je sportska priredba samo prilika i prostor za erupciju nasilja.

Cilj konvencije jeste da se države obavežu da preduzmu sve mere potrebne za suzbijanje nasilja, rukovodeći se specifičnim okolnostima koje nameću fudbalske utakmice, ali i manifestacije iz oblasti drugih sportova. Zbog toga je nužno formiranje odgovarajućih tela koja će povezivati sve državne i druge institucije u jednu celinu

Dalje, član 3, predviđa da države treba da podržavaju odgovorno organizovanje sportskih događaja i da kreiraju mehanizme za saradnju između klubova i navijača, tako da odgovarajuće vođe navijača koordiniraju navijače na utakmicama i na putovanjima. Treba preduzeti mere kojima se onemogućava putovanje na manifestacije onih lica od kojih se osnovano mogu očekivati nasilni akti. Posebno treba nastojati da sportski klubovi i nadležni za organizaciju sportskih manifestacija primene sledeće mere:

1. dizajniranje i projektovanje stadiona na način koji podržava primenu bezbednosnih mera, i upotreba materijala koji ne povećavaju rizik od nasilja, kao i postavljanje odgovarajućih ograda i sličnog na način koji ne otežava rad policije
2. odgovarajuću segregaciju navijača kroz prodaju karata pre utakmice
3. onemogućavanje ulaska na terene i u dvorane za lica za koja je utvrđeno da nisu poželjna na manifestacijama i alkoholisanih lica
4. omogućavanje sistema putem koga će se na pouzdan način prenositi poruke i informacije publici prisutnoj na manifestaciji
5. onemogućavanje prodaje i unošenja alkoholnih pića na terene i u dvorane, te kontrolisanje bezbednosti ambalaža u kojima se pića nalaze
6. onemogućavanje unošenja predmeta kojima bi se mogla ugroziti bezbednost i pirotehničkih sredstava
7. preduzimanje mera kako bi se omogućilo bezbedno kretanje u masi.

Konačno, čl. 3. konvencije predviđa da neprestano treba preduzimati mere edukativnog karaktera kako bi se pre svega mladi naveli na poštovanje pravila sportske kulture, u čemu je uloga masovnih medija od presudnog značaja.

Preostali deo teksta odnosi se na saradnju država u pogledu procesuiranja i kažnjavanja lica osumnjičenih i osuđenih za akte nasilja na sportskim terenima. Države treba da preduzmu mere koje pojednostavljuju ustupanje nadležnosti onda kada je to celishodno, te da izručuju osumnjičena i osuđena lica u države koje ih traže kako bi protiv njih bio pokrenut postupak ili kako bi se izvršavala kazna izrečena u skladu sa zakonom.

Radi uspešnijeg primenjivanja konvencije, države imaju obavezu da međusobno razmenjuju podatke o stanju na terenu, kao i pozitivnopravnom okviru koji se na nacionalnom nivou odnosi na nasilje u sportu, a radi kontrolisanja ispunjavanja obaveza formira se odgovarajući komitet koga sačinjavaju predstavnici država potpisnica. Tako je Stalni komitet za sprečavanje nasilja 18. juna 2015. godine, na svom 40. sastanku, usvojio preporuku Rec (2015) 1 kojom sugeriše kako i na koji način primeniti niz mera koje bi trebalo da povećaju sigurnost na sportskim manifestacijama, a pre svega fudbalskim utakmicama. Ukratko rečeno, Komitet predlaže da se primeni Model protoka (eng. *Flow model*), odnosno integrisano multiagencijsko planiranje i funkcionisanje u cilju kreiranja sigurnog i bezbednog događaja na kome se navijači osećaju dobrodošlim. Sve počinje davanjem adekvatnih informacija o ulaznicama i putovanjima, nastavlja se organizovanim transportom navijača gostujućeg kluba, potom organizovanim okupljanjem i razgledanjem pre utakmice, prisustvovanjem utakmici u prijateljskoj atmosferi, te okupljanjem nakon utakmice i okončava bezbednim putovanjem nazad kući.

Pored dokumenata Saveta Evrope, od značaja za sprečavanje nasilja u sportu su pravila koja propisuju UEFA (Međunarodna fudbalska federacija) i FIFA (Udruženje evropskih fudbalskih asocijacija).

Nasilje na sportskim priredbama u Srbiji

Positivnopravni okvir za suzbijanje nasilja u sportu u Srbiji čine Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama¹³³, Zakon o sportu¹³⁴ i Krivični zakonik¹³⁵, kao i drugi sporedni zakonski tekstovi i podzakonska akta.

Ovom prilikom ćemo se fokusirati na odredbe Krivičnog zakonika (KZ), imajući u vidu da je izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi inkriminisano u okviru ovog zakona, što je sasvim prirodno i logično s obzirom da je reč o pravnom aktu koji pretenduje da bude kodifikacija celokupnog materijalnog krivičnog prava. Kasnije je pomenuta inkriminacija modifikovana tako da je sada reč o krivičnom delu nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu (čl. 344a).

Radnja krivičnog dela određena je alternativno kao:

- fizički napad ili fizičko obračunavanje sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa
- vršenje nasilja
- oštećenje imovine veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa
- unošenje u sportski objekat ili bacanje na sportski teren, među gledaoce ili učesnike javnog skupa predmeta, pirotehničkih sredstva ili drugih eksplozivnih, zapaljivih ili škodljivih supstanci koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa
- neovlašćeno ulaženje na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazivanje nasilja
- oštećenje sportskog objekta, njegove opreme, uređaja i instalacija
- izazivanje ponašanjem ili parolama nacionalne, rasne, verske ili druge mržnje ili netrpeljivosti zasnovane na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.

Kada je reč o posledici, kod jednog broja navedenih radnji krivičnog dela ona se sastoji u nastupanju konkretne opasnosti po život i zdravlje ljudi ili imovine veće vrednosti, dok je kod radnji koje se sastoje u oštećenju imovine veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa i oštećenju sportskog objekta, njegove opreme, uređaja i instalacija potrebno da nastupi određeno oštećenje objekta radnje. To oštećenje ili povreda objekta radnje podrazumeva negativnu fizičku, materijalnu promenu na objektu radnje prouzrokovanu radnjom krivičnog dela (Stojanović, 2006: 113).

Za osnovni oblik krivičnog dela predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna.

Izvršilac krivičnog dela može biti bilo koje lice, što znači da se u tom svojstvu mogu naći navijači, ali i sportisti i sportski arbitri, a zanimljivo je da je u našoj sudskoj praksi zabeležen značajan broj slučajeva gde su se kao izvršioци krivičnog dela pojavljivali upravo sportisti/igrači na mečevima (Marković, 2016). Tako se u svojstvu izvršioца može pojaviti i igrač koji je trenutno van terena, pa se sa navijačima nalazi u ulozi saizvršioца krivičnog dela (Turanjanin, Milekić, 2013: 65). Izvršilac krivičnog dela može biti i trener, ili bilo koje drugo lice koje u stručnom svojstvu prisustvuje sportskoj priredbi. U prilog tome govori presuda Vrhovnog kasacionog suda RS, Kžž 24/12 od 11. aprila 2012. godine, doneta po zahtevu za zaštitu zakonitosti Republičkog javnog tužiоца. Naime, ovaj sud je utvrdio da zakon jeste povređen presudom Apelacionog suda u Beogradu koji je preinačio prvostepenu presudu i okrivljene oslobodio od optužbe za krivično delo iz člana 344a,

---

¹³³ Službeni glasnik RS, br. 67/2003, 101/2005 - dr. zakon, 90/2007, 72/2009 - dr. zakon, 111/2009 i 104/2013 - dr. zakon.

¹³⁴ Službeni glasnik RS, broj 10/2016.

¹³⁵ Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

obrazlažući odluku time da okrivljeni kao učesnici sportske priredbe u svojstvu trenera rukometnih ekipa ne mogu biti izvršioци navedenog krivičnog dela, jer učesnici sportskog takmičenja koji po statutu Sportskog saveza imaju svojstvo obaveznog i dozvoljenog učesnika sportskog takmičenja, ne mogu biti ni aktivni ni pasivni subjekt ovog krivičnog dela. Drugostepeni sud je zauzeo stav da se ponašanje igrača, trenera i sudija reguliše statutom Sportskog saveza i da ukoliko dođe do nasilja između ovih učesnika na sportskom terenu onda oni podležu sankcijama predviđenim statutom ili drugim pravnim aktom Saveza. Vrhovni kasacioni sud je utvrdio da ovakva odluka nije u skladu sa zakonom, jer Krivični zakonik u čl. 344a. ne predviđa bilo kakvo ograničavanje kruga lica koja mogu biti izvršioци inkriminiranih radnji, pod uslovom da su prisutni na sportskoj priredbi.

Kada je reč o obliku krivice sa kojima se preduzima radnja krivičnog dela, reč je o umišljaju i to pre svega direktnom, s tim što je kod radnje koja se sastoji u izazivanju nacionalne, rasne, verske ili druge mržnje ili netrpeljivosti zasnovane na nekom diskriminatornom osnovu potrebna i posebna namera da se oštećeni provociraju po precizno određenom osnovu.

Kod ovog krivičnog dela od posebnog su značaja mesto i vreme preduzimanja radnje. Što se tiče mesta izvršenja, zanimljivo je da se ono ne ograničava samo na usko shvaćeno mesto odigravanja javnog skupa i sportske priredbe. Tako se kod radnje koja se manifestuje u oštećenju imovine veće vrednosti mesto izvršenja proteže i na lokacije kojima navijači/publika prolaze dolazeći i odlazeći sa javnog skupa ili sportske priredbe. Ovakvo određenje mesta izvršenja može stvarati probleme u praksi, jer se postavlja pitanje kada će biti reč o ovom krivičnom delu, a kada o drugim krivičnim delima (uništenje i oštećenje tuđe stvari, učestvovanje u tuči i drugo), imajući u vidu da su propisane krivične sankcije za krivično delo iz čl. 344a bitno strožije, kao i da se neke krivične sankcije, pre svega mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama, izriču upravo za krivično delo iz čl. 344a. Osim toga, zaštitni objekat i sama priroda pomenutih krivičnih dela su bitno drugačiji. Ipak, nalazimo da je dobro što je mesto izvršenja radnje šire opredeljeno, jer kriminalno-politički razlozi govore u prilog tome da se izgređnici na javnim manifestacijama privedu pravdi i prepoznaju kao takvi. Koliko će se široko određivati mesto izvršenja, ostaje na sudskoj praksi da opredeli, ali nema sumnje da postoje objektivni kriterijumi na osnovu kojih se to može utvrditi.

Vezano za mesto izvršenja dela, krivično delo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu može biti izvršeno i na priredbama koje nisu sportskog karaktera. Shodno tome, Zakon o javnim okupljanjima¹³⁶ u čl. 3, pod okupljanjem podrazumeva okupljanje više od 20 lica radi izražavanja, ostvarivanja i promovisanja državnih, političkih, socijalnih i nacionalnih uverenja i ciljeva, drugih sloboda i prava u demokratskom društvu. Dalje, okupljanje podrazumeva i druge oblike okupljanja kojima je svrha ostvarivanje verskih, kulturnih, humanitarnih, sportskih, zabavnih i drugih interesa. Zakon u čl. 4. pod mestom okupljanja predviđa svaki prostor koji je dostupan individualno neodređenom broju lica, odnosno zatvoreni prostor, objekat ili prostorija ograđena ili označena, u kojoj se vrši okupljanje i u koju se može ući ili iz nje izaći samo na za to određenom mestu.

Postavlja se pitanje da li je bilo celishodno proširivanje inkriminacije tako da obuhvati i nasilničko ponašanje na skupovima koji nisu sportskog karaktera, s obzirom da je svrha prvobitnog krivičnog dela bila zaštita javnog reda i mira na sportskim priredbama. Uz to, kada je reč o izazivanju nacionalne, rasne, verske ili druge mržnje ili netrpeljivosti zasnovane na nekom diskriminatornom osnovu postoje i druge inkriminacije putem kojih se suzbijaju ovakva ponašanja, kao što postoji i obavezna otežavajuća okolnost pri odmeravanju kazne za sva krivična dela koja su učinjena iz mržnje zbog ličnih odlika oštećenog, shodno čl. 54a KZ. Očigledno je da je intencija zakonodavca da na ovaj način zaštiti pripadnike različitih manjinskih grupa prilikom njihovih okupljanja. No, kako bi ovde posebno problematično bilo izricanje mere bezbednosti zabrana prisustvovanja javnim skupovima, jer treba precizno opredeliti kojim to javnim skupovima osuđeni ne sme prisustvovati, to se mera bezbednosti ni ne odnosi na javne skupove, već samo na sportske priredbe. Pri eventualnom drugačijem normiranju bića krivičnog dela u budućnosti, treba imati u vidu da se ne sme ekstenzivno ograničavati sloboda okupljanja i udruživanja koja je zaštićena i čl 11 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950. godina, Rim).

Što se tiče definisanja pojma sportska priredba, treba naglasiti da Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama predviđa da se sportskim priredbama smatraju sportska takmičenja i sportske manifestacije (čl. 2, st. 1).

---

¹³⁶ *Službeni glasnik RS*, broj 6/2016.

Vreme izvršenja je, takođe, šire opredeljeno jer se radnja može preduzimati tokom trajanja javnog skupa/sportske priredbe ali i neposredno pre ili posle. Logično je da se vreme izvršenja proteže i na vreme ulaska/izlaska sa stadiona/tribina ili druge javne površine, te da to može biti i vreme koje se provede u transportu ka i sa ovih manifestacija. Tako se u Zakonu o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama pod vremenom održavanja sportske priredbe smatra vremenski interval od dva časa pre početka sportske priredbe do dva časa nakon njenog završetka, odnosno, kad se održavaju sportske priredbe povećanog rizika, vremenski interval od četiri časa pre početka sportske priredbe do četiri časa nakon njenog završetka (čl. 2, st. 3)

Teži oblik krivičnog dela postoji onda kada je osnovni oblik izvršen od strane grupe. U skladu sa čl. 112, st. 2. KZ grupom se smatra najmanje troje lica udruženih radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela, pri čemu grupa ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu. Kolovođa grupe koja izvrši osnovni oblik krivičnog dela kažnjava se zatvorom u trajanju od 3 do 12 godina. Najteži oblik postoji onda kada su izvršenjem dela prouzrokovani neredi u kojima je nekom licu naneta teška telesna povreda ili je oštećena imovina veće vrednost (2-19 god).

Poseban oblik krivičnog dela nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu postoji onda kada službeno ili odgovorno lice pri organizovanju sportske priredbe ili javnog skupa ne preduzme mere obezbeđenja kako bi se onemogućio ili sprečio nered, pa usled toga budu ugroženi život ili telo većeg broja ljudi ili imovina veće vrednosti. Ovo lice će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom. Detaljne odredbe o obimu i prirodi obaveza službenih i odgovornih lica sadrži Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, a od značaja može biti i Zakon o javnim okupljanjima.

Da je fenomen nasilničkog ponašanja na sportskim priredbama bitno drugačiji od nasilničkog ponašanja na javnom skupu potvrđuje i to što zakonodavac predviđa da se učiniocima svih oblika krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi, osim službenom i odgovornom licu koji nisu preduzeli odgovarajuće mere obezbeđenja, obavezno izriče mera bezbednosti zabrane prisustvovanja sportskoj priredbi.

Mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama uvedena je izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine. Tako je članom 89b KZ predviđeno da se ova mera može izreći onda kada je to neophodno radi zaštite opšte bezbednosti. Mera se izvršava tako što je učinilac krivičnog dela dužan da se neposredno pre početka vremena održavanja određenih sportskih priredbi lično javi službenom licu u područnoj policijskoj upravi, odnosno policijskoj stanici, na području na kojem se učinilac zatekao i da boravi u njihovim prostorijama za vreme održavanja sportske priredbe, a može trajati od jedne do pet godina počev od dana pravnosnažnosti odluke. Ukoliko je mera izrečena uz kaznu zatvora, vreme provedeno na izdržavanju kazne ne uračunava se u vreme trajanja mere.

Nepoštovanje mere bezbednosti može biti jedan od osnova za opozivanje uslovne osude. Naime, ako sud izrekne uslovnu osudu, istovremeno će odrediti da će se ta osuda opozvati, ako učinilac prekrši zabranu prisustvovanja određenim sportskim priredbama, odnosno ako ne izvrši dužnosti s tim u vezi (čl. 89b, st.4. KZ). Zakonom se može odrediti obavezna zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama, a kako je istaknuto ranije mera se izriče kod svih oblika krivičnog dela iz čl. 344a, osim kada je u pitanju nepreduzimanje mera obezbeđenja od strane službenih i odgovornih lica.

U praksi su se javili određeni, pre svega tehnički, problemi u vezi sa sprovođenjem ove mere bezbednosti. Postavlja se pitanje da li policija ima obavezu da obaveštava osuđena lica o terminima odigravanja sportskih događaja za koje im je izrečena mera bezbednosti, da li je dužna da obaveštava sud o kršenju mere bezbednosti, da li je potrebno da proverava zbog čega se lice nije javilo u policiju u vreme odigravanja utakmice, treba li da proverava da li postoji mera bezbednosti kada se lice javi u policijsku stanicu da izvrši meru bezbednosti, a sud nije obavestio policiju o postojanju te mere i drugo (Marković, 2016: 148). Primera radi, u praksi su se javili problemi u vezi sa merama koje se odnose na zabranu prisustvovanja određenim lokalnim turnirima koji mogu trajati po nekoliko dana i kada se utakmice odvijaju u terminima koji se protežu kroz dobar deo dana (Marković, 2016: 151). Takođe, dešavalo se i da presuda nedovoljno precizno opredeljuje vrstu sportskih priredbi na koje se odnosi zabrana, što implementaciju mere praktično čini nemogućom, kao na primer kada se mera bezbednosti odnosi na zabranu prisustvovanja ligi i turnirima u malom fudbalu, pri čemu u Srbiji

postoji veliki broj liga i turnira u ovoj sportskoj disciplini (Marković, 2016: 156). Čini se da bi se značajan deo svih ovih problema mogao rešiti poboljšanjem komunikacije i razmene informacija između sudova i policije, ali i između samih organizacionih jedinica policije.

Opravdanost inkriminisanja nasilja na sportskim priredbama potvrđuju i statističke evidencije. Naime u 2016. godini ukupno 126 punoletnih lica osuđeno je zbog krivičnog dela nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, od čega je u svega 20 slučajeva izrečena zatvorska kazna. Imajući u vidu da je zakonodavac propisao zatvorsku kaznu za sve oblike ovog krivičnog dela, čini se da je kaznena politika naših sudova prilično blaga. Uz to, svega jednom licu je izrečena kazna u trajanju između 2 i 3 godine, dok su preostala lica osuđena na zatvorske kazne u trajanju kraćem od 6 meseci, to jest čak 13 lica je kažnjeno zatvorom u trajanju kraćem od 2 meseca. S obzirom da se za neke oblike ovog krivičnog dela mogu izreći dugotrajnije zatvorske kazne, pa čak i kazna do 12 godina zatvora, evidentno je da se sudovi opredeljuju za kažnjavanje na granici posebnih, pa i opštih, zakonskih minimuma (Republički zavod za statistiku, 2017). Zanimljivo je da je u 2015. godini za isto krivično delo takođe osuđeno 126 punoletnih lica. Ipak, zbog mogućih prolongiranja u vođenju krivičnog postupka treba se osvrnuti i na broj podnetih krivičnih prijava koji je u 2016. godini iznosio 108, a u 2015. značajno više (141). Broj podnetih krivičnih prijava govori o određenom uspehu do sada primenjivanih mera reakcije. Tako je 2013. godine čak 190 lica oglašeno krivim za krivično delo iz čl. 344a Krivičnog zakonika (Republički zavod za statistiku, 2014). U 2015. godini je kazna zatvora izrečena u 17 slučajeva, što bi ukazivalo na određeni kontinuitet sudske kaznene politike (Republički zavod za statistiku, 2016). Treba napomenuti da su se i maloletnici pojavljivala u svojstvu učinilaca ovog krivičnog dela. Tako je u 2016. godini vaspitna mera zbog ovog dela izrečena u 7 slučajeva, dok je 15 maloletnika bilo prijavljeno policiji (Republički zavod za statistiku, 2017). No, da bi se formirali iole prihvatljivi zaključci, neophodno je opsežno evaluiranje prikupljenih podataka, i to u kontekstu svih činilaca koji su uticali na to oni budu takvi.

Čini se da ipak nema preteranih razloga za optimizam, jer se u Srbiji i dalje ne može reći da se ljubitelji sporta osećaju bezbedno i spokojno pri prisustvovanju sportskim priredbama, što posebno važi za fudbalske utakmice. Tako je sasvim sveže sećanje na velike neredne koji su izbili u decembru 2017. godine pri održavanju 156. derbija između Partizana i Crvene zvezde, kada je na stadionu Partizana došlo do povređivanja navijača i huligana, te nanošenja materijalne štete.

Zaključak

Nasilničko ponašanje na sportskim priredbama predstavlja fenomen koji u savremeno doba nije stran gotovo ni jednoj državi. Uzroci ove pojave su veoma kompleksni, jer se ne mogu ograničiti na individualne, socijalne, ekonomske ili bilo koju drugu grupu činilaca. Evidentno je da je doprinos medija veoma bitan, te da oni svojim izveštavanjem o ovoj pojavi, makar i nehotično, mogu uticati na njeno popularisanje.

Iako se koren problema ne može jasno razaznati, to i dalje ne opravdava tolerisanje ovog vida nasilničkog ponašanja. Zato su na internacionalnom nivou usvojeni dokumenti čija implementacija treba da olakša praktičnu borbu na terenu. Oni sadrže niz konkretnih mera koje treba primeniti kako bi se zaštitila opšta bezbednost, ali i sloboda okupljanja i sve one vrednosti koje bi sport morao da podrazumeva. Problem nasilničkog ponašanja na sportskim priredbama treba posmatrati na aktivan način, bez lamentiranja nad postojećom situacijom i uz preuzimanje odgovornosti od strane nadležnih. Pred državu i sportske delatnike se tako stavlja čitav niz preduslova koje moraju ispuniti ukoliko žele da se upuste u organizovanje sportskih događaja, dok se od publike zahteva da ne postupa protivno precizno definisanim zabranama. Postupanje protivno tim zabranama u savremeno doba predstavlja činjenje, u najboljem slučaju, prekršaja, a mnogo češće i krivičnih dela.

Ipak, ne treba gubiti iz vida da nije dovoljno samo primenjivanje mera obezbeđenja u vidu postavljanja ograda, pretresanja, video nadzora i sličnog, niti praktikovanje zabrana i dosledno kažnjavanje. Ove mere su i te kako potrebne, ali su naponi na podizanju svesti o neprihvatljivosti i besmislenosti nasilja, te podsticanje tolerancije i spremnosti da se poštuje svačiji integritet daleko značajniji.

Literatura:

1. Dimovski, D. Ilić, I. (2015), "Nasilje u sportu u Republici Srbiji-Primer područja Višeg suda u Nišu", *NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 1, 119-133.
2. Frosdick, S, Marsh, P. (2005), *Football hooliganism*, Cullompton, Willan Publishing.
3. Gow, P, Rookwood, J. (2008), "Doing it for the team - examining the causes of contemporary English football hooliganism", *Journal of Qualitative Research in Sports Studies*, 2/1, 71-82.
4. Marković, S. (2016), "Mera bezbednosti „zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“ u praksi policije i pravosuđa", *NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 1, 133-161.
5. Newson, M. (2017), "Football, fan violence, and identity fusion", *International Review for the Sociology of Sport*, 52, 1-8.
6. Redhead, S.(2007) "The sporting life, the realism of the football factory", *Soccer and Society*, 1, 90-108.
7. Republički zavod za statistiku, (2014), *Saopštenje br. 191 od 15. jula 2014*, Beograd.
8. Republički zavod za statistiku, (2016), *Bilten Punoletni učinioi krivičnih dela u republici Srbiji, Prijave, optuženja, osude*, broj 629, Beograd.
9. Republički zavod za statistiku, (2016), *Saopštenje br. 189 od 15. jula 2016*, Beograd.
10. Republički zavod za statistiku, (2017), *Saopštenje br. 193 od 14. jula 2017*, Beograd.
11. Siekmann, R. (2012), *Introduction to Internationa and European Sports Law*, The Hague, Sringer.
12. Spaaij, R. (2006), *Understanding football hooliganism*, Amsterdam, Amsterdam University Press.
13. Stojanović, Z. (2006), *Krivično pravo-Opšti deo*, Beograd, Pravna knjiga.
14. Terry, P, Jackson, J. (1985) "The determinants and controle of violence in sports", *QUEST*, 37, 27-37.
15. Turanjanin, V, Milekić, V. (2013), "Osnovni oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskim priredbama ili javnom skupu kroz sudsku praksu", *Glasnik prava*, 3, 54-70.

VIOLENCE AT SPORTING EVENTS- NORMATIVE SOLUTIONS AND PROBLEMS IN SERBIA

Summary

Serbia has been facing the problem of violence at sports events, especially over the last few years. Such events have often resulted in serious bodily harm and significant material damage. In addition, sports events have been getting a negative connotation, although sport should contribute to a constructive development of children and young people. In order to solve these problems, new legal texts have been adopted and already existing texts have been amended in Serbia. Thus, the paper provides conceptual definitions of violence at sports events, and then, using the normative-dogmatic and comparative method, it offers analysis of serbian legal solutions with a review of the situation and problems occuring in practice, as well as analysis of the compliance of serbian legislation with international, and especially european, standards in this area. The purpose of the paper is to indicate the possible directions for the reform of the existing solutions.

Keywords: *violence, sport, hooliganism, law.*

NASILJE U SPORTU KAO SEGMENT UGROŽAVANJA BEZBJEDNOSTI

Mr Dražan Erkić¹³⁷
MUP RS - Policijska uprava Zvornik

Dr Stanislav Dragutinović¹³⁸
JU Srednjoškolski centar „Petar Kočić“ Zvornik

Sažetak: *Nasilje kao sociološki i bezbjednosni fenomen oduvijek je bilo interesantano za ljude, ali i za mnogobrojne istraživače. Posmatrano u kontekstu nastanka prvih ljudskih zajednica da se primjetiti da je nasilje bilo vjerni pratilac čovjeka, jer je čovjek po prirodi nasilno biće. Čovjek se ni u današnjem savremenom dobu nije mogao riješiti nasilja, šta više nasilje danas u svijetu dobija odliku univerzalnog i planetarnog fenomena koji sve više ugrožava čovjeka i društvo u cjelosti. Poseban oblik ugrožavanja bezbjednosti se vidi kroz sve izražajnije nasilje u sportu, praćeno masovnim neredima u kojima je na sceni sve učestalija materijalna šteta po sportske i druge objekte, tjelesne povrede ljudi, pa čak i povrede sa smrtnom posledicom. Pored navedenih razloga nasilje i danas dobija na značaju, jer se sve više mladi ljudi (omladina) pojavljuju kao akteri koji neposredno učestvuju u nasilju na sportskim događajima. Moderno društvo nalazi se pred nimalo lakim bezbjednosnim izazovom, pokušavajući iznaći najadekvatnije mjere u sprečavanju nasilja u sportu, ali i same nosioce koji će se ovom fenomenu adekvatno i pravovremeno suprostaviti. U radu se nastoji ukazati na odlike nasilja, značaj nasilja u sportu kao segmenta ugrožavanja bezbjednosti, ali isto tako ukazaće se i na neophodnost prventivnog djelovanja organa i službi u sprečavanju nasilja na sportskim događajima.*

Ključne riječi: *nasilje, sport, sportski događaj, bezbjednost, ugrožavanje bezbjednosti, prevencija.*

UVOD

Mnogo je načina i oblika kojima se može ugroziti bezbjednost. Svaki slučaj ugrožavanja bezbjednosti sa sobom nosi određene posledice koje se reflektuju na čovjeka, društvo, pa i državu i njene vrijednosti. U nizu mnogobrojnih faktora koji ugrožavaju bezbjednost je i nasilje u sportu, koje iz godine u godinu poprima sve veće razmjere i zadaje ozbiljne probleme društvu. Dnašnje, savremeno društvo odlikuje činjenica koja jasno ukazuje na to da je i sport i nasilje jedna vrsta čovjekove i društvene sastavnice, a nikako nešto što je daleko od toga, tj. nešto što je njihov sporedni izdatak. Zato se prema Vejnoviću „spravom može reći da je sport složena ljudska djelatnost koju je nemoguće odvojiti od ostalih oblasti društvenog djelovanja. Kao takav, sport je uvijek upleten u određenu društvenu situaciju ekonomije, politike, kulture, propagande, reklame i pretstavlja svojevrsnu instituciju, tj. organizovanu djelatnost od opšteg društvenog interesa“ (Vejnović, 2011:27).

Takođe, kao što je sport, i nasilje je veoma složen fenomen, koji se prije svega ogleda u njegovoj unutrašnjoj strukturi, dinamici i implikacijama. Zato se za sport, kao i za nasilje u kontekstu njegovog detaljnijeg sagledavanja i shvatanja zahtjeva jedan sveobuhvatan multidimenzionalni pristup, koji uključuje njihovo istraživanje sa stajališta i iz perspektive različitih nauka i naučnih disciplina, uključujući tu i nauku o bezbjednosti. Nauka, ali i naučne discipline koje se bave pitanjima bezbjednosti veoma ozbiljno pristupaju fenomenu nasilja u sportu, kao sve češćem obliku ugrožavanja bezbjednosti. Posebnu ozbiljnost u izučavanju i praćenju ovog fenomena nalazimo ne samo u njegovoj raširenosti i stalnom rastu, nego i u posledicama koje nasilje u sportu sa sobom nosi. Kao i sve, tako i posledice nasilja u sportu imale su svoju genezu, tako da su danas posledice koje se

---

¹³⁷ drazan.erkic@hotmail.com

¹³⁸ stanislavdragutinovic@gmail.com

proizvode u vezi nasilja u sportu veoma ozbiljne i kreću se od narušavanja javnog reda i mira do vršenja krivičnih djela, koje ponekad završavaju i sa smrtnom posledicom.

Ono što posebno zanima nauku o bezbjednosti, ali i subjekte i organe koji se staraju o ličnoj i imovinskoj bezbjednosti ljudi svagdje i na svakom mjestu je kako nasilje u sportu spriječiti, ako ne u potpunosti bar u granicama koje se mogu nazvati prihvatljivim. Iluzorno je očekivati da taj odgovor mogu dati samo subjekti bezbjednosti, nego u rješavanje ovog problema mora se uključiti šira društveno-politička zajednica, prvenstveno organi zaduženi za donošenje zakonske regulative, vaspitne i naučne ustanove, sportska društva, lokalna samouprava, mediji i sl. Samo takvim zajedničkim i sinhronizovanim djelovanjem svih, moguće je postići adekvatan cilj u borbi protiv nasilja u sportu, prvenstveno na polju njegove prevencije. Same preventivne mjere bile bi adekvatan odgovor usmjeren i na uzroke koji dovode do nasilja u sportu, ali i na konkretne ličnosti, nosioce takvog nedoličnog ponašanja koji dovode do zabrinjavajućih štetnih posledica po život i zdravlje ljudi, a naposljetku i društva u cjelini. Mnogobrojne analize nasilja u sportu koje su rađene ne samo kod nas, nego i u drugim zemljama, posebno razvijenim zemljama Zapadne evrope ukazuju nažalost na sve češće dešavanje ugrožavanja bezbjednosti putem različitih oblika nasilja u sportu. Da je ozbiljan problem nasilja u sportu vidi se iz Strategija za borbu protiv nasilja u sportu koje se donose na najvišem nivou i u čijem rješavanju su uključene svi relevantni organi i institucije države.

TEORIJSKA OSNOVA SPORTA

Sport kao činilac razvoja društva zaokuplja interesovanje mnogih za njegovo istraživanje. Sportom kao fenomenom najviše se bave sportski radnici, psiholozi i sociolozi. Međutim, u posljednje vrijeme sve intenzivnije se sportom bave i istraživači iz medicine i bezbjednosnih nauka. Da bi se što bolje ostvario uvid u sport i zarad njegovog boljeg razumjevanja i shvatanja neophodno je ukazati na nekoliko bitnih činjenica, prvenstveno u domenu etiologije, razvoja i teorijskog određenja sporta. Prema Bjelici „prvi koreni sporta mogu se nazreti u manifestaciji rivalstva kod životinja, pa čak i kod biljaka. Ta manifestacija, u borbi za opstanak, ima funkciju da obezbedi neku vrstu prestiža bilo da je to u funkciji obezbeđenja uslova življenja ili produženja vrste. Suština sporta u etiološkom pogledu je u personalnoj aktivnosti, aktivnosti različitih skupina, koja ima fiziološku, psihološko-antropološku i socijalnu funkciju“ (Bjelica, 1997:15).

Analizirajući mnogobrojna istraživanja u vezi porijekla sporta zanimljivo je viđenje istog autora koji kaže „sport svoje porijeklo ima u osnovnim aktivnostima čoveka i delatnosti zajednice. S tog stanovišta etiologiju treba tražiti u biološko-reproduktivnoj delatnosti, proizvodnji, odnosno kompleksu ekonomske delatnosti, u kulturi ili kulturnom stvaralaštvu, u oblasti društvene regulative i u društvenoj zaštiti. Sport u biološkoj reprodukciji nije samo svojstven kod izbora polnog partnera, a u vezi s tim i bračnog partnera. Njega ima i kod odgoja, vaspitanja, obrazovanja, stručnog i radnog osposobljavanja. On može biti eksplicitno dat kao oblik i metod, ali i implicitno sadržan u brojnim oblicima, merama i metodama podizanja dece“ (Ibid, str. 17-18).

Za bolje razumijevanje i poimanje sporta veliki doprinos dala je sociologija, a posebno sociologija sporta koja je se već konstituisala kao posebna naučna disciplina. U tom kontekstu, Koković navodi da „prezentiranje sociologije sporta, najčešće počinje sa radovima Johana Hujzinge, koji sport posmatra kao element zabave i aktivnost koja napušta područje igre. Nezaobilaznim se smatraju i radovi Rože Kajoe o igri i ljudima, o sportu kao zanatu koji postepeno gubi smisao igre. Sport se analizira kao simbolički dijalog, posmatra kao jedinstvo rada i zabave. Sport nije izolovan od celine društveno-kulturnih pojava, već je sastavni deo društvene stvarnosti, društvene strukture, pojava svakodnevnog života. Bitno svojstvo savremenog načina života je ekspanzija masovnih zabava, posebno sporta kao spektakla. Ako tome dodamo i stanovišta koja sport određuju kao elemenat životnog stila, onda je jasno da sport predstavlja važnu društveno-kulturnu pojavu“ (Koković, 2001:16).

Međutim, govoreći o istraživanjima u sportu isti autor navodi da „istraživanja u oblasti sporta, barem kada je reč o sociologiji, nemaju dugu tradiciju i kontinuitet. Uzrok tome je što se među prvim inicijatorima posleratne sociologije našao veliki broj istraživača iz kruga profesionalnih sociologa, koji

se nisu osjećali kao nasljednici tradicije i nekog bogatog istraživačkog iskustva na ovom polju“ (Ibid). Shodno navedenom, Cauwels ističe „ovakvo stanje i zakašnjenje uzroke ima delimično u intelektualističkoj i biološkoj klimi XIX veka. U onim okvirima u kojima je sport igra, on ne pripada racionalnim vrednostima, tako da ga intelektualci zanemaruju kao nešto što nema nikakve vrednosti. Trebalo je čekati Frojdovo otkriće iracionalnih čovekovih vrednosti, psihoanalizu, egzistencijalističku filozofiju i fenomenologiju, da bi se problem sporta postavio u nauci i to kroz problem igre“ (Cauwels, 1967:25).

S obzirom da je sport masovna pojava koja utiče na sam način života i ponašanja velikog broja ljudi, sve više se stvara potreba za formiranjem jedne naučne discipline koja se bavi pitanjem sporta, a to je bez ikakve dileme socijologija sporta. Radi boljeg razumijevanja, ali i dovođenja u vezu sporta, nasilja i bezbjednosti uopšte, neophodno je ukazati na neke osnovne elemente sporta, tj. bolje rečeno reći šta se to podrazumjeva pod tim pojmom. Mnoštvo je različitih definicija koje govore šta je to sport, međutim zanimljivo je gledanje Nagradića po kojem je „sport nesumnjivo dinamička, istorijska kategorija i zahtijeva, pored ostalih, holistički i dijalektički pristup i metod u promišljanju realiteta, zbilje na koju se taj pojam odnosi i koju supsumira. Drugim riječima, sport je nastao u nekom istorijskom trenutku, u određenoj istorijskoj fazi razvoja društva, imao je određeni sadržaj i karakteristike, obim i subjekte, socijalnu ulogu, individualna pretnuća i postignuća, da bi u nekim drugim istorijskim periodima ili fazama društvenog razvoja imao i/ili bi to isto, ali samo malo drugačije, i u kvalitativnom i u kvantitativnom pogledu“ (Nagradić, 2011:151-152).

Ukoliko se sport posmatra kao sredstvo za povoljniji način života, odnosno ukoliko se posmatra kao cilj prema Bjelici „sport je aktivnost takmičenja čoveka sa sobom i svojim karakteristikama i delovima svoga bića. To je utakmica između ljudi i skupina (grupa, institucija i zajednica), u čijoj biti je sloboda. Subjekti sporta sport posvećuju svom subjektivitetu. On je u njihovoj funkciji. Istorija sporta se kreće od stanja prinude do stanja kada se on javlja kao immanentni sadržaj dokolice, slobodnog vremena, zabave i rekreacije“ (Bjelica, 1997:16). Evidentno je da su prisutne mnogobrojne definicije koje na osnovu najraznovrsnijih kriterijuma određuju sport. Te definicije koje definišu sport ne samo da su mnogobrojne, nego su one, najčešće paradoksalne i protivrječne. Ovakvom stajalištu najviše doprinosi neodređeni pojam „sportska igra“ i samo zagovaranje stava da je sport igra. Prema Kokoviću „jedna grupa istraživača ističe da je sport borba čoveka sa samim sobom, drugim čovekom i prirodnim preprekama (silama prirode). Drugi naglašavaju da je sport vaspitna društvena institucija prožeta igrom, a čiji je cilj fizičko i duhovno usavršavanje ličnosti. Treći sport posmatraju kao racionalnu delatnost, sveukupnost dostignuća u određenom području društvenog života i sl.“ (Koković, 2001:21).

Mnogobrojni autori u svojim istraživanjima sport posmatraju i pored sa radom kao jednom vrstom procesa. Isti autor, u kontekstu ovoga navodi „ispravnije je govoriti o sportu kao društvenom delovanju odnosno društvenoj delatnosti kao svesnoj ljudskoj aktivnosti u okviru koje čovek troši svoju psihofizičku energiju u cilju zadovoljavanja određenih individualnih ili društvenih potreba. U okviru raznovrsnih aktivnosti postiže se određeni efekat a) bilo na nekom predmetu, b) na drugom pojedincu ili grupi ili c) na nekom delu društvene strukture (organizacija, grupa, ustanova, sportski kolektiv itd.)“ (Ibid, 47). Rezimirajući navedeno da se primjetiti da se na sport gleda iz veoma širokog dijapazona i da je sport bez sumnje važan činilac u kreiranju društveno-političkog života čovjeka. Njegova uloga je velika i veoma značajna, posebno u današnjem modernom društvu.

NASILJE U SPORTU – TEORIJSKI DISKURS

Nasilje bez sumnje predstavlja veoma složen društveni, politički, kulturni, ali i etički i psihološki fenomen. Njegova složenost sve više interesuje raznovrsne nauke da uzmu učešće u njegovom proučavanju, prije svih filozofiju, psihologiju, kriminologiju, pravo i sl. Njegovo sve intenzivnije proučavanje za rezultat imalo je i veliki broj definicija koje ga definišu. Zarad boljeg razumijevanja neophodno je navesti neke od njih. U Oksfordskom riječniku nasilje se definiše kao „protivpravna upotreba fizičke sile i pretnje“ (Oxford dictionary, 1979).

Sa sociološkog aspekta prema Mimici i Bogdanoviću „nasilje obuhvata sve one akte i aktivnosti koji se mogu označiti kao upotreba, ili pretnja upotrebom sile od strane subjekata (nasilnika), u odnosu na objekat (žrtvu), bez obzira na to o kojoj vrsti sile se radilo, s ciljem da se žrtvi, posredno ili neposredno, nanese bol, ili kod nje izazovu strah i patnja, kako bi se njeno ponašanje stavilo pod kontrolu izvršioca nasilja“ (Mimica, Bogdanović, 2007:346). Prema Videnoviću „nasilje podrazumijeva zloupotrebu sile kao akta agresije, kojim se povređuju osobe ili nečije vlasništvo. Na društvenom nivou posebno je interesantno koordinisano nasilje, kao što su slučajevi rata i terorizma. Od sedamdesetih godina dvadesetog vijeka, koristi se pojam strukturalnog nasilja, koji označava sistemske forme nasilja, kao što su: rasizam, seksizam, nacionalizam, heteroseksizam, omalovažavanje starijih osoba i slično“ (Videnović, 2006:17). Iz definicija nasilja vidljiva je neusaglašenost naučnih radnika i istraživača. U kontekstu problema određenja pojma „nasilja“ ukazuju Aleksić, Škulić i Žarković, „naglašavajući da se radi o prilično nepreciznom terminu, kojim se označava svesno, a u krivičnopravnom smislu, umišljajno nanošenje duševnog, a znatno češće fizičkog bola ili povreda“ (Aleksić, Škulić, Žarković, 2004:192).

Kod nešto konkretnijeg određenja nasilja, odnosno nasilja u sportu vrijedno je pažnje viđenje Kostića, po kome „pod nasiljem u sportu podrazumevamo svaku reč ili postupak sportiste, trenera, sudije, roditelja, gledaoca ili drugog učesnika u sportskoj priredbi, kojim nanosi povredu onima koji su uključeni u sportski događaj“ (Kostić, 2008:59). Često se može čuti da se govori o različitim vrstama nasilja, međutim postoji više različitih kriterijuma po kojima se nasilje dijeli, tj. prisutno je više kriterijuma na osnovu kojih se može izvršiti tipologija nasilja. Tako, tipologiju nasilja izloženu na jedan sistematičan način i hronološkim redom daju Kovačević i Knežević. Prema ovim autorima, tipologija nasilja izgleda ovako: „1. Prema sadržaju, može se govoriti o fizičkom i psihičkom nasilju; 2. Prema načinu vršenja nasilja, ono može imati direktan ili indirektan oblik primjene nasilja; 3. Prema nosiocu nasilja, ono može biti individualno i kolektivno; 4. Prema rasprostranjenosti, ono može biti punktualno i masovno; 5. Prema vremenu trajanja, ono može biti trenutno ili da bude dugotrajnog karaktera; 6. Prema funkciji, nasilje može imati instrumentalnu ili komunikacionu funkciju; 7. Prema razloženosti, nasilje može biti racionalno ili iracionalno“ (Kovačević, Knežević, 1997:489-511). Fenomenom nasilja u sportu bavili su se mnogi, i ono nije prisutno samo danas nego je postojalo i mnogo prije, činjenica u nekom drugom obliku. Opšte poznato je, da je nasilje iz godine u godinu sve više prisutno u različitim sferama društvenog života, a posebno u sportu. Spravom se može reći da danas nasilje u sportu, kao hronološka devijacija i socijalni problem zadaje ozbiljne probleme modernom društvu. Kako navode Tramošljanin i Latinović „svakodnevno u novinama osvanjuju članci, koji nas podsjećaju na ovaj problem. Psovke, provokativni natpisi i plakati, uništavanje tribina i tuče, sve je to dio naše sportske svakodnevnice, gdje težina određenog meča i raspoloženje navijača određuju nivo nasilja. Politički lideri oglasiće se poslije svakog nereda izazvanog od strane navijača, a zatim slijedi osuda javnosti i različite sankcije o kojima odlučuju neki sportski savezi. Na kraju se ispostavlja da je sve to bezuspješno pokušavanje da se ovom problemu stane na put. Ali on je tu i dalje, samo su posljedice sve gore i gore“ (Tramošljanin, Latinović, 2011:77-78).

Mora se priznati da nasilje u sportu predstavlja veliki problem, pa iz tog razloga i ozbiljnosti svega što to nasilje donosi neophodno je utvrditi i ukazati na uzroke koji dovode do toga. Kada bi govorili o uzrocima koji dovode do nasilja u sportu na području Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, prije svega možemo govoriti o jednoj vrsti sveopšteg nezadovoljstva, siromaštva, nezaposlenosti, bezperspektivnosti, ali i posledice rata devedesetih godina oličene u poremećaju sistema vrijednosti i izolacije od razvijenog društva evropskih država. Na našim prostorima, usled svih ovih uzroka, ljudi, a posebno mladi, nasilje u sportu doživljavaju kao jednu vrstu ventila za pražnjenje frustracija, ali i mjesto gdje traže svoju sistem pravde. Evidentno je da danas mjesta gdje se održavaju sportski događaji nisu više mjesta miroljubivosti, nego, nažalost mjesta gdje se prazne od nagomilanih frustracija i konflikata. Ipak, govoreći o uzrocima najčešći uzroci nasilja u sportu i sportskim priredbama prema Sejmenoviću i Erkiću su: „alkoholisanost, netrpeljivost prema navijačima suprotnog tima, loše obezbjeđenje, loši rezultati ekipe, nesportsko ponašanje pojedinaca u igri ili cijele ekipe, a nerijetko ponašanje prouzrokovano konzumiranjem opojnih supstanci. Manje-više, uzroci koji dovode do nasilja na sportskim terenima su isti, ali ima jedan dio onih koji nije isti, koji zavisi od društva do

društva, prvenstveno misleći na državno uređenje zemlje, ekonomski status, svijest njenih građana i sl.“ (Sejmenović, Erkić, Erkić, 2011:210).

U sportu, kao društveno korisnoj oblasti ljudi, nameće se sve veća briga za nasilje koje se u njemu dešava. To nasilje obuhvata poprilično široke mase ljudi, a posebno mlade, kojima to nasilje ponekad bude i prekretnica u njihovom obrazcu ponašanja u budućnosti. Nažalost, nasilje u sportu ne samo što nam prikazuje mlade kao aktere (a često kao glavne nosioce), nego posebno zabrinjava i činjenica da se putem ove vrste nasilja vrše teški oblici narušavanja javnog reda i mira, a sve češće i krivičnih djela. Posledice prouzrokovane kroz nasilje u sportu se ogledaju prvenstveno u svađi, viki, nepristojnim ponašanjem, nanošenjem povreda, često i teških tjelesnih povreda, oštećenjem imovine, a ponekada i povredama koje za posledicu imaju i ono najgore, a to je smrtni ishod. Ovakvi podaci, koje potvrđuju ne samo stručna i naučna istraživanja, nego i statistički pokazatelji zvaničnih institucija kao što je Ministarstvo unutrašnjih poslova i pravosudne institucije, nameće nam za obavezu da se cjelokupno društvo, a posebno za to stručne institucije, službe i organi moraju najozbiljnije pozabaviti nasiljem u sportu.

SUZBIJANJE NASILJA U SPORTU

Bezbjednost je oduvjek bila veoma važna ne samo za pojedinca, nego i za društvo i državu. Za bezbjednost se može reći da je interdisciplinarni pojam koji se može odrediti sa više stanovišta, a najčešće se određuje sa pravnog, sociološkog i politikološkog. Sa pravnog stanovišta jednu od najpotpunijih definicija bezbjednosti dao je Miletić, po kojem bezbjednost predstavlja „pravno uređivane i obezbeđivane društvene odnose u državi koja omogućava efektivnu zaštićenost države i građana koji u njoj žive od svih (unutrašnjih i spoljašnjih) protivpravnih akata kojim se ugrožava ustavni poredak, suverenost, nezavisnost i teritorijalna celokupnost države, rad državnih organa, obavljanje privrednih i društvenih delatnosti i ostvarivanje prava i sloboda čoveka i građanina“ (Miletić, 1997:13).

Za razliku od pravnog, sociološko određenje bezbjednosti prema Ivančeviću tretira ovaj pojam „kao funkciju društva koja se organizuje na najširim osnovama, tj. potrebama i interesima pojedinaca i društvenih grupa. U neposrednoj vezi sa ovim je teorijski pojam integralne bezbjednosti kao teorijski koncept, kojim se kroz utvrđivanje socioloških i političkih komponenti bezbjednosti ustanovljava sredstvo za analizu i sintezu funkcije bezbjednosti koja se istovremeno posmatra kao institucija i društveni odnos integrisan u cjelokupnu društvenu stvarnost“ (Ivančević, u Keković, 2009:17). Treće određenje bezbjednosti, prema istom autoru sa politološkog stanovišta ističe da je „bezbjednost imanentno svojstvo države“ (Ibid). Sagledavajući sve, za bezbjednost može se reći da su njena uloga i značaj bitni u svim sferama društvenog života, u ekonomiji, kulturi, politici i sl., ali i u sportu. Mnoštvo je načina i oblika ugrožavanja bezbjednosti, pa se tako bezbjednost može ugroziti i kroz sport. Pod pojmom ugrožavanja bezbjednosti, autori Savić i Stajić podrazumjevaju „društvene pojave ili ponašanje nastalo delovanjem čoveka (pojedinačno ili grupno), prirode ili tehničkih sistema, u dužem periodu, koji su značajnog obima, pri čemu nastaju ili mogu nastati štetne posledice po integritet čoveka, njegovu slobodu, imovinu i zdravlje, kao i po integritet i subjektivitet države i njenih institucija, vrednosti koje ona štiti, kao i vrednosti međunarodne zajednice“ (Savić, Stajić, 2006:68).

Zbog same činjenice da nasilje u sportu predstavlja ozbiljnu bezbjednosnu prijetnju, svaka zemlja i njeno društvo nastoje uspostaviti i izgraditi sistem koji bi mu se mogao adekvatno suprostaviti. Najčešći način suprostavljanja nasilju u sportu sprovodi se kroz aktivnosti policijskih organa. Činjenica ti načini suprostavljanja i sprečavanja nisu identični nigdje, oni se uspostavljaju na osnovu različitih parametara i specifičnosti same sredine i ljudi u njoj. U prošlosti većina mjera koje su se sprovodile bile su represivne mjere, tj. tzv. tradicionalni model suprostavljanja. Međutim, ubrzo se uspostavilo da te mjere nisu dovoljne i da ne daju očekivane rezultate, čak su u nekim slučajevima i podsticale na nasilje, pa tako istraživači u oblasti bezbjednosti počinju ozbiljno da se bave mišlju da su potrebne neke nove mjere. Te nove mjere bile su preventivne, tj. rad je se trebao bazirati sve više na proaktivnim mjerama na suzbijanju nasilja u sportu. Treba istaći, da se ni represivne mjere ne mogu potpuno eliminisati, nego se one trebaju dopunjavati tim novim proaktivnim mjerama. U kontekstu kontraefekata represivnih mjera nasilja u sportu Tramošljanin i Latinović ističu „represivne mere su

često imale kontraefekat, jer se represijom nasilje ne suzbija, nego naprotiv, podstiče. Primena tradicionalnog modela od strane policijskih jedinica, imala je dosta nedostataka: odsustvo komunikacije, nepovezanost aktivnosti, želja za osnaživanjem sopstvenih kapaciteta, ponavljanje aktivnosti u lancu na različite načine, postojanje predrasuda kod profesionalaca, isključivanje ili neuključivanje drugih u proces prevencije, nespремnost da se na duži rok i temeljno učestvuje u projektima i slično“ (Tramošljanin, Latinović, 2011:80-81).

U kontekstu suprostavljanja nasilju u sportu isti autori navode „policijske snage su svoju strategiju suprostavljanja nasilju na sportskim priredbama, zasnivale na takozvanom „beng“ efektu, koji se manifestuje kroz želju države i njenih organa da dejstvom pravnih normi i kroz dramatične policijske operacije (u sportskom objektu i njegovoj okolini, na dan održavanja sportske priredbe), postigne takav odjek u javnosti, koji će stimulisati osećanja kod građana da su državni organi u suprostavljanju kriminala, na konkretan, vidljiv i efektivan način, postigli značajne rezultate. Takav pristup, međutim, sadrži sledeće nedostatke: - kratkoročnost mera; - neznatan uticaj na izvršiocе; - omogućavanje transformacije izvršioca, ka kriminalnim aktivnostima; - stvaranje nesigurnosti kod građana; - ne utiče na redukciju straha od kriminala; - pojava velikog broja povređenih građana; - trošenje mnogo više sredstava iz državnog budžeta; - zahteva veće angažovanje ljudskih i materijalnih resursa državnih organa na otkrivanju izvršilaca; - kratkoročno izgrađivanje poverenja javnosti u državne institucije“ (Ibid, str. 81).

Sprečavanje nasilja u sportu nije nimalo jednostavan zadatak, jer zahtjeva naporan angažman na prikupljanju početnih saznanja koja nam određuju i sam način u pogledu kako i na koji način je najbolje to uraditi. Veoma su važne te početne informacije koje se prije svega odnose na trenutne društveno-političke prilike na lokalnom nivo, namjere navijača, njihovoj brojnosti i sl. Ono što predstavlja obavezu policije je da uzme u obzir sve faktore koji doprinose nastajanju nasilja, a na osnovu njih da odredi mjere koje će preduzeti u cilju adekvatnog odgovora. Prema Milojeviću i Jankoviću „analizom svake sportske priredbe, pripadnici policije mogu otkriti i utvrditi faktore koji mogu izazvati nasilje, ili koji doprinose njegovom razvijanju. Analiza treba da se zasniva na „trouglu nasilja na sportskim priredbama“ u kojem su sadržani glavni elementi jednog sportskog događaja. Ovaj trougao je modifikacija „kriminalnog trougla“, koji se koristi u analizi problema vezanih za kriminal. Relevantni značaj svake strane trougla razlikovaće se od događaja do događaja. Svaki sportski objekat je priča za sebe, odnosno ima niz specifičnosti i karakteristika, po kojima se razlikuju od drugih. Recimo, ako su na sportskom objektu gledaoci smješteni u blizini terena, to je mogućnost nastajanja nasilja veća“ (Milojević, Janković, 2012a:317).

Potrebno je istaći da na pojedine faktore koji dovode do nasilja u sportu policija može da utiče, a na pojedine i ne može uticati. Bez obzira da li na njih može uticati ili ne, potrebno je da ih shvati i uzme u razmatranje s posebnom pažnjom. Prema Adang and Clifford „policijske jedinice koje obavljaju obezbjeđenje sportskih priredbi, mogu da preduzmu određene mere, koje mogu uticati na faktore koji doprinose nastajanju nasilja, odnosno policijske mere mogu doprineti niskom intenzitetu narušavanju javnog reda, naročito na međunarodnim utakmicama“ (Adang and Clifford, u Milojević i dr, 2013:51). Sve ukazuje na značaj preventivnog postupanja policije i drugih službi. Tako Adang and Brown ističu „naučna saznanja, do kojih se došlo putem više naučnih istraživanja, pokazala su da proaktivno delovanje svih subjekata, a prvenstveno policije, pri suprostavljanju huliganizmu, u sadejstvu sa represivnim merama, daju mnogo efikasnije i prihvatljivije rezultate, nego ranije isključivo represivno delovanje“ (Adang and Brown, u Milojević i dr., 2013:51). Isti autori navode da „nasuprot tradicionalnom modelu delovanja policije, poslednjih godina svedoci smo porasta popularnosti proaktivnog delovanja policije, koji se zasniva, pre svega na obaveštajnom radu, ali i na preduzimanju drugih mera, pre eskalacije problema, uz kombinaciju sa represivnim merama“ (Ibid, str. 60).

Širok je spektar proaktivnih mjera koje se mogu preduzeti u cilju sprečavanja nasilja u sportu. Međutim, posmatrano iz ugla bezbjednosti, najbitnije je svakom sportskom događaju koji predstoji pristupiti krajnje profesionalno, uvažavajući sve predviđene i propisane zakonske procedure. Neophodno je preduzeti niz operativno-taktičkih mjera i radnji, kao što su prikupljanje informacija koja se tiču samog sportskog događaja, prije svih o sportskim akterima, njihovom istorijom, njihovom

publikom – navijačima, rezultatski značaj događaja, mjesto održavanja sportskog događaja, trenutne prilike u lokalnoj zajednici gdje se to dešava i sl. Na osnovu prikupljenih svih potrebnih informacija, sačinjava se plan postupanja u konkretnom slučaju koji će precizirati niz mjera koje se prije, u toku i poslije sportskog događaja moraju preduzeti. Tu su prije svih mjere fizičkog obezbjeđenja, legitimisanje sumnjivih lica, pojačani nadzor nad licima sklonim vršenju prekršaja i krivičnih djela, pregled lica i objekta održavanja, razdvajanje navijača pri dolasku i odlasku u sportski objekat, i sl. Ove mjere se u većini slučajeva preduzimaju, ali preduzimaju se i neke druge mjere koje proizilaze iz same specifičnosti lokalne sredine, sportskog događaja, sportskog objekta itd. U proaktivne mjere uključuju se i drugi organi i institucije za koje se procjene da mogu dati adekvatan doprinos, prije svih vatrogasne jedinice, zdravstvene ustanove, mediji, sportska društva...

U slučaju kada se radi o sportskom događaju međunarodnog karaktera, ako se ukaže kao potrebno neophodno je vršiti razmjenu informacija putem međunarodne policijske saradnje. Prema tome „ustupostavljanje međunarodne policijske saradnje ima dva ključna cilja. Prvo, poboljšanje razmjene iskustava između država, odnosno njihovih policijskih organizacija, u cilju uspostavljanja zajedničkih standarda bezbednosti i održavanja javnog reda. Drugo, cilj je unapređene saradnje između država, posebno u razmeni informacija o navijačima, njihovom kretanju, kao i klasifikovanje navijača, na one koji su rizični i one koji to nisu“ (Milojević i dr., 2013:53). Bez obzira da li se radilo o sportskom događaju u kome učestvuju ekipe iz drugih zemalja, ili ekipe unutar jedne države, neophodna je pravovremena saradnja nadležnih organa i službi na prikupljanju potrebnih saznanja i informacija radi preduzimanja proaktivnih mjera, a u cilju sprečavanja nasilja u sportu, čijim posledicama može da se ozbiljno ugrozi bezbjednost.

ZAKLJUČAK:

Analizirajući nasilje, a posebno nasilje u sportu, evidentno je da to predstavlja veliki problem i zavređuje posebnu pažnju društva. Ova vrsta nasilja posebno je u fokusu i nteresovanja subjekata bezbjednosti, a prije svih policije. To je i opravdano, s obzirom da je nasilje u sportu jedan od oblika ugrožavanja bezbjednosti, a u djelokrugu nadležnosti i zadataka koje ima policija je da se stara o bezbjednosti, tj. ona je ta koja štiti ličnu i imovinsku bezbjednost građana i vrijednosti predviđenih ustavom i drugim zakonskim propisima. Međutim, pored policije svoj maksimalni doprinos u sprečavanju nasilja u sportu treba da daju i drugi, prije svih sportski klubovi, porodica, škole, javne institucije i službe na području lokalne zajednice, pravosudni organi, mediji i sl. Jedan širi koncept uključivanja različitih službi i organa u sprečavanju nasilja u sportu nameće se kao nužan, jer su većinom u takom obliku nasilja uključene šire mase ljudi, a sve češće maladi ljudi. Posledice koje nastaju nasiljem u sportu (nereda izgređenika na sportskom događaju) posebno zabrinjavaju, jer se pored narušavanja javnog reda i mira, verbalnog vrijeđanja, tj. vršenja prekršaja vrše i krivična djela koja se oslikavaju u nanošenju tjelesnih povreda, sve više teških tjelesnih povreda, koje ne često imaju za posledicu velike fizičke traume, invaliditet lica, a nerjetko i smrt. Ipak, u sprečavanju nasilja u sportu policija ima nesumnjivo veliki značaj. Policijski organi nastoje da kroz redovne poslove i zadatke, a i kroz neke druge izgrade svoje mjere i radnje koje će dati veliki doprinos da do nasilja i ne dođe. Tu se prije svih misli na proaktivne mjere i radnje, širokog dijapazona. S obzirom da sprečavanje nasilja u sportu predstavlja veoma složen bezbjednosni problem, sasvim je opravdano da se što više akcenat stavi na proaktivno postupanje policije i drugih relevantnih subjekata u društvu, koje se ne bi samo ogledalo u praktičnim postupcima na terenu, nego koje bi imalo za obavezu i jednu vrstu multidisciplinarnog istraživanja ovog problema i iz ugla nauke.

LITERATURA:

- Aleksić Živojin, Škulić Milan, Žarković Milan., (2004), *Leksikon kriminalistike*, Beograd, autorsko izdanje.
- Bjelica Spasoje, (1997), *Sociologija sporta*, Novi Sad, D.O.O. „Dnevnik“.
- Cauwels A, (1967), *Uvod u sociologiju, Sociologija sporta*, Beograd, JZFK.
- Keković Zoran, (2009), *Teorija sistema bezbjednosti*, Banja Luka, Fakultet za bezbjednost i zaštitu.
- Koković Dragan, (2001), *Sociologija sporta*, treće izdanje, Beograd, Sportska akademija.

- Kostić Miomir, (2008), *Kriminološka obeležja nasilja u sportu*, Niš, Zbornik radova Pravnog fakulteta, str. 53-73.
- Kovačević Braco, Knežević Marija, (1997), *Sociologija*, Banja Luka, NUB Petar Kočić.
- Miletić Slobodan, (1997), *Policijsko pravo*, Beograd, Policijska akademija.
- Milojević Saša, Janković Bojan, (2012), Banja Luka, *Prevenција nasilja na fudbalskim utakmicama*, Zbornik radova „Društvena reakcija na savremene oblike ugrožavanja bezbednosti“ Fakultet za bezbednost i zaštitu, str. 315-325.
- Milojević S, Simonović B, Janković B, Otašević B, Turanjanin V, (2013), Beograd, *Mladi i huliganizam na sportskim priredbama*, OEBS.
- Mimica A, Bogdanović M, (2007), *Sociološki rečnik*, Beograd, Zavod za udžbenike.
- Nagradić Slobodan, (2011), *Nasilje u sportu (fudbalu) je refleksija i posledica nasilja u društvu*, Banja Luka, Zbornik radova „Nasilje i sport“, str. 143-163.
- Oxford dictionary, (1979), Oxford University Press.
- Savić Andrea, Stajić Ljubomir, (2006), *Osnovi civilne bezbednosti*, Novi Sad, Fakultet za pravne i poslovne studije.
- Sejmenović Jovan, Erkić Dražan, Erkić Branka, (2011), *Uloga policije u sprečavanju nasilja mladih na sportskim priredbama*, Banja Luka, Zbornik radova „Nasilje i sport“, str.206-217.
- Tramošljanin Boro, Latinović Boris, (2011), *Nasilje u sportu s osvrtom na agresiju omladine na sportskim manifestacijama*, Banja Luka, Zbornik radova „Nasilje i sport“, str.69-83.
- Vejnović Duško, (2011), *Nasilje u sportu kao segment nasilja u društvu sa težištem na navijačke grupe*, Banja Luka, Zbornik radova „Nasilje i sport“, str. 11-27.
- Videnović Ivan, (2006), *Rečnik sociologije rada*, Beograd, Vikizvornik.

VIOLENCE IN SPORT AS SEGMENT OF THREATENING SAFETY

MSc Dražan Erkić
Ministry of the Interior (MI)

Dr Stanislav Dragutinovic
JU Srednjoskolskicentar “PetarKocic” Zvornik

Abstract: *Violence as sociological and safety phenomenon has always been interesting for people, but also for numerous researchers. Being observed within the context of origin of the first human communities it is noticeable that violence has been loyal companion of man , because man is a violent creature by nature. Even now, man cannot get rid of violence, moreover, in nowadays world violence is getting characteristic of universal and planetary phenomenon which more and more threatens to the man and society as a whole. Specific form of threatening safety can be seen through more expressive violence in sport, that is followed by mass riots that include more frequent material damage of sports facilities and other objects, and even body injuries that can have deadly consequences. In addition to the mentioned reasons, even today, violence gets in significance because more and more young people (adolescents) occur to be participants that directly take part in violence at sports events. Modern society faces with, not at all easy, safety challenge trying to find out the most adequate measures for preventing violence in sport, and also the real bearer that will confront adequately and timely this phenomenon. The aim of this research paper is to show characteristics of violence, importance of violence in sport as segment of threatening safety, but it will also show necessity of preventive action of local authorities and other services in preventing violence at sports events.*

Key words: *violence, sport, sports events, safety, threatening safety, prevention.*

НАСИЉЕ У СПОРТУ

*Јелена Симоновић, дипломирани социолог,
мастер права, студент докторских академских студија права Правног факултета
Универзитета у Нишу¹³⁹*

Апстракт: Спорт се анализира као симболички дијалог и на овај аспект друштвеног живота се гледа као на јединство рада и забаве. Ово није феномен који је изолован од целине социокултурних појава, већ је напротив саставни део друштвене структуре и свакодневна појава. Битно својство савременог начина живота је експанзија масовних забава, посебно спорта као спектакла. Спорт се сматра огледалом друштва и одсликава оно најбоље што један народ поседује, али исто тако и оно најгоре што за последицу има насиље у спорту, које се са трибина сели на улице. Насилничко и хулиганско понашање навијача, пре, за време као и после спортских приредби је један од озбиљнијих проблема савременог света. Спортски хулиганизам се јавља као проблем не само неразвијених друштава, него и веома развијених и богатих. Јачање спортских манифестација, политичке идеологије и улични криминал подстичу развој ове појаве. Насиље као неизоставни пратилац друштва и као његова негативна појава постоји колико и друштво уопште, и иако има самостално дејство и значај никада се не може посматрати изоловано од других њему сличних појава, а то су девијације, аномија, агресија и друштвени сукоби. Различити облици насилничког понашања су се последњих година испољавали и на разним јавним скуповима као што су: демонстрације политичких активиста, незадовољних радника, студената, националистичких или ксенофобичних организација или активиста, али се посебна пажња треба посветити насиљу у спорту, како међу спортистима, тако и међу навијачима.

Кључне речи: спорт, насиље, девијације, насилничко понашање, хулиганизам, агресивност.

УВОД

Друштвене девијације представљају друштвене појаве за које важе законитости општих друштвених појава и везане су за карактеристике глобалних друштава. Оне су облик човекове друштвености које се изражавају свесним делањима људи којима се крше успостављена друштвена правила, као и релативне и универзалне друштвене и људске вредности. Једна од карактеристика друштвених девијација је да оне представљају посебан тип друштвеног односа који одудара од уобичајених односа међу људима. Оне повлаче за собом одређене последице, у смислу негативне реакције друштвене средине на одступање. (Југовић, 2009: 18) Као девијантни се дефинишу они начини понашања који нису у складу са општедруштвено прихваћеним вредностима и нормама понашања. Један од облика девијантног понашања јесте и насиље које постаје свакодневица у савременом друштву какво је ово у коме живимо.

Насиље је нелегална и неморална употреба силе која угрожава живот човека, његов физички, психички и социјални интегритет. Без обзира према коме је окренуто насиље је скоро увек ствар односа између људи. Насиље се не може свести само на један акт већ представља континуирани след међусобно зависних догађаја који се одвијају у одређеном контексту. (Срна, 2003: 3) Живимо у насиљу времена и у време насиља. Приметна је чињеница да скоро сва друштва изричито пропагирају ненасиље, а истовремено стварају све погодније услове захваљујући којима насиље постаје магнет за веома велики број људи, при чему оно постаје карактеристика наше цивилизације која је насилничка. Насиље није само физичко, оно постаје

---

¹³⁹ jelena.r.simonovic@gmail.com

симбол и саставни део животног стила и филозофије младих људи. Оно функционише као средство најразноврснијих облика друштвене моћи. Мас медији, а посебно телевизија подстичу насиље и стимулишу агресију. (Коковић, 2010: 27) Агресија се повезује са низом феномена друштвених, психолошких, биолошких. Разматрања ове појаве коју све чешће сусрећемо у нашој свакодневици креће се од става да је агресивност урођена нагонска појава до мишљења да је она одговор на неповољне спољашње околности и да није нагонског порекла. Агресијом се данас објашњава такмичарски дух фудбалера. (Коковић, 2010: 29)

Насиље је друштвено неприхватљиво те стога свако друштво покушава да га активно зауставља и спречава. Према насиљу се човек не може поставити неутрално јер се оно тиче свих нас и захтева наш активан и ангажован став. (Срна, 2003: 10)

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ СПОРТА

Иако је спорт појава која је стара колико и само друштво још увек није прихваћена јединствена дефиниција спорта. Феномен спорта се временом веома брзо развијао и проширивао на све већи број дисциплина и добијао бројне појавне облике и различиту друштвену улогу у зависности од историјске епохе у којој се употребљавао и дефинисао. У спорту постоји одређени континуитет с прошлосту, али истовремено постоје и радикални дисконтинуитети. Овај феномен свој смисао налази у култури чији је саставни део и зато се потпуно може разумети узимањем у обзир контекста те културе. Термин спорт на енглеском значи забава, игра, а потиче од латинске речи *disportare* која значи разносити. (Шупут, 2011: 20)

Савремена социолошка истраживања посматрају спорт као облик културе, комерцијализацију спорта, спорт као спектакл, спорт у свакодневном животу итд. Ова истраживања указују на друштвену функцију спортске доколице, узајамну повезаност спортске доколице и рада, као и значај спорта за адаптацију у раду. Посебно место припада разматрању професионалног спорта. Све је видљивија примена социолошких сазнања при управљању спортом као друштвеном институцијом и у проучавању његових могућности у реализацији како сопствених тако и друштвених потреба. (Мимица и сар., 2007: 568)

Спорт је културни и друштвени феномен који налази место у савременој култури, а пре свега у масовној култури која укључује и медије. Захваљујући медијима спорт постаје феномен великих размера који улази у живот људи и као посматрачка активност и као активно аматерско или професионално бављење спортом. Спорт само наизглед има слободан карактер, а заправо је делатност од великог интереса за савремено друштво. (Оташевић, 2015: 100)

Спорт представља облик задовољења природне потребе човека за кретањем као и начин конструктивног и здравог коришћења слободног времена појединца. У зависности од тога из ког угла се гледа на спорт да ли са становишта социологије, психологије, филозофије, права, медицине, спорт се може дефинисати на најразличитије начине. Оно што је заједничко свим дефиницијама је то да спорт представља друштвено корисну делатност човека која се испољава у различитим облицима телесних вежби и такмичењу људи. (Шупут, 2011: 21)

Спорт окружују велики стадиони и тиме се спортске игре претварају у профитабилне спектакле које појединци плаћају да би гледали. Стадион почиње да бива одраз друштвено просторне дистрибуције. (Ђулијаноти, 2008: 192) Спорт карактеришу комплексни културни процеси који се односе на друштвену солидарност, рационализацију, заједницу и идентитет, околину, политичку власт тело и естетске прописе. (Ђулијаноти, 2008: 325)

Када је реч о одређивању појма спорта са становишта правне науке постоји изузетно велики број дефиниција и неслагање великог броја аутора о ваљаности и прецизности правних дефиниција спорта. Главна карактеристика свих постојећих правних дефиниција спорта је њихова ширина која потиче од идеје да се појам спорта и спортских активности обухвати у целини. Без обзира на велики број дефиниција све правне дефиниције спорта се могу сврстати у

две групе. У првој групи су дефиниције према којима је суштинско обележје спорта у добровољној телесној активности људи регулисаној сопственим правилима, активности која се одвија најчешће у облику такмичења са другима уз могућност да се претвори у професионалну делатност. (Шупут, 2011: 29) Друга група обухвата дефиниције које спорт одређују као сваку делатност која се испољава у облику кретања и која служи задовољењу нагона за игром, очувању здравља или повећању телесних способности. Чак ни Савет Европе као међународна организација није успела да формулише прецизну правну дефиницију спорта која би била општеприхваћена на тлу Европе. Основни документ Савета Европе за област вођења спортске политике представља Европска спортска повеља из 1992. године. У том смислу спорт представља све облике физичке активности које кроз организовано или неорганизовано учешће имају за циљ изражавање или побољшавање физичке спремности и менталног благостања, стварање друштвених односа или постизање резултата на такмичењима свих нивоа. (Шупут, 2011: 30)

НАСИЉЕ КАО ОБЛИК КОМУНИКАЦИЈЕ

Насиље као веома сложену појаву није могуће протумачити једним узрочником, већ се они могу сагледати из различитих перспектива: биолошке, психолошке, културалне и социјалне. Оно настаје сплетом различитих чинилаца, из правца породичног и индивидуалног наслеђа и развоја, интеракције појединца и његове породице са својим окружењем, функционисања шире друштвене заједнице, као и широких аспеката културе којој појединац и његова породица припадају. Тако се насиље повезује са агресивношћу, фрустрацијом, социјалном изолацијом и друштвеном и културном маргинализацијом. (Срна, 2003: 38)

Насиље је један од најјачих облика невербалне комуникације и представља начин деловања и понашања који је деструктивно усмерен према другима. Увек је обележено односима моћи и уплетено у мрежу друштвене хијерархије и односа надређености и подређености. Насиље је средство друштвене и јавне комуникације. Насиље представља средство за емитовање порука преко различитих културних и језичких препрека. Оно је комуникациона творевина и начин организоване комуникације у друштву.

Насиље је и средство друштвеног деловања које се користи за одређене циљеве који се не могу постићи легитимним средствима друштвеног деловања. Актери насиља су готово увек појединци и групе које располажу неједнаким материјалним, културним и симболичким капиталом, што и одређује њихове реалне друштвене и животне шансе. Позадина насиља је конфликт, а да ли је смислен или не зависи углавном од друштвене моћи и културног и генерацијског круга.

Насиље је средство за постизање друштвене видљивости, средство за излазак из анонимности, као и средство за оспоравање постојећих вредности. Помоћу насиља се појединцима омогућују несвакидашња искуства која уједно и представљају испит лојалности према групи којој припадају. (Коковић, 2010: 118)

НАСИЉЕ, СВАКОДНЕВИЦА И СПОРТ

Насиље је сложен друштвени, културни, политички и психолошки феномен те је стога сасвим разумљиво зашто у његовом проучавању учествује већи број дисциплина, социологија, психологија, филозофија, право, криминологија. У савременим условима живота значење насиља постаје значајније, јер долазе до изражаја његови различити облици којима се људи служе у свакодневном животу како би решили међусобне сукобе. (Оташевић, 2015: 27)

Повећана агресивност и раст насиља нарочито у периоду развитка индустријске цивилизације, може се објаснити новим начином живота. Однос културе и људске природе, културе и социјализације личности постају кључна питања за објашњење насиља и агресије. Нови цивилизацијски токови, иако су показивали знакове уљудности и одсуство неких видова

насиља нису могли избећи последице механичког радног процеса, осећаја усамљености, отуђености, беспомоћности, огољене егзистенцијалне моменте који су све више притискивали људе. (Коковић, 2010: 35) Насиље се јавља у свим сферама друштва, а посебно треба обратити пажњу на девијантна и насилничка понашања која се везују за спорт и навијачке трибине.

Са становишта услова и околности под којима долази до насилничких облика навијачког понашања изузетно је значајан феномен спортске публике која представља општи медиј унутар којег и у односу према којем се обликују и потврђују навијачке групе са насилничким потенцијалом. (Врцан, 1990: 89) Насилничко понашање навијача пре, током, као и након завршетка утакмице јесте један од најозбиљнијих проблема данашњице, а тиче се безбедности људи, имовине и држава. Овај феномен је био изражен и у античком свету, а у савремено друштву је стално присутан и утиче на актуелне друштвене токове и збивања. (Оташевић, 2015:9)

Савремена догађања на фудбалским стадионима и око њих, а поводом неких спортских сусрета, привлаче пажњу шире, па и научне јавности на навијачко понашање с латентним и манифестним насилничким набојем. То значи да је у озбиљној расправи о томе пре свега потребно одредити шта се уопште подразумева под насилничким понашањем које се везује за спорт и фудбал. (Врцан, 1990: 43)

Узроци насиља у спорту су различити и многобројни, зато и приступ овом феномену мора бити специфичан и разнолик. Свакодневна дешавања на нашим стадионима захтевају нова тумачења хулиганизма и насиља у спорту, јер је овај проблем свакодневно присутан. До насиља у спорту долази првенствено из непријатељства које постоји међу навијачким групама, при чему се антагонизам не одвија само на стадиону, већ се сукоб преноси и изван њега. Навијање се институционализовало, а насиље је у експанзији и то насиље које је екстремно видљиво и које нема никакав облик идеолошког оправдања. Оно што је приметно код разних истраживања јесте и то да се у већини случајева насиље осуђује само на трибинама, при чему се заборавља да се насиље не припрема на самој трибини, већ најалост споља, док навијачи користе вакуум да би исказали своју аутономност. (Коковић, 2010: 47)

Насиље у спорту је један од облика криминалитета насиља и његов обим је много већи него ранијих година, јер људи све чешће прибегавају насиљу за решење међусобних спорова и сукоба. Спортско насиље је понашање које изазива штету и јавља се насупрот правилима спорта. Може обухватити претње, физичке повреде или хаотичне туче између спортиста, тренера, навијача, гледалаца. (Вилић и сар. 2012: 149)

Малобројна истраживања насиља на спортским приредбама која су спроведена у Србији указује на то да насиље следи глобалне трендове, у којима се упућује на пораст насиља, на малолетнике као основну базу хулиганизма, често истицање националне припадности, низак ниво образовања и континуирано насилничко понашање. Навијање и припадање одређеним навијачким групама постаје стил живота посебно млађих особа које у групи стичу осећај припадности и идентификације са групом при чему се навијање претвара у неку врсту спектакла. (Оташевић, 2015: 25) Хулиганизам није сам проблем спортских приредби већ је и велики друштвени проблем, светковина насиља и одлика савременог начина живота. Овај појам се често везивао за скитнице, а данас се све више везује за инциденте на стадионима. Он означава бесциљну и безобзирну радњу праћену општим изражавањем презира према појединцима или друштву у целини и понашање које грубо нарушава јавни ред и мир. (Коковић, 2010: 159)

КРИВИЧНО ДЕЛО НАСИЛНИЧКОГ ПОНАШАЊА НА СПОРТСКОЈ ПРИРЕДБИ ИЗ 2003. ГОДИНЕ

Предуслов за проучавање казненопоправних механизма помоћу којих држава штити јавни интерес у области спорта, при чему обезбеђује правну сигурност субјектима који учествују у спортским активностима као и неким другим делатностима које извиру из спорта, представља сагледавање улоге и односа државе према спорту. Ако се на државу гледа као на организовано људско друштво, које подразумева заједницу људи настањену на одређеној територији, организовану сагласно правном поретку који има карактер суверене власти поставља се питање улоге државе и њеног правног поретка у односу на спорт као људску делатност која је саставни део човековог живота. Мотиви интервенисања државе у спортским односима као и у томе да правним нормама уређује функционисање спортских активности, налазе се у потреби за успостављањем, а самим тим и очувањем стабилног државног поретка. (Шупут, 2011: 50)

У Србији је висок степен друштвене опасности који са собом носи насиље на спортским приредбама довео до тога да друштво реагује на овакве облике понашања који су друштвено неприхватљиви. Било је неопходно донети закон којим ће се детаљније регулисати права и дужности организатора спортских приредби и овлашћења појединих органа у њиховом спровођењу, али и уредити питање одговорности за све оне који се не придржавају ових прописа. Због тога је 2003. године донет Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, а који садржи низ мера за сузбијање насиља у вези са спортом. (Оташевић, 2015: 25)

Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама¹⁴⁰ утврђују се мере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, као и обавезе организатора и овлашћења надлежних органа у спровођењу тих мера. Спортске приредбе у смислу овог закона су спортска такмичења и спортске манифестације. Организатор спортске приредбе је спортски савез, спортско друштво, спортска организација- клуб, друго правно или физичко лице које се стално или повремено бави организацијом спортских приредби. Време одржавања спортске приредбе је временски интервал од једног часа пре почетка спортске приредбе до једног часа након њеног завршетка, кад се одржавају спортске приредбе повећаног ризика, временски интервал од 90 минута пре почетка спортске приредбе до 90 минута након њеног завршетка.

Насилничко понашање на спортској приредби је инкриминисано у члану 20. овог закона и гласи: „Ко у намери да изазове насиље, физички нападне на учеснике спортске приредбе, унесе у спортски објекат или баца на спортски терен или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или штетне супстанце који могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе или учествује у физичком обрачунању на спортској приредби, казниће се затвором од три месеца до једне године. Ко у групи изврши кривично дело из става 1. овог члана, казниће се затвором од шест месеци до три године. Коловођа групе која изврши кривично дело из става 1. овог члана, казниће се затвором од једне до пет година“.¹⁴¹

КРИВИЧНО ДЕЛО ИЗ 2009. ГОДИНЕ

Насилничко понашање на спортској приредби је кривично дело инкриминисано у члану 344а Кривичног законика у групи кривичних дела против јавног реда. Ово кривично дело према слову закона гласи: „ (1) Ко физички нападне или се физички обрачунава са учесницима спортске приредбе или јавног скупа, врши насиље или оштећује имовину веће вредности

---

¹⁴⁰ Службени гласник број 67/2003., 101/2005.

¹⁴¹ Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Службени гласник РС 67/03

- приликом доласка или одласка са приредбе или јавног скупа, унесе у спортски објекат или баца на спортски терен, међу гледаоце или учеснике јавног скупа предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или штетне супстанце које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе, неовлашћено уђе на спортски терен или део гледалишта намењен противничким навијачима, изазове насиље, оштећује спортски објекат, његову опрему, уређаје или инсталације, својим понашањем или паролама на спортској приредби или јавном скупу изазива националну, расну, верску мржњу или нетрпељивост засновану на неком дискриминаторном основу услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.
- (2) Ако је дело из става 1. овог члана извршено од стране групе, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.
- (3) Коловођа групе који изврши дело из става 1. овог члана. казниће се затвором од три до дванаест година.
- (4) Ако је извршењем дела из става 1. овог члана дошло до нереда у коме је неком лицу нанета тешка телесна повреда или оштећена имовина веће вредности, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.
- (5) Службено или одговорно лице које при организовању спортске приредбе или јавног скупа не предузме мере обезбеђења како би се онемогућио или спречио неред, па услед тога буду угрожени живот или тело већег броја људи или имовина веће вредности, казниће се затвором од три месеца до три године и новчаном казном.
- (6) Учиниоцу дела из става 1. до 4. овог члана које је извршено на спортској приредби обавезно се изриче мера безбедности забране присуствовања спортским приредбама.¹⁴²

Ово кривично дело је преузето (Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године) из члана 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Наведени Закон је важан за примену ове инкриминације јер прецизира више појмова који се користе у њеном законском опису. Осим на спортским приредбама ова инкриминација има за циљ и сузбијање насилничког понашања на јавним скуповима. (Стојановић, 2012: 905)

Објект заштите код овог кривичног дела је ред и мир на спортској приредби или јавном скупу.¹⁴³ Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, као и Законом о спорту¹⁴⁴ одређен је појам спортске приредбе и време одржавања спортске приредбе које је дуже од њеног фактичког времена трајања, што је од значаја за ово кривично дело. (Стојановић, 2012: 905)

Извршилац кривичног дела може да буде свако лице. Ово кривично дело је умишљајно, тако да се у односу на све модалитете радње и извршења захтевају елеменат свести и елеменат воље. Прописане радње су скоро увек такве природе да не стварају тешкоће у вези са утврђивањем постојања умишљаја. За учиниоца дела је предвиђена казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна. Недолично понашање може да се испољава на разне начине и изазивање нереда и ремећење тока спортске приредбе може да се проузрокује, како испољавањем насиља, тако и недоличним понашањем. Посебно је штетно и подмукло понашање које подразумева ношење навијачких шалова или других предмета у намери да се сакрије идентитет, јер се тако дешава прерушавање у припаднике противничке навијачке публике како би јој се приписало недолично понашање које чине тако прерушена лица. Такве инкриминисане радње представљају прекршај који може да прерасте у кривична дела као што су насилничко понашање, убиство, тешко убиство, изазивање опште опасности, изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости. Министарство надлежно за унутрашње

---

¹⁴² *Кривични законик*, Службени гласник, Београд, 2013., (чл. 344).

¹⁴³ "Службени Гласник РС", бр. 51/92, 53/93, 67/93 и 48/94 "Службени Лист СРЈ", бр. 21/2001 - одлука СУС и " Службени гласник РС", бр. 101/2005.

¹⁴⁴ "Службени гласник РС", бр. 24/2011 и 99/2011 – др. закони

послове врши надзор над свим активностима у вези са организовањем спортских приредби. (Петровић и сар. 2013: 6- 11)

Кривично дело предвиђа квалификовани и посебан облик. Посебни облик кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу је инкриминисан у ставу 5. члана 344а. Радња овог облика дела састоји се у пропуштању, односно у томе да се при организовању спортске приредбе или јавног скупа не предузму мере обезбеђења како би се онемогућио или спречио неред. Мере су предвиђене, пре свега, Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. За постојање овог посебног облика дела потребно је да услед тога буде угрожен живот или тело већег броја људи или имовина веће вредности. Тежи облици дела су инкриминисани у ставу 2, 3 и 4. Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама прописује у члану 7. превентивне мере у циљу спречавања насиља. У циљу превентивног деловања спортски клубови су дужни да подстичу добро понашање својих навијача, остварују сарадњу и информисање својих навијача, координирају активности својих навијача приликом одласка на спортске приредбе на којима су клубови и њихови навијачи гостујући, да уредe спортским правилима које се спортске приредбе сматрају високо ризичним и да подстичу позитивно понашање и деловање играча и службених лица пре, за време и након одржавања спортске приредбе. У превентивне мере, поред мера које се предузимају на спортским приредбама повећаног ризика, спадају и мере које предузимају надлежни државни органи, као и трошкови спровођења мера. (Петровић и сар. 2013: 6-11) Учиниоцу дела које је извршено на спортској приредби обавезно се изриче мера безбедности забрана присуствовања одређеним спортским приредбама.

РЕЗИМЕ

Спорт према неким теоретичарима представља елемент животног стила и важну социокултурну појаву. Може се дефинисати и као средство и путоказ који је од правно културног значаја људског права и људског рода. Спортске дисциплине и институције а пре свега фудбал дубоко досежу до већине друштава. Спорт карактеришу комплексни културни процеси и учешће у спортовима би требало да шири хуманитарне поруке, а уместо тога веома често је извор насилног понашања. Улога мас медија у насиљу у спорту заузима значајно место, јер са једне стране омогућавају излагање насиљу које је повезано са спортом, путем телевизије, радија и новина чиме се младим генерацијама пружају примери за опонашање. Медији величају поједине играче, нарочито контраверзне и агресивне, а са друге стране медији нашироко извештавају о насиљу у спорту те тако подстичу повећање напора да се таква понашања санкционишу и сузбију. Последице понашања екстремних навијачких група погађају друштво на разне начине, а са тим проблемом се суочавају многе земље, а неке од њих кроз развој и успешну имплементацију организационо функционалних механизма, успеле да се изборе с тим. Важан сегмент решавања проблема су стабилне и јаке демократске институције и добар правни оквир. Наша земља је последњих година направила неколико значајних корака (Оташевић 2015: 40).

Код нас је проблем насиља у спорту кулминирао у последње две деценије када је дошло до повећања обима нарушавања јавног реда и мира, великих инцидената на утакмицама као и после њих и до уништавања имовине. Широка друштвена јавност требало би бити упозната са озбиљношћу проблема у нашем спорту.

Имајући у виду препоруке Међународног удружења спортских психолога које су усмерене на сузбијање насиља и агресивног понашања у спорту код нас би требало предузети следеће мере:

- поштрити казне за све прекршиоце правила понашања на спортским приредбама;
- доследна примена казних мера како би поштравање мера имало ефекта;
- континуирано спровођење едукације са специфично конципираним програмима како за спортисте, тако и за родитеље и тренере;
- све учеснике у спорту укључити у процес континуиране едукације који је униформно решен на нивоу државе;
- успешне и популарне спортисте користити као промотере доброг спортског понашања;

- покренути медијске акције које су усмерене на промовисање васпитних потенцијала спорта и смањење свих видова недоличног и агресивног понашања на спортским приредбама;
- усвајање и примена етичких кодекса намењених свим учесницима у спорту;
- формирати центар за заштиту права и стручну помоћ спортистима;
- поставити стручне кадрове на руководећим местима у спортским савезима;
- установити националне стандарде за дечији и омладински спорт;
- обезбедити стручне и искусне тренере;
- све учеснике у спорту учити фер плеју и на тај начин вратити спорту његову васпитну функцију. (Бачанац 2015: 325- 328)

ЛИТЕРАТУРА

1. Бачанац, Љ., (2015) *Агресивност и насиље у спорту*, Београд, Завод за уџбенике.
2. Врџан, С., (1990) *Спорт и насиље данас у нас*, Загреб, Напријед.
3. Ђулијаноти, Р., (2008) *Спорт критичка социологија*, Београд, Слио.
4. *Закон о спорту*, Службени гласник РС 24/2011
5. *Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, Службени гласник РС 67/03
6. Југовић, А., (2009) *Теорије друштвене девијантности*, Београд, Службени гласник.
7. Коковић, Д., (2010) *Друштво, насиље и спорт*, Нови Сад, Mediterran Publishing.
8. Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М., (2012) *Криминологија*, Ниш, Центар за публикације Правног факултета у Нишу.
9. *Кривични законик*, Службени гласник, Београд, 2013.
10. Мимица, А., Богдановић, М., (2007) *Социолошки речник*, Београд, Завод за уџбенике.
11. Оташевић, Б., (2015) *Насиље на спортским приредбама*, Београд, Службени гласник.
12. Петровић, М., Јовановић, А., (2013) *Коментари закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, закона о окупљању грађана, закона о јавном реду и миру, закона о оружју и муницији и закона о полицији*, Београд, Пословни биро.
13. Срна, Ј., (2003) *Насиље*, Београд, ИП Жарко Албуљ.
14. Стојановић, З., (2012) *Коментар кривичног законика*, Београд, Службени гласник.
15. Шупут, Д., (2011) *Казненоправна заштита спорта*, Београд, Службени гласник.

VIOLENCE IN SPORT

Abstract: *Sport is analyzed as a symbolic dialogue and this aspect of social life is viewed upon as a unity of work and entertainment. This is not a phenomenon isolated from socio-cultural occurrences as an entity, but is, on the contrary, an inclusive part of social structure and an everyday occurrence. An important feature of the modern way of life is a mass entertainment expansion, especially sport as a spectacle. Sport is considered to be a mirror of society and reflects the very best one nation possesses, but also the worst, the consequence of which is violence in sport, transferred from grandstands into the streets. Fans' violent and hooliganic behaviour before, during and after sport events is one of the more serious problems in the modern world. Sport hooliganism occurs as a problem not only in undevelopped societies, but in very developed and rich ones as well. Strengthening sport manifestations, political ideologies and street criminal encourage the development of this occurrence. Violence as an unavoidable society companion and its negative aspect, has been existing as long as society itself in general, and, although it has got independent effect and significance, it can never be viewed in isolation from its other similar occurrences, such as deviations, anomie, aggression and social clashes. Different forms of violent behaviour have been also demonstrated in the last years on public gatherings such as: political activist demonstrations, dissatisfied workers, students, nationalistic or xenophobic organisations and activists, but special attention should be devoted to violence in sport, among sports people as well as among fans.*

Key words : *sport, violence, deviations, violent behaviour, hooliganism, aggressivness.*

CRTANI FILMOVI I AGRESIVNO PONAŠANJE DJECE

Anita Ilić
Student doktorskih studija¹⁴⁵
Pravni fakultet Niš, Univerzitet u Nišu

Apstrakt: *Veoma često se dešava da se u javnosti postavlja pitanje, otkud nasilje u školama, i koji je uzrok tome što se deca međusobno tuku, vređaju, ponižavaju i dr. S obzirom na rasprostranjenost vršnjačkog nasilja psiholozi, sociolozi, pravnici i pedagozi pokušavaju da daju odgovor na ovo pitanje, koje je sve zastupljenije i da pronađu uzrok, kako bi se na decu uticalo preventivno i sprečilo njegovo dalje širenje. Kako je detinjstvo najvažnija faza u odrastanju, u kojoj se deca uče ponašanju, i u kojoj se teži usvajanju pozitivnih obrazaca ponašanja, jedno od pitanja koje se postavlja da li je uzrok agresivnom ponašanju i tv programi koji se emituju i koji su dostupni i sve pristupačniji deci tokom njihovog odrastanja.*

Ključne reči: *agresivnost, detinjstvo, crtani filmovi, vršnjačko nasilje, prevencija.*

Uvod

Postoji veliki broj različitih klasifikacija nasilja. Uopšteno, nasilje se može podeliti na fizičko i verbalno. Verbalno nasilje bi se odnosilo na vređanje, širenje neistina, psovke dok fizičko nasilje podrazumeva fizički konflikt, udaranje i slične postupke ugrožavanja pojedinca. Nasilje je široko rasprostranjeno, naročito u školama, te nas mediji svakodnevno obavestavaju o vršnjakom nasilju koje se manifestuje veoma često čak i brutalnim tučama i surovim razračunavanjima. Rasprostranjenost ovakvog vida nasilja doprinela je mnogobrojnim istraživanjima, nastojeći da se utvrde uzroci koji su doveli do razvoja ovakvog ponašanja. Sve češće rezultati tako sprovedenih istraživanja zaključuju da se kod dece razvila neka vrsta neosetljivosti na nasilje, tako da ono postaje sastavni deo njihovog života. Iako ne postoji opšta saglasnost za definiciju vršnjačkog nasilja, kao fenomen rasprostranjenosti nasilja kod dece, ono se može definisati kao perzistentno, ponavljano nepoželjno ponašanje koje podrazumeva upotrebu negativnih akcija, odnosno to je svako psihičko ili fizičko nasilno ponašanje koje je usmereno na decu od strane vršnjaka, koje je učinjeno s ciljem povređivanja. (Glumbić i Žunić Pavlović, 2008)

Ono što zapravo se često dovodi u vezi sa neadekvatnim nasilničkim ponašanjem mladih jesu javni mediji, odnosno ono što se plasira i što je dostupno toj vrsti populacije. Pod javnim medijima bi se mogli uvrstiti kako privatni tako i javni mediji. Prikazivanjem takvih televizijskih programa i ostavljanje prostora za neprimerene crtane filmove, rijaliti programe, prikazivanjem tuče navijačkih grupa i posledice njihovog vandalizma, bi se prema pojedinim autorima mogle svrstati pod «demokratskim mišljenjem» (Đorđević, 2011).

U poslednje vreme sve više je emitovanja programa sa sadržajem koji sadrže nasilje u terminima koja su dostupna deci. Veoma popularni rijaliti programi postaju sve zastupljeniji u medijima, a ono što svakako predstavlja poseban problem jeste da je većina od njih nosila oznaku dostupno svim uzrastima. (Milin Perković, Matović, 2014) Ovakvi sadržaji, iako sadrže nasilje, dostupni su i deci, a kako sami rijaliti programi prikazuju život koji je svakodnevan, odnosno onakav kakav je u realnosti, deca su podložna prihvatanju nasilnog obrasca ponašanja kao podrazumevanim, odnosno sastavnim delovima stvarnog života.

Međutim, gledanje crtanih filmova bi se svakako smatrao važnim segmentom odrastanja kod dece i razvoju njihove mašte i spoznavanju sveta oko sebe. Dok odrasli spremno klasifikuju programe, deca ih ne svrstavaju, niti spontano koriste izraz kao «komedija», «vestern», «dokumentarac»...deca

---

¹⁴⁵ aanita.ilic88@gmail.com

opisuju program kao «smešan» «strašan» kao i «dosadan». Mogli bismo iz svega toga zaključiti da dete sopstvenim snagama, uz dobre informacije, i objašnjenja roditelja i vaspitača može da «zagospodari» televizorom. Kada govorimo o animiranim filmovima, koji su pre svega namenjeni dečijoj populaciji, samo definisanje ovih filmova podrazumevalo bi zajednički naziv za brojne vrste filmova (crtane, kolažne, lutkarske kao i filmove sa animiranim predmetima i sl.) koji nastupaju uzastopnim snimanjem pojedinih sličica (tzv. tehnika snimanja „sličica po sličicu“), dok postaju „oživljene“ tehnikom filmske projekcijom. (Mikić, 2001)

O gledanju crtanih filmova kod dečije populacije mogu se izvući sledeći zaključci. Deca veoma rano gledaju crtane filmove, jer već sa šest godina oni jasno izjavljuju koji su im crtani filmovi omiljeni, kojeg junaka najviše vole i zašto. Deci su crtani filmovi smešni, sadrže puno lepih likova i dobre muzike, deci predstavljaju oblik zabave i razonode. Njihovi omiljeni junaci su borci za pravdu – po pravilu su uvek pobednici i lako rešavaju sve probleme na koje naiđu. Međutim ti njihovi junaci se bore obično sa čudovištima, koji izgledaju kao vanzemaljska bića, tako da se radnja njihove borbe odvija nasilnički u nameri da pobede glavne junake. Negativni primeri ovakvih crtanih filmova smatraju se crtani filmovi kao što su Digimoni, Pokemoni, Jugi-jo i slični njima. Vrlo često izgovaranje neprimerenih reči, tuče, verbalno i fizičko zlostavljanje samih aktera crtanih filmova može da podstakne dete da je takav vid ponašanja uobičajen i da se samim tim smatra normalnim u modernom, savremenom društvu.

Kako deca veoma lako oponašaju nasilje koje uočavaju pri gledanju animiranih, odnosno crtanih filmova, ovakav vid ponašanja mogao bi se svakako odraziti i na bezbednost u školi, s obzirom da deca veći deo dana provode u školi. Iz ovog razloga nikako ne treba zanemariti problem njihove bezbednosti u školi, koja je veoma značajna u razvoju nasilja. Mnoge ugrožavajuće pojave postojale su i ranije, ali je njihova zastupljenost bila mnogo manja, dok je intenzitet delovanja bio dosta slabiji. Nasilje kod mladih, odnosno kod dece može imati različite posledice, od pretnji po život, zdravlje ili imovinu pojedinca od strane lica koja se nasilno ponašaju, postoje mnogi samodestruktivni oblici ponašanja, kao što su sociopatološke pojave, kao i razni oblici diskriminacije, nejednakosti i oblici ugrožavanja koji nisu zakonom kažnjivi, a ipak narušavaju mir, slobodu, kao i prava pojedinaca. (Stajić, Stanarević, 2011)

Veoma važan segment bezbednog odrastanja i srećnog detinjstva jeste svakako i ostvarivanje bezbedne sredine za dečije odrastanje, gde bi se mogla uvrstiti i škola, gde deca provode veći deo svog vremena. U skladu sa tim, 2005/2006 godine počela je realizacija projekta *Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju*,¹⁴⁶ koji se sprovodi u saradnji sa Ministarstvom prosvete, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom za rad i socijalne politike, Savetom za prava deteta Vlade Republike Srbije, Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, a od 2008/2009 godine i sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Ministarstvom omladine i sporta. (Stajić, Stanarević, 2011)

Televizija u svetu detinjstva

Sve je tužnija realnost da danas većine dece provedi više vremena ispred svojih računara i televizora, umesto da se bavi sportom i provodi vreme sa svojim vršnjacima. Međutim, kada bismo govorili o kvalitetu tih programa, odnosno sadržajima koji su im dostupni, većina se ne slaže da je primerena uzrastu dece. I pored oznake, koja nekad ističe uzrast za koji je predviđen taj sadržaj, sve više takvih programa dostupna su deci u terminima kada su ona kod kuće, odnosno ispred malih ekrana. Ono što je negativno u tome jeste što se gledanjem neprimerenih sadržaja, dete ne shvata suštinu priče, već pažnju usmerava na akcentovane događaje, odnosno nasilje, pa je velika verovatnoća da će kasnije tokom igre i razgovora imitirati ono što je videlo. Upravo iz ovog razloga, sve češće statistike i svetski mediji ukazuju na to da je savremeno društvo dobilo novog člana porodice, odnosno misleći na televizor.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Trenutno se sprovodi u 197 osnovnih i 9 srednjih škola širom Srbije. Programom je obuhvaćeno oko 140 300 i 13 200 odraslih iz 64 mesta u Srbiji. Videti: (Stajić, Stanarević, 2011)

¹⁴⁷ Mediji za decu kao promoter stila života, dostupno na:

<http://5sazvezdicom.medijkestudije.org/index.php/nauni-rad/190-mediji-za-decu-kao-promoteri-stila-ivota> pristup: 07.02.2018. godine.

Postoje više razloga zbog čega je televizija privlačna deci. Zapravo, televizija nudi mogućnost da na jedan indirektan način deca učestvuju u uzbudljivim zbivanjima, da se prate događaji iz sveta sporta, šoubiznisa, odnosno da se sazna više o idolima vršnjaka. Upravo iz ovih razloga gledanje televizije postaje centralna aktivnost u životu dece i adolescenata. Takođe, nesporna je činjenica da vreme provedeno gledajući televiziju deca zapostavljaju druge aktivnosti, kao što su bavjenje sportom, izrada domaćih zadataka, a vrlo česta su i istraživanja koja ukazuju na pojavu gojaznosti kod dece, usled dužeg vremena koje provode ispred televizije.¹⁴⁸ Sa jedne strane televizija može zabaviti decu i informisati ih i praviti im društvo, dok s druge strane televizija na decu može imati i neželjena dejstva. Takva neželjena dejstva mogu se ogledati u tome da televizija osiromašuje osećaj zajedništva, odnosno da deca koja više vremena provode ispred televizora manje veruju drugim ljudima i manje učestvuju u dečijim aktivnostima van škole. (Knežević, 2017)

Kako su mediji veliki deo ljudskog života od značajnog su uticaja na formiranje moralnih normi i upoznavanja sa moralnim delovanjem u društvu. Izloženost medijskim sadržajima, bilo preko štampe, televizije ili štampe dovodi do kreiranja jednog potpunog novog stila života, koji se odlikuje novim sistemima vrednosti, interesovanjima kao i novim uzorima i idolima mladih. Dete poseduje izuzetnu sklonost da se identifikuje sa drugom ličnošću, odnosno junakom. Identifikacija deteta sa nekim junakom ili drugim bićem, dete sebe integriše u druga bića odnosno pojave, tako da ima utisak da gospodari situacijom, određuje granice i pravila ponašanja. Sve mu je dostupno i ostvarljivo, međutim izbor lica za identifikaciju često izaziva žustre diskusije, odnosno u vezi mogućnosti da se dete identifikuje sa negativnim likom, što naročito izaziva opasnost, ali i opomenu pedagoga da upravo roditelji spreče da dođe do ovakve pojave.

Na jednom portalu su sprovedeli istraživanje koje ukazuje na štetan uticaj televizije povezujući ga sa nasiljem. Ovako sprovedeno istraživanje ukazuje na to da ukoliko deca do osme godine učestalo gledaju tv nasilje, velika je verovatnoća da će u periodu adolescencije, odnosno periodu do 19 godina i sama pokazati u svom ponašanju nasilje.¹⁴⁹ Upravo ovaj portal je sprovedenim istraživanjem utvrdio da je u 85 posto nasilje zabeleženo u filmovima koji se emituju svakodnevno na televiziji. Ovakav vid nasilja nazvan je „psihološki štetnim“ u kojem su se izdvojili i crtani filmovi i dečiji programi koji „koji nerealno prikazuju nasilje“ bez posledica ili kazni.

Uticaj crtanih filmova u razvoju agresije i nasilničkog ponašanja kod dece

Većina roditelja crtane filmove smatra vidom dečije zabave, odnosno lakšim načinom za smiravanje dece. Roditelji veoma često nisu ni svesni štetnog uticaja crtanih filmova za svoju decu, niti ih smatraju ozbiljnim. Roditelji veoma često pustaju deci crtane filmove, kako bi dobili na slobodnom vremenu i rasteretili se od svakodnevnih obaveza, te ih nesvesno izlažu nasilju i negativnom uticajima koje one nose. Upravo takva deca, koja imaju nizak stupanj emocionalne topline, gde roditelji ne pridaju veliku pažnju deci dolazi do neposlušnosti, odnosno a kasnije, u kasnijim fazama života i razvoju agresivnosti i u ponašanju. (Mitrović, 2015)

Na domaćim i kablovskim kanalima dominiraju crtani filmovi u kojima ima nasilja, borbe, gde su aktuelni zmajevi, čudovišta, ali i takođe devojčice u kratkim suknjama, bikiniju kao i našminkane junakinje. Ima dosta problematičnih crtanih filmova, odnosno sa vrlo diskutabilnim sadržajem. Dizniji junaci zamenjeni su izmišljenim životinjskim vrstama trouglastih očiju koji se zovu Pokemoni, Barbike su našle svoju zamenu u glavatim lutkama koje spašavaju svet, dok su zec, veverica i prepelica zemenjene zmijom i žabom.¹⁵⁰ Deca vrlo često oponašaju ono što vide, te ukoliko gledaju crtane filmove u kojima drug na svoje drugove baca kamenje, verovatno će se u svom

---

¹⁴⁸ ibidem.

¹⁴⁹ Roditelj portal, uticaj tv-a na dečiji mozak, dostupno na: <https://www.roditeljportal.com/2006/04/uticaj-tv-na-deciji-mozak/> pristup: 07.02.2018. godine

¹⁵⁰ Mediji za decu kao promotor stila života, dostupno na: <http://5sazvezdicom.medijstudies.org/index.php/nauni-rad/190-mediji-za-decu-kao-promoteri-stila-ivota> pristup: 07.02.2018. godine.

okruženju i ono ponašati tako.¹⁵¹ Međutim, detetu se ne mogu zatvarati oči pred nasiljem, jer će pre ili kasnije se susresti s njim, ali je neophodna komunikacija roditelja sa detetom, koji bi mogao da mu ukaže da život bez nasilja može biti lepši, odnosno, kako se od nasilja zaštititi. Deca u predškolskom uzrastu koja provode najviše vremena pred televizorom najpodložnija su imitiranju. Nisu isključena ni istraživanja na temu da televizija zaglupljuje decu, ali takođe i pojava suprotnih stavova da ona može da dekoncentriše, ali ne i da smanji nečiju inteligenciju.¹⁵²

Crtani film *Pokemoni* je osmišljen 1995. godine od strane Satoši Tadžiri, i pripada grupi *anima*. *Anime* imaju karakterističan izgled likova (npr. velike oči). Prvobitan naziv crtanog filma bio je *Pocket monsters*. Nakon sugerisanja o nazivu ponašanja koji promovise nasilje, naziv ovog crtanog filma je skraćen u *Pokemon*. U istoimenom crtanom filmu svaka epizoda predstavlja avanture glavnog junaka Eš Kečmana, koji nastupa u borbi zajedno sa svojim *Pokemonima* protiv ostalih trenera. Gledanje ovog crtanog filma zabeležilo je negativnu pojavu, jer se u Japanu 653 deteta javilo sa problemom epileptičnog napada, dok je razlog, kako je utvrđeno, izazvala je 38. epizoda *Pokemona*. Prilikom sprovedenih istraživanja utvrđeno je da su česti svetlucavi sadržaji (crvene i plave boje) tokom trajanja serije izazvala epileptične napade čak i kod dece koja ih ranije nisu imali.¹⁵³

Poznato je da deca u tom predškolskom uzrastu su podložna maštanju, stvaranju idola, ali i poistovećivanju sa likovima iz crtanih filmova. Junaci crtanih filmova obično mogu imati natprirodne moći, da lete, bljuju vatru, koriste čaroliju, ali tako na momente i biti agresivni započinjati borbu, ispoljavati agresiju, padati sa velikih visina i preživljavati. Iz ovog razloga vrlo često se mogu sresti različiti naslovi u dnevnoj štampi, usled povreda dece koja su ih zadobila imitirajući glavne junake omiljenih crtanih filmova. Jedan dnevni časopis je 2009. godine objavio vest o padu devojčice za šestog sprata, koja je zadobila povrede kičme, pluća, kao i leve potkolenice. Devetogodišnja devojčica je bila sama u stanu sa svojom četvorogodišnjom sestrom, koja u jednom momentu, dok su gledale crtane filmove, saopštila svojoj sestri da bi želela da leti kao vila.¹⁵⁴ Međutim, ovakvih slučajeva je sve više i o njima možemo svakodnevno čuti u medijima. Veliku kontraverzu i polemiku u javnosti je izazvala i dečija emisija *Teletabisi*, u kojoj su uključena četiri glavna junaka koja do svoje kuće dolaze tako što uskaču u posebne prolaze, tunele. Ova dečija emisija je za kratko vreme pokupila simpatije dece, i bila je veoma brzo prihvaćena kao jedna od omiljenijih. U štampi 2015. godine odjeknula je vest o malom dečaku iz okoline Beograda, koji je želeo da skoči u bunar, po uzoru na dečiju emisiju *Teletabisi*, odnosno onako kako oni to čine u istoimenom serijalu. Otac tog dečaka je ispričao za tu štampu, da je u početku dete oponašalo junake te emisije, imitirajući njihovo govor, ponašanje, želeći da strogo nosi crvenu boju (koja je bila karakteristična za jednog od tih junaka) do momenta kada se nije desio nesrećan slučaj i dete je završilo u bunaru svoje porodične kuće, po uzoru na uskakanje glavnih junaka u svoje tunele kojim su dolazili do kuće.¹⁵⁵ Međutim, ovo nije jedina negativna pojava koja se vezuje za ovaj dečiji serijal. Naime, tadašnji ministar prosvete Roman Gjeritihom sa dečiji ombudsmanom u Poljskoj, sa Evom Sovinjskom pokrenuli su homoseksualnu propagandu protiv ove dečije emisije, povezujući je sa propagiranjem homoseksualnosti. Naime, angažovana je ekipa psihologa koja je trebala da utvrdi da li se krije homoseksualna pojava iza toga što jedan od junaka ovog serijala po imenu Tinki Vinki povremeno nosi žensku tortbu, iako se radi o dečijem junaku muškog pola.¹⁵⁶

---

¹⁵¹ Crtani filmovi utiču na ponašanje dece, dostupno na <https://www.decijisokak.rs/crtani-filmovi-uticu-na-ponasanje-d>, pristup: 08.02.2018. godine.

¹⁵² Uticaj crtanih filmova i sličnih sadržaja na razvoj predškolskog deteta, dostupno na: <https://www.scribd.com/document/364231242/crtani-filmovi-docx>, pristup: 08.02.2018. godine.

¹⁵³ ibidem

¹⁵⁴ Večernje novosti, htela da leti kao da je vila, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:249523-Htela-da-leti-kao-da-je-vila> pristup: 09.01.2018. godine.

¹⁵⁵ Posle gledanja teletabisa deca skakala u bunar, trogodišnji dečak završio na psihijatriji, dostupno na: <http://www.telegraf.rs/vesti/1448794-posle-gledanja-teletabisa-deca-skakala-u-bunar-trogodisnji-decak-zavrshio-na-psihijatriji-video-foto> pristup: 09.02.2018. godine.

¹⁵⁶ Emitovanje Teletabisa dovedeno u pitanje, dostupno na: <https://www.blic.rs/zabava/vesti/emitovanje-teletabisa-dovedeno-u-pitanje/c3883sf> pristup: 09.02.2018. godine.

Streaming servis Netfilks povukao je epizodu crtanog filma „Pčelica Maja“ iz razloga što je jedna majka prijavila da se u 35. epizodi jedne scene može videti neprikladan crtež, odnosno na kori drveta crtež muškog polnog organa. Ovo je doprinelo da posle žalbe roditelja ta epizoda bude povučena.¹⁵⁷

Crtani film Maša i medved za kratko vreme je prikupio sve simpatije dece, i postao omiljeni crtani film gotovo u svakom domaćinstvu. Glavni junaci ovog crtanog filma su se ubrzo mogli naći dečijoj garderobi, dečijim slatkišima, balonima, igračkama tako da je za vrlo kratko vreme doživeo veliku popularnost među dečijom populacijom. Postao je popularan ne samo u Rusiji, već i u Italiji, Velikoj Britaniji, Nemačkoj, Indoneziji, na Bliskom Istoku, ali i u Srbiji i susednim zemljama. Međutim, dnevna štampa je ubrzo počela da objavljuje vest o štetnom uticaju ovog crtanog filma potkrepljujući je tvrdnjama psihologa. Naime, psiholozi su naveli da se glavna junakinja ovog crtanog filma po imenu Maša loše ponaša prema svojoj okolini, pravi pakosti i kao takva daje loš primer ponašanju dece. Stoga naučnici tvrde da deca mogu pomisliti da je takvo ponašanje uobičajeno, tako da ga mogu primenjivati u svojoj okolini.¹⁵⁸

Crtani film Sunder Bob Kockalone je jedan od veoma popularnih među dečijom populacijom. Gotovo da nema ni jednog predmeta namenjenim deci, koji na sebi ne nose lik ovog glavnog junaka. Međutim, roditelje je zabrinula vest kada su na portalima i u dnevnoj štampi mogli da pročitaju o štetnom uticaju ovog crtanog filma na njihove mališane. Naime, „četvorogodišnjaci koji devet minuta gledaju crtani film o Sunder Bobu Kockaloneu rizikuju probleme sa kratkoročnom pažnjom i učenjem, kako je pokazalo jedno istraživanje. Problemi su uočeni u studiji u kojoj su učestvovala čak 60 deteta“.¹⁵⁹

Zaključak:

Danas tehnologija napreduje brže nego ikad, tako da je svakodnevno zastupljena u našem životu. Pored televizora, deca svakodnevno koriste računare kao i „android“ telefone, preko kojih je deci dostupna velika količina video zapisa i audio sadržaja. Pokušaji odraslih da zaštite decu od štetnog uticaja medija danas često izgleda nemoguće ili anahrono. U strahu da će deca biti lake žrtve opasnih medija, i roditelji i države često pokušavaju da na ove izazove odgovore starim jezikom, odnosno u najboljem slučaju jezikom tradicionalnih elektronskih medija, pri čemu su usmereni na traganje za nekim vidom čvrste regulacije medija, kojim bi se ublažili potencijalni rizici izloženosti dece medijima. Ovde se često radi o eksplicitnim i implicitnim zakonima i pravilima o medijima, kojima pojedinačne države pokušavaju da regulišu njihov štetni uticaj. Ovo svakako ne treba zanemarivati činjenicu da je još od 1989. godine Konvencijom o pravima dece (videti član 13 i član 17) kojom su prihvaćeni osnovni principi o zaštiti dece od negativnog uticaja medija, međutim, novi mediji, na koje su današnja deca najviše upućena, ostaju izvan tog sistema. (Anđević, Vuletić, 2016)

U svom radu autori poput Popović Čitić i Đurić (2009) izvršili su analizu u svom radu odnosno izvršili analizu empirijskih studija o efektima prikazivanja nasilja u medijima na agresiju, pri čemu su došli do određenih zaključaka. Kratka izloženost prikazima nasilja povećava agresivno nasilje, agresivne misli i emocije u kratkom vremenskom periodu. Zatim, ponovljena izloženost medijskom nasilju povećava agresiju i nasilje u dugoročnim terminima i doprinosi prhvatanju nasilja kao načina rešavanja konflikta pri čemu su krajnji rezultati razvoj stavova i uverenja koji podržavaju agresiju. Zatim, jedan od njihovih zaključaka jeste da ponovljeno izlaganje nasilju ima snažan uticaj kod dece i adolescenata u odnosu na odrasle osobe. Istraživanja E. Glušakova pokazuju da deca (pogotovo ona predškolskog uzrasta) televiziji poklanjaju više vremena, tako da im ostaje manje vremena za igru, šetnju, druženje sa njihovim vršnjacima, tako da sedenje ispred ekrana postaje navika za decu, formirajući se tzv « refleks» na televiziju. Deca koja provode više vremena ispred ekrana manje

---

¹⁵⁷ Epizoda Pčelice Maje povučena zbog neprikladnog crteža, dostupno na:

<http://rs.n1info.com/a329569/Showbiz/Showbiz-vesti/Epizoda-Pcelice-Maje-povucena-zbog-neprikladnog-crteza.html> pristup: 09.02.2018. godine.

¹⁵⁸ Psiholozi tvrde: Maša i Medved crtani koji je najštetniji po decu, dostupno na:

<http://www.kurir.rs/zabava/zena/2519577/sokantne-tvrdnje-psihologa-masa-i-medved-crtani-koji-je-najstetniji-po-decu-evo-zasto> pristup: 10.02.2018. godine

¹⁵⁹ Sunder Bob Kockalone opasan po decu, dostupno na : <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/vesti/sunder-bob-kockalone-opasan-po-decu/2p380wz> pristup:10.02.2018. godine.

spavaju, a to se negativno odvija na razvoj njihovog nervnog sistema, tako da roditelji često navode da su im deca razdražljiva, kao i da plaču zbog sitnica.

Pojedini autori ukazuju na značajan uticaj televizije, crtanih filmova i kompjuterskih igrica na porast agresije i nasilja kod dece. Pojačan uticaj medija, naročito televizije može ostaviti značajan utisak na decu. „Statistika pokazuje da postoji zabrinjavajuće visok procenat dece sa devijantnim i agresivnim ponašanjem, a analizirajući uzroke njihovog ponašanja dolazi se do zaključka kako je većina ispitivane dece provodila previše vremena uz „male ekrane“ i nekontrolisano gledala i „upijala“ sve prateće sadržaje, od kojih su većina „obojena“ negativnostima, tj. nasiljem i agresivnošću.” (Dmitrović, 2011)

Pojedini autori navode određena pravila u vezi sa gledanjem crtanih filmova. Oni ističu da deci treba dozvoliti da najviše sat vremena da provode uz tv, odnosno kompjuter. Takođe, navodi se da bi pojedine televizijske kuće trebalo da imaju profesionalne timove (novinare koji su stručnjaci za dečje programe, psihologe i urednika) koji bi vršili procenu šta sme, a šta ne sme da se prikazuje na televiziji u okviru dečijeg programa, kao i u kom terminu se nasilni sadržaji mogu emitovati.

Prema pojedinim istraživanjima, nije poželjno deci pre dve godine pustiti televiziju, odnosno čak ni animirane filmove. Nakon te starosne grance, bili bi poželjno da deca prate televiziju, odnosno animirane filmove u prisustvu svojih roditelja, međutim da bi se ostvarila ova mogućnost poželjno bi bilo da se televizor nalazi u dnevnoj sobi. Upravo na ovaj način roditelji mogu pratiti sadržaj animiranih filmova, ali takođe razgovarati sa decom o onome što gledaju. Na ovakav način deca, uz pomoć razgovora svojih roditelja, postaju kritičnija prema onome što gledaju ali takođe i bolje shvataju sadržaj onoga što im se prezentuje. Shodno navedenom, posebno se navodi da predškolicima televizija ne bi trebala da bude dozvoljena više od jednog sata dnevno. Kao preporuka takođe se navodi da se televizija gleda isključivo u dnevnoj sobi, odnosno da roditelji ne koriste tv uređaje za uspavlivanje dece ili da ih zamenjuju dadiljom. Osim toga, rezultate zanimljivog istraživanja vezanog za pojavu nasilja u sadržajima koje gledaju deca od 3 do 5 godina kao i njegovom uticaju na poremećaje u spavanju donosi portal Klinfo, prema studijama objavljenim u časopisu Pediatrics koje je sproveo Seattle Children’s Research Institute. Istraživanje je sprovedeno na 600 predškolaca. U proseku su deca gledala televiziju oko jednog sata dnevno, tako da je 18% njih imalo neki od problema (nije moglo zaspati, imalo noćne more, budilo se tokom noći, bilo umorno sledećeg dana, imalo problema s buđenjem ujutro) i to 5 od 7 dana u toku jedne nedelje. Rezultat je veoma poražavajući i pokazuje kako roditelji moraju voditi računa o sadržajima koje im dete gleda tokom dana. (Knežević, 2017)

Većina dece voli da gleda crtane filmove, međutim oni ne moraju biti samo pasivni posmatrači animiranih filmova, već mogu aktivno učestvovati u njihovom stvaranju. Danas su dostupni programi koji su vrlo jednostavni za korišćenje, tako da ih deca mogu koristiti u izradi animacija. Postoji mnogo različitih vidova animacija: crtanje po filmskoj traci, animacija sa peskom, sa lutkama, crtanje masnim bojama po staklu kao i kompjuterska animacija. U radu sa decom najbolje se pokazala animacija figura od plastelina. Ovakav vid animacije doprinosi poboljšanju motoričke sposobnosti, odnosu razvoju fine motorike šake dece predškolskog uzrasta.

Pozitivne strane animiranog filma sa mogućnošću učestovanja dece u njegovom stvaranju mogu biti velikih razmera. Naime, na ovakav način doprinosi se da deca budu udružena, odnosno neophodan je njihov zajednički rad, pri čemu se razvija potreba za timski rad, prihvatanje okoline kao i dece različitih interesovanja, potreba i sposobnosti. Na ovaj način, može se preventivno sprečiti nasilje među decom, vršnjačko nasilje dok se ujedno razvijaju intelektualne, akademske, motoričke kao i socijalne veštine. (Colić, 2016) Takođe, deca su nakon odgledanih animiranih filmova i određenih emisija mogu zainteresovati da pregledaju knjige i više saznaju o pojavi koja ih je zainteresovala, naravno za sve je ovo veoma važan i uticaj roditelja kao i pedagoških radnika. (Milenković, 2008)

Da bi uticaj televizija imao pozitivan efekat u odrastanju deteta neophodan je pravilan pristup, odnosno korišćenje televizije. To podrazumeva veliki trud, kako porodice tako i samih pedagoških radnika. Vaspitanje u porodici treba da pomogne detetu u sticanju filmske kulture, koja se stiče gledanjem dobrih filmova, odabirom kvalitetnih predstava, upoznavanjem sa tajnama filmske umetnosti, kao i upućivanje na (dobru) filmsku literaturu, po kojoj je film snimljen. Dete ne može samo da razume televizijski program, emisije ili film, iz razloga što ono gleda, tumači, povezuje i dopunjuje slike na svoj način, pamti sporedne junake i može se dogoditi da ne zapaža glavne radnje, jer repertoar bira po zanimljivosti, a ne po uverljivosti ideje po umetničkim kvalitetima. Roditelj treba

da pruži podršku u razvoju dečije samostalnosti, ali to ne znači da roditelj ne treba da učestvuje u izboru dečijeg programa, odnosno sadržaja koji se prezentuje, kao i da pruži savet da se dete odluči za bolju emisiju. Međutim, roditelji treba da biraju tv programe i sadržaje koji su primereni uzrastu dece.

U mnogim radovima (Gašić Pavišić, 2006) opisani su različiti preventivni programi kao i niz predloga i sugestija za sprovođenje preventivnog programa u školskim uslovima. Iskustva do sada primenjenih preventivnih programa pokazuju da je najuspešniji pristup agresivnom ponašanju onaj koji započinje dosta rano, još u predškolskom uzrastu, a koji je usmeren na izgradnji pozitivne klime u školi, u kojoj se ne toleriše nasilje, vandalizam i agresivnost, dok se pozitivno ponašanje podstiče i nagrađuje.

L i t e r a t u r a :

1. Andevski M., Vuletić S. (2016). Preferencija medija u svakodnevnom životu dece. *Svakodnevni život deteta. Zbornik radova, Novi Sad.* (str. 179-196)
2. Colić, V. (2016). Animacija kao podsticaj celovitom razvoju predškolskog deteta. *Svakodnevni život deteta. Zbornik radova, Novi Sad.* (str. 261-267)
3. Dmitrović, M. (2011). Uticaj televizije, crtanih filmova i kompjuterskih igrica na porast nasilja kod dece. *Socijalna misao, 18(3)* 46-64)
4. Gašić Pavišić, S. (2006) Igra dobrog ponašanja – program za održavanje discipline na času i prevenciju nasilja, *Socijalni odnosi u školi i problemi u ponašanju učenika. Učiteljski fakultet. Beograd.* (47-58)
5. Đorđević, D., R. (2011). Odnos medija prema potkulturnim izražavanjima mladih u gradu, naučni rad, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici. (475-487)
6. Knežević, P. (2017). Rodna usmjerenost animiranih filmova i pojavnost nasilja. Sveučelište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. *Završni rad.* (1-25)
7. Milin Perković, S., Matović, M. (2014). Rijaliti programi u Srbiji i „neprimereni sadržaj“. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka, 8(11).* (131-146)
8. Mitrović, S. (2015). Odnos medijskog nasilja i agresivnog ponašanja kod dece i mladih. *Filozofski fakultet, odsek za psihologiju u Osijeku, završni rad.* (1-19)
9. Popović Čitić, B., & Đurić, S. (2009). Empirijske studije o povezanosti nasilja u medijima i agresije mladih. U D. Radovanović (Ur.), *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji* (str. 167-182). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
10. Stajić, Lj, Stanarević, Stanarević, S.(2011). Modeli ostvarivanja bezbednosti u školama u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1/2011.* (127-140)
11. Milenković, S., (2008) Uticaj crtanih filmova na predškolsku decu, *Sremska Mitrovica, Norma, XIII, 3/2008.* (164-172)

I n t e r n e t i z v o r i :

1. Crtani filmovi utiču na ponašanje dece, dostupno na <https://www.decijisokak.rs/crtani-filmovi-uticu-na-ponasanje-d>
2. Emitovanje Teletabisa dovedeno u pitanje, dostupno na: <https://www.blic.rs/zabava/vesti/emitovanje-teletabisa-dovedeno-u-pitanje/c3883sf>
3. Epizoda Pčelice Maje povučena zbog neprikladnog crteža, dostupno na: <http://rs.n1info.com/a329569/Showbiz/Showbiz-vesti/Epizoda-Pcelice-Maje-povucena-zbog-neprikladnog-crteza.html>
4. Mediji za decu kao promoter stila života, dostupno na: <http://5sazvezdicom.medijkestudije.org/index.php/nauni-rad/190-mediji-za-decu-kao-promoteri-stila-ivota>
5. Posle gledanja teletabisa deca skakala u bunar, trogodišnji dečak završio na psihijatriji, dostupno na: <http://www.telegraf.rs/vesti/1448794-posle-gledanja-teletabisa-deca-skakala-u-bunar-trogodisnji-decak-zavrshio-na-psihijatriji-video-foto>
6. Psiholozi tvrde: Maša i Medved crtani koji je najštetniji po decu, dostupno na: <http://www.kurir.rs/zabava/zena/2519577/sokantne-tvrđenje-psihologa-masa-i-medved-crtani-koji-je-najstetniji-po-decu-evo-zasto>

7. Roditelj portal, uticaj tv-a na dečiji mozak, dostupno na: <https://www.roditeljportal.com/2006/04/uticaj-tv-na-deciji-mozak>
8. Uticaj crtanih filmova i sličnih sadržaja na razvoj predškolskog deteta, dostupno na: <https://www.scribd.com/document/364231242/crtani-filmovi-docx>
9. Večernje novosti, htela da leti kao da je vila, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:249523-Htela-da-leti-kao-da-je-vila>
10. Sunder Bob Kockalone opasan po decu, dostupno na : <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/vesti/sunder-bob-kockalone-opasan-po-decu/2p380wz>

CARTOONS AND AGGRESSIVE BEHAVIOR OF CHILDREN

Abstract: *It is very common that a question arises in the public, since violence in schools, and which is the cause of children being beaten, insulted, humiliated by others. Given the prevalence of peer violence, psychologists, sociologists, lawyers and pedagogues are trying to give an answer to this question, which is more and more likely to find a cause, in order to influence preventive action and prevent its further spread. As childhood is the most important stage in growing up, in which children learn behavior, and in which it seeks to adopt positive behavioral patterns, one of the questions posed by the cause of aggressive behavior and TV programs being broadcast and available and increasingly accessible to children during their growing up.*

Key words: *aggression, childhood, cartoons, peer violence, prevention.*

NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR

SEKCIJA III

**КУЛТУРНА ПРЕВИРАЊА И НАСИЉЕ
(КУЛТУРНИ ЕТНОЦИД)**

Бранкица В. Поповић,
доктор филозофских наука, ванредни професор,
Филозофски факултет Универзитета у Приштини – Косовска Митровица
brankicapovic69@gmail.com

***Абстракт:** У овом раду истраживање се руководи значајем очувања културног наслеђа и његовим континуитетом развоја, као гаранта српског националног идентитета, уместо његове дијагнозе акутног проблема својеврсног етноцида. Насиље сваке врсте, било речима, мислима, делима као и на разним нивоима нашег друштва, спонтано се и све интензивније испољава и креира. Свакако да лоша организација друштва, погрешне вредности и погрешна схватања смисла живота доводе и до наметања лоших (не)вредности живота. На место духовних културних вредности и православног хришћанског стила живота, сведоци смо агресивног потурања вредности уживања и користи као друштвених идеала, дакле пуког утилитаристичког стила живота који пропацира личну корист, задовољства и чулна уживања као најпожељнији модел живљења. Такво стање духа је последица како политичког система и културне политике тако и једног негативног опште цивилизацијског тренда, који већ дужи време доминира нашим светом живота.*

***Кључне речи:** култура, насиље, вредности, млади, народ, политика, институције, живот, идентитет.*

ПИТАЊЕ СРПСКОГ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА

Хришћански мотиви којима обилује наша народна књижевност показују како се један културни модел обогаћује, преобликује и како се ствара нека нова аутентична синтеза одређених култура. Утемељен у новозаветној Христовој науци, српски народ је изградио свој нови културни образац и аутентичну хришћанску културу. Плодотворност те и такве културе је очигледна на разним пољима, како у државно црквеном уређењу и у писаној и усменој преношеној речи, тако и у архитектури, скулптури, сликарству и у просветитељској и уметничкој делатности уопште. Срби су на тај начин имали изграђена мерила вредности у скоро свим областима духовности, како у етичким и естетским тако и у митолошко-религиозним вредностима, у чему су предњачили у односу на друге народе. Међутим, дешава се да данас, код једног дела интелектуалаца и политичара, да миленијумски стваране вредности схвата као тешко историјско бремене и мртво предање које нам отежава да ухватимо корак с временом. Уместо да се вратимо Живом предању, које нам проверено помаже да сигурно и чврсто корачамо кроз нове друштвене промене, велики део нас данас лебди у новим утопистичким теоријама и унијама, које су нас у прошлом веку много коштале. Живо предање је немогуће без Живе вере која има своје средишње извориште у Светој Литургији. Ако није обогаћено Живом Вером, наше историјско предање и векови српске културе и традиције заиста постају баласт који треба скинути с леђа и ставити га у музеј, јер тобоже имамо нову културу, модерног човека, нов идентитет (комунистички, социјалистички, демократско-отпорашки). Добро нам је познато како су интензивно и систематски српски комунисти у другој половини 20. века провели наш народ кроз разне облике брисања националног идентитета потврђеног у хришћанским православним вредностима. Феномен Саборности Српске православне цркве и српског народа је у тесној вези са Живом вером и Светом Литургијом и умногоме је заслужан за очување српског националног идентитета. Веома је мали број људи кроз историју успело да доживи испуњење и хармоничну божанску реализацију.

Већина је живела и живи у константном стресу, грчу, неизвесности и стрепњи од сутрашњице зато што су, у њихово као и у ово наше време, озбиљно угрожаване и поремећене темељне опште људске вредности. Борба за опстанак у времену фаворизовања искључиво материјалних вредности, рад и разноврсна такмичења ради гомилања новца, постале су доминантне вредности у друштву. Сви смо ми у тој наметнутој борби, мање или више невољно увучени, повређени, ускраћени, окрњени и далеко од реализација својих људских потенцијала и испуњавања фундаменталних људских потреба. Таква непрестана борба може бацити сенку чак и на оне најузвишеније људске вредности какве су: љубав, слобода, стваралаштво, солидарност. Та борба од људи прави несрећнике који ходају кроз живот грозничаво држећи штит испред себе, бранећи се од напада у породици, на радном месту, на улици, у школи, превозу. Насиље сваке врсте, било речима, мислима, делима и на разним нивоима, спонтано се и све интензивније испољава и креира. Свакако да лоша организација друштва, погрешне вредности и погрешна схватања смисла живота доводе до наметања и лоших (не)вредности живота. Оваквој незавидној егзистенцијалној ситуацији у великој мери допринело је и одвајање друштва и државе од цркве при чему је занемарена духовност и све позитивне особине људи које произилазе из религије и суштинске природе људског духа. Погрешно је одвајање духовности од политике, науке и економије, као што се тело и душа не могу одвојити у живом организму. Уместо духовних вредности и православног хришћанског стила живота сведоци смо потурања вредности уживања и користи као друштвених идеала, дакле пуког утилитаристичког стила живота који пропагира личну корист, задовољства и чулна уживања као најпожељнији модел живљења. Такво стање духа је последица како политичког система и културне политике тако и једног опште цивилизацијског тренда који већ дуже време доминира нашим временом и светом живота. Без обзира на то шта се подразумева под религиозним начином живота очигледно је да су духовне вредности и стил живота који извиру из основа духовности сваке религије, потиснуте у страну и занемарене. С друге стране, разни сурогати изворних вредности као спољне манифестације припадности некој религији добијају примат и замагљују истинску духовну димензију. Јасан индикатор тога је инсистирање на неким спољним обележјима, попут облачења, ритуалног понашања и изједначавања религије са националним и етничким интересима. То су само површни покушаји да се буде суштински духован, док право мерило нечије продуктивности јесу унутрашње мисли и тежње и сходно томе, речи и дела која су у хармонији са љубављу према Богу, човеку и свету живота у коме битишемо.

Унутрашње прилике и проблеми, као и тежина спољне ситуације наше земље, намећу нам, изван сваке сумње, ритам што бржег и интензивнијег културног и економског изграђивања. Такав императив нужног деловања препознала је и Загорка Мићић у свом чланку *Наша културна политика - Наш национални духовни развој* у коме подсећа да се питање независности и опстанка једног народа у данашњем времену оштрих међународних сукоба мери не само војном снагом него економском издржљивошћу и духовном отпорношћу његове друштвене организације (Поповић, 29, 2015). Добро су нам позната средства и методе духовног растројства једног народа. Модерна пропаганда преко средстава масовне комуникације може да ослаби вољу за отпор и одбрану једног народа који није духовно припремљен и свестан своје улоге. Знамо и за постојање разних организација и читавих институција у извесним земљама чији је задатак да утичу негативно на циљане групе унутар народа и тиме олакшавају остварење својих интереса. Пасиван отпор против промене вере такође је постао симбол националног отпора. Наше народно свештенство се, у тешким временима, мање бавило теолошком догматиком него што је живело стварно са народом, делило се са њим добро и зло и било му је духовно веома блиско. На радост свих нас тај снажни хришћански дух и колективна свест што скупа чини велику унутрашњу снагу српског народа, у савременим токовима историјског збивања се још једном конструктивно испољила у борби за одбрану српског духовног наслеђа на Косову и Метохији. У том смислу је наш Патријарх Павле, философски и патриотски опомињао да је Косово просто урасло у сваког од нас и да је на том грдном судилишту кнез Лазар одбранио највиши духовни и национални принцип.

ДА ЛИ МОРАЛ СТАНУЈЕ У ДРУШТВЕНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

Свако добро уређено и зрело изграђено друштво засновано је на високим моралним принципима и заповестима којих се појединци и институције придржавају, или то настоје да чине, у највећој могућој мери. Као градивни, генетски и витални део душе и воље нашег народа, морал одређује како квалитет живота тако и изгледе за његову срећну будућност и опстанак. Он се састоји у томе да институције нашег система буду стварни носиоци истине и поверења и сигуран ослонац свих људи који припадају свакој друштвеној организацији. Посматрано из те димензије стварности, очигледно је да морал у нашем друштву живи свој дубоки пад. Другим речима, моралне вредности су обојене својим супротностима тако да се тешко разазнају праве намере, циљеви и средства поступања одређених група и појединаца. Такво стање морала има разорно дејство на квалитет и моћ воље да се стварају трајне вредности и води у општу апатију и осећај губљења поверења и ослонаца у друге људе, у институције друштва и у саму државу. Резултат тога су усамљеност и отуђења на свим нивоима битисања и (или) удруживање у групације са непровереним критеријумима заједништва. Принцип раскида са традицијом, сам по себи, широко отвара врата осећају несигурности, расту ауторитарности а некритичко прихватање нових (страних) вредности све више појачава конфузију у свим структурама нашег друштва.

Друштвене институције према дефиницији представљају обрасце понашања, тј. програме које друштво поставља појединцу и групама. Такви обрасци (програми) засновани су на културно и социјално прихватљивим и праведним нормама и служе за постизање виталних циљева у друштву. Свака друштвена институција почива на систему дужности и и привилегија: члан парламента има моралну обавезу да верно репрезентује своје бираче (Tulmin, 195, 1970). Још у старом и средњем веку, па и у првобитним друштвеним организацијама осмишљен је низ друштвених институција које су почивале на нематеријалним вредностима а које су појединцу омогућавале да води пун друштвени и професионални живот у заједници са другима. Стога, поборници традиционалних облика друштвеног уређења, нове облике савремених либералних друштава најчешће виде као превише атомизована и растурина, истовремено, инсистирајући на суштинском значају класичних институција, као што су породица, комшилук, црква, парохија, струковне организације, еснафи, задруге и други облици људског добровољног удруживања, у којима човек налази свој идентитет, моралне вредности и поље сарадње и стварања. Штавише, пракса тоталитарних режима који су најпре ишли ка разбијању овакве мреже аутономних институција, које посредују између појединца и државе, још више је убедила традиционалисте у своје становиште, да је очување и подстицање посредничких институција најбоља превенција од манипулација, револуција и угрожавања слободе. Такве институције суштински доприносе и развоју осећаја солидарности, одговорности, партнерства, ауторитета, сигурности, реда и лојалности према другим члановима, према друштвеној заједници и поретку. Ово су све појмови директно супротстављени хаосу и анархији, и без ових моралних одлика, развијених у довољној мери, ниједно друштво не може да опстане. Поредак је за традиционалисте извор, основа и услов за све добро у друштву. За њих је постојање уређеног политичког поретка са средствима принуде први услов за цивилизацију, који гарантује постојање грађанског мира и могућност постојања реда и критеријума како у укупном друштву, тако и у његовим појединим сегментима. Појединац може нормално да обавља своје животне функције само ако му је обезбеђена елементарна сигурност, без које нема стабилности, мира, слоге и поверења, дакле, свега онога што чини основу високо моралног и цивилизацијског односа међу људима. У одбрану таквог сава говори чињеница да конзервативци радије прихватају чак и многе облике диктатуре и ауторитарне владавине, ако је алтернатива томе западање у анархију и грађански рат. Ако се поредак и мир очувају, биће могуће постепено стварати услове за његову реформу и за либерализацију. Искуство је показало да је након сваке насилне промене власти по правили наступала још гора тиранија. Поштовање ауторитета је услов за функционисање било које институције, од породице до државе. Свуда мора да постоји лице које преузима одговорност и сноси последице за рад, организацију и резултате ентитета којим управља. Не постоји природна слобода која је човеку урођена и коју он може уживати и упражњавати без обзира на све. Да би поредак постојао, свака индивидуална слобода мора да се уклапа са слободама других. Опет, да би појединац могао да упражњава своју слободу, не само да је неопходно постојање политичког

поретка који ће регулисати могуће сукобе појединачних слобода, већ је потребно изградити читаву мрежу образовних и васпитних институција, у најширем смислу речи, које појединца социјализују, уклапају у једно окружење и оспособљавају за могућност адекватне употребе слободе. Такве институције су, пре свих, породица, школа, локална заједница, црква, културне и социјалне установе, медији и тако редом, који постоје и неометано делују захваљујући гаранцијама политичког поретка. Поредак, дакле, није нешто што угрожава апстрактну, неограничену слободу, већ је услов и претпоставка за рационално, сигурно и нормално деловање појединца, које њему омогућава несметано испољавање својих способности а друштву доноси корист од умерене и каналисане разноврсности идеја и подухвата.

Значај морала и религије као темеља друштвеног живота и институција посебно је наглашен у класичној философији и политичкој теорији. Поштовалац традиције верује у објективно постојање моралног поретка, односно у неку врсту трансцендентног моралног реда и према његовом ставу, дужност човека је да га сазна и да по њему поступа. Међутим, због несавршености (грешности) људске природе мора постојати поменута мрежа институција која осигурава морално образовање и омогућава да човек спроводи морална начела у практичном свету живота. Традиционално, управо је религија била најзначајнија од тих институција и преко ње се сазнавао и саопштавао морални поредак. Уз то, конзервативци подсећају, човек је по природи и религиозно биће а религија је основа грађанског друштва. То не подразумева нужно постојање једне званичне религије, већ право свих грађана да остварују и испољавају свој облик и страну религиозног бића (вера у предрасуде, прихваћена мњења и обичајност као праксом доказане основе расуђивања и деловања). Читава просветитељска идеологија била је базирана на захтеву за укидање наслеђених мњења, обичаја и веровања. Сматрало се да је реч о низу погрешних схватања и навика који попут окова ограничавају праву (добру) људску природу и онемогућавају испољавање њених креативних потенцијала. Религија и обичајност су сматрани наносима историје које треба елиминисати. Ово схватање се и до данас очувало у систему вредности и образовања који тврди да су предрасуде нешто по себи лоше што онемогућава „отворену“ комуникацију међу људима. Етика мора бити отворена за религију (Cortina, 263, 2010).

Реалистична и рационална анализа показује неопходност предрасуда као стварног оквира нашег одношења према свету и људима око нас. Прикупљена мњења и навике чине наш живот могућим и помажу нам да функционишемо без сталног почињања од почетка. Конзервативци подсећају да обичаји и предрасуде садрже скривену и нагомилану мудрост прикупљану кроз многа поколења, стога је еволуциони принцип као начела друштвене промене много више прихваћен и поштован од оног револуционог. Једна од највећих грешака у тумачењу ове идеологије јесте тврдња да су конзервативци у начелу против сваке промене. Управо је обрнуто тачно. У основи конзервативне представе о свету интегрисана је могућност сталне постепене промене. Људи и ствари ступају непрестано у разне и различите облике релација и односа који производе нове ситуације и траже нова решења у уређењу њихових облика сарадње. Стога је неопходно схватити да се ствари стално померају и да апсолутни status quo није могућ. Ово реалистично схватање света свој израз налази у конзервативном заступању еволуције као метода друштвене промене. Будући да друштвени односи стално еволуирају, тако ће и институције морати стално да се прилагођавају до тренутка кад поједине постану неадекватне, а онда се полако замене другима. Конзервативци су само против просветитељско-анархистичке идеје о промени која мисли да се на основу апстрактних начела преко ноћи могу укинути све старе и створити нове институције. Зато су они против револуција које у суштини не доносе промену, јер се људи не могу изменити преко ноћи.

Принцип: *вера у проживљено искуство и традицију*, наспрам апстрактних рационалистичких схема и апстракција у политици, је проста разрада претходног. Конзервативац зна да увек полази од стања ствари, обичаја и искустава које су створиле претходне генерације као најбоље инструменте за сналажење у свету. Прихвата се оно што је дугогодишњом праксом показано као најбоља варијанта и с разлогом се одупире шарлатанима који мисле да свет почиње од њих. На тај принцип *ослањања на традицију* истовремено и непосредно се надовезује критика механицизма и идеологије прогреса. Наиме, већина просветитељских идеологија је углавном базирана на вери да се људско друштво може организовати као механизам у ком се, слично законима физике, могу пронаћи одређене

друштвене законitosti. Један од таквих закона јесте био и наводни закон о непрестаном напретку, односно прогресу људског рода. Традиционалне теорије, попут ставова руских религиозних философа интуитивиста (Лоски, 344, 1995) су метафори механизма супротставили метафору организма у коме су елементи сједињени на приснији, углавном непредвидљив начин. Органицистичко схватање друштва не значи потпуну утопљеност и покорност појединца друштву и држави, већ инсистирање да је друштво нешто више од пуког интересног удруживања јединки. Морал, религија, традиција, емоције и сличне институције дају мотиве људима за доживљавање своје заједнице као нечег узвишеног, савез између оних који су некада живели, оних који сада живе и оних који ће тек доћи. С друге стране, људска историја је показала да не постоји закон о нужном линеарном напретку човечанства и, посебно, да то не може бити легитимацијска основа за насилне друштвене реконструкције. Феномени као што су светски ратови, атомско наоружање и глобално загревање услед загађења веома пластично релативизују некадашњу убеђеност у извесну светлу будућност људи.

КА ЗАКЉУЧКУ

Код нас се о реформама говори у свим сегментима сем у кључном, наиме, нигде нема помена моралне обнове, и обнове система моралних вредности на којима почива читаво друштво. Утисак је штавише да је после 5. октобра настављено морално урушавање овог друштва. Политичари који би и сами требало да нам нуде нове моделе пристojности, доследности, привржености породици, локалној заједници, нацији или држави, поштења и одговорности, свакодневно раде потпуно обрнуто: отворено лажу, варају, не придржавају се закона, не поштују програме са којима су дошли на власт, постоје бројне основане сумње да су многи од њих повезани са корупцијом, итд.

С друге стране, треба погледати у каквом су стању друге институције које би требало да промовишу основни морал и базичне друштвене вредности. Шта је с породицом, црквом, локалном заједницом, школом? Зар нису управо све ове институције у веома тешком стању? Колико је очувана вера у традиционалну породицу као нуклеус друштва. Човек као синтеза не само рационалног и ирационалног бића је и биће емоција, страсти, инстинкта. Он има потребу за припадањем и љубављу. Те потребе се најбоље остварују у класичној породици која представља стуб друштва, морала, образовања и патриотизма. Традиционални концепти стога с пуно страха гледају на озбиљно нарушавање брака као институције, на податке о све већем броју деце рођене у ванбрачним заједницама, о све већем броју развода итд. Погледајмо нпр. како су постављене основе система основног, средњошколског и високог образовања у нашем друштву! Патриотизам који је био један од носећих елемената реформе овде је потпуно девастиран и доведен у питање као вредност. Управо искуства најразвијенијих савремених демократија говоре да стварних реформи у економији, правосуђу, култури и у свим осталим сегментима нема без јасне моралне обнове. А она почиње или тако што се прво мења понашање носилаца јавних функција, или што се однекуд појави алтернативни покрет.

Добро нам је познато да су најзаступљеније теме за разговор разноврсни облици криза у друштву, на свим његовим нивоима и, нешто ређе, начини за њихово превазилажење. Говори се, пре свега, о економској кризи, кризи природних ресурса и извора енергије, глобалној еколошкој кризи, финансијској кризи, социјалној кризи и повећаном проценту насиља у породици и на радном месту. Међутим, она врста кризе која се само површно спомиње а која представља далекосежну, дубљу и ширу друштвену кризу која захвата све сегменте друштва је свеprisутна и стално растућа криза морала и недостатак једне екологије духовне климе друштва. Када се каже криза морала, не мисли се само на припаднике елита, иако њихово понашање представља камен темељац ове кризе. Ту се првенствено мисли на особе које су у корумптивном друштвеном систему умногоме изгубиле оријентир за разликовање доброг од лошег или пак, испрвеног понашања од оног погрешног. Реч је о кризи морала, дакле о рату и бројним биткама у којима морал живи својеврсну голготу, у којој је на делу страдање људске индивиду, попут дављеника у бурном мору, коме се мирна пучина још увек не назире. Постало је уобичајено да се, након овакве песимистичке дијагнозе функционисања друштвеног система нашироко говори о такозваном *паду система вредности*, попут пада неког техничког оперативног склопа. И ту се прича, најчешће и завршава. Питање, које одговорни философ

неминовно поставља у том тренутку, није једноставна дилема, да ли се мирити са таквим малодушним и неуким превредновањем вредности или не (Ниче, 207, 203), већ оно, којим се то темељним етичким начелима и вредностима и којим се то стазама може и треба вратити, а потом их и обновити, зарад оздрављења друштва и међуљудских односа унутар система. Тако се, друштвено историјска и философска заснованост морала као философске праксе, може тражити у терапеутском усмерењу *старања о души* (Крстић, 229, 2014), и то у мисаоним традицијама хеленистичко римске традиције, подвлачењем паралеле са нашом епохом. Наиме, философски идеал живота човека старог античког времена, у антиципацији двеју философских школа (Стоичке и Епикурејске) је *блаженство*, које се састоји у душевном спокојству, миру и хармонији. Међутим, распадом полиса, антички Грк се суочава са тектонским променама и у свом властитом животу, наиме са губитком идентитета, оличеном у свом полису. Распад полиса узрокује кризу моралних вредности која пак, са своје стране, погодује развоју негативне селекције и вредности које, по својој природи, остављају катастрофалне последице у функционисању друштвене заједнице и појединаца, што је виче него очледна сличност са нашом данашњом ситуацијом кризе времена, у којој се сви ми подједнако налазимо. Као и у свакој болести, узроке кризе треба тражити у њиховим узроцима и жариштима. Једно такво извориште болести друштва је већ поменута негативна селекција која за последицу има читаву лепезу негативних појава, од доношења штетних одлука због којих испашта већина добрих, младих људи, који тешко долазе до посла и напуштају своју земљу, до оних политичких одлука које могу угрозити и саме животе младих људи, који по својој природи, имају виши степен вере у идеале своје заједнице. На место негативних вредности и селекција, нужно је окретање ка институцијама које су задужене за формирање и обликовање друштва по мери и истинским потребама човека, дакле за формирање таквих профила личности који одговарају потребама модерног друштва.

Антрополошки песимизам за основу политичке теорије и праксе узима грешност и кварљивост човекове природе, коме су увек потребне друштвене, политичке и моралне стеге, јер човек није способан да поднесе превише слободе. Међутим, постоји јака традиција скептичког или реалистичког конзервативизма која је стриктно политички (не само религиозно) оријентисана и коју занима како да се избегну стални сукоби у људским односима. Анархистичка идеја, која је доста блиска раним либералним теоријама, почива на идеји да су људи по природи добри и једнаки, те да сва зла у друштву потичу од лоших политичких институција. У основи просветитељства је вера у људску доброту и његову бесконачну способност усавршавања, ако се уклоне лоше институције и направе нове које ће свим људима подједнако омогућити усавршавање и побољшање. Анархисти су још доследније извели ову тезу тврдећи да је напросто довољно уклонити било какве институције и да ће будућа комуникација људи бити изграђена на непринудној сарадњи и спонтаном организовању, од нивоа општина до светске државе. Малтус је сјајно показао да то није могуће. Он тврди да ако се једном прихвате два фундаментална закона друштва и цивилизације, сигурност имовине и институција брака, неједнакост услова нужно мора да следи. С друге стране, показује се да људска природа и природа друштва која се из ње изводи нису подложне неограниченом усавршавању. Човек није по природи само рационалан, Малтус је инсистирао на ставу да људска природа не може бити идеална и да се друштвене институције не могу градити на утопијским и нереалним претпоставкама о људској доброту. То је до данас остала специфична одлика конзервативизма. Човек је, дакле, по њима или зао или веома способан да зло нанесе, па стога није могуће градити друштво без институција које би рачунало само на његову доброту и непринудну међуљудску комуникацију. Због тога је неопходно направити читав склоп моралних, политичких, образовних и принудних институција које ће настојати да ограниче његове зле пориве. С друге стране, Џон Меки изражава наду „да конкретна морална питања могу да се решавају без позивања на неке митске објективне вредности, захтеве, обавезе или трансценденталне нужности, али такође и без позивања на неку фиктивну јединствену и мерљиву срећу као особито меродаван циљ“ (Меки, Џ. 2004:198). Свој приступ Меки назива „утилитаризмом правила“, услед кога би свако појединачно извођење било засновано на некој концепцији напредовања људског живота.

Када настане „пустош“ моралног система, неопходно је, према навођењу Евгенија Спекторског у својој књизи *Хришћанска етика*, да се она испуни новим регулативима или да се

врати ка старим, у најбољем случају, ка вечним етичким принципима. Уместо тога, „техника је почела да истискује етику, а теологија деонтологију. И нашли су се људи који су аморализам прогласили за добродетел. Велико је питање – да ли је од тога људски живот постао бољи и лакши.“ (Спекторски, Е. 1999: 102)

Литература:

- Лоски, Н. О. (1995): *Историја руске филозофије*, Издавачки центар Цетиње. Подгорица.
- Cortina, A. (2010): „*Etika minimum. Uvod u praktičnu filozofiju*“, Zagreb, Demetra.
- Krstić, A. (2014): *Filozofska praksa kao nova paradigma u filozofiji*, у АГРАФА: *časopis za filozofiju psihoanalize*, Novi Sad. 227 –230.
- Malthus, Thomas: desnica.info/index.php/konzervativizam/nacelo.
- Меки, Џ. (2004): *Етика. Општа теорија о исправном и неисправном*. Превела с енглеског Сања Степановић – Тодоровић.
- Мићић, З. (непозната година издања): *Наша културна политика. Наш национални духовни развој*. Издавачка задруга политика и друштво. Београд.
- Mizes. fon Ludvig, (1949): *Ljudsko delovanje*, Drugi deo.
- Niče, F. (2003): *S one strane dobra i zla, Dereta*, Beograd.
- Niče, F. (2003): *Genealogija morala, Dereta*, Beograd.
- Ниче, Ф. (2003): *Покушај преоцењивања свих вредности, Воља за моћ*, Београд, *Дерета*; Превод са немачког и предговор Душан Стојановић. Наслов оригинала: *Der Wille zur Macht: versuht einer umwertung aller werte*.
- Поповић, Б. (2015): Етички аспекти кризе европске културе и науке, у *Zbornik radova NAUKA DRUŠTVO TRANZICIJA*, I knjiga, Banja Luka.
- Спекторски, Е. В. (1999): *Хришћанска етика, Братство Св. Симеона Мироточивог*, Врњачка Бања
- Tulmin, S. E. (1970): *Istraživanje o mestu razuma u etici*, Beograd, Nolit. Naslov oroginala: *An examination of the place of reason in ethics*.

**CULTURAL CHANGE AND VIOLENCE
(CULTURAL ETHNOCIDE)**

Abstract

In this paper, research is guided by the importance of preserving cultural heritage and its continuity of development, as a guarantor of Serbian national identity, instead of its diagnosis of an acute problem of a kind of ethnocide. Violence of every kind, whether by words, thoughts, works, and at various levels of our state, spontaneously and intensively exposes and creates. Certainly the bad organization of society, the wrong values and the misconception of the meaning of life lead to the imposition of bad (not) values of life. At the place of spiritual cultural values and the Orthodox Christian style of life, we are witnessing an aggressive push of the value of enjoyment and benefit as social ideals, that is, a mere utilitarian lifestyle that promotes personal gain, satisfaction and sensual enjoyment as the most desirable model of life. This state of mind is a consequence of both the political system and the cultural policy, as well as a negative general civilization trend, which has dominated our world of life for a long time.

Key words: *culture, violence, values, youth, people, politics, institutions, life, identity.*

ВЛИЈАНИЕТО НА СОЦИОЕКОНОМСКИТЕ ФАКТОРИ ЗА ПОЈАВАТА НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

доц.др Драган Стефановски
Самостоен истражувач

***Апстракт:** Насилството е феномен присутен низ целата човекова историја, па оттаму разбирливо е што истото претставува предмет на интерес на повеќе општествени науки, пред се на социологијата, правото, криминалистиката и психологијата. Зошто доаѓа до насилство, кои се причините за негово појавување, како истото да се стави во разумни рамки е предмет на овој труд, чиј предмет на интерес, го има насилството во семејството, поточно насилството над жената, третирајќи ги притоа социоекономските аспекти кои влијаат за појава на насилството. За оваа цел спроведено е истражување, во кој контекст правиме обид да се доближиме до темната бројка на оваа се присутна појава, имајќи во вид дека присутните стереотипи во одредени средини сеуште жената, (мајка, ќерка, сестра, баба) ја ставаат во подредена улога, и често неможе слободно да говори за она што и се случува во затворениот круг на семејството. Кога говориме за семејното насилство, често неможе да говориме за една жртва. Жртва на насилство може да биде секој член на семејството, но најчесто тоа е жената. Насилството на жената не остава траги само на односите во семејството, туку истите се детектираат и во рамки на севкупното општествено живеење. Дел од трудот посветен е и на меѓународните и националните конвенции закони и норми, како и на улогата на невладиниот сектор на планот на подигање на правото и свеста на жената за своите човекови права. Факт е дека со било која форма на насилство пред се се руши човековото достоинство на секој од нас.*

Клучни зборови: семејно насилство, стереотипи, обичаи, конвенција, темна бројка

Вовед

Очигледно е дека и во втората декада од 21от век современото општество не може да се ослободи од својот баласт од минатото, имено од насилството што се врши над жената. Овој проблем е присутен на глобално ниво, што значи како во економско развиените така и во крајно сиромашните средини. Факт е дека општествата се соочуваат со насилнички однесувања, па оттаму доколку проблемот се реши глобално, се решава и регионално и локално одејќи до самото семејство. Насилничкото однесување во семејството треба да се детектира во личноста на насилникот гледана од поширок социо-економски аспект, како невработеноста, сиромаштијата, маргинаризираноста и фрустрациите поврзани со неа. Поточно се она што насилникот го доживува вон семејството, а го манифестира во кругот на најблиските. Седумдесетите години на минатиот век е период во кој особено се будат феминистичките движења кои оставаат белег со своите активности за заштита на правата на жената, во кој контекст и на заштита од секаков вид на насилство. Ова е период во кој Лондон за прв пат е отворен Центар за социјална помош на жените, жртви на семејно насилство, по што вакви примери следат повеќе градови во западна Европа.

Дваесет и првиот век, век на брз технолошки развој, свет исполнет со невидена динамичност и отуѓеност, сеуште претставува простор во кој односите на мажот и жената, битно не се променети од минатото. Присутно е експлатирање, понижување, малтретирање, стигматизација. Ваквиот облик на варварство според Синадиновска е „опкружен со идеологија во која се спојуваат елементите на право на сопственост „машката чест“ и власта. Тоа е производ на општество во кое жилаво се одржуваат односите на нееднаквост, репресија, омраза, себичност и нехуманост“ (Синадиновска ,2001:47).

Меѓународните организации кои се грижат за заштита на човековите права одамна го имаат пуштено алармот за предупредување, со кој се укажува на опасноста од насилството над секој поединец, особено на насилството над жената и децата. Истите укажуваат за вршење на насилства во секоја сфера на нејзиното живеење не само надвор од нејзиниот дом, туку и внатре, со што домот се повеќе за многу жени станува опасно место на живеење. Повеќе од неколку декади, феминистичките движења се поинтензивно го детектираат проблемот на насилство и дискриминација, посебно нагласувајќи го проблемот на семејното насилство. Насилството над жената е општествен проблем кој остава видливи траги како на економијата во општеството, така и на општествениот статус на поединецот. Во некои средини жените сеуште доволно не се запознати со своите човекови права. Тоа особено се однесува за одредени маргинализирани групи, кои најчесто ја немаат благодетта од високо образование, вработување и економска независност што фактички е клучот кој ги отвора вратите за „бекство од домот на тортура и страдање“. Маргинализираната жена го трпи насилството, токму затоа што нема сила да побегне од него.

Балканскиот простор во кој живееме се уште неможе да се ослободи од вековната традиција на патријалхалното семејство, во кој контекст се протежира улогата на мажот во семејството, и правото да креира се што е во доменот на истото. Па оттаму разбирливо е што во некој урабани, а да не говориме за руралните, жената насилството од мажот, често и не го доживува како насилство туку како начин на вообичаена комуникација.

Кога говориме за семејно насилство, најексплатираната поделба е поделбата на: физичко, психичко, економско и сексуално насилство. Авторите на ваквите поделби се сложуваат во едно, а тоа е дека никогаш насилството не се врши во една форма, туку обично се испреплетени две или повеќе. Едно од многу често поставуваните прашања е зошто жената е принудена толку да трпи за да го пријави семејното насилство.

Разбирливо дека никој не сака насилство, независно од формата во која се манифестира. Причината лежи во фактот дека македонската жена најчесто нема опција „Б“ која би и дала подобра сигурност. Тука би можеле да вметнеме сет на нерешени проблеми, пред се социоекономската положба на севкупен план; женското сиромаштво, стереотипите и предрасудите, во кои особено патријалхалната традиција за бракот и улогата на жената во него, ја остава во една насилна врска. Само континуираното едуцирање за семејното насилство, и за заштита на женските човекови права може да придонесе за благовремено детектирање на семејното насилство.

Третирање на жената низ историјата

Во интерес на трудот накусо ќе се задржам на историско третирање на проблемот на жената во врска со нејзиниот статус како и третирањето на насилството врз неа. Така во време на владеење на Ромул, тепањето на жената е регулирано со закон. Мажот има право на „дисциплинирање“ на жената. Во 1500тата година за време на владеење на Иван во Русија, црквата го санкционира убивањето на жената, давајќи „упатства“ како и кога жената може да се тепа. Во средината на 19 век Шведска со Закон за наследство ги изедначува правата на мажот и жената, а во Англија донесен е закон кој и дава право на малтретираната жена да се раздели од мажот но не и да се разведе. На почетокот на триесетите години на минатиот век Франција го санкционира физичкото малтерирање на жената во бракот. Карактеристично е дека од 1945 принципот на еднаквост меѓу жените и мажите е утврден со договор на ОН. Се брани определбата за реafirмирање на довербата во основните човекови права, и еднаквите права на мажот и жената. Во седумдесетите години на минатиот век случаите на семејно насилство се трансферирани од кривичниот на семејниот суд каде што се применуваат цивилни процедури. Воедно се појавуваат феминистички движења кои под мотото „нема да бидеме тепани“, се залагаат за будење на свеста кај жената во поглед на трпењето на семејното насилство. Во истиов период во САД се отвораат околу 500 shelтер центри во кој се згрижуваат жените жртви на семејно насилство. На планот на заштита на човековите права особена

активност презема организацијата на Обединети нации. Тие во текот на 1993 година донесуваат Декларација за елиминација на насилство врз жената. На Светската конференција во Виена донесена е декларација за акција каде што за прв пат насилството врз жената се гледа како повреда на човековите права а државата има одговорност за намалување на насилството. Во овој контекст ОН назначува и специјален известител за насилство врз жената. На крајот на милениумот генералното собрание усвојува Факултативен протокол кон конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жената. Факт е дека изминативе дваесетина години Светските конференции на жените пред се оние одржани во Мексико, Копенхаген, Наироби како и онаа во Пекинг и донесената Платформа за акција придонесоа за зајакнување на улогата на жената во секој поглед. Факт е дека и денес, 2018 година има многу земји во светот каде што мажите и жените не се рамноправни. проблемот со насилството на жената е глобален и универзален, па разбирливо е што решавањето на истиот се гледа на светско ниво.

За семејството и семејното насилство

Со самото тоа што насилството се случува во домот на жртвата најчесто истото е скриено, со што видно се забавува или воопшто не се овозможува реакција на системот. Во една ваква ситуација жртвите се немоќни, особено ако се работи за стари лица, деца или лица со инвалидитет, кои сами тешко дека би можеле да се спротистават на насилникот. Ваквата слика доведува до страв и трауматизирање на личноста која знае да остави последици во текот на целиот живот. постојат повеќе дефиниции за семејно насилство, но би се задржал на онаа дадена во Декларацијата на генералното собрание на ОН: „тоа се секој акт на насилство, заснован на припадност на пол, кој резултира или е подобен да резултира во физичка, сексуална или психичка повреда, страдање на жените, вклучувајќи ги и заканите за ваквите однесување“. од дефиницијата разбирлив е дека конститутивни елементи се физичко насилство, психичко и сексуално насилство како извршени акти или само како закана,

во дел од Пекингшката декларација поточно во точка 117 и 118 се вели: „...стравот од насилството вклучувајќи и малтретирање е трајна пречка за мобилност на жените и ограничувања на нивниот пристап до ресурсите и основните активности... насилството над жените во текот на нивниот живот произлегува првенствено од културните навик, од штетните последици од одредени традиционални и обичајни практики...“ (1997:6869).

Семејните односи како што наведува Гиденс „освен што овозможуваат чувство на топлина и задоволство, можат да бидат и изразито напнати, да ги доведувате луѓето до очај, и ги исполнувате со длабоко чувство на страв вина. Статистички гледано домот е најопасно место во модерното општество, поголема е веројатноста дека лицето без оглед на пол и возраст да биде жртва на физички напад во домот отколку на некое место вон домот. Семејните врски внатре во семејството се набиени со силни емоции, па караниците во домот и она што во почетокот се чини како мали изливи, може да бидат само увод во поголем конфликт“ (Giddens, 2007:193-194).

За семејното насилство во Македонија

Семејното насилство се смета за посебна форма на дискриминација на жените што значи секоја земја треба да има легислатива со која се забранува било која форма на дискриминација. Станува збор за обврска на секоја земја што е потписничка на Конвенцијата за елиминација на сите форми на насилство на жените. Конвенциите ги спомнувам токму затоа што истите често знаат да се најдат меѓу Уставот и Законите. Кај нас токму со реформата на кривичното законодавство се инкриминира и семејното насилство. „Под семејно насилство се подразбира малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност загрозување или страв спрема член од семејство“ (КЗ на РМ).

Македонија како и земјите од соседството се соочува со проблемот на семејно насилство. Во овој контекст покрај сопствените искуства се користат и искуствата на земјите со подолга традиција, како и низа меѓународни документи, Декларациите и Ковенциите кои се однесуваат токму на проблемот сврзан со човековите права и заштита на жената. Факт е дека соодветна легислатива се има, но недостасува клучното, постоење на повеќе шелтер центри наменети токму за жртвите на семејно насилство. Неколките невладини организации кои во својот делокруг и работа ја имаат помошта на жртвите на семејно насилство во смисла на давање на правна и психолошка помош се недоволни за целосно покривање на проблемот. Во овој делокруг се и функционирањето на СОС линијата како и Првата детска амбасада која прибира податоци за насилство над децата.

Инаку следејќи податоци од центарот за социјални работи како и известувања што повремено ги дава МВР, најзастапено е физичкото и психичкото насилство над жената по што следува сексуалното насилство. При семејното насилство во половина од случаите на жртвите им се нанесени телесни повреди. Најранлива категорија се жените, по што следат децата и старите лица во семејството. Најзастапени кај сторителите се сопрузите, по што следуваат синовите и други членови на семејство.

Национална структура	Број на жртви на семејно насилство
Македонци	909
Албанци	71
Роми	58
Останати	60
Вкупно	1098

Табела бр 1 Национална структура на жртвите на семејно насилство во Република Македонија во 2016 година Извор: Министерство за труд и социјална политика

Во текот на 2016 година според националниот состав најголем број од жртвите на семејно насилство се македонци, по што следуваат албанците и ромите. Самите бројки укажуваат на темната бројка, која е резултат на непријавување на делото, ако се имаат во вид традиционалните норми и обичаи кај некои етнички групи.

Пол	Број на жртви на семејно насилство
Жени	779
Мажи	178
Деца	141
Вкупно	1098

Табела бр 2 Полова структура на жртвите на семејно насилство во Република Македонија во 2016 година Извор: Министерство за труд и социјална политика

Од податоците на Министерство за труд и социјална политика само се потврдуваат сознанијата дека најголем процент од жртвите на семејно насилство се жени, иаку до некаде изненадуваат податоците дека дури 178 мажи се јавуваат како жртви на семејно насилство. Четирите регионални центри како и двете советувајќишта за психосоцијален третман на сторителите претставуваат добра база, но истите се недоволни за амбициите на Р Македонија сериозно да се бори со проблемот на семејно насилство, особено на планот на заштита на жртвата.

Со цел согледување колку македонската јавност е запозната со проблемот на семејното насилство, како истото го препознава и каде ги гледа причините за негово појавување, и надминување, и како гледа на поставеноста на државните институции и невладиниот сектор кон проблемот спроведов теоретско емпириско истражување при што анкетирав 200 лица. Резултатите од анкетирањето на тема социоекономските фактори како причина за појава на семејно насилство ги прикажувам низ неколку табели. Првиот сет на прашања се однесува на едуцираноста на вработените во институциите надлежни за проблемот со семејното насилство.

Став	Проценти
Сметам дека се едуцирани и објективни	10.0
Делмно се едуцирани и објективни	50.5
Неможам да проценам новото на едуцираност и објективност	17.5
Сметам дека не се доволно едуцирани и објективни	18.0
Немам мислење	4.0
Вкупно	100.0

Табела бр 3 Сметате ли дека вработените во институциите во државата кои се надлежни за семејното насилство се доволно едуцирани и објективни за заштита на жртвите од семејно насилство
Извор: Емпириско истражување

Од посебна важност при решавањето на проблемот со семејното насилство, се токму првите чекори кои се прават со жртвата на семејното насилство, со цел избегнување на нејзина повеќекратна виктимизација. Успешноста при заштитата на жртвите од семејно насилство зависи и од едуцираноста на кадрите и нивната објективност при пристапувањето. Мнозинството на анкетираниите сметаат дека вработените во институциите се делумно едуцирани и објективни; помал процент смета дека се целосно едуцирани, а дури 18.0% дека не се доволно едуцирани. Ваквите податоци говорат дека е потребен дополнителен ангажман за доедукација на лицата кои работат во овој сегмент.

Со ставот дека превенцијата од појава на семејно насилство треба да започне од најмлада возраст односно од самите почетоци на воспитно образовниот процес, целосно се согласуваат 19%, се согласуваат 67.5%, не се согласуваат 10%, немаат мислење 2%, а воопшто не се согласуваат 1.5%. Држењето на предавања од доменот на семејното насилство може превентивно да делува на планот на препознавање на истото, но и на намалување на бројот на случаи. Мнозинството од анкетираниите сметаат дека една од подобрите мерки со кои може успешно да се превенира се токму едукативните предавања во текот на образованието.

Став	Проценти
Целосно се согласувам	41.0
Се согласувам	37.5
Немам мислење	8.5
Не се согласувам	13.0
Воопшто не се согласувам	/
Вкупно	100

Табела бр 4 НВО се клучниот фактор на планот за едукација за семејно насилство
Извор: Емпириско истражување

Невладините организации имаат голема улога во поглед на заштита на правата на жената и заштита од секоја форма на насилство. Во овој контекст низ своите програми, психолошки советувањата, и давање на правна помош, истите ја остваруваат не само заштитната туку и едукативна функција. Преку предавања и проекти успешно ги детектираат и доближуваат до пошироката јавност причините за појава на насилството како и начинот на превенирање. Анкетираниите, во НВО гледаат една од клучните алки која придонесува на планот на подигање на свеста кај поединецот да работи на планот на отстранување на причините за појава на семејното насилство. Најголем процент од анкетираниите се согласуваат и целосно се согласуваат дека НВО се клучниот фактор за едукација од семејно насилство.

Во научната јавност, особено на онаа која во преден план ја има виктимологијата на жртвата, често поставувано прашање е токму причината за „темна бројка“ кај овој вид на дела. Па оттаму сет од прашањата се сврзани токму со прашања кои до некаде би можеле да го пробудат нашиот понатамошен научен интерес. Тој сет на прашања го отпочнавме со прашање на анкетираниите дали познаваат лице кое било жртва на семејно насилство, како и тоа кои се според нив најранливите категории подложни на семејно насилство. Криминолозите,

кривичарите и виктимолозите говорат за „темна бројка“ која е една од највисоките кај овој вид на дела. 58.4% од анкетираниите не познаваат лице кое е, или било жртва на семејно насилство, додека изненадува фактот дека дури 40.7% познаваат такво лице. Од друга страна посебно интересно е, како анкетираниите гледаат на степенот на образование како индикатор за пријавување на семејното насилство?

Став	Проценти
Целосно се согласувам	42.0
Се согласувам	43.5
Немам мислење	1.0
Не се согласувам	13.5
Воопшто не се согласувам	/
Вкупно	100

Табела бр 5 Степенот на образование влијае при пријавување на семејно насилство

Извор: Емпириско истражување

Мнозинството од анкетираниите се согласува со ставот дека степенот на образование влијае при евентуалното пријавување на семејното насилство. Така, колку е повисок степенот на образование лицето полесно се одлучува да го пријави семејното насилство.

На прашањето старите лица ретко го пријавуваат семејното насилство, целосно се согласуваат 37.5% се согласуваат 38.5, несе согласуваат 17.5, а немаат мислење 6.5% од анкетираниите. Очигледно е дека старите лица најчесто не ги пријавуваат случаите на семејно насилство, а со непријавувањето во основа штитат близок член на семејство, се плашат од осаменост, или пак сметаат дека насилството нема да се повтори.

Став	Проценти
Целосно се согласувам	27.5
Се согласувам	51.0
Немам мислење	4.5
Не се согласувам	15.0
Воопшто не се согласувам	2.0
Вкупно	100

Табела бр 6 Во семејства во кои владе економска благосостојба семејното насилство е многу ретко

Извор: Емпириско истражување

Со ваквиот став се сложува мнозинството од анкетираниите. Само по себе произлегува фактот, дека колку е полоша економската состојба во семејството, толку се зголемува можноста за семејно насилство. Се поставува прашањето која е најранливата група изложена на семејно насилство? Во овој контекст ги интегрирам заклучоците поврзани со слоевата припадност односно социо-економската состојба на семејството и општествената девијација семејно насилство. Слободно може да кажеме дека Најчести жртви на семејно насилство се припадниците на нискиот општествен слој, кој во секојдневниот живот се максимално маргинализирани соочувајќи се со низа егзистенцијални проблеми. Присутната фрустрација, сиромаштијата и алкохолизираноста се клучните моменти при вршење на насилство. Најголем дел од анкетираниите поточно 52% се согласуваат со ставот, целосно се согласуваат 36.0%, 10% не се согласуваат додека 2% немаат мислење.

Став	Проценти
Целосно се согласувам	38.5
Се согласувам	48.5
Немам мислење	5.5
Не се согласувам	7.5
Воопшто не се согласувам	/
Вкупно	100

Табела бр 7 Жените и децата од ромските семејства се најчеста жртва на семејно насилство

Извор: Емпириско истражување

Во овој контекст една од најранливите групи на изложеност на семејно насилство се припадниците на ромската заедница, кои најчесто се соочуваат и живеат во огромна сиромаштија. Ако на тоа се додаде слабото образование, невработеноста и традиционалната улога на мажот, сликата станува многу појасна.

истражувањето само ги потврди нашите сознанија сбрзани со познавањето на проблемот на семејно насилство кај македонскиот граѓанин, во контекст на довербата во државните и НВО на планот на превентивното делување на истите на планот на борење со проблемот на семејно насилство.

Често поставувано прашање е, зошто мажот е насилен токму во средина во која треба да даде пример на останатите членови на семејството. Повеќето истражувачи се на мислење дека најмногу на неговата агресивност влијае социоекономската положба при што клучните елементи припаѓаат на вработеноста, односно невработеноста, сиромаштијата и гладта која во даден момент предизвикува своевидна фрустрација кај сторителот.. Но друго е прашањето дали нешто ќе измени со тоа што во дадени моменти го трауматизира семејството. Одговорот се разбира е не!

Јасно е дека жената не е единствената жртва при семејно насилство. Жртви се и децата.Ласвел и Ласвел наведуваат податок дека „секоја година околу 130 илјади деца користат пиштол или нож врз сопствениот брат или сестра.“... во истиот контекст се наведува податок дека Фондот за спречување на семејното насилство проценува дека секоја година од 3.до 10 милиони деца се сведоци на семејно насилство“ (Томпсон & Бинам,2014:222).

Изминативе неколку години многу се говори за заштита на правата на жената, за појавата на семејно насилство, и воопшто за заштита на жената во секој сегмент на општествено живеење. Но фактот со кој се соочуваме е секако поинаков. И покрај преземањето на некој чекори во случај на пријавување на насилникот истата многу ретко го напушта насилникот. Тука секако се посочува срамот од околината, евентуална ескалација на насилството, постојната економска зависност но и немањето услови за засебно домување.

Маркус која смета дека „ насилството врз жената во семејството е наменето за остварување и одржување на доминација и контрола, за зајакнување на предностите и одржување на привилегиите. Многу жени живеат во свет, нагласен со страв, катастрофални настани и трауми, од кои некој се предвидливи, а други не, но факт е дека истите се проследени со закани физичко, сексуално или психичко насилство, жените и нивните деца доживуваат страв и видливо трауматизирање кои влијаат не само на нивните постапки туку и на одлуките кои ги донесуваат“(Marcus, 1994:32-33).

Веќе спомнавме дека сторителот на семејно насилство е лице кое најчесто е фрустрирано од се она што му се случува во „надворешниот свет“ односно вон семејството, и токму семејството (сопругата,децата, родителите) го користи за „издувен“ вентил, за се она што му се случува вон домот. Насилникот се обидува не само да тероризира и нанесе болка, туку и да понижува пред очи на други, со што жртвата дополнително се стигматизирана.Во овој контекст не е потребно само препознавање на семејното насилство, туку и заштита на жртвата од страна на државата како и казнување на сторителите преку постојната легислатива.

„Се проценува дека годишно над 50 милиони американци се жртви на физичко насилство од раката на некој член на семејството. Комисијата за контрола врз криминалитетот и за спречување на насилството на Сојузната држава Калифорнија укажува дека милиони американски деца секоја година насилно се злоупотребуваат, се малтретираат или сериозно се занемаруваат од страна на нивните родители“(Томпсон & Бинам , 2014:222).

Кога говориме за насилство во семејството секогаш интерес претставува соодветниот профил, проблем кој особено е интересен за виктимолозите. Сторителот се појавува во сите економски

слоеве, што значи може да говориме за различни образовни профили, лица од различно национално, културно и етничко потекло, а истиве карактеристики може да се кажат и за староста на сторителите каде што возраста варира од дете до лице во поодминати години.

„Талкот Парсонс го детектира разводот како особено дисфункционален за развојот на машките лица. Истиот вели: создава вознемиреност околу машкиот идентитет...води кон компулсивна маженственост, односно она што се смета за „машки карактеристики, со веројатност да резултира со асоцијално однесување“ (Томпсон & Бинам, 2014:227).

Зошто жената, како (мајка, сопруга, ќерка, сестра, баба) го трпи семејното насилството, денес во 21от век, кога постои лепеза од можности за брза и најразлична комуникација со поединци и институции. Видливо е дека во овој случај не станува збор за храброст, туку за група на нерешливи проблеми кои прават „институционален лавиринт“ низ кој жртвата на насилството свесно или не знае да се изгуби, или да се повлече на пола пат соочена со низа стереотипи и повеќекратна виктимизација. Во овој контекст не треба да се заборава ни односот на жената особено кон децата, како и нерешениот економски статус, што доведува до зависност од сопругот, невработеноста и сиромаштијата, а секако најгорливиот проблем е во нерешениот станбен статус. Токму затоа и се случува голем број на насилства да останат непријавени кои отседнуваат во домот на „темната бројка“.

За темната бројка кај семејното насилство

Добивањето на сознанија за „темната бројка“ од секогаш претставувал предизвик на научната јавност. „Темната бројка кај секој криминалитет па во тој контекст и кај семејно насилство претставува разлика помеѓу стварно извршениот и званично евидентираните криминалитет односно пријавениот и реалниот криминалитет. Во овој контекст кога говориме за семејното насилство постои своевидна поврзаност на „темната бројка“ со мотивираноста да го пријави настанот токму жртвата, или друг поединец кој евентуално присуствувал на настанот“ (Бачановиќ, 1997:149). Бидејќи се работи за насилство кое е извршено во домот на жртвата, фактички се исклучени значително можностите за интервенирање. Виктимолозите говорат за темна бројка на Виктимизација што претставува разликата помеѓу вкупниот и познатиот број на жртви на криминалитет, без оглед дали се работи за жртви на познати или непознати сторители. Очигледно е дека жртвата на семејно насилство која не го пријавува злочинот, значително придонесува за зголемување на процентот на „темната бројка“. Особено интересно искажувањето на Reglow сврзано со жените како жртви: „жените не поднесуваат пријава за насилство од мажот токму поради индиферентноста со која се соочуваат во кривичноправниот систем и бирократијата присутна во истиот“ (Бачановиќ, 1997:152-153).

Заклучок:

Слободно може да кажеме дека еден од најголемите проблеми со кој се соочува светот на глобално ниво е решавање на проблемот на семејно насилство. Ниту една земја во светот не може да говори за точната бројка за насилство над жената, кога се има во вид темната бројка. Активноста на Македонското општество на планот на заштита на човековите права како и заштита на жената од сите видови на насилство е канализирана со потпишаните меѓународни договори. Во тој контекст посебно внимание се обрнува на Пекингшката но и Истанбулската конвенција кои бараат сериозен напор од сите државни и невладини институции. Во овој контекст позитивна улога одигруваат и националните стратегии кои во Македонија се спроведуваат од 2008 година. Спроведеното истражување укажува дека населението во Македонија е запознато со проблемот на семејното насилство, како и со ранливите групи кои се најчести жртви на истото. Се верува во институциите на државата, но се укажува на потребата од едукација како на професионалните лица така и на граѓаните. Невладините организации со своите активности, проекти и иницијативи го трасираат патот кон надминување на проблемот сврзан со семејното насилство.

Користена литература

1. Ацески,И.(2013).*Социологија*.Скопје:Филозофски факултет.
2. Бачановиќ,О.(1997). *Полицијата и жртвите*.Скопје:Печатница „2-ри Август С“, Штип.
3. Бејлис, Ц и др.(2009).*Глобализација на светската политика*.Скопје:Табернакул.
4. Синадиновска,Г.(2001).*Жена*.Скопје:„Трибина Македонска“.
5. Сулејманов,З и Стојановски,Н.(2002).*Социјална патологија*.Скопје:Филозофски факултет.
6. Томсон,В и Бинам,Е.(2014).*Малолетничка деликвенција*.Скопје:Арс Ламина.
7. (1997).*Платформа за акција и Пекиншка декларација*.Скопје:Горењски тиск.
8. Milutinović,М.(1976).*Kriminologija*.Beograd:Savremena Administracija.
9. Giddens, А(2007).*Europe in The global Age*. Cambridge.
www.mtsp.gov.mk

THE INFLUENCE OF SOCIOECONOMIC FACTORS ON THE OCCURRENCE OF DOMESTIC VIOLENCE

***Associate professor Dragan Stefanovski
Independent researcher***

Summary

The violence as a phenomenon is present throughout human history, and hence it is understandable that it is an object of interest in more social sciences, primarily sociology, law, criminology and psychology. Why it comes to violence, what are the reasons for its occurrence, how to put it within a reasonable frame is the theme of the paper, the subject of interest is the violence in the family, more specifically the violence against women, while treating the socioeconomic aspects that affect the occurrence of violence. For this purpose, we conducted a survey in which context we make an attempt to get close to the dark figure of this present phenomenon, bearing in mind that the women (mother, daughter, sister, grandmother) are still considered as a stereotypes in certain environments with a subordinate role, and often cannot speak freely about what is happening in the family's closed circle. When talking about domestic violence, we often cannot talk about one victim. A victim of violence can be any family member, but most often it is a woman. The violence against women leaves not only a trace in the family relationships, but is also detected within the overall social life. Part of the paper is dedicated to international and national conventions, laws and norms, as well as the role of the non-governmental sector in raising the right and the awareness of women about their human rights. The fact is that with any form of violence, the human dignity of each of us is ruined.

Keywords: family violence, stereotypes, customs, convention, dark number

TRETMAN OSUĐENIKA I VIKTIMIZACIJA U MALOLETNIČKOM ZATVORU

Dr Goran Krstajić¹⁶⁰

Dr Dragan Obradović¹⁶¹

Apstrakt: Kazneno popravni zavod za maloletnike u Valjevu je jedina institucija takve vrste u Republici Srbiji u kojoj se sprovodi izvršenje najteže sankcije prema maloletnicima prema kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora. Ova ustanova ima složen i odgovoran zadatak da preko odgovarajućih službi, najpre Službe za tretman, postupak prevaspitanja osuđenika sprovede efikasno. Na tom putu brojne su prepreke, a jedna od takvih je neformalno udruživanje osuđenika, koje često predstavlja protivtežu institucionalnom postupanju. Neformalni osuđenički sistem nije jednobrazan, već u sebi sadrži više podsistema, koji se značajno razlikuju po statusu i moći. Takva razlika uzrokuje i različit nivo viktimiziranosti osuđenika koji pripadaju neformalnom sistemu. Ovaj rad i istraživanje koje smo sproveli ima za cilj da pokaže da osuđenici koji se nalaze u zatvorenom tretmanu trpe viši stepen viktimiziranosti od osuđenika koji se nalaze u poluotvorenom tretmanu. Nasilje među samim osuđenicima relativizuje svrhu izricanja kazne maloletničkog zatvora i mogućnost da institucionalni pristup resocijalizaciji ostvari svoju ulogu.

Ključne reči: maloletnici, neformalni osuđenički sistem, viktimizacija, resocijalizacija

UVOD

Maloletnička delinkvencija u širem smislu može se posmatrati kao svaka vrsta neprihvatljivog ponašanja, ne samo ona koja se mogu okarakterisati kao krivična dela. Postoji čitava lepeza delikata koji povređuju norme društveno usvojenog ponašanja. Prokriminalna orijentacija mladih nije zaustavljena, čak ni onda, kada je maloletnik najtežom izrečenom krivičnom sankcijom - kazna maloletnički zatvor koju propisuje Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica Republike Srbije (dalje: ZM)¹⁶² dospelo na izdržavanje te kazne u Kaznenopopravni zavod za maloletnike u Valjevu (dalje: KPZ za maloletnike) – jedinu ustanovu te vrste u Republici Srbiji. Naprotiv, u KPZ za maloletnike koji je ustanova zatvorenog tipa, dinamika intergrupnih i interpersonalnih odnosa osuđenika poprima naglašeniji karakter, do te mere da učinilac i sam postaje žrtva nasilja unutar institucije. Neformalni odnosi osuđenika u KPZ za maloletnike neretko podstiču viktimiziranost, naročito onih osuđenika čiji status u neformalnom sistemu nije dobro pozicioniran. Jer gotovo u svim zavodima zatvorenog tipa, pa tako i u KPZ za maloletnike pored formalnog, zakonski propisanog sistema, egzistira i neformalni osuđenički sistem (dalje: NOS), koji je jako teško kontrolisati. (Arsenijević, 2007:62).

Odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (dalje: ZIKS)¹⁶³ pored ostalog propisane su i vrste službi u zavodima, a jedna od tih službi je i služba za tretman

---

160 MUP RS, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo Univerziteta Singidunum u Beogradu; gk0606@sbb.rs

161 Sudija, Viši sud u Valjevu, Karadorđeva 48, Valjevo, Srbija, dr.gaga.obrad@gmail.com, docent na Fakultetu zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo Univerziteta Singidunum u Beogradu

¹⁶² Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Sl.glasnik RS“ br. 85/2005 počeo sa primenom od 1.1. 2006. godine).

¹⁶³ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija („Sl.glasnik RS“ br. 55/2014) – čl.19.

Služba za tretman svoj rad zasniva na korišćenju određenih metoda i postupaka, putem kojih se na osuđena lica utiče kako ubuduće ne bi vršila krivična dela. Rukovodilac službe zajedno sa sociologom i psihologom, čini stručni tim, koji sačinjava predlog programa postupanja za svako osuđeno lice pojedinačno. Osuđenom se po prijemu u KPZ za maloletnike shodno odredbama Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike (dalje: Pravilnik) ¹⁶⁴ određuje vaspitna grupa, radno mesto, klasifikacioni tretman, intezitet vaspitno- korektivnog rada, potreba za individualnim i grupnim oblikom rada, daje se prognoza uspeha u vaspitno-korektivnom radu na osnovu raspoloživih faktora prevaspitanja, potreba osuđenog za obrazovanjem, kao i njegove aspiracije u slobodnom vremenu. U pitanju je interna klasifikacija, koja počiva na nekim teorijskim pretpostavkama, iskustvima penološke prakse, uslova i unutrašnje organizacije KPZ za maloletnike.

Kao najznačajnije stimulatívne mere svakako treba izdvojiti pomilovanje i uslovno oslobađanje osuđenog. Međutim, pored ovih postoje i stimulatívne mere, koje su isključivo internog karaktera, kao što su reklasifikacija iz zatvorenog u poluotvoreni tretman. Napredovanje u tretmanu omogućava korišćenje dela godišnjeg odmora van zavoda, nagradno odsustvo, vanredno odsustvo, izlazak u grad sa ili bez posete, produžene i proširene posete. Međutim, tretmanski napredak osuđenika ne uzrokuje samo promenu u navedenim benefitima, već i značajnu razliku u nivou njihove viktimiziranosti. Naime, sve to je u direktnoj vezi sa deprivacijama osuđenika, a pogotovu maloletnih osuđenika. Deprivacije osuđenih lica su inače značajne za prevaspitni rad uopšte, radi prepoznavanja uslova u kojima se struktuiraju osuđenička zajednica i eventualnog smanjivanja uslova i uzroka koji nepotrebno uvećavaju efekte već postojećih deprivacija (Nikolić, 2005:129).

Predmet istraživanja u ovom radu je komparacija nivoa viktimiziranosti osuđenika u KPZ za maloletnike, koji se nalaze u zatvorenom tretmanu i pripadaju NOS, sa nivoom viktimiziranosti bivših pripadnika NOS tj. onih osuđenika koji su napredovanjem prešli u poluotvoreni tretman.

PRIMENJENA METODA

Uzorak istraživanja obuhvata 84 osuđena lica, koja se nalaze u poluotvorenom tretmanu izdržavanja kazne maloletničkog zatvora u KPZ za maloletnike.

Korišćena je anketa za osuđeničke koji više ne pripadaju NOS i koja je po broju i sadržini pitanja identična anketi viktimizacije za osuđeničke u zatvorenom tretmanu, pripadnike NOS-a. Anketa je konstruisana za potrebe istraživanja i prilagođena prema problemu, koji se smatra bitnim za dobijanje validnih podataka o temi istraživanja. U anketi su pitanja zatvorenog tipa.

Zavisna varijabla “viktimizacija” obuhvaćena je anketom stepena viktimiziranosti sastavljenom od ukupno 33 pitanja, kroz indikatore psihičke, fizičke i seksualne viktimiziranosti, sa ponuđenim sledećim odgovorima:

1. nikada
2. 1-2 puta
3. više puta

Odgovori “nikada” nose 1 poen, odgovori 1-2 puta nose 2 poena i odgovori više puta nose 3 poena. Minimalni skor odgovora na pitanja iz viktimizacije je 33, a maksimalni 99. Ukupnim zbirom odgovora ispitanika na postavljena pitanja dobijamo stepen viktimiziranosti. Viši skorovi označavaju viši stepen viktimiziranosti.

Zbog obimnosti prikazaćemo po jedno pitanje za sve tri navedene vrste nasilja u KPZ za maloletnike, a još neka karakteristična pitanja za pripadnike NOS-a, koja su u anketi postavljena i za bivše pripadnike NOS-a, navedena su u naučnom radu "Viktimizacija i neformalni osuđenički sistem u maloletničkom zatvoru" (Krstajić i sar., 2016:152).

1. Neko od osuđenika je vikao na tebe na takav način da si se uplašio?

---

¹⁶⁴ Pravilnik o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike („Sl.glasnik RS“ br. 71/2006).

2. Neko od osuđenika te je ošamario, udario pesnicom, zavrtao ti ruku, vukao te za kosu?

3. Neko od osuđenika je sa tebe skidao garderobu, dodirivao te i gledao protiv tvoje volje?

Navedeno nam je potrebno radi dokazivanja sledeće naučne pretpostavke: " *Osuđenici KPZ-a za maloletnike u poluotvorenom tretmanu, koji više ne pripadaju NOS-u, imaju statistički značajno manji stepen viktimiziranosti od osuđenika koji se nalaze u zatvorenom tretmanu i pripadaju NOS-u.*

Pouzdanost skale našeg istraživanja izraženog preko Cronbach-alpha (α)-koeficijenta, kao mere interne konzistentnosti, iznosi 0.801, predstavlja visoku pouzdanost i relevantnost ovog upitnika.

Za anketiranje bivših pripadnika NOS-a nije potrebno sprovesti tipološko istraživanje (istraživanje pripadnosti po određenim podgrupama), jer se unapred zna da su kategorisani u bivše pripadnike NOS.

Postupak obrade podataka je vršen putem statističkog paketa SPSS Windows version 12.

IZLAGANJE POSTIGNUTIH REZULTATA

U prethodnom radu jednog od autora ovog rada prikazano je istraživanje koje je pokazalo da među osuđenicima koji se nalaze u zatvorenom tretmanu „U okviru NOS-a u Kazneno popravnom zavodu za maloletnike egzistiraju tri jasno izdiferencirane osuđeničke podgrupe, između kojih postoji statistički značajna razlika nastala na osnovu njihovog statusa i moći“ (Krstajić, 2015:311).

Ova podela predstavljala je osnov za dalji rad na determinisanju veoma bitnog fenomena u inergrupnim osuđeničkim odnosima, a najpre u utvrđivanju stepena viktimiziranosti osuđenika koji se nalaze u zatvorenom tretmanu i pripadaju NOS u okviru KPZ za maloletnike. U već pomenutom radu "Viktimizacija i neformalni osuđenički sistem u maloletničkom zatvoru" (Krstajić i sar., 2016:152) prikazan je prosečan procenat viktimiziranosti (dalje PPV) za tri statusno različite podgrupe u okviru NOS-a u KPZ za maloletnike, koje su za potrebe istraživanja nazvali "vođe", "kolektivci" i "marginalci". Statusno najjače "vođe", imale su PPV od 29%, "kolektivci", statusno između "vođa" i "marginalaca", imale su PPV od 53%, a statusno najslabiji osuđenici "marginalci", imali su PPV od 78%. Takođe, izračunat je prosečni stepen viktimiziranosti na ukupnom uzorku osuđenika, pripadnika NOS-a, tj. aritmetička sredina 49,97, standardna devijacija je 9,986, a minimalni rezultat skora na testu viktimizacije je 33, dok je maksimalni rezultat 83.

Analizom skora na testu viktimizacije osuđenika, bivših pripadnika NOS-a u poluotvorenom tretmanu, u ovom istraživanju, izračunali smo aritmetičku sredinu i standardnu devijaciju, tj. prosečni stepen viktimiziranosti osuđenika, bivših pripadnika NOS-a, kako bi napravili komparaciju sa već obrađenim, gore iznetim, podacima prosečnog stepena viktimiziranosti osuđenika u zatvorenom tretmanu, pripadnika NOS-a.

Suma na celom testu viktimizacije, na uzorku osuđenika, bivših pripadnika NOS-a, ukazuje da li je raspodela rezultata na testu deprivacije normalna (vrednosti Skewness i Kurtosis).

Analiza sume na testu viktimizacije ukazuje na vrednosti aritmetičke sredine, standardne devijacije, kao i vrednosti minimalnih i maksimalnih rezultata skorova na testu.

Navedene vrednosti su pokazatelj koji nam služi za upoređivanje vrednosti sume viktimizacije dobijene na celom uzorku testa viktimizacije kod bivših pripadnika NOS-a, sa vrednostima sume na testu viktimizacije u celini, na uzorku pripadnika NOS-a, kao i upoređivanja sa vrednostima pojedinačnih skorova viktimizacije za sve tri podgrupe pripadnika NOS-a.

Donja tabela "analiza sume na testu viktimizacije na uzorku bivših pripadnika NOS-a" pokazuje da je na ukupnom uzorku od 84 osuđenika na testu viktimizacije, nakon statističke obrade podataka dobijena aritmetička sredina 43,15, standardna devijacija je 9,891, minimalni rezultat skora na testu viktimizacije je 33 i maksimalni rezultat 66.

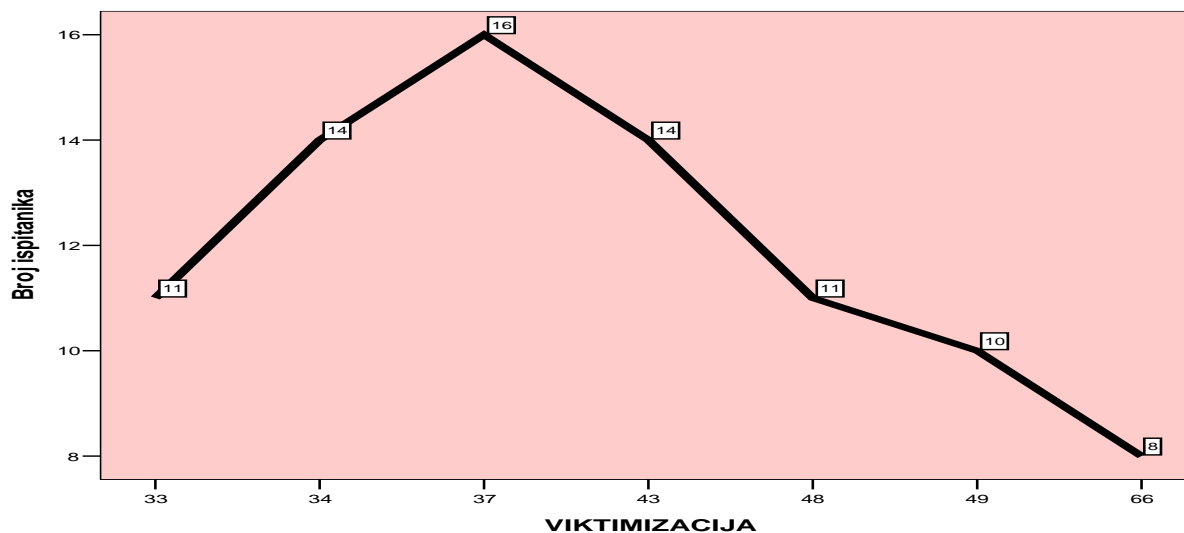
Tabela br. 1- Analiza sume na testu viktimizacije na uzorku bivših pripadnika NOS-a

N	84
Missing	0
Aritmetička sredina	43.15
Mediana- mera centralne tendencije	43.00
Std. Devijacija	9.891
Skewness	.004
Std. Error of Skewness	.271
Kurtosis	.410
Std. Error of Kurtosis	.535
Minimum	33
Maksimum	66

Vrednost aritmetičke sredine je kod bivših pripadnika NOS-a manja (43,15) u odnosu na vrednost kod pripadnika NOS-a (49,97). To nam govori da prosečan pripadnik NOS-a trpi veću viktimizaciju od prosečnog pripadnika „bivših kolektivaca“, gledano na celom uzorku jednih i drugih.

Minimalni rezultat na testu viktimizacije za bivše pripadnike NOS-a iznosi 33, a maksimalni rezultat 66. To nam eksplicitno ukazuje da bivši pripadnici NOS-a imaju manji stepen viktimiziranosti, jer im je raspon rezultata od 33-66, a kod pripadnika NOS-a od 33-83.

Grafikon br.1- Grafički prikaz raspodele bivših pripadnika NOS-a po skorovima viktimizacije

Na gornjem grafikonu jasno se uočava da skorovi na testu viktimizacije kod varijable „bivši pripadnici NOS-a“ imaju manju vrednost u svom maksimumu u odnosu na osuđenike u zatvorenom sistemu. Takođe, manji broj osuđenika ima visoke skorove viktimizacije. Od 84 ispitanika 11 ih ima minimalni skor 33. Svi ispitanici na uzorku bivših pripadnika NOS-a, imaju skor viktimizacije do sume 66, što je na sredini skale između skora 33 i 99 koliki je maksimum viktimizacije kod pripadnika NOS-a.

Donja tabela preko Kolmogorov-Smirnov testa pokazuje da li postoji normalna raspodela testa viktimizacije, na uzorku osuđenika, bivših pripadnika NOS-a.

Kolmogorov-Smirnov test pokazuje da imamo normalnu raspodelu, tj. signifikovanost je veća od 0,05, odnosno u našem slučaju je 0,07, što znači da zadržavamo nultu hipotezu H_0 da je distribucija normalna.

Tabela br.2 - Tabela Kolmogorov-Smirnov testa

	Suma na testu viktimizacije
Broj ispitanika	84
Kolmogorov-Smirnov statistik	1.677
Sig.	.007

Deskriptivna statistika donjih tabela treba da prikaže uporedne vrednosti testa viktimizacije na celom uzorku sadašnjih i bivših pripadnika NOS-a, na osnovu kojih se može doneti zaključak o nivou viktimiziranosti između te dve osuđeničke grupe.

Tabela br.3-Deskriptivna statistika sume na testu viktimizacije pripadnika NOS-a

	N	Minimum	Maksimum	Aritmetička sredina	Standardna Devijacija
suma	102	33.00	83.00	49.9706	9.98658
Valid N (listwise)	102				

Gornja tabela prikazuje deskriptivnu statistiku sume na testu viktimizacije na uzorku pripadnika NOS-a.

Tabela br.4- Deskriptivna statistika sume na testu viktimizacije bivših pripadnika NOS-a

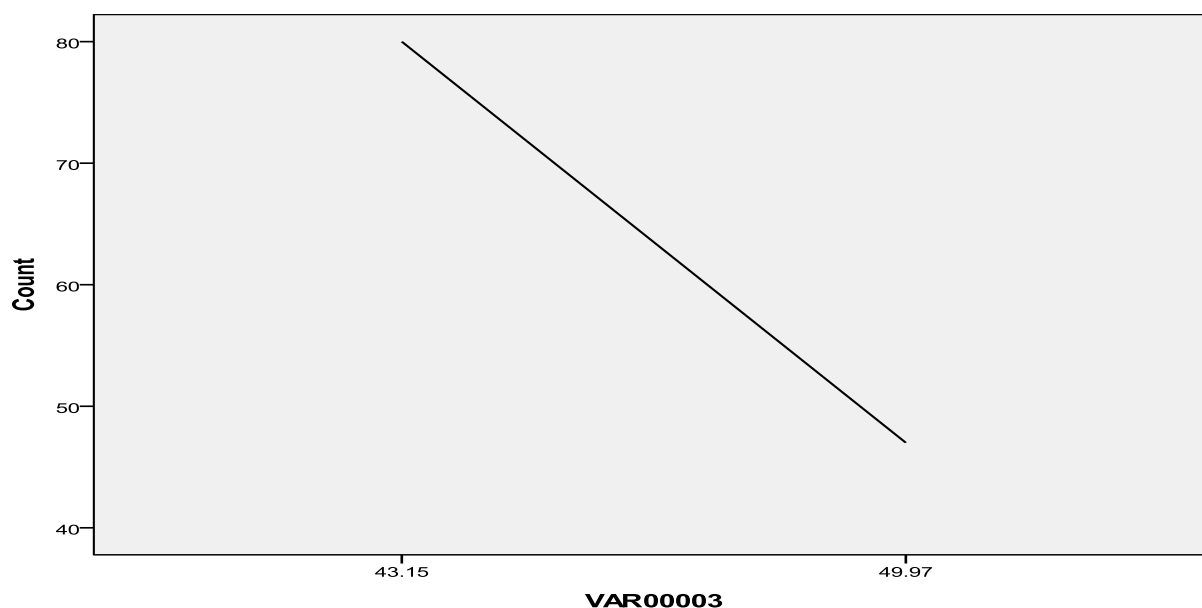
	N	Minimum	Maksimum	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Suma na testu viktimizacije	84	33	66	43.15	9.891
Valid N (listwise)	84				

Ova tabela prikazuje deskriptivnu statistiku sume na testu viktimizacije na uzorku bivših pripadnika NOS-a.

Iz gornje dve tabele deskriptivnih statistika sume na testu viktimizacije, pripadnika NOS-a i bivših pripadnika NOS-a, jasno se uočavaju razlike, koje pokazuju da je značajna diferenciranost u svim statističkim parametrima i ukazuju da je nivo viktimiziranosti pripadnika NOS-a značajno viši od nivoa depriviranosti bivših pripadnika NOS-a.

Grafikon br.2– Aritmetičke sredine na testu viktimizacije bivših i sadašnjih pripadnika NOS-a.

Gornji grafikon aritmetičke sredine na testu viktimizacije bivših i sadašnjih pripadnika NOS-a pokazuje različite vrednosti aritmetičkih sredina na testu viktimizacije bivših i sadašnjih pripadnika NOS-a. Aritmetička sredina testa deprivacije na uzorku bivših članova NOS-a iznosi 43,15, dok je aritmetička sredina testa viktimizacije na uzorku članova NOS-a na višem nivou i iznosi 49,97. Ove vrednosti nam jasno ukazuju da je stepen viktimiziranosti bivših pripadnika NOS-a, na značajno nižem nivou od stepena viktimiziranosti aktuelnih pripadnika NOS-a.

Osim evidentne razlike u vrednostima aritmetičkih sredina na testu viktimizacije sadašnjih i testu viktimizacije bivših pripadnika NOS-a, radi što egzaktnije analize razlike u stepenu viktimiziranosti u daljoj obradi prikupljenih podataka, prikazaćemo i uporedne srednje vrednosti stepena viktimiziranosti sadašnjih i srednje vrednosti stepena viktimiziranosti bivših pripadnika NOS-a, te na taj način do kraja naučno dokazati pojedinačnu hipotezu koja se odnosi na različit stepen viktimiziranosti sadašnjih i bivših pripadnika NOS-a. Donja tabela prikazuje srednju vrednost sume na testu viktimizacije na uzorku bivših pripadnika NOS-a, koja iznosi 42,607.

Tabela br.5-Viktimizacija (srednja vrednost) na uzorku bivših pripadnika NOS-a

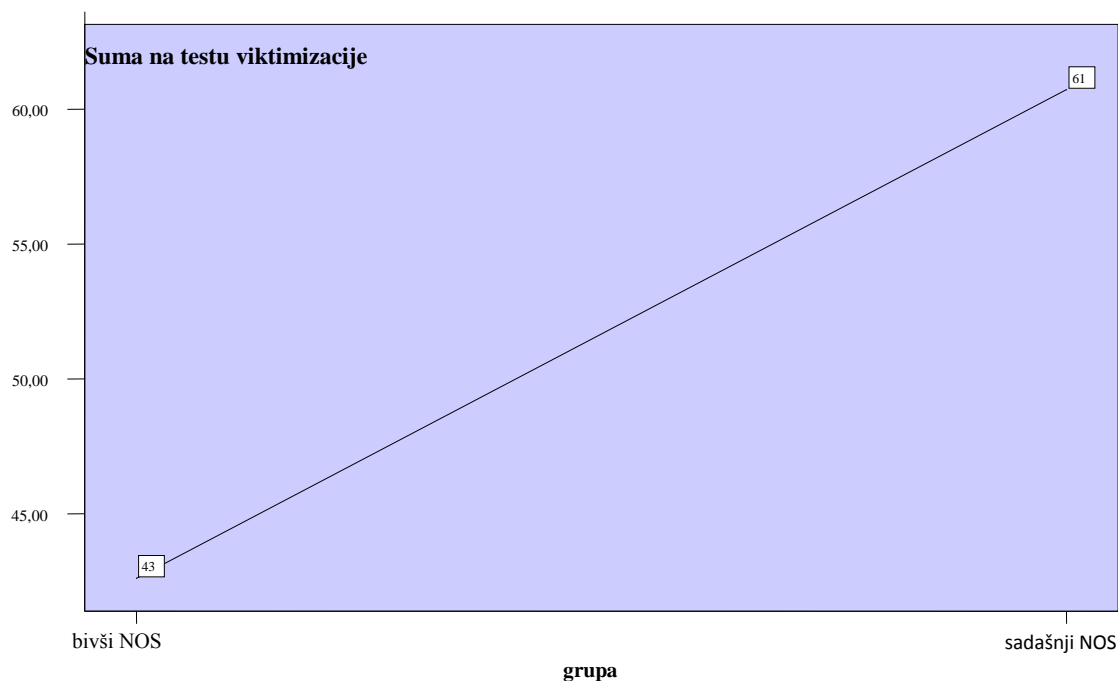
Broj ispitanika	84
Srednja vrednost	42,6071

Donja tabela prikazuje srednju vrednost sume na testu viktimizacije na uzorku sadašnjih pripadnika NOS-a, koja iznosi 60,725.

Tabela br.6-Viktimizacija (srednja vrednost) na uzorku sadašnjih pripadnika NOS-a

Broj ispitanika	102
Srednja vrednost	60,7255

Grafikon b.3- Uporedne srednje vrednosti sume na testu viktimizacije bivših i sadašnjih pripadnika NOS-a.

DISKUSIJA

Na osnovu prikazanih rezultata obrade podataka na testu viktimizacije na uzorku osuđenika, bivših pripadnika NOS-a, hipoteza koja glasi: " Osuđenici KPZ-a za maloletnike u poluotvorenom tretmanu, koji više ne pripadaju NOS-u, imaju statistički značajno manji stepen viktimiziranosti od osuđenika koji se nalaze u zatvorenom tretmanu i pripadaju NOS-u" u potpunosti je dokazana.

Sabiranjem skorova-sume odgovora svakog ispitanika na sva pitanja na testu viktimizacije dobijen je rezultat koji ukazuje na bitno niži stepen viktimiziranosti osuđenika u poluotvorenom tretmanu, bivših pripadnika NOS u odnosu na nivo viktimiziranosti osuđenika u zatvorenom tretmanu, pripadnika NOS.

Na ovaj način putem naučnog objašnjenja utvrdili smo da postoji različita izloženost nasilju osuđeničke populacije u KPZ za maloletnike, kao i njenim uzrocima.

Istraživanje je nedvosmisleno pokazalo da u KPZ za maloletnike, među osuđenicima postoji različita viktimiziranost, čiji nivo po pravilu zavisi od toga da li se osuđenici nalaze, svojom ili protiv svoje volje, udruženi u NOS ili su iz njega izašli samim izlaskom iz zatvorenog u poluotvoreni tretman, gde NOS ne funkcioniše.

Istraživanja u KPZ-u za maloletnike, do sada sprovedena, uglavnom su se svodila na pitanje pravilnosti postupanja službenih lica, ljudska prava štíćenika i ostalih prava predviđenih zakonom i podzakonskim aktima. Na taj način je dosta jednostrano sagledavan suštinski problem u KPZ-u za maloletnike koji ne leži samo u zakonitosti postupanja službenih lica, već upravo u odnosu formalnog-institucionalnog prema neformalnom osuđeničkom sistemu i pravilima koja takav sistem nameće, remeteći zvaničan tok tretmana, između ostalog i problemom osuđeničke viktimizacije.

Često korišćena sintagma "nije teška robija, teški su robijaši", opravdana je i kroz ovo istraživanje.

Poseban značaj ovog rada je u tome što je sprovedeno među osuđenima u KPZ za maloletnike, koji zbog stepena psihofizičkog razvoja imaju drugačiji stav o protivpravosti učinjenih krivičnih dela, u odnosu na starije učinioce.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Uporedne vrednosti testa viktimizacije na celom uzorku sadašnjih i bivših pripadnika NOS-a, navode na zaključak da je značajna diferenciranost u svim statističkim parametrima i da je nivo viktimiziranosti pripadnika NOS-a, koji se nalaze u zatvorenom tretmanu, značajno viši od nivoa viktimiziranosti bivših pripadnika NOS-a i koji su prešli u poluotvoreni tretman.

To na nesumnjiv način pokazuju aritmetičke sredine na testu viktimizacije bivših i sadašnjih pripadnika NOS-a. Aritmetička sredina testa viktimizacije na uzorku bivših članova NOS-a iznosi 43,15, dok je aritmetička sredina testa viktimizacije na uzorku članova NOS-a na višem nivou i iznosi 49,97. Ove vrednosti jasno ukazuju da je stepen viktimiziranosti bivših pripadnika NOS-a, na značajno nižem nivou od stepena viktimiziranosti aktuelnih pripadnika NOS-a.

Obradom podataka dobijenih upitnikom viktimizacije, kako na uzorku sadašnjih, tako i na uzorku bivših pripadnika NOS-a, dokazali smo da osuđenici KPZ-a za maloletnike koji su izašli iz zatvorenog tretmana i NOS-a, imaju niži stepen viktimiziranosti od onih koji se nalaze zatvorenom tretmanu i NOS-u.

LITERATURA

- [1] Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Sl.glasnik RS“ br. 85/2005 počeo sa primenom od 1.1. 2006. godine).
- [2] Arsenijević, S., (2007). Osnovne karakteristike osuđeničkog neformalnog sistema. Intermex, Valjevo *Bilten Okružnog suda u Valjevu,1*, 61-81.
- [3] Zakon o izvršenju krivičnih sankcija („Sl.glasnik RS“ br. 55/2014).
- [4] Pravilnik o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike („Sl.glasnik RS“ br. 71/2006).
- [5] Nikolić, Z. (2005) *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- [6] Krstajić, G.(2015). Maloletnički zatvor i osuđenička tipologija. U: MREŽA 2015 VII NAUČNI SKUP Zbornik radova „Umrežavanje, nauka, primena – NET tworing, Science and Applications (NETSA)“. (str.311-319.).Valjevo: Naučna konferencija sa međunarodnim učešćem UNIVERZITET SINGIDUNUM Poslovni fakultet Valjevo, Valjevo, 22.maj 2015.
- [7] Krstajić, G., Vuksanović, G., Joksimović, B., (2016). Viktimizacija i neformalni osuđenički sistem u maloletničkom zatvoru. *Biomedicinska istraživanja*, 149-155.

TREATMENT OF CONVICTS AND VICTIMIZATION IN JUVENILE PRISON

Summary

Juvenile penitentiary correctional facility in Valjevo is the only institution of its kind in the Republic of Serbia, which executes the toughest sanctions against juveniles, who were sentenced to juvenile imprisonment. This institution has a complex and responsible task to effectively implement convicts re-education process, using appropriate services, primarily the Treatment Service. There are many obstacles on this path, and one of these is an informal associating of convicts, which often represent a counterbalance to institutional treatment. The informal convicts system is not uniform, it already contains more subsystems, which differ significantly in status and power. This difference causes different levels of victimization of convicts belonging to the informal system. This work and the research we have conducted aims to show that convicts who are in closed treatment suffer a higher degree of victimization, from prisoners in the semi-open treatment. Violence among the convicts relativize the purpose of sentencing juvenile prison and the ability of institutional resocialization approach to fulfill its role.

Key words: *juveniles, informal convicts system, victimization, resocialization*

SOCIJALNI UZROCI RECIDIVA HEROINSKIH OVISNIKA

Mr.sc. Sanela Pekić

Javna ustanova “Terapijska zajednica Kampus” Kantona Sarajevo¹⁶⁵

Sažetak: U ovom radu će biti predstavljeni rezultati istraživanja kojim se ispitivao uticaj socijalnih faktora na nastanak recidiva ovisnika o heroinu koji su bili uključeni u tretman u terapijskoj zajednici, kao i povezanost između podrške socijalnog okruženja, zadovoljstva kvalitetom života i nastanka recidiva. Za potrebe istraživanja pod recidivom se podrazumijeva ponovna svakodnevna upotreba heroina nakon perioda apstinencije koji je trajao duže od mjesec dana. Uzorak je sačinjavalo 80 muških ovisnika o heroinu koji su prethodno bili na tretmanu u terapijskoj zajednici (40 apstinenata i 40 recidivista). Prebivalište ispitanika je Kanton Sarajevo. Ovim radom je potvrđeno da apstinenti imaju statistički značajno veću socijalnu podršku članova porodice s kojima žive, podršku prijatelja i društvene zajednice nego recidivisti. Rezultati istraživanja su pokazali da ispitanici koji apstiniraju imaju viši nivo kvaliteta života u odnosu na recidiviste. Izvršeno je testiranje razlika u kvalitetu života cijelog uzorka u odnosu na nivo obrazovanja. Utvrđeno je da ovisnici sa višim nivoom obrazovanja imaju viši nivo kvaliteta života. Kada su izvršena poređenja kvalitete života prema radnom statusu unutar svake od grupa, razlike u kvaliteti života nisu pronađene. Međutim, procentualno je više zaposlenih u grupi apstinenata (55%) nego u grupi recidivista (27.5%). Na nivou cijelog uzorka pokazala se statistički značajna razlika između onih koji su zaposleni i nezaposlenih, pri čemu zaposleni pokazuju viši stepen zadovoljstva kvalitetom života. Rezultati istraživanja ukazuju da su apstinenti bili voljniji da potraže pomoć pri održavanju apstinencije od nevladinih organizacija, socijalnih i zdravstvenih institucija nego recidivisti. Postoji statistički značajna razlika između apstinenata i recidivista samo kada je u pitanju zadovoljstvo uslugama socijalnih ustanova, i to na način da su apstinenti bili zadovoljniji od recidivista. Oporavljenim ovisnicima je potrebno pružiti organizirane oblike podrške nakon tretmana, kao i ojačati sistem podrške unutar porodičnog okruženja. Time bi se doprinijelo uspješnom održavanju apstinencije i podigao nivo zadovoljstva kvalitetom života.

Ključne riječi: ovisnost, heroin, recidiv, socijalna podrška, kvalitet života.

Uvod

Postoji visok stepen konsenzusa da je recidiv sastavni dio procesa oporavka od ovisnosti. Međutim, bez obzira na to, Donovan (1996) navodi da je neophodno istraživanje faktora koji doprinose recidivu kako bi se razvile intervencije koje onemogućavaju budući recidiv zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

U ovom radu fokus će biti usmjeren na uticaj socijalnih faktora na nastanak recidiva ovisnika o heroinu koji su bili uključeni u tretman u terapijskoj zajednici, kao i na povezanost između podrške socijalnog okruženja, zadovoljstva kvalitetom života i nastanka recidiva.

Postojeća saznanja pokazuju da je kvalitet života kod korisnika psihoaktivnih supstanci loš u ključnim domenama života i da apstinencija doprinosi unapređenju kvaliteta života. Iako neke osobe uspiju ostvariti dugoročnu apstinenciju iz prvog pokušaja, većina ljudi ima dugotrajne periode oporavka iza kojih slijede kraće epizode recidiva nakon kojih se uspostavljaju duži periodi apstinencije. U sklopu rehabilitacionog procesa uvijek se može očekivati recidiv, a porodica ima značajnu ulogu u njegovom preveniranju.

165sanela@link.ba

De Leon (2000) navodi da terapijska zajednica, kao jedan od modela tretmana ovisnika, predstavlja metodu kojom se utiče na bihevioralnu, psihološku, kognitivnu i socijalnu promjenu među njenim klijentima. Vladine ustanove i brojne organizacije civilnog društva imaju za cilj olakšati ponovno uključivanje oporavljenih ovisnika u društvenu zajednicu. Prema Šarić (2010) veliki broj ljudi koji su uspješno okončali liječenje od ovisnosti u centrima za rehabilitaciju – komunama, postaju članovi različitih klubova i udruženja. S tim u vezi, Šarić (2010) navodi da je nužno da sistem socijalne zaštite podupre ulogu civilnog društva (udruženja građana, klubovi ovisnika) i članova porodice u pružanju pomoći ovisnicima u postupku resocijalizacije i njihove integracije u zajednicu na lokalnom nivou.

Metode istraživanja

Predmet istraživanja je bio da se utvrdi uticaj socijalnih faktora na pojavu recidivizma ovisnika o heroinu, kao i povezanost između socijalne podrške, zadovoljstva kvalitetom života i pojave recidiva. Ovim istraživanjem se ispitalo postojanje razlike u podršci okoline i kvalitetu života ovisnika o heroinu koji uspješno održavaju apstinenciju i koji su u recidivu. Istraživanje se provodilo na području Kantona Sarajevo u periodu od 01.01.2012. do 31.12.2013. godine. U istraživanju je korištena deskriptivna metoda, jer se ova metoda najčešće koristi u istraživanjima na području društvenih i humanističkih nauka, a kojom kroz opis pojava koje istražujemo upoznajemo njihove karakteristike.

Za potrebe ovog istraživanja korišteni su slijedeći upitnici: prilagođeni Pompidou upitnik (The Pompidou Definitive Protocol developed by the Pompidou Group of Epidemiology Experts (Hartnoll, 1994)), Upitnik Svjetske zdravstvene organizacije o kvaliteti života (WHOQOL- BREF) i Inventar procjene socijalne okoline (Community Assessment Inventory – CAI, Brown, B.S., O'Grady, K.E., Battjes, R.J. i Katz, E.C. (2004).

Ovdje se radi o istraživanju u kome su podaci prikupljeni uz pomoć skale samoprocjene koju su popunjavali ispitanici – ovisnici o heroinu koji apstiniraju i koji su u recidivu. Eksperimentalnu grupu je sačinjavalo 40 muških ovisnika o heroinu koji su ranije bili uključeni u tretman u terapijskoj zajednici i napravili su recidiv heroinom. Za vrijeme istraživanja ispitanici su bili uključeni u program smanjenja štete Udruženja PROI iz Sarajeva. Kontrolnu grupu je sačinjavalo 40 muških ovisnika o heroinu koji su uspješno završili rezidencijalni jednogodišnji tretman u JU “Terapijskoj zajednici Kampus” Kantona Sarajevo i koji su u vrijeme ispitivanja bili u apstinenciji. Apstinencija je utvrđena urin testovima koji se primjenjuju u “Terapijskoj zajednici Kampus”. Prebivalište ispitanika je Kanton Sarajevo.

Učestalost recidiva je određena pripadnošću ovisnika eksperimentalnoj ili kontrolnoj grupi. Ispitanici koji su u recidivu ukazuju na veću pojavu recidiva, dok apstinenti ukazuju na nepostojanje recidiva. Dakle, ova varijabla je kategorička i nije mjerena nego je ciljano kontrolisana u fazi uzorkovanja.

Rezultati istraživanja

Najveći broj ispitanika je rođen između 1984. i 1981. godine u obje grupe, što znači da su u vrijeme istraživanja imali između 29 - 32 godine. Većina ispitanika iz obje grupe živi s primarnom porodicom, odnosno s roditeljima. Tako da 27 ispitanika (67.5%) iz grupe recidivista i 24 ispitanika (60%) iz grupe apstinenata žive u zajedničkom domaćinstvu s roditeljima.

Kod obje grupe najviše ispitanika ima završenu srednju školu. U grupi recidivista 31 ispitanik (77.5%) ima završenu srednju školu, dok u grupi apstinenata završenu srednju školu ima 38 ispitanika (95%). Ipak, između ispitanika postoji razlika s obzirom na broj onih koji imaju završenu osnovnu školu. U grupi recidivista završenu samo osnovnu školu ima 9 ispitanika (22.5%), dok kod apstinenata završenu samo osnovnu školu ima 1 ispitanik (2.5%).

Kada je u pitanju radni status, činjenica je da je procentualno više zaposlenih u grupi apstinenata (55%), nego u grupi recidivista (27.5%). Ova razlika je statistički značajna. Dobijeni rezultati su u

skladu s istraživanjem koje je provedeno u Bosni i Hercegovini 2012. godine, gdje su Baćak i Dominiković (2012) naveli da je veliki broj ovisnika koji intravenozno koriste psihoaktivne supstance nezaposlen, sa najvećim brojem nezaposlenih u Zenici (84%) i Sarajevu (78%). Mnogi žive sa svojim roditeljima i finansijski zavise od njih.

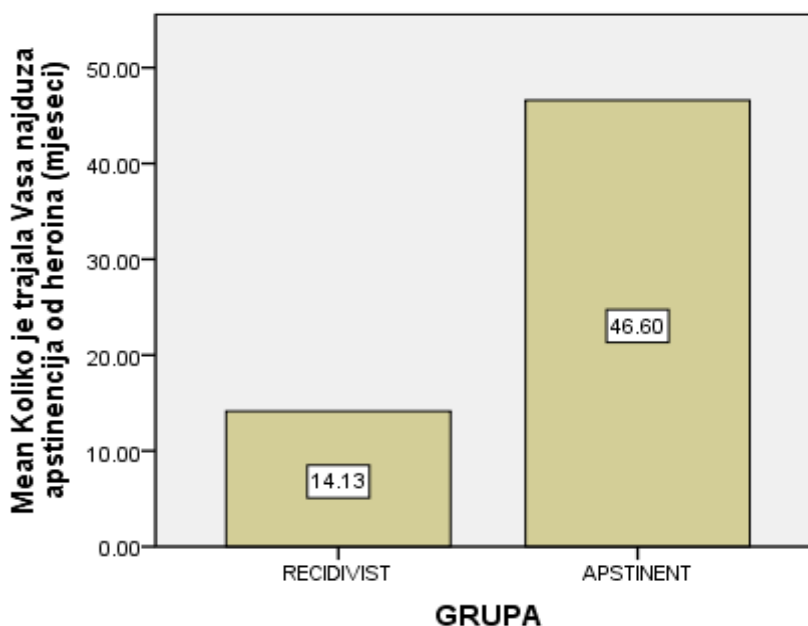
Kada je u pitanju dužina redovne upotrebe droga u grupi recidivista navedeno je da su drogu koristili minimalno 4 godine, a maksimalno 26 godina. Srednja vrijednost korištenja droga je 11.806 godina. U grupi apstinenata ispitanici su naveli da su drogu minimalno koristili pola godine, a maksimalno 15 godina. Srednja vrijednost korištenja droga je 7.470 godina. T-test pokazuje statistički značajnu razliku ($t(74)=4.421, p<001$) između apstinenata ($M=11.81$) i recidivista ($M=7.47$) u trajanju redovnog uzimanja heroina. Apstinenti su značajno kraće redovno upotrebljavali heroin.

Tabela 1. T-test za trajanje redovne upotrebe droge

GRUPA	N	Mean	Std. Deviation
Trajanje redovnog uzimanja (godine) RECIDIVIST	36	11.806	4.6954
APSTINENT	40	7.470	3.8448

U grupi recidivista srednja vrijednost najduže apstinencije od heroina je bila 14.125 mjeseci, dok je u grupi apstinenata srednja vrijednost najduže apstinencije iznosila 46.600 mjeseci.

Grafikon 1. Trajanje najduže apstinencije od heroina

Mann-Whitney test pokazuje statistički značajnu razliku ($U=165, p<001$) između apstinenata ($Mdn=48$) i recidivista ($Mdn=12$) u trajanju najduže apstinencije od heroina. Grupa apstinenata je značajno duže apstinirala od heroina. Mann-Whitney test pokazuje statistički značajnu razliku ($U=278, p<001$) između apstinenata ($Mdn=12$) i recidivista ($Mdn=6$) u trajanju najdužeg boravka u terapijskoj zajednici. Apstinenti su značajno duže boravili u terapijskoj zajednici od recidivista.

Tabela 2. Mann-Whitney test najdužeg boravka u terapijskoj zajednici (mjeseci)

	Najduzi boravak u terapijskoj zajednici (mjeseci)
Mann-Whitney U	278.000
Wilcoxon W	1058.000
Z	-5.517
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000

Ispitanici su napravili recidiv u periodu između prvog i četvrtog mjeseca nakon izlaska iz terapijske zajednice. Srednja vrijednost za period u kojem su ispitanici napravili recidiv iznosi 2.28 mjeseci.

Tabela 3. Koliko vremena nakon izlaska iz terapijske zajednice je napravljen recidiv

GRUPA	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
RECIDIVIST Ako trenutno koristite, koliko dugo nakon izlaska iz TZ ste Valid N (listwise)	39	1	4	2.28	.887
	39				

U vezi sa ispitivanjem zadovoljstva kvalitetom života, u grupi recidivista 25 ispitanika (62.5%) svoj kvalitet života ocjenjuju prosječnim, dok 15 ispitanika (37.5%) smatra da je njihov kvalitet života lošiji od prosjeka. U grupi apstinenata 28 ispitanika (70%) kvalitet svog života ocjenjuje prosječnim, 8 ispitanika (20%) svoj kvalitet života ocjenjuje boljim od prosjeka, a 2 ispitanika (5%) smatra da je kvalitet njihovog života mnogo bolji od prosjeka. Lošije od prosjeka svoj kvalitet života ocjenjuju 2 ispitanika (5%). Može se vidjeti da u grupi apstinenata ispitanici kvalitet svog života doživljavaju u većoj mjeri prosječnim i iznad prosjeka, dok u grupi recidivista nijedan ispitanik nije procijenio da je njegov kvalitet života iznad prosjeka.

Tabela 4. Kako bi ocijenili kvalitet Vašeg života?

GRUPA	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
RECIDIVIST Valid				
LOSJE OD PROSJEKA	15	37.5	37.5	37.5
PROSJEKNO	25	62.5	62.5	100.0
Total	40	100.0	100.0	
APSTINENT Valid				
LOSJE OD PROSJEKA	2	5.0	5.0	5.0
PROSJEKNO	28	70.0	70.0	75.0
BOLJE OD PROSJEKA	8	20.0	20.0	95.0
MNOGO BOLJE OD PROSJEKA	2	5.0	5.0	100.0
Total	40	100.0	100.0	

Da bi se ustanovilo u kojim kontekstima tj. kojim vrstama socijalne podrške postoji razlika, korišten je Mann-Whitney test za svaki od konteksta. Apstinenti su izvijestili o statistički značajno većoj socijalnoj podršci od članova porodice s kojima žive (U=412, p=.002), podršci prijatelja (U=516, p=.006) i društvene zajednice (U=534, p=.01) nego recidivisti.

Tabela 5. Testovi razlika između apstinenata i recidivista kroz različite kontekste socijalne podrške

	Partnerica s kojom živite	Članovi porodice s kojima živite	Članovi porodice s kojima NE živite	Prijatelji	Društvena zajednica
Mann-Whitney U	39.0	412.0	603.5	516.0	534.0
Stat. značajnost	.190	.002**	.057	.006**	.01*

U našem istraživanju, u grupi recidivista 33 ispitanika (82.5%) nisu upoznata sa postojanjem ustanova (socijalnih i zdravstvenih) i organizacija civilnog društva koje pružaju podršku oporavljenim ovisnicima, dok u grupi apstinenata broj ispitanika koji nisu upoznati sa postojanjem ustanova i organizacija iznosi 26 (65%). Nepoznavanje da postoje ustanove i organizacije koje mogu pružiti podršku pri održavanju apstinencije svakako negativno utiče na adaptaciju u društvenoj zajednici nakon perioda liječenja u terapijskoj zajednici.

Navedeno potvrđuju i rezultati istraživanja, gdje je Hi-kvadrat testom utvrđeno da je značajno više apstinenata (27.5%) tražilo podršku ustanova i organizacija prilikom održavanja apstinencije nego recidivista (10.0%) ($X^2(1)=4.021$, $p=.045$). Ovo ukazuje da su apstinenti bili voljniji da potraže pomoć od nevladinih organizacija i zdravstvenih institucija nego recidivisti.

Kada se govori o zadovoljstvu pruženim uslugama nakon tretmana u terapijskoj zajednici, Mann-Whitney test je pokazao da postoji značajna razlika ($U=605.5$, $p=.021$) između apstinenata i recidivista samo kada je u pitanju zadovoljstvo uslugama socijalnih ustanova, i to na način da su apstinenti bili zadovoljniji od recidivista. Po pitanju zdravstvenih ustanova i nevladinih organizacija, nema razlike u zadovoljstvu pruženim uslugama između apstinenata i recidivista.

Diskusija

Istraživanje je pokazalo da postoji statistički značajna razlika između apstinenata i recidivista u trajanju redovnog uzimanja heroina. A.K. Sharma, Upadhyaya, Bansal, Nijhawan i D.K. Sharma (2012) u svom istraživanju navode da je recidiv bio značajno povezan sa dužinom korištenja psihoaktivnih supstanci. Apstinenti koji su učestvovali u istraživanju su značajno duže boravili u terapijskoj zajednici od recidivista. Gossop, Marsden, Stewart i Rolfe (1989) su naveli da je vrijeme provedeno u tretmanu (28 dana za kraće rezidencijalne programe i 90 dana za dugotrajnije programe rehabilitacije) u značajnoj korelaciji sa poboljšanjem stanja kada je upotreba droga u pitanju, te da oni koji ostanu u tretmanu tokom kriznih momenata imaju i više od pet puta veću mogućnost da održe apstinenciju od svih droga godinu dana nakon tretmana, nego oni koji su napustili tretman. S tim u vezi, Malivert, Fatséas, Denis, Langlois i Auriacombe (2012) su istakli da na oporavak mogu pozitivno uticati dužina boravka u terapijskoj zajednici i učešće u programima praćenja nakon izlaska iz terapijske zajednice, jer su obje varijable isticane kao preduvjeti uspješnog ishoda tretmana. Ispitanici koji su učestvovali u istraživanju su napravili recidiv u periodu između prvog i četvrtog mjeseca nakon izlaska iz terapijske zajednice. Slični podaci su dobiveni i u drugim istraživanjima u kojima se navodi da je recidiv čest i u većini slučajeva se pojavljuje u prvih mjesec dana nakon otpuštanja iz rehabilitacijskog centra. Cucchia, Monnat, Spagnoli, Ferrero i Bertschy (1998) ističu da je prvih nekoliko mjeseci nakon tretmana najvulnerabilniji period za recidiv. Narimani i Sadeghih (2008) navode da se recidiv desio kod do 75% slučajeva u prvih šest mjeseci.

Rezultati istraživanja u vezi s ispitivanjem zadovoljstva kvalitetom života su u skladu sa drugim istraživanjima. Laudet, Becker i White (2009) su istakli da je među korisnicima psihoaktivnih supstanci kvalitet života loš u svim ključnim domenama funkcioniranja i da je smanjena upotreba psihoaktivnih supstanci i, prije svega, apstinencija, povezana sa poboljšanjem kvaliteta života.

Ispitanici koji pripadaju grupi apstinenata u našem istraživanju su izvijestili o statistički značajno većoj socijalnoj podršci od članova porodice s kojima žive, podršci prijatelja i društvene zajednice nego recidivisti. Navedeno je u skladu s rezultatima drugih istraživanja koja su bila usmjerena na istraživanje uticaja podrške okruženja na oporavak od ovisnosti. Itković i Nenadić-Bilan (1995) navode da je iznimno važna podrška roditelja ili porodice ovisnika u procesu izlječenja. Daley i Marlatt (1992) također ističu da je podrška porodice veoma potrebna kako bi se obezbijedio uspjeh rehabilitacijskog procesa, a “nije me briga stav” i isključivanje oporavljenih ovisnika može dovesti samo do neuspjeha rehabilitacijskog procesa i dugoročno uzrokovati recidiv oporavljenog ovisnika .

Među ostalim faktorima koji su povezani sa recidivom jeste pritisak prijatelja, osobito starog društva koje koristi psihoaktivne supstance. Fauziah i Naresh (2009) navode rezultate istraživanja koje su proveli Mahmood, Mohd, Lasimon, Muhamad i Rusli (1999) gdje ističu da su u 50% slučajeva stari prijatelji uticali na oporavljene ovisnike da ponovno počnu koristiti psihoaktivne supstance nakon što su otpušteni iz rehabilitacijskih centara.

Fauziah i Naresh (2009) navode rezultate istraživanja koje je proveo Chuah (1990) gdje stoji da podrška prijatelja može pomoći oporavljenim ovisnicima da se ne vrate ranijim navikama. On je zaključio da će visok stepen emocionalne i duhovne podrške indirektno povećati ovisnikovo samopouzdanje i smanjiti rizik od recidiva ovisnosti.

Miliša i Tolić (2005) ističu da je jedan od temeljnih problema taj što se pitanje ovisnosti o raznim opijatima u društvu destigmatizovalo, ali ovisnici su i dalje ostali stigmatizovani. I Brunette, Mueser i Drake (2004) naglašavaju da povratak u društvenu zajednicu nakon tretmana predstavlja kritičan period ukoliko se osoba adekvatno ne pripremi (kroz program praćenja) ili ako se korisnici psihoaktivnih supstanci vraćaju u staro susjedstvo. Određeni oblik produžene brige nakon boravka u terapijskoj zajednici je neophodan, ne samo da se spriječi recidiv, nego da se osoba poveže sa poslodavcima/obrazovnim ustanovama i da se uključi u određene aktivnosti u zajednici.

Naše istraživanje je pokazalo da ispitanici nisu upoznati sa postojanjem ustanova i organizacija civilnog društva koje im mogu olakšati resocijalizaciju i ponovno uključivanje u društvo nakon tretmana u terapijskoj zajednici. Martin, Butzin, Saum i Inciardi (1999) ističu da je obezbjeđenje produžene brige bilo jednako efikasno, ako ne i efikasnije nego sam tretman u terapijskoj zajednici, dok McCollister, French, Prendergast, Hall i Sacks (2004) naglašavaju da je kombinacija tretmana u terapijskoj zajednici i naknadne produžene brige proizvela najbolje rezultate.

Zaključna razmatranja:

Istraživanjem uticaja socijalnih faktora na recidivizam ovisnika o heroinu došlo se do saznanja u kojoj mjeri pojedini faktori mogu doprinijeti nastanku recidiva kod ovisnika nakon tretmana u terapijskoj zajednici. Također se, tokom istraživanja, ispitala povezanost između podrške socijalnog okruženja, zadovoljstva kvalitetom života i nastanka recidiva. Apstinenti su izvijestili o statistički značajno većoj socijalnoj podršci od članova porodice s kojima žive, podršci prijatelja i društvene zajednice nego recidivisti. Rezultati istraživanja su pokazali da postoji statistički značajna razlika u kvaliteti života između apstinenata i recidivista. Ispitanici koji apstiniraju imaju viši nivo kvaliteta života u odnosu na recidiviste. Istraživanje je pokazalo da ovisnici sa višim nivoom obrazovanja imaju viši nivo kvaliteta života. Istraživanje je pokazalo da postoji statistički značajna razlika između onih koji su zaposleni i onih koji nisu. Oni koji su zaposleni pokazuju viši stepen zadovoljstva kvalitetom života. Kada su izvršena poređenja prema radnom statusu u kvaliteti života unutar svake od grupa – apstinenata i recidivista, razlike u kvaliteti života nisu pronađene. Unatoč tome, zanimljiv podatak jeste činjenica da je procentualno više zaposlenih u grupi apstinenata (55%) nego u grupi recidivista (27.5%). Rezultati istraživanja ne pokazuju da će ovisnici o heroinu koji žive u porodičnoj zajednici imati veću socijalnu podršku od ovisnika koji žive sami. Rezultati istraživanja ukazuju na činjenicu da su apstinenti bili voljniji da potraže pomoć pri održavanju apstinencije od nevladinih organizacija, socijalnih i

zdravstvenih institucija nego recidivisti. Ne postoji statistički značajna razlika između apstinenata i recidivista kada se govori o poznavanju postojanja ustanova koje pružaju pomoć oporavljenim ovisnicima. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji značajna razlika između apstinenata i recidivista samo kada je u pitanju zadovoljstvo uslugama socijalnih ustanova, i to na način da su apstinenti bili zadovoljniji od recidivista. Po pitanju zdravstvenih ustanova i nevladinih organizacija, nema razlike u zadovoljstvu pruženim uslugama između apstinenata i recidivista. Teorija i praksa pokazuju da je ovisnost o heroinu hronična recidivirajuća bolest, te da je potrebno više pokušaja tretmana da bi osoba uspjela održati apstinenciju. Utvrđeno je da nedostatak socijalne podrške predstavlja značajan uzrok nastanka recidiva. Da bi se doprinijelo sprječavanju recidiva ovisnika, važno je razvijati programe prevencije recidiva koji su usmjereni na jačanje podrške porodice, prijatelja i cjelokupne zajednice oporavljenim ovisnicima nakon tretmana u terapijskim zajednicama i drugim ustanovama za tretman ovisnika. Pored toga, rezultati istraživanja ukazuju na postojanje potrebe za predstavljanjem programa organizacija i ustanova koje pružaju podršku pri resocijalizaciji oporavljenim ovisnicima. Na taj način će ovisnici u procesu oporavka imati priliku da se upoznaju sa sistemom podrške koji postoji u zajednici što će im olakšati održavanje uspostavljene apstinencije. Zadovoljstvo kvalitetom života je, također, značajan faktor koji pozitivno utiče na održavanje uspostavljene apstinencije. S tim u vezi, neophodno je omogućiti oporavljenim ovisnicima da budu prihvaćeni u lokalnoj zajednici kao njeni ravnopravni članovi.

Literatura:

1. Baćak, V. i Dominković, Z. (2012). *Behavioral and Biological Surveillance Study among Injection Drug Users in Bosnia and Herzegovina, 2012: A Respondent-Driven Sampling Survey*. Sarajevo: Institute for Public Health FB&H.
2. Brunette, M.F., Mueser, K.T. and Drake, R.E. (2004). A review of research on residential programs for people with severe mental illness and co-occurring substance use disorders. *Drug and Alcohol Review*, vol. 23, no. 4, pp. 471-481.
3. Cucchia, A.T., Monnat, M., Spagnoli, J., Ferrero, F. and Bertschy, G. (1998). Ultra-rapid opiate detoxification using deep sedation with oral medazolam: short and long-term results. *Drug and Alcohol Dependence*, 52: 243-250.
4. Daley, D.C., and Marlatt, G.A. (1992). Relapse prevention: Cognitive and behavioral interventions. In J.H. Lowinson, P. Ruiz, R.B. Millman, & J.G. Langrod (Eds.), *Substance Abuse: A comprehensive textbook* (2nd ed., pp. 533–542). Baltimore, MD: Williams & Wilkins.
5. De Leon, G. (2000). *The Therapeutic Community: Theory, Model, and Method*. New York: Springer.
6. Donovan, D. M. (1996). Section I. theoretical perspectives on relapse: *Assessment issues and domains in the prediction of relapse*. *Addiction*, 91(Suppl), S29-S36.
7. Fauziah, I. and Naresh, K. (2009). Factors effecting drug relapse in Malaysia: An empirical evidence. *Asian Social Science*, vol. 5, no. 12, 37 – 44
8. Gossop, M., Marsden, J., Stewart, D. and Rolfe, A., (1989). Treatment retention and 1 year outcomes for residential programmes in England. *Drug and Alcohol Dependence*, 57: 89–98. doi: 10.1016/S0376-8716(99)00086-1.
9. Itković, Z. i Nenadić-Bilan, D. (1995). *Obitelj, škola, droga: priručnik za roditelje, odgajatelje i učitelje*. Zadar: Filozofski fakultet i Zadarska tiskara.
10. Laudet, A.B., Becker, J.B. and White, W.L. (2009). Don't wanna go through that madness no more: Quality of life satisfaction as predictor of sustained remission from illicit drug misuse. *Substance Use & Misuse*, 44(2): 227-252.
11. Malivert, M., Fatséas, M., Denis, C., Langlois, E. and Auriacombe, M. (2012). Effectiveness of therapeutic communities: a systematic review. *European Addiction Research*, vol. 18, no. 1, pp.1-11.
12. Miliša, Z. i Tolić, M. (2005). Zadovoljstvo životom štićenika uključenih u program komuna i rehabilitacijskih centara. *Metodički ogledi*, 12(1): 113-121.
13. Narimani, M. and Sadeghieh, S.A. (2008). A study of the rate and causes of addiction relapse

among volunteer addicts seeking help at the center for the prevention of addiction affiliated to the welfare organization, Ardabil province, Iran. *Research Journal of Biological Sciences*, 3(2): 258-64.

14. Šarić, H. (2010). *Socijalni rad s ovisnicima*. Tuzla: Off-Set.

SOCIAL CAUSES OF HEROIN ADDICTS RELAPSE

Summary

In this paper will be presented the results of the research which examined the influence of social factors on the occurrence of the relapse of heroin addicts who were involved in treatment in the therapeutic community, as well as the connection between support of the social environment, satisfaction with the quality of life and the occurrence of relapse. For the purposes of research the relapse implies on everyday use of heroin after a period of abstinence lasting more than one month. The sample consisted of 80 male drug addicts who had previously been treated in a therapeutic community (40 abstainers and 40 relapsers). The place of residence of the respondents is Canton Sarajevo. This work has confirmed that abstainers have statistically significantly higher social support from family members with whom they live, the support of friends and the community, than relapsers. The results of the study have shown that respondents who abstain have a higher level of quality of life compared to relapsers. Testing differences in the quality of life of the whole sample was made in relation to the level of education. It has been established that addicts with higher education have a higher level of quality of life. When quality-of-life comparisons were performed according to the working status within each of the groups, differences in the quality of life were not found. However, there are more employees in the group of abstainers (55%) than in the group of relapsers (27.5%). At the level of the whole sample, there was a statistically significant difference between those employed and the unemployed, with employees showing a higher degree of satisfaction with the quality of life. The results of the study indicate that the abstainers were more willing to seek help in maintaining abstinence from non-governmental organizations, social and health care institutions than relapsers. There is a statistically significant difference between abstainers and relapsers only when it comes to satisfaction with the services of social institutions, in a way that abstainers were more satisfied than relapsers. Recovered addicts need to be provided with organized forms of support after treatment, as well as to strengthen the support system within the family environment. This would contribute to the successful maintenance of abstinence and raise the level of satisfaction with the quality of life.

Key words: addiction, heroin, relapse, social support, quality of life.

PROFIL ZLOSTAVLJAČA

Amina Šurković¹⁶⁶, dipl. kriminologinja
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo,
Bosna i Hercegovina

Nemanja Popović¹⁶⁷, dipl. psiholog spec. kriminalistike
Udruženje Kriminalističkih Profajlera, Novi Sad, Republika Srbija

Sažetak: Kriminalističko profilisanje kao granična disciplina psihologije i kriminalistike za jedan od osnovnih ciljeva ima definisanje pojava oblika kriminala. Analiza ličnosti izvršioca ili izrada profila predstavlja relativno novu metodu u radu. Za svaki tip krivičnog djela (prije svega nasilničkog ponašanja i ubistva), gdje za cilj imamo određenje ličnosti izvršioca, polaznu osnovu predstavlja mjesto kriminalnog događaja sa svim svojim karakteristikama, kao i viktimološka analiza, ako je dostupna. Dakle, što više podataka saznamo o mjestu izvršenja, načinu izvršenja i karakteristikama žrtve, profil izvršioca - zlostavljača će biti potpuniji, a motiv jasniji. Identificirani su rizični faktori i karakteristike potencijalnog zlostavljača od djetinjstva i/ili zlostavljanja u djetinjstvu do nasilnog ponašanja u odrasloj dobi, ali nisu zanemarene ni žrtve krivičnog djela i značaj njihove interakcije sa počiniteljem. Ubijanje žena od strane muškaraca koji nakon toga oduzimaju sebi život (femicid - suicid) je najčešća forma ubistava - samoubistava. U dodatku rada, urađena je analiza na uzorku od 35 takvih slučajeva, koji su se desili u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Usljed nedostatka zvanične i javno dostupne statistike ovih slučajeva, oslonili smo se na medijska izvještavanja. Cilj je bio utvrditi relevantne varijable koje se mogu pratiti u specifičnim slučajevima familicida. Saznanja o partnerovom ranijem zlostavljanju žrtve postojala su u 19 slučajeva. Rezultati analize pokazuju jedinstvenost i konzistenciju u poređenju sa ukupnim stopama iz ranijih istraživanja. Povećan broj literature, uprkos metodološkim nedostacima, potvrđuje da se ovakvi slučajevi dešavaju po već prepoznatljivom obrascu i da ih je moguće predvidjeti.

Glavne riječi: kriminalističko profilisanje, profil zlostavljača, femicid - suicid, familicid, nasilno ponašanje.

UVOD

Analiza ličnosti izvršioca ili izrada profila predstavlja relativno novu metodu u radu i koristi saznanja o učinjenom djelu: vrijeme i mjesto, sredstvo i način izvršenja. Izradu profila možemo nazvati analizom posljedice. Suštinu postupka čini izvođenje logičkih zaključaka o uzroku nastanka svakog traga i njegovom mjestu u sistemu tragova. Turvey (2012) ovaj osnovni dio analize naziva ekvivokalnom - dvosmislenom analizom, jer svaki trag može imati višestruko značenje. Oslanjajući se na ekvivokalnu analizu, obrnutim redom od posljedice ka uzroku, za cilj imamo rekonstrukciju krivičnog djela, kao i osnovni rezultat - psihološki profil izvršioca. Izrastaju li zlostavljana djeca u zlostavljače i roditelje koji zlostavljaju i dalje je predmet naučnih rasprava. Prilikom objašnjavanja profila zlostavljača obično pred sobom imamo začarani krug zlostavljanja, u kojem je teško odrediti glavni uzrok. Koliko god taj period bio bolan, poriv da se ponovi poznati obrazac osjećanja postoji u svim ljudima. Zbog toga su zlostavljanje u djetinjstvu i nasilno ponašanje u odrasloj dobi čvrsto povezani, s tim da se između ta dva perioda može pojaviti i period „emocionalne otupjelosti“. Upravo emocionalna otupjelost osobu čini sposobnom da zlostavlja.

---

¹⁶⁶ aminasurkovic@fkn.unsa.ba

¹⁶⁷ profilisanje@gmail.com

PROFIL POTENCIJALNOG ZLOSTAVLJAČA - OD DJETINJSTVA DO ODRASLOG DOBA

Kada istražujemo događaje iz djetinjstva, moramo imati na umu da mozak ima dva sistema za pamćenje, jedan za standardne, a drugi za emocionalne podatke. Međutim, emocionalno pamćenje može nas pogrešno usmjeriti tako da na sadašnjost reagujemo kao da je riječ o prošlosti. U kontekstu zlostavljanja, neko ko je kroz fizička kažnjavanja, batine ili zanemarivanja u djetinjstvu naučio reagovati mržnjom, strahom ili nasiljem, na isti način u određenoj mjeri može reagovati i kao odrasla osoba. Emocionalna sjećanja potiču već iz prvih nekoliko godina života, pa je tako izgradnja odnosa vezanosti u tom periodu centralni događaj za dalji socio - emocionalni razvoj. U razvoju djeteta, bračni odnos ima veoma važnu funkciju. Djetetu je on model intimnih relacija izražavanja i razmjene emocija, rješavanja konflikta i komunikacije. Ukoliko bračni odnosi roditelja funkcionišu dobro, dijete može da ih koristi kao sigurnu bazu i razvija spremnost za istraživanje odnosa sa drugima. S druge strane, u slučajevima bračnih konflikata izostaje sigurna baza koju dijete traži u odnosu među roditeljima i ono može da razvije tendenciju izbjegavanja odnosa sa drugima ili nemogućnost ostvarivanja adekvatnih interakcija (Waters & Cummings, 2000).

Dakle, svaka vrsta dalje emocionalne povezanosti koju uspostavljamo sa vršnjacima, partnerima i u doba roditeljstva sa svojom djecom, potiče od emocionalne usklađenosti/neusklađenosti u najranijem dobu. Veliki nedostatak emocionalne povezanosti jeste neregistrovanje tuđih emocija i nesposobnost osjećaja žrtvine boli. Takav nedostatak možemo primjetiti u kriminalnom ponašanju psihopata, silovatelja, osoba koje zlostavljaju djecu. Istraživanja ponašanja u slučajevima nasilja u kojima muškarci tuku svoje supruge, otkrila su da veliki broj zlostavljača to ne čini u trenucima bijesa, usljed osjećaja ljubomore ili odbačenosti, nego u hladnom, proračunatom stanju. Takvi muškarci će udariti supruge bez ikakvog razloga i pogrešno procjenjujući neutralne postupke partnerki, opravdati vlastite nasilne postupke. A ako bismo se vratili u djetinjstvo takve osobe, vjerovatno bismo pronašli da je ona i kao dijete bila nasilna. Naravno, nemaju sva nasilna djeca predispozicije da u kasnijem životu postanu zlostavljači. Na to utiču i brojni drugi faktori rizika (život u opasnim/kriminalnim naseljima, izloženost nasilju, stresu itd.). Ipak, ono što se događa u porodici djeteta, prije nego što ono što krene uspostavljati veze sa vršnjacima ili u školi, presudno je za stvaranje predispozicije za nasilje. Bitno je pomenuti i to da zanemarivanje djeteta može nanijeti više štete nego fizičko zlostavljanje. Kada roditelj iz situacije u situaciju ne iskazuje nimalo saosjećanja s određenim rasponom djetetovih emocija, dijete počne izbjegavati, pa možda čak i prestaje osjećati tu emociju. Na jednak način djeca mogu razviti sklonost prema negativnom rasponu emocija. Takve osobe mogu pokazivati bezvoljnost, tjeskobu, agresivnost i povlačenje u sebe. U njihovim mislima se nešto što nije ni najmanja prijatna, može povezati sa unutrašnjim strahovima. Psiholozi takvo ponašanje nazivaju „uvjetovanje straha“. Takve muškarce, na primjer, kasnije posebno ugrožava omalovažavanje ili javno sramoćenje, neopravdano strahovanje od napuštanja ili preljube od strane partnerke. Tako pokrenute misli kasnije opravdavaju činjenje nasilja prema suprugama. S druge strane, može se desiti da djeca koja dožive emocionalno zlostavljanje postanu hiperbudnija prema emocijama osoba oko sebe. Opsjednuta preokupacija osjećajima drugih, tipična je za psihološki zlostavljanu djecu, koja u odraslom dobu mogu patiti od nepredvidivih i intenzivnih emocionalnih uspona i padova („granični poremećaji ličnosti“). Sa aspekta kriminalističkog profilisanja, interpretacija motiva ponašanja sa mjesta izvršenja krivičnog događaja, ali i prilikom analize ličnosti izvršioca najopuzdaniji je indikator šta se zapravo dogodilo. Da bi se razumjela psihodinamika izvršioca, važno je razdvojiti način na koji je izvršeno krivično djelo i potpis počinitelja. Ono što je im je zajedničko jeste to da i način izvršenja i potpis mogu biti zadovoljeni istim postupkom ponašanja počinitelja. Potpisom počinitelj zadovoljava emocionalne i psihološke potrebe, ali sam potpis nije neophodan za izvršenje krivičnog djela. Primjer za to je prekrivanje žrtvinog lica njenom majicom tokom silovanja. Takav čin može biti psihološke prirode, fantazija u kojoj je žrtva zapravo neka druga osoba i to bi bio potpis. U drugom slučaju, takav akt može biti jednostavno mjera predostrožnosti kako žrtva ne bi vidjela zlostavljačevo lice i kako ga ne bi mogla prepoznati. Takvo ponašanje bi se smatralo dijelom načina izvršenja. Ne postoji jednostavan odgovor na pitanje zašto osobe koje su zlostavljane kasnije zlostavljaju druge. Stollerova teorija o pedofiliji kaže kako zlostavljanje djeteta služi važnim odbrambenim potrebama zlostavljača. Prema njegovom mišljenju, čin zlostavljanja je realizacija fantazije „simboličke nadmoći nad traumom izazvanom u djetinjstvu“. Samozaštita se može ostvariti i identificiranjem sa zlostavljačem. U tom

slučaju, nekad zlostavljani osjeća olakšanje i moć, jer je sada on taj koji zlostavlja. Iako paradoksalno, postoji mogućnost da zlostavljač u činu zlostavljanja ponovo proživi svoju traumu, identificirajući se sa žrtvom.

UBISTVO PRAĆENO SAMOUBISTVOM

U dodatku rada predstavljena je analiza na uzorku od 35 slučajeva ubistva žena od strane muškaraca koji nakon toga oduzimaju sebi život, a koji su se desili u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Usljed nedostatka zvanične i javno dostupne statistike ovih slučajeva, oslonili smo se na medijska izvještavanja. Cilj je bio utvrditi relevantne varijable koje se mogu pratiti u specifičnim slučajevima familicida. Sa aspekta istraživanja bilo je bitno proučiti da li uočena pojava, da muškarac ubija partnerku i potom vrši samoubistvo, ima značajne elemente koji se ponavljaju ili su usko specifični da se mogu prepoznati i koristiti kao vid prevencije budućih akata. Problem ovog istraživanja je opisivanje pojave familicida u obliku u kome partner ubija partnerku i potom vrši suicid. Obzirom da smo uspješno prikupili relativno mali broj slučajeva, radi se o pilot istraživanju sa ciljem izvođenja zaključaka i utvrđivanja relevantnih okolnosti u kojima se slučajevi dešavaju, kako bi te okolnosti u nekim ponovljenim istraživanjima mogle da se koriste kao varijable. Postoje različita psihološka i sociološka mišljenja o tome ko su osobe koje najčešće vrše slučajevne ubistva - samoubistva. West (1965) je smatrao da su u najvećem riziku paranoični muškarci koji strahuju od preljube od strane svojih intimnih partnerki. Strah od preljube/nevjerstva može biti realan, pretpostavljen ili paranoidan i preći u opsesivno i psihotično stanje. Smatra se da takve osobe primarno žele počinuti samoubistvo, ali da usljed depresije, bijesa i pretpostavljene preljube, ubijaju i partnerku. I drugi autori smatraju da se ubistvo sa samoubistvom dešava primarno kao rezultat počiniteljevih suicidalnih sklonosti (Buteau, Lesage & Kiely, 1993; Palmer & Humphrey, 1980; Palermo, 1994). Palermo (1994) smatra da je bolji naziv za ove slučajeve „produženo samoubistvo“. Osoba ne može prihvatiti završetak intimne veze ili se ne može suočiti sa odbacivanjem od strane partnerke. To znači da su ovakve smrti više slične samoubistvima nego ubistvima, jer je krajnji cilj počiniteljeva samodestrukcija. Pojedini autori (Wallace, 1986) pominju „altruističko samoubistvo“, naročito kod starijih osoba, motivisano brigom za žrtvu. Ovi počinitelji, često depresivni i/ili u stanju duševne boli, ubijaju partnerku, jer je ne žele ostaviti nezaštićenu i bespomoćnu. Iako istraživanja često naglašavaju ulogu ljubomore, sam čin je okarakterizovan kao ubistvo koje vodi i počiniteljevom samoubistvu zbog krivice ili grižnje savjesti (Campanelli & Gilson, 2002).

Stack (1997) smatra da što je jača veza i privrženost između dvoje, veća je krivica i samookrivljenje. Nije samo u pitanju veza sa žrtvom, nego i veza koju počinitelj ima sa društvom. Stariji, zaposleni i školovani muškarci imaju veće šanse da počine samoubistvo nakon što su ubili (Gillespie, Hearn, & Silverman, 1998). Dalje, istraživanja su pokazala da se radi o krivičnim djelima sa predumišljajem. To znači da su i ubistvo i samoubistvo pažljivo bili isplanirani (Marzuk i ostali, 1992). Nasuprot tome, djela koja potiču iz počiniteljeve ljubomore i/ili paranoje, obilježena su kao spontana koja su uključivala i mlađe ili počinitelje srednjih godina (Allen, 1983). U ovim slučajevima, inicijalno ubijanje se obično pojavljuje kao rezultat „ubilačke strasti“ ili bijesa koji vodi samoubistvu kada počinitelj postane svjestan posljedica svojih radnji. Motive i dinamiku ovih slučajeva jako je teško dokazati i objasniti budući da u najvećem broju slučajeva svjedoci ne postoje. Bez obzira na različita objašnjenja, mogu se izdvojiti tri zajednička za veliki broj autora. Prvo objašnjenje je da se femicid - samoubistvo dešava nakon razdvajanja partnera (Bourget i sar., 2000; Johnson & Hotton, 2003; Palermo i sar., 1997; Rosenbaum, 1990), zatim, da se ovakvi slučajevi dešavaju u odnosima u kojima je počinitelj ranije fizički zlostavljao žrtvu/partnerku (Campanelli & Gilson, 2002; Rosenbaum, 1990. itd.) i da je bilo upotrijebljeno vatreno oružje (Allen, 1983; Bourget i sar., 2000; Palermo i ostali, 1997). Brojni autori (Allen, 1983; Campanelli & Gilson, 2002; Malphurs & Cohen, 2002; 1997; Rosenbaum, 1990; Wolfgang, 1958. i drugi) složili su se u činjenici da se ubistvo praćeno samoubistvom najčešće dešava kada postoji uska povezanost između žrtve i počinitelja.

Tabela 1. Veza između žrtve i partnera

	Frequency	Percent	Valid percent
muž	29	82.9	82.9
momak	4	11.4	11.4
bivši muž	1	2.9	2.9
bivši momak	1	2.9	2.9
Total	35	100.0	100.0

Veoma rijetko su počinitelji bili stranci. Uglavnom se radi o bliskim partnerima i slučajevima gdje muškarci ubijaju žene. U našoj analizi sve žene su poznavale svoje ubice (tabela 1). U 29 slučajeva to su bili njihovi muževi. Godine počinitelja su se kretale u rasponu od 27 do 73 godine (tabela 2). Prosječna starost je bila oko 49 godina, ali se najčešće se radilo o 58-godišnjacima, pa možemo zaključiti da su počinitelji pretežno bile osobe starije dobi. Rezultati nekoliko studija iz Floride pokazali su da je godišnja učestalost ovih slučajeva veća kod populacije starije od 55 godina.

Tabela 2. Starost izvršioca i žrtve

	Izvršilac	Žrtva
Mean	48.66	42.63
Median	49.00	43.00
Mode	58	37

Iako podaci o obrazovanju i socijalnom statusu počinitelja većinom nedostaju, na osnovu upoređivanja medijskih izvještavanja istog slučaja, možemo zaključiti da se najčešće radilo o zaposlenim osobama sa srednjoškolskim obrazovanjem i dobrim socijalnim statusom. Žrtve su, u komparaciji sa počiniteljima, bile dosta mlađe. Prosječna starost žrtava je oko 43 godine, što znači da se radilo o osobama srednje životne dobi (tabela 2). U većini slučajeva počinitelj i žrtva su bili u braku/vanbračnoj zajednici, ali je bitno i pomenuti da je u svakom petom slučaju razvod bio u toku ili su bili u braku, ali da, usljed razmirica i nasilja, nisu živjeli zajedno u vrijeme kada se tragedija desila (tabela 3).

Tabela 3. Bračni status

	Frequency	Percent	Valid percent
brak	15	42.9	42.9
brak, ali u vrijeme tragedije nisu živjeli zajedno	6	17.1	17.1
vanbračna zajednica	7	20.0	20.0
razvod u toku	2	5.7	5.7
rastavljeni	1	2.9	2.9
u vezi	3	8.6	8.6
Total	35	100.0	100.0

Za mnoge žene razdvojenost ili razvod nisu riješili problem nasilja. Pojedini nasilni muževi su se nastavljali pojavljivati i uznemiravati svoje partnerke, a njihove posjete su bile smrtonosne (DeKeseredy & MacLeod, 1997; Okun, 1986). U studiji Wilson i Daly-ja 1993. godine, žene su bile u značajno većem riziku da budu ubijene kada su bile odvojene od partnera, nego kada su živjele s njim. Osim toga, odvajanje žene može biti uzrok kontinuiranih napada, od masovnih ubistava (žene, djece, ženinog novog partnera i na kraju počinjenja samoubistva), do pojedinačnog ubijanja, napada, prijetnji i emocionalnog zlostavljanja (Kelly, 1988). Gondolf i Fisher (1988) smatraju da ubistvo žene nakon napuštanja partnera nije njegova reakcija na odvajanje, nego nastavak obrasca nasilja. Međutim, oni u svoja istraživanja nisu uvrstili one pojedince koji nisu nikad, ili su veoma rijetko zlostavljali žene/partnerke i da je njihovo ubistvo bilo zapravo reakcija na odvajanje (Mahoney, 1991). S druge strane, u slučajevima u kojima su žene nastavile da žive sa nasilnim partnerom, nakon što su im rekle da imaju namjeru da se odvoje ili pokrenu postupak za razvod, vjerovatno su u većem riziku da budu ubijene od žena koje jesu fizički odvojene od partnera, ali nisu pokrenule postupak.

Tabela 4. Istorija nasilnog ponašanja u porodici/rizični faktori

	Frequency	Percent	Valid percent
Ranije nasilno ponašanje prema žrtvi	12	34.3	34.3
Ranije nasilno ponašanje izvan kuće	1	2.9	2.9
Partner konstantno nasilan i ljubomoran	7	20.0	20.0
Nije poznato da je bio nasilan	6	17.1	17.1
Nedostaju podaci	9	25.7	25.7
Total	35	100.0	100.0

Dakle, vjerovatnoća samoubistva kojem je prethodilo ubistvo partnerke je veća što je jača veza između počinitelja i žrtve. U svakom drugom analiziranom slučaju, moglo se zaključiti da je počinitelj ranije bio nasilan prema žrtvi ili je pokazivao konstantnu ljubomoru (tabela 4). U samo 15 slučajeva nedostaju podaci ili nije bilo poznato da je partner bio nasilan. Podaci o prijetećem partnerovom ponašanju nedostaju u većini slučajeva, ali se na osnovu izjava porodice i prijatelja u šest slučajeva moglo zaključiti da je počinitelj i ranije prijetio da će ubiti svoju partnerku. U tri slučaja je ta prijetnja bila popraćena oružjem, a naišli smo i na jedan slučaj u kojem je počinitelj prijetio samoubistvom.

Tabela 5. Mogući okidač

	Frequency	Percent	Valid percent
ljubomora	4	11.4	11.4
ženin odlazak	3	8.6	8.6
teška materijalna situacija	1	2.9	2.9
razvod	7	20.0	20.0
svađa	8	22.9	22.9
novčani problemi	2	5.7	5.7
nepoznato/nedostaju podaci	8	22.9	22.9
raskid	2	5.7	5.7
Total	35	100.0	100.0

Pored prijašnjeg fizičkog nasilja, ljubomore i prijetnji, kao mogući okidač ili događaj prisutan prije samog incidenta, navodi se svađa, razvod, raskid veze ili ženin odlazak od partnera (u svakom drugom slučaju). U tri slučaja su pominjani novčani problemi i teška materijalna situacija za razloge takve počiniteljeve odluke. Podaci o kriminalnoj istoriji počinitelja nisu se mogli pronaći u medijskim člancima. U sedam slučajeva je bilo napisano da je počinitelj bio ranije privođen radi nasilja u porodici ili nasilja izvan kuće. Međutim, ako imamo u vidu veliku tamnu brojku slučajeva porodičnog nasilja, kao i sekundarnu viktimizaciju, ne treba nas iznenaditi da žrtve nisu prijavljivale ranija fizička i psihička zlostavljanja. Alkohol, kao čest uzročnik agresivnog ponašanja počinitelja, ali i učešća žrtava u krivičnom djelu, pojavio se u samo dva slučaja. Ni prethodna istraživanja nisu pokazala značajnu ulogu alkohola i droga u slučajevima ubistva - samoubistva. To svakako ne znači da alkohol ne igra ulogu u jednom dijelu slučaja, kao facilitator (pomagač). Istorija mentalnih oboljenja, posebno depresija, pominje se u literaturi kao faktor koji doprinosi ovom incidentu, ali psihološki izvještaji su obično nedostupni ili ih nema. To je bio slučaj i sa našom analizom. U samo tri slučaja smo uspjeli zaključiti da je počinitelj imao određeno mentalno oboljenje.

U studiji istraživanja ubistava praćenih samoubistvom u Australiji (Barnes, 2000), mentalna oboljenja počinitelja pojavila su se u samo 25% slučajeva. Dijagnoze su se kretale u rasponu od „slabosti živaca“ i depresije do paranoidne šizofrenije. U određenom broju slučajeva depresija i „slabost živaca“ su bili ustvari rezultat raskida veze, nezaposlenosti i borbe oko starateljstva nad djecom. Kao oružje izvršenja ubistva i samoubistva, u svakom drugom slučaju pojavljivalo se vatreno oružje (pištolj). U deset slučajeva ubistva korišteno je hladno oružje (nož), a kao ostali načini izvršenja pojavljuje se zagušenje i ubistvo tupom silom.

Tabela 6. Način i sredstvo izvršenja ubistva

	Frequency	Percent	Valid percent
vatreno oružje	18	51.4	51.4
hladno oružje	10	28.6	28.6
tupa sila	2	5.7	5.7
zagušenje	5	14.3	14.3
Total	35	100.0	100.0

U svakom petom slučaju, način samoubistva bilo je vješanje. Vješanje je, inače, najčešći metod samoubistva. Korištenje pištolja je postalo upečatljivo sredstvo izvršenja ubistva - samoubistva. U istraživanju Bourgeta i sar. iz 2000 godine, u 61% slučajeva ubistava - samoubistava u Quebecu korišten je pištolj, u poređenju sa slučajevima ubistava bez samoubistva, gdje je pištolj korišten u 27% slučajeva. I ostali autori (Milroy, 1995; Milroy, 1998; Campanelli i Gilson, 2002) pucanje iz vatrenog oružja navode kao najčešći metod samoubistva i ubistva.

Tabela 3. Način i sredstvo izvršenja samoubistva

	Frequency	Percent	Valid percent
vatreno oružje	17	48.6	48.6
hladno oružje	4	11.4	11.4
vješanje	7	20.0	20.0
medikamenti	1	2.9	2.9
skok sa zgrade	1	2.9	2.9
skok u rijeku	1	2.9	2.9
bacanje pod voz	1	2.9	2.9
namjerno izazvan sudar	1	2.9	2.9
ručna bomba	1	2.9	2.9
benzin (zapaljenje)	1	2.9	2.9
Total	35	100.0	100.0

Femicidi partnerki se većinom dešavaju u kući, u zatvorenom prostoru (Frye, Wilt & Schomburg, 2000) ili barem u neposrednoj blizini počiniteljeve i/ili žrtvine kuće. To omogućuje počinitelju da završi ubistvo i samoubistvo u relativnoj privatnosti. Vrijeme između ubistva i samoubistva obično kratko traje, nekoliko minuta ili sati, mada su neke studije pominjale intervale koji su se kretali od 24 sata do 3 mjeseca.

Tabela 4. Lokacija ubistva

	Frequency	Percent	Valid percent
otvoren prostor	13	37.1	37.1
zatvoren prostor	22	62.9	62.9
Total	35	100.0	100.0

U istraživanju Barkera, Simona i Bossartea iz 2006. godine, 82% slučajeva ubistva sa samoubistvom desila su se na istoj lokaciji. Naši slučajevi samoubistva su se obično dešavali nekoliko minuta ili sati nakon ubistva. Tri od pet analiziranih slučajeva desili su se u zatvorenom prostoru. U 22 slučaja počinitelji su izvršili samoubistvo odmah na istoj lokaciji, a u 13 slučajeva, u vrlo kratkom vremenu nakon ubistva, samoubistvo se dešavalo na drugoj lokaciji, najčešće vješanjem.

ZAKLJUČAK:

Djeca koja su doživjela kombinaciju zlostavljanja ili zanemarivanja i neuroloških oštećenja (npr. povrede glave), imaju već odlučujuće faktore za nasilno ponašanje u odraslom dobu. Od vitalnog je značaja da se osobe, preživjele takvu vrstu zlostavljanja u djetinjstvu, pažljivo proučavaju, kako bi im pomogli da prekinu ciklus zlostavljanja koji postaje već prepoznatljiv među kliničarima. Bitan korak u tome jeste učenje emocionalne pismenosti. U tom smislu je potrebno razlikovati saosjećanje, kao

mentalni oblik emocionalne pismenosti od empatije, koja je emotivni proces. Neravnotežu u jednoj fazi moguće je ispraviti kasnije; emocionalno učenje traje čitav život. Najranija moguća intervencija kojom bismo mogli da utičemo na mentalno zdravlje djeteta i kvalitet porodičnih interakcija je u vrijeme kada dijete još nije ni rođeno, dakle radom sa roditeljima u kojem ih pripremamo za ulogu majke, odnosno oca. Ne dešava se često da osobe koje ubiju nekoga, počine samoubistvo. Ali kada se to desi, najčešće su u pitanju osobe sa kojima su bili u bliskim odnosima. Ova tematika nastavlja da biva neriješenom radi činjenice da je počinitelj mrtav i ne može otkriti svoje stvarne namjere. Ipak, možemo zaključiti da je primarni rizični faktor za žrtve bilo prijašnje nasilje žrtava od strane partnera/počinitelja. Uprkos drugim faktorima, kao što su ljubomora, prijetnje, nasilje itd., prijetnja odvajanjem je radnja koja najčešće dovodi do fatalnog ishoda. Učestalost dešavanja ovih slučajeva veća je kod osoba starije životne dobi, a kako smo vidjeli, žrtve su po pravilu uvijek mlađe od počinitelja. Istraživači bi trebali svakako uvažiti i spoznaje iz sociološke perspektive i kombinovati ih sa psihološkim, radi boljeg razumijevanja ovog fenomena. Buduća istraživanja bi trebala objasniti na koji način i u kojim okolnostima se dešavaju ovakvi događaji i kako se oni razlikuju od drugih vrsta ubistava i samoubistava. Posebna pažnja se treba posvetiti potencijalnim znakovima upozorenja koji mogu dovesti do ubistva i samoubistva, naročito kod osoba starije životne dobi. Iako se ovakvi slučajevi rijetko dešavaju, traume koje ostaju na članovima porodice, djeci i okolini u kojoj su počinitelj i žrtva živjeli su velike. Haotični odnos između počinitelja i žrtve obično ispunjen ljubomorom, sumnjama, verbalnim zlostavljanjem i fizičkim nasiljem, dio je gdje bi se moglo reagovati. Dostupnost psiholoških izvještaja istraživačima i identificiranje faktora koji doprinose ovakvom ponašanju počinitelja, pomoglo bi kreiranju odgovarajućih intervencija i strategija prevencije nasilnih smrti. Osim toga, u objašnjavanju događaja, obično se uzima uloga muškaraca, zanemarujući učešće žena. Radi toga je ove slučajeve potrebno sagledati i iz feminističke perspektive i postaviti pitanje zbog čega muškarci osjećaju ljubomoru i zbog čega su tako odlučni u namjeri da ne prihvate odlazak i napuštanje od strane partnerke da bi radije ubili i nju i sebe? Patrijarhalni aspekt posjedovanja i kontrole nad ženama je veoma bitan element kojeg je potrebno uključiti u buduća istraživanja.

LITERATURA:

- Allen, N. (1983). Homicide followed by suicide: Los Angeles, 1970 - 1979. *Suicide and Life - Threatening Behaviour*, 13, 155 - 165.
- Allen, N. H. (1983). Homicide followed by suicide: Los Angeles, 1970-1979. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 13(3), 155-165.
- Barnes, J. (2000). Murder followed by Suicide in Australia, 1973 - 1992. *Journal of Sociology*, Vol. 36, No. 1.
- Berman, A. L. (1979). Dyadic death: Murder - suicide. *Suicide and Life - Threatening Behaviour*, 26, 342 - 350.
- Blackburn, R. (1993). *The Psychology of Criminal Conduct*. Chichester: John Willey & Sons Ltd.
- Bossarte, R. M., Simon, T. R., & Barker, L. (2006). Characteristics of homicide followed by suicide incidents in. *National Centre for Injury Prevention and Control*, 12(Suppl II):ii33–ii38.
- Bourget, D., Gagne, P., & Moamai, J. (2000). Spousal homicide and suicide in Quebec. *Journal of American Academic Psychiatry Law*, 28(2), 179-182.
- Brussel, J. A. (1968). *Casebook of a Crime Psychiatrist*. New York: Bernard Geis Associates.
- Buteau, J., Lesage, A. D., & Kiely, M. C. (1993). Homicide followed by suicide: A Quebec case series, 1988-1990. *The Canadian Journal of Psychiatry / La Revue canadienne de psychiatrie*, 552-556.
- Campanelli, C., & Gilson, T. (2002). Murder-suicide in New Hampshire, 1995-2000. *American Journal of Forensic Medical Pathology*, 23(3), 248-251.
- Campbell, J., & DeNevi, D. (2004). *Profilers: Leading Investigators Take You Inside the Criminal Mind*. Canada: Prometheus Book.

- Cohen, D., Llorente, M., & Eisdorfer, C. (1998). Homicide-Suicide in Older Persons. *The American Journal of Psychiatry*, 390-396.
- Court, J. U. (1981). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/449/411/case.html>.
- Dawson, M. (2005). Intimate Femicide Followed by Suicide: Examining the Role of Premeditation. *The American Association of Suicidology*, 35 (1), 76-90.
- DeKeseredy, W. S., & MacLeod, L. (1997). *Woman abuse: A sociological story*. Toronto, Ontario, Canada: Harcourt Brace.
- Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, A. G., & Ressler, R. K. (2006). *Crime classification manual : a standard system for investigating and classifying violent crime*. San Francisco, California: Jossey-Bass.
- Frye, V., & Wilt, S. (2001). Femicide and social disorganization. *Violence Against Women*. *Violence Against Women*.
- Gillespie, M., Hearn, V., & Silverman, R. A. (1998). Suicide following homicide in Canada. *Homicide Studies*, 2(1), 46-63.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ for character, health and lifelong achievement*. New York: Bantam Books.
- Gondolf, E. W., & Fisher, R. E. (1988). *Battered women as survivors: An alternative to treating learned helplessness*. Lexington: MA: Lexington Books.
- Hicks, S. J., & Sales, B. D. (2006). *Criminal Profiling: Developing an Effective Science and Practise*. Washington: APA.
- Johnson, H., & Hotton, T. (2003). Homicide risk in estranged and intact intimate relationships. *Homicide Studies*, 7(1), 58-84.
- Kelly, L. (1988). How Women Define Their Experiences of Violence (From Feminist Perspectives on Wife Abuse). *Psychology of Women Quarterly*, 114-132.
- Koziol - McLain, J., Webster, D., McFarlane, J., Block, C. R., Ulrich, Y., Glass, N., & Campbell, J. C. (2006). Risk Factors for Femicide - Suicide in Abusive Relationships: Results From a Multisite Case Control Study. *Violence and Victims*, Vol. 21, No. 1.
- Mahoney, M. R. (1991). Legal images of battered women: Redefining the issue of separation. *Michigan Law Review*, 90(1): 1-94.
- Malphurs, J. E., & Cohen, D. (2002). A newspaper surveillance study of homicide-suicide in the United States. *American Journal of Forensic Medical Pathology*, 23(2), 142-148.
- Marzuk, P. M., Tardiff, K., & Hirsch, C. S. (1992). The epidemiology of murder-suicide. *JAMA*, 267(23), 3179-3183.
- McNamara, J. J., & Morton, R. J. (2007). Tracking the BTK Case: The FBI's Behavioral Analysis Unit is Ready to Help. *Royal Canadian Mounted Police Gazette*, 69(1).
- Megargee, E. I. (1966). Undercontrolled and overcontrolled personality types in extreme antisocial aggression. *Psychological monographs*, 80(3):1-29.
- Milroy, C. M. (1995). The epidemiology of homicide-suicide (dyadic death). *Forensic Sci. Int.*, 117-122.
- Milroy, C. M. (1998). Homicide followed by suicide: remorse or revenge? *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 5:61-64.
- Okun, L. (1986). *Woman abuse: Facts replacing myths*. Albany: State University of New York Press.
- Palermo, G. (1994). Murder - suicide: An extended suicide. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Ciminology*, 31, 205 - 216.
- Palermo, G. B., Smith, M. B., Jentzen, J. M., Henry, T. E., Konicek, P. J., & Peterson, G. F. (1997). Murder-suicide of the jealous paranoia type: A multicenter statistical pilot study. *American Journal of Forensic Medical Pathology*, 18(4), 374-383.
- Palmer, S., & Humphrey, J. (1980). Ofender - victim relationships in criminal homicide followed by offender's suicide. *Suicide and Life - Threatening Behaviour*, 10, 106 - 118.
- Rosenbaum, M. (1990). The role of depression in couples involved in murder-suicide and homicide. *American Journal of Psychiatry*, 147(8), 1036-1039.
- Rossmo, D. K. (1999). *Geographic Profiling*. Boca Raton: CRC Press.

- Selkin, J. (1979). Rescue fantasies in homicide - suicide. *Suicide and Life - Threatening Behaviour*, 6, 79 - 85.
- Stack, S. (1997). Homicide followed by suicide: An analysis of Chicago data. *Criminology*, 35(3), 435-453.
- Stefanović - Stanojević, T., Mihić, I., & Hanak, N. (2012). *Afektivna vezanost i porodični odnosi: razvoj i značaj*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Steiner, C. (2003). *Emotional Literacy; Intelligence with a Heart*. Fawnskin, California: Personhood Press.
- Stout, K. D. (1993). Intimate Femicide. *Journal of Offender Rehabilitation*, 19: 3-4, 81-94.
- Taylor, R., & Jasinski, J. L. (2011). Femicide and the Feminist Perspective. *Homicide Studies*, 15(4) 341-362.
- Travis, A. R., Johnson, L. J., & Milroy, C. M. (2007). Homicide-Suicide (Dyadic Death), Homicide, and Firearms Use in England and Wales. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, Vol.28, No.4, 314-318.
- Turvey, B. E. (2012). *Criminal Profiling. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis* (4 izd.). Cambridge: Academic Press.
- Turvey, B. E. (2012). *Criminal profiling. An Introduction to Behavioural Evidence Analysis* (Fourth izd.). Sitka, Alaska, USA: Forensic Solutions.
- Wallace, A. (1986). *Homicide: The social reality*. New South Wales: New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research.
- Waters, E., & Cummings, E. M. (2000). A Secure Base From Which To Explore Close Relationships. *Child Development*, 71 (1), 164-172.
- West, D. J. (1965). *Murder followed by suicide*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wilson, M., & Daly, M. (1993). Spousal homicide risk and estrangement. *Violence and Victims*, 8(1), 3-15.
- Wolfgang, M. E. (1958). An analysis of homicide-suicide. *Journal of Clinical and Experimental Psychopathology*, 19(3), 208-218.
- Woods, J. (1997). Breaking the Cycle of Abuse and Abusing: Individual Psychotherapy for Juvenile Sex Offenders. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 2(3): 379-392.

PROFILE OF AN ABUSER

Amina Šurković, Bachelor of Criminology

Faculty for Criminal Justice, Criminology and Security Studies University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Nemanja Popović, Criminal Justice Specialist

Association of Criminal Profilers, Novi Sad, Republic of Serbia

Abstract: *As a discipline of both psychology and criminology, criminal profiling takes as one of its main goals to define the forms of crime. An analysis of the perpetrator's personality or profiling is a relatively new method. For every type of crime (particularly violent behaviour and murder,) where we use the determination of the perpetrator's personality, the starting point is the crime scene and all of its characteristics, as well as victimology analysis if available. Therefore, the more information we know about the crime scene, method of operation and the characteristics of the victim, profile of the perpetrator - abuser will be more complete and the motives clearer. The risk factors and characteristics of potential abuser, from childhood and/or child abuse to violent behaviour in adulthood, were identified. Furthermore, victims of the crime and the importance of their interaction with the perpetrator were also analyzed. The killing of the women by men who then take their own life is the most common form of murder - suicide. In addition to the paper, an analysis was done on a sample of 35 such cases which occurred in Serbia and Bosnia and Herzegovina. Due to the lack of the official and publicly available statistics on these cases, we relied on media reports. The main aim of this analysis was to identify the relevant variables that can be followed in specific cases of familicide. Findings about the partner's previous abuse of the victim were available in 19 cases. The results show uniqueness and consistency compared to overall rates from previous research. Increase in the literature on the subject, despite its methodological deficiencies, confirms that such cases occur in an already recognizable form and can be predicted.*

Keywords: *criminal profiling, abuser profile, femicide - suicide, familicide, risk factors.*

ЗЛОСТАВЉАЊЕ И ЗАНЕМАРИВАЊЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ

*Јелена Миленковић-Вуковић, дипломирани правник¹⁶⁸
Основни суд у Нишу*

Сажетак: Злостављање и занемаривање деце у породици представља најтежи облик породичног насиља и насиља уопште, због специфичности биолошких, психолошких и социјалних обележја детета, али и односа детета са могућем извршиоцем криминалног понашања. Породица која треба да представља идеалну средину за психичкофизички, емоционални и социјални развој детета, постаје извор његовог злостављања и занемаривања. Злостављање и занемаривање деце у породици је друштвена појава која је одувек привлачила пажњу стручне и научне јавности, а у последње време посебно привлачи пажњу домаћег јавног мњења. Иако бројна спроведена истраживања показују да је злостављање и занемаривање деце у Србији забележило пораст, посебно последњих 15 година, до података о размерама ове појаве је веома тешко доћи, јер су облици овог злостављања покривени велом “породичне тајне”, а поред тога доступни статистички подаци су непоуздани, обзиром да не постоји јединствено праћење и анализа ове појаве. Овај рад разматра појмовно одређење злостављања и занемаривања деце и њихове појавне облике, распрострањеност злостављања и занемаривања, карактеристике родитеља који злостављају и занемарују своју децу, затим карактеристике деце-жртва злостављања и занемаривања и индикаторе злостављања и занемаривања деце. Истраживачки део рада има за циљ трагање за статистичким подацима о феноменолошким и етиолошким карактеристикама злостављања и занемаривања деце, са посебним освртом на кривична дела из различитих група у којима се као жртве злостављања и занемаривања јављају деца.

Кључне речи: деца, жртве, злостављање, занемаривање, породица.

Појмовно одређење злостављања и занемаривања деце у породици и њихови појавни облици

Постоје разне дефиниције појма злостављања и занемаривања деце које су резултат бројних медицинских, психолошких, правних, социолошких, криминолошких дефинисања ове појаве. У домаћој литератури и стручној пракси доминира појам злостављања и занемаривања под којим се подразумевају манифестни облици физичког, сексуалног, емоционалног злостављања и занемаривања, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања дететовог здравља, опстанка, развоја или достојанства у оквиру односа који укључије одговорност, поверење и моћ. Оваквим одређењем се појам злостављања и занемаривања сужава на неадекватно испољавање друштвених односа моћи на микросоцијалном плану. Шире одређење би подразумевало и сваку неадекватну манифестацију моћи над дететом на макросоцијалном плану, свако кршење прокламованих права детета, сваки однос који није најоптималнији могући за развој детета.

Светска здравствена организација даје следећу дефиницију злостављања: „злоупотреба или злостављање детета обухватају све облике физичког и/или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета,

---

¹⁶⁸ jex1983@gmail.com

његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ¹⁶⁹.

Злостављање подразумева активан, у развојном смислу штетан и нехуман однос према деци, зло поступање, чињење разних непријатности које шкоде детету и разне облике мучења, као што су: задавање бола, наношење телесних и душевних мука, чињење од којег дете страда од повреда, страха, понижења и презира.¹⁷⁰

Занемаривање деце можемо дефинисати као непостојање бриге о социјалним, емоционалним, физичким потребама деце, од стране родитеља/старатеља. Занемаривање представља пасивни приступ према потребама деце, независно од тога да ли су у питању намерна или ненамерна понашања и поступања.¹⁷¹

Данас се насиље над децом посматра као скуп нехуманих односа, који се крећу од запостављања као недовољна брига за развојне потребе и личност детета, преко занемаривања-непостојање или делимично задовољавање основних потреба и социјалне сигурности детета, па до злостављања у смислу угрожавања физичког и психичког интегритета личности детета.

Дете насиљем у породици може бити непосредно виктимизирано, када се оно јавља као директна жртва насилничког понашања од стране родитеља, или посредно када је дете индиректна жртва-сведок честих физичких и вербалних сукоба између родитеља или других чланова породице. Постоји шест врста злостављања деце: физичко злостављање, психичко (емоционално) злостављање, сексуално злостављање, занемаривање деце, експлоатација деце, економско злостављање.

Распрострањеност злостављања и занемаривања деце у породици

Међународна студија злостављања показује да је 53.000 деце широм света током 2002. године умрло због злостављања; 80 до 98% у кућним условима доживљавало је физичко кажњавање при чему је трећина деце имала искуства тешке физичке казне која је укључивала употребу предмета.

Према подацима из Велике Британије једно до два детета недељно умре због директног насиља или због неадекватне неге родитеља. Од тог броја у 10% случајева ни након обдукције није могуће утврдити узрок смрти детета а сумња се на злостављање односно занемаривање. Показано је, такође, да се код 60% физички злостављане деце злостављање понови у наредних годину дана.¹⁷²

Истраживања спроведена у САД упућују на податак да око 3 милиона деце сваке године буде пријављено као злостављано или занемарено, а 1.200 је убијено од стране својих родитеља.¹⁷³ Истовремено, скоро половина убијене деце била су претходно евидентирана као злостављена или занемарена од стране родитеља или старатеља.¹⁷⁴

Водећи се званичним извештајима, најчешћа форма виктимизације деце у САД односи се на занемаривање најмлађих, које чини чак 62,8% предметне појаве. Истовремено физичко злостављање чини 16,6% регистрованих случајева, сексуално 9,3%, а емоционално односно психолошко злостављање 7,1%. Додатно, анализирајући резултате National Incidence Study

---

¹⁶⁹ Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., Вујовић, Р., Стевановић, И., Срна, Ј., Жегарац, Н., Приручник за примену Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Деграпласт, Београд, 2006, стр.11.

¹⁷⁰ Жегарац, Н., Деца која чекају, Београд: Save the children UK-Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2004, стр.15

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Lynch, M., *Улога педијатра у заштити деце од злостављања и занемаривања*, Семинар за стручњаке примарне здравствене заштите, Београд: Институт за ментално здравље; 2000, Цитирано у : Пејовић-Милованћевић, Ишпановић, Радојковић, В. И др. Психолошке последице злостављања и занемаривања деце и адолесцената, *Психијатрија данас*, Београд, 2001.година, стр.177.

¹⁷³ Geller, R., (1996): *The Book of david*, str. 40-57, Цитирано у: Лукић, М., *Криминолошка анализа насиља у породици*, Магистарска теза, Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2003.година, стр. 47.

¹⁷⁴ Geller, R., (1996): *The Book of david*, str. 40-57, Цитирано у: Ibidem.

(NIS-4) на сваких 1000 деце у САД, током 2005 и 2006.године регистровано је 30,6 случајева занемаривања, односно 11,3 случајева злостављања.¹⁷⁵

И према подацима National Center for Prevention of Cruelty to Children је слична феноменолошка слика. Наиме, од 21.666 предмета који се тичу социјалне заштите деце у Енглеској, 43% случајева односи се на појаву занемаривања најмлађих.¹⁷⁶

У нашој земљи нема прецизних података о размерама злостављања и занемаривања деце због недостатка интегрисане базе података, као и проблема при упоређивању података из различитих сектора. Доступни подаци о злостављању и занемаривању деце у Србији не одступају значајније од представљеног у међународним оквирима.

Према подацима Тима за заштиту деце од злостављања и занемаривања, у оквиру Института за ментално здравље у Београду, који постоји од 2000. године, до средине 2001. године пријављено је 325 случајева деце и адолесцената са тешким облицима злостављања и занемаривања. Највећи број случајева упућен је Тиму из регионалних Центара за социјални рад (24,8%) или је самоиницијативно пријављен од стране мајке (24%). Само нешто више од половине свих случајева (54,3%) обратило се за помоћ са већ основаном сумњом на злостављање, док је чак 45,7% случајева регистровано током терапијског рада.¹⁷⁷

Преглед стања у Србији, који се тиче учесталости насиља над децом налазимо и у Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља. Тако се у овом документу наводи да је према подацима центара за социјални рад у Републици Србији, број злостављане и занемарене деце која се евидентирају у систему социјалне заштите значајно повећава. Тако је 2005. години евидентирано за 2.000 више деце него у 2001. години, што представља десетоструко повећање броја злостављане и занемарене деце која су препозната и евидентирана у систему социјалне заштите. У центрима за социјални рад у 2005. години евидентирано је 2.275 деце жртава злостављања, а у 2006. години 2.771, што је повећање за 22%. Деца су у највећем броју случајева жртве различитих и узјамно повезаних облика злостављања. Најзаступљенији вид злостављања је грубо занемаривање потреба и развоја детета. У сваком петом случају доминантан облик злостављања је физичко насиље (22%), а емоционално, односно психичко злостављање деце је утврђено код једне четвртине деце (29%). У Прихватилишту за ургентну заштиту злостављане деце у Београду, од 2003. до краја фебруара 2008. збринута је 177 деце и адолесцената, оба пола, са најтежим видовима злостављања и занемаривања.¹⁷⁸

Новији подаци о раду центара за социјални рад, 2010. године показују да је било 3.385 пријављених случајева деце жртава породичног насиља, што је пораст у односу на 3.112 пријављених случајева 2008. године. Реч је о случајевима које су сами центри идентификовали, а нису обухваћени случајеви у другим секторима. Од 3.385 случаја, 800 случајева физичког насиља, око 1.500 случајева емоционалног насиља, око 800 деце је било жртва озбиљног занемаривања, а око 120 деце жртава сексуалног злостављања. Утврђено је да је 148 случајева економског искоришћавања.¹⁷⁹

Нешто драстичније податке крајем 2012. године представила је Мрежа организација за децу Србије, а према чијем извештају две трећине деце старости од 2 до 14 година у Србији искуси неки вид психолошког или физичког насиља, док се према истом извору чак 67% деце кажњава у васпитне сврхе.¹⁸⁰

О размерама насиља над децом у Србији говори и статистика Прихватилишта за ургентни смештај злостављане деце у Београду. Према наводима координаторке

---

¹⁷⁵ Child welfare. Видети: https://www.childwelfare.gov/calendar/materials/ncands_09.cfm, приступ 10.02.2018.године

¹⁷⁶ Statistics-child abuse. Видети: www.nspcc.org.uk, приступ 13.04.2018.године

¹⁷⁷ Пејовић–Милованчевић, М., Ишпановић–Радојковић В, и други, *op. cit.*, стр.178.

¹⁷⁸ Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, Влада РС, Службени гласник РС, бр. 55/05 и 71/05-исправка, 101/07 и 65/08, 2008.година, стр.7.

¹⁷⁹ Насиље над децом у Србији: Како побољшати реаговање пружалаца услуга у области утврђивања, пријављивања и упућивања случајева насиља над децом, УНИЦЕФ и ЕУ, 2013, стр. 25.

¹⁸⁰ Мрежа организација за децу. Видети: <http://www.zadecu.org/saopstenja.php>, приступ 20.04.2018.године

Прихватилишта од оснивања ове установе крајем 2002. године до средине 2013. године у Београду хитно је збирнуто 431 дете, уз напомену да се највећи број случајева односи на ситуације физичког, здравственог, васпитног и едукативног занемаривања.¹⁸¹

У Центру за социјални рад Нови Сад број пријава за злостављање деце од 2010. до 2015. године кретао се: 2010. – 101; 2011. – 77; 2012. – 53; 2013. – 122; 2014. – 254 и 2015. (до 25.11.2015.) – 347 пријава. Из ових података о броју пријава за злостављање деце може се уочити значајан пораст броја пријава, нарочито последње две године. У току 2014. године Центар за социјални рад Града Новог Сада је радио анализу злостављане деце.¹⁸² Анализа је рађена на основу пријава за злостављање деце у периоду од 2010. – 2013. године и њоме су обухваћена деца узраста до 14 година старости. Обрађено је 140 досијеа корисника и 176 деце која су жртве злостављања. Као најчешћи облик злостављања јављало се физичко и емоционално (истовремено) и сексуално злостављање. Највећи број жртава злостављања је узраста од 6-8 или 12-14 година, потичу из породица са дисфункционланим породичним односима (насиље у породици, разведени родитељи са постбрачним конфликтима и сл.) Пријаву за злостављање је у највећем броју поднела мајка злостављаног детета или Полицијска управа. Злостављање се дешавало више пута пре него што је пријављено, а починилац је најчешће отац, затим мајка или неки други сродник. У 83% случајева починиоци злостављања су мушког пола, старости 30-50 година.

У Центру за социјални рад „Свети Сава“ Ниш у 2015. години пријављено је укупно 525 случајева породичног насиља, од тога у 190 случајева реч је о насиљу према деци. 97 према деци мушког пола а у 93 случајева према деци женског пола. Доминантни облик насиља је занемаривање деце и то 77 случајева занемаривања деце мушког пола и 63 случајева деце женског пола. Такође, пријављени су и случајеви физичког насиља над децом (15-деца мушког пола и 20-деце-женског пола). За сексуално насиље постојало је 6 пријава (1-дете мушког пола и 5-деца женског пола). Што се тиче психичког насиља пријављено је у 9 случајева (4-деца мушког пола и 5-деца женског пола). За економско насиље према деци није било пријава у 2015. години. За вршњачко насиље пријављено је 6 случајева.

Према подацима др Мирјане Шуловић из дечје клинике у Тиршовој у 2015. години регистровано је у здравственом систему 634 злостављана детета и 201 занемарена детета; по типу злостављања најраспрострањеније је било физичко злостављање (245 дечака и 133 девојчице), емоционално (105 дечака и 89 девојчица), сексуално (14 дечака и 54 девојчице) и на крају сведок породичног насиља било је 7 дечака и 23 девојчице. Када је у питању занемаривање, најчешће је медицинско (56 дечака и 55 девојчице), следе емоционално (49 дечака и 53 девојчице), физичко (46 дечака и 45 девојчица) и едукативно (34 дечака и 26 девојчице). Експлоатација је регистрована код 13 деце, а сексуална експлоатација код 6 детета.¹⁸³

Карактеристике родитеља који злостављају и занемарују своју децу

Насиље над децом у породици дешава се у свим друштвеним слојевима и у свим етничким групама. Бројна истраживања показују да су породице у којима деца трпе злостављање углавном дезорганизоване, лошег материјалног стања и социјално изоловане. Међутим, злостављање деце се јавља и у породицама које су образоване и имућне, тзв. угледне породице, али оне много успешније прикривају дешавања из своје приватности.

Истраживања у области злостављања показују да се у око 95% случајева као злостављачи јављају родитељи. Од тога 10-15% злостављајуће популације представљају

¹⁸¹ Аутономни женски центар Београд. Видети: <http://www.womengo.org.rs/>, приступ 21.04.2018. године.

¹⁸² Циљ анализе злостављане деце јесте да се, на основу расположивих података, да пресек стања у овласти заштите деце од злостављања (односно подаци везано за жртве злостављања, починиоце злостављања и деловање релевантних установа у поступку заштите од злостављања). Подаци прибављени на основу разговора обављеног са социологом Миланом Мајсторовић.

¹⁸³ Видети: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/potresna-statistika-stotine-dece-u-srbiji-zrtve-zlostavljanja/gp5fdeg>, 05.02.2018. године.

поочими, помајке, очуси и маћехе. Мајке најчешће физички злостављају и занемарују децу млађег узраста, очеви најчешће сексуално злостављају ћерке, а браћа, сестре и друга лица која се старају о детету у породици ретко су одговорни за злостављање.¹⁸⁴ Оно што је, могло би се рећи присутно као правилност, јесте да један од родитеља иницира злостављање, док се други јавља као пасивни учесник, тако што подржава или дозвољава такво насиље.¹⁸⁵

Сматра се да већина родитеља (80-90%) који злостављају своју децу нису душевно поремећени, чак нису ни криминалци. Осталих 10-20% злостављача деце су психопатске личности. И феминистичке анализе истичу да већина насилника нису психопате, нити су асоцијални у клиничком смислу: то су људи који праве избор.¹⁸⁶

Истраживање које је спровела Жегарац показује да су родитељи који су злостављали своју децу били изложени вишеструком стресу у свом детињству, што се испољавало кроз занемаривање (25% мајки и 18% очеви), емоционално злостављање (19% мајки и 17% очева), партнерско насиље (19% мајки и 16,5% очева). Насилни мужеве су чешће него други мушкарци насилни очеви, као што су жене које трпе насиље чешће него друге жене насилне мајке. Такође у испитиваном узорку, 14% мајки и 10% очева је било напуштено од стране својих родитеља, док је 21,5% мајки и 13% очева искусило екстремно сиромаштво у сопственом детињству.¹⁸⁷

До сличних резултата дошле су и истраживачице Виктимолошког друштва Србије у свом истраживању насиља у породици, по којем је 31,5% насилника имало насилне очеве који су били насилни према мајкама, док је 31,2% насилника у детињству било виктимизирано насиљем очева.¹⁸⁸

У истраживању који је 2014. године обавио Центар за социјални рад Града Новог Сада утврђено је да највише родитеља који су злостављали своју децу припадају старосној групи од 31.-40. година, а затим старосној групи од 41.– 50. година. Значи да је већина родитеља злостављане деце у старосној категорији 30-50 година. Највећи број родитеља злостављане деце су са средњом стручном спремом (55,7% мајки и 64,3% очева). Око 20% родитеља (и очева и мајки) је у категоријама - без школске спреме, с непотпуном основном школом и са завршеном основном школом. Највећи број деце је изложено физичком и емоционалном злостављању (које се дешава истовремено) –32,4%, сексуалном злостављању –28%, психичком злостављању –23% и физичком злостављању –17%. У посматраној структури починилаца злостављања/насиља над децом, највише је очева који су починиоци злостављања –53%, затим мајке –12%, остали сродници –6%, васпитач (наставник) –5,3%, очух –4,6%, непознато лице –4% и сл. У групи осталих сродника, који су починиоци злостављања, налазе се: тетка, тетак, ујак, брат од ујака и стрица.

Карактеристике детета жртве злостављања и занемаривања у породици

Чињеница је да и у најразвијенијим земљама света, у земљама са високом културом, родитељи на најразличитије начине злостављају своју децу. Неретко такво њихово злостављање доводи до тешких и трајних повреда детета, али и до смрти.

Сматра се да постоје одређене предиспозиције које дете чине потенцијалном жртвом насиља у породици. Као могуће жртве злостављања у породици јављају се: нежељено дете, дете које потиче из инцестуозне везе као и оно које мајку подсећа на омраженог оца, затим дете рођено у време великих економских тешкоћа за породицу, дете рођено након неуспелог абортуса, дете које је плод силовања, дете са физичким и психичким недостацим које родитељи сматрају као „лични терет“, дете чији отац или мајка издржавају казну у затвору, дете рођено после развода брака када су родитељи засновали већ нове породице, ванбрачно дете. Што се

---

¹⁸⁴ Љубојев, Н., *Заштита детета од злостављања и занемаривања*, Докторска дисертација, Београд, 2004, стр.68

¹⁸⁵ Стевковић, Љ., *Породично насиље над децом-феноменолошки аспект*, Социјална мисао, Београд, бр.2, 2007, стр.10.

¹⁸⁶ М., Paymar, *“Test the West”-Gender Democracy and violence* Vienna, 1994, str.99, Цитирано у: Бањанин-Ђуричић, Н., *Ударац по души*, op. cit, стр. 108.

¹⁸⁷ Стевковић, Љ, op. cit., стр.11

¹⁸⁸ Ibidem.

тиче деце са посебним потребама, претпоставља се да су она још више изложена злостављању. У теорији се сматра да је дете ометано у развоју у повишеном ризику од занемаривања, лишавања, злоупотребе, злостављања и насиља.

У анализи злостављане деце коју је току 2014. године обавио Центар за социјални рад Града Новог Сада показало се да је највише деце која су жртве злостављања, у старосном интервалу од 12-14 година (26,7%), затим од 6-8 година старости (25,6%) и 9-11 година старости (21,6%). Подаци показују да $\frac{1}{4}$ од укупног броја деце чине деца предшколског узраста, а остало $\frac{3}{4}$ су деца основношколског узраста. Већина деце је из брачне заједнице 75%, затим из ванбрачне заједнице 19% и 2,8% деце непризнатог (неутврђеног) очинства. Већина злостављане деце потиче из породица са поремећеним породичним односима (73%).

Индикатори злостављања и занемаривања деце у породици

Индикатори се најчешће означавају као упозоравајући симптоми или знаци који сугеришу присуство или указују на могући узрок или фактор који доприноси злостављању. Код свих облика злостављања и занемаривања деце јављају се три групе индикатора: физички, бихејвиорални и породични. Постојање неког од индикатора у било којој од ових група значи да постоји знак или симптом који указује да је дете можда злостављано или занемаривано, јер је такав симптом најчешће повезан са злостављањем. Индикатори могу међутим указивати и на друге изворе трауме или тешкоће која погађа дете.

Жегарац наводи индикаторе које су повезани са свим облицима злостављања и занемаривања. Најпре, као физичке индикаторе, наводи наочекиване и драстичне промене у тежини; неухрањеност детета или споро напредовање у расту; поремећаји исхране; застој у расту; хронична глад, хигијенска запуштеност или неодговарајуће одевање. Бихејвиорални индикатори су бројни а неки од њих су: дете директно саопштава да је злостављано или занемаривано; дете индиректно указује да је злостављано (нпр. тражи поверљив разговор, саопштава да се плаши да се врати кући итд); дете испољава страх од додира; дете испољава екстремно понашање као што је агресивно, аутодеструктивно понашање, повлачање, депресија, претерана попустљивост према одраслима или страх од родитеља или повратка кући; поновљени или необјашњиви изостанци из школе; суицидне мисли и гестови и други облици аутодеструктивног понашања; ноћно мокрење; поремећај навика и понашања; неуротичне црте и реакције (поремећај спавања, опсесивне и компулзивне реакције, хистеријичне и фобичне реакције); претерана мастурбација; проституција адолесцената; бежање од куће; изостанак из школе; употреба алкохола или дрога; деликвентно понашање.

Као породичне индикаторе наводи: родитељ злостављан у детињству; незрели или веома млади родитељи; родитељ доживљава дете као покварено, зло или неадекватно; ригидност и нереална очекивања од детета или других чланова породице; честе кризе; родитељи претерано ограничавају друштвене активности детета; замена улога родитеља и детета; изолована породица; тешкоће у комуникацији и недостатак вештина за решавање проблема; ментална болест у породици; незапосленост родитеља и други финансијски проблем породице; насиље међу супружницима; хронична брачна неслога. Треба напоменути да деца различито реагују на доживљену трауму, код једних се индикатори испољавају, код других су мање уочљивији или се неће ни јавити. Одсуство индикатора не значи истовремено одсуство злостављања.¹⁸⁹

Истраживачки део

Предмет истраживања обухвата поједина кривична дела из групе кривичних дела против брака и породице и против полне слободе, у којима се као жртве јављају лица, без обзира на пол, искључиво старости до осамнаест година. Узорком су обухваћени кривични поступци вођени за следећа кривична дела: запуштање и злостављање малолетног лица, одузимање малолетног лица, промена породичног стања, насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и

---

¹⁸⁹ Жегарац, Н., *op. cit.*, стр. 21.

искоришћавање малолетног лица за порнографију, насиље у породици и одузимање малолетног лица, подвођење и омогућавање вршења полног односа.

Главни истраживачки циљ би се могао формулисати као трагање за статистичким подацима о феноменолошким и етиолошким карактеристикама злостављања и злоупотребе деце. Истраживање је спроведено у Основном суду у Нишу за период од 2006.-2015. године. Као критеријуме за одређивање узорка истраживања узети су да је донета правноснажна судска одлука, за неко од кривичних дела која су обухваћена узорком и да су обухваћени пресуђењима, у посматраном временском периоду, од 2006. до 2015. године.

У истраживању је употребљен метод посредног посматрања заједно са методом анализе садржаја, односно анализе кривичних предмета у којима су вођени кривични поступци за кривична дела обухваћена узорком и правноснажних пресуда које су донете у Основном суду у Нишу.

У посматраном периоду од 2006.-2015. године, правоснажно је пресуђено 48 случајева кривичних дела обухваћена узорком. Од овог броја 23 поступка или 47,92% је вођено због кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица, а кривично дело одузимање малолетног лица јавља се у 21 случајева или у 43,75%. Када је реч о кривичним поступцима који су вођени због кривичног дела промена породичног стања, насиље у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, насиље у породици и одузимање малолетног лица, подвођење и омогућавање вршења полног односа, у посматраном периоду јављају се са по једним случајем и то са по 2,083%.

У наставку рада биће приказана анализа података који се односе на структуру и карактеристике окривљених и деце-жртви кривичних дела за кривична дела обухваћена узорком.

Као извршиоци кривичних дела јављају и мушкарци и жене, с тим што се жене јављају као искључиви извршиоци кривичних дела промена породичног стања и подвођење и омогућавање вршења полног односа, а мушкарци као искључиви извршиоци код кривичног дела насиља у породици у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију и код насиље у породици и одузимање малолетног лица. Ако се пође од сродничког односа извршиоца кривичног дела и детета жртве кривичног дела подаци прикупљени истраживањем показује да су најчешћи извршиоци кривичних дела, лица која су позната и блиска деци, и то пре свега родитељи деце (отац и мајка), чланови породице и најближа фамилија. То је посебно изражено код кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица, где су искључиви извршиоци кривичних дела лица блиска деци. Посматрајући кривична дела обухваћена узорком од 51 извршиоца кривичних дела, мајка се јавља у 29 случаја, отац детета у 18 случаја, баба детета у 1 случају, хранитељ детета у 1 случају, усвојитељи детета у 1 случају и деда детета у 1 случају. Што се тиче старосне структуре окривљених 50,98% је у животној доби од 36-55 година, 43,13% је до 35, 3,92% припада старосној групи од 56-65 година и за 1,96% је овај податак непознат. Полазећи од брачног статуса 41,17% окривљених је разведено, 23,52% живи у ванбрачној заједници, 11,76% је ожењено, за 7,84% податак је непознат, по 5,88% је удато односно неудато, по 1,96% је неожењено односно удовац. Посматрањем школске спреме лица која се јављају као извршиоци кривичних дела дошло се до закључка да они не представљају хомогену групу у погледу степена образовања, с обзиром да се разликују по степену образовања и да се као извршиоци кривичних дела јављају како лица без школе, тако и они који имају основну или средњу школу. Истраживање показује да највећи број извршиоца имају средњу школу и то 43,13%, више разреде основне школе 19,6%, без школе 13,72%, и по 7,84% су лица са нижим разредима основне школе и високим образовањем. За 7,84% је овај податак непознат. Више од 50% окривљених, њих 27 или 52,94% су по занимању радници, по 11,76% је без занимања или нема података, 9,8% су службеници, 7,84% су домаћице и 5,88% су лица друге професије.

У погледу полне структуре деце која се јављају као жртве кривичних дела, из спроведеног истраживања изводи се закључак да се и женска и мушка деца појављују као жртве кривичних дела. Резултати истраживања показују да су под ризиком злостављања деца различитог узраста. као и да највише деце жртви злостављања, припада старосној групи између

7-14 година старости. Што се тиче здравственог стања деце у великом броју се ради о деци која су душевно и телесно здрава лица. Од укупно 75 деце жртава кривичних дела, за 62,67% је утврђено да немају психо-физичке сметње и да су телесно и душевно здрава лица, код 5,33% постоји хронично обољење, а код 2,66 лака ометеност у психичком развоју. За преосталих 29,33% овај податак је непознат. Што се тиче односа између родитеља и детета жртве кривичног дела, дошло се до податка да 46 детета или 61,33% потичу из породице са поремећеним породичним односима, 12% потиче из породице са хармоничним породичним односима, а за 13,33% овај податак непознат. Највећи број деце из нашег узорка потичу из породица са више деце, и то 32 детета или 42,66 % потичу из породица са 3-5 детета, 26,66% из породица са 1 дететом, 25,33% из породице са 2 детета и 1,33% из породице са преко 5 детета. За 4% детета овај податак је непознат. Што се тиче криминалитета чланова породице детета жртве кривичног дела дошли смо до следећих података: 61,33% потичу из породица у којима нико није осуђиван, 28% из породица у којима је отац осуђиван, а 1,33% из породице у којој је осуђивана мајка. Код 5,33% је утврђено да у породици из које потичу постоји алкохолизам 1 родитеља и конзумирање психоактивних супстанци 1 родитеља. Само алкохолизам једног родитеља утврђено је код 1,33% и код 2,66% просјачење у породици из које дете потиче. За 22,66% овај податак је непознат. Што се тиче материјалног стања за највећи број деце овај податак је непознат, за њих 45,36%. Са лошим материјалним условима живи 34,66% или веома лошим 16%, а 4% потичу из породица са добрим материјалним условима.

Закључна разматрања

Злостављање и занемаривање деце у породици од стране родитеља и других блиских лица и сродника оставља несагледиве последице по психо-физички развој детета и његов каснији живот. Поред лаких или тешких телесних повреда, које могу да доведу и до инвалидитета или деформитета, изложеност породичном насиљу праћено је различитим неуротским и психосоматским сметњама, као и отежаном социјалном функционисању у одраслом добу.

Свако организовано друштво у центар свог интересовања треба да стави права деце, заштиту и спречавање било ког облика злостављања и занемаривања деце пре свега у породици, а затим и у друштву. Да би се права детета на заштиту од злостављања и занемаривања остварила, неопходно је успоставити систем који ће деловати превентивно у смислу спречавања злостављања и занемаривања деце и, истовремено, омогућити да се у ситуацијама злостављања и занемаривања покрене поступак који прекида злостављање, штити дете од даљег злостављања и занемаривања и обезбеђује одговарајућу интервенцију за опоравак и даљи безбедан развој детета. Заштита деце од злостављања и занемаривања може се остварити једино кроз повезаност и сарадњу законодавца, судства, полиције, служби социјалног рада, јединица локалне самоуправе, образовног система, домова здравља и различитих служби за помоћ и подршку жртвама насиља, које поред емоционалне подршке и помоћи, пружају и правну, психолошку, финансијску, медицинску помоћ. Такође треба наставити и анимирати јавност, како кроз институције које се непосредно баве превенцијом, тако и путем садржаја медијских порука, организација које су против насиља над децом, као и укључивањем образовних институција у читав тај процес.

Литература:

1. Бањанин-Ђуричић, Н., *Ударац по души*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Југословенски центар за права детета, Београд, 1998.
2. Жегарац, Н., *Деца која чекају*, Београд: Save the children UK-Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd, 2004.
3. Ишпановић-Радојковић, В., Игњатовић, Т., Вујовић, Р., Стевановић, И., Срна, Ј., Жегарац, Н., *Приручник за примену Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања*, Деграпласт, Београд, 2006.

4. Косо, С., Шкријељ, А., Шкријељ Б., Дубарић, Е, Прушчевић, Ф., Хацић, С., *Представе и размишљања деце о злостављању*, Београд, UNICEF Београд, 2005.
5. Лукић, М., *Криминолошка анализа насиља у породици*, Магистарска теза, Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2003. година,
6. Љубојевић, Н., *Заштита детета од злостављања и занемаривања*, Докторска дисертација, Београд, 2004.
7. Љубојевић, Н., *Злостављање детета унутар породице*, Норма, вол. 13, бр. 1-2, 2008.
8. Љубојевић, Н., *Злостављање детета у породици*, Социјална мисао, бр.1, Београд, 2009.
9. Михајић, Б., *Породично насиље над децом*, Темида, вол. 2, бр.3, 2002.
10. Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, Влада РС, Службени гласник РС, бр. 55/05 и 71/05-исправка, 101/07 и 65/08, 2008. година,
11. Николић-Ристановић, В., *Насиље над децом у примарној и секундарној породици*, *Porodično nasilje u Srbiji*, Београд, Viktimološko društvo, 2002.
12. Пантелић, Н., *Насиље у породици*, Практикум за поступање полицијских службеника, Београд, 2007.
13. Пејовић-Милованђевић, Ишпановић, Радојковић, В. И др. Психолошке последице злостављања и занемаривања деце и адолесцената, *Психолошке последице злостављања и занемаривања деце и адолесцената*, Психијатрија данас, Београд, 2001. година, стр.177.
14. Стевковић, Љ., *Породично насиље над децом-феноменолошки аспект*, Социјална мисао, Београд, бр.2, 2007
15. Стевановић, И., *Деца као жртве породичног насиља*, Правом против насиља, Зборник радова, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, 2002.

Интернет извори

16. Мрежа организација за децу: <http://www.zadecu.org/saopstenja.php>,
17. Аутономни женски центар Београд: <http://www.womenngo.org.rs/>,
18. Child welfare: https://www.childwelfare.gov/calendar/materials/ncands_09.cfm,
19. Statistics-child abuse: www.nspcc.org.uk,
20. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/potresna-statistika-stotine-dece-u-srbiji-zrtve-zlostavljanja/gp5fdeg>

REDUCTION AND REMEDY OF CHILDREN IN FAMILY

Summary

Abuse and neglect of children in the family is the most severe form of domestic violence and violence in general, due to the specificity of the biological, psychological and social characteristics of the child, as well as the relation of the child to possible criminal behavior. A family that should represent the ideal environment for the psychophysical, emotional and social development of the child, becomes the source of his neglect and abuse. The ill-treatment and neglect of children in the family is a social phenomenon that has always attracted the attention of the expert and scientific public, and has recently attracted the attention of domestic public opinion. Although numerous studies have shown that abuse and neglect of children in Serbia has increased, especially in the last 15 years, data on the extent of this phenomenon are very difficult to obtain, because the forms of this abuse are covered by the "family secret" and, in addition, statistical data are available are unreliable, since there is no single tracking and analysis of this phenomenon. This paper examines the forms of abuse and neglect of children, the prevalence of abuse and neglect, the characteristics of parents who abuse and neglect their children, the characteristics of child victims of abuse and neglect, and indicators of abuse and neglect of children. The aim of the research work is to search for statistical data on the phenomenological and etiological characteristics of abuse and neglect of children, with particular reference to crimes from different groups in which children are victims of abuse and neglect.

Key words: children, victims, abuse, neglect, family.

FENOMEN NASILJA I HEAVY METAL MUZIKA

Prof. V.Š.dr.sc. Šahim Kahrmanović
Visoka međunarodna škola Cazin¹⁹⁰

Šejla Kadribašić²

Apstrakt: Svijet u kojem živimo je svijet velikih socijalnih, ekonomskih i političkih turbulencija, rastakanja društvenog tkiva, ratova i sukoba, korupcije i beznađa, brutalnosti i nasilja, koji zajedno čine jedan sveopšti osjećaj životne neizvjesnosti i straha. Heavy metal kao muzički pravac i kulturološki fenomen, koji je po mnogima i sam kontroverzan i buntovnički, često koristi sociološku paradigmu društvene savjesti i svojim pogledom na realnost kroz muzičke tekstove i simboličku poruku problematizira različite aspekte života i negativne pojave u društvu. Ovakvo razumijevanje heavy metal scene često je zanemareno. Razlog tome leži u činjenici da već nekoliko decenija (od samog nastanka ovog muzičkog pravca) postoji zabrinutost od strane nekih teoretičara, ali i prihvaćen stav u javnosti da heavy metal promovira, pa i glorifikuje nasilje i druge devijacije, odnosno da ne uzima se u obzir, sociološki rečeno, njegov imaginativni pristup. S tim u vezi, obrađujući mnoge socijalne fenomene i probleme današnjice, heavy metal umjetnici u tekstovima često ne biraju način kako bi, realno, ali i metaforički, prikazali surovu realnost današnjice i kontekst savremenog svijeta. Koristeći komparativnu metodu, u radu ćemo analizirati sadržaje dva heavy metal online portala i webzine-a *Encyclopaedia Metallum* i *Spirit of Metal*, arhivu metal tekstova *Dark Lyrics*, te literaturu koja se bavi heavy metal scenom. Rad će tematizirati najupečatljivije oblike nasilja o kojima govore heavy metal tekstovi. Analiza će posvetiti pažnju kako razumijevanju određenih podžanrova tako i nazivima pojedinih heavy metal bendova koji aktualiziraju ovaj fenomen. Iako gotovo svi heavy metal žanrovi tematizuju nasilje, rad će se fokusirati na ekstremne heavy metal podžanrove.

Ključne riječi: nasilje, heavy metal, muzički tekstovi, online portali i webzine, podžanrovi.

UVOD

“Violence pulses in my veins, death forever reigns” (Slayer - Atrocity Vendor)

Razvoj ekstremnih muzičkih pravaca i filozofije koja ih prati više od pola vijeka obilježen je mnogim kontroverzama i kritikama, posebno po pitanju njihovog socijalnog uticaja. Istraživanja heavy metal scene uglavnom su bila markirana devijantnim karakterizacijama i upitnom uticaju na poklonike muzike i širu javnost. Međutim, sam pravac se razvijao i evoluirao u smjeru koji je drugačiji nego prije i koji društvenu realnost percipira kritički. Glavno obilježje heavy metal pravca, posebno ekstremnih varijanti (agresivni zvuk, prepoznatljivi imidž, ikonografija i životni stil) su tekstovi pjesama i njihova poruka. U tekstovima se analiziraju specifične teme i što je za naše problematiziranje ovog fenomena zanimljivo - specifične perspektive razumijevanja pojava.

Heavy metal je postao savremen muzički žanr prihvaćen globalno, koji danas najčešće tematizira koncept smrti, nasilja, mjesto i ulogu pojedinca u svijetu, te kritiku stvarnosti. Teme uključuju i obrađuju različite prosocijalne i antisocijalne sadržaje, ali su iz perspektive javnosti najinteresantniji njegovi negativni sadržaji, obzirom da još uvijek postoje pretpostavke njegovog lošeg uticaja na njegove poklonike i fanove, a zatim na mlade u cjelini. Mnogi vjeruju da slušanje heavy metal muzike, posebno ekstremnih podžanrova, rezultira nasiljem i društveno neprihvatljivim ponašanjem, iako postoji nedostatak empirijskih dokaza koji bi ovakve stavove i ubjeđenja podržali. Najšire shvaćen

---

¹⁹⁰ shmkafricanovic@yahoo.com

² Doktorand, Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet u Sarajevu, kadribasicsejla@gmail.com

pojam nasilja kao namjerna upotreba moći ili sile kako bi se povrijedio, uništio, devastirao pojedinac ili grupa ljudi, kako na fizičkoj, tako i na psihičkoj i svakoj drugoj osnovi, sa jedne strane i uništavanje socijalnih dobara sa druge strane, često je tematiziran u heavy metalu. Čitavi muzički podžanrovi unutar heavy metala su fokusirani na ovakvu tematiku. Thrash metal, death metal, black metal i njihove podvrste aktualiziraju koncept nasilja kao nešto što je imanentno ljudskoj prirodi.

S tim u vezi, posljednjih nekoliko decenija su aktuelna mišljenja da ekstremna heavy metal muzika promovise i veliča nasilje. Brojne pokrenute kampanje i aktivnosti protiv nekih heavy metal bendova, posebno protiv bendova Slayer, Cannibal Corpse, Deicide, te određeni nemili pojedinačni kriminalni događaji povezivani sa ovom muzikom, bili su usmjereni na to da pokažu vezu ovog muzičkog pravca i pojave nasilja. Svakako, kontroverze u kojima je heavy metal muzika označena kao promicatelj nasilja prihvaćene su od konzervativne akademske zajednice koja nastoji nametnuti sopstvene moralne principe prema onima sa kojima ne dijeli iste moralne vrijednosti i norme. Međutim, mnogi radovi pokazuju da tekstovi i muzika unutar ekstremnih metal žanrova ne uzrokuju nasilje ni na jedan direktan način kao što to kritičari sugerišu. Intencija ovog rada se pridružuje tim pokušajima. Kahn-Harris sugerise da iako ekstremni heavy metal bendovi i fanovi mogu koristiti nasilne scene i izražaj, osim nekoliko kriminalnih slučajeva, aktivnosti na ekstremnoj metal sceni nisu usmjerene prema nasilničkom ponašanju, već na neke druge aktivnosti poput aktivnog slušanja muzike, komponovanja, networking-a između fanova i sl. (Kahn-Harris, 2007).

POJAM NASILJA

Nasilje je kompleksna i paradoksalna pojava. Generalno promatrajući, postoji univerzalna osuda nasilničkih radnji koje se reflektuju kroz čvrste zakonske zabrane, koje podržavaju pravni sistemi širom svijeta. Sa druge strane imamo to da su popularna kultura, mediji, umjetnost, video igre, dječije igračke, istorijski udžbenici, romani i svakodnevni sadržaji zatrpani simbolima, slikama i instrumentima nasilja. Mišljenja smo da gotovo niko ne bi javno i otvoreno zagovarao nasilje, ali su fascinacija, pa i opsjednutost ovim fenomenom neupitne. Dok se mir i bratska ljubav mogu proglasiti idealima, nasilje i njegova fasciniranost u modernom vremenu su sve popularniji (Malešević, 2010). Alijansa za prevenciju nasilja je definisala nasilje kao namjerno korištenje fizičke sile ili moći, prijeteće ili stvarne, protiv sebe, druge osobe, protiv grupa ili zajednica koje rezultira ili ima veliku vjerovatnoću da će rezultirati ozljedom, smrću, psihičkom štetom, uticajem na razvoj i deprivacijom. Iako nije jednoglasno prihvaćena, tipologija nasilja koju je uspostavila ova alijansa može biti koristan način za razumijevanje konteksta u kojem se nasilje javlja i interakcije između tipova nasilja. Ova tipologija razlikuje četiri načina kojima se može nanijeti nasilje: fizičko, seksualno, psihičko i deprivacija. U odnosu na žrtvu i počinitelja nasilja, opća definicija nasilja se dijeli na tri podvrste: lično usmjereno nasilje, interpersonalno nasilje i kolektivno nasilje. (Dostupno na: <http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>)

Svake godine više od 1,3 miliona osoba u svijetu umre kao rezultat upotrebe nekog od oblika nasilja, što u prosjeku čini 2,5% ukupne svjetske smrtnosti. Za osobe u životnoj dobi između 15-44 godine života, nasilje je četvrti vodeći razlog smrti, globalno uzevši u obzir. Također, desetine hiljada ljudi širom svijeta su žrtve nasilja svaki dan. Procjenjuje se da je u 2012. godini zabilježeno oko 475000 smrti koje su rezultat ubistava. 60% ubijenih su bili muškarci u dobi 15-44 godine, što ubistva čini trećim vodećim uzrokom smrti za muškarce u ovoj životnoj dobi. Osim fizičkih ozljeda, zdravstvene posljedice nasilja uključuju invaliditet, depresiju, reproduktivne i fizičke zdravstvene probleme, visokorizična seksualna ponašanja, zloupotrebu alkohola i droga, bolesti srca, moždani udar, pojavu karcinoma, HIV/AIDS-a i niz drugih hroničnih i zaraznih bolesti, te preranu smrt. Nasilje ostavlja veliki trag na zdravstveni i pravosudni sistem, socijalnu zaštitu. Ono nanosi štetu ekonomiji gubitkom radne snage i kapitala, smanjenoj produktivnosti, te negativno utiče na gospodarski razvoj (Global Status Report on Violence Prevention, 2014).

Nasilje (kao i drugi oblici ponašanja) je kontekstualno određeno iz sociološke perspektive. To znači da se nasilje pojavljuje na određenom mjestu i u određeno vrijeme. Da bi se neki čin nasilja razumio, moraju se razmotriti određena pitanja koja su univerzalna za gotovo svaki oblik ponašanja: gdje i kada se nasilje dogodilo, ko su bili akteri, šta se zapravo dogodilo i zašto se to dogodilo, kakva je bila

reakcija na nasilje. Reakcije na nasilje mogu biti veoma različite, od osude do odobravanja. Kao forma reakcije na nasilje svakako je i umjetnost, posebno muzika.

Da li je heavy metal, posebno njegovi ekstremni žanrovi nasilan ili promoviše nasilje? U kontekstu nasilja na koncertima, heavy metal se ne izdvaja u odnosu na ostale muzičke pravce. Ali u kontekstu kritičke misli i fokusiranja na različite društvene fenomene, posebno na negativne pojave u društvu, njegova reakcija je itekako upečatljiva. Ako uzmemo u obzir tematiku koju ekstremni metal tekstovi obrađuju, efekat koji se ostavlja na publiku je snažan. Ukratko, govoreći o nasilju kao fenomenu, ekstremni metal koristi ekstreman i nasilan vokabular. U sociološkom smislu, koncept nasilja kroz prizmu ekstremne heavy metal scene ne problematizira ovaj fenomen u smislu odobravanja, propagiranja ili osude, mada artistički izražaj često asocira na podršku nasilju, već ukazuje na aktuelnost ovog fenomena u svim sferama u društvu, medijima, svakodnevnom životu. “Muzika je jedan od bitnih faktora oko kojeg mladi ljudi baziraju svoj identitet. Tekstovi ekstremnih metal bendova su uglavnom cenzurisani, obzirom da opisima ubistava ili silovanja izgledaju veoma prijeteći. Neuspjeh cenzora da razlikuju umjetnički izraz i doslovnu interpretaciju je u osnovi nerazumijevanja ekstremnog metala. Mnogi intervjuisani muzičari tvrde da tekstovi nisu namjenjeni za doslovno značenje, a mnogo manje da oni trebaju biti doslovno prevedeni ili da trebaju biti podsticaj za nasilno ponašanje” (Purcell, 2003: 382). Stavovi i izjave različitih agencija, komiteta i kritičara jesu da tekstovi modernih muzičkih pravaca imaju eksplicitnije sadržaje o seksu, drogama i nasilju. Po njima, sklonost ka heavy metal (posebno ekstremnoj) muzici, može biti značajan faktor za pojavu alijenacija, zloupotrebe droga, samoubistva, psihičkih poremećaja i rizičnih ponašanja. Iako nije poznato da niti jedna zvanična studija nije dokumentovala uzročno-posljedični odnos između heavy metal tekstova sa nasilničkim sadržajem i agresivnim ponašanjem, ipak se tvrdi da moderna muzika glorifikuje čin nasilja, što se neargumentovano prevodi kao nasilničko ponašanje i agresivan stav. To su opšteprihvaćene pretpostavke odnosa između muzike i nasilja, koje nisu potvrđene, ali otvaraju vrata predrasudama. Takve predrasude postoje, jer je svijet zabave, u našem slučaju muzika (posebno ekstremni žanrovi), veoma koristan poligon i dežurni krivac za navodnu pojavu nasilja, pri tome, ignorišući stvarne korelacije između nasilja i socijalnih pokazatelja poput pojave siromaštva, rasnih netrpeljivosti, šovinizma i sl. (Phillipov, 2012). “Neki nasilnički tekstovi opisuju izvršenja uznemirujućih, osvetoljubivih ili seksualnih fantazija. Mržnja prema drugim ljudima, prema ženama, kanibalizam teme su koje obiluju u takvim tekstovima. Tekstovi pjesama poput “Stripped, Raped and Strangled, Hammer Smashed Face ili Fucked With a Knife, ekstremnog metal benda Cannibal Corpse, sadrže zastrašujuće opise morbidnih nagona. Ovakvi tekstovi su posebno uznemirujući jer tumače “horor bajke” iz perspektive počinioaca” (Purcell, 2003: 101).

POJAM HEAVY METAL-A

Heavy metal kao muzički pravac pojavio se početkom 70-tih godina 20. vijeka iz šireg kulturološkog i socijalnog miljea rok muzike. Kao začetnici heavy metala, gotovo uvijek se spominju bendovi Black Sabbath, Led Zeppelin i Deep Purple. Postoje kontroverze oko “prava na pojam heavy metal”. Sa jedne strane postoje teorije koje “vlasništvo” nad tim pojmom ima Birmingenska scena, jer je heavy metal postao medij kojim je britanska mladež izražavala svoj stav u odnosu na dominantnu muzičku scenu, dok su druga mišljenja da se korijeni heavy metala nalaze u hippie pokretu, gdje “heavy” znači snažno/moćno, a “metal” predstavlja oprečne i buntovničke stavove i osjećaje (Wallach i sur., 2012). U oba slučaja, pojam je prepoznat kao poseban muzički žanr čiji su prvi istinski predstavnici najprije bend Judas Priest, zatim Iron Maiden u Britaniji, Dio u Sjedinjenim Američkim Državama, te Anvil u Kanadi. Neke od najupečatljivijih karakteristika heavy metala su: jak i čvrst ritam bubnjeva, distorzijske gitare, prepoznatljiv imidž, buntivnički duh i njemu svojstveni rituali. Najbitnije, tačnije najvidljivije obilježje heavy metala su njegovi fanovi, *metalheads*, osobe koje istinski slušaju ovu vrstu muzike, prisustvuju festivalima i koncertima, grade zajedničke veze, osjećaj pripadnosti i identitet.

Razvoj scene i kreiranje novih podžanrova oblikovali su današnju heavy metal scenu. Sve podžanrove je gotovo nemoguće prebrojati, jer progresivni i eksperimentalni talasi konstantno uvode novine u postojeći muzički milje. Sa sigurnošću se može reći da postoji više od stotinu heavy metal podžanrova

i veoma su prepoznatljivi, jer ih odlikuje velika posvećenost fanova širom svijeta, te osjećaj pripadnosti širem socijalnom kontekstu heavy metal zajednice. S druge strane, skoro uvijek ga je pratio negativan stav javnosti i osuda, pogotovo zbog specifičnog stava prema društvenoj zbilji i fenomenima koje kroz muziku analizira i ispoljava kroz identitet.

EKSTREMNI HEAVY METAL ŽANROVI

Razvoj heavy metal scene se odvijao u nekoliko pravaca, najprije u Britaniji, pojavom ekstremnijih bendova, poput benda Venom, ali se pojavljuju i novi podžanrovi. Najpoznatiji i najintrigantniji ekstremni podžanrovi su: thrash metal, death metal, black metal. Imanentno ovim podžanrovima jeste različitost u odnosu na mainstream heavy metal scenu i čest muzički radikalizam. Umjetnost predstavlja refleksiju društva, a ekstremni heavy metal žanrovi se najčešće bave mračnim refleksijama društva i njegove zbilje. Karakteristike ekstremnog metala se ogledaju u dosta jačem zvuku, više okultnom, mračnom i buntovnom izgledu članova benda, te na ukupnom dojmu kojim se nastoji “šokirati” javnost. Također, ova scena ukazuje na potrebu povratka izvornoj poruci heavy metala kao umjetničkog i buntovničkog načina izražavanja, koja se pojavom nekih drugih (“blažih”) podžanrova, izgubila. Albumi Venom-a *Welcome to Hell* i *Black Metal* su postali inspiracija novim generacijama bendova. (Phillipov, 2012).

Naravno, teško je pronaći prave modele i paradigme razumijevanja ekstremnih metal podžanrova, ako znamo da njihovi tekstovi obrađuju teme poput: nasilja, ubistava, patnje, uznemiravanja, ratova, mitologije, istorije, religije i antireligijskih stavova, terorizma, fašizma, rasizma, haosa, politike, korupcije, duševnih stanja, zagrobnog života, ljudskih slabosti i ljudskog ponašanja, teorija zavjere, smisla života i egzistencije, ekološke svijesti i sl. Kao fenomen, ekstremni metal predstavlja sinergiju različitih konceptualnih i vremenskih ishodišta koji su u konstantnom razvoju i ponovnoj konfiguraciji, ali sa postavljanjem gotovo identičnih pitanja o već pomenutim temama na artistički brutalan, bizaran, ciničan način u želji da budu kritički eksponirane. Ekstremna metal supkultura je svojom provokativnošću postala predmet mnogih kontroverzi, ali je ostala dosljedna u svojoj misiji promovisanja različitosti, prihvatanja drugačijeg i neprikosnovene brutalnosti u slanju poruka javnosti.

Thrash metal

Početkom 80-tih godina 20.vijeka u Sjedinjenim Američkim Državama pojavili su se bendovi Metallica i Slayer kao začetnici thrash i speed metal scene. Prvi album benda Metallica je nosio naziv “Kill 'Em All” (1983), a prvenac benda Slayer “Show No Mercy” (1983). Nešto kasnije su se pojavili Anthrax, Megadeth, Exodus, te u Njemačkoj Sodom, Kreator i Destruction, koji su i danas aktivni i popularni. Thrash metal karakteriše brža muzika u odnosu na klasični heavy metal, agresivnost, karakterističan vokal i dosta ozbiljniji pristup. Thrash metal se često poistovjećuje sa speed metalom, podžanrom koji je bio pod uticajem hard core punk bendova sa početka 80-tih godina 20.vijeka i kome su pridodati naboj i stil heavy metala. Thrash metal scena je izrasla u pokret koji je uveliko pridonosio globalnoj heavy metal sceni, posebno u stilskim inovacijama i zvuku (Philips and Cogan, 2009).

Thrash metal tekstovi konfrontiraju fanove i slušaoce sa socio-političkim problemima, koristeći antiutopijski jezik sa grubim tonom, napadajući i provocirajući norme, religiju, ekonomski i politički status quo, društvenu nepravdu, nasilje, zauzimajući kritičko-etički stav. Tekstovi uključuju tematiku građanske represije, eksploatacije, devijantnosti i alijenacije, egzekucija i eutanazije, nekontrolisanog tehnološkog napretka, nuklearnog rata i sukoba uopšte, političke i religijske korupcije, ljudske interakcije, nihilizma i dr. Thrash metal se posebno razvio u nekoliko regionalnih scena, gdje svaka ima određene specifikume i prepoznatljivosti. Najpoznatije regionalne thrash scene su: Bay Area thrash metal scena, New York and New Jersey thrash metal scena, Njemačka thrash metal scena i bthrash metal scena. Pored već pomenutih bendova, najpoznatiji predstavnici ove scene su: Testament; Overkill; Nuclear Assault; Metal Church; Annihilator; Artillery; Forbidden; Carnivore; Death Angel; Havok; Hiram; Powermad; Savatage; Tankard; Sepultura; Suicidal Tendencies; Voivod; Xentrix; Violence i Heathen. Bitno je istaći da gotovo svaki od thrash metal bendova ima, na neki svoj način prepoznatljivi stil. Thrash metal scena je uticala na pojavu novih podžanrova, iako je “old –school” thrash metal scena nastavila da egzistira i danas.

Death metal

Thrash metal je proizveo mnoge ekstremnije i radikalnije podžanrove. Pojavom Bendova Possessed i Death, otvorila su se vrata death metalu, jednom od najekstremnijih podžanrova heavy metal scene. Tačnije, death metal se pojavio sredinom 80-tih godina 20.vijek a kao ekstremnija i mračnija forma thrash metala pod uticajem bendova Kreator i Slayer, te pojavom bendova Possessed i Death, Morbid Angel i Obituary. Ovaj podžanr se gotovo istovremeno pojavio u Evropi i Americi. Albumi *Seven Churches* (1985) benda Possessed i *Scream, Bloody, Gore* (1987) benda Death, smatraju se prvim death metal albumima. Najpoznatija regionalna scena jeste floridska death metal scena smještena u gradu Tampa. Raniji death metal bendovi su imali dosta sličnosti sa prethodnicima, ali se vremenom, posebno razvojem audio tehnologija, ovaj podžanr potpuno formirao. Danas postoji dosta podžanrova death metala. Death metal je zasigurno jedan od popularnijih ekstremnih metal pravaca koji karakteriše brutalnost, nihilizam i buntovništvo (Phillipov, 2012). Kompleksnost ovog žanra se ogleda kako u growl vokalima, kompleksnijim muzičkim strukturama, brzom i intenzivnom ritmu, mračnoj tematici, satanizmu, antireligijskom stavu, hororu, okultizmu i mistici. Kasnije, tematika koju obrađuju death metal bendovi postaje dosta široka, te analizira i aktuelizira svjetske probleme i poretk e, nasilje, političke i socijalne probleme, mitologiju, istoriju, ratove i apokalipse, te koncepte individualne slobode. (Purcel, 2003). Osim već navedenih, u najpoznatije death metal bendove ubrajamo: Cannibal Corpse; Deicide; Carcass; Asphyx; Bolt Thrower; Pestilence; Massacre; Massacra; Bloodbath; Autopsy; Monstrosity; Grave; Nile; Six Feet Under; Immolation; Suffocation; Malevolent Creation; Unleashed; Sinister; Septic Flesh; Kataklysm i Dying Fetus.

Nešto kasnije, u Švedskoj se razvila melodic death metal ili melodeath scena. Korijene vuče iz novog talasa britanskog heavy metala. Utemeljitelji ovo žanra su bendovi: Nihilist, Carnage, Morbid i Grave Obscurity. Veliki doprinos uspostavljanju scene dao je ekstremni metal bend Bathory i britanski bend Carcass koji su melodični zvuk infiltrirali u klasični death metal. “Šta je švedski death metal? To je određen zvuk, osjećaj, to je način življenja kroz smrt. On je živ i aktuelan i danas.” (Ekeroth, 2011:14). Prvi talas melodeath bendova su bili bendovi: Dismember, Entombed, Grave i Unleashed. Tekstovi obrađuju teme kao u klasičnom death metalu, ali se bave i pitanjima čovjeka, melanholije, duševnih stanja i egzistencije. Dvije death metal scene su se pojavile u Štokholmu i Geteborgu. Geteborška melodic death metal scena je definisala ovaj žanr i učinila ga poznatim. Bendovi koji su ključni za razvoj geteborške scene su At the Gates, Dark Tranquility i In Flames. Suštinski, melodic death metal bendovi, posebno moderniji, postali su prihvatljiviji za širu publiku i komercijalno uspješniji od klasičnih death metal bendova. Drugi bendovi koji predstavljaju ovu scenu su: Arch Enemy, Hypocrisy, Soilwork, The Haunted, Edge of Sanity, Amon Amarth, Children of Bodom i dr.

Black metal

Prvi talas black metal bendova pojavio se 80-tih godina 20.vijek a, a odnosi se na muziku bendova kao što su Venom, Bathory i Hellhammer. Bendovi koji su začetnici ovog pravca, najprije Bathory, promovisali su satanističku i okultnu formu ovog pravca. Od svog nastanka, ali i renesanse koju je scena doživjela u 90-tim godinama 20.vijek a, black metal je ostao najprovokativniji izdanak heavy metala. Postojana, žestoka, originalna, konzervativna, buntovnička i revolucionarna black metal scena je i danas prepoznatljiva. Kombinacija filozofskih, spiritualnih kulturoloških i umjetničkih osobina, omogućila je da black metal nadilazi i svoje fascinantne kontroverze, te da postane jedan od najvažnijih oblika savremene muzike (Patterson, 2013). Karakteristike pravaca su intenzivna muzika, vokali koji vrište, poseban imidž i *corpse paint*, šminka koju koriste i umjetnici i fanovi za vrijeme koncerata. Bendovi Mayhem, Darkthrone, Emperor i Burzum su iskristalisali formu podžanra nastavljajući ideologiju satanizma, okultizma, često mizantropije, rasizma i nacizma. Za black metal scenu vežu se mnoge kontroverze i nasilnička ponašanja, poput ubistava, paljenja crkava od strane članova bendova i fanova. Black metal scena se razvila u mnogo podžanrova koji promovišu nordijsku mitologiju, folklore i ekološku svijest. Pravac se razvio u mnogo komercijalnih podžanrova, čemu su posebno doprinijeli bendovi Cradle of Filth i Dimmu Borgir. Pravac je doživio ekspanziju na svim kontinentima, ali je Skandinavija ostala kolijevka black metala. Pored navedenih, poznati black metal bendovi su: Immortal, Dissection, Gorgoroth, Enslaved, Satyricon, Dark Funeral, Marduk, Aggaloch, Watain i Naglfar.

POJAM NASILJA NA HEAVY METAL PORTALIMA

Fenomen nasilja je veoma kompleksan i širok pojam. Često se pojam nasilje, zamagljen i skriven među drugim pojmovima ne prepoznaje. Kao medij, muzika je veoma upečatljiv način za prenošenje poruka. Na web stranici <https://www.powerthesaurus.org/violence/synonyms> broj sinonima koji se odnose na riječ nasilje je 621. Neki od sinonima za nasilje su: divljaštvo, sila, svirepost, bijes, brutalnost, intenzitet, ozbiljnost, uvreda, žestina, buka, poremećaj, prisila, svirepost, bijes, agresija, divljina, prinuda, okrutnost, bjesnilo, nemir, poremećaj, prinuda, napad, pritisak, snaga, napad, destruktivnost, buka, moć, ograničenje, krvoproliće, grozota, sukob, terorizam, nevolja, nečovječnost, sodomija, ubojitost, pobuna i dr.

Postoji veliki broj baza podataka koje se odnose na heavy metal muziku i druge underground muzičke pravce. U najpoznatije i najposjećenije ubrajamo *Encyclopaedia Metallum-The Metal Archives* i *Spirit of Metal*. Najpoznatija web stranica sa heavy metal tekstovima pjesama jeste *Dark Lyrics*. U radu ćemo prikazati korištenje pojma nasilje (engl. Violence) i nasilan (engl. Violent), te pojmove brutalan (engl. Brutal) i brutalnost (engl. Brutality) kao dva oblika divljačkog nasilja i grozote (engl. Atrocity), izrazito okrutnog i zlobnog čina koji uključuje fizičko nasilje i ozljede. Prikazaćemo sinonime za pojam nasilja na navedenim web-portalima u odnosu na nazive bendova, albuma, pjesama i tematike koju obrađuju tekstovi, imena izdavačkih kuća, umjetničkih imena za muzičare, kako bismo odredili korištenje ovog pojma unutar heavy metal zajednice.

Encyclopaedia Metallum često nazivana i *The Metal Archives* je međunarodna baza podataka o heavy metal muzici. Osnovana je u 2002. godine u Montrealu u Kanadi i omogućava uvid u informacije o bendovima, diskografiji, sadrži logo motive bendova, tekstove, fotografije bendova, preglede i recenzije, izdavačke kuće, registrovane članove, forum. Pretraživanje je moguće vršiti alfabetski, prema zemlji porijekla benda, prema žanru i sl. Na stranici se nalazi 121696 registrovanih bendova, 97126 prihvaćenih recenzija, 648150 umjetnika od kojih je 40930 žene. Na stranici aktivan profil ima 337 493 člana tj. fan, od 429911 registrovanih članova. Ukupno, na stranici *Encyclopaedia Metallum* je registrovano 227739 albuma i 24224725 pjesama. (Dostupno na: <https://www.metal-archives.com/>)

Broj bendova koji u svom nazivu koriste pojam nasilje na ovom web-portalu je 81. Neki od naziva bendova su: Violence, Vio-lence, Act of Violence, Bloody Violence, Atomi Vionence, Hate and Violence, Domestic Violence, Human Violence, Morbid Violence, Inner Violence, Cult of Violence, Shadows of Violence, Ultra-Violence, Violence from Within. Broj albuma koji u svom nazivu imaju pojam nasilje je 507. Neki od naziva albuma su: Violence, A Lesson In Violence, Enjoy in Violence, Gods of Violence, Violence Unleashed, Maximum Violence, Violence for Violence, Mental Violence, Esoteric Violence, Within Violence, Fatal Violence, Ultimate Violence, Ritual Violence, Laughing Through Violence, The Origin of Violence, Seeds of Violence, Plague of Violence, Sounds of Violence, Violence and Force, Scenarios of Violence. Nazivi pjesama koji u svom nazivu asociraju na nasilje pojavljuju se 2733 puta. Nazivi pjesama koji sadrže tačno određen pojam nasilje se na ovom web-portalu pojavljuju 200 puta. Broj bendova koji u tekstovima obrađuju tematiku nasilja je 3207, a broj pjesama koje obrađuju tematiku nasilja je 11074. Broj umjetnika koji u svom umjetničkom imenu ili pseudonimu koriste pojam nasilje je 25. Neka od imena su: Chuck Violence, Clay Violence, Johnny Violence, La Violence, Mr. Violence i Eddie Vio-lence. Broj izdavačkih kuća koje u nazivu sadrže pojam nasilje je 19. Neke od njih su: Endless Violence Distribution; Filth and Violence; Music Violence Production; Psychic Violence Records i Supreme Violence Productions. Zajedno sa temom nasilja najčešće se tematiziraju: nasilnost, ubistva, smrt, pobuna, anarhija, društvena kritika, tama, psihički problemi, mentalno zdravlje, nasilni seks, nasilničke fantazije, politika, ludilo, ateizam, život, zlo, alkohol, kaos, religija, skepticizam, rat, istorija nasilja, socijalni problemi, osveta, droga, mržnja, agresivnost, pornografija, ksenofobija, unakaženost, pakao, nadrealizam, vanzemaljci, izumiranje, virusi, brutalnost, bijes, čovječanstvo, korupcija, crni humor, satanizam, život, patnja, blasfemija, okultizam, životni problemi, destrukcija, povrede, humor, mizantropija, teror i dr.

Pojam brutalan se na stranici <https://www.metal-archives.com/> u nazivu benda, koji uglavnom pripadaju ekstremnoj metal sceni, pojavljuje 109 puta. Neki od naziva bendova su: Brutal, Brutal Truth, Brutal Agresion, Brutal Agony, Brutal Assault, Brutal Corpse, Brutal Mutilation, Brutal

Sacrifice, Brutal Terror, Brutal War i Extreme Brutal Terror. Pojam brutalan se koristi u nazivu 292 albuma. Neki od naziva albuma su: Brutal Brutal Therapy, Brutal Mentality, Brutal Brain, Brutal Noise, Brutal Justice, Brutal Murder, Turbo Brutal, Life is Brutal, Keep It Brutal. Broj pjesama sa ovim nazivom iznosi 4059. Neki od naziva pjesama koje sadrže pojam brutal su Brutal Warning, Brutal Rights, Brutal Attack, Brutal Massacre, Brutal Way to Die. Broj umjetnika koji u svom umjetničkom imenu ili pseudonimu koriste pojam brutalan je 103. Neka od imena su: Brutal, Brutal Baby, Brutal Brian, Brutal Wolf, El Brutal, Brutal Ben, Steve Brutal Murray. Broj izdavačkih kuća koje u nazivu koriste pojam brutalan je 90. Neke od tih izdavačkih kuća su: Brutal Art Records, Brutal Combat Records, Brutal Future, Brutal Gear, Brutal Musick i Brutal Wave Records.

Broj bendova koji u nazivu imaju pojam brutalnost je 27. Neki od tih naziva su: Brutality, Endless Brutality, Mass Brutality, Of Brutality and Grace, Temple of Brutality, Visions of Brutality i Troops of Brutality. Broj albuma koji u nazivu imaju pojam brutalnost je 232. Neki od naziva albuma su: Brutality, Ritual Brutality, Live Brutality, Virtual Brutality, Extreme Brutality, Pure Brutality, Massive Brutality, Primordial Brutality, The Way of Brutality, State of Brutality i The Rise of Brutality. Broj pjesama koje u nazivu imaju tačno određen pojam brutalnost je 617. Izdavačkih kuća koje u nazivu imaju pojam brutalnost je 11. Neke od njih su: Blood and Brutality Records, Internal Brutality Records, Mid West Brutality i Icon of Brutality Records. Broj umjetnika koji u svom umjetničkom imenu ili pseudonimu koriste pojam brutalnost je 5. Zajedno sa temom brutalnosti i pojmom brutalan najčešće se tematizira ubijanje, ubistva, smrt, mržnja, krv, zloba, obmana, religija, ateizam, rat, sadizam, seksualnost, nasilje, emocije, život, bolest, kanibalizam, okultizam, agresivnost, tama, mržnja, horor, tehnologija, društvo, pokolji, zločini, uništenje, sakaćenje, holokaust, smisao života, silovanje, apokalipse, božanstva, ljudska priroda, društveni problemi, đavo, serijske ubice, humor, gađenje, modernost, bizarnost, perverzije, parodije i dr.

Pojam grozote u nazivu bendova na ovom web-portalu se pojavljuje 23 puta. Neki od naziva bendova su Atrocity, Atrocity Exhibition, Catatonic Atrocity, Human Atrocity, Mystic Atrocity, Acts of Atrocity. Broj albuma koji sadrže pojam grozota u svom nazivu je 72. Neki od naziva albuma su My Atrocity, Sophisticated Atrocity, Bestial Atrocity, Atrocity Divine. Broj pjesama koje u svom nazivu imaju pojam grozota je 310, a sa ovim pojmom se najčešće tematizira: mizantropija, smrt, satanizam, krvoproliće, devastacija, uništenje, patologija, bolest, nekrofilija, torture, skrnavljenje, brutalnost, rat, barbarizam, kulturne grozote, nihilizam, politika, tragedija, svjetske grozote i dr.

Spirit of Metal je web stranica, odnosno, online baza podataka o heavy metal bendovima. Osnovana je 2003. godine u Francuskoj i dostupna je na 8 jezika. Pored popisa i kratkog historijata bendova, ova stranica sadrži intervju, izvještaje, vijesti iz svijeta heavy metal muzike. Na stranicu je registrovano 99193 benda, 312718 albuma, 123 podžanra, 466076 umjetnika, 19663 audio zapisa, 99477 video zapisa, 26161 izdavačke kuće, 3429 lokacije. Spirit of Metal nudi mogućnost registracije članova i forum. (Dostupno na: <https://www.spirit-of-metal.com/en/>)

Broj bendova na ovom web-portalu koji u svom nazivu sadrže pojam nasilje je 74 a pojam nasilnost 75. Unutar thrash metal scene, broj bendova koji u nazivu imaju pojam nasilje i nasilnost je 51, a unutar death metal scene je 25 bendova. Broj bendova koji u nazivu imaju pojam brutalan ili brutalnost je 96. Broj bendova koji u svom nazivu imaju pojam grozota je 14. S tim u vezi, na ovom web-portalu dosta sadržaja aktuelizira koncept nasilja, iako u nazivu benda, albuma ili pjesme nema navedenog pojma.

Dark Lyrics je najpoznatija i najveća arhiva heavy metal tekstova pjesama. Na stranici se nalazi više od 13800 tekstova svih podžanrova i više od 4500 heavy metal bendova. Pretraživanje je moguće alfabetski, po nazivu benda, albuma ili pjesme. (Više na: <http://www.darklyrics.com/>)

Broj bendova koji u svom nazivu imaju pojam nasilje a koji imaju dostupne tekstove pjesama na ovom portalu je 5, a broj albuma koji u nazivu imaju pojam nasilje je 50. Broj pjesama koje u nazivu sadrže pojam nasilje je 266. U najpoznatije albume ekstremne metal scene koji u nazivu imaju pojam nasilje, a koji se nalaze na ovom web-portalu, su *Death Angel-The Ultra Violence*, *Massacra-Enjoy The Violence*, *Dying Fetus-Purification Through Violence*, *Onslaught-Sounds of Violence*, *Kreator-Gods*

of Violence. Pojam nasilan se u nazivima bendova spominje 3 puta, a u nazivima albuma 23 puta. U nazivima pjesama pojam nasilan se spominje 134 puta. Neke od poznatih pjesama koje u nazivu imaju pojam nasilan su *Warbringer-Remain Violent*, *Brutal Truth-Swift and Violent*, *Six Feet Under-Violent Slaughter*, *Obituary-Violent By Nature*, *Brutality-Violent Generation*, *Sacred Reich-Violent Solutions*, *Slayer-Violent Pacification*, *Cradle of Filth-Desire in Violent Overture*.

Pojam brutalan se spominje u nazivu 2 benda, 13 albuma i 25 pjesama. Neke od najpoznatijih pjesama u kojima se spominje pojam brutalan su *Asphyx-Death ... The Brutal Way*, *Deadlock-Brutal Romance*, *Exciter-Brutal Warning*, *Protector-Calle Brutal*. Kada je u pitanju broj bendova koji u nazivu imaju pojam brutalnost, on iznosi 2 a 8 albuma koji na ovom portalu imaju postavljene tekstove u nazivu sadrži ovaj pojam. Broj tekstova pjesama koje u nazivu sadrže pojam brutalnost je 30. U najpoznatije pjesme koje sadrže ovaj pojam spadaju *Kreator-Agents of Brutality*, *Kreator-Impossible Brutality*, *Terorrizer-Legcy of Brutality*, *Vendetta -Tremendous Brutality*.

Pojam grozote se nalazi u nazivu jednog benda koji svoje tekstove ima u ovoj arhivi a broj albuma koji sadrže navedeni pojam je 5. Broj naziva pjesama koje u nazivu imaju pojam grozota je 34. Neke od poznatijih pjesama ekstremne metal scene koje u nazivu sadrže pojam grozota su *Exodus-The Atrocity Exhibition*, *Slayer-Atrocity Vendor*, *Sophicide-The Art Of Atrocity*, *Dying Fetus-Devout Atrocity*, *Violence – Atrocity*.

ZAKLJUČAK

Kao što na osnovu analize heavy metal web-portala možemo primijetiti, koncept nasilja je aktualna tema unutar ekstremne heavy metal scene. Naravno, ova analiza jeste inicijalna, obzirom da se koncept nasilja dosta dublje analizira i više je prisutniji od analize web portala koji promovišu heavy metal muziku. Također, postoji dosta podžanrova, posebno crossover i eksperimentalnih, koji nisu predmet ove analize. Manifestacije nasilja su veoma različite, tako da konkretan pojam nasilja ne obuhvata cijeli fenomen. Nesumljivo da su heavy metal scenu obilježili određeni oblici nasilnog ponašanja od strane samih muzičara i poklonika. Ubistva, paljenje i sknavljenje vjerskih objekta, neredi i isključivost idu u prilog negativnom imidžu same scene. Mnogi sadržaji se cenzurišu, jer upućuju na nasilje. Međutim, i sam stav javnosti je pun predrasuda prema heavy metalu. Sve navedeno upućuje na to da je nezaobilazan i trnovit put kojim su prošli mnogi muzički, ali i drugi pokreti na svom putu sazrijevanja. Današnju heavy metal scenu, uključujući i ekstremnu, možemo smatrati ozbiljnom muzičkom scenom. Tematizirajući nasilje, heavy metal ukazuje na postojanje tog fenomena u društvu.

Odgov, socijalno učenje i proces socijalizacije, okruženje i kompleksna mješavina drugih faktora utiču na pojavu nasilja i agresivnosti. Argumenti da se forme nasilja oblikuju kroz oblike zabave i muziku, posebno ekstremnu, nisu utemeljene, jer mnoštvo osoba koje slušaju ovakvu muziku ili su joj izložene, ne ponašaju se nasilno. Etiketiranje ekstremnih muzičkih pravaca da su nasilni i da promovišu nasilje jeste način da se jednostavno izbjegnemo mnogo kompleksniji društveni problemi. Ekstremna heavy metal scena predstavlja stav i odgovor jedinstvene, individualističke i kohezivne manjine u odnosu na mainstream društvo koje je, samo po sebi, neostvareno i površno i kao takvo podložno mediokritetima i hipokriziji. Posljedice takvih društvenih određenja su daleko destruktivnija i štetnija od bilo kojeg umjetničkog oblika i njegove poruke. U tom smislu, zrelost heavy metala i njegovog specifičnog izražaja se i ogleda u njegovoj sposobnosti da problematizira postojanje ovakvih pojava u društvu, te na kritičkoj sposobnosti direktnog suočavanja sa realnošću, najčešće sa mračnom stvarnošću i ličnim pokušajem da se takva realnost razumije.

“Addicted to murdering, and never plan to stopping, Addicted to murdering, a violent way of living”

Six Feet Under – Murder Addiction

LITERATURA

1. Arnett, J. (1996). *Metalheads: Heavy Metal Music and Adolescent Alienation*. Boulder, Colorado, USA, Westview Press, Inc.
2. Bayer, G. (2009). *Heavy Metal Music in Britain*. Burlington, Ashgate Publishing
3. Bennet, A. (2001). *Cultures of popular music*. Buckingham, Philadelphia, Open University Press
4. Beste, P. (2008). *True Norwegian Black Metal: We Turn in The Night Consumed By Fire*. NY, USA, Vice Books
5. Bruce, S. and Yearley, S. (2006). *The Sage Dictionary Of Sociology*. London, Sage Publications Ltd.
6. Bryant, C. D., Peck, D. L.(2007). *21st Century Sociology*. Reference Handbook, London, Sage Publications Inc.
7. Christe, I. (2004). *Sound of the Beast: The Complete Headbanging History of Heavy Metal* Harper Collis e-books
8. Clinard, M. B. and Meier R. F. (2008). *Sociology of Deviant Behavior*. Belmont USA, Wadsworth
9. Ekeroth, D. (2008). *Swedish Death Metal*. Bazilon Points Books
10. Gelder, K. (2007). *Subcultures: Cultural Histories and Social Practise*. NY, Routledge
11. Giddens, A. (2009). *Sociology*. Cambridge, Polity Press
12. *Global Status Report on Violence Prevention*. (2014). WHO Library Cataloguing-in-Publication Data
13. Haenfler, R. (2014). *Subcultures: The Basics*. New York, Routledge
14. Johnson, B., Cloonan, M. (2009). *Dark Side of the Tune: Popular Music and Violence*. Burlington, USA, Ashgate Publishing Company
15. Kahn-Harris, K. (2007). *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge*. Oxford, Berg
16. Kendal, D. (2016). *Sociology in Our Times*. Boston, USA, Cengage Learning
17. Konow, D. (2002). *Bang your head: The rise and fall of heavy metal*. NY, Three rivers press
18. Malešević, S. (2010). *The Sociology of War and Violence*. Cambridge University Press
19. Moynihan M., Soderlind, D. (1998). *Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground*, USA, Feral House
20. Mudrian, A., Peel, J. (2004). *Choosing death: The improbable history of death metal and grind core*. CA, Feral House
21. Patterson, D. (2013). *Black metal: Evolution of the cult*. Port Townsend, WA, Feral House
22. Phillipov, M. (2012). *Death metal and Music Criticism*, Lexintin books, New York
23. Phillips W., and Cogan, B. (2009). *Encyclopedia of Heavy Metal Music*. Westport, CT, Greenwood Press
24. Purcell, J.N. (2012). *Death Metal Music: The Passion and Politics of a Subculture*. McFarland
25. Sharpe, G.J.. (2007). *Metal: The Definitive Guide : Heavy, NWOBH, Progressive, Thrash, Death, Black, Gothic, Doom, Nu*. Young Jawbone Press
26. Walser, R. (1993). *Running With The Devil: Power, Gender, and Madness in Heavy Metal Music*. USA, Wesleyan University Press
27. Wiederhorn, J., Turman, K. (2014). *Louder Than Hell: The Definitive Oral History of Metal*. It Books.
28. Weinstein, D. (2009). *Heavy Metal: The Music and Its Culture*. Perseus Books Group
29. Žižek, S. (2008). *O nasilju: šest pogleda sa strane*, Zagreb, Naklada Ljevak d.o.o.

Internet izvori:

<http://www.darklyrics.com/>

<https://www.metal-archives.com/>

<https://www.powerthesaurus.org/violence/synonyms>

<https://www.spirit-of-metal.com/en/>

<http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>

PHENOMEN VIOLENCE AND HEAVY METAL MUSIC

Summary

The world we live in is the world of great social, economical and political turbulence, the breakdown of social fabric, wars and conflicts, universal corruption and neglect, brutality and violence, which bring together a general feeling of life's uncertainty and fear. Heavy metal, as a musical direction and a cultural phenomenon, which is often controversial and rebellious, often uses the paradigm of social conscience, and with its view of reality through music texts and symbolic messages, the various aspects of life and the negative phenomena in society are actualized. Such an understanding of heavy metal scenes is often neglected. The reason lies in the fact that given for several decades (even from the very outset of this musical direction) there is concern among some theorists but also accepted public opinion that heavy metal promotes and glorifies violence and other deviations, all that without taking in consideration, sociologically speaking, its imaginative approach. Of course, treating many social phenomena and problems of today, heavy metal artists often do not soften their way of, realistically but also metaphorically, showing the crude reality of today and the context of the contemporary world. Using a comparative method, we will analyze the content of two heavy metal online portals and webs, Encyclopaedia Metallum, Spirit of Metal, metal lyrics archive Dark Lyrics and literature dealing with heavy metal scenes. The paper will discuss the most striking forms of violence spoken by heavy metal texts. The analysis will pay attention to the understanding of certain subgenres as well as the names of some heavy metal bands that actualize this phenomenon. Although almost all heavy metal genres actualize violence, the work will focus on extreme heavy metal subgenre.

Keywords: *violence, heavy metal, music texts, online portals and web sites, subgenre*

MEDIJSKO NASILJE

*Jovana Anđelković¹⁹¹, master pravnik
saradnik-demonstrator
Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu*

Apstrakt: Uloga medija na pojedinca i društvo je velika, te mediji moraju da prihvate odgovornost za ono što plasiraju javnosti. Dobre strane kritičkog i osuđujućeg izveštavanja o nasilju su neosporne, jer se na taj način skreće pažnja javnosti na nasilje, kao negativnu društvenu pojavu. Objektivnim, nepristrasnim informisanjem javnosti, vođeni profesionalnom etikom i sopstvenim moralnim zakonima mediji podižu svest o učestalosti nasilja i potrebe za institucionalnom reakcijom. Poslednjih godina zabeležen je trend pada profesionalnih standarda u novinarstvu, nepoštovanja načela medijske etike i visok nivo socijalne neodgovornosti novinara. U želji postizanja što većih rejtinga i tiraža, koji donose profit, sveprisutno je senzacionalističko izveštavanje o nasilju. Autor u radu ukazuje na pojedine primere izveštavanja o nasilju, koji nisu u skladu sa Kodeksom novinara i analizira pozitivno-pravni zakonski okvir Republike Srbije, standarde profesionalnog postupanja, regulatorna tela i mehanizme, koji treba da doprinesu istinitom, korektnom, na činjenicama baziranom izveštavanju o nasilju, uz poštovanje dostojanstva žrtve, zaštite dece i maloletnika od nasilnih sadržaja i prevenciji pojave nasilnih ponašanja. U radu se govori i o specifičnom vidu nasilja preko interneta ili elektronskom nasilju, koje može imati teške posledice i kome su najčešće izložena deca i adolescenti. Novinari treba da daju doprinos izgradnji društva koje ne toleriše nasilje, da delaju isključivo kao objektivni posmatrači, lišeni sopstvenih predrasuda, a prema svojim čitaocima, gledaocima i slušaocima moraju se ponašati odgovorno, korektno i profesionalno, štiteći integritet svoje profesije.

Ključne reči: Mediji, odgovornost, novinarska etika, posledice.

Pojam, uloga i značaj medija

„Pravdi je nasilje najgori protivnik”

Valtazar Bogišić

Mediji imaju veliku moć i uticaj na pojedinca, ali i na čitavo društvo. Sama reč medij, vodi poreklo od latinske reči „medium” i označava nešto što se nalazi u sredini ili što predstavlja sredinu. Medij je sredstvo komuniciranja, odnosno prenošenja informacija. Radi sveobuhvatnog sagledavanja, mediji se moraju posmatrati u kontekstu društvene uloge, koju imaju u savremenom svetu.

Uticaj medija na formiranje vrednosnih sudova pojedinca je veliki, te je objektivno i tačno informisanje, njihov osnovni zadatak. Mediji zadovoljavaju potrebe čoveka da bude obavešten o važnim društvenim procesima i događajima, pa je njihov pozitivan uticaj izuzetno značajan, omogućavaju sticanje znanja, razvoj stvaralačkih sposobnosti, i podstiču kreativnost ljudskih individua. Oni imaju i važan politički značaj zbog svoje uloge koje imaju za razvoj demokratije i demokratskog društva, vršeći kontrolnu funkciju nad ponašanjima institucija javne vlasti i pojedinaca koji ih obavljaju. (Dimitrijević, Vučković, 2011) Demokratsko društvo, koje teži napretku, mora osigurati medijske slobode.

---

¹⁹¹ jovana@prafak.ni.ac.rs

U teoriji postoje različita mišljenja o funkcijama medija u društvu. Autori Rus-Mol i Zagorac-Keršer (2005), ističu sledeće funkcije medija:

- Informacija (povećanje opšte informisanosti građana i davanje kvalitetnijih informacija u cilju boljeg odlučivanja o najvažnijim pitanjima zajednice);
- Artikulacija (oblikovanje i postavljanje problema u realne i vidljive okvire u kojima ih javnost može opažati);
- Agenda Setting (uspostavljanje prioriteta u tretmanu društvenih tema, te stavljanje istih na mesta gde se oni trebaju rešiti, stavljanje tema i problema pred javnost, ali i onih koji ih moraju rešavati bez odlaganja);
- Kritika i kontrola (omogućiti da se ništa ne sakrije od javnosti, nadzirati vlast, politiku, bisnis i sve nosioce vlasti);
- Zabava;
- Obrazovanje (mediji su sve više u službi edukacije, jer upotrebom medija stiču se mnoga opšta znanja, oni mogu imati poseban obrazovni karakter preko posebnih edukativnih programa, koji se bave naukom i istraživanjem);
- Socijalizacija;
- Integracija (mediji na mnoge načine spajaju ljude, kulture, ideje, vere).

Uloga medija posebno je važna u prevenciji pojave nasilnih ponašanja, odnosno delikta sa elementima nasilja, jer samim izveštavanjem o nasilju, kao negativnoj društvenoj pojavi, zauzimanjem jasnog stava i osuđivačke pozicije u odnosu na nasilje, šalje se jasna poruka da je ono neprihvatljivo u bilo kom vidu i obliku. Posebno je važno medijsko izveštavanje o slučajevima nasilja u porodici, jer se time težište prebacuje sa pojedinca na društvo i šalje poruka svim žrtvama nasilja da nisu same i da treba da zatraže pomoć, a ne da trpe nasilje.

Postoje različite teorijske koncepcije i istraživanja o uticaju nasilnih sadržaja u medijima, na pojavu i ispoljavanja agresivnog ponašanja.

Prema teoriji o navikavanju konstantna konzumacija nasilnih medijskih sadržaja kod korisnika medija smanjuje sposobnost empatije, odnosno saosećanje sa žrtvama nasilja, a dalje se nasilje počinje doživljavati kao normalno, svakodnevno ponašanje i adekvatan način da se konflikt reši. Zapravo, na ovaj način, se povećava tolerancija prema nasilju i smanjuje prag ograničavanja da i sami postanemo nasilni. (Kunczik, Zipfel, 1998)

Kakva će interakcija biti uspostavljena između mas medija i pojedinaca, da li će ona biti pozitivna ili negativna, najviše zavisi od osobina ličnosti. Kod ličnosti koje su sugestibilnije, odnosno podložnije uticajima, kao što su deca, maloletnici, lica psihički i emocionalno nestabilna i sl, postoji veća šansa da takav sadržaj utiče na eventualno devijantno ili delikventno ponašanje, jer se smatra da se sugestibilne osobe lako identifikuju sa junacima mas medija, imitirajući svako njihovo, pa i nasilno ponašanje. (Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, 2009)

Pravna i profesionalna pravila izveštavanja medija o nasilju

Zakon o javnom informisanju i medijima Republike Srbije definiše medij, kao sredstvo javnog obaveštavanja koje rečima, slikom, odnosno zvukom prenosi urednički oblikovane informacije, ideje, mišljenja i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Ovaj zakon pod medijem naročito podrazumeva dnevne i periodične novine, servis, novinske agencije, radio-program, televizijski program i elektronska izdanja tih medija, kao i samostalna elektronska izdanja (uređivački oblikovane internet stranice ili internet portali), a koji su registrovani u Registru medija, u skladu sa zakonom.

Na oblast medijskog izveštavanja o različitim pojavnim oblicima nasilja, mogu se direktno i indirektno primeniti niz zakonskih odredaba, ali i odredaba Kodeksa profesionalne etike novinara.

Polazeći od osnovnih načela proklamovanih u Ustavu Republike Srbije, ljudsko dostojanstvo je neprikosnovo i svi su dužni da ga poštuju i štite, te svako ima pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako time ne krši prava drugih zajemčena Ustavom. U okviru načela slobode medija, Ustavom je propisano da u Republici Srbiji nema cenzure, te da nadležni sud može sprečiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obaveštavanja, samo ukoliko je to u demokratskom društvu neophodno radi sprečavanja pozivanja na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog poretka ili narušavanje teritorijalnog

integriteta Republike Srbije, sprečavanje propagiranja rata ili podstrekavanja na neposredno nasilje ili radi sprečavanja zagovaranja rasne, nacionalne ili verske mržnje, kojom se podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.

Zakonom o javnom informisanju i medijima, propisano je da je dostojanstvo ličnosti (čast, ugled, odnosno pijetet) lica na koje se odnosi informacija pravno zaštićeno i da objavljivanje informacija kojima se vrši povreda časti, ugleda ili pijeteta, odnosno koje lice pokazuje u lažnom svetlu pripisivanjem osobina ili svojstava koje ima, nije dopušteno, ako interes za objavljivanje informacije ne preteže nad interesom zaštite dostojanstva i prava na autentičnost, a naročito ako se time ne doprinosi javnoj raspravi o pojavi, događaju ili ličnosti na koju se informacija odnosi. Zakonom je izričito pripisano da se prikazom ili opisom scene nasilja u mediju ili medijskom sadržaju ne sme povrediti dostojanstvo žrtve, koja je pretrpela nasilje.

Važne norme pomenutog zakona, čije je poštovanje od značaja za prevenciju nasilja, jesu i norme koje se odnose na poštovanje privatnog života i ličnih zapisa. Informacije iz privatnog života, odnosno lični zapis (pismo, dnevnik, zabeleška, digitalni zapis i sl.), zapis lika (fotografski, crtani, filmski, video, digitalni i sl.) ne mogu se objaviti bez pristanka lica čijeg se privatnog života konkretna informacija tiče, odnosno lica čije reči, lik, odnosno glas sadrži, ukoliko se pri objavljivanju može zaključiti koje je to lice. Ovakve informacije ne mogu biti objavljene bez pristanka onog, na koga se odnose, a pristanak je potreban za svako ponovljeno objavljivanje.

U cilju zaštite slobodnog razvoja ličnosti maloletnika, mora se voditi računa da sadržaj medija i način distribucije medija ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika, te se maloletnik ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja može da povredi njegovo pravo ili interes.

Pomenutim propisom nalaže se poštovanje pretpostavke nevinosti, po kojoj se u medijima niko ne može označiti, kao učinilac kažnjivog dela, odnosno oglasiti krivim ili odgovornim pre pravnosnažnosti odluke suda.

Zabranjen je govor mržnje, odnosno propisano je da se idejama, mišljenjem i informacijama, koje se objavljuju u medijima ne sme podsticati diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, polu, seksualne opredeljenosti ili drugog ličnog svojstva, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo.

Medijska izveštavanja i prakse, pored zakonom ustanovljenih pravila, bi trebalo da budu u skladu i sa etičkim standardima profesionalnog postupanja, sadržanim u novinarskim kodeksima. Na taj način štiti se ugled profesije, ali i afirmišu sopstveni moralni zakoni medijskih radnika. Pravo je novinara da odbije da izvrši nalog urednika, ukoliko bi se postupanjem u skladu sa tim nalogom kršio propis, pravila struke i etika novinarske profesije.

Udruženje novinara Srbije (UNS) i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) sačinili su i usvojili 2006. godine Kodeks novinara Srbije, koji je 2013. godine dopunjen odredbama o sprečavanju korupcije i sukobu interesa. U Kodeksu su detaljno razrađeni standardi profesionalnog postupanja novinara, u kome se javnost (čitaoci, gledaoci, slušaoci) i njihovo pravo na tačno, objektivno, potpuno i blagovremeno izveštavanje stavljaju u prvi plan. Novinar je prvenstveno odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. On tu svoju odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, Vlade i drugih državnih organa.

Pravo je medija da imaju različite uređivačke koncepte, ali je obaveza novinara i urednika da prave jasnu razliku između činjenica koje prenose, komentara, pretpostavki i nagađanja.

Prema odredbama Kodeksa, novinar je dužan da se suprostavi svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja. Novinarska profesija je nespojiva sa širenjem bilo koje vrste: polnih, rodnih, etničkih, rasnih, socijalnih ili verskih stereotipa, te predrasude koje novinari imaju privatno ne smeju da budu emitovane, odnosno objavljene, ni otvoreno, ni prikriveno.

U Kodeksu su date i smernice koje se odnose na poštovanje pretpostavke nevinosti, po kojima su mediji dužni da poštuju pretpostavku nevinosti i da štite privatnost i identitet osumnjičenog ili počinioca, čak i u slučaju priznanja krivice, a da zaštita identiteta i privatnosti podrazumeva zaštitu imena (označavanje osumnjičenog inicijalima), ali i zaštitu drugih podataka, koji bi mogli da upute na njegov identitet (fotografija, adresa, opis izgleda, bračno stanje, socijalni status, pripadnost nekoj grupi, imena suseda, rođaka i prijatelja).

Pripadnost određenoj etničkoj, političkoj, ideološkoj, ili nekoj drugoj grupi, kao i bračno stanje, versko opredeljenje, društveno poreklo, navodi se samo u slučajevima, kada je taj podatak neophodan za puno razumevanje konteksta događaja o kojem se izveštava. Novinari moraju da izbegavaju fraze koje imaju šovinističke, seksističke, ili na bilo koji drugi način diskriminatorne konotacije (na primer „pripadnica lepšeg pola”, „pripadnik jačeg pola”, „crnogorska lenjost”, i tome slično).

U odnosu prema izvorima informisanja, novinar nikada ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi, njihovo neznanje ili nedovoljnu sposobnost rasuđivanja, jer oni od kojih se dobijaju informacije nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave mogu da imaju po njih lično, i po ljude o kojima govore. Iz tog razloga novinar je uvek dužan da svom poslu pristupa sa dužnom profesionalnom pažnjom.

Novinari ne smeju radi atraktivnosti svojih tekstova i priloga, da podstiču neutemeljene strahove i nade među čitaocima, gledaocima i slušaocima.

Kodeks sadrži i odredbe o zaštiti dece i maloletnika i predviđa da je novinaru zabranjeno da koristi neprimerene, uznemiravajuće, pornografske i sve druge sadržaje, koji mogu da imaju štetan uticaj na decu. Maloletnici se, po pravilu, mogu intervjuisati jedino u prisustvu ili uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja. Novinar je obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom.

Odredbe Kodeksa koje se direktno odnose na nasilje u medijima predviđaju da novinari i urednici treba da izbegavaju spekulacije i prenošenje nedovoljno poverljivih stavova u izveštavanju o nesrećama i tragedijama u kojima ima stradalih ili u kojima su teško pogođeni materijalni i drugi interesi građana. U izveštavanju o događajima koji uključuju lični bol i šok, novinar je dužan da svoja pitanja prilagodi, tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije, a fotografi i snimatelji su dužni, da se prilikom fotografisanja žrtava nesreća i zločina, ophode sa obzirom i saosećanjem.

Kodeksom je predviđeno poštovanje privatnosti, dostojanstva i integriteta ljudi o kojima se piše, uz izvesna ograničenja, kada se radi o javnim ličnostima, a posebno o nosiocima javnih funkcija. Javne ličnosti su izborom svog zanimanja, dozvolile medijima veći upliv u svoje privatne živote, međutim to ne znači da mediji mogu da krše njihovo pravo na privatnost, bez ikakvog razloga i objašnjenja. Podaci iz njihovog privatnog života, objavljuju se samo ukoliko je to u interesu javnosti, odnosno ukoliko imaju direktne posledice na više ljudi, ukoliko su u suprotnosti sa duhom funkcije koju ta ličnost obavlja, ili idejama koje javno zastupa.

Građaninima su na raspolaganju dva regulatorna tela, kojima se mogu obratiti, ukoliko smatraju da su prekršeni standardi profesionalnog izveštavanja- Savet za štampu i Regulatorno telo za elektronske medije (REM), koje je sukcesor Republičke radiodifuzne agencije (RRA).

Udruženje novinara Srbije, osnovalo je i Sud časti, samostalni organ koji odlučuje o predstavkama podnetih protiv članova UNS-a, koji ne poštuju Kodeks novinara Srbije. Sud časti pokreće postupak samoinicijativno, na osnovu predstavlki drugih organa UNS-a, pojedinih članova, kao i na predlog fizičkih i pravnih lica izvan UNS-a, koji smatraju da su oštećeni novinarskim postupanjem, koje nije u skladu sa Kodeksom novinara (ne raspravlja o anonimnim predstavkama). Za povredu Kodeksa novinara Srbije, članu Udruženja novinara mogu se izreći: opomena, javna kritika koja se objavljuje na internet strani Udruženja novinara Srbije, privremeno isključenje iz članstva od godinu dana ili trajno isključenje iz članstva, o čemu se obaveštavaju članstvo i javnost.

Savet za štampu je nezavisno samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih i onlajn medija, novinskih agencija i profesionalne novinare. On je osnovan da bi pratio poštovanje odredaba Kodeksa novinara Srbije i rešavao žalbe pojedinaca i institucija na sadržaje medija. Savet ima pravo da izriče javne opomene zbog kršenja etičkih standarda predviđenih Kodeksom, a bavi se i edukacijom o načinu postupanja u skladu sa Kodeksom novinara. O žalbama odlučuje Komisija za žalbe u roku od 45 dana od dana prijema žalbe. Pravo da podnese žalbu ima: svaki pojedinac, organizacija ili institucija, koji su direktno pogođeni objavljenim sadržajem na koji se žale (ukoliko se žalba podnosi u nečije ime, mora se obezbediti pisana saglasnost te osobe). U ime maloletnog deteta žalbu mogu da podnesu roditelji ili staratelji deteta ili neko treći uz pisanu saglasnost roditelja, odnosno staratelja. Ukoliko, pak objavljeni sadržaj povređuje prava određene grupe ljudi, žalbu može da podnese organizacija, koja se bavi zaštitom ljudskih prava. Pravo da podnese žalbu ima i svaki član Komisije za žalbe. Žalba se može podneti na tekstove i fotografije objavljene u dnevnoj i periodičnoj štampi, na njihovim veb-sajtovima, kao i na informativnim portalima i novinskim agencijama.

Potrebno je naglasiti da se žalba može podneti i na pisma i komentare čitalaca, što znači da je obaveza novinara i urednika, da ne dozvole bilo koji komentar neprimerene sadržine. Žalba se ne može podneti na sadržaje štampanih medija od čijeg je objavljivanja prošlo više od tri meseca, dok se žalba na sadržaje onlajn medija može podneti sve dok su ti sadržaji dostupni javnosti.

Zakonom o elektronskim medijima, predviđeno je da je obaveza pružalaca medijskih usluge, u odnosu na svoj programski sadržaj, između ostalog, dužnost da ne pružaju programske sadržaje koji ističu i podržavaju narkomaniju, nasilje, kriminalno ili drugo nedozvoljeno ponašanje, kao i sadržaje koji zloupotrebljavaju lakovernost gledalaca i slušalaca. Regulatorno telo za elektronske medije se stara da se u svim programskim sadržajima poštuje dostojanstvo ličnosti i ljudska prava, a naročito je dužno da se stara da se ne prikazuje ponižavajuće postupanje, scene nasilja i mučenja, osim ako za to postoji programsko i umetničko opravdanje. Regulatorno telo ima nadležnost za izricanje opomene, upozorenja, privremene zabrane objavljivanja programskog sadržaja (u trajanju od 30 dana od dana konačnosti rešenja o izricanju te mere) i oduzimanje dozvole za emitovanje programskog sadržaja. U postupku pred Regulatornim telom, primenjuju se odredbe Zakona o opštem upravnom postupku, ukoliko Zakonom o elektronskim medijima, nije drugačije predviđeno. Protiv konačnog rešenja Regulatornog tela, može se pokrenuti upravni spor u roku od 30 dana od dana dostavljanja rešenja.

Savet Regulatornog tela za elektronske medije, doneo je 2015. godine, Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga. Pravilnikom je između ostalog predviđeno da je pružalac medijske usluge dužan da informacije o tragičnom događaju objavljuje bez senzacionalizma i uz poštovanje privatnosti i dostojanstva žrtve takvog događaja, žrtvinih srodnika ili drugih žrtvi bliskih lica. Zabranjeno je da se na neprimeren način spekuliše o uzroku, toku i posledicama tragičnog događaja, broju žrtava tragičnog događaja, njihovom identitetu i njihovom stanju nakon događaja. Ukoliko se u emisiji govori o tragičnom događaju, koji više nije aktuelan, takav događaj se mora predstaviti javnosti, na način koji kod žrtve i njenih srodnika ili drugih bliskih lica neće izazvati nepotrebnu patnju.

Od međunarodnih dokumenata, koji su od značaja za profesionalno i etično izveštavanje medija, treba pomenuti: Deklaraciju o principima postupanja novinara, Preporuku br. R (97) 21 o medijima i promovisanju kulture tolerancije i Preporuku br. R (97) 20 o govoru mržnje Komiteta ministara Saveta Evrope, Preporuke i smernice Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, kao i Deklaraciju o pravima i obavezama novinara (Minhenska deklaracija).

Od značaja za kritičko sagledavanje medijskih sadržaja je razvoj i podsticanje medijske pismenosti, što zapravo podrazumeva podršku edukativnim aktivnostima s krajnjim ciljem omogućavanja publici da analitički pristupa medijskim sadržajima kako bi prepoznala sadržaje koji nisu u skladu sa profesionalnom etikom i da u tom pogledu artikuliše svoje zahteve prema medijima. U tom slučaju očekivani rezultat je unapređenje kvaliteta medijskog sadržaja, koji bi u većoj meri bio vođen interesima javnosti, nego interesima određenih užih interesnih grupa. (Halilović, Džihana, 2012)

Kritički osvrt na medijsko izveštavanje o nasilju

Analizom medijskih sadržaja u Republici Srbiji, u kojima je izveštavano o različitim pojavnim oblicima nasilja, mogu se izdvojiti i istaći neke dobre medijske prakse, ali i kritikovati mnogobrojni medijski sadržaji, u kojima je na neprimeren način izveštavano o nasilju, kojima se podstiče diskriminacija, govor mržnje, krši pretpostavka nevinosti, ne pruža adekvatna zaštita žrtvama, deci maloletnim licima i grubo vređa dostojanstvo žrtve.

U velikom broju slučajeva, mediji su profesionalno izveštavali o deliktima sa elementima nasilja, vođeni činjenicama i jasnom porukom da je nasilje u svakom obliku nedopustivo i da se mora osuditi. Konsultovanje stručnjaka različitih profila, koji iz ugla svoje profesije govore o nasilju, žrtvama, počiniocima, uzrocima, kao i merama koje treba preduzeti u pravcu adekvatne društvene reakcije, pokazuje da mediji shvataju svoju ulogu u formiranju stavova javnog mnjenja.

Posebno treba pohvaliti specijalne medijske proizvode koji su bili isključivo posvećeni nasilju, odnosno otkrivanju uzroka, oblika, vrsta nasilja, kao i adekvatnih modela za prevenciju nasilnih ponašanja. Jedna od takvih emisija je Studio znanja, čija je tema bila nasilje, koja je emitovana na Radio televiziji Srbije (23.02.2018.), sa eminentnim stručnjacima različitih profila, koji su bili pozvani da govore o nasilju, potom emisija Upitnik, sa temom „Eksplozija nasilja nad ženama” (02.06.2015.). Na televiziji N1 emitovano je više tematskih emisija i razgovora posvećenih sprečavanju nasilja:

„Nasilje nad ženama i prevencija” (17.7.2017.), „N1 direktno o problemu vršnjačkog nasilja” (10.11.2017.).

U štampanim medijima, takođe postoje izuzetno dobri tekstovi, koji alarmiraju i opominju institucionalni državni aparat, da adekvatno reaguje, sankcionišući nasilje, a ne zatvarajući oči pred njim. Jedan od takvih članaka objavljen je u nedeljniku *Vreme*, pod nazivom „Dok država ćuti”, (*Vreme*, 21. 04. 2016.), u kome se zaključuje da država ne pridaje dovoljno važnosti problemu nasilja u porodici i postavlja pitanje „ukoliko političari svakog dana pozivaju žene da prijave nasilje, a društvo ne odgovara, koja se poruka šalje žrtvama”? Nedeljnik *Vreme*, imao je i nekoliko štampanih dodataka, u okviru projekta „Vreme protiv nasilja”, koji su bili isključivo posvećeni različitim vrstama nasilja i u kojima je o nasilju izveštavano na jedan ispravan, sveobuhvatan i etičan način. Tema jednog od pomenutih dodataka nedeljnika *Vreme*, bila je i silovanje u ratu, pod nazivom „Nevidljivi ožiljci u ime krvi i tla- mučene, osramoćene, zaboravljene, žrtve ratnih silovanja” (*Vreme*, 13.11.2015.), u kome je na jedan objektivan način, sa velikim prekorom pisano o strahoti koju su preživjele, žene žrtve silovanja u ratu, bez obzira na nacionalnost, jer isti užas preživjele su nevine žrtve i Srkinje i Albanke, Hrvatice, Bosanke. Poruka teksta je jasna, rat nikome ništa dobro nije doneo, zločini i nasilje ne poznaju nacionalnost i ne smeju se ponoviti.

Nažalost, pored dobrih primera novinarske prakse, postoji veliki broj slučajeva neadekvatnog izveštavanja o nasilju, koje je suprotno odredbama Kodeksa novinarske etike, na osnovu kojih se može steći utisak da medijski radnici zaboravljaju svoju socijalnu odgovornost i ulogu ili je jednostavno namerno ostavljaju po strani, u želji za sticanjem većeg profita.

Najčešći slučajevi neetičnog izveštavanja su slučajevi nasilja u porodici, u kojima se iznose užasni detalji tragedija, o kojima, pritom, javnost nema interes da zna, a zanemaruje analiza uzroka nasilja, jasna osuda, kao i neke vrste smernica, koje bi potencijalnoj žrtvi mogle da pomognu.

U velikom broju slučajeva, u novinarskim priložima i tekstovima, provlači se neka vrsta nedopustivog opravdanja za nasilje. Takvi su sledeći naslovi: „Bili su najlepši par, a onda je usledio šok-ubistvo zbog ljubomore” (*Blic*, 04.01.2018.). U ovom tekstu, medijski radnik, prenosi mišljenje nepoznatog meštana mesta odakle je potencijalni osumnjičeni i navodi da je izvesni meštanin, koji navodno dobro poznaje mladića, koji je izvršio ubistvo, rekao da se radi o mladiću iz situirane porodice i da može da poveruje da je on izvršio ubistvo, „samo ako se napio, pa nije znao šta radi”. Sledeći naslov i tekst, pod nazivom „Od straha živela u šupi- sin na smrt pretukao majku kad je ušla u kuću, pa lagao da je umrla prirodnom smrću” (*Blic*, 19.04.2018.), do detalja, opisuje svirep zločin, (obrazlaže se da je žrtva doživela prelom rebara, povrede grudnog koša, nagnječenje bubrega), a kao uzrok za zločin navodi se alkohol.

List Alo, objavio je tekst o slučaju porodičnog nasilja, koje se dogodilo u inostranstvu „Horor- ubio majku, pa joj pojeo srce, jer mu nije dala hranu”. (*Alo*, 01.09. 2017.). Ovaj članak, počinje sledećom rečenicom „Besan i pijan mladić, izvadio je majci srce, pa ga pojeo sa biberom i čilijem”.

U članku pod nazivom „Brutalno ubistvo u vagonu- otkriveno ko je žena ubijena kocem” (*Blic*, 02. 08. 2017.), otkriva se da je žrtva, u konkretnom slučaju, bila prostitutka i izlaže se o njenom načinu života, te se na taj način relativizuje zločin, a težište članka stavlja na moral, odnosno nemoral žrtve.

Članak pod nazivom „Obezglavljeno telo hirurga letelo 50 metara do sledeće bandere” (*Alo*, 26.04.2018.), još jedan je od mnogobrojnih primera neetičnog izveštavanja o tragediji. Pored svega, u članku su, suprotno svim profesionalnim standardima, objavljene fotografije supruge i dece žrtve.

U tekstu sa naslovom „Zadavio devojkicu pred bebom” (*Kurir*, 27.12.2012.), novinari „romantiziraju” zločin i članak završavaju rečima „Posle ubistva je celu noć gledao čerku kako spava, ujutru je nahranio i otišao”.

Pomenuti primeri medijskih proizvoda, relativizuju nasilje i šalju pogrešnu sliku u javnost, da je ono dopušteno, ukoliko za to postoji razlog, ljubomora, novac, alkohol. Takođe, iznose se senzacionalistički detalji o zločinu, o kojima javnost nema potrebe da zna i najgrublje povređuje dostojanstvo žrtava.

U velikom broju slučajeva medijskog izveštavanja, nije poštovana pretpostavka nevinosti. Takođe, čest je slučaj da je u slučajevima nasilja, otkriven identitet žrtve, usled čega postoji mogućnost da dođe do njene sekundarne viktimizacije. Postoje slučajevi u kojima je pomenuto mesto prebivališta ili boravišta osumnjičenog ili žrtve ili određeni detalji, na osnovu kojih se žrtva ili osumnjičeni mogu identifikovati, što takođe nije u skladu sa novinarskom etikom, jer se mora voditi računa o žrtvi, a

osumnjčeni, koliko god delovalo očigledno da je kriv u konkretnom trenutku, nije kriv, sve dok se to ne dokaže u sudskom postupku.

Kada je izvesno lice osuđeno, sasvim je u redu da mediji navedu njegov identitet, puno ime i prezime, kao vid javne osude za delo za koje je lice osuđeno. Međutim, to nikako ne daje za pravo, da se objavljuje identitet supružnika, dece ili ostalih srodnika osuđenog lica.

Od izuzetnog značaja za prevenciju nasilja je medijsko izveštavanje o epilogima sudskih procesa za slučajeve nasilja, posebno onih u kojima su nasilnici adekvatno kažnjeni za delo koje su počinili. Na taj način šalje se jasna poruka javnosti, da je nasilje nedopustivo u savremenom društvu i jača poverenje u institucije sistema. Ovo je posebno važno za slučajeve porodičnog nasilja, jer uliva sigurnost žrtvama nasilja, koje se boje nasilnika i ohrabruje ih da prijave nasilje, sa verom da će institucije adekvatno reagovati i zaštititi ih.

Otkad je osnovan Savet za štampu 2009. godine, nije podnet veliki broj žalbi na povrede odredaba Kodeksa novinara, što pokazuje činjenicu da građani nisu dovoljno informisani, najpre o sadržini samog Kodeksa, ali i postojanju i nadležnosti Saveta za štampu. Zanimljivo je broj žalbi na neetično izveštavanje o porodičnom nasilju. Posebno zabrinjava činjenica, da svaki član Saveta za štampu, ima pravo da podnese žalbu na kršenje odredaba Kodeksa, a da su to svoje pravo članovi iskoristili u vrlo malom broju slučajeva. Jedna od žalbi, koja je podneta Savetu za štampu, od strane udruženja Centra za prava deteta, odnosila se na članke objavljene u dnevnom listu Blic, pod naslovima „Pretukli mladića na smrt, jer nisu hteli da se njihova rođaka uda za njega” (Blic, 19.03.2013.) i „U Bečeju sahranjen Ervin Bilicki, otac skočio u grob za ubijenim sinom” (Blic, 21.03.2013.) U žalbi se navodi da je Zakonom o javnom informisanju i medijima, propisano niz odredaba koje se odnose na zaštitu prava maloletnika, i da je prekršen član 16. Konvencije o pravima deteta, kojom se štiti pravo na privatnost deteta, njegove porodice, doma i prepiske, a koju je Republika Srbija ratifikovala, a da je objavljivanjem fotografije deteta u kovčegu, najgrublje pogažena profesionalnost u izveštavanju. Komisija za žalbe, Saveta za štampu, donela je odluku, da su u konkretnom slučaju prekršene odredbe Kodeksa novinara, koje novinarima zabranjuju da „koriste neprimerene, uznemiravajuće, pornografske i druge sadržaje, koji mogu imati štetan uticaj na decu”, odnosno po kojima su novinari dužni da „poštuju i štite prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa” i naložila uredništvu dnevnog lista Blic, da objavi ovu odluku.

U žalbi koju su članovi porodice žrtve koja je izvršila samoubistvo podneli Savetu za štampu, a povodom članka objavljenog u dnevnom listu Kurir „Užas na Banjici, žena se zapalila pred decom i prolaznicima”, (Kurir, 24. 07. 2013.). Komisija Saveta za štampu, odlučila je da je u konkretnom slučaju bilo povreda odredaba Kodeksa novinara. U pomenutom članku se na jedan bezobziran način govori o činu samoubistva („Telo joj se nadimalo, koža joj je pucala, lice joj je bilo ugljenisano. Meni se u prvom trenutku učinilo da se zapalilo neko smeće, ali onda sam video da se ta buktinja pomera, žena se raspadala pred našim očima”, reči su prolaznika). Potom je izneto mišljenje izvesnog psihologa, u kome navodi, da je ovakvim činom žena „htela da se prebaci u ništavilo”. Pored svega pomenutog, navedeno je puno ime i prezime žrtve.

Komisija Saveta za štampu, odlučila je da je bilo povreda odredaba Kodeksa novinara i u sledećim člancima „Četvorica Šiptara nasmrt pretukla Srbina u Austriji” (Informer, 18. 02. 2015.) i članku „Horgoš- Romi opljačkali migrante iz Srbije”(Večernje novosti, 07.11.2014.). U obrazloženju odluke, navodi se da se novinar mora suprostaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja.

Dnevni list Informer je u periodu od 2016-2018. godine na preko 30 naslovnih strana, objavio naslove u kojima se pominje reč rat u različitim kontekstima i naslovne strane u kojima se najgrublje podstiče nacionalna, rasna i verska mržnja i netrpeljivost. „Srbija ulazi u rat” (06.05.2017.), „Izveštaj CIA- na Balkanu pretil rat svih protiv svih”(24.04.2017.), „Erdogan sprema rat za Tačija i Ramu”(26.04.2017.), „Gotovina sprema Šiptare za rat”(03.05.2017.), „Putin bi ratovao za Srbiju”, (04.03.2018.), „Srbija se sprema za rat-Hrvati nemate šanse”(06.08.2018.), „Hoće rat-hoće da kolju Srbe” (21.09.2016.), „Bakir spreman za rat”(01.09.2016.), „Spremaju rat u nedelju”(29.03.2017.) samo su neke od mnogobrojnih naslovnih strana koje je dnevni list Informer objavio. Savet za štampu se oglasio, povodom ovakvih naslovnih strana sa obrazloženjem da dnevni list Informer ne poštuje odluke Saveta za štampu, te da su oni u ovom slučaju „prosto nemoćni”.

Zabrinjavajući su i slučajevi nasilja, u kojima su akteri javne ličnosti. Jedan od takvih slučajeva, je ubistvo pevačice Jelene Marjanović. O ovom tragičnom događaju, objavljen je veliki broj članaka,

samo u listu *Informer*, primera radi, ova tema se našla na preko 70 naslovnih strana, u 2017. godini, uz obilje senzacionalizma. Zabrinjava podatak da je u velikom broju slučajeva dete pomenute žrtve, bilo prikazano bez zatamljene fotografije te da su iznošene, njegove navodne ispovesti, strahovi i detalji o kretanju, umesto da se isto zaštiti.

Svi tekstovi slučaja navodnog nasilja nad pevačicom Natašom Bekvalac od strane supruga, objavljeni su u rubrici zabava u dnevnom listu *Blic* i oni na jedan neetičan način izveštavaju o navodnom činu porodičnog nasilja. („Jezivi detalji napada- Lazukić vukao Natašu po stanu i udario u ranu od carskog reza” *Blic*, 14. 04. 2018.), „Dva braka su joj pukla- sve nesrećne ljubavi Nataše Bekvalac, (Alo, 14.04.2018.) „Elitni dom na Dedinju- u ovom stanu je Luka pretukao Natašu”, (*Blic*, 14.04.2018.) Posebno zabrinjavaju komentari čitalaca ispod objavljenih tekstova, odnosno neodgovornost urednika, koji su dozvolili da ovakvi komentari, koji opravdavaju nasilje budu objavljeni: „Jezik sestro ženu tuče”, „Ima sve to svoje- tri puta se razvodi i zašto čačka čoveku po telefonu”, „Ne bi se ona udavala toliko puta da je svetica”, „Velika domaćica, tako joj i treba”, „Ovo je prava komedija, ajmo sledeći muž”, „Na mrtvo je pretukao, koja glupost, samo je malo zveknuo”, „Uf, treba sa Natašom i živeti, puklo čoveku”, „Problem je zakon u ovoj državi, koji štiti problematične žene”, „Da joj je stalo do porodice, drugačije bi rešavala svoje probleme, a ne prijavila ovakvu glupost, sad joj je otac deteta obeležen kao nasilnik”. „Lažljivica, spremna je na sve, pa nije jedan šamar običan nasilje”, „Sigurno nije bez razloga to uradio”, „Ona sebe tretira kao robu to jest, kao stvar, prodaje se ko joj više plati, kako se ponaša, tako i prolazi, roba nije zadovoljila kupca, tako da takva lica ne mogu da se stavljaju u istu ravan sa normalnim ženama”. Svakako, treba pomenuti, da su Nezavisno udruženje novinara Srbije, kao i Poverenica za zaštitu ravnopravnosti osudili ovakav tabloidan i senzacionalistički način izveštavanja o nasilju.

Udruženje novinara Srbije usvojilo je Smernice za postupanje u onlajn okruženju, koji komentare korisnika, podvodi pod korisnički stvoren sadržaj (User Generated Content). U odnosu na ovakav sadržaj preporučuje se onlajn medijima i onlajn izdanjima, da u skladu sa svojim tehničkim mogućnostima razviju sistem prethodne ili naknadne (ex post) moderacije, u odnosu na nedozvoljen sadržaj.

Regulatorno telo za elektronske medije, u nekoliko slučajeva izreklo je mere opomene i upozorenja elektronskim medijima zbog nepoštovanja Zakona o elektronskim medijima, Pravilnika o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, kao i Pravilnika o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, kojim su prekršena pravila o zaštiti maloletnika i dece, jer su emitovali sadržaje koji mogu da naškode fizičkom, mentalnom ili moralnom razvoju maloletnika i povredili dostojanstvo ličnosti (najčešće u rijaliti programima). Ipak, radi se o zanemarljivom broju slučajeva u kojima je Regulatorno telo za elektronske medije reagovalo.

Elektronsko nasilje

Savremena tehnologija i moderni načini komunikacije deo su naše svakodnevnice i pored toga što donose ogromne prednosti, poput: sticanje znanja, informacija, uspostavljanje brze komunikacije sa sagovornicima, i mnoge druge, sa sobom nosi i određene rizike.

Elektronsko nasilje (eng. cyberbullyng) predstavlja namerno, ponovljeno nanošenje štete pojedincu ili grupi osoba, putem interneta, mobilnog telefona i drugih elektronskih uređaja.

Ovom vidu nasilja, najčešće su izložena deca i maloletnici, koji zbog svoje lakovernosti i nedovoljne zrelosti ostavljaju lične podatke na Internetu, koji bivaju zloupotrebjeni. Osim toga oni lako mogu pristupiti različitim nasilnim sadržajima putem Interneta. Svakako, iako mnogo manja, postoji mogućnost i da odrasle osobe pretrpe ovaj vid nasilja.

Čest je slučaj da elektronsko nasilje vrše vršljaci međusobno u cilju ismevanja ili povređivanja. Vršnjačko nasilje putem interneta je pokušaj namernog nanošenja štete vršnjaku ili vršnjacima kroz manipulaciju ili narušavanje odnosa sa drugih vršnjacima i to putem interneta i mobilnih telefona. (Cetin, Yaman i Peker, 2011). Takav vid međuvršnjačkog nasilja, može biti vrlo opasan i uključivati najsirovije pretnje, zastrašivanja, ismevanja, što kod deteta u tinejdžerskom dobu može izazvati nesigurnost, frustraciju, strah, stres, depresiju, te čak dovesti do samoubistva.

Ovakav vid nasilja može imati različite oblike: širenje nasilnih i uvredljivih komentara, pornografije, uznemiravanje, uhođenje, vređanje, slanje pretećih poruka, predstavljanje i slanje uvredljivih i nasilnih komentara u tuđe ime, objavljivanje tuđih privatnih prepiski, fotografija, zapisa

na Internetu, a najekstremniji oblik ima za cilj da se dogovori susret sa nekom osobom, sa namerom da se tada izvrši nasilje (fizičko, seksualno, kao i trgovina decom i ljudima).

Ovakav vid nasilja može da ohrabri nasilnike, jer veruju da će ostati anonimni i da neće biti otkriveni. Zbog toga je važno da roditelji, škola, obdaništa, najpre razumeju kako funkcioniše savremena tehnologija, sa ciljem da budu svesni rizika u nastojanju da zaštite decu i maloletna lica.

Incest trauma centar – Beograd, priredio je „Tagged“-Priručnik za zaštitu dece i mladih od sajber nasilja u redovnom nastavnom programu osnovnih i srednjih škola. Priručnik je namenjen deci, adolescentima, roditeljima i svim osoba koje brinu o detetu, te zaposlenima u obrazovanju. Sadržaj Priručnika uz prateće materijale, ima za cilj da edukuje o prikladnom online sadržaju, odgovornom ponašanju na internetu, prevenciji sajber nasilja i prijavljivanju istog. Priručnik je deo programa Vlade Australije za zaštitu dece i mladih od sajber nasilja. (Dobio je naziv po filmu „Tagged“, koji je snimljen sa istim ciljem).

Prema Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, novinar je obavezan da se identifikuje i ne sme svesno, niti iz nehata da zloupotrebi nedostatak digitalne pismenosti sagovornika. Novinar je dužan da pribavi prethodnu saglasnost prilikom prenošenja objava sa društvenih mreža ili drugih platformi, kao i da poštuje tajnost komunikacije, pri objavljivanju tuđe prepiske.

Ukoliko je informaciju na društvenim mrežama i drugim digitalnim platformama objavila osoba, koja je funkcioner, odnosno javna ličnost, taj sadržaj treba tretirati kao njenu izjavu, uz obavezu da se navede funkcija, odnosno položaj na kome je ta osoba, kao i kanala sa kojeg je preuzeta informacija. Novinari su dužni da provere autentičnost izvora i u ovom slučaju.

Zaključak

Positivan učinak medija u savremenom društvu je izuzetno značajan i ne može se dovoditi u pitanje. Zbog toga je važan način na koji mediji izveštavaju o negativnim društvenim pojavama, u prvom redu o nasilju, jer imaju veliki uticaj na formiranje vrednosnih sudova pojedinaca. Iz tog razloga, neophodno je regulisati i utvrditi standarde profesionalnog izveštavanja, tako da se ni iz jednog medijskog sadržaja nikada ne zaključi da je nasilje u bilo kom obliku prihvatljivo, niti opravdano. Potrebno je da medijski radnici poznaju i poštuju pozitivno-pravne propise i propise profesionalnog postupanja i da prilikom izveštavanja o različitim oblicima nasilnih ponašanja, pokažu empatiju. S obzirom da se obilje senzacionalizma i tabloidnog načina izveštavanja o nasilju javlja u trci za tiražima, a u nameri sticanja većeg profita, trebalo bi da profesionalna udruženja novinara, kao odgovor na to razmisle o uvođenju mogućnosti izricanja novčanih sankcija za povredu pravila profesije, jer je praksa pokazala da su postojeće mere nedovoljne u borbi protiv kršenja pravila struke.

Mediji bi trebalo da proizvode što više tematskih emisija, novinarskih priloga, članaka, medijskih kampanja, koji su posvećeni analizi uzroka nastajanja nasilja i načinima za njegovo sprečavanje i da tom prilikom konsultuju i razgovaraju sa stručnjacima, koji će pomoći da se nasilje kao fenomen rasvetli iz različitih uglova, a sve u cilju promovisanja i zalaganja za izgradnju nenasilnog društva. Posebno moraju biti obazrivi kada izveštavaju o slučajevima porodičnog nasilja, jer to može biti važan vid pružanja podrške žrtvama koje trpe nasilje, a nemaju hrabrosti da ga prijave, zbog straha od nasilnika ili nepoverenja u institucije sistema. Trebalo bi da na kraju svakog medijskog proizvoda u kome se izveštava o nasilju, stoji spisak korisnih telefona, na koje se žrtve porodičnog nasilja mogu javiti i potražiti pomoć. Isti je slučaj sa telefonima službi, čiji je cilj pomoć i prevencija suicida. Onlajn komentare čitalaca bi trebalo potpuno zabraniti ispod tekstova u kojima se izveštava o bilo kom vidu nasilja.

Mediji moraju biti oštri kritičari u situacijama kada institucije i svi nosioci javnih funkcija nisu profesionalno odradili svoj deo posla, da spreče da do nasilja dođe ili da ono bude adekvatno sankcionisano.

Literatura:

- Cetin, B., Yaman, E i Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying sale-A study of validity and reliability, *Computers and Education*, 2261-2271;
- Dimitrijević, P., Vučković, J. (2011). *Osnovi medijskog prava*, Niš, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu;
- Halilović, M, Džihana, A. (2012), *Medijsko pravo u Bosni i Hercegovini*; Internews;
- Kunczik, M. Zipfel, A. (1998), *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Zagreb, Zaklada Friedrich Ebert;
- Konstantinović Vilić, S. Nikolić Ristanović, V. Kostić, M. (2009), *Kriminologija*, Niš, Pelikan print;
- Rus-Mol, Š. Zagorac Keršer, A. J.(2005), *Novinarstvo*, Beograd, Clio;
- Tagged-Priručnik za zaštitu dece i mladih od sajber nasilja, preuzeto. 11.04.2018. <http://www.medijskapismenost.net/dokument/-Prirucnik-za-zastitu-dece-i-mladih-od-sajber-nasilja>
- Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006;
- Zakon o javnom informisanju i medijima „Službeni glasnik RS”, br. 83/2014; 58/2015 i 12/2016;
- Zakon o elektronskim medijima „Službeni glasnik RS”, br. 83/2014; 6/2016);
- Kodeks novinara Srbije (2006, 2013), preuzeto 10.04.2018. <http://www.uns.org.rs/kodeks-novinarar-srbije.html>;
- Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, „Službeni glasnik RS”, br. 55/2015;
- Pravilnik o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, „Službeni glasnik RS”, br. 25/15;

Medijski izvori:

- „Dok država ćuti” (Vreme, 21.04.2016.);
- „Nevidljivi ožiljci u ime krvi i tla” (Vreme, 13.11.2015.);
- „Bili su najlepši par, a onda je usledio šok-ubistvo zbog ljubomore” (Blic, 04.01.2018.);
- „Od straha živela u šupi” (Blic, 19.04.2018.);
- „Horor, ubio majku, pa joj pojeo srce, jer mu nije dala hranu” (Alo, 01.09.2017.)
- „ Brutalno ubisto u vagonu-otkriveno ko je žena koja je ubijena kocem”(Blic, 02.08.2017.);
- „Obezglavljeno telo hirurga letelo 50 metara do sledeće bandere” (Alo, 26.04.2018.);
- „Zadavio devojkicu pred bebom”(Kurir, 27.12.2012.);
- „Pretukli mladića na smrt, jer nisu hteli da se njihova rođaka uda za njega” (Blic, 19.03.2013.);
- „ Užas na Banjici, žena se zapalila pred decom i prolaznicima”, (Kurir, 24. 07. 2013.);
- „Četvorica Šiptara nasmrtno pretukla Srbina u Austriji” (Informer, 18. 02. 2015.);
- „Horgoš- Romi opljačkali migrante iz Srbije”(Večernje novosti, 07.11.2014.).
- „Srbija ulazi u rat” (Informer, 06.05.2017.);
- „Izveštaj CIA- na Balkanu pretilo rat svih protiv svih”(Informer, 24.04.2017.);
- „Erdogan sprema rat za Tačiju i Ramu”(Informer, 26.04.2017.);
- „Gotovina sprema Šiptare za rat”(Informer, 03.05.2017.);
- „Putin bi ratovao za Srbiju”, (Informer, 04.03.2018.),
- „Srbija se sprema za rat-Hrvati nemate šanse”(Informer, 06.08.2018.),
- „Hoće rat-hoće da kolju Srbe” (Informer, 21.09.2016.);
- „Bakir spreman za rat”(Informer, 01.09.2016.);
- „Spremaju rat u nedelju”(Informer, 29.03.2017.);
- „Jezivi detalji napada- Lazukić vukao Natašu po stanu i udario u ranu od carskog reza” Blic, 14. 04. 2018.);
- „Dva braka su joj pukla- sve nesrećne ljubavi Nataše Bekvalac, (Alo, 14.04.2018.);
- „ Elitni dom na Dedinju- u ovom stanu je Luka pretukao Natašu”, (Blic, 14.04.2018.).

MEDIA VIOLENCE

Jovana Anđelković LL.M.
Demonstrator
Faculty of Law, University of Niš

Summary

The role of the media on the individual and society is large, and the media must accept responsibility for what they are publishing. The good sides of critical and condemned reporting of violence are indisputable, because it draws public attention to violence, as a negative social phenomenon. Objective, impartial informing of the public, guided by professional ethics and their own moral laws, the media raises awareness of the frequency of violence and the need for an institutional reaction. In recent years, there has been a downward trend in professional standards in journalism, disrespect of the principles of media ethics and a high level of social irresponsibility of journalists. With the desire to achieve high ratings, who bring profit, there is a sensational reporting about violence in the media. The author in the paper points out some examples of reporting on violence, which are not in accordance with the Code of Ethics for Journalists and analyzes the legal framework of Republic of Serbia, ethical standards, institutions and mechanisms that should contribute to a true, fair, fact-based reporting on violence, while respecting the dignity of the victim, protecting children and minors from violent content in the media and preventing violence. The paper also discusses about specific type of violence through the Internet or cyberbullying, which can have serious consequences and which are most often exposed children and adolescents. Journalists should contribute to building a society that does not tolerate violence, to act only as objective observers, not to show their own prejudices, and according to their readers, viewers and listeners must act responsibly, correctly and professionally, protecting the integrity of their profession.

Key words: *Media, responsibility, Journalistic Ethics, consequences.*

НАСИЉЕ НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА У ИНСТИТУЦИЈАМА ЗА ЊЕГУ, СМЈЕШТАЈ И ЗАШТИТУ¹⁹²

Др Драгољуб Рељић¹⁹³
Генерални секретар Вијећа народа Републике Српске

Сажетак: Предмет рада је заштита и помоћ старијим лицима у случају насиља у институцијама за њихов смјештај, његу и заштиту. Ова тема је до сада била мало обрађивана у Босни и Херцеговини а разлози томе су номинално мали број старијих лица која су смјештена у ове институције те занемаривање старијих лица као жртва насиља уопште. У раду се анализирају и развијени системи заштите старијих лица у земљама Европе и свијета те се указује на постојеће недостатке и страхове у поступку пружања заштите жртвама насиља. Аутор покушава да са научне стране расвијетли ову друштвену девијацију те предлаже одговарајућа *de lege ferenda* рјешења.

Кључне ријечи: насиље, институције за његу, смјештај и заштиту; старија лица; посебна заштита и помоћ;

УВОД

Услед свакодневног развоја друштва као и напретка пружања медицинских услуга, уз пораст друштвеног стандарда и са побољшањем квалитета пружања услуга социјалне заштите, те значајно мањег наталитета, број старијих лица се све више повећава како номинално тако и процентуално у односу на цијелу популацију. Норберт Силами (*Norbert Sillamy*) дефинише старост као „треће доба које слиједи иза одрастања и одрасле доби“.¹⁹⁴ Савремена демографска ситуација показује да имамо све већи број старијих лица тако да се процјењује да ће се на глобалном нивоу до 2050. године број лица старости 65 година и више, повећати са 500 милиона на милијарду и по. Данас, старија лица представљају више од 17 % од укупне популације у земљама Европске уније.¹⁹⁵ Ако извршимо поређење међу континентима, Африка има најмање старог становништва (3,3%), а Европа највише (16,5%).¹⁹⁶ У Азији и Латинској Америци, проценат особа које се дефинишу као старије ће се повећати са 8 на 15 % између 1998. и 2025. године.¹⁹⁷ О озбиљности овог проблема код нас говоре подаци Црвеног крста Босне и Херцеговине по којим је Босна и Херцеговина држава која ће до 2050. године постати држава са највећим удјелом становника старије доби на Балкану, а трећа у цијелом свијету.¹⁹⁸ Укупан удио старијих људи преко 65 година у БиХ, према попису из 1991. године био је 6,5%,

¹⁹² Рад за III Међународну научну конференцију „Друштвене девијације“ НЕ НАСИЉУ – јединствен друштвени одговор је резултат опширног истраживања у оквиру израде докторске дисертације Д. Рељић, *Насиље над старијим лицима у Босни и Херцеговини* одбрањене на Правном факултету Универзитета у Источном Сарајеву у септембру 2017 године.

¹⁹³ gensek@vijecenarodars.net

¹⁹⁴ N. Sillamy, *Dictionar de psihologie*, Editura Univers encyclopedic, Bucuresti 1998, 42-43.

¹⁹⁵ Почетком 2010. године у земљама Европске уније било је 87 милиона старијих од 65 година, а исти извори наводе да ће до 2025. године, укупна популација старијих преко 60 година бити удвостручена. Вид. Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat>, 25. септембар 2017.

¹⁹⁶ Старење становништва - проблем модерног развијеног друштва, <http://www.geografija.hr teme/starenje-stanovnistva-problem-modernoga-razvijenog-drustva/> 20. мај 2016.

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ Вид. Конференција о активном старењу у Босни и Херцеговини, Црвени крст/криж Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево 2014. <http://www.ckfbih.ba/index.php/novosti/641-konferencija-o-aktivnom-starenju-bosna-i-hercegovina-e-bit-i-najstarija-zemlja-na-balkanu>, 20. април 2015.

док је 1981. године тај удио износио 6,1%. Ситуација је посебно алармантна у Републици Српској и у неколико кантона у Федерацији. Према подацима пописа становништва Босне и Херцеговине објављеним за ниво Босне и Херцеговине, становништво старо 65 и више године чини 14,2% укупне популације.¹⁹⁹ Истовремено, ова категорија становништва чини 17,1% укупног становништва Републике Српске.²⁰⁰

Сам термин „старија лица“ изазива доста полемике и контраверзних ставова.²⁰¹ Анализом *de lege lata* неспорно је да се овај термин одомаћио како у међународном тако и у домаћем праву. Користи га Свјетска здравствена организација када говори о насиљу над старијим лицима, Глобална алијанса за права старијих лица у својим извјештајима Уједињеним нацијама, истиче га Мадридски међународни акциони план, затим наши Закони о заштити од насиља у породици, невладине организације у свом раду и многи други. Са повећањем броја старијих лица јављају се и нови ризици од насиља над овом растућом популацијом. Са насиљем над старијим лицима срећемо се највише у извјештајима медија и кроз пружање заштите старијим лицима путем института насиља у породици. Ипак, насиље над старијим лицима није заступљено само у породици, оно је изражено и у институцијама које су надлежне за старање и бригу о старијим лицима. Ову врсту насиља неки аутори називају и „медицинским насиљем“.²⁰² Друштвена девијација која представља насиље над старијим лицима у старачким домовима или како их ми зовемо „институцијама за његу, смјештај и заштиту“, јер им је то и основна сврха постојања, није још увијек предмет значајнијих истраживања у нашој земљи али подаци које анализирамо из земаља Западне Европе и свијета као и земаља региона говоре о потреби спровођења адекватних истраживања.

ЗАШТИТА СТАРИЈИХ ЛИЦА У МОДЕРНИМ ДРУШТВИМА

Иако се под утицајем медија и у великом броју стручних часописа и научних радова покушава указати на то да је у питању нов социјално-правни институт насиље над старијим лицима постоји одувјек и састоји се од већ постојећих познатих инкриминација. Називи који се употребљавају да би се означило и издвојило насиље над старијим лицима а који се користе у литератури су различити: „лош однос према старима“ (*elder mistreatment*), „злостављање у старости“ (*old age abuse*), „модел породичног насиља“ (*domestic violence model*), „пребијање баке“ (*granny battering*), „злостављање старијих“ (*elder abuse*), „вулнерабилне старе особе“ (*vulnerable older people*), „малтретирање старих“ (*elder maltreatment*).²⁰³ Насиље над старијим лицима је било која противправна радња насиља којој се повређује физички или психички интегритет старијег лица те врши дискриминација и крше његова људска права и слободе. Ова врста друштвено девијантног понашања може се дешавати у приватности дома, у установи и структурално. Живков истиче да је код старијих лица које живе у сопственој кући, насиље најчешће повезано са њиховом финансијском или емоционалном зависношћу од чланова своје породице. Код лица смјештених у установу, насиље над њима се може јавити код храњења, купања, облачења, узимања или ускраћивања лијекова, свакодневне комуникације и сл. Структурално насиље одвија се у оквиру друштва, а односи се на недостатак социјалне сигурности и финансијских средстава који би омогућили старијем лицу задовољавајући

---

¹⁹⁹ Попис становништва, домаћинстава и станова, Резултати пописа, <http://www.popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvoIzdanje.pdf>, 13. март 2017.

²⁰⁰ Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској, Резултати пописа http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/popis/rezultati_popisa/Rezultati_Popisa_2013_WEB.pdf, 13. март 2017.

²⁰¹ Вид. Генерална скупштина УН-а је у децембру 1995. године, Резолуцијом бр. 50/141, тач. 14, одлучила да раније кориштен термин „стари“ треба замијенити термином „старија лица“ или „старије особе“.

<http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-141.htm>, 17. април 2014.

²⁰² М. Пентек, *Насиље, Злораба ин старејши љуђе*, Оточец, Геронтолошко друштво Словеније, Љубљана 2000.

²⁰³ Вид. М. Костић, „Виктимитет старих људи“, Центар за публикације, *Социјална мисао*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2010а, 51.

квалитет живота достојан човјека.²⁰⁴ У доступној теорији испрофилисала се подјела насиља над старијим лицима, коју је установила Притчард (*Pritchard*). У истицање да су старији мушкарци жртве и ових облика насиља²⁰⁵ Притчардова насиље дијели у пет главних категорија и то : физичко, психичко, економско, сексуално насиље и занемаривање.

За разлику од млађих категорија становништва примјеђен је тренд да старија лица због лакшег задовољавања основних људских потреба све више одлазе у домове за старије, односно институције за смештај, бригу и заштиту. Истовремено се и број домова и смјештајних капацитета у њима констатно повећава, те очекујемо да ће доћи до повећања и броја старијих лица у њима. У сусједној Хрватској, у домовима за старија и немоћна лица, тај број је већ више од 2% старијих лица. У Словенији домским смештајем је обухваћено 5,5%, док у Србији тај проценат износи негдје око 1% популације старије изнад 65 година живота.²⁰⁶

У Великој Британији је развијен читав систем различитих нивоа подршке и бриге за старија лица.²⁰⁷ У Сјеверној Америци, број лица смјештених у ове институције је много већи и биљежи сталан раст. Тако је још крајем 20. вијека у Сједињеним Америчким Државама проценат старијих лица у домовима износио 12,4%. У исто вријеме, у Канади која има најразвијенији систем пружања заштите старијим лицима, у домовима је било око 40% свих жена старијих од 85 година као и око 24% мушкараца.²⁰⁸ Од свих земаља, Канада је та која је највише унаприједила свој систем заштите старијих лица. Канада је донијела и посебан закон који се односи на заштиту старијих лица у установама за дуготрајну бригу.²⁰⁹ Заштита и збрињавање старијих лица кроз институционалну заштиту коју пружају домови за старија лица нарочито је развијена у Њемачкој. Као посљедицу овакве ситуације имамо сталну потражњу за медицинским особљем које ће радити и бринути се о старијим лицима.²¹⁰

ИСТРАЖИВАЊА О НАСИЉУ НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА

Упоредо са повећањима броја старијих лица која су смјештена у ове установе поставило се питање безбједности старијих лица. Подаци који нам долазе из Европске уније указују да 47% грађана Европске уније вјерује да насиље над старијим лицима, како у породици тако и у институцијама, постоји и да је веома распрострањено.²¹¹

Насиље над старијим лицима у институцијама које треба да пружају заштиту старијим лицима могу вршити различити насилници, од запослених до посјетилаца. Истраживања која су провођена у Европској унији указују на то да грађани сматрају да су највјероватнији починиоци насиља над старијим лицима управо запослена лица у тим институцијама.²¹²

²⁰⁴ С. Живков, „Старе особе као жртве породичног насиља“, *Актуелности - Информативни билтен удружења стручних радника Социјалне заштите Републике Србије*, Београд 2011, 14.

²⁰⁵ Вид. J. Pritchard, Male victims of elder abuse, <http://www.jackipritchard.co.uk/shop/product/49-bk8-male-victims-of-elder-abuse>, 19. новембар 2016.

²⁰⁶ Ј. Дрча, „Социјална заштита старих-европске тенденције“, *Матица Српска*, Нови Сад 2010, 235.

²⁰⁷ Дрча наводи да се она остварује путем смјештаја у породичне зграде, апартмане са високим нивоом самосталности, путем намјенских грађених станова за старија лица у зградама са заједничким просторијама, обезбјеђивањем одређених сервисних услуга овим лицима, домова за смјештај старијих лица, група стамбених зграда за старијалица или у једној згради група станова за старије. *Ibid.*, 236.

²⁰⁸ R. J. Bonnie, R. B. Wallace, ur. *Elder mistreatment, Abuse, neglect, and exploitation in an aging America*, The National Academies Press; Washington 2003, 226.

²⁰⁹ Познат је канадски метод правне заштите који подразумјева обавезу пријављивања смртних случајева старијих лица, а које су посљедица занемаривања од стране запослених у домовима за смјештај старијих лица. Canadian network, <http://www.cnpea.ca/health%20and%20abuse.htm> по По С. Русац, А. Чизмин, „Насиље над старијим особама у установама“, *Мед Јад*, Загреб 2011, 57.

²¹⁰ Медицинари, посао у Њемачкој чека: Ево какве услове нуде, <http://www.srbijadanas.com/clanak/medicinari-posao-u-nemackoj-ceka-evo-kakve-uslove-nude-20-08-2015>, 21. август 2015.

²¹¹ Од свих чланица Европске уније, највише грађана Румуније сматра да је насиље над старијим лицима веома изражено. Тај проценат износи 86% грађана, док је најмањи проценат грађана у Шведској 19% и на Кипру 17%. Вид. С. Русац, А. Чизмин, (2011), 55.

²¹² Овакав став најизраженији је у Грчкој и износи око 74%. Иначе, овакав став у Европској унији заступа око 32% грађана. Значајан број грађана Европске уније, око 30%, посебно истиче насиље у домовима где

Осим државних органа који би морали да се баве заштитом старијих лица, како у породици тако и оних смјештених у разне домове, значајну улогу имају и невладине организације. Невладине организације широм свијета спроводе сопствена истраживања и достављају податке који нам показују постојање насиља над старијим лицима.²¹³

Европска комисија је 2008. године објавила резултате истраживања по којим 67% грађана Европске уније сматра да су старија лица, која зависе од других лица, подложнија ризику, како физичког тако и финансијско-материјалног насиља. Даље се истиче, да је велики проблем код старијих лица која су смјештена у домове за старија лица, опасност да неће примити неопходну здравствену његу.²¹⁴ У Сједињеним Америчким Државама значајна су истраживања из ове области. Једним истраживањем у Калифорнији дошло се до сазнања да више од 50% умрлих није имало одговарајућу здравствену његу.²¹⁵

Једно од најтежих облика насиља, а које је веома тешко препознати јер не оставља видљиве трагове на први поглед, јесте и психичко насиље. Истраживање које су спровели Пилемер (*Pillemer*) и Бахман - Прехна (*Bachman-Prehna*) нам говоре да је особље институција, по годинама знатно млађе од штићеника, управо најчешћи злостављач, односно вршилац психичког насиља над старијим лицем. Према овом истом истраживању, истиче се да као посљедицу тога на крају имамо и физичко насиље.²¹⁶

Што се тиче сексуалног насиља, једно од значајнијих истраживања провели су још 2000. године Бургес (*Burgess*), Довдел (*Dowdell*) и Принтки (*Prentky*). Ово истраживање нам је показало да особе које су смјештене у домове за смјештај и заштиту старијих лица, а које болују од губитка памћења, имају већу шансу да буду жртве сексуалног насиља.²¹⁷

Стрес који сваки његователј има је нешто на шта се мора обратити посебна пажња, без обира да ли је ријеч о његователјима који се брину о старијим лицима кући или запосленом медицинском особљу које ради и брине се о старијим лицима у домовима који су за то предвиђени. Неопходно је, приликом истраживања, водити рачуна и о ставовима тих лица.²¹⁸

су смјештена старија и немоћна лица. У тим институцијама се такође истиче да насиље спроводе лица запослена у њима, затим се наводе и дјеца као насилници, око 23%, а 11% насилника спада у познанике. *Ibid.*

²¹³ Једно од обимнијих истраживања везаних за феномен насиља над старијим лицима јесте истраживање невладине организације „АЕА“ из Велике Британије. Ова организација је извршила анализу 6867 телефонских позива и дошла до закључака да је у Британији 41% старијих лица имало искуства са насиљем од стране мушкараца као злостављача, док су 25% имало искуства са насилницама које су женског пола. Што се тиче насиља од стране запослених у институцијама за смјештај, по истраживању ове невладине организације, чак 33% починилаца су лица запослена у институцији гдје је смјештено старије лице. R. Neno, M. Neno, *Identifying abuse in older people*, Nurs Stand, Great Britain 2005, 7.

²¹⁴ Чак двије трећине сматра да је велики ризик од не примања адекватне здравствене његе, како у институцијама тако и у кућама гдје професионалне службе пружају помоћ. Вид. European Commission. „*What can the European Union do to protect dignity in old age and prevent elder abuse?*“, European Commission, Bruxelles 2008.

²¹⁵ C. Hawes, „Elder abuse in long-term care settings: What is known and what information is needed?“ U: Bonnie RJ, Wallace RB. (ur.) *Elder mistreatment, abuse, neglect and exploitation in an aging America*, The National Academies Press, Washington 2003, 446-501, по С. Русац, А. Чизмин (2011).

²¹⁶ Canadian network for the prevention of elder abuse, *Abuse in institutions*, Canada 2009. <http://www.cnpea.ca/health%20and%20abuse.htm>, по С. Русац, А. Чизмин, (2011), 55.

²¹⁷ A. Burgess, E. Dowdell, R. Prentky, *Sexual abuse of nursing home residents*, J Psychosoc Nurs Ment Health Serv. 2000, 38:10-18.

²¹⁸ Једно од најпознатијих таквих истраживања спроведено је у Сједињеним Америчким Државама. Резултати добијени овим истраживањем су поражавајући. Наиме 36% медицинског особља изјавило је да је било присутно када су запослени физички злостављали старије лице, а 10% изјавило је да је и само предузимало једну или више таквих радњи насиља. Значајну улогу у смирењу старијих лица има кориштење лијекова, тако је 21% запослених истакло да се превише дају лијекови за смирење, као и то да се веома често, у 15% случајева, прибјегава шамарању и ударању. Што се тиче психичког насиља, подаци су веома поразни. Више од 81% запослених истиче да се виче, псује и да се вријеђају штићеници

У Републици Србији, у току 2014. године у установама су евидентирани укупно 92 пријаве насиља.²¹⁹ Удружење грађана „Снага пријатељства“, истиче да су старији занемарени и у институцијама као што су домови здравља или домови за старија лица, у којима медицинске сестре често нису стрпљиве према њиховим захтјевима или потребама.²²⁰ Слично наводи и Заштитник грађана у свом извјештају.²²¹ Иако се у извјештају истичу спорадични случајеви насиља, медији нас свакодневно информишу о веома честим нападима на старија лица.²²²

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ СМЈЕШТАЈ СТАРИЈИХ ЛИЦА

Социјална заштита је друштвена дјелатност која има за циљ да пружи заштиту лицу у стању социјалне потребе. Лице које има више од 65 година, а које због трајних промјена у психосоцијалном и здравственом стању не може задовољавати своје основне животне потребе сматра се корисником социјалне заштите.²²³ Старија лица могу бити смјештена у домове који ће им пружити потребне услуге и одговарајућу заштиту. Смјештај у установу социјалне заштите се врши кроз упућивање корисника социјалне заштите у установу у којој му се обезбјеђује пуно збрињавање у виду становања, исхране, одјеће, помоћи и старања, здравствена заштита у складу са посебним прописима, културно забавне и рекреативно рехабилитационе активности и услуге социјалног рада.²²⁴ Трошкове смјештаја у установу социјалне заштите, односно дио тих трошкова, сноси корисник социјалне заштите, односно сродник који је дужан да издржава корисника, надлежни орган или друга организација и лица која су преузела плаћање трошкова.²²⁵ У пракси смо примјетили да су старија лица често, због слабих или готово никаквих финансијских примања, у таквој ситуацији да не могу платити ни прописану партиципацију. Цијене на мјесечном нивоу се разликују од институције до институције првенствено од услуга које се пружају те од стања покретљивости корисника услуга.²²⁶

Закон о социјалној заштити Републике Српске дозвољава могућност да се установе социјалне заштите могу основати у јавној, приватној и мјешовитој својини.²²⁷ Од установа социјалне заштите које пружају помоћ старијим лицима, закон предвиђа дом за пензионере и

а 40% је потврдило да је и лично учествовало у вршењу психичког насиља над старијим лицима смјештеним у установама у којима су они запослени. С. Hawes, 446-501. по С. Русац, А. Чизмин, (2011), 56.

²¹⁹ Републички завод за социјалну заштиту, *Извјештај о раду установа за смјештај одраслих и социјалних корисника у 2014. години*, Београд 2015, 18.

<http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2015/USTANOVE%20ZA%20SMESTAJ%20ODRASLIH%20I%20STAR IJIH.pdf>, 29. новембар 2015.

²²⁰ Снага пријатељства, <http://www.amity-yu.org/>, 14. децембар 2016.

²²¹ „Корисници имају видљиво изражен осјећај напуштености од стране своје дјече и других чланова породице, као и осјећај одбачености, измјештености из своје природне средине, неправедности чињенице да су смјештени у дом за старија лица, али и о неминовности“. Вид. Заштитник грађана, *Посебан извештај Заштитника грађана о обављеним надзорима у установама социјалног старања за смјештај старих лица у 2010. години*, Београд 2011, 72.

²²² Вид. Медицинска сестра ми ископала очи,

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:426511-Olga-Cvetkovic-za-Novosti-Medicinska-sestra-mi-iskopala-oci>, 14. фебруар 2016.

²²³ Закон о социјалној заштити Републике Српске - ЗОСЗ РС, *Службени гласник Републике Српске* бр. 37/12 и 90/16.

²²⁴ ЗОСЗ РС, чл. 38.

²²⁵ ЗОСЗ РС, чл. 41.

²²⁶ У Дому за старија лица у Источном Сарајеву истиче се цијена од 650 КМ за двокреветну, односно 725КМ за једнокреветну собу самосталним корисницима, док зависни корисници износ од 725Км за двокреветне и трокреветне собе. Услуге смјештаја подразумјевају здравствену његу и надзор, услуге љекара опште праксе, подјелу прописане терапије, услуге физиотерапије, надзор над одржавањем личне хигијене, услуге социјалне бриге и заштите, услуге психолога, услуге исхране, услуге за дијабетичаре, свакодневно одржавање соба, услуге фризера и берберина, локални превоз до здравствених установа, услуге вешераја, сервисне услуге. <https://domzastarijalicais.com/>, 16. април 2018.

²²⁷ ЗОСЗ РС, чл. 51.

стара лица и геронтолошки центар.²²⁸ У Босни и Херцеговини је испод 0,5% старијих лица смјештено у домове за старија лица. Сиромаштво, низак стандард али и сама чињеница да старија лица немају превише повјерења у домове, као и одлуке да старост проведу у својим кућама, су главни разлози овако малог процента коришћења услуга од стране старије популације. Осим ових институција у нашој земљи се оснивају и домови у власништву приватних лица. О значају приватних домова и стању у њима значајан став износи Заштитник грађана у Републици Србији.²²⁹

Вјероватно због малог процента старијих лица која бораве у домовима за старија лица у Босни и Херцеговини нема истраживања о томе да ли постоји и само насиље над штићеницима, односно конкретно о противправним радњама насиља над старијим лицима. Најзначајнију и детаљну анализу положаја старијих лица у институцијама за смјештај старијих лица у БиХ дао је Омбудсман за људска права у Босни и Херцеговини у свом „Специјалном извјештају о стању људских права старих особа из 2010. године“. У овом извјештају покушано је отклонити предрасуде које постоје код старијих лица, а везане су за њихов смјештај у установе. Јасно се истиче да „у породицама, старије особе проводе више времена сами и без ичије бриге и да је смјештај у установе у том смислу погоднији“. Даље се истиче да „све установе за смјештај и збрињавање старијих особа треба да имају лиценцу као доказ задовољавања постојећих стандарда“. Као позитивно запажање Омбудсмана за људска права истиче се „однос запослених у установама за смјештај и збрињавање старијих особа према овим лицима и њихова потпуна посвећеност старијим особама као корисницима услуга у њиховом најбољем интересу, те хуман однос и поштовање њиховог достојанства, што су у својим изјавама истицали бројни корисници услуга установа“.

Из овог можемо закључити да старија лица, која су смјештена у домове за старија лица у Босни и Херцеговини, нису изложена ниједном облику насиља па није ни потребно ову област детаљније правно регулисати. Наравно да ово не можемо прихватити као истину, иако је сигурно да је Омбудсман за људска права у свом раду заиста и дошао до оваквих података, поново долазимо до она два страха које смо већ истакли. Домови за старија лица не желе објављивати такве податке да не би сами себи нашкодрили, односно да не би угрозили своје пословање. Чињеница, да је мање од 0,5% старијих лица смјештено у домовима у Босни и Херцеговини, говори о томе да мали процент старијих лица користи услуге домова за старија лица. Уколико би имали ситуацију да се још од стране домова објављују и подаци о насиљу над старијим лицима, поставља се питање њиховог пословања. Тада би се поставило и питање да ли старија лица, уопште, желе да буду смјештени у институцијама у којима се врши насиље над њима. С друге стране, старија лица су ионако у страху због чињенице да напуштају сопствени дом.²³⁰ Они се боје, из простог разлога, што не вјерују институцијама система, често немају гдје да се врате, али су и у страху од евентуалне освете насилника који је најчешће запослени у тој институцији.

Старија лица која су смјештена у одговарајуће институције не смију имати мања права од оних лица која су остали у својој кући и у својој породици. Ако се трудимо да пружимо правну заштиту старијим лицима од насиља у породици, онда је неопходно пружити и у дому за

---

²²⁸ ЗОСЗ РС, чл. 65.

²²⁹ У свом извјештају наводи да „низак стандард смјештаја у већини државних домова за старе разлог су што осим ових установа постоје приватни регистровани али и илегални, нерегистровани домови, као и тзв „прихватилишта“. У ситуацији све већег броја старих особа којима је потребна нега и смјештај, многи предузимљиви људи су дошли на идеју да узму у закуп породичне куће на периферијама већих градова и у њима отворе приватне домове за старе. Региструју се као угоститељски објекти, хостели и сл. што онемогућује инспекцијски надзор надлежног Министарства до кога долази тек ако дође до инцидента, смртних случајева, медијских извештаја о могућем насиљу и доста распрострањеној пракси принудног смјештаја корисника. Проблем је и што се за регистрацију приватних домова тражи углавном испуњавање грађевинско-техничких услова. Медицинско-терапеутска страна је доста често занемарена, не постоје здравствени картони корисника са историјатом њихових болести и терапијом, медицинско особље је по правилу ангажовано по уговору а не за стално, а са многих страна се указује и на злоупотребе приликом смјештаја корисника против њихове воље“ Заштитник грађана, 4.

²³⁰ Баук старости и страх од старачког дома, <http://www.magicus.info/hr/magicus/tekst.php?id=38747>, 20. фебруар 2017.

старија лица. Та заштита мора бити и превентивна, а и одговарајућа репресивна. Превентивна заштита старијих лица односила би се на превенцију насиља која се може подијелити у три категорије: „запошљавање и супервизија особља, едукација и развој вјештина особља, те третман и реакција на злостављање старијих лица“.²³¹ Очигледно је да се сва ова акција, коју истиче проф. Русац, односи више на само особље запослено у институцијама у које су смјештена старија лица.

У научној и стручној јавности могли су се чути приједлози *de lege ferenda* неопходно би било и инкримисање новог кривичног дјела „Злоупотреба или кршење професионалних обавеза“. На овај начин би се створила могућност да као могући учиниоци овог кривичног дјела законом буду обухваћени и запослени у здравственим и установама социјалне заштите, односно домовима за старија лица. Мишљења смо да са прописивањем нових кривичних дјела не треба журити. Постојећа законска регулатива већ покрива ова питања велики број кривичних дјела против живота и тијела²³² те кривична дјела против здравља. Превенција насиља над старијим лицима важна је како би им се могла осигурати достојна старост, пружање материјалне сигурности и уопште унапређење квалитета живота. Она се односи на све оне мјере којима се покушава спријечити друштвено неприхватљиво понашање, односно поремећаји у понашању, који угрожавају, како појединца који манифестује поремећаје, тако и цјелокупно друштво.²³³

Мјере превенције морају заузимати важно мјесто у нашем правном поретку. Не може се озбиљна правна заштита заснивати само на репресивним мјерама када насиље буде окончано. Очекивати да ће само судови бити ти, који ће својом политиком кажњавања или досуђивањем накнаде штете старијим лицима као жртвама насиља и на тај начин спречавати насиље није реална. Превентивне мјере морају бити предузимане на свим нивоима од државног и ентитетског нивоа, па до кантоналног и општинског. На ентитетском нивоу морају се донијети одговарајуће стратегије и планови за превенцију насиља над старијим лицима, док би се на општинском, односно кантоналном нивоу морало радити на едуковању старијих лица, као и надлежних институција, управо о правима старијих лица у случају насиља над њима. Службе које су се до сада бринуле о спречавању насиља над старијим лицима су централизоване и затворене унутар својих ресора. До сада није постојала одговарајућа правна интересорна и интерсекторска сарадња.²³⁴

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Посебна помоћ и заштита старијих лица у институцијама за смјештај, бригу и заштиту у нашој земљи није посебно издвојена као што је то случај са насиљем над старијим лицима које се дешава у породици. Уз све то и подаци до који смо до сада дошли нису репрезентативни. Подаци које имамо су или толико мали да их не можемо представљати као репрезентативан узорак, или „нашминкани“ с циљем презентовања ситуације каквом она дефинитивно није. Било би илузорно и очекивати да насиље над старијим лицима које постоји широм свијета и то у великом проценту у домовима за смјештај, не постоји и код нас. Као правник који изучава ову област, морам указати на неопходност доношења одговарајућих законских рјешења која ће старија лица, у овом случају пацијенте или кориснике услуга, заштитити од насиља медицинског особља. Наравно да би се прије тога морала урадити озбиљна истраживања у којим бисмо дошли до потребних података везаних за ову област, која је код нас још увијек потпуно неистражена. Са повећањем броја домова, односно повећањем смјештајног капацитета очекује се да ће се повећати о број старијих лица која су смјештена у њима. Осим услуге смјештаја и бриге о њима омогућити и правна заштита од било које врсте насиља. Веома битно питање је питање превенције. Превенција мора да подразумева и подизање свијести у друштву о проблемима насиља над старијим лицима како уопште тако и у домовима за смјештај старијих лица. Овај друштвени проблем мора наћи своје мјесто у медијима. Медији и њихова

---

²³¹ По С. Русац, А. Чизмин, (2011), 56.

²³² Кривични законик Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 64/17, глава XII.

²³³ С. Живков, 18.

²³⁴ Босна и Херцеговина није изузетак по овом питању. Слична или иста ситуација је и у свим земљама региона.

снага у 21. вијеку су нешто што се не смије ни на који начин занемарити. Ситуација у домовима за старија лица мора, путем медија, бити приближена и представљена јавности у правом свјетлу.

Литература:

1. Бежован, Гојко, „Caring for children and old people. A comparison of European policies and practices Tine Rostgaard“, Torben Fridberg The Danish National Institute of Social Research. 1998. Ревија за социјалну политику, 2000.
2. Bonnie, Richard, Wallace Robert, ur. *Elder mistreatment. Abuse, neglect, and exploitation in an aging America*. Washington: The Nation 2003.
3. Burgess, Ann, Dowdell Elizabeth, Prentky, Robert, *Sexual abuse of nursing home residents*, J Psychosoc Nurs Ment Health Serv. 2000; 38:10-18
4. Дрча, Јанко, „Социјална заштита старих-европске тенденције“, *Матица Српска*, Нови Сад 2010.
5. Живков, Слађана, „Старе особе као жртве породичног насиља“, *Актуелности - Информативни билтен удружења стручних радника Социјалне заштите Републике Србије*, Београд 2011.
6. Костић, Миомира, „Виктимитет старих људи“, Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за публикације, *Социјална мисао*, Ниш 2010.
7. Neno, Rebecca, Neno, Michael, *Identifying abuse in older people*, Nursing Standard, Great Britain 2005.
8. Пентек, Метка, Насилје, *Злораба ин старејши љуђе*, Оточец, Геронтолошко друштво Словеније, Љубљана 2000.
9. Петрушић, Невена, *Правни оквир заштите старијих особа од дискриминације, злостављања и занемаривања*, Београд 2010.
10. Pritchard, Jacki, *Male victims of elder abuse*, <http://www.jackipritchard.co.uk/shop/product/49-bk8-male-victims-of-elder-abuse>,
11. Русац, Силвиа, Чизмин, Ана, „Насилје над старијим особама у установама“, *Мед Јад*, Загреб 2011
12. Sillamy, Norbert, *Dictionar de psihologie*, Editura Univers encyclopedic, Bucuresti 1998.
13. Hawes, Catherine, „Elder abuse in long-term care settings: What is known and what information is needed?“ U: Bonnie, Richard, Wallace, Robert, (ur.) *Elder mistreatment, abuse neglect and exploitation in an aging America*, The National Academies Press, Washington 2003.
14. Закон о социјалној заштити Републике Српске - ЗОСЗ РС, *Службени гласник Републике Српске* бр. 37/12 и 90/16.
15. Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 64/17, глава XII.
16. Ревидирана Европска социјална повеља - РЕСП, чл. 23. по Н. Петрушић, (2010),
17. Резолуција УН бр. 50/141, <http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-141.htm>, 17. април 2014.
18. European Commission. „*What can the European Union do to protect dignity in old age and prevent elder abuse?*“, European Commision, Brusseles 2008.
19. Canadian network for the prevention of elder abuse, *Abuse in institutions*, Canada 2009. <http://www.cnpea.ca/health%20and%20abuse.htm>
20. Вид. Европска платформа за старија лица (*The European Older People's Platform*), <http://www.age-platform.eu/>, 17. мај 2016
21. Заштитник грађана, *Посебан извештај Заштитника грађана о обављеним надзорима у установама социјалног старања за смештај старих лица у 2010. години*, Београд 2011, 72.
22. Републички завод за социјалну заштиту, *Извештај о раду установа за смјештај одраслих и социјалних корисника у 2014. години*, Београд 2015, 18. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2015/USTANOVE%20ZA%20SMESTAJ%20ODRASL IH%20I%20STARIJIH.pdf>, 29. новембар 2015.

23. Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat>, 25. септембар 2015
24. Попис становништва, домаћинства и станова, Резултати пописа, <http://www.popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvoIzdanje.pdf>, 13. март 2017.
25. Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Српској, Резултати пописа http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/popis/rezultati_popisa/Rezultati_Popisa_2013_WEB.pdf, 13. март 2017
26. Старење становништва - проблем модерног развијеног друштва, <http://www.geografija.hr teme/starenje-stanovnistva-problem-modernoga-razvijenog-drustva/> 20. мај 2016
27. Конференција о активном старењу у Босни и Херцеговини, Црвени крст/криж Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево 2014. <http://www.ckfbih.ba/index.php/novosti/641-konferencija-o-aktivnom-starenju-bosna-i-hercegovina-e-bitu-najstarija-zemlja-na-balkanu>, 20. април 2015.
28. Снага пријатељства, <http://www.amity-yu.org/>, 14. децембар 2016
29. Вид. Медицинска сестра ми ископала очи, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:426511-Olga-Cvetkovic-za-Novosti-Medicinska-sestra-mi-iskopala-oci>, 14. фебруар 2016.
30. Баук старости и страх од старачког дома, <http://www.magics.info/hr/magics/tekst.php?id=38747>, 20. фебруар 2017.
31. Медицинари, посао у Њемачкој чека: Ево какве услове нуде, <http://www.srbijadanas.com/clanak/medicinari-posao-u-nemackoj-ceka-evo-kakve-uslove-nude-20-08-2015>, 21. август 2015.

**VIOLENCE AGAINST ELDERLY PERSONS IN INSTITUTIONS FOR CARE,
ACCOMMODATION AND PROTECTION**

Abstract: *The subject of paper is protection and assistance to elderly persons in case of violence in institutions for their accommodation, care and protection. This topic has so far been insufficiently researched in Bosnia and Herzegovina, and the reasons for this are the nominally small number of elderly people placed in these institutions and the neglect of the elderly as victims of violence in general. The paper also analyzes and develops the systems of care for elderly people in the countries of Europe and the world, and points to the existing shortcomings and fears in the process of providing protection to victims of violence. The author tries to illuminate this social deviation from the scientific side and suggests the appropriate de lege solution.*

Key words: *violence, care, accommodation and protection; elderly; special protection and assistance*

NASILJE NAD OSOBAMA TREĆE ŽIVOTNE DOBI

Mr Jelica Matović²³⁵

Doktorand na Univerzitetu u Novom Sadu - Asocijacija centara za interdisciplinarnu i multidisciplinarnu studiju i istraživanja - DAS Rodne studije

Apstrakt: Starenje je prirodan, univerzalan proces i u životu svake jedinke - počinje momentom njenog dolaska na svijet. Broj starih stanovnika bio je u sporom porastu u prošlosti, ali na osnovu skorašnjih trendova i projekcija njihovo brojčano povećanje tek predstoji. Očekuje se da obrazovanje odraslih svojim saznanjima, i iskustvima doprinese i društvenim i individualnim naporima, u ostvarivanju što humanijeg življenja. Većina starijih uživa u pozitivnim odnosima sa članovima porodice, prijateljima i profesionalnim njegovateljima, dok neki trpe zlostavljanje upravo od tih osoba. Cilj je da se obezbijedi da starije osobe održe najveći mogući nivo zdravstvene, socijalne i funkcionalne sposobnosti prije, tokom i nakon prirodnih i nesreća izazvanih ljudskim faktorom, unapređenjem koordinirane podrške kroz život dostojan svake ljudske jedinke. Koje osobe uspešno stare, koje imaju lični razvoj, vitalnost i nastojanja da savladaju tjelesno kognitivno i socijalno propadanje? Ipak se teoretičari ne slažu oko toga šta tačno čini srećnim starije doba. Zlostavljanje starijih postaje predmet ozbiljne zabrinutosti javnosti. U istraživanju starijih različitih socio-ekonomskih statusa, mnogi su izjavili da proživljavaju predrasude i diskriminaciju. Specifično kod predrasuda prema suprotnom polu, jeste moderno viđenje predrasuda naročito prema ženama. Razvoj i sprovođenje društveno odgovornih, humanih, finansijski zdravih i održivih strategija koje obuhvataju potrebe, kapacitete, očekivanja, život bez nasilja sadašnjih i budućih generacija, promovišući jednake mogućnosti za njihovo samoopredjeljenje, suprotstavljajući se negativnim stereotipima o starenju smanjuje zloupotrebu što je poštovanje dostojanstva i individualnosti. Na kraju zemlja koja brine o starijim licima i pruža im bogatstvo mogućnosti za lični razvoj maksimizira šanse da će svako od nas kad dođe vrijeme za to stariti uspješno.

Ključne riječi: rod, pol, nasilje, starenje

Uvod

Starenje je povezano sa najraznovrsnijim kulturnim obrascima, odnosno društvenom i kulturnom sredinom. Staračko iskustvo predstavlja specifičan način života unutar društveno-kulturne cjeline. Starost se najčešće posmatra kao jedan stadijum života a sve osobe koje se definišu kao stare posmatraju se u skoro svim kulturama s istom mješavinom strahopoštovanja i sažaljenja. Svakako da se ljudi razlikuju u svakom stadijumu života, često korjenito. Međutim, nigdje drugo u životnom vijeku jedan stadijum nije manje primjeran svima onima koji se u njemu nalaze kao što je slučaj u starosti. Starost se postepeno prikrada i ona se ne može izbjeći. Zato se ovoj pojavi i procesu mora pogledati pravo u lice. Stručnjaci u različitim profesijama (gerontolozi, sociolozi, psiholozi, andragozi, ljekari) kažu da se za taj lični period čovjekovog života treba pripremati, učiti za aktivno življenje u starosti. Fenomen nasilja nad starim licima primijećen je sedamdesetih godina 20.vijek. Dostupne informacije pokazuju da i stariji muškarci i žene postaju žrtve zlostavljanja i da je zlostavljanje starijih

---

²³⁵ flor@t-com.me

osoba u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju iznenađujuće široko rasprostranjeno. Zloupotrebu doživljavaju pretežno stara nejakta lica, koja može biti fizička, prouzrokovati bol ili tjelesnu povredu. Može biti emotivna ili psihološka, kao što je verbalno zlostavljanje, ponižavanje ili zastrašivanje. Ili to može biti finansijska, gdje povjereni njegovatelj može ilegalno koristiti ili zlorabiti finansijsku imovinu ili imovinu starije osobe. Ono što ovakvu vrstu zlostavljanja naročito pogađa je zavisnost zlostavljane žrtve od nasilnika. Maltretiranje starijih žrtava izaziva niz dugoročnih fizičkih i psiholoških zdravstvenih problema, uključujući trajnu fizičku štetu. S obzirom na demografske trendove i sve veći broj osoba starijih od 65 godina u ukupnoj populaciji, realno je očekivati da će fenomen zlostavljanja starijih osoba tek zaokupiti pažnju i interes kako stručnjaka tako i šire javnosti.

Demografske promjene

Broj starijih osoba širom svijeta raste velikom brzinom. Demografske promjene stanovništva koje se očekuju u narednih nekoliko decenija predviđaju sve veći udio lica starijih od 65 godina u ljudskoj populaciji. Danas na planeti živi 760 miliona ljudi starijih od 60 godina, do 2050. godine taj broj biće veći od dvije milijarde. Procjena je da će se broj “starijih starih” uvećati četiri puta te da će broj starijih od 80 godina iznositi 395 miliona do 2050. godine. Prognoze pokazuju da će evropsko stanovništvo starije od 80 godina do 2050 porasti za 18 miliona, koliko je bilo 2004. godine, na 50 miliona. Porast će se nastaviti usled opadajućeg nataliteta i povećane dugovječnosti. Iako se pretpostavlja da će većina starijih od 80 godina živjeti samostalno, očekivati je da će mnogi biti bespomoćni i zavisni od pažnje drugih lica. Značajna karakteristika je i feminizacija starenja. Žene čine 54% starijih od 60 godina, a 63% starijih od 80 godina. Prema statističkim podacima o stanovništvu prema starosnim grupama Republičkog zavoda za statistiku, 2016. godine u Srbiji je bilo 1.911.727 (27,08%) stanovnika starijih od 60 godina. Dakle u Crnoj Gori, kao i u većini zemalja regiona i cijele Evrope, proces starenja stanovništva se ubrzava. Tako broj stanovnika starijih od 65 godina čini 18,3 % crnogorske populacije, a bilježi se i rast broja stanovnika starijih od 80 godina. Ovaj proces sa sobom nosi više problema i izazova. Uzimajući u obzir ovakve podatke neophodno je uložiti određene napore da se obezbijedi odgovarajuća briga potrebna starijim licima.

Rizik od diskriminacije

Proces starenja stanovništva sa sobom nosi niz društveno-ekonomskih, zdravstvenih, kulturnih i naučnih posledica i potrebu da se izazovi pretvore u mogućnosti. Najprepoznatljiviji izazov s kojim se starije osobe i vlade širom svijeta suočavaju je starosna diskriminacija (ageism), diskriminacija na osnovu godina, a koja se toleriše širom svijeta. Stariji muškarci i žene imaju ista prava kao i svi ostali. Svi smo rođeni sa istim pravima i to se ne mijenja kako starimo. Ono što se mijenja je način uživanja ovih prava, što bi trebalo da je intuitivno prepoznatljivo, ali uprkos tome, prava starijih osoba su najvećim dijelom nevidljiva sa stanovišta međunarodnog prava (Jačanje prava starijih ljudi za konvenciju Ujedinjenih nacija, 2009). U većini dokumenata i sporazuma o ljudskim pravima godine starosti se ne navode kao uzrok diskriminacije i kršenja ljudskih prava, najčešće su sadržani pod izrazom „ostali“ ili „drugi“ (Mokhiber, 2011). Demografsko starenje povećava rizik od diskriminacije na osnovu godina, povećava rizik od nasilja nad starijima i rizik od ugrožavanja ljudskih prava. Pored toga, imamo siromaštvo u starosti, zlostavljanje i nasilje nad starijima. Važan izazov je i nedostatak mjera i usluga za starije osobe koje imaju oslabljene funkcionalne sposobnosti (prije svega dementne osobe, starije osobe sa invaliditetom), (Human Rights of Older People, Report UN, 2010).

Zlostavljanje starijih

Značajno je iznijeti osnovne informacije o oblicima nasilja nad starijim licima i načinu na koji se eventualni slučajevi zlostavljanja mogu prepoznati, posebno imajući u vidu da je u pitanju pojava koju i sami stari često skrivaju. Ovaj trend populacije koja stari vjerovatno dovodi do socijalnih i ekonomskih izazova za pojedince, zajednice i javne vlasti, gde je potreban rast u okviru sistema podrške za starija lica, koja iz različitih razloga mogu biti ranjiva. Iako zavisnost ne dolazi nužno sa starenjem, vjerovatno je da će zavisnost rasti, što će dodatno opteretiti sisteme socijalnog staranja koji pružaju podršku ranjivim starijim osobama. Kako pojedinci stare, neprenosive bolesti postaju vodeći uzrok smrtnosti i onesposobljenosti. Dalje, starija lica su osjetljiva na usamljenost, društvenu izolaciju

i/ili marginalizaciju u društvu koje se brzo mijenja. Starija lica mogu da iskuse i neku vrstu nasilja ili zlostavljanja, bilo da je u pitanju fizičko ili psihološko zlostavljanje, zanemarivanje osnovnih potreba, finansijsko zlostavljanje ili ekonomska eksploatacija. Sve ovo su potencijalne prijetnje fizičkom, mentalnom i socijalnom stanju starijih lica koje može dodatno da pojača ranjivost.

Većina starijih uživa u pozitivnim odnosima sa članovima porodice, prijateljima i profesionalnim njegovateljima, dok neki trpe zlostavljanje upravo od tih osoba. Izveštaji medija u posljednje vrijeme doveli su do toga da zlostavljanje starijih postane predmet ozbiljne zabrinutosti javnosti.

Zlostavljanje starijih ima nekoliko oblika:

-Tjelesno zlostavljanje - namjerno izazivanje bola, nepravilne ili povrede udaranjem, sječenjem, paljenjem, fizičkom snagom, vezivanjem, seksualnim zlostavljanjem i drugo.

-Tjelesno zanemarivanje - namjerno ili nenamjerno propust da se ispune njegovateljske obaveze, što se ogleda manjkom hrane, lijekova ili zdravstvenih usluga ili time da je starija osoba ostavljena sama i izolovana.

-Psihičko zlostavljanje - verbalne uvrede (poput nazivanja pogrdnim imenima, ponižavanje (tretiranje starije osobe poput djeteta) ili zastrašivanje (prijetnje izolacijom ili smještanjem u starački dom).

-Finansijsko zlostavljanje - nezakonito ili neprikladno iskorišćavanje imovine ili finansijskih resursa starije osobe, potkradanje ili njihovo korišćenje bez pristanka starije osobe.

Premda su ova četiri tipa široko prepoznata, ne postoji opšta definicija zlostavljanja starijih. Kao i kod zlostavljanja djece definicija s kojom se svi slažu je neophodna kako bi se otkrilo zašto se zlostavljanje starijih događa i da bi se spriječilo. Osoba koja ima višestruke modrice i povrede glave sigurno je bila zlostavljana, dok je u drugim okolnostima zlostavljanje teže otkriti. Na primjer, kada se nemoćna starija osoba ostavi sama, koliko vremena treba da prođe da bi se to nazvalo zanemarivanjem? Ili kada rođak zahtijeva da starija osoba vrati vrijedan dar primljen godinama prije i stariji to učini u strahu od bijesnoga ispada, da li je došlo do finansijskog zlostavljanja? Na kraju, suprotstavljanje negativnim stereotipima o starenju smanjuje zloupotrebu što je poštovanje dostojanstva, individualnosti.

Povjerenica za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije - Brankica Janković u svom izvještaju za 2017. godinu saopštava da je diskriminacija na osnovu starosnog doba prisutna u velikoj mjeri, a po broju pritužbi ovaj osnov je na drugom mjestu. U 2017. godini diskriminacija na osnovu starosnog doba nalazi se odmah iza invaliditeta i ukazuje na nepovoljan položaj starih lica. Dakle nepovoljan je položaj građana životnog doba od 50-65 godina u oblasti rada i zapošljavanja, kao i starijih preko 65 godina života. Imajući u vidu položaj starijih građana i građanki Povjerenik je u saradnji sa Crvenim krstom Srbije sproveo istraživanje „Starenje u gradovima – izazovi savremenog društva“, a uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena istraživanje „Položaj starijih žena u Srbiji“. Rezultati istraživanja ukazuju da veliki broj fizičkih, društvenih i ekonomskih barijera, uvrežene predrasude i stereotipi, ali i nedostatak inkluzivnih javnih politika koje uključuju predstavnike svih uzrasta i grupa u planiranje i razvoj gradova, otežavaju starijim osobama da u potpunosti uživaju svoja prava. „Stariji u gradovima iskazuju najveću potrebu za uslugama njege u sopstvenom domu ali i za većom dostupnošću zdravstvenih usluga i javnog prevoza. Nezanemarljiv procenat starijih, njih 9% izjavilo je da je bilo izloženo diskriminaciji zbog svojih godina. Rezultati istraživanja su pokazali da aktuelnu potrebu za podrškom ima 27% ispitanika, a većina ima neku hroničnu bolest već duže vrijeme (76%). Starije žene za najveći problem ističu loš socioekonomski položaj (54%), a kao značajan problem navode i dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga. Mada tek 7% žena navodi da im zdravstvene usluge nijesu bile dostupne iako su im bile potrebne, a prije svega zbog dugih lista čekanja ili zbog toga što nijesu imale novca da plate zdravstvene usluge, čak 86% žena smatra da se prema njima zbog godina starosti zdravstveni radnici ophode sa manje poštovanja u odnosu na druge pacijente.” Dostupno na internet adresi:(<http://www.stat.govrs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?>) U Crnoj Gori nema relevantnih istraživanja, niti relevantnih podataka o ovom fenomenu, što ukazuje na to da je ovo tabu tema. Neka parcijalna istraživanja i praksa ukazuju na prisustvo problema, naročito kada su u pitanju osobe u dubokoj starosti, sa lošim

zdravstvenim stanjem, siromašne i naročito osobe ženskog pola. Zbog nedostatka podataka o nekoj pojavi, javnost i institucije su nezainteresovane i prema toj pojavi se odnose kao da i ne postoji. Nedostatak podataka dovodi do nedostatka valjanih argumenata za pritisak na zajednicu da određenom problemu posveti potrebnu pažnju. Vladine institucije i strukture u stvaranju sistemskog i institucionalnog kapaciteta u ovoj oblasti nijesu u mogućnosti da se samostalno suoče sa ovim izazovom, već, iako je sistemaska briga o starim licima, prevashodno, pravo i dužnost države, u njenom ostvarivanju svoje obaveze, ulogu imaju i drugi brojni akteri, među kojima i Crveni krst koji, svojom aktivnošću doprinosi unaprjeđivanju kvaliteta života starih lica u Crnoj Gori. Ukupno civilno društvo pruža dodatne usluge, koje unaprjeđuju kvalitet života starijih stanovnika, kao i nove metodologije rada sa njima. Jedna od njih se odnosi i na koncept aktivnog starenja, kao i međugeneracijske solidarnosti. Starije osobe imaju iskustvo, znanje i mudrost. Oni nose veliki potencijal koji treba upotrebiti u radu sa njima. Starije žene su često podvrgnute jednom ili više oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na osnovu njihove starosti, pola i drugih obilježja. Nasilje ili zlostavljanje su često rezultat ageizma (diskriminacije nad starim) na osnovu seksizma, sklopa različitih karakteristika ili rezultat akumulirane diskriminacije tokom cijelog životnog ciklusa. Nasilje nad starijim ženama u većini slučajeva nije adekvatno naslovljeno u istraživanjima, politikama i programima za sprečavanje i rješavanje nasilja nad ženama. U izvještajima Svjetske zdravstvene organizacije, na osnovu istraživanja u više zemalja, navodi se da 4-6 % starih osoba kod kuće trpi neki od oblika zlostavljanja. Prisustvo svih oblika zlostavljanja starih posebno je rasprostranjeno u zemljama u tranziciji. Smanjena socijalna i ekonomska sigurnost, povećana nezaposlenost, siromaštvo i socijalni stresovi koji prate proces tranzicije, pojačavaju agresivnost i nasilničke sklonosti pojedinca (WHO).

Uzroci diskriminacije

Kada je riječ o osobama starijim od 65 godina najčešći uzroci diskriminacije su negativna slika o starijima, Statistika, međutim, ne daje realnu sliku i stanje u društvu, jer najstariji građani ne prepoznaju diskriminaciju ili je smatraju porodičnom sramotom, te je često ne prijavljuju. Veliki broj starijih osoba su siromašni, žive sami, u lošijem su zdravstvenom stanju, što ih često dovodi u stanje socijalne isključenosti. Stare osobe često ne prepoznaju pojedine oblike zlostavljanja, naročito kada nije u pitanju fizičko nasilje, i prihvataju ih kao nužnost. Kada je stanje zlostavljanja i zanemarivanja jasno prepoznatljivo, stari često nerado o njemu govore, poriču ga ili nalaze druga objašnjenja za postojeće znakove nasilja (slučajni pad, slučajno udaranje o nešto). Najčešći razlozi prikrivanja nasilja su: fizička i psihička iscrpljenost, nedostatak samopouzdanja i strah od samoće i napuštenosti, stid i osjećaj sramote, osjećaj krivice (loš sam roditelj, zaslužujem to), pogrešno usmjerena ljubav - ljubav prema nasilniku (dijete, partner), „naviknutost“ na nasilje od ranije (žene), strah od nasilnika, strah od pogoršanja situacije, materijalna zavisnost, nepovjerenje u ljude i institucije, nepoznavanje prava i mogućnosti traženja pomoći. Izuzetan značaj ima javno zastupanje starih lica koje ukazuje na njihov položaj i na problem na koje svakodnevno nailaze stara lica. Neki od tih problema su (pravo na besplatan prevoz, čekanje u zdravstvenim institucijama, nedostatak lijekova, niska materijalna primanja). Evidentno je da su najveći problemi sa kojima se susreću stara lica: siromaštvo i samoća i da na ove dvije stavke treba fokusirati u budućem periodu. Način ponašanja prema starijim građanima i kreiranje odgovarajućih mogućnosti za zadovoljenje svih prava u punom obimu, omogućavaju ne samo ostvarivanje ravnopravnosti starijih sugrađana, nego svih generacija, imajući u vidu proces starenja.

Posljedice zlostavljanja

Stara osoba u isto vrijeme može doživjeti više različitih oblika zlostavljanja. Neki od oblika zlostavljanja su očigledni i lako se mogu prepoznati (kao razni vidovi fizičkih povreda). Neki oblici zlostavljanja se mogu izvršiti na suptilan način i veoma ih je teško identifikovati i prepoznati (emocionalno zlostavljanje, razni oblici zanemarivanja i ponižavanja), pa se dugo trpe i ostaju nevidljivi i pored teških posljedica po stare. Nekada i sama zlostavljana stara osoba, pored patnje koju osjeća, nije svjesna da je izložena određenom vidu nasilja jer ne raspolaže potrebnim informacijama o oblicima zlostavljanja i pravima koja joj zakon garantuje. Počinilac nasilja može to raditi namjerno (krađa novca od stare osobe), svjesno i sa određenim ciljem, ili nenamjerno. Do nenamjernog zlostavljanja najčešće dolazi zbog neznanja i nerazumijevanja potreba i prava stare osobe i, kada su u

pitanju profesionalci u institucijama, zbog nedostatka specifičnog znanja o pružanju zaštite i pomoći starim osobama. Stare osobe su izložene nasilju koje se odvija u okviru društva (strukturno zlostavljanje). Koje se odnosi na: siromaštvo, nedostatak socijalne sigurnosti, onemogućen/otežan pristup vitalnim uslugama (kao što je zdravstvo i zaštita osnovnih ljudskih prava), neodgovarajuće postupanje javnih službi.

Zlostavljanje stare osobe najčešće se dešava u porodici, gdje su prisutni svi pojavnici oblici zlostavljanja. Mjesto koje se smatra posljednjim utočištem, izvorom ljubavi i sigurnosti, nekada za staro lice može biti najopasnije mjesto. Počinioci zlostavljanja i zanemarivanja stare osobe mogu biti svi članovi porodice: partner/ka (sadašnji, bivši), odrasla djeca, unučad, zet, snaha i svi ukućani.

Institucije koje pružaju pomoć i zaštitu - zdravstvene, socijalne, sudske, starački domovi (i sve ostale), također su često mjesta zlostavljanja starih i nemoćnih osoba. Profesionalci u institucijama često ne poznaju dobro vještinu komunikacije sa starim licima koja je specifična, pa se mogu naći u ulozi počinioca zlostavljanja i zanemarivanja, bilo da se radi o svjesnom ili nesvjesnom činjenju ili o nečinjenju. Stare osobe mogu biti izložene zlostavljanju i na svakom drugom mjestu u zajednici. Zlostavljanje može biti u raznim situacijama od strane prijatelja, susjeda i svih ostalih lica.

Zlostavljanje i zanemarivanje starim osobama ugrožava zdravlje – mentalno i fizičko, ugrožava njihovo dostojanstvo, kvalitet života i sam život. Posljedice po zdravlje su brojne - akutne i hronične zdravstvene smetnje. To je “skrivena epidemija” i uzrok hroničnog stresa. Dugotrajni stres izaziva pad imuniteta i čitav niz bolesti (čir, visoki krvni pritisak, srčane bolesti, maligne bolesti). Simptomi stresa su brojni, remete život i ugrožavaju zdravlje. Tu spadaju: nesanicu, pad otpornosti - povećanje osjetljivosti organizma, pogoršanje opšteg stanja, depresija, uznemirenost, razdražljivost, nervoza, očajanje, bolovi u stomaku, učestale dijareje i sl.

Psihičke posljedice koje zlostavljana stara osoba ima najčešće su: napetost, nemir, osjećaj slabosti i nemoći, osjećaj straha, osjećaj stida, osjećaj krivice, samozanemarivanje, gubitak samopouzdanja, neurotske reakcije (depresija, napadi panike), poremećaji spavanja (nesanice, noćne more), poremećaji ishrane, dezorijentacija, osjećaj rastresenosti, agresivno ponašanje prema sebi i drugima te pokušaj suicida.

Svijest, obrazovanje i zagovaranje

Odgovor na zlostavljanje starijih osoba usredsređen je na podizanje svijesti i razumijevanje zlostavljanja starijih. Ovi naponi se odražavaju u širokom medijskom pokrivanju datom ozbiljnim zloupotrebama i slučajevima skandaloznog zanemarivanja. Mediji su odigrali ključnu ulogu u dovođenju pažnje i stimulaciji pratećeg odgovora politike na zlostavljanje starijih osoba. Obrazovni programi za opremanje učesnika u procjeni i otkrivanju zloupotrebe i zanemarivanja za naprednu intervenciju edukuju advokate, političare, policijske službenike, socijalne radnike i druge profesionalce. Materijali su razvijeni da bi im pomogli u ovim naporima, uključujući i alate za testiranje na potencijalnu identifikaciju zloupotreba, protokola za upućivanje u intervencije, kao i obuku za pružaoce usluga. Priručnici su korisni za njegovatelje da procijene rizike zloupotrebe i da identifikuju resurse zajednice za pomoć. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) je prepoznala potrebu za izradom globalne strategije za prevenciju zloupotrebe starijih osoba. Ova strategija se razvija u okviru radnog partnerstva između Jedinice službe starenja i životnog ciklusa Odjeljenja za prevenciju bolesti i promocije zdravlja neizlječivih bolesti, Službe za prevenciju povreda i prevencije nasilja, Međunarodne mreže za prevenciju zloupotreba starijih (INPEA), HelpAge International i partneri iz akademskih institucija u nizu zemalja. Raspodjela informacija se povećala kroz informativne tabele, video obuke i direktorijume pomoćnih resursa i veb lokacija. U mnogim zemljama su uspostavljene nacionalne telefonske linije za edukaciju protiv zlostavljanja starijih osoba te raspoloživih resursa kao i upućivanje na agencije za pomoć. Nevladine organizacije također nude programe svijesti i edukacije u više okruženja. Programi lokalnih i nacionalnih zajednica bave se potrebama i brigama starijih osoba također su pomogli u podizanju svijesti i edukaciji o zlostavljanju.

Istraživanja ukazuju na činjenicu da je u poslednjim decenijama života velika raznolikost u razvoju starijih. Savremeni stav stručnjaka za uspješno starenje, je maksimalan profit a minimalni gubici. Dakle ostati sasvim zdravo do starijeg doba, dobro se suočavati sa negativnim promjenama, uživati u zdravom i bliskom partnerstvu, drugim bliskim odnosima i svakodnevnom životu ispunjenom aktivnostima, sve dok bolest ne spriječi da se odgovara na životne zahtjeve.

Osobe koje uspješno stare su one koje lični razvoj, vitalnost i nastojanja ograničavaju, i ponekada savladaju tjelesno kognitivno i socijalno propadanje. Ipak se teoretičari ne slažu oko toga šta tačno čini srećnim starije doba. Neki su fokusirani na lako mjerljive ishode kao što su očuvana kardiovaskularna funkcija, nedostatak invalidnosti, vrhunski kognitivni efekti i kreativna dostignuća. Ali ova pozicija je bila veoma kritikovana (Baltes i Carstensen, 1996). Svako ne može postati odličan sportista, inovativni naučnik ili talentovani umjetnik. Mnogi stariji ljudi ne žele nastaviti raditi i stvarati - što su glavne karakteristike uspjeha u zapadnim zemljama. Svako je ograničen sa genetskim potencijalom uticajima životne sredinu i izborom. Ishodi koji su značajni u jednoj kulturi u drugoj nemaju vrijednost. Novi pogledi o uspješnom starenju pretvorili su se iz specifičnih dostignuća na procese koje ljudi koriste za postizanje ličnih ciljeva (Freund i Baltes, 1998). Iz ove perspektive se izbjegava određivanje jednog seta standarda kao „uspješnog”. Umjesto toga, fokusira se na to kako jedinice minimiziraju gubitke i maksimiziraju profit. U studiji koja je sprovedena na tri uzorka starijih osoba tokom života, George Vaillant je proučavao kako različiti faktori tokom života doprinose fizičkom i psihičkom blagostanju u kasnom dobu. Njegovi nalazi pokazali su da faktori koje ljudi mogu djelimično kontrolisati (kao što su zdravstvene navike, sila konfrontacije, bračna stabilnost i godine obrazovanja) predviđaju - srećno i aktivno starenje, od onih faktora koji se ne mogu izbjeći (SES roditelja, porodična toplina u djetinjstvu, rano tjelesno zdravlje i dugovječnost članova porodice) (Vaillant i Mukamal, 2001). Vaillant je zaključio: „Prošlost često predviđa, ali ne određuje našu starost” (Ibid.12). Uspješno starenje je izraz izuzetnog otpora tokom završne faze života. Stariji ljudi ostvaruju svoje ciljeve na mnoge načine među kojima su najvažniji:

- Optimizam i samoeфикаsnost u poboljšanju zdravlja i fizičkog funkcionisanja.
- Selektivna optimizacija pomoću kompenzacije, kako bi se izvukao maksimum iz ograničene fizičke energije i kognitivnih resursa.
- Osnaživanje samopouzdanja, što čini samopoštovanje i težnju da se dobiju moguće slike o sebi.
- Povećano emocionalno razumijevanje i emocionalna samoregulacija, koja podržava značajne i važne socijalne veze.
- Prihvatanje promjena, čime se ojačava zadovoljstvo života.
- Zreli osjećaj duhovnosti i vjere, koji dozvoljava anticipiranju smrti smireno i spokojno.
- Lična kontrola nad oblastima zavisnosti i nezavisnosti.
- Visokokvalitetni odnosi koji pružaju socijalnu podršku i udobno društvo.

Uspjeh je dobro olakšan socijalnim kontekstom koji starijima omogućava efikasno upravljanje životnim promjenama. Starijim osobama je neophodno socijalno osiguranje, dobra zdravstvena zaštita, sigurno stanovanje, finansijska podrška i razne socijalne usluge. Neadekvatno finansiranje i teškoća prevoza prema ruralnim područjima znače da su potrebe mnogih starijih ljudi i dalje nezadovoljavajuće. Izolovana, neobrazovana starija lica često ne znaju kako dobiti dostupne izvore pomoći. Štaviše, sistem zdravstvenog osiguranja u kome stariji djelimično plaćaju zdravstvene usluge iscrpljuju svoje finansijske zalihe. Stanovanje koje je prilagođeno promjenama sposobnosti starijih i omogućava im da ostanu u poznatom okruženju bez uznemiravanja i dezorjentisanja preseljenjem moguće je samo za one koji su bogatiji i imućniji. Pored poboljšanja prakse koje zadovoljavaju osnovne potrebe starijih, novi pristupi budućnosti moraju biti pripremljeni za sve veći broj starijih osoba u nepovoljnom položaju. Veći naglasak na doživotnom učenju za radnike svih starosnih grupa bi pomogao svim licima dok stare, da zadrže i čak povećaju svoje vještine. Reforme su takođe potrebne s obzirom na očekivano povećanje broja bespomoćnih starih lica, uključujući pomoć

članovima porodice koji se staraju o svojim starijim članovima, prilagođenim stanovanjem i osjetljivim sistemom staračkih domova. Sve ove promjene uključuju prepoznavanje, podržavanje i povećanje prinosa koje starije osobe daju društvu - i stariji današnjice i oni u budućnosti. Zemlja koja brine o starijim licima i pruža im bogatstvo mogućnosti za lični razvoj maksimizira šanse da će svako od nas, kada dođe vrijeme za to, stariti uspješno.

Zaključak:

Prema odredbi UN, stari su osobe koje imaju 65 godina i više. Njihova brojnost ima tendenciju rasta. Istraživanja pokazuju različite podatke o nasilju nad starim osobama. Zlostavljanje starih odnosi se na svako ponašanje u sklopu ljudskih povjerenja, koje na neki način šteti starijoj osobi. Zlostavljanje starijih podrazumijeva psihičko zlostavljanje, tjelesno zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, finansijsko (ekonomsko) zlostavljanje i zanemarivanje. Diskriminacija na osnovu starosnog doba je prisutna u društvu u svim oblastima i jedan je od čestih oblika diskriminacije. Tako da svi, počevši od najmlađih, treba da uče šta je međugeneracijska solidarnost i da pomažu najstarijima da se uključe u što veći broj društvenih aktivnosti. Potrebno je kontinuirano raditi na doživotnom razvoju svakog pojedinca, na obezbjeđivanju ekonomske i socijalne sigurnosti i kvalitetu života u starosti, omogućavanju punog učešća starijih, eliminaciji svih oblika društvenog zanemarivanja kao i na poštovanju različitosti i unapređenju tolerancije. Ono što je najbitnije jeste promovisati činjenicu da se život ne završava sa 60 ili 65 godina, već da se starost uzima kao dio procesa koji počinje sa rođenjem i završava se smrću. Dakle, u tom dijelu još uvijek postoje sačuvani kapaciteti i sposobnosti osobe koje se mogu njegovati i na taj način uticati na očuvanje dostojanstva, samopouzdanja i samopoštovanja osobe. Javno zastupanje starih lica je bitno da bi se poboljšao položaj starih lica, da se pokaže da su i stara lica sastavni dio društva, da mogu ravnopravno da učestvuju u društvenim aktivnostima, da kreiraju društvene tokove i da budu aktivni učesnici u donošenju svih odluka koje se odnose na stara lica. Stara lica svojim znanjem, iskustvom mogu da doprinesu kreiranju određenih aktivnosti koje su vezane ne samo za stara lica nego za cjelokupnu društvenu zajednicu. Javno zastupanje za stara lica je bitno da se razbiju predrasude o njima, da se pokaže da su stara lica i dalje aktivna i da oni mogu da doprinesu kreiranju strategija i akcionih planova kako na lokalnom tako i globalnom nivou. Nasilje nad starijim osobama je najsravniji vid nasilja, izraz rodne diskriminacije i nedostatka društvene odgovornosti za nasilje nad onima koji nemaju moć, niti sposobnost da se nasilju odupru.

Literatura:

- Baltes, M. M., & Carstensen, L. L. (1996). The process of successful ageing. *Ageing and Society*, 16, 1996, 397–422.
- Bečki međunarodni plan akcije o starenju (1984). Preambula, Izazovi starosti, ISP, Beograd
- Despot, Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja- doprinos teoriji starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Eurostat - Zavod za statistiku Crne Gore - MONSTAT
- Freund, A. M., & Baltes, P. B. (1998). Selection, optimization, and compensation as strategies of life management: *Correlations with subjective indicators of successful aging*. *Psychology & Aging*, 13, 531–543.
- Help Age International (2009) *Jačanje prava starijih za novu konvenciju Ujedinjenih nacija: Resurs za promovisanje dijaloga na temu donošenja nove konvencije Ujedinjenih nacija*. HelpAge International, London
- Help Age International (HAI) <http://www.helpage.org/who-we-are/our-affiliates-/affiliates-in-eastern-europe-and-central-asia/>
- Janković, Brankica (2018) *Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu*, Republika Srbija, Beograd
- *Office for National Statistics*(2013). What does the 2011 Census tell us about the “oldest old” living in England & Wales?, dostupno www.ons.gov.uk.
- Републички завод за статистику Србије

- Savićević, Dušan. (2004). *Učenje i starenje*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju*, Ženeva, 2002. Uvodna reč generalnog sekretara
- United Nation (2010) *Human Rights of Older People: Report of the Secretary General to General Assembly*
- Univerzalna deklaracija ljudskih prava*. <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Introduction.aspx>
- United Nations Programme on Ageing* -UN Department of Economic and Social Affairs
- Mokhiber, Craig (2011) *Izjava. Drugi sastanak Otvorene radne grupe za starenje, Ujedinjene nacije*. New York. <https://www.un.org/press/en/2017/ecosoc6853.doc.htm>
- Vaillant, G., & Mukamal, K. (2001). Successful aging. *The American Journal of Psychiatry*, 158, 839 – 847.
- WHO (1999). *Ageing, Exploding the Myths*. WHO: Geneva.
- WHO (2008). *Ageing and Life Course Unit. WHO global report on falls prevention in older age*. WHO: Switzerland.

VIOLENCE AGAINST PEOPLE IN THE THIRD AGE

Abstract: *Aging is a natural, universal process and in the life of every individual – begins with the moment of his coming to the world. The number of elderly people has been slowly increasing in the past, but based on recent trends and projections, their numerical increase is imminent. Adult education is expected to contribute to both social and individual efforts in achieving as humane life as possible with its knowledge and experience. Most elderly people enjoy positive relationships with family members, friends, and professional caregivers, while some suffer abuse from these people. The aim is to ensure that the elderly maintain the highest possible level of health, social and functional ability before, during and after natural and human- induced accidents, by enhancing coordinated support through a lifetime worthy of each individual. Which people age successfully, which have personal development, vitality, and endeavors to overcome physical, cognitive and social decline? However, theorists disagree about what exactly makes the older age a happy one. The abuse of the elderly becomes a matter of serious public concern. In research of the elderly of different socioeconomic status, many have declared that they are experiencing prejudices and discrimination. Specifically prejudice towards the opposite sex is the modern perception of prejudice, especially towards women. Developing and implementing socially responsible, humane, financially sound and sustainable strategies that include needs, capacities, expectations, life without violence of present and future generations, promoting equal opportunities for their self- determination, countering negative stereotypes of aging reduces abuse as respect for dignity and individuality. In the end, the country that takes care of the elderly and gives them plenty of opportunities for personal development maximizes the chances that each of us will, when the time for that comes, age successfully.*

Key words: *gender, sex, violence, aging*

HRANITELJSTVO KAO ODGOVOR NA POTREBE DECE ŽRTVAMA NASILJA U PORODICI

Dr Jelena Tanasijević²³⁶
Centar za porodični smeštaj i usvojenje Beograd i
Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Tamara Borisavljević²³⁷
Centar za porodični smeštaj i usvojenje Beograd

Sažetak: *Nasilje u porodici, koje uključuje i nasilje nad decom, svakako predstavlja jedan od najtežih oblika, upravo zbog toga što se njegovim ispoljavanjem krše osnovna ljudska prava i slobode. Aktuelni društveni kontekst u Srbiji, kao i u zemljama u regionu, ukazuje na porast broja dece žrtava porodičnog nasilja i istovremeno na potrebu za jačanjem kapaciteta sistema socijalne zaštite kako bi odgovor na problem bio adekvatniji. Važeća zakonska regulativa u Srbiji zahteva pojačano angažovanje stručnjaka u sistemu socijalne zaštite, s tim što je potrebno obezbediti kontinuirano unapređenje kompetencija stručnjaka za rad u ovoj oblasti. Cilj ovog rada je istraživanje specifičnih potreba za podrškom dece na hraniteljstvu koja su na različite načine bila izložena porodičnom nasilju i aktuelne spremnosti društvenih sistema zaštite da odgovore na njihove potrebe. Deca koja kao žrtve porodičnog nasilja budu smeštena u hraniteljske porodice zahtevaju pristup prilagođen specifičnostima njihovog iskustva, za šta je potrebno unapređivati znanja i veštine profesionalaca, kako bi pomogli hraniteljima da pruže podršku deci u procesu oporavka. U sistemu nedostaju različiti servisi i usluge koji bi takođe omogućili kontinuirani rad sa decom žrtvama. Takođe je pitanje koliko informacija o iskustvima porodičnog nasilja koje je dete doživelo imaju ključni akteri u njegovoj zaštiti, jer se tokom trajanja zaštite ovi podaci gube i fokus intervencija stavlja na posledice koje dete ispoljava, a ne na uzroke, što otežava kreiranje ciljanih intervencija.*

Ključne reči: *hraniteljstvo, deca žrtve nasilja, ciljane podrška deci*

Uvod

Aktuelni koncept društvene i pravne zaštite porodice i dece nastao je kao odgovor na transformaciju porodičnih odnosa, njene strukture i funkcije, a u skladu sa tim menjao se i pristup u okviru humanističkih nauka, kao i razvoj odgovarajućih službi za podršku porodici i deci. Sistem socijalne zaštite u Srbije se zadnjih dvadeset godina aktivno bavi temom zaštite dece od nasilja u porodici, razvijajući različite pristupe i modele procene, kao i organizovanje podrške žrtvama. Postoje značajni pomaci u smislu uređenja zakonskog okvira, procedura u postupanju različitih službi uključenih u ove postupke, takođe su postignuti značajni rezultati na planu edukacije zaposlenih stručnjaka, koordinisana je međusektorska saradnja. Međutim, ono što se i dalje u praksi u radu sa žrtvama pokazuje kao problem, jeste činjenica da zaustavljanje nasilja nije dovoljno. Potrebno je

---

²³⁶ jelena.tanasijevic@fpn.bg.ac.rs

²³⁷ borisavljevic.tamara@gmail.com

obezbediti sistemski odgovor na potrebe deteta koje je imalo iskustvo porodičnog nasilja kako bi se oporavilo. Izdvajanje deteta iz sredine u kojoj je trpelo nasilje i obezbeđivanje odgovarajućeg porodičnog okruženja u hraniteljskoj porodici, jeste preduslov za oporavak jer obezbeđuje iskustvo “normalnog” života. Ali, da bi hranitelji mogli da pruže adekvatnu podršku detetu u ovom procesu moraju imati odgovarajuće informacije o prošlosti deteta, kao i znanja o mogućim posledicama i razvijene veštine za brigu, kao i dostupnu odgovarajuću stručnu podršku.

Sva deca koja dolaze na hraniteljstvo dolaze sa teškim životnim iskustvima i imaju barem jedan masivni gubitak. Pitanje koje se izdvaja jeste da li ima stručnog opravdanja i praktičnog smisla posmatrati izdvojeno decu koja su žrtve porodičnog nasilja i kreirati posebno ciljanu podršku ka njima. U okviru ovog rada biće predstavljeni stavovi profesionalaca i hranitelja koji brinu o deci koja su imala iskustvo porodičnog nasilja, koji su bili uključeni u istraživanje čiji je predmet određen kao pregled i definisanje potreba za kreiranjem odgovarajuće stručne podrške ovoj deci. Ciljevi istraživanja su postavljeni tako da razmatraju postojeći model zaštite dece kroz evaluaciju rada centara za porodični smeštaj i usvojenje u Srbiji, u fazama smeštaja deteta, kao i kroz analizu podrške tokom odvijanja hraniteljstva. Istraživanje je realizovano od strane Centra za porodični smeštaj i usvojenje Beograd u periodu januar-mart 2018. godine. Na kraju rada biće dat zaključak i preporuke za unapređenje postojećeg modela podrške zlostavljanoj dece koja se nalaze na smeštaju u hraniteljskim porodicama.

Hraniteljstvo kao oblik zaštite za decu koja su mala iskustvo porodičnog nasilja

Hraniteljstvo se kao oblik zaštite primenjuje u odnosu na svu decu za koju je nadležni organ starateljstva procenio da postoji potreba za obezbeđivanjem smeštaja u drugoj porodici. U tom smislu se, kada se to proceni kao najbolji interes deteta, vrši smeštaj u hraniteljsku porodicu i za decu koja su imala iskustvo porodičnog nasilja. Ovaj oblik zaštite u Srbiji je definisan Porodičnim zakonom (Porodični zakon, 2005), kao i Pravilnikom o hraniteljstvu (Pravilnik o hraniteljstvu, 2008).²³⁸

---

²³⁸ U Pravilniku o hraniteljstvu definiše se kao „mera zaštite deteta bez roditeljskog staranja, odnosno deteta pod roditeljskim staranjem koje ima smetnje u psihofizičkom razvoju ili poremećaj ponašanja, a koje ne živi sa svojim roditeljima“ (Pravilnik o hraniteljstvu, član 2).

Delatnost Centra za porodični smeštaj i usvojenje je definisana Pravilnikom o hraniteljstvu, Odlukom o mreži ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika i Zakonom o socijalnoj zaštiti, a usmerena je na izgradnju savremenih, humanih pristupa u zaštiti dece bez roditeljskog staranja i ostvarivanje dobrobiti deteta na porodičnom smeštaju. U okvirima postojećeg Pravilnika o hraniteljstvu Centar za porodični smeštaj i usvojenje:

- Vršiti pripremu, procenu i obuku budućih hranitelja (kandidata za hraniteljstvo);
- Vršiti izbor i predlaže hraniteljsku porodicu za smeštaj konkretnog deteta (mlade osobe);
- Vršiti pripremu hraniteljske porodice za smeštaj deteta (mlade osobe);
- Pruža podršku detetu (mladoj osobi) i porodici – neposrednom pružaocu usluge porodičnog smeštaja;
- Vršiti praćenje i kontrolu rada hranitelja, odnosno uvid u ispunjenost strukturalnih i funkcionalnih standarda i daje mišljenje o ostvarivanju svrhe hraniteljstva;
- Izveštava centre za socijalni rad o napredovanju korisnika, funkcionisanju porodice i predlaže mere radi otklanjanja eventualnih propusta;
- Promoviše i razvija hraniteljstvo kao privremenu meru porodično-pravne i socijalne zaštite;
- Vodi bazu podataka o licima koja pružaju uslugu porodičnog smeštaja (hraniteljima) i vodi evidenciju i dokumentaciju o porodičnom smeštaju u skladu sa propisima;
- Učestvuje u istraživanjima i projektnim aktivnostima iz oblasti porodičnog smeštaja;
- Izrađuje različite informativne i edukativne materijale za hranitelje i stručnu literaturu za stručne radnike;
- Organizuje/realizuje stručne skupove i edukacije u oblasti porodičnog smeštaja;
- Vršiti redovnu obuku hranitelja koji imaju licencu;
- Obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom i drugim propisima.

Pojam nasilja nad decom se postepeno proširivao, te se pod tim podrazumevaju različiti oblici povređivanja psihofizičkog integriteta deteta (Žegarac, 2004). Profesor Milosavljević u svom radu nasilje definiše kao “takve odnose i ponašanje pojedinaca, društvenih grupa ili institucija, globalnih društava i drugih, kojima se uz primenu sile nanosi bol, fizička ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje i fizički i psihički integritet ličnosti i osujećuje normalan razvoj nepunoletne ličnosti” (Milosavljević, 1998). Različiti pravni akti, kako međunarodni, tako i nacionalni, definišu pojam nasilja, s tim da bi bilo značajno posebno istaći Konvenciju UN o pravima deteta prema kojoj se državi delegira odgovornost za zaštitu deteta od svih oblika nasilja (Konvencija UN o pravima deteta).

Međutim, i pored uređenih zakonskih akata i definisanih procedura za postupanje, zaustavljanje nasilja i izdvajanje deteta iz biološke porodice nije dovoljno. Kako bi se detetu pomoglo u procesu oporavka potreban je sistemski odgovor, kao i planirana i ciljana podrška. Obezbeđivanje porodičnog okruženja svakako jeste jedan od preduslova za to, međutim, da bi hranitelji mogli da prepoznaju posledice i da se nose za izazovnim ponašanjima koja deca imaju, potrebno je da imaju informacije o prošlosti deteta, znanja o mogućim posledicama, veštine brige i stručnu podršku.

Kada govorimo o posledicama nasilja nad decom značajno je napomenuti da pod tim podrazumevamo posledice nastale usled dejstva hronične kompleksne traume. Složena trauma nastaje kada su deca izložena kontinuiranim traumatskim iskustvima od vrlo rane dobi (na uzrastu mlađem od pet godina), posebno kada su iskustva rezultat aktivnosti i delanja odraslih osoba od kojih se očekuje da brinu i štite dete (National Child Traumatic Stress Network, 2010). U tom kontekstu, prepoznajući značaj i težinu ove problematike, Kongres SAD-a je 2000. godine osnovao *National Child Traumatic Stress Network (NCTSN)*, mrežu koja povezuje akademske institucije sa lokalnim servisima, a čija je misija zapravo da podigne standard zaštite i dostupnost usluga za traumatizovanu decu. Između ostalog, ova organizacija je razvila i program obuke hraniteljskih porodica (National Child Traumatic Stress Network, 2010). U radovima stručnjaka pomenute organizacije ističe se da su traumatski efekti na normalan fizički i psihološki razvoj deteta višestruki. Jedna od posledica ovakvih iskustava jeste upravo činjenica da deca koja su doživela traumu obično imaju teškoću da veruju ljudima i da se osećaju sigurno, da razumeju i upravljaju svojim osećanjima, da se fizički i emotivno prilagode u situacijama kada se to od njih očekuje. Tokom vremena dete koje je bilo izloženo traumatskom iskustvu može početi da reaguje na isti način i prilikom susreta sa uobičajenim, svakodnevnim stresorima (National Child Traumatic Stress Network, 2010). Ono na šta je posebno važno obratiti pažnju u procesu pružanja oporavka detetu jeste činjenica da deca na nesvesnom planu reaguju na tzv. podsetnike trauma. Sve što je asociirano sa traumatskim iskustvom, poput predstave, boja, mirisa, ukusa, zvukova, telesnih senzacija, osoba, mesta, reči, emocije i sl, može u detetovom mozgu uspostaviti vezu sa samom traumom (National Child Traumatic Stress Network, 2010).

Diskusija osnovnih problema i izazova

Broj dece koja su evidentirana na smeštaju u hraniteljskim porodicama u okviru Centra za porodični smeštaj i usvojenje Beograd iznosio je 1046, u 2017. godini, dok je broj hraniteljskih porodica u istom period iznosio 767 (Izveštaj o radu Centra za porodični smeštaj i usvojenje Beograd, 2018)²³⁹. Međutim, u ukupnom broju dece se ne vidi posebna evidencija o deci žrtvama porodičnog nasilja. Kao razlozi za smeštaj ove dece se uglavnom beleže “deca bez adekvatnog roditeljskog staranja”, te se ne može sa preciznošću odrediti njihov broj. Istraživanje Centra za prava deteta koje je objavljeno 2013. godine, a koje je obuhvatilo decu na hraniteljstvu u Srbiji, je takođe potvrdilo da se deca žrtve porodičnog nasilja ne izdvajaju u ukupnom broju dece na hraniteljskom smeštaju, kao i da savetnici za hraniteljstvo koji su zaduženi za praćenje porodice nemaju dovoljno informacija o tome da li su deca imala iskustvo nasilja u porodici (Jugović, Pejaković, Stevanović, 2013). Imajući u vidu kompleksnost rada sa ovom grupacijom dece, kao i moguće nepovoljne posledice na razvoj deteta ukoliko podrška koja mu se pruža nije odgovarajuća, jer ne postoje predznanja o iskustvima deteta, Centar za porodični smeštaj i usvojenje Beograd je u periodu januar-mart 2018. godine organizovao fokus grupe i panel diskusiju u kojima je ukupno učestvovalo 30 stručnih radnika iz svih šest centara

---

²³⁹ Centar za porodični smeštaj i usvojenje Beograd obuhvata hraniteljske porodice i decu na hraniteljstvu koja se nalaze na teritoriji Grada Beograda, Valjeva, Šapca i Loznice.

za porodični smeštaj i usvojenje u Srbiji²⁴⁰, kao i hranitelji koji brinu o deci koja su imala iskustvo porodičnog nasilja. Predmet istraživanja određen je kao pregled i definisanje potreba za kreiranjem odgovarajuće stručne podrške deci koja su imala iskustvo porodičnog nasilja, a nalaze se na smeštaju u hraniteljskim porodicama. Ciljevi istraživanja su postavljeni tako da razmatraju postojeći model zaštite dece kroz evaluaciju rada centara za porodični smeštaj i usvojenje u Srbiji u fazama smeštaja deteta, kao i kroz analizu podrške tokom odvijanja hraniteljstva i davanje preporuka za unapređenje postojeće prakse. Profesionalci koji su učestvovali su različitog obrazovnog profila, zaposleni na pozicijama savetnika za hraniteljstvo, supervizora i realizatora edukativnih programa namenjenih profesionalcima i hraniteljima, sa višegodišnjim iskustvom u radu u oblasti hraniteljstva. U daljem tekstu biće prikazani stavovi do kojih smo došli tokom vođenja razgovora sa profesionalcima i hraniteljima, podeljeni u okviru tri tematske celine.

a) Značaj dostupnosti informacija o iskustvima nasilja koja su deca imala

U okviru prvog bloka bavili smo se pitanjima u vezi dostupnosti informacija o iskustvu nasilja koja su deca imala u svojoj prošlosti. Profesionalci zaposleni u centrima za porodični smeštaj su na pitanje o tome koliko hranitelji znaju o detaljima iskustva porodičnog nasilja koje je dete imalo uglavnom odgovorili da nemaju dovoljno informacija, kao i da te informacije nisu pouzdane. Složili su se oko toga da određene informacije hranitelji dobijaju i od samog deteta koje se smešta u hraniteljsku porodicu, ali da se to dešava uglavnom kasnije, što je i očekivano usled nepostojanja razvijenog odnosa poverenja u početku smeštaja, između deteta i članova nove porodice. Pouzdanije informacije postoje kada se radi o fizičkom zlostavljanju, čije su posledice vidljive i eventualno evidentirane lekarskim pregledom. Procena profesionalaca je takođe da hranitelji dobro prepoznaju znake zanemarivanja deteta. Iskustvo pojedinih profesionalaca je da stručni radnici iz centara za socijalni rad nisu spremni da podele sve značajne podatke o detetu “iz straha da se neće realizovati smeštaj, odnosno da se neće pronaći porodica za dete”.

Kao posebna tema otvorilo se pitanje urgentnog smeštaja kada zaista nema mogućnosti za prikupljanje neophodnih informacija, pogotovo kada se radi o deci koja su smeštena uz intervenciju policije. U radu sa pojedinim hraniteljskim porodicama profesionalci primećuju da jedan broj hranitelja pokušava da potisne podatke koje imaju o teškim traumatskim iskustvima dece, kao i da ih minimiziraju. Ova potreba proizilazi iz težine samog iskustva deteta i može se objasniti na način da i odrasli osećaju nelagodu i nespremnost kada misle o tome. U tom kontekstu je posebno važno obratiti pažnju na reakcije odraslih članova hraniteljske porodice, kako bi se pravovremeno planirala adekvatna podrška i kako bi se procenilo koliko su oni zaista u stanju da pomognu detetu u procesu oporavka.

Profesionalci koji su učestvovali u istraživanju su istakli da set informacija koje hranitelji dobijaju od stručnih radnika i vaspitača iz ustanove, ukoliko je dete tamo prethodno boravilo, takođe može biti značajan podatak, ali se ne sme zanemariti činjenica da deca imaju različit set “okidača” u instituciji i u hraniteljskoj porodici, što umnogome može izazvati drugačije reakcije. Za to koliko sami stručnjaci CPSU²⁴¹ imaju informacija o prošlosti deteta složili su se sa tim da u većini slučajeva informacije koje imaju nisu dovoljne, kao i da te informacije koje prenesu hraniteljima nisu dovoljne za planiranje podrške deci, a hraniteljima bi bilo značajno da imaju više podataka kako bi mogli da razumeju određena ponašanja deteta koja mogu biti povezana sa iskustvom nasilja. Takođe profesionalci imaju zajednički stav da se podaci gube tokom vremena usled promene voditelja slučaja, savetnika za hraniteljstvo, ali i “svesnog potiskivanja od strane zaposlenih”. Zaposleni smatraju da je potrebno obezbediti prilagođen sistem evidentiranja kako bi se sačuvali značajni podaci, ali i kako bi između ostalog, ono što je zabeleženo moglo poslužiti mladoj osobi kada želi da ostvari uvid u svoj dosije. U tom smislu otvorena je i tema načina beleženja podataka i korišćenja pozitivnog rečnika, sa naglaskom na opise, bez etiketiranja.

---

²⁴⁰ U istraživanju su učestvovali predstavnici Centra za porodični smeštaj i usvojenje iz Beograda, Novog Sada, Niša, Čuprije, Kragujevca i Miloševca

²⁴¹ Skraćenica od Centar za porodični smeštaj i usvojenje.

Srodničke hraniteljske porodice se prepoznaju kao “zatvoreni porodični sistemi, što stručnjacima otežava pristup informacijama o iskustvima nasilja nad decom, iako oni uglavnom raspolažu svim podacima, ali ih čuvaju kao porodičnu tajnu”.

Iznet je i stav da i “sami profesionalci reaguju na okidače, što otežava procenu potreba deteta i nosi rizik umanjenja kapaciteta za stručnu podršku”. Osim toga, profesionalci “brinu zbog toga da li će moći da se nose sa teškim iskustvima dece kada prepoznaju da im je potrebna stručna psihoterapeutska ili podrška psihijatra, koja nije uvek dostupna i raspoloživa”.

Na pitanje kako bi se mogla unaprediti evidencija, stručnjaci navode predloge poput umrežavanja aktera i ustanova koje su uključene u proces zaštite deteta. Tu se prepoznaju hranitelji i dete, kao i centri za socijalni rad, centri za porodični smeštaj, zdravstvene ustanove, škole, predškolske ustanove. Prepoznato je da “lično poznanstvo između aktera uključenih u ovaj proces doprinosi boljoj razmeni informacija i saradnji”. Istovremeno prepoznaju da ovakav način nosi rizik u smislu da “ako nema poznanstva, teže će se realizovati saradnja”. Takođe su profesionalci iskazali svoju zabrinutost u odnosu na “nedovoljnu prepoznatost CPSU u sistemu zaštite dece, kao i nepoverljivost kada su u pitanju stručne procene profesionalaca koji rade u ovim institucijama”.

U okviru fokus grupe koja je rađena sa hraniteljima dobijeni odgovori na pitanja koja se tiču dostupnosti informacija o iskustvima nasilja koja su deca imala u prošlosti ukazuju na to da i oni uglavnom imaju lični doživljaj da nemaju dovoljno podataka prilikom smeštaja deteta. Naveli su da im je veoma korisna i značajna stručna podrška koju dobijaju od profesionalaca kako bi “rastumačili ponašanja dece i kako bi im pomogli da ih prevaziđu i napreduju”. Pojedini ističu da na samom početku nije bilo problema u ponašanju kod dece, niti izraženih reakcija u periodu odmah nakon realizacije smeštaja, ali da su se neka ponašanja kasnije ispoljila i da im je bilo teško da to povežu sa traumatskim iskustvima deteta koja su doživela u periodu pre dolaska u hraniteljsku porodicu.

b) Specifična ponašanja dece i izazovi brige

U okviru drugog bloka analizirana su ponašanja dece koja mogu ukazivati na činjenicu da je dete pretrpelo nasilje, kao i kako reagovati u situacijama koje su u tom kontekstu izazovne za profesionalce. Postoji čitav niz faktora koji utiču na to koje i kakve posledice će deca manifestovati. Najvažniji među njima su:

- 1) uzrast deteta i razvojni stadijum na kom se nalazi,
- 2) tip (bazičnog) temperamenta deteta - neka deca se rađaju kao osetljivija i plašljivija, a druga kao flegmatičnija i manje reaktivna,
- 3) način na koji dete opaža i razume opasnost,
- 4) detetova prethodna iskustva sa traumom. Efekti traumatskih iskustava mogu biti kumulativni - veći broj prethodnih trauma najčešće umanjuju detetove kapacitete za nošenje sa budućim traumama,
- 5) iskustvo nakon traumatskog događaja. Ukoliko se detetov život brzo vrati u normalne okvire, a ono se brzo oseti sigurnim, oporavak nakon proživljene traume će biti brži,
- 6) dostupnost odraslih koji detetu mogu pružiti podršku i zaštitu. Bliska odrasla osoba za koju je dete emotivno vezano i veruje joj, najvažniji je činilac u uspešnom prevladavanju traume (National Child Traumatic Stress Network, 2010).

Sa druge strane, postoji čitav niz faktora koji utiču na to kako hranitelji reaguju na ponašanje deteta. Izazovna ponašanja deteta mogu biti snažni „okidači“ koji mogu izazvati neželjene reakcije hranitelja, posebno onih koji nisu na adekvatan način prevladali sopstvene gubitke (FICE Srbija, 2007).

Iskustva stručnjaka pokazuju da hraniteljima najveći izazov predstavljaju erotizovana i destruktivna ponašanja dece, posebno onda kada sadrže neke elemente koje porodica doživljava kao bizarne i van granica svog dosadašnjeg iskustva sa decom. U tom kontekstu, proces obuke budućih hranitelja je od ključnog značaja. Hranitelji se edukuju da razumeju vezu između detetovog

životnog iskustva i njegovog ponašanja i kako da na pravi način prepoznaju i odgovore na potrebe koje dete signalizira kroz ponašanje (FICE Srbija, 2007).

Kada su u pitanju izazovna ponašanja dece sa kompleksnom traumom, kao posledicom nasilja u porodici kome su bila izložena, ona mogu imati sledeće funkcije:

- 1) ta ponašanja su im poznata i pomogla su detetu da preživi u drugim odnosima,
- 2) „potvrđuju“ negativna uverenja koje je dete razvilo na osnovu prethodnog iskustva tako što izazivaju iste reakcije koje je dete doživelo u prošlosti (predvidljiv svet, makar i negativan, može se činiti sigurnijim od nepredvidljivog)
- 3) Pomažu detetu da dâ oduška frustraciji, besu i anksioznosti,
- 4) Daju detetu osećaj kontrole nad starim traumama (National Child Traumatic Stress Network, 2010).

Kao posebna briga stručnjaka koji rade u CPSU izdvojili su se kontakti dece koja su na smeštaju u hraniteljskim porodicama sa roditeljima koji su počinili zlostavljanje. Dakle, priprema dece za neposredni kontakt, kao i podrška nakon kontakta kako bi integrisali svoja iskustva su značajne oblasti koje zahtevaju visoko razvijene kompetencije hranitelja za brigu o deci koja su imala ovu vrstu iskustva. Sa druge strane, otvara se pitanje ko i kako priprema roditelje za ove kontakte i da li je realno da roditelj bez podrške, ili uz minimalnu stručnu podršku uspostavi kontrolu nad svojim snažnim, pomešanim osećanjima. Kontakti sa porodicom porekla, pa i samo otvaranje teme o ovim odnosima mogu biti puni „okidača“ koji aktiviraju ponovno proživljavanje teških iskustava, posebno ako se roditelj ne snalazi a nije dobro pripremljen i podržan.

Pojedini stručnjaci su izneli kao svoju bojazan činjenicu da se „u okviru samog sistema za brigu o deci minimiziraju sumnje koje postoje kada je nasilje u pitanju“. U skladu sa tim se može zaključiti da i odgovarajuća ciljana podrška može izostati. Hranitelji su u okviru ove tematske celine iznosili različita iskustva koja su imali kada posmatramo ponašanje dece koje može biti posledica nasilja koje je dete doživelo. Za hranitelje su najteže one strategije koje su u prošlosti možda pomogle detetu da preživi u prisustvu zlostavljačkih ili zanemarujućih negovatelja. Nažalost, te nekada korisne strategije mogu da potkopaju razvoj zdravih odnosa sa novim ljudima.

Širok je dijapazon različitih reakcija dece sa kojima se hranitelji nose, naročito u prvim mesecima smeštaja. Neka deca ispoljavaju otvorenu agresivnost, destrukciju „prvih pet-šest meseci smo imali borbu da ne lome, ne viču i ne udaraju po kući i vrtiću“. Siblingi koji su prošli kroz zajednička iskustva mogu reagovati potpuno različito - „Stariji ima potrebu da priča, a manji ne može to da podnese pa se sklanja“. Neka deca se povlače u sebe „bila je toliko mirna, dugo je ćutala, a sada govori o svemu, čak se i raspravlja i svađa sa nama. Edukovani hranitelji su u stanju da prepoznaju i adekvatno tumače ovakve promene u ponašanju deteta i da validiraju pomak koji nastaje kada dete počinje da se u hraniteljskoj porodici oseća dovoljno sigurno i slobodno da ispoljava tipična adolescentska ponašanja u odnosu sa bliksim odraslim osobama. Disharmoničan razvoj dece koja su žrtve nasilja u porodici prepoznaju svi hranitelji – „razgovara sa mnom kao da ima 20 godina, a ima 10“, „potrebna mu je uteha kao bebi“, „najteže je bilo da postignem da ponovo bude dete“.

Odnos poverenja sa hraniteljima se sporo gradi (FICE Srbija, 2007). PRIDE program obuke za hranitelje i usvojitelje uvodi pojam kontinuuma emocionalne vezanosti, na kome se na različitim tačkama nalaze unutrašnji radni modeli koje deca razvijaju na osnovu svog prethodnog iskustva. Kontinuum se prostire od krajnje negativnog pola kada su u pitanju uspostavljene emotivne veze i slika o sebi, drugima i svetu, do pola na kome je sigurna emocionalna vezanost. Duž ovog kontinuuma deca tokom hraniteljstva mogu napredovati ka sigurnijoj emotivnoj vezanosti, uz hranitelje koji na pravi način prepoznaju i zadovoljavaju njihove potrebe. Ali kada jednom izgrade sigurniji odnos sa jednim članom ili čitavom porodicom, pred njima je novi zadatak – da uspostavljeno poverenje prenesu na odnose sa drugim ljudima. Tu počinju i novi izazovi koje hranitelji prepoznaju i kažu: „teško se otvara, teško je iskazivanje emocija prema drugim ljudima van porodice“, „teško se povezuje sa decom“.

Imajući u vidu kompleksnost traumatskih iskustava dece, kao i posledice koje se ispoljavaju kroz ponašanje, značajno je edukovati hranitelje kako bi se ne samo dalje razvijale i unapređivale njihove kompetencije i veštine za rad sa decom, već i kako bi se sprečilo njihovo izgaranje i kroz to prevenirao prekid smeštaja do koga može doći usled zamora u radu sa decom koja su imala teška traumatska iskustva.

c) Planiranje ciljane podrške deci

Profesionalci uključeni u ovo istraživanje su uglavnom prepoznali da je planiranje ciljane podrške deci uglavnom nedostajući aspekt, s obzirom na potrebu realizacije hitnih smeštaja i nedostatka informacija o iskustvima deteta iz prošlosti. Zapravo, sve činjenice i problemi koji su prepoznati i izneti u okviru prvog bloka su uzročno-posledično povezani sa kreiranjem adekvatne podrške. Dete se u mnogim slučajevima ne oseća spremno i nema izgrađen odnos poverenja sa odraslima kako bi podelilo svoja iskustva. Posmatrano iz tog ugla, ukoliko ni profesionalci iz centra za socijalni rad koji vrši smeštaj deteta u hraniteljsku porodicu nemaju dovoljno informacija, ostaje pitanje kako i na koji način obezbediti i definisati plan podrške za dete.

Sa druge strane imamo činjenicu da pojedina deca vrlo lako ulaze u komunikaciju i pričaju o svojim iskustvima zlostavljanja, što je potvrđeno i kroz iskaze hranitelja i profesionalaca koji su učestvovali u istraživanju. To ne znači nužno da su ta deca obradila i integrisala svoja traumatska iskustva. Naprotiv, ona o traumatskom događaju mogu pričati na način koji je zbunjujući ili uznemiravajući za druge, uključujući i hranitelje. Tako ona mogu stalno govoriti o određenom traumatskom događaju ili događajima, dok nekada iznose samo fragmente sećanja, nisu sigurni ili greše u iznošenju detalja. Kako bi se to prevazišlo, stručna podrška zahteva dobro pripremljene profesionalce, sa kompetencijama i da prepoznaju problem i da pruže podršku, uključujući i konkretne savete hraniteljima kako da postupaju u određenim situacijama.

Istovremeno je otvoreno pitanje “pravog trenutka” kada bi hranitelji sa detetom trebalo da razgovaraju o njegovim traumatskim iskustvima. Da li je to “kada dete inicira”, “kada mi prepoznamo”? Ono što su stručni radnici istakli jeste da je potrebno “ohrabrivati hranitelje da istraju u izgradnji odnosa sa detetom”, kao i da je “ključ u odnosu poverenja između deteta i hranitelja”. Ova diskusija ponovo naglašava kao glavni zadatak hraniteljstva izgradnju odnosa privrženosti između deteta i hranitelja koji je osnov za sve intervencije podrške.

Koje su to intervencije podrške koje su u domenu rada stručnjaka centara za porodični smeštaj i usvojenje i u čemu se one razlikuju od intervencija stručnjaka koji se pojavljuju u nekim drugim ulogama? Jedan od čestih komentara profesionalaca, koji se razmatrao i na ovoj fokus grupi, vezan je za ograničene mogućnosti upućivanja na specijalizovane usluge kao što su psihoterapijski tretmani, zbog nedovoljne dostupnosti psihoterapeuta koji se bave dečjim uzrastom. Mada CPSU u redovima svojih zaposlenih imaju niz stručnjaka sa psihoterapijskim edukacijama, oni zbog razlika u ulozi i setingu ne mogu da se pojave kao psihoterapeuti u porodicama u kojima su već angažovani kao savetnici za hraniteljstvo. To nekada generiše osećanje nemoći onda kada se čitav problem posmatra isključivo iz medicinskog aspekta i odgovor na teškoće sužava na neki specijalizovani tretman. Naprotiv, hraniteljstvo kao takvo ima velike potencijale da detetu sa traumatskim iskustvima obezbedi oporavak i otvori nove razvojne šanse. Hraniteljska porodica detetu može da pruži poruke suprotne onim koje nosi iz svog ranijeg iskustva što zahteva koncentrisane napore da se detetu odgovori na načine koji šalju detetu nove, pozitivne poruke, poruke koje će detetu reći sledeće: Vrediš i željen si; Bezbedan si; Sposoban si (National Child Traumatic Stress Network, 2010). Da bi hranitelji u tome bili uspešni, potrebno je više od dobrih namera, specifična znanja i veštine. Tu se u punoj meri aktuelizuje uloga savetnika za hraniteljstvo i drugih stručnjaka u CPSU koji pružaju podršku porodici da razume ponašanje deteta, napravi strategiju svog postupanja, razvija veštine da sa njim izgradi blizak odnos, proširi dijapazon vaspitnih tehnika koje koristi, da krizne situacije prepozna kao šansu za povezivanje sa detetom i pokretanje promene ali i upravlja promenama u porodici koje nužno nastaju sa dolaskom deteta na hraniteljstvo (Fahlberg, 1994). Kvalitetan odgovor na ove zadatke podrazumeva proces kontinuiranog stručnog usavršavanja profesionalaca i njihovu specijalizaciju za ovu oblast rada. Stručnjaci takođe prepoznaju potrebu za edukovanjem hranitelja “kako bi realno prihvatili ono što dete govori, bez potrebe za minimiziranjem ili sumnjom”.

Na poziv za fokus grupu su se odazvali oni hranitelji koji sebe procenjuju kao porodice koje se uspešno nose sa izazovima hraniteljstva. Ističu da je kao podrška za njih bila veoma značajna obuka koju se dobili pripremajući se za ulogu hranitelja, što im je kasnije, uz individualizovanu podršku savetnika pomagalo da razumeju potrebe dece. Ovi hranitelji aktivno koriste i druge resurse podrške-saradnju sa školom, stručnim radnicima doma u kome je dete boravilo, drugim ustanovama i organizacijama. Njihova ključna preporuka za unapređenje podrške deci žrtvama nasilja i njihovim hraniteljima je vezana za stručni rad sa roditeljima, da bi se oni osnažili da kroz kontakte sa detetom

doprinosu njegovom oporavku. Doživljaj ove grupe je da se roditelji u kontaktima ne snalaze, da ne dobijaju odgovarajuće usmeravanje i pripremu i da zbog toga kontakti ne samo da aktiviraju sećanje dece na teška iskustva, već donose i nova.

Zaključna razmatranja

Paralelno sa procesom transformacije porodice i porodičnih odnosa menjao se i pristup u humanističkim naukama, a istovremeno i razvoj odgovarajućih službi za podršku porodici i deci. U tom kontekstu, poslednjih dvadesetak godina sistem socijalne zaštite u Srbiji se aktivno bavi temom zaštite dece od nasilja u porodici, razvijajući različite pristupe i modele procene, kao i organizovanje podrške žrtvama. Međutim, uprkos postignutom napretku u oblasti uređenja zakonskog okvira, procedura i edukacije stručnih radnika, u praksi se pokazalo da i dalje nedostaje adekvatan sistemski odgovor na potrebe deteta koje je imalo iskustvo porodičnog nasilja, u procesu njegovog oporavka. Jedan broj dece koja se smeštaju u hraniteljske porodice takođe dolazi sa iskustvom nasilja u porodici, s tim da se ne vodi posebna evidencija o broju ove dece, kao i vrstama nasilja i drugim značajnim činjenicama o ovoj vrsti iskustva. Sa druge strane, o traumatskim iskustvima dece na hraniteljstvu se dosta govori, posebno poslednjih godina kada se u naučnoj i stručnoj javnosti intenzivira tema nasilja. Međutim, u sistemu hraniteljske brige, koji je u poslednjoj deceniji doživeo masivan kvantitativni razvoj, sve češće se otvaraju teme izazovnih ponašanja dece i kapaciteta hranitelja da se nose sa ovim izazovima, s tim da podrška nije individualizovana i ciljano planirana u skladu sa iskustvom nasilja koje su deca imala, a izazovna ponašanja se mogu javiti upravo kao posledica tih iskustava. Dakle, u praksi se dešava da profesionalci ne razrađuju detaljnije indikatore i ne diferenciraju potrebe različite grupacije dece, već se zadržavaju na nivou uopštenog pristupa i generalizuju različita iskustva dece kroz termin „traumatsko iskustvo“. U tom kontekstu i podrška ostaje uopštena, usmerena ka svima, bez kreiranja i osmišljavanja intervencija usmerenih ka pojedincu.

Ono što se dalje pokazalo kao stav učesnika u istraživanju jeste činjenica da u okviru takvih generalizovanih pristupa, pojedinac koji u skladu sa svojim specifičnostima ima potrebu za specifično dizajniranom podrškom, ne uspeva da koristi mogući benefit, već suprotno, „izlazi“ iz sistema socijalne zaštite. Iskustvo iz prakse pokazalo je da pojedina deca koja se nalaze u adolescentnoj razvojnoj fazi i koja su već započela proces pripreme za osamostaljivanje, ne uspevaju da se dalje uklupe u sistem hraniteljstva i odlaze na smeštaj u instituciju, uz otvoreno pitanje, da li je to uvek u njihovom najboljem interesu ili je sistem hraniteljstva iscrpeo svoje resurse.

Individualizovanije bavljenje detetom često započinje tek onda kada simptomi koje manifestuje postanu toliko izraženi da ozbiljno narušavaju njegovo funkcionisanje. To je obrazac preuzet iz medicinskog modela u kome ima smisla, ali sveobuhvatna zaštita deteta kakvu promoviramo zahteva mnogo proaktivniji, sistemski pristup u okviru koga se blagovremenim intervencijama može prevenirati dalje narastanje problema. Ovakva podrška zahteva kontinuirano učenje i usvajanje specijalizovanih znanja i veština stručnjaka centara za porodični smeštaj i usvojenje koji pružaju podršku deci i hraniteljskim porodicama i razvoj specifične metodologije rada koja se razlikuje u odnosu na druge pružaoce usluga u sistemu socijalne zaštite. Paralelno sa tim, neophodno je osnaživanje roditelja da bi mu se omogućilo da preuzme konstruktivnu ulogu u zaštiti svog deteta. U nekim modelima prakse roditelj je u punoj meri prepoznat kao član stručnog tima koji u zaštitu deteta donosi svoja znanja o detetovom perethodnom razvoju i zajedničkoj prošlosti, kao i porodičnoj istoriji i na osnovu odnosa koji ima sa detetom može pomoći da dete prihvati promene. To se posebno odnosi na nenasilnog roditelja ali i roditelj koji se nasilno ponašao može i treba da bude podržan da napravi promenu i svom detetu ponudi iskustvo drugačijeg odnosa (FICE Srbija, 2007).

Kao još jedna značajna preporuka može se izdvojiti i činjenica da iskusni hranitelji mogu da budu podrška onim hraniteljskim porodicama koje se, sa manje iskustva ili manje uspeha nose sa sličnim izazovima. Ovu ulogu iskusni hranitelji mogu ostvariti kao kotreneri u realizaciji specijalizovanih edukativnih programa ili kroz individualnu razmenu. Uz napred navedene preporuke, bilo bi korisno detaljnije razraditi započeto istraživanje i usmeriti ga u pravcu istraživanja potreba za stručnom podrškom same dece koja su imala iskustvo porodičnog nasilja, a nalaze se na smeštaju u hraniteljskim porodicama.

Literatura:

1. Fahlberg, V.I. (1994). *A Child's Journey Through Placemen*. London: Perspective Press.
2. FICE Srbija. (2007). *PRIDE program za hranitelje i usvojitelje*. Beograd: FICE Srbija.
3. Centar za porodični smeštaj i usvojenje Beograd. (2018). *Izveštaj o radu Centra za porodični smeštaj i usvojenje Beograd*. Dostupno na: <https://www.hraniteljstvocps.gov.rs> Posećeno: 05.04.2018.
4. Jugović, A., Pejaković, Lj., Stevanović, I. (2013). *Mesto za mene - deca na hraniteljstvu u Srbiji*. Beograd: Centar za prava deteta.
5. Konvencija UN o pravima deteta. „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 15/90 i „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 4/96 i 2/97.
6. Milosavljević, M. (1998). *Socijalni rad na međi vekova*. Beograd: Draganić
7. National Child Traumatic Stress Network. (2010). *Caring for Children Who have Experienced Trauma: A Workshop for Resource Parents*. Los Angeles, CA & Durham, NC: National Center for Child Traumatic Stress.
9. *Odluka o mreži ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika*. „Službeni glasnik RS“, br. 51/2013
10. *Porodični zakon*. „Službeni glasnik RS“, br. 18/05.
11. *Pravilnik o hraniteljstvu*. „Službeni glasnik RS“, br. 36/08.
12. *Zakon o socijalnoj zaštiti*, „Službeni glasnik RS“, br. 24/2011.
13. Žegarac, N. (2004). *Deca koja čekaju*. Beograd: Save the Children.

FOSTER CARE AS THE ANSWER TO THE NEEDS OF CHILDREN VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Dr Jelena Tanasijević
*Center for Foster Care and Adoption Belgrade and
Faculty of Political Science, University in Belgrade*

Tamara Borisavljević
Center for Foster Care and Adoption Belgrade

Resume

Domestic violence, which include and violence against children, is one of the most difficult forms of violence, especially because through this manifestation fundamental human rights and freedoms are violated. Actual social context in Serbia, like in region countries, indicates an increase in the number of children of victims of domestic violence and at the same time the need for strengthening the capacities of the social protection system in order to answer the problem more adequately. Applicable legislation in Serbia requires increased engagement of experts in the social protection system, but at the same time it is necessary to ensure continuous improvement of the competencies of experts in this field. The aim of this paper is to explore the specific needs for supporting foster care that have been exposed in various ways to family violence and the current willingness of social protection systems to respond to their needs. Children who as victims are placed in foster families require access tailored to their experience and specificities for which it is necessary to improve the knowledge and skills of professionals, to help foster care givers to support children in their recovery process. The system lacks a variety of services that also can provide continuous support to the children. It is also a question of how much information about the experiences of domestic violence that the child has experienced, have key actors in its protection, because during the duration of protection these data are lost and the focus is on the consequences that the child shows rather than on the causes, which makes it difficult to create targeted interventions.

Key words: *foster care, children victims of violence, targeted children support*

OVISNOST - UZROK ILI POSLJEDICA NASILJA

Anđa Anđelić s. Amata
Diplomirani kateheta - VSS (VII/1) iz religiozne pedagogije i katehetike
Centar za odvikavanje od ovisnosti Marjanovac²⁴²

Apstrakt: Raširenost i konzumacija droga i psihoaktivnih supstanci među adolescentima i mladima zauzima sve veću alarmantnost i postaje nerijetko put u ovisnost koja ne preza ni pred čime pa ni pred nasiljem. Osim što osoba – ovisnik ili ovisnica - kako ih vidi Centar Marjanovac, nisu uspjeli ostvariti susret sa samim sobom, drugima i onim ljudskim vrijednostima za koje se isplati živjeti, oni su ujedno u opasnosti da nasilje prihvate kao neophodan uzročno-posljedični faktor za ostvarenje svojih ciljeva, videći psihoaktivne supstance kao „pomoć“ u susretu sa iskustvom nasilja a vrlo često i sa posljedicama nasilja sa kojima se osoba ne može sama nositi, a ne uspijeva smoći snage zatražiti adekvatnu pomoć obiteljskih i društvenih institucija. Nikada svrha ne opravdava sredstvo, ali kada se radi o nasilju ovisničke populacije skloniji smo osudi i marginaliziranju nego traženju adekvatnog rješenja i smanjena štete dajući im novu priliku za promjenu. Penalni sistemi, kojima se nastoji doprinijeti smanjenju nasilja, su samo jedan od načina i nisu uvijek najidealnije rješenje za mladog čovjeka. Odgovornost cijele društvene zajednice je u sustavnom pristupu i prevenciji nasilja kao i prevenciji ovisnosti počevši od prevencije nasilja u obitelji, školi, u medijima i na svim područjima djelovanja. Pogledamo li definiciju nasilja kako je donosi Svjetska zdravstvena organizacija 2002. da je to namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, ili deprivacijom jasno je da se to odnosi na sve oblike nasilja od fizičkog i/ili emocionalnog nasilja, seksualnog zlostavljanja, ekonomskog ili bilo kojeg drugog koje nanosi stvarnu ili potencijalnu štetu drugoj osobi ili široj društvenoj zajednici. Iz iskustva rada sa ovisnicima u terapijskoj zajednici vidljivo je da kad smo uspješno riješili problem ovisnosti riješili smo i njihovo nasilničko ponašanje.

Ključne riječi: nasilje, psihoaktivne supstance, ovisnici, prevencija, društvena zajednica.

UVOD - DEFINICIJA NASILJA

Pogledamo li definiciju nasilja, kako ju je donijela Svjetska zdravstvena organizacija 2002., da je to namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, ili deprivacijom jasno će nam biti koliko su široka razorna polja nasilja a time i smanjena mogućnost kontroliranja samog nastanka, razvoja, realizacije i povrh svega njezinih posljedica. Ako dodamo tome još one komponente nenamjernog nasilja koje je proizišlo iz drugih izvora i motiva otvara nam se još veća potreba za sustavnijom borbom i prevencijom ovog društvenog problema koji zahvaća sve strukture društva: pojedinca, obitelj, vršnjačke skupine, škole, lokalne zajednice, medije, penalne sustave...

---

²⁴² Centar za odvikavanje od ovisnosti Marjanovac, Gradiška cesta 188, 78 255 Aleksandrovac;
e-mail marjan@teol.net ili 1960amata@gmail.com

DRUŠTVENOKULTUROLOŠKI KONTEKST NASILJA

Ne bih se htjela udaljiti previše od prvotne teme OVISNOSTI KAO UZROKA ILI POSLJEDICE NASILJA ali da bismo je mogli bolje razumjeti potrebno je ovu uzročno-posljedičnu vezu smjestiti makar na kratko u društveno-kulturološki kontekst nasilja.

Mogli bismo reći da je nasilje staro koliko i sam čovjek. Ušlo je u ljudsko iskustvo kad i međuljudski odnosi. Čovjek je izgubio svoj prvotni sklad s Bogom, samim sobom, drugim i drugačijim. Time je otvorio vrata nasilju i dopustio sebi da smije gospodariti svojom i tuđom poviješću bez obzira na posljedice i cijenu koju će morati platiti. Ovdje mislimo na sve oblike nasilja od fizičkog i/ili emocionalnog nasilja, seksualnog zlostavljanja, ekonomskog ili bilo kojeg drugog koje nanosi stvarnu ili potencijalnu štetu drugoj osobi ili široj društvenoj zajednici. Već prve stranice Biblije nas upoznaju sa vidljivim posljedicama nasilja (npr. istočni grijeh, prvo bratoubojstvo Kain i Abel, kasnije David koji ubija iz požude, preljuba, osvajački pohodi, pa sve do Kristovog razapinjanja, Savao – koji ubija kršćane jer vjeruju u nešto što je njemu bilo nepojmljivo...), zatim nasilja koja su proizašla iz različitih kulturoloških i/ili totalitarnih sistema kroz povijest...

U pristupu društva prema nasilju vrlo često se koncentriramo na posljedice po žrtvu a zaboravljamo da je na određeni način žrtva i osjeća razorne posljedice i sam počinitelj. Ovdje mislim na one nutarnje rane žrtve-počinitelja koje nisu imale adekvatnu mogućnost saniranja vlastitih rana od kojih su se vrlo često branili slijedećim devijantnim ponašanjem i novim nasiljem. Zato se vrlo često susreće da su počinitelji nasilja prije toga i sami bili žrtve (trans generacijsko nasilje).

Ne mislim ovdje stati u obranu počinitelja ali je jako važno da se ne koncentriramo isključivo na penalne posljedice koje su adekvatne počinjenom činu, koje trebaju biti i kojima se nastoji doprinijeti smanjenju nasilja. One su samo jedan od nužnih oblika i nisu uvijek najidealnije rješenje za mladog čovjeka. Unatoč svemu činjenica jest da je nasilje uvijek razorno za žrtvu i za počinitelja .

OVISNOST KAO UZROK ILI POSLJEDIC NASILJA

Centar Marjanovac kroz svoj osamnaestogodišnji rad može gotovo opipljivo potvrditi da osoba – ovisnik ili ovisnica - kako ih vidi Centar Marjanovac, nisu uspjeli ostvariti ili zadržati već donekle izgrađeni susret sa samim sobom, drugima i onim ljudskim vrijednostima za koje se isplati zdravo živjeti. To nije ništa neobično ako uzmemo u obzir činjenicu da većina mladih ulazi u ovisnost u ranoj adolescenciji i da nisu imali vremena niti psihofizičke sposobnosti za proces zdravog mladenačkog sazrijevanja prema shemi razvojne psihologije. Ako gledamo utjecaj iskustava nasilja na nastanak ovisnosti imajmo u vidu da su se najčešće događala u tom vrlo neprikladnom razdoblju života koje je već jedan stresor samo po sebi. Prema istraživanju prof. Sanje Radetić Lovrić od 2011., u kojemu su sadržani između ostalih i odgovori korisnika Terapijske zajednice Centar Marjanovac, najčešći životni stresori su rat, porodični stresori, materijalno-stambene prilike, odsustvo socijalne podrške, socijalno patološke pojave. Među ovim posljednjim značajno mjesto ima iskustvo nasilja.

OVISNICI KAO RIZIČNA SKUPINA

„Naime, samo 28,1% mladih zavisnika kroz svoje iskustvo sa drogama nije spoznalo svijet nasilja i kriminala, dok je čak njih 71,8% pored iskustva sa drogama upoznalo i svijet kriminala... Dobiveni podaci ukazuju na postojanje veze između korištenja droga od strane mladih i svijeta nasilja i kriminala“ (Sanja Radetić Lovrić (2011).)

Najčešći razlog ovisnosti je upravo potreba zaštititi se od različitih životnih stresora, pokušaj zaštite od boli i povrijeđenosti koja je proizašla iz nekog od oblika nasilja. Mladi ovisnici vide psihoaktivne supstance kao „pomoć“ u susretu sa iskustvom patnje a vrlo često i sa posljedicama nasilja sa kojima se osoba ne može sama nositi a ne uspijeva smoci snage zatražiti adekvatnu pomoć obiteljskih i društvenih institucija. Nerijetko baš one osobe ili institucije koje su trebale biti zaštita postale su uzrokom tolikih patnji koje će pojedince obilježiti do kraja života i natjerati ih prihvatiti nasilje kao

„neophodan zaštitni faktor“, kao „jedini“ uvjet za moguće preživljavanje. Istraživanja pokazuju da se u gotovo 50% obitelji događaju neki od oblika nasilja te da je u 80 % slučajeva zlostavljač netko od roditelja (Briere, 1996).

Iz ovog konteksta možemo razumjeti zašto se često ovisnost i nasilje povezuju. Ni jedno nasilje ne može imati opravdanje bilo da su osobe žrtve ili počinitelji jer jasno je da nikada svrha a ni uzrok ne opravdava sredstva. Ali kada se radi o nasilju kod ovisničke populacije u opasnosti smo stvari paušalno procijeniti te smo skloniji osudi i marginalizaciji nego traženju adekvatnih rješenja i smanjene štete dajući im novu priliku za promjenu.

ŠTO UČINITI DA DO NASILJA I OVISNOSTI NE DOĐE

Društvo mijenja svoje standarde a time se neminovno mijenjaju i određeni stavovi prema uhodanim sistemima međuljudskih odnosa. U kakvom mi to onda društvu živimo ako se sve češće čuje da je raširenost nasilja među adolescentima i mladima sve veća? Kako to da o nasilju pričamo tek kad u medijima čujemo ili vidimo grozne posljedice vršnjačkog i/ili drugog nasilja: obiteljskog, društvenog, na radnom mjestu, nad ranjivijim skupinama društva kao što su žene, djeca, manjine...)

Što je čovjek udaljeniji od sebe samog i iskonskih vrijednosti, svoga ljudskog dostojanstva kojega ima kao dar po svome ljudskom postojanju, to je ranjiviji i podložniji devijantnim ponašanjima pa između ostalog i nasilju, a često i ovisnostima. Zato upravo u povratku iskonskim vrijednostima, ponovnoj uspostavi ljestvice vrednota na gore već spomenutim razinama leži ključ svih preventivnih programa što bi u prijevodu značilo „NE NASILJU!“- jedinstven društveni odgovor. Centar Marjanovac kroz svoj rad koji se temelji na metodologiji i filozofiji programa „Projekt Čovjek don Mario Picchi iz Rima“, nastoji dati svoj doprinos i uspješno već 15 godina daje svoje rezultate pomažući ovisnicima i njihovim obiteljima povratak iskonskim vrijednostima. Projekt Čovjek rođen je kao prepoznavanje vrijednosti svih ljudi, a nadasve onih slabijih, siromašnih i obespravljenih.

Terapijska zajednica Marjanovac nije specijalizirana radnja za promjenu „polomljenih dijelova“. Ona je samo u jednom segmentu „rezidencijalna“ faza naših terapijsko-odgojnih programa. Ona osim toga daje svoj doprinos i široj društvenoj zajednici kroz svoje aktivnosti u smislu senzibiliziranja javnosti za problematiku ovisnosti u svoj njezinoj kompleksnosti, kroz rad sa roditeljima i suradnju sa ostalim relevantnim institucijama na polju prevencije i slično. Iz iskustva rada sa ovisnicima u terapijskoj zajednici vidljivo je da kad smo uspjeli pronaći uzroke devijantnog ponašanja, različitih oblika ovisnosti u većini slučajeva riješili smo i problem ovisnosti. Ako je pak uzrok ovisnosti bio uzrokovan iskustvom nasilja, u tom slučaju riješili smo i njihovo nasilničko ponašanje.

Idemo li retrospektivno pa pogledamo što su životni stresori za mlade koji su ih odveli u ovisnost tu možemo naći i polja svoga djelovanja u okviru preventivnih programa: zauzetost za mir i toleranciju, naučiti djecu i mlade nositi se sa neizbježnim porodičnim stresorima – nositi se ali ne i podnositi (gubici, bolesti, rastave, materijalno-stambene prilike, socijalno-patološke pojave u obitelji i društvu).

Sistem spojenih posuda u prevenciji je najbolji sistem. Obitelj je prvo područje prevencije i primarna odgojna institucija u kojoj se u prvom redu među članovima obitelji iskustveno uči živjeti „NE“ nasilje. Škola je druga po redu odgojna institucija i kroz preventivne programe potrebno je kognitivno produbljivati vrednote ponesene iz porodičnog okruženja obogaćene iskustvom pripadnosti, solidarnosti i kolegijalnosti. Ne smije se izostaviti ni doprinos šire društvene zajednice na problematiku nasilja- odnosno ovisnosti ne samo u penalnom sistemu nego na svim ostalim razinama kroz aktivno zauzimanje za općeljudske vrijednosti. U kreiranju preventivnih programa dobro je uključiti uz ljude od struke također i ljude sa terena koji mogu biti partneri te iz iskustva mogu dati jedno novo svjetlo na problematiku nasilja i ovisnosti.

ZAKLJUČAK:

Preostaje nam udružiti cijelo društvo i predložiti mu valjane smjerokaze u obrani mladih, obitelji, u življenju solidarnosti i zajedništva kroz pedagoške izazove, filozofiju trajnog rasta uvjereni da svatko treba biti postavljen u uvijete u kojima može dati ono najbolje od sebe. Odgovornost cijele društvene zajednice je u sustavnom i interdisciplinarnom pristupu prevenciji nasilja kao i prevenciji ovisnosti počevši od prevencije nasilja u obitelji, školi, u medijima i na svim područjima djelovanja.

Literatura:

1. Zoran Milivojević, *Igre koje igraju narkomani* (2007).
2. Tomislav Ivančić, *Ovisnost i sloboda* (2001).
3. Don Mrio Picchi Projekt čovjek u trećem tisućljeću (2006).
4. Sanja Radetić Lovrić, *Zavisnost od droga mladih*, (2011).

CONTINUITY - FAILURE OR CONSEQUENCES OF VIOLENCE

Summary

Wide spread and consuming of drugs and psychoactive substances among adolescents and youth is growing to an alarming point and is turning into a way to an addiction that has no fear of anything, even of violence. Besides that, the person – a male or a female addict – as seen through the eyes of Marjanovac Center, did not meet the eye with themselves, others and human values which are worth living for, they are also in danger of accepting the violence as a necessary cause – consequence factor for making their goals, seeing psychoactive substances as “help” in experiencing the act of violence and very often with consequences of violence with whom a person cannot deal by itself and cannot find enough strength to ask for adequate help from family and social institutions. The goal never justifies acts but when it comes to violence of the addicted population we are more common of judging and marginalizing then looking for the adequate solution and making it less damaging by giving them an opportunity for a change. Penalty systems which are used to lower the rate of violence are just one of the ways and are not always the most ideal solution for a young person. The responsibility of the whole community is in systematic approach and prevention of family violence, violence in schools, media and all other areas of acting. If we look at the definition of violence brought by The World Health Organization 2002., that it is intentional use of physical strength and power of threatening or acting towards yourself, another person or towards a group of people, or the whole community, which could result or results with injury, death, psychological consequences or deprivation, it is clear that it concerns all kinds of violence from physical and / or emotional, sexual, economical or any other kind of violence that makes real or possible harm to another person or the whole community. From the experience by working with addicts in a drug rehabilitation Center Marjanovac it is visible that ones successfully resolved issues of addiction results with solving the violent behavior.

Key words: *violence, psychoactive substances, addicts, prevention, community.*

**NASILJE MEĐU MLADIMA SA POSEBNIM OSVRTOM NA INSTITUCIONALNU
USTANOVU - USTANOVU NEZAVODSKOG TIPA JU "CENTAR" LJUBOVIĆ
PODGORICA**

*Mr Valentina Smolović,
Stručna služba Višeg suda u Podgorici
Crna Gora*

Apstrakt: *Ovaj stručni rad govori o vrstama nasilja u nezavodskoj ustanovi JU Centar "LJUBOVIĆ". Da bi se shvatio koncept nasilja u ovoj specifičnoj vaspitnoj ustanovi mora se objasniti sama koncepcija rada te ustanove. Centar "Ljubović" je vaspitna ustanova u kojoj se izvršava vaspitna mjera upućivanje u ustanovu nezavodskog tipa, gdje se zadovoljavaju vaspitne, zdravstvene, obrazovne, sportske i druge razvojne potrebe maloljetnika. Cilj rada jeste da se na osnovu raspoložive dokumentacije prikažu vrste nasilja u periodu od 2016 do 2018 godine koje se najčešće javljaju u ovoj ustanovu, te da se ukažu uzroci takvog ponašanja.*

Ključne riječi: *nasilje, nezavodske ustanove, maloljetnici, prestupi.*

UVOD

Kako bismo mogli da se borimo protiv nasilja svakako moramo znati šta je nasilje u stvari, odnosno njegovu definiciju. Ukoliko pođemo od definicije nasilja, možemo istaći da postoji mnogo različitih definicija nasilja ali jedna od najobuhvatnijih jeste definicija Svjetske zdravstvene organizacije prema kojoj je nasilje definisano kao: „Namerna upotreba fizičke sile ili snage, preteća ili stvarna, protiv samoga sebe, druge osobe, ili protiv skupine ili zajednice, koja ima za posledicu, ili postoji velika verovatnoća za ozledu, smrt, psihološku štetu, oštećeni razvoj ili deprivaciju.“¹

Svjetska zdravstvena organizacija polazeći od izvršilaca nasilja, smjera nasilja i vrste nasilja, dijeli nasilje u tri šire kategorije:

- 1. nasilje usmjereno prema samome sebi (suicidalno ponašanje i samopovređivanje), prva grupa uključuje suicidalne misli, pokušaj samoubistva i već izvršena samoubistava dok samopovređivanje, sa druge strane, uključuje djelo nanošenja povreda samom sebi.
- 2. interpersonalno nasilje (porodično nasilje – uključuje zlostavljanje djece, nasilje među partnerima i zlostavljanje starijih članova porodice te nasilje među osobama koje nisu u rodu – uključuje maloljetničko nasilje, nasumične nasilne incidente, silovanja ili seksualne napade u kojima su izvršioци nepoznate osobe i nasilje u institucionalnim okruženjima kao što su škole, radna mjesta, zatvori i domovi za starije i nemoćne) i
- 3. kolektivno nasilje (socijalno, političko i ekonomsko nasilje).

Nasilje ili zlostavljanje obuhvata svaku radnju učinjenu namjerno, protiv volje osobe, a koja je ugrožava psihički, fizički, seksualno, ekonomski i slično. Svaki oblik nasilje težak je sam po sebi, ali nasilje nad djecom, nad nejakim i slabijim od sebe je posebno težak oblik nasilja i uvijek zaokuplja posebnu pažnju javnosti. Nasilje prema djeci vrše odrasli, ali i djeca, jedni prema drugima. Skala nehumanih odnosa prema djeci je raznovrsna. Ona obuhvata zapostavljanje, zanemarivanje, zlostavljanje, zloupotrebu i na kraju nasilje. Posledice primjene nasilja su razorne, naročito ako nasilje dolazi od bliskih osoba. Gubi se povjerenje i privrženost, dolazi do značajnih promjena fizičkog i psihičkog zdravlja osobe koja je bila objekat nasilničkog akta.

Ponekad nasilje nad djecom vrše roditelji, rođaci, nastavnici,

---

¹ Svetska zdravstvena organizacija (2002), Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju, Ženeva

porodični prijatelji, profesionalci koji rade upravo sa njima ali i nepoznate osobe. Razlozi zbog kojih odrasli vrše nasilje nad djecom su razni, obično su nasilnici nad djecom bili i sami žrtve nasilje i bili izloženi nasilju. Nasilje prema djeci se pominje još od davina. Doseže u period stare Grčke ali i Rima. Rijetko se pisalo o tome, čak se i krilo. Tek početkom 20 vijeka počinje se otvorenije pričati o nasilju prema djeci. Nastoji se da se nasilje prema djeci društveno sagleda, da ne ostane sakriveno nego da se na sve moguće načine suzbije i sankcioniše.

Pored toga što postoji nasilje nad djecom, postoji i nasilje koje vrše djeca. Vrlo često djeca koja se ponašaju nasilno nisu ni svjesna da je takvo ponašanje loše, da nanose bol drugima. Mogu biti podsticani na takvo ponašanje od strane prijatelja, mogu imitirati stariju braću i sestre, ali takođe mogu imitirati i osobe koje poštuju i kojima se dive iz njima znanog razloga. U posljednje vrijeme djeca se ugledaju i na junake iz filmova, gdje djeca pucaju na svoje vršnjake, gdje ubijaju i po nekoliko vršnjaka. Gledanje čina nasilja na televiziji, u filmovima i na videoigricama može pridonijeti agresivnom ponašanju djece. Ponekad nasilničko ponašanje predstavlja obrazac ponašanja, jer dijete ne umije drugačije da se ponaša, odnosno ne zna za drugačiji, bolji način komunikacije sa vršnjacima. Moguće je da u tim momentima prolazi kroz neke traume, probleme, te na taj način, odnosno kroz nasilje pokazuje probleme koji ga muče. Prema Svetskoj Zdravstvenoj Organizaciji, omladina je definisana kao grupa ljudi u razdoblju od 10 do 29 godina. Nasilje među mladima se odnosi na nasilje koje se dešava među omladinom i uključuje djela, od psihičkog maltretiranja i tuča, do ozbiljnih seksualnih i fizičkih napada do ubistava. Ovo nasilje ima ozbiljne, često dugoročne, uticaje na psihičko i socijalno funkcionisanje pojedinca

Interesantna je činjenica da dijete ne mora uvijek biti uključeno u sam čin nasilja, ono može biti dobar organizator ili instruktor nasilničkog ponašanja, može organizovati vršnjačke grupe i samim tim djecu iz grupe podsticati na vršenje nasilničkih radnji. Kao što je već navedeno, ovi mali instruktori su najčešće i sami bili žrtve nasilničkog ponašanja u porodici, školi ili negdje drugo. Ako im se ne pomogne u pravom trenutku, oni će odrasti i stasati u nasilnike koji će nasiljem rješavati svoje probleme. Znači da imamo ispred sebe nedorasle ljude koji još nisu zakoračili u život, a već su postali nasilnici i na ovaj ili onaj način ugrozili život drugog čovjeka, obično svojih godina.

Nasilje ostavlja velike posledice na male glave, veoma često su fizički maltretirana, nerijetko i psihički. Čin nasilja ostavlja krupne posledice na žrtvu nasilja, ako se nasilju ne stane u kraj to može da obilježi cjelokupni budući život žrtve, ali i život nasilnika.

RAZVOJ SISTEMA USTANOVA, SLUŽBI I USLUGA ZA DJECU U SUKOBU SA ZAKONOM U CRNOJ GORI

Položaj maloljetnika i njihova krivično-pravna odgovornost imala je svoj istorijski razvoj u Crnoj Gori. U početku krivična odgovornost mladih osoba nije se razlikovala od odraslih. Međutim, tokom posljednjih decenija društvena zaštita djece u sukobu sa zakonom prošla je kroz seriju korjenitih promjena i reformi kako bi unaprijedila organizaciju i funkcionisanje sistema ustanova i službi. Poslije osamostaljenja Crna Gora se našla u vrlo specifičnoj, odnosno nezavidnoj situaciji, jer je sistem ustanova za djecu u sukobu sa zakonom sveden na jednu ustanovu a ta ustanova je bila institucija za zavodski tretman Centar "Ljubović" u Podgorici. U tom periodu Centar "Ljubović" je funkcionisao kao dio sistema ili mreža ustanova, koji je opet činio integralni dio društvene brige o djeci i mladima u sukobu sa zakonom.

Ovakva situacija bila je sve do donošenja novog Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku 20. decembra 2011. godine.² Ovim zakonom uređeno je postupanje prema maloljetnicima kao učiniocima krivičnih djela, djetetu i maloljetniku, kao učesniku u postupku, koje se zasniva na poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda, uz uvažavanje najboljeg interesa maloljetnih lica, vodeći računa prvenstveno o njihovoj zrelosti, stepenu razvoja, sposobnostima i ličnim svojstvima, kao i težini krivičnog djela, a sve u cilju njihove rehabilitacije i socijalne integracije.

Najnovijim zakonom maloljetniku se za izvršeno krivično djelo mogu izreći vaspitne mjere u okviru kojih imamo institucionalne mjere upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa, upućivanje u ustanovu zavodskog tipa i upućivanje u specijalizovanu ustanovu, uz kaznu maloljetničkog zatvora. Na taj način sistem ustanova za djecu u sukobu sa zakonom nije više sveden na jednu ustanovu nego sad već imamo četiri ustanove koje se bave maloljetnim izvršiocima krivičnih djela.

KAKO OBJASNITI NASILJE U USTANOVAMA NEZAVODSKOG TIPA

Kao što je primjerno ponašanje obavezno tokom izvršenja institucionalnih vaspitnih mjera, tako je i nasilničko ponašanje postalo sastavni dio svakodnevnog života ovih ustanova. Demokratija, poštovanje Konvencija o pravima djeteta te različiti sadržaji na televiziji dali su vjetar u leđa malim nasilnicima da se i u ustanovama u kojima izvršavaju izrečene im kazne počnu da ispoljavaju agresivno ponašanje, odnosno nasilno ponašanje. Međutim, ako bismo sagledali etiologiju delinkventnog ponašanja, u najvećem broju slučajeva pokazalo se da najveći uticaj na javljanje takvog, neprihvatljivog ponašanja, ima deficijentna i degradirana porodica. Razdvajanje roditelja najčešće negativno utiče na djecu, izaziva osjećaj odbačenosti, usamljenosti, dijete je isfrustrirano, što vrlo često dovodi u delinkvenciju i nasilničko ponašanje. Pored razdvojene porodice i loši porodični odnosi takođe su povezani sa delinkventnim, odnosno nasilničkim ponašanjem djece. Onda kada porodica pruža djeci negativne primjere, odnosno uzore, kod djece se razvijaju negativna lična svojstva. Međutim, porodicu ne treba posmatrati kao jedini faktor jer ona vrlo često nema funkciju koju idealizujemo. Ono što je jako bitno je činjenica da treba imati u vidu da na porodični život, atmosferu, interpersonalne odnose utiče niz spoljnjih i unutrašnjih okolnosti (materijalno stanje, zanimanje, zaposlenost članova porodice, obrazovni nivo ali i lična svojstva članova porodice. U procesu ostvarivanja ciljeva vaspitanja, razvijanja kulturnih radnih i drugih svojstava djeteta, pored porodice i škola predstavlja važnu komponentu u vaspitanju ali i u delinkventnom ponašanju. Vršnjačka grupa bez kontrole porodice veoma brzo može dovesti do vršnjačkog nasilja, ali i drugog kriminalnog postupanja pojedinaca.

Utvrđiti tačan broj slučajeva nasilničkog ponašanja u ustanovama za vaspitanje i obrazovanje maloljetnika još uvijek nije lak posao. Nasilnici se međusobno dobro štite, prikrivaju svoje ponašanje i na taj način nije uvijek lako ustanoviti pravu istinu, osim ako ne ostane dokaz u vidu masnice, otekline, razbijenog inventara ili čak i razbijenog zuba drugog šticećenika a nerijetko i službenika. Vaspitači stalno apeluju na šticećenike da pravovremeno prijave svaku vrstu pritisaka, ucjene ili bilo koji vid psihofizičkog zlostavljanja, jer posledice mogu da budu višestruke i pogubne.

Ako bismo malo dublje ušli u suštinu nasilničkog ponašanja, dolazimo do interesantne činjenice. Nasilničko ponašanje se po pravilu, donosi u ustanovu kao obrazac ponašanja, ali se nasilničko ponašanje i uči tokom boravka u ovakvoj ustanovi. Prepoznavanjem, zaustavljanjem i sprečavanjem nasilja pružamo djeci pomoć da prevladaju posljedice nasilja, šaljemo im jasnu poruku da nam je njihova dobrobit važna i da živimo u društvu koje ne toleriše nasilje ni u kojem obliku.

Eventualne sankcije za njihovo neprihvatljivo ponašanje treba da budu u skladu sa vrstom sankcije koje se za takvo neprihvatljivo ponašanje primjenjuje u realnim životnim uslovima društvene zajednice u kojoj ustanova i dijete žive i rade. Smatra se da primjena sankcija za neadekvatno ponašanje može biti veoma efikasan metod korekcije ponašanje i stimulisanja razvoja mladog čovjeka, naročito ako se primjenjuje u kompletu sa stimulativnim mjerama za adekvatno ponašanje. Da bi bile efikasne i etički prihvatljive, sankcije za neprihvatljivo ponašanje su uvijek unaprijed određene, primjerene kalendarskom uzrastu djeteta i primjenjive odmah pošto je dijete počinilo prestup. Sankcije su iste za sve, ali se njihovo trajanje može prilagoditi razvojnom dobu, kulturološkom kontekstu i drugim osobenostima djeteta. Ne praktikuje se primjena sankcija za cijelu grupu djece zbog neadekvatnog ponašanja jednog djeteta.

---

² Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, 2012, Podgorica, Ministarstvo pravde

NASILJE U NEZAVODSKOJ USTANOVI JU CENTAR "LJUBOVIĆ"

Da bi se predstavili podaci o nasilju u nezavodskoj ustanovi JU Centar "LJUBOVIĆ", mora se objasniti sama koncepcija rada te ustanove. Centar "Ljubović" je vaspitna ustanova u kojoj se izvršava vaspitna mjera upućivanje u ustanovu nezavodskog tipa, gdje se zadovoljavaju vaspitne, zdravstvene, obrazovne, sportske i druge razvojne potrebe maloljetnika. Funkcioniše kao dio sistema društvene brige o djeci. Nastoji podržati djecu i njihove porodice u prevazilaženju nastalih problema.

Mjere koje se primjenjuju u ustanovi po dolasku maloljetnika u ustanovu su primarno usmjerene na podsticanje njihovog razvoja, osnaživanja ličnosti i održavanje i unapređivanje funkcionalnosti porodice, naravno ako je porodica iz koje dolazi funkcionalna. U situacijama kada dijete iskaže neprihvatljivo ponašanje, sankcije treba da budu u skladu sa vrstom sankcija koje se za takvo ponašanje primjenjuje u realnom životu. Centar drži do toga da primjena sankcija za neadekvatno ponašanje može biti veoma efikasan metod korekcije ponašanja i stimulans razvoja, pogotovo ako se primjenjuje sa stimulativnim mjerama za adekvatno ponašanje. Sankcije su unaprijed određene, prirodne, primjerene uzrastu djeteta i primjenjive odmah pošto dijete napravi prestup. Sankcije su iste za sve, ali njihovo trajanje nije moguće predvidjeti jer se prilagođavaju razvojnom nivou, težini prestupa, zdravstvenom stanju maloljetnika i drugim osobenostima djeteta. Izričito je zabranjeno primjenjivanje sankcija za cijelu grupu zbog neadekvatnog ponašanja jednog djeteta.

Ideju da uradim istraživanje u JU Centar "Ljubović" dobila sam dugogodišnjom saradnjom sa kolegama iz pomenutog centra. Istraživanje je obavljeno za vremenski period 2016, 2017. godine kao i prva tri mjeseca 2018. godina iz razloga što se ranije nisu vodile precizne evidencije kada su disciplinski prestupi u pitanju, a samim tim i disciplinske kazne. Dolaskom novog menadžmenta ozbiljnije se pristupilo vođenju evidencije i shvatio se značaj čuvanja podataka koji mogu da posluže kao arhivska građaljudima koji se bave problematikom maloljetničkog prestupništva.

Polazeći od 2016. godine evidentno je da je izvršeno 9 disciplinskih prestupa sa elementima nasilja. U 2017. godini taj broj se znatno povećao i u tom periodu počinjeno je 28 prestupa, da bi u 2018. godini, za samo tri mjeseca napravljeno 13 disciplinskih prestupa.

Ako bismo izvršili detaljniju analizu dobijenih podataka u 2016. godini najviše je bilo nasilničkog ponašanja i napada na službeno lice i ta brojka zastala je na broju 7. Imali smo jedno nasilničko ponašanje u vidu oštećenja stvari dok je bio i jedan napad na lice van ustanove (tab.1).

Tabela 1 - Nasilničko ponašanje u 2016. godini

Red.broj	Vrsta nasilničkog ponašanja	Broj
1.	nasilničko ponašanje i napad na službeno lice	7
2.	fizički napad na lice van ustanove	1
3.	oštećenje inventara ustanove i van nje	1
	UKUPNO	9

U 2017. godini broj nasilničkog ponašanja u ustanovi je porastao, a ako bi se išlo u detaljniju analizu, najveći broj izvršenih prekršajnih djela su izvršena pod uticajem psihoaktivnih supstanci. Naime, kako je JU Centar "Ljubović" ustanova otvorenog tipa i jedina te vrste u Crnoj Gori, doći do psihoaktivnih supstanci u u ovakvoj ustanovi u poslednje vrijeme veoma je lako. Iz tog razloga i porast nasilničkog ponašanja djece smještene u toj ustanovi je evidentan. Iako zaposleni u ustanovi daju sve od sebe, preduzimaju sve mjere predostrožnosti na suzbijanju unosa psihoaktivnih supstanci, rezultati su ipak nedovoljno efikasni. Načini unošenja droge u ustanovu su svakim danom savršenijii i nepredvidiviji, maloljetnici su uvijek korak, a nekad i dva ispred ustanove. Trenutno je veoma teško boriti se sa tom pošasti.

Tabela 2 - Nasilničko ponašanje u 2017. godini

Red.broj.	Vrsta nasilničkog ponašanja	Broj
1.	tuča sa drugim licem- korisnikom	11
2.	nasilničko ponašanje i napad na službeno lice	8
3.	fizički napad na lice van ustanove	2
4.	seksualno uznemiravanje	1
5.	oštećenje inventara ustanove i van nje	1
	UKUPNO	23

Ako bismo analizirali tabelu 2, jasno se vidi da preovladavaju tuče sa drugim korisnikom i da se mali nasilnici najviše obračunavaju međusobno. Ono što je takođe evidentno je nasilje prema službenicima, odnosno napad na one koji su u neposrednom kontaktu sa njima, koji ih štite. U nekom ranijem periodu takav vid nasilja je bio nezamisliv, međutim, droga čini čuda tako da i mladi ljudi sve manje uviđaju granicu dozvoljenog i nedozvoljenog. Nekada ranije vaspitač je bio kao član porodice i tako su se i odnosili prema njima. Danas to poprima drugačije dimenzije. Vaspitači su i dalje kao članovi porodice, vode brigu o njima, savjetuju i trude se da im svaki dan u ustanovi protekne kvalitetno i korisno, tu su da im pomažu u ostvarenju ciljeva, da im ispunjavaju želje, a ako im se pojavi zabrana na tom putu, a još pod uticajem psihoaktivnih supstanci maloljetnik zaboravlja granice pristojnog i dozvoljenog ponašanja i tada postaje nasilan. Zanimljivo je brojka nasilja van ustanove, mada ipak znači i upozorenje nadležnima u ustanovi. Kada je u pitanju oštećenje inventara takođe se mora pojasniti da je takav disciplinski prestup počinjen u stanju smanjene računljivosti, odnosno pod dejstvom psihoaktivnih supstanci.

U januaru, februaru i martu mjesecu 2018. godine broj nasilničkog ponašanja u ustanovi je i dalje u porastu.

Tabela 3 - Nasilničko ponašanje u januaru, februaru i martu 2018. godine

Red.broj	Vrsta nasilničkog ponašanja	Broj
1.	tuča sa drugim licem- korisnikom	4
2.	nasilničko ponašanje i napad na službeno lice	4
3.	oštećenje inventara ustanove i prijetnje vasp.osoblju	4
4.	samopovređivanje	1
	UKUPNO	13

Analizom tabele 3 dolazimo do podataka koji ukazuju da je u 2018. godinu, u vrlo kratkom vremenskom periodu od tri mjeseca izvršeno već 13 disciplinskih prestupa u kojima se primjećuje da nasilje među korisnicima i nasilje prema osoblju, a takođe i oštećenje inventara nasilničkim ponašanjem dominiraju u ponašanju djece u ustanovi. Učestalije su tuče među djecom u ustanovi, ali takođe i napadi na službena lica. I za ovaj period je karakteristično sve prisutnije korištenje psihoaktivnih supstanci koje se veoma lako nabavljaju u ovoj ustanovi. U ovom periodu pojavljuje se nasilničko ponašanje u vidu samopovređivanja, odnosno nanošenje povreda samome sebi. Toga u prethodnom periodu nije bilo. Da bi postigli cilj, maloljetnici ne prezaju ni od samopovređivanja.

Kako bi se ustanova zaštitila od visoko rizičnih ponašanja donijela je Pravilnik o pedagoškim i zaštitnim mjerama u JU Centar "Ljubović"³ kojima se uređuju principi, vrste, postupak i ovlaštenja vezana za donošenje i izvršavanje pedagoških mjera i mjera zaštite korisnika. Pravilnikom su navedena zabranjena ponašanja, a smisao pedagoških mjera je osiguranje optimalnog ponašanja korisnika u skladu sa ciljevima individualnog plana zaštite i Pravilnika o kućnom redu. Pretpostavke za uspješno korišćenje vaspitnih mjera i postupaka zasnovane su na atmosferi koja odiše tolerancijom i nenasiljem, poznavanjem teorijskih osnova rada sa djecom sa poremećajima u ponašanju i valjanom dijagnozom iz koje je moguće prepoznati nezadovoljenje potreba koje leže u motivima naučenog

³ Pravilnik o pedagoškim i zaštitnim mjerama JU Centar "Ljubović", 2010, godine

asocijalnog ponašanja. Prije izricanja pedagoških mjera (disciplinskih), korisnik se podstiče da sam opiše događaj i da lično viđenje svega, zatim se suočava sa posledicama, te daje mogućnost upravi da sam predloži način ispravljanja počinjene štete ili vrstu kazne u dogovoru sa oštećenim.

Nasilje među djecom i nasilje djece u ustanovama otvorenog tipa zahtijeva ozbiljnost u pristupu razumijevanja dinamike ovoga problema kako bi se prisutnost i posljedice nasilničkog ponašanja mogle prevenirati i smanjiti.

Literatura:

1. Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, 2012, Podgorica, Ministarstvo pravde
2. Konceptualno-metodološki okvir za rad sa djecom u sukobu sa zakonom u zavodskim uslovima, 2010, Podgorica, Unicef
3. Prof.dr Milosav Milosavljević, Devijacije i društvo, 2003, Beograd, Izdavačka kuća Draganić
4. Nacionalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Crnoj Gori, 2004, Podgorica, Save the Children,
5. Pravilnik o pedagoškim i zaštitnim mjerama JU Centar "Ljubović", 2010, godine
6. Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, Dr Vesna Nikolić-Ristanović, Dr Miomira Kostić: Kriminologija, 2009, Niš, Pelikan print,
7. Svetska zdravstvena organizacija(2002), Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju, Ženeva

Zaključak:

U radu je naglašen problem konzumiranja psihoopojnih sredstava od strane maloljetnika koje su i pored brojnih mjera predostrožnosti koje ustanova sprovodi, ipak dostupne maloljetnicima koji najčešće pod uticajem istih prave određene probleme u vidu nasilja nad drugim maloljetnicima ili inventarom ustanove. Takođe, podatak sve učestalijih napada na službena lica govori o problemu koji nije u ranijem periodu bio izražen što ukazuje na problem i same bezbjednosti osoblja koji radi sa maloljetnicima na njihovoj resocijalizaciji. Činjenica da nema značajnijih naučnih radova na ovu temu ukazuje na potrebu intezivnijeg proučavanja ovog problema i iz ugla nauke, ali i aplikativnog pristupa u suzbijanju ovih devijatnih pojava u ustanovama nezavodskog tipa.

VIOLENCE OF YOUNG PEOPLE WITH SPECIAL ASSISTANCE ON INSTITUTIONAL INSTITUTE - INSTITUTION OF PASSENGER TYPE JU "CENTAR" LJUBOVIĆ PODGORICA

Summary

This professional paper deals with the types of violence in the Independent Institution JU Centar "LJUBOVIĆ". In order to understand the concept of violence in this specific educational institution, the very conception of the work of that institution must be explained. "Ljubović" Center is a educational institution where a kindergarten instruction is conducted in an institution of an indefensible type, where the educational, health, educational, sports and other developmental needs of juveniles are met. The aim of the paper is to present the types of violence in the 2016 to 2018 period that are most common in this institution based on the available documentation and to identify the causes of such behavior.

Key words: *violence, indigenous institutions, juveniles, offenders.*

**DRUŠTVENA REAKCIJA NA MALOLJETNIČKO PRESTUPNIŠTVO I OVLAŠTENJA
ORGANA STARATELJSTVA**

Nina Babić, MA
Fakultet političkih nauka Sarajevo
Odsjek za socijalni rad²⁴³

Sažetak: *Problematika maloljetničkog prestupništva, specifično postupanje sa maloljetnim prestupnicima koje je određeno potencijalnom stigmatizacijom, nerazumijevanjem vlastite pozicije i mogućih pogrešnih postupanja tokom krivičnog postupka uz posljedice istog, predmet je interesovanja brojnih naučnih djelatnika u sferi socijalnog rada, prava, pedagogije i psihologije. Svjetska zajednica permanentno radi na donošenju i usavršavanju zakona kojima se sankcionišu krivična djela maloljetnika. Ovi zakoni prepoznaju dijete kao subjekt čija se građanska prava moraju poštovati uz uvažavanje starosne dobi i prava na socijalnu reintegraciju. Bosna i Hercegovina je ratifikovanjem međunarodnih akata preuzela obavezu usklađivanja domaćeg zakonodavstva i u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku usvojen je 2010. godine u Republici Srpskoj, 2011. godine u Distriktu Brčko, a 2014. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine. Zakon je podijelio nadležnosti između sudova i organa starateljstva koji kao organi opšte i porodično-pravne zaštite između ostalog pružaju razne vidove pomoći maloljetnicima u sukobu sa zakonom. Organi starateljstva dobili su značajna ovlaštenja i procesne mogućnosti kojim aktivno učestvuju u krivičnom postupku i daju svoj doprinos donošenju konačne sudske odluke. Također, u skladu sa zakonskim ovlaštenjima i u saradnji sa roditeljima, usvojiteljima ili starateljima sudjeluju u realizaciji odluka suda, a koje mogu biti izrečene u vidu odgojnih preporuka, odgojnih mjera, kazne maloljetničkog zatvora i mjera sigurnosti. Ostvarenje uloga centara za socijalni rad u velikoj mjeri ovisi od socijalne politike, kao i percepcije socijalnog rada u zajednici. Značajan preduslov za potpun i uspješan rad centara za socijalni rad predstavlja i njihova dostupnost, tehnička i kadrovska opremljenost, te saradnja sa nevladinim organizacijama, centrima za mentalno zdravlje, sudom i policijom.*

Ključne riječi: *maloljetničko prestupništvo, društvena reakcija, organ starateljstva.*

UVOD

Maloljetničko prestupništvo je sociopatološka pojava rasprostranjena u savremenom društvu, koju karakteriše stalni rast, sve niža dobna granica počinitelja krivičnih djela, kao i raznovrsnost samih djela.

Na osnovu navedenih karakteristika stiče se dojam da se mjerama koje savremeno društvo preduzima u svim oblicima prevencije, ali i resocijalizacije maloljetnih prestupnika ne postiže željeni cilj.

Važno je istaknuti da maloljetni počinitelji krivičnih djela imaju poseban krivično - pravni položaj u odnosu na odrasle počinitelje. Ovaj poseban položaj proističe iz saznanja da se kod maloljetnih prestupnika radi o osobama posebne biopsihološke i socijalne strukture koja se razlikuje od punoljetnih lica i da se u postupcima sa njima moraju primijeniti posebne mjere uz angažovanje stručnog osoblja. Pri tom ne treba zaboraviti činjenicu da postupanje sa maloljetnim počiniteljima u toku krivičnog postupka u znatnoj mjeri može suzbiti daljnje asocijalno i delinkventno ponašanje u budućnosti.

Problematika maloljetničkog prestupništva, specifično postupanje sa maloljetnim prestupnicima koje je određeno mogućom stigmatizacijom, nerazumijevanjem vlastite pozicije i mogućih pogrešnih

---

²⁴³ E-mail: nina.babic@fpn.unsa.ba

postupanja tokom krivičnog postupka uz posljedice istog, predmet je interesovanja brojnih naučnika u sferi socijalnog rada, prava, pedagogije i psihologije.

Svjetska zajednica permanentno radi na donošenju i usavršavanju zakona kojim se sankcioniraju krivična djela maloljetnika uz istovremeno određivanje procedura uključivanja stručnog osoblja u cijeli postupak kako bi se spriječio prelaz iz maloljetnog u punoljetnog prestupnika.

Konvencija o pravima djeteta usvojena 1989. godine i brojni drugi međunarodni dokumenti prepoznaju dijete kao subjekt čija se građanska prava moraju poštovati sa pravom na socijalnu reintegraciju i uvažavanje starosne dobi. Oni daju okvir za sprovođenje maloljetničkog pravosuđa i produkt su nastojanja ostvarenja što bolje zaštite prava djeteta uz zastupanje njegovog najboljeg interesa, pa i djeteta koje je u sukobu sa zakonom.

Bosna i Hercegovina je ratificiranjem međunarodnih akata preuzela obaveze usklađivanja domaćeg zakonodavstva u svim oblastima, pa i u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine je bazirano na savremenom pristupu maloljetničkom prestupništvu, u čijem je fokusu maloljetni počinitelj, počinjeno krivično djelo, rehabilitacija maloljetnika, kao i prevencija, odnosno sprečavanje ponovnog vršenja krivičnih djela.

Ovaj pristup imenuje neadekvatno roditeljsko staranje, loše socijalne vještine i loše socijalno-ekonomske prilike uzročnicima kriminogenog ponašanja maloljetnika. Istovremeno, pored krivično-pravnih određuje i socijalno zaštitne intervencije.

U sistem pravosuđa uvedena je restorativna pravda koja je „više skoncentrisana na popravljavanje štete koja je krivičnim djelom nanosena ljudima i međusobnim odnosima, nego kažnjavanje počinitelja“ (McCold i Watchel, 2003).

U administrativno podijeljenoj Bosni i Hercegovini Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku usvojen je 2010. godine u Republici Srpskoj, 2011. godine u Distriktu Brčko, a 2014. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku podijelio je nadležnosti između sudova i organa starateljstva - centara za socijalni rad. U skladu sa Zakonom, sudije za maloljetnike i tužitelji primjenjuju odgojne preporuke, sud izriče odgojne mjere, a organi starateljstva sudjeluju u njihovom izvršavanju, u saradnji sa roditeljima ili starateljima maloljetnika.

Organi starateljstva su dobili značajna ovlaštenja i procesne mogućnosti i obaveze kojim aktivno učestvuju u krivičnom postupku i daju svoj doprinos donošenju konačne sudske odluke, što ih čini nezamjenjivim akterima u zaštiti najboljeg interesa djeteta. Zakon je organima starateljstva nametnuo je posebno važnu ulogu u primjeni mjera prema počiniteljima mlađim od 14 godina koji ne mogu krivično odgovarati.

Osnovni cilj centara za socijalni rad kao organa opšte socijalne i porodično - pravne zaštite je pružanje najadekvatnije pomoći maloljetnicima u sukobu sa zakonom. Pomoć se prvenstveno ogleda u razumijevanju i tretiranju maloljetnika kod kojih su evidentni poremećaji u ponašanju, kao i individualizacija njihovog tretmana.

Centri za socijalni rad su zapravo nosioci cjelokupnog stručnog socijalnog rada u oblasti maloljetničkog prestupništva, za čije ostvarivanje je nužna zastupljenost adekvatne profesionalne strukture (multidisciplinarni tim), tehnička opremljenost, te saradnja sa drugim institucijama (centri za mentalno zdravlje, domovi zdravlja, nevladine organizacije, sud, policija).

Međutim, način i opseg ostvarenja uloga i ciljeva rada centara za socijalni rad u sferi tretmana maloljetnih prestupnika u velikoj mjeri ovisi o ciljevima socijalne politike, društvene percepcije socijalnog rada u lokalnoj zajednici, finansijskih izdvajanja, tehničkih i kadrovskih resursa, institucionalne saradnje, kao i zakonskih okvira koji regulišu ovu oblast.

KARAKTERISTIKE MALOLJETNIČKOG PRESTUPNIŠTVA

Maloljetničko prestupništvo u užem smislu predstavlja izvršenje djela od strane maloljetnika koja su određena kao krivična djela ili kao prekršaji. Brojni izvještaji koji se javnosti stavljaju na uvid, a odnose se na problematiku maloljetničkog prestupništva govore o stalnom porastu krivičnih djela počinjenih od strane maloljetnika. Prema podacima dostupnim u Strategiji protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini 2006 - 2010. (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2006) u grupi krivično odgovorne djece uzrasta od 14 - 18 godina, zakon najčešće krše djeca od 16 - 17 godina. Primjetna je pojava da sve mlađa djeca dolaze u sukob sa zakonom. Posebno zabrinjava porast broja djece ispod 14 godina koja su krivično neodgovorna, kako među počiniocima prekršaja tako i među počiniocima krivičnih djela. Ovakvim ponašanjima često prethodi, ili ga prati, sve veći broj zanemarivanja, prekidanja i napuštanja redovnog školovanja, naročito osnovnog i srednjeg. Dječaci su izrazitija grupa maloljetnih prestupnika, a urbana sredina češće je ambijent gdje je maloljetničko prestupništvo prisutno ili više izraženo.

Uzroci porasta maloljetničkog prestupništva traže se i nalaze u razorenom, tranzicijskom siromašnom društvu Bosne i Hercegovine, u kome je briga o djeci neadekvatna, kao i odgojnom ustrojstvu školskog sistema, gubitku društvenih normi, disfunkcionalnoj porodici koja je izgubila tradicionalnu ulogu primarne društvene grupe sa promjenom i gubitkom sistema vrijednosti, te zloupotrebi psihoaktivnih supstanci.

Kao faktori rizika navode se i kvalitet zdravstvene i socijalne zaštite, ali i karakteristike ličnosti adolescenta kao što su emocionalna i socijalna nezrelost, niska tolerancija na frustraciju, negativna identifikacija uz potrebu za dokazivanjem.

Maloljetnici ulaskom u sistem krivičnog pravosuđa bivaju stigmatizirani. Sve instance uključene u postupanje sa maloljetnim počiniteljem - policija, tužiteljstva, sudovi i centri za socijalni rad moraju voditi računa o ličnosti i specifičnim potrebama maloljetnika, kako stigmatizacija izazvana njihovim društveno nerihvatljivim postupcima ne bi otežavala njihovu kasniju rehabilitaciju i vodila daljnjoj kriminalizaciji.

Starosni uzrast posebno je važan u krivičnom pravu, jer se na osnovu uzrasta određuje odgovornost osobe za počinjeno krivično djelo, tip krivičnog postupka, sankcije koje će eventualno biti izrečene, kao i način izvršenja sankcija.

Savremena krivična zakonodavstva normativno razlikuju nekoliko kategorija učinitelja krivičnih djela:

1. dijete - počinitelj krivičnih djela starosti do 8 godina, ili najčešće do 14,15 ili 16, a u nekim slučajevima i do 18 godina (Buljubašić, 2008:20, prema Roy, Wong, 2004:52),
2. maloljetnici - počinitelji krivičnih djela koji u zavisnosti od krivičnog pravnog sistema najčešće imaju od 14 do 18 ili do 21. godinu,
3. punoljetni počinitelji krivičnih djela - mlađi punoljetnici ili mlađe punoljetne osobe (Buljubašić, 2008:20).

Naše krivično zakonodavstvo, kao i većina savremenih zakonodavstava, razlikuje donju i gornju starosnu granicu dobnog uzrasta učinitelja krivičnih djela. Donja starosna granica iznosi 14 godina života, i služi za razgraničenje između djece i maloljetnika. Shodno tome, osobe koje nisu navršile 14 godina su djeca i nisu krivično odgovorne. S druge strane, gornja starosna granica je 18 godina života, što znači da su osobe od navršene 14 do 18 godina maloljetnici. Važno je napomenuti da unutar grupe maloljetnika postoje i dvije podgrupe: mlađi (od 14-16 godina) i stariji maloljetnici (od 16-18 godina), a naše krivično zakonodavstvo razlikuje i kategoriju mladih punoljetnih osoba od 18 do 21 godine života (Buljubašić, 2008:21).

DRUŠTVENA REAKCIJA NA MALOLJETNIČKO PRESTUPNIŠTVO

Uvažavajući činjenicu da je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (entiteski zakoni i zakon Brčko distrikta) prvi Zakon čiji je sadržaj u potpunosti fokusiran na maloljetnike, odnosno zaštitu njihovih prava i interesa, nužno je predstaviti najvažnije međunarodne dokumente iz kojih je proizašao i koji su postavili temelje u zaštiti dječijih prava, kao i maloljetničkom pravosuđu.

Konvencija o pravima djeteta usvojena 1989. godine daje širok okvir za zaštitu prava djeteta, a njeni članovi 37. i 40. posebno se odnose na maloljetničko pravosuđe. Prema članu 40. Konvencije dijete koje dospije u konflikt sa zakonom ima pravo da se prema njemu postupa na način koji podržava njegovo dostojanstvo i osjećaj samovrijednosti, obrati pažnja na njegovo starosno doba i važnost socijalne reintegracije. Ovim članom se preporučuje izbjegavanje sudskih postupaka i primjena alternativnih mjera institucionalnom tretmanu. Konvencijom se također garantira jednako postupanje prema svakom djetetu, nediskriminacija, zaštita najboljeg interesa djeteta kod donošenja političkih, pravnih i društvenih odluka, zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja, pravo na obrazovanje, pravo na rehabilitaciju, pravo na zabavu, rekreaciju i kulturne aktivnosti.

Standardna minimalna pravila UN - a za funkcionisanje pravosuđa za maloljetnike - Pekinška pravila su prvi međunarodni instrument kojim se regulišu norme provođenja maloljetničkog pravosuđa uz uzimanje u obzir prava i razvoj djeteta. Ona nisu obavezujuća za zemlje potpisnice, a njihove osnovne principe sadrži član 40. Konvencije o pravima djeteta.

Smjernice UN - a za prevenciju maloljetničke delinkvencije - Rijadske smjernice su usvojene 1990. One u središte svakog preventivnog programa stavljaju dobrobit mladih od njihovog ranog djetinjstva, ukazuju na potrebu razvoja službi i programa prevencije maloljetničke delinkvencije, uključivanje i angažman zajednice u prevenciji, kao i interdisciplinarnu saradnju na svim nivoima.

Pravila UN - a o zaštiti maloljetnika lišenih slobode- "JDL" pravila - UN su Rezolucijom broj 45/113 1990. godine usvojile "JDL" pravila kojim se uspostavlja razlika između odraslih i maloljetnih počinitelja krivičnih djela i daju preciznija uputstva za kvalitetniji rad, postupanje sa maloljetnicima kod lišavanja slobode, smještaja u zatvorskim ustanovama, obučenosti osoblja uz obezbjeđivanje obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja, kao i o primjeni mjera prinude i prisile. Pravilima "JDL" zabranjuje se primjena bilo kakvih mjera koje dovode do poniženja i degradacije maloljetnika ili koje mogu izazvati fizička ili mentalna oboljenja.

Standardna minimalna pravila UN - a za alternativne kaznene mjere - Tokijska pravila - usvojena 1990. godine sadrže skup osnovnih principa za promoviranje alternativnih sankcija i minimalnu pravnu zaštitu. Pravilima se promovira i veća uključenost zajednice u krivični postupak i tretman maloljetnih prestupnika.

Smjernice UN - a za djelovanje prema djeci koja su u sistemu krivičnog pravosuđa - Bečke smjernice usvojene su 1997. godine s ciljem omogućavanja efikasnije primjene Konvencije o pravima djeteta. Smjernicama se naglašava važnost razvijanja sistema maloljetničkog pravosuđa koji mora biti orijentiran prema djetetu, promovirati osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti djeteta uz poštovanje životne dobi i prava djeteta da aktivno učestvuje u svim društvenim aktivnostima.²⁴⁴

U bosanskohercegovačkom pravnom sistemu, prije donošenja Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku kao posebnog mehanizma, problematika maloljetničkog prestupništva tretirana je u okviru Krivičnog zakona, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o krivičnom postupku (zakoni donesna nivou entiteta i Brčko distrikta).

---

²⁴⁴ Detaljnije o međunarodnim dokumentima u: Buljubašić, Suada. (2008). *Maloljetnička delinkvencija* (str.103-118). Sarajevo: DES.

U skladu sa međunarodnim standardima 2010. godine u Republici Srpskoj je usvojen Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, 2011.godine u Brčko distriktu, a 2014. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Nadležne institucije su usvajanjem zakona izrazile razumijevanje složenosti pojave maloljetničkog prestupništva, potrebu reagovanja na adekvatan način uključivanjem svih činilaca, a u cilju sprečavanja njenih posljedica. Maloljetnici su prepoznati kao subjekti kojima je potrebna posebna briga cjelokupnog društva, kako bi se spriječilo vršenje krivičnih djela u odrasloj dobi.

Uvođenje novog pravnog okvira stavilo je pred sudstvo, tužilaštva, policiju, nevladine organizacije i druge relevantne subjekte koji se bave maloljetničkim prestupništvom veće zahtjeve, a posebno pred centre za socijalni rad.

Kao organ opšte socijalne i porodično - pravne zaštite uz profesionalnu strukturu zaposlenih, centri za socijalni rad predstavljaju nosioce cjelokupnog stručnog socijalnog rada u oblasti maloljetničkog prestupništva.

Nezamjenjiva je njihova uloga u prevenciji maloljetničkog prestupništva, sprovođenju alternativnih mjera i krivičnih sankcija predviđenih Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, saradnji sa porodicom i širom socijalnom sredinom, kao i rehabilitaciji maloljetnika.

U skladu sa zakonskim ovlaštenjima centri za socijalni rad (organi starateljstva) sudjeluju u sprovođenju odluka koje mogu biti izrečene kao:

- Mjere upozorenja - policijsko upozorenje;
- Odgojne preporuke u koje se ubrajaju: lično izvinjenje oštećenom, nadoknada štete oštećenom, redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao, uključivanje u rad, bez nadoknade, u humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi (bolničko ili ambulantno), uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetova; i
- krivične sankcije u koje spadaju:
  - odgojne mjere: mjere upozorenja i usmjeravanja (upućivanje u odgojni centar, sudski ukor i posebne obaveze), mjere pojačanog nadzora (pojačani nadzor od roditelja, usvojitelja ili staratelja, pojačani nadzor u drugoj porodici i pojačani nadzor nadležnog organa socijalnog staranja), i zavodske mjere (upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje);
  - kazna maloljetničkog zatvora;
  - mjere sigurnosti (obavezno psihijatrijsko liječenje, obavezno liječenje od ovisnosti, obavezno ambulantno liječenje na slobodi, zabrana upravljanja motornim vozilom, oduzimanje predmeta).

OVLAŠTENJA ORGANA STARATELJSTVA U PROVEDBI ALTERNATIVNIH MJERA I KRIVIČNIH SANKCIJA

Značaj napredak u razumijevanju i primjeni novih pravnih okvira, koji tretiraju problematiku maloljetničkog prestupništva postignut je objavljivanjem „Priručnika za vanpravosudne organe o primjeni odredbi Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu“, autora dr. Elmedina Muratbegovića, Dragana Uletilovića, Snježane Vuksan i Samira Suljagića.²⁴⁵

---

²⁴⁵ Priručnik za vanpravosudne organe o primjeni odredbi Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu je obavljen 2015. godine uz pomoć UNICEF-a, Save the Children, Sida-e, Vlade Švicarske, te podršku Federalnog ministarstva pravde i Pravosudne komisije Brčko distrikta.

Priručnik će u nastavku rada poslužiti kao osnov za prikaz zakonom utemeljenih mjera i sankcija prema maloljetnicima, te uloge organa starateljstva u njihovom sprovođenju.

Policijsko upozorenje predstavlja mjeru kojom se policiji daje zakonsko ovlaštenje da maloljetnika odvraća od redovne krivične procedure. Važno je napomenuti da se policijsko upozorenje primjenjuje ukoliko je maloljetnik počinio lakša krivična djela (krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine) i ukoliko se maloljetnik prvi puta nalazi u sukobu sa zakonom.

Organ starateljstva se pojavljuje kao ključni akter u procesu izbora i primjene mjere policijskog upozorenja. On osim što prisustvuje ispitivanju maloljetnika, pribavlja podatke o uzrastu, ličnosti maloljetnika, sredini i prilikama u kojima živi, kao i podatke o tome da maloljetniku ranije nije izrečena odgojna mjera. Na osnovu socijalne anamneze tužitelj donosi odluku o rješavanju konkretnog slučaja primjenom mjere policijskog upozorenja.

Svrha odgojnih preporuka kao alternativnih mjera je nepokretanje krivičnog postupka prema maloljetniku, stvaranje osjećaja odgovornosti počinitelja, razvoj vještina i kompetencija počinitelja, i zaštita zajednice. Za izricanje i primjenu odgojnih preporuka neophodna je saradnja organa starateljstva i sudija/tužitelja. S tim u vezi, a polazeći od dijagnostike, odnosno prikupljanja socio-anamnestičkih podataka, organ starateljstva direktno utječe na odluku sudije/tužitelja.

On predlaže vrstu odgojne preporuke, te učestvuje u njenoj realizaciji, nakon što sudija/tužitelj prihvati prijedlog preporuke.

Također, organ starateljstva u toku realizacije izrečene preporuke saraduje sa porodicom maloljetnika, oštećenim osobama, drugim stručnim radnicima (socijalni pedagozi, psiholozi), školama, poslodavcima, humanitarnim organizacijama, zdravstvenim ustanovama, odgojnim, obrazovnim, psihološkim i drugim savjetovalištim.

Organ starateljstva značajnu ulogu ima i u slučajevima pokretanja pripremnog postupka, koji se kod maloljetnika provodi umjesto istrage, karakteristične za odrasle počinitelje krivičnih djela.

Pripremini postupak se pokreće kada maloljetnik ne priznaje izvršenje krivičnog djela, što ne omogućava primjenu alternativnih mjera, zatim kod recidivizma, neprihvatanja primjene odgojne preporuke (od strane oštećenog), te neuspješno provedene preporuke.

Aktivno je uključen tokom cijelog pripremnog postupka, provodi dodatni postupak dijagnostike, i dostavlja socioanamnestičke podatke sa prijedlogom odgojne mjere.

Obzirom da je organ starateljstva uključen u svim radnjama koje se odnose na maloljetnika, u smislu samog postupka i izvršenja, jednako je važna njegova uloga i obaveze prilikom izvršenja odgojnih mjera.

Kod odgojne mjere upozorenja i usmjeravanja, odnosno posebnih obaveza²⁴⁶, organ starateljstva nakon što zaprimi rješenje od strane nadležnog suda o izrečenoj obavezi, prati tok njenog izvršenja, o istom obavještava nadležni sud, koji vrši nadzor izvršenjem iste.

Organ starateljstva kontaktira sa školama i drugim obrazovnim ustanovama, radnim, nevladinim, humanitarnim organizacijama, stručnjacima različitih profila (socijalni radnici, pedagozi, psiholozi), sportskim klubovima, užom i širom okolinom maloljetnika, savjetovalištim i zdravstvenim ustanovama, te policijom.

---

²⁴⁶ Redovno pohađanje nastave, ne izostajanje sa posla, osposobljavanje za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, uzdržavanje od posjećivanja određenih lokala, odnosno priredbi i izbjegavanje društva i određenih osoba koje na njega mogu štetno uticati, uz saglasnost zakonskog zastupnika podvrgavanje stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih vrsta ovisnosti, uključivanje u pojedinačni i grupni rad u savjetovalištu za mlade, pohađanje kurseva za stručno osposobljavanje ili se priprema i polaže ispite na kojima se provjerava određeno znanje, uključivanje u određene sportske i rekreativne aktivnosti, nemogućnost napuštanja mjesta prebivališta bez dozvole suda.

U saradnji sa navedenim ustanovama, a u zavisnosti od vrste izrečene posebne obaveze, ustanova sačinjava programa rada koji predstavlja organu starateljstva, maloljetniku, te njegovim roditeljima/usvojiteljima/starateljima. Organ starateljstva redovno prati realizaciju programa i podnosi izvještaj sudu.

Druga mjera upozorenja i usmjeravanja je mjera upućivanja u odgojni centar. Nakon što odgojni centar zaprimi rješenje suda kojim se maloljetnik upućuje u ovu ustanovu, stupa u kontakt sa organom starateljstva. Organ starateljstva poziva maloljetnika da se određenog dana i sata, zajedno sa roditeljima/usvojiteljima/starateljima javi u odgojni centar radi izvršenja odgojne mjere. Važno je osigurati redovan dolazak maloljetnika u centar, a u slučaju da on odbija saradnju, o istom organ starateljstva obavještava odgojni centar i sudiju za maloljetnike.

U toku izvršenja mjere pojačanog nadzora od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, organ starateljstva se: stara o provedbi mjere i dostavlja izvještaj tužiteljstvu i sudu; daje uputstva i nalaže određene dužnosti koje se odnose na vaspitanje, liječenje i otklanjanje štetnih utjecaja na maloljetnika.

Kada je riječ o pojačanom nadzoru u drugoj porodici, organ starateljstva pronalazi i određuje porodicu u koju će maloljetnik biti smješten. Sa porodicom sklapa ugovor, prati izvršenje mjere i o istom obavještava sud i tužiteljstvo.

U okviru mjere pojačanog nadzora nadležnog organa starateljstva, organ starateljstva se brine o školovanju, zaposlenju, odvajanju iz sredine koja štetno utiče na maloljetnika, potrebnom liječenju, sređivanju prilika u kojima maloljetnik živi, te sačinjava individualan plan za svakog maloljetnika.

Prilikom realizacije zavodskih mjera, odnosno mjere upućivanja u odgojnu ustanovu organ starateljstva ima obavezu dovesti maloljetnika u ustanovu radi izvršenja izrečene mjere.

U slučaju da se realizacija mjere ne može započeti ili nastaviti zbog odbijanja maloljetnika, organ starateljstva o tome obavještava policiju koja maloljetnika dovodi u ustanovu.

Obaveze organa starateljstva u pogledu izvršavanja zavodske mjere upućivanja maloljetnika u odgojnu - popravni dom ogledaju se u održavanju kontakta sa domom, kako bi bio upoznat sa terminom završetka izvršenja mjere, pružio postpenalnu pomoć maloljetniku, i pripremio porodicu za njegov prihvata.

Posljednja zavodska mjera je upućivanje maloljetnika u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje. Karakteriše je upućivanje u ustanovu od strane organa starateljstva, obavještavanje suda i policije u slučaju da se sa izvršavanjem mjere ne može započeti ili nastaviti zbog odbijanja maloljetnika ili njegovog bjekstva.

Važno je napomenuti da trenutno u Bosni i Hercegovini ne postoji niti jedna ustanova u kojoj bi se ova mjera mogla sprovesti.

Kada je u pitanju izmjena odluke ili obustava izvršenja vaspitne mjere organ starateljstva podnosi prijedlog tužitelju/nadležnom sudu sa jasno definisanim dokazima i činjenicama, a sud je isključivo nadležan da izmjeni odluku, ili izvrši obustavu izrečene mjere i istu zamjeni drugom.

Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku utvrđene su mjere sigurnosti koje se mogu izreći maloljetnom počinitelju krivičnog djela.²⁴⁷ Sud može izreći jednu ili više mjera sigurnosti samostalno ili uz neku od odgojnih mjera (izuzev sudskog ukora i posebnih obaveza).

---

²⁴⁷ Prema maloljetniku se mogu izreći sljedeće mjere sigurnosti/bezbjednosti: obavezno psihijatrijsko liječenje, obavezno liječenje od ovisnosti, obavezno ambulantno liječenje na slobodi, zabrana upravljanja motornim vozilom i oduzimanje predmeta.

Uloga organa starateljstva u pogledu izvršavanja mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i liječenja od ovisnosti sastoji se u održavanju redovnog kontakta sa zdravstvenom ustanovom, praćenju početka i toka realizacije mjera, saradnji sa roditeljima/usvojiteljima/starateljima maloljetnika i njihovom uključivanju, po potrebi, a u dogovoru sa stručnim timom ustanove u tretmanske aktivnosti, te pružanju materijalne i stručne pomoći i podrške. Organ starateljstva ostvaruje i saradnju sa školom koju maloljetnik pohađa, prvenstveno s ciljem sprečavanja gubitka redovnog odgojno - obrazovnog statusa. Također, vrši pripreme za prihvata, zbrinjavanje i zaštitu maloljetnika nakon okončanja liječenja i otpusta iz zdravstvene ustanove.

Kod mjere obaveznog ambulantnog liječenja na slobodi organ starateljstva predlaže ambulantu za liječenje, prati izvršenje mjere, te svaka tri mjeseca podnosi izvještaj: tužitelju, sudiji, roditelju/usvojitelju/staratelju i maloljetniku.

Svaki maloljetnik u sukobu sa zakonom ima pravo na reintegraciju u društvenu zajednicu, što direktno zavisi od načina organizacije i realizacije procesa resocijalizacije, kako u ustanovi, tako i izvan nje. Proces resocijalizacije ne provodi se samo u ustanovi za vrijeme izvršavanja mjere ili kazne, nego je nužno pružiti maloljetniku podršku i nakon izlaska na slobodu. Nakon napuštanja ustanove maloljetnik se nalazi u tzv. postpenalnom (prihvatnom) periodu. Postpenalni tretman podrazumijeva skup mjera i postupaka kojima se nastoji spriječiti recidivizam i povratak maloljetnika u zavode ili zatvore. Organ starateljstva ima ključnu ulogu u postpenalnom tretmanu maloljetnika. On mora razviti mrežu potencijalnih partnera koji će mu biti na raspolaganju u toku provođenja postpenalnih programa. Neophodna je saradnja sa terapijskim zajednicama, centrima za mentalno zdravlje, nevladinim organizacijama i obrazovnim ustanovama. Postpenalni tretman zahtjeva od organa starateljstva da konstantno održava kontakt sa maloljetnikom (za vrijeme trajanja zavodske mjere i kazne), njegovom porodicom, te ustanovom u koju je smješten.

Ukoliko je potrebno, a poslije prestanka krivične sankcije, on će pružiti maloljetniku pomoć pri pronalasku smještaja, liječenju, završetku započetog obrazovanja, zaposlenju, osigurati mu ishranu i odjeću, kao i finansije za osnovne potrebe. Posebno će se starati o maloljetnicima bez roditelja, te onima sa nesređenim materijalnim i porodičnim prilikama.

ZAKLJUČAK

Imajući u vidu prethodno navedeno u potpunosti je jasno da su centri za socijalni rad (organi starateljstva) kao organi opšte i porodično - pravne zaštite nezaobilazni nosioci stručnog socijalnog rada u sprovođenju zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.

Kako bi centri za socijalni rad mogli u punom kapacitetu sprovoditi aktivnosti čiji je krajnji cilj dobrobit maloljetnika, izbjegavanje njihove stigmatizacije, adekvatna provedba alternativnih mjera i krivičnih sankcija, kao i potpuna resocijalizacija maloljetnika, potrebno je istovremeno raditi na:

- daljnjem usaglašavanju domaćih zakonskih akata sa međunarodnim propisima,
- poboljšanju kadrovskih, prostornih i materijalnih kapaciteta centara za socijalni rad, te
- poboljšanju saradnje centara za socijalni rad (organa starateljstva) sa sudom, policijom, centrima za mentalno zdravlje, nevladinim organizacijama i drugim subjektima koji mogu značajno doprinijeti u radu sa maloljetnikom i zaštititi njegovog najboljeg interesa.

Literatura

1. *Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2015-2018.* (2015). Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Sarajevo: UNICEF.
2. Buljubašić, Suada. (2008). *Maloljetnička delinkvencija.* Sarajevo: DES.
3. Buljubašić, Suada. (2012a). *Resocijalizacija maloljetnih prestupnika.* Sarajevo: ArkaPRESS.
4. Buljubašić, Suada. (2012b). *Savremena socijalna politika.* Sarajevo: ArkaPRESS.
5. Janković, Josip, Bašić, Josipa. (2000). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži.* Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
6. *Maloljetničko pravosuđe-Savremeni koncepti rada sa djecom u sukobu sa zakonom.* (2004). Save the Children UK, Program za Bosnu i Hercegovinu. Sarajevo: Arch Design.
7. Muratbegović, Elmedin. (2011). *Ojačavanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini: aplikacija alternativnih mjera,* Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprostavljanja kriminalitetu.
8. *Nacrt akcionog plana za prevenciju maloljetničkog prestupništva i rad sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom 2013.-2015.* (2013). Sarajevo: Vlada Kantona Sarajevo.
9. *Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine.* Službene novine Federacije BiH, br. 31/08 i 27/12.
10. *Priručnik za vanpravosudne organe o primjeni odredbi o Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku i FBiH i Brčko distriktu.* (2015), Sarajevo: Save the Children, Ministarstvo pravde FBiH.
11. Specijalni izvještaj *Uloga centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta.* (2013), Banja Luka: Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Save the Children.
12. *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom,* Službene novine Federacije BiH, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09.
13. *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku,* Službene novine Federacije BiH, br. 7/14.
14. *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku,* Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/10.
15. *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku,* Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 2/10.

Internet izvori:

1. McCold, Paul, Watchel, Ted Watchel (2003). *U potrazi za obrascem: Teorija Restorativnog prava,* Međunarodni institut za restorativnu praksu. Preuzeto s http://www.unicef.org/montenegro/Prava_Djece.pdf (02.04.2018.)
2. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. (2006). *Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u Bosni i Hercegovini 2006-2010.* Preuzeto s <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/default.aspx?id=182&langTag=bs-BA> (30.03.2018.).

SOCIAL REACTION TO JUVENILE DELINQUENCY AND POWERS OF GUARDIANSHIP AUTHORITY

Summary

The problems of juvenile delinquency, the specific treatment of juvenile offenders, determined by potential stigmatization, misunderstanding of their own position and possible wrongful conduct during the criminal proceedings with the consequences of the same, are the subject of the interest of numerous scientific workers in the sphere of social work, law, pedagogy and psychology. The World Community is permanently working on the adoption and improvement of laws sanctioning juvenile offenses. These laws recognize a child as a subject whose civil rights must be respected by considering the age and the right to social reintegration.

By ratifying international instruments, Bosnia and Herzegovina took over the obligation to harmonize domestic legislation and in the field of juvenile justice. The Law on the Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings was adopted in 2010 in the Republic of Srpska, in 2011 in the Brčko District and in 2014 in the Federation of Bosnia and Herzegovina. The law has divided jurisdictions between courts and guardianship authorities which, as bodies of general and family law protection, provide, inter alia, various forms of assistance to juveniles in conflict with the law.

The guardianship authorities have received significant powers and procedural opportunities to actively participate in criminal proceedings and contribute to the final court decision. Also, in accordance with legal authority and in cooperation with parents, adoptive parents or guardians, they participate in the implementation of court decisions, which can be pronounced in the form of educational recommendations, educational measures, juvenile imprisonment and security measures. The realization of the role of the centers for social work depends to a large extent on social policy, as well as on the perception of social work in the community. Their accessibility, technical and personnel equipment, as well as cooperation with non-governmental organizations, mental health centers, court and police are a significant precondition for the full and successful work of the centers for social work.

Key words: *juvenile delinquency, social reaction, guardianship authority.*

ODGOJNI CENTAR KAO ODGOVOR DRUŠTVA NA FENOMEN NASILJA

Alma Hadžić

KJU Odgojni centar Kantona Sarajevo²⁴⁸

Lejla Kafedžić, vanredni profesor

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu²⁴⁹

Sažetak: *Nasilje je složen i sveprisutan fenomen u BH društvu. Različito se objašnjava, ali može se reći da je ono društveno neprihvatljivo ponašanje usmjereno prema samome sebi, drugoj osobi, grupi ljudi ili zajednici s ciljem nanošenja štete, psihičke i tjelesne boli. Oblici nasilja su različiti i lista se neprestano širi, a načini manifestacije su sve složeniji i savršeni. Za razumijevanje nasilja potrebno je uzeti u obzir uzroke na nivou pojedinca, nivou neposredne društvene okoline, šire društvene zajednice i kulture u najširem smislu. Kako bi društvo odgovorilo na različite oblike, uzroke i posljedice nasilja osnovan je KJU Odgojni centar Kantona Sarajevo. Osnovna djelatnost Odgojnog centra podrazumijeva izvršenje sudskih mjera izrečenih maloljetnicima, prevenciju i tretman djece u riziku. Za svako uključeno dijete članovi Stručnog tima sačinjavaju Individualni plan i program rada, koji sadržava plan postupanja i ciljeve tretmana za određeno vremensko razdoblje. Program rada inkorporira raznovrsne pedagoške i psihološke komponente. Krajnji cilj pružanja podrške i realizacije tretmana je opadanje društveno neprihvatljivog ponašanja. Prilikom izrade Programa rada stručni kadar uzimaju u obzir sljedeće: osobine ličnosti, karakteristike ponašanja, porodična anamneza, školski status, osnov za prijem u Odgojni centar, kvalitetu odnosa među osobama u tretmanu. Program rada za svako dijete ima cilj da se odgovarajućim aktivnostima utiče na promjenu ponašanja. Korisnici usluga Odgojnog centra su djeca, oba spola, uzrasta do 18 godina. Cilj rada je utvrditi razloge uključivanja djece u programe Odgojnog centra i prikazati aktivnosti kojima se djeluje na smanjivanje i/ili otklanjanje istih. Dodatno, bit će prikazano djelovanje stručnog kadra Odgojnog centra u zajednici, kroz primarnu prevenciju, saradnjom sa odgojno-obrazovnim ustanovama i nevladinim sektorom. Podaci pokazuju da Centar ima značajno mjesto u zajednici, te da može biti model za planiranje i realizaciju odgojnog rada u drugim centrima.*

Ključne riječi: *nasilje, odgoj, obrazovanje, podrška, centar*

UVOD: OSNOVNA TEORIJSKA I ISTRAŽIVAČKA POLAZIŠTA

Kontekst u kojem dijete raste utiče na njegov razvoj i odgojne ishode. Djeca koja su u djetinjstvu pokazivala agresivno ponašanje, imala nisko samopouzdanje, loše porodične odnose i slično u adolescenciji su češće socijalno neprilagođena. Također, loš odnos roditelja i adolescenata, uglavnom, proizlazi iz njihovog lošeg odnosa i nedovoljno kvalitetne komunikacije još u djetinjstvu. U procesu odgoja djeteta, uz samo dijete, učestvuju porodica, vršnjaci, škola i šira društvena zajednica, pri čemu je uticaj jednog sistema na drugi kontinuiran proces koji se događa u vremenu. U tom procesu zaštitni faktori mogu postati rizični faktori i obrnuto. Jedan od važnih zaštitnih faktora je porodica, socioekonomski status kao i procesi koji se događaju unutar porodice (bračni, roditeljski, sibling). Preciznije, zaštitne faktore čine: mnogo topline u porodici, umjereni nadzor nad djecom, nizak nivo stresa u porodici, razvijene pedagoške kompetencije roditelja, roditelji kao model pozitivnog ponašanja i slično. S druge strane, rizični faktori za pojavu nasilja u ponašanju djece mogu biti: zloupotreba alkohola i psihoaktivnih supstanci od strane roditelja, nizak socio-ekonomski status porodice, življenje u „lošem“ susjedstvu, nedostatak topline i kohezije u porodici, prisustvovanje i/ili trpljenje nekog oblika nasilja, loša slika o sebi, nisko samopoštovanje i samopouzdanje, te vršnjačka

---

²⁴⁸ almahb@live.com

²⁴⁹ lejla.kafedzic@pedagogijaffsa.com i lejla.kafedzic@ff.unsa.ba

grupa koja je sklona ispoljavanju društveno neprihvatljivih oblika ponašanja. Bronfenbrenner kroz svoju teoriju ekoloških sistema naglašava važnost stabilnosti mezosistema koji predstavlja odnose između čovjekove najbliže okoline (npr. porodica, vršnjaci, škola, radno mjesto), odnosno mikrosistema (pogledati više u: Wagner Jakab, 2008). Prema ekološkoj sistemskoj teoriji (Bronfenbrenner, 1979; pogledati više u: Brajša-Žganec, 2014; Pašalić Kreso, 2012) postoje četiri nivoa okolinskih uticaja na dijete, počevši od onih koje su djetetu bliske i direktno utiču do onih koje su mu udaljene i u kojima ne učestvuje direktno. Prema ovom modelu, dijete se nalazi u sredini, a oko njega se šire u koncentričnim krugovima slojevi okoline. Mikrosistem čini prvi nivo, a odnosi se na svakodnevnu okolinu u porodici, vrtiću, školi, zdravstvenim ustanovama uključujući odnose s roditeljima, braćom i sestrama, vršnjacima i odgajateljima. Drugi nivo je mezosistem, a odnosi se na međudjelovanje različitih mikrosistema u koje je dijete uključeno, na primjer pristup knjigama članova obitelji i kasniji uspjeh djeteta u školi. Treći nivo okolinskih uticaja naziva se egzosistem i odnosi se na širu okolinu, ukupnu socijalnu mrežu, pravne službe, masovne medije, dok je najširi krug okoline makrosistem koji se odnosi na obilježja određene kulture (obrazovanje, privreda, religija, društveni sistem, kultura, tradicija, ideologija). Spominje se još i hronosistem koji se odnosi na uticaj promjena i stalnosti kroz neki duži vremenski period na razvoj osobe u okolini u kojoj živi (Janković, 2004; prema: Wagner Jakab, 2008). Bronfenbrenner opisuje čovjekovu okolinu kao strukture koje su svaka uklopljena u slijedecu kao set babuški (Bubolz, Sontag, 1990; Janković, 2004; Wagner Jakab, 2008; prema: Kafedžić i Hadžić, 2017).

Dugo vremena se nasilje smatralo neizbježnim dijelom odrastanja koji se ne može i ne treba kontrolisati. U prilog tome ide i činjenica da se na tjelesno kažnjavanje djece gledalo kao na odgojnu metodu roditelja i nastavnika, koja nema adekvatnu alternativu. Nažalost, istraživanja i iskustva pokazuju da je tjelesno kažnjavanje djece i dalje vrlo prisutno u porodicama, ali i u određenom broju odgojno-obrazovnih ustanova. U Bosni i Hercegovini tjelesno zlostavljanje djece često je neprepoznato, nesankcionisano, izostaje intervencija kao i preventivni rad s roditeljima (pogledati više u: Sesar, 2008). Naime, cjelokupno bosanskohercegovačko društvo je prožeto različitim oblicima i količini nasilja u svim segmentima funkcioniranja, koje povremeno nije nikako ili je vrlo slabo sankcionirano, što šalje negativnu poruku djeci i mladima s obzirom da se ono tolerira, pa čak i (prešutno) dozvoljava. Mnogi problemi djece i mladih često su rezultat ignorisanja ili neprimjerene pomoći i zaštite u porodici, školi ili široj okolini. Porast nasilja u svakodnevnom životu je evidentan, posebno među i nad djecom i mladima, što uzrokuje veliku zabrinutost i brojna istraživanja. Više je mogućih uzroka nasilnog ponašanja djece i mladih koji se povezuju s njihovom ličnošću, porodičnim, školskim, društvenim i drugim uticajima. Rezultati pedagoških, socioloških, zdravstvenih istraživanja potvrđuju da djeca i mladi koji već u ranoj životnoj dobi konzumiraju alkohol, droge, duhan, bježe ili napuštaju školu, nasilni su prema sebi i drugim osobama, skloni skitnji, ranom stupanju u intimne seksualne odnose i drugo, predstavljaju populaciju izloženu mnogim rizicima, kao i posljedicama za njihovo zdravlje, postignuće i ukupni lični i društveni razvoj (pogledati više u: Sokač, 2014). Prema službenim podacima neprihvatljiva ponašanja djece i mladih proširuje se na: kombinaciju različitih psihoaktivnih supstanci i alkohola; brzo opijanje; seksualni odnos sa što većim brojem partnera; rizične vožnje automobilima; iskakanja i uskakanja u jureća vozila; poremećaje spavanja, poremećaje ishrane i slično. Djeca i mladi su podložni različitim odgojnim uticajima roditelja, vršnjaka, prijatelja, medija i drugih socijalnih sredina, te brojnim oblicima moguće manipulacije (pogledati više u: Zloković i Vrcelj, 2010). Situacije kojima su djeca izložena u porodici i izvan nje (nepovoljni uticaj sredine) mogu učiniti da postanu osobe rizičnog životnog stila (konzumiranje alkohola, psihoaktivnih supstanci, bježanje iz škole, rizična spolna ponašanja i drugo). Takva ponašanja predstavljaju rizike za djecu i mlade, ali i za druge osobe iz njihove sredine. Uočavajući navedene izazove i posljedice koje ih prate (na individualnom i socijalnom nivou), stručnjaci upozoravaju sve subjekte koji su u kontaktu s djecom i mladima na potrebu rane primarne/univerzalne prevencije (Jessor, 1998; prema: Zloković i Vrcelj, 2010). Najbolja primarna/univerzalna prevencija je kvalitetno odgojno djelovanje subjekata iz mikrosistema, uz posredni uticaj svih elemenata iz drugih ekoloških krugova.

Djeca pokazuju potrebu za kvalitetnijim individualnim pristupom, dok istovremeno doživljavaju pritisak od odraslih za zadržavanjem stereotipnih ponašanja. To upućuje na potrebu nalaženja kompromisa između aktivnosti djece i mladih, temeljnih uslova zdravog razvoja, kvalitete života i

onoga što se može smatrati neprihvatljivim oblicima ponašanja kojim se krše društvene norme i pravila, te nanosi šteta zajedničkim ciljevima i interesima grupe (pogledati više u: Zloković, 2004).

OSNOVE ISTRAŽIVANJA

Kako bi društvo odgovorilo na različite oblike, uzroke i posljedice društveno neprihvatljivih oblika ponašanja osnovan je KJU Odgojni centar Kantona Sarajevo²⁵⁰. Prvi naziv Ustanove bio je KJU Disciplinski centar za maloljetnike, a djelatnost zbog koje je i osnovana, bila je izvršenje krivične sankcije za maloljetnike koji se prvi put pojavljuju kao počinioci krivičnog djela i koje uputi nadležni općinski sud. Godine 2007. godine Ustanova zaprima prvo sudsko Rješenje i Stručni tim izrađuje Plan i program rada sa maloljetnikom koji je počinitelj krivičnog djela. Tokom realizacije Plana i programa stručni saradnici (pedagozi, psiholozi, socijalni radnici) saradivali su sa porodicom maloljetnika, sa školom i sa nadležnom Službom socijalne zaštite. Svjesni pozitivnih rezultata rada stručnih saradnika sa njihovim sinom, porodica maloljetnika se obraća Ustanovi s molbom da stručni saradnici nastave stručni rad sa maloljetnikom i poslije vremena izvršene sudske mjere. Stručni tim zauzima isti stav, te su od tog momenta pokrenute aktivnosti na proširenju djelovanja Odgojnog centra u smjeru preventivnog djelovanja. Osnovna djelatnost Odgojnog centra podrazumijeva, dakle, izvršenje sudskih mjera izrečenih maloljetnicima, prevenciju i tretman djece u riziku. Korisnici usluga Odgojnog centra su maloljetnici, oba spola, uzrasta do 18 godina.

Djelatnost Odgojnog centra određena je Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo i Odlukom o izmjenama Odluke o osnivanju KJU „Disciplinski centar za maloljetnike“. Primarno, djelatnost Odgojnog centra je izvršavanje odgojne mjere upućivanja u odgojni centar, izrečene od strane nadležnog suda maloljetnom učiniocu krivičnog djela, na način propisan zakonom kojim se reguliše izricanje i izvršenje ove odgojne mjere i to: a) na određeni broj sati tokom dana u trajanju najmanje 14 dana a najduže 30 dana i b) na neprekidni boravak u trajanju najmanje 15 dana, ali ne duže od tri mjeseca. U Odgojnom centru vrši se dijagnostika i opservacija maloljetnih osoba tokom sudskog postupka prema naredbi nadležnog tužiteljstva ili suda. Također, Odgojni centar osigurava prihvati i privremeni smještaj maloljetnih osoba tokom pripremnog postupka, ukoliko o tome odluči nadležni sud.

U okviru Odgojnog centra može se formirati Prihvatište za djecu i maloljetnike čiji je osnovni zadatak prihvati, privremeno zbrinjavanje i opservacija, a u koje maloljetnik u skladu sa Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku ("Službene novine Federacije BiH", broj 7/14) može biti smješten prema odluci nadležnog suda umjesto pritvora.

U okviru Odgojnog centra formirana je organizaciona jedinica, fizički odvojena od drugih organizacionih jedinica ove ustanove, koja obavlja poslove vezano za zbrinjavanje djece do 18 godina starosti koja se nalaze u riziku, dok se ne steknu uvjeti za osnivanje posebne ustanove u kojoj će se obavljati ovi poslovi.

Centar za socijalni rad, kao organ starateljstva, radi zaštite najboljeg interesa djeteta, a na prijedlog Stručnog tima, rješenjem može odlučiti o njegovom smještaju u Službu za zbrinjavanje djece u stanju potrebe Odgojnog centra i bez pristanka roditelja, koje može trajati najduže dva mjeseca.

---

²⁵⁰ Prema Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/14), Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 38/14-Prečišćeni tekst i 38/16) i Odluci o izmjenama Odluke o osnivanju Kantonalne javne ustanove „Disciplinski centar za maloljetnike“ naziv KJU „Disciplinski centar za maloljetnike“ je izmijenjen u: KJU „Odgojni centar Kantona Sarajevo“.

Stručni tim čine stručni saradnici koji neposredno brinu o djeci, koji je formiran u skladu sa potrebama provođenja tretmana i izvršenja izrečenih odgojnih mjera, te provođenja prevencije i zbrinjavanja djece u stanju potrebe.

Preventivni tretmani su fleksibilni kako bi se uticalo na mnogostruke determinante ispoljenog ponašanja. Prilikom osmišljavanja i realizacije programa uzima se u obzir i vremenska distanca, odnosno kolika je dužina trajanja tretmanskog procesa u okviru kojeg se razlikuju kratkotrajni (intenzivni), prilagođeni (potrebama individualnog maloljetnika) i dugotrajni tretmani. Dužina trajanja programa ovisi o uzrocima, razlozima pružanja stručne pomoći i podrške, kao i rezultatima rada koji se kontinuirano evaluiraju. Osim što se precizira dužina boravka korisnika u Ustanovi, po bilo kojem osnovu, vodi se računa i o strukturi odnosa među osobama u tretmanu, odnosno da li će biti zastupljen grupni, kombinirani ili individualni tretman.

Cilj rada je utvrditi razloge uključivanja djece u programe Odgojnog centra i prikazati aktivnosti kojima se djeluje na smanjivanje i/ili otklanjanje istih. Podaci za rad su prikupljeni na osnovu evidencije i dokumentacije koja se, prema zakonu i podzakonskim aktima, vodi unutar Ustanove. Prikupljeni i obrađeni su podaci koji će odgovoriti na pitanja: prema čijem zahtjevu su korisnici uključeni u rad u odgojnom centru, u obje Službe koje provode stručni rad sa korisnicima, i koji su razlozi za uključenje u programe Odgojnog centra. Radom su obuhvaćeni podaci iz 2018. godine.

ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U okviru Odgojnog centra trenutno egzistiraju dvije organizacione jedinice Ustanove koje se bave stručnim radom sa djecom: Služba za izvršenje sudskih mjera i Služba za zbrinjavanje djece u stanju potrebe. Stručni rad sa djecom se provodi kroz programe: 1) Izvršenja odgojne mjere upućivanja maloljetnika u Odgojni centar po pravosnažnoj odluci, odnosno rješenju nadležnog suda; 2) Privremenog smještaja maloljetnika u Odgojni centar odlukom, odnosno pravosnažnim rješenjem nadležnog suda, u skladu sa odredbama Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH; 3) Individualnog preventivnog tretmana maloljetnika; 4) Obavljanja djelatnosti dijagnostike i opservacije maloljetnika i 5) Obavljanja djelatnosti zbrinjavanja djece u stanju potrebe.

S obzirom da su sudske mjere vremenski ograničene (najduže tri mjeseca) stručni saradnici radeći sa maloljetnikom, rade i sa porodicom kako bi se stručni rad nastavio i poslije izvršenja odluke suda, a sve s ciljem dugoročnijeg pružanja pomoći i podrške maloljetniku i njegovoj porodici. Rad se nastavlja kroz realizaciju preventivnih tretmana i poludnevnih boravaka djece. Svakom djetetu se pristupa individualno uzimajući u obzir razloge zbog kojih se pojavljuju u Odgojnom centru, porodično okruženje, školski/obrazovni status, osobine ličnosti i slično. Prilikom izrade Individualnog plana i programa rada uzima se u obzir sva dostupna dokumentacija koja je tražena od Službe socijalne zaštite, roditelja, škole i ostalih faktora uključenih u život djeteta. Plan i program rada se izrađuje na određeni vremenski period poslije kojeg se predlažu izmjene i dopune Plana i programa rada. Tokom cjelokupne realizacije tretmana, odnosno Plana i programa rada, kontinuirano se saraduje sa roditeljima/hraniteljima/starateljima, Službom socijalne zaštite, školom koju dijete pohađa. Ukoliko dijete nema status učenika, programom se definišu aktivnosti putem kojih se reguliše ova oblast.

Istraživanje je urađeno sa korisnicima usluga obje Službe u kojima postoje stručni timovi kojeg čine: šef Službe, stručni saradnici koji su po zanimanju socijalni radnik, pedagog, psiholog, a po potrebi pravnik i odgajatelji. Istraživanjem o razlozima dolaska u Centar obuhvaćena su 43 djeteta (korisnika usluga), u Službi za izvršenje sudskih mjera i Službi za zbrinjavanje djece u stanju potrebe, s kojima se provodi stručni rad na cjelodnevnom ili poludnevnom boravku. Od toga je 74% djece ženskog spola, a 26% djece muškog spola. Na cjelodnevnom boravku, smješteni prema Rješenju nadležnih Službi socijalne zaštite, je u prva četiri mjeseca boravilo (i još uvijek boravi četvero) 69% djeteta muškog spola, a 31% djeteta ženskog spola. Poludnevnim boravkom/preventivnim tretmanima, što znači da prema procjeni Stručnog tima i definisanim Planom i programom rada, djeca dolaze u prostorije Odgojnog centra na određen broj sati u određene dane, je obuhvaćeno 77% djece muškog spola, a 23% djece ženskog spola.

Kada je u pitanju period realizacije programa, raspon je između dva mjeseca i dvije godine. U slučajevima dužih vremenskih perioda rada sa djecom izrađuju se razvojni programi koji se fokusiraju na dugoročnije ciljeve i koji su podložni periodičnim izmjenama i dopunama. Rad sa djetetom se obično širi i obuhvata veći krug djelovanja. Npr. ukoliko je razlog za uključivanje u stručni rad bio neki problem u vezi sa školom, poslije izvjesnog vremena se obim rada proširuje na vršnjake, interpersonalne odnose i socijalno okruženje.

U nastavku slijedi tabelarni prikaz razloga uključivanja djece u programe Odgojnog centra zbog kojih se kreiraju Individualni planovi i programi.

Tabela 1. Razlozi uključivanja djece u programe Odgojnog centra

RAZLOZI UKLJUČIVANJA DJECE U PROGRAME ODGOJNOG CENTRA	
1.	Nepoštivanje autoriteta u školi, izbjegavanje školskih obaveza
2.	Nagle promjene u ponašanju, ispoljavanje agresivnog ponašanja
3.	Neuvažavanje autoriteta roditelja
4.	Nedozvoljeni odlazak od kuće, udaljavanje od kuće, bježanje od kuće, lutanje, skitnja
5.	Laganje i agresivnost kao konstantan obrazac ponašanja
6.	Sklonost ka uspostavljanju rizičnih poznanstava i veza na društvenim mrežama sa osobama
7.	suprotnog spola koje su često starije
8.	Potreba rada na samokontroli i kanalisanju agresivnosti i ljutnje
9.	Izbjegavanje školskih obaveza: neopravdani izostanci sa nastave, nizak uspjeh u učenju, potreba rada na uspostavljanju i razvijanju radnih navika
10.	Depresivnost
11.	Nestrukturirano slobodno vrijeme i vrijeme predviđeno za učenje
12.	Veoma česti konflikti sa vršnjačkom grupom i grupom koja je mlađa s ciljem sticanja koristi (otimanje novca uz izraženu agresivnostu)
13.	Indicije stupanja u rane seksualne odnose sa istim ili suprotnim spolom
14.	Nedostatna roditeljska briga, bez zadovoljavanja potreba/potreba hitnog izmještanja iz porodice
15.	Pokušaj otmice/reakcija Tužilaštva prema Službi socijalne zaštite
16.	Nemogućnost roditelja da na adekvatan način brinu o djeci
17.	Prosjačenje
18.	Prevenција neprihvatljivog oblika ponašanja
19.	Trenutno zbrinjavanje
20.	Nasilničko ponašanje
21.	Konzumiranje nargile, psihoaktivne supstance

Od ukupnog broja djece obuhvaćene istraživanjem, kod 30% razlog je izbjegavanje izvršavanja školskih obaveza u smislu: neopravdanog izostajanja sa nastave i iskazana potreba za pomoć prilikom savladavanja nastavnog gradiva. Kod ostalih, njih 70%, u pitanju su kombinovani razlozi, ali sa naglaskom na agresivnost koju djeca ispoljavaju prema roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima. S obzirom na navedeno, planom i programom rada se istaknu tehnike i vježbe koje se rade sa djecom kako bi stekli kontrolu nad svojim ponašanjem. Programima se, također, velika pažnja posvećuje komunikaciji i interpersonalnim odnosima u porodici i socijalnom okruženju.

Kako bi se djelovanje stručnog kadra Odgojnog centra proširilo, ne samo na pojedince koji se obraćaju direktno za pomoć i podršku, aktivnosti Ustanove su kontinuirane i u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo. Već duži vremenski period se u školama provode projekti i programi prevencije koji se realizuju kroz radionice i/ili predavanja. Prvenstveno su se zaposlenici Centra obraćali školama za realizaciju projekata i programa. Međutim, vremenom se situacija mijenja, tako da je sve veći broj zahtjeva škola upućenih prema Odgojnom centru za realizaciju programskih i projektnih aktivnosti, sa naglaskom na prevenciju neprihvatljivih oblika ponašanja i osnaživanja učenika u području socijalnih vještina.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Društveno neprihvatljivo ponašanje, s posebnim naglaskom na nasilje, je svepristupno i vrlo šaroliko u današnjem društvu. Zabrinutost se posebno javlja pri odgojnom radu s djecom i mladima, budući da zrncale situacije iz svijeta koji ih okružuje. Prepoznavanje problema djece, pružanje različitih oblika pomoći i podrške, zaštita osnovnih prava djeteta i razvijanje preventivnih programa iz područja pedagogije i drugih nauka, predstavlja prioritetno djelovanje, kojim se pokazuje opredijeljenost za trajnu dobrobit djece i mladih, njihovo aktivno, potpuno i odgovorno učešće u društvenoj zajednici. Međutim, uočava se i dalje da je broj istraživanja i očekivanih reagovanja struke i društva nedovoljan. Djeca opažaju, također, neke propuste odraslih i zbog učenih neprimjerenih odnosa odraslih, mnoga djeca i mladi smatraju da su porodice i odgojno-obrazovne ustanove nedovoljno sigurne i tople sredine. Napredak na svim poljima razvoja jednog društva mora pratiti i napredak u odgoju i obrazovanju, a uloga pedagogije u ostvarivanju ovih zadaća je jedna od najvažnijih. Jedan od odgovora društva u cilju pomoći i podrške djeci i mladima od faktora rizika i činjenja društveno neprihvatljivih oblika ponašanja je i pozicioniranje Odgojnog centra u Kantonu Sarajevo, koji realizira izvršenje sudskih mjera i preventivne programe. Osnovni razlog formiranja Centra je bio prvi razlog, a danas je podjednako važan i ovaj drugi razlog, tj. realizacija preventivnih programa za djeca koja žive u okolnostima koje predstavljaju rizik za njihov optimalan odgoj, rast i razvoj. Podaci pokazuju da Centar ima značajno mjesto u zajednici, te da može biti model za planiranje i realizaciju odgojnog rada u drugim mjestima.

U nastavku navodimo nekoliko preporuka u cilju prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja kod djece: a) pružiti djecu podršku u sazrijevanju, b) pružiti djeci podršku u prepoznavanju njihove ljudske vrijednosti, c) omogućiti djeci da razviju svoje pune potencijale, d) osposobiti djecu da samostalno prevladaju rizične izazove, e) podsticati međusobnog poznavanja, uvažavanja i dijalog, f) promovisati etiku odgovornosti, g) razvijati kritički stav, h) promovisati duhovne dimenzije čovjeka, i) pružati pozitivnu pažnju djeci svih uzrasnih grupa, j) slušati djecu i pružati pomoć u izražavanju osjećanja, k) pružiti podršku djeci u učenju kako procijeniti potencijalne posljedice vlastitih izbora, l) podsticati pojave pozitivnih oblika ponašanja, m) modelirati društveno prihvatljivo ponašanje, komunikaciju punu poštovanja i zajedničkih strategija rješavanja sukoba, n) unapređivati vještinu primjene restitucije, o) primjenjivati indukovanje u odgojnom radu, p) promovisati volontiranje i rad u zajednici, r) razvijati empatiju i altruizam.

“Odgoj je „snaga budućnosti“ jer je jedan od najmoćnijih sredstava u ostvarivanju željene promjene. Naime, kada se potroše sve rezerve, onda nam ostaje <i>odgoj</i> kao „<i>zadnja utopija</i>“ ili „<i>potrebna utopija</i>“ bez koje se ne može.”   Rousseau

POPIS LITERATURE

1. Bilić, V., Zloković, J. (2004), *Fenomen maltretiranja djece. Prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naklada Ljevak doo.
2. Brajša-Žganec, A. (2014); *Obitelj i škola: utjecaj obiteljskog sustava na funkcioniranje djeteta u školi*; <https://www.researchgate.net/publication/307955942>
3. Bratanić, M. (1993); *Mikropedagogija - Interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*, Zagreb: Školska knjiga
4. Janković, J. i Laklija, M. (2011); *Povezanost ranih roditeljskih poruka i nepoželjnih oblika ponašanja djece osnovnoškolske dobi*; <https://hrcak.srce.hr/file/114584>
5. Pašalić-Kreso, A. (2012); *Koordinate obiteljskog odgoja*; Sarajevo: Jež
6. Sesar, K. (2008); *Fizičko zlostavljanje djece: faktori rizika, posljedice, tretman i mogućnosti prevencije*; *Pedijatrija danas* 2009;5(1):78-87; www.pedijatrijadanas.com
7. Sokač, A. (2014); *Čimbenici koji utiču na rizično ponašanje djece i mladih*; *EdBi*, 1:117-124

8. Wagner Jakab, A. (2008); *Obitelj-sustav dinamičnih odnosa u interakciji*; hrcak.srce.hr/file/48631
9. Zloković, J., Vrcelj, S. (2010); *Rizična ponašanja djece i mladih*; *Odgojne znanosti*, Vol. 12, br. 1, 197-213
10. Zloković, J. (2004); *Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva*; *Pedagogijska istraživanja*, 1 (2), 207-220

EDUCATIONAL CENTER AS AN ANSWER TO SOCIETY'S VIOLENCE PHENOMENON

Summary

Violence is a complex and all-encompassing phenomenon in BH society. It is explained differently, but it can be said that this socially unacceptable behavior is directed at itself, to another person, to a group of people or to the community for the purpose of causing damage, psychological and physical pain. There's different kinds of violence and the list is constantly spreading, and the manifestations are more complex and perfect. In order to understand violence, causes needs to be taken into account at the individual level, the level of the direct social environment, the broad community and culture in the broadest sense. In order to respond to different forms, causes and consequences of violence, the „KJU Odgojni centar Kantona Sarajevo“ was established. The primary activity of the educational center is the execution of court measures imposed on minors, prevention and treatment of children at risk. For each involved child, the members of the expert team compose an individual plan and work program, which contains the treatment plan and the objectives of the treatment for a specific period of time. The program of work incorporates different kinds of pedagogical and psychological components. The ultimate goal of providing support and the realization of treatment is to decrease socially unacceptable behavior. When making the work program, professional staff takes into account the following: personality traits, behavioral characteristics, family history, school status, basics for admission to the educational center, quality of relationships among persons in treatment. The work program for every child has a goal to affect the change in childrens behaviour by doing appropriate activities. The beneficiaries of the services of the educational center are children, both sexes, aged up to 18 years. The goal of the work is to determine the reason why children are involving into the programs of the educational center and show activities that work to reduce and / or eliminate them. Additionally, the activity of the professional staff of the educational center in the community will be shown, through primary prevention, cooperating with educational institutions and the non-governmental sector. The data shows that the center has a significant place in the community, and that it can be a model for planning and realization of educational work in other centers.

Key words: *violence, nurture, education, support, center*

KARAKTERISTIKE PIE PROFILA KOD OVISNIKA O HEROINU

*Nejra Zejnullahu Suljagić, magistar psiholoških nauka¹
Javna ustanova Terapijska zajednica "Kampus" Kantona Sarajevo*

Sažetak: Cilj ovog istraživanja je utvrditi karakterisitke PIE profila kod ovisnika o heroinu. Istraživanje je provedeno na uzorku od 100 ispitanika, kojeg čine muški heroinski ovisnici, prosječne dobi $M=33.8$ ($SD=4.9$) koji se nalaze u tretmanu ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Istraživanje je provedeno u Javnoj ustanovi Terapijskoj zajednici "Kampus" Kantona Sarajevo u periodu od 2010. do 2014. godine. Ispitanici dolaze iz različitih gradova Bosne i Hercegovine. Primijenjeni su slijedeći mjerni instrumenti: PIE i POMPIDOU upitnik. Uzorak je izjednačen po konzumiranoj psihoaktivnoj supstanci i periodu provedenom u tretmanu. Sa svakim ispitanikom rađeno je individualno i to mjesec dana nakon dolaska u tretman. Ispitanici su bili u fazi apstinencije, što je utvrđeno redovnim testiranjem na psihoaktivne supstance. Dobiveni rezultati ukazuju da se kod ovisnika o heroinu najčešće javljaju značajna odstupanja na sljedećim dimenzijama: povjerljivost, agresivnost, depresivnost i kontroliranost. Rezultati ovog istraživanja u oblasti ovisnosti o psihoaktivnim supstancama doprinose dubljem i obuhvatnijem sagledavanju strukture ličnosti ovisnika. Mogu se koristiti u planiranju preventivnih programa ovisnosti, u ranoj identifikaciji osoba koje su sklone ovisnosti, a posebno su korisni za rehabilitaciju i resocijalizaciju ovisnika, gdje poznavanju strukture ličnosti ovisnika doprinosi uspješnijem psihoterapijskom tretmanu.

Ključne riječi: ovisnost o heroinu, ličnost ovisnika, tretman.

UVOD

Druženje čovjeka sa psihoaktivnom supstancom počelo je još u dalekoj prošlosti. Razni mitovi, legende, historijski zapisi pružaju podatke iz kojih se zaključuje o postojanju ljudske potrebe da povremeno otputuju na drugu stranu realnosti. Da otputuju izvan svijeta u kome provode najveći dio života, u prostor u kojem vlada ljubav, dobrota i nenasilje.

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci je ranije imala sporadičan karakter i nije bila problem od većeg društvenog značaja. Međutim, tek u dvadesetom vijeku upotreba psihoaktivnih supstanci postaje svjetski zdravstveni problem, kako zbog masovnosti i epidemijskog širenja, tako i zbog nesagledivih posljedica po zdravlje pojedinca, ali i cjelokupne zajednice. Pored masovnosti i sve većeg broja supstanci, ovisnost o psihoaktivnim supstancama je posljednjih godina dobila i još jednu novu dimenziju, a to je stalan porast i pomjeranje donje dobne granice. U početku, najveći broj ovisnika pripadao je uzrastu između 14 i 25 godine života, prosječna dob prvog uzimanja je 15 godina, prvog injektiranja supstance je 21 godina (Hasanović i sur. 2013), dok se danas prva iskustva sa psihoaktivnim supstancama stiču već od 10. ili 11. godine (Petrović, 2001).

Ovisnost o psihoaktivnim supstancama je veoma kompleksna kategorije. Prilikom svakog pokušaja da se što preciznije odredi ličnost ovisnika, prvenstveno se postavlja pitanje da li je ovisnost o psihoaktivnim supstancama bolest sui generis, simptom neke druge bolesti, poremećaj ponašanja ili egzistencijalni izbor onih čije mentalno zdravlje ne izlazi iz okivira normalnog.

Očigledno da je procjena ličnosti ovisnika vrlo kompleksna i multifaktorijalno uslovljena. U prilog tome Kolb navodi: "Prilikom procjene efekata koje su narkotici mogli da izazovu u svakom datom slučaju, potrebno je da uzmemo u obzir prvobitni karakter ličnosti, fizička oštećenja koja je supstanca nanijela toj ličnosti, mentalne i moralne posljedice fizičkih teškoća, stabilizirajući uticaj, ako takvog ima, koji je psihoaktivna supstanca mogla da izvrši i demoralizirajući efekat koji je na ovisnika moglo da ima to što na njega gledaju kao na izopštenog iz društva ili na kriminalca" (Petrović, 1988).

Na pitanje postoji li sklonost ka ovisnosti, epidemiološke studije pokazuju da je ovisnost o psihoaktivnim supstancama nasljedan poremećaj i procjenjuje se da je približno 40-60% rizika za razvoj ovisnosti o alkoholu i supstancama genetski determinirano (prema Jurić, 2004., Brlas 2010).

Odnos čovjeka i psihoaktivne supstance može da bude trostruk, neko u toku života ne uzme nikada psihoaktivnu supstancu, drugi uzmu ali ne postaju ovisnici, a treći probaju supstancu i postanu ovisnici.

Struktura ličnosti pojedinca je u nekoj korelaciji sa vrstom psihoaktivne supstance, pa odnos čovjek-vrsta psihoaktivne supstance određuju tip ovisnosti. Mnoge dosadašnje teškoće u proučavanju ličnosti ovisnika proizilaze iz činjenice da se tragalo za ličnošću nekog univerzalnog ovisnika. Također problem predstavlja i činjenica da je gotovo nemoguće razgraničiti šta pripada premorbidnoj ličnosti (koja prethodi bolesti), a šta je posljedica bolesti.

Istraživanje koje je sproveo Petrović (1988) pokazalo je da osobe koje su ovisne o psihoaktivnim supstancama karakteriše depresivnost, anksioznost, impulsivnost, nesocijalnost i nekooperativnost. Kada su u pitanju heroinski ovisnici, koji su generalno mirniji i povučeniji u odnosu na ostale korisnike psihoaktivnih supstanci, osim u situaciji kada su osuđeni u nabavci tj. uzimanju droge, tada mogu biti skloni agresivnim ispadima.

Osobe koje pripadaju grupi ovisnika, usljed psihofarmakoloških efekata supstance i ovisničkih navika tokom ovisničkog staža, doživljavaju sekundarnu transformaciju ličnosti, preciznije rečeno stiču *ovisnički identitet*. Konzumiranje psihoaktivne supstance s ciljem zadovoljenja nezrelih i bolesnih potreba indirektno doprinosi do razvijanja i potenciranja psihopatoloških potencijala ličnosti. Tako dolazi do poremećaja ravnoteže između zdravog i oboljelog dijela ličnosti.

Kada ličnost uzima psihoaktivnu supstancu koja nije u službi zadovoljenja njenih unutrašnjih potreba, tada psihoaktivna supstanca ozbiljno mijenja ličnost i to kako njene zdrave tako i bolesne potencijale. Još uvijek su prisutni neujednačeni stavovi među stručnjacima da li ovisnici pripadaju jedinstvenom psihološkom entitetu ili mogu da se regrutuju iz različitih psihičkih struktura.

Istraživanja koja su proveli Petrović i Janša (1974) pokazuju da se kod ovisnika razvoj ličnosti ne odvija ujednačeno i ravnomjerno, već je često prekidan sa povremenim regresijama na stepen razvoja iz ranog djetinjstva. Historiju razvoja ovisnih osoba karakterišu česti konflikti u porodici, neujednačeni stavovi vaspitanja od strane roditelja, formiranje objektnih odnosa, stalno izraženo i stalno prisutno osjećanje otuđenosti i ugroženosti, intolerancije prema tenzijama, nezaposlenost, slab Ego razvoj koji podbacuje u spoznaji realnosti i prilagođavanja na nju. Na osnovu istraživanja, može se zaključiti da ovisnici u ličnosti imaju dosta neurotskih i shizoidnih crta, što nam daje pravo da na njih gledamo kao na grupu devijantnih ličnosti, kojima je prije svega potrebna psihološka pomoć.

Teško je generalizirati karakteristike ličnosti koje predstavljaju faktor predispozicije za početak i kontinuirano uživanje psihoaktivnih supstanci. Ipak je utvrđeno da postoje neke od karakternih osobina kao što su pretjerana osjetljivost, osjećaj manje vrijednosti, prestrašenost, labilnost raspoloženja, zatvorenost u sebe, poteškoće u uspostavljanju kontakta sa drugim osobama koje u određenoj mjeri predstavljaju faktore predispozicije za uživanje supstanci (Filipović, 1989). Opće prihvaćeno mišljenje je da su osobe koje konzumiraju psihoaktivnu supstancu ličnosti slabog Ega, čije su relacije sa realnošću poremećene, a odbrane od ugrožavajućih uticaja neefikasne. To su nezrele i nesamostalne ličnosti, kojima teško pada svaka frustracija, sa čestim neurotičnim ili karakternim poremećajem. Ovisnici o psihaktivnim supstancama su osobe koje nisu u stanju da podnesu životne teškoće, da duže čekaju na zadovoljenje svojih potreba. Kod njih postoji neodoljiva potreba da se nagoni zadovolje na svojevrsan način, što prije i po svaku cijenu (Martin i sur., 2007).

Nesposobni su za dublje i trajnije vezivanje sa drugim osobama, kao i da uzvraćaju i daju sebe i svoja osjećanja. Nalaze zadovoljstvo samo u pasivnoj ulozi primaoca.

Njihovo samopoštovanje obično je nisko. Teško podnose svaku bol, tenziju ili napetost. Uživavanje psihoaktivnih supstanci je pokušaj bijega iz realnog svijeta, bijega od situacionih i afektivnih teškoća i neugodnih svakodnevnih obaveza, olakšanje psihičkih tegoba.

Kecmanović (1986) u opisivanju ličnosti ovisnika navodi da se radi o neusklađenim ličnostima, čija su iskustva u prošlosti prožeta odbacivanjima, emocionalnim zanemarivanjem, nedosljednim stavovima roditelja i drugih osoba.

Ovisnici nemaju realne ciljeve, aspiracije su uvijek veće od trenutnih mogućnosti i zbog toga često dolaze u konfliktne situacije. Izrazito su sugestibilni, ne razmišljajući prihvataju tuđe ideje, uz izražen defekt za njihovo pravilno procjenjivanje. Ovisnici su najčešće slabi samoposmatrači, sa siromašnom sposobnošću za sticanje uvida, lošom memorijom za neke značajne događaje iz njihovog života. Također pokazuju slabu sposobnost diskriminacije doživljaja povezanih sa psihoaktivnom supstancom od onih koji nemaju veze sa supstancom. Teškoće u samoposmatranju proizilaze, prije svega, iz odsustva uvida ili pogrešnog prepoznavanja u odnosu na sopstvena osjećanja (Petrović, 1988).

Kod ovisnika je veoma slabo razvijena moralna svijest, usljed poremećene funkcije Super –Ega, pa ove ličnosti bez veće griže savjesti lažu i čine druge socijalno neprihvatljive stvari, a koje kod normalnih osoba izazivaju osjećaj krivice.

Proces socijalizacije je zaustavljen ili je usporen onog momenta kada se uspostavi ovisnost. To onemogućava stvaranje prisnijih kontakata sa osobama izvan ovisničke subkulture. Ovisnik se ne odriče kontakata sa drugim ovisnicima, čak ni nakon loših iskustava. Oni žive u socijalnoj izolaciji. Svoju socijalnu neprilagođenost mogu da ispoljavaju kroz defanzivne oblike ponašanja i pasivnost, ili s druge strane kroz impulsivnost i otvorenu agresivnost. Na prvi pogled može da izgleda kao otporna osoba, što u suštini predstavlja fasadu i skriva osjećanje nesigurnosti (Dujmović i Čolović, 2012). Pod dejstvom psihoaktivne supstance mijenjaju se čak i vitalni nagoni, osjećaj sitosti, a polni nagon se prazni kroz fantazije o uspješnoj tjelesnoj ljubavi, dok činjenično izaziva polnu nemoć. Ozbiljno je oštećen čak i roditeljski nagon kao jedan od najsnažnijih izraženih nagona u prirodi.

Ličnost ovisnika može da se posmatra i procjenjuje pod dejstvom psihoaktivne supstance i u toku apstinencijskog sindroma. Kod hroničnog ovisnika, neizbježno dolazi do etičkog i moralnog propadanja, popuštanja moralne kontrole i socijalne degradacije.

Porodice ovisnika

Istražujući profil ovisnika i problematiku ovisnosti o psihoaktivnim supstancama, nezaobilazno je navesti značaj porodice. Porodica kao relevantan sociopsihološki faktor sa svim svojim interakcijskim modelima značajna je kod gotovo svih potencijalno negativnih i nepovoljnih uticaja na formiranje i razvoj ličnosti i zaštitu njenog mentalnog zdravlja.

Porodica predstavlja prvu i osnovnu društvenu zajednicu koju uspostavlja priroda, a koja je temeljna ustanova za život svakog pojedinca. Unutar porodice stiču se prvi odnosi i prva iskustva o sebi i svijetu oko sebe. Psihološki značaj porodice oduvijek je bio naglašavan. Mnogobrojni psiholozi i psihijatri su značajan dio svojih istraživanja posvetili upravo porodici.

Prema Berk (2008) emocionalno topla i podržavajuća porodična atmosfera preduslov su za tjelesno i psihičko zdravlje djece tokom cijelog života. Za razliku od toga, izolacija i otuđenje porodice često su povezani sa razvojnim problemima. Dakle, porodični milje i međusobni odnosi u porodici su vrlo značajni, ako ne i presudni u širenju ovisnosti o psihoaktivnim supstancama i značajno utiče na razvoj ličnosti, te u konačnici na njihov profil.

Hasanović (2011) ističe da je ovisnost u porodici poseban problem. U porodici ovisnika često se pojavljuju intenzivni psihopatološki fenomeni, s jedne strane kao uzrok ovisnosti (alkoholizma,

ovisnost o psihoaktivnim supstancama), a s druge strane kao reakcija ostalih članova porodice na ponašanje ovisnika u porodici.

Nedostatak pažnje s jedne strane i pretjerana pažnja s druge su jednako štetni i utiču na razvoj psihopatologije (Đukanović, 1999). Kvalitetna i funkcionalna porodica, dobra porodična atmosfera, zdrave i toplinom prožete porodične interakcije, komunikacije i odnos povjerenja između djece i roditelja, možemo reći da predstavljaju najbolju zaštitu od zlopotrebe psihoaktivnih sredstava.

Mnoge osobe nažalost ne žive u takvim porodicama i okruženju. Poremećaj porodične sredine može biti izazvan nekim psihičkim poremećajima jednog ili oba roditelja, poremećenim odnosima među roditeljima.

U porodici su izloženi alkoholizmu roditelja ili ovisnosti o psihoaktivnim supstancama i razim tabletama, frustracijama, nemirima i neredu uzrokovanom stalnim svađama, verbalnim i fizičkim sukobima između roditelja, kao i drugim događanjima u porodici.

Nerijetko su roditelji ovisnika pretjerano ambiciozni i superiorni, sa velikim zahtjevima i bez dovoljno emotivnog davanja. Sve se to nepovoljno odražava na razvoj ličnosti koja u psihoaktivnoj supstanci pokušava naći izlaz iz nepodnošljive porodične situacije. Ovisnosti su posebno sklona djeca iz razorenih brakova i djeca koja ne viđaju svoje roditelje zbog njihovih radnih i društvenih obaveza.

Djeca rastavljenih roditelja su u pet puta većem riziku za ulazak u svijet ovisnosti, od djece koja žive u cjelovitoj i skladnoj porodici. Djeca bez čvrstog oslonca u porodici su vrlo ranjiva (Buljan, 2010).

Dakle, one porodice u kojima su narušeni brakovi, puni netrpeljivosti i emocionalne hladooće, gdje vlada napeta situacija, konflikti i nasilničko ponašanje, pogrešni odgojni stavovi, prezauzetost roditelja i materijalno davanje zbog uskraćenog emotivnog davanja, porodice u kojima se desila prerana smrt jednog roditelja, razvod, emocionalna labilnost roditelja, psihopatološke osobine samih roditelja, kao i čitav niz drugih faktora koji remete normalnu porodičnu harmoniju u mladom čovjeku izaziva osjećaj nesigurnosti, odsustva podrške i razumijevanja, usamljenost i odbačenost, te sve to stvara idealnu podlogu za upotrebom psihoaktivnih supstanci.

Za ovisnost se kaže je je "bolest porodice", pa savremeno liječenje ovisnika obavezno uključuje članove porodice. Ono što je za kraj važno naglasiti da gore navedeno ne znači po automatizmu da ličnosti koje dolaze iz navedenih porodica su osuđeni da budu ovisnici o psihoaktivnim supstancama.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj

Cilj ovog istraživanja je utvrditi karakteristike PIE profila kod ovisnika o heroinu.

Uzorak i postupak

Istraživanje je provedeno na uzorku od 100 ispitanika, kojeg čine muški heroinski ovisnici, prosječne dobi $M=33.8$ ($SD=4.9$) koji se nalaze u tretmanu ovisnosti o psihoaktivnim supstancama. Istraživanje je provedeno u Javnoj ustanovi Terapijskoj zajednici "Kampus" Kantona Sarajevo u periodu od 2010 do 2014. godine. Trajanje tretmana je 12 mjeseci, smještajni kapacitet je do 30 korisnika, zbog čega je bio potreban duži period prikupljanja podataka. Ispitanici dolaze iz različitih gradova Bosne i Hercegovine. Sa svakim ispitanikom rađeno je individualno i to mjesec dana nakon dolaska u tretman. Uzorak je izjednačen po konzumiranoj psihoaktivnoj supstanci, kao i periodu psihodijagnostičke obrade. Što se tiče tretmana, 61 ispitanik je završio tretman u trajanju od 12 mjeseci, a 39 ispitanika je napustilo tretman u nekoj fazi, ali je boravio minimalno mjesec dana. Ispitanici su bili u fazi apstinencije, što je utvrđeno redovnim testiranjem na psihoaktivne supstance.

Instrumentarij

U ovom istraživanju korišteni su sljedeći mjerni instrumenti:

- Profil index emocija - PIE

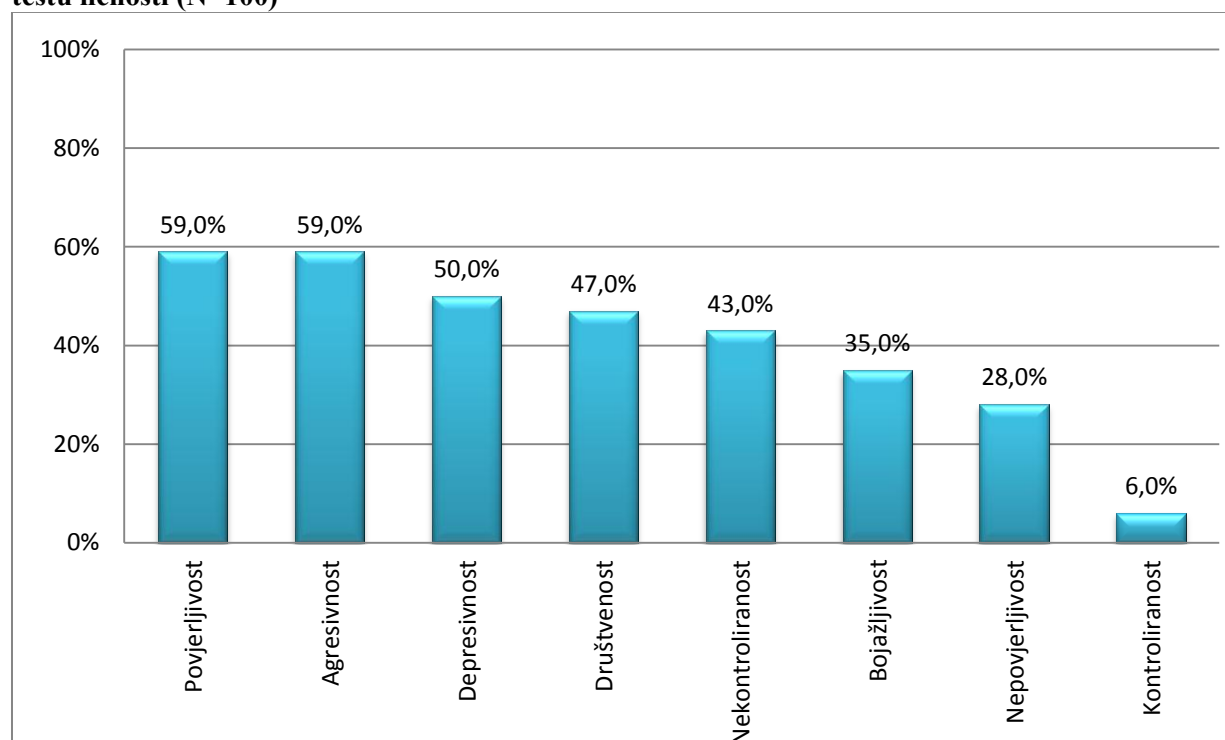
- POMPIDOU upitnik (The Pompidou Definitive Protocol developed by the Pompidou Group of Epidemiology Experts (Hartnoll, 1994)), -formular prijave s osnovnim podacima o osobama u programu liječenja od zlorabotrebte psihoaktivnih supstanci.

REZULTATI

Kako bi utvrdili karakteristike PIE profila ovisnika o heroinu, koristili smo deskriptivnu statistiku. Dobiveni rezultati ukazuju na postojanje značajnih odstupanja na korištenom mjernom instrumentu. Prvenstveno je važno naglasiti da je utvrđeno da su svi testirani ispitanici dobili validne profile, koje je bilo moguće obraditi i interpretirati. Podaci dobiveni primjenom PIE testa ličnosti na ispitanicima koji se nalaze u tretmanu ovisnosti o psihoaktivnim supstancama pokazuju da svaki od 100 testiranih ispitanika ima određenu vrstu odstupanja (visokog ili niskog rezultata) na nekoj od ispitivanih dimenzija.

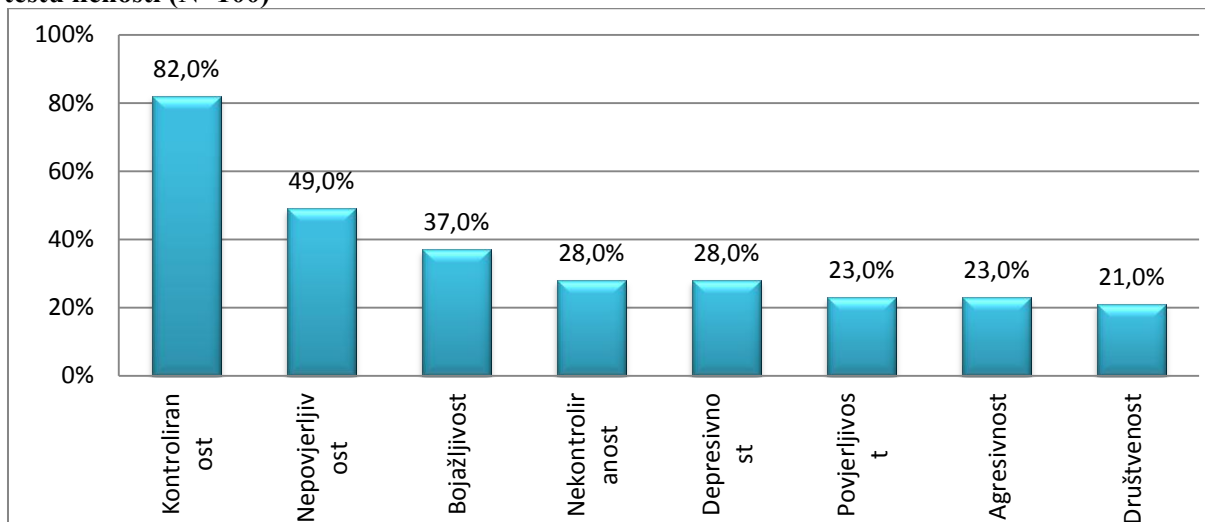
Procenat testiranih ispitanika koji imaju navedena odstupanja u vidu *visokih rezultata* kreće se od 6% na dimenziji kontroliranosti do 59% na dimenzijama agresivnost i povjerljivost (grafikon 1). Treba istaći da na dvije dimenzije navedena odstupanja ima preko polovine testiranih ispitanika i to njih 59% na dimenzijama agresivnost i povjerljivost, zatim polovina ispitanika (50 %) ostvaruje visok rezultat na dimenziji depresivnost, njih 47% na dimenziji društvenost, 43% ispitanika na dimenziji nekontroliranost, njih 35% na dimenziji bojažljivost, 28% na dimenziji nepovjerljivost i nešto manje od desetine (6%) ispitanika na dimenziji kontroliranost.

Grafikon 1. Procenat testiranih ispitanika koji imaju odstupanja u vidu visokih rezultata na PIE testu ličnosti (N=100)

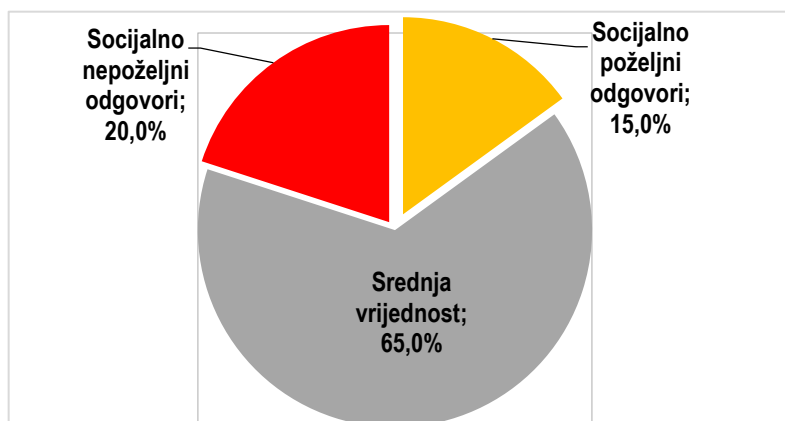
Ukoliko se usmjerimo na tumačenje niskih rezultata na svakoj pojedino dimenziji dobiveni rezultati nam ukazuju da se rezultati kreću od od 21% na dimenziji društvenost do 82% na dimenziji kontroliranost (grafikon 2). Treba istaći da samo na jednoj dimenzije navedena odstupanja ima preko polovine testiranih ispitanika i to njih 82% na dimenziji kontroliranost. Zatim 49 % ispitanika ostvaruje nizak rezultat na dimenziji nepovjerljivost, njih 37% na dimenziji bojažljivost, 28% ispitanika na dimenzijama nekontroliranost i depresivnost, njih 23% na dimenzijama povjerljivost i agresivnost i 21% ispitanik na dimenziji društvenost.

Grafikon 2. Procenat testiranih ispitanika koji imaju odstupanja u vidu niskih rezultata na PIE testu ličnosti (N=100)

Uključen je i rezultat na dimenziji *pristranosti* koji pokazuje tendenciju ispitanika da opisuje sebe na socijalno poželjan ili nepoželjan način. Dobiveni podaci pokazuju da najviše ispitanika je odgovorilo bez prisustva tendencije biranja socijalno poželjnih ili nepoželjnih odgovora i to njih 65%. Tendencija biranja socijalno nepoželjnih odgovora je prisutna kod 20% testiranih ispitanika, dok je tendencija biranja socijalno poželjnih odgovora prisutna kod 15 % ispitanika (grafikon 3).

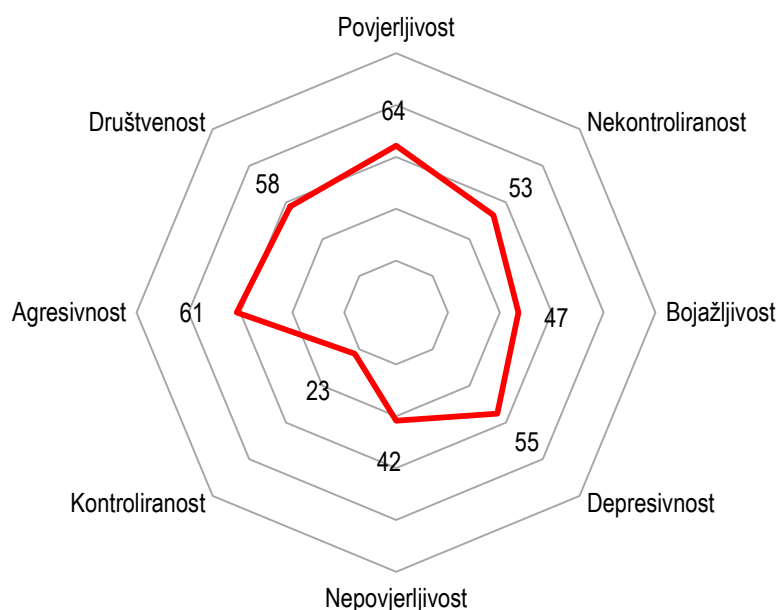
Grafikon 3. Rezultati na dimenziji pristranosti (N=100)

Ukoliko, želimo ispitati da li u kategoriji osoba ovisnih o psihoaktivnim supstancama postoji snažan konflikt u ličnosti, koristeći prosječne vrijednosti rezultata na svim dimenzijama PIE testa, kako je prikazano na kružnom profilu grafikon 4., može se primjetiti da među dobivenim rezultatima postoji snažan konflikt u ličnosti ovisnika na pojedinim dimenzijama. Prisustvo konflikta se određuje ukoliko su na dvije suprotne dimenzije rezultati iznad svojih prosjeka, što pogledom na grafikon 4. uočavamo da su prisutna povišenja na dva para bipolarnih dimenzija.

Analiza dobivenih rezultata ukazuje da postoji konflikt na dva para bipolarnih dimenzija i to na bipolarnoj dimenziji društvenost – depresivnost (društvenost: 58 naprema depresivnost: 55) i na bipolarnoj dimenziji agresivnost – bojažljivost (agresivnost: 61 naprema bojažljivost: 47).

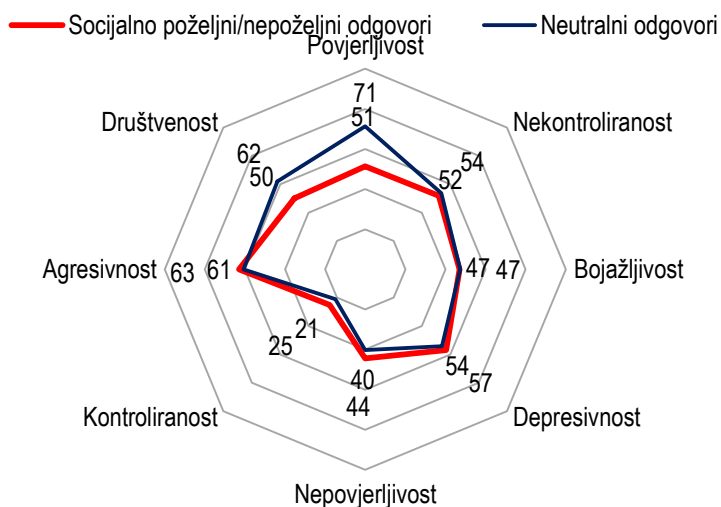
Grafikon 4. Kružni profil PIE testa (Rezutati su prikazani na skali od 0% do 100%) (N=100)

Što se tiče dimenzije *Pristranost*, dobiveni rezultati ukazuju na statistički značajnu razliku na određenim dimenzijama između ispitanika koji su davali socijalno poželjne ili socijalno nepoželjne odgovore od onih koji su davali neutralne odgovore.

Kada usporedimo prosječne rezultate dobivene na dimenzijama PIE testa ličnosti testiranih ispitanika koji su davali socijalno poželjne ili socijalno nepoželjne odgovore na dimenziji pristranosti, sa istim prosječnim rezultatima testiranih ispitanika koji su davali neutralne odgovore (srednje vrijednosti) na navedenoj dimenziji, njihovi profili se statistički značajno razlikuju na dimenziji *Društvenost* i *Povjerljivost*, pri čemu testirani ispitanici koji su davali neutralne odgovore ostvaruju viši prosječni rezultat na obje spomenute dimenzije (*Društvenost*: 50% naprema 62%; *Povjerljivost*: 51% naprema 71%). Na grafikonu 5. je prikazan kružni profil testiranih ispitanika u odnosu sa dimenziju *Pristranost*.

Grafikon 5. Kružni profila PIE testa prema rezultatima testiranih ispitanika na dimenziji *Pristranosti* (Rezutati su prikazani na skali od 0% do 100%) (N₁=35; N₂=65)

Završetak tretmana i PIE test ličnosti

U nastavku će biti prikazani rezultati statistički značajnih razlika između ispitanika određenih prema tome da li su završili tretman ili nisu završili tretman, u odnosu na korišteni test ličnosti. Provedeni postupci testiranja statističke značajnosti razlika među rezultatima na dimenzijama *PIE testa* svih

testiranih ispitanika i njihovim rezultatima na nezavisnoj varijabli, *završavanje tretmana u trajanju od 12 mjeseci*, dobiveni podaci nam ukazuju na značajan uticaj ove nezavisne varijable na profil ispitanika. Podaci pokazuju da značajno više testiranih ispitanika koji su završili tretman istovremeno ostvaruje visok rezultat na dimenziji Povjerenosti i nizak rezultat na dimenziji Nepovjerenosti u odnosu na one testirane ispitanike koji nisu završili tretman (Povjerenost, visok rezultat: 67,2% naprema 46,2%; Nepovjerenost, nizak rezultat 60,7% naprema 30,8%).

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Danas se pojava ovisnosti o psihoaktivnim supstancama posmatra kao društveni problem. Stav o pojavi ovisnosti kao društvenom problemu otvorio je vrata i psihološkim istraživanjima ovog fenomena. Jedno takvo istraživanje jeste i ovo kojim se žele utvrditi karakteristike PIE profila kod ovisnika o heroinu.

Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje značajnih odstupanja na korištenom mjernom instrumentu kod ovisnika o heroinu. Sveobuhvatnom analizom rezultata dobivenih primjenom PIE testa mogu se utvrditi karakteristike PIE profila kod ovisnika o heroinu. Prije same obrade rezultata ispitanika utvrđena je valjanost profila na PIE testu i to na osnovu sheme za bodovanje rezultata. Svaki profil na kojem je ispitanik izostavio više od dva para osobina, smatrao se nevalidnim. Utvrđeno je da su svi profili validni, te je bilo moguće nastaviti sa daljom obradom rezultata.

Podaci dobiveni primjenom PIE testa ličnosti na ispitanicima koji se nalaze u tretmanu ovisnosti o psihoaktivnim supstancama pokazuju da svaki od 100 testiranih ispitanika ima određenu vrstu odstupanja na nekoj od ispitivanih dimenzija. Rezultati pokazuju da više od polovine testiranih ispitanika ostvaruje visok rezultat na dimenzijama povjerenost, agresivnost i depresivnost, a nizak rezultat na dimenziji kontroliranost na PIE testu.

Kada su u pitanju osobine ličnosti ovakav sklop rezultata omogućava nam da ovisnike koji su došli u tretman ovisnosti o psihoaktivnim supstancama opišemo kao:

„Osobe sklone prepiranju i dokazivanju, agresivne i pune bijesa kojeg otvoreno izražavaju. Žive od danas do sutra, dezorganizovani su u mišljenju ali i u aktivnostima. Samokontrola im je vrlo slaba, a budućnost se ne planira. Sve to sa druge strane utiče da se osjećaju deprimirano, potisnuto, usamljeno, melanholično, očajno, vjerovatno i pesimistično. Nezadovoljni su nekim aspektima svog života ali i životnim perspektivama. Imaju tendenciju da prihvataju, poslušni su i lakovjerni. Stvari i događaje prihvataju samo na osnovu njihovog vanjskog dojma, te se mogu opisati i kao zavisne ili sugestibilne ličnosti.“

Koristeći prosječne vrijednosti rezultata na svim dimenzijama PIE testa, stičemo uvid u glavno područje konflikta među pojedinim dimenzijama na profilu ovisnika o psihoaktivnim supstancama.

Prema tome, analiza dobivenih rezultata ukazuje da postoje konflikti na dva para bipolarnih dimenzija i to na bipolarnoj dimenziji društvenost – depresivnost i na bipolarnoj dimenziji agresivnost – bojažljivost.

Ovako prisustvo snažnog konflikta u ličnosti ovisnika na dimenziji *društvenost-depresivnost* ukazuje nam da:

„Iako je prisutna velika potreba za socijalnim interakcijama, vlastiti načini zadovoljavanja ove potrebe ih ne zadovoljavaju i uzrokuju kod njih stalno prisutno osjećanje uskraćenosti i depresivnosti.“

Također, prisustvo snažnog konflikta u ličnosti ovisnika na dimenziji *agresivnost-bojažljivost* ukazuje:

„Iako je prisutna sklonost prepiranju, dokazivanju, agresivnim ispadima i otvorenom izražavanju istog, ovakvi načini ophođenja izazivaju anksioznost i zabrinutost da se ne upadne u nevolje koje ne bi mogli savladati, i zabrinutos o tome šta drugi ljudi misle o njima.“

Dobiveni rezultati, kada se radi o dimenziji pristranost, ukazuju na statistički značajnu razliku na određenim dimenzijama između ispitanika koji su davali socijalno poželjne ili socijalno nepoželjne odgovore od onih koji su davali neutralne odgovore.

Prema tome, kada usporedimo prosječne rezultate dobivene na dimenzijama PIE testa ličnosti ispitanika koji su davali socijalno poželjne ili socijalno nepoželjne odgovore na dimenziji pristranosti, sa istim prosječnim rezultatima ispitanika koji su davali neutralne odgovore na navedenoj dimenziji, njihovi profili se statistički značajno razlikuju na nivou od $p < 0,05$ na dimenziji društvenosti i povjerljivosti. Analiza rezultata ukazuje da ispitanici koji su davali neutralne odgovore ostvaruju viši prosječni rezultat na obje spomenute dimenzije, društvenost i povjerljivost.

Završavanje tretmana i PIE

Provedeni postupci testiranja statističke značajnosti razlika među rezultatima na svim dimenzijama PIE testa svih testiranih ispitanika i njihovim rezultatima na nezavisnoj varijabli, *završavanje tretmana u trajanju od 12 mjeseci*, podaci pokazuju da značajno više ispitanika koji su završili tretman istovremeno ostvaruje visok rezultat na dimenziji *povjerljivosti* i nizak rezultat na dimenziji *nepovjerljivosti* u odnosu na one ispitanike koji nisu završili tretman.

S obzirom da se završavanje tretmana izdvojilo kao značajna varijabla važno je istaći da tretman u trajanju od 12 mjeseci je rezidencijalnog tipa, što znači da ovisnik koji je došao na liječenje boravi u ustanovi i to prema planu i programu koji postoji. Tokom dvanaest mjeseci tretmana uključuje se u razne radno-okupacione aktivnosti, a posebno je važno istaći da se uključuje u individualni i grupni psihoterapijski rad. Stvara se odnos povjerenja sa terapeutom i cjelokupni rad i boravak u tretmanu doprinosi većem stepenu povjerljivosti od strane ovisnika.

Na razvoj ovisnosti o psihoaktivnim supstancama utiču razni biološki, psihološki i socijalni faktori. Psihološke osobine korisnika, tjelesne osobine korisnika koje stvaraju podložnost, sama priroda psihoaktivne supstance, kulturno i društveno okruženje i dostupnost supstanci je od velikog značaja i utiče na razvoj ovog kompleksnog problema. Samo je djelomično shvaćeno napredovanje od eksperimentalne do povremene upotrebe, a zatim i do same ovisnosti. Zloupotreba psihoaktivnih supstanci predstavlja specifičan fenomen i jedan od gotovo nerješivih problema savremenog, potrošačkog svijeta. Mnogo je nepoznanica koje karakterišu ovu pojavu o čemu govori veliki broj multidisciplinarnih istraživanja u svijetu.

Rezultati ovog istraživanja u oblasti ovisnosti o psihoaktivnim supstancama doprinose dubljem i obuhvatnijem sagledavanju strukture ličnosti ovisnika. Ovaj rad predstavlja mali doprinos u području istraživanja pojave ovisnosti u našoj zemlji. Veoma je važno da svi preuzmemo određenu odgovornost i krenemo u borbu protiv ove opake bolesti našeg vremena, a koja pokazuje stalan i veoma zabrinjavajući rast. Porodica, škola moraju dati svoj doprinos u prevenciji i ranoj identifikaciji ovisnosti, te na adekvatan način reagovati, naročito jer se donja dobna granica značajno pomjerila. Potrebno je da porodica postavi kvalitetan sistem vrijednosti, kvalitetnu komunikaciju, usmjerenost članova porodice jedni na druge, funkcionalnost porodice, a sve s ciljem prevencije ove problematike. S druge strane, potrebno je da društvena zajednica omogući oporavljenim osobama da postanu aktivni članovi društvene zajednice, da budu prihvaćeni, da se uklone etikete i da dobiju šasnu da budu korisni sebi i društvu.

LITERATURA:

1. Buss, D.M., Larsen, R.J. (2008). *Psihologija ličnosti* (Prijevod 2. izdanja). Jastrebarsko: Naklada Slap
2. Buljan, D. (2010). *Sprečavanje, prepoznavanje i liječenje ovisnosti: djelovanje sredstava ovisnosti na mozak i ponašanje*. Zagreb: Klinika za psihijatriju. Centar za proučavanje i suzbijanje alkoholizma i drugih ovisnosti Kliničke bolnice „Sestre milosrdnice“
3. Davison, G.C., Neale, J.M. (2002). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap

4. Dujmović A. i Čolović P. (2012). *Psihopatija i osobine ličnosti kod heroinskih zavisnika u tretmanu i opšte populacije*. Originalni naučni rad, primjenjena psihologija, Vol. 5(4) str. 357-374. Odsjek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu
5. Đukanović, B.(1999). *Porodice narkomana*. Sarajevo: Kaligraf
6. EMCDDA -European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2014). *Annual Report on the State of the Drugs Problem in the European Union – 2014*. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities
7. Hasanović, I.M., Kuldija, A., Pajević, M.I., Zorić, S. (2013). *Gender aspects of epidemiological characteristics of heroin addicts*. Acta Medica Saliniana; 41(1):17-21. DOI:10.5457/ams.219.11 pp.17-21
8. Heyman G.M., (2009). *Addiction: A disorder of choice*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, and London, England. USA
9. Klapež, B.(2004). "Živjeti bez droga"- primjena teorije izbora i realitetne terapije u radu sa ovisnicima. Zagreb: Alinea
10. Radetić Lovrić, S.(2011). *Zavisnost od droga mladih- socijalno-psihološki pristup i istraživanja*. Laktaši: Grafomark
11. Narayan, R., Shams, G. K., Jain, R., & Gupta, B. S. (1997). *Personality characteristics of persons addicted to heroin*. The Journal of Psychology, 131(1), 125–127.
12. Filipović, N. (1989). *Istine o marihuani i hašišu*. Tuzla: Univerzal Tuzla
13. Martin P.R., Weinberg B.A., Bealer B.K. (2007). *Healing Addiction: An Integrated Pharmacopsychosocial Approach to Treatment*. New Jersey, John Wiley & Sons, Inc.
14. Milivojević, Z. (2007). *Igre koje igraju narkomani-transakciona analiza problematičnog uzimanja droge*. Novi Sad: Psihopolis Institut
15. Petrović, P. S. (1988). *Ličnost narkomana*. Dječije novine.
16. Petrović P.S. (2003). *Droga i ljudsko ponašanje*. Peto izdanje, Beograd: Partenon.
17. Plutchik R., Kellerman H. (2000). *Priručnik za Indeks profila emocija*. Jastrebarsko: N. Slap,.
18. Plutchik R., Kellerman H. (1979). *Profil indeks emocija-priručnik*. Zavod Slovenije za produktivnost djela, Ljubljana
19. Sinanović, O. (2001): *Ovisnost o drogama: uzroci i posljedice, prevencija i liječenje*. Tuzla: Medicinski fakultet.
20. Torre R., (2001). *Droge-dugo putovanje kroz noć*. Zagreb: Promotor zdravlja

CHARACTERISTICS OF PIE PROFILE IN THE HEROIN REPRESENTATIVE

Summary

The aim of this research is to define the characteristics of PIE profile in heroin addicts. The research was conducted on the sample of a hundred examinees, all of which were male heroin addicts of average age of $M=33.8$ ($SD=4.9$) who were going through a drug addiction treatment to psychoactive substances. The research was conducted in Public Institution Therapeutic Community "Kampus" of Canton Sarajevo, in the period from 2010 to 2014. The examinees came from the whole country (Bosnia and Herzegovina). The following measuring instruments were used: PIE and POMPIDOU questionnaire. The sample was taken with reference to the consumed psychoactive substance and the period of the conducted research. Every examinee had an individual approach one month after their coming to the treatment. The examinees were in the state of abstinence, which had been confirmed by regular tests to psychoactive substances. The results gained point to the fact that heroin addicts in most cases have significant increases in the following dimensions: confidentiality, aggression, depression and control. The results of this research in the area of addiction to psychoactive substances contribute to a deeper and wider perspective of the structure of the addict's personality. They can be used in planning preventive addiction programs, in early identification of persons who are prone to addictions, and they are especially useful for rehabilitation and resocialization of addicts, because knowing the structure of the addict's personality contributes to a better psychotherapeutic treatment.

Key words: *heroin addiction, addict's personality, treatment.*

ДИВЕРГЕНТНОСТ ПОЈМА НАСИЉА – МЛАДИ И НАСИЉЕ

*Давор Стрика, МА²⁵¹
Бања Лука*

Апстракт: У овој раду говорићемо о појму и врстама насиља, његовим манифестационим облицима, те начинима испољавања насиља међу младим људима у градовима, тј. у овом случају у Бањој Луци. Постоје различити облици насиља који настају из различитих разлога и услед различитих узрока. Оно што је карактеристика сваког облика насиља јесте могућност и опасност његове даље ескалације и ширења. Покушаћемо да дамо одговор на питања шта је то насиље, како и због чега се манифестује, те које су то врсте и облици насиља са којима се суочавају млади људи?

Кључне ријечи: насиље, политичко насиље, социјално насиље, млади.

ПОЈАМ НАСИЉА

Под појмом насиља не можемо сматрати просту употребу силе, већ облик или врсту људске дјелатности у којој се директно или индиректно користи сила.

Постоје различити начини контролисања силе, у филозофији и политичкој теорији се намећу питања границе легитимности и услови легитимности и легитимитета кориштења силе. Међутим, оно што је сигурно јесте да се под силом у легитимном смислу, тј. у смисли контролисања силе од стране државе може посматрати као монопол над физичком силом, тј. монопол над физичком принудом. Таква врста и облик контроле силе карактеристичан је само за државу и њене институције, тј. органе, као што су: полиција, војска, итд.

Сваки други вид кориштења силе, поготово уколико оно није институционализовано врши се ван система и ради се о нелегитимном и нелегалном кориштењу силе, те се укратко речено ради о насиљу.

„Дакле, насиље подразумјева чин или активност насупрот вољи и интенцији остварења интереса објекта насиља, тј. нарушавање његове унутрашње природе или његових основних људских права“, сматра професор Симеуновић, док карактер насиља као људске и друштвене дјелатности увијек зависи од његове функције у сфери друштвених односа које и само изражава, а функција насиља увијек зависи и од врсте друштвене структуре у којој се оно врши.

СОЦИЈАЛНО И ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ

Потребно је разликовати социјално од политичког насиља. Професор Симеуновић сматра да свако социјално насиље представља и тип комуникативног понашања, мада не и тако експлицитан тип општења као језик.

„Ако се социјално насиље одређује као облик интеракције, онда нема насиља без субјекта и објекта. И субјект и објект социјалног насиља као употребе и рада силе је човјек, односно друштво и његове институције, а објекти насиља уопште могу бити хуманитет (појединац – друштво), природни ентитети и нежива материја. Вршење социјалног насиља је увијек проузроковано постојањем различитих интереса између субјеката и објекта насиља. Шта више, може се рећи да се социјално насиље увијек врши ради остваривања одрешених интереса.“²⁵²

Самим тим и политичко насиље се може узети као директна или индиректна примјена силе у сфери политике, тј. примјена силе над свијешћу, тијелом, животом, вољом или

²⁵¹ Аутор је мастер политичких наука . Контакт: strilebl@hotmail.com

²⁵² Симеуновић, Драган; *Увод у политичку теорију*; Институт за политичке студије; Београд; 2009; стр. 102.

материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника.

„Као динамичка друштвена категорија, политичко насиље није ништа друго до врста политичког чина, односно активности. Док је друштвено насиље могуће означити као спој рационалног и ирационалног у одређеној сразмјери.“

УЗРОЦИ И ОСНОВЕ НАСИЉА

У теорији и литератури се често спомињу природни и друштвени узроци насиља.

Природни основ сваког насиља је према Хегелу, жудња као жеља за посједовањем објекта. За разлику од рада као дјелатности која не тежи уништењу већ преображавању објекта, насиље преображава – уништава не само облик објекта него и њега самог. Хегел стога одређује насиље као уништење због уништења.

Ипак, узроке политичког насиља треба најприје тражити у друштвеним односима.

Основни подстицаји за политичко насиље се налазе, прије свега, у ситуационој основи друштвеног живота, а не у људској природи јерсу социјални, економски и други услови неког друштва ти који законамјерно рађају политичко насиље.

Дакле, до насиља не долази пуком стихијом или непредвиђеношћу. Темељним изучавањем политичког насиља јасно је да до насиља долази усљед великог броја узрока и фактора који се могу предвидјети политиколошким истраживањима и претпоставкама.

ВРСТЕ И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА

Политиколози и теоретичари политичког насиља се слажу у једном, постоји неколико врста политичког насиља.

Према садржају, могуће је одредити најмање двије врсте насиља: физичко и психичко, а према начину вршења: директно и индиректно.

Према носиоцима, тј. према обиму насиља разликује се индивидуално и колективно насиље, а по времену трајања разликујемо краткотрајно и дуготрајно насиље, те институционално од структуралног насиља.

Под појавним облицима политичког насиља професор Симеуновић подразумева углавном: „Пријетњу силом, принуду, притисак, психофизичко насиље, политичка убиства, атентат и диверзију, насилне протесте, побуне, nerede, немине, тероризам, субверзију, репресију, терор, устанак и рат.“²⁵³

МЛАДИ И НАСИЉЕ

Дакле, до сада смо се упознали са дивергентношћу појма насиља. Међутим, оно што је чињеница и манифестује се као проблем многих друштава јесте насиље међу младима. То насиље се манифестује на различите начине као и политичко или социјално насиље. У овоме дијелу рада посветићемо се облицима и врстама насиља међу младим људима у нашој средини.

Као насиље међу младима узима се свако намјерно физичко или психичко насилно понашање усмјерено према младима од стране њихових вршњака, независно о мјесту извршења. Оно се може разликовати по облику, тежини, интензитету и временском трајању и укључује у себе понављање истог обрасца и одржава неравноправан односа снага међу учесницима (нпр. јачи против слабијих или група против појединца).²⁵⁴

Према томе, усљед различитих облика манифестације насиља, БиХ, Република Српска и Град су дужни да предузимају све одговарајуће законске, административне, социјалне и образовне мјере ради заштите дјецe од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злоупотребе, занемаривања или немарног односа, малтретирања или експлоатације.²⁵⁵

---

²⁵³ Симеуновић, Драган; *Теорија политике*; Наука друштво; Београд; 2002; стр. 150.

²⁵⁴ *Насиље међу дјецом и младима – приручник за дјецу, младе, родитеље и школске дјелатнике*, [Савјетовалиште „Luka Ritz“, Загреб: 2013]

²⁵⁵ *Convention on the Rights of the Child*, [United Nations General Assembly, A/RES/44/25, New York: 20.11.1989], article 19.

Препуштање терета одговорности и дјеловања само једном учеснику, нпр. само школи, само Граду или само полицији, неће дати очекиване резултате, нити ће допринијети смањењу насиља над дјецом.²⁵⁶

„Одомаћени енглески термин *bullying* често се користи када је у питању вршњачко насиље. У преводу има неколико значења, као што су силеџијство, злостављање, насиље или малтретирање. Различита истраживања показују да се насиље међу младима и дјецом дешава у школском дворишту, на путу од школе до куће, на аутобуским стајалиштима, као и на другим мјестима. Међутим, сукоби дјеце и младих или младих међусобно подстакнути збивањима у школи појаве су које се могу регистровати и ван школског простора.“²⁵⁷

У нашем окружењу *United Nations Children's Fund* (у даљем тексту: УНИЦЕФ) је покренуо пројекат „Школа без насиља“. У Републици Србији и Републици Хрватској су се многобројне школе укључиле у овај пројекат, а резултати су били веома виљиви. Нажалост, едукација о вршњачком насиљу у школама у Бањој Луци проводи се без општег заједничког плана. Њена ефикасност и привлачност за ученике и наставнике зависи од креативности појединаца који организују радионице, предавања или округле столове.²⁵⁸

У Омладинској политици Града Бања Лука за период 2018-2022. спроведено је истраживање међу 1031 испитаником који припадају популацији младих људи. Истраживање је спровео Савјет омладинских организација Бања Лука, а резултати у овој области су били идикативни. „70,05% испитаника свједочило је **вршњачком насиљу**, док 29,95%, испитаника није било свједок вршњачког насиља. На питање „**Да ли сте икада могли спријечити насиље, а нисте?**“ 24,37% њих рекло је да су могли спријечити насиље, а нису, док 75,63% испитаника није било у таквој ситуацији. Испитаници су путем Упитника испитивани и **које насиље је према њиховом мишљењу најизраженије код младих**. Да је психичко насиље најизраженије код младих сматра 72,93% испитаника, односно 21,39% испитаника сматра да је најизраженије физичко насиље. 4,03% сматра да је сексуално насиље најизраженије код младих, док 0,72% испитаника сматра да је најизраженија комбинација психичког, физичког и сексуалног насиља. Политичко насиље као најизраженије узима 0,31% испитаника. Испитаници су (њих 0,62%) наводили и сљедећа насиља као најизраженија међу младима: вјерско, вербално, социјално, институционално и национално.“²⁵⁹

Према подацима Омбудсмана за дјецу Републике Српске, најчешћи облик насиља над дјецом је емоционално-психичко насиље, и исто је најчешће евидентирано у службама социјалне заштите, а жртве насиља су дјечаци, њих 361 или 56,7%, и дјевојчице њих 276 или 43,3%. Када је у питању доб жртава насиља, у доби између 15 и 18 година евидентирано је 187 дјеце или 29,4%, а у узрасту од 5 до 9 година евидентирано је 114 дјеце или 17,9% дјеце жртава насиља.²⁶⁰

У вријеме превласти интернет технологије, насиље преко интернета (*cyberbullying*) је општи појам за сваку комуникацијску активност модерним технолошким направама која се може сматрати штетном за појединца и за опште добро. Тим обликом насиља међу вршњацима обухваћене су ситуације кад је дијете или тинејџер изложено нападу другог дјетета, тинејџера или групе дјеце, путем интернета или путем друге комуникацијске справе, као што је нпр. мобилни телефон.²⁶¹

Млади људи у Бањој Луци нису изузети од овог облика насиља. Све чешће се у њиховим контактима преко друштвених мрежа или специјализованих интернет форума на различите начине злостављају појединци или одређене мање групе младих.

Веома битно питање, када говоримо о уопштеном насиљу је и насиље међу младима и у вези са младима, а које је усмјерено на женски дио популације. Иако *Кривични законик Републике Српске*, као и остали закони пружају заштиту жртвама насиља оно је још увијек

²⁵⁶ *Протокол о поступању у случају насиља, злостављања или занемаривања дјеце*, [Бања Лука: новембар 2012]

²⁵⁷ *Школа без насиља – ка сигурном и подстицајном окружењу за дјецу – Како спријечити насиље у школи*, [Министарство просвјете Црне Горе и Уницеф], странице 4-5.

²⁵⁸ *Вршњачко насиље у образовном систему – Примјена Протокола о поступању у случајевима вршњачког насиља међу дјецом и младима у образовном систему Републике Српске*, [Омбудсман за дјецу Републике Српске, Бања Лука: 2010], страница 8.

²⁵⁹ Омладинска политика Града Бања Лука 2018-2022. <https://omladinskapolitika.wordpress.com/>

²⁶⁰ *Годишњи извјештај Омбудсмана за дјецу за 2016. годину*, [Омбудсман за дјецу Републике Српске, Бања Лука: март 2017], страница 60.

²⁶¹ *Насиље преко интернета – cyberbullying*, [линк: <http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/>], приступљено 29.10.2017. године у 13:21]

доста присутно. Заштиту, помоћ и подршку жртвама насиља у породици и насиља над женама дужни су пружити припадници Министарства унутрашњих послова, тужилаштво, центри за социјални рад, односно службе социјалне заштите, здравствене и образовне установе, као и надлежни суд.²⁶² Притом је потребно предузети неопходне мјере да с дужном пажњом спријече, истраже, казне и осигурају репарацију за дјела насиља над младим женама и женама уопште.²⁶³

Центар за социјални рад Бања Лука наводи да највећи број услуга отпада на жртве насиља. У 2015. години су забиљежене 204 пријаве и регистровано је 290 жртава. Тим за хитне интервенције је забиљежио 126 интервенција, а у Сигурну кућу је збринута 7 жена и 6 дјеце.²⁶⁴

Посебан проблем представља и сексуално насиље међу младима. Према истраживањима у Европи, свака друга малолетна особа је искусила вербално сексуално насиље. Посебно су тиме погођене дјевојчице: свака трећа је већ примила пољубац без своје воље, а више од пет посто њих је било присиљено сликати се без одјеће. Код дјечака је сваки четврти признао да је барем једном био жртвом вербалног напада са сексуалном позадином, а пет посто њих се пожалило да су против своје воље били додиривани по интимним дијеловима тијела.²⁶⁵

Подаци добијени из Упитника показују да је веома мали број младих особа у Бањој Луци кривично гоњен или осуђиван за одређена дјела. То, међутим, никако не значи да се насиље и криминалитет не дешава међу младима.

МЛАДИ И ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ

Када говоримо о овој врсти политичког насиља код младих људи говоримо о пријетњама или начинима нарушавања стабилности друштва усљед проблема са којима се млади суочавају. У Омладинској политици Града Бања Лука за период 2018-2022. 60% младих испитаника је изјавило да су незапослени, 2/3 њих је изјавило да су посао или понуде за посао добијали из приватног сектора са изузетно нижом платом него у државном сектору, те је њих преко 50% изјавило да су им мјесечна примања мања од 100 конвертибилних марака. На све ово, 55% младих људи је изјавило да не види своју будућност у Бањој Луци и Републици Српској, те да исту желе трајно да напусте.

Ови резултати представљају разочаравајуће, али и забрињавајуће чињенице. Прије свега, због опасности од бијеле куге и одлива мозга, а затим и усљед опасности од насиља.

Наиме, као што смо рекли у самом уводу када смо говорили о врстама насиља, једно од облика насиља представљају и протести или сличан вид исказивања незадовољства. Млади људи представљају најпотентнији дио сваког друштва, уколико усљед статистичких података и показатеља постоји једна овако дискриминисана група људи у друштву, са срушеним илузијама, апатична и суочена са бесперспективношћу, тада говоримо такође и о политичким проблемима, тј. о могућем политичком насиљу, али и о безбједносним проблемима. Константо акумулирање незадовољства у одређеном тренутку може да резултује са неким од појавних облика насиља, што није у интересу ниједног друштва.

Према томе, евидентно је да институције система морају да раде више и преданије, како би се ови проблеми, витално-егзистенционалног карактера са којима се суочавају млади људи ријешили, те на тај начин осигурало перспективније и успјешније друштво.

---

²⁶² Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, [Службени гласник Републике Српске, бројеви 102/12, 108/13 и 82/15], члан 9.

²⁶³ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, [CETS No. 210, Istanbul: 11.05.2011], article 5.

²⁶⁴ Заштита жена и дјеце жртава насиља у породици на локалном нивоу – од закона до стварне имплементације, [Фондација Удружене жене Бања Лука, Бања Лука: 2016], страница 24.

²⁶⁵ Сексуално насиље међу младима, [линк: <http://www.dw.com/hr/seksualno-nasilje-me%C4%91u-mladima/a-39277256>, приступљено 29.10.2017. године у 15:28]

ЛИТЕРАТУРА

- Симеуновић, Драган; *Увод у политичку теорију*; Институт за политичке студије; Београд; 2009.
- Симеуновић, Драган; *Теорија политике*; Наука друштво; Београд; 2002.
- *Насиље међу дјецом и младима – приручник за дјецу, младе, родитеље и школске дјелатнике*, Савјетовалиште „Luka Ritz“, Загреб; 2013.
- *Convention on the Rights of the Child*, United Nations General Assembly, A/RES/44/25, New York: 20.11.1989.
- *Протокол о поступању у случају насиља, злостављања или занемаривања дјеце*, Бања Лука; 2012.
- *Школа без насиља – ка сигурном и подстицајном окружењу за дјецу – Како спријечити насиље у школи*, Министарство просвјете Црне Горе и Уницеф.
- *Вршњачко насиље у образовном систему – Примјена Протокола о поступању у случајевима вршњачког насиља међу дјецом и младима у образовном систему Републике Српске*, Омбудсман за дјецу Републике Српске, Бања Лука; 2010.
- *Омладинска политика Града Бања Лука 2018-2022*. Савјет омладинских организација Бања Лука, Маркос, 2018.
- *Годишњи извјештај Омбудсмана за дјецу за 2016. годину*, Омбудсман за дјецу Републике Српске, Бања Лука; 2017.
- *Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске*, Службени гласник Републике Српске.
- *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*.
- *Заштита жена и дјеце жртава насиља у породици на локалном нивоу – од закона до стварне имплементације*, Фондација Удружене жене Бања Лука, Бања Лука; 2016.

DIVERGENCE OF VIOLENCE - YOUNG PEOPLE AND VIOLENCE

Abstract: *In this paper we will talk about the concept and types of violence, its manifestation forms, and the ways of expressing violence among young people in cities, in this case in Banja Luka. There are various forms of violence that arise for various reasons and due to various causes. The characteristic of every form of violence is the possibility and danger of its further escalation and expansion. We will try to answer the question of what is violence, how and why it manifests itself, and what are the types and forms of violence that young people face?*

Key words: *violence, political violence, social violence, youth.*

NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR

SEKCIJA IV

INKLUZIVNA BEZBEDNOST KAO NAČIN SMANJENJE RIZIKA OD KATASTROFA I PRATEĆEG NASILJA²⁶⁶

Dr Zorica Mršević naučna savetnica²⁶⁷ Institut društvenih nauka Beograd

Mr Svetlana Janković potpukovnica²⁶⁸ Institut za strategijska istraživanja

Sažetak: *Inkluzivna bezbednost je koncept diversifikovanog uključivanja različitih društvenih segmenata u sektor bezbednosti. Smanjenje rizika od katastrofa je konceptijski okvir u kojem se razmatraju načini i metode smanjenja ranjivosti i rizika društva od katastrofa, kako bi se izbegli ili organizovali nepovoljni uticaji i opasnosti prouzrokovani prirodnim pojavama. Negativne posledice katastrofa u vidu ljudskih i materijalnih gubitaka, pratećeg nasilja, imovinskih delikata i drugih vrsta kriminaliteta, mogu biti značajno umanjene ako je stanovništvo oba pola dobro organizovano u izgrađenoj kulturi prevencije i otpornosti na katastrofe. Pretpostavka da je rizik od katastrofa rodno neutralan dovodi do kreiranja neodgovarajućih aktivnosti na smanjenju i ranjivosti od nasilja, što dodatno povećava rodnu nejednakost i žensku ranjivost. Zahtev inkluzivne bezbednosti je ravnopravno uključivanje žena i muškaraca u procese oporavka i izgradnje. Paradoksalno je ali katastrofe nisu samo momenti povećanog ženskog stradanja već su i mogućnost za osnaživanje žena kroz transformativnu, inkluzivnu bezbednost. Cilj otpornosti je poboljšati, a ne ponoviti ranije postojeće stanje. Neophodnost unošenja rodni aspekata u oblast smanjenja rizika od katastrofa otvara prostor za razmatranje posebnih ranjivosti i specifičnih doprinosa i nekih drugih ranjivih grupa, ako bi bile adekvatno uključene. Radi se o npr. starijim licima, osobama sa invaliditetom, nacionalnim i religijskim manjinama, onima koji žive ispod linije siromaštva, posebno u nebezbednim uslovima i oblastima i drugim marginalizovanim i socijalno ugroženim kategorijama stanovništva. Njihovo organizovano učešće i mogući doprinosi i aktivnosti u vanrednim situacijama upotpunjuju diversifikovani mozaik inkluzivne bezbednosti.*

Ključne reči: *katastrofe, rodno zasnovano nasilje, Sendai okvir, transformativni oporavak, inkluzivna bezbednost*

UVOD

Po široko prihvatljivoj definiciji koju je usvojila Međunarodna strategija Ujedinjenih nacija za smanjenje katastrofa (UNISDR), katastrofa je ozbiljno narušavanje funkcionisanja zajednice ili društva koje uključuje široko rasprostranjene ljudske, ekonomske ili ekološke gubitke i uticaje, što prevazilazi sposobnost ugrožene zajednice ili društva da se odbrani sopstvenim snagama i opstane na sopstvenim resursima (UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction:2017). Katastrofe se mogu desiti iznenada (brz početak: tajfuni, zemljotresi, vulkani) ili postepeno (spor početak: klimatske promene, suše, širenje pustinja, postepeno topljenje polarnih lednika). One utiču na milione ljudi. U 2013. godini, katastrofe su narušile život oko sto miliona ljudi i izazvale ekonomsku štetu u vrednosti od skoro 120 milijardi dolara. Tokom poslednje decenije, one su uticale na skoro 2 milijarde ljudi i izazvali štetu procenjenu na zapanjujućih 1,7 biliona dolara.

Najveće katastrofe koje su se dešavale početkom dvehiljaditih, kao što su cunami u Indijskom okeanu, uragan Katrina u Nju Orleansu i zemljotres u Kašmiru, skrenuli su pažnju na rodne aspekte

---

²⁶⁶ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup, na kome je autorka angažovana a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu.

²⁶⁷ zmrsevic@idn.org.rs

²⁶⁸ svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

rizika od katastrofa i različitu ranjivosti žena i muškaraca. Posebno je uočena činjenica da su žene disproportionalno daleko više pogođene katastrofama od muškaraca (Policy and Practical Guidelines, 2009: 10 and 16). Ali svetska javnost se otvoreno suočila sa brutalnom činjenicom preovlađujuće brojnosti ženskih žrtava katastrofa tek u slučaju azijskog cunamija 2004, kada je u Indoneziji i Šri Lanki proporcija preživelih bila jedna žena na četiri muškarca, ili 75% ženskih žrtava (Jungehuelsig, 2012), dok su u nekim indijskim regionima žene činile i svih 80% žrtava (Policy and Practical Guidelines, 2009: 38). Iako se preovlađujuća brojnost ženskih žrtava uočavala i ranije, cunami 2004. konačno je doprineo artikulaciji shvatanja međunarodne zajednice da se to dešava zbog rasprostranjenih diskriminativnih rodni režima tih oblasti pogođenih katastrofama.

RODNI ASPEKTI KATASTROFA

Rodno senzitivni pristup u oblasti smanjivanja rizika od katastrofe zasniva se na razumevanju da su žene i muškarci deo društva u kome rodna ravnopravnost nije postignuta u praksi. Mogućnosti koje su im faktički na raspolaganju nisu jednake – kako u „normalnim“ okolnostima, tako ni onda kada dođe do prirodne katastrofe, zapravo u vanrednim situacijama ponajmanje. Svako može biti jednako izložen riziku od prirodnih nepogoda, ali rodna podela rada, nejednak pristup resursima i znatno manje učešće žena u planiranju i odlučivanju ima značajne posledice u pogledu povećanja ženske ranjivosti.

Ali i pre dvehiljaditih bilo je sporadičnih naznaka o znatno većem broju ženskih od muških žrtava. Razorni ciklon koji je 2. avgusta 1991. opustišio Bangladeš, izazvao je kako se procenjuje, smrt između 135 i 145 hiljada osoba (History, 1991). Tada se uočilo da je stradalo daleko više žena, i to ne samo zbog toga što su fizički slabije, već zbog religijske tradicije koja podržava mušku dominaciju i ograničava mogućnost samostalnog odlučivanja i mobilnost žena (Begum, 1993). Od tog ciklona koji je 1991. pogodio Bangladeš u stanovništvu uzrasta od 20 do 44 godine na svaku hiljadu ljudi stradalo je 71 žena i 15 muškaraca. To je objašnjeno inferiornim položajem ženskog statusa i njihovog položaja u društvu u kome je sistematski prisutna diskriminacija zbog čega su žene mnogo ranjivije i izloženije katastrofama. Primer Banlgadeša postao je paradigmatičan za konstataciju da su žene prve pogođene katastrofama, kao i da su pogođene mnogo teže i u mnogo većem broju (Disaster Affected People s reflections on humanitarian assistance in Bangladesh, 2015). Veliku novu katastrofu u Bangladešu izazvao je ciklon Sidr 15. novembra 2007. koji je prouzrokovao po prvim procenama (Report from Government of Bangladesh, 2008) oko 4 hiljada žrtava, da bi humanitarne organizacije nešto kasnije objavile podatak o 10 hiljada žrtava i više miliona osoba koje su ostale bez svojih domova (Bangladesh, Supporting people before, during and after disasters, 2017), ističući pritom posebno ranjivost ženskog stanovništva (Report from Government of Bangladesh, 2008). U zemljotresu koji je sredinom novembra 2005. pogodio Kašmir, po službenim podacima stradalo je ili nestalo 73.318 osoba, ali su međunarodne procene da je žrtava ukupno bilo 87 hiljada. Žene su bile najbrojnije žrtve i stradale su zbog strogog lokalnog običaja „*pardah*“ po kome je ženama kretanje striktno ograničeno na domove, gde je većina njih i poginula iz straha da prekrše zabranu kretanja u javnom prostoru. U mestima gde zahtevi purde nisu bili toliko strogi, žene su uspele da se bekstvom iz kuća spasu od zatrpavanja.

Pogrešan je naravno i naivan feministički pristup da su kod cunamija 2004. muškarci iskoristili svoju fizičku nadmoć i resurse pa su sebično pobegli spasavajuće se, a ostavljajući žene, decu i starije članove svojih porodica nezbrinute. Anegdotalno zvuči i vrlo je površan i pogrešan, pristup nekih feminističkih stručnjakinja iz Srbije, da su žene tada stradale više, jer je, za razliku od muškaraca njih mnogo manje znalo da pliva (kao da se bilo ko ikada spasao od cunamija plivanjem). Suština povećane ženske ranjivosti u katastrofama je mnogo kompleksnija i radi se o celokupnom, rodno determinisanom životnom stilu i rodni režimima pogođenih zajednica. Međunarodne agencije za humanitarnu pomoć, naime navele su tada podatak da je žena žrtava cunamija bilo četiri puta više od muškaraca zbog društvenih običaja koji ženama onemogućuju mobilnost bez muškaraca, i donošenje samostalnih odluka za sebe, svoje porodice i zajednice (Parker-Hamilton & Halvorson, 2007: 296-301).

Konkretno, kada je opasnost od cunamija 2004. počela većina muškaraca su bili na svojim tradicionalnim radnim mestima, tj. ribarskim brodićima na moru, gde su radio vezom bili obavešteni da se zbog jakog nevremena što pre sklone u najbliže luke i ne vraćaju se u svoja sela, što su oni i

učinili, verujući da iste informacije imaju i njihove porodice kod kuće i da će se vlasti pobrinuti za njihovu evakuaciju. Dotle su žene kod njihovih kuća bile totalno neobaveštene o opasnosti, jer tada nije postojao nikakav ni opšti ni medijski sistem obaveštavanja. Kuće, za razliku od ribarskih brodova nisu opremljene radio stanicama na kojima su se tada jedino emitovale upozorenja na dolazeći cunami. Pored toga, običaji nisu tolerisali ženama da se kreću same u javnom prostoru, bez pratnje muških članova porodice. Takođe, žene nisu tokom života imale mogućnosti, niti se od njih očekivalo, da donose važne odluke za sebe i svoje porodice, kao što bi bilo hitno napuštanje kuća. Vozila koja su posedovale porodice, automobile i kamione, kojima su se retke porodice sa muškim članovima spasle, većina žena nije znala da vozi. Za kuću ih je vezivala i briga za decu, stare i bolesne članove porodica. I tako su one ostale da čekaju na obalama muške glave porodica da se vrate i donesu odluku da li da se svi zajedno porodično sklone od dolazećeg nevremena, čije dimenzije nisu mogle tada da znaju, da zatim oni sednu za volane porodičnih vozila i ako treba, odvezu se zajedno u bezbednije predele. Kada je cunami talas postao vidljiv i opasnost vidljivo ogromna, više nije bilo šanse da se bilo ko bežanjem, a još manje plivanjem, spase, pa su zato tada u toliko disproporcionalnom broju stradale žene.

HJOGO OKVIR ZA DELOVANJE 2005-2015

Povećano uvažavanje potrebe da se smanjenje rizika od katastrofa integriše u razvojne politike i aktivnosti formalizovano je neposredno posle cunamija 2004., već u januaru 2005. godine usvajanjem *Hjogo okvira za delovanje 2005-2015: Razvoj otpornosti nacija i zajednica na katastrofe (HFA)* na Svetskoj konferenciji o smanjenju rizika od katastrofa.²⁶⁹ Hjogo okvir pruža osnovu za kreiranje i sprovođenje konkretnih inicijativa uzimajući u obzir složenost smanjenja rizika od katastrofa, kao i raznovrsne i mnogobrojne aktere potrebne za njegovu realizaciju. On definiše osnovne pojmove smanjenja rizika od katastrofa i postavlja zadatke zainteresovanim stranama sa ciljem ostvarenja očekivanog ishoda: značajno smanjenje gubitaka prouzrokovanih katastrofama, kako u vidu ljudskih žrtava, tako i u vidu društvenih i ekonomskih šteta i degradacije životne sredine, na nacionalnom, i na nivou lokalne zajednice do 2015. godine (Zimmermann, 2015).²⁷⁰ Posebno su istaknute teme koje prožimaju sve strateške ciljeve i svih pet oblasti za delovanje: pristup koji uzima u razmatranje više istovremenih opasnosti, rodna ravnopravnost i kulturna raznolikost, učešće lokalnih zajednica i volontera, podizanje kapaciteta i transfer tehnologija.

Rodno senzitivni pristup u oblasti smanjivanja rizika od katastrofe zasniva se na uočavanju i razumevanju da su žene i muškarci deo društva u kojem nivo rodne ravnopravnosti mora da bude viši jer dosadašnji rodni režimi posebno u Aziji, imaju značajne posledice za povećanu žensku ranjivost od katastrofa. Neophodne promene treba da obuhvate učešće žena u planiranju, odlučivanju i realizaciji mera smanjenja rizika od katastrofa jer samo njihova uloga ravnopravnih akterki može da poveća i otpornost ne samo žena već i celih zajednica na rizike od katastrofa.

KATASTROFE I RODNO ZASNOVANO NASILJE

Uragan Katrina koji je 2005. pogodio Nju Orleans, bio je najsmrtonosniji i najrazorniji atlantski ciklon. Najmanje 1833 osoba je izgubilo živote od prvog udara i kasnije nastupele poplave (Knabb et al., 2005). Konačno je Katrina skrenula pažnju svetske javnosti na činjenicu da se posle katastrofa dešava veliki porast nasilja nad preživelim ženama, posebno onim koje su izgubile svoje domove i koje borave u prenaseljem skloništima. Tinejdžerke, devojke i devojčice bez staranja odraslih bile su izložene posebno visokom riziku (Women's Justice Centar, 2010). Kao što je azijski cunami 2004. skrenuo pažnju svetske javnosti na disproporcionalnost stradanja žena u katastrofama, tako je Katrina već sledeće, 2005. skrenula pažnju na povećanje pojave rodno zasnovanog nasilja kao redovne prateće pojave katastrofa. Uočeno je i od tada i dokumentovano da su mnoge sredine nakon katastrofe okarakterisane pogoršanjem tradicionalnih rodnih uloga, diskriminatornih normi, nasiljem nad ženama i devojčicama i jačanjem drugih društvenih nejednakosti (Le Masson et al., 2016).

---

²⁶⁹ Hjogo okvir uvojilo je 168 zemalja i multilateralnih institucija, uključujući i Srbiju.

²⁷⁰ U periodu između 2002. i 2011. godine zabeleženo je 4130 katastrofa prouzrokovanih prirodnim nepogodama, u kojima je 1.1 milion ljudi poginulo, 2.7 milijardi ljudi je bilo ugroženo, a ukupna šteta se procenjuje na 1.3 biliona američkih dolara.

Nasilje u porodici i seksualno nasilje (napad, seksualno zlostavljanje i eksploatacija) povećavaju se (čak i za vreme) a najčešće odmah nakon katastrofa. Kriminal svih vrsta (pljačke nečuvane imovine, razbojništva, vandalizam, obračuni bandi, ubistva, osvete i sl) uključujući i rodno zasnovano nasilje, obično procveta u atmosferi nekažnjivosti. Poznati su npr. podaci da je rodno zasnovano nasilje poraslo čak i tokom visoko smrtonosne epidemije ebole,²⁷¹ uključujući seksualno nasilje i silovanje, transakcioni seks²⁷² i nasilje u porodici. Još gore je što se to nasilje dešavalo najčešće deci koja zbog epidemije više nisu pohađala školsku nastavu, u situaciji smrti njihovih roditelja, socijalnoj izolaciji i osiromašenju. Smrt roditelja i zatvaranje škola značilo je da više nije bilo sigurnih mesta na koja bi mogla da borave. Tako su npr. u Liberiji, vlasti izvestile da je od januara do novembra 2014. godine najčešći oblik rodno zasnovanog nasilja bio upravo silovanje dece (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 2015a).

A u sredinama gde su nivoi rodno zasnovanog nasilja već od ranije vrlo visoki, ili društvena reakcija neadekvatna, teško je bilo utvrditi da li je nasilje povećano samo kao rezultat katastrofe. U nekim društvima, npr. učinioci seksualnog nasilja nisu pozivani na odgovornost za svoje zločine (ni u običnim situacijama a kamoli tokom katastrofa). Prijavljivanje takvih krivičnih dela u tim sredinama nisu shvatana ozbiljno, zakonske procedure su obično predugo trajale, standardi dokazivanja su bili previše zahtevni, i samo prijavljivanje takvih zločina i njihove žrtve bilo je izloženo stigmatu koja u takvim društvima uobičajeno pogađa žrtve, ali ne i počinioc seksualnog nasilja (Karama, 2018).

Mehanizmi prijavljivanja i sprovođenja zakona kao i službe za preživele osobe - žrtve rodno zasnovanog nasilja su često prekinute katastrofama. Ovo takođe otežava prikupljanje podataka o rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja u katastrofama. Evakuacija i raseljavanje može povećati izbijanje rodno zasnovanog nasilja, kako u prvim, privremenim skloništim, tako i onim sa dugotrajnim boravkom, kada se raseljavanje produži. Katastrofe izazivaju osiromašenje, što može nagnati ljude da usvoje negativne strategije preživljavanja, uključujući nasilno otimanje vode, lekova, životnih namirnica i drugih vitalno potrebnih potrepština, kao i nasilni i transakcioni seks (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 2015b).

Osoblje humanitarnih organizacija koji prvo reaguje na katastrofe obično nije službeno informisano da bi se rodno-zasnovano nasilje moglo povećati nakon katastrofa, pa ne znaju imaju li mandat ili ne, da se i time bave, niti se pripremaju za specifično reagovanje na te pojave. Oni deluju kako bi sprečili i smanjili rizik od katastrofa i nisu sigurni da li se taj zadatak odnosi na smanjivanje rizika koji predstavlja rodno zasnovano nasilje. Nedostatak podataka o rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja posle katastrofa doprinosi njihovim dilemama. Posebno je potrebno da humanitarci imaju svest i prepoznaju važnu ulogu koju bezbedna distribucija osnovnih životnih namirnica i organizovanje bezbednosti smeštaja može igrati u sprečavanju nasilja nad ženama u periodima neposredno posle katastrofa. Još veći je problem ako pod utiskom “nekažnjivosti” osoblje humanitarnih organizacija takođe vrše dela rodno zasnovanog nasilja na ženama lokalnog stanovništva pogođenog katastrofama.

Neophodno je zato u slučaju svake katastrofe smatrati da se rodno zasnovano nasilje povećava nakon njenog izbijanja. Potrebno je uzimati tu pretpostavku u obzir da se rodno zasnovano nasilje dešava, čak i ako nisu dostupni pouzdani podaci i osigurati da se bezbednost žena i dece uzimaju u obzir u svim pripremama i planiranju mera vezanih za katastrofe. Potrebno je sprovesti procenu rizika verovatnoće rodno zasnovanog nasilja zasnovanu na prevalenci pre katastrofe, prikupiti informacije o razvijanju partnerstava sa ženskim organizacijama koje doprinose otpornosti na katastrofe, identifikovati psihosocijalnu podršku koja bi mogla biti mobilisana pri katastrofi.

Mnoge države imaju nacionalne politike o smanjenju rizika od katastrofa i nacionalno zakonodavstvo o rodnoj ravnopravnosti, ali samo njih nekoliko ima specifične odredbe o nekim rodnim aspektima u svojim nacionalnim planovima i politikama suzbijanja posledica katastrofa, pa ni ti planovi u vezi sa katastrofom uglavnom nemaju uključene mere za sprečavanje i sankcionisanje rodno zasnovanog nasilja.

---

²⁷¹ Epidemija ebole je prvo započela u februaru 2014. u Gvineji, a zatim se proširila na Liberiju i Sijera Leone.

²⁷² Transakcioni seks: seksualne usluge u zamenu za novac, poklone, hranu i vodu. Transakcioni seks se povećao, delom izazvan i gubitkom sredstava za život i siromaštvom.

Zato je potrebno istraživati i prikupljati dokaze o rodno zasnovanom nasilju u katastrofama; koristiti ih za informisanje formiranja politika. S tim u vezi neophodno je razmotriti načine za jačanje lokalnih kapaciteta; obezbediti da su politike vezane za seksualnu eksploataciju i zlostavljanje shvaćene i primenjene od strane osoblja i volontera/ki; uključiti zajednice u napore da spreči i odgovori na rodno zasnovano nasilje.

Participativni mehanizmi mogu uključiti zajednice u dugoročno planiranje, smanjiti rizik od rodno zasnovanog nasilja i ojačati odgovore na njega kada se dogodi; razviti lokalno-odgovarajuće procese kako bi se osiguralo da žene, deca i muškarci mogu prijaviti rodno-zasnovano nasilje na poverljiv način i na vreme. Nacionalne vlasti, i posebno policija, treba da obezbede da se informacije o rodno-zasnovanom nasilju sistematično prikupljaju pre i tokom katastrofa.

INKLUZIVNOST IZGRADNJE OTPORNOSTI

Inicijative za izgradnju otpornosti mogu podsticati društveno osnaživanje i smanjenje rodno zasnovanog nasilja ako se pristupi sa rodno osetljivim pristupom. Zauzvrat, strategije za odgovor na rodno zasnovano nasilje mogu povećati i posebnu otpornost ranjivih grupa i opštu otpornost zajednica. Ali ako su rodno slepe, takve inicijative za izgradnju transformativne otpornosti mogle bi takođe sa svoje strane dodatno pogoršati siromaštvo i rodne nejednakosti, putem prihvatanja kao “normalnih” rodni ograničenja, stereotipa i tolerisanja rodno zasnovanog nasilja. Rodno transformativni pristup omogućava ženama i muškarcima da preuzmu nove uloge i odgovornosti na sopstvenu i dobrobit svojih zajednica. Strategije za izgradnju otpornosti treba da menjaju tradicionalne odnose moći, jačanje ličnog znanja i samopouzdanja žena ali i među marginalizovanim ženama, kao i rešavanje problema rodno zasnovanog nasilja.²⁷³

Dok odgovori u vanrednim situacijama koji se fokusiraju na zaštitu mogu podržati one koji/e su u najvećem riziku od nasilja, perspektiva otpornosti pruža složeniji, višeslojni i višestruki pristup koji ima potencijal (i treba) da se suoči sa osnovnim uzrocima rodno zasnovanog nasilja i ranjivosti rizika od katastrofe. Transformativni pristup otpornosti zahteva poklanjanje ravnopravne pažnje prevenciji i sankcionisanju rodno zasnovanom nasilju na nivou domaćinstva i zajednice, kao i na društvene i institucionalne mere koje treba da smanjuju rizik od tog i drugih oblika nasilja.

Posledično, politike, instrumenti, mehanizmi i sredstva upotrebljena za reagovanje na katastrofe i klimatske promene ne smeju biti neutralni u odnosu na rod, i ne treba da se formulišu i primenjuju bez sagledavanja specifičnih rodni razlika. Posledice pretpostavke da je rizik od katastrofa rodno neutralan su: pogrešna identifikacija i procena rizika, zanemarivanje ili umanjivanje rizika od rodno zasnovanog nasilja, neadekvatno koncipirana reakcija u politikama, pravljenju prioriteta i finansiranju rizika na nacionalnom i nivou zajednice. Početni momenat u smanjivanju rizika od katastrofa, i za promovisanje kulture otpornosti na katastrofe, leži u poznavanju opasnosti kako fizičkih, društvenih, privrednih i ambijentalnih ranjivosti od katastrofa sa kojima se većina društava suočava. Treba pri tom imati uvek u vidu da katastrofe ne diskriminišu, ali ljudi to čine kada držeći se tradicionalnih rodni predrasuda i stereotipa, diskriminišu žene i ne preduzimaju neophodne mere zaštite od rodno zasnovanog nasilja (United Nations Office for Disaster Reduction, 2009).

Rodno inkluzivni, nediskriminativni pristup smanjivanju rizika od katastrofa može postići dobitni rezultat za porodice i zajednice jer žene, ako su im pružene jednake mogućnosti, mogu vršiti multiplikovane funkcije valjano – kao učesnice svih procesa izgradnje kulture bezbednosti, ali i liderke u domenu smanjivanja rizika od katastrofa. Vrlo je važno da se žena, za početak, ne vidi uvek i samo kao bespomoćna žrtva, već da u celom procesu smanjenja rizika od katastrofa može i mora da ima aktivnu ulogu, i za vreme i posle katastrofa. Postoji čitav spektar poslova, različiti timovi i u njima različita zaduženja, pa ne bi trebalo da se ograničava pristup ni jednom poslu svakome ko je stručan, obučen i sprema da se time bavi (Institute Asian Disaster Preparedness Center, 2008). Jedna od lekcija ranijih katastrofa koja se uvek navodi u kontekstu rodni aspekata i procesa smanjenja

---

²⁷³ Još jedan primer u kome se radom na otpornosti može unaprediti rodna ravnopravnost je obnova stambenog prostora koji se zajednički vodi na ime oba partnera i naporu rekonstrukcije koji izbegavaju ponovnu izgradnju materijalne infrastruktura koje reprodukuju obrasce nejednakosti.

rizika od katastrofa je da je veoma važno da se konsultuju stručne žene kada se planiraju intervencije oporavka (United Nations Office for Disaster Reduction, 2007a).

Zbog svega navedenog, zakoni, politike i prakse treba da uzmu u obzir činjenicu da, usled različitih ekonomskih, socijalnih, reproduktivnih i političkih uloga muškaraca i žena, oni imaju i različite kapacitete i potrebe u odgovoru na uticaje katastrofa i klimatskih promena. Evidentno je iz dosadašnjih praksi da, preuzimajući višestruke uloge u ime svojih zajednica, žene bivaju osnažene ne samo da bi ojačale kapacitete zajednice da se nosi sa katastrofama, već i da bi izgradile aktivno, inkluzivno građansko društvo koje se bavi razvojnim prioritetima, koji su neodvojivo vezani za smanjivanje rodno zasnovane ranjivosti (United Nations Office for Disaster Reduction, 2011). Pri tome otpornost na katastrofe, razvoj zajednice i osnaživanje žena predstavljaju elemente jedinstvenih a ne odvojenih napora (United Nations Office for Disasters Reduction, 2007b).

POST- HJOGO SENDAI OKVIR ZA SMANJENJE RIZIKA OD KATASTROFA

Japan je svetski vodeći model smanjenja rizika od katastrofa - ali čak i u ovoj dobro organizovanoj zemlji smrtonosna kombinacija višestrukih opasnosti je imala za posledice ogromne katastrofalne dimenzije. Zato je Japan takođe i vodeći inicijator globalnih strategija za smanjenje rizika od katastrofa, od Jokohama strategije 1994 (Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World, 1994), preko Hjogo okvira 2005 - 2015. do Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa 2015-2030. (United Nations Office for Disaster Reduction, 2015). Oporavak od „trostrukih“ katastrofa koje su pogodile Japan, razornog zemljotresa, cunamija i nuklearne katastrofe u Fukušimi (2011) predstavljaju lekcije o hitnosti smanjivanja rizika od katastrofi i impreativnoj inkuzivnosti tog procesa. Štete nastale od ovih katastrofa bile su prevelike i za jednu od ekonomski najrazvijenih zemalja sveta. Nije teško pretpostaviti koliko je opasnija situacija na mestima gde su ljudi siromašni i žive u krhkim domovima sa nedovoljnom količinom vode i zdravstvenih usluga. Rizici jesu veći u siromašnim zemljama i za siromašne ljude - ali strategije su ista. Svuda na zemlji rizik se smanjuje identifikovanjem i adekvatnim odgovorom na faktore koji podstiču rizike (UNISDR, 2013).

Sendai okvir je međunarodni UN instrument - naslednik Hjogo okvira za akciju (HFA) 2005-2015: izgradnja otpornosti nacija i zajednica na katastrofe. HFA je zamišljen da donese dodatni podsticaj globalnom radu u okviru Međunarodnog okvira za akciju za Međunarodnu dekadu za smanjenje prirodnih katastrofa iz 1989. godine i Jokohama strategiju za sigurniji svet: Smernice za prevenciju, pripremu i ublažavanje prirodnih nepogoda i njen plan akcije, usvojene 1994. i Međunarodne strategije za smanjenje katastrofa iz 1999. godine.

Sendai okvir je izgrađen na elementima koji obezbeđuju kontinuitet sa radom koji su dale države i druge zainteresovane strane u okviru HFA i uvodi niz inovacija kako je zatraženo tokom konsultacija i pregovora. Mnogi komentatori su identifikovali najznačajnije pomake kao snažan akcenat na upravljanje rizikom od katastrofa u poređenju sa upravljanjem katastrofama, definiciju sedam globalnih ciljeva, smanjenje rizika od katastrofa kao očekivani ishod, cilj koji se fokusirao na sprečavanje novih rizika, smanjenje postojećeg rizika i jačanje elastičnosti, kao i set vodećih principa, uključujući primarnu odgovornost država za sprečavanje i smanjenje rizika od katastrofa, inkluzivni angažman svih delova društava i svih državnih institucija. Pored toga, opseg smanjenja rizika od katastrofa značajno je proširen kako bi se fokusirao na prirodne i opasnosti izazvane ljudskim faktorom kao i srodne ekološke, tehnološke i biološke opasnosti i rizike, tako da se zdravstvena otpornost snažno promoviše u celom dokumentu. Kao primer inkluzivnosti Sendai pristupa ističe se njegov Prioritet 4, Poboljšanje spremnosti za katastrofe radi efektivne neposredne reakcije na katastrofe Inkluzivnost nalaže potrebu osnaživanja žena i osoba sa invaliditetom da vode javne poslove a unapređenje rodno ravnopravnog i univerzalno dostupnog reagovanja, oporavka, rehabilitacije i rekonstrukcije koje su od ključnog značaja.

TRANSFORMATIVNA OTPORNOST

Transformativna otpornost (Le Masson et al., 2016) društva pogođenog katastrofom je kapacitet otpornosti koji je nastao transformisanjem, promenama tradicionalne strukture društva, do kojih dolazi radije nego da se održavaju i ponavljaju uslovi koji su doveli do njegove ranjivosti na rizike od katastrofe. Cilj otpornosti je poboljšati ranije postojeće stanje, a ne održavati *status quo*.

Stoga, ako se nasilje nad ženama i devojkama pogorša nakon katastrofe, mora se reagovati na zloupotrebu moći nasilnika u ambijentu te zajednice i društveni odnosi se moraju transformisati. Perspektiva transformativne otpornosti je da postane instrument u ime oporavka (Weir, 2016). U tom procesu, transformativna otpornost znači neprihvatanje kulturnog relativizma kao izgovora za ignorisanje socijalne nepravde. A rodno-zasnovano nasilje ne samo da je nepravda i ne samo da krši integritet ljudi i ljudska prava i dugoročno traumatizuje preživjele, već i podriva opštu otpornost pojedinaca i šire društvene zajednice, što otežava oporavak i obnovu.

Neki površni razvojni programi doduše, mogu pokušati da vrte žene zajednica koje su doživele rodno zasnovano nasilje, na njihove tradicionalne uloge bez procene implikacija takvog repliciranja prethodnih odnosa. Slično tome, ako programi otpornosti ignorišu rodne aspekte normi i pojavu nasilja nad ženama i devojkama, i ako su učinioci rodno zasnovanog nasilja podržani da nastave takve svoje uloge i aktivnosti koje su imali pre katastrofe, male su šanse da se promeni neravnoteženi odnos moći i spreči da katastrofe dalje podstiču porast rodno zasnovanog nasilja u pogođenim sredinama.

Dosadašnje katastrofe su pokazale da se faze oporavka, rehabilitacije i rekonstrukcije, moraju pripremiti pre katastrofe, uključujući integraciju smanjenja rizika od katastrofa u razvojne mere, čineći nacije i zajednice otpornim na katastrofe. Ranjivost žena u katastrofama je prouzrokovana vanrednom situacijom izazvanom prirodnim nepogodama, pratećim porastom rodno zasnovanog nasilja i različitim vrstama kriminala, ali i postojećom rodnom nejednakošću u društvenim odnosima. Posledično, politike, instrumenti, mehanizmi i sredstva upotrebljena u odgovoru na katastrofe ne mogu biti neutralni u odnosu na rod, i ne treba da se formulišu i implementiraju bez sagledavanja specifičnih rodni razlika.

Zato oporavak predstavlja mnogo više od prostog povratka na stanje pre događaja. Oporavku se mora pristupiti na ciklični način preduzimanja akcije za jačanje otpornosti, i posle već nastupelih i pre budućih katastrofa - umesto linearnog pristupa koji ograničava akciju oporavka samo na reakciju posle katastrofe tj. na neposredno reagovanje na njene posledice, kao odgovor na događaj koji se već desio. Kada je završeno spasavanje života i saniranje najvećih šteta, zajednice se suočavaju sa dugim procesom postepenog povratka svega onoga što je izgubljeno. Taj oporavak treba da predstavlja kombinaciju nastojanja zajednice da se jednostavno vrati što brže u normalu i dugoročnog cilja smanjenja budućih rizika i ranjivosti. To je ujedno prilika ne samo za smanjenje rizika od istih ili sličnih opasnih događaja, već i od drugih opasnosti i uslova koji nisu imale nikakav uticaj na konkretni katastrofalni događaj, ali koji mogu da ugrožavaju tu zajednicu od potencijalnih budućih katastrofa.

Možda paradoksalno ali katastrofe nisu samo momenti ženskog stradanja već su i prilika za osnaživanje žena (Oxfam-GB, 2011). Vanredne situacije ujedno su i prilika da se ženska uloga i status u zajednici promene, a naročito u periodu obnove i rekonstrukcije. Kao što se seizmički nebezbedni objekti posle zemljotresa više ne grade na tom trustom terenu, već seizmički otporni objekti, sa ciljem da se štete ne bi ponovile, tako i rodni odnosi posle katastrofa treba da se obnavljaju i menjaju sa ciljem postizanja veće rodne ravnopravnosti.

NEDAVNE KATASTROFE I AKTUELNA PREDVIĐANJA NOVIH KATASTROFA

Sredinom juna 2016. godine jake kiše su pogodile Kinu. Posebno su stradale oblasti uz reke Jangce i Huai. Kiše su izazvale poplave u kojima je život izgubilo preko 300 ljudi, dok je 32 miliona ljudi u 26 provincija bilo pogođeno tim nezapamćenim polavama. Uništeno je preko 300.000 hektara obradivog zemljišta, dok je šteta procenjena na 22. milijarde dolara. Avgusta 2016. godine Severna Koreja pretrpela je veliku štetu, posebno u ljudskim žrtvama, kada je usled tajfuna „Lionrock“ došlo do poplava. Izlivanje velikih reka dovelo je do teških posledica. Skoro 600 mrtvih, uz 100.000 ljudi koji su nakon ove nepogode ostali bez domova, rezultat je ove kataklizmične nepogode. Koliko god se razlikovali po rasi, mentalitetu i ideologiji, u nesreći svi smo isti (AP Fonet, 2017).

I prošla, 2017. godina bila je smrtonosna i razarajuća. Požari u Americi, vulkani u Indoneziji, klizišta i uragani širom sveta. Prirodne katastrofe odnele su živote, domove i dovele do dugotrajnog nestanaka struje i vode. Sva tri uragana četvrte kategorije koja su 2017. pogodila SAD i njene teritorije naišla su u periodu od 45 dana (Glas Amerike, 2018). Uragan Marija potpuno je razorio Portoriko, a svih 3,5 miliona ljudi, koliko živi na ovom ostrvu, ostalo je bez struje (Reuter, 2017).

Vulkanske erupcije u Indoneziji na Baliu u novembru i Sumatri u decembru primorale su desetine hiljada ljudi na evakuaciju i poremetile aviosabračaj. U decembru na Filipinima tropska oluja Tembin odnela je najmanjnje 120 života, dok se 160 osoba i dalje vodi kao nestalo. Šest većih požara zahvatili su Kaliforniju, u rekordnom vremenu. Hiljade vatrogasaca borilo se sa plamenom koji je sagoreo više od dva miliona hektara zemlje. Više od 40 ljudi je poginulo, a najmanje 9000 objekata je uništeno.

Predviđanja su i dalje više nego upozoravajuća. Godišnje 14 miliona ljudi postanu beskućnici, a prognozira se dalji nastavak rasta beskućništva u zemljama koje su najsklonije prirodnim katastrofama, ako se ne postigne značajan napredak u upravljanju rizikom od katastrofe. Osam od deset zemalja s najvišim nivoom godišnjeg raseljavanja ili mogućim rizikom od budućeg raseljavanja i gubitka doma nalazi se u južnoj i jugoistočnoj Aziji – Indija (2,3 miliona), Kina (1,3 miliona), Bangladeš (1,2 miliona), Vijetnam (milion), Filipini (720.000), Mijanmar (570.000), Pakistan (460.000), Indonezija (380.000), Rusija (250.000) i SAD (230.000) (Al Jazeera Balkans, 2017).

Naučnici su na osnovu geografskih podataka i uzoraka verovatnosti upozorili da se u 2018. godini može očekivati dvostruko više zemljotresa nego u prethodnoj, 2017 godini. Naime, već četiri zemljotresa magnitude 7 ili više prema Rihterovoj skali pogodili su zemlju prva tri meseca ove godine. Potres magnitude 7,9 potresao je u januaru obalu Aljaske. U Hondurasu je zabeležen potres jačine 7,6 stepeni po Rihteru, dok je u Peruu jačina ovogodišnjeg zemljotresa iznosila 7,1. Potres snage 7,2 stepena pogodio je Meksiko. Ovi zemljotresi ostavili su iza sebe brojne žrtve (Smajlović, 2018). Sve navedeno ukazuje da vreme velikih katastrofa ne da nije prošlo, nego tek dolazi, intenzivirano klimatskim promenama.

ZAKLJUČAK

Kao i prethodne katastrofe i ove nedavne, kao i sumorne prognoze nastavka i umnožavanja ljudskih patnji i nesreća uzrokovanim katastrofama, ozbiljno upozoravaju da su inkluzivni programi jačanja bezbednosti i planiranje oporavka i rekonstrukcije više nego neophodni. Štaviše, možda jedina šansa za smanjenje posledica katastrofa. A da bi bili uspešni, takvi programi oporavka i rekonstrukcije zahtevaju visok stepen političke volje i jake institucionalne okvire, koji pružaju veće mogućnosti za promovisanje smanjenja rizika i izgradnju otpornosti, kao i veću šansu za oporavak i rekonstrukciju koja će biti sprovedena na efikasan način koji izbegava negativne posledice. Efikasan oporavak i rekonstrukcija su sada prepoznati i kao imperativ za održivi razvoj.

Potencijalni doprinos koji žene mogu da imaju u smanjivanju rizika od katastrofa je još uvek zanemaren, iako su žene sposobne da se racionalno suoče sa bilo kojom vanrednom situacijom i da su, istorijski gledano, uspešno preuzimale odgovornost za vođenje brige o porodici kada su njihovi muški članovi učestvovali u ratovima ili gubili živote. Postoji čitav spektar poslova, različiti timovi i u njima različita zaduženja, pa ne bi trebalo da se ograničava pristup ni jednom poslu bilo kojoj stručnoj, obučnoj ženi, spremoj da se time bavi (Institute Asian Disaster Preparedness Center, 2008). Jedna od lekcija ranijih katastrofa koja se uvek navodi u kontekstu rodni aspekata i smanjenja rizika od katastrofa je da je veoma važno da se konsultuju stručne žene kada se planiraju intervencije oporavka (United Nations Office for Disaster Reduction, 2007c).

Rodno inkluzivni, nediskriminativni pristup smanjivanju rizika od katastrofa može postići dobitni rezultat za porodice i zajednice jer žene, ako su im pružene jednake mogućnosti, mogu vršiti multiplikovane funkcije valjano – kao učesnice svih procesa izgradnje kulture bezbednosti, ali i liderke u domenu smanjivanja rizika od katastrofa. Vrlo je važno da se žena ne vidi uvek kao žrtva, već da u celom procesu smanjenja rizika od katastrofa ima aktivnu ulogu, i pre, i za vreme i posle katastrofa.

Takođe je vrlo važno napomenuti da uočavanje neophodnosti unošenja rodni aspekata u procese smanjenja rizika od katastrofa otvara prostor za razmatranje posebnih ranjivosti i specifičnih doprinosa nekih drugih ranjivih grupa ako bi bili adekvatno uključeni. Radi se o npr. starijim licima, osobama sa invaliditetom, nacionalnim i religijskim manjinama, onima koji žive ispod linije siromaštva, posebno u nebezbednim uslovima i oblastima i drugim marginalizovanim i socijalno ugroženim kategorijama stanovništva. Njihovo organizovano učešće i njihovi mogući doprinosi i aktivnosti u vanrednim situacijama upotpunjuju diversifikovani mozaik inkluzivne bezbednosti.

LITERATURA

1. Al Jazeera Balkans. (2017). *Prirodne katastrofe: Godišnje 14 miliona ljudi postanu beskućnici*. Agencije. 13 oktobar. Preuzeto 3. aprila 2018., sa <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/prirodne-katastrofe-godisnje-14-miliona-ljudi-postanu-beskućnici>.
2. AP, Fonet. (2017). Ne ponovila se godina koja je za nama: Najveće prirodne katastrofe u 2016. godini, *Espresso*, 1. januar. Preuzeto 17. aprila 2018., sa <https://www.espresso.rs/svet/planeta/104249/ne-ponovila-se-godina-koja-je-za-nama-najvece-prirodne-katastrofe-u-2016-godini-foto/strana/sve>.
3. Begum, R. (1993). Women in environmental disasters: the 1991 cyclone in Bangladesh *Focus on Gender*. 1 (1): 34-39.
4. British Red Cross. Bangladesh preparing women for disasters. (2017). Preuzeto 12. marta 2018., sa <http://www.redcross.org.uk/What-we-do/Preparing-for-disasters/Bangladesh-preparing-women-for-disasters>.
5. Glas Amerike. (2018). Najveće prirodne katastrofe u 2017. godini. *Glas Amerike*, 3 januar. Preuzeto 7. Aprila 2018., sa <https://www.glasamerike.net/a/prirodne-katastrofe-u-2017-godini/4191041.html>.
6. Institute Asian Disaster Preparedness Center. (2008). *Integrating Gender into Community Based Disaster Risk management: Training Manual*. Quezon City Dillman: DBDRM Training and Learning Circle Philippines.
7. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. (2015). *Unseen, unheard: Gender-based violence in disaster*. Geneva: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Preuzeto 8. aprila 2018., sa http://www.ifrc.org/Global/Documents/Secretariat/201511/1297700_GBV_in_Disasters_EN_LR2.pdf.
8. Jungehuelsig, J. (2012). *Gender Relations and Women's Vulnerability to Climate Change, in Climate Change*. Heinrich Boell Stiftung. Preuzeto 10. Aprila 2018., sa <http://www.boell.de/downloads/2012-04-gender-climate-change-tabasco.pdf>.
9. Karama. (2018). How Can Women's Communities Be Resilient Against Extremism? *Karama*, February 28. Preuzeto 4. aprila 2018., sa <http://www.el-karama.org/news/can-communities-resilient-extremism>.
10. Knabb, R. D., Rhome, R. J. and Brown, P. D. (2005). *Tropical Cyclone Report*. National Hurricane Center. Hurricane Katrina. United States National Oceanic and Atmospheric Administration's National Weather Service.
11. Le Masson, V., Sheri, L., Budimir, M. and Selih-Podboj, J. (2016). *Disasters and violence against women and girls. Can disasters shake social norms and power relations?* London: Overseas Development Institute. Preuzeto 12. Aprila 2018., sa <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11113.pdf>.
12. Making Disaster Risk Reduction Gender - Sensitive. Policy and Practical Guidelines. (2009). Published by: UNISDR, UNDP and IU. 10-16. Preuzeto 9. Aprila 2018., sa https://www.unisdr.org/files/9922_MakingDisasterRiskReductionGenderSe.pdf.
13. Making Disaster Risk Reduction Gender - Sensitive. Policy and Practical Guidelines. (2009). Published by: UNISDR, UNDP and IU. 38. Preuzeto 9. Aprila 2018., sa https://www.unisdr.org/files/9922_MakingDisasterRiskReductionGenderSe.pdf.
14. Network for Information, Response and Preparedness Activities on Disaster, NIRAPAD. (2015). Disaster Affected People's reflections on humanitarian assistance in Bangladesh. Preuzeto 8. Aprila 2018., sa <https://reliefweb.int/report/bangladesh/cyclone-sidr-bangladesh>.
15. Oxfam-GB. (2011). *Handbook: Women Leadership in Disaster Risk Management*. Dhaka-Bangladesh: Oxfam GB. Preuzeto 3. aprila 2018., sa https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Full_Report_876.pdf.
16. Parker -Hamilton, J. and Halvorson, S. (2007). The 2005 Kashmir Earthquake: A Perspective on Women's Experiences. *Mountain Research and Development*. 27 (4). 296–301.
17. Reuter/ Rawlins, C. G. (2017). Uragan Marija razorio Portoriko! Svi stanovnici bez struje, očajni: život ovde više ne postoji, *Reuter, Espresso*, 21. septembar. Preuzeto 13. aprila 2018.,

- sa <https://www.espreso.rs/svet/planeta/183919/uragan-marija-razorio-portoriko-svi-stanovnici-bez-struje-ocajni-zivot-ovde-vise-ne-postoji-video>.
18. Smajilović, F. (2018). Interaktivno: Zemlji prijete dvostruko više zemljotresa u 2018. godini. *Al Jazeera Balkans*. 18. februar. Preuzeto 13. aprila 2018., sa <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/interaktivno-zemlji-prijeti-dvostruko-vise-zemljotresa-u-2018>.
  19. United Nations Development Programme UNDP. (2010). Bangladesh - Rebuilding Cyclone Sidr Victims. Preuzeto 7. aprila 2018., sa <http://www.youtube.com/watch?v=QJjACB5k0Vk>.
  20. United Nations Office for Disaster Reduction. (2007). *Gender Perspective: Working Together for Disaster Risk Reduction. Good Practices and Lessons Learned*. Geneva: UN ISDR. Preuzeto 12. aprila 2018., sa <https://www.unisdr.org/we/inform/publications/547>.
  21. United Nations Office for Disaster Reduction. (2009). *Publication UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction*. The report was adopted by the United Nations General Assembly on February 2nd, 2017. Preuzeto 10. aprila 2018., sa <https://www.unisdr.org/we/inform/terminology>.
  22. United Nations Office for Disaster Reduction. (2011). *Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the resilience of nations and communities to disaster. Mid-term Review 2010-2011*. Geneva: UN ISDR. Preuzeto 10. aprila 2018., sa <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>.
  23. United Nations Office for Disaster Reduction. (2013). Invest today for a safer tomorrow. Resilient People – Resilient Planet. *Proceedings Fourth session of the global platform for disaster risk reduction*. Geneva: 19-23 May. Preuzeto 13. aprila 2018., sa https://www.preventionweb.net/files/34330_proceedingsenversionfinaleupdatecou.pdf.
  24. United Nations Office for Disaster Reduction. (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction, 2014 - 2030* Geneva: UN ISDR. Preuzeto 11. aprila 2018., sa https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf.
  25. Zimmermann, K. A. (2015). *Hurricane Katrina: Facts, Damage and Aftermath*. Live science. Preuzeto 9. aprila 2018. godine sa <https://www.livescience.com/22522-hurricane-katrina-facts.html>.
  26. Weir, D. (2016). *What the absence of the environment in sdg 16 on peace and security should tell us*. Oxford research group: april 29. Preuzeto 8. aprila 2018., sa <https://sustainablesecurity.org/2016/04/29/what-the-absence-of-the-environment-in-sdg16-on-peace-and-security-should-tell-us/>.
  27. Women's Justice Centar. (2010). *For the Women of Katrina, and Other Disasters. Protection from Violence Against Women and Children*. Preuzeto 5. Aprila 2018., sa http://justicewomen.com/women_katrina.html.
  28. Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World. (1994). *Guidelines for natural disaster prevention, preparedness and mitigation*. International Decade for Natural disaster reduction of 1990-2000. Preuzeto 12. aprila 2018., sa https://www.unisdr.org/files/8241_doc6841contenido1.pdf.

INCLUSIVE SECURITY AS A WAY OF DISASTER RISK REDUCTION AND THE ACCOMPANYING VIOLENCE

Summary

Inclusive security is concept of diversified inclusion of different social segments in the security sector. Disaster Risk Reduction is a conceptual framework in which are considered ways and methods of reducing vulnerability and risks of society from disasters in order to avoid or hinder adverse impacts and dangers caused by natural phenomena. Negative consequences of disasters in terms of human and material losses, escalating violence, property delicts and other types of crime can be significantly reduced if the population of both sexes is well organized in a built culture of prevention and disaster relief. The assumption that the disaster risk is gender-neutral leads to the creation of inappropriate activities to reduce vulnerability of violence, which further increases gender inequality and female vulnerability. The requirement of inclusive security is the equal involvement of women and men in recovery and reconstruction processes to achieve so-called transformative recovery. Paradoxically, disasters are not just moments of women's suffering but are also an opportunity to empower women through transformative, inclusive security. The goal of resilience is to improve rather than to repeat the previously existing situations. The necessity of introducing gender aspects in the area of disaster risk reduction opens up space to consider specific vulnerabilities and specific contributions of some other vulnerable groups if they are adequately involved. It's about e.g. older persons, persons with disabilities, national and religious minorities, those living below the poverty line, especially in unsafe conditions and areas and other marginalized and socially vulnerable categories of the population. Their organized participation and their possible contributions to emergency activities will complete the diversified mosaic of inclusive security.

Key words: *disasters, gender-based violence, Sendai framework, transformative recovery, inclusive security.*

SAVREMENO SHVATANJE TERORIZMA I NJEGOVE POSLEDICE DELOVANJA

Doc. dr Dragan Radišić²⁷⁴
Fakultet za bezbjednost i zaštitu Banja Luka

Apstrakt: *Danas je veoma aktuelno pitanje terorizma kao metode za izazivanje konflikata i postizanja određenih političkih i drugih ciljeva. Istina, takvi vidovi borbe od davnina su poznati, ali su poprimili niz novih obeležja, posebno u institucionalnom smislu u novijem periodu. Ove vidove borbe nazivamo terorističkim aktivnostima. Cilj ovoga rada je da osvetli ovaj problem sa više aspekata (istorijski, politički, bezbednosni, pravni), da ukažemo na njegove uzroke i posledice. U tom smislu prezentovaćemo i različita definisanja ovog problema od strane domaćih i inostranih eksperata za ovu oblast, s posebnim osvrtom na Republiku Srpsku i BiH. Posledice delovanja terorizma na globalnom planu su gotovo zastrašujuće, počev od gubitka ljudskih života, teških i po život opasnih povređivanja ljudi – uglavnom civila, ogromne materijalne štete pa sve do psiholoških posledica sejanja straha, panike i neizvesnosti kod ljudi.*

Gljučne riječi: *terorizam, ugrožavanje, bezbednost, Republika Srpska, BiH, međunarodno pravo.*

UVOD

Savremeni terorizam je sebi pribavio reputaciju višedimenzionalnog političkog fenomena i relevantnog činioca međunarodnih odnosa. On predstavlja izražen izazov globalnoj bezbednosti i javlja se kao globalni bezbednosni problem. Sveobuhvatna analiza teorijskih i operacionih definicija terorizma otkrivaju nekoliko njegovih ključnih dimenzija: on je istovremen politički cilj, specifičan način komunikacije, ali i akt kolektivnog nasilja koji prouzrokuje strah kao psihološki fenomen i duboke socio-psihološke posledice. Terorizam se na taj način svrstao u red fundamentalnih i modernih kriza na koje je veoma teško, čak nemoguće uticati. Nezabravni teroristički napadi na SAD 11. Septembra 2001. godine bili su najočigledniji primer modernih kriza i potpunog efekta terorističke akcije. Ovi napadi su bili bez premca po veličini, smelosti, nivou koordinacije, kao i posledicama koje su teroristi uspeali da ostvare.²⁷⁵

Terorizam je postao preokupacija svetske politike i nacionalnih vlada, ali i razlog zabrinutosti i straha običnih ljudi u sve većem broju zemalja.²⁷⁶ Iako u domaćoj i inostranoj literaturi postoji visok stepen saglasnosti da je politička dimenzija najrelevantnija komponenta prilikom jasnog određenja i shvatanja terorizma, odnosno da je terorizam poseban pravni pojam (*delictum sui generis*), sve više se mogu učiti i mišljenja pojedinih autora da je terorizam pre svega specifičan, simbolički akt prenošenja poruke svetskoj javnosti. Tako, P. Wilkinson (P. Wilkinson), imajući u vidu odnos koji teroristi pokazuju prema objektima napada, odnosno kompleksnost posledica nastalih nakon terorističkih akata, ističe: „Radi postizanja određenih ciljeva teroristička organizacija, kao pošiljalac terorističke poruke u sistemu socijalnog komuniciranja s drugim učesnicima u komunikacijskoj mreži, upućuje sadržaje sa kojima istomišljenike poziva i okuplja, a protivnike zastrašuje, dezorganizuje i

---

²⁷⁴ draganradisic@gmail.com

²⁷⁵ Tri od četiri mete bile su pogođene, oko 3.000 ljudi izgubilo je život, materijalna šteta je bila ogromna, a Amerika je bila svesna da će teško odgovoriti na pitanja o svojoj bezbednosti.

²⁷⁶ Pojavljuje se u približno 54 države, a registrovano je još 20 država u kojima deluju militantne religiozne grupe – Terrorism Research Center, 2004.

razjedinjava.²⁷⁷ Slično shvatanje terorizma kao akta komunikacije izražava i V. Smit (W. Smith), koji tvrdi da su teroristi izrazito usmereni na stvaranje atmosfere straha i panike, ali i na mnogo pragmatičnije ciljeve, u čemu dolaze do izražaja komunikacijska umeća.²⁷⁸ Problem definisanja terorizma decenijama predstavlja izvor nesporazuma među državama, zbog čega ni danas nema zajedničkog stava o definiciji terorizma.²⁷⁹

Shvatanje terorizma sa aspekta bezbednosti

Nauka bezbednosti terorizam kategoriše ka oblik ugrožavanja bezbednosti pojedinih država, regiona, pa i međunarodne zajednice, bez obzira na to da li se radi o unutrašnjim ili spoljnim oblicima ugrožavanja bezbednosti moderne države. U zavisnosti od tih parametara (spoljni, unutrašnji, oružani, neoružani), terorizam se klasifikuje u neku od kategorija ugrožavanja bezbednosti.

Shvatanje terorizma kao oblika političkog delovanja

Najzastupljenija je podela na osnovne i složene oblike političkog nasilja. U osnovne oblike političkog nasilja spadaju : pretnje silom, prinuda i pritisak, mučenja, politička ubistva, atentati i diverzije, dok složeni oblici političkog nasilja obuhvataju nasilne proteste, pobune, nered, nemire, terorizam, subverzije, represije, teror, ustanak i rat. Dakle, terorizam se shvata i kao oblik političkog nasilja, i to kao složen oblik političkog nasilja. Akt terorizma razlikuje se od nekog drugog akta nasilja po sledećim elementima: politička, verska, etnička ili socijalna motivisanost, poruka koja stvara atmosferu straha, užasa, nepoverenja ili defetizma i javnost akta i obelodanivanje organizacije koja iza njega stoji.²⁸⁰

Shvatanje terorizma kao oblika kriminaliteta

Kriminalitet kao negativna društvena pojava predstavlja skup aktivnosti jednog lica ili grupe ljudi u određenom vremenskom periodu, koje su u suprotnosti sa pravnim propisima i normama ponašanja čije nepštovanje i kršenje povlači odgovarajuću krivičnu sankciju, a čija vrsta i visina zavisi od stepena društvene opasnosti učinjenih dela²⁸¹ (Krivokapić B. 1996:15). Terorizam, kao oblik kriminaliteta je prisutan u društvu (svetu), a menja se i razvija u skladu sa nastalim društveno-političkim i društveno-ekonomskim odnosima. Ipak, ovo je složeno pitanje i zastupljeni su različiti kriminalistički i kriminološki pristupi određivanju terorizma kao oblika kriminaliteta. Teškoće se posebno ispoljavaju u klasifikaciji kriminaliteta, odnosno određivanju mesta terorizma u toj klasifikaciji. Čini se da su dominantna ona kriminalistička gledišta koja terorizam posmatraju kao vid organizovane kriminalne aktivnosti, koju karakteriše preduzimanje akata nasilja, vršenje atentata i otmica, podmetanje eksploziva i požara i preduzimanje drugih opštepoznatih mera i radnji radi ostvarivanja političkih ciljeva (uže shvatanje) ili religijskih, etničkih, kriminalnih i drugih ciljeva (šire shvatanje). Terorizam se po pravilu ispoljava kroz plansku, sistematsku i organizovanu aktivnost, u kojoj je naglašeno odsustvo ikakvih humanih obzira. Zbog toga se na terorizam gleda isključivo kao na oblik organizovanog kriminaliteta, njegov najsuroviji oblik, koji nema u osnovi ekonomski profit (profit je u svim slučajevima sredstvo izvršenja), već politički, sektaški, verski i religijski fanatizam.

---

²⁷⁷ Stohl M. The Mystery of the New Global Terrorism: Oth Myths, New Realities, in: Kegley, Charles W. Jr. (ed) 2003.

²⁷⁸ Smith W. International Terrorism, A political analysis.

²⁷⁹ Na složenost ovog problema ukazuje i činjenica da ni u okviru Ujedinjenih nacija nema saglasnosti o ovom pitanju. Nedostatak sporazuma o definisanju terorizma je velika prepreka za značajnije međunarodne protivterorističke mere. Čini se da je problem u shvatanjima po kojima je jedan te isti oblik nasilja za neke terorizam (a njegov nosilac terorista), a za druge borac za slobodu – što je jedna od najtežih prepreka u borbi sa terorizmom.

²⁸⁰ Vidi opširnije: Savić A. Stajić Lj. ; Osnovi civilne bezbednosti, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2006.

²⁸¹ Izraz *crimen* čini osnovu znatnog broja nauka koje za predmet imaju krivično delo, odnosno kriminalitet, ka njegov skupni izraz (kriminalistika, kriminologija, kriminalna politika, krivično pravo itd.)

Shvatanje terorizma sa aspekta krivičnog prava

Krivično-pravna nauka najviše interesovanja ima za pitanje šta se smatra pod terorizmom u smislu delikata krivičnog prava i na koji način procesno reagovati na takva ponašanja. Krivično-pravni aspekti terorizma ogledaju se u proučavanju terorizma, sa stanovišta krivičnog prava²⁸² kao sistema pravnih propisa kojima se predviđaju krivična dela i krivične sankcije za učinioce tih dela. (Babić i Marković, 2008:20) Uporedo sa krivično-pravnim određenjem terorizma na nivou nacionalnih zakonodavstava, problem terorizma obuhvaćen je i međunarodnim pravom. Najveći značaj u suzbijanju terorizma imaju međunarodne konvencije kao pravno obavezujući višestrani međunarodni ugovori, koji propisuju dužnosti i nadležnosti država ugovornica o međunarodno-pravnoj inkriminaciji akata međunarodnog terorizma.

RAZLIČITA SHVATANJA I DEFINISANJA TERORIZMA

Ka što je poznato, fenomenom terorizma bavi se više nauka i naučnih disciplina, jer je ovaj problem u svojoj suštini multidisciplinarnan. S tim u vezi veoma je značajno istaći definicije terorizma nastale kao viđenje nekih državnih ili međunarodnih institucija. Postoje mnogobrojni kriterijumi za klasifikaciju terorizma kao složeng fenomena. Različiti autori navode različite tipologije terorizma. Jedna od podela terorizma je na unutrašnji i međunarodni što je uglavnom vezano za lokaciju terorističke akcije, državljanstvo izvršilaca terorističkog akta i žrtve. Međunarodni terorizam, odnosno terorizam međunarodnog značaja obično se klasifikuje na transnacionalni i međudržavni terorizam, pri čemu se klasifikacija zasniva na analitičkim merilima, čiji je osnovni cilj da rasvetli delovanje terorizma u međunarodnim odnosima. Unutrašnji – individualni uzroci terorizma su subjektivni uzroci terorizma pod kojima se podrazumeva procena terorista da se neodrživo društveno stanje (objektivni uzroci terorizma) može promeniti samo nasiljem, odnosno da je nasilje najbrža, najcelishodnija, najefikasnija i, u datim okolnostima, jedina moguća varijanta delovanja. (Stajić LJ. 1999:228). Subjektivni faktori su ekstremistička ubeđenja da se postojeći objektivni problemi mogu rešiti isključivo primenom nasilja.

a) Institucionalna:

Pod terorizmom OUN, podrazumeva akte lišavanja života ili ranjavanja, ili akte uništavanja ili oštećenja imovine civila ili vlada, bez jasne dozvole određene vlade, od strane pojedinca ili grupa ljudi koji samostalno deluju, ili vlade koja deluje iz vlastitih pobuda ili verovanja, da bi postigle neki politički cilj. (UN Action to Counter Terrorism). Shodno tome u Rezoluciji Saveta bezbednosti broj 1373, koja je usvojena 28.09.2001. g. navodi se da međunarodni terorizam predstavlja izazov svim državama i ukupnom čovečanstvu, jer se terorizmom svuda ugrožava dostojanstvo i bezbednost ljudi, podriva društveni i privredni razvoj svih država i u svetskim razmerama potkopava stabilnost i blagostanje. (United Nations Council Resolution S-RES-1373 2001) a u oktobru 2004. Godine, OUN u svojoj rezoluciji broj 1566 svojim aktom utvrđuje: „terorizam uključuje ubistva ili povređivanje civila ili neboraca, u svrhu zastrašivanja populacije, vlada ili međunarodnih organizacija, sa ciljem da nešto učine ili ne učine, što proizlazi iz tog akta“ (United Nations Security Council S-RES 2004). Evropska unija je definisala terorističke aktivnosti kao namerne radnje koje mogu opasno oštetiti zemlju ili međunarodnu organizaciju, zakonom označene kao protivpravne radnje, a počinjene sa ciljem ozbiljnog uznemiravanja naroda, prisiljavanja vlade ili međunarodne organizacije, da načini ili se uzdrži od činjenja neke radnje i s ciljem ozbiljne destabilizacije ili uništavanja osnovnih političkih, ustavnih, ekonomskih ili socijalnih struktura zemlje ili međunarodne organizacije. (Pramework Decision: on Combating Terrorism 2002). Član 1. Evropske konvencije o suzbijanju terorizma iz

---

²⁸² Krivično pravo predstavlja skup krivično-pravnih normi ili propisa, kojima se radi zaštite osnovnih individualnih i opštih dobara određuje koja su ponašanja krivična dela i koje su krivične sankcije, te pod kojim uslovima se mogu izreći njihovim učiniocima.

2003. godine, pod terorizmom uključuje kidnapovanja i ostale akte protiv civilnog vazduhoplovstva, krivična dela protiv diplomatskog osoblja, otmice, dela za upotrebu vatrenog oružja i bombi, kao i druga ozbiljna krivična dela koja uključuju elemente nasilja. Federalni propisi SAD terorizam definišu kao protivpravnu upotrebu prinude ili sile protiv ljudi ili imovine, da bi se zastrašila ili prisilila vlada, civilno stanovništvo ili jedan njegov deo, kako bi se postigli određeni politički ili socijalni ciljevi. (Federal criminal code 18 US code-section 2331) Federalni istražni biro SAD definiše terorizam kao nezakonitu upotrebu sile ili nasilja protiv imovine ili lica, sa zastrašivanjem ili primoravanjem vlade, civilne populacije ili nekog njihovog segmenta sa ostvarivanjem političkih ili socijalnih ciljeva. Dakle, administrativne definicije terorizma, iako sa nedstacima, jedino egzistiraju u praksi, jer svako ima svoje tumačenje terorizma kao cilja nasilja. (US State department; Federal Bureau of investigation). Krivični zakon Francuske definiše akte koji se odnose na terorizam kao akte pojedinaca ili grupa koje koriste zastrašivanje ili teror da poremete javni red. U aktu o terorizmu Velike Britanije iz 2000. Godine (Terrorism Act 2006 c11 The UK Statute law Database). Terorizam se definiše ka korištenje ili pretnja akcije (1) a) propisana u članu (2) b) upotreba ili pretnja akcije koja je osmišljena da utiče na vladu ili zastraši javnost ili deo javnosti i c) upotreba ili pretnja akcije koja proizlazi iz političkih, verskih ili ideoloških motiva (2) Akcija je predviđena ovim članom, ako je (a) uključuje ozbiljno nasilje protiv lica (b) ako uključuje ozbiljne štetne posledice na imovinu (v) ugrožava život lica osim počinitelaca (g) otvara ozbiljan rizik za zdravlje ili bezbednost javnost ili dela javnosti ili (e) je osmišljena da ozbiljno ometa elektronski sistem. Krivični zakon Bosne i Hercegovine u članu 201. pod terorizmom podrazumeva činjenje terorističkog čina sa ciljem ozbiljnog zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja organa vlasti BiH, vlade druge zemlje ili međunarodne organizacije. (Komentari krivičnih zakona u BiH; Savet Evrope, Sarajevo 2005. str 659). Krivičnim zakonom Srbije čl. 402 predviđeno je da krivično delo terorizma čini lice ili grupa lica koji u nameri ugrožavanja bezbednosti ili ustavnog uređenja izazovu eksploziju ili požar ili preduzmu druge opšte opasne radnje ili akte nasilja, ili prete upotrebom nuklearnog, hemijskog, bakteriološkog ili drugog sličnog sredstva, čime može da izazove osećanje nesigurnosti kod građana.

b) Vaninstitucionalno definisanje terorizma

Brojni naučnici i teoretičari bave se fenomenom terorizma i u tom smislu pojasnili su ovaj problem ili ga definisali. Plod je to dugogodišnjeg naučnog rada, zasnovanog na naučnim principima, objektivnosti, preciznosti i sistematičnosti, ili pak višegodišnjim iskustvima u borbi protiv terorizma od strane stručnjaka – profesionalaca iz ove oblasti. Ugledni prof. Dr Milan Mijalkovski sa Fakulteta bezbednosti u Beogradu pod terorizmom podrazumeva primenu smišljenog, organizovanog i sistematskog nasilja nesuverenog (nedržavnog, nevladinog) subjekta (grupa, bandi, organizacija, političkih stranaka i sl). Ili suverenog državnog (subjekta) odnosno države odlučnog da i najgrubljom fizičkom silom nad unapred odabranom (personalnom) ili nasumičnom žrtvom, radi njenog ubistva, sakaćenja, kidnapovanja ili psihološkog zlostavljanja, prioritarno izazove komplekse straha ili nesigurnosti, zebnje ili apatije u sredini iz koje je neposredna žrtva napada, da bi se postigao projektovani politički cilj. (Mijalkovski M. 2003:8). Prof. dr Vojin Dimitrijević, terorizam definiše ka organizovanu i sistematsku primenu nasilja, sa namerom da se izazivanjem straha i slične nesigurnosti građana naruši autoritet države ili ostvare neki politički ciljevi. (Dimitrijević V. 1987:39). Prof. dr Dragan Simeunović, terorizam posmatra kao višedimenzionalni politički fenomen, koji najopštije teorijski određuje kao: složen oblik organizovanog, ređe individualnog ili institucionalnog političkog nasilja, obeležen ne samo zastrašujućim brahijalnim fizičkim i psihološkim, već i sofisticirano tehnološkim metodama političke borbe kojima se obično u vreme političkih i ekonomskih kriza, a retko i uslovima ostvarene ekonomske i političke stabilnosti jednog društva, sistematski pokušavaju ostvariti „veliki ciljevi“, na morbidno spektakularan način, a neprimereno datim uslovima, pre svega

društvenoj situaciji i istorijskim mogućnostima, onih koji ga kao političku strategiju ugrožavaju. (Simeunović D. 2009:80). Prof. dr Milan Milošević, terorizam definiše kao planski akt nasilja, koji preduzimaju određene društvene grupe s ciljem očuvanja ili osvajanja vlasti i ističe da se terorizam s pravom naziva samo onaj teror koji u svom biću sadrži socijalno-psihološku, odnosno političku komponentu (Milošević M. 2005:9). Prof. dr Radoslav Gaćinović, smatra da u opštem pretežno političkom značenju, terorizam predstavlja primenu neposrednog i organizovanog nasilja jedne manjinske grupe spremne da i fizičkim putem, uključujući atentate, otmice i ubistva, nametne svoju volju državi i društvu i da upotrebljava psihički teror prema masi, izazivajući lične i kolektivne komplekse straha i nesigurnosti, zebnje i apatije. (Gaćinović R. 1983:32).

Prof. dr Branislav Simonović, smatra da terorizam predstavlja preduzimanje različitih akata fizičkog nasilja ili drugih oblika ugrožavanja života i zdravlja ljudi koje najčešće karakteriše neselektivnost pri izboru objekata napada i neposrednih žrtava, pri čemu se izaziva strah i osećaj nesigurnosti u određenoj društvenoj zajednici i stvaraju uslovi za postizanje političkih ciljeva. (Simeunović B. 2004:655). Volter Laker (Wolter Laqueur), istaknuti teoretičar terorizma, terorizam definiše kao nezakonitu primenu nasilja za postizanje političkog cilja pri čemu stradaju nedužni ljudi (Laqueur W. 1987). Brus Hofman (Bruce Hoffman) pokušava definisati terorizam kao namerno stvaranje i eksploataciju straha putem nasilja ili pretnje nasiljem, u težnji za izazivanjem političke promene. (Hoffman 2000:38). Brajan Dzenkins (Brian Jenkins), stručnjak za borbu protiv terorizma, terorizam definiše kao primenu ili pretnju primenom nasilja u cilju postizanja političkih promena, odnosno kao nasilje usmereno na posmatrača, pri čemu je strah nateravani efekat, a ne usputni rezultat. (www.epolitics.com/EN/MPWebsites/Brian+Jenkins/homen/htm). Džon Aleksander (Yonah Aleksander) definisao je terorizam kao proces namernog upotrebljavanja psihološkog zastrašivanja i fizičkog nasilja, od strane pojedinaca, subnacionalnih grupa, kao i suverenih država da bi se nezakonito ostvarili neki politički, socijalni ili ekonomski ciljevi. (Yonah A. 2005:3-4). Marta Krenšou (Martha Crenshaw), vodeći stručnjak za terorizam, smatra da je terorizam društveno i politički neprihvatljivo nasilje usmereno protiv nevinih ljudi da bi se postigao psihološki efekat. (Crenshaw M. 1987:13). Viljem Brajan (Williem O' Brajen) profesor Univerziteta u Horhtaunu, smatra da je terorizam retko kada jasno definisan. Terorizam može biti i dopunska strategija u okviru rata, ali je jedinstven po upotrebi oružane sile i ciljeva. „Cilj mu je da se stvori atmosfera straha i zaplašenosti i da se izazove gubitak poverenja u postojeće sisteme bezbednosti, da se time oni oslabe i lakše dovedu do raspada.“ (US Department of State, Partners ... of 4). Džejms Poland (James M. Poland) terorizam definiše kao unapred smišljena, namerna, sistematska ubistva, nanošenje teških povreda, zastrašivanje nevinih ljudi, širenjem straha i zastrašivanjem u cilju ostvarivanja političkih ili taktičkih ciljeva, obično uticajem na širi auditorijum (http://en.wikipedia.org/Wiki/Definition_of_terrorism). Sindi Kombs (Cindy Combs), američka naučica definiše terorizam ka „sintezu rata i pozorišta, dramtizaciju najzabranjenijih vrsta nasilja, izvršenih nad nevinim žrtvama i pred očima javnosti, u nadi da će one izazvati raspoloženje straha, za političke svrhe“. (Combs C. 1997:17).

Katarina Tomaševski terorizam definiše kao korištenje nasilja u svrhu izazivanja političke reakcije i uz nediskriminativan izbor neposrednih žrtava. (Tomaševski K. 1983:32). Džesika Stern (Jesika Stern), profesorica nacionalne bezbednosti na Harvardu, terorizam definiše kao „akt nasilja ili pretnju nasiljem protiv osoba koje nisu borci, a sa ciljem da se izvrši osveta, postigne zastrašivanje ili na neki drugi način utiču na neku publiku. (Stern Dž. 2004:15). Kao nezaobilazni izvori definicija o terorizmu su svakako leksikoni i enciklopedije. Leksikon stranih reči i izraza, u najopštijem smislu pod pojmom terorizam podrazumeva vladavinu zastrašivanjem, odnosno način vladanja ulivanjem straha i nasilja (Leksikon stranih reči i izraza 1991:883).

Vojni leksikon, terorizam definiše kao organizvanu i sistematsku primenu mera nasilja sa namerom da se izazivanjem straha i lične nesigurnosti kod građana naruši autoritet države ili ostvare neki politički ciljevi. (Vojni leksikon 1981:622). Pravna enciklopedija, terorizam definiše kao izazivanje terora, straha i nesigurnosti kod građana, grupa građana ili pojedinaca koje se vrši modernim sredstvima razaranja, sa velikom bezobzirnošću uz prouzrokovanje gubitka ljudskih života i velike materijalne štete (Pravna enciklopedija 1979:1455). Politička enciklopedija pod terorizmom (lat. teror – strah) podrazumeva doktrinu i metod borbe za određene ciljeve sistematskom upotrebom nasilja. (Politička enciklopedija 1975:1079). Zajednička karakteristika svih napred iznesenih definicija ukazuje da se kao konstitutivni elementi definicije terorizma pojavljuju nasilje, kao metod ostvarivanja cilja, politički cilj, kao krajnja tačka prema kojoj su usmerene terorističke aktivnosti i meta prema kojoj se primenjuje nasilje, radi ostvarivanja postavljenih ciljeva.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA:

Terorizam kao jedan od najznačajnijih oblika nasilja, sve više u savremenom svetu ugrožava kako unutrašnju tako i međunarodnu bezbednost. Od ovog oblika ugrožavanja, nažalost nije pošteđena ni Republika Srpska ni BiH. Mnogobrojni su faktori koji doprinose pojavi terorizma u BiH, a naročito oni faktori koji terorizmu u BiH daju međunarodnu konotaciju. Analize terorističkih aktivnosti nedvosmisleno pokazuju da je pretnja terorizmom vrlo visoka na globalnom nivou, s obzirom na to da je broj država koje su opterećene terorizmom veliki, da se povećao broj terorističkih organizacija, te da je veliki broj terorističkih napada sa znatnim brojem poginulih i povređenih, kao i s pričinjenom materijalnom štetom. To svakako ukazuje na pasnost od svih oblika terorizma, uključujući samoubilački terorizam i terorističku pretnju svetu oružjem za masovno uništavanje, pri čemu međunarodna zajednica nema adekvatan sistem zaštite od terorizma. Videli smo da nema na globalnom nivou jedinstvenog stava i definisanja terorizma kao fenomena, što dodatno otežava borbu protiv ovog zla savremenog sveta. Shodno tome, opasnost od mogućih terorističkih napada raste, kako u razvijenim zapadnim zemljama, tako i u BiH, Republici Srpskoj i Srbiji. Poseban problem predstavlja tzv. migrantska kriza, jer se pokazalo da su se kroz migrantske kolone infiltrirali brojni teroristi i počinili terorističke akte u Parizu, Londonu, Rimu i drugim destinacijama. Najnoviji pokazatelji ukazuju na činjenicu da BiH postaje sve više tranzitna teritorija za ilegalne migracije iz pravca Srbije i Crne Gore, što u narednom periodu može vema usložiti situaciju na ovom prostoru.²⁸³ BiH je preduzela čitav niz aktivnosti u cilju zaštite od terorizma, ali su prisutni i određeni problemi u ostvarivanju tog cilja. Pre svega, nedostaje celovit i koordinisan pristup zaštiti od terorizma u BiH, pri čemu institucije na državnom nivou ne uspevaju da obezbede bolju i kvalitetniju koordinaciju i saradnju policijskih agencija, tužilaštava, i drugih institucija u borbi protiv terorizma. Na entitetskom nivou (Republika Srpska i Federacija BiH) i nivo Brčko Distrikta BiH, mere i radnje na neposrednom suzbijanju terorizma preduzimaju agencije nadležne za sprovođenje zakona. U Republici Srpskoj to je Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, uključujući sve osnovne organizacione jedinice, a nadležnosti su propisane Zakonom o unutrašnjim poslovima Republike Srpske.²⁸⁴ Neposredne mere i radnje na otkrivanje i istrazi terorističke aktivnosti realizuje Uprava kriminalističke policije u čijem sastavu deluje Jedinica za posebne istrage, kao i odgovarajuće linije rada u Centrima javne bezbednosti. U okviru specijalne jedinice policije sistematizovan je antiteroristički tim. Uprava kriminalističke policije vrši obradu najsloženijih krivičnih dela, vrši poslove kontrole, nadzora i instruktivnog usmeravanja rada svih organizacionih jedinica za podršku kriminalističke policije na

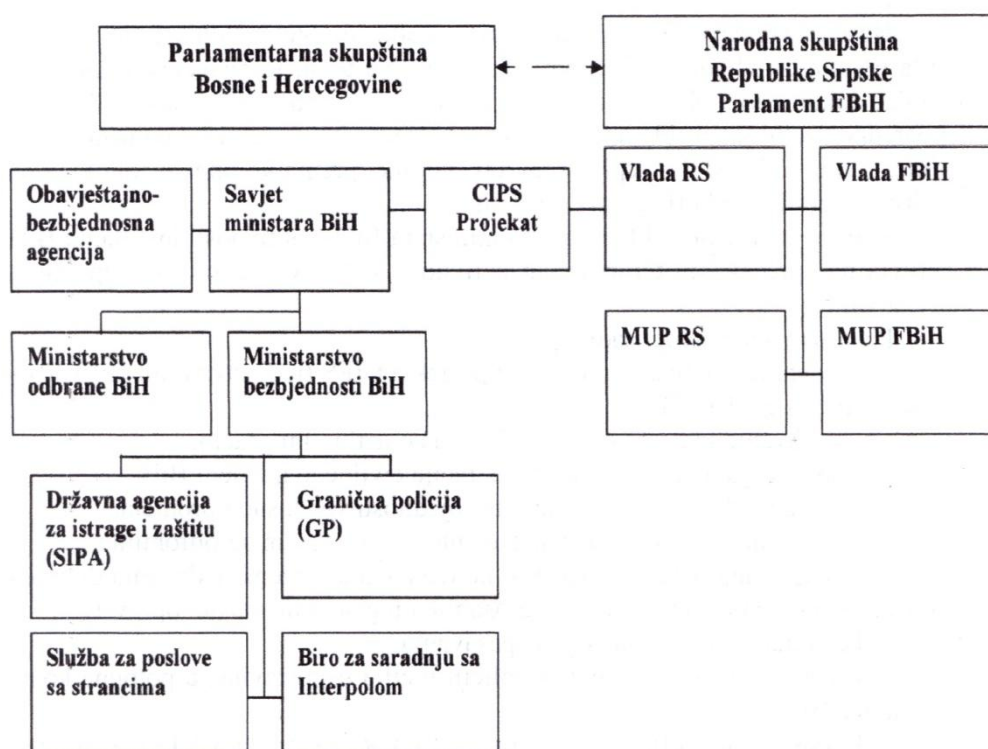
---

²⁸³ Šire o ovom problemu u knjizi Radišić D.; Migrantska kriza – dugoročni bezbednosni izazov, NUBL, Fakultet za bezbednost i zaštitu, Banja Luka, 2017.

²⁸⁴ Zakon o unutrašnjim poslovima Republike Srpske, Sl. Glasnik RS br. 48/03

poslovima suzbijanja i otkrivanja krivičnih dela terorizma, kao i drugih krivičnih dela u vezi sa terorizmom. U Federaciji BiH nadležno je Ministarstvo unutrašnjih poslova Federacije BiH u okviru kojeg deluju: Odjel za borbu protiv terorizma, Obaveštajni odjel, antiteroristička jedinica. Pored toga u Federaciji BiH ima 10 kantona. Svaki kanton ima svoje Ministarstvo unutrašnjih poslova, koje se sastoji od Policijskih uprava koje su formirane na teritorijalnom i funkcionalnom principu. Policija Brčko Distrikta BiH nadležna je za borbu protiv terorizma na području Brčko Distrikta BiH. Kada je u pitanju borba protiv finansiranja terorizma na entitetskom nivou, nadležni su Ministarstvo finansija Republike Srpske i Finansijska policija RS, Ministarstvo finansija FBiH, pri čemu aktivno saraduju sa Finansijsko-obaveštajnim odeljenjem (FOO-SIPA) .

Struktura institucija u BiH u borbi protiv terorizma²⁸⁵

²⁸⁵ Izvor: Mile Šikman; Terorizam, str. 366, Fakultet za bezbednost i zaštitu, Banja Luka 2009.

LITERATURA:

1. Blagojević V. Terorizam kao oblik ugrožavanja šticećenih ličnosti i mjere zaštite, JP Zavod za udžbenike i nastavna sredstva a.d. Istočno Novo Sarajevo 2017.
2. Despotović Lj. Srpska geopolitička paradigma , Kairos , Sremski Karlovci ,2012.
3. Dimitrijević V. Pojam terorizma, CCS, Beograd 1997.
4. Ejđus F. Međunarodna bezbednost, teorije, sektori i nivoi, Sl. Glasnik Beograd 2012.
5. Gačić J. Novi konceptualni pristup SAD u planiranju i upravljanju terorističkim pretnjama. Godišnjak fakulteta bezbednosti, Beograd 2009.
6. Gaćinović R. Terorizam i propaganda, Mladost, Beograd 1983.
7. Krivokapić D. Kriminalistika taktika I , Policijska akademija Beograd 1996.
8. Mijalkovski M. Terorizam i protivteroristička borba, Vojna akademija, Beograd 2003.
9. Milošević M. Odbrana od terorizma, Svet knjige, Beograd, 2005.
10. Milašinović R. Terorizam kao novi agens konflikata ili oblik ratovanja, Zbornik radova, Fakultet civilne odbrane, Beograd 2002.
11. Milošević M. Terorizam i njegova inkriminacija u nacionalnom i međunarodnom pravu, Zbornik radova, Beograd, 2002.
12. Radišić D. Migrantska kriza – dugoročni bezbednosni izazov, NUBL; Fakultet za bezbednost i zaštitu, Banja Luka, 2017.
13. Simeunović D. Terorizam, Pravni fakultet, Beograd 2009.
14. Šimić R. D. Nauka o bezbednosti- savremeni pristupi, Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
- 15.. Stajić LJ. Osnovi bezbednosti, Policijska akademija Beograd, 1999.
16. Tomaševski K. Izazovi terorizma, Mladost, Beograd, 1983.
17. Šikman M. Terorizam; Fakultet za bezbednost i zaštitu Banja Luka, 2009.

MODERN UNDERSTANDING OF TERRORISM AND CONSEQUENCES OF ITS OPERATIONS

Summary

Issue of terrorism is very actual in these days, as a method of provoking conflicts and achieving certain political and other goals. However, such forms of conflict are known for ancient time, but they have taken on a number of new features, especially in the institutional sense and in recent times. The aim of this paper is to highlight this problem from several aspects (historical, political, security, legal), to point out its causes and consequences. In this respect, we will present different definitions of this problem by national and international experts in this field, with particular attention to the Republic of Srpska and BiH. The consequences of global terrorism are almost scary, starting from the loss of human life, the heavy and life-threatening injuries of human beings - mainly civilians, huge material damage, and to the psychological consequences of fear, panic and uncertainty in people.

Key words: *Terrorism, Endangering, Security, Republika Srpska, BiH, International Law.*

**КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ПОЛНЕ СЛОБОДЕ И СПРЕЧАВАЊЕ
ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖРТАВА**

*Мр Дејан Новаковић,²⁸⁶
Министарство правде, Републике Србије*

*Мартин Матијашевић, MSc²⁸⁷
Факултет безбедности, Универзитет у Београду*

***Сажетак:** Кривична дела против полне слободе представљају злочине који су у константном порасту, јер се са развојем технологије, значајно променило биће самог кривичног дела, па ова дела не морају више подразумевати директан физички контакт. Појавом овог кривичног дела успоставља се специфичан виктимолошки заснован однос између жртве, учиниоца, али и органа задужених за разрешење дела. У фазама разрешења овог кривичног дела постоји оправдани ризик од секундарне виктимизације жртве узрокован дискриминацијом од стране друштвене средине, али и природом самог истражног поступка. У раду се анализирају кривична дела против полних слобода, указује на ризик од дискриминације жртава и дају препоруке за поступање и реаговање органа унутрашњих послова у случајевима ових кривичних дела.*

***Кључне речи:** дискриминација, ризик, пол, насиље, жртве.*

Уводна разматрања

Кроз историју правних наука, постојала су различита гледишта и схватања појма и природе кривичних дела против полне слободе и силовања као најтежег кривичног дела из ове групе, која су чак доводила у питање друштвену опасност силовања и негирала могућност да је до тог кривичног дела могуће доћи. Према једном од застарелих схватања, када је реч о појму дела, силовање није могуће извршити пошто се просто физички до краја не би могло спровести без одређених услова, као и да је сумњива могућност силовања женске особе која се озбиљно противи. По другом схватању, полази се од тога да свака жена иако бива принуђена на полни акт, због својих физиолошких одлика мора уживати у њему, па да тиме због тог уживања пристаје на њега. Најзад, постоји схватање да оно није неморално и у таквој мери друштвено неприхватљиво понашање, пошто оно има основ у урођеним психобиолошким карактеристикама полова. Изразит представник овог схватања био је Сигмунд Фројд (Вуксановић, 2014:17). Нека од схватања говорила су о кривици и доприносу жена извршењу овог кривичног дела. Свакако да ове тврдње нису биле научно утемељене и савремена правна наука потпуно је напустила ова данас апсолутно неприхватљива гледишта о природи и улози жене у кривичном делу силовања, која су одбачена и у криминолошкој и виктимолошкој научној мисли.

Међутим, и данас се могу срести примери у научној и стручној публицистици где се ове теорије некритички преузимају и тумаче, најсвежији пример имамо у пракси и притужби Повереника за заштиту равноправности из 2014. године, где је дато мишљење и препорука због сексизма и предрасуда у уџбенику Криминалистике, аутора професора Правног факултета у Крагујевцу. Наведено је да се у делу уџбеника у којем аутор пише о методици откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дела силовања, између осталог, наводи „да су у пракси ређи случајеви да жртва силовања није дала допринос настанку кривичног дела и

---

²⁸⁶ мејл адреса: upravnikdn@gmail.com

²⁸⁷ мејл адреса: matijasevic@fb.bg.ac.rs

да се њен допринос најчешће огледа у непромишљеном понашању (усамљеном кретању мрачним улицама, предграђима, ливадама у касним вечерњим сатима, путовању аутостопом), чиме је себе објективно довела у ситуацију да постане жртва кривичног дела, да женска особа неретко својим понашањем ствара, доприноси или прихвата сексуално напету ситуацију, да мотиви који жену покрећу за улазак и прихватање ситуације у којој она не жели сексуални контакт могу бити и неуротски карактер њене емотивне нестабилности и незадовољства из којег произилази снажна, па чак и грчевита жеља за емотивном и чистом блискошћу са у машти створеним, идеалним мушкарцем, пристајући лакомислено на ситуације које она оцењује као романтичне, а друга страна као сексуално наелектрисане...“ (Повереник за заштиту равноправности, 2014:44).

Управо овакви и слични садржаји, некритички однос према превазиђеним криминолошким и виктимолошким теоријама, одрастање у патријархалној средини и сексистички ставови, могу појачати стереотипе и предрасуде о женама када је реч о кривичном делу силовања и утицати на поступања појединих полицијских службеника. У раду се кроз анализу садржаја и анализу примене оперативних поступака посматрају кривична дела против полних слобода, указује на ризик од дискриминације жртава и дају препоруке за поступање и реаговање органа унутрашњих послова у случајевима ових кривичних дела.

Стереотипи и заблуде о силовању

Силовање као изузетно тешко и специфично кривично дело по жртву и њену даљу интеграцију и рехабилитацију у друштво праћено је многим стереотипима и заблудама, посебно у руралним срединама, које често доприносе високом проценту непријављивања и тамној бројки ових кривичних дела. На порталу „Буди своја“ истакнуто је пет најчешћих заблуда о силовању, као и чињенице које их оспоравају (<http://www.budisvoja.rs> 03.07.2016):

Заблуда 1: Силовање је последица неконтролисаног сексуалног нагона који има силоватељ. Чињенице: Силовање није чин страсти и неиздрживе сексуалне жеље. Силовање је чин насиља, а не сексуални чин. Силовање је израз жеље да се жена повреди и понизи, користећи секс као оружје. Силоватељев циљ је да понизи жену и да јој потпуно одузме личну моћ. То је доказивање моћи и контроле, а не сексуалности. Већина силоватеља има сексуалну партнерку или приступ партнеркама за секс уз пристанак. Такође, у 70% случајева сексуално насиље је планирано што говори у прилог томе да се не ради ни о каквој неконтролисаног сексуалној жељи. Заблуда да је силовање последица неконтролисаног сексуалног нагона углавном се заснива на идеји да су мушкарци по природи слаби у контроли својих сексуалних нагона (свакако слабији од жена). То је неистина. Предрасуда да је мушкарцима потребнији секс више него женама је врло раширена, али и неистинита, а мушкарци и жене су у једнакој мери способни да контролишу своје сексуалне импулсе.

Заблуда 2: Испровоцирала га је, сама је тражила то што је и добила, зато што се понашала заводљиво, изгледала „провокативно“, зато што је била непажљива, пијана, дрогирана, итд. Само такве, „лоше“ девојке/жене, буду силоване. Чињенице: Ниједна особа не тражи да буде злостављана, повређена или понижена. Овакав начин размишљања оптужује жртву за оно што јој се догодило, уместо насилника који је починио злочин. Особе свих старосних доба, из свих друштвених слојева, различитог изгледа и понашања бивају мете сексуалног злостављања. Ниједна од њих није “изазвала” своје нападаче да почине злочин. Истраживања ставова ученица и ученика средњих школа у нашој земљи показују да 51 % девојака и 58% младића верује да је „жена која се изазовно облачи сама крива ако постане мета напада“. Међу жртвама насиља, управо се на жртве силовања гледа са највећом дозом сумње и неверице. Један од разлога зашто некад и жене деле овакав став, јесте тај што желе да верују да су безбедне и да живе у безбедном свету, и да њима не може да се деси да буду силоване, за разлику од тих, других жена, које не пазе, завлаче мушкарце, облаче се провокативно... Често се мисли да неке жене тајно уживају у томе да буду силоване. Ниједна жена/дете/мушкарац не уживају у томе да буду жртва силовања. Једини начин на који жртва доживљава силовање је као насиље, као огромну емотивну трауму и као потенцијално животно угрожавајуће искуство. Ниједна особа на свету не жели да буде силована. Одговорност и кривица су увек и једино насилникови.

Заблуда 3: Када би жене престале да пију, не би биле лаке мете сексуалних злостављача. Чињенице: Алкохол је оружје које неки силоватељи употребљавају да би контролисали своје жртве и да би их учинили немоћним. Као део свог плана, силоватељ ће охрабривати жртву да пије, или ће идентификовати особу која је већ пијана. Алкохол није узрок силовања, то је само једно од многих оружја које силоватељи користе. Силовање би се десило и да није било конзумирања алкохола.

Заблуда 4: Ако се жртва није физички супротставила или борила са нападачем, то није било силовање. Чињеница: Непостојање видљивих повреда и трагова борбе често се доживљава као недостатак видљиве одбране и самим тиме пристанак. У скоро 90% случајева силовања укључена је претња по живот жене или њој блиске особе, а у 50% случајева укључена је претња оружјем. Претње и присутност страха често блокирају жртву. Жртве се често не супротстављају насилнику из више разлога: пре свега се могу плашити да ће додатно разљутити нападача што би могло резултирати тежим повредама или смрћу, дакле сматрају да је то бољи механизам преживљавања. Осим тога, могу бити свесне да немају довољно снаге нити вештине да се одбране. Такође, једна од честих реакција у оваквим ситуацијама јесте шок и својеврсна паралисаност у којој жртве не могу нити да се помакну нити да позову у помоћ. То не значи да су дале пристанак починитељу. У законима неких држава силовање је дефинисано управо као “непостојање пристанка”, односно није неопходно да се жртва физички супротставила насилнику да би се то сматрало силовањем. Шта год да је особа урадила у том тренутку, урадила је најбоље могуће, јер је то био начин да преживи. Свака особа која је доживела силовање урадила је најбоље што је могла и знала како би преживела.

Заблуда 5: Жене често лажно оптужују мушкарце за силовање. Чињеница: Напротив, управо супротно је истина. Према подацима ФБИ-а, број лажних пријава за силовање и сексуално злостављање није већи од броја других лажно пријављених кривичних дела (крађа, провала, покушаја убојства) и износи око 2%. Жене ретко пријављују силовање зато што се између осталог плаше да им нико неће веровати. Треба нагласити да је силовање негација не само слободе самоопредељења у полном погледу, већи и свих других вредности из личне сфере живота једне жене. Њено достојанство је нарушено повредом њене части као људског бића и посебно полне части (Мемедовић, 1975:349). Сексуално насиље укључује сваки физички, визуелни, вербални или сексуални чин који је, у вријеме кад се догодио или накнадно, жена или девојка доживела као претњу или напад, и који ју је повредио или деградирао, и/или у којем јој је одузета контрола у интимном контакту (Аутономни женски центар, 2009:4).

Облици сексуалног насиља

Постоје различити облици сексуалног насиља: силовање од непознатог мушкарца, силовање на љубавном састанку, силовање од стране познаника, пријатеља, комшије, силовање у браку, силовање у рату, покушај силовања, сексуално узнемиравање или уцењивање на послу, у школи, на факултету, на улици, у превозу, инцест над дететом од стране одрасле особе од поверења и ауторитета, сексуално и емотивно узнемиравање у породици, сексуална злоупотреба деце за снимање порнографских слика и филмова, продаја и подвођење деце, сексуална трговина женама, сексуално искоришћавање жена кроз проституцију, порнографију и сексуално ропство, итд (Аутономни женски центар, 2009:4). Специфичности силовања у односу на друге злочине: Силовање није само физички напад, него повреда личних, интимних и психолошких граница. Носи са собом додатне конотације и емотивни утицај, често је повезано са културним контекстом. Оно је окружено тешко искорењивим културалним митовима и стереотипима. То је претежно родни злочин, преодминантно почињен од мушкараца против жена и девојака, али такође и против дечака и других мушкараца. Починитељ је у већини случајева неко кога жртва познаје, тако да злочин укључује и издају поверења. Преживљавање силовања често код жртве производи јака осећања кривице. Носи специфичне здравствене ризике и последице као што су полно преносиве болести, нежељена трудноћа, зараза ХИВ-ом. Процес пријаве злочина и сваки судски процес често су доживљени као облик поновне виктимизације (Аутономни женски центар, 2009:4).

У Кривичном законик Републике Србије инкриминисано је кривично дело против полне слободе: У члану 178. Предвиђено је кривично дело силовање: (1) Ко принуди другог на обљубу или са њом изједначен чин употребом силе или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица, казниће се затвором од три до дванаест година. (2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено претњом да ће се за то или њему блиско лице открити нешто што би шкодило његовој части или угледу или претњом другим тешким злом, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година. (3) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда лица према којем је дело извршено или ако је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или према малолетнику или је дело имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година. (4) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт лица према којем је дело извршено или је дело учињено према детету, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.²⁸⁸ У члану 179. Кривичног законика Републике Србије, инкриминисана је обљуба над немоћним лицем. (1) Ко над другим изврши обљубу или са њом изједначен чин искористивши душевно обољење, заостали душевни развој, другу душевну поремећеност, немоћ или какво друго стање тог лица услед којег оно није способно за отпор, казниће се затвором од две до десет година. (2) Ако је услед дела из става 1. овог члана наступила тешка телесна повреда немоћног лица или ако је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или је учињено према малолетнику или је дело имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година. (3) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт лица према којем је дело извршено или ако је дело учињено према детету, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година. Члан 180. предвиђа кажњивим радње које се односе на обљубу са дететом: (1) Ко изврши обљубу или са њом изједначен чин са дететом, казниће се затвором од три до дванаест година. (2) Ако је услед дела из става 1. овог члана наступила тешка телесна повреда детета према којем је дело извршено или је дело извршено од стране више лица или је дело имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година. (3) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт детета, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година. (4) Неће се казнити за дело из става 1. овог члана учинилац, ако између њега и детета не постоји значајнија разлика у њиховој душевној и телесној зрелости. Обљуба злоупотребом положаја, прописана је чланом 181: (1) Ко злоупотребом свог положаја наведе на обљубу или са њом изједначен чин лице које се према њему налази у односу какве подређености или зависности, казниће се затвором од три месеца до три године. (2) Наставник, васпитач, старалац, усвојилац, родитељ, очух, маћеха или друго лице које злоупотребом свог положаја или овлашћења изврши обљубу или са њом изједначен чин са малолетником који му је поверен ради учења, васпитавања, старања или неге, казниће се затвором од једне до десет година. (3) Ако је дело из става 2. овог члана учињено према детету, учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година. (4) Ако је дело из ст. 1. до 3. овог члана имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити за дело из става 1. затвором од шест месеци до пет година, за дело из става 2. затвором од две до дванаест година, а за дело из става 3. затвором од три до петнаест година. (5) Ако је услед дела из става 3. овог члана наступила смрт детета, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година. Недозвољене полне радње, предвиђене су у члану 182: (1) Ко под условима из чл. 178. ст. 1. и 2, 179. став 1. и 181. ст. 1. и 2. овог законика изврши неку другу полну радњу, казниће се новчаном казном или затвором до три године. (2) Ко под условима из члана 180. став 1. и члана 181. став 3. овог законика изврши неку другу полну радњу, казниће се затвором од шест месеци до пет година. (3) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда лица према којем је дело извршено или ако је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година. (4) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт лица према којем је дело извршено, учинилац ће се казнити затвором најмање пет година. Подвођење и омогућавање вршења полног односа дефинисано је чланом 183: (1) Ко подведе малолетно лице ради вршења обљубе, са њом изједначеног чина

288

или друге полне радње, казниће се затвором од једне до осам година и новчаном казном. (2) Ко омогућава вршење обљубе, са њом изједначеног чина или друге полне радње са малолетним лицем, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. Посредовање у вршењу проституције, чланом 184: (1) Ко наводи или подстиче другог на проституцију или учествује у предаји неког лица другоме ради вршења проституције или ко путем средстава јавног информисања и других сличних средстава пропагира или рекламира проституцију, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. (2) Ако је дело из става 1. овог члана извршено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година и новчаном казном. Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, дефинисано је чланом 185: (1) Ко малолетнику прода, прикаже или јавним излагањем или на други начин учини доступним текстове, слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине или му прикаже порнографску представу, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци. (2) Ко искористи малолетника за производњу слика, аудио-визуелних или других предмета порнографске садржине или за порнографску представу, казниће се затвором од шест месеци до пет година. (3) Ако је дело из ст. 1. и 2. овог члана извршено према детету, учинилац ће се казнити за дело из става 1. затвором од шест месеци до три године, а за дело из става 2. затвором од једне до осам година. (4) Ко прибавља за себе или другог, поседује, продаје, приказује, јавно излаже или електронски или на други начин чини доступним слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине настале искоришћавањем малолетног лица, казниће се затвором од три месеца до три године. Навођење малолетног лица на присуствовање полним радњама, прописано је чланом 185а: (1) Ко наведе малолетника да присуствује силовању, обљуби или са њом изједначеним чином или другој полној радњи, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. (2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено употребом силе или претње, или према детету, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година. Искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу, члан 185б: (1) Ко у намери извршења кривичног дела из чл. 178. став 4, 179. став 3, 180. ст. 1. и 2, 181. ст. 2. и 3, 182. став 1, 183. став 2, 184. став 3, 185. став 2. и 185а овог законика, користећи рачунарску мрежу или комуникацију другим техничким средствима договори са малолетником састанак и појави се на договореном месту ради састанка, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном. (2) Ко дело из става 1. овог члана изврши према детету, казниће се затвором од једне до осам година (Чланови 178-185б. Кривичног законика ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014).

Полиција и рад са жртвама силовања

Специфичност полицијске културе и неке генерализације својствене полицијској култури могу бити од значаја за лош однос или третман жртве сексуалног напада. Полицијске организације су хијерархијски организоване и имају тенденцију да у њима доминирају мушкарци, а хапшење криминалаца се доживљава као примарни задатак полицијског посла (Dodge et al, 2004). Често је већина полицијских обука фокусирана на емоционалну искљученост (Milne et al, 2007), јер се саосећање са жртвом може посматрати као одступање од објективности у полицијском раду (Jordan, 2001:319). Полицијски рад је често стресан, па поједини припадници полиције су кроз своје обуке и стручно усавршавање усвојили тактику брзог ватрепитајућег стила испитивања који оставља мало времена да жртва елаборира комплетан догађај (Epstein et al, 1994). Полицијци услед преоптерећености у раду или стереотипа и предрасуда могу у интензивном испитивању у вези са околностима кривичног дела силовања тражити недоследности и испитивати жртву о томе, не водећи рачуна да је она у стању специфичне психотрауматске ситуације, те да се не може одмах присетити свих околности догађаја. Полицијски службеници током испитивања не смеју користити застрашујуће положаје и тонове, излагати жртве унакрсном испитивању или показати недостатак флексибилности. Прекиди, сталан говор и асоцијације испитивача, негативна

формулација питања могу бити уобичајени проблеми у комуникацији са оштећеном. Сама одлука оштећене да пријави насилника и силоватеља са собом носи ризик од секундарне виктимизације и представља веома тежак корак за жртву којој се мора приступити са нарочитом пажњом и саосећајношћу, али и задржаном објективношћу. Разлози за пријављивање сексуалног злочина полицији су: пријављивање напада је начин да жртва поврати осећање личне моћи и контроле, омогућава да тражите правду у вези насиља које је почињено, пријављивање полицији ће помоћи да заштитите друге од силовања, већина силоватеља понавља нападе. Многе жене које су преживеле сексуално насиље одлуче се да пријаве злочин и да учествују у судском поступку против насилника. То није лак процес за жене, али некима од њих то помаже на путу ка оздрављењу.

Аутономни женски центар из Београда издао је приручник жртвама силовања у којима се дају препоруке за поступање по пријављивању кривичног дела у којима се женама сигурише: „Нисте дужне да приликом пријаве силовања станици полиције дајете било какву изјаву или описујете догађај. Имате право да о догађају не причате док не стигнете у дежурну службу Одељења за сузбијање сексуалних деликата. Ако нисте у стању да одете до Одељења за сузбијање сексуалних деликата, можете тражити да по вас дођу полицијска кола. Ако сте у физички и психички лошем стању, или ако сте малолетни, инспектор/ка из дежурног одељења може доћи вашој кући да обави разговор. Ако сте се по силовању прво обратили полицији, дежурна служба ће организовати ваш одлазак на здравствени преглед. По налогу истражног судије мора бити обављен лекарски преглед, а комплетни налази су део доказног материјала у судском поступку. Ако је починилац позната особа, процедура траје краће. Дежурна служба ће написати пријаву, коју потписујете и која се по службеној дужности прослеђује истражном судији. Пажљиво прочитајте своју изјаву пре потписивања и затражите копију за себе. Ваш посао у полицији овим је завршен. Ако је починилац непозната особа, или позната у бекству, процес траје дуже. Пријава дежурне службе ићи ће, сем у Тужилаштво и у Одељење за сузбијање сексуалних деликата, којем је потребно извесно време да детаљно обради случај. Ваш предмет ће бити додељен неком од инспектора/ки и ви ћете бити позивани (за неколико дана) на разговоре, чији је циљ успостављање сарадње на откривању починитеља. Током детаљних разговора о злочину, инспектор Одељења ће се трудити да направи што боље сарадничке односе са вама, да би што брже открио починитеља. Приликом давања изјаве и у контактима са инспектором/ком будите спремни на интимна питања која ће вам постављати. Немојте се плашити и/или стидети. Испричајте све што се догодило, јер ви говорите истину. Сетите се што више детаља везаних за догађај. Ако бисте их прикривали, могло би се догодити да то на суђењу буде искоришћено против вас. Током разговора, инспектор ће вам постављати и питања о одећи у којој сте били приликом силовања. Иако ова питања нису пријатна за вас, а важна су због истражног поступка, знајте да нисте одговорни за насиље, какву год одећу да сте носили. Исказ у пријави увек можете допунити, ако се накнадно сетите детаља о злочину. Ако нисте направили пријаву полицији непосредно после злочина или лекарског прегледа, јер нисте били сигурни да желите да пријављујете случај, можете то да учините накнадно, када будете спремни, после неколико месеци или годину дана од злочина. Ако ћете се осећати сигурније можете тражити да са вама, док будете давали изјаву, буде нека особа од поверења – пријатељица. Идентификација починиоца се прво врши на основу фотографија. Биће вам показане различите фотографије, које вам могу помоћи да прецизније опишете починиоца, или да га препознате. Препознавање починиоца се обавља иза једнострано прозирног стакла (починилац не може да вас види). Поред вас је инспектор, а у соби са починиоцем још неколико мушкараца, између којих треба да препознате починиоца. Ако га препознате, прави се записник о препознавању, који потписујете. Иза тога, ви ћете дати још једну изјаву у полицији. Тражите копију полицијског записника. И починилац ће дати изјаву у полицији и бити одведен истражном судији, који ће саслушати вас и њега, одвојено. Треба да знате да не постоји изричита забрана да вас истражни судија приликом саслушања суочи са починиоцем, што за вас може бити непријатно искуство (Аутономни женски центар, 2009:28).“ Жене страхују од сусрета са починиоцем и могућих претњи. Ипак, искуства полицијских инспектора говоре да су претње релативно ретке, али чешће ако је починилац позната особа (Аутономни женски центар, 2009:28). У наставку рада дате су препоруке за поступање са жртвама силовања. Начин прикупљања почетних сазнања од жртве: Одмах о

догађају извести стручно оспособљеног полицијског службеника за сексуално насиље који ће преузети даље поступање и координацију. Жртву сместити у прикладну просторију. Почетна сазнања од жртве прикупља један полицијски службеник којег одреди надлежни руководиоца истраге. Почетна сазнања кад год је то могуће, односно уколико исто није повезано са одлагањем поступања, прикупља стручно оспособљен полицијски службеник за сексуално насиље. У циљу заштите жртве потребно јој је осигурати приватност током прикупљања информација и удаљити остале полицијске службенике из простора у којему се прикупљају почетна сазнања. Потребно је узети у обзир да је жртва управо у првим тренуцима после почињеног сексуалног насиља у врло тешком психичком стању и да јој је потребно пружити подршку и разумевање. Жртва из невербалног понашања полицијског службеника не сме осетити неверицу, неодобравање, непријатељство те осуду због оног што јој се догодило. О прикупљеним обавештењима одмах обавестити надлежног државног адвоката ради даље координације у поступању (Уред за равноправност полова Владе Републике Хрватске, 2014:18).

Задачи стручно оспособљеног полицијског службеника/це за сексуално насиље или адвоката у погледу заштите жртве су: Водити и координирати криминалистичко истраживање и поступање према жртви. Муњевитом организацијом криминалистичког истраживања омогућити убрзано издавање налога за спровођење потребних доказних радњи, пре почетка поступања жртву упутити у њена права и објаснити јој које ће се радње предузети и због чега су те радње потребне, спречити непотребно понављање радњи, те упутити полицијске службенике и/или истражитеље који их спроводе да се понашају посебно обзирно и не дискриминшуће према жртви. Уколико ће полицијски службеник - истражитељ по налогу државног тужиоца спроводити одређене доказне радње, настојаће да за исте буде именован полицијски службеник за сексуално насиље - истражитељ који је у истом предмету већ поступао према истој жртви. При комуникацији са жртвом треба онемогућити непотребну додатну виктимизацију виšekратним испитивањима полицијских службеника (шеф смене, службеници, екипе за увиђаје, полицијски службеници који обављају криминалистичко-техничке послове, превозење, службеник за израду фото цртежа, службеник који спроводи препознавање и слично) и стигматизацију у социјалној средини где живи (превозење у возилу које има полицијска обележја, службеници у униформи и сл.). Обављати детаљан информативни разговор са жртвом по правилима струке. Упознати жртву с могућностима добијања стручне помоћи ради заштите физичког и психичког здравља (Уред за равноправност полова Владе Републике Хрватске, 2014:19).

Посебно је значајно дати препоруке и указати на специфичности разговора са жртвом: Стручно оспособљени полицијски службеник за сексуално насиље мора узети у обзир старост жртве, физичко и психичко стање жртве, начин почињења сексуалног насиља, настале последице и сукладно томе прилагодити технике обављања информативног разговора (уважавање трауматског искуства жртве, давање подршке, избегавање предрасуда, успостављање поверења, употреба терминологије примерене и разумљиве жртви, дужина трајања разговора и слично). Прикупљање информација везаних за интиму жртве мора се спровести са посебном пажњом, жртва није дужна одговарати на питања која се односе на њен строго лични живот. Ако постоји могућност, допустити жртви избор да с њом информативни разговор обави полицијска службеница. Зависно од специфичних потреба жртве, затражити помоћ специјализованог стручњака (старост, недовољни душевни развитак, глувонемост, непознавање језика и слично). Допустити да разговору присуствује особа у коју жртва има поверења и у чијем се присуству осећа сигурно, ако не омета ток разговора. Омогућити представницима организација цивилног друштва контакт са жртвом у вези са пружањем додатне подршке жртви ако је жртва с тим сагласна или то захтева.

У свим фазама истраге од кључне је важности заштита идентитета жртве сексуалног насиља. Полицијски службеници који спроводе истрагу дужни су осигурати заштиту идентитета жртве сексуалног насиља од самог почетка криминалистичког истраживања. Не смеју се јавно објавити подаци темељем којих би се могао утврдити идентитет жртве. Полиција је дужна пружити жртви потребну заштиту складно сигурносној процени о постојању озбиљне опасности од понављања сексуалног насиља, угрожавања здравља и живота жртве те могућих накнадних утицаја извршиоца на њен исказ (Уред за равноправност

полова Владе Републике Хрватске, 2014:20). Као један од негативних примера навешћемо следећи случај: Први разговор у полицији у Београду био је непријатно искуство за једну жртву трговине људима. Иако је поменула да је истог дана разговарала са више полицајаца, међу којима су биле и жене, Аниту је испивао инспектор мушког пола. Било јој је посебно непријатно када је причала о силовању које је доживела јер је подсећање и причање о том искуству за њу било веома тешко. Упркос томе, све је испричала: „Уместо да ме питају да ли ми се нешто догодило, да ли сам добро, они су ме питали да ли сам узимала дрогу, зато што су опазили моје подочњаке и рите које сам имала на себи (а које сам добила у дому у Италији). Сматрам да ме нису третирали са поштовањем. Подочњаке сам имала зато што данима нисам спавала. Ипак, одговорила сам на сва питања, али дрско (Lindgren, 2011:111).“

Закључна разматрања

Анализирајући наведену проблематику аутори долазе до закључка да су стереотипи и заблуде о кривичним делима против полне слободе и стигматизација жртава укоренењени у руралним друштвеним срединама и да су у великој мери плод патријархалног васпитања, услед чега се код жртава силовања јавља јак осећај личне кривице. Овоме је умногоме допринела традиционална криминолошка и виктимолошка школа која је кривично дело силовања разматрала кроз призму доприноса жртве у извршењу кривичног дела. Констатује се да је силовање као изузетно тешко и специфично кривично дело по жртву и њену даљу интеграцију и рехабилитацију у друштво праћено многим стереотипима и заблудама, посебно у руралним срединама, које често доприносе високом проценту непријављивања и тамној бројки ових кривичних дела. Од пресудног значаја за подршку жртвама и смањивање ризика од дискриминације јесте едукација свих друштвених актера који се јављају у процесу разрешавања и помоћи жртвама. По настанку кривичног дела неопходно је имати обучене и специјализоване полицијске службенике, који ће поступити по свим принципима криминалистичке тактике и методике, али и принципима заштите жртве од дискриминације. Са жртвама овог кривичног дела, али и њиховим породицама неопходно је спровести индивидуалну и породичну системску терапију, где посебно значајну улогу имају специјализоване организације цивилног друштва, док се посебна пажња мора усмерити на едукацију медија који својим написима често утичу на појаву стереотипа и заблуда о жртвама силовања.

Литература

1. Аутономни женски центар. (2009). *Сексуално насиље разумевање искуства трауме*. Београд: Аутономни женски центар.
2. Аутономни женски центар. (2009). *Силовање је злочин – приручник за жене које су жртве сексуалног насиља*. Београд: Аутономни женски центар.
3. Epstein, J., & Langenbahn, S. (1994). *The criminal justice and community response to rape, issues and practices in criminal justice series*. Washington, DC: National Institute of Justice, U.S. Department of Justice.
4. Jordan, J. (2001). *Worlds apart? Women, rape and the police reporting process*. *British Journal of Criminology*, 41 (4), 679–706.
5. Jordan, J. (2002). *Will any woman do? Police, gender and rape victims*. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 25 (2), 319–344.
6. Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011). *Žrtve kriminaliteta – Međunarodni kontekst ii situacija u Srbiji*, Београд: OEBS.
7. M. Dodge, L. Valcore, D. A. Klinger, (2010) *Maintaining separate spheres in policing: Women on SWAT teams*. *Women and Criminal Justice*, 20 (3), 218–238.
8. Мемедовић, Н. (1975). *Слобода личности, полни морали њихова кривичноправна заштита*. Београд: Југословенска ревија за криминологију и кривично право, број 7, стр. 349.
9. Milne, R., & Bull, R. (2007). *Investigative interviewing: Psychology and practice*. New York: Wiley and Sons.

10. Портал Буди своја. (2016). *Стереотипи и заблуде о силовању*. Београд: адреса <http://www.budisvoja.rs> датум 03.12.2017.
11. Повереник за заштиту равноправности. (2015). *Скраћени редовни годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2014. годину*. Београд: Канцеларија повереника за заштиту равноправности.
12. Влада Републике Хрватске. (2014). *Протокол о поступању у случају сексуалног насиља*. Загреб: Уред за равноправност полова.
13. Вуксановић, М. (2014). *Криминалитет насиља – силовање*. Ниш: Универзитет у Нишу, Правни факултет.

**CRIMINAL OFFENSES AGAINST FULL FREEDOM AND PREVENTION OF VICTIM
DISCRIMINATION**

***Dejan Novaković
Martin Matijašević***

Summary

Criminal offenses against sexual freedom are crimes that are constantly increasing, because with the development of technology, the very essence of the criminal act has changed significantly, and these works do not necessarily imply direct physical contact. The appearance of this criminal offense establishes a specific victim-based relationship between the victim, the perpetrator, and the authorities responsible for dismissing the offense. In the stages of the resolution of this criminal offense, there is a justified risk of secondary victimization of the victim caused by discrimination by the social environment, but also by the nature of the proceedings itself. The paper analyzes criminal offenses against gender freedoms, points to the risk of discrimination against victims and provides recommendations for the treatment and response of internal affairs bodies in cases of these crimes.

Key words: *discrimination, risk, gender, violence, victims.*

ТЕРОРИЗАМ – ПРЕТЊА ГЛОБАЛНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ

Доц. др Хатица Бериша²⁸⁹

Универзитет одбране, Школа националне одбране, Београд

Ванр. проф. др Раде Славковић

Универзитет одбране, Школа националне одбране, Београд

Мр Иван Ранчић²⁹⁰

Војска Србије, РВ и ПВО, Ниш

Сажетак: Посебан проблем у дефинисању тероризма представља чињеница да до сада не постоји јединствен став о суштинским елементима тероризма, као појма. Процес глобализације и успостављање „новог светског поретка“, чији је лидер САД, не доживљавају све државе на исти начин, нити су ови процеси једнаки за све државе. Уз то, наведени процеси стварају и повољне услове за стварање и ширење тероризма на свим нивоима друштва, али и за његову примену од стране државе (државни тероризам), као најопаснијег облика политичког насиља. Ако анализирамо глобалне терористичке активности у протеклих тридесетак година, можемо закључити да су терористички напади све смртоноснији и број напада је све више у порасту.

Кључне речи: тероризам, глобализација, глобално друштво, терористичке организације, терор

Увод

Крај прошлог и почетак новог века биће запамћени по огромној ескалацији тероризма у свету који је због огромног броја непосредних жртава, великих материјалних разарања и последица од константног страха због могућих нових напада, шокирао светску јавност. Наслови и извештаји средстава јавног информисања, као и слике унакажених и крвавих тела, донели су у наше домове и наш живот тероризам, као реалну свакодневицу. Стечени страх и стрес шири се великом брзином, а сумња да свако људско биће постаје потенцијална жртва терористичког напада појачава реалност терористичких напада. „Ко је следећи?“ односно „Ког обима очекивати наредни напад?“, конкретан одговор или процена може се тешко образложити, посебно уз сазнање да су мете обични људи који се налазе на погрешном месту и у погрешно време.

Циљеви „традиционалног“ тероризма су већ превазиђени, односно извођење акција са малим бројем жртава, али великим бројем посматрача и запамћеном поруком. „Савремени“ тероризам је превазишао своје раније циљеве, глобализовао се и достигао је своју потпуну величину у организацији, обиму и облицима дејстава, опреми, обучених припадника и другим карактеристикама.

Тероризам је обележио све епохе људског друштва. Његови почеци називу се још у најранијој људској историји и као такав постоји и модификује своје облике све до данашњих дана. Током читаве своје историје, тероризам је привлачио велику пажњу због свог сценарија, карактера и последица, чинећи га мистериозним. Још у току Француске револуције у осамнаестом веку, Робеспјејер је примењивао терористичку тактику ради ликвидације већег дела аристократије (око 40.000 људи) употребом гилотине. Током Америчке револуције, амерички колонисти

---

²⁸⁹ berisa.hatidza@gmail.com

²⁹⁰ ivan.rancic.srb@gmail.com

примењују тероризам против Британаца и њихових симпатизера, све у циљу остваривања „виших циљева“. Поред тога, не треба заборавити ни терористичке активности пројектоване као борбу за ослобађањем од колонијалног ропства. Такође, тероризам се пројектовао и као субверзивна делатност у многим новоформираним државама као замена за борбу против демократског режима. Тероризам доживљава своју експанзију у другој половини прошлог века, када се примењује чак и у политичке сврхе. У том периоду, он се шири ван граница националних држава, прераста своју основну функцију и постаје израз у борби против политичке воље појединаца или државног система.

1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ТЕРОРИЗМА

Питање појмовног одређења, односно дефинисање тероризма деценијама изазива расправу међу државама и њеним аналитичарима и експертима у овој области. Први покушај да се у оквиру лиге народа дође до усвајања међународно прихватљиве дефиниције тероризма остаје неуспешан. Државе чланице УН још увек нису дошле до заједничке дефиниције.²⁹¹

Оваква заједничка дефиниција је пожељна не само ради замене 12 различитих протокола и конвенција, већ и ради превазилажења препрека значајним међународним мерама које су неопходне на овом плану. Термин „тероризам“ потиче од француске речи „teror“, а настао је у време Француске буржоаске револуције (1789-1795). Термин је употребљен да опише акције Француске владе. До 1848. године значење овог термина се променило, па се употребљава да би се описали насилни револуционари, који су се побунили против владе. До краја деветнаестог и почетка двадесетог века, тероризам се користио при описивању насилних активности неких група, у које су спадали: радничке организације, анархисти, националне групе које се боре против страних сила и ултра националистичке политичке организације²⁹²

Међутим, терористичке акте можемо пронаћи и у најранијој историји човечанства. Такође су и у најранијем периоду забележене људске историје постојале организоване групе које су биле посвећене систематском тероризму. Из списка Josephus Flavius-а зна се доста о сикарима (sicar), екстремној јеврејској групи, која је била активна након што су Римљани окупирали Палестину. Они су такође учествовали и у опседању и колективном самоубиству у Масади, а Joseph их сматра кривим за нестанак Јеврејске државе, након уништавања другог сирама.²⁹³

Након Другог светског рата значење појма тероризам поново се мења. У то време многи народи у свету били су против доминације Европе и те националистичке групе сматране су терористичким групама. Од шездесетих до раних осамдесетих година, термин тероризам се поред националистичких група, приписивао и левичарским групама које су се служиле насилним методама. Средином осамдесетих значење се поново мења.

У САД неке националистичке активности, у основи расистичке, и такозвани „покрети мржње“ названи су тероризмом. На међународном плану тероризам је посматран као националистичко ратовање унутар државе²⁹⁴

Почетком новог миленијума дефиниције тероризма поново се мењају. Данашње разумевање тероризма односи се на велике групе, независне од државе, делом верски обележене, које се насилним методама боре за неки одређени политички циљ. Важно је схватити да ако желимо да

---

²⁹¹ http://www.undoc.org/undoc/terrorism_definition.html, 26.08.2017

²⁹² Johnatan R. Vajt, Terrorism, Alexandria press Beograd 2004

²⁹³ Walter Lagner, The new terrorist fanaticism and arms of mass destruction, Phoenix press, London 2002 page 11

²⁹⁴ Johnatan R. Vajt, Terrorisam Alexandria press Beograd 2004,

дефинишемо овај појам, морамо имати у виду и историјски контекст у коме сагледавамо наведену појаву.

Према једној од ранијих дефиниција, Walter Lagner, „тероризам представља нелегалну употребу силе како би се постигли политички циљеви када су мета невини људи“. У дефиницији ФБИ ²⁹⁵ каже да „тероризам је незаконита употреба силе или насиља према људима или имовини како би се застрашила или принудила влада, цивилно становништво или било који њихов сегмент ради постизања политичких или друштвених циљева“.

Некадашњи заменик начелника центра за против тероризам ЦИА, Paul Pillar²⁹⁶, сматра да постоје четири основна обележја тероризма:

1. То је планирана активност са предумишљајем али не импулсиван акт беса;
2. Има политички карактер - осмишљен тако да доведе до промена постојећег политичког уређења, а не криминални;
3. Усмерен је на цивиле - не на војне мете или борбене трупе;
4. Спроводе га под националне групе – а не државне (војска) ²⁹⁷

По Walter Lagner-у једну од бољих дефиниција тероризма дало је Министарство одбране САД, које је 1990. године тероризам описало као „срачунату незакониту употребу, или претњу употребом, силе или насиља против појединаца или имовине ради принуде или застрашивања влада или друштава, често како би се постигли политички, религијски или идеолошки циљеви“ ²⁹⁸.

Добра страна дефинисања ове појаве је што она легитимним државним органима дозвољава употребу свих расположивих средстава у борби против тероризма, чак и вршење неких криминалних дела и активности. Без тога, оне су бескорисне јер не могу да објасне ни друштвену ни политичку страну тероризма. Међутим, и законска дефиниција садржи унутрашње контрадикторности. У правним упутствима САД, на пример, пише да неке групације могу бити означене као терористичке, док друге које врше исте активности, могу бити оначне као легитимне, то јест револуционарне - побуњеничке снаге. Осим тога, владе у Латинској Америци које су у пријатељским односима са САД починиле су неке од најстрашнијих зверстава у име борбе против тероризма. С друге стране, иронија је да неки Латино Амерички револуционари који се опиру репресивним режимима наших пријатеља, прихватају права изражена у Америчкој декларацији независности и Уставу, а ми их ипак сматрамо терористима.

Према писању професора доктора Војина Димитријевића „терористички акт је акт физичког насиља, чији је предмет изабран тако да изазива јаке психичке реакције, у првом реду страх код ширег круга људи, у нади да ће он помоћи да се одржи или промени понашање које је важно за постизање политичких циљева, ако такав акт није оправдан општим интересима који су одређени независно од њега и ако није извршен по правилима (правним и другим) која се уобичајено примењују на допуштене видове вршења насиља“ ²⁹⁹. Тероризам би се могао назвати методом политичке борбе путем вршења терористичких аката.

Још једну целовиту дефиницију тероризма дао је професор доктор Драган Симеуновић. По њему, „савремени тероризам, као више димензиони политички феномен, може се одредити као сложен облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља,

---

²⁹⁵ <http://www.yuvishvirt-nalibrary.org/ysource/terrorism/terror.html>, 23.09.2017

²⁹⁶ Pillar, Paul R., *Terrorism and US foreign policy*, ISBN 0-8157-7077-4

²⁹⁷ http://www.undoc.org/undoc/terrorism_definition.html, 23.09.2017

²⁹⁸ Walter Lagner, *The new terrorist fanaticism and arms of mass destruction*, Phoenix press, London 2002 page 5

²⁹⁹ Војин Димитријевић, Појам тероризма, ФПН, 5/ФПН, Београд, стр. 5/39

обележен застрађујућим брутално физичким и психолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ређе и у условима економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримерено датим условима“³⁰⁰

На основу наведеног, може се закључити да тероризам представља облик насилног, а ради остваривања циљева, који је присутан у савременом друштву, као инструмент у борби против недемократске владавине или субверзивно деловање против демократске власти. Заправо, то је један од најбруталнијих начина за остваривање постављених циљева који врло често не одговарају ни стварности ни реалном животу.

2. ОСОБЕНОСТИ САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА

Последњих двадесет година сведоци смо читавог низа сукоба различитог интензитета, у којима је један од учесника, припадника такозваних недржавних снага. Такав случај је са Сомалијом и локалним господарима рата, Чеченијом и паравојним формацијама, Палестином и низом различитих фракција и оружаних групација, Колумбијом и нарко картелима и лево оријентисаним терористичким организацијама, Алжиром и исламистима, Авганистаном и талибанима, и другим....Сви недржавни учесници у сукобима теже да се насилним методама деловања наметну као доминантан државни чинилац, али су ипак у значајној мери ограничени сопственим могућностима и ресурсима. Ипак, оно што успевају превазилази границе држава и региона у којима делују. Једна од глобалних последица деловања ових снага, поред могућности да атакују на властиту државу је да измени образац понашања и представља промену свести код појединаца и група да могу својим идеолошким или верским убеђењем нанети велику и ненадокнадиву штету организованим друштвима и државама.

2.1 Акција на глобалном нивоу

Новим терористичким организацијама, пре свега Ал Каиди која је синоним за глобални тероризам, није потребна држава као упориште, склониште или извор финансија. Ова организација делује изван државних и националних оквира. Држава је само у почетној фази стварања и развоја новог глобалног тероризма одиграла одређену улогу. Таква држава је Авганистан – неуспела држава, разорена и осиромашена заједница племена, изнурена грађанским и ослободилачким ратовима који су деведесетих година прошлог века углавном контролисали Талибани. Талибани су настали као покрет студената исламских теолошких факултета, који су се залагали за повратак изворном Исламу. Реч је о присталицама Вехабистичког покрета. Интересантно је да је Вехабизам као официјелна религија пре Авганистана био прихваћен једино у Саудијској Арабији, која је међу арапским земљама највећи произвођач нафте и главни савезник САД, односно земља у којој су се родили потенцијални извршиоци терористичких аката који су пре или у току саме интервенције напустили Авганистан и „распршили се“ по читавом свету.

Управо је то довело да нови глобални терористи тренутно могу успешно да делују и без упоришта и помоћи било које државе, користећи све продукте глобализације и западних демократија. Захваљујући процесима глобализације, а све више и политичкој повезаности савременог света и губитку традиционалних безбедносних карактеристика држава, терористи су добили неочекивано велику могућност да се међусобно повежу, координирају и крећу по огромном простору. Порозност државних граница оставља могућност релативно лаког транзита људи и робе, тако да је постало уобичајено да су терористи држављани једне државе, координирају са држављанима терористима друге државе, врше припреме у трећој држави за напад који ће извршити на територији четврте. Многе терористичке организације у својим прокламованим циљевима као свој општи циљ наводе борбу против „глобализације“.

---

³⁰⁰ Драган Симеуновић, Теорија политике, Београд 2002

Парадоксално је међутим да управо нови тероризам у себи садржи низ карактеристика глобализације, почевши од усклађеног деловања на територијама великог броја различитих држава, преко коришћења најсавременијих техничко - технолошких достигнућа, па до остваривања глобалних циљева.

2.2 Тероризам и организовани криминал

Нови глобални терористи повезани су са организованим криминалним групама, које делују на глобалном нивоу и користе све предности глобалних процеса. Везе терориста са организованим криминалом су неминовне. Обезбеђење финансијских средстава за неопходну подршку својим активностима, приморава терористичке организације и групе за организацију у криминалне активности. На првом месту се издвајају производња и дистрибуција наркотика, али су присутни и други облици класичног криминала – пљачка, препади, отмица, кријумчарење и трговина људима, прање новца и др...Веза терориста са организованим криминалом ствара своју препознатљиву економију која функционише на истим или сличним принципима као и легална економија. Ова економија брзо усваја све технике мултинационалних компанија, развија банкарство, оф шор компаније и користи сва савремена средства комуникације. Међутим, могуће је јасно уочити разлику између организованог криминала којем глобализација одговара, који јој из својих разлога на специфичан начин „помаже“ и терориста који користе достигнућа глобализације како би је оспорили и коначно осујетили.

2.3 Примена савремених технолошких достигнућа

Терористи су увек пратили технолошки развитак и за средства извршења користили су ону могућност која је у датом тренутку била најоптималнија. Кроз историју можемо уочити да је у избору средстава напада на циљ или мету било неколико фаза: нож/отров, пиштољ/динамит и бомба/експлозивна направа. Међутим, терористи почетком двадесет првог века користе савремена технолошка достигнућа као своје или помоћно средство, али тиме нови тероризам не одвајају од традиционални, већ је то очекивана последица научно – технолошког развоја друштва.

Суштински разлика огледа се у научним достигнућима и њиховој доступности, као и спремности терориста да их примене. Напади на САД 2001-е године изведени су отмицом цивилних путничких авиона, који су искоришћени као навођени пројектили огромне разорне моћи. Напад у Мадриду марта 2004. године, изведен је тако што су терористи експлозивом уништили неколико вагона пуних путника на једној од најпрометнијих градских железничких станица. Активирање експлозивног пуњења извршено је са дистанце, путем мобилних телефона.

Уколико само површно анализирамо ове примере, можемо видети да је за целу операцију било потребно врло стручно познавање низа савремених технологија, уређаја и комуникација и сл. Терористи су били упознати са могућностима уређаја за контролу путника и пртљага, распоредима летова, количином горива у авионима, управљању авионом, као и са структуром зграда у које су авиони ударили. Такође, да би мобилном телефону била промењена фреквенција у детонатор, неопходно је завидно познавање микро електронике и телекомуникације. Једна од карактеристика деловања нових терориста је употреба напредне технологије у међусобној комуникацији. Ова комуникација, по самој природи тероризма, мора да буде тајна, невидљива или неразумљива службама безбедности, којима се супротстављају. Најбољи пример нових технологија и достигнућа представља употреба интернета, друштвених мрежа и сателитских телефонских веза. Ови широко доступни и углавном отворени системи комуникације могу уз одговарајућа знања и вештине бити употребљени у остваривању њихових циљева уз велику поузданост.

2.4. Бруталност у нападима

Терористички нападу који су током двадесетог века, извођени у целом свету, делују скоро занемарљиви. Према подацима Централне обавештајне агенције САД, у периоду од 1968 до 2001. године забележено је 11.650 интернационалних терористичких инцидената.³⁰¹ Укупан број смртних случајева проузрокованих овим активностима износио је нешто више од 10.000. Од укупног броја напада, чак 85% аката није изазвала људске жртве а додатних 8% и да дође по један смртни случај. Притом број повређених био је скоро дупло мањи од броја погинулих.

Чињеница је да су у ранијем периоду терористи нападали цивиле, јавни објекти и грађани који их користе, али је број жртава био скоро занемарљив.

Намера терориста је била да прикажу рањивост нападнутог друштва, система или државе, као и објављивање постојања нове терористичке организације. Нови миленијум донео је и нове терористе којима је основна намера стратегије што већег броја недужних жртава. Најновији пример терористичког акта у руској федерацији (отимање више од 1.000 ученика), као и убијање таласа мачетама и ножевима пред ТВ камерама, намеће питање о томе и шта је следеће. Монструозност, бруталност и зло представљају неке од термина који се чак користе у обједињавању новог глобалног тероризма. Оно што представља сарказам у свему овоме је чињеница да се на велике жртве тешко, али на жалост релативно брзо навикава.

Данас милиони, то јест милијарде, гледалаца кроз медије приступају и сведоче сваком терористичком нападу. Гледајући то, без обзира на све особености и разлике, веома лако и брзо се идентификују са непосредним жртвама напада. Сви себе можемо замислити и препознати као потенцијални циљ и жртву.

Због тога, савремени терористи стварају застрашујуће услове живљења. Медији и филмска индустрија стварају све више изопачену слику реалности на терористе да у својим спектакуларним нападима, са више бескрупулозности, бруталности, у страху и незнању, остварују крајње жељене ефекте и стања.

2.5. Самоубиство приликом извршења напада

Самоубилачки терористички акти не представљају ништа ново и непознато за светску јавност. Зато у историји има много, почев од асасина, преко анархиста терориста за време револуције, па до изолованих напада палестинских терориста осамдесетих година прошлог века. Такође, треба споменути и самоубилачке нападе који су изводили и још увек изводе припадници терористичке организације "тамилски тигрови", са Шри Ланке. Ипак осим у случају Тамилских тигрова, самоубиство до сада није било нужно правило, већ само изоловани случај. Међутим, оно што је било својствено шехидима (самоубиство и саможртвовање) постало је почетком новог века једна од основних карактеристика свих великих терористичких напада. Зашто је ово постао модел ескалације савременог тероризма, углавном исламског, није потпуно јасно и разумљиво.

Многи савременици који прате овај сегмент у оквиру појаве тероризма, тврде да имају много одговора, али ниједан није коначан и потпун. Пример томе су терористи самоубице, када су извршили нападе на Њујорк, Вашингтон, Лондон и Марсеј. Ако прихватимо све оно што је већ речено о њиховом образовању онда нам њихов чин постаје још неразумљивији и страшнији. Можемо се с правом питати како их сутра препознати на улици или негде другде, када су пре жртвовања свог и стотина других живота живели живот сличан животу просечног Европљанина.³⁰²

---

³⁰¹ <http://www.cia.gov> Cental Intelligence Agency

³⁰² Huntington, Сукоб цивилизација - негде На Блиском истоку млади људи могу бити обучени у цинс, слушати реп, пити кока-колу и између клањања у цамији размишљати да поставе бомбу у авиону, Библиотека, Подгорица 2000

Самоубиство, као "оружје крајности", указују на реалност друштва која још увек немају адекватан одговор на тероризам. Уобичајен начин размишљања, да је овакав вид деловања последица потпуне огорчености и беспомоћности нападача, за сада је недовољан и неразуман. Ако је то претпоставка, онда би било очекивати да напада буде много више, али без координације, уз насумични избор циљева. Ова претпоставка је ипак тешко одржива и нерепална, јер једна од основних карактеристика новог глобалног тероризма представља организованост и планирање.

Међутим, ни везивање самоубилачких терористичких напада искључиво за ислам, није одрживо. Ако је ислам узрок оваквог понашања појединаца, онда можемо очекивати много више напада, верника ове религије и оних у целом свету који воде независни начин живота. Из тог, вероватно основног разлога оваквог начина деловања терориста, налази се у чињеници да породицама шехида након извршеног напада дају одговарајућу новчану апанажу. Овакво објашњење ма како изгледало прихватљиво, није довољно Европској и Америчкој јавности, али је рецепт за приступање младих људи на Блиском и Средњем истоку. Шехиди су данас младима настањеним на неуралгичним деловима света, узор којем теже. Најбољи пример за то је пораст самоубилачких напада Палестинаца на Израелске циљеве. Скоро цело Палестинско друштво, упркос званичним осудама, одаје почаст овим младим екстремистима, који су скоро увек до самог чина анонимни и у друштву безначајни.

2.6 Учинак савременог тероризма

Све горе наведено је вероватно основни разлог што је нови глобални тероризам у последњих неколико година постао главни светски безбедоносни ризик и претња. До сада се није десило да терористички напади проузрокују последице светских размера и да утичу на државе и међународне организације да се повежу и реагују на новонасталу ситуацију. Ако сагледамо тренутну ситуацију без посебне анализе, можемо рећи да тероризам до сада није успео да оствари прокламоване циљеве. Ако узмемо да је крајњи циљ Ал Каиде стварање јединствене терористичке државе, која би обухватила традиционално "исламске" територије, онда овај циљ није остварен. Занемарљива је вероватноћа да ће овакве идеје бити остварене и у далекој будућности. Управо из ових разлога многи су терористе до "9/11" сматрали дехуманизованим отпадницимаи фанатичима. Међутим, након ове прекретнице и одговора који је уследио терористички напад, као и нових терористичких напада, отпадници и фанатици постали су невидљива војска и борба против тероризма у рат против терора. Захваљујући тероризму, гарантовање безбедности постало је један од основних задатака у већини земаља у свету. Удар на безбедност и економију западног света, рушењем зграда светског трговинског центра на Менхетну то свакако показује. Терористи су успели да са минимално уложеним средствима нанесу штету која се може мерити милијардама долара. Међутим, поставља се питање да ли је то успех. Успех новог глобалног тероризма може се мерити и у примени савремених технологија, самоубицама као непосредним извршиоцима, изванредној прилагођености приликом деловања, избора циља, безобзирности и фанатизму. Могући ефекти једног напада су застрашујући и очигледни.

Са друге стране нове терористичке организације успевају актима да директно утичу на политичка збивања па чак и на ставове држава о конкретним питањима. Морамо се подсетити, да терористички напад у Мадриду је само последица њиховог учешћа у Ираку, а уједно је узрок повлачења контингента оружаних снага Шпаније. Након тога овај пример су следиле и друге земље као и економске компаније које учествују у стабилизацији и обнови Ирака. Међутим узрок такозваног успеха новог глобалног тероризма представља слаба и недовољна информисаност јавности. Информисање се најчешће врши након ефикасно реализованог напада, чиме се оставља утисак да безбедоносне структуре које се супротстављају тероризму нису довољно способне и спремне.

За сада, нажалост, можемо закључити да превентивни рад са широким слојевима, не постоји, посебно са децом и млађим људима. Већина становника у држави сматра да је то задатак неке

оружане формације друштва, војске или полиције, чиме не осећају потребу за личном заштитом и заштитом своје породице. Овакав став и мишљење се мора променити у наредном периоду што ће утицати на безбедност друштва у целини.

2.7 Структура примене савременог тероризма

Савремене терористичке организације се по својим организационим структурама битно разликују од традиционалних. Традиционалне терористичке организације које су током 20. века биле активне, биле су организоване искључиво по вертикалном систему. То су биле знатно мање организације са свега неколико десетина активних припадника, стационираних на одређеном подручју. Оваква структура била је прецизно дефинисана и са конкретном организацијом. Руководство оваквих организација настојало је чак да борави на подручјима где су вршена дејства, а на територије других држава пребацивало би се евентуално због безбедности. Руководиоци су били задужени за идеолошко и оперативно руковођење. Било каква самостална активност осталих припадника није била допуштена.

Данас, савремене терористичке организације чини више хиљада припадника који делују на глобалном нивоу. Њихова организациона структура је мрежно центрична, уз висок ниво самосталности у одлучивању и делавању. Руководство организације постало је идеолошки вођа, односно руководство осмишља и даје политичку платформу деловања. Лидери организација постају идеолошки односно неспорни религиозни ауторитети. Непосредна припрема операција, препуштена је локалним или регионалним структурама мреже, осим када је реч о великим актима. Тада прибављају одобрење, односно благослов руководства. Захваљујући оваквој структури и модалитетима деловања, није необично ни то да самостално изведене акције локалних верских фанатика, уколико су у складу са основним принципима мреже, буду накнадно прихваћене као део шире координисане акције.

Због тежње ка финансијском и делом политичком утицају на глобалне терористичке организације, многе мање организације прилагођавају своје планове и активности како би биле прихваћене. Паралелно са тим настају и својеврсни регрутни центри, који функционишу под плаштом легалних активности, са задатком ширења радикалних верско- идеолошких учења блиских организација. Тиме неки појединци или групе временом себе препознају прво као симпатизере затим и као следбенике и припаднике терористичких мрежа, а да са мрежом нису имали физички ни неформални контакт. Управо због непостојања чврсте структуре, одлучивање и деловање различитих формално неповезаних делова, ствара низ проблема приликом сузбијања и супротстављања деловања ових организација. Уништавањем једног дела организације није нанет одлучан и пресудан ударац целој мрежи. Чак и у случају да је руководство терористичке мреже елиминисано, мрежа би наставила да постоји и делује. Посебна чињеница је да једно од обележја терористичких организација, упркос мрежно центричној структури, јесте висока координисаност у реализацији. Сваки појединац има сопствену улогу и одговоран је за реализацију свог задатка, чиме је укупна ефикасност максимална.

Закључак

Тероризам данас представља опасност по безбедност многих држава у свету. Из тог разлога, оне су званично усвојиле стратегију одбране од тероризма као засебан документ или као део студије о безбедности о одбрани. Међутим у таквим документима није уграђен део који се односи на друштвене, економске, културне и друге околности које су део узрока деловања терористичких организација. Због тог односа, тероризам је почео интензивније да се користи као метод политике, верске, националне и сваке друге нелегитимне борбе. Оправдање за оно што тероризам остварује не постоји, а такође, ни за мотиве које наводе. Неправедности се морају смањивати, а свет у целини мора одупрети овоме уз правно утемељење основе за спречавање примене било којег облика насиља.

Међународни односи у савременом свету ипак зависе од става и утицаја "великих" држава. Међутим то је донекле узрок постојања и присуства услова за сукобе, па и тероризам. Проблем дефинисања појма тероризма је комплексно питање око којег још увек није постигнут концензус релевантних међународних субјеката. Један од разлога је и то што се тероризам сматра једном врстом политичког насиља, а чим у себи садржи политичку компоненту, онда постоји и више различитих, па и дијаметрално супротних ставова око квалификовања дела која се могу назвати терористичким. Првенствено се разлике јављају због различитих интереса субјеката међународне заједнице у односу на извршиоце и жртву. Немогућност да се тероризам схвати само социјално и економским или само психопатолошким узроцима, поставља захтев да се он истражује као реакција на постојање многобројних узрока. Његово поимање треба бити вршено према међународно признатим методама. Главну улогу у свему овоме трабају водити Организација Уједињених нација дефинисањем правних оквира и њиховом применом у свим деловима света, подједнако. Тероризам је облик девијантног понашања појединаца, али и облик противљења социјалних група владајућем режиму. Зато се, као метода сузбијања тероризма, укључује и отклањање његових узрока, првенствено оних који су индуковани стањем међународних односа. Један од најбитнијих критеријума успешности терористичког деловања је количина његовог позитивног деловања на јавно мњење. То треба бити пресудно у избору начина супростављања тероризму. У борби против тероризма и његових носилаца, терористима се мора смањити маневарски простор за психолошко деловање. На крају, тероризам јесте зло које мора бити прихваћено од свих субјеката међународне заједнице. Покушати на једноставан начин појаснити облик испољавања насиља путем терористичких аката, који наводно води ка остварењу прокламованог политичког циља, веома је тешко.

Литература:

1. Johnatan R. Vajt, Terrorism, Alexandria press Beograd 2004
2. Walter Lagner, The new terrorist fanaticism and arms of mass destruction, Phoenix press, London 2002
3. Pillar, Paul R., Terrorism and US foreign policy, ISBN 0-8157-7077-4
4. Војин Димитријевић, Појам тероризма, ФПН, 5/ФПН, УДК-323-285-343-3/7
5. Драган Симеуновић, Теорија политике, Београд 2002
6. Хатица Бериша, Политичко насиље на Косову и Метохији 1945-2005, докторска дисертација, ФПН, 2012
7. Huntington, Сукоб цивилизација, Библиотека, Подгорица 2000
8. http://www.undoc.org/undoc/terrorism_definition.html
9. http://www.undoc.org/undoc/terrorism_definition.html
10. <http://www.cia.gov> Cental Intelligence Agency

TERRORISM - THE FORM OF GLOBAL SECURITY

Summary

A particular problem in defining terrorism is the fact that so far there is no single view on the essential elements of terrorism, as a term. The process of globalization and the establishment of a "new world order", the leader of the United States, do not perceive all countries in the same way, nor are these processes equal to all countries. In addition, these processes create favorable conditions for the creation and spread of terrorism at all levels of society, but also for its implementation by the state (state terrorism) as the most dangerous form of political violence. If we analyze global terrorist activities over the past thirty years, we can conclude that terrorist attacks are more lethal and the number of attacks is growing.

Key words: terrorism, globalization, global society, terrorist organizations, terror

**PREVENTIVNA DIPLOMATIJA KAO DIPLOMATIJA MIRA I NJENA PRIMJENA NA
PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE**

Mirza Lišinović³⁰³

Doktor političkih nauka iz oblasti sigurnosnih i mirovnih studija

Sažetak: *Sprječavanje kriza i sukoba u svijetu jedno je od najznačajnijih i najkontroverznijih političkih i pravnih pitanja koje dugoročno zaokuplja pažnju međunarodne zajednice. Ono je suština preventivne diplomatije, što je drugo ime za diplomatiju mira, sa Ujedinjenim nacijama kao glavnim protagonistima. Preventivne diplomatske aktivnosti preduzimaju brojni subjekti nejednake snage i uticaja, različitih motiva i često nepomirljivih interesa. Svi se, načelno, pozivaju na uzvišene ciljeve za trajnim mirom i saradnjom. Od ishoda njihovog sučeljavanja presudno zavisi stanje međunarodne sigurnosti. Generalni sekretar UN-a Boutros Boutros Ghali uključio je ovaj izraz u Program za mir 1992. godine i postavio ga u isti rang sa konceptima poput očuvanja mira, stvaranja mira i uspostavljanja mira, čime je dobio visok politički prioritet. Predmet razmatranja ovog rada su: pojam, istorijat i normativni okvir preventivne diplomatije, štice vrijednosti, ciljevi i subjekti preventivne diplomatije i njena primjena na području bivše Jugoslavije. Transformacija sukoba, razvijanje kulture političkog dijaloga, podjela vlasti, proporcionalna zastupljenost i suživot, samo su neki od potencijalnih efekata preventivne diplomatije.*

Ključne riječi: *preventivna diplomatija, mir, Organizacija ujedinjenih nacija, međunarodna sigurnost, bivša Jugoslavija.*

Uvod

Najviši cilj Ujedinjenih nacija (UN), svjetske međunarodne organizacije osnovane nakon Drugog svjetskog rata i nasljednice Lige naroda, je mir u svijetu. Preventivno djelovanje UN-a i drugih međunarodnih subjekata ima različite pojavne oblike, sadržaj i efekte, ali je pri tom najbitnije da korespondira sa opšte prihvaćenim principima međunarodnog prava. Povelja Organizacije ujedinjenih nacija ne konstituiše preventivnu diplomatiju kao posebno načelo odnosa između država članica. Većina mjera za čije je provođenje ovlašćeno Vijeće sigurnosti UN-a ne pominje preventivno diplomatsko djelovanje. Izvorište preventivne diplomatije su one odredbe Povelje UN-a koje kombinuju politička sredstva i mehanizme sudsko-arbitražnog sredstva i mehanizme sudsko-arbitražnog postupanja sa ciljem nenasilnog sprječavanja sukoba. Uprkos početnoj podnormiranosti, preventivna diplomatija je doživjela neočekivani uzlet. Stekla je svojstvo dugoročnog programa djelovanja u kriznim situacijama, potvrdila se kao polazište za preduzimanje kolektivnih aktivnosti u suočavanju sa rizicima i opasnostima od izbijanja međunarodnih sukoba i prihvaćena je kao osmišljena, pravovremena i beskonfliktna alternativa za sve situacije koje prijete miru i sigurnosti. Pregovaranje je bit preventivne diplomatije i može se odvijati direktno između strana u sporu ili preko posredovanja treće strane, što je češći slučaj.

---

³⁰³ email: mlisinovic@yahoo.com.

Nastanak i razvoj preventivne diplomatije

U međunarodnim odnosima prevencija se najkraće može definisati kao skup različitih mjera, aktivnosti, instrumenata i mehanizama koji se primjenjuju kako bi se različite zategnutosti prevazišle, prije nego što prerastu u javnu konfrontaciju društvenih grupa ili poprime oblik nasilja. Pod diplomatijom u širem smislu podrazumijeva se nauka o spoljnim odnosima države, dok u užem smislu to je nauka i vještina zastupanja države i pregovaranja između subjekata međunarodnog prava. Funkcije diplomatije se, prema Hajdareviću, „ svode na slijedeće: 1. formalno i suštinsko predstavljanje države; 2. komuniciranje, saznavanje i provjeravanje informacija, analiza sadržaja i izvještavanje rukovodstva svoje države o saznanjima relevantnim za odlučivanje o vanjskoj politici; 3. uklanjanje nesporazuma, sukoba interesa i sporova; 4. jačanje političke volje za razvoj višestrane saradnje; 5. zaštita interesa svoje države u državi akreditacije, uključujući zaštitu političkih, ekonomskih kao i interesa građana svoje države u državi prijema; 6. učešće u procesima medijacije sporova, upravljanje krizama i 7. doprinos razvoju međunarodnog prava i prakse dobrog ponašanja i komunikacija među subjektima međunarodne saradnje država i brojnih međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija.“ (Hajdarević, 2007:169).

Pojam preventivne diplomatije prvi je upotrijebio generalni sekretar UN-a Dag Hammarskold 1960. godine, tražeći da UN primijeni efektivne kolektivne mjere za sprječavanje i eliminisanje prijetnji miru, sa ciljem izoliranja regionalnih i lokalnih konflikata od djelovanja tadašnjih supersila. Definisane pojma preventivna diplomatija je složen i istovremeno kontroverzan zadatak. Vasić ističe da se „ ponekad pod ovom sintagmom podrazumijevaju različite pojave i aktivnosti, a između političkih proklamacija, pravnih načela i prakse preventivne diplomatije postoji značajan raskorak.“ (Vasić, 2010:17). U praksi savremenih međunarodnih odnosa i u sistemu Ujedinjenih nacija najčešće se koristi definicija pojma preventivna diplomatija koju je 1992. godine iznio tadašnji Generalni sekretar UN-a, Boutros Boutros Ghali u dokumentu pod nazivom „Program (agenda) za mir“: „Preventivna diplomatija je akcija za sprječavanje sporova među stranama, sprečavanje postojećih sporova da ne prerastu u sukobe i ograničavanje širenja sukoba kad već nastanu.“ (II poglavlje – „definicije“ – pod red.br. 20, Agenda za mir).

Upotreba istog termina u kontekstu Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) podrazumijeva primjenu diplomatije da bi se spriječilo nastajanje nesuglasica između strana, da bi se spriječilo prerastanje nesuglasica u sukob, za eliminisanje sukoba kada se dogode i da se ograniči i spriječi širenje ovih sukoba da ne postanu nedostižni za brzu eliminaciju.

Prema Kovačeviću, „ preventivna diplomatija se putem pregovaranja bavi pojedinim pitanjima prije nego što postanu problemi i problemima prije nego što postanu oružani sukobi.“ (Kovačević, 2004:43). Preventivna diplomatija se različito definiše: izbjegavanje sukoba, preventivna akcija, upravljanje sukobom, rješavanje sukoba i sl. Svi ovi termini znače isto: izbjegavanje sukoba u veoma ranoj fazi je humano, manje košta i puno lakše savladivo nego u kasnijoj i uznapredovaloj situaciji. Akcija o kojoj govori Generalni sekretar UN-a u Programu za mir je prije svega pregovaranje koje je osnova preventivne diplomatije, a odvija se direktno između strana u sporu ili preko posredovanja treće strane što je češći slučaj. Halilović smatra da, u zavisnosti od tipa blokade koja onemogućuje strane u sporu da same pregovaraju, „ posrednici – medijatori imaju jednu od tri uloge: osiguravaju komunikaciju između strana i prenose poruke; unose u pregovore sopstvene ideje angažovanim traganjem za rješenjem i kao manipulatori pomoću izglednih nagrada ili prijetnji sankcijama, aktivno utiču na njihovo prihvatanje.“ (Halilović Safet, Od bilateralne do preventivne diplomatije, objavljeno u: Pregled – časopis za društvena pitanja Univerziteta u Sarajevu, god. LIV br.1., 2013. godina, 2013:127).

Svim navedenim definicijama je zajedničko to da preventivne diplomatske aktivnosti izvorno vezuju za Ujedinjene nacije. U tom smislu, izraz preventivna diplomatija se najčešće koristi da bi se predstavili naponi Vijeća sigurnosti ili Generalne skupštine UN-a u okviru Glave VI, a u posljednje vrijeme i Glave VII Povelje OUN-a. Preventivna diplomatija povezuje četiri osnovne grupe mjera i akcija sa specifičnim, logičkim i vremenskim slijedom: 1. aktivnosti izvorno diplomatskog karaktera, kao prethodne aktivnosti čiji je rezultat otklanjanje nesuglasica, smirivanje tenzija i mirno rješavanje

spora; 2. aktivnosti koje se preduzimaju kada spor preraste u sukob užeg ili šireg, lokalnog ili regionalnog karaktera; postupci koji kombinuju diplomatske, civilno-policijske, a ponekad i prisilne mjere; 3. aktivnosti protektivno-amortizacionog karaktera usmjerene na suzbijanje sukoba koji su već izbili ili na sprječavanje njihovog širenja, kako se ne bi prenijeli na susjedne države ili podstakli uključivanje neke treće strane i 4. preventivne aktivnosti koje se odnose na obnovu državnih institucija, političkog pluralizma, privredne strukture, socijalne stabilnosti, demokratskih vrijednosti i povjerenja između konfrontiranih etničkih, nacionalnih, vjerskih ili drugih društvenih grupa. Zajedničko svim ovim oblicima angažovanja, koje ne prestaje čak ni u onim fazama u kojima dolazi do primjene prinudnih mjera, jeste da sadrže snažnu komponentu diplomatskog djelovanja. Nezavisno od užeg ili šireg tumačenja, preventivna diplomatija kao proces političkog usklađivanja objektivno suprotstavljenih interesa država, prevencija sukoba, kao skup mjera za sprječavanje izbijanja oružanih konflikata i međusobnih ratova, uz arbitražu i sudski postupak, kao formalnopravni način razrješavanja sporova, predstavljaju osnovne poluge preko kojih međunarodna zajednica, u okviru Glave VI Povelje OUN-a, na miran način otklanja brojne opasne situacije koje mogu dovesti u pitanje mir u svijetu.

Prvi pojavni oblici diplomatske aktivnosti u prošlosti upravo su bili i prvi pokušaji preventivnog djelovanja radi izbjegavanja međusobnih sukoba. Još u starom vijeku izaslanici prvih gradova – država upućivani su kod vladara susjednih država najčešće sa prijedlozima kako da se otkloni opasnost od međusobnog rata, a tek kasnije u svrhu predstavljanja svoje zemlje. U staroj Grčkoj smatralo se nepravednim započeti rat, ako preko poslanika nije prethodno učinjen pokušaj da se spor riješi mirnim putem. Ova posredovanja nisu bila strana ni sjevernoameričkim Indijancima, ni kineskim carevima. Ipak, sve do procvata trgovine i moreplovstva u ranom srednjem vijeku sila je preovladavala u odnosu na diplomatsko posredovanje. Poseban značaj za razvoj diplomatske prakse imale su Mletačka i Dubrovačka Republika. Svojom „pregovaračkom vještinom Dubrovačka Republika je stoljećima znala očuvati slobodu i samostalnost.“ (preuzeto iz: Grupa autora, Pravni leksikon, 2007:219.)

Pokušaji diplomatskog posredovanja poprimili su drugačiju fizionomiju tek nakon Vestfalskog ugovora o miru, u XVII vijeku, kojim je okončan tridesetpetogodišnji rat evropskih zemalja i opredjeljenja za politiku ravnoteže snaga. U današnjem smislu riječi o preventivnoj diplomatiji moguće je govoriti tek od trenutka stvaranja prvih političkih saveza. Talas savezništva je posebno bio vidljiv uoči Prvog i Drugog svjetskog rata, a obilježio je i čitav period rješavanja teritorijalnih nesuglasica na Balkanu sve do današnjih dana. Smatralo se da će Liga naroda kao prva institucionalna tvorevina za očuvanje i jačanje mira, koja okuplja države sa više kontinenata, utrti put za postizanje kolektivne sigurnosti i oslobađanje od opasnosti novog svjetskog rata, ali je to rezultiralo neuspjehom. Strahote Drugog svjetskog rata koje su po stepenu nasilja i pustošenja prevazišle sve već videno u istoriji čovječanstva, bile su povod da se stvori nova, sveobuhvatnija i efikasnija međunarodna organizacija u kojoj će učesnice sistema kolektivne sigurnosti raspolagati efikasnim sredstvima i dovoljnom silom da spriječe novi svjetski rat. Sistem kolektivne sigurnosti UN-a postavljen je kao univerzalni mehanizam u kome preventivno djelovanje, radi mirnog rješavanja sporova, predstavlja osnovni način funkcionisanja organizacije i pretpostavku očuvanja mira u svijetu.

Preventivne aktivnosti koje su UN, brojne države članice, nove međunarodne i regionalne organizacije, razni drugi vladini i nevladini akteri preduzimali radi rješavanja kriza i konflikata nisu iskorijenili ratove ni nasilje, ali su ga u osnovi kanalisali i doveli ispod nivoa opasnosti po svjetski mir.

Osnovni principi savremenog međunarodnog prava u vezi sa preventivnom diplomatijom, osim Programa (agende) za mir iz 1992. godine, odnose se prije svega na odredbe Povelje Organizacije ujedinjenih nacija prema kojima: osnovni cilj UN-a je briga za međunarodni mir i sigurnost; zabranjuje se upotreba sile, a države članice se obavezuju da rješavaju svoje nesuglasice mirnim načinima; strane u svakom sporu koji može da ugrozi održanje međunarodnog mira i sigurnosti treba da traže rješenje prije svega putem pregovora, istražne komisije, posredovanja, sudskog rješavanja, pribjegavanja regionalnim ustanovama i sporazumima ili drugim mirnim načinima po svom vlastitom izboru. Nakon 1992. godine, od kada je svjetlo dana ugledao Program za mir, nastali su mnogobrojni dokumenti čiji je cilj promocija preventivne diplomatije: Izveštaj sa Panela o mirovnim operacijama UN-a iz 2000. godine, Akcijski plan G8 o sprječavanju sukoba iz 2000. godine, Akcijski plan

Evropske unije od sprječavanju sukoba iz 2001. godine, Izvještaj Generalnog sekretara UN-a o sprječavanju oružanih sukoba iz 2001. godine, Izvještaj Visokog panela o prijetnjama, izazovima i promjeni UN-a iz 2005. godine.

U središtu preventivne diplomatije kao osnovni predmet zaštite nalaze se dvije najviše civilizacijske vrijednosti a to su: mir u svijetu i međunarodna sigurnost. Mir je univerzalan pojam i, manje-više, u svim kulturama ima isto značenje. Svakom društvu mir je jednako važan i svim državama potreban. Sve religije pozivaju na mir uprkos specifičnostima koje ih razlikuju, ali tek su strahote Drugog svjetskog rata uticale na to da shvatanje mira poprimi planetarne razmjere i opštecivilizacijski značaj. Sveobuhvatna definicija mira nije objektivno moguća zbog kompleksnosti ovog pojma. Većina definicija polazi od negativne konotacije, objašnjavajući šta mir nije i koji procesi i postupci ugrožavaju mir. U savremenoj praksi Organizacije ujedinjenih nacija shvatanje mira je mnogo sveobuhvatnije i uključuje ne samo napredak i razvoj međunarodne zajednice, već i opšte uslove za humani, dostojanstveni život. Povelja UN-a predstavlja platformu za pozitivan pristup miru, putem saradnje, koegzistencije i nenasilnog rješavanja sporova. Međutim, uprkos tome što na mnogim mjestima govori o miru, Povelja UN-a ne daje definiciju mira.

Mir se sastoji od niza komponenata – vojne, političke, ekonomske, društvene, koje na različite načine doprinose njegovoj stabilnosti, trajnosti i rasprostranjenosti. Te komponente je u realnom životu teško međusobno razdvojiti. O povezanosti suštine mira i čovjekove okoline Johan Galtung je vjerovatno izgovorio najinpresivnije riječi: „ Za osnovno održanje čovjeka ekološka ravnoteža ima isto značenje kao zbir preživljavanja, blagostanja, slobode i identiteta. Zbir svih tih elemenata definiše mir“. (objavljeno u: Vasić, 2010:30.)

Od završetka Drugog svjetskog rata do pada Berlinskog zida, zbog specifičnog razvoja međunarodnih odnosa preovladavali su sukobi između država. Nakon toga, preovladavaju konflikti unutar država, prije svega na etničkoj osnovi. Promjena prirode ratova uticala je i na promjenu percepcija opasnosti po međunarodnu sigurnost. Razmišljanja o zonama rizika proširila su se daleko izvan neposrednih prijetnji oružjem i vojnim potencijalima. Poslije rušenja „Kula blizankinja“ u New Yorku, 11. septembra 2001. godine, za najopasniji oblik nasilja, ne samo na unutrašnjem već i na međunarodnom planu proglašen je terorizam. Krug pitanja koja mogu ugroziti međunarodnu sigurnost počeo je naglo da se širi. Prvobitno je uključivao samo građanske ratove, etničke sukobe i secesionističke pokrete. Potom je obuhvatio pitanja slobodne trgovine, zaštite stranih ulaganja i očuvanja životne sredine. Konačno, on je protegnut na odnos države prema sopstvenim građanima, odnosno na poštivanje individualnih prava i građanskih sloboda u skladu sa vladajućom ideološkom matricom.

Subjekti preventivne diplomatije

U Programu za mir Generalni sekretar Ujedinjenih nacija ukazuje da, pored organa i specijaliziranih organizacija UN-a, subjekte preventivne diplomatije predstavljaju i regionalne organizacije, vlade, nevladine organizacije, mediji i pojedinci. Osnovni subjekt međunarodnih odnosa bile su i ostale države koje na tri osnovna načina ostvaruju svoje preventivno diplomatsko angažovanje: 1. preduzimanjem individualne diplomatske akcije prema drugim akterima međunarodnih odnosa; 2. djelovanjem preko regionalnih organizacija čiji su član i 3. zajedničkim preventivnim djelovanjem sa drugim državama preko UN-a, u okviru mirovnih misija ili uključivanjem u rad organa UN-a. Vladine međunarodne organizacije – međunarodne organizacije koje su osnovale države, predstavljaju najznačajnije međunarodne subjekte preventivne diplomatije. Ove organizacije posjeduju slijedeće zajedničke osobine: nastaju na osnovu međunarodnog ugovora, posjeduju objektivnu volju nezavisno od volje država članica uzetih pojedinačno, odlikuje ih postojanje samostalnih organa i finansiraju se po pravilu iz doprinosa članica. Među univerzalnim organizacijama koje djeluju na svjetskoj sceni, nesumnjivo je najveća i najuticajnija Organizacija ujedinjenih nacija. Ona se bavi najvažnijim problemima savremene međunarodne zajednice a prije svega očuvanjem mira, sprječavanjem sukoba i garantovanjem sigurnosti za sve svoje članice. Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) je najveća regionalna politička organizacija država u kojoj se, pored evropskih, nalaze i države sa američkog i azijskog kontinenta i s ambicijom da preraste u međukontinentalnu organizaciju opšteg

tipa. Evropska unija je, s druge strane, najuticajnije regionalna organizacija na „starom kontinentu“. U okviru sistema evroatlanskih integracija Svjernoatlanski pakt (NATO), kao specifičan vojno-politički savez, ima posebnu ulogu i značaj. To je nadregionalna organizacija sa univerzalnim ambicijama. Nakon što je rasformiran Varšavski pakt, na istočnom obodu Evrope formirana je organizacija pod nazivom Zajednica nezavisnih država. (osnivači Rusija, Bjelorusija, Ukrajina), sa idejom zajedničke odbrane država na istoku Evrope. Pored navedenih organizacija, nakon 1992. godine nastali su i drugi mnogobrojni centri za preventivnu diplomatiju širom svijeta: Asocijacija jugoistočnih azijskih zemalja, Interparlamentarna unija, Američke institucije za prevenciju sukoba, Međunarodni institut za demokratiju i podršku izborima u Švedskoj, Holstein institut za izučavanje mira u Njemačkoj, Međunarodni institut za izučavanje mira u Brazilu, Abdullahova inicijativa u Saudijskoj Arabiji, Jordanski institut za demokratiju u Jordanu, Centar za preventivnu diplomatiju u Japanu, Međunarodna mreža za odnose i sigurnost. Veoma bitan instrument u strategiji saradnje za reduciranje globalnog nasilja je i Međunarodni sud pravde, koji djeluje kao dio strategije preventivne diplomatije UN-a, ima nadležnosti da procesuiraju pojedince za zločine genocida i ostale zločine protiv čovječnosti, pomaže stranama u sukobu da razjasne svoje stavove i pozicije, smire napetosti i daje dodatno vrijeme za osjetljive bilateralne pregovore.

Ujedinjene nacije su uspostavile veoma blisku saradnju sa nizom međunarodnih nevladinih organizacija (NVO). Ove organizacije na različite načine učestvuju u aktivnostima UN-a, počevši od onih preventivnog karaktera, preko uključivanja u rješavanje kriza, do poslova postkonfliktne rehabilitacije. Najveći doprinos NVO pružaju na humanitarnom planu. U tom smislu, više institucija iz sistema UN-a (UNESCO, UNIC) upostavilo je čvrstu i redovnu saradnju sa NVO. Međunarodni crveni krst sve više preuzima brigu o žrtvama unutrašnjih konflikata. NVO razvijaju niz aktivnosti u pravcu sprječavanja sukoba i ranog upozoravanja na opasnost od obnove nasilja.

Sredstva javnog komuniciranja, odnosno mas-mediji predstavljaju veoma bitan instrument za preventivno djelovanje u međunarodnim odnosima. Njihov uticaj na oblikovanje javnog mnijenja, na obezbjeđivanje široke podrške za preduzimanje preventivnih aktivnosti i na stvaranje pozitivne slike o doprinosu sprječavanju sukoba izuzetno je značajan za čitav sistem UN-a. Mediji su u posljednjim decenijama prošlog vijeka doživjeli revolucionarnu promjenu i ekspanziju koja se može porediti sa tehnološkim skokovima čovječanstva. Oni su zahvaljujući primjeni elektronskih sistema komunikacija izrasli u jednu od najjačih poluga kreiranja svjetskog javnog mnijenja, ali su istovremeno postali i sila koja utiče na politiku vlada. Mediji mogu biti kreator, dizajner ili prenosilac, ili, istovremeno sve troje, pri čemu je teško odrediti granice između tih uloga, odnosno trenutak promjene uloge.

Primjena preventivne diplomatije na području bivše Jugoslavije

Hipoteze o uticaju preventivne diplomatije na rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije kreću se u okvirima pristupa traženja rješenja za problem kroz bilateralnu diplomatiju, te kroz spremnost međunarodne zajednice da bude medijator između suprotstavljenih etno-nacionalnih strana. Činjenica je, ipak, da prilikom primjene preventivne diplomatije treba uzeti u obzir i rano upozoravanje kojim se može kontrolisati trenutak uključivanja treće strane u rješavanje sukoba. Suštinsko pitanje pri tome je „kako rano upozorenje pretvoriti u pravovremenu akciju“? Da se u bivšoj Jugoslaviji primijenio ovaj princip, intervencija putem preventivne diplomatije mogla se veoma upješno obaviti dok još situacija nije bila izvan kontrole. Međunarodna zajednica se uključila tek onda kada je za preventivnu diplomatiju bilo kasno. Zemlje Evropske unije (tada EZ) su, smatra Halilović, „u vrijeme raspada Jugoslavije 90-tih godina – zbog oklijevanja, pregovora u Maastrichtu i fascinacije ponovnim ujedinjenjem Njemačke – propustile pravi trenutak da se, na početku krize, dok su nacionalni lideri bili slabi i nesigurni, a kriza nije otišla predaleko, iskoriste svi mehanizmi dobro organizovane i koncentrisane preventivne diplomatije.“ (Halilović, 2013:128).

Za iskušavanje praktične primjene preventivne diplomatije, na području bivše Jugoslavije, 1992. godina je bila kao stvorena. U Hrvatskoj je proveden projekt „Pakrac“, a u Bosni i Hercegovini projekt „Gornji Vakuf“, u smislu iskušavanja novih programa preventivne diplomatije i to kroz davanje napajanja električnom energijom pripadnicima jedne vjeroispovijesti i vode pripadnicima druge

vjeroispovijesti. Uz to se radilo, ili se barem smatralo da se radi, na edukaciji budućih političkih lidera, medija i sl. Naravno da se ne može uvijek tačno i jasno predvidjeti kada će određena kriza prerasti u krvavi sukob, te zbog toga postoji opasnost i preranog i prekasnog uključivanja. Kada su zaštitne snage Ujedinjenih nacija, zajedno sa Evropom, pokušale da održe mir na Balkanu ranih 90-tih godina, posrnule su zahvaljujući slabom mandatu, neadekvatnom nivou trupa i političkom vodstvu kojem je nedostajalo odlučnosti.

Neuspjeh međunarodne zajednice da spriječi rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, smatra Ackermann, „doveo je do organizovanog angažmana međunarodnih i regionalnih organizacija kako bi se izbjeglo prelijevanje nasilja i u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju. Rat u Makedoniji bi mogao eskalirati i na područje Srbije, Albanije, Grčke, Bugarske pa čak i Turske.“ (Ackermann, 1999:101.) Špekulacije da bi rat mogao zahvatiti i Makedoniju su postojale od kraja 1991. godine do 1994. godine. U sklopu aktivnosti Međunarodne konferencije o Jugoslaviji (7. septembar 1991. godine), pod predsjedavanjem lorda Piter Karingtona, formirana je Radna grupa za etničke i nacionalne zajednice i manjine. Radna grupa je prvi i jedan od dva glavna međunarodna aktera u sprječavanju rata u Makedoniji, uz misiju UN-a. Aktivnosti Radne grupe su započele u oktobru 1991. godine i kontinuirano trajale skoro pet godina, pod predsjedavanjem njemačkog diplomate Gert Arhensa i sa mandatom generalnog sekretara UN-a Boutrosa Boutrosa Ghalija. Arhens je koristio tri glavna preventivna alata: česte odlaske i boravak u Makedoniji, ličnu posredničku diplomatiju i trilateralne političke forume na kojim su suprotstavljene grupe mogle izraziti svoje zahtjeve. U julu 1992. godine lideri Albanaca su odustali od traženja teritorijalne autonomije, što je bio i prvi prioritet Radne grupe. Nakon trilateralnih razgovora, na veliko iznenađenje makedonske vlade, zahtjevi manjinskih Srba su se sveli na traženje ustavnog položaja nacionalne manjine, što je makedonska strana prihvatila, obavezujući se da obezbijedi i medijsku podršku, značajne pogodnosti u pogledu obrazovanja na srpskom jeziku, zaštitu istorijskih lokacija i kulturnog nasljeđa manjinskih Srba, te pravo da biraju svoje crkvene velikodostojnike.

U novembru 1992. godine, suočen s prijetnjom izbijanja rata, predsjednik Makedonije Gligorov upućuje apel UN-u za pomoć. Za manje od mjesec dana Vijeće sigurnosti UN-a odobrilo je prvo preventivno raspoređivanje mirovnih snaga u historiji UN-a, na granicama Makedonije sa Albanijom i SR Jugoslavijom. U roku od 24 sata od donošenja Rezolucije 795 dva službenika civilnih poslova UN-a stigli su u Makedoniju, slijedili su viši vojni posmatrači, UN civilni policijski službenici, a prva jedinica UNPROFOR-a sastojala se od 500 kanadskih vojnika, koji su u februaru 1993. godine zamijenjeni sa 700 vojnika iz skandinavskih zemalja. U ljeto 1993. godine NORDBAT-u su se pridružile i američke vojne snage. Ackermann ističe da se „preventivno djelovanje UN-a u Makedoniji zasnivalo na tri mandata: vojni, politički i humanitarno-razvojni.“ (Ibidem, str. 140.) Vojni mandat je ograničen na praćenje i izvještavanje o svim zbivanjima koja ugrožavaju ili su prijetnja Makedoniji duž granica sa SR Jugoslavijom i Albanijom. Politički mandat je dopuna i podrška vojnom mandatu, u smislu preduzimanja preventivnih akcija usmjerenih na posredovanje i olakšavanje političkog dijaloga u unutrašnjem sukobu. Humanitarno-razvojni mandat je zasnovan na dubokom uvjerenju da mnogi potencijalni sukobi imaju ekonomske i socijalne korijene. UN civilna policija je odigrala značajnu ulogu u održavanju kontakata sa lokalnim policijskim snagama i praćenjem tretmana pritvorenih osoba.

UN i SAD imali su značajnu ulogu u rješavanju grčko-makedonskog spora, koji datira iz vremena priznanja nezavisnosti Makedonije. Grčka strana je smatrala spornim nekoliko pitanja u pogledu samog imena države Makedonije, upotrebe nacionalnih simbola, kartografije i javnih istupa makedonskih zvaničnika. Ovo je na kraju dovelo i do uvođenja embarga, 1994. godine, od strane Grčke prema Makedoniji. Aktivnosti međunarodne zajednice su po embargu usmjerene na sprječavanje dalje ekonomske izolacije i destabilizacije Makedonije. Tokom 1995. godine prijetio je potpuni krah u pregovorima dvije države, pa se u ove aktivnosti neposredno uključio pomoćnik državnog sekretara SAD-a Ričard Holbruk, što je 13. septembra 1995. godine dovelo do potpisivanja privremenog sporazuma kojim se Makedonija odrekla upotrebe zvijezde „Vergina“ na svojoj zastavi i pristupila izmjeni Ustava u pogledu položaja Makedonaca koji žive izvan zemlje, dok je Grčka zauzvrat pristala da ukine embargo i zaustavi svoje protivljenje članstvu Makedonije u međunarodnim

organizacijama. Dvije vlade su se usaglasile da poštuju međusobni teritorijalni integritet i uspostave diplomatske odnose.

Makedonija se izdvaja kao jedan od najpoznatijih uspjeha misija Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) od 1992. godine. Iako Makedonija nije zvanično primljena u punopravno članstvo OSCE-a sve do oktobra 1995. godine, OSCE je bio među prvim međunarodnim organizacijama koje su stigle u preventivnu misiju u Makedoniju. U cilju sprječavanja sukoba u Makedoniji, u septembru 1992. godine, OSCE upućuje misiju čija je uspostava tekla kroz tri faze: (1) upućivanje istraživačke misije i proučavanje uslova za rad posmatračke misije, (2) dolazak prvog šefa Misije i (3) provođenje zadataka nadzora i posredovanja misije OSCE-a. Jaku podršku za početak misije dale su i Sjedinjene Američke Države, sve u cilju sprječavanja mogućeg prelivanja rata iz Bosne i Hercegovine. Dugoročna posmatračka misija uspostavljena je u septembru 1992. godine u Skoplju i sa dodatnim pozicijama u Tetovu, blizu granice sa Kosovom i Kumanovu gradu u blizini granice sa Srbijom. Da bi se izbjeglo korišćenje spornog imena „Makedonija“ OSCE je nazvao svoju misiju „Posmatračka misija u Skoplju“. Američki ambasador Robert Frovik, kasnije zadužen za Misiju OSCE-a u Bosni i Hercegovini, postavljen je za prvog šefa Misije u Makedoniji. Njegov osnovni zadatak je bio da prati dešavanja duž granica Makedonije i da zaštiti teritorijalni integritet zemlje. Sa relativno malo osoblja, koje se kretalo između 6 i 8 posmatrača, misija OSCE-a je funkcionisala na formalnom nivou, održavajući česte kontakte sa političkim partijama i vjerskim velikodostojnicima, kao i na neformalnom, nezvaničnom nivou, kroz susrete sa novinarima, vođama sindikata i lokalnim stanovništvom. Posmatračka misija je odigrala značajnu ulogu u praćenju i koordiniranju aktivnosti prilikom održavanja parlamentarnih i predsjedničkih izbora u Makedoniji, u oktobru i novembru 1994. godine.

Moguće je definisati više faktora bitnih za uspješnu prevenciju nasilnog konflikta u Makedoniji: 1. pravovremeno uključivanje (preventivno djelovanje mora da bude u ranoj fazi sukoba dok još nisu mobilisane snage; u slučaju Makedonije izvršeno je preventivno raspoređivanje mirovnih snaga UN-a duž srpsko-makedonske granice po izbijanju rata u Bosni i Hercegovini, da bi se spriječilo širenje rata na Makedoniju); 2. podrška od glavnih međunarodnih aktera (uspješna preventivna akcija u velikoj mjeri ovisi o podršci najmanje jedne velike države ili međunarodne organizacije izvan regiona sukoba; Makedonija je imala veoma snažnu podršku SAD-a i UN-a, kontigent američkih vojnika dao je dodatnu snagu „odvraćanja“, važnu ulogu imali su i pojedinci koji su predstavljali međunarodne i regionalne organizacije); 3. koordinirana, raznovrsna i višestruka intervencija (u Makedoniji su zvanični i nezvanični učesnici primijenili niz instrumenata, od preventivnog raspoređivanja, korišćenja dobrih usluga i posredovanja, do aktivnosti osmišljenih da podstaknu promjene u ponašanju između pripadnika sukobljenih grupa; učesnici su bili u stanju da koordiniraju i dopune svoje preventivne napore gdje su se mandati preklapali) i 4. umjereno ponašanje domaćih lidera (preventivni diplomatski naponi imaju veće šanse za uspjeh ako su podržani od strane domaćih lidera spremnih na umjereno ponašanje – uzdržavanje od nacionalizma, nekorišćenje govora mržnje, uzdržavanje od falsifikovanja i zloupotrebe istorijskih događaja, simbola i mitova; istovremeno politički lideri moraju ubijediti svoje sljedbenike da preduzimaju aktivnosti na dobrobit društva). Makedonija se mirno otcijepila 1991. godine, bez nasilja i krvoprolića koje je pratilo secesiju drugdje u Jugoslaviji. Od tada Makedonija je bila uspješna u izgradnji demokratije i upravljanju odnosima sa svojim etničkim manjinama i njenim regionalnim susjedima. Evidentno je da su makedonski politički i etnički lideri, uz učešće treće strane, napravili veliku investiciju. Slučaj uspješne preventivne diplomatije u Makedoniji je značajan, jer dokumentuje ogromne napore Makedonije i međunarodne zajednice u rješavanju etničkih sukoba mirnim putem.

Zaključak:

Ako je rat nešto što pojedinci i grupe uče, onda i sprječavanje ratova i nasilnih sukoba je, također, nešto što može da bude naučeno. Prevencija ne dolazi automatski, nije nešto što se jednostavno desi. To podrazumijeva svjesnu primjenu preventivnih mjera prije izbijanja nasilja, kao i sveobuhvatne aktivnosti mnogih učesnika, na različitim nivoima, koji se međusobno preklapaju. Iako preventivna

diplomacija daje nadu onima sa jakom vjerom u mir, oprez je opravdan. Uprkos svim naporima preventivna diplomacija ne može u potpunosti uspjeti, ili možda čak nikako. Jedan od razloga je to što sukobi imaju svoju dinamiku, mogu se oteti kontroli, a faktori psihološke prirode mogu da spriječe miran ishod. Preventivna diplomacija je proces u toku i nikada nije potpuna, pa je neophodno da početne preventivne napore slijede dugoročne strategije rješavanja sukoba. Redovno se pojavljuju i teškoće u prikupljanju neophodnih sredstava za preventivnu akciju. Pored svega toga, dolazi do problematičnih pitanja: koja je primjerena dužina preventivne misije; kako da treća strana zna kada treba da se povuče; šta ako se po povlačenju desi oružani sukob; ko plaća troškove preventivne akcije, koje zemlje imaju pravo da traže preventivnu diplomatsku akciju; koji kriteriji treba da se koriste i koji nezavisni učesnici treba da odluče o ispunjenosti uslova? Na kraju, veoma je važno ne očekivati pretjerane rezultate niti „utopijsko savršenstvo“ u preventivnoj diplomaciji. Preventivna diplomacija može, međutim, dovesti do eventualne transformacije sukoba, razvijanja kulture političkog dijaloga, podjele vlasti, proporcionalne zastupljenosti i suživota.

L I T E R A T U R A

1. Ackermann, Alice, MAKING PEACE PREVAIL, PREVENTING VIOLENT CONFLICT IN MACEDONIA, Syracuse University Press, New York, 1999.,
2. Dautović, Kenan, Prevencija konflikta u međunarodnim odnosima, BZK: Preporod, Travnik, 2007.,
3. Ghali, Boutros, An Agenda for Peace, New York, United Nations, 1995.,
4. Grupa autora, Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007.,
5. Hajdarević, Muhamed, Rječnik diplomacije i međunarodnih odnosa (englesko-francusko-bosanski), Conectum i Bemust, Sarajevo, 2007.,
6. Halilović, Safet, Od bilateralne do preventivne diplomatije, Pregled-časopis za društvena pitanja Univerziteta u Sarajevu, god. LIV, br.1. Sarajevo, 2013.,
7. Kovačević, Živorad, Međunarodno pregovaranje, Filip Višnjić, Beograd, 2004.,
8. Vasić, N. Dušan, Preventivna diplomacija, Službeni glasnik, Beograd, 2010.,
9. Vitorović, Zoran, Preventivna diplomacija, Ars libri, Beograd, 2003.,
10. Povelja OUN, dostupno na: www.public.mzos.hr/fgs.axd

PREVENTIVE DIPLOMACY AS THE DEPILATION OF PEACE AND ITS APPLICATION IN THE FIELD OF FORMER YUGOSLAVIA

Summary

Prevention of crises and conflicts in the World is one of the most important and the most controversial political and legal issues that, for a long time, preoccupy international community. It is a backbone of preventive diplomacy, which is another name for diplomacy of peace. Preventive diplomatic activities are undertaken by numerous entities with unequal strength and influence, with different motives and, often with irreconcilable interests. In principle, everyone refer to great goals – permanent peace and cooperation. International security depends on the result of their confrontation. U.N. Secretary-General Boutros Boutros-Ghali introduced this term into An Agenda for Peace 1992 and set it up in the same rank with concepts as peace-keeping, peace-making and peace-building; and therefore gain high political priority. The matters reviewed in this paper are: term, history and normative framework of the preventive diplomacy, protected values, objectives and subjects of the preventive diplomacy and its implementation in the area of former Yugoslavia. Transformation of conflicts, development of the culture of political dialogue, division of authority, proportional representation and co-existence are only some of potential effects of preventive diplomacy.

Key words: preventive diplomacy, peace, United Nations, international security, former Yugoslavia.

NASILNIČKE KARAKTERISTIKE KRIVIČNOG DELA IZNUDE

Gordana Nikolić³⁰⁴,
Ministrastvo unutrašnjih poslova Republike Srbije,
doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu

Apstrakt: Krivično delo iznude je staro, arhaično, konvencionalno, klasično krivično delo koje je u istoriji zakonodavstva poznato još od davnina, kao i u mnogim zakonima širom regiona, Evrope i sveta. Kao takvo, ne može se reći da je pored svih svojih elemenata koje ga čine, samo klasično delo, imajući u vidu da je vremenom poprimalo i oblike organizovanog kriminaliteta. Naizgled, reklo bi se da se radi o jednom konvencionalnom krivičnom delu, u čiji krug se svavko i ubraja, dok je sa druge strane, radnja izvršenja ovog dela dobila i drugačiju dimenziju, kojom se ovo delo ubraja i u nasilnički kriminalit. Mnoga savremena zakonodavstva krivično delo iznude, iako ubrajaju u krivično delo protiv imovine, kao što je slučaj i sa Krivičnim zakonikom Republike Srbije, smatraju i delom sa elementima nasilja, te se najispravnije može reći da se radi o nasilnom imovinskom delu. U prilog tome govore i pojedini Zakoni(ci) koji kao kvalifikatorne okolnosti ovog dela upravo određuju nasilnička ispoljavavanja radnje izvršenja dela. Autor u ovom radu ukazuje najpre na opšte karakteristike nasilničkog kriminaliteta, a potom na nasilničke karakteristike ovog dela kako u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, tako i u zakonodavstvima regiona, na osnovu čega donosi zaključak o budućim inkriminacijama pojedinih nasilničkih karakteristika kao kvalifikatornih okolnosti dela iznude u zakonodavne okvire Republike Srbije, koje su već implementirane u uporednom zakonodavstvu.

Ključne reči: nasilništvo, iznuda, krivično zakonodavstvo, radnja izvršenja, kvalifikatorne okolnosti.

Uvodne napomene

Nasilnički kriminalitet (Milošević&Teofilović, 2008) ili kako se još naziva kriminalitet nasilja predstavlja značajan deo, segment savremenog opšteg, klasičnog kriminaliteta (ili uobičajenog, konvencionalnog kriminaliteta). Nasilje (Milić, 2011) je pojava imanentna svakom društvu i svim stepenima njegovog razvoja. Menjali su se oblici i načini nasilja, kao i način individualnog i društvenog reagovanja na ovu pojavu, ali su od svog postanka, pa do danas ljudi su upotrebljavali silu prema drugim licima ili prema stvarima. Nasilje je negativna i neprihvatljiva društvena pojava na koju društvo mora reagovati na određeni način.

U literaturi se navodi da kriminalitet nasilja treba da obuhvati, pre svega, kriminalne aktivnosti kojima se napadaju život i telo (krvni delikti, nasilje u porodici), polna sloboda i polni moral (seksualni delikti), ali i druga kriminalna ponašanja učinjena iz koristoljublja, uz primenu sile (razbojništvo, razbojnička krađa, iznuda, ucena), zatim dela protiv slobode i prava građana (protivpravno lišenje slobode, otmica, iznuđivanje iskaza, zlostavljanje i mučenje), dela protiv državnih organa (sprečavanje službenog lica u vršenju službene dužnosti, učestvovanje u grupi koja sprečava službeno lice u vršenju službene radnje) i nasilnička ponašanja na javnom mestu, odnosno na sportskom takmičenju, sportskoj priredbi ili drugom javnom skupu kao krivična dela protiv javnog reda i mira (Stojanović, 1998). Kao najteži oblici ispoljavanja kriminaliteta nasilja navode terorizam, politički delikti nasilja (politička ubistva, psihička zlostavljanja, pritisci ili tortura, fizičko zlostavljanje) i zločini protiv čovečnosti i međunarodnog prava (ratni zločini, zločin protiv čovečnosti i zločin genocida).

Krivična dela iznude se ubrajaju u imovinski i nasilnički kriminalitet imajući u vidu da je cilj, odnosno svrha vršenja krivičnih dela iznude pribavljanje protivpravne imovinske koristi. Stoga se ova krivična dela i ubrajaju u imovinske delikte. No, imajući u vidu da se prinuda pojavljuje kao način izvršenja krivičnih dela iznude, to ukazuje da se ona mogu kvalifikovati i kao nasilnički kriminalitet. S

---

³⁰⁴ chupka84@gmail.com

tim u vezi se ova dela smatraju nasilnim imovinskim krivičnim delima ili imovinska krivična dela sa izraženom karakteristikom nasilništva.

Nasilničke karakteristike krivičnog dela su mnoge evropske zemlje inkriminisale kako u okviru same radnje izvršenja, tako i u pojedinim težim oblicima, gde upravo nasilnička obeležja ovog dela čine njegove kvalifikatorne okolnosti. Ovakvom rešenju su pristupile i države našeg regiona, kao što su Bosna i Hercegovina, Makedonija, Slovenija, Hrvatska, dok je Crna Gora skoro idenično ovo delo regulisala kao i Republika Srbija. S tim u vezi, trebala bi pojedine takve inkriminacije upravo preuzeti i Republika Srbija prilikom budućeg noveliranja zakonskog teksta. U radu su prikazana rešenja zemalja iz okruženja koja su nasilničke karakteristike dela iznude propisala kao teže okolnosti, dok, zbog obima rada, rešenja iz pojedinih evropskih zemalja neće biti prikazana, iako su se i one prihvatile odredjenju nasilničkih obeležja dela iznude kako kao način izvršenja samog dela, tako i pri odredjenju njihovih kvalifikatornih okolnosti.

Opšte karakteristike nasilničkog kriminaliteta

Kriminalitet nasilja se može odrediti i kao vršenje krivičnih dela primenom nasilja ili uz pretnju nasiljem. Nasilje znači upotrebu sile, pretnje ili zloupotrebe moći prema drugom licu. To nasilje može da dobije različite oblike kao što su: fizičko, psihičko, seksualno, porodično, imovinsko itd. Nasilju se često pribegava radi razrešenja međusobnih sporova ili sukoba.

Isto tako, kriminalitet nasilja se može definisati i kao ekstremni oblik ispoljavanja agresije. On obuhvata različite kriminalne aktivnosti kojima se sredstvima fizičke ili psihičke prinude, odnosno primenom sile ili pretnje povređuje ili ugrožava integritet ličnosti. Takvi oblici nasilja karakterišu agresivnost učinioca prema žrtvi u različitim varijantama i sa različitim intenzitetom.

Nasilnički kriminalitet karakteriše drska i bezobzirna primena fizičke sile, protivpravno ugrožavanje integriteta čoveka i drugih javnih dobara i društvenih vrednosti. Njega karakterišu (Gajić, 2011) : a) sklonost učinilaca ka izživljavanju i drskosti bez racionalnog povoda, b) priroda žrtve da trpi takvo ponašanje, v) najgrublji način povrede ljudskog dostojanstva i g) ugrožavanje fizičkog integriteta žrtve.

Tako se nasilništvo tretira kao nezakonita fizička ili psihička prinuda drugog lica na ponašanje protiv njegove volje i javlja se kao metod, odnosno kao sredstvo izvršenja najtežih vidova kriminaliteta.

Delikti nasilja predstavljaju prema LJ. Lazareviću (Lazarević, 2002) svako inkriminisano ljudsko ponašanje kojim se upotrebom sile ili ozbiljne pretnje povređuju ili ugrožavaju pravno zaštićena dobra, odnosno delikt nasilja je protivpravna upotreba sile ili pretnje prema drugom licu ili licima, odnosno prema stvarima.

Đ. Ignjatović (Ignjatović, 2002) razlikuje dve vrste nasilničkog kriminaliteta: 1) dela tradicionalnog nasilničkog kriminaliteta i 2) novije oblike nasilničkog ponašanja. U dela tradicionalnog nasilničkog kriminaliteta se prema navedenoj kvalifikaciji ubrajaju ubistvo, nanošenje telesnih povreda i silovanje, ali i specifična krivična dela koja imaju elemente i nasilničkog i imovinskog kriminaliteta, a to su razbojništvo, razbojnička krađa, iznuda, ucena, otmica.

Drugim rečima, delikti nasilja su različiti oblici protivpravnih ponašanja kojima se žrtvi oduzima ili joj se ugrožava život, odnosno gde se prouzrokuju različite telesne povrede ili krivična dela tuče. Ovde spadaju i takva dela koja se inače smatraju imovinskim krivičnim delima (npr. razbojništvo, razbojnička krađa, iznuda ucena i sl.) zbog upotrebe pretnje silom ili neposredne upotrebe sile kao sredstva ili načina pribavljanja protivpravne imovinske koristi od drugog fizičkog ili pravnog lica.

Iznuda predstavlja brutalni akt nasilja sa elementima koristoljublja. Kao akti (delikti) nasilja smatraju sve sve vrste protivpravnih ponašanja kojima se oduzima ili ugrožava tuđi život ili prouzrokuje telesna povreda.

Iako je namera učinilaca krivičnih dela iznude pribavljanje protivpravne imovinske koristi zbog koje se ova dela zapravo i ubrajaju u kategoriju imovinskog kriminaliteta, iznuda predstavlja krivično delo sa izrazitim nasilničkim obeležjima. S tim u vezi žrtve iznude ne trpe samo imovinsku štetu, već su izložene i fizičkom povređivanju, uništenju ili oštećenju svojih pokretnih i nepokretnih stvari, psihičkom bolu i raznim poniženjima, kao i pretnjom da će im se naneti teške povrede, oduzeti život ili uništiti imovina (Marinković&Lajić, 2016).

U našoj kriminalističkoj praksi zabeležni su slučajevi brutalnih iznuda izvršenih od strane organizovanih kriminalnih grupa (Šikman, 2014) kojom prilikom su korišćeni eksplozivi ili ručne bombe u cilju uništenja određenih predmeta ili objekata i prinuđivanja žrtvi na ispunjenje zahteva iznudača. Specifičan metod prinude kriminalne grupe bio je i zatvaranje oštećenih uz nanošenje fizičkog bola većeg intenziteta, a sve u cilju ostvarivanja protivpravne imovinske koristi, odnosno u cilju dobijanja pristanka žrtve da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine.

Strah od izvršioca i ostvarenja njegovih pretnji posebno se manifestuje kod žrtve, i to prvenstveno na planu prijavljivanja krivičnog dela, jer je često sastavni deo pretnji iznudača i insistiranje da se krivično delo ne prijavljuje policiji, stavljajući u izgled žrtvo i posledice koje usled toga mogu nastupiti. Zbog toga se prilikom razmatranja rasprostanjenosti krivičnih dela iznude mora imati u vidu visoka tamna brojka usled neprijavlivanja ovog krivičnog dela od strane oštećenog.

Kao rasprostranjen i na žalost vrlo često zastupljen oblik nasilničkog kriminaliteta kod nas, a i u svetu javlja se „reket“. Reket je delatnost organizovanog kriminaliteta (Škulić, 2015) koja spada u domen nasilničkog kriminaliteta, jer omogućava prihod kriminalnoj organizaciji uz upotrebu sile ili ozbiljne pretnje. Ovaj vid kriminalnog delovanja sastoji se u tome što kriminalna organizacija nudi usluge „zaštite“ određenom licu i određuje mu sumu novca koju mora da plati za navodno učinjene usluge, koje su praćene ozbiljnom pretnjom, a nekada i silom, ukoliko takvo lice odbije ili namerava da odbije ponuđene usluge „zaštite“ kriminalne organizacije (Bošković, 2003).

Nasilništvo kao karakteristika iznude u zakonodavstvu Srbije

Nasilničke karakteristike krivičnog dela iznude se ispoljavaju već u odredjenju njene radnje izvršenja koja se sastoji u prinuđjavanju drugog, silom ili pretnjom, da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine, u nameri da sebi ili drugome pribavi protivpravnu imovinsku korist. Kazna za ovo delo je propisana od jedne do osam godina zatvora.

Iako je cilj izvršenja ovog dela pribavljanje protivpravne imovinske koristi, radnja izvršenja se sastoji u alternativnim oblicima prinuđjavanja, sile ili pretnje, kako bi se cilj ostvario, čime se ovo delo ubraja i u nasilnička krivična dela.

Sila (Jovašević, 2016) je upotreba fizičke, mehaničke ili druge snage (zvučne, svetlosne, toplotne energije) jednog lica prema drugom licu s ciljem da se ovo prinudi na određeno činjenje ili nečinjenje. Pod silom se u smislu člana 112. tačka 12. KZ R. Srbije podrazumeva i primena hipnoze ili omamljujućih sredstava s ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje ili da se onesposobi za otpor. Ona se najčešće upotrebljava radi savladavanja otpora nekog lica pri čemu nije bitno da li je otpor postojao ili se samo očekivao.

S tim u vezi, sila se sastoji u svakom delovanju na volju, odnosno telesni integritet kojim se neposredno ili posredno utiče na slobodu odlučivanja takvog lica i koje je podobno da ga prinudi na preduzimanje ili propuštanje određene radnje. To znači da dejstvo sile mora biti neodoljivo, što znači da sila mora biti po svojoj snazi, obimu, trajanju i intenzitetu takva da joj se pasivni subjekt pri postojećim okolnostima nije mogao odupreti.

Pretnja (Stojanović, 2013) je drugi, blaži oblik prinude. To je najava zla, izjava kojom se drugom licu stavlja u izgled nanošenje zla koje je podobno, dovoljno da utiče na njegovu volju, tako da ono donese odluku da preduzme, odnosno propusti određenu radnju, ponašanje. Stavljanjem u izgled zla drugom licu utiče se na slobodu njegovog odlučivanja, a pre svega, na usmeravanje odluke u određenom pravcu (Jovašević, 2010). Za postojanje pretnje bitno je da lice koje je iznosi upravo bude i lice koje će najavljeni zlo neposredno naneti.

Nasilničke karakteristike radnje izvršenja iznude oličene u primeni sile ili pretnje, svoje kvalifikovane oblike izrazavaju u zakonom propisanim okolnostima koje ovo delo čine težim. Prvi i drugi teži oblik iznude su kvalifikovani visinom pribavljene imovinske koristi. Ukoliko je iznudom pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu koji prelazi četrsto pedeset hiljada dinara, učinilac se kažnjava kaznom zatvora od dve do deset godina, a ukoliko je izvršenjem osnovnog oblika dela pribavljena imovinska korist u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.

Pored ovih težih oblika koji su kvalifikovani visinom pribavljene imovinske koristi, postoje još dva teža oblika krivičnog dela iznude. Treći teži oblik dela postoji u jednom od dva alternativno propisana slučaja: 1) ako se učinilac bavi vršenjem osnovnog ili težih prethodno navedenih oblika

iznude (što podrazumeva kontinuirano vršenje ovog krivičnog dela, tj u vidu zanata) ili 2) ako je delo izvršeno od strane grupe.

Četvrti, najteži oblik dela postoji ako je iznuda (osnovni ili teži oblici Ovde se radi o grupi koja u skladu sa članom 112. stav 22. KZ postoji kada su najmanje tri lica povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od pet do petnaest godina. koji su kvalifikovani visinom pribavljane imovinske koristi) izvršena od strane organizovane kriminalne grupe. Shodno članu 112. stav 35. KZ-a organizovana kriminalna grupa predstavlja grupu od tri ili više lica koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi ili radi ostvarivanja i zadržavanja uticaja na privredne ili druge važne državne strukture. Ovaj oblik iznude predstavlja jednu od tipičnih aktivnosti organizovanog kriminala koja se žargonski označava kao „reket“ ili “reketiranje“ (Škulić, 2015). Krivično delo iznude se često poistovećuje sa reketom, što se ne može u potpunosti prihvatiti jer je reket jedan od načina i modusa delovanja i ispoljavanja organizovanog kriminala (Bošković, 2005). Za ovaj najteži oblik iznude propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina.

Kod drugog i trećeg kvalifikovanog oblika koji se odnosi na visinu pribavljene imovinske koristi, nasilničke karakteristike su identične kao i kod osnovnog oblika ovog dela, samo je protivpravna imovinska korist veća, dok kod trećeg i četvrtog težeg oblika intenzitet nasilništva je veći, samim tim ukoliko se delo kontinuirano vrši prema oštećenom, što predstavlja produženi intenzitet prinude, kao i u slučaju izvršenja dela od strane grupe i organizovane kriminalne grupe, gde se prinuda u smislu radnje izvršne dela izražava u jačem intenzitetu samim grupnim izvršenjem dela, odnosno kumulacijom sila ili pretnji.

Zakonska regulativa nasilničkih karakteristika iznude u zemljama regiona

Zakonodavstva bivših saveznih republika, tzv. zemalja okruženja su nasilničko obeležje krivičnog dela iznude inkriminirala kako u radnji izvršenja (koja je slična ili čak i ista sa odredjenjima u KZ-u Srbije) tako i normiranjem težih oblika ovog dela koji se određuju intenzivnijom nasilničkom crtom, te je s tim u vezi i kažnjavaju teže. Suština odredjenja krivičnog dela iznude je ista kao i u odredjenju u Republici Srbiji, te je i ovde ova dela zakonodavac svrstao u krivična dela protiv imovine, ali, ukoliko se osvrnemo na prinudu koja se ovde smatra načinom izvršenja, ova dela se mogu svrstati u nasilnički imovinski kriminalitet.

Krivični zakonik Federacije Bosne i Hercegovine (“Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010 i 47/2014) osnovni oblik krivičnog dela iznude određuje kao prisiljavanje drugog silom ili ozbiljnom pretnjom da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine sa ciljem da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist. Za ovo delo propisana je kazna zatvora od tri meseca do pet godina. Prinuda se i ovde ostvaruje silom ili ozbiljnom pretnjom, koja ova dela ubraja u nasilnički kriminalitet, a upotrebljava se u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi.

Teži (kvalifikovani) oblik dela (Petrović&Jovašević&Ferhatović, 2016) za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina postoji u sledećim alternativnim slučajevima: a) ako je pri izvršenju osnovnog oblika dela upotrebljeno oružje ili opasno oruđe, b) ako je preduzetom radnjom izvršenja pribavljena znatna imovinska korist, v) ako je delo učinjeno u sastavu grupe ljudi ili g) ako je delo učinjeno u sastavu grupe za organizovani kriminal.

Zakonodavac je ovde propisao niz alternativnih kvalifikatornih okolnosti koje ovo delo čine težim (te je propisano i teže kažnjavanje), a koje se odnosi na izvršenje radnje ovog dela upotrebom oružja ili oruđa, koji prinudjavanje čine težim i intenzivnijim. Isto tako i izvršenje dela od strane grupe ljudi ili grupe za organizovani kriminal pojačavaju intenzitet prinudjavanja u smislu skupa sile ili pretnje, koje dodeljuje posebnu nasilničku karakteristiku ovog dela.

Nasilničke karakteristike ovog dela je zakonodavac izrazio i prilikom inkriminacije osnovnog i težih oblika u Krivičnom zakoniku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 64/2017) gde rešenja u najvećoj meri liče na rešenja iz Krivičnog zakonika Republike Srbije, a posebno u smislu odredjenja radnje izvršenja dela, kao i uvođenja novih kvalifikovanih oblika dela koji se odnose na izvršenje dela od strane grupe i organizovane kriminalne grupe.

Osnovni oblik dela se sastoji u prinudavanju u nameri da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist silom ili pretnjom drugoga da sam nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do pet godina.

Kvalifikovani oblici ovog krivičnog dela se odnose na visinu pribavljene imovinske koristi, ako je preduzetom radnjom izvršenja pribavljena protivpravna imovinska korist koja prelazi iznos od 10.000 KM, postoji prvi teži oblik dela iznude za koji je propisana kazna zatvora od dve do deset godina, dok drugi teži oblik dela postoji u sledećim slučajevima: a) ako je izvršenjem dela pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od 50.000 KM, b) ako prilikom izvršenja dela nekom licu iz nehata naneta teška telesna povreda, v) ako je radnja izvršenja preduzeta na opasan način – pretnjom da će se neposredno napasti na život i telo većeg broja lica, g) ako je radnja izvršenja preduzeta upotrebom oružja ili nekog opasnog sredstva i d) ako je delo izvršeno u sastavu grupe Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je radnja izvršenja preduzeta od strane organizovane kriminalne grupe, što praktično predstavlja oblik organizovanog kriminaliteta. Za ovo je delo propisana kazna zatvora najmanje pet godina zatvora.

Kvalifikatorna okolnost koja ukazuje na izraženiju nasilničku karakteristiku ovog dela, odnosi se na slučaj ukoliko je preduzetom radnjom izvršenja (dakle, usled primene sile kao sredstva prinudavanja drugog lica) iz nehata, oštećenom prouzrokavana smrt nekog lica. Za ovo je delo propisana kazna zatvora najmanje osam godina.

Poslednji kvalifikovani oblik iznude postoji u slučaju bavljenja vršenja dela iznude za nagradu, gde se kao izvršenje dela smatra kontinuirano preduzimanje radnje izvršenja prinudavanja u dužem vremenskom periodu (kao oblik kolektivnog krivičnog dela u vidu zanata). Za ovo je delo propisana kazna zatvora najmanje tri godine.

Zakonodavac je ovde propisao čitav niz kvalifikatornih okolnosti krivičnog dela iznude koje ukazuju na veći intenzitet nasilničkih karakteristika ovog dela. Najpre, ti slučajevi se odnose na izvršenja dela od strane grupe i organizovane kriminalne grupe, gde se prinuda ostvaruje skupom većeg broja ljudi – učinioca dela prema oštećenom, kao i produženom intenzitetu nasilništva u smislu bavljenja vršenja ovog dela.

Pored ovih okolnosti, veći intenzitet nasilništva se ogleda i slučajevima nehatnom nanošenju teških telesnih povreda prilikom preduzimanja radnje izvršenja dela, kao i izvršenjem radnje na opasan način – pretnjom da će se neposredno napasti na život i telo većeg broja lica, odnosno upotrebom oružja ili nekog opasnog sredstva. Zakonodavac je propisao i najteži oblik nasilništva prilikom preduzete radnje izvršenja ovog dela, koji se sastoji iz nehatnog prouzrokovanja smrti oštećenog.

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine”, broj 10/2003, 45/2004, 6/2005, 21/2010 i 33/2013) krivično delo iznude određuje kao prisiljavanje drugog lica u nameri (cilju) da se sebi ili drugome pribavi protivpravna imovinska korist silom ili ozbiljnom pretnjom da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri meseca do pet godina.

Teži oblik ovog dela postoji u sledećim slučajevima: a) ako je prilikom preduzimanja radnje izvršenja prisiljavanja upotrebljeno oružje ili oruđe, b) ako je preduzetom radnjom izvršenja pribavljena znatna imovinska korist i v) ako je delo izvršeno u sastavu grupe ljudi ili zločinačke organizacije. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina.

I ovde je zakonodavac nasilničke karakteristike iznude odredio najpre prilikom radnje izvršenja dela, ali i intenzivirao kvalifikatornim okolnostima dela koje se sastoje u upotrebi oružja ili oruđa od strane učionica prilikom izvršenja dela, odnosno preduzimanja radnje prisiljavanja, kao i kumulacijom sile ili pretnje, izvršenejm dela od strane grupe ljudi ili zločinačke organizacije.

Makedonski Krivični zakonik („Služben vesnik na Republika Makedonija“, broj 37/1996, ..., 226/2015) iako krivično delo iznude propisuje u grupi krivičnih dela protiv imovine, kao i ostale zemlje bivše Jugoslavije, utoliko i naglašava nasilništvo koje izražava prisiljavanjem, kao načinom izvršenja dela iznude, koje je samo po sebi nasilnički određeno. Krivično delo iznude čini lice koje u nameri da za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist, silom ili ozbiljnom pretnjom, prisili drugog da učini ili ne učini nešto na štetu svoje ili tuđe imovine. Za ovo imovinsko delo sa elementima nasilja je propisana kazna zatvora najmanje godinu dana.

Delo iznude i u makedonskom krivičnom pravu ima tri teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik dela, za koji je propisana kazna zatvora najmanje četiri godine postoji u sledećim alternativnim

slučajevima: a) ako je delo učinjeno u sastavu grupe, bande ili drugog udruženja, b) ako je radnja prisiljavanja drugog lica preduzeta na opasan način – upotrebom vatrenog oružja ili opasnog oruđa, v) ako je preduzetom radnjom izvršenja pribavljena značajna imovinska korist ili je nastupila značajna imovinska šteta ili g) ako je prilikom izvršenja osnovnog dela nekom licu sa umišljajem (namerno) nanesa teška telesna povreda. Kazna zatvora od najmanje četiri godine je propisana i za drugi teži oblik dela koji se sastoji u vršenju iznude za nagradu. Najteži oblik ovog dela za koji je propisana kazna zatvora najmanje deset godina postoji ako je prilikom preduzimanja radnje izvršenja neko lice sa umišljajem (namerno) lišeno života.

Ova rešenja su slična rešenju Krivičnog zakonika Republike Srpske, te se kao adekvatna, valjala preuzeti i inkriminisati u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije. I ovde se nasilništvo ogleda u samom prisiljavanju drugog lica, upotrebom sile ili pretnje, koje se može intenzivirati kvalifikatornim okolnostima koje se odnose na izvršenje dela od strane grupe, bande ili drugog udruženja, upotrebom vatrenog oružja ili opasnog oruđa, nanošenjem teške telesne povrede ili lišenja života drugog lica.

Kazenski zakonik Republike Slovenije (“Uradni list Republike Slovenije“, broj 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011 i 50/2012) krivično delo iznude u osnovnom obliku čini lice koje u nameri da za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist, silom ili ozbiljnom pretnjom, prisili drugog da učini ili ne učini nešto na štetu svoje ili tuđe imovine. Za osnovno delo iznude je propisana kazna zatvora do pet godina (Penko&Stroling, 1999).

Teži oblici dela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina postoji: a) ako je radnja izvršenja preduzeta od strane dva ili više lica, b) ako je radnja izvršenja preduzeta na opasan način - upotrebom oružja ili opasnog oruđa i v) ako je radnja izvršenja preduzeta na naročito svirep i ponižavajući način.

Ovi teži oblici dela, kao i upotreba sile ili ozbiljne pretnje, prilikom izvršenja dela, čine ovo delo nasilničkim, zbog čega ga ubrajaju u nasilnički kriminalitet, pored svog imovinskog karaktera i svrstavanja u dela u protiv imovine. Navedene kvalifikatorne okolnosti ovog dela intenziviraju silu ili pretnju, a ujedno i čine obeležja nasilničkog kriminaliteta.

Kazneni zakon Republike Hrvatske (“Narodne novine Republike Hrvatske “broj 125/2011, 144/2012, 56/2015 i 61/2015) krivično delo iznude propisuje u grupi krivičnih dela protiv imovine, te radnju izvršenja je određuje kao prisiljavanje drugog lica (pasivnog subjekta) da sam nešto učini, ne učini ili trpi na štetu svoje ili imovine drugog fizičkog ili pravnog lica. Radnju izvršenja dela karakterišu još dva elementa. To su: a) radnja izvršenja se preduzima na određeni način – upotrebom sile ili ozbiljne pretnje i b) radnja izvršenja se preduzima sa određenim ciljem, bez obzira da li je on u konkretnom slučaju i ostvaren – ciljem da učinilac za sebe ili drugoga pribavi protivpravnu imovinsku korist u bilo kom iznosu (visini). Za ovo je delo propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Teži, kvalifikovani oblici krivičnog dela iznude postoje u sledećim slučajevima: 1) ako je izvršenjem osnovnog oblika dela pribavljena znatna imovinska korist ili je prouzrokovana znatna šteta. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina; 2) razbojnička iznuda postoji ako je pri izvršenju osnovnog oblika dela učinilac upotrebio silu protiv drugog lica ili je zapretio da će direktno napasti na život i telo tog lica. Ovo delo karakteriše upotreba sile protiv nekog lica, dok se pretnja odnosi na napad na život i telo kao što je slučaj kod razbojništva. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do deset godina; 3) ako je prilikom preduzimanja radnje izvršenja razbojničke iznude upotrebljeno kakvo oružje ili opasno oruđe, pribavljena znatna imovinska korist ili prouzrokovana znatna šteta, postoji delo za koje je propisana kazna zatvora od tri do dvanaest godina; 4) ako je pri izvršenju krivičnog dela učinilac zapretio da će direktno, neposredno napasti na život ili telo većeg broja lica ili da će teško oštetiti objekte velikog društvenog značaja. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina i 5) ako je preduzetom radnjom izvršenja uz upotrebu neposredne sile ili oružja ili opasnog oruđa prouzrokovana smrt drugog lica. Za ovo najteže delo iznude je propisana kazna zatvora posebnog minimuma najmanje pet godina (Kovčo Vukadin&Katalinić, 2000).

I u hrvatskom krivičnom zakonodavstvu je zakonodavac nasilničke karakteristike iznude izrazio u radnji izvršenja dela koja se sastoji u prisiljavanju drugog da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine, odnosno upotrebom sile ili ozbiljne pretnje. U smislu težih ovlika dela, i ovde je zakonodavac nasilničke karakteristike odredio kao kvalifikatorne okolnosti dela: kao razbojničku iznudu (upotreba sile protiv nekog lica, dok se pretnja odnosi na napad na život i telo kao što je slučaj

kod razbojništva), korišćenjem opasnog oružja ili oruđa prilikom izvršenja razbojničke iznude, direktnom pretnjom da će učinilac neposredno napasti na život ili telo većeg broja lica ili da će oštetiti objekte velikog društvenog značaja, kao i najteži oblik nasilništva – prouzrokavanjem smrti drugog lica preduzimanjem radnje izvršenja dela.

Krivični zakonik Republike Crne Gore (“Službeni list Republike Crne Gore”, broj 70/2003, 13/2004 i 47/2006 i “Službeni list Crne Gore”, broj 40/2008, ... i 58/2015) normira osnovni oblik dela iznude da čini lice koje u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist silom ili pretnjom prinudi drugog da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina. Ovo rešenje je identično kao u Krivičnom zakoniku Republike Srbije.

Teži oblici ovog krivičnog dela su određeni visinom pribavljene imovinske koristi prilikom izvršenja dela, koja prelazi korist u iznosu koji prelazi 3.000 eura (gde je propisana kazna zatvora od dve do deset godina), odnosno iznos koji prelazi 30.000 eura (gde je propisana kazna zatvora od dve do dvanaest godina). Pored ovih oblika, nasilničke karakteristike iznude su kvalifikatornim okolnostima izražena kao i u zakonodavstvu Republike Srbije, te se odnose na bavljenje vršenja iznude (pružen intenzitet prinude) ili njeno izvršenje od strane više lica na organizovani način (povećan intenzitet prinude). Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina.

Zaključna razmatranja

Analizirajući krivično delo iznude u zakonodavstvu Republike Srbije, kao i u zakonodavstvima zemalja regiona (BiH, Slovenije, Makedonije, Hrvatske i Crne Gore) stiče se najpre utisak da je krivično delo iznude regulisano na gotovo sličan ili isti način i to se može konstatovati ukoliko se radi o inkriminacije osnovnog oblika dela. Iako je u svim nabrojanim zakonodavstvima ovo delo svrstano u krivična dela protiv imovine, što je i opravdano, zbog svog cilja i svrhe izvršenja, nasilništvo se gotovo u svim zemljama smatra nezaobilaznim elementom ovog dela, te ga s tim u vezi možemo smatrati nasilničkim imovinskim delom.

U prilog tome govori sama prinuda, koja čini radnju izvršenja ovog dela, a koja se sastoji u upotrebi sile ili (ozbiljne) pretnje. Ovo svakako delo čini nasilničkim, posebno imajući u vidu da se taj intenzitet prisiljavanja u nekih zakonodavstvima inkriminiše kvalifikatornim okolnostima dela. U skoro svim zakonodavstvima se teži oblik kvalifikuje visinom pribavljenje imovinske koristi, bavljenjem vršenja iznude, kao i izvršenja dela od strane grupe ili organizovane kriminalne grupe.

Ukoliko ove teže oblike posmatramo sa aspekta nasilničkog kriminaliteta, bavljenje vršenja iznude produžava intenzitet upotrebljene sile ili pretnje, dok izvršenje od strane grupe ili organizovane kriminalne grupe, stvara jači intenzitet prisiljavanja imajući u vidu da se radi o kumulaciji upotrebljene sile ili pretnje, odnosno o različitim aktivnostima koje su na tu kumulaciju usmerene. Zbog toga se ovi oblici i smatraju težim oblicima dela.

Pored ovih odredjenje, gotovo sva zakonodavstva zemalja regiona (osim Crne Gore), intenzitet prinudjavanja određuje kvalifikatornim okolnostima koje iznudu čine težom i te oblike bi trebala i Republika Srbija da preuzme prilikom budućeg noveliranja krivičnog zakonodavstva.

Ta odredjenja koja bi se trebala preuzeti su sledeća:

- ako je radnja izvršenja preduzeta upotrebom oružja ili opasnog oruđa;
- ako je radnja izvršenja preduzeta na opasan način – pretnjom da će se neposredno napasti na život i telo većeg broja lica;
- ako se izvršenjem dela oštetili objekti velikog društvenog značaja;
- ako je radnja izvršenja preduzeta na naročito svirep i ponižavajući način;
- ako je izvršenjem dela nekom licu iz nehata naneta teška telesna povreda i
- ako je izvršenjem dela iz nehata prouzrokovana smrt nekog lica.

Krivične sankcije se u svim anlaiziranim zakonodavstvima sastoje u kazni zatvora koja je različite dužine, ali se može ukazati da je naduža u zakonosavtvu Republike Srbije. Protiv nasilništva se treba boriti najefikasnijim sredstvima i metodama, kako represijom, tako i prevencijom, te ne smememo zaboraviti da pored klasičnih nasilničkih krivičnih dela, postoje dela koja su inkriminisana i u drugim grupama krivičnih dela koja prilikom svoje inkriminacije imaju nasilnička obeležja, te im se treba pristupiti ozbiljnije i stalnim unapredjenjem mehanizama njegovog suzbijanja.

Ukoliko bi Republika Srbija preuzela i inkriminisala navedene kvalifikovane oblike dela koji su već normirani u analiziranim zemljama u okruženju, ali i u brojnim evropskim zemljama, unapredili bi krivičnopravnu regulativu i potpunije bi se borili protiv povećanog obima nasilničkih karakteristika krivičnog dela iznude, pored dosadašnje valjane i adekvatne borbe usmerene na sve njegove oblike ispoljavanja.

Literatura

1. Aleksić Ž., & Škulić, M. (2011). *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet.
2. Bošković, M. (2005). *Kriminalistika metodika*. Beograd: Policijska akademija.
3. Gajić, G. (2011). *Osnovne karakteristike nasilničkog kriminaliteta i njegovih učinilaca*. Zbornik radova, Nasilnički kriminalitet – etiologija, fenomenologija i suzbijanje. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
4. Ignjatović, DJ. (2002). *Kriminološki aspekti delikata nasilja*. Crimen. Beograd: Pravni fakultet.
5. Jovašević, D. (2010). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Nomos.
6. Jovašević, D. (2014). *Krivično pravo, posebni deo*. Beograd: Dosije.
7. Jovašević, D., & Ikanović, V. (2012). *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni deo*. Banja Luka: Panevropski univerzitet Aperion.
8. Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni deo*. Banja Luka: Univerzitet Aperion.
9. Kokolj, M. & Jovašević, D. (2011). *Krivično pravo Republike Srpske, Opšti i posebni deo*, Bijeljina: Univerzitet Sinergija.
10. Kovčo Vukadin, I. & Katalinić, I. (2000). *Obilježja počinitelja nasilnih delikata na području Primorsko-goranske županije s obzirom na povrat*. Kriminologija i socijalna integracija, broj 1-2/2000. str. 21-26, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta.
11. Krivični zakonik, „*Službeni glasnik RS*“, broj 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/12, 104/13, 108/14 i 94/16.
12. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „*Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*“, broj 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010 i 47/2014.
13. Krivični zakonik Republike Srpske, „*Službeni glasnik Republike Srpske*“, broj 64/17.
14. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „*Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*“, broj 10/2003, 45/2004, 6/2005, 21/2010 i 33/2013.
15. Kazenski zakonik, „*Uradni list Republike Slovenije*“, broj 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011 i 50/2012.
16. Kazneni zakon Hrvatske, „*Narodne novine Republike Hrvatske*“ broj 125/2011, 144/2012, 56/2015 i 61/2015.
17. Krivični zakonik Crne Gore, „*Službeni list Republike Crne Gore*“, broj 70/2003, 13/2004 i 47/2006 i „*Službeni list Crne Gore*“, broj 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015 i 58/2015.
18. Krivičen zakonik, „*Služben vesnik na Republika Makedonija*“, broj 37/1996, ... i 226/2015.
19. Lazarević, LJ. (2002). *Delikti nasilja – krivičnopravni aspekt*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
20. Macanović, N. (2017). Od djeteta do delinkventa. *Zbornik radova, Društvene devijacije – anomija društva i posledice*, br. 2, Banja Luka: Centar modernih znanja.
21. Marinković, D. & Lajić, O. (2016). *Kriminalistička metodika*, Beograd: Kriminalističko – policijska akademija.
22. Maričić, D. (2002). Nasilje kao posledica organizovanog kriminala. Zbornik radova, *Delikti nasilja – krivičnopravni i kriminološki aspekti*. Beograd: pravni fakultet.
23. Milić, A. (2011). Etiologija i prevencija nasilja. *Zbornik radova, Nasilnički kriminalitet*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
24. Milošević, M., & Teofilović, N. (2008). Socijalno nasilje mladih u Republici Srbiji. *Zbornik radova, Maloletnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja*, Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.

25. Nikolić, G. (2017). Maloletnici kao izvršioци krivičnih dela iznude u Republici Srbiji, *Zbornik radova, Anomija društva i posledice, Društvene devijacije*, str. 250-260. Banja Luka: Centar modernih znanja.
26. Penko, B. & Strolig, K. (1999). *Kazenski zakonik z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Gazette.
27. Petrović, B. & Jovašević, D. & Ferhatović, A. (2016). *Krivično pravo 2*, Sarajevo: Pravni fakultet.
28. Stojanović, Z. (2013). *O pojmu pretnje u krivičnom pravu*. NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo, br. 2, Beograd: Kriminalističko – policijska akademija.
29. Stojanović, Z., & Delic, N. (2013). *Krivično pravo, posebni deo*. Beograd: Pravna knjiga.
30. Stojanović, Z. (2014). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Pravna knjiga.
31. Šikman, M. (2014). *Organizovani nasilnički kriminalitet*. Bezbednost, policija, građani, broj 1-2/2014. Banja Luka: Ministarstvo unutrašnjih poslova.
32. Škulić, M. (2015). *Organizovani kriminalitet: pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*. Beograd: Službeni glasnik.

VIOLENT CHARACTERISTICS THE CRIMINAL OFFENSES OF EXTORTION

**Gordana Nikolic,
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia,
PhD student at the Faculty of Law University of Nis**

Abstract: *The criminal offense of extortion is an old, archaic, conventional, classical crime that has been known in ancient history since ancient times, as well as in many laws throughout the region, Europe and the world. As such, it can not be said that in addition to all of its elements that make it, it is only a classical work, bearing in mind that in time, forms of organized crime have taken on. Apparently, it would be said that this is a conventional criminal offense, in which the circle is all over and counting, while on the other hand, the act of execution of this work has also got a different dimension, which also includes this work in violent crime. Many modern legislation criminalize extortion, although they are considered to be a criminal offense against property, as is the case with the Criminal Code of the Republic of Serbia, they also consider part of the elements of violence, and most probably it can be said that it is a violent property work. This is also supported by certain Laws which as the qualifying circumstances of this work precisely determine the violent manifestation of the act of execution of the work. The author in this paper first points to the general characteristics of violent crime, and then to the violent characteristics of this work, both in the criminal legislation of the Republic of Serbia and in the legislations of the region, on the basis of which it concludes the future incriminations of certain violent characteristics as qualifying circumstances of the part of extortion into legislative frameworks Republic of Serbia, which have already been implemented in comparative law.*

Keywords: *violence, extortion, criminal legislation, conduct of execution, qualifying circumstances.*

ПРОГАЊАЊЕ – ИЗ УГЛА ДРУШТВЕНИХ ИНСТИТУЦИЈА

МА Милица Станковић³⁰⁵
судијски помоћник Вишег суда у Нишу,
Координатор Службе за помоћ и подршку жртвама и сведоцима
и докторанд на Правном факултету Универзитета у Нишу

Апстракт: Феномен прогањања је у последње две деценије препознат и актуелизован у свету, како у стручним, научним круговима, тако и у медијима. Све чешће, прогањање се идентификује као специфичан и комплексан проблем, одвојен од насиља у породици, сексуалног узнемиравања, претњи, праћења и других појава. Последњих деценија чују се „вапаји“ жртва за пружање правне помоћи и њихову заштиту од прогањања. Циљ овог рада је да се након датог приказа правне заштите од прогањања у кривичном праву Републике Србије, укаже на поједине сегменте у спречавању прогањања и заштите жртве и њених права, у чијем центру је усклађена, координисана акција свих механизма заштите, полиције, тужилаштва, судова и других друштвених институција.

Кључне речи: прогањање, кривично дело, Кривични законик, друштвене институције.

О прогањању уопште

Прогањање се истовремено сматра и старом и новом појавом. Литерарна, уметничка дела, филмови, новинарски записи, стрипови, телевизијски програми и песме показују да је појава прогањања била део друштва од пре две хиљаде година до данас. Дела попут Дантеовог *Чистилица*, Дикенсонове *Мрачне куће*, као и филмови попут Клинт Иствудовог филма *Језа у ноћи*, *Фаталне привлачности* или *Забрањене фотографије* приказују обрасце понашања који се сматрају прогањањем (Ристановић Николић, Лепојевић Ковачевић, 2007: 3-7).

Термин прогањање води порекло од енглеске речи *to stalk* што значи прикрадати се, шуњати, гонити, прогонити. Иако се првобитно употребљавао да означи гоњење животиње и лов у којем ловац прати, вреба и на крају убија животињу (Van der Aa, S, 2010:29-3, Димовски Д; 2016:163), крајем XX и почетком XXI века почиње да се употребљава у смислу прогањања људских бића (Ристановић Николић, Лепојевић Ковачевић, 2007: 4).

У својој књизи криминолог *Nicol* сматра да је прогањање метафорички израз који се употребљава да означи системско узнемиравање у смислу понашање особе која прогони другу особу, попут ловца који стрпљиво чека и тенденциозно гони животињу коју планира да убије или искористи за храну или за одећу.

„Прогањање (stalking) се одређује као „начин понашања усмерен на одређену особу који обухвата понављање поступака којима се остварује визуелна или физичка близина, комуникација без пристанка или вербалне, писане или имплицираних претње, или комбинација свих тих поступака, који би изазвали основни страх код друге особе” (Reid, 2005: 221).

У *Legal Dictionary*, прогањање се одређује као криминално понашање које се састоји у понављању праћења и ухођења другог лица. На пример, слање цвећа, писање љубавних писама,

---

³⁰⁵ milicamici.stankovic@gmail.com

као самостално предузете не представљају криминално понашање. Међутим, када се ови поступци предузимају са намером да се код другог лица изазове страх или нанесе повреда, тада представљају понашање које је криминално.

Кривично дело прогањање у Кривичном законнику Републике Србије

Кривични законик Републике Србије до измена и допуна из 2016. године није садржао посебну инкриминацију прогањања, па је у трагању за сличним делом судска пракса случајеве прогањања процесуирала под кривичним делом угрожавања сигурности (чл. 138. Кривичног законика). Данас, у нашем кривичном законодавству у групи кривичних дела против слободе и права човека и грађанина прописано је кривично дело прогањање (чл. 138а Кривичног законика).

Објекат заштите кривичног дела прогањања је лична слобода човека. Готово да не треба посебно наглашавати значај поменутог добра. Перцепција је човека да буде слободан, да га други у томе не ометају и не ограничавају, што представља и једну од основних претпоставки без које је тешко замислити остваривање других права и слобода.

Кривично дело прогањање има основни облик и два квалификована облика. Радња извршења основног облика кривичног дела прогањање се састоји у предузимању једне од алтернативно предвиђених делатности у чл. 138а. Кривичног законика Републике Србије, у току одређеног временског периода и то: 1) неовлашћеном праћењу другог лица или предузимању друге радње у циљу физичког приближавања том лицу противно његовој вољи; 2) противно вољи другог лица настојати да се са њим успостави контакт непосредно, преко трећег лица или путем средстава комуникације; 3) злоупотребљавању података о личности другог лица или њему блиског лица ради нуђења робе или услуга; 4) претња нападом на живот и тело или слободу другог лица или њему блиског лица; предузимању сличних радњи на начин који може осетно да угрози лични живот лица према коме се радње предузимају.

Можемо закључити да је овде инкриминација широко постављена и може се односити на многе ситуације, па између осталог и на праћење одређене особе путем друштвених мрежа, а противно њеној/његовој вољи. Наравно, потребно је да се то чини у циљу физичког приближавања одређеној особи. Дакле, за постојање дела неће бити довољно само праћење одређене особе на друштвеним мрежама (рецимо слањем одређених захтева за пријатељство на различитим профилима и сл), већ је потребно доказати да је циљ био физичко приближавање тој особи (рецимо тражење њене адресе од заједничких пријатеља на мрежи, информисање о њеном радном месту, животним навикама и сл. ...).

Још шири вид ове инкриминације, односи се на другу тачку основног облика, у случају када лице у току одређеног временског периода *противно вољи другог лица настоји да са њим успостави контакт непосредно, преко трећег лица или путем средстава комуникације*. Дакле, овде је потребно инсистирање (са агресивном упорношћу) на успостављању контакта са лицем које то не жели, као и да се то чини у одређеном временском периоду. Претпоставка је да ће са овим у вези често пријављивати лица које упорно шаљу поруке путем друштвених мрежа особама које на њих не одговарају и сл.

Трећом тачком предвиђено је кажњавање лица које у току одређеног временског периода *злоупотребљава податке о личности другог лица или њему блиског лица ради нуђења робе или услуга*. Дакле, овде учинилац дела податке које има о одређеном лицу користи противно његовој вољи, а у намери потенцијалног остваривања материјалне користи. То рецимо може бити упорно и агресивно слање електронске поште која садржи понуде одређеног производа лицу које је на својој друштвеној мрежи исказало евентуалну потребу за таквим производима (понуда спортских суплемената лицу које користи теретану нпр.). На друштвеним мрежама овакви подаци се могу искоришћавати на најразличитије начине, а биће интересантно видети како ће се према овоме поставити судска пракса.

Преостале две тачке овог става односе се на *претње, као и предузимање свих других сличних радњи које могу осетно угрозити лични живот лица према коме се предузимају*. Осетно угрожавање или утицање на лични живот жртве може подразумевати њен страх или тескобу насталу услед прогањања, а због чега она рецимо мења или гаси своје налоге на друштвеним мрежама, избегава да посећује одређена места и сл.

За постојање основног облика неће бити довољна само једна овако предузета радња, већ је потребно да се то чини: у одређеном временском интервалу, на/у одређеном смислу агресиван начин или тако да то може утицати на живот прогањане особе. Прописана казна за основни облик кривичног дела прогањање је новчана казна или затвор до три године.

Квалификовани облици овог кривичног дела односе се на последицу коју радње прогањања могу произвести. Тако ће се затвором од три до пет година казнити учинилац, уколико прогањање (предузимање радњи које чине основни облик) изазове опасност по живот, здравље или тело лица према коме је извршено или њему блиског лица.

Најтежи облик овог кривичног дела за који је предвиђена казна затвора од једне до десет година, односи се на наступање смрти жртве или њој/њему блиског лица услед прогањања. У вези са кривичним делом прогањања веома битно је поменути још једно кривично дело које је у наше кривично законодавство уведено изменама и допунама Кривичног законика из 2016. године. Ради се о кривичном делу полно узнемиравање (чл. 182а. Кривичног законика). Међутим, за разлику од прогањања које спада у кривична дела против слобода и права човека и грађанина, полно узнемиравање је део целине у којој се закоником штити полна слобода.

Полно узнемиравање се одређује као свако вербално, невербално или физичко понашање које има за циљ или представља повреду достојанства лица у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење.

Дакле, овим кривичним делом се штити полно достојанство сваког лица, без обзира на његов пол или старост. Ипак, како полно достојанство представља релативну категорију поставља се питање како ће се у пракси разликовати морално од сексуално неморалног понашања? У нашој јавности у претходном периоду, било ставова да објективни критеријум у овом смислу одређује жртва овог кривичног дела. У том смислу жртва би својим ставом требао јасно да стави до знања лицу које га узнемирава, да му његово понашање смета, па уколико се узнемиравање и поред тога настави, биће остварено ово кривично дело. Мишљења смо да би овако одређен објективни критеријум био и правичан, а с обзиром на то да у сфери сексуалности, постоји изражена контрадикција у односу различитих индивидуа према сексуалним радњама које се према њима предузимају. Субјективни критеријум, а који би искључиво зависио од тога како одређено сексуално понашање доживљава жртва узнемиравања, био би често злоупотребљаван.

Сходно томе, сматрам да је објективни критеријум за одређивање да ли одређена радња представља полно узнемиравање веома важан односно да ће дело постојати пошто лице настави са узнемиравањем и поред тога што му је јасно стављено до знања да то не треба да ради. Осим тога објективни критеријум је веома битна и ради разграничења када ће постојати ово кривично дело, а када се радње учиниоца имају подвести под радње прогањања, нарочито што нису ретки случајеви да је прогањање претходило полном узнемиравању.

Квалификовани облик овог кривичног дела за који је предвиђена казна од три месеца до три године затвора ће постојати када се оно изврши према малолетном лицу. Што се политике кривичног гоњења тиче, може се уочити да је у нашем кривичном пораву прихваћен систем у коме кривично гоњење за кривично дело прогањање предузима надлежни јавни тужилац и кривични поступак се покреће по службеној дужности, као што је то предвиђено у кривичном законодавству Аустрије, Данске, Мађарске и Чешке и др.

Закон о заштити од насиља у породици и прогањање

Веома занимљив податак који је привукао пажњу аутора је да је у највећем броју случајева, прогањању претходио неки лични, емоционални (романтични) однос између жртве и прогонитеља (Константиновић Вилић, Ристановић Николић, Костић, 2009: 155). Ту су посебно важни случајеви насиља у породици, нарочито ако је реч о партнерском насиљу.

Према истраживању Америчког националног центра за жртве злочина, које је спроведено на 8.000 жена и 8.000 мушкараца старости од осамнаест година, свака од дванаест жена и сваки од четрдесет пет мушкараца бар су једном у животу су били жртве прогањања.³⁰⁶

Током 2001. године у Великој Британији извршено је опсежно истраживање интерперсоналног насиља на узорку од 22.463 мушкараца и жена, узрасног доба од 16 до 59 година. Под интерперсоналним насиљем обухваћени су случајеви породичног насиља, сексуалних напада и прогањања. Током периода од дванаест месеци, који су претходили интервјуисању, 13% испитаних жена и 9% испитаних мушкараца било је изложено неком облику интерперсоналног насиља. Од укупног броја испитаних, 8% жена и 6% мушкараца било је изложено прогањању (Walby and Allen, 2004: 122).

Прегледом постојеће регулативе прогањања, интересантно је поменути државу Манитоба у којој је донет Закон о прогањању, превенцији, заштити и обештећењу жртава насиља у породици који је ступио на снагу 30. септембра 1999. године. Првобитан назив закона био је Закон о насиљу у породици и прогањању, његовом спречавању, превенцији, заштити и праву жртве на обештећење. Овај закон дефинише насиље у породици, прогањање, поступање надлежних органа и пружа жртвама поред низа превентивних и репресивних мера, и грађанскоправне мере за заштиту од насиља у породици, партнерским односима и прогањања, као и право на накнаду штете (обештећење) због претрпљеног насиља.

У Републици Србији је донет Закон о спречавању насиља у породици који представља системски приступ друштвеном проблему насиља у породици, сходно Конвенцији Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Овим законом уводи се поступак издавања хитних мера заштите од насиља у породици, њиховог продужења и санкционисање њиховог кршења, бржа и континуирана међуинституционална сарадња, обавезност специјализованих обука, централна евиденција података, уз обавезу праћења примене овог закона. Једна од новина коју предвиђа овај закон јесте да се он има примењивати на сарадњу у спречавању насиља у породици у кривичним поступцима, између осталих и за кривична дела прогањање (чл. 138а. Кривичног законика) и полно узнемиравање (чл. 182а. Кривичног законика). Ова сарадња подразумева да се у сваком државном органу (полицијској управи, основном и вишем јавном тужилаштву, основном и вишем суду) и друштвеним институцијама (центру за социјални рад) именују лица одређена за везу која ће свакодневно размењивати обавештења и податке битне за спречавање насиље у породици, откривање, гоњење и суђење за кривична дела предвиђена тим законом (између осталих за овај рад од значаја за прогањање и полно узнемиравање) и за пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела одређена овим законом. Такође, овим законом предвиђено је формирање и Групе за координацију и сарадњу који чине представници напред наведених државних органа и институција, као и представници Службе за помоћ и подршку жртвама и сведоцима (о којој ће у даљем тексту бити речи). Група разматра сваки случај насиља у породици који није окончан правноснажном одлуком у грађанском и кривичном поступку, као и случајеве када треба да се пружи заштита и подршка жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела из овог закона и израђује индивидуални план заштите и подршке жртви.

---

³⁰⁶Stalking, USA, <http://en.wikipedia.org/wiki/Stalking/USA-> приступ 02/04/2018.

Службе за помоћ и подршку жртвама и сведоцима

У свету и Србији већ дуго постоје посебне службе, углавном невладине организације, које се баве пружањем помоћи и подршке жртвама криминалитета, а које се дефинишу као „сервиси који жртве криминалитета третирају са дигнитетом и саосећањем, пружајући им финансијску и емоционалну помоћ и које омогућавају остваривање њихових права“ тј. као „сервиси који пружају финансијску и логистичку подршку и лични третман жртвама криминалитета“, путем различитих видова подршке и помоћи: информације, емотивна подршка, медицинска, социјална, психолошка и правна помоћ, практична помоћ, али и интервенција у кризним ситуацијама и упућивање на друге службе.³⁰⁷ Њихова заједничка мисија је „пружање помоћи жртвама да се изборе са комплексним и збуњујућим последицама претрпљеног криминалног дела“ (Миливојевић, Мухић, 2003: 37).

Један од примера имплементације међународних и регионалних стандарда о заштити жртава и сведока је организовање Службе за пружање подршке и помоћи сведоцима и оштећенима при управама Виших судова у Србији, предвиђено Законом о уређењу судова. Прва оваква служба основана је 2010. године у оквиру Посебног одељења за ратне злочине при Вишем суду у Београду, да би се бавила административно-техничким пословима комуникације у вези доласка и одласка сведока, организовањем превоза и смештаја сведока и видео-конференцијске везе за сведочење, и другим пословима.

Данас, у Републици Србији при свим вишим судовима постоје ове службе. Ради уређења њиховог рада Високи савет судства донео је Упутство којим се предвиђа да је основни задатак Службе обезбеђење емотивне и логистичке помоћи и подршке сведоцима (тима и оштећенима као сведоцима) пре, за време и после саслушања, и омогућавање да ова лица што лакше по себе и ефикасније за судски поступак приступе суду или другом органу поступка и дају исказ (чл. 5). Основна начела у складу с којим Служба поступа су начело интегритета, непристрасности и поверљивости (чл. 5). С тим у вези, све информације до којих службеници дођу у свом раду представљају професионалну тајну (чл. 8).

Поред тога, Упутством је детаљно уређено поступање Службе на дан сведочења: од идентификације сведока /оштећеног, обавештења поступајућем судији о њиховом доласку, омогућавања сведоку и оштећеном да се освежи и одмори у посебној просторији, до информисања у вези са током главног претреса, простором и распоредом у судници, улогама учесника у поступку, и другим питањима (чл. 14 и 15). Уколико Служба процени да су сведоку потребне посебне мере заштите, о томе се саставља службена белешка која се доставља поступајућем судији, док се сведоку или оштећеном детаљно објашњава форма захтева за доделу посебних мера и начин на који се о њему одлучује (чл. 10).

Упутством је, ради пружања ефикасне и квалитетне подршке оштећенима и сведоцима, предвиђена сарадња са МУП РС и другим релевантним институцијама (центрима за социјални рад, породичним саветовалиштима, центрима за ментално здравље, невладиним организацијама) ради решавања специфичних потреба сведока и оштећеног (чл. 21 и 22). Предвиђена је и сарадња са институцијама у иностранству у случају сведочења по замолници, а ради размене информација које се односе на конкретног сведока (или сведока оштећеног), са циљем координације рада и пружања ефикасне и квалитетне подршке (чл. 23). Такође, у Упутству се инсистира на вођењу евиденције о сведоцима и оштећенима у електронском формату, као и на сталној едукацији запослених у сарадњи са Правосудном академијом Републике Србије (чл. 25 и 26).

Закључак

Прогањање је вишедимензионални друштвени проблем који се дефинише преко својих појединих манифестација и њихове етиологије. Република Србија је направила значајан корак када је инкриминисала кривично дело прогањања и тиме предузела једну законодавну меру ка испуњењу обавезе коју је преузела ратификацијом Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици која да предузме законодавне и друге мере којима би осигурала заштиту од прогањања. Кривично дело прогањање неминовно има недостатке на које ће пракса кроз конкретне случајеве морати да да одговор. Прво питање које анализирањем одредбе закона искрсава јесте који је то „одређени временски период“ у коме је потребно предузети инкриминисане радње да би се сматрало да се ради о кривичном делу прогањања, као и које све делатности које учинилац предузима се могу подвести под појмом „друге сличне радње“ које су предузете на начин који може осетно да угрози лични живот лица према коме се предузимају. Препорука је аутора да је за сада потребно праћење примене законског решења односно начина процесуирања кривичног дела прогањања, а све у циљу проналажења адекватних инструмента реакције на прогањање, а све у циљу разматрања могућности доношења посебног Закона о прогањању. Посебно се мора обратити пажња на заштиту и подршку која је потребна жртви прогањања, а за коју аутор сматра да је у овом тренутку са оваквим законодавним решењима недовољно регулисана. Ово из ралозга што је за рад са жртвама прогањања веома важно да раде лица која поседују посебна знања из ове области, које службеници које раде у Служби тренутно не поседују. Сматрам да инкриминисање кривичног дела прогањања, представља само једну у низу претпоставки ка сузбијању прогањања и стварању безбеднијег друштва, и да је у наредном периоду потребно размишљати о доношењу Закона о прогањању којим ће бити регулисани сви аспекти прогањања, од откривања, гоњења прогонитеља, одређивања мера хитне заштите и наравно пружање подршке и помоћи жртвама прогањања.

Литература

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011. <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm>
2. Nicol. (2006), Stalking, London, Reaktion book.
3. Reid, Sue Titus (2005). *Crime and criminology*. New York.
4. Stalking, USA. <http://en.wikipedia.org/wiki/Stalking/USA-> приступ 02/04/2018.
5. Van der Aa, S, (2010). Stalking in the Netherlands. Nature and Prevalence of the Problem and the Effectiveness of Anti-Stalking Measures, Makly, Antwerpen.
6. Walby, S and Allen J. (2004), Domestic violence, sexual assault nad stalking: *Finding from the British Crime Survey Home Office Research Study 276, March 2004.* www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/hors276.pdf- приступ 06/07/2017.
7. Димовски Д, (2016). Криминалитет прогањања – криминолошки и кривично правни аспект у: Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 72, година LV, 2016, 163-180.
8. Закон о изменама и допунама Кривичног законика, Службени Гласник Републике Србије бр. 94/16.
9. Закон о спречавању насиља у породици, Службени Гласник Републике Србије бр. 94/16.
10. Закон о уређењу судова, Службени гласник РС, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011, 101/2011 и 101/2013.
11. Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., (2009). *Криминологија*, Центар за публикације Правног факултета, Ниш.
12. Миливојевић С., Мухић Б. (2003). Организације које пружају помоћ жртвама криминалитета у Београду (резултати истраживања), Темида, бр. 1, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2003, стр, 37-43.
13. Ристановић Николић, Лепојевић Ковачевић, (2007). Прогањање: појам, карактеристике и друштвени одговори у: Темида бр. 4, Виктимолошко друштво Србије, Београд, стр. 3-12.

14. Стефановић Миладиновић Д, (2016). Прилог расправи о „криминализацији прогањања“ у: Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 72, Година LV, стр. 143-162.
15. Упутство о начину приступа, систему рада и начину поступања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима, Високи савет судства, 2015.
16. <http://vss.sud.rs/sr-lat/dokumenti/akti-saveta/arhiva/2015> -приступ 05/04/2018.

STALKING – FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL INSTITUTIONS

L.L.M. Milica Stanković
Judicial assistant in Higher Court in Niš
Coordinator of the Assistance and Support Service for Victims and Witnesses
PhD student in Faculty of law University of Niš

Abstract: *The phenomenon of stalking has been recognized and actualized in the world in the last two decades, both in professional, scientific circles and in the media. More and more, stalking is identified as a specific and complex problem, separated from domestic violence, sexual harassment, threats, surveillance and other occurrences. In recent decades, victims sessions have been heard for the provision of legal assistance and their protection of stalking. The aim of this work is that, after providing legal protection against stalking in the Criminal code of The Republic of Serbia, it is pointed out to certain segments in the prevention of stalking and protection of the victim and their rights, with coordinated action of all mechanisms of protection, police, prosecutor office, courts and other social institutions.*

Key words: *stalking, crime, Criminal Code, social institutions.*

PREVENTIVNA DJELATNOST POLICIJE
KAO ODGOVOR NA SPOLNO NASILJE NAD DJECOM

*Doc.dr Rusmir Kozarić*³⁰⁸
Pravni Fakultet Internacionalnog univerziteta Brčko Distrikt

Apstrakt: *Spolno nasilje nad djecom oduvijek je predstavljalo kontroveržno pitanje i fenomen koji se objašnjavao sa različitih pozicija i opservirao iz više dimenzija. U određenim vremenskim periodima tretiran je na nedovoljan način, nekada čak i sa velikom dozom skepticizma koji je poticao tendenciju indolentnosti. Nedovoljno prepoznat kao problem nailazio je na razne kritičke pristupe pod lupom medijskog spektakularizma. Danas je spolno nasilje nad djecom prepoznato kao problem sa kojim se savremeno društvo treba nositi u onoj mjeri koja je potrebna da se posljedice takvog oblika protivpravnog ponašanja pravovremeno minimiziraju. S druge strane policijske statistike kriminaliteta ne bilježe krivična djela spolnog nasilja nad djecom kao što je to slučaj sa drugim oblicima konvencionalnog kriminaliteta, osim sporadične registracije koja čini veoma mali procenat. U prilog tome govori i činjenica da je tamni broj ove vrste krivičnih djela veoma visok i kreće se u omjeru do 1:10. Međutim to ne znači da se spolno nasilje nad djecom ne vrši, a na raspolaganju je oskudan set mjera kojima se ovaj problem može staviti pod adekvatan operativni nadzor i percepciju organa formalne društvene kontrole. Riječ je o specifičnoj sferi koja predstavlja interakciju zlostavljača i djeteta (žrtve) čije konsekvence dosežu do direktnog napada na spolni integritet djeteta kao specifične (ranjive) kategorije. Informacione tehnologije dale su snažan podstrek rapidnom razvoju ove pojave stvarajući pretpostavke za ekspanziju novih i modifikovanih oblika spolnih napada na tjelesni integritet djeteta jer se ne može, uvažavajući emocionalnu i tjelesnu zrelost djeteta, kao takav definisati u formi napada na spolne slobode. Počinitelji krivičnih djela spolnog nasilja nad djecom ispoljavaju naročitu istrajnost i upornost prilikom izbora žrtve sve više razvijajući rafinirane poduhvate prilikom sistemskog odabira populacije koja je izvjesna kao pretpostavljena žrtva (dijete) sa tendencijom uvođenja djeteta u aktivnosti koje uključuju spolno nasilje. Policija je bez dileme konstanta organa formalne društvene kontrole (kao njen najvidljiviji dio) koja nema alternativu, nego naprotiv aktivnu perspektivu da odgovori na postavljene zadatke. Zakonski okvir sistema organizacije i funkcionisanja policiji pruža određeni nivo supremacije koji proizilazi iz prava i formalnih ovlaštenja što joj daje superpozicioniranje naspram drugih organa. Posebno je ta prednost evidentna na polju heurističkog obuhvata gdje dolazi do izražaja potpuni operativni kapacitet policije. To su prevashodno operativno-taktičke mjere i radnje kojima se nastoje smanjiti konkretni ugrožavajući faktori i sigurnosni rizici različitog porijekla i intenziteta. Preventivnim djelovanjem policije izvjesna je mogućnost izostajanja posljedice štetnog događaja (protivpravnog djelovanja), odgađanja ili detekcije predstojećih rizika. Širok spektar ovlaštenja policije omogućava pravovremeni odgovor na sve pokušaje ili planirane aktivnosti počinitelja koji ima namjeru spolne uzurpacije djeteta odnosno konkretne spolne inverzije. Cilj ovog rada može se sagledati u predstavljanju bazičnih policijskih (i kriminalističkih) procedura koje se primjenjuju u prevenciji kriminaliteta koji generiše spolno nasilje nad djecom i posebnih modela (pristupa) policijskih djelatnosti čija je strategija definisana operativnom kontrolom počinitelja kao specijalnom metodom prevencije kriminaliteta. U fokus teorijskog diskursa (interesovanja) stavljena su pitanja metodologije preventivnih djelatnosti spolnog nasilja nad djecom i standardnih procedura operativnog instrumentarija koji treba da omogući stabilniju protokolarnu organizaciju i koordinaciju policije i drugih društvenih subjekata koji su zaduženi za prevenciju ovog oblika kriminaliteta.*

Ključne riječi: *spolno nasilje, dijete, policija, prevencija, počinitelj.*

---

³⁰⁸ rusmir.kozaric@gmail.com (Doc. dr Rusmir Kozarić angažovan je kao saradnik na pravnoj grupi predmeta Pravnog fakulteta IUBD i predavač na studijskom programu Bezbjednosni menadžment na Visokoj poslovno tehničkoj školi Doboj)

U V O D

U ovom momentu potpuno je izvjesno da broj spolno zlostavljane djece nije zanemarljiv i da ima tendenciju stalnog porasta a imajuću u vidu prevalenciju tamnog broja ovog tipa krivičnih djela u kojima se kao žrtve spolnog nasilja pojavljuju djeca. Priroda i morfologija pomenutih krivičnih djela predstavljaju posebnu opasnost sa kojom se društvo suočava i kojoj se sa teškoćom suprotstavlja. Ne postoji nečelno pravilo o tome da li se ova krivična djela vrše u urbanim ili u ruralnim sredinama i teško je pretpostaviti na kojim mjestima i u kojim oblicima se mogu pojaviti *pro futuro*. Realna je procjena da urbanizacija prema demografskim elementima podrazumijeva daleko veći broj dječije populacije u odnosu na ruralne sredine, što stvara pretpostavke da se u takvom ambijentu mogu češće dešavati slučajevi spolnog nasilja nad djecom. S druge strane počinitelji krivičnih djela na štetu djece češće se kreću u urbanim sredinama jer imaju veći izbor potencijalnih žrtava (djece). Gledajući organizaciju sistema sigurnosti evidentno je da se policija nešto više angažuje u urbanim nego u ruralnim sredinama, međutim to ne znači generalno da se priča o prevenciji spolnog nasilja nad djecom završava fizičkim prisustvom policije u gradskim područjima. Problem prevencije ovog oblika kriminaliteta nadilazi standardne modele djelovanja policije, daleko je kompleksniji i podrazumijeva strukturnu prekompoziciju koja će ponuditi nove i savremenije oblike suprotstavljanja ovom fenomenu. Preventivni zadaci policije između ostalih uključuju i permanentno nadzorno djelovanje prema potencijalnim počiniteljima spolnog nasilja nad djecom kroz različite forme policijskih aktivnosti, no da bi se proaktivni učinak u potpunosti ostvario potrebno je imati u vidu jasnu strategiju pristupa na ovom planu. To je prije svega kritičko i analitičko sagledavanje problematike spolnog nasilja nad djecom, zatim organizaciono prepozicioniranje policije, edukacija policijskog osoblja i najvažnije pitanje rad policije po vlastitoj inicijativi sa orijentacijom na blagovremeno uočavanje potencijanog počinitelja, odvrćanja od namjere, te poduzimanje drugih policijskih mjera kojima će se počinitelj spriječiti odnosno onemogućiti da počini spolno nasilje nad djecom ili da ga ponovi. Spolno nasilje nad djecom samo po sebi predstavlja teško krivično djelo koje implicira tragične konsekvence pa iz tih razloga ovaj fenomen treba posmatrati kao opasnost (ugrožavanje) na koju je potreban hitan odgovor-neutralizacija svih sigurnosnih rizika u bilo kojem obliku. Tehnike i metode preventivnog djelovanja policije treba prilagoditi prije svega ličnosti delinkventa a to nije lagan zadatak. Naime, počinitelji ovih krivičnih djela su specifične i kontroverzne ličnosti, infantilno djelovanje veoma vješto prikrivaju u vlastitom okruženju, na radnom mjestu i u komunikaciji sa djecom, a nerijetko svoje skrivene namjere prikrivaju zanimanjem kojim se bave, socijalnom interakcijom itd. Ipak, njihov nagon koji je nerijetko aberantan a ponekad i ekstreman, inicira ih da svoju pažnju i interesovanje prema djeci pokažu kroz različite forme nekontaktnih, a kasnije i kontaktnih spolnih manipulacija što ih može identificirati kao osobe rizične u okruženju djece. Policija mora prepoznati sve opasnosti koje potencijalni počinitelji mogu ispoljiti prema djeci bez obzira o kojem se obliku spolne manipulacije radi.

Osim specijalnih, policija u prevenciji ovog tipa kriminaliteta može koristiti i standardne (bazične) mjere iz seta policijskih ovlaštenja ali i operativnih aktivnosti koje policijskom radu daju poseban sadržaj. Međutim potrebno je naglasiti da ključno pitanje zauzima edukacija policijskog osoblja i specijalizacija kadrova za prevenciju spolnog nasilja nad djecom, prije svih policijskih službenika koji neposredno rade na terenu, a ne djelatnika koji rade u okviru posebnih odjeljenja i koji djeluju reaktivno. Sledeće važno pitanje je koliko policija u odnosu na druge društvene subjekte, može postići na prevenciji spolnog nasilja nad djecom i koliki su njeni dometi u tom području. Po svemu sudeći mnogo više, obzirom da raspolaže resursima, tehnikom, ovlaštenjima, metodama i sadržajima koji mogu odgovoriti na stvarne i potencijalne izvore ugrožavanja, pa tako i na suprotstavljanju spolnom nasilju nad djecom. Nove strategije policijskog rada i djelovanja na prevenciji spolnog nasilja nad djecom sa jasno definisanim ciljevima mogu ponuditi efikasniji sistem operativnog djelovanja kojeg je potrebno dodatno unaprijediti, odnosno prilagoditi konkretnom izazovu sa kojim se policija suočava. Restruktuiranjem policijskih sadržaja sa aktivnom tendencijom suprotstavljanja svim oblicima spolnog nasilja nad djecom ostvaruje se optimalna preventivna komponenta policije kojom je moguće detektovati i blagovremeno reagovati u prvom planu sa ciljem suzbijanja ali i minimiziranja i ublažavanja posljedica štetnog djelovanja počinitelja prema najosjetljivijoj i najranjivijoj kategoriji društva (djeci), na koji način se ostvaruje i humana komponenta policije.

ULOGA POLICIJE U PREVENCIJI SPOLNOG NASILJA NAD DJECOM

Policija kao najistureniji organ u sistemu formalne društvene kontrole nije u mogućnosti samostalno riješiti sva pitanja koja se dotiču zaštite djece od spolnog nasilja i spolne zloupotrebe, niti je u stanju vlastitim kapacitetima i naporima uticati na trend i obim kretanja ovih krivičnih djela. Nedvojbeno, policija kao organizovana i funkcionalna struktura raspoláže mehanizmima koji artikulišu kao sinteza formalnih ovlaštenja i primjene materijalnih zakona, stoga može ponuditi strategije i modele djelovanja kojima će se suprotstaviti (iz svog djelokruga rada) spolnom nasilju nad djecom. Ova uloga je veoma značajna jer je u osnovi nema nijedan drugi organ u državi. Snaga policije i njena superpozicioniranost fokusirana je na jasno definisanim osnovama, ciljevima, organizovanosti, mobilnosti, transparentnosti i efikasnom djelovanju uključujući i prevenciju i represiju. S druge strane policijski poslovi su specifični po prirodi i profesionalnoj orijentaciji tako da zahtijevaju posebna znanja i vještine a posebno aplikativnu funkciju. Kada govorimo o prevenciji spolnog nasilja nad djecom potrebno je naglasiti da policija treba razvijati nove strategije djelovanja te posebne taktike u pristupu ovoj pojavi. Inicijativu je potrebno usmjeriti na nove sofisticiranije modele suprotstavljanja spolnom nasilju nad djecom kroz standardne forme i procedure ali i profilaktičke, precizno planirane mjere i radnje prema počiniteljima ovih krivičnih djela. Prevencija spolnog nasilja nad djecom za policiju predstavlja poseban izazov kojem je potrebno adekvatno prilagođavanje u vremenu u kojem se ono događa i vremenu u kojem se modifikovani oblici spolnog nasilja nad djecom mogu pojaviti u budućnosti. Tradicionalni modeli preventivnog djelovanja policije oslanjanju se na standardne taktike i njihov značaj sa posebnom pažnjom treba respektovati, ali i težiti ka njihovoj nadogradnji i dopuni kako bi odgovarali potrebama prevencije spolnog nasilja nad djecom.

Pomenute forme djelovanja policije generišu varijacije patrolne djelatnosti, operativnu kontrolu osoba, provjeru identiteta, zadržavanje i pregled osoba. Protetski dio patrolne djelatnosti treba da funkcioniše kao nadogradnja temeljnim operativnim djelatnostima koje su osnovna komponenta prevencije. Krajnji rezultat koji je potrebno postići jeste zaštita života i lične sigurnosti kao imperativa i osnovne uloge policije kroz prevenciju spolnih napada prema djeci ili bilo kojeg drugog oblika infantilne manipulacije, ne zanemarujući pri tom i prevenciju viktimizacije. U pitanju su posebne nijanse prevencije (spolnog nasilja nad djecom) koje imaju samo jedan suptilniji akcenat jer su ciljne a ne opće mjere, odnosno usmjerene su generalno prema posebnom obliku kriminaliteta koji nije konvencionalnog tipa, niti su njegove posljedice predvidive. Tako da konačno rješenje ovom pitanju ne može dati policija, ali se može dodatno angažovati na njegovom suprotstavljanju, minimiziranju, odnosno smanjenju štetnih efekata i posljedica kao i odvrćanju počinitelja od namjere. Naravno da je policija kao dio harmonizovanog sistema zajedno sa drugim društvenim subjektima koji se bave pitanjima prevencije i zaštite djece od spolnog nasilja, sudeći prema vlastitim kapacitetima spremna da odgovori na sve izazove i postavljene zadatke. U tom sistemu policija zadržava vlasitu autonomiju rada djelujući kao samostalni sigurnosni kolektiv sa jasno određenom strategijom djelovanja.

POLICIJSKA PREVENCIJA SPOLNOG NASILJA NAD DJECOM

Operativne djelatnosti policije na prevenciji spolnog nasilja nad djecom odvijaju se kroz aktivne forme i postupke koje upotpunjavaju različiti vidovi proaktivnog i preventivnog djelovanja prvenstveno na polju sprečavanja i suzbijanja ove vrste kriminaliteta. Policijska ovlaštenja imaju primarnu funkciju djelovanja na unaprijeđenju prevencije, posebno kada su komplementarna sa operativnim djelatnostima. Deklarativni pristup nosilaca policijskih ovlaštenja ne može postići očekivane rezultate, dakle potrebna je jedna razvojna komponenta a ona se postiže operacionalizacijom poslova i zadataka i razvijanjem posebnih strategija za njihovu primjenu. Samo na takav način policija može postići efikasnije rezultate u prevenciji. Kada se govori o spolnom nasilju nad djecom iz ugla policije, treba podrazumijevati usmjerenu patrolnu djelatnost sa taktičkom vizijom i operativno preventivnom komponentom. Tako integrisana, ne može se posmatrati kao pasivna djelatnost i praznina u redovnim poslovima i zadacima policije gdje mora doći do izražaja puna samoinicijativnost, sposobnost zapažanja opasnosti i preduzimanje mjera u pravcu neutralizacije. Principi preventivnog djelovanja u patrolnoj djelatnosti policije nalažu maksimalnu budnost, koncentrisanost iščekivanje potencijalnih sigurnosnih implikacija i pravovremeno reagovanje. Od policijskih službenika se očekuje da

prisustvom na patrolnom rejonu neprekidno ulažu dodatne napore na unaprijeđenju sigurnosne situacije, gdje u prvi plan dolazi neposredno zapažanje, prikupljanje informacija od građana, osmatranje sigurnosno-interesantnih mjesta, objekata i prostora, kontrola i nadzor sumnjivih osoba, osoba koje su od ranije poznate, provjerom identiteta sumnjivih i nepoznatih lica, i pregledom. Ovakav oblik kontrole od strane policije se ne može vršiti stacionirano, što znači da je patrolna djelatnost fluidna materija i podrazumijeva taktičko kretanje policije određenim dionicama radi neposrednog nadziranja sigurnosne situacije i identificiranja potencijalnih opasnosti. Veoma je značajno izvršiti sigurnosnu procjenu situacije nakon preuzimanja patrolnog rejona koja uključuje različite nivoe informacija pri čemu treba voditi računa o zaštiti informacija osjetljivog karaktera posebno kada su u pitanju djeca. Osnovni elementi sigurnosne procjene mogu se definisati kao informacije o potencijalnim počiniteljima krivičnih djela spolnog nasilja nad djecom, njihovim adresama, radnim mjestima, sastajalištima, motornim vozilima koja koriste, mjesta koja posjećuju itd. Radi adekvatnog nadzora posebno se od policije očekuje aktivno prisustvo u zonama u kojima participiraju djeca kao što su škole, dječiji vrtići, itd. Također, potrebno je imati u vidu i sva druga mjesta na kojima se dešavalo spolno nasilje nad djecom kao i potencijalna mjesta izvršenja tih krivičnih djela. Saradnja i djelovanje policije na nivou lokalne zajednice kao i kroz modele rada policije u zajednici ostvaruju povoljan preventivni učinak na potencijalne počinitelje spolnog zlostavljanja djece. U prvom planu građani moraju biti upoznati sa svim sigurnosnim problemima u njihovom okruženju a pošto je spolno nasilje sa djecom vrlo senzibilno pitanje potreban je maksimalan oprez. Građani mogu dati vrlo važne informacije o kretanju potencijalno interesantnih osoba, njihovim navikama i sklonostima, interesovanje za mjesta na kojima se nalaze djeca itd.

Također prosvjetni radnici trebaju voditi računa o ovoj pojavi. Policija treba na odgovarajući način stvarati partnerski odnos sa zajednicom i u svim prilikama razvijati saradničku vezu koja je vrlo važna komponenta obavještajne aktivnosti. Tako da patrolna djelatnost policije treba obuhvatiti daleko širi koncept operativnog djelovanja kako bi pravovremeno reagovala na pretpostavljene opasnosti. Od neprocjenjivog je značaja informativni supstrat kao konstitutivni faktor sigurnosne procjene koja predstavlja polaznu osnovu patrolne djelatnosti na određenom mikropodručju (rejonu). Informativni deficit koji je prisutan prilikom prikupljanja informacija za pojavu spolnog nasilja nad djecom određen je mnoštvom razloga, navešćemo neke: javnost je vrlo malo upoznata o tom problemu, ne vode se posebne evidencije o počiniteljima niti žrtvama, spolnoj strukturi i uzrastu žrtava itd. Okosnicu obavještajnih podataka policije čine podaci o prijavljenim krivičnim djelima spolnog nasilja nad djecom, podaci iz MOS evidencije o počiniteljima krivičnih djela spolnog nasilja, i informacije prikupljene ostvarenom saradnjom sa građanima i saradnicima. Tek nakon toga slijede policijske aktivnostima kojima se može suprotstaviti ovom obliku kriminaliteta a to su kao što je ranije navedeno preventivne policijske mjere i operativne aktivnosti koje su najefikasnije kada se primjenjuju u kombinovanom obliku.

Stalno prisustvo policije na terenu može imati preventivni učinak na potencijalne počinitelje spolnog nasilja nad djecom, ali to prisustvo mora biti transparentno, na konkretnim mjestima i u konkretnim objektima. Na taj način se kod potencijalnih počinitelja mogu izazvati određene psihičke promjene sa elementima emocionalne transmisije koja kod prividno psihički zdravih osoba (kakvi su po psihičkom profilu počinitelji ovih krivičnih djela) može stvoriti odluku da odustane od namjere spolnog manipulisanja djetetom. Sa druge strane policiji se pruža mogućnost pojačane percepcije identifikovanih počinitelja kao preventivne mjere koja će počinitelju jasno staviti do znanja da će njegove namjere izazvati reaktivnu aktivnost policije koja u početku može biti samo preventivne prirode (provjera identiteta) ali i složenije mjere poput pregleda počinitelja ili zadržavanja radi provjere. Prva faza preventivne djelatnosti koja se odvija u okviru patrolne djelatnosti kao jedan od oblika suprotstavljanja spolnom nasilju nad djecom su identificiranje i odvrćanje počinitelja od namjeravane spolne aktivnosti. Problem prepoznavanja počinitelja je realan jer ne postoji jedinstven profil počinitelja. Vladajuća teorija stoji na stanovištu da je to odrasli muškarac (rijetko žena) zrelije životne dobi, porodičan čovjek, komunikativan koji je socijalno integrisan u uobičajene društvene tokove. Dakle kao takav operativno latentan, neprepoznatljiv kao osoba koja svojim ponašanjem može odati sumnju kao problematična osoba, što policiji može predstavljati poteškoće kod identificiranja takvih osoba (situaciono profiliranje). Međutim temeljita operativna provjera potencijano sumnjivih

osoba može rezultirati konkretnim informacijama na osnovu kojih će policija poduzimati dalje korake. Važno je napomenuti da se u preventivnoj djelatnosti policije prema specijaliziranoj tipologiji počinitelja (kao što su pomenuti) primjenjuju uglavnom bazične procedure koje uključuju: osmatranje, provjeru identiteta, pregled osobe i eventualno zadržavanje radi operativne provjere. Ovo zadržavanje ne treba shvatati restriktivno jer je to kratkotrajno zadržavanje radi provjere identiteta i eventualnog pregleda. Drugi problem se javlja prilikom operativne provjere takvih osoba jer ne postoje baze o počiniteljima krivičnih djela na štetu djece tako da takva vrsta operativne provjere zahtijeva neposredan rad na terenu radi prikupljanja podataka o počiniteljima ali strogo diskrecione prirode da ne bi bio narušen integritet i dostojanstvo sumnjive osobe. Jasno je to jer još uvijek ne postoje osnovi sumnje o bilo kakvom inkriminirajućem nastupu sumnjive osobe. Policiju može zainteresovati npr. osoba koja duži period u određeno vrijeme i na određenom mjestu posmatra djecu, nudi im poklone, fotografije se sa djecom, sklapa prijateljstva itd. To već predstavlja sumnju da je konkretna osoba iskazuje naklonost i nekontaktne manifestacije prema djeci što je jasan signal za reakciju policije, odnosno suprotstavljanje širim spektrom preventivnih djelatnosti kao što je obavljanje intervjua sa sumnjivom osobom, ili eventualnim očevidcima pa sve do pozivanja radi obavljanja informativnog razgovora. Međutim određeni stepen opreza uvijek je poželjan i može uticati na policiju da donese pravovaljanje odluke i dalje korake.

OPERATIVNI NADZOR

Jedan od efikasnijih metoda prevencije spolnog nasilja nad djecom predstavljaju operativni nadzor i kontrola sumnjivih osoba koje su suštinski operativne mjere i radnje tajnog karaktera ali se provode u sklopu poslova javne sigurnosti. Obim, struktura i dinamika kriminaliteta koji uključuje spolno nasilje nad djecom generiše koja će se od pomenutih mjera primijeniti kao preventivna. Cilj ovih specijalnih opservacija može se dovesti u kontekst prikupljanja operativnih i obavještajnih informacija o potencijalno sumnjivoj osobi koja svojim djelovanjem i ponašanjem ukazuje na mogućnost spolnog napada prema djeci. Operativni nadzor može se provoditi u sklopu redovnih patrolnih djelatnosti policije kada je sprovedena potpuna detekcija sumnjive osobe. Ovu mjeru potrebno je prilagoditi konkretnom slučaju, odnosno konkretnoj sumnjivoj osobi za koju su izvršene prethodne operativne provjere i o kojoj postoji načelna spoznaja o tome da njeno kretanje u okolini predstavlja potencijalnu opasnost. Preporučuje se situaciono profiliranje sumnjive osobe što omogućava poseban pristup odnosno taktiku operativnog nadzora tzv. nevidljivog osmatranja i praćenja situacije. Da bi se otklonile moguće dileme potrebno je naglasiti da operativni nadzor nema elemente tajnog praćenja osobe kao posebne istražne radnje, prvo jer se ne provodi tajno niti ima formalni sadržaj, a drugo ova mjera ima preventivni karakter a ne dokazni. Kao treće operativnim nadzorom se djeluje na sigurnosne izazove radi neutralizacije posljedica koje su izvjesne i moguće bez retributivnih elemenata. Situaciona procjena je temeljno pitanje operativnog nadzora kojom se nadograđuje preventivna inicijativa policije. Operativni nadzor osoba koje imaju sklonosti za infantilne manipulacije je planski zahvat koji se provodi sistematski. Ako govorimo o cjelishodnosti ove mjere onda treba imati u vidu da se operativni nadzor ovih kategorija osoba ne može vršiti parcijalno, odnosno samo u određenim vremenskim periodima, ili na određenim mjestima. Dakle, potreban je kontinuitet nadzora da bi se ostvario optimalan kapacitet i efekat mjere. Počinitelji spolnog nasilja nad djecom su nepredvidive osobe i znatno socijalno prilagodljive osobe u svim situacijama. Zadatak policije je da sistematski vrši diskretno osmatranje počinitelja, koji može vršiti u pokretu ili stacionirano, međutim znatno je efikasniji operativni nadzor nad osobom koji se vrši u pokretu jer se može prilagođavati nastaloj situaciji, ili kretanju sumnjive osobe, a značajnu prednost ovoj formi treba dati i zbog mogućnosti prikupljanja važnih operativnih i obavještajnih podataka. Raznovrsnost podataka koji se mogu prikupiti omogućava cjelovito sagledavanje ličnosti sumnjive osobe i njegovih spolnih namjera koje može poduzeti prema djeci. Posebno su važni podaci o tome koja mjesta opservira sumnjiva osoba, da li su to škole, vrtići, kina itd., sa kojim osobama se sastaje i da li se te osobe mogu dovesti u vezu sa organizovanim oblikom spolnog nasilja nad djecom, da li sumnjiva osoba pokušava ili uspostavlja kontakt sa djecom, kako se predstavlja, nudi li sitne poklone djeci, itd. Nakon situacione analize prikupljenih informacija policija može planirati mjere višeg nivoa, kao što su nadziranje sumnjive osobe za vrijeme kretanja do njegovog stana ili radnog mjesta, odnosno nekog javnog objekta na koji način se također mogu prikupiti vrlo važne informacije o statusu sumnjive osobe i koje mogu biti

korisne za dalje preventivno djelovanje. Prikupljene informacije treba koristiti sa krajnjim oprezom i na adekvatan način ih staviti u operativnu upotrebu, kako bi cirkulacija informacija imala svrsishodnost.

OPERATIVNA KONTROLA

Na osnovu ukazane opravdane potrebe policija može poduzeti mjere operativne kontrole sumnjivih osoba koje se mogu dovesti u vezu sa spolnim nasiljem nad djecom. Operativna kontrola kao policijska preventivna mjera može se definisati na više načina ali sa taktičkog aspekta podrazumijeva trajno, neprekidno, i sistemsko prodiranje i nadziranje tzv, kriminalnih sredina ili potencijalnih kriminalnih sredina ili pojedinaca koji su već poznati ili potencijalni kriminalci.³⁰⁹ Ovom mjerom kao oblikom praćenja i izučavanja kriminaliteta također se prikupljaju podaci o delinkventima i delinkvenciji koja sadrži spolno nasilje nad djecom. Međutim, riječ je o zoni „tamnog pojasa“ u kojoj policija participira radi prikupljanja obavijesti, informacija i operativnih saznanja. Dakle ona funkcioniše na platformi opšte kontrole koja je inicirana opštom sumnjom da određena osoba ispoljava spolne sklonosti prema djeci. Načini na koje se vrši operativna kontrola sumnjivih osoba trebaju se oslanjati na operativne potrebe koje neće narušiti ugled i dostojanstvo osobe. Zato je vrlo važno da policija koja obavlja poslove patrolne djelatnosti poznaje prilike na patrolnom rejonu, posebno poznavanje službenog područja gdje dolazi do izražaja demografska komponenta. Metod i način kontrole može biti posredan i neposredan.

U literaturi se navode još dva oblika operativne kontrole: opći i specijalni, gdje prvi podrazumijeva teritorijalni princip u sklopu pozorničko-patrolnog djelovanja a drugi posebni koji se provodi po linijskom principu preko specijaliziranih organizacionih jedinica.³¹⁰ Kada je riječ o posrednoj operativnoj kontroli u obzir dolaze rafiniraniji oblici prikupljanja informacija o sumnjivoj osobi obično preko povjerljive osobe koja je dobro informisana o prilikama u kojima sumnjiva osoba živi i njegovoj socijalnoj interakciji. Neposrednu kontrolu osobe za koju postoji sumnja o uključenosti u spolno nasilje nad djecom policija obavlja konkretnom terenskom provjerom tokom obavljanja poslova patrolne djelatnosti radi prikupljanja informacija ili direktnim pristupom sumnjivoj osobi bez represivnih sadržaja. Na adresi sumnjive osobe policija može prikupiti podatke o vremenu dolaska i nastanjenja, zanimanju, periodu boravka na toj adresi, promjeni adrese, sklonost zbližavanja sa djecom i kojeg uzrasta, kao i druge interesantne informacije. Prikupljene podatke treba iskoristiti u operativne svrhe i eventualne provjere na prethodnim adresama ili u drugim sredinama u kojima je sumnjiva osoba bila nastanjena. Ako je prikupljanje ovih podataka otežano na adresi sumnjive osobe policija može pristupiti direktnoj kontroli koju će ostvariti provjerom identiteta a po potrebi i ličnim pregledom osobe ako postoji sumnja da kod sebe posjeduje kompromitirajuće materijale kao što su fotografije djece, ili lični predmeti koji pripadaju djeci, itd. Autentičnost prikupljenih podataka može se provjeriti i službenim putem kroz operativne evidencije. Ovo je preporučena radnja policije jer za takvim osobama mogu biti raspisane potrage, ili osobe koje su na izdržavanju kazne i koriste vanzavodske pogodnosti, itd. Nakon operativne kontrole sumnjive osobe može se u značajnoj mjeri spoznati pretpostavljena konkretna opasnost i po potrebi nastaviti blažom mjerom odnosno operativnim nadzorom.

KRIMINALISTIČKA (OPERATIVNA) PROVJERA

Operativna kriminalistička provjera u sebi sadrži elemente preventivno-represivnog karaktera koja ima za cilj utvrđivanje vjerodostojnosti prikupljenih informacija koje upućuju na spolno nasilje nad djecom ili njegovog počinitelja, druge aktivnosti vezane za spolno nasilje nad djecom ili objašnjenje drugih važnih činjenica. Riječ je o svojevrsnoj djelatnosti kontrolnog karaktera koja se poduzima kao neformalna radnja sa ciljem operativne provjere prikupljenih informacija i operativnih saznanja. Također, može se govoriti o specifičnom postupku fabrikovanja potpunijih informacija koje mogu ali ne moraju imati dokazni karakter, te da nemaju neobrađenih segmenata koji bi kasnije stvarale teškoće

---

³⁰⁹ Modly, D. Priručni kriminalistički leksikon, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1998., strana 278-279.

³¹⁰ Perić, V. Oblici operativne djelatnosti službe javne bezbjednosti, R SUP Hrvatske, Zagreb, 1987., strana 118.

ili dilemu u spoznajnom smislu. Protok informacija i indicija treba da vode ka istinitosti prethodno utvrđenih činjenica koje ukazuju na vezu između postojanja sumnje o spolnom nasilju, njegovom počinitelju i drugim važnim činjenicama. Pomenutim kontrolnim mehanizmom stvaraju se mogućnosti za otklanjanje eventualnih nepoželjnih posljedica ili propusta u radu policijskih službenika. Dakle, ovom radnjom uspostavlja se na izvjestan način harmonizacija informacija, čime se ispoljava preciznost i tačnost te proceduralna zaštita od mogućeg odlijevanja informacija ili involviranja malicioznih podataka koji istragu mogu usmjeriti u pogrešnom pravcu. Osnovni preduslovi za primjenu ove radnje mogu se sublimirati u tri karakteristike a prije svih: profesionalnost (iskustvo istražitelja), spoznajni (saznanje o bitnim okolnostima onoga što se provjerava) i operativni koji zavise od taktike ili pristupa u vršenju kriminalističkih provjera. Opća podjela kriminalističkih provjera podrazumijeva provjere koje po vlastitoj inicijativi poduzima policija i one koje se vrše po zahtjevu drugih organa. Najvažnije su provjere koje se vrše po vlastitoj inicijativi policije u sklopu provođenja operativnih aktivnosti jer su prilagođene poslovima i zadacima koji su u nadležnosti policije.

Konspirativni ili tajni model vršenja kriminalističkih provjera do sada se pokazao kao veoma prihvatljiv i efikasan i prema načinu na koji se izvodi može se primjenjivati kao najprikladniji sistem vršenja kriminalističkih provjera u vezi sa krivičnim djelima spolnog nasilja nad djecom. Ovu opravdanost inicira i etički diskurs, moralna i pravna priroda ovih krivičnih djela ali i razlozi operativne prirode jer bi se u protivnom izgubila svrha provjere. Priroda solnog nasilja nad djecom upućuje nas na raznovrsnost operativnih sadržaja iz seta kriminalističkih provjera gdje se naglašavaju potrebna preciznost i senzibilan pristup jer su u pitanju osjetljive činjenice koje se tiču i djeteta i počinitelja gdje posebno treba voditi računa o zaštiti privatnosti i kredibiliteta, dostojanstva djeteta ali i privatnosti počinitelja s obzirom da još uvijek u ovoj fazi nisu utvrđeni osnovi sumnje. Provjere se obično vrše putem personalnih izvora iz okruženja djeteta koje je žrtva spolnog nasilja, to mogu biti članovi porodice, susjedi, prosvjetni radnici, odgajatelji itd. odnosno osobe kojima je povjeren individualni rad sa djecom. Konspirativni način ili metod provjeravanja zahtijeva veći stepen opreznosti i snalžljivosti, složenih taktika i duži vremenski period vršenja, ali i veću neizvjesnost u pogledu konačne provjere. Interesantne su također provjere koje se odnose na objekte, kao što su stan ili kuća potencijalnog zlostavljača djeteta, kao i druge lokacije (igraonice na otvorenom prostoru ili škole, parkovi), ugostiteljski objekti ili prostori u kojima se okupljaju osobe koje imaju preferenciju prema djeci u bilo kojem obliku jer je poznato da se udružuju radi razmjene informacija itd., zatim lokacije koje su označene kao napuštene, daleko od očiju javnosti a koje mogu biti potencijalna mjesta za vršenje spolnog nasilja prema djeci. Pored navedenog u obzir dolazi i kontrola vozila kojim se kreće osumnjičena osoba, provjera adrese na kojoj živi jer zlostavljači često putuju u potrazi za njihovim žrtvama ali i zbog izbjegavanja da budu otkriveni. Pri tom ne prijavljuju svoje adrese te je potrebno kontrolisati evidenciju prebivališta boravišta, evidencije registrovanih prenoćišta, hotela i dr., međutim najpouzdanija i najtačnija je provjera na terenu raspitivanjem preko susjeda i kolega na poslu. Pravila konspirativnog načina provjera nalažu da osoba koja se provjerava nijednim postupkom policijskih službenika ne smije prepoznati niti znati da je bila predmetom provjere. Također nije u praksi da se provjeravanom licu saopštava ili na bilo koji drugi način daje obavještenje o ishodu provjere bila ona pozitivna ili negativna. Zato je veoma važan izbor osobe preko koje se vrši provjera, ako su u pitanju građani potrebno je procijeniti njihovu spremnost na saradnju sa policijskim službenicima u rješavanju konkretnog sigurnosnog pitanja, te cijeniti njihovu podobnost za određenu Informaciju. Kada su u pitanju informatori pouzdanost kriminalističke provjere se povećava naročito ako se provjere vrše putem stalnih i povjerljivih informatora putem kojih su prethodne provjere bile pouzdane i pozitivne. Nije poželjno vršiti provjere činjenica vezanih za spolno nasilje nad djecom putem neposrednog kontakta sa djecom ili mladim maloljetnicima i ako je to potrebno treba pribjegavati provjerama izvan javnih mjesta kao što su škole, i po mogućnosti u prisustvu roditelja. Pri tome treba usmjeriti pažnju samo na odlučne informacije koje treba potvrditi ili odbaciti. Kriminalističke provjere koje se vrše u odnosu na vozilo koje koristi osumnjičenik mogu se vršiti opservacionom metodom u toku redovne kontrole prometa kada je potrebno potvrditi da li osumnjičenik koristi sumnjivo vozilo ali u ambijentu rutinske kontrole.

ZAKLJUČAK

Savremeni društveni koncept sa sobom nosi različite vrste anomalija pa tako i spolno nasilje nad djecom kao najsrमतniji i najpodmukliji (perfidni) oblik ljudskog ponašanja koji se različito manifestuje i čije su reperkusije prepoznatljive kao spolne manipulacije kontaktnog i nekontaktnog oblika. Policija ima veoma značajnu i nezamjenjivu ulogu u prevenciji spolnog nasilja nad djecom koju ostvaruje kroz vlastiti sistem organizacije i funkcionisanja u okviru sigurnosne zajednice. Kao autoritativan, nezavisan i dominantan organ na raspolaganju ima veliki kompleks različitih operativnih sadržaja i djelatnosti koje značajno mogu doprinijeti smanjenju broja slučajeva spolnog nasilja nad djecom kao te detektovati rizike i opasnosti od spolnog djelovanja počinitelja. Jedan od primarnih zadataka policije u prevenciji spolnog nasilja nad djecom treba da bude usmjeren na odvrćanje ili odustajanje sumnjivih osoba (počinitelja) od namjere. Riječ je o kompleksnim, vidljivim i transparentnim aktivnostima policije kojim će se potencijalni počinitelji upozoriti da će svaka prijetnja spolnom manipulacijom djeteta biti neutralizovana. Patrolna djelatnost policije koja se ostvaruje kroz različite pristupe (teritorijalni, operativni, taktički itd.) je najefikasniji model prevencije spolnog nasilja nad djecom koji se može dograđivati i specijalnim kriminalističkim operacijama (npr. policajac u civilnom odijelu). Usmjerenim aktivnostima policija kroz precizno formulisanu strategiju može preduprijeti pokušaj uzurpacije spolnosti djeteta samom pojavom i kretanjem uniformisanog policijskog službenika na definisanim tačkama (mjestima). Kao prvi nivo prevencije javlja se dakle neposredno prisustvo policije u uniformi na terenu, u javnosti, među građanima. Policija svoju preventivnu ulogu ostvaruje i operacionalizacijom ovlaštenja i primjenom taktičkih pravila kroz permanentno kretanje terenom radi neposrednog i blagovremenog uočavanja sigurnosnih rizika, kao drugi nivo prevencije. U toku kretanja policija prikuplja obavještajne podatke o spolnom nasilju nad djecom putem saradnje sa građanima i saradničkim vezama. Ovaj treći nivo podrazumijeva edukaciju građana o malicioznosti spolnog nasilja nad djecom i posljedicama koje efektuje. Građanima treba jasno prezentirati sve ciljeve situacijske prevencije ovog oblika kriminaliteta, a posebno na koji način prepoznati potencijalnog počinitelja, i način komunikacije sa policijom. Problem se može efikasnije predstaviti kroz model rada policije u zajednici, odnosno na nivou lokalne zajednice. U okviru trećeg nivoa prevencije treba imati u vidu i edukaciju djece prepubertetskog doba kao najčešćih meta potencijalnih počinitelja, kroz saradnju sa obrazovnim institucijama. Četvrti nivo prevencije iscrpljuje se kroz potražnu djelatnost policije koja traga za raznim vrstama osoba među kojima se nerijetko mogu naći i osobe sklone spolnim napadima na djecu. Također na ovom piramidalnom nivou mogu se naći i operativni sadržaji koji uključuju istraživanje slučajeva nestale djece, provjere javnog pogovaranja o spolnom nasilju nad djecom koje nije prijavljeno, itd. Veliki potencijal informativnog sadržaja leži u stanovništvu lokalne zajednice, stoga je potrebno policiju animirati na određeni stepen kosocijacije sa građanima uz afirmaciju saradnje na principima uzajamnog partnerskog odnosa kao i odnosa povjerenja, te razvijati informantsku i saradničku vezu sa osobama od povjerenja od kojih se može prikupiti impozantan dio informacija. Ovaj pristup ne smije biti latentan i pasivan već suprotno - operativan i progresivan kako bi bio sposoban postići efekte suprotstavljanja ovom obliku delinkvencije. Peti nivo prevencije naglašava ofanzivnije sadržaje koji se ostvaruju neposrednim operativnim nadzorom ciljnih kategorija počinitelja i potencijalno sumnjivih osoba. Radi se o kombinovanom pristupu policije koji se može provoditi produženim dejstvom policijskih ovlaštenja kao što su legitimisanje, pregled osobe i zadržavanje. Na taj način se sumnjivim osobama na određeni način upućuje poruka da policija nije indolentna i da je u pripravnim položaju u slučaju identifikovanja bilo kakvih predznaka spolnog ugrožavanja djece. Šesti nivo prevencije spolnog nasilja nad djecom može se ostvariti operativnom kriminalističkom provjerom kao ciljanom kontrolnom metodom spoznajnog karaktera koja nudi širok opseg informacija na osnovu kojih se može suspendivati određeni stepen sumnje o umiješanosti sumnjivih osoba u spolno nasilje nad djecom ili namjeru da to ponašanje ispolje. Ova radnja usmjerena je direktno na sumnjivu osobu odnosno počinitelja sa suštinskim smislom postizanja efekta kojim se na direktan način blokiraju namjere sumnjive osobe da poduzme spolnu aktivnost prema djeci.

Slijedeći prethodne napomene može se naglasiti da policija svoju ulogu i funkciju pored represivnih, ostvaruje i kroz preventivne djelatnosti kojima se na efikasan način može suprotstaviti jednom od najsloženijih oblika kriminaliteta a to je spolno nasilje nad djecom. U tom smislu policija se pored

vlastite infrastrukture oslanja tradicionalno i na saradnju sa građanima i drugim relevantnim društvenim subjektima koji se bave zaštitom djece od spolnog nasilja na koji način se preventivna funkcija dodatno ojačava i djeluje kao integrisana struktura.

LITERATURA:

- Beridan, I., Tomić, I., Kreso M., *Leksikon sigurnosti*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2001.
- Bošković, M., *Kriminologija*, Pravni Fakultet, Novi Sad, 2007.
- Korajlić, N., *Istraživanje krivičnih djela*, Pravni Fakultet, Sarajevo, 2012.
- Kozarić, R., *Krivično pravni i krivično procesni aspekti spolnog nasilja nad djecom*, Doktorska distertacija, Brčko Distrikt, 2017.
- Kozarić, R., *Specifičnosti kriminalističke obrade prilikom istraživanja i dokazivanja krivičnog djela spolni odnos sa djetetom*, Magistarski rad, Sarajevo, 2014.
- Modly, D., *Priručni kriminalistički leksikon*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1998.
- Modly, D., Korajlić, N., *Kriminalistički riječnik*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2002.
- Masleša, R., *Teorije i sistemi sigurnosti*, „Magistrat“, Sarajevo, 2001.
- Masleša, R., *Policija-organizacija i funkcionisanje u demokratskom društvu*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1999.
- Masleša, R., *Policija i društvo*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2011.
- Perić, V., *Oblici operativne djelatnosti službe javne sigurnosti*, R SUP Hrvatske, Zagreb, 1987.

PREVENTIVE ACTIVITY OF POLICE AS ANSWER TO SEXUAL VIOLENCE ABOVE CHILDREN

Doc. dr Rusmir Kozarić
Faculty of Law, International University Brčko Distrikt

Abstract: *Sexual violence against children has always been a controversial issue and a phenomenon that has been explained from different positions and observed from many dimensions. In certain periods of time, it was treated in an insufficient way, sometimes even with a high dose of skepticism that inspired the tendency of indolence. Inadequately recognized as a problem, he encountered various critical approaches under the magnification of media spectacularism. Today, sexual violence against children has been recognized as a problem with which modern society should be dealt with to the extent necessary to minimize the consequences of such a form of unlawful behavior. On the other hand, police crime statistics do not record crimes of sexual violence against children, as is the case with other forms of conventional crime, with the exception of sporadic registration that makes a very small percentage. This is supported by the fact that the dark number of this type of crime is very high and is moving in a ratio of up to 1:10. However, this does not mean that sexual violence against children is not carried out, and there is a scarce set of measures that can put this problem under adequate operational control and perception of organs of formal social control. This is a specific sphere that represents the interaction of the abuser and the child (victim) whose consequences reach a direct attack on the sexual integrity of the child as a specific (vulnerable) category. Information technology has given a strong impetus to the rapid development of this phenomenon, creating the prerequisites for the expansion of new and modified forms of sexual assault on the child's physical integrity, since it can not be, taking into account the emotional and physical maturity of the child, as such, define in the form of an attack on sexual liberties. The perpetrators of sexual violence against*

children show particular persistence and persistence in choosing a victim by developing more and more refined ventures in the systematic selection of a population that is identified as the alleged victim (child) with the tendency of introducing a child into activities involving sexual violence. The police are without dilemma the constant of the organs of formal social control (as its most visible part) which has no alternative, but on the contrary an active perspective to respond to the set tasks. The legal framework of the system of organization and functioning of the police provides a certain level of supremacy arising from the rights and formal powers which gives it a superposition against other organs. In particular, this advantage is evident in the field of heuristic coverage where the full operational capacity of the police is evident. These are primarily operational-tactical measures and actions aimed at reducing the specific threatening factors and security risks of different origin and intensity. The preventive action of the police is the possibility of missing the consequences of a harmful event (unlawful action), postponing or detecting the upcoming risks. A wide range of police powers enables a timely response to all attempts or planned activities of a perpetrator who intends to have a sexual usurpation of a child or a particular sexual inversion. The aim of this work can be seen in the presentation of basic police (and criminal) procedures used in the prevention of crime that generates sexual violence against children and special models (access) of police activities whose strategy is defined by the operative control of perpetrators as a special method of crime prevention. The focus of the theoretical discourse (interests) is on questions of the methodology of preventative activities of sexual violence against children and standard procedures of the operational instrument which should enable a more stable protocol organization and coordination of police and other social entities responsible for the prevention of this form of crime.

Key words: *sexual violence, child, police, prevention, perpetrator*

**НЕДОЗВОЉЕНЕ РАДЊЕ У УПРАВНОМ ПОСТУПКУ И ЊИХОВО
САНКЦИОНИСАЊЕ**

**Сања Голијанин, мр
Виши асистент
Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву³¹¹**

Апстракт: У раду, аутор анализира одређене видове правно, морално и уопште друштвено неприхватљивих радњи које се предузимају с циљем доношења рјешења у управном поступку, односно признавања одређених права и правних интереса појединаца, правних лица и других субјеката. Недозвољене радње у управном поступку се најчешће манифестују као принуда, изнуда, уцјена и притисак и могућност њиховог санкционисања уређена је кроз институт поништавања рјешења по праву надзора као ванредног правног средства у управном поступку. Циљ рада јесте да се, имајући у виду управно-правну праксу, сагледа учесталост вршења недозвољених радњи приликом одлучивања о нечијим правима, обавезама или пак, правним интересима, те ефикасност њиховог правног санкционисања. Такође, намјера аутора је и да укаже на различиту правну уређеност односног питања, односно поништавања рјешења чија је садржина резултат предузимања извјесних правно недозвољених радњи, те у оквиру закључних разматрања, изложи упоредноправна рјешења која би се евентуално могла прихватити и у нашем законодавству приликом редиговања закона којима је уређен управни поступак.

Кључне ријечи: недозвољене радње у управном поступку, рјешење, поништавање рјешења по праву надзора

Увод

У свим савременим државама, независно од њиховог друштвено-политичког уређења, остварује се, с мање или више успјеха, начело владавине права. И, без обзира на његов значај, присутан и видљив у свим сегментима друштвеног живота, постоје извјесна понашања појединаца, правних лица, државних органа и многих других која су неприхватљива не само са правног, него и моралног и уопште, било ког друштвеног аспекта.

У раду, аутор анализира правно недопуштена понашања учесника управног поступка, односно радње које за крајњи циљ имају остваривање одређених права и правних интереса појединаца, правних лица и других колективитета, а манифестују се као принуда, изнуда, уцјена, притисак итд. Могућност предузимања и других недозвољених радњи попут преваре, обмане, давања или примања мита у циљу доношења рјешења одређене садржине, такође је присутна у свакодневном животу. Намјера аутора је да истакне значај ванредног правног средства заштите од таквих недозвољених радњи, учесталост њиховог предузимања у пракси и степен ефикасности њиховог санкционисања, те предложи могуће измјене у систему ванредних правних средстава у управном поступку.

У разматрању питања у овом раду, да би се избјегло непотребно оптерећење текста навођењем одредаба из четири мјеродавна процесна закона,³¹² полазну основу чине одредбе

---

³¹¹ e-mail sanja.golijanin@pravni.ues.rs.ba

³¹² Закон о управном поступку Босне и Херцеговине „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 29/02, 12/04, 93/09, 42/13, 53/16, чл. 252-253.; Закон о општем управном поступку Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 13/02, 87/07, 50/10, чл. 248-249.; Закон о управном поступку, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 2/98, 48/99, чл. 260-261.; Закон о управном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, „Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и

Закона о општем управном поступку Републике Српске, док се у односу на остале законе само указује на евентуалну различитост односних рјешења.

Недозвољене радње у управном поступку

Као скуп правно уређених радњи и аката органа управе и других органа и организација које они предузимају, односно доносе када у управним стварима, непосредно примјењујући прописе, рјешавају о појединачним правима, обавезама или правним интересима грађана и других субјеката, управни поступак, од свих правних поступака има најширу примјену. Јер, према одредбама закона којима је уређен поменути поступак рјешавају се многобројне, деликатне и веома разноврсне појединачне ситуације од интереса за грађане и друга лица, као и остваривања јавног интереса. Због тога је могућност предузимања одређених правно недопуштених радњи у сврху остваривања што повољнијих „приватних“ интереса, у крајњој линији и јавног интереса, веома велика. Да би се такве могућности предуприједиле, односно да би се првенствено заштитили важнији јавни интереси, законодавац је, поред осталог, предвидио *нарочите случајеве поништавања, укидања и мијењања рјешења у управном поступку*. То су посебна правна средства за уклањање или преиначавање донесеног управног акта након стицања коначности или чак правноснажности (мијењање и поништавање рјешења у вези са управним спором, захтјев за заштиту законитости, поништавање и укидање по праву надзора, укидање и мијењање правоснажног рјешења уз престанак или по захтјеву странке, ванредно укидање рјешења и оглашавање рјешења ништавим).³¹³

У контексту наведеног, с обзиром на предмет анализе, посебна пажња посвећена је институту Поништавања (и укидања) рјешења по праву надзора, и то првенствено са становишта коришћења овог ванредног правног средства због доношења рјешења као посљедице предузимања одређених правно и уопште друштвено неприхватљивих радњи. На овом мјесту, остављамо по страни друге могуће разлоге за поништавање рјешења по праву надзора, с обзиром да они нису од већег интереса за тему овог рада, па им се стога неће ни посветити посебна пажња.³¹⁴

Ограничавајући се, дакле, само на један разлог за примјену наведеног ванредног правног средства чини се најприкладнијим отпочети анализу полазећи од услова за његову употребу. Наиме, уколико је рјешење које је стекло својство коначности у управном поступку тј. првостепено рјешење против кога жалба није допуштена или није била изјављена, односно њено изјављивање је било безуспјешно, као и другостепено рјешење донесено као посљедица недопуштених радњи попут принуде, изнуде, уцјене, притиска или друге недозвољене радње, такво рјешење се може уклонити из правног поретка поништавањем по праву

Херцеговине“, бр. 3/00, 5/00,9/02, 8/03, 8/04, 25/05, 8/07, 10/07, 19/07, 2/08, 36/09, пречишћен текст новембар 2011., чл. 243-244.

³¹³ Према одредбама Закона о управном поступку Босне и Херцеговине, према којима су дужни да поступају органи управе Босне и Херцеговине када у управним стварима, непосредно примјењујући прописе, рјешавају о правима, обавезама или правним интересима физичких лица, правних лица или странака у управним стварима које су у надлежности институција Босне и Херцеговине, захтјев за заштиту законитости није више предвиђен као ванредно правно средство у управном поступку. Вид. Закон о измјенама и допунама Закона о управном поступку, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 41/13.

³¹⁴ То су: доношење рјешења од стране стварно ненадлежног органа (тзв. релативна стварна ненадлежност), рјешења којим је управна ствар ријешена, а у истој управној ствари већ постоји раније донесено правоснажно рјешење другачије садржине, или је рјешење донио један орган без сагласности, потврде, одобрења или мишљења другог органа која је потребна према закону или другом пропису заснованом на закону и ако је рјешење донио мјесно ненадлежни орган. Вид. Закон о управном поступку Босне и Херцеговине, чл. 252; Закон о општем управном поступку Републике Српске, чл. 248; Закон о управном поступку Федерације Босне и Херцеговине, чл. 260; Закон о управном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, чл. 243.

надзора.³¹⁵ Поништај коначног рјешења по праву надзора представља облик ванредне правне контроле у управном поступку којим се првенствено остварује заштита јавног интереса.

Значај института поништавања рјешења по праву надзора долази посебно до изражаја код рјешења која су повољна за странке (грађане, правна лица и друге колективитете). Рјешења садрже правне грешке, односно садржина рјешења је посљедица принуде, изнуде, уцјене, притиска и др., што захтијева поништавање рјешења ради заштите јавног интереса. Међутим, значај санкционисања рјешења која су резултат предузимања принуде, изнуде, уцјене, притиска, примања мита, давања мита и других радњи огледа се и у чињеници да исте не представљају недопуштене радње само приликом рјешавања о појединачним правима, обавезама или правним интересима странака у управном поступку. Наиме, иако није неопходно да ове недозвољене радње представљају и кривична дјела, као што се то захтијева код института Понављања поступка, најчешће принуда, изнуда, уцјена, примање мита, давање мита чине кривична дјела.³¹⁶

Појам принуде, изнуде, уцјене нити других облика недозвољених радњи (давање мита, вршење обмане, преваре) није дефинисан одредбама закона којима је регулисан управни поступак. Из наведеног се може закључити да те појмове треба тумачити у смислу одредаба кривичних закона, али не стриктно у смислу постојања свих елемената бића кривичног дјела. Утврђивање постојања недозвољених радњи и извођење закључка у погледу чињеничног и правног стања требало би да се одвија у границама горе наведеног законског оквира.

Тако, постојање принуде подразумијева радње предузимања физичке силе или озбиљне пријетње којима се неко лице наводи, противно својој вољи, да нешто учини или не учини, односно трпи. Појам изнуде се најчешће схвата као принуђивање другог силом или озбиљном пријетњом да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, а у намјери да се тиме себи или другој прибави противправна имовинска корист.³¹⁷ Управноправна наука стоји на становишту да за постојање принуде и изнуде, у смислу одредаба закона о управном поступку, није неопходно да предузете радње имају и обиљежја кривичног дјела принуде, односно изнуде. Исти став заузет је и по питању постојања радњи уцјене у управном поступку. Уцјена се може дефинисати као посебан облик изнуде чија је суштина у пријетњи другом да ће се против њега или њему блиских лица открити нешто што би штетило њиховој части или угледу. Када је доношење рјешења у управном поступку посљедица такве пријетње, судска пракса стоји на становишту да постоји уцјена као облик недозвољене радње у управном поступку, с тим да није неопходно истовремено постојање и кривичног дјела уцјене.³¹⁸

Јер, анализа законских текстова наводи на закључак да законодавац не прописује да се чињенице о постојању принуде, изнуде, уцјене и др. доказују кривичном пресудом, већ се оне утврђују у конкретном управном поступку. Међутим, неспорно је да уколико већ постоји правоснажна одлука у кривичном поступку о постојању односних недозвољених радњи као кривичног дјела, да иста може представљати основ за поништавање по праву надзора рјешења које је донесено као резултат тог дјела, односно истовремено представљати и разлог за понављање управног поступка. Облик недозвољеног понашања учесника у управном поступку јесте и притисак који представља благу врсту принуде, која се може вршити на различите начине. Међутим, потребно је поново истаћи да су и други облици недопуштеног утицаја на службено лице или друге учеснике поступка имплицитно обухваћени законским одредбама које уређују материју управног поступка (примање и давање мита, превара, обмана и др.)

С обзиром да за недозвољене радње у управном поступку законодавац није прецизирао према коме се примјењују, односно ко их може вршити, исправним се чини схватање да радње принуде, изнуде, уцјене, притиска извршене у циљу доношења рјешења одређене садржине

---

³¹⁵ Овај разлог за поништавање рјешења по праву надзора је предвиђен тек измјенама и допунама Закона о управном поступку из 1986. године.

³¹⁶ Вид. примјера ради Кривични законик Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 64/17 од 13.07. 2017. године., чл. 141, чл. 232, чл. 233, чл. 319 и чл.320.

³¹⁷ Илустрације ради, вид. чл. 141. и чл. 232. Кривичног законика Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске, бр. 64/17.

³¹⁸ Уп. З.Томић, В. Бачић, *Коментар Закона о општем управном поступку, са судском праксом и регистром појмова*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012., стр. 575., Д. Милков, *Управно право II (управна делатност)*, Нови Сад, 2013., стр. 246.

може предузети службено лице или било који учесник у управном поступку (странка, његов законски заступник, пуномоћник, свједок, вјештак и други) или пак, неко друго лице. Такође, поменуте радње могу бити усмјерене непосредно према службеном лицу које је овлашћено на доношење рјешења у конкретном случају, али и према странкама или другим евентуалним учесницима у управном поступку уз услов да постоји узрочна веза између недозвољене радње и доношења рјешења.

Произилази, разлози за употребу овог ванредног правног средства Поништавање (и укидање) рјешења по праву надзора широко су постављени. Не само ако се имају у виду сви правом предвиђени разлози за поништавање рјешења, него само и једино разлог који се односи на предузимање недопуштених радњи с циљем да се издејствује што повољније рјешење за странку. Јер, поништавање рјешења чија је садржина последица вршења недопуштених радњи попут принуде, изнуде, уцјене, притиска, примања мита, давања мита, преваре итд., и то од стране свих учесника конкретног управног поступка, и притом, не само према службеном лицу које доноси рјешење него и другим учесницима поступка отвара могућност његове велике заступљености у пракси. С друге стране, утврдити постојање узрочне везе између предузимања недозвољених радњи и доношења рјешења у конкретном случају, није једноставно. Чини се да је то један од разлога оскудне управне праксе, односно не тако честог посезања овлашћених вршиоца службеног надзора за односним ванредним правним средством.

Поништавање рјешења по праву надзора

Рјешење чија садржина представља последицу вршења радњи принуде, изнуде, уцјене, притиска или друге недозвољене радње може поништити по праву надзора другостепени орган. Дакле, орган који је иначе другостепени орган по жалби на првостепена рјешења. По правилу, материјалним прописима којима се регулише одређена управна материја предвиђено је који су органи вишег степена којима се као другостепеним органима може изјавити жалба на првостепено рјешење. Међутим, ако нема органа другог степена, рјешење може поништити орган који је законом овлашћен да врши надзор над радом органа који је донио рјешење. Следствено томе, орган не може по основу права надзора донијети рјешење о поништавању сопственог рјешења. Такво схватање заступа и управно-судска пракса.³¹⁹

Ако у истој управној ствари постоји првостепено рјешење против кога је изјављена жалба и другостепено рјешење којим се жалба одбија као неоснована, за поништавање првостепеног рјешења надлежан је другостепени орган, а у погледу другостепеног рјешења надзорни орган одређен законом. Иако код сваког поништавања мора да постоји правни основ, правна наука стоји на становишту да надзорно уклањање само првостепеног рјешења чини беспредметним даљи опстанак и другостепеног рјешења о одбијању жалбе у истој ствари.³²⁰ Иначе, треба нагласити да када постоји неки од разлога за поништавање рјешења по праву надзора, другостепени орган може поводом уложене жалбе измјенити (поништити) првостепено рјешење на штету жалиоца (*reformation in peius*).

Орган овлашћен да употреби ово ванредно правно средство има на располагању само касаторна овлашћења, што значи да не може о управној ствари мериторно одлучивати и раније рјешење преиначити, него само поништити.³²¹ С обзиром да је предмет поступка поништавања по праву надзора рјешавање о постојању разлога за поништавање коначног рјешења који су прописани одредбама чл. 248 став 1. Закона о општем управном поступку Републике Српске, то чини посебну ствар у односу на ону о којој је одлучено коначним рјешењем. Произилази, ако је након поништавања рјешења по праву надзора потребно донијети ново рјешење, орган који је

---

³¹⁹ „Орган управе не може по праву надзора поништити или укинути своје рјешење.“ Вид. Пресуда Врховног суда Федерације Босне и Херцеговине, бр. У-23/96 од 17.09.1996. године.

³²⁰ З. Томић, В. Бачић, *op. cit.*, стр. 585.

³²¹ „Надлежни орган може по праву надзора поништити или укинути коначно првостепено рјешење из разлога одређених у чл. 263 ЗУП-а (сада чл.248 ЗУП-а РС), али не може у вршењу права надзора и мериторно одлучити о захтјеву који је био предмет првостепеног рјешења.“ Пресуда У-1668/79 од 21. децембра 1979. Наведено према: П. Кријан, Коментар Закона о управном поступку Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево, 2005., стр. 385.

рјешење поништио дужан је предмет вратити органу чије је рјешење поништено да тај орган донесе ново рјешење. У случају поништавања рјешења, поништавају се и све правне посљедице које је такво рјешење произвело (правно дејство *ex tunc*).

До поништавања рјешења најчешће долази на сопствену иницијативу органа који врши надзор, који то може учинити по службеној дужности. Може се, међутим, рјешење о поништавању донијети и по захтјеву странке или јавног тужиоца³²² Како странка и јавни тужилац имају право да захтијевају поништавање рјешења по праву надзора постоји обавеза надлежног органа да донесе рјешење поводом таквог захтјева. Дакле, не само када уважава него и када одбија захтјев странке или јавног тужиоца. У супротном, сматра се да постоји ситуација „ћутања управе“.³²³ Питање законитости рјешења којим се поништава рјешење по праву надзора или пак одбија поништити рјешење (уколико су то иницијали странка, односно јавни тужилац) може се побијати тужбом у управном спору.³²⁴

Рјешење којим се поништава рјешење по праву надзора без обзира на правни основ поништавања, уз изузетак доношења рјешења као посљедице принуде, изнуде, уцјене, притиска и друге недозвољене радње, надлежни орган мора донијети у одређеним роковима. Изузетак дакле постоји у случају поништавања рјешења чија је садржина резултат извјесних недозвољених радњи јер поништавање таквих рјешења није ограничено роковима. Дакле, она се могу елиминисати из правног поретка без временског ограничења.

Наведено довољно илуструје озбиљност повреда о којима је ријеч и неопходност заштите јавног интереса у свако доба. Зато се чини оправданим ову врсту правних недостатака рјешења сврстати у разлоге ништавости јер се једино рјешења која садрже тешке повреде закона, односно разлоге за ништавост могу уклонити из правног поретка без временског ограничења. Јер, од тежине правне грешке зависи које се правно средство може употријебити у циљу уклањања одређеног мањљивог акта и са каквим дејством. И у правној теорији се прави дистинкција између рушљивих и ништавих (у)правних аката, у смислу да рушљиви (у)правни акти садрже лакше повреде закона и на закону заснованих прописа и могу се уклањати, поништавањем или укидањем, из правног поретка у одређеним роковима, примјеном одговарајућих правних средстава, а ништави (у)правни акти садрже нарочито тешке повреде закона и прописа заснованих на закону, па се могу уклонити из правног саобраћаја без временског ограничења и са дејством *ex tunc*. Без обзира што су правне посљедице поништавања рјешења и оглашавања рјешења исте, тежина правне повреде и одсуство рока за поништавање рјешења у случају да је његова садржина резултат предузимања принуде, изнуде, уцјене или друге недозвољене радње иду у прилог изнесеном ставу.

Или, поступити на начин како је то учинио србијански законодавац. Он је, наиме, у склопу свеобухватне реформе управног поступка измјенио и систем ванредних правних средстава у оквиру кога су разлози за ништавост рјешења и разлози за поништавање рјешења по основу службеног надзора обједињени у разлоге за употребу „новог“ ванредног правног средства Поништавање коначног рјешења.³²⁵ И црногорски законодавац је на истом трагу с обзиром да ништа не говори о ништавости рјешења, него утврђује *обавезно* поништавање рјешења која садрже нарочито тешке грешке рушљивости. Одредбама на снази предвиђено је обавезно поништавање рјешења уколико рјешење садржи неки од 10 разлога изричито наведених у Закону о управном поступку или другом (посебном) закону, од којих се један разлог односи на рјешење чија је садржина посљедица правно недопуштених радњи.³²⁶

---

³²² У Федерацији Босне и Херцеговине, рјешење се може донијети и на захтјев омбудсмена, у Брчко Дистрикту БиХ странке и омбудсмена Босне и Херцеговине, односно на нивоу Босне и Херцеговине иницијатива може потећи и од омбудсмена или Правобраниоца БиХ.

³²³ Вид. Пресуду Врховног суда Југославије, Уж. 11159/64 од 08. маја 1965.

³²⁴ Супротно гледиште заузео је Врховни суд Македоније у Пресуди бр. У-159/78 од 10. октобра 1978. године. Вид. З. Томић, В. Бачић, *op. cit.*, стр. 586.

³²⁵ Од укупно 11 разлога за употребу овог ванредног правног средства, само један представља нови разлог. Вид. Закон о општем управном поступку, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 18/2016, чл. 183. став 1.

³²⁶ Вид. Закон о управном поступку, „Службени лист Црне Горе“, бр. 56/14, 20/15, 40/16, 37/17, чл. 139.

С друге стране, интересантно је истаћи да су у правној теорији присутна и схватања да је разлог поништавања рјешења по праву надзора који се односи на постојање принуде, изнуде, уцјене, притиска или друге недозвољене радње сувишан, јер је обухваћен разлозима за понављање управног поступка.³²⁷

Закључна разматрања

Предузимање правно недозвољених радњи као што су принуда, изнуда, уцјена, притисак, примање мита, давање мита, превара и друге у циљу доношења рјешења одређене садржине нису ријеткост у пракси. Стога је неопходно да постоји стални интерес и потреба за сузбијањем посљедица оваквих недопуштених радњи појединаца и група. Па, ипак се могућност њиховог санкционисања кроз институт поништавања рјешења по праву надзора недовољно користи у пракси. На такав закључак наводи одсуство управне праксе јер органи управе ријетко посежу за овим видом службене интервенције у акте који су донесени као резултат принуде, изнуде, уцјене или друге недозвољене радње. Наведено отвара питање да ли је пак, узрок томе не тако једноставно и лако утврђивање постојања узрочне везе између предузимања одређене недозвољене радње и доношења рјешења извјесне садржине. Не претендујући да на ово питање дамо и одговор, само ћемо истаћи да се употреба овог ванредног правног средства у циљу заштите објективне законитости и јавног интереса не може и не смије свести на изузетке у пракси, што је данас случај.

Неопходно је учинити одређене законске корекције, односно правно предвидјети да доношење рјешења чија је садржина резултат принуде, изнуде, уцјене, притиска или друге недозвољене радње попут примања и давања мита представљају разлог за ништавост таквог рјешења. Јер, озбиљност правне грешке и одсуство рока за уклањање рјешења по овом основу чине оправданим размишљања у изложеном правцу.

Алтернативу реченом представља обједињавање два ванредна правна средства Поништавање по праву надзора и Оглашавање рјешења ништавим у једно, ново ванредно правно средство. Притом, претходно је неопходно добро сагледати значај реформисања система ванредних правних средстава у управном поступку, односно да ли би и колико наведене измјене значиле и подизање степена правне заштите странака у управном поступку.

БИБЛИОГРАФИЈА:

1. Димитријевић, Предраг, *Реформа ванредних правних лекова у управном поступку*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, бр. 44/2004, стр. 145-171.
2. Кријан, Перо, *Коментар Закона о управном поступку Федерације Босне и Херцеговине*, Сарајево, 2005.
3. Лончар, Зоран, *Правна средства у новом Закону о општем управном поступку*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2017, стр. 1505-1523.
4. Милков, Драган, *Управно право II (управна делатност)*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад, 2013.
5. Томић, Зоран, Бачић, Вера, *Коментар Закона о општем управном поступку, са судском праксом и регистром појмова*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012.
  - Закон о управном поступку Босне и Херцеговине „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 29/02, 12/04, 93/09, 42/13, 53/16;
  - Закон о општем управном поступку Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 13/02, 87/07, 50/10;
  - Закон о управном поступку, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 2/98, 48/99;

---

³²⁷ Више о томе, вид. П. Димитријевић, *Реформа ванредних правних лекова у управном поступку*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 44/2004, стр. 161.

- Закон о управном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, „Службени гласник Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“, бр. 3/00, 5/00,9/02, 8/03, 8/04, 25/05, 8/07, 10/07, 19/07, 2/08, 36/09, пречишћен текст новембар 2011.
- Закон о општем управном поступку, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 18/2016.
- Закон о управном поступку, „Службени лист Црне Горе“, бр. 56/14, 20/15, 40/16, 37/17.

ILLICIT ACTIONS IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE AND ITS SANCTIONING

Summary

In this paper, author analyses certain types of legally, morally and, in general, socially unacceptable actions undertaken aiming to reach decision in administrative procedure, i.e. aiming to acknowledge certain rights and legal interests of individuals, legal entities and other subjects. Illicit actions undertaken in the course of administrative procedure usually manifest as coercion, extortion, blackmail and pressure and options for sanctioning such actions are integrated through institute of cancelation of the decision (under the right of supervision) as extraordinary legal remedy in administrative procedure. The aim of this paper is to perceive the frequency of illicit actions when deciding on one's rights, obligations or legal interests as well as the efficiency of legal sanctioning of such actions, having in mind legal-administrative praxis. Likewise, intention of the author is to indicate different legal solutions of the aforementioned issue, i.e. of the cancelation of decision whose content is result of certain legally illicit actions and to, within conclusion of this paper, display comparative solutions that could optionally be adopted in our legislation when redacting laws regulating administrative procedure.

Key words: *illicit actions in administrative procedure, decision, cancelation of decision under the right of supervision*

PROGANJANJE - IZAZOVI NOVE INKRIMINACIJE

Dunja Đurković Radlović, dipl.pravnik
Pripravnik Okružnog javnog tužilaštva u Bijeljini

Apstrakt: Krivičnim zakonikom koji stupio na snagu 10. jula 2017. godine („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/17), po prvi put je u zakonodavstvu Republike Srpske, članom 144. predviđeno krivično djelo proganjanje. Proganjanje je svrstano u glavu XIII, u grupu krivičnih djela protiv sloboda i prava građana. Time je Republika Srpska ušla u porodicu onih evropskih zemalja koje su na temelju člana 34. Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, inkriminisale ona namjerna ponašanja koja, ponavljanjem prijetnji upućenih drugom licu, uzrokuju da se lice plaši za svoju bezbjednost. Procjenjujući značaj nove inkriminacije, ovaj rad prikazuje rezultate analize zakonske regulative krivičnog djela proganjanja u drugim evropskim zemljama, osvrćući se na istorijski razvoj i sudsku praksu, s ciljem da pruži objašnjenje zakonskog teksta krivičnog djela proganjanje u Republici Srpskoj. Zakonski tekst je analiziran sa dva aspekta: krivično-pravnog i kriminalno-političkog. Takođe, prikazani su rezultati empirijskog istraživanja, čiji predmet je zastupljenost proganjanja među učenicima završnog razreda srednje škole. Uzorak istraživanja činilo je 189 maturanata Gimnazije “Filip Višnjić” u Bijeljini, od kojih 128 pripadnica ženskog pola i 61 pripadnik muškog pola. Rezultati pokazuju da je čak 26 maturanata, tj. 13,7% od ukupnog broja ispitanika, bilo žrtva proganjanja, tumačenog u smislu odredaba člana 144. Krivičnog zakonika Republike Srpske. Dobijeni rezultati potvrđuju opravdanost inkriminisanja onih radnji koje čine radnje izvršenja krivičnog djela proganjanje, ali i potrebu šire edukacije javnosti o pravima koja im država garantuje i mehanizmima zaštite istih.

Ključne riječi: krivično djelo proganjanje, neželjeni kontakt, bezbjednost

Uvod

Slobode i prava čovjeka i građanina, posmatrane u širem smislu, jesu sve one lične i društvene vrijednosti koje su kao takve prepoznate i pravno zaštićene. One su priznate kao opšti interes cjelokupnog čovječanstva, te predstavljaju specifičan odraz njegovog razvoja.³²⁸ U sadržajnom smislu, slobode i prava mogu biti različiti. Upravo njihov obim i sadržina, te mogućnost uživanja, određuju društveni, ekonomski i politički položaj svakog pojedinca i predstavljaju osnovni preduslov ostvarivanja razvojnog potencijala čovjekove ličnosti. U savremenim, demokratskim društvima, osnovne slobode i prava priznate su i zagarantovane ustavima, a anti-socijalna ponašanja kojima se ona narušavaju sankcionisana su. U tom smislu, prepoznavanje potrebe za krivično-pravnom zaštitom, kao najrepresivnijim vidom zaštite jednog pravnog dobra, svakako to dobro postavlja na sam pijedestal društvenih vrijednosti.

Postavlja se pitanje, koje je to pravno dobro povrijeđeno u slučaju proganjanja, a čija zaštita opravdava krivičnu odgovornost izvršioca?! Odgovor na ovo pitanje nije jednostavan, no s obzirom na opšti trend kriminalizacije raznih vidova ponašanja, koja u različitim zemljama predstavljaju radnju izvršenja ovog djela, možemo zaključiti da je posrijedi vrlo značajna opšte-društvena vrijednost. To se

---

³²⁸Ideja da određene slobode i prava treba da budu priznata i zagarantovana svakom čovjeku bez izuzetka, dio su svih velikih političkih programa: Magna charta libertatum (1215), Francuska deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789), Sovjetska deklaracija o pravima radnog i eksploatisanog naroda (1918). Njihov značaj potvrđen je i međunarodnim aktima: Povelja Organizacije Ujedinjenih nacija (1945), Opšta deklaracija o pravima čovjeka (1948), Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950).

može zaključiti i iz obilja inostrane literature koja se tiče nastanka ovog fenomena, tipologije izvršilaca i žrtava, posljedica koje proganjanje izaziva u odnosu na pojedinca i društvo uopšte, te obimnih rasprava o najefikasnijim zakonodavnim rješenjima.

Studije pokazuju da je proganjanje veoma rasprostranjena pojava koja zahvata u prosjeku od 10% do 15% ukupne populacije odraslih, od kojih su 75% žrtava žene, a 80% izvršilaca muškarci. Neka od istraživanja iznose podatak da se najveći broj žrtava nalazi među ženskom populacijom starosti od 16 do 19 godina. Čak 80% žrtava proganjanja je od ranije poznavalo osobu koja ih je proganjala, uključujući ovdje bivše intimne partnere, poznanike, dalju rodbinu, prijatelje, radne kolege i klijente (Tjaden and Thoennes, 1998; Purcell, Pathe and Mullen, 2000).

Mnoga istraživanja pokazuju jaku vezu između proganjanja i nasilja u porodici. 81% žena koje su proganjane od strane muževa ili intimnih partnera, bile su žrtve i fizičkog napada od strane istih (Tjaden and Thoennes, 1997).

Proganjanje je prisutno i među mladima. U jednom obimnom istraživanju sprovedenom na uzorku od 790 studenata, 22% studentkinja i 15% pripadnika muškog pola bili su žrtve nametljivog ponašanja. Njih 21% je trpjelo ovakva ponašanja nakon što su inicirali raskidanje emotivnog odnosa. Istraživanje nije pokazalo značajne razlike u tipovima nametljivih kontakata s obzirom na pol, što je vodilo zaključku da je proganjanje izvršeno od strane muškaraca i žena po svojoj prirodi i učestalosti vrlo slično (Haugard and Seri, 2004).

Metod

Usljed činjenice da se domaća stručna javnost vrlo malo bavila pitanjem proganjanja kao krivičnog djela, za potrebe ovog rada, izvršena je analiza sadržaja dokumenata inostranih autora. Analizirani su naučni i stručni članci, konvencije, izvještaji, rezultati istraživanja i odredbe krivičnih zakona. S obzirom da je izvorni jezik korištenih dokumenata engleski, konsultovan je prevodilac sa dugogodišnjim iskustvom rada u oblasti prava.

Metod analize sadržaja nabrojanih dokumenata tiče se prvog dijela rada. On se odnosi na nastanak, definicije, krivično-pravni i kriminalno-politički aspekt zakonskih tekstova različitih evropskih zemalja i Republike Srpske. Krivično-pravni aspekt odnosi se na analizu zakonskih odredaba u cilju utvrđivanja njihovog pravog smisla. Kriminalno-politički aspekt tiče se analize zakonskih odredaba s obzirom na njihovu društveno-političku sadržinu i opravdanost u uslovima savremenih demokratskih društava.

Za potrebe drugog dijela članka, koji prikazuje rezultate iskustva proganjanja među učenicima završnog razreda Gimnazije „Filip Višnjić“ u Bijeljini, primjenjen je metod direktnog pismenog ispitivanja. Korišteni instrument je anonimni anketni upitnik, a pitanja su se ticala iskustva proganjanja iz ugla oštećenog, u smislu teksta Krivičnog zakonika Republike Srpske. Sa maturantima je prethodno obavljen neposredan razgovor o predmetu ispitivanja, njegovom cilju, te razgraničavanju pojma proganjanja kao krivičnog djela od onih ponašanja koja su slična, ali prema slovu zakona, ipak ne čine proganjanje. Uzorak je činilo 189 učenika, od kojih 128 učenica ženskog pola i 61 učenik muškog pola. Svi ispitanici su punoljetna lica.

Istorijski razvoj i definicija

Proganjanje je drevni fenomen. Mitologija Grčke i Rima prepuna je priča o božanstvima koja su se iz različitih pobuda međusobno pratila, proganjala i uznemiravala. Još Justinijanove Institucije propisuju da je kažnjivo pratiti udatu ženu, dječaka ili djevojčicu (Sandars, 1865). Međutim, kao kriminalni fenomen savremenog doba, proganjanje je prepoznato tek nakon ubistva glumice Rebeke Šefer (Rebecca Schaeffer), 1989. godine u Kaliforniji. Rebeke je prethodno, tri godine proganjana od strane svog ubice.³²⁹ Tokom iste godine desilo se još pet ubistava kojima je prethodilo proganjanje.

---

³²⁹Robert Bardo je Rebeki Šefer slao mnoštvo pisama koja nisu sadržala pretnju nasiljem. Ideju kako da joj se lično približi dobio je čitajući članak o drugom opsesivnom progonitelju, koji je pokušao ubiti glumicu Terezu Saldan (Teresa Saldana). Bardo je unajmio privatnog detektiva i tako saznao gdje Rebeke živi, a nedugo zatim je i usmratio, pucajući iz pištolja na pragu njene kuće.

Ovi nemili događaji izazvali su veliku pažnju javnosti i doveli do inkriminisanja proganjanja³³⁰, a sve u cilju prevencije eventualnih, težih oblika nasilja. S obzirom da su zakonodavci bili na potpuno novoj teritoriji, prvobitni tekst krivičnog djela je više puta mijenjan. Nakon posljednje izmjene 1998. godine, kalifornijsko rješenje se danas smatra jednom od najpotpunijih i najbolje formuliranih inkriminacija proganjanja u SAD-u.³³¹ Pod sve većim pritiskom medija, u roku od tri godine, nakon Kalifornije, sve države SAD-a i Distrikt Kolumbija, uvrstile su proganjanje u svoja krivična zakonodavstva. Slijedi Kanada 1993. godine, zatim Kvislend 1994. godine, a potom i ostale australijske države.

Evropske zemlje su počele uvoditi proganjanje u svoja zakonodavstva čitavu deceniju kasnije. To je najčešće pravdano stavom da su opšti krivični pojmovi poput sile, prijetnje i prinude, u kombinaciji sa postojećim zakonskim odredbama, dovoljni da obezbijede adekvatnu zaštitu od takvih vidova ponašanja. Jedno iscrpno istraživanje na ovu temu pokazuje da je 2007. godine svega osam zemalja članica EU imalo specifičnu zakonsku normu koja ovaj fenomen određuje kao protivpravan (Modena, 2007). To su Austrija, Belgija, Danska, Njemačka, Irska, Malta, Holandija i Velika Britanija. Analize su pokazale velike razlike u zakonodavnim rešenjima ovih zemalja, kako u odnosu na radnju izvršenja, namjeru izvršioca, te zapriječenu kaznu (Van der Aa, 2017). Uprkos tome, do 2010. godine, ovim zemljama su se pridružile još Češka Republika, Mađarska, Italija i Luksemburg. Donošenjem Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljem tekstu Istanbulska konvencija, Konvencija), pod okriljem Vijeća Evrope 11. maja 2011. godine u Istanbulu, značajno je porastao broj evropskih država koje su u svojim nacionalnim zakonodavstvima predvidjele proganjanje kao krivično djelo. Pored članica EU, od kojih sada 21 uređuje ovo pitanje u svojoj krivičnoj materiji i druge evropske zemlje potpisnice Konvencije, poput Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine, uvrstile su u svoje materijalno krivično zakonodavstvo novi član, *proganjanje*³³².

Kompleksna priroda ovog fenomena otežava njegovo precizno definisanje, kako u oblasti kliničke psihologije, tako i u oblasti prava. Jedna od definicija ga određuje kao radnju kojom neko lice „svijesno i uporno prati, uznemirava ili prijeti drugom licu“ (Fremouw, Westrup and Pennypacker, 1997, str. 660). Druga grupa autora govori o „neobičajenom ili dugoročnom obrascu ponašanja koji se sastoji od upućivanja prijetnji ili uznemiravanja usmjerenog ka određenoj osobi“ (Zona et al., 1993, str. 894). Proganjanje će postojati kada „osoba prati i često pokušava uspostaviti kontakt sa drugom osobom koja je subjekt njenih opsesivnih misli“ (Guelke and Sorrel, 2016, str. 32). „Proganjanje je eufemizam za fenomen koji se javlja kada osoba iz ljubavnih i/ili seksualnih motiva neprestano prati i uznemirava drugu osobu“ (Royackers, 2000, str. 1). Zanimljiva je i sledeća definicija proganjanja: „To je jedna ili više grupa radnji koje: **a**) se ponavljaju i usmjerene su ka određenoj individui (tzv. meta), **b**) od strane „mete“ su doživljene kao neželjene i nametljive, **c**) u „meti“ izazivaju strah i zabrinutost“ (Westrup, 1998, str. 276).

Kao što se iz priloženog vidi, brojna su nastojanja stručnjaka različitih profesija da opišu proganjanje, ali još uvijek ne postoji jedinstvena definicija ove pojave.

Proganjanje kao posebno krivično djelo

U nacionalnim zakonodavstvima zemalja koje propisuju proganjanje kao protivpravan akt, uočavaju se brojne razlike. Razmotrimo ovde one osobenosti koje najčešće izazivaju dileme prilikom njegovog zakonskog definisanja.

- 1) *Naziv djela* - većina zemalja koje su inkriminisale ovaj fenomen, dale su mu i adekvatnu terminološku odrednicu - *proganjanje*. Hrvatski zakonodavac naziva ga *nametljivo ponašanje*.³³³ Međutim, zemlje poput Irske, Malte i Engleske su isprva branile stav, da radnje koje čine ovo krivično djelo, mogu da se podvedu pod krivično djelo uznemiravanje. Nema dileme da uznemiravanje, kao opštiji koncept, u sebi sadrži i proganjanje, ali ti pojmovi nisu sinonimi. Ovens dobro primjećuje da proganjanje ima ozbiljniju konotaciju od uznemiravanja

---

³³⁰CAL. PENAL CODE § 646.9 (1991).

³³¹CAL. PENAL CODE §646.9 (a) (1998).

³³²Spisak zemalja potpisnica Konvencije je dostupan na https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures?p_auth=fgSSc0kV, očitano 14.03.2018.godine.

³³³Kazneni zakon Republike Hrvatske (2011, glava XIII, član 140).

(Owens, 2016). U praksi, žrtve proganjanja često ostaju nezaštićene, jer krivično djelo uznemiravanja, u većini zemalja, postoji samo ukoliko se na strani oštećenog javi subjektivni element, u vidu straha od nasilja. Neka uznemiravanja su seksualne prirode i u tom smislu, mogu sadržati neke forme proganjanja. Međutim, u osnovi uznemiravanja je često neki oblik peretnje nasiljem, što kod proganjanja ne mora biti slučaj. Proganjanje je samo po sebi nasilje, psihološki pritisak, strah od sveprisutnog progonitelja, čije perfidne radnje je gotovo nemoguće zakonodavno odrediti. Otuda ne iznenađuje, što ga strani mediji nazivaju „najteže kontrolisanim krivičnim djelom našeg vremena“ (*the most out-of control crime of our time*). Usled nastojanja da se adekvatno zaštite i žrtve proganjanja, u Velikoj Britaniji i na Malti je proganjanje ipak dobilo status posebnog krivičnog djela. U Irskoj i dalje prevladava stav da je postojeće krivično djelo uznemiravanje dovoljno adekvatno da se „nosi“ i sa proganjanjem. Njega čini svaka osoba koja, bez pravnog ovlašćenja ili opravdanog razloga, na bilo koji način, uključujući i upotrebu telefona, uznemirava drugu osobu, upornim praćenjem, posmatranjem, nametanjem, presretanjem ili komunikacijom. Da bi djelo postojalo, počinitelj mora, sa umišljajem ili iz nehata, ozbiljno ometati mir i privatnost drugog lica, ili mu prouzrokovati strah, nemir ili nanijeti štetu. Njegove radnje moraju biti takve da bi ih „razumna osoba“ doživjela kao ozbiljno ometanje mira i privatnosti, odnosno da kod „razumne osobe“ izazovu strah, nemir ili joj nanesu štetu.³³⁴ Dakle, irski zakonodavac za postojanje krivičnog djela uznemiravanje ne zahtijeva prijetnju nekim oblikom nasilja, što je svakako bolje rješenje u nedostatku posebnog krivičnog djela proganjanje.

- 2) *Način izvršenja* - proganjanje je djelo koje se ne čini jednom radnjom. Ono se sastoji od više radnji, ili preciznije rečeno, od grupa ili serija radnji. Ako jednom nekom pošaljemo poklon ili poruku, to svakako nije proganjanje. No, ukoliko to činimo svaki dan, ili svake nedelje, a druga osoba to ne želi, moglo bi da postoji proganjanje. Dakle, žrtva proganjanja obično neće doživjeti jednu odvojenu, samostalnu radnju kao neželjenu i nametljivu, ali u njihovoj ukupnosti hoće. S toga, većina zemalja prilikom zakonskog formulisanja ovog djela propisuje radnju koja „se ponavlja“, ili je „kontinuirana“, „uporna“, ili se dešava „u dužem vremenskom periodu“. Međutim, zakonodavna rješenja ne daju ni okvirne odgovore na pitanje koliko puta radnja mora biti ponovljena, niti, šta se smatra dužim vremenskim periodom. Ima autora koji predlažu da se radnje koje čine krivično djelo proganjanja moraju ponavljati najmanje dva puta nedeljno u periodu od najmanje šest mjeseci (Royackers, 2000). Mullen i saradnici zastupaju stav da se proganjanje sastoji od najmanje deset odvojenih radnji nametanja i/ili pokušaja ostvarivanja komunikacije sa žrtvom, u periodu od najmanje četiri nedelje (Mullen at all., 1999). Odgovor na ova pitanja je najbolje cijiniti od slučaja do slučaja, u kontekstu cjelokupnog događaja i odnosa izvršioca i žrtve.

Ono u čemu se zakonodavna rješenja zemalja umnogome razlikuju, jeste tehnika propisivanja radnje izvršenja ovog djela. Neki se naime opredjeljuju za tačno navođenje mogućih radnji izvršenja, po principu *lex certa*, dok se drugi odlučuju za opštija rješenja, posledičnu dispoziciju, a radnje izvršenja se navode kao primjeri. Prvi način opravdava se potrebom zaštite načela zakonitosti i pravne sigurnosti. Sa druge strane, mnogi autori ističu da su progonitelji vrlo kreativni u pronalaženju načina da izbjegnju krivičnu odgovornost u situacijama kada je radnja izvršenja propisana limitativno. To naročito ograničava procesuiranje u slučaju korišćenja novih tehnoloških dostignuća, koja doprinose i razvoju novih taktika proganjanja. Zemlje članice EU, kod kojih je potreba za pravnom sigurnošću prevagnula u odnosu na potrebu za fleksibilnošću, su Austrija, Češka Republika, Rumunija, Španija, Švedska, Slovenija i Malta. Tako će u Španiji, krivično djelo proganjanje postojati ukoliko neko uporno i bez pravnog ovlašćenja ispoljava neko od striktno propisanih ponašanja, te time ozbiljno mijenja uobičajeni tok svakodnevne osobe koju proganja. Te radnje su: 1) posmatranje, nastojanje ili zahtijevanje fizičke bliskosti; 2) uspostavljanje kontakta ili pokušaj uspostavljanja kontakta putem bilo kog medija, ili preko trećeg lica; 3) kupovina proizvoda ili robe, ili korišćenje usluga zloupotrebom privatnih podataka tog lica, ili angažovanjem treće osobe koja će ostvariti kontakt sa tim licem; 4) narušavanjem slobode ili imovine tog lica, ili slobode ili imovine drugog lica bliskog tom licu.³³⁵

---

³³⁴Non-fatal Offenses against the Person Act, Sec.10 (1997).

³³⁵Criminal Code of the Kingdom of Spain (1995, amended 2015, section 172 ter).

- 3) *Negativne posljedice po žrtvu* - pitanje, mora li na strani žrtve postojati subjektivni osjećaj straha za vlastitu sigurnost, strepnja, uznemirenost ili anksioznost, da bi postojalo proganjanje, još uvijek je diskutabilno među autorima. Ima onih koji smatraju da je osjećaj straha osnovni, bazični element proganjanja. Bez ovog subjektivnog elementa, određena ponašanja bi se mogla kvalifikovati kao uznemiravanje, ali ne i kao krivično djelo proganjanje. „Centralni pojam konstrukcije proganjanja je doživljaj osobe koja je objekt neželjene pažnje, da su ova ponašanja uznemirujuća i da je plaše“ (Mullen, Pathe and Purcell, 2000, str. 9). Stručnjaci koji zastupaju stav, da subjektivni elemnt na strani žrtve čini sastavni dio ovog djela, smatraju da bi bez njega bio narušen princip *ultima racio* krivičnih sankcija, inkriminisanjem suviše širokog spektra uznemiravajućih ili neželjenih ponašanja.

Sa druge strane, brojni su i autori koji smatraju da je propisivanjem negativne posljedice na strani oštećenog, u vidu doživljenog osjećaja straha, ostao nezaštićen značajan broj žrtava potencijalnih progonitelja. U jednom istraživanju, od 1430 ispitanika koji su sebe deklarirali kao žrtve proganjanja, samo 36% se izjasnilo da su doživjeli subjektivni osjećaj straha (Owens, 2016). U drugom, rezultati pokazuju da je procenat ljudi koji su sebe smatrali žrtvama proganjanja, značajno veći, u odnosu na procenat zasnovan na zakonskim kriterijumima. Preko 60% ispitanika nije ispunjavalo zakonski kriterijum oštećenih, jer nisu osjećali strah (Tjaden et al., 2000).

Srednje rješenje je pronađeno u zakonodavstvima onih zemalja koje su objektivizovale ovaj element, uvodeći pojam „razumne osobe“ kao kriterijum. Dakle, žrtva ne mora da dokazuje da je doživjela strah, uznemirenost, niti bilo koju drugu negativnu posljedicu proganjanja. Dovoljno je da sud procijeni da bi one postojale sa stanovišta „razumne, racionalne osobe“. Zanimljivo je da češki zakonodavac objektivizuje samu radnju kao „ponašanje koje je podobno da izazove strah za njegov/njen život ili zdravlje, odnosno život ili zdravlje njemu/njoj bliskih lica“.³³⁶

- 4) *Kvalifikovani (teži) oblik krivičnog djela* - većina zemalja danas, pored osnovnog oblika ovog krivičnog djela, predviđa i njegov teži oblik. Kvalifikatorne, otežavajuće okolnosti tiču se ili same žrtve, odnosno neke njene osobine (ukoliko se radi o djetetu, trudnoj ženi, osobi sa tjelesnim ili psihičkim manama, itd.), ili se tiču samog odnosa koji postoji ili je postojao između žrtve i izvršioca (brak, vanbračna zajednica, starateljstvo, itd.).

Mađarski zakon ide dalje, te predviđa strože kažnjavanje i u slučaju kada izvršilac ugrožava privatnost drugog lica, uznemirava ga ili mu prouzrokuje duševnu bol, tako što zloupotrijebi odnos stečenog povjerenja, ovlašćenja, ili uticaja koji ima u odnosu na žrtvu.³³⁷

U Poljskoj, za osnovni oblik ovog djela predviđena je kazna zatvora do tri godine. Djelo čini onaj ko uporno uznemirava drugo lice, ili lice blisko tom licu, te na takav način kod žrtve izazove opravdan strah, ili značajno ugrozi njegovu privatnost. Ista kazna propisana je i u slučaju kada izvršilac, pretvarajući se da je druga osoba, koristi sliku ili druge lične podatke te osobe, a sa namjerom da joj prouzrokuje materijalnu ili drugu štetu lične prirode. Za teži oblik predviđena je zatvorska kazna u rasponu od jedne do deset godina, a ovaj oblik postoji samo u slučaju kada žrtva usled radnji izvršioca pokuša samoubistvo.³³⁸

Italijanski zakonodavac daje vrlo širok osnov postojanja kvalifikovanog oblika krivičnog djela proganjanja. Ono će postojati ukoliko je:

- a) djelo izvršeno prema pravno razdvojenom ili razvedenom supružniku, ili osobi sa kojom je izvršilac u emocionalnoj vezi;
- b) djelo izvršeno putem telefona ili sredstava elektronske komunikacije;
- c) djelo izvršeno prema djetetu ili trudnoj ženi, ili prema licu sa psihičkim ili fizičkim manama;
- d) djelo izvršeno upotrebom oružja ili upotrebom lažnog identiteta.³³⁹

S obzirom na specifičnost proganjanja, tj. žrtvinog subjektivnog osjećaja straha za vlastitu bezbjednost, ili bezbjednost naj bliskih lica, promjene životnih navika, itd., a koji se zahtijeva u većini zemalja za postojanje ovog krivičnog djela, ono se uglavnom preduzima po prijedlogu oštećenog. Ima i onih rješenja gdje država djeluje *ex officio* u slučaju kvalifikovanog oblika. Sa druge strane, njemački

---

³³⁶Criminal Code of the Czech Republic (2009, amended 2011, chapter X, section 354).

³³⁷Criminal Code of the Republic of Hungary (2012, chapter XXI, section 222).

³³⁸Criminal Code of the Republic Poland (1997, amended 2016, chapter XXIII, section 190a).

³³⁹Criminal Code of the Republic of Italy (2009, chapter 612 bis).

zakon izričito predviđa da država može pokrenuti postupak *ex officio* u slučaju postojanja osnovnog oblika, ukoliko to zahtijeva poseban javni interes.³⁴⁰ U Hrvatskoj, načelo gonjenja po službenoj dužnosti, postojaće samo u slučaju kada je oštećeno dijete.³⁴¹

Možemo zaključiti da su zakonodavna rješenja išla za tim da pruže pojačanu pravnu zaštitu određenim grupama žrtava, koje se smatraju posebno ranjivim. Ta ranjivost proizilazi, kao što je već rečeno, ili iz specifičnosti samog odnosa izvršioca i oštećenog, ili nekih ličnih osobina na strani oštećenog. Pojačana pravna zaštita pružena je ili propisivanjem teže sankcije, ili gonjenjem počinioca *ex officio*, u slučaju ispunjenosti propisanih uslova. Ovakav trend je svakako pozitivan i u skladu sa mnogobrojnim međunarodnim aktima donijetim sa ciljem potpunije i efikasnije zaštite žena, djece i osoba sa invaliditetom.

Istanbulska konvencija

Ratifikacijom Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, 7. novembra 2013. godine, Bosna i Hercegovina se obavezala da će preduzeti neophodne zakonodavne i druge mjere, te time obezbijediti pravni, institucionalni i organizacioni okvir, u cilju sprečavanja, procesuiranja i eliminisanja svih vidova nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencija nasilje nad ženama definiše kao kršenje ljudskih prava i diskriminaciju žena, te pod ovim pojmom podrazumijeva sva djela rodno zasnovanog nasilja koji dovode ili mogu dovesti do fizičke, seksualne, psihičke ili finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti, bilo u privatnom životu.³⁴² U tom smislu, Konvencija nedvosmisleno određuje proganjanje kao oblik nasilja nad ženama. Član 34. Konvencije, obavezuje strane potpisnice da preduzmu zakonodavne i druge mjere, kojim će obezbijediti da *namjerno ponašanje, počinjeno ponavljanjem prijetnji upućenih drugom licu, koje uzrokuju da se lice plaši za svoju bezbjednost, bude inkriminisano*. Ovaj član eksplicitno određuje proganjanje kao krivično djelo, no član 78. stav 3. Konvencije, ostavlja mogućnost izjavljivanja rezerve na član 33. (psihičko nasilje) i član 34. (proganjanje), u smislu predviđanja nekrivičnih sankcija, sve dok su one efikasne, srazmjerne i odvraćajuće.

Kreatori Konvencije ističu da je nasilje nad ženama manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca, a rodno zasnovano nasilje označavaju, kao nasilje nad ženama, koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno kao nasilje koje nesrazmjerno pogađa žene. Agencija Evropske Unije za temeljna prava (FRA), u opširnom istraživanju sprovedenom u 28 zemalja članica EU, u kojem je učestvovalo 42 000 žena, iznosi podatak da je njih 18% iskusilo proganjanje do svoje petnaeste godine, a 5% bilo žrtva proganjanja u periodu od dvanaest mjeseci prije sprovedenog istraživanja. Jedna od pet žena koje su bile proganjane, navode da je ono trajalo duže od dvije godine, a 23% njih je navelo da su usled proganjanja morale promijeniti e-mail adresu ili broj telefona (FRA, 2014). Druga istraživanja takođe pokazuju da su 75% žrtava proganjanja žene, a 80% izvršilaca muškarci (Purcell, Pathe and Mullen, 2000). Sudeći prema ovim, ali i mnogim drugim istraživanjima, proganjanje takođe, predstavlja rodno zasnovano nasilje. Ipak, iz samog teksta Konvencije proizilazi, da žrtva proganjanja može biti bilo ko, kako žena, tako i muškarac.

Vijeće Evrope u Obrazloženju Konvencije navodi da se prijeteće ponašanje, tj. proganjanje, može sastojati od ponovljenog praćenja, stupanja u neželjenu komunikaciju, ili davanjem do znanja drugom licu da je predmet posmatranja. Kako autori dalje objašnjavaju, ove radnje obuhvataju fizičko praćenje žrtve, pojavljivanje na njenom/njegovom radnom mjestu, sportskim ili obrazovnim aktivnostima, kao i u virtuelnom svijetu. Stupanje u neželjenu komunikaciju podrazumijeva traganje za bilo kakvim aktivnim kontaktom sa žrtvom, putem bilo kog postojećeg sredstva komunikacije, uključujući i moderna sredstva komunikacije i informaciono-komunikacijske tehnike. Takođe, proganjanje može obuhvatati radnje kao što su uništavanje imovine drugog lica, ostavljanje suptilnih

---

³⁴⁰Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, amended 2013, chapter XVIII, section 238).

³⁴¹Kazneni zakon Republike Hrvatske (2011, glava XIII, član 140).

³⁴²Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici („Sl.glasnik BiH“, br. 15/13).

tragova kontakta sa ličnim predmetima žrtve, napad na nečijeg ljubimca, postavljanje lažnog identiteta ili širenje neistinitih informacija na internetu. Autori Konvencije dalje pojašnjavaju da se odredbe člana 34. odnose na sva ona ponašanja koja se ponavljaju i u tom smislu predstavljaju relevantne događaje, odnosno da je namjera zakonodavca da prepozna kriminalnu prirodu obrasca ponašanja, čiji se individualni elementi, sami za sebe, ne smatraju uvijek krivičnim djelom. Taj obrazac ponašanja, koji se ponavlja, usmjeren je direktno ka žrtvi, ali ga potpisnice Konvencije mogu proširiti i na ponašanja usmjerena prema bilo kom licu iz socijalnog okruženja žrtve, uključujući i članove porodice, prijatelje i kolege.³⁴³ S obzirom da je već opštepoznato da mnogi progonitelji ne ograničavaju svoje aktivnosti samo na žrtvu, nego su usmjereni i na njoj bliska lica, što često pojačava osjećaj straha i gubitka kontrole, intencija je bila zaštititi žrtve i od takvih oblika nasilja.

Proganjanje u krivičnom pravu Republike Srpske

Kao što je već rečeno, krivično djelo proganjanje je svrstano u grupu krivičnih djela protiv sloboda i prava građana. Njihova suština je kažnjavanje onih radnji koje onemogućavaju ili ograničavaju građane u korišćenju zagarantovanih prava, dok se kod drugih grupa krivičnih djela, pored povrede slobode ili prava javlja i neka druga, dodatna posljedica. U tom smislu, krivično djelo iz grupe krivičnih djela protiv sloboda i prava građana, postojaće samo ukoliko su povrijeđene slobode ili prava građana koja nisu zaštićena drugim grupama krivičnih djela (Lazarević, 1995). Tako, italijanski i mađarski zakonodavci prilikom definisanja krivičnog djela proganjanja, izričito navode, da će ono postojati sve dok se u radnjama izvršioca ne stekne obilježje nekog „ozbiljnijeg“, tj. težeg krivičnog djela.

Član 144. Krivičnog zakonika Republike Srpske koji nosi naziv „*Proganjanje*“, ne sadrži ovakvu odredbu i ostavlja mogućnost sticaja ovog djela sa nekim drugim djelom koje ima težu posljedicu (npr. sticaj k.d. proganjanje i k.d. silovanje u situaciji kada prvo prethodi drugom). Shodno pomenutom članu, proganjanje čini „*ko uporno i kroz duže vrijeme prati ili uhodi drugo lice ili s njim direktno ili preko trećeg lica nastoji uspostaviti ili uspostavlja neželjeni kontakt ili na drugi način kod tog lica izaziva promjene životnih navika, tjeskobu ili strah za vlastitu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih lica*“.

Dakle, izvršilac djela može biti bilo koje lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Radnja izvršenja je određena alternativno. Nju čini svako ko uporno i kroz duže vrijeme: a) prati ili uhodi drugo lice; b) sa njim direktno ili preko trećeg lica nastoji uspostaviti ili uspostavlja neželjeni kontakt; c) na drugi način kod tog lica izaziva promjene životnih navika, tjeskobu ili strah za vlastitu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih lica. Zakonodavac određuje radnju izvršenja kao upornu i dugotrajnu, što samo po sebi podrazumijeva da se obrazac ponašanja izvršioca ponavlja.

Kontakt mora biti doživljen kao „neželjen“ od strane pasivnog subjekta. Postavlja se pitanje mora li žrtva proganjanja na jasan i nedvosmislen način dati do znanja izvršiocu da je kontakt na kom insistira neželjen. Sudeći po jednoj presudi Vrhovnog suda Republike Hrvatske, ne mora. Potvrđujući prvostepenu presudu sud konstatuje da „kraj pravilno utvrđene objektivne okolnosti, koja u biti i nije sporna, da je optuženik oštećenici u kratkom vremenskom razdoblju putem mobitela uputio više stotina poruka kako bi s njom nakon prekida intimne veze stupio u kontakt, a na šta ona nije reagirala, nakon čega poruke poprimaju još uvredljivije sadržaje, pravilan je i zaključak suda prvog stupnja da je takvo ustrajno i dugotrajno postupanje optuženika kod oštećenice izazvalo tjeskobu i strah za njenu sigurnost, što su sve obilježja kaznenog djela nametljivog ponašanja za koje je pravilno proglašen krivim“.³⁴⁴

Zakon Republike Srpske propisuje posljedičnu dispoziciju i predviđa da se radnja može izvršiti na „drugi način“, koji izazova promjene životnih navika, tjeskobu ili strah za vlastitu sigurnost ili sigurnost bliskih lica. Ovakvim rješenjem se pruža široka pravna zaštita žrtvama proganjanja, jer zakonodavac ne propisuje striktno radnju izvršenja. To je bilo koji „drugi način“, koji je po svojoj prirodi i karakteru podoban da izazove zakonom predviđenu posljedicu. U skladu sa Obrazloženjem

---

³⁴³Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (2011).

³⁴⁴Vrhovni sud Republike Hrvatske, presuda broj Kž 218/17-7.

Istanbulske Konvencije, proširena je pravna zaštita i na one situacije, kada oštećeni ne strahuje za svoju sigurnost, ali strahuje za sigurnost sebi bliskih lica.

Pasivni subjekt može biti bilo koje lice, kako žena, tako i muškarac. Zanimljivo je da je Županijski sud u Bjelovaru, kao drugostepeni, oslobodio optuženog koji je „ustrajno usmeno i pismeno u više od pedeset navrata državnim institucijama Republike Hrvatske podnosio razne pritužbe i prijave protiv oštećenog, kao policijskog službenika, smatrajući svojom građanskom dužnošću prijavljivanje njegovih nezakonitih radnji, a jednom prilikom mu i rekao da će podnositi prijave dok isti ne dobije otkaz“. Uprkos tome što su ove radnje bile usmjerene direktno prema oštećenom i kod njega izazvale osjećaj uznemirenosti, sud smatra pogrešnim zaključak prvostepenog suda, da se takvo uporno ponašanje može okarakterisati nametljivim. Drugostepeni sud zauzima stav da okolnost što je oštećeni policajac, od njega iziskuje „viši prag tolerancije u odnosu na druge ljude, vezano za pritužbe na njegovo ponašanje i imovinu“, te zaključuje da bi se u ovom slučaju moglo raditi o nekom drugom krivičnom djelu (npr. lažno prijavljivanje, kleveta i sl.), ali ne i o djelu nametljivo ponašanje.³⁴⁵

Za razliku od nekih drugih evropskih zakona, član 144. Krivičnog zakonika Republike Srpske za postojanje ovog djela ne zahtijeva nikakvu prijetnju nasiljem. To je svakako dobro rješenje, ako uzmemo u obzir da veliki broj lica koja proganjaju nikada i ne zaprijetu svojim žrtvama nekim oblikom nasilja. Ukoliko do toga i dođe, krivično-pravna zaštita može biti pružena na osnovu člana 150. Krivičnog zakonika - *ugrožavanje sigurnosti*.

Zaštitni objekt krivičnog djela proganjanje je vlastita sigurnost čovjeka, odnosno sigurnost njemu bliskih lica. Međutim, u širem smislu, to je i privatni život pojedinaca, odnosno pravo na poštovanje istog. Privatnost obuhvata bezbroj aspekata ljudskog života i bez nje se ne može zamisliti slobodan razvoj čovjeka. „Sve što se tiče ličnog zdravlja, filozofskih, moralnih, religijskih uvjerenja, porodičnog i emotivnog života, prijateljstva i ostalih socijalnih veza spada u privatni život (Cohen-Jonatan, 1993, str.407). Privatna sfera pojedinca podrazumijeva dakle i različite socijalne odnose i kontakte sa drugim ljudima, te čovjekovu slobodu da svoj život i ličnost organizuje, vodi i razvija prema svojim uvjerenjima. Prema Rezoluciji Vijeća Evrope, koja se odnosi na mas-medije i ljudska prava i privatni život pojedinca, „pravo na privatnost se suštinski sastoji iz prava pojedinca da živi sa minimumom uticaja sa strane“. Kako autori dalje navode, „ovo pravo se tiče privatnog, porodičnog života u domu, fizičkog i moralnog integriteta, časti i ugleda, nedopuštenosti klevetanja, nedopuštenosti iznošenja nerelevantnih i iznenađujućih činjenica, neovlašćenog objavljivanja privatnih fotografija, zaštite od objavljivanja informacija, koje su kao tajne saopštene pojedincima“. ³⁴⁶ Ukoliko nešto veže sve radnje koje čine proganjanje, onda je to upravo povreda privatnosti, tj. onog njenog dijela, koji se tiče čovjekove slobode mišljenja, odlučivanja, planiranja, itd. To se događa usled psihološkog preuzimanja žrtve od strane počinioca. Ona vremenom postaje preokupirana mišlju o njegovom prisustvu, mada se ono ne mora ispoljavati fizički. „Žrtve proganjanja pate od anksioznosti, nesanic, teško poremećenog radnog učinka, gubitka samopouzdanja“(Guelke and Sorell, 2016, str. 33). U ovakvim uslovima života, osoba nema vlastiti mir, niti mogućnost odmora, što je svakako dio njenog prava na privatni život.

U duhu svega navedenog, treba tumačiti i posljedice koju predviđa član 144. Krivičnog zakonika Republike Srpske, a koja se sastoji u „promjeni životnih navika“, jer navike svakako predstavljaju dio čovjekove privatne sfere i tiču se različitih vidova njegovog života.

Možda je, u tom smislu, bilo bolje prikloniti se onim zakonodavnim rješenjima koja prilikom inkriminisanja proganjanja, izričito navode posljedice u vidu povrede, odnosno narušavanja privatnosti. Dobar primjer pruža zakon Holandije prema kojem svako „ko neovlašćeno, uporno i sa namjerom narušava privatnost drugog lica, a sve u cilju da primora to drugo lice da nešto čini, ili da ga spriječi da nešto čini, ili da trpi nešto, ili da kod tog lica izazove osjećaj straha, odgovoran je za proganjanje“.³⁴⁷

Za osnovni oblik ovog djela u Republici Srpskoj predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine. Teži oblik će postojati ukoliko je djelo izvršeno u odnosu na sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili vanbračnog partnera, lica sa kojim je izvršilac bio u intimnoj vezi ili prema djetetu, a zapriječena kazna je zatvor u rasponu od šest mjeseci do tri godine. Kreatori zakona su dakle, kao i u

---

³⁴⁵ Županijski sud u Bjelovaru, presuda broj Kž-200/2014-3.

³⁴⁶ Council of Europe, Twenty-First Ordinary Session, collected texts, Strasbourg, 1979, 908.

³⁴⁷ Criminal Code of the Kingdom of Netherlands (1881, amended 2012, chapter XVIII, section 285b).

mnogim drugim zemljama, uzeli u obzir činjenicu, da se proganjanje najčešće dešava unutar narušenih bračnih ili vanbračnih odnosa. S obzirom da su takvi odnosi često praćeni drugim vidovima psihičkog i/ili tjelesnog nasilja, intencija je preventivno djelovati i spriječiti eventualne teže posljedice.

Pojačana krivično-pravna zaštita pružena je i u odnosu na djecu. Shodno slovu Zakonika „dijete kao žrtva krivičnog djela je lice koje nije navršilo osamnaest godina života“³⁴⁸.

Upitnik o iskustvu proganjanja maturanata Gimnazije „Filip Višnjić“ u Bijeljini - rezultati:

Od ukupnog broja maturanata (**189**), koji su učestvovali u istraživanju, **13,7 %** se izjasnilo da su bili žrtve proganjanja u smislu odredaba člana 144. Krivičnog zakonika Republike Srpske. Od toga **70%** pripadnica ženskog pola i **30%** pripadnika muškog pola. Međutim, ukoliko uzmemo u obzir da je uzorak činilo **128** pripadnica ženskog i **61** pripadnik muškog pola, rezultati iskustva proganjanja su gotovo izjednačeni među polovima. Od ukupnog broja žena, njih **14%** je bilo žrtva proganjanja, a od ukupnog broja muškaraca njih **13,1%** se takođe izjasnilo u tom smislu.

Sve pripadnice ženskog pola su kao posljedicu proganjanja doživjele osjećaj straha za vlastitu sigurnost, dok je od ukupnog broja pripadnika muškog pola koji su bili proganjanji, kod samo **3,2%** proganjanje prouzrokovalo strah za vlastitu sigurnost. Ostali su kao posledicu naveli promjene životnih navika.

Izvršilac proganjanja je, bez izuzetka, bila osoba suprotnog pola u odnosu na ispitanika. **22,2%** pripadnica ženskog pola i **25%** pripadnika muškog pola navode da je proganjanje trajalo duže od šest mjeseci. Od ukupnog broja ispitanika koji su imali iskustvo proganjanja, njih **47%** je od ranije poznavalo osobu koja ih je proganjala, a **12%** je sa tom osobom bila u nekoj vrsti emotivnog odnosa. Čak **88,8%** pripadnica ženskog pola nisu se obratile ni jednoj od nadležnih institucija (policija, tužilaštvo) da potraže zaštitu. **19%** je kao razlog za nereagovanje navelo strah da će trpjeti teže posljedice ukoliko prijave proganjanje, a **25%** nije poznavalo zakonske mehanizme zaštite. Nijedan pripadnik muškog pola nije potražio zaštitu od nadležnih institucija, od kojih **25%** takođe, nije poznavalo zakonske mehanizme zaštite. **33,3%** pripadnica ženskog i **37,5%** pripadnika muškog pola su pored proganjanja doživjeli i verbalne prijetnje od strane lica koje ih je proganjalo. Niko nije doživio fizičko nasilje. Od ukupnog broja ispitanika (**189**) njih **40,2%** poznaje lično osobu koja je bila žrtva proganjanja.

Zaključak

Znajući da žrtve proganjanja trpe različite vidove posljedica koje se tiču njihove lične bezbjednosti, te bezbjednosti njima bliskih lica, kao i narušavanje jednog od osnovnih ljudskih prava, prava na privatnost, koje je osnov slobodnog razvoja individue i svih njenih kreativnih potencijala u savremenim demokratskim društvima, opravdanost inkriminisanja svih vidova neovlašćenih ponašanja koje to pravo onemogućavaju je neupitna. U tom smislu, član 144. Krivičnog zakonika Republike Srpske predstavlja dobru osnovu za krivično-pravnu zaštitu svih onih lica koja su do sada trpjela različite vidove uznemiravanja, a koja nisu nužno podrazumijevala neki oblik prijetnje nasiljem ili nasilje, te kao takva, nisu ni bila procesuirana.

Čak i jedno, po svom obimu skromno istraživanje, sprovedeno na uzorku od 189 maturanata bijeljinske gimnazije, pokazuje da je ova pojava itekako prisutna u socio-kulturnom ambijentu Republike Srpske. U tom smislu, rezultati se poklapaju sa prosijekom zastupljenosti proganjanja u ukupnoj populaciji (**10%-15%**), izloženih na početku ovog rada. Iznenaduje rezultat, da je gotovo jednaka zastupljenost žrtava proganjanja ženskog i muškog pola. Razlozi za to se mogu naći i u činjenici da element pretrpljenog straha na strani oštećenog nije bio uslov za postojanje proganjanja. Dovoljna je bila promjena životnih navika. Ukoliko se postojanje straha za vlastitu sigurnost ili sigurnost bliskog lica uzme kao obavezan element bića krivičnog djela, daleko veći broj pripadnica ženskog pola bi dobilo status oštećenih ovim djelom (**14%** od ukupne ženske populacije) u odnosu na ukupnu mušku populaciju (**3,2%**).

Vrlo male procentualne razlike se uočavaju kada je u pitanju dužina trajanja proganjanja i postojanje verbalnih prijetnji koje ga eventualno prate, što bi moglo ići u prilog istraživanjima čiji

---

³⁴⁸Krivični zakonik Republike Srpske (2017, glava XI, stav 1, tačka 7).

rezultati takođe ne pokazuju značajne razlike prirode proganjanja koje čine muškarci u odnosu na žene. Ono što zabrinjava, jeste svakako procenat „tamne brojke“, tj. neprijavlivanja iskustva proganjanja nadležnim institucijama. Dok je **19%** pripadnica ženskog pola kao razlog netraženja institucionalne zaštite navelo strah od eventualno težih posljedica, nijedan pripadnik muškog pola to nije naveo kao razlog. Dakle, i u ovom slučaju možemo uočiti razliku među polovima koja se tiče subjektivnog osjećaja straha, što odgovara tvrdnjama Owensa da je strah „rodna konstrukcija“ (Owens, 2016).

Procenat od **47%** ispitanika koji su od ranije poznavali osobu koja ih je proganjala je svakako značajan, ali ipak znatno niži od rezultata u navedenim istraživanjima, gdje ide i do **80%**. Rezultat koji govori da u obje grupe postoji procenat od po **25%** ispitanika koji nisu potražili institucionalnu zaštitu jer nisu poznavali mehanizme kojom se ista ostvaruje, govori, da je potrebno redovno i na svim nivoima podizati svijest građana, te ih upoznavati sa njihovim pravima i mehanizmima koji im stoje na raspolaganju, za slučaj da su ta ista prava povrijeđena.

U prilog navedenom ide i podatak da od ukupnog broja ispitanika njih **40,2%** lično poznaje nekoga ko je bio žrtva proganjanja. Tokom sprovođenja istraživanja, nastavno osoblje koje nije bilo uključeno u anketni upitnik, je pokazalo veliku zainteresovanost za ovu temu. U neformalnom razgovoru, neki od njih su takođe potvrdili da poznaju osobu koja je žrtva proganjanja. Svakako, bilo bi dobro sprovesti obimnije istraživanje o iskustvu proganjanja iz ugla žrtava. Ono bi dalo preciznije informacije o njegovoj zastupljenosti i karakteristikama u opštoj populaciji. S obzirom da se radi o vrlo specifičnom fenomenu, koji se u našem istorijskom, kulturnom i običajnom ambijentu vrlo često olako shvata, a ponajmanje kao vid nasilja, na državnim institucijama, nevladinim organizacijama, medijima i civilnom društvu ostaje upoznavanje šire javnosti sa ovim problemom, te raspoloživim mjerama za njegovo sprječavanje.

Literatura

1. Cohen-Jonathan, G. (1993). Respect for Private and Family Life. *The European System for the Protection of the Rights*. Kluwer: Alphen aan den Rijn, J. Macdonald, F. Matscher and H.Petzold.
2. Council of Europe Treaty Series- No. 210. (2011). *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/16800d383a>, poslednji put očitano 21.01.2018. godine.
3. European Union Agency for Fundamental Rights (2014). Violence against women: an EU-wide survey. Dostupno na <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-results-glance>, poslednji put očitano 22.02.2018.godine.
4. Fremouw, W. J., Westrup, D. & Pennypacker, J. (1997). *Stalking on Campus: the Prevalence and Strategies for Coping with Stalking*, 42 J.CLINICAL SCI. (pp.660-666).
5. Guelke, J. and Sorrel, T.(2016).Violations of privacy and law:the case of stalking. *Ethics and Philosophy*, 2016 (4). (pp.32-60). Warwick: The University of Warwick.
6. Haugaard, J. J, & Seri, L.G.(2004). *Stalking and other forms of intrusive contact among adolescents and young adults from the perspective of the person initiating the intrusive contact*. Criminal Justice and Behavior.Vol.31, No.1, (pp.37-54). American Association for Correctional Psychology.
7. Inostrani zakoni su očitani na: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, poslednji put pristupljeno 16.04.2018. godine.
8. Lazarević, Lj. (1995). Krivično pravo Jugoslavije: posebni deo. Beograd: Savremena administracija.
9. Modena Group on Stalking.(2007). *Protecting women from the new crime of stalking: A comparison of legislative approaches within the European Union*. Modena: University of Modena and Reggio Emilia.
10. Mullen, P., Pathe, M., Purcell, R. (2000). *Stalkers and their Victims*. London: Cambridge University Press.
11. Mullen, P., Pathe, M., Purcell, R. & Stuart, G. (1999). Study of stalkers. *American Journal of Psychiatry*, (165), (pp. 244-249).
12. Owens, J. G. (2016). Why definitions matter: Stalking victimization in the United States. *Jurnal of Interpersonal Violence*, 31 (12), (pp.2196-2226).

13. Royakkers, L. (2000). The Dutch Approach to Stalking Laws. *Berkeley Journal of Criminal Law*, Vol (3), Iss (1).
14. Sandars, T.C. (1865). *The Institutes of Justinian*. London: Longman, Green and Co.
15. Tjaden, P. & Thoennes, N. (1998). *Stalking in America: Findings from the national violence against women survey*. Washington, DC: National Institute of Justice.
16. Van der Aa, S. (2017). New trends in the Criminalization of Stalking in the EU Member States. Tilburg: Tilburg University.
17. Westrup, D. (1998). Applying Functional Analysis to Stalking Behavior. *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspective*, (pp.267-276). J. Reid Meloy.
18. Zona, M., Sharma, K. & Lane, J. (1993). A comparative study of erotomanic and obsessional subjects in a forensic sample. *Journal of Forensic Sciences*, 38, (pp.894-903).

STALKING – CHALLENGES OF NEW INCRIMINATION

Abstract: *The Criminal Code which came into effect on 10 July 2017 ("Republic Srpska Official Gazette", No 64/17) for the first time includes the criminal act of stalking in Republic of Srpska legislation, in its Article 144. Stalking has been included in Chapter XIII, within the group of criminal acts against citizens' rights and freedoms. With this act, Republic of Srpska has joined the family of those European countries which apply Article 34 of the Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, to incriminate such deliberate behaviour, where repeated threats made to another person cause that person's fear for their safety. In an assessment of significance of the new incrimination, this study shows results of an analysis of legal regulation relevant to stalking as a criminal act in other European countries, along with an overview of the historic development and judicial practices aiming to provide an explanation of the legal text dedicated to stalking as a criminal act in the Republic of Srpska. The legal text has been analysed from these two aspects: legal-criminal and criminal-political. Empirical research results have also been shown, where the topic of the research was the presence of stalking amongst final grade secondary school students. The research sample was consisting of 189 senior students of Grammar School Filip Višnjić in Bijeljina, out of what 128 female and 61 male students. The results show that as many as 26 senior students, i.e. 13.7% of total number of subjects, have been victims of stalking, interpreted as described in the provisions of Article 144 of The Republic Srpska Criminal Code. The results obtained confirm justifiability of incriminating such acts which mean the criminal act of stalking, as well as a need of broader education of the public on their rights guaranteed by the state and on mechanisms of protecting these rights.*

Key words: *criminal act of stalking, unwanted contact, safety*

OTMICA KAO OBLIK ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

Vladimir R. Miletic³⁴⁹
Sudija Prvog osnovnog suda u Beogradu

Apstrakt: U sistemu nasilničkog kriminaliteta (kriminaliteta nasilja) se po svojoj prirodi, karakteru, svojstvu učinioca i žrtve, načinu, sredstvima, okolnostima i cilju izvršenja u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima izdvaja krivično delo otmice. U krivičnom pravu Srbije ovo je staro krivično delo, poznato od prvih pisanih pravnih spomenika u periodu srednjovekovne srpske države. Od tada, pa do danas otmica je propisivana kao krivično delo za koje su predviđene stroge kazne zatvora. Ovo krivično delo je danas u Srbiji predviđeno kao krivično delo protiv slobode i prava čoveka. No, ono se preduzima na specifičan način – upotrebom sile, pretnje ili obmane što ga svrstava u nasilnički kriminalitet. Ali cilj je vršenja ovog krivičnog dela da učinilac na ovaj način ostvari protivpravnu imovinsku korist ili da žrtvu prinudi na drugo činjenje. U poslednje vreme otmica dobija novu dimenziju budući da se javlja i kao oblik organizovanog kriminaliteta (kada radnju izvršenja preduzima grupa ili organizovana kriminalna grupa). Upravo u ovom radu autor razmatra pojam, elemente, karakteristike i oblike ispoljavanja krivičnog dela otmice kao oblika organizovanog kriminaliteta u Srbiji sa teorijskog i praktičnog aspekta.

Ključne reči: kriminalitet, nasilje, sloboda, otmica, organizovani kriminalitet, kazna, Srbija

Uvod

Otmica (ili kidnapovanje), iako predstavlja staro krivično delo poznato od najstarijih vremena i prvih pisanih pravnih spomenika, i danas predstavlja izuzetno značajno, često izvršavano delo sa različitim oblicima i vidovima pojavnog ispoljavanja. Ono je danas u Republici Srbiji predviđeno u glavi četrnaest Krivičnog zakonika³⁵⁰, u grupi krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina, u članu 134. Ono se u teoriji određuje kao protivpravno lišenje slobode drugog lica u cilju iznuđivanja imovinske koristi ili drugog činjenja ili nečinjenja (Simić & Trešnjev, 2010). To je specifično krivično delo koje po svojim obeležjima obuhvata i elemente prinude, iznude, ali i protivpravog lišenja slobode (Lazarević, 1993).

Dakle, radi se o krivičnom delu koje za objekt zaštite ima osnovne slobode i prava čoveka i građanina ili korpus ljudskih prava (*Human rights*) i to u prvom redu : a) slobodu kretanja i b) slobodu odlučivanja. Ali te slobode i prava čoveka i građanina nisu i cilj njegovog napada, već su samo način ili sredstvo da se stvari neki drugi protivpravni cilj otmice (Lazarević, 1993). Zbog takvog značaja sloboda i prava čoveka i građanina Ustav Republike Srbije im posvećuje posebno mesto u Drugom delu pod nazivom: „Ljudska i manjinska prava“ (čl. 18–81). No, osnovna lična prava i slobode predstavljaju i predmet posebne zaštite niza međunarodno-pravnih akata (Carić, 2015)³⁵¹.

Slobode i prava su dve samostalne ljudske i društvene vrednosti koje su nerazdvojno povezane tako da ne mogu postojati jedna bez druge. Sloboda je mogućnost čoveka da samostalno odlučuje o svom

---

349 vlad.miletic@gmail.com

350 Službeni glasnik RS, broj : 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

351 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima sa fakultativnim protokolima predviđa u članu 7. zabranu mučenja; u čl. 8. i 9. slobodu i bezbednost; članu 18. slobodu misli i savesti; članu 19. slobodu mišljenja; članu 21. slobodu okupljanja i članu 22. slobodu udruživanja, dok Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dopunskim protokolima garantuje: u članu 3. zabranu mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, u članu 4. zabranu ropstva i prinudnog rada, u članu 5. pravo na slobodu i bezbednost; u članu 8. pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske; u članu 9. slobodu misli, savesti i veroispovesti; u članu 10. slobodu izražavanja, a u članu 11. slobodu okupljanja i udruživanja.

ponašanju i da se ponaša po svom nahodanju, tj. da nešto čini, ne čini ili trpi, dok prava predstavljaju ovlašćenja data zakonima za preduzimanje ili nepreduzimanje određenih radnji i delatnosti. Slobode se odvijaju u okviru zakonom propisanih ovlašćenja i ograničene su samo slobodama drugih ljudi, odnosno opštim interesima društvene zajednice. Ovde se, dakle, radi o slobodama i pravima čoveka i građanina koji su vezani neposredno za ličnost samog čoveka i imaju opšteljudski karakter. To su, dakle, lične slobode i prava (Stojanović & Perić, 2000).

Ovim krivičnim delima se povređuju ili ugrožavaju slobode i prava čoveka i građanina kao dobra bez kojih nema ljudske ličnosti, i to različitim delatnostima kojima se na protivustavan, protivpravan ili nasilan način krši, onemogućava, sprečava, ometa ili uskraćuje drugom licu da koristi slobode i prava koja su mu priznata na osnovu Ustava, zakona, drugih propisa i opštih akata, čime učinilac ostvaruje kakvu (imovinsku ili neimovinsku) korist.

Otmica predstavlja poseban, specijalni oblik krivičnog dela iz člana 132. KZ - protivpravno lišenje slobode (Stojanović & Perić, 1996). To se delo, inače, sastoji u protivpravnom oduzimanju ili ograničenju slobode kretanja drugom licu zatvaranjem, držanjem zatvorenog ili na drugi način (Jovašević, 2003). Objekt zaštite je, kod ovog krivičnog dela, sloboda kretanja čoveka kao jedna od osnovnih ljudskih sloboda (zajemčena u članu 27. Ustava Republike Srbije). Radnja izvršenja dela se javlja u vidu dve alternativno predviđene delatnosti. To su : a) oduzimanje i b) ograničenje slobode kretanja drugog lica (Simić & Petrović, 2002). To je potpuno (trajno) ili delimično (privremeno ili kratkotrajno) ograničenje slobode kretanja drugog lica u vidu ometanja, otežavanja ili uslovljavanja. Ova se radnja može preduzeti na tri zakonom alternativno predviđena načina (Đorđević & Đorđević, 2016). To su: a) zatvaranje, b) držanje zatvorenog i c) na drugi sličan način. Za postojanje ovog dela je, takođe, potrebno da je radnja izvršenja preduzeta protivpravno³⁵², dakle, od neovlašćenog lica (Jovašević, 2014), van slučajeva, bez razloga, osnova i van postupka koji su zakonom izričito propisani. Tako oblike ograničenja slobode kretanja drugog lica propisuju sledeći zakoni u Republici Srbiji : Zakonik o krivičnom postupku, Krivični zakonik, Zakon o prekršajima, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Zakon o policiji, Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima.

“Protivpravno lišenje slobode“ po svojoj pravnoj prirodi predstavlja trajno krivično delo. Naime, ovde posledica krivičnog dela – stanje lišenosti slobode kretanja drugog lica traje kraće ili duže vreme usled preduzete radnje, trajanje posledice dela se poklapa sa vremenom preduzimanja radnje izvršenja i ono zavisi od volje učinioca dela. Stoga zastarelost krivičnog gonjenja za ovo delo i počinje da teče od momenta prestanka posledice, a to je trenutak prestanka trajanja zakonom propisane radnje izvršenja.

Otmica

1. Pojam i elementi krivičnog dela

U članu 134. Krivičnog zakonika (KZ) je predviđeno specifično krivično delo protiv sloboda i prava čoveka i građanina koje ima dvojaku pravnu prirodu : a) ono je oblik kriminaliteta nasilja i b) ono je oblik organizovanog kriminaliteta. No, u određenim oblicima svog pojavnog ispoljavanja ono se javlja i kao oblik imovinskog kriminaliteta.

Otmica se, shodno zakonskim rešenjima, sastoji u odvođenju ili zadržavanju drugog lica upotrebom sile, pretnje, obmane ili na drugi način u nameri da se ne pusti na slobodu dok se od njega ili drugog lica

---

352 Domaća sudska praksa pruža brojne primere izvršenja ovog krivičnog dela kao što su : Okrivljeni je protivpravno oduzeo slobodu kretanja oštećenju tako što ju je posle susreta u kafani pokazujući joj pištolj prinudio da sedne u taksi, pa je odveo u stan kod prijatelja gde je protiv njene volje držao zatvorenu sve do sutradan u večernjim časovima i za to vreme je nad njom izvršio nasilnu obljubu, pa je time pored krivičnog dela silovanja izvršio i krivično delo protivpravnog lišenja slobode (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 880/2005); Kada su dvojica okrivljenih zbog ranijeg sukoba ugurali u gepek automobila oštećenog i odvezli ga na osamljeno mesto gde su ga izvukli iz gepeka i udarali pri čemu mu je naneta teška telesna povreda, izvršili su pored krivičnog dela protivpravnog lišenja slobode i krivično delo teške telesne povrede (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 766/2006); U radnjama optužene nema elemenata krivičnog dela kada je, nakon neopaženog ulaska oštećenog u službene prostorije koje ovaj nije hteo da napusti, zaključala ulazna vrata i otišla da obavesti policiju (presuda Okružnog suda u Čačku Kž. 151/2008).

ne iznudi novac ili druga imovinska korist ili se prinudi da ono ili neko drugo lice nešto učini, ne učini ili trpi (Kokolj & Jovašević, 2011). Kao što je rečeno, ovo delo ima dvojaki objekt zaštite. To su : a) sloboda kretanja i b) sloboda odlučivanja.

Radnja izvršenja krivičnog dela otmice je dvojako alternativno određena kao (K.Turković et al., 2013) : a) odvođenje i b) zadržavanje drugog lica. Odvođenje je promena mesta boravka, odnosno udaljavanje sa mesta na kome se lice do tada nalazilo i zaustavljanje na drugom nepoznatom, najčešće skrivenom mestu. Zadržavanje je ostajanje na mestu gde se lice do tada nalazilo protivno njegovoj volji. Za postojanje ovog dela je potrebno ostvarenje još dva elementa (Pavišić, Grozdanić & Veić, 2007). To su:

1) da je radnja izvršenja preduzeta na određeni način: a) upotrebom sile, b) pretnjom, c) obmanom ili d) na drugi način (Đorđević, 2011). Sila je upotreba fizičke, mehaničke ili druge snage, kao i upotreba hipnoze i drugih omamljujućih sredstava kojima se utiče na volju drugog lica u cilju slamanja njegovog otpora ili sprečavanja očekivanog otpora. Ona može da se javi u dva oblika i to kao : a) apsolutna (fizička) ili b) kompulzivna (psihička) sila. Pretnja je najava, stavljanje u izgled, izjava (usmena ili pismena, odnosno simbolička) da će prema drugom licu biti primenjeno neko zlo. Da bi bila pravno relevantna u smislu ovog krivičnog dela, pretnja mora da ispuni određene uslove. Tako pretnja mora da bude : a) stvarna, b) moguća, c) ozbiljna i d) neotklonjiva. Obmana je stvaranje zablude, pogrešne ili nepotpune predstave kod drugog o postojanju ili nepostojanju nekih okolnosti što može da utiče na njegovo donošenje ili nedonošenje odgovarajuće odluke ili odluke sa određenom sadržinom. No, ova se radnja izvršenja može preduzeti i na drugi način (Mrvić Petrović, 2005) i

2) da je radnja izvršenja preduzeta u određenoj nameri (Jovašević, 2017) – nameri da se od pasivnog subjekta ili drugog lica iznudi novac ili druga imovinska korist ili da on ili drugo lice prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi³⁵³. Ova namera mora da postoji na strani učinioca u vreme izvršenja dela, ali ona ne mora u svakom konkretnom slučaju da bude i ostvarena.

Delo je svršeno samim momentom odvođenja ili zadržavanja drugog lica, tj. kada je ono lišeno slobode kretanja i odlučivanja (Jovašević, 2011), sa određenom namerom, bez obzira da li je cilj otmice ostvaren ili nije u konkretnom slučaju. Izvršilac ovog krivičnog dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji kvalifikuje navedena namera. Za osnovni oblik krivičnog dela otmice je propisana kazna zatvora od dve do deset godina.

2. Teži oblici krivičnog dela

Krivično delo otmice iz člana 134. KZ Srbije ima četiri teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja za koja zakon propisuje pooštreno kažnjavanje. Prvi teži oblik dela postoji kada je učinilac radi ostvarenja cilja otmice pretio otetom licu ubistvom ili nanošenjem teške telesne povrede (Jovašević, Mitrović & Ikanović, 2017). Kvalifikatorna okolnost je u ovom slučaju vrsta, priroda i karakter pretnje nastupanjem ovih posledica, a ne i njihovo neposredno nanošenje. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri do dvanaest godina.

Drugi teži oblik krivičnog dela otmice postoji u sledećim slučajevima (Čejović & Miladinović, 1995):

1) ako je oteto lice zadržano duže od deset dana, gde je kvalifikatorna okolnost dužina trajanja stanja lišenosti slobode pasivnog subjekta,

---

353 Oštećeni je silom i pretnjom odveden i zadržan od strane okrivljenih duže od deset dana u nameri da se od njegovog brata iznudi novac (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. Ok. 1/2005); Okolnost izvršenja krivičnog dela ukazuje da su okrivljeni verbalno i načinom postupanja oštećenom stavljali u izgled zlo ubistvom, pa se ne radi samo o oceni na osnovu ličnog doživljaja oštećenog. Obojica okrivljenih su sa zajedničkim umišljajem postupali kada su oštećenog silom odveli na Frušku Goru govoreći mu da ga vode na mesto gde je ubijen Ivan Stambolić, te da ga neće pustiti dok im ne kaže gde drži novac, pa su ga prilikom odvođenja tukli i vezivali selotejp trakom (presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 62/2011).

2) ako je prema otopom licu postupano na svirep način, dakle, uz nanošenje nepotrebnih, velikih, surovih postupaka, fizičkih ili psihičkih bolova, patnji, nelagodnosti i straha većeg intenziteta ili dužeg trajanja,

3) ako je otopom licu teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posledice (Babić & Marković, 2007). Kada postoje ove teške posledice, od kojih zakon posebno ističe teško narušavanje fizičkog ili psihičkog zdravlja ili pogoršanje postojećeg oboljenja organskog ili psihičko karaktera, i kada su te teže posledice u uzročno-posledičnoj objektivnoj vezi sa preduzetom radnjom odvođenja ili zadržavanja otopog lica, predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju na bazi svih objektivnih okolnosti učinjenog krivičnog dela i subjektivnih okolnosti koje se vezane za ličnost njegovog učinioca. U odnosu na te teže posledice učinilac mora da postupa sa nehatom, jer u protivnom slučaju postoji sticaj krivičnih dela otmice i nekog od krivičnih dela protiv telesnog integriteta ili zdravlja ljudi i

4) ako je radnja izvršenja preduzeta prema posebnoj vrsti pasivnog subjekta - maloletnom licu, gde je uzrast pasivnog subjekta do 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela predstavlja kvalifikatornu okolnost. Za ovo je delo propisana kazna zatvora u trajanju od tri do petnaest godina.

Treći teži oblik krivičnog dela iz člana 134. KZ postoji u dva slučaja (Petrović, Jovašević & Ferhatović, 2016) : 1) ako je usled preduzete radnje izvršenja nastupila smrt otopog lica³⁵⁴. U odnosu na ovu najtežu posledicu učinilac postupa sa nehatom i ona mora da bude u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja osnovnog oblika dela i 2) ako je delo izvršeno od strane grupe, gde grupno, skupno, kolektivno preduzimanje radnje izvršenja ovog krivičnog dela od strane više lica predstavlja kvalifikatornu okolnost. Grupu u smislu člana 112. stav 22. KZ čine najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela, koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od pet do osamnaest godina.

3. Pojam i karakteristike organizovanog kriminaliteta

Pojam organizovanog kriminaliteta se u Republici Srbiji prvi put normirao u Zakoniku o krivičnom postupku³⁵⁵ iz 2001.godine, posle novele iz 2002.godine. U njegovoj se osnovi nalaze odredbe Palermo Konvencije OUN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa dopunskim protokolima³⁵⁶ iz 2000.godine. Ovaj univerzalni međunarodni pravni akt u članu 2. stav 1. tačka a. određuje pojam kriminalne grupe kao grupu koja je sastavljena od tri ili više lica koja postoji u određenom vremenskom periodu i koja deluje zajednički u cilju činjenja jednog ili više teških krivičnih dela ili prekršaja predviđenih Konvencijom sa namerom da direktno ili indirektno ostvare finansijsku ili drugu vrstu materijalne koristi. Ova organizovana kriminalna grupa je, upravo, i formirana radi vršenja teških (ozbiljnih) krivičnih dela, a to su dela za koja je propisana kazna zatvora od najmanje četiri godine ili teža kazna.

Iz navedene definicije proizilaze osnovne karakteristike organizovane kriminalne grupe. To su (Jovašević, 2012) : a) grupa je sastavljena od tri ili više lica, b) grupa treba da postoji u određenom vremenskom periodu, c) grupa treba da deluje zajednički u cilju činjenja jednog ili više teških krivičnih dela ili prekršaja predviđenih Konvencijom, d) cilj vršenja krivičnih dela od strane pripadnika (članova) grupe je namera pribavljanja, direktno ili indirektno, finansijske ili druge vrste materijalne koristi i đ) grupa je formirana radi vršenja teških (ozbiljnih) krivičnih dela, a to su dela za koja je propisana kazna zatvora od najmanje četiri godine ili teža kazna. No, Konvencija daje i pojam strukturisane grupe kao druge organizovane grupe koja predstavlja formaciju koja nije obrazovana samo radi činjenja nekog krivičnog dela i kod koje nije neophodno da postoji kontinuirano članstvo, niti podeljene uloge njenih članova, u kojoj ne mora da postoji kontinuitet članstva, a ni razvijena struktura.

---

³⁵⁴ Nema elemenata kvalifikovanog oblika otmice u situaciji kada se radnjama okrivljenih ne može pripisati nehat kao oblik krivice za smrtnu posledicu pokojne oštećene (presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 403/2010).

³⁵⁵ Službeni list SR Jugoslavije broj 70/2001.

³⁵⁶ Službeni list SR Jugoslavije – Međunarodni ugovori broj 6/ 2001.

I Zakonik o krivičnom postupku³⁵⁷ iz 2006. godine u članu 21. određuje kao organizovani kriminalitet slučajeve postojanja osnovane sumnje da je krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, rezultat delovanja tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju ili grupu, čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela radi sticanja dobiti ili moći, kada je pored toga ispunjeno još najmanje tri od više zakonom propisanih sledećih uslova kao što su : a) da je svaki član kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe imao unapred određeni, odnosno očigledno određivi zadatak ili ulogu, b) da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili za neograničeni vremenski period, c) da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila unutrašnje kontrole i discipline članova, d) da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama, đ) da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu, e) da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture, f) da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti i g) da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, sredstva javnog informisanja, zakonodavnu, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge važne društvene ili ekonomske činioce.

Izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku iz septembra 2009. godine³⁵⁸ u članu 504a. definišu organizovani kriminalitet kao vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. Pod organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva se grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i koja deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge koristi. U druga izuzetno teška krivična dela, i ako nisu rezultat delovanja organizovane kriminalne grupe, izričito je navedeno, između ostalih, i krivično delo otmice (član 134. st. 1. do 4. KZ).

Donošenjem Zakonika o krivičnom postupku³⁵⁹ iz 2011. godine pojam organizovanog kriminaliteta je određen u članu 2. tačka 32. tako da on predstavlja vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. U odredbi istog člana, u tački 33. organizovana kriminalna grupa je definisana kao grupa od tri ili više lica koja postoji određeno vreme i koja deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi. U članu 161. ZKP je određeno da se posebne dokazne radnje određuju prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je izvršilo neko od krivičnih dela (iz člana 162. ZKP gde spada i otmica).

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala³⁶⁰ iz 2002. godine određuje, na sličan način, u članu 2. organizovani kriminalitet kao vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno druge organizovane grupe ili njenih pripadnika za koja su predviđene kazne zatvora od četiri godine ili teže kazne. Za postojanje organizovane kriminalne grupe (član 3.) koja vrši krivična dela sa elementom organizovanog kriminaliteta potrebno je ispunjenje sledećih uslova : a) postojanje grupe od najmanje tri ili više lica, b) grupa treba da postoji određeno vreme, c) grupa treba da deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela, d) grupa treba da je osnovana sa ciljem vršenja krivičnih dela za koja je predviđena kazna zatvora od najmanje četiri godine ili teža kazna i đ) lica su se udružila u grupu radi sticanja neposredno ili posredno finansijske ili druge materijalne koristi.

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela³⁶¹ posle novele iz septembra 2009. godine u članu 2. određuje da se on primenjuje radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za krivična dela organizovanog

---

³⁵⁷ Službeni glasnik RS broj 46/2006.

³⁵⁸ Službeni glasnik RS broj 72/2009.

³⁵⁹ Službeni glasnik RS broj 72/2011.

³⁶⁰ Službeni glasnik RS broj 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 45/2005, 61/2005 i 72/2009.

³⁶¹ Službeni glasnik RS broj 72/2009.

kriminala, gde u svom kvalifikovanom obliku spada i krivično delo otmice. I ovaj Zakon u članu 3. definiše pojam organizovanog kriminala kao vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. A za postojanje organizovane kriminalne grupe je potrebno ispunjenje sledećih elemenata : a) grupu treba da čini najmanje tri ili više lica, b) grupa treba da postoji određeno vreme, c) grupa treba da deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna i d) grupa je osnovana radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge koristi.

I Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije³⁶² iz 2016.godine uređuje obrazovanje, organizaciju, nadležnost i ovlašćenja državnih organa i posebnih organizacionih jedinica državnih organa, radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za krivična dela organizovanog kriminala, gde, prema zakonskom tekstu, spada i krivično delo otmice svom najtežem obliku (član 2.).

4. Otmica kao oblik organizovanog kriminaliteta

Četvrti i najteži oblik krivičnog dela otmice za koji je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina postoji ako je delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe (Lazarević, Vučković & Vučković, 2004). U ovom pojavnom obliku ispoljavanja otmica se javlja kao oblik (forma, vid) organizovanog kriminaliteta. Organizovana kriminalna grupa u smislu člana 112. stav 35. KZ je grupa od tri ili više lica koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi.

Zaključak

Kao izuzetno društveno-opasno krivično delo sa elementima nasilja kojim se ozbiljno ugrožavaju i povređuju najznačajnije ljudske slobode i prava u Republici Srbiji javlja se krivično delo otmice iz člana 134. Krivičnog zakonika. To je staro krivično delo, poznato je u skoro svim uporednim krivičnim zakonodavstvima, ne samo danas, već i tokom duge istorije razvoja krivičnog prava.

S obzirom da ovo krivično delo ima, pored objekta zaštite : a) slobode kretanja i b) slobode odlučivanja čoveka, i specifičan način izvršenja – upotrebu sile i pretnje, po čemu predstavlja oblik kriminaliteta nasilja, u literaturi se često može pronaći shvatanje da je ovo delo sa elementima iznude – budući da je cilj preduzete radnje izvršenja, ne samo neposredno lišenje slobode drugog lica – odvođenjem ili zadržavanjem, već pribavljanje protivpravne imovinske koristi, što ovom krivičnom delu daje i karakter imovinskog krivičnog dela.

U poslednje vreme sve se više ističe još jedna i to najopasnija dimenzija pojava oblika i vidova ispoljavanja krivičnog dela otmice. To je organizovana otmica ili otmica čiju radnju izvršenja preduzima organizovana kriminalna grupa, što ovo delo svrstava u oblik organizovanog kriminaliteta. To, dalje, znači, da otmica u ovom obliku ispoljavanja dolazi pod nadležnost, u Republici Srbiji, posebnih državnih organa zaduženih za otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela sa elementima organizovanog kriminala (u policiji, tužilaštvu i sudu), odnosno da se za otkrivanje i dokazivanje ovih krivičnih dela primenjuju posebne dokazne radnje – posebne istražne tehnike.

I konačno, učiniocu ovog krivičnog dela se može, pored krivičnih sankcija i imovinskopravnih mera propisanih u Krivičnom zakoniku, izreći i posebna krivičnopravna mera – oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela.

---

³⁶² Službeni glasnik RS broj 94/2016.

References

1. Babić, M. & Marković, I. (2007). *Krivično pravo. Posebni dio*. Banja Luka : Pravni fakultet.
2. Đorđević, Đ. (2011). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd : Kriminalističko policijska akademija.
3. Đorđević, M. & Đorđević, Đ. (2016). *Krivično pravo*. Beograd : Projuris.
4. Jovašević, D. (2003). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*. Beograd: Nomos.
5. Jovašević, D. (2011). *Leksikon krivičnog prava*. Beograd : Službeni glasnik.
6. Jovašević, D. (2012). *Organizovani kriminalitet - krivičnopravni aspekti*. Niš : Sven.
7. Jovašević, D. (2014). *Praktikum za krivično pravo. Posebni deo*. Beograd : Pravni fakultet.
8. Jovašević, D. (2017). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd : Dosije.
9. Jovašević, D., Mitrović, Lj. & Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni deo*. Banja Luka : Univerzitet Apeiron.
10. Kokolj, M. & Jovašević, D. (2011). *Krivično pravo Republike Srpske, Opšti i posebni deo*. Bijeljina: Univerzitet Sinergija.
11. Lazarević, Lj. (1993). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd : Savremena administracija.
12. Lazarević, Lj., Vučković, B. & Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje: Obod.
13. Mrvić Petrović, N. (2005). *Krivično pravo*. Beograd : Službeni glasnik.
14. Pavišić, B., Grozdanić, V. & Veić, P. (2007). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb : Narodne novine.
15. Petrović, B., Jovašević, D. & Ferhatović, A. (2016). *Krivično pravo 2*. Sarajevo : Pravni fakultet.
16. Simić, I. & Petrović, M. (2002). *Krivični zakon Republike Srbije. Praktična primena*. Beograd : Službeni glasnik.
17. Simić, I. & Trešnjev, A. (2010). *Krivični zakonik sa kraćim komentarom*. Beograd : Ing pro.
18. Stojanović, Z. & Perić, O. (1996). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima*. Beograd : Službeni list.
19. Stojanović, Z. & Perić, O. (2000). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd : Službeni glasnik.
20. Turković, K., et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb : Narodne novine.
21. Čejović, B. & Miladinović, V. (1995). *Krivično pravo. Posebni deo*. Niš : SKC
22. Carić, S. (2015). *Evropsko pravo ljudskih prava*. Beograd : Intermeks.

Propisi

Službeni glasnik RS broj 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 45/2005 i 61/2005.
Službeni glasnik RS, broj : 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
Službeni glasnik RS broj 46/2006.
Službeni glasnik RS broj 72/2009.
Službeni glasnik RS broj 72/2011.
Službeni glasnik RS broj 94/2016.
Službeni list SR Jugoslavije broj 70/2001.
Službeni list SR Jugoslavije – Međunarodni ugovori broj 6/ 2001.

**ABDUCTION AS A FORM OF ORGANIZED CRIMINAL OF VIOLENCE
IN THE REPUBLIC OF SERBIA**

Vladimir P. Miletić
Judge, First Basic Court in Belgrade

Abstract

In the system of violent crime (crime of violence), the crime of abduction, in its nature, character, the capacity of the perpetrator and the victim, the way, the means, the circumstances and the goal of execution in all modern criminal laws is contemplated as a criminal offense of abduction. In the criminal law of Serbia, this is an old criminal act, known from the first written legal monuments in the period of the medieval Serbian state. Since then, abduction has been seen as a criminal offense for which severe penalties are imposed. Today, this crime is envisaged in Serbia as a criminal offense against human rights and freedoms. But it is undertaken in a specific way - by using force, threat or deception, which places it in violent crime acts. But the aim of this criminal offense is that the perpetrator in this way achieves unlawful material gain or to sacrifice the victim to another act. Lately, abduction has gained a new dimension as it also appears as a form of organized crime (when a group or an organized criminal group is executing the action). Precisely in this paper the author examines the concept, elements, characteristics and forms of manifesting the criminal offense of abduction as a form of organized crime in Serbia in a theoretical and practical aspect.

Key words : criminal, violence, freedom, abduction, organized crime, penalty, Serbia

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА У
ПОЗИТИВНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Мр Тамара Марић³⁶³
Министарство правде Републике Српске

Апстракт: У раду је приказана анализа кривичних санкција за пунољетне учиниоце кривичних дјела, које су прописане новим Кривичним закоником у Републици Српској, са аспекта система свеобухватне казнене реакције на криминалитет у Републици Српској. С обзиром да је доношењем новог Кривичног законика дошло до значајних измјена у овој области, циљ овог рада је да се компаративном анализом старих и нових законских рјешења, прикаже садржина, сврха, карактеристике, вријеме трајање и услови примјене неведених врста кривичних санкција у позитивном кривичном законодавству Републике Српске.

Кључне ријечи: систем кривичних санкција, казне, алтернативне мјере, мјере безбједности.

Уводна разматрања

Основно питање кривичног права сваке земље је систем његових санкција. Оно је увијек у средишту свих преокупација кривичног права и криминалне политике, посебно када је у питању одређивање задатака и циљева кривичног права, односно кривичноправних средстава који се они требају остварити. Сва друга питања материјалног кривичног права, ма колико била важна, односе се или на претпоставке за примјену санкција или на неке друге околности у вези са примјеном санкција. Због тога је систем санкција најдинамичнији дио кривичног права, али и предмет ширег занимања целокупне јавности. Излагања о развоју кривичног права показала су да се највећи дио промјена тиче баш система санкција и да је за последњих сто година дошло дозначајних промјена у том подручју.³⁶⁴ Да би одређена кривична санкција, могла у потпуности да оствари сврху у складу са одредбама позитивног кривичноправног законодавства којим је прописана, а то је заштита и обезбјеђење најзначајнијих друштвених добара и вриједности, неопходно је да буде на адекватан начин извршена од стране надлежних државних органа.

Систем кривичних санкција представља најдинамичнији дио кривичног права и по свом значају он је централни, односно главни дио кривичног права. То је и разумљиво уколико се има у виду да санкције представљају основно средство за остваривање циљева кривичног права, првенствено његове заштитне функције која је основни циљ и сврха постојања кривичног права.³⁶⁵ Савремено кривично право познаје више врста кривичних санкција које, иако различите по природи и карактеру, представљају посебне мјере друштвене реакције за борбу против криминалитета. Све оне заједно чине систем кривичних санкција. Према томе, систем кривичних санкција је скуп свих принудних мјера предвиђених у кривичном законодавству једне земље које се примјењују на учиниоце кривичних дјела под условима и на начин како је законом одређено.³⁶⁶

Какав ће бити систем кривичних санкција, односно које и какве ће санкције постојати у једном друштву, зависи од бројних фактора, а нарочито од друштвених односа који владају у

³⁶³ Министарство правде Републике Српске, Ресор за извршење кривичних санкција,
Е-mail: t.maric@mpr.vladars.net

³⁶⁴ Наведено према: Бачић Ф., Казнено право, опћи дио, Загреб, 1998. године, стр. 361.

³⁶⁵ Бабић М., Марковић И., Кривично право, Општи дио, Друго измењено издање, Бања Лука, 2009. година, стр 354.

³⁶⁶ Симовић М.Н., Јовашевић Д., Симовић М. М., Извршно кривично право, Источно Сарајево, 2014. година, стр. 135.

одређеном друштву, правне традиције, затим од обима, динамике и структуре криминалитета у конкретном друштву, криминалне политике одређене земље, итд.³⁶⁷ Сва друштва су, кроз историју, уређивала норме друштвено прихватљивог понашања, а кршење постављених норми понашања одувјек је подразумевјавало одређени вид друштвене реакције која се испољавала у формалном облику (мјере превентивне, репресивне или преваспитне реакције) или неформалном облику (обичајне норме, друштвена осуда, презир, изолација и сл) а у складу са историјским, економским и социјалним степеном друштвеног развоја. Значај криминалне политике, као криминолошке дисциплине која изучава опште и посебне мјере сврсисходне активности заштите друштва од криминалитета. С обзиром да се практична примјена криминалне политике изражава у кривичним законски одредбама, казненој политици, мјерама друштвене превенције код спречавања и репресије код сузбијања делинквентних појава³⁶⁸, временом је систем кривичних санкција постао најефикасније средство криминалне политике, тј. политике сузбијања криминалитета а самим тим и средство остварења кривичноправне заштите. Пракса је показала да прилагођавање система кривичних санкција појавним облицима криминалитета, доприноси побољшању статистике у области извршења изречених кривичних санкција, али и смањењу броја извршених кривичних дјела и смањењу рецидива.

Појам, карактеристике и врсте кривичних санкција

Савремена кривична законодавства настоје да примјеном различитих правних института заштите основна друштвена добра и вриједности, и то на начин да одређена понашања законом пропишу као кривична дјела за чије чињење су запријеђене различите кривичне санкције. На такав начин се остварује основна сврха кривичног права у цјелини, а о то је сузбијање криминалитета. Будући да је кривично право инструмент државе за сузбијање криминалитета, приликом изградње система санкција у једном друштву, неопходно је користити и уважавати научна и практична сазнања о криминалитету и примјени санкција на различите видове криминалитета. При томе се мора посебно водити рачуна о промјенама у слици криминалитета. Модерни криминалитет није исто што и криминалитет на почетку овог вијека. Тада је деликвент у правилу био припадник доњег слоја. Данашњи криминалитет у свијету све је више у знаку бандитског, мафијашког, организованог извршења кривичних дјела, неријетко на интрнационалној основи. Ради се, што је за кажњавање важно, о криминалитету гдје је урачунат ризик кажњавања, и гдје онда у први план избијају генерално-превентивни акценти у политици и пракси кажњавања.³⁶⁹

Ријеч санкција потиче од латинске ријечи *santio*, која је означавала дио римског закона који је предвиђао правне посљедице за случај непоштовања одредаба које је закон прописао.³⁷⁰ Санкција представља саставни елемент правне норме, односно секундарно правило понашања које се примјењује када диспозиција, као примарно правило понашања, није примјењена, односно када дође до деликта или прекршаја (који представљају претпоставку санкције). Схваћена у правном или нормативном смислу, санкција представља правило о понашању, док из материјалног или фактичког значења појма санкције, произилази да она представља одређену принудну мјеру, односно саму радњу примјене принуде или неку другу радњу којом се производи прописана посљедица.³⁷¹ Санкције се могу класификовати према различитим критеријумима, од којих у овом контексту треба издвојити подјелу на санкције према лицима и санкције према актима. За разлику од санкција према актима, које се изричу према актима који имају неке недостатке и састоје се у откањању њиховог важења или дејства у правном поретку, санкције према лицима се групишу према гранама права и дијеле на: кривичноправне, грађанскоправне, прекршајне и дисциплинске.

³⁶⁷ Муратбеговић Е., Савремена политика сузбијања криминалитета – основне смјернице, Криминалистичке теме, Сарајево, број 1-2/2004. година, стр 163-183.

³⁶⁸ Бошковић М., Матијевић М., Пенологија, Бања Лука, 2010. година, стр. 17.

³⁶⁹ Бачић Ф., оп. цит., стр. 363

³⁷⁰ Митровић Љ., Систем казних санкција у Републици Српској, Међународно удружење научних радника – AIS – Бања Лука, Бања Лука, 2012. година, стр 1.

³⁷¹ Неведено према: Лукић Р., Кошутић Б., Увод у право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007. година, стр 137.

Кривичне санкције су законом одређене мјере друштвеног раговања против учинитеља кривичног дјела и као такве се јављају као принудне мјере које примјењује држава као представник друштва према учинитељу кривичног дјела и представљају реакцију против учинитеља због учињења кривичног дјела којим се наноси штета друштву. Таква реакција има за циљ да спријечи овог учинитеља да убудуће настави са чињењем кривичних дјела као и да утиче на друге потенцијалне учинитеље да се уздржавају од чињења таквих аката.³⁷² Доста је правних теоретичара који су дали дефиниције о појму кривичне санкције. М. Бабић и И. Марковић дефинишу кривичну санкцију као принудну мјеру коју, ради заштите друштва од криминалитета, учиниоцу одређеног кривичног дјела изриче суд у законом уређеном кривичном поступку, а која се састоји у ограничавању или одузимању одређених права учиниоцу.³⁷³ Према Б. Петровићу и Д. Јовашевићу, кривичне санкције су законом одређене мјере друштвеног раговања против учинитеља кривичног дјела које примјењују државни органи у циљу заштите друштва, односно најзначајнијих друштвених добара и вриједности од свих облика и видова криминалитета.³⁷⁴ С. Соковић и С. Бејатовић сматрају како кривичне санкције представљају принудне мјере заштите друштва од криминалитета, које се састоје у одузимању или ограничавању слобода или права или упозерењу учиниоцу да ће му слобода или право бити одузети или ограничени ако поново врши кривична дјела, и које у случајевима и под условима одређеним законом суд изриче учиниоцима кривичног дјела.³⁷⁵ По Ф. Бачићу казненоправне санкције су једно од средстава одбране друштва од криминалитета, односно облик реакције друштва на казнена дјела грађана, и као такве се предузимају ради заштите важних добара заједнице и појединаца од забрањених опасних понашања грађана.³⁷⁶ Из претходно наведених дефиниција, може се закључити да правни теоретичари користећи различиту терминологију, на приближно сличне начине тумаче кривичне санкције као принудне мјере респресивно-превентивног карактера којима се од стране државе, учиниоци кривичних дјела, у складу са законом, ограничавају или ускраћују у одређеним правима или слободама, и то на основу одлуке суда која је донесена у законито спроведеном кривичном поступку.

Сврха кривичноправних санкција огледа се у сузбијању криминалитета, осигурању друштвеног и правног поретка од штетних и опасних радњи појединаца. Све кривичне санкције, без обзира на њихову хетерогеност, имају нека основна обиљежја која се могу сматрати заједничким карактеристикама свих кривичних санкција. Управо те заједничке карактеристике, уствари, чине опште елементе кривичне санкције а то су:

- Неопходна претпоставка сваке кривичне санкције је учињено дјело које је у закону одређено као кривично дјело, што значи да се свака кривична санкција примјењује *post delictum* и да се у том смислу појављује као последица извршеног кривичног дјела³⁷⁷;
- Учиниоцу кривичног дјела може бити изречена само она кривична санкција која је била прописана законом који је био н снази у вријеме извршења кривичног дјела, чиме принцип законитости долази до пуног изражаја³⁷⁸;
- Кривичне санкције могу бити изречене само од стране суда у законом предвиђеном поступку који омогућава да кривична санкција буде сразмјерна тежини и околностима учињеног кривичног дјела те друштвеној опасности његовог учинитеља³⁷⁹;
- Кривичне санкције су по својој природи репресивног карактера³⁸⁰ и имају карактер принуде против учиниоца, самим тим што се према учиниоцу кривичног дјела примјењују против његове воље а састоје се у одузимању или ограничавању одређених права и слобода;

---

³⁷² Петровић Б., Јовашевић Д., Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, опћи дио, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево, 2005, стр.275.

³⁷³ Бабић М., Марковић И., Кривично право, Општи дио, Бања Лука, 2008. године, стр. 141

³⁷⁴ Петровић Б., Јовашевић Д., оп. цит., стр. 275

³⁷⁵ Соковић С., Бејатовић С., Малолетничко кривично право, Крагујевац, 2009. година, стр 64.

³⁷⁶ Бачић Ф., оп.цит., стр. 361

³⁷⁷ Бабић М., Марковић И., оп. цит., стр. 310.

³⁷⁸ Митровић Љ., оп.цит., стр 6.

³⁷⁹ Петровић Б., Јовашевић Д., оп. цит., стр. 276

³⁸⁰ Види више: Шкулић М., Алтернативне кривичне санкције-појам, могућности и перспективе, Златибор, 2009. година, стр 30-50.

- Општа сврха свих кривичних санкција, у првом реду, је заштита друштва од криминалитета и сузбијање криминалитета, односно сузбијање противправних дјелатности којима се угрожавају или повређују вриједности заштићене кривичним законодавством. Изрицањем кривичних санкција, утиче се на спречавање учиниоца да не чине нова кривична дјела, подстиче се њихово преваспитавање али и превентивни утицај на друге да поштују правни систем и не чине кривична дјела.

За савремене системе кривичних санкција карактеристично је постојање већег броја разноврсних санкција, што је резултат различитости, поливалентности функција које модерно право има у сузбијању криминалитета. То намеће потребу постојања више типова или група кривичних санкција са различитим циљевима, како би се што дјелотворније остваривале функције кривичног права. То даље значи да у данашњем кривичном законодавству преовладава плуралистички систем кривичних санкција. Савремена кривична права многих земаља познају више врста кривичних санкција које су различите по садржају, природи и карактеру дејства.³⁸¹ Најпознатије врсте кривичних санкција су: казне, мјере безбједности, васпитне (одгојне) мјере, условна осуда, судска опомена, као и разне парепеналне санкције.

Систем кривичних санкција за пунољетна физичка лица у кривичном законодавству Републике Српске

С обзиром да систем кривичних санкција у једној земљи, у највећој мјери, зависи од структуре и динамике криминалитета, самим тим је подложен честим промјенама. У вези са тим, у новом Кривичном закону Републике Српске³⁸², систем кривичних санкција за пунољетна физичка лица доживио је значајне промјене у односу на закон који је био претходно на снази. Према члану 5. старог Кривичног закона Републике Српске³⁸³, према пунољетним учиниоцима кривичних дјела могле су се изрећи следеће кривичне санкције: казне, упозоравајуће санкције (мјере упозорења), и мјере безбједности и васпитне мјере.

У складу са одредбом члана 41. Кривичног законика Републике Српске, у групу кривичних санкција које надлежни судови у Републици Српској могу изрећи пунољетним физичким лицима за учињена кривична дјела су: казне, алтернативне мјере и мјере безбједности.

Казне

У систему казни и кривичних санкција уопште, казна заузима најзначајније мјесто, нарочито када су у питању тешка кривична дјела, дјела са елементима насиља, тероризам, као и дјела организованог криминала.³⁸⁴ Казна је кривична санкција коју суд изриче, у законито спроведеном поступку, кривично одговорном учиниоцу кривичног дјела, ради заштите друштва од криминалитета, а састоји се у лишавању или ограничавању одређених слобода и права.³⁸⁵ Кривични законик Републике Српске прописује четири врсте казни које се могу изрећи физичком лицу као учиниоцу кривичног дјела, односно пунољетним кривично одговорним учиниоцима, а то су: казна дуготрајног затвора, казна затвора, новчана казна и изабрана управљања моторним возилом³⁸⁶. Казна затвора и казна дуготрајног затвора се могу изрећи као главне казне, док се новчана казна може изрећи и као главна и као споредна казна. Забрана управљања моторним возилом може се изрећи само као споредна казна заједно са казном затвора, новчаном казном или условном осудом.

Казном затвора, односно казном лишења слободе, учиниоцу кривичног дјела одузима се одређено, у судској одлуци прецизирано вријеме основно људско право на слободу

---

³⁸¹ Митровић Љ., оп.цит., стр 8.

³⁸² Службени гласник Републике Српске, број: 64/2017

³⁸³ Службени гласник Републике Српске, број:49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 37/13

³⁸⁴ Бабић М., Марковић И., оп. цит., стр. 314.

³⁸⁵ Срзентић Н., Стајић А., Лазаревић Љ., Кривично право Југославије, Београд, 1996. година, стр. 346.

³⁸⁶ Члан 42. Кривичног законика Републике Српске

кретања.³⁸⁷ У позитивном кривичном законодавству Републике Српске, казна затвора је основна кривична санкција и прописана је за свако кривично дјело, у неким случајевима као једина казна, а у неким алтернативно са новчаном казном. Казна лишења слободе, представља тежу казну у односу на новчану казну, која представља имовинску кривична санкција. Сходно одредби члана 42. Кривичног законика Републике Српске, учиниоцу кривичног дјела, за којег се утврди да је кривично одговоран, могу се изрећи двије казне лишења слободе, и то: казна дуготрајног затвора и казна затвора.

Казна затвора у Републици Српској не може бити краћа од три мјесеца, нити дужа од двадесет година. Изриче се по правилу на пуне године и мјесеце, а казна затвора до шест мјесеци изриче се и на пуне дане. Суд може изрећи казну затвора у трајању до шест мјесеци само ако посебне околности дјела и учиниоца показују да се новчаном казном не може постићи сврха кажњавања или да се новчана казна неће моћи извршити.³⁸⁸ У погледу прописивања казне затвора, домаће кривично законодавство се базира на систему релативно одређених казни, на начин да је у посебном дијелу Кривичног законика за свако кривично дјело прописана казна затвора у одређеним оквирима који имају своју горњу и доњу границу. Управо на овакав начин се обезбјеђује принцип индивидуализације казне.

Оно што је новина у односу на стари Кривични закон Републике Српске, а тиче се казне затвора, јесте да је одредбом члана 46. новог Кривичног законика уведен кућни затвор као начин извршења казне затвора. Суд може одредити кућни притвор у случајевима када је учинилац стар или изнемогао, тешко болестан, инвалидно лице, трудна жена или самохрани родитељ малољетне дјете, али под условом да је учинилац сагласан да на овај начин издржава казну затвора и да се на такав начин може постићи сврха кажњавања. Закон стриктно наглашава да се овакав начин извршења казне затвора, не може одредити лицу које је осуђено за кривично дјело против брака и породице, уколико осуђено лице живи са оштећеним у истом породичном домаћинству. Уколико се осуђеном лицу одреди кућни притвор, оно не смије да напуштати просторе у којима станује осим у случајевима који су предвиђени законом о извршењу кривичних санкција. Извршавање кућног притвора се контролише путем електронских или телекомуникационих средстава (нпр. електронска наруквица и сл), а уколико не постоје такви услови контроле, суд може одредити предузимање мјера контроле и надзора од стране полиције у мјесту у којем се налази мјесто становања осуђеног. Уколико осуђено лице прекрши забрану напуштања простора становања, суд може одредити да остатак казне затвора издржи у установи за извршавање казне затвора.

У кривичном законодавству Републике Српске, за најтежа кривична дјела и најтеже облике тешких кривичних дјела учињених умишљајно, може се прописати казна дуготрајног затвора у трајању од 25 до 45 година. Казна дуготрајног затвора се изриче на пуне године и не може прописати као једина главна казна за поједино кривично дјело, већ у алтернатици са казном затвора.³⁸⁹ Ова казна измијењена је од 2010. године и формално је добила статус посебне казне затвора, иако је то фактички била и раније, на што су указивала нека посебна рјешења која су се односила на ову казну (нпр. питање условног отпуста, начин прописивања, примјена за дјела у стицају, итд.)³⁹⁰ Одредбом члана 45. Кривичног закона Републике Српске прописано је да се казна дуготрајног затвора не може изрећи учиниоцу који у вријеме извршења кривичног дјела није навршио 21 годину живота, као ни трудної жени. Када су у питању институти амнестије и помиловања, наведени закон прописује да се лицу које је осуђено на казну дуготрајног затвора, могу дати тек након издржане двије трећине изречене казне.

Новчана казна се састоји у обавези осуђеног лица да у одређеном року уплати пресудом одређени износ у корист државе.³⁹¹ Новчана казна се, према члану 49. Кривичног законика Републике Српске, изриче у одређеном износу, а ако је могуће утврдити приходе и расходе

---

³⁸⁷ Мрвић Петровић Н., Кривично право, Општи део, Београд, 2007. година, стр. 138.

³⁸⁸ Кривични законик Републике Српске, члан 46.

³⁸⁹ Симовић М.Н., Јовашевић Д., Симовић М. М., Извршно кривично право, оп. цит., стр. 140.

³⁹⁰ Бабић М., Марковић И., оп. цит., стр. 316.

³⁹¹ Јовашевић Д., Новчана казна у југословенском кривичном праву, Правни зборник, Подгорица, 2001. година, стр. 230-243.

учиниоца кривичног дјела, изрећи ће се у дневним износима. Када суд одређује новчану казну у одређеном износу, она не може бити мања од 300 КМ, нити већа од 200 000 КМ, док су изузетак кривична дјела учињена из користољубља, за која се не може одредити новчана казна већа од 2 000 000 КМ. Изречена у дневним износима, новчана казна у Републици Српској може да износи најмање десет, а највише 360 дневних износа. У случајевима када се ради о кривичном дјелу које је извршено из користољубља, тада општи максимум новчане казне износи највише 1.500 дневних износа, осим у случајевима који су изричито прописани закоником. Број дневних износа новчане казне, суд одређује на начин да се примјењују општа правила о одмјеравању казне. Висину дневног износа новчане казне, суд ће одредити тако што ће узети у обзир висину дневног дохотка учиниоца према износу његове тромјесечне нето плате и његова друга примања, као и нужне расходе. У моменту одређивања висине износа новчане казне, уобзиреће се подаци о примањима и расходима учиниоца који нису старији од шест мјесеци у тренутку изрицања казне. Најнижи дневни износ новчане казне износи 30 КМ, а највиши може да износи 1 000 КМ. Када је у питању извршење новчане казне, веома је битно нагласити да се рок плаћања новчане казне одређује у пресуди. Најкраћи рок који суд у Републици Српској у складу са закоником може одредити је петнаест дана а најдужи три мјесеца. Изузетно, у оправданим случајевима, суд може одредити да осуђено лице новчану казну плати у ратама, али под условом да рок испате не може бити дужи од једне године. Уколико осуђено лице не плати новчану казну у цјелости или дјелимично у одређеном року, суд ће издати наредбу за њено принудно извршење у законом прописаном поступку. Рок за наплату новчане казне путем принудног извршења је годину дана, а уколико се утврди да у наведеном року није извршена наплата, законик налаже да суд донесе одлуку којом ће претходно изречену новчану казну замијенити казном затвора.

У складу са чланом 51. Кривичног законика Републике Српске, учиниоцу кривичног дјела угрожавања јавног саобраћаја може се изрећи казна забране управљања моторним возилом одређене врсте или категорије. Ово је још једна новина у кривичном законодавству Републике Српске, у односу на претходни Кривични закон који је одредбом члана 61. забрану управљања моторним возилом прописивао као мјера безбједности и то на начин да је суд могао изрећи ову мјеру безбједности оном учиниоцу кривичног дјела против безбједности саобраћаја за којег је постојала опасност да ће управљајући моторним возилом поново учинити такво кривично дјело.

За разлику од претходног закона, нови Кривични законик Републике Српске одредбом члана 51. прописује да се казна забране управљања моторним возилом изриче у трајању од шест мјесеци до пет година (овим је подигнута доња граница са три на шест мјесеци). Законик посебно издваја случајеве кривичних дјела угрожавања јавног саобраћаја у којима дође до наступања смрти једног или више лица, те је распон запријеђене казне у тим случајевима од једне до осам година. Трајање изречене казне забране управљања моторним возилом почиње тећи од дана правоснажности судске одлуке, с тим да се вријеме проведено у затвору не урачунава у вријеме трајања наведене казне. Ова казна може да обухвати и одузимање возачке дозволе или забрану издавања возачке дозволе у периоду трајања изречене забране управљања моторним возилом. У случајевима када се ова казна изрекне лицу које посједује страну возачку дозволу, забрана се односи на управљање моторним возилом на територији Републике Српске.

Уколико се утврди да је осуђено лице прекршило забрану управљања моторним возилом, што подразумјева да се утврди да лице управља моторним возилом у периоду док забрана траје, суд ће одлуком ову казну замијенити казном затвора тако што ће за сваких шест мјесеци забране управљања моторним возилом одредити један мјесец казне затвора. Суд такође може, при изрицању условне осуде, одредити да ће се условна осуда опозвати ако осуђено лице прекрши забрану управљања моторним возилом.

Алтернативне мјере

Алтернативне мјере представљају посебну врсту кривичноправних мјера којима се жели избјећи примјена казне у свим случајевима када је то са становишта сврхе кажњавања оправдано и када то дозвољавају разлози криминално-политичке природе.³⁹² Као најстарије парапеналне, односно алтернативне мјере које су настале с циљем замјене казне као репресивне мјере, ове мјере законски се изричу искључиво у случајевима када учиниоци почине лакша кривична дјела за која су законом прописане краће казне затвора или новчана казна. Осим тога, примјена алтернативних мјера зависи и од саме личности делинквента, па се оне најчешће примјењују према учиниоцима дјела који представљају социјално прилагодљиве и друштвено корисне личности, односно личности које не посједују елементе криминогеног стања или оријентације.³⁹³ Под таквима се подразумијевају случајни, ситуациони и нехатни учиниоци кривичних дјела.

У Кривичном законнику Републике Српске алтернативне мјере су новина, а изричу се кривично одговорном учиниоцу кривичног дјела само у случајевима када, с обзиром на природу и тежину кривичног дјела, околности под којима је учињено и личност учиниоца, за остваривање сврхе кажњавања није нужна примјена казне.³⁹⁴ Сходно одредби члана 61. Кривичног законика Републике Српске, алтернативне мјере или мјере упозорења представљају посебну врсту кривичних санкција које су прописане, а то су: условна осуда, условна осуда са заштитним надзором и рад у јавном интересу.

У правној теорији, условна осуда се дефинише као условно одлагање извршења казне учиниоцу кривичног дјела под условом да за вријеме које одреди суд не изврши ново кривично дјело³⁹⁵. Сврха условне осуде јесте остваривање принципа да је казна, а нарочито казна лишења слободе, крајње средство, односно да не треба примјењивати строжије санкције све док се општа сврха кривичних санкција може постићи блажом казном.³⁹⁶ У пракси основних судова у Републици Српској, управо је условна осуда најзаступљенија кривична санкција, односно мјера упозорења. Условном осудом суд учиниоцу кривичног дјела утврђује казну и истовремено одређује да се она неће извршити ако осуђени за вријеме које одреди суд (вријеме провјеравања) не учини ново кривично дјело.³⁹⁷ Услови за изрицање условне осуде су: да је учиниоцу кривичног дјела утврђена казна затвора до једне године и да је суд оцијенио да се може очекивати да осуђено лице убудуће неће вршити кривична дјела и без изрицања казне која му пријети. Суд овакву одлуку може донијети уколико процјени да условна осуда има своју сврху али тек након анализе одређених околности везаних за личност самог учиниоца. Условна осуда се не може изрећи учиниоцима кривичних дјела за које је законом прописана казна затвора у трајању од десет година или тежа казна. Суд може опозвати условну осуду у току трајања времена провјеравања и то из следећих разлога: због новог кривичног дјела, због раније учињеног кривичног дјела и због неиспуњења одређених обавеза за које је суд одредио да се имају испунити у одређеном року.

Судови у Републици Српској према одредбама чланова 68. и 69. Кривичног законика, могу приликом изрицања условне осуде, пресудом одредити да учиниоца кривичног дјела стави под заштитни надзор уколико процјени да је то неопходно. Заштитни надзор обухвата законом прописане мјере, помоћи, старање, надзор и заштите, а траје одређено вријеме које суд утврди у оквиру времена провјеравања. Заштитни надзор у Републици Српској, може да обухвати једну или више следећих обавеза: лијечење у одговарајућој установи, уздржавање од употребе алкохолних пића или опојних дрога, посјеђивање одређених психијатријских, психолошких и других савјетовалишта, оспособљавање за одређено занимање, прихватање запослења које одговара стручној спреми и способностима учиниоца, располагање са платом и другим приходима или имовином на примјерен начин и у складу са брачним и породичним

---

³⁹² Бабић М., Марковић И., оп. цит., стр. 404.

³⁹³ Видјети више: Хорватић Ж., Казнено право, Опћи дио, Загреб, 2003. година, стр. 223-227.

³⁹⁴ Кривични законик Републике Српске, члан 61.

³⁹⁵ Јовашевић Д., Кривично право, Општи дио, Београд, 2006. година, стр. 245.

³⁹⁶ Стојановић З., Кривично право, Општи дио, Београд, 2001. година, стр. 325.

³⁹⁷ Кривични законик Републике Српске, члан 62.

обавезама.³⁹⁸ Суд може укинути заштитни надзор и прије истека оређеног времена, уколико се утврди да је сврха одређене мјере испуњена. У супротном, ако осуђени не испуњава обавезе које су одређене у оквиру заштитног надзора, суд има могућност: да опомене осуђеног, да раније обавезе замијени другим, да продужи вријеме трајања заштитиног надзора у оквиру времена провјеравања или да опозове условну осуду.

Рад у јавном интересу прописан је одредбом члана 70. Кривичног законик Републике Српске, као мјера која представља замјену за изречену казну затвора до једне године. Став већине правних теоретичара јесте да рад у јавном интересу представља једну од прогресивнијих алтернативних кривичних санкција која је као таква прихваћена у највећем броју данашњих европских законодавстава. Ова мјера је позната и под називима као што су: рад у корист друштвене заједнице, рад у корист локалне заједнице, друштвено користан рад итд.³⁹⁹ Под радом у јавном интересу подразумијева се сваки друштвено користан рад којим се не вријеђа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити, и као такав не може бити дужи од 60 часова у току једног мјесеца. Начин извршења ове мјере обавља се у складу са правилником који доноси министар правде.

Мјере безбједности

Мјере безбједности представљају посебну врсту кривичних санкција које се изричу учиниоцу кривичног дјела као мјере специјално-превентивног карактера јер се огледају у примјени одговарајућих мјера помоћи или лијечења према учиниоцу. У складу с претходно наведеним, мјере безбједности се могу дефинисати као посебна врста кривичних санкција којима се постиже отклањање одређеног опасног стања које проистиче из личности учиниоца или неких стварних околности.⁴⁰⁰ С обзиром на чињеницу да се изричу супсидијарно уз друге кривичне санкције, најчешће казне, и то као њихова допуна, мјере безбједности спадају у допунске кривичне санкције којима се појачава превентивни учинак главних кривичних санкција уз које су изречене. Истовремено треба истаћи њихов репресивни карактер, јер се примјењују против воље учиниоца кривичног дјела.

Позитивно кривично законодавство Републике Српске познаје више мјера безбједности које се могу изрећи пунољетним физичким лицима као учиниоцима кривичних дјела. У складу са чланом 72. Кривичног законика Републике Српске, учиниоцима кривичних дјела могу се изрећи следеће мјере безбједности: обавезно психијатријско лијечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лијечење на слободи, обавезно лијечење од зависности, забрана вршења позива, дјелатности или дужности, забрана присуствовања одређеним спортским приредбама, забрана приближавања и комуникације са одређеним лицима, обавезан психоцијални третман, удаљење из заједничког домаћинства, одузимање предмета.

Наведених девет мјера безбједности можемо класификовати у три групе. У прву групу мјера спадају мјере медицинског карактера (обавезно психијатријско лијечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лијечење на слободи, обавезно лијечење од зависности, обавезан психоцијални третман) које спадају у групу куративних мјера безбједности или мјере лијечења. Оне се састоје у примјени одговарајућег психијатријског, медицинског и психосоцијалног третмана учиниоца кривичног дјела. Извршење наведених мјера безбједности прописано је одредбама чл. 189-195. Закона о извршењу кривичних санкција Републике Српске.⁴⁰¹

У другу групу спадају мјере забране, путем којих се учиниоцу кривичног дјела одузимају одређена права или му се забрањује да врши одређене радње с циљем спречавања извршења нових кривичних дјела.

У трећу групу убрајамо мјеру одузимање предмета као посебна мјера безбједности којом се учиниоцу кривичног дјела одузимају одређени предмети, односно чијом примјеном се учинилац лишава права на одређено добро. То је једина стварна мјера безбједности у

---

³⁹⁸ Кривични законик Републике Српске, члан 69.

³⁹⁹ Митровић Љ., оп. цит., стр. 86.

⁴⁰⁰ Мрвић Петровић Н., Кривично право, оп. цит., стр. 163.

⁴⁰¹ Службени гласник Републике Српске, бр. 12/10, 117/11, 98/13 и 44/16.

Републици Српској.⁴⁰² Веома је битно нагласити да је неопходно направити јасну разлику између одузимања предмета као мјере безбједности прописана чланом 82. Кривичног законика Републике Српске и привременог одузимање предмета и имовине као мјере обезбјеђења материјалних доказа у кривичном поступку. Одузимање предмета као мјера безбједности је прописана чланом 82. Кривичног законика Републике Српске, док је привремено одузимање предмета и имовине као мјере обезбјеђења материјалних доказа у кривичном поступку дефинисана одредбама чл. 129-138. Закона о кривичном поступку Републике Српске. У случају мјере обезбјеђења материјалним доказа, предмети се одузимају од учиниоца кривичног дјела или других особа на основу наредбе суда на одређено вријеме ради доказивања одређених чињеница, чувају се на основу одлуке суда, а по завршетку кривичног поступка или раије се враћају власницима.

Закључак:

Једно од централних питања позитивног кривичног законодавства Републике Српске, како са теоријског аспекта тако и аспекта практичне примјене, јесте систем кривичних санкција за физичка лица. С обзиром да кривичне санкције представљају основно средство за остваривање циљева и сврхе постојања кривичног права, првенствено његове заштитне функције, циљ овог рада је био приказати основне карактеристике кривичних санкција које се, у складу са актуелним законским рјешењем, могу изрећи пунољетним учиниоцима кривичних дјела у Републици Српској. Новије тенденције у развоју система кривичних санкција у савременим кривичним законодавствима односе се на неколико међусобно повезаних и условљених процеса, као што су: развијање и јачање једног новог односа друштва према учиниоцима кривичних дјела у смислу њихове што успјешније ресоцијализације, развијање одговорности друштва за криминал његових чланова, као и успостављење равнотеже између специјалне и генералне превенције. Доношењем новог Кривичног законика у Републици Српској у току 2017. године дошло је до значајних промјена постојећих, али и увођења нових законских одредби у области наведених кривичних санкција. На овај начин извршено је прилагођавање кривичног законодавства у Републици Српској, а наведене активности законодавца доказале су још једном следеће: колико је битна политика изрицања кривичних санкција за друштво у цјелини, односно колико је ова област кривичног права, сама по себи, динамична јер реакција друштва на криминалитет може да буде адекватна само уколико се прате његов обим и појавни облици.

Литература:

1. Ф. Бачић, Казнено право, опћи дио, Загреб, 1998. година
2. Бабић М., Марковић И., Кривично право, Општи дио, Друго измењено издање, Бања Лука, 2009. година
3. Симовић М.Н., Јовашевић Д., Симовић М. М., Извршно кривично право, Источно Сарајево, 2014. година
4. Муратбеговић Е., Савремена политика сузбијања криминалитета – основне смјернице, Криминалистичке теме, Сарајево, број 1-2/2004. година
5. Бошковић М., Матијевић М., Пенологија, Бања Лука, 2010. година
6. Митровић Љ., Систем казних санкција у Републици Српској, Бања Лука, 2012. година
7. Лукић Р., Кошуткић Б., Увод у право, Београд, 2007. година
8. Петровић Б., Јовашевић Д., Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, опћи дио, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево, 2005. година
9. Соковић С., Бејатовић С., Малолетничко кривично право, Крагујевац, 2009. година
10. Шкулић М., Алтернативне кривичне санкције-појам, могућности и перспективе, Златибор, 2009. година,

---

⁴⁰² Митровић Љ., Систем казних санкција у Републици Српској, оп. цит., стр. 172..

11. Срзентић Н., Стајић А., Лазаревић Љ., Кривично право Југославије, Београд, 1996. година
12. Мрвић Петровић Н., Кривично право, Општи део, Београд, 2007. година
13. Јовашевић Д., Новчана казна у југословенском кривичном праву, Правни зборник, Подгорица, 2001. година
14. Хорватић Ж., Казнено право, Опћи дио, Загреб, 2003. година
15. Јовашевић Д., Кривично право, Општи дио, Београд, 2006. година
16. Стојановић З., Кривично право, Општи дио, Београд, 2001. година
17. Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број:49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 37/13
18. Кривични законик Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 64/2017

**BASIC CHARACTERISTICS OF CRIMINAL SANCTIONS
IN POSITIVE CRIMINAL LEGISLATION OF REPUBLIKA SRPSKA**

Tamara Maric

Ministry of Justice of the Republic of Srpska

Banja Luka

Abstract: *This article presents an analysis of criminal sanctions for adult perpetrators of criminal offenses, as prescribed by the new Criminal Code in the Republika Srpska, from the aspect of the system of comprehensive criminal prosecution of crime in Republika Srpska. Since the adoption of the new Criminal Code of the Republic of Srpska has resulted in significant changes in this area, the aim of this article is to provide a comparative analysis of old and new legal solutions, presenting the contents, purpose, characteristics, duration and conditions of applying non-listed types of criminal sanctions in positive criminal legislation of Republika Srpska.*

Key words: *system of criminal sanctions, penalties, alternative measures, security measures.*

**STATISTIČKI POKAZATELJI ODUZIMANJA IMOVINE STEČENE IZVRŠENJEM
KRIVIČNOG DJELA U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRPSKE**

Mr Dragana Kosić⁴⁰³

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Rezime: Jedan od ciljeva odredbi krivičnog zakonodavstva u Republici Srpskoj, čije ispunjenje postaje sve važnije, jeste princip da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom. Primjena instituta oduzimanje imovinske koristi i imovine pribavljene krivičnim djelom neophodna je za adekvatno represivno kao i preventivno suprostavljanje savremenim oblicima kriminaliteta. Djelotvornost finansijskih istraga je upravo u činjenici da se oduzima imovina stečena izvršenjem krivičnog djela i suzbija kriminalitet, a prije svega organizovani. Licu koje je krivičnim djelom ostvarilo imovinsku korist ona se oduzima, a potencijalnim učiniocima krivičnih djela se daje na znanje da ne mogu zadržati imovinsku korist ostvarenu izvršenjem krivičnog djela. Takođe, djelotvornost vođenja finansijskih istraga i oduzimanja nelegalno stečene imovine ogleda se i u tome da one omogućavaju ponovno uspostavljanje povrijeđenog pravnog poretka. U Republici Srpskoj je stupanjem na snagu Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela 2010. godine, stvoren pravni okvir za efikasno sprovođenje finansijskih istraga. Od momenta primjene Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela, od oktobra 2010. godine, postignuti su znatni rezultati u oduzimanju imovine pribavljene krivičnim djelom, o čemu će biti riječi u ovom radu. Osnovni cilj ovog rada je utvrđivanje svrsishodnosti i djelotvornosti primjene instituta oduzimanje imovinske koristi i imovine pribavljene krivičnim djelom u krivičnom postupku Republike Srpske, u praksi. Osnovni metod koji će se koristiti u teorijskom dijelu rada jeste dogmatsko-normativni metod, do će se u drugom dijelu rada koristiti statistički metod.

Ključne riječi: kriminalitet, krivično djelo, finansijske istrage, oduzimanje imovinske koristi i imovine pribavljene krivičnim djelom.

UVODNA RAZMATRANJA

Krivični postupak i krivično pravo su „proizvodi“ razvoja pravne i socijalne države i ljudske civilizacije. U svom sadašnjem (ili aktuelnom) obliku oni su rezultat složenih i dugotrajnih istorijskih procesa, koje konstantno prati, na jednoj strani, promocija osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i njihova zaštita u kontekstu kriminalne politike, krivičnog prava i međunarodnog krivičnog prava, i na drugoj strani, zahtjevi (danas sve glasnjiji) za postizanjem zapaženih rezultata u borbi protiv kriminaliteta kao negativne društvene pojave koja ima društveni karakter, naročito onih njegovih oblika koji dovode u pitanje međunarodnim, ustavnim i krivičnim pravom zaštićene vrijednosti ljudskog roda i društva.⁴⁰⁴

Od prijema Bosne i Hercegovine u članstvo Ujedinjenih naroda u proljeće 1992. godine pa do prijema u članstvo Vijeća Evrope deset godina kasnije, kao i poslije toga s obzirom na procese oko uključanja Bosne i Hercegovine u druge evropske integracije, njen pravni poredak je suočen s potrebom mijenjanja ili dogradnje instituta koji su postojali od ranije, kao i aktivnog prihvatanja instituta koji nisu do danas egzistirali na ovim prostorima, ali jesu u drugim državnim i pravnim zajednicama.⁴⁰⁵

---

⁴⁰³Viši inspektor Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave kriminalističke policije, Jedinice za privredni kriminalitet, Odjeljenja za finansijske istrage i pranje novca u Banja Luci, e-mail: dragana.kosic@yahoo.com

⁴⁰⁴ Sijerčić-Čolić, H. (2012), Aktuelna pitanja krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini (ustavnopravni, legislativni i praktični aspekti), *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, str. 288-316, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, (str. 290).

⁴⁰⁵ *Ibidem*.

Bosna i Hercegovina spada u red svega nekoliko evropskih država koje su u zadnje vrijeme donijele svoje nove, sistemske procesne zakone kojima je na bitno drugačiji način uređen krivični postupak.⁴⁰⁶

Poslije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 1995. godine, u Bosni i Hercegovini se intenzivnije preduzimaju reformski koraci u sistemu krivičnog pravosuđa i krivičnom (materijalnom, procesnom i izvršnom) zakonodavstvu. Sveobuhvatnije, intenzivnije i radikalnije reforme krivičnog zakonodavstva razvijaju se nakon donošenja Zakona o Sudu Bosne i Hercegovine⁴⁰⁷ i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine.⁴⁰⁸ Ne ulazeći detaljnije u program reformi u oblasti krivičnog pravosuđa i krivičnog zakonodavstva, možemo konstatovati da su dotadašnje duboke promjene u društvenom, ekonomskom i političkom životu Bosne i Hercegovine (ali i šire) potaknule i donošenje Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela kako u Republici Srpskoj, tako i u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine.

Naime, oduzimanje imovinske koristi i imovine stečene krivičnim djelom jeste jedan od najznačajnijih instituta krivičnog prava (materijalnog i procesnog). Primjena instituta oduzimanje imovinske koristi i imovine pribavljene krivičnim djelom neophodna je za adekvatno represivno ali, isto tako, i preventivno suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta uopšte, ali samim tim i kriminaliteta u čijoj osnovi stoji nezakonito sticanje i raspolaganje imovinom bez obzira na njen obim. Težnja svake države, pa tako i naše, odnosno postupajuće institucije u državi jeste da oduzme imovinsku korist i imovinu stečenu krivičnim djelom stvaranjem određenih mehanizama (legislativnih, personalnih, organizacionih, tehničkih, naučnih) kako se država ne bi našla u vlasti kriminalaca. Oduzimanje nelegalno stečene imovine je od presudnog značaja za svako društvo i državu, jer oni koji su stekli takvu imovinu nerijetko posjeduju političku i ekonomsku moć, utiču na političku svijest, a nezakonitu imovinu ubacuju u legalne tokove. Međunarodna zajednica odnosno Evropska Unija uvidjela je opasnost od ovakvih djelatnosti sticanja, legalizovanja i prikrivanja nezakonite imovine. Donesen je čitav niz međunarodnih dokumenata, o čemu će biti riječi u drugom dijelu ovog rada, koje je, većinom, Bosna i Hercegovina potpisala odnosno ratifikovala (ili ima obavezu u cilju pristupa Evropskoj Uniji) čime je preuzela obavezu da u okviru postavljenih međunarodnih standarda uspostavi zakonske mehanizme za otkrivanje, privremeno i trajno oduzimanje kao i upravljanje nelegalno stečenom imovinom.⁴⁰⁹

U Republici Srpskoj je stupanjem na snagu Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela 1. jula 2010. godine⁴¹⁰ stvoren pravni okvir za efikasno sprovođenje finansijskih istraga.⁴¹¹ Finansijske istrage se sprovode paralelno sa krivičnim istragama, a u skladu sa

---

⁴⁰⁶ Bubalović, T. (2008), *Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008*, Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 15, Broj 2/2008, str. 1129-1157, (str. 1132).

⁴⁰⁷ Sud Bosne i Hercegovine osnovan je Odlukom visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu u decembru 2000. godine. Zakon o sudu BiH je objavljen u *Službenom glasniku BiH* br. 29/2000, 24/2002, 3/2003, 42/2003, 37/2003, 9/2004, 4/2004 35/2004, 61/2004, 32/2007, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o sudu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH* br. 49/2009.

⁴⁰⁸ Parlament Bosne i Hercegovine je u oktobru 2003. godine usvojio Zakon o tužilaštvu Bosne i Hercegovine, koji je donesen Odlukom visokog predstavnika u avgustu 2002. godine. Zakon o tužilaštvu Bosne i Hercegovine objavljen je u *Službenom glasniku BiH* br. 24/2002, 3/2003, 37/2003, 42/2003, 9/2004, 35/2004, 61/2004, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o tužilaštvu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH* br. 49/2009. Više: Kosić, D. (2017), *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima Republike Srpske (magistarska teza)*, Pale, Univerzitet u Istočnom Sarajevu.

⁴⁰⁹ Govedarica, M. (2013), *Oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela (preventivni-represivni aspekt)*, Banja Luka, Visoka škola unutrašnjih poslova, (str. 9-24).

⁴¹⁰ Primjera radi, Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog djela u SAD je donesen 1972. godine, u Irskoj 1996. godine, Bugarskoj 2005. godine, dok je Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog djela u Republici Srbiji donesen 2008. godine i već mjenjan više puta. Više: Milošević, M. (2017), *Novela Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog djela, Izbor sudske prakse, Naučni, stručni i informativni časopis, Beograd, IP Glosarijum, broj 7-8*, str. 13-19.

⁴¹¹ Oduzimanje imovinske koristi uvedeno je u zakonodavstvo bivše zajedničke države još 1959. godine. Ova mjera imala je tada karakter krivične sankcije, bila svrstana u mjere bezbjednosti. KZ SFRJ iz 1976. godine zadržao je oduzimanje imovinske koristi kao mjeru ali ne više kao krivičnu sankciju, već kao posebnu krivičnopravnu mjeru jer ima poseban krivičnopravni status. Šuškić, I. (2013), *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u BiH, Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i*

odredbama Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske.⁴¹² Cilj finansijske istrage je utvrditi imovinu, zatim privremeno, a potom i trajno oduzeti prihod stečen krivičnim djelom. Svrha postupanja u finansijskim istragama je prvenstveno eliminisanje štete po javni interes proizašle nakon izvršenja krivičnih djela, a potom, sprečavanje da nezakoniti prihodi uđu u legalne ekonomske tokove, onemogućavanje da ti prihodi postanu sredstva za vršenje novih krivičnih djela, a posebno što finansijska istraga omogućava da se dođe do samog vrha organizovanih kriminalnih grupa i što učvršćuje vladavinu zakona i jednakost svih pred zakonom. Glavni uzrok nastanka, razvoja i održavanja najtežih oblika kriminaliteta jeste sticanje imovinske koristi i imovine. Djelotvornost finansijskih istraga je upravo u činjenici da se oduzima imovina stečena izvršenjem krivičnog djela i suzbija kriminalitet, a prije svega organizovani. Licu koje je krivičnim djelom ostvarilo imovinsku korist ona se oduzima, a potencijalnim učiniocima krivičnih djela se daje na znanje da ne mogu zadržati imovinsku korist ostvarenu izvršenjem krivičnog djela. Takođe, djelotvornost vođenja finansijskih istraga i oduzimanja nelegalno stečene imovine ogleda se i u tome da one omogućavaju ponovno uspostavljanje povrijeđenog pravnog poretka.⁴¹³

Dakle, primjenom Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske tužilaštvo u sklopu krivične istrage sprovodi i finansijsku istragu u slučaju kada postoje osnovi sumnje da lice posjeduje imovinu stečenu izvršenjem krivičnog djela. Kada se u finansijskoj istrazi utvrdi postojanje imovine koja je u očiglednoj nesrazmjeri sa zakonitim prihodima, u daljem postupku tužilaštvo od suda zahtjeva donošenje odluke o privremenom oduzimanju imovine, radi obezbjeđenja da bi se njeno kasnije oduzimanje moglo izvršiti, bez da ono bude otežano ili onemogućeno, u drugoj fazi trajnog oduzimanja imovine nakon osude lica protiv koga se vodi krivični postupak za izvršeno krivično djelo iz člana 2. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske.⁴¹⁴

U Republici Srpskoj - praćenje, zapljena i oduzimanje imovine su dodatni ciljevi krivične istrage, pored otkrivanja krivičnog djela i otkrivanja i identifikovanja izvršilaca, kao i dokazivanja kriminalne aktivnosti. Kako osnovni ciljevi istrage ne predstavljaju potpuni udar na kriminalno djelovanje, posebno organizovanih kriminalnih grupa, istraga se upotpunjuje identifikovanjem i oduzimanjem imovine i dobiti stečene izvršenjem krivičnog djela, čime se znatno umanjuje ili potpuno eliminiše moć organizovanih kriminalnih grupa i pojedinaca da dalje učestvuju u kriminalnim aktivnostima, ili na drugi način utiču na kriminalne tokove u zemlji i inostranstvu.⁴¹⁵

---

izazovi za budućnost, str. 163-183, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.

⁴¹² Organi koji učestvuju u postupku otkrivanja i oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela (policija, tužilaštvo i sudstvo) uveli su u praksu da se paralelno sa krivičnom istragom i krivičnim postupkom, vodi i finansijska istraga u cilju oduzimanja imovine stečene kriminalom, imajući u vidu da je cilj najvećeg broja krivičnih djela, posebno krivičnih djela organizovanog kriminala, upravo sticanje protivpravne imovinske koristi.

⁴¹³ Jedan od bitnih elemenata u procesu oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom jeste finansijska istraga. Dakle, jedan od ciljeva regionalnog nivoa je „jačanje kapaciteta policije u borbi protiv teških krivičnih djela u Jugoistočnoj Evropi“, koje ujedno predstavljaju i jačanje kapaciteta za finansijske istrage koje imaju za cilj oduzimanje prihoda stečenog krivičnim djelom. Šuškić, I. (2013), *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u BiH, Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 163-183, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.

⁴¹⁴ Oduzimanje nezakonite imovine sastoji se od 3 faze i to: finansijske istražne, faze oduzimanja i faze raspolaganja oduzetom imovinom. Više: Govedarica, M. (2013), *op.cit.* (str. 98-109).

⁴¹⁵ Uprkos određenim nedostacima, kao što je nepostojanje Zakona o porijeklu imovine na državnom nivou, BiH ima pravnu osnovu za oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom, ali najveći izazov ostaje provedba u praksi. Šuškić, I. (2013), *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u BiH, Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 163-183, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.

**ZAKON O ODUZIMANJU IMOVINE STEČENE IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA
REPUBLIKE SRPSKE**

Nedostatak sprovedbenih mehanizama za efikasnije oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom prepoznala je Evropska komisija, koja je 2008. godine u svom izvještaju i postavljanju uslova koje je neophodno ispuniti za liberalizaciju viznog režima za državljane BiH istakla da je potrebno primjeniti „primjeniti odgovarajuće zakonodavstvo o oduzimanju imovinske koristi od počinitelja krivičnih djela (uključujući odredbe o prekograničnim komponentama oduzimanja)“.⁴¹⁶

Strategija za borbu protiv korupcije u Bosni i Hercegovini (2009.-2014.) u dijelu koji se odnosi na provođenje zakona ističe da je osnovni cilj prevencije korupcije da se ograniči mogućnost izvršiocima da nastave činiti krivična djela, kao i da se posluži njihovim primjerom kako drugi ne bi slijedili takvo nezakonito i nemoralno ponašanje. Taj cilj je moguće, između ostalog, postići uvođenjem sistema za oduzimanje nezakonito stečene imovine i gubitkom prava ostvarenih korupcijom.⁴¹⁷

Uočene slabosti u vezi sa neadekvatnom primjenom pravnog okvira koji uređuje oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, te nepostojanje procedura za upravljanje privremeno oduzetom i oduzetom imovinom istaknuti su u Izvještaju Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine iz 2010. godine kao i u drugim izvještajima Evropske komisije.⁴¹⁸

Razlozi za donošenje ovog zakona sadržani su i u zahtjevima Evropske unije, gdje se radi pridruživanja Evropskoj uniji, kao kratkoročni prioritet predviđa unapređivanje zakonodavstva i jačanje kapaciteta za oduzimanje imovine pribavljene krivičnim djelom.⁴¹⁹ Iz gore navedenih i niza drugih razloga Vlada Republike Srpske pokrenula je, početkom 2007. godine, postupak za donošenje ovakvog zakona. U Republici Srpskoj je stupanjem na snagu Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela od 1. jula 2010. godine⁴²⁰ stvoren pravni okvir za efikasno sprovođenje finansijskih istraga i oduzimanje nelegalno stečene imovine.⁴²¹

Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske je podijeljen na nekoliko cjelina. Prva cjelina sadrži osnovne odredbe. Druga cjelina se odnosi na organe koji učestvuju u sprovođenju samog zakona (tužilaštvo, sud, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Agencija za upravljanje oduzetom imovinom). Treća cjelina obuhvata postupak (finansijska istraga, privremeno oduzimanje imovine, trajno oduzimanje imovine), četvrta se odnosi na upravljanje oduzetom imovinom i peta cjelina se odnosi na međunarodnu saradnju. Pored toga u zakonu je navedeno da je dužnost svih organa i lica koja učestvuju u finansijskoj istrazi da postupaju sa naročitim hitnošću.

Sama primjena Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske pretpostavlja postojanje odgovarajućih materijalnih i formalnih uslova. Kao prvo, pretpostavka za primjenu Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela su određena krivična djela propisana Krivičnim zakonikom Republike Srpske⁴²² koja su navedena u članu 2. stav 1. Zakona

---

⁴¹⁶ Govedarica, M. (2013), *op.cit.* (str. 143).

⁴¹⁷ Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (2009). *Strategija za borbu protiv korupcije u BiH (2009.-2014.)*. Sarajevo: Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <http://msb.gov.ba/docs/strategija1.pdf>, preuzeto 01.09.2017.

⁴¹⁸ Evropska Komisija (2010). *Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. godini*. Brisel: Evropska Komisija. Dostupno na: http://www.dei.gov.ba/dei/bih_eu/paket/default.aspx?id=10098&langTag=bs-BA, preuzeto 01.09.2017.

⁴¹⁹ Govedarica, M. (2013). *op.cit.* (str. 143-144).

⁴²⁰ Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, *Službeni Glasnik Republike Srpske*, 12/10. Krajem 2017. godine izrađen je Nacrt zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela.

⁴²¹ Vidjeti: Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnom djelom Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, 71/14 i Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine, *Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, 29/16. Na nivou Bosne i Hercegovine nije donešen Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela.

⁴²² Krivični zakonik Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 64/17.

o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske,⁴²³ a za neka krivična djela primjena je uslovljena i visinom pribavljene imovinske koristi (član 2. stav 2. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).⁴²⁴ Kao materijalni uslov pojavljuje se i imovina, i tu treba razumjeti kako sam pojam imovine, tako i lica koja poseduju tu imovinu.

Prije daljeg analiziranja Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, potrebno je objasniti značenje izraza u ovom zakonu navedenih u članu 3. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske: *Imovina* je skup imovinskih prava i obaveza vlasnika imovine na nepokretnim i pokretnim stvarima. Imovinom se smatra i prihod ili druga korist ostvarena neposredno ili posredno iz krivičnog djela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomiješana. *Imovinom stečenom izvršenjem krivičnog djela* smatra se imovina učinioca krivičnog djela, vlasnika imovine, stečena prije pokretanja postupka za krivično djelo iz člana 2. ovog zakona koja je u očiglednoj nesrazmjeri sa njegovim zakonitim prihodima.⁴²⁵ *Zakoniti prihodi* su raspoloživa finansijska sredstva vlasnika imovine za koje je moguće utvrditi zakonitost sticanja. *Ostaviocem* se smatra lice protiv koga, usljed smrti, krivični postupak nije pokrenut ili je obustavljen, a u krivičnom postupku koji se vodi protiv drugih lica je utvrđeno da je imao imovinu stečenu izvršenjem krivičnog djela. Pravnim sljedbenikom se smatra nasljednik osuđenog, ostavioca ili njihovih nasljednika. *Trećim licem* se smatra fizičko ili pravno lice na koje je prenesena imovina stečena krivičnim djelom. *Vlasnikom* se smatra učinilac krivičnog djela ili s njim povezano lice, ostavilac, pravni sljedbenik ili treće lice. *Povezanim licima* smatraju se: članovi porodice fizičkog lica: supružnik, srodnici u prvoj liniji, braća i sestre, usvojenici i njihovi potomci koji žive u zajedničkom domaćinstvu i srodnici do trećeg stepena srodstva; lica koja kontrolišu pravno lice ili lica koja zajednički kontrolišu pravno lice, posjedovanjem najmanje 50% vrijednosti imovine ili najmanje 50% udjela u akcionarskom društvu, direktno ili putem jednog ili više fizičkih, odnosno pravnih lica i ostala fizička i pravna lica: izvršioci, saizvršioci, organizatori zločinačkog udruženja, podstrekači i pomagači (u daljem tekstu: vlasnik imovine) i *oduzimanjem* se smatra privremeno ili trajno oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela.⁴²⁶

U Zakonu o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske u postupku otkrivanja, oduzimanja i upravljanja imovinom stečenom izvršenjem krivičnog djela predviđena je obavezna faza postupka - finansijska istraga.

---

⁴²³ Odredbe ovog zakona primjenjuju se za krivična djela propisana Krivičnim zakonikom Republike Srpske:

- a) protiv polnog integriteta: trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (član 198); iskorišćavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju (član 199); proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (član 200),
- b) protiv zdravlja ljudi: neovlašćena proizvodnja i promet opojnih droga (član 224),
- v) protiv privrede i platnog prometa: falsifikovanje i upotreba hartija od vrijednosti (član 275); falsifikovanje kreditnih kartica i kartica za bezgotovinsko plaćanje (član 276); falsifikovanje znakova za vrijednost (član 277); pranje novca (član 280); nedozvoljena trgovina (član 281); utaja poreza i doprinosa (član 287),
- g) protiv službene dužnosti: zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja (član 347); pronevjera (član 348); prevara u službi (član 349); primanje mita (član 351); davanje mita (član 352); protivzakonito posredovanje (član 353),
- d) organizovanog kriminala (član 383a),
- đ) protiv javnog reda i mira: izrađivanje i nabavljanje oružja i sredstava namijenjenih za izvršenje krivičnih djela (član 398); nedozvoljena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materija (član 399) i
- e) protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

⁴²⁴ Odredbe ovog zakona primjenjuju se i za druga krivična djela propisana Krivičnim zakonikom Republike Srpske ako imovinska korist, odnosno vrijednost predmeta koji su upotrijebljeni ili su bili namijenjeni za izvršenje ili su nastali izvršenjem krivičnog djela, prelazi iznos od 50.000,00 konvertibilnih maraka.

⁴²⁵ O razlici između dva insituta koja su slična ali u suštini različita: insituta imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom koji je propisan krivičnim i krivičnoprocesnim zakonima na prostoru BiH, i insituta oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela koje je propisano Zakonom o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela, vidjeti: Govedarica, M. (2013), *op.cit.* (str. 144-145).

⁴²⁶ Do primjene Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela dolazi u svim slučajevima kada je došlo do pribavljanja imovinske koristi izvršenjem krivičnog djela, što u stvari predstavlja svako uvećanje imovine učinioca ili trećeg lica koje je posljedica krivičnog djela. Ta imovina može obuhvatati kako pokretnu, tako i nepokretnu imovinu, a imovinska korist može predstavljati svaka druga korist koja je pribavljena izvršenjem krivičnog djela.

U Zakonu o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske je propisano u članu 15. da se finansijska istraga pokreće protiv vlasnika imovine kada postoje osnovi sumnje da ima imovinu stečenu izvršenjem krivičnog djela. U finansijskoj istrazi prikupljaju se dokazi o imovini i zakonitim prihodima koje je vlasnik imovine stekao, odnosno ostvario prije pokretanja krivičnog postupka za krivično djelo iz člana 2. ovog zakona, dokazi o imovini koju je naslijedio pravni sljedbenik i dokazi o imovini i naknadi za koju je imovina prenesena na treće lice. U članu 17. propisano je da se finansijska istraga pokreće naredbom tužioca, da finansijskom istragom rukovodi tužilac, a da na zahtjev tužioca ili po službenoj dužnosti, a pod nadzorom tužioca, dokaze iz člana 15. stav 2. ovog zakona prikuplja Jedinica odnosno Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca.

U skladu sa članom 21. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, a kada postoji opasnost da bi kasnije oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela bilo otežano ili onemogućeno, tužilac može podnijeti zahtjev za privremeno oduzimanje imovine (članovi 21.-27. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).⁴²⁷ Nakon potvrđivanja optužnice, a najkasnije u roku od godinu dana po pravosnažnom okončanju krivičnog postupka, tužilac podnosi zahtjev za trajno oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela (članovi 28.-34. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske). Navedene mjere traju do okončanja krivičnog postupka i utvrđivanja svih potrebnih činjenica. Dakle, navedene odredbe omogućavaju blokadu i privremeno oduzimanje imovine, ali da bi došlo do trajnog oduzimanja imovine, neophodno je da postoji pravosnažna presuda za izvršeno krivično djelo.⁴²⁸

U Bosni i Hercegovini mogu da se izvrše strani nalozi za zamrzavanje ili konfiskaciju bez presude, a putem međunarodne pravne pomoći, u skladu sa Zakonom o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske (članovi 48.-59.).

U Republici Srpskoj postoji specijalizovana struktura zadužena za upravljanje zamrznutim sredstvima. Shodno Zakonu o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela, poslove upravljanja oduzetom imovinom obavlja Agencija za upravljanje oduzetom imovinom, koja je uspostavljena pri Ministarstvu pravde Republike Srpske.

Dakle, Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske iz 2010. godine je izazvao veliku pažnju naše stručne javnosti. Međutim, ono što je nesporno, je da su postignuti dobri rezultati u njegovoj praktičnoj primjeni. Isto tako, uočeni su i određeni problemi u praksi, te se iskristalisala i potreba unapređivanja pojedinih sadržaja zakonskog teksta, ali do sada nisu vršene izmjene i dopune Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, što bi u narednom periodu, trebalo imati u vidu.

Treba još napomenuti da različita zakonska rješenja iz oblasti krivičnoprocesnog i krivičnomaterijalnog prava i uopšte različita rješenja u uporednopravnom pozitivnom zakonodavstvu, ne dozvoljavaju efikasnu borbu protiv najtežih oblika kriminaliteta, pa samim tim i efikasno otkrivanje i oduzimanje nelegalno stečene imovine, koja prelazi državne i kontinentalne granice. Polazeći od ovog, međunarodna zajednica je kroz univerzalnu i regionalnu saradnju, inicirala usvajanje niza konvencija, deklaracija, preporuka, odluka, zaključaka koji regulišu oblast organizovanog kriminaliteta, pranja novca, finansiranja terorizma, kontrole sumnjivih novčanih transakcija, utvrđivanje porijekla imvine, privremeno i trajno oduzimanje, upravljanje oduzetom imovinom, međunarodnu saradnju u otkrivanju i oduzimanju nelegalno stečene imovine.⁴²⁹ Većinu tih dokumenta Bosna i Hercegovina je ratifikovala

---

⁴²⁷ U praksi se često koriste termini: blokirana imovina, privremeno i trajno oduzeta imovina, konfiskovana imovina, zamrznuta ili zaplijenjena imovina i sl. Bez detaljnijeg ulaženja u analizu svih ovih izraza i da li je njihova upotreba opravdana i u kom kontekstu, s obzirom da bi to prevazišlo okvire ovog rada, neophodno je istaći da Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske poznaje samo termine *privremeno i trajno oduzete imovine*, dok se, u praksi, koristi i termin *blokirana imovina* koji podrazumjeva imovinu blokiranu na osnovu člana 138. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske.

⁴²⁸ Nakon potvrđivanja optužnice, a najkasnije u roku od godinu dana po pravosnažnom okončanju krivičnog postupka, tužilac podnosi zahtjev za trajno oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela.

⁴²⁹ Više o oduzimanju imovinske koristi i finansijskim istragama i aktuelnim događanjima na nivou Evropske unije: Huremagić, R. (2013), Oduzimanju imovinske koristi i finansijske istrage - aktuelna događanja na nivou Evropske unije: *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 231-236, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.

(ili ima obavezu u cilju pristupa EU i njihovog prihvatanja) čime je preuzela obavezu da u okviru postavljenih međunarodnih standarda uspostavi zakonske mehanizme za otkrivanje, privremeno i trajno oduzimanje imovine te upravljanje oduzetom imovinom.⁴³⁰

**ANALIZA PRIMJENE ZAKONA O ODUZIMANJU IMOVINE STEČENE
IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA REPUBLIKE SRPSKE SA ASPEKTA ODJELJENJA ZA
FINANSISJKE ISTRAGE I PRANJE NOVCA**

Na osnovu Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u Ministarstvu unutrašnjih poslova utvrdilo je organizacionu jedinicu iz člana 6. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske te je formirano Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca (prethodni naziv: Odjeljenje za finansijske istrage i otkrivanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela). Shodno Zakonu o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca postupa po predmetima od septembra 2010. godine. Odjeljenje je sistematizovano u okviru Uprave kriminalističke policije, Jedinice za privredni kriminalitet.⁴³¹

Policijski službenici Odjeljenja za finansijske istrage i pranje novca od početka rada se edukuju i usavršavaju posjećujući razne kurseve, seminare i obuke, kako u zemlji tako i u inostranstvu (Italija, Holandija, Budimpešta, Njemačka i dr.), i u vremenskom periodu od 2011. do 2017. godine su učestvovali na ukupno 35 seminara i obuka u vezi sa finansijskim istragama. Pored toga, i samo Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca organizuje seminare na temu "Finansijske istrage i oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela" na kojima prisustvuju sudije, tužioci, policijski službenici iz različitih policijskih agencija, kao i predstavnici drugih državnih institucija te agencija sa kojima Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca saraduje tokom vođenja finansijskih istraga. Cilj seminara je upoznati učesnike seminara sa pravnim okvirom Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela, uslovima i uzrocima koji su uticali na donošenje navedenog zakona, jačanje znanja i nadogradnja iskustva policije, tužilaca i sudija u području finansijskih istraga i oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela. Cilj seminara je takođe i podizanje svijesti i važnosti primjene navedenog zakona od strane nadležnih organa u Republici Srpskoj, kao i pravljenje pregleda budućih aktivnosti koje se odnose na finansijske istrage, iznošenje dosadašnjih rezultata u radu Odjeljenja za finansijske istrage i pranje novca kao i upoznavanje sa iskustvima u primjeni navedenog Zakona u Republici Srbiji i drugim zemljama.

---

⁴³⁰ Opširnije: Govedarica, M. (2013), *op.cit.* (str. 29-45).

⁴³¹ U odjeljenju je zaposleno trenutno 13 službenika (10 policijskih službenika, 2 državna službenika i načelnik odjeljenja). Uslovi za obavljanje poslova i zadataka u Jedinici za privredni kriminalitet su završena Visoka škola unutrašnjih poslova, Pravni fakultet ili Ekonomski fakultet, ili drugi fakultet društvenog smjera te položen stručni ispit, kao i odgovarajući čin.

Tabela 1: Tabelarni prikaz rezultata finansijskih istraga u periodu 2010-2017. godine⁴³²

FINANSIJSKE ISTRAGE I OTKRIVANJE IMOVINE STEČENE IZVRŠENJEM KD	2017	2016	2015	2014	2013	2012	KRAJ 2010 2011	UKUPNO
Broj finansijskih istraga i drugih izvještaja	90	75	79	81	59	37	19	443
Broj finansijskih i dr. izvještaja (izv. o kd)	10	13	46	37	24	21	14	165
Broj dopuna finansijskih i dr. izvješt. (izv. o kd)	1	4	4	3	12	3	2	33
Broj provjeravanih lica	106	105	148	263	467	138	154	1381
Vrijednost blokirane imovine	110.900,00	9.574.000,00	0	3.086.600,00	7.000.000,00	12.538.885,50	24.667.883,85	56.978.269,35
Vrijednost privremeno oduzete imovine	30.000,00	0	1.114.912,29	2.410.882,00	269.000,00	19.314.970,12	0	23.109.794,39
Vrijednost trajno oduzete imovine	850.000,00	0	0	14.328.296,18	379.783,62	500.000,00	0	16.058.079,72

Od momenta primjene Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj od oktobra 2010. godine, postignuti su znatni rezultati u oduzimanju imovine pribavljene krivičnim djelom, pa je prema statističkim podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske od oktobra 2010. godine do kraja 2017. godine, ukupan broj predmeta u kojima su vršene finansijske provjere na teritoriji Republike Srpske 443 (sa ili bez naredbe o pokretanju finansijske istrage) i to prema ukupno 1381 licu. Ukupna vrijednost blokirane imovine je 56.978.269,35, dok je ukupna vrijednost privremeno oduzete imovine 23.109.794,39 a ukupna vrijednost trajno oduzete imovine je 16.058.079,72 konvertibilnih maraka⁴³³ (Tabela 1).

⁴³² Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske.

⁴³³ Proteklih 8 godina nadležni sudovi su pravobranilaštvima BiH, FBiH i RS dostavili 106 presuda kojima se nalaže oduzimanje nelegalno stečene imovine u vrijednosti 36 miliona KM (24 Presude Pravobranilaštvu BiH, pravobranilaštvu RS 36 presuda i pravobranilaštvu FBiH 46 presuda). Poražavajuće je da su izvršena samo dva naloga po kojima je oduzeta i prodana imovina u ukupnoj vrijednosti od 741.500, 00 KM.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iz svega navedenog, tokom pisanja ovog rada, proizilazi da stručna i opšta javnost u Bosni i Hercegovini, ali i šire, u novije vreme priznaje oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnih djela kao efikasno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta. Naime, s pravom se smatra da tradicionalne metode provođenja zakona kroz krivičnu istragu i donošenje presude neće obeshrabriti kriminalce, ukoliko ekonomsku korist koja je rezultat izvršenja krivičnih djela mogu da zadrže učinilac ili njegov saradnik, po bilo kom osnovu. S tim u vezi, suštinu instituta oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela predstavlja obaveza da oni koji su osuđeni za izvršenje teških krivičnih djela moraju da dokažu da je imovina koju posjeduju stečena legalnim putem. U suprotnom, država stiče pravo i obavezu da im takvu imovinu oduzme. U prvom redu se na taj način organizovane kriminalne grupe lišavaju finansijske osnove za vršenje novih krivičnih djela, sprečava se legalizacija nezakonite dobiti i njeno ulaganje u legalne finansijske tokove, a samim tim štiti se privreda, finansijsko tržište i ekonomski razvoj. S obzirom na ovakav značaj oduzimanja imovine stečene kriminalnim aktivnostima, ne treba čuditi činjenica što se ovoj problematici u poslednjih nekoliko decenija posvećuje tolika pažnja. Najbolji primjer jeste broj usvojenih međunarodnih pravnih akata i drugih preduzetih aktivnosti po ovom pitanju. Kada je riječ o njihovom nacionalnom karakteru, onda posebnu pažnju zaslužuje činjenica normiranja ove problematike posebnim zakonom i na taj način stvaranja normativne osnove za željeni stepen efikasnosti države u oduzimanju nezakonito stečene imovine. Polazeći od toga, naš zakonodavac je 2010. godine donio Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, kojim su po prvi put uređeni uslovi, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje takvom imovinom. Nepodjeljeno je mišljenje da su se u praktičnoj primjeni datog zakona pokazali vrlo dobri rezultati, čime su nedvosmisleno opravdani razlozi i za ustanovljavanje pomenutih specijalizovanih organa.

Ostvareni, gore navedeni, rezultati u primjeni Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske govore o tome da su zakonodavna rješenja u Republici Srpskoj, po pitanju finansijskih istraga i pranja novca odnosno oduzimanja imovine, u najznačajnijoj mjeri usaglašeni sa međunarodnim standardima. Finansijske istrage se sprovode paralelno sa krivičnim istragama, a u skladu sa odredbama Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske.

Primjena instituta oduzimanje imovinske koristi i imovine pribavljene krivičnim djelom je neophodna za adekvatno represivno kao i preventivno suprostavljanje savremenim oblicima kriminaliteta, u čemu je neophodna zajednička akcija državnih institucija na državnom i međunarodnom nivou.

Na kraju rada možemo zaključiti da na prostoru Republike Srpske postoje adekvatne zakonske pretpostavke, institucionalni kapaciteti, sudska, a prije svega tužilačka i policijska praksa i ostali uslovi kako bi se efikasno mogla primjenjivati mjera oduzimanje imovinske koristi i imovine pribavljene krivičnim djelom.

LITERATURA

1. Bejatović, S. (2013), Kriminalnopolitički razlozi i način ozakonjenja instituta oduzimanja imovine stečene krivičnim djelima, *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 51-74, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
2. Bubalović, T. (2008), *Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008.*, Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 15, Broj 2/2008, str. 1129-1157.
3. Govedarica, M. (2013), *Oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela (preventivni-represivni aspekt)*, Banja Luka, Visoka škola unutrašnjih poslova.
4. Huremagić, R. (2013), *Oduzimanju imovinske koristi i finansijske istrage - aktuelna događanja na nivou Evropske unije: Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 231-236, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
5. Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (United Nation Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, Beč, 20.12.1988.

- godine, stupila na snagu 11.11.1990. godine, BiH članica temeljem sukcesije, tekst objavljen Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori broj: 14/1990).
6. Konvencija o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime, Strazbourg, 08.11.1990. godine, stupila na snagu 01.09.1993. godine, stupila na snagu u odnosu na BiH 01.07.2004. godine, objava Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori broj: 04/2006).
  7. Kosić, D. (2017), *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima Republike Srpske (magistarska teza)*, Pale, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
  8. Krivični zakonik Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 64/17.
  9. Milošević, M. (2017), *Novela Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog djela Izbor sudске prakse, Naučni, stručni i informativni časopis*, Beograd: IP Glosarijum, broj 7-8, str.13-19.
  10. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (2009). *Strategija za borbu protiv korupcije u BiH (2009.-2014.)*. Sarajevo: Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <http://msb.gov.ba/docs/strategija1.pdf>, preuzeto 01.09.2017.
  11. Mitrović, LJ. (2013), Normativnopravni okvir oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj, *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 131-139, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
  12. Sijerčić-Čolić, H. (2012), *Aktuelna pitanja krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini (ustavnopravni, legislativni i praktični aspekti)*, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, str. 288-316, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
  13. Simović, Mi. Simović, Ma. (2013), *Oduzimanje imovine pribavljene krivičnim djelom, sa posebnim osvrtom na odluke ustavnog suda Bosne i Hercegovine*, *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 77-96, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
  14. Šuškić, I. (2013), *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u BiH*, *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost*, str. 163-183, Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
  15. *Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske*, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 12/10.
  16. *Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, 29/16.
  17. *Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom Federacije Bosne i Hercegovine*, *Službene novine Federacije BiH*, 71/14.
  18. *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, *Službeni glasnik BiH*, 3/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/2007, 15/2008 i 58/2008.
  19. *Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, *Službeni glasnik Brčko Distrikt BiH*, 10/2003, 48/2004, 6/2005, 12/2007, 14/2007, 21/2007, 2/2008, 17/2009; prečišćen tekst 44/2010; 9/2013; prečišćen tekst 33/2013; 27/14
  20. *Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske*, *Službeni glasnik RS*, 50/2003, 111/2004, 115/2004, 29/2007, 68/2007, 119/2008, 55/2009, 80/2009, 88/2009, 92/2009, 100/2009; prečišćen tekst 53/2012.
  21. *Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine*, *Službene novine Federacije BiH*, 35/2003, 37/2003 56/2003, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 08/13, 59/14.
  22. *Zakon o sudu BiH* je objavljen u *Službenom glasniku BiH*, 29/2000, 24/2002, 3/2003, 42/2003, 37/2003, 9/2004, 4/2004, 35/2004, 61/2004, 32/2007, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o sudu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH*, 49/2009.
  23. *Zakon o tužilaštvu Bosne i Hercegovine* objavljen je u *Službenom glasniku BiH*, 24/2002, 3/2003, 37/2003, 42/2003, 9/2004, 35/2004, 61/2004, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o tužilaštvu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH*, 49/2009.

**STATISTICAL INDICATORS FOR CONFISCATION OF PROPERTY IN PROCEEDS OF
CRIME IN CRIMINAL LEGISLATION THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Mr. Sc. DraganaKosic⁴³⁴

Reason for writing and research problem(s): One of the aims of Provisions on Criminal Legislation in RS, whose fulfillment has become more and more important, is the principle that nobody can keep the property acquired by criminal act. The application of the standards and regulations of seizure of property benefits and property is necessary for an adequate repressive, as well as preventive opposing to contemporary forms of criminal acts. The main cause of origin, development and maintenance of the most difficult forms of criminality is the acquisition of property benefits and the property. A person who has acquired a property by criminal act, the property is seized and the potential perpetrator shall be informed that they are not allowed to keep the property gained by perpetration of a crime. Also, the effectiveness of financial investigations and confiscation of illegally acquired property is also reflected in the fact they enable the re-establishment of a violated legal order. In the Republic of Srpska, the entry into force of the Law on Confiscation of Property gained by the criminal act in 2010, created a legal framework for effective carrying out of financial investigations. Since the moment of application of the Law on Confiscation of Illegally Acquired Property, since October 2010, significant results have been achieved in confiscation of property acquired illegally by criminal act, which will be discussed in this paper. The basic objective of this paper is determination of appropriateness and effectiveness of regulation's application of confiscation of property gained by the criminal act in criminal procedure of the Republic of Srpska, in practice. The basic method that will be used in the theoretical part of the paper is a dogmatic and normative method, while in the second part of the paper the statistical method will be used.

Key words: criminality, criminal act, financial investigations, seize of the property gained by the criminal act.

---

⁴³⁴Senior police inspector of the Ministry of Interior, Administration of the Criminal Police, Unit for Economic Crimes in Banja Luka. E-mail: dragana.kosic@yahoo.com.

NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR

SEKCIJA V

**VRŠNJAČKO NASILJE I MEDIJACIJA – ISKUSTVA SREDNJOŠKOLACA
U REPUBLICI SRPSKOJ**

Jagoda Petrović⁴³⁵
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci

Maja Kremenović Katić⁴³⁶
Omladinski komunikativni centar u Banjoj Luci

Sažetak: U svakoj sferi čovjekovog života je prisutno nasilje. Ukoliko se posmatra kao složenica može se reći da nasilje predstavlja svaku radnju i aktivnost koja se vrši na silu. Nasilje je ljudski fenomen jer podrazumijeva, ne samo prisustvo sile, nego i njenu upotrebu od strane čovjeka. U ovom radu će se analizirati vršnjačko nasilje kao društveno negativna pojava, njegovi oblici i vrste, te iskustva srednjoškolaca u Republici Srpskoj kada je u pitanju direktna i indirektna izloženost nasilju u školi, kao i značaj medijacije u prevenciji nastajanja ozbiljnijih oblika vršnjačkog nasilja. Takođe, ukazaće se na prednosti medijacije, kao i vrste medijacije koje se mogu primjenjivati sa učenicima, kao i medijaciju koju mogu primjenjivati sami učenici, odnosno vršnjačku medijaciju.

Gljučne riječi: nasilje, vršnjačko nasilje, medijacija, vršnjačka medijacija, socijalni rad u školi.

UVOD

Nasilje se uvuklo u svaki segment čovjekovog života i međuljudskog djelovanja. Njime je čovjek okružen kao socijalno, kulturno i društveno biće. Tako se može govoriti o porodičnom i vršnjačkom nasilju, nasilju u kulturi, sportu, nasilju u obrazovanju, političkom nasilju, nasilju na radnom mjestu, u umjetnosti, medijima, religioznom nasilju i dr. „Nasilje postaje simbol, sastavni dio životnog stila, filozofije mladih. Ono figurira i funkcioniše kao sredstvo najraznovrsnijih oblika društvene moći“ (Koković, 2000: 58). Kao opšta društvena pojava nasilje se javlja na različitim nivoima i odnosima između pojedinaca, manjih socijalnih grupa, između slojeva društava i globalno između različitih civilizacija.

Djetetu je za pravilan razvoj i srećno djetinjstvo potrebno da ima bezbjedno okruženje, da ne bude zlostavljano, zanemarivano ili na bilo koji drugi način povrijeđeno. Dakle, djeca imaju pravo na rast u sredini bez nasilja i zlostavljanja, uz ljubav, brigu, sigurnost i razumijevanje od strane svoje okoline, porodice i vršnjaka.

Jedan od načina za prevazilaženje i prevenciju sukoba je medijacija, koja podrazumijeva da treća, neutralna osoba, pomaže osobama u sukobu da dođu do međusobno prihvatljivog rješenja. Najbitnije karakteristike ovog postupka su nenasilno rješavanje sukoba i dugoročna održivost postignutog dogovora. Medijaciju u socijalnom radu treba posmatrati kao sredstvo prevencije nasilja u školama i podrške vrijednostima tolerancije i poštovanja različitosti, s ciljem smanjenja negativnog djelovanja vršnjačkog nasilja na nastavni proces, učenike i školsku sredinu uopšte. Sve češći slučajevi vršnjačkog nasilja, nameću pitanje koliko srednjoškolci u Republici Srpskoj prepoznaju vršnjačko nasilje i koliko su upoznati sa medijacijom.

---

⁴³⁵ jagoda.petrovic@fnp.unibl.org

⁴³⁶ kremenovicmaja@yahoo.com

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA

Pod nasiljem se podrazumijevaju „različiti akti, postupci i ponašanja pojedinaca, grupa, društvenih institucija, organizacija ili društava u odnosima prema ljudima, koji uključuju primjenu fizičke, psihičke ili neke druge sile i kojima se ugrožava fizički, psihički ili socijalni identitet i izazivaju različita fizička ili psihička oštećenja ili druge nepovoljne posljedice“ (Milosavljević, 1998: 23).

Drugi teoretičari nasilje posmatraju kao fenomen koji je suprotavljen slobodi ili kao oznaku ispoljavanja političke moći, odnosno način komuniciranja koji počiva na tome da korisnik sile može izazvati bol, oštećenje ili strah kod onoga kojem se silom prenosi poruka. Nasilje je pojam koji je blizak pojmu agresije, čije su karakteristike uskraćivanje i nanošenje boli s određenim ciljem. Razlika je tome što se o nasilju govori uglavnom kod teške i posebno fizičke agresije, ali ne i ako su u pitanju psovke ili agresivni pogledi (Kovačević, Perić, 2009: 105).

Dok neki nasilje posmatraju samo sa aspekta individualne upotrebe sile na drugu individuu, čime se fizički povređuje i nanosi bol drugima, drugi ovaj pojam tumače strukturalno gdje nema direktne upotrebe sile ili direktnog oštećenja konkretne osobe, ali su zbog nejednakih šansi mnogi pojedinci, odnosno cijele grupe onemogućene u razvoju svojih potencijala. Ovakvo šire shvatanje nasilja govori o kompleksnosti same pojave i njenoj zastupljenosti u svim sferama ljudskog života. Bitne karakteristike nasilja, osim prisile, su sprovođenje moći i kontrola onoga prema kome se vrši nasilje. Ustavom Republike Srpske i drugim zakonima je garantovano pravo djeteta na zaštitu od nasilja. Sve češći primjeri nasilja pokazuje da djeca nisu dovoljno zaštićena od nasilja, te da su njihova prava na dostojanstvo, zdravlje, razvoj i vaspitanje često ugroženi. Djeca kao ljudska bića imaju zagarantovana sva prava različitim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima koja su utemeljena na Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima.

Prava djece su zagarantovana i drugim međunarodnim sporazumima, kao što su Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni sporazum o civilnim i političkim pravima. Prava i zaštita su im takođe zagarantovana i sporazumima o rasnoj diskriminaciji, diskriminaciji žena, prevenciji torture i prava radnika migranta i članova njihovih porodica. Konvencija o pravima djeteta postavlja pravno obavezujuće standarde, a potpisana je od strane 192 države članice UN-a. „Konvencija o pravima djeteta uspostavlja okvir pravnih principa i standarda koji uključuje promociju prevencije nasilja i zaštite sve djece od svih oblika nasilja“ (Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH, 2012: 3).“

Pošto djeca provode mnogo vremena u školi, podrazumijeva se da škola ima veoma važnu ulogu u prepoznavanju i sprečavanju svih vrsta nasilja nad djecom. Nasilje među djecom predstavlja složenu društvenu pojavu na koju utiču brojni poznati i nepoznati faktori. Po pravilu, nasilje nad djecom se posmatra kroz njegove posljedice, a društvena reakcija je obično neadekvatna i usmjerena prema posljedicama, a ne prema uzrocima.

Pošto se najveći dio nasilja nad djecom događa u najužem mikrokruženju (porodici, školi), mnogi njegovi vidovi ostaju dugo nevidljivi i neotkriveni, a često se i prikrivaju dok ne dobiju posebno nepovoljan karakter. Vršnjačko nasilje pogađa sve društvene i geografske sredine, a u školi utiče na negativnu školsku klimu, na pravo učenika na učenje, a svakako da utiče i na cjelokupan razvoj djeteta. Vršnjačko nasilje je uznemirujuće iskustvo za žrtvu, a takvo iskustvo ostavlja posljedice i godinama nakon što je proživljeno.

„Vršnjačko nasilje je fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno na djecu od strane njihovih vršnjaka, koje se čini s ciljem povrijeđivanja i uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnotežan odnos snaga koji je karakterističan na dvije ravni: jači protiv slabijih, ili grupa protiv pojedinca. Svaki od ovih svjesnih postupaka se može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju (Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja, 2008: 4).“

Prema Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima djeteta „nasilje nad djecom podrazumijeva odnose i ponašanje pojedinaca (odraslih i druge djece) ili institucija (porodice, škole i drugih mjesta gdje se dijete nalazi i kreće) prema djetetu, kojima se ugrožava ili na bilo koji način ometa normalan psihički i fizički razvoj djeteta, zadovoljavanje njegovih ili njenih potreba“ (Milosavljević, 1998: 38). Ovaj rad se bavi vršnjačkim nasiljem koje se dešava u srednjim školama Republike Srpske, odnosno direktnom i indirektnom izloženosti srednjoškolaca raznim vrstama vršnjačkog nasilja u školama.

Pažnja je usmjerena na sljedeće oblike vršnjačkog nasilja: fizičko nasilje, psihičko/emocionalno, seksualno, nasilje u savremenim tehnologijama i socijalno nasilje.

Fizičko nasilje se može manifestovati u vidu: udaranja, šutiranja, guranja, davljenja, čupanja, zatvaranja, pokušaja ubistva i ubistva. *Psihičko ili emocionalno nasilje* obuhvata prijetnje ili zastrašivanje kao i zabrane, provjeravanje i praćenje, ograničavanje i sprečavanje razgovora i izlazaka, ignorisanje, ogovaranje, vrijeđanje, ponižavanje, ismijavanje, optuživanje i uvredljive komentare. Ovakvi oblici nasilnog ponašanja uglavnom ne dovode do vidljivih posljedica pa se često umanjuje njihova ozbiljnost. Međutim, posljedice prouzrokovane ovim oblicima nasilja mogu biti veće i od posljedica fizičkog nasilja. *Seksualno nasilje* obuhvata sve oblike seksualnog uznemiravanja i prisile. To podrazumijeva neželjeno seksualno ponašanje, dodire, gestove, riječi i komentare, nagovaranje ili ucjenjivanje da bi osoba pristala na seksualne aktivnosti, prisiljavanje na seksualne aktivnosti, pokušaj silovanja i silovanje. *Nasilje putem savremenih tehnologija* je sve češće i zastupljenije razvojem i napredovanjem moderne tehnologije i njenih vidova. Ovaj oblik nasilja podrazumijeva slanje prijetećih poruka putem telefona, maila i sl., proganjanje putem društvenih mreža, prijetnje iznošenjem ličnih podataka itd. *Socijalno nasilje* podrazumijeva isključivanje osobe iz socijalnog života i manifestuje se u vidu ogovaranja i tračarenja, izbjegavanja, ignorisanja, dobacivanja, prijetnji, omalovažavanja i sl.

METODOLOŠKI OKVIR

Predmet istraživanja, čiji su rezultati prikazani u ovom radu su iskustava srednjoškolaca kao učesnika i posmatrača vršnjačkog nasilja, kao i njihova saznanja i iskustva o medijacija kao načinu mirnog rješavanja sukoba i prevenciji vršnjačkog nasilja. Shodno ovako postavljenom predmetu istraživanja, analizirana je pojava vršnjačkog nasilja (zastupljenost, oblici i vrste) na osnovu iskustava srednjoškolaca, kao i njihova saznanja o medijaciji kao obliku posredovanja u mirnom rješavanju sukoba i prevencije nastanka raznih oblika nasilja, te vrstama medijacije koje se mogu primjeniti u školama uz aktivno učešće socijalnih radnika, stručnih timova u školi i samih učenika.

Naučni cilj istraživanja je naučna deskripcija, koju ne treba shvatiti kao puko opisivanje pojave koja je predmet istraživanja, nego i „dovođenje u uzročno-posledične odnose, analizu faktora, funkcija i obeležja i sve ostalo što je bitno za celovito svestrano i objektivno sagledavanje predmeta istraživanja“ (Lakićević, 2013: 58). Budući da su u fokusu istraživanja iskustava srednjoškolaca o direktnoj ili indirektnoj izloženosti vršnjačkom nasilju, kao i o njihova saznanja o medijaciji u školi, cilj je i sticanje relevantnih naučnih saznanja koja će omogućiti primjenu medijacije u praksi srednjih škola Republike Srbije.

Društveni cilj istraživanja je da se ukaže na moguće načine unapređenja rada u srednjim školama i značaj uvođenja medijacije, sa posebnim osvrtom na ulogu socijalnih radnika.

Shodno predmetu istraživanja postavljeni su sljedeći zadaci: identifikacija i analiza učestalosti direktne i indirektno izloženosti srednjoškolaca vršnjačkom nasilju s obzirom na vrste nasilja; identifikacija i analiza iskustava srednjoškolaca o medijaciji;

Hipotetički okvir istraživanja sastoji se od generalne hipoteze, prema kojoj srednjoškolci u Republici Srpskoj imaju direktna ili indirektna iskustva vršnjačkog nasilja, ali nemaju iskustva i znanja o medijaciji kao obliku mirnog rješavanja sukoba i prevencije nasilja, iz koje su izvedene dvije posebne hipoteze sa pripadajućim pojedinačnim hipotezama i indikatorima. Posebne hipoteze glase:

- Većina srednjoškolaca u Republici Srpskoj ima iskustva direktne i indirektno izloženosti vršnjačkom nasilju;
- Srednjoškolci nemaju dovoljno saznanja i iskustava o medijaciji.

Metode i instrumenti istraživanja primijenjeni su u skladu sa postavljenim predmetom, ciljevima i zadacima istraživanja. Pored opštih i osnovnih metoda (metode indukcije, dedukcije, naučne analize i sinteze), korištene su metoda analiza sadržaja i anketno ispitivanje. *Analiza sadržaja* je korištena prilikom analize dostupne literature i dokumentacije o vršnjačkom nasilju i medijaciji, a *metoda ispitivanja* korištena je za ispitivanje srednjoškolaca o iskustvu vršnjačkog nasilja i medijacije. Instrument je bio *anketni upitnik* u kome su, pored opštih podataka o ispitanicima, prikupljeni podaci o njihovom iskustvu o pet vrsta vršnjačkog nasilja (psihičkog, fizičko, seksualno, nasilje u savremenim tehnologijama i socijalno), te podaci o iskustvu medijacije.

Uzorak istraživanja je činilo **500 srednjoškolaca iz 25 srednjih škola** u Republici Srpskoj.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. Iskustva srednjoškolaca u Republici Srpskoj o direktnoj i indirektnoj izloženosti vršnjačkom nasilju

Prva posebna hipoteza odnosi se na direktno i indirektno učešće srednjoškolaca u pet vrsta vršnjačkog nasilja (psihičko, fizičko, seksualno, putem savremenih tehnologija i socijalno). Rezultati dobijeni za dokazivanje ove hipoteze prikazani su po pojedinim vrstama nasilja kojima su učenici bili izloženi direktni ili indirektno.

Iskustva psihičkog nasilja ispitivana su tako što su učenici mogli da navedu da li su direktno ili indirektno bili izloženi sljedećim vidovima ovog nasilja: krađa, prijeteći pogledi, praćenje, oštećivanje imovine.

Pokazalo se da 21% srednjoškolaca ima iskustva direktne izloženosti krađi (12% kao žrtva i 9% kao počinilac), a 79% srednjoškolaca ima iskustva indirektno izloženosti krađi (32% kao posmatrač, a 47% je čulo da se nekome dogodila ova vrsta nasilja) čime je potvrđeno da značajan broj srednjoškolaca ima direktno iskustvo psihičkog nasilja (21%), a većina (čak 79%) ima indirektno iskustvo psihičkog nasilja ispoljenog kroz krađu.

Rezultati istraživanja pokazuju da je 91% srednjoškolaca direktno izloženo prijetećim pogledima (27% kao počinioci i 64% kao žrtve) kao obliku psihičkog nasilja. Treba imati u vidu da je ovaj vid psihičkog nasilja teško uočljiv od strane posmatrača, te ovaj pokazatelj treba uzeti s rezervom, tj. ne smatrati ga presudnim za odbacivanje prve posebne hipoteze.

Podaci pokazuju da 25% srednjoškolaca ima iskustva direktne izloženosti praćenju (23% kao žrtva i 2% kao počinilac), a 75% srednjoškolaca ima iskustva indirektno izloženosti praćenju kao obliku psihičkog nasilja (5% kao posmatrač, a 70% je čulo da se nekome dogodila ova vrsta nasilja).

Najveći broj anketiranih srednjoškolaca je bilo žrtva oštećivanja imovine od strane drugih učenika (39%), njih 38% je bilo u situaciji da posmatra ovaj vid psihičkog nasilja, dok je znatno manje onih koji su priznali da su bili u ulozi počinioca (5%) i posmatrača (20%). Iz ovoga se može zaključiti da značajan broj (41%) srednjoškolaca ima direktno iskustvo, a većina (58%) ima indirektno iskustvo psihičkog nasilja.

Iskustva fizičkog nasilja posmatrana su kroz sljedeće vidove: udarci, guranje i rušenje.

Od ukupnog broja ispitanika, 52% je navelo da su posmatrali udaranje nekog od svojih vršnjaka, tako da se može zaključiti da je visoko zastupljena indirektna izloženost ovoj vrsti nasilja. Indikativan je podatak da se čak 48% srednjoškolaca našlo u poziciji direktnih aktera udaranja (25% u ulozi žrtve i 23% u ulozi počinioca).

Većina srednjoškolaca (56%) bila je žrtva guranja, a 7% je bilo počinilac ove vrste nasilja. O tome je čulo 3% anketiranih srednjoškolaca, a 34% su bili posmatrači ove vrste nasilja. Ovi podaci, posmatrani komplementarno, nesporno ukazuju na visoku zastupljenost fizičkog nasilja, pri čemu je većina učenika u poziciji neposrednih aktera.

Znatan broj srednjoškolaca (48%) je bilo žrtva rušenja u svojoj školi, 17% je bilo u ulozi počinioca ove vrste nasilja, a 35% je bilo u ulozi posmatrača. Ovi podaci potvrđuje pretpostavku da je fizičko nasilje najzastupljeniji vid vršnjačkog nasilja, uz opasku da je veoma visok procenat onih koji su direktni akteri ove vrste fizičkog nasilja.

Iskustva seksualnog nasilja posmatrana su kroz sljedeće vidove: seksualni komentari i prijedlozi, neželjeni fizički dodiri, prisiljavanje na gledanje seksualnih sadržaja. Pored toga, anketirani srednjoškolci su imali mogućnost, kao i kod drugih vrsta nasilja, da izdvoje još neku vrstu seksualnog nasilja, ukoliko je smatraju značajnom. Istraživanje je potvrdilo pretpostavku da je mali broj srednjoškolaca (ispod 10%) bio izložen seksualnom nasilju u školi, ali da većina ima posredno iskustvo seksualnog nasilja.

Najveći broj srednjoškolaca je bio indirektno izložen seksualnim komentarima i prijedlozima: 88% njih je čulo da se to nekome od njegovih/njenih vršnjaka desilo, 7% ih je bilo u ulozi posmatrača. Direktno izloženih seksualnim komentarima i prijedlozima je znatno manji postotak (3% kao žrtve i 2% kao počinioci).

Najveći broj (95%) anketiranih srednjoškolaca je indirektno bio izložen seksualnom nasilju u vidu neželjenih fizičkih dodira. Manji broj srednjoškolaca je bio direktno izložen ovom vidu nasilja (5% kao počinioci, 3% kao žrtve).

Kada je u pitanju prisiljavanje na gledanje seksualnih sadržaja, najveći broj srednjoškolaca je čuo da se to desilo nekom od njegovih vršnjaka (94%), što znači da su srednjoškolci ovom vidu nasilja izloženi najčešće indirektno. Ipak, 5% učenika se izjasnilo da je bilo izloženo direktno ovom vidu nasilja, što nije zanemariv podatak. Zanimljivo je i to da je 1% učenika izjavilo da su bili u ulozi počinioca ove vrste nasilja.

Ikustva nasilja u savremenim tehnologijama podrazumijeva situaciju kada su srednjoškolci izloženi napadu putem interneta ili mobilnog telefona. Napadi se većinom sastoje od slanja uznemirujućih poruka mobitelom, e-mailom, krađom lozinki, objavljivanja privatnih podataka i fotografija, širenja neistine, lažnog predstavljanja i sl. Ovi pojava oblici bili su indikatori za ispitivanje zastupljenosti nasilja putem savremenih tehnologija.

Kada se radi o slanju prijetećih poruka, najveći broj ispitanika (58%) je čuo da se nekom od njegovih vršnjaka to desilo, a 6% je bilo u ulozi posmatrača. Značajan broj ispitanika (29%) je bilo žrtva ove vrste nasilja, a 7% ih je bilo u ulozi počinioca. Može se zaključiti da je značajan dio srednjoškolaca direktno izloženo, a da većina njih ima iskustva indirektno izloženosti ovoj vrsti vršnjačkog nasilja.

Znatan broj srednjoškolaca, njih 37%, je bilo u ulozi žrtve proganjanja putem društvenih mreža, slanjem SMS poruka, a 12% ispitanika je priznalo da je počinilo ovaj vid nasilja. Kada je u pitanju indirektno iskustvo, 42% srednjoškolaca je čulo da se nekom od vršnjaka to desilo, a 9% ih je bilo u ulozi posmatrača.

Poražavajuća je činjenica da je veliki broj srednjoškolaca, njih 43%, bilo žrtva prijetnje iznošenja ličnih podataka na internet ili društvene mreže, 5% ih se izjasnilo da su oni počinioci ove vrste nasilja. Kada se govori o indirektnoj izloženosti ovoj vrsti nasilja, 51% srednjoškolaca je čulo da se nekom njihovom vršnjaku ovo desilo, dok je 1% bilo u ulozi posmatrača.

Ikustva socijalnog nasilja ispoljavaju se u vidu ogovaranja i tračarenja, izbjegavanja, ignorisanja, dobacivanja, prijetnje ili omalovažavanja.

Skoro polovina ispitanika (48%) je navela da je bila žrtva ogovaranja i tračarenja, kao najznačajnijeg vida socijalnog nasilja, a 16% je priznalo da je počinilo ovaj vid nasilja. Pošto je ukupan procenat direktnog učešća 64%, može se reći da ovaj rezultat ne korespondira sa polaznom tvrdnjom da većina srednjoškolaca nema iskustava socijalnog nasilja. Analogno tome, podatak da je 26% čulo za ovaj vid socijalnog nasilja, a 10% ih je bilo u ulozi posmatrača ne ide u prilog pretpostavci da je većina srednjoškolaca indirektni učesnik ove vrste socijalnog nasilja.

Znatan broj srednjoškolaca, njih 34%, je navelo da je bilo žrtva izbjegavanja od strane svojih vršnjaka, 27% je počinilo ovaj vid nasilja, 8% je posmatralo kako njegove vršnjake izbjegavaju, a 31% je čulo da se ovo nekom dešavalo. I ovi podaci ukazuju na veću zastupljenost direktnog, nego indirektnog iskustva srednjoškolaca u ovom vidu nasilja.

Znatan broj srednjoškolaca, njih 38% je navelo da je bilo žrtva ignorisanja od strane vršnjaka, 1% je počinilo ovaj vid nasilja, 30% je posmatralo kako su njihove vršnjake ignorisali, a 21% je čulo da se ovo nekom učeniku u školi dešavalo. Na osnovu dobijenih podataka može se zaključiti da je broj direktnih učesnika socijalnog nasilja izuzetno velik (49%), što ukazuje na to da se socijalno nasilje neposredno dešava velikom broju učenika, iako je pretpostavka bila da učenici u većem broju svjedoče ili imaju posredna saznanja o manjem broju kolega kojima se socijalno nasilje dešava.

Veliki broj srednjoškolaca, njih 39% je navelo da je bilo žrtva dobacivanja od strane svojih vršnjaka, 8% je počinilo ovaj vid nasilja, 24% je bilo u ulozi posmatrača, a 29% je čulo da se ovo nekom dešavalo.

Veliki broj srednjoškolaca, njih 44%, je navelo da je direktno bilo izloženo prijetnjama od strane svojih vršnjaka (26% bilo kao žrtva, a 18% kao počinilac), 27% je bilo u ulozi posmatrača, a 29% je čulo da se ovo nekom dešavalo čime su indirektno bili izloženi ovom vidu socijalnog nasilja. Mora se zapaziti veliki procenat (44%) direktnih učesnika ovog vida socijalnog nasilja.

Veliki broj srednjoškolaca, njih 44%, je navelo da je bilo žrtva omalovažavanja od strane svojih vršnjaka, 5% je počinilo ovaj vid nasilja, 35% je bilo u ulozi posmatrača, a 16% je čulo da se ovo nekom dešavalo. Prema tome, veliki procenat učenika (49%) ima direktno iskustvo ovog vida socijalnog nasilja.

U zaključnom dijelu treba konstatovati da su prve četiri pojedinačne hipoteze, koje su postavljene u prvoj posebnoj hipotezi potvrđene, a da je peta pojedinačna hipoteza djelimično potvrđene, što znači da prva posebna hipoteza skoro u potpunosti dokazana.

Pritom, posebno je interesantno da nije potvrđena hipoteza o socijalnom nasilju. Iako se pošlo od pretpostavke da je socijalno nasilje neznatno zastupljeno i da većina učenika ima indirektna iskustva o rijetkim slučajevima socijalnog nasilja u školi, ispostavilo se obrnuto, odnosno da većina srednjoškolaca doživljava ogovaranja i tračarenja, da su izbjegavani ili da izbjegavaju neke školske drugove, da su ignorisani ili da ignorišu kolege, da međusobno dobacuju, prijete ili se omalovažavaju. Takođe, iako je potvrđena hipoteza o maloj zastupljenosti seksualnog nasilja, nije zanemariv podatak da oko 5% srednjoškolaca ima direktno iskustvo seksualnog nasilja.

2. Saznanja i iskustva srednjoškolaca u Republici Srpskoj o medijaciji

U cilju dokazivanja druge posebne hipoteze (da srednjoškolci nemaju dovoljno saznanja i iskustava o medijaciji) provjerene su tri pojedinačne hipoteze, a rezultati su prikazani u nastavku.

Na pitanje da li su upoznati sa pojmom medijacije, 86% srednjoškolaca je odgovorilo potvrdno, što je u suprotnosti sa polaznom pretpostavkom da nemaju saznanje o pojmu medijacije. Međutim, odgovori na ostala pitanja ukazali su na nedovoljno poznavanje pojma medijacije.

Upitani da objasne šta je medijacija, srednjoškolci su, ipak, pokazali nerazumijevanje, budući da 34% prepoznaje da je riječ o mirnom rješavanju sukoba, njih 28% smatra da je to vrsta meditacije, 27% misli da je to grana alternativne medicine, a 11% da je to komunikacija putem medija. Na pitanje ko su glavni učesnici medijacije samo 4% ispitanika je odgovorilo da su to strane u sukobu i onaj koji miri (medijator). Tek neznatan broj ispitanika (4%) potvrdio je da ima neka saznanja o vršnjačkoj medijaciji. Odgovarajući na pitanje ko sve može biti medijator, srednjoškolci su najveće „povjerenje“ ukazali pedagogima (28%) i psiholozima (26%). Mali broj (14%) smatra da socijalni radnik može imati ulogu medijatora. Ovo se može objasniti i time što je u malom broju škola u Republici Srpskoj zaposlen socijalni radnik. Neki učenici (10%) smatraju da je direktor najpodesniji za ulogu medijatora. Pozitivna činjenica je što 5% srednjoškolaca smatra da učenici mogu biti medijatori. Ovo korespondira sa procentom učenika koji su izjavili da poznaju vršnjačku medijaciju.

Dakle, iako je većina učenika čula za medijaciju, većina ne zna šta je medijacija, ko su glavni učesnici medijacije, šta je vršnjačka medijacija, a nemaju ni jasnu predstavu o tome kome bi trebalo povjeriti ulogu medijatora u školi. Stoga se može zaključiti da je dokazana pojedinačna hipoteza iz druge posebne hipoteze, tj. da većini učenika nije poznat pojam medijacije, niti obilježja medijacije kao mirnog rješavanja sukoba.

Rezultati su pokazali da većina anketiranih učenika (94%) nije prisustvovala predavanjima, seminarima i radionicama o medijaciji, niti su se upoznali sa osnovnim principima medijacije kao sporazumnog načina rješavanja sporova, a 97% anketiranih nije čulo za projekte vršnjačke medijacije koji su realizovani u susjednim zemljama (Srbija, Hrvatska). Prema tome, potvrđena je druga pojedinačna hipoteza - da većina učenika nema iskustva edukacije iz oblasti medijacije.

Takođe, potvrđena je i treća pojedinačna hipoteza hipoteze, budući da su srednjoškolci izjavili da nemaju lično iskustvo učešća u medijaciji.

Iako 38% srednjoškolaca smatra da bi primjena medijacije u školama doprinijela prevenciji vršnjačkog nasilja, značajan je podatak da 29% učenika srednjih škola ne vidi da bi medijacija mogla doprinijeti prevenciji nasilja, dok 33% njih ne zna odgovor na ovo pitanje, što ukazuje na to da je potrebno organizovati edukacije u školama o mirnim načinima rješavanja sukoba, a među njima i o medijaciji. Ovakvim pristupom bi se djelovalo u pravcu prevencije nasilnih ponašanja.

Na osnovu prezentovanih rezultata istraživanja, može se pouzdano zaključiti da je potvrđena druga posebna hipoteza, prema kojoj srednjoškolci nemaju dovoljno saznanja i iskustava o medijaciji.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu ukupnih rezultata zaključak je da srednjoškolci u Republici Srpskoj imaju direktna ili indirektna iskustva vršnjačkog nasilja, ali nemaju iskustva i znanja o medijaciji kao obliku mirnog rješavanja sukoba i prevencije nasilja. Očito je da se u školi dešavaju različite vrste sukoba, koji često eskaliraju u nasilje. Sukobi se dešavaju između svih aktera, a najčešće između učenika. Stoga su i najčešće vrste nasilja na relaciji učenik - učenik. Medijacija može biti dobar način prevladavanja

sukoba i nasilja u školi o čemu govori sljedeći navod: „Medijacija u vršnjačkom nasilju može se provoditi u kontekstu razvijanja restorativne pravde, u okviru maloljetničkog pravosuđa, kroz medijaciju u lokalnoj zajednici, te kroz medijaciju u obrazovnom sistemu“ (Petrović, Šućur Janjetović, 2013: 1).

Pojam medijacije se može definisati na sljedeći način: „medijacija (lat. „mediare“ - stajati u sredini) je način rješavanja konflikata i prevazilaženja nesporazuma u kome se treća, neutralna strana, pojavljuje u ulozi posrednika između sukobljenih strana“ (Trikić i dr, 2003: 117). Ono što je karakteristično za medijacijski postupak je da treća, neutralna osoba posreduje u rješavanju sukoba, uz dobrovoljni pristanak strana u sukobu. Zahvaljujući medijaciji, sukobljene strane dobijaju mogućnost da iznesu i spoznaju međusobne interese, a onda i potrebe. „Pitanja koja medijator postavlja potiču strane na preispitivanje vlastitih pozicija i pomažu im da se odmaknu od početne pozicije. Tako strane počinju razmišljati o više opcija koje mogu zadovoljiti njihove potrebe i interese. Na taj bi način obje strane dobile priliku da u miru razmijene informacije i razmisle o opcijama (Peurača, Teršelič, 2004: 35)“.

Proces medijacije vode medijatori/ice. Oni pomažu sukobljenim stranama da identifikuju njihove probleme i uzroke zabrinutosti. Njihov zadatak je da podstaknu sukobljene strane na saradničko traganje za obostrano zadovoljavajućim rješenjima. Medijatorice i medijatori u procesu medijacije: „pomažu da se prepozna pravi problem; znaju da jedino sukobljene strane znaju što je za njih najbolje; postavljaju pitanja; brinu se da svako ima dovoljno vremena da kaže sve što želi; ne dopuštaju vrijeđanje, ruganje niti okrivljavanje; ne staju ni na čiju stranu; čuvaju kao tajnu sve što se kaže u procesu medijacije (Trikić, Koruga, 2003: 28)“.

Kada se govori o medijaciji u školi, kao medijator se može pojaviti socijalni radnik koji kao treća osoba u sukobu ne zauzima strane i ne nudi svoja rješenja, već stvara uslove da sukobljene strane pronađu rješenje. „Medijator sluša i usmjerava stranke na razgovor o ključnim pitanjima, uočava zajednička stanovišta i interese stranaka i pomaže da se stranke na osnovu toga dogovore“ (Isić, 2010: 12). Primjenjujući medijaciju u radu sa učenicima, socijalni radnik može: unaprijediti sopstvenu komunikaciju u sukobu i razviti vještine koje su značajne za rješavanja sukoba; povećati svoje samopouzdanje i sigurnost u radu s učenicima u sukobu, a to postiže kroz slušanje, postavljanjem pitanja, ohrabrivanje, prepoznavanje emocija i potreba drugih osoba; sticanjem saznanja o medijaciji i njenom postupku stiče alat koji može biti primjenjiv u velikom broju situacija; promovisati nenasilje, toleranciju, demokratiju i nenasilje u radu sa učenicima; podsticati nenasilnu komunikaciju i unaprijediti komunikacijske vještine kod djece i mladih (Trikić, Koruga, 2003).

Vršnjačka medijacija je medijacija koju obavljaju sami učenici, odnosno u kojoj se učenici nalaze u ulozi medijatora. Na taj način učenici postaju aktivni u rješavanju problema u svojoj školi, uče se odgovornosti, nenasilnoj komunikaciji, razvijaju odnose saradnje i veće tolerancije među učenicima. „Vršnjakinje/vršnjaci mogu biti bolji medijatori/ice iz sljedećih razloga: zbog toga što lakše prepoznaju probleme, potrebe, osjećaje i želje svojih vršnjaka i vršnjakinja jer su i sami ponekad u njihovoj poziciji; ne postoji pritisak autoriteta odraslih da se nešto mora riješiti na silu te se ne pojavljuje prijetnja kazne u slučaju nerješavanja sukoba – sukob se rješava dobrovoljno; proces je prilagođen dobi vršnjaka i vršnjakinja - način izražavanja i terminologija“ (Karlović, Šimić, Pijaca-Plavšić, 2014: 17). Vršnjačka medijacija može doprinijeti jačanju povjerenja, učenju mirne komunikacije i održavanju dobrih odnosa među akterima škole. Bitno je obezbjediti podršku medijatorima koji rade u školama sa učenicima, a tu je bitno mentorstvo osoblja škole, prije svega stručne službe škole, gdje značajnu ulogu imaju i socijalni radnici.

Danas se vršnjačka medijacija u razvijenim zemljama pojavljuje kao alternativa tradicionalnom sistemu disciplinskog rješavanja sukoba, a ovaj oblik medijacije je počeo da se primjenjuje u obrazovnim sistemima pojedinih zemalja od 1980. godine. Vršnjačka medijacija predstavlja medijaciju u kojoj sami učenici, koji su prethodno prošli obuku, uzimaju ulogu medijatora. U razvoju ove vrste medijacije značajnu ulogu treba da imaju socijalni radnici zaposleni u školama. To je u duhu shvatanja socijalnog rada kao duboko humane djelatnosti koju Alis Čejn određuje kao „sve dobrovoljne pokušaje širenja blagostanja koji čine odgovor na potrebe, bavi se socijalnim odnosima i raspolaže naučnim saznanjima i metodama“ (Milenković, 2010: 7). Shodno tome, socijalni radnici treba da promovišu i razvijaju medijaciju kao sredstvo prevencije vršnjačkog nasilja i promovisanja vrijednosti demokratskog društva.

Literatura:

1. Isić, U. (2010). *Vršnjačka medijacija - Vodič za pedagoge i psihologe*. Sarajevo: OSCE.
2. Karlović, A., Šimić, A., Pijaca - Plavšić, E. (2014). *Od srca do srca: Komunikacijski modeli kao alat u medijaciji*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
3. Kovačević, B., Perić, R. (2009). *Socijalna patologija*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka.
4. Koković, D. (2000). *Kultura i umjetnost*. Novi Sad: Akademija umjetnosti.
5. Lakićević, M. Knežić, B. (2011). *Istraživanje u socijalnoj politici i socijalnom radu*. Beograd: Čigoja štampa.
6. Milenković, D. (2010). *Vodič kroz zakon o zabrani diskriminacije: Priručnik za socijalne radnike*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.
7. Milosavljević, M. (1998). *Nasilje nad djecom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
8. Petrović, J., Šućur - Janjetović, V. (2013). Medijacija u socijalnom radu u funkciji prevazilaženja vršnjačkog nasilja. U Šikman, M. ur. *Zbornik radova sa Međunarodne naučno-stručne konferencije Vršnjačko nasilje*. Banja Luka: Visoko škola unutrašnjih poslova, 361-374.
9. Peurača, B., Teršelić, V. (2004). *Medijacija - Posredovanje u sukobima za uporne*. Beograd: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
10. Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. (2008). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete i kulture RS, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo unutrašnjih poslova RS.
11. Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH 2012-2015. (2012). Sarajevo: Vijeće ministara BiH.
12. Trikić, Z., Koruga, D. (2003). *Vršnjačka medijacija - od svađe slađe*. Beograd: Ured njemačke agencije za tehničku saradnju.

SERIOUS VIOLENCE AND MEDIA - EXPERIENCES OF CENTRAL SCHOOL IN THE REPUBLIC OF SRPSKO

Summary

In every sphere of life is present violence. If viewed as a compound we can say that violence is any action and activity that is carried out by force. Violence is a human phenomenon because it involves not only the presence of force, but also its use by man. In this work will be analyzed bullying as socially negative phenomenon, its forms and types, as well as experience of high school students in the Republic of Srpska when it comes to direct and indirect exposure to violence at school, as well as the importance of mediation in preventing the arrival of more serious forms of bullying. Also, will point to the advantages of mediation, as well as the kind of mediation that can be used with students, as well as the mediation may be applied by the students themselves, and peer mediation.

Keywords: *violence, peer violence, mediation, peer mediation, social work at school.*

О ПЕЈОРАТИВНОЈ ЛЕКСИЦИ У ИМЕНОВАЊУ ОСОБЕ У ДНЕВНИМ ЛИСТОВИМА
ГЛАС СРПСКЕ и НЕЗАВИСНЕ НОВИНЕ

Проф. др Биљана Бабић⁴³⁷
Универзитет у Бањој Луци

Сажетак: У раду се пажња посвећује пејоративима, тј. лексемама погрдног и презривог значења, којима се именује човјек у дневним листовима: Глас Српске и Независне новине. Циљ овог истраживања је сагледати како се на плану лексике српског језика испољава вербална агресија у смислу омаловажавања, вријеђања у језику наведених медија. Такође смо уочили језичка средства којима се постиже пејорација у номинацији из наведене грађе и установили најважније лексичко-семантичке групе којој регистрована пејоративна лексика припада. Евидентно је да она, у погледу манифестовања, најчешће представља одраз индивидуалног става говорника или различитих колективних (националних) културних стереотипа.

Кључне ријечи: пејоративи, именовање, особа, дневни листови

Опште напомене

У лингвистици се под пејоративима подразумевају лексеме погрдног и презривог значења, које се често доводе у везу са говором мржње и вербализацијом деструктивног карактера. Будући такви најоучљивији су у медијима, гдје одражавају врсту интеракције међу људима одређене заједнице претежно као лексика са негативном оцјеном. Анализом њиховог садржаја, управо у медијима, може много тога да се сазна и о друштвеној заједници и стереотипима који су у њој заступљени. Обично се у педагошкој, социолошкој и психолошкој литератури разликују вербално, социјално и психолошко насиље при чему се под њима подразумева сљедеће: "вербално насиље – добацивање, изругивање, омаловажавање, претње, социјално насиље – избегавање, игнорисање, искључивање из активности и психолошко насиље – оштећење имовине, крађа, бацање ствари, праћење и сл. (Микановић и Маран 2016: 67-68). Потпуно је неоспорно да феномен насиља обухвата и језик, а језичка средства којима се то остварује су разноврсна (псовке, пријетње, вулгаризми и слично). Овом приликом пак позабавили смо се пејоративном лексиком, а циљ нашег истраживања био је усмјерен на идентификацију пејоративне лексике у дневним листовима *Глас Српске* и *Независне новине*, без претензија да дамо дефинитиван списак лексике те врсте, затим на њену класификацију према препознатој лексичко-семантичкој групи којој пејоративи припадају и уочавање продуктивности поједених лексичко-семантичких група пејоратива. Увидом у литературу, јасно је да су се бројни проучаваоци у српском језику дотицали пејоратива и образлагали их са различитих аспеката. Тако, на примјер, М. Дешић (1982: 72), поред осталог, издваја пејоративне (погрдне) ријечи за људска бића постале од назива домаћих и других животиња. Стана Ристић је проучавала лексику погрдног, пејоративног, подругљивог и презривог значења, која, како наводи она, представља стилски маркирани слој лексике (2004: 45–46), а карактеристичнија је за усмени него за писани језик (2004: 19). Д. Вељковић Станковић (2011: 32) испитивала је пејоративност у настави српског језика и књижевности, а В. Јовановић (2010) пејоративне реализације аугментатива и деминутива. Посвећена је и пажња творби погрдних назива за човјека у појединим српским говорима (нпр. Станић–Јанковић 2013; Жугић 2009). Од страних проучавалаца пејоратива издвојили су се радови К. Хома (2010) и А. Крума (2008, 2013) својим квалитетом и обухватношћу.

---

⁴³⁷ biljana.babic@flf.unibl.org

О пејоративној лексици у дневним листовима *Глас Српске* и *Независне новине*

Још је средином деветнаестог вијека у часопису *Скоротеца* (1844) запажена специфичност употребе пејоративне лексике и изречена њена квалификација: "Оваква имена један другим дају људи кад се грде и руже" (према Ристић 2000: 295), што је актуелно и данас у савременој штампи у смислу манифестовања омаловажавања и вријеђања. Подсјетимо се и да готово свим мегданима у епским пјесмама претходи вербални обрачун па тек затим борба различитим врстама оружја. Пошто се у раду бавимо пејоративном номинацијом човјека, то ће и наша анализа обухватати искључиво именичке лексеме. При том су као контролни извори узети Речник САНУ и Речник МС.

Овом приликом из наведених дневних листова ексцерпирани су примјери употребе пејоративне лексике особа у директном именовану као лексике са негативном оцјеном, а изостављени су случајеви номинације пејоративима типа самокритичности тј. негативне оцјене самог себе као у примјеру: Послије сам се лоше осјећала јер сам говорила глупости и понашала се као идиот пред људима до којих ми је стало (ГС, 25. 8. 2017), јер се овдје не ради о употреби погрдних или презривих назива у смислу деградације друге особе.

Како смо у уводном дијелу и нагласили, након идентификације пејоратива у номинацији, обрадили смо добијену грађу коју смо претходно класификовали. Установили смо лексичко-семантичке групе руководећи се литературом. Наиме, према Хому (2010: 165) пејорација је најчешће усмјерена према сљедећим обиљежјима: етничкој припадности, полу, вјерској припадности, сексуалној оријентацији и социјално-економском статусу. Ипак, поредак у нашем раду унеколико је другачији у односу на претходно наведеног аутора те су се у нашој грађи издвојиле сљедеће лексичко-семантичке групе: 1) пејоративна лексика за особе према етничкој, националној, расној или политичкој припадности, 2) пејоративна лексика за особе према старосном добу, 3) пејоративна лексика за особе са неким поремећајем у менталном или психо-физичком развоју, 4) пејоративна лексика за особе према друштвеном слоју којем припадају, односно образовању, занимању и сл., 5) пејоративна лексика за особе према некој духовној односно моралној особини, понашању, 6) пејоративна лексика за особе према вјерској припадности и 7) према физичком изгледу. У наставку рада смо уочене лексичко-емантичке групе посебно интерпретирали те илустровали примјерима из дневних листова *Глас Српске* и *Независне новине* (електронско издање за период 2013-2018), у наставку рада ГС и НН. Примјере пејоратива истакли смо тако што смо их подвукли са цијелим контекстом у којем се јављају како би се видјело да нису употријебљени дескриптивно већ експресивно, а наводили смо их унутар групе редослиједом по азбучном поретку.

- 1) Пејоративна лексика за особе према етничкој, националној, расној или политичкој припадности

Пронашли смо већи број примјера, а издвајамо сљедеће:

- Жена је викала да сам дроља јер сам се удала за црнца ... испричала је Ким о инциденту у авиону. Она је додала да је мало фалило да истуче жену која је очигледно расиста (ГС, 30. 6. 2014),
- расистичка малограђанка (ГС, 6. 10. 2013),
- "У Фијату" вријеђају раднике ријечима "Стоко српска"?! (ГС, 25. 6. 2013),
- Хрвоје Марушић је путем свог Фејсбук профила написао коментаре "Стоко југокомунистичка" (ГС, 1. 8. 2017),
- Штрбац је навео да ни он није заобиђен у хрватској штампи, гдје се поставља питање како савјетник на филму може бити "један од највећих мрзитеља Хрвата, највећи фалсификатор, лажов" (ГС, 17. 3. 2016),
- да је четникуша (ГС, 12. 1. 2017),

- ЦНЦД ... казнио румунског предсједника због дискриминације пошто је за једну новинарку рекао да је "смрдљива Циганка" (НН, 18. 10. 2013).

Став говорника према другом етницитету, нацији, раси или политичкој припадности заправо је заснован на стереотипима о тој етничкој, националној, расној групи односно политичкој припадности. Наглашено је омаловажавање или презир према њима назначеном пејоративном номинацијом.

2) Пејоративну лексика за особе према старосном добу илуструјемо сљедећим примјерима:

- Бабетина од директорице (ГС, 21. 12. 2013),
- Кубански револуционарни лидер је преминуо у 91. години, што су слављем дочекали емигранти из Кубе који живе у Мајамију. Они су изашли на улице и скандирали "Куба либре", као и "Матори је умро" (ГС, 26. 12. 2016),
- Замјеник генералног секретара Предсједништва БиХ Џенан Селимбеговић извријеђао је новинарке Санелу Прашовић-Гаџо и Аријану Сарачевић- Хелаћ написавши да су „половњаче“ (ГС, 5. 12. 2017),
- Венди се осврнула и на понашање Милића Вукашиновића за кога је рекла да је перфидна старкеља (ГС, 28. 4. 2013),
- рекла сам му да је 'прљави старкеља' (НН, 1. 11. 2017),
- Опаметио се матори старкеља (НН, 10. 3. 2018).

Дакле, пејоративна лексика из ове групе показује како говорници доживљавају и оцјењују старе особе. Очигледан је негативан став према старијим особама док се према млађим јављају друге лексичке форме које нису предмет нашег истраживања, на примјер: игнорисање ставова већине чланства од стране лидера СДС-а Вукоте Говедарице, којег су оптужили да је незreo за вођење странке (НН, 2. 9. 2017). Међу пронађеним примјерима нашао се и један поименичени придјев "Матори је умро" (ГС, 26. 12. 2016).

3) Пејоративна лексика за особе са неким поремећајем у менталном или психо-физичком развоју има своју специфичност, јер се медицински називи за особе са менталним поремећајима секундарно употребљавају да би се у погрдном смислу именовале ментално здраве особе. Пријмери нису бројни:

- Како неки портали преносе, Глишића је, наводно, Јелена увриједила тако што му је у паузи пришла и рекла: "Шта ме гледаш, ти си дебил"(ГС, 12. 2. 2014),
- Премијер Велике Британије рекао је да је презентер телевизије Fox News "потпуни идиот" (ГС, 12. 1. 2015),
- А није баш да му фали која рука или нога, па да је инвалид (ГС, 24. 1. 2016),
- да је на њиховом челу идиот (НН, 4. 4. 2017),
- Лондон – Британски фотографи добацили су пјевачу Џастину Биберу да је "мали кретен" (ГС, 9. 3. 2013),
- "Кретен" ... тако је Силвио Берлускони описао Николаса Саркозија (НН, 15. 10. 2015).

4) Пејоративна лексика за особе према друштвеном слоју којем припадају, односно према образовању, занимању и слично. Примјери су сљедећи:

- остало написано само "Багра" (ГС, 5. 2. 2015),
- На Јахићевој листи скандалозних ријечи је, између осталих, и "ђикан" за коју је у рјечнику навео тумачење - "сељачина, неотесани младић, обично православац брђанин, сточар, чобанин" (ГС, 12. 1. 2017),

- Баришић је оптужбе негирао и казао да се ради о личном сукобу између њега и бивше супруге. Он је тада истакао да се од Елме растао не зато што је Бошњакиња, већ зато што је криминалац (ГС, 3. 10. 2017),
- Ја нисам рекао да је уличар, нити сам рекао да је криминалац. Он је рекао да сам ја криминалац, онда је рекао да сам политичка проститутка (ГС, 1. 2. 2017),
- Георгиев: Ај мрш више стоко сељачка и болесна (ГС, 2. 5. 2013),
- За њеног љубавника сам чула да је хулиган и да је члан једне навијачке групе (ГС, 14 април 2015).

Занимљиво је да се као предмет погрде истовремено појављује и конкретан појединац, али и занимање које се доводи у везу с тим појединцем или класа којој припада.

5) Пејоративна лексика за особе према некој духовној односно моралној особини или начину понашања је најбројнија како у нашој грађи тако и у рјечницима српског језика. Издвојили смо сљедеће примјере:

- Он назива функционере РС будалама на сједницама комисија (ГС, 31. 7. 2017),
- Бурне реакције након испадања Енглеске: Селектор је будала, а играчи постали звијезде вицева (ГС, 28. 06. 2016),
- Тијана Дапчевић назвала Карлеушу будалом! (ГС, 28. 8. 2013),
- Поред тога, Бразилац је до лудила доводио дефанзивца Дијега Лугана, који га је на Купу конфедерација оптужио да је варалица (ГС, 4. 7. 2013),
- Расел, који пише под псеудонимом Делфел де Тон, написао је да је Шарбонијер био "невјероватан младић", али истовремено и "тврдоглави глупан" (ГС, 15. 1. 2015),
- Алба вријеђао Матеа Ковачића. Прошетај и ћути, глупане (НН, 6. 12. 2016),
- Анђелина Џоли: Ким Кардашијан је празноглава глупача (НН, 14. 4. 2014),
- Тужилац Алан Тигер је на почетку завршне ријечи пред Хашким трибуналом окарактерисао као лажова и мафијаша бившег председника РС (НН, 29. 9. 2014),
- Када сам му саопштила да сам трудна рекао ми је да сам дроља, наредио ми да одем на абортус и рекао ми да се нада да ћу умријети. (ГС, 14 јул 2014),
- Руски политичари оптужили су селектора репрезентације Фабија Капела да је лопов (ГС, 3. 7. 2014),
- Бивши пословни тим Џонија Депа назвао је глумца "патолошким лажовом" (ГС, 27. 4. 2017),
- Предсједник Републике Српске Милорад Додик изјавио је данас да је отправник послова Амбасаде САД у БиХ Николас Хил патолошки лажов и доказани смутљивац у БиХ (ГС, 5. 7. 2014),
- Он је преварант и лажов, а ја сам испао наиван. То је данас испричао контроверзни бањалучки професор Спасо Шакота у Окружном суду у Бањалуци (ГС, 5. 3. 2018),
- Како би поткрепила ту чињеницу Опра је навела инцидент из 2009. године када је републикански конгресмен Џоел Вилсон оптужио Обаму да је лажов (ГС, 21. 11. 2013),
- Она је лажов. Провјерите њен Фејсбук профил и схватићете", рекао је Трамп (ГС, 15 окт 2016),
- Вељовић с друге стране поручује да је Брајушковић "патолошки лажов" и да је својевремено био саслушаван због уношења дроге и мобилних телефона у затвор (ГС, 24. 8. 2013),

- У безрезервној нетрпељивости и примитивном вријећању у стилу: “неморални човјек, лажов, стари слуган...” (ГС, 27. 7. 2013),
- Штрбац је навео да ни он није заобиђен у хрватској штампи, гдје се поставља питање како савјетник на филму може бити “један од највећих мрзитеља Хрвата, највећи фалсификатор, лажов” (ГС, 17 мар 2016),
- Режирани лажов! закључује Каламанда (ГС, 19. 1. 2013),
- “Стари лудак” Трамп користи студента за пропаганду (НН, 28. 9. 2017),
- Станија Филипу: Ало, мајмуне не иди ми на живце! (ГС, 24. 06. 2013),
- Обама: Кађе Вест је магарац (ГС, 10. 8. 2013),
- Турски медији: Харадинај пијанац који троши милионе! (ГС, 6. 4. 2018),
- Он је један обични полтрон и поданик власти у Сарајеву (ГС, 31. 7. 2017),
- Предсједник РС Милорад Додик изјавио је да је предсједавајући Предсједништва БиХ Бакир Изетбеговић доказао да је полтрон политике (ГС, 11. 8. 2014),
- Малициозна колумна о Новаку у Њујорк Тајмсу... Толико пази да буде добар момак, добронамјерни полтрон (ГС, 16. 7. 2017),
- Леброн Трамп: Пропалице, ићи у Бијелу кућу је била част док се ти ниси појавио (НН, 20. 2. 2014),
- Спознао сам да је он неозбиљан смутљивац (ГС, 19. 10. 2013),
- “А ти си спонзоруша!” “Е, дрољо, дрољо...” (ГС, 12. 4. 2013),
- Трампе, жао нам је: Ма улизица, ништа од посла (ГС, 29. 1. 2017),
- Трамп: Мерил Стрип је прецијењена глумица и Хиларна улизица. (НН, 9. 1. 2017),
- Он је један фини међународни хохштаплер (ГС, 13. 11. 2017),
- полицијска хуља (ГС, 14. 9. 2013).

Видимо да је пејоративна лексика за особе према некој духовној односно моралној особини или начину понашања не само најбројнија лексичко-семантичка група него се издваја и разноврсношћу примјера. Уједно, показује негативан став говорника према очигледно веома присутном феномену у савременом друштву. Као најчешће идентификоване особе које се именују овом врстом пејоратива појављују се људи из естрадног и политичког миљеа.

6) Пејоративна лексика за особе према религиозној припадности:

- На Јахићевој листи скандалозних ријечи је, између осталих, и “ђикан” за коју је у рјечнику навео тумачење - “сељачина, неотесани младић, обично православац брђанин, сточар, чобанин (ГС, 12. 1. 2017),
- не само са Јусуфом Ардавијем, који је један матори, већ излапјели радикал и фанатик, (ГС, 27. 12. 2016).

7) Пејоративна лексика за особе према физичком изгледу:

- Емисија ће се тек снимати, водиће је један дебели ћелавац у прслуку и панталонама (ГС, 28. 12. 2013).

Дакле, религиозна припадност те физичке естетске карактеристике у поређењу са осталим лексичко-семантичким групама нису у значајнијем броју примјера присутне као непожељне у нашем истраживачком корпусу.

Закључак

Као што је испитивана грађа показала пејоративном лексиком манифестује се негативан садржај или, прецизније, негативан став говорника према именованој особи. То је у вези са намјером да се номинована особа омаловажи или извријеђа односно прикаже у негативном свјетлу. У том погледу издвојиле су се сљедеће лексичко-семантичке групе у грађи из *Гласа Српске и Независних новина* (за период 2013-2018): 1) пејоративна лексика за етничку, националну или расну припадност, 2) за старосну доб особа, затим 3) за особе са неким поремећајем у менталном или психо-физичком развоју, али са секундарном употребом (дебил, идиот, кретен), 4) за особе према друштвеном слоју ком припадају, односно образовању, занимању и сл., 5) за особе према некој духовној односно моралној особини, понашању, а 6) за особе према религиозној припадности и 7) према физичком изгледу гдје, за задње двије групе, примјери нису бројни. Показало се да је наведена лексика често преузимана из других извора (*Курир*, *Тањуг*, *Њујорк Тајмс* и други), нарочито када је ријеч о страним јавним личностима, али и случајеви домаћих форми нису занемарљиви. Ово се посебно односи на лексичко-семантичку групу којом се именују особе према некој духовној односно моралној особини, понашању, која се и иначе појављује у рјечницима са највећим бројем примјера. Желимо још једном да нагласимо да наше истраживање представља осврт или контуре будућег студиознијег истраживања које би обухватило и лексичко-семантичке групе мање по опсегу које су овом приликом изостављене. Наравно, потпун увид у назначену проблематику биће могућ тек на основу комплетне и свеобухватне анализе коју смо пролонгирали за убудуће због ограниченог обима овог рада.

Литература

1. Вељковић Станковић 2011: Драгана Вељковић Станковић. *Речи субјективне оцјене у настави српског језика и књижевности*, Београд: Филолошки факултет.
2. Дешић 1982: Милорад Дешић. „Експресивна лексика у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 11/2, 71 – 85.
3. Жугић 2009: Радмила Жугић. „Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозападно од Лесковца), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 52/2, 81–106.
4. Жугић 2010: Радмила Жугић. „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксом -ко, -ља, -оња, -ча, *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, 97–112.
5. Јовановић 2014: Јована Јовановић. „Пејоративи у именовану припадника неких друштвених група у српском језику, *Језик, књижевност, маргинализација: Језичка истраживања*, Универзитет у Нишу: Филозофски факултет, 143–157.
6. Крум 2008: Adam M. Croom, Racial epithets: what we say and mean by them. *Dialogue* 51, 34–45.
7. Крум 2013: Adam M. Croom, How to do things with slurs: Studies in the way of derogatory words, *Language and Communication*, 33, 177–204.
8. Микановић и Маран 2016: Бране Р. Микановић и Маријана М. Маран. „Неформално насиље у средњој школи”, *Синтеза*, бр. 9, 65 -81.
9. Ристић 2000: Стана Ристић, „Погрдни експресиви у часопису Скоротеца 1844. год. (социolingвистички и лингвокултуролошки аспекти)”. *Српски језик* V/1–2, 293–307.
10. Ристић 2004: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
11. РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I –XVIII*, 1959– . Београд: САНУ.
12. РМС: *Речник српског језика*, 2007, Нови Сад: Матица српска.

13. Станић–Јанковић 2013: Данијела Станић, Јелена Јанковић, „Пејоративни називи за женска лица у српским говорима Војводине, *Језици и културе у времену и простору I*, 31–44.
14. Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
15. Хом 2010: Christopher Hom, Pejoratives, *Philosophy Compass* 5/2, 164–185.

**ABOUT THE PEJORATIVE LEXICON IN THE NAMING OF A PERSON IN DAILY
NEWSPAPERS GLAS SRPSKE I NEZAVISNE NOVINE**

Abstract: *In this paper, attention is given to pejorativa, i.e. the lexemes of the abusive and contemptuous meaning, called the man in the daily newspapers Glas Srpske and Nezavisne novine. The aim of this research is to observe that verbal aggression is expressed in the language lexicon of the Serbian language in terms of disparaging, insulting in the language of these media. We have also noticed the linguistic means to achieve pejorating in the nomination from the mentioned material and found the most important lexical-semantic groups to which the registered pejorative lexicon belongs. It is evident that in terms of manifestation, it most often reflects the individual attitude of speakers or different collective (national) cultural stereotypes.*

Keywords: *pejorative, naming, person, daily newspapers*

**DJECA ŽRTVE NASILJA U DISKURSU DNEVNIH ŠTAMPANIH MEDIJA
REPUBLIKE SRPSKE**

Prof. dr Vesna Đurić⁴³⁸
Fakultet političkih nauka Banja Luka

Apstrakt: Izvještavanje medija o nasilju nad djecom je veoma kompleksna tema i sve prisutniji problem savremenog društva. Fenomen nasilja ima trend rasta i posljedica je destruktivnih društvenih odnosa obzirom da se radi o najosjetljivijoj populaciji – djeci, obrada ovih događaja sobom nosi mnoge moralne i etičke dileme kod novinara. Cilj ovog rada je da se istraži koliko su teme o nasilju nad djecom prisutne u novinarskim izvještajima i koliko novine poštuju profesionalnu etiku. Analizom su obuhvaćena dva dnevna lista Republike Srpske: Glas Srpske i Nezavisne novine.

Ključne riječi: Mediji, djeca, nasilje, novinari, faktografsko izvještavanje

Po pravilu svirepa agresija isčekuje neku provokaciju ili se stavlja u službu neke zamisli, čiji bi se cilj mogao postići i blažim sredstvima. Pod okolnostima koje su za nju povoljne kada otpadnu duhovne kontra-sile koje je obuzdavaju, ispoljava se i spontano, te razobličići čovjeka kao divlju zvijer, koja ne zna da štedi sopstvenu vrstu.

Sigmund Freud

Uvod

Mediji su duboko inkorporirani u život recipijenata i predstavljaju osnovni izvor informisanja u svakom društvu. Čitajući novinarske tekstove građani spoznaju činjenice i na osnovu prezentovanog kreiraju svoje mišljenje, stavove, sudove, te stavljaju pojave u određen kontekst. „Za društvo u cjelini, za razliku od pojedinca, slike se stvaraju u sferi socijalizovane komunikacije. U savremenom društvu, bilo gde u svetu, mediji su presudno sredstvo komunikacije“ (Kastels, 2014, str. 234). Rasprave o medijima kreću se u dva pravca: jedan je vezan za afirmativnu ulogu medija kao animatora i pokretača društvenih promjena, a drugi koliko mediji ne/utiču na javno mnjenje. Američki komunikolog Tjurou govori o manipulativnoj ulozi medija ali i o njihovom pozitivnom uticaju, ističući da ne trebamo sumnjati u sve medijske sadržaje. „To je ciničan pristup. Vi ćete biti sumnjičavi prema svemu što ugledate u bilo kom masovnom mediju, čak i kada to nije upitno. Time ćete odbaciti i dosta toga što je dobro, i nikad nećete naučiti da budete obrazovani kritičar onoga što se događa u medijima ili u svetu uopšte“ (Tjurou, 2013, str. 404). Mediji odražavaju društvenu zbilju i daju značenje obrađenom događaju i zbog toga novinari moraju voditi računa kako plasiraju informacije te kakav uticaj poruka može da ima na recipijente.

Nasilje nad djecom često je predmet medijskih izvještaja koji nameću pitanja: Kako sredstva javnog informisanja obrađuju ove teme, koliko ne/poštuju profesionalnu etiku i standarde izvještavanja, te kakvu sliku mediji o nasilju nad djecom kreiraju u javnosti. „Nedelotvorna komunikacija takođe može imati veliki uticaj na mišljenje, stavove i osećanja publike. Poruka koja se prenosi nije zasnovana samo na namerama govornika, već zavisi i od načina na koji je primljena“ (Tabs, 2013, str.30-31). S obzirom na sveprisutnost medija u životu najmlađe populacije pozitivne teme bi afirmativno djelovale na djecu, a i na širu društvenu zajednicu.

Novinari često kršenjem profesionalne etike doprinose produbljivanju psihičkih i fizičkih trauma djece. U percepciji najmlađe populacije to može dovesti do izolacije, nedostatka samopoštovanja, neuklapanja u dječiju sredinu zbog mišljenja da je manje vrijedna osoba od drugih u

---

⁴³⁸ Profvesna@yahoo.com

svom okruženju. „Jedna od reakcija djeteta na izvještavanje koje nije usmjereno njegovim uspjesima i postignućima je da dijete samo sebe percipira kao nekompetentno i tako razvija negativnu sliku o sebi. Na pitanje da li je otkrivanje identiteta stresno iskustvo za dijete, odgovor može da bude u činjenicida za neku djecu ozbiljan izvor stresa može biti stigmatizacija zbog neke njihove tjelesne, rasne, vjerske, nacionalne ili neke druge karakteristike“ (Ombudsmen, 2012, str. 8). Stručnjaci koji bave nasiljem nad djecom i analizom objavljenih tekstova u medijima markirali su najčešće novinarske greške u izvještavanju, a one se odnose na: otkrivanje identiteta djeteta ili roditelja djeteta, objavljivanje podataka o naselju u kojem žive, fotografije koje nisu zatamnjene što dovodi do etiketiranja i ugrožavanja privatnosti djece.

U tretiranju tema o nasilju nad djecom novinari treba da poštuju etičke standard, te zakone koji regulišu ovu oblast. Sve zemlje su 1989. godine usvojile „Konvenciju o pravima djeteta“ koja u članu 17 obavezuje zemlje potpisnice da se moraju pridržavati odgovarajućih smjernica za zaštitu djeteta od informacija ili materijala koji štetno djeluju na njegovu dobrobit. Zakon o javnom informisanju⁴³⁹ ističe da su novinari dužni da se pridržavaju zakona i novinarske etike. Kodeks za štampu i onlajn medije BiH⁴⁴⁰ u dijelu zaštita djece i maloljetnika ističe da su novinari trebaju krajnje obazrivo postupiti u izvještavanju rukovodeći se principima najboljeg interesa djeteta te da su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je uključena javnost a otkriti identitet smiju samo u slučaju kada su djeca žrtve krivičnih djela. Nevladin sektor poput Institucije omdusmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine štampao je „Preporuke za unaprijeđenje zaštite prava djece na privatnost kada su prava narušena od strane medija u Bosni i Hercegovini“. Ovaj dokument je nudi smjernice novinarima za pravilno tretiranje tema o nasilju skrećući pažnju da je neophodno poštovati pravo na privatnost djece koje je uvijek iznad prava javnosti na informaciju. U preporukama se navodi da je Bosna i Hercegovina legislativu iz ove oblasti uskladila sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djeteta te da su zaštićena prava djeteta u krivičnom i parničnom postupku. Takođe je neophodna i zaštita djece od potencijalno štetnih medijskih sadržajai edukacije novinara kako bi se izbjegao senzacionalistički pristup u obradi ovih tema.

Mediji treba da objavljuju više tekstova o prevenciji nasilja nad djecom. „Međunarodna novinska federacija preporučuje da mediji ne treba da izvještavaju o stanju djece samo kao o događaju, već treba kontinuirano da izvještavaju o procesu koji je doveo ili još uvijek dovodi do pojave ovih događaja a mediji se često ne pridržavaju Konvencija i legislative u obradi tema o nasilju“ (Đurić, 2014, str. 39). Faktografske tekstove koji inerpretiraju posljedice o počinjenom nasilju, o ugroženosti pojedine djece i potrebi da se zaštite novinari trebalo bi iskoristiti kao inicijalnu kapislu za dalju obradu inkorporirajući izjave stručnjaka koji se bave ovom kompleksnom temom. Samo analitički pristup, sa studioznim, dubinskim analizama uzroka i posljedica nasilja mogu animirati društvo u pravcu sagledavanja obima problema ove kompleksne pojave sa krajnjim ciljem zaštite djece. Predmet istraživanja u ovom radu je način izvještavanja dva dnevna lista Republike Srpske (Glasa Srpske i Nezavisnih novina) o djeci žrtvama nasilja, sa posebnim osvrtom na izvještavanje o oblicima zlostavljanja: fizičko nasilje, verbalno i psihičko nasilje, socijalno nasilje, ekonomsko nasilje, seksualno nasilje, zanemarivanje djece, te zloupotreba djece u reklamne i vojne svrhe. Istraživanjem sa specifičnim ciljevima nastojano je da se utvrdi sadržajni aspekt, imperativ objektivnosti, žanrovske oblike, poštovanje profesionalne etike.

Teorijski okvir – O nasilju nad djecom

Pod nasiljem nad djecom se podrazumijeva svako ponašanje koje ugrožava njihov psihički ili fizički razvoj i integritet ličnosti. Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije „Nasilje predstavlja namjerno korišćenje fizičke i psihološke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema sebi, prema drugoj osobi ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultovati ili rezultuje ozlijedom, smrću, psihološkim posledjicama, nerazvijenošću ili deprimacijom.“⁴⁴¹ Prvi tekst koji je

---

⁴³⁹ Službeni glasnik Republike Srpske 97/1

⁴⁴⁰ Kodeks za štampu i online medija Bosne i Hercegovine

https://vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9

⁴⁴¹ Žilić Marija, (2016), *Nasilje*, Katedra za socijalni rad, Filozofski fakultet, Mostar

file:///C:/Users/Una/Downloads/ST_2016_4_Zilic_Jankovic.pdf Sajt pristupljeno 2.5.2018.

tretirao problematiku nasilja nad djecom objavljen je šezdesetih godina dvadesetog vijeka. Poljski pedijatar Henryr Kempes sa saradnicima je 1962. godine u članku „Sindrom povrijeđenog djeteta“ („The Battered Child Syndrome“) analizirao fizičke i psihičke traume koje nasilje ostavlja na djecu ističući da su istraživanja potvrdila teze: a. roditelji koji su nasilni su manje inteligentni, b. roditelji koji zlostavljaju djecu su najčešće psihopate, sociopate, kriminalci ili alkoholičari, c. ako su roditelji bili maltretirani i djeca će se identifikovati sa nasilnim roditeljom“ (Kempe, 1985, str. 3). Kempe dalje navodi da je najveći problem sa kojim se službene institucije sreću kod potvrđivanja nasilja nad djecom neprihvatanje činjenice i nevjeric da roditelj maltretira svoje dijete.

Ovaj problem podrazumijeva interdisciplinarnu analizu stručnjaka koji su u ovom kompleksnom lancu važne karike spoznaje, te, svako iz svog ugla, može, dati doprinos u izučavanju pojave nasilja nad djecom. I pola vijeka kasnije ovaj problem pratilac je svih društvenih zajednica, a sve promjene u društvu uticale su na funkcionisanje i način života porodice kao društvene/socijalne grupe koja kreira ličnost svakog pojedinca. „Zlostavljači često sami sebe uveravaju da u njihovom ponašanju nema ničeg lošeg ili da je sve to za dobro djeteta. Nasuprot tome u očajničkoj potrebi za slikom dobrog roditelja, zlostavljeno dete često poriče zlostavljanje, kako bi zaštitilo sebe od odbacivanja“ (Munjiza, 2017, str. 66). Sublimirajući dosadašnja istraživanja možemo konstatovati da su najvažniji uzroci zlostavljanja i zanemarivanja djece: traume koje roditelji nose iz djetinjstva, zlostavljani roditelji, roditelji skloni drogiraju ili alkoholu, stalne svađe i nasilje u bračnoj zajednici i ukoliko je dijete rođeno neželjeno.

Analiza uzroka i posledica nasilja predmet je radova mnogih autora i na osnovu dostupne literature mogu se izdvojiti nekoliko teorija agresivnosti: Instinktivističke teorije, reakcija na situaciju, teorija socijalnog učenja i teorija kognitivnog učenja. Prva teorija koja tretira ovu problematiku je *instinktivistička teorija* čiji predstavnici smatraju da instinkt dovodi do agresivnog ponašanja. Ova teorija ima tri struje. Prvu (*psihoanalitičku*) struju predstavlja Frojd koji govori o erosu ili nagonu za životom i *thantosom* ili nagonom za smrću. On navodi da je prisutan konstantan antagonizam između ovih nagona i da su okolnosti u kojim se čovjek nađe uzrok reakcije na život ili smrt. Frojd smatra da čovjekova sklonost zlu, agresiji i destruktivnosti nije stečena već je urođena potreba. „Agresivnost ljudi nije uvijek samo odbrana, rezultat frustracije, već može biti nesvršishodna, neizazvana, spontana, upravo sa ciljem, da se drugom nanese bol i da se u tom uživa“ (Frojd, 2006, str. 16).

Fromova teorija agresivnosti je druga struja unutar ove teorije, njen predstavnik je njemački prisutna kada čovjek čovjeku nanosi štetu. On govori o benignoj i malignoj agresiji. Benigna agresija je odbrambena i ona služi životu dok je maligna razarujuća, usmjerena ka uništavanju i okrutnosti. „Biološki neadaptivna, maligna agresija, tj. destruktivnost i okrutnost, nije odbrana od ugroženosti; ona je filogenetski programirana; isključivo je karakteristika čovjeka; ona je biološki štetna jer je društveno disruptivna; njene glavne manifestacije- ubijanje i okrutnost - stvaraju užitak ne tražeći nikakvu drugu svrhu; ona je štetna ne samo za osobu koja je napadnuta već i na napadača“ (From, 1989, str. 13).

Lorenzova *etološka teorija* agresivnosti je treća struja unutar instinktivističke teorije koja smatra da je agresija urođena i da je ona instinkt koji pomaže čovjeku da opstane ali u situacijama ugroženosti individue može biti destruktivna. „Poznavanje činjenice da je agresivni nagon stvaran, primarni instinkt za očuvanje vrste daje nam mogućnost da prepoznamo njegovu istinsku opasnost: Spontanost instinkta je ono što ga čini tako opasnim. Da je on samo reakcija na određene spoljašnje faktore, kao što mnogo sociologa i psihologa tvrdi, stanje čovječanstva ne bi bilo toliko opasno kao što jeste, jer, u tom slučaju, faktori koji izazivaju reakciju bi se mogli eliminisati uz nadu da će to da pomogne“ (Lorenz, 2002, str. 47). Pored teoretičara koji smatraju da je instinkt okidač nasilja javljaju se i teoretičari koji nasilje posmatraju kao reakcija na određenu situaciju. Ova struja ima dva pravca. Prvi nebihevioristički čiji predstavnici Dollard i Sears smatraju da je agresija posljedica frustracije. Predstavnik drugog pravca Leonard Berkowitz smatra da uzrok nasilja ne mora biti samo posljedica frustracije nego može biti uslovljen i naučen iz okoline. „Frustracija može kreirati agresivne inklinacije čak i kad one nisu arbitrirane ili upućene nekom lično. Agresija proizilazi iz frustracije a postojeća frustracija uvijek vodi nekoj formi agresije. Barijere koje drže ljude od ostvarivanja njihovih očekivanih ciljeva mogu da vode otvorenoj agresiji“ (Berkowitz, 2002, str. 57).

Predstavnik *teorije socijalnog učenja* je kanadski psiholog Albert Bandura koji smatra da se ljudi posmatraju kao uzročni učesnici koji mogu oblikovati vlastiti razvoj. „Čovjekova sposobnost da

uči pomoću posmatranja omogućava mu da stekne ogromne, integrisane jedinice ponašanja osnovane na primjeru, bez potrebe da razvija obrazce postepeno, monotonim procesima i greškama“ (Bandura, 1971, str. 2).

Teorija kognitivnog učenja i njen predstavnik psiholog L. Rovel Hjusma (Rowell Huesmann) prezentuje razvoj agresivnog ponašanja po navici u ranom djetinjstvu. Smatra se da je agresivno dijete ono dijete koje je steklo agresivna „upustva“, misli se da je to utisnuto u dječiji mozak u vrlo ranom periodu i vrlo ga je teško promjeniti i može da se protegne čak i u zreлом dobu. „Posmatrano nasilje ne daje samo recept za ponašanj koje se „ucrta“ u mozgu za buduće ponašanje već je isto vrijeme aktivira sjećanje na postojeći agresivni kod. Ovaj kumulativni proces učenja mora da izgradi šemu ponašanja koja se može protegnuti u zrelo doba“ (Hjusman, 1987). Herbert Brown ističe dva modela nasilja: sociološki i psihološki. U sociološkom modelu stres je primarni faktor koji inicira nasilje, a navodi i različite sociološko-ekonomske faktore (siromaštvo, izolaciju te loše uslove života). Drugi model je psihološki koji nasilje tumači kao posledicu osobine ličnosti.

Nasilje nad djecom je problem cijelog društva a ne samo porodice u kojoj se dešava. Autori koji se kontinuirano bave ovom problematikom u svojim istraživanjima pokazuju da su većina zlostavljanja počinili roditelji, bliske ili poznate osobe. Ovaj problem je sve izraženiji/prisutniji, a tačan broj zlostavljanja nije poznat prvenstveno zbog neprijavlivanja. U Republici Srpskoj u posljednjih pet godina nasilje nad djecom ima blagi porast.⁴⁴² U protekle dvije godine (2017. i 2016.) registrovano je 403 slučaja nasilja nad djecom, 2015. godine 270 slučajeva napada na najmlađu populaciju, dok je 2014. godine bilo 359 , a 2013. godine 436 registrovanih napada na djecu. Mnogi faktori utiču na pojavu nasilja: porodica, okolina, struktura ličnosti, te ne/povezanost ličnosti sa sredinom u kojoj bitiče. From ističe da su ljudski porivi pokretači nasilja koji mogu dovesti čovjeka do ubistva i mučenja drugih. „ On (čovjek op. autora) je jedina životinja koja može biti ubojica ili destruktor svoje vrste bez ikakve racionalne dobiti, bilo biološke, bilo ekonomske“ (From, 1989, str. 45). Najčešći oblici zlostavljanja djece su: fizičko, emocijono, socijalno i seksualno nasilje.

a. Fizičko nasilje podrazumijeva nanošenje fizičkih povreda (zastrašivanje, šamaranje, čupanje za kosu, guranje, nanošenje lakših povreda, ubistva). „Tjelesne ozlijede među djecom su česte, od strane skrbnika koje dijete doživljava kao voljenog, zaštićujućeg je izrazita devijacija od normalnog roditeljstva. Uskraćivanje (odsutnost brige) i odgovarajuće podržavanje onemogućuju normalan psihološki razvoj“ (Tatalović Vorkapić, 2013, str.200). Posledice fizičkog nasilja se različito manifestuju kod djece od izolacije i agresije do poteškoća u nastavnom procesu. *b. Verbalno ili emocijono nasilje* podrazumijeva omalovažavanje, neprimjećivanje, ismijavanje, ponižavanje, vrijeđanje, zastrašivanje, što dovodi do nesigurnosti djeteta, gubitka samopoštovanja i samopouzdanja. *c. Socijalno nasilje* podrazumijeva zabranu druženja i komunikacije te izolaciju i nadgledanje svih segmenata života što dovodi do usamljenosti djeteta, straha i nesigurnosti. *d. Seksualno nasilje* podrazumijeva zloupotrebu djece, seksualno nasilje nad djecom i silovanje djeteta.

Najčešći oblici zlostavljanja djece su pedofilija (seksualna sklonost prema djeci) i incest (polni odnos između najbližih srodnika). *f. zanemarivanje djeteta* podrazumijeva nebrigu roditelja o djeci što rezultira promjenom ponašanja djeteta (krađama, drogiranjem).

Metodologija istraživanja

Predmet istraživanja je sadržajni aspekt kvalitete dva dnevna lista koja izlaze u Republici Srpskoj. Sadržajni aspekt uključuje ispitivanje imperativa objektivnosti kao „normativnog ideala“ (skup vrijednosti i ciljeva kojima bi novinar trebalo da teži), tačnost, potpunost, neutralnost nepristrasnost, objektivnost kao epistemološki stav koji podrazumijeva objektivno inerpertiranje činjenica i naučni odnos prema stvarnosti. Objektivnost kao pratični ideal koji podrazumijeva poštovanje profesionalnih pravila i navođenje vjerodostojnih izvora, objektivnosti kao aktivnog sastojka u javnom diskursu, nešto o čemu se kontinuirano razgovara i što se operacionalizira u svrhu ocjene svakodnevnog novinarske izvedbe“ (Hackett 1998 prema Kurtić i saradnici 2016, str. 69).

---

⁴⁴² Podaci Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Pages/default.aspx>

Ciljevi istraživanja podrazumijevaju kvantitativna svojstva spoznatog te proširenje spoznaje o osnovnim karakteristikama izvještavanja o nasilju nad djecom, koliko su dnevni listovi objektivno izvještavali, da li su poštovali etičke principe odnosno da li je njihovo izvještavanje odstupilo od opšteprihvaćenog i standardnog što je društveni cilj istraživanja.

Glavna hipoteza: Analizirane dnevne novine u Republici Srpskoj su žanrovski fokusirane na faktografiju odnosno faktografsko izvještavanje sa malo analičkih tekstova.

Pomoćna hipoteza: U dnevnim novinama je malo tekstova koji aktuelizuju i problematizuju teme o nasilju nad djecom.

Metode istraživanja: Istraživanje je realizovano metodom kvantitativne analize sadržaja. Pomoću kvantitativne analize sadržaja mjerljive su količina i intenzitet prisustva obilježja: žanrovska zastupljenost, oblici zlostavljanja djece, identitet počinioca, identitet žrtava, prisustvo izvora objavljenih tekstova, teritorijalna zastupljenost tekstova i zastupljenost fotografije.

Jedinice analize sadržaja čine sadržaji koji obrađuju nasilje nad djecom uključujući i najave sa naslovnih strana objavljenih na stranicama dnevnih novina obuhvaćenih istraživačkim uzorkom u tri mjeseca. Istraživane su dnevne novine koje izlaze na području Republike Srpske (Glas Srpske i Nezavisne novine). Uzorkom su obuhvaćene brojevi koji su izašli u toku tri mjeseca (januar, februar i mart i to od 1.01.do 31.03.2018 godine) ukupno 154 broja. Kvantitativna svojstva su: žurnalistički oblik, vrste i oblici nasilja, naslovni blok, rubrika u kojoj je objavljen tekst, naslovni blok, izvori, fotografije.

Istraživački instrument bio je šifarnik za razvrstavanje podataka koji ima kvantitativna svojstva izvještavanja razvrstani su prema novinama čije je izvještavanje je bilo predmet analize ovog rada (Glasa Srpske i Nezavisnih novina). Varijable su predstavljene u u kontinualnom (numeričkom) obliku.

Uzorak su činili tekstovi u novinama navedenih dnevnih listova koji su štampani u januaru, februaru i martu 2018. godine. Ukupno je u navedenom periodu analizirano 45 tekstova u Glasu Srpske i 41 tekst u Nezavisnim novinama. Navedeni uzorak je reprezentativan samo u aspektu izvještavanja o nasilju nad djecom u posmatranom periodu.

Rezultati istraživanja

Analiza sadržaja je omogućila da se istraži način izvještavanja novina o nasilju nad djecom. Metoda je pogodna za spoznavanje, sistematizaciju i identifikaciju karakteristika. Istraživanje je tabelarno prikazano i rezultat je obrade podataka do kojih se došlo u ovom radu. Rezultati su aplikativni samo u analizi ove pojave, a mogu poslužiti i za dalja istraživanja.

Tabela 1: Ukupan broj objavljenih tekstova

mjesec	januar	februar	mart	Ukupno
Glas Srpske	14	21	10	45
Nezavisne nvine	17	12	12	41

U Glasu Srpske i Nezavisnim novinama za tri mjeseca ukupno je objavljeno 86 tekstova od toga 45 u Glasu a 41 u Nezavisnim novinama. S obzirom na duži period istraživanja možemo konstatovati da u navedenim dnevnim novinama nije bilo mnogo tekstova o pojavi koja je predmet analize. Samo dvije tretirane teme su bile na naslovnim stranicama.

Tabela 2: Žanrovski oblici

Žanr	Glas Srpske	Nezavisne novine
Vijest	20	14
Proširena vijest	7	10
Klasični izvještaj	9	9
Analitički izvještaj	9	8
Ostalo	-	-
Ukupno	45	41

U uzorku dnevnih novina dominiraju klasične informativno - faktografske forme, a uočen je fragmentirani pristup problemu sa opisom događaja i učesnika. U Glasu Srpske je objavljeno 20 vijesti, sedam proširenih vijesti i devet klasičnih izvještaja što zbirno iznosi 36 tema koje su faktografski obrađene.

„Indikativno je visoko učešće vijesti koje zbog strukturnih ograničenja (najsnažnije elementarno informativno reprezentiranje događaja u okviru 5W+H obrascu) ne osiguravaju produbljeno izvještavanje pa niti adekvatnu kontekstualizaciju teme (Kurtić 2016, str. 72). U analiziranom periodu objavljeno je devet analitičkih izvještaja koji problemski tretiraju istraživanu pojavu. I u Nezavisnim novinama analizirane teme obrađivane su faktografski. Vijesti ima 14, proširenih vijesti 10. a klasičnog izvještaja devet što ukupno iznosi 33 faktografska teksta. Analitički pristup zapažen je u devet tekstova. Interesantan je podatak da ni u Glasu Srpske ni u Nezavisnim novinama u posmatranom periodu nije bilo ostalih novinarskih žanrova (Intervjua, komentara, članka, kolumna, osvrt, bilješka).

Tabela 3. Oblici zlostavljanja djece

Oblici	Glas Srpske	Nezavisne novine
Fizičko nasilje	5	6
Ubistvo	7	6
Seksualno nasilje	7	8
Pedofilija	10	6
Zanemarivanje	2	4
Ekonomsko nasilje	6	6
Zloupotreba u vojne svrhe	6	3
Zloupotreba u reklamne svrhe	1	1
Ostalo	Tekst o otvaranju dnevnog centra za djecu u riziku	Tekst o otvaranju dnevnog centra za djecu u riziku

U okviru seksualnog nasilja izdvojena je pedofilija zbog broja objavljenih tekstova koji mogu upućivati na porast ovog devijantnog oblika zlostavljanja djece. U Glasu Srpske je objavljeno 10 tekstova, a u Nezavisnim novinama šest. O fizičkom i seksualnom nasilju, objavljeno je 12 tekstova u Glasu, a u Nezavisnim 14 tekstova. Djeca su meta zloupotrebe i u ekonomske svrhe. Na stranicama analiziranih novina objavljeno je takvih članaka šest, a pet o zloupotrebi djece u vojne svrhe. Predmet pisanja novinara bilo je seksualno zlostavljanje djece čak u 22 članka što upućuje na zaključak da je ovaj oblik nasilja najprisutniji.

Za razliku od Glasa, Nezavisne novine su dale duplo manje prostora zloupotrebi djece u vojne svrhe i objavile su samo tri teksta. U posmatranom periodu objavljen je samo jedan tekst i to kao dnevni događaj o otvaranju dnevnog centra za zbrinjavanje djece u riziku (centar za zlostavljanu djecu i djecu koja imaju problema u porodici).

Tabela 4: Identitet počinioca

	Glas Srpske	Nezavisne novine
Otkriven identitet počinioca	14	17
Inicijali počinioca	9	9
Puno ime a inicijal prezimena	2	1
Nema identiteta	20	14

Analizom je ustanovljeno da je od ukupno 45 tekstova koje je Glas Srpske objavio u skoro polovini nije otkriven identitet. Novinari su u 14 tekstova naveli puno ime i prezime počinioca dok su u devet navedeni inicijali. Samo u dva teksta objavljeno je puno ime, a inicijal prezimena počinioca. Navedena analiza nas upućuje na zaključak da novinari objavljuju najviše tekstova u kojima ne navode identitet počinioca, te da se u izvještavanju u najvećem broju slučajeva ne poštuje etika. Novinari Nezavisnih novina u analiziranom periodu objavili su najviše tekstova u kojima su otkrili identitet počinioca (17 tekstova) a u 14 tekstova nisu naveli identitet.

Tabela 5: Identitet žrtava

	Glas Srpske	Nezavisne novine
Otkriven identitet žrtve	5	5
Inicijali žrtve	20	15
Nema identiteta	20	21

Novinari su endemično otkrili identitet djece u Glasa Srpske i Nezavisnih. Samo u pet tekstova je navedeno ime i prezime žrtve što nedvosmisleno ukazuje na otkrivanje identiteta. Najviše je tekstova u kojima su naveli inicijale žrtava – Glas Srpske 20, a Nezavisne novine 21 tekst što predstavlja manji oblik direktnog kršenja prava djeteta odnosno privatnosti. Potpis žrtava inicijalima u malim sredinama može otkriti identitet što može dovesti do dodatnih trauma djeteta.

Tabela 6: Izvori objavljenih tekstova

	Glas Srpske	Nezavisne novine
Redeakcija	19	22
Agencije	25	18
Ostalo	1	1

Transparentnost izvora informacija pokazatelj je profesionalnog pristupa i ozbiljnosti novina. U skoro 100 % slučajeva našeg istraživanja precizno je identifikovan izvor informacija, a samo u jednom tekstu analizirane novine ne navode izvore. Glas Srpske je najviše tekstova (25) preuzeo od domaćih i stranih agencija. U Nezavisnim novinama 22 teksta su potpisali novinari redakcije, a 18 tekstova su preuzeli od agencija. Ovi rezultati nas upućuju na zaključak da redakcije mnogo više vijesti preuzimaju od agencija a da je malo članaka čiji su autori novinari koji rade u redakcijama analiziranih novina.

Tabela 7: Teritorijalna zastupljenost tekstova

	Glas Srpske	Nezavisne novine
Republika Srpska	8	12
Federacija BiH	12	12
Distrikt Brčko	3	1
Region	8	2
Svijet	14	14

U analiziranom periodu primjećena je upadljiva razlika u interesovanju medija za domaće događaje i slučajeve nasilja iz svijeta što može upućivati na zaključak da je još uvijek prisutna nedovoljna zainteresovanost medija za ove teme. Glas Srpske najviše je vijesti objavio iz svijeta (14) potom iz drugog entiteta Federacije BiH 12 tekstova, dakle 26 tekstova iz drugih sredina. Nezavisne novine su objavile po 12 tekstova iz Republike Srpske i Federacije BiH, a iz svijeta 14 tekstova. Region je bio zastupljen sa 8 tekstova. Oba dnevna lista objavili su i tekstova iz Distrikta Brčkog, Glas tri a Nezavisne novine jedan tekst.

Tabela 8: Zastupljenost Ilustracija/ fotografija

	Glas Srpske	Nezavisne novine
Autentična fotografija	23	19
Fotografija koja asocira	12	14
Nema fotografiju	7	8
Ilustracija	3	-

Fotografija je u analiziranim novinama imala funkciju dopune teksta. U našem istraživačkom uzorku na stranicama Glasa srpske 23 fotografije su autentični svjedok stvarnosti, dakle snimljene na mjestu događaja. To znači da je 35 tekstova bilo ilustrovano fotografijom, te da je ona kao dopuna teksta prisutna u većini obrađenih tema. Uočene su i fotografije koje nisu direktno vezane za obrađenu temu (fotografije počinioca, ime naselja, škola) a koje asociraju na sadržaj, 12 u Glasu a 14 u Nezavisnim novinama. Zapažena je povezanost fotografije i žanra te su teme u formi proširene vijesti, klasičnog i analitičkog izvještaja imale veći broj fotografija nego vijesti.

Zaključak:

Nasilje nosi pečat sociopatoloških pojava i globalni je problem društva, a ne samo pojedinih članova odnosno aktera nasilja. Uzrok konflikata mogu biti ekonomski uslovi, nezaposlenost, siromaštvo, i to su samo neki faktori koji ostavljaju pečat na odnose u porodici. Društvo ne posvećuje dovoljno pažnje ovom sveprisutnom i kompleksnom problemu, iako je najvažnije da ono prepozna i uoči oblike kršenja prava djeteta, te da uslijedi blagovremena reakcija institucija u cijoj je nadležnosti ova problematika.

Mediji kao perjanice informisanja trebaju kontinuirano pratiti ove pojave afirmišući analitički pristup nasilju, obrađujući uzroke i posljedice interdisciplinarno, uz analize stručnjakara različitog profila. Mediji trebaju biti edukatori recipijentima i aktivni učesnici, a ne pasivni prenosnici informacija. Nevladine organizacije su su istraživanjima i organizovanjem tribina značajano skrenule pažnju javnosti na nasilja nad djecom kao i preporukama u pravcu rješavanja ovog kompleksnog problema, ali do pomaka može dovesti samo zajedničko angažovanje i javnog i civilnog sektora.

Društvene reakcije treba kanalisati u pravcu brzog i sveobuhvatnog tretiranja problema nasilja nad djecom, a neprimjeren o blik roditeljskog ponašanja teba rigoroznije kažnjavati. Takođe, preventivno djelovanje institucija kao što su policija, škola i nevladin sektor pomažu buđenju svijesti o ovom problemu.

Literatura:

1. Bandura, A., (1971), *Social Learning Theory*, General learning corporation.
2. http://www.asecib.ase.ro/mps/Bandura_SocialLearningTheory.pdf Sajt pristupljeno: 30.4.2018.
3. Berkowitz, L., (1971), *Frustration – Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation*, Tempe university Press. Filadelfija.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.321.3829&rep=rep1&type=pdf>
Sajt pristupljeno: 18.4.2018.
4. Džajls, D., (2011), *Psihologija medija*, Imago Clio, Beograd.
5. Frojd, S., (2016.), *Kompletan uvod u psihoanalizu*, Nova knjiga, Podgorica.
6. Fromm, E., (1989), *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Nolit, Zagreb.
7. Kastels, M., (2014), *Moć komunikacija*, Clio, Beograd.
8. *Kodeks za šampu i online medija Bosne i Hercegovine*
https://vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9 Linku
Pristupljeno: 2.5.2018.
9. *Konvencija o pravima djeteta* https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Konvencija_o_pravu_djeteta.pdf Linku pristupljeno 18.4.2018.
10. Kurtić, N., sa saradnicima, (2016), *Tabloidiziranje stvarnosti, metamorfoza dnevnih novina*, Knjižarska kuća Planjax Komerc, Tešanj.
11. Lorenz, K., (2004), *Takozvano zlo*, Zagreb, Algoritam.
Lorenz, K., (2002), *On Aggression*, RoutledgeClassics, London.
https://monoskop.org/images/d/d0/Lorenz_Konrad_On_Aggression_2002.pdf Sajt pristupljeno: 18.4.2018.
12. Munjiza, M., (2017), *Psihopatologija svakodnevnog života*, Službeni glasnik, Beograd.
13. *Medijsko izvještavanje o maloljetnim počiniocima krivičnih djela*, (2014), Fakultet političkih nauka, Banjaluka.
14. Podaci Ministarstva socijalne, porodične i dječije zaštite RS Od 2013-2017. *Bilten socijalne, porodične i dječije zaštite*. Banjaluka 2017. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/Documents/BILTEN%20SOCIJALNE%20PORODICNE%20I%20DJECIJE%20ZASTITE%202016.pdf> Sajt pristupljeno 2.5.2018.
15. Preporuke za unaprijeđenje zaštite prava djece na privatnost kada su narušena od strane medija BiH, (2012), *Save the Children*, Banjaluka.
16. Prajs, S., (2011), *Izučavanje medija*, Clio, Beograd.

17. Rot, N., (1990), *Opšta psihologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Rowell, H. (1987), *An Information Processing Model for the Development of Aggression*, Odjeljenje za psihologiju Univerziteta Ilinoj u Čikagu, publikovan 8. maja. <http://www.rcgd.isr.umich.edu/aggr/articles/Huesmann/1988.Huesmann.InfoProcessingModelfortheDevelopmtofAgg.AggBehav.pdf> Sajt pristupljeno 30.4.2018
18. *Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj*, (2010.), Vlada RS, Gender centar- Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banjaluka.
19. Tabs, S., (2013), *Komunikacija*, Clio, Beograd.
20. Tatalović Vorkapić, S., (2013), *Razvojna psihologija, rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, Rijeka. http://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF Sajt pristupljeno 8.4.2018.
21. Tjurou, Dž., (2012), *Mediji danas*, Clio, Beograd.
22. Tjurou, Dž., (2013), *Mediji danas*, Clio, Beograd.
23. Žilić, M., (2016), *Nasilje*, Katedra za socijalni rad, Filozofski fakultet, Mostar file:///C:/Users/Una/Downloads/ST_2016_4_Zilic_Jankovic.pdf Sajt pristupljeno 2.5.2018.

CHILDREN VICTIMS OF VIOLENCE IN THE DISCUSSION OF DAILY PRINT MEDIA REPUBLIKE SRPSKE

Summary

Media reporting about the violence against children is a really complex topic and it's becoming more present problem of the modern society. A phenomena of violence has a trend of growth and is a consequence of the destructive social relations. Since the focus of this problem is on the most sensitive population – children, processing of this events with it brings many moral and ethical dilemmas among the journalists. The goal of this work is to investigate how much are the topics about violence against children present in journalist reports as well as how much the newspapers respect the professional ethics. The analysis covers two daily newspapers in Republic of Srpska: Glas Srpske and Nezavisne novine.

Key words: *Media, children, violence, journalists, factographical report*

НОРМАТИВНИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ СТАНДАРДИ У ИЗВЈЕШТАВАЊУ ОНЛАЈН МЕДИЈА О МАЛОЉЕТНИЧКОМ НАСИЉУ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Мр Анђела Купрешанин Вукелић

Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци⁴⁴³

Апстракт: Један од значајних аспеката у медијској пракси, а у контексту дисеминације насилних садржаја посредством медија, јесте извјештавање о малољетничком насиљу као облику малољетничког преступништва. Медијско извјештавање о друштвено проблематичним облицима понашања дјецe и малољетника, поред поштовања професионалних и нормативних принципа, захтијева и додатну димензију сензибилитета професионалних комуникатора, која подразумева посебан приступ у начину креирања и презентовања насилних садржаја у којима су главни актери припадници ове популације. Опредјељење за испитивање нормативних и професионалних стандарда у извјештавању онлајн медија о малољетничком насиљу произилази из свјетских трендова континуираног пораста броја младих корисника интернета и изражене пенетрације онлајн медија на интернету, којима је обухваћен и медијски простор Републике Српске (РС). Наведени трендови захтијевају успостављање адекватног нормативног оквира и поштовање професионалних стандарда у раду онлајн медија, како би малољетници били нормативно заштићени као реципијенти насилних медијских садржаја, али и као преступници или жртве насиља. На основу анализе медијске регулативе и саморегулативе које уоквиравају начин функционисања и дјеловања онлајн медија у РС и анализе примјера извјештавања о малољетничком насиљу на порталима, у раду се приказује ниво поштовања нормативних и професионалних стандарда у пласирању насилних садржаја у којима су малољетници починиоци или жртве насилног дјеловања. Циљ рада је утврђивање приступа овој врсти догађаја у медијској пракси, тј. да ли се приступ занива на професионалним стандардима или на сензационализацији малољетничког насиља, као једног од најзначајнијих друштвених проблема. У зависности од тога, како медији уопште тако и онлајн медији, с једне стране, могу значајно допринијети системском дјеловању друштва у борби против насилних облика понашања малољетника, или њиховом презентовању на начин да се насилно дјеловање малољетника недовољно апострофира као друштвено неприхватљив облик понашања, с друге стране. Ове крајности условљене су низом чинилаца у медијској пракси, попут адекватности медијске регулативе, нивоа развијености професионализма комуникатора и уређивачке политике медија.

Кључне ријечи: малољетничко насиље, медијска регулатива, механизми саморегулације, уређивачка политика медија, онлајн медији.

Увод

У научној и стручној литератури све су бројнија истраживања која упућују на ризике изложености дјецe и младих насилним медијским садржајима. Посебно проблематично је питање степена идентификације малољетника с актерима насилног дјеловања, нарочито у случају када у медијском садржају сам чин насиља није представљен као негативан и проблематичан образац понашања, већ као један од прихватљивих начина рјешавања проблема.⁴⁴⁴ С обзиром на резултате проведених истраживања која показују да су дјецa и

---

⁴⁴³ andjela.kupresanin-vukelic@fpn.unibl.org

⁴⁴⁴ У контексту идентификације малољетника са актерима насилног дјеловања и преузимања образаца насилног понашања „вјероватно најважнију дугорочну студију провели су Huesmann и др. (2003). На узорку од 330 дјецe која су 1997. године, у почетку истраживања, имала од 6 до 10 година поново су,

млади континуирано и у несразмјерно већем проценту изложена најокрутнијим облицима насиља у медијима у односу на њихово сусретање са насилним дјелима у стварном животу,⁴⁴⁵ сасвим оправдано се поставља питање моралне и друштвене одговорности медија према веома осјетљивој популацији, као што су дјеца и млади. Један од значајних сегмената у дисеминавању насилних садржаја посредством медија је извјештавање о малољетничком преступништву, као најширем појму којим су обухваћени различити облици девијантног понашања малољетника (Милосављевић, 2003: 123), укључујући и малољетничко насиље. Малољетничко преступништво у ужем смислу подразумејева „понашање које је засновано на казненоправној теорији, док је у ширем смислу то понашање које почива на различитим аспектима теорије девијантности“ (Обрадовић, 2012 према: Рашевић, 2014: 43).

С обзиром на заступљеност различитих приступа у дефинисању насиља, који су резултирали поимањем насиља у ужем и ширем смислу, неопходно је указати на вид насиља који у овом раду представља предмет истраживања. Дефиницијом насиља која је настала као резултат првих психолошких истраживања усмјерених ка насилним садржајима у медијима обухваћено је „понашање које је усмјерено озлијеђивању другог бића при чему је кључна била намјера за озлијеђивање других“ (Dollard, Doob, Miller, Mowrer, Sears, 1939 према: Канижај и Цибоци, 2011: 15). Међутим, упоредо са провођењем нових истраживања овог феномена долази и до проширивања дефиниција насиља, којима су поред наношења повреда другим лицима као насилни облици понашања обухваћени и уништавање имовине (Albert Bandura, 1973), несреће, катастрофе, пријетње, вербална злостављања и др. (Канижај и Цибоци, 2011: 16). У контексту медијског насиља Џејмс Потер насиље дефинише као „повреду нечије физичке и емоционалне добробити“ (Potter, 1999: 69).

У односу на представљене дефиниције насиља у овом раду се анализира дисеминација насилних садржаја посредством онлајн медија у РС у којима се приказује понашање малољетника усмјерено наношењу повреда другим малољетним лицима. У смислу презентације насилних садржаја посредством медија постоји разлика „између насиља које се доиста догодило (конкретно, реално) и насиља које се на медију приказује“ (Валковић, 2010: 68), а које притом нема карактер стварног догађаја.⁴⁴⁶ У раду се у односу на ову дихотомију разматрају примјери извјештавања о реалним догађајима који се на основу узраста актера и природе догађаја квалификују као малољетничко насиље. Према Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Сл. гласник РС бр. 13/10) дијете је „свако лице које није навршило 18 година“ (члан 2. став 1), док је узраст малољетника чланом 3. овог закона категорисан у ставовима 1 и 2, као млађи малољетник „који је у вријеме извршења кривичног дјела навршио 14, а није навршио 16 година живота“ (члан 3. став 1) и старији малољетник „који је у вријеме извршења кривичног дјела навршио 16, а није навршио 18 година живота“ (члан 3. Став 2).

Опредјељење за праћење начина извјештавања о малољетничком насиљу искључиво у онлајн медијима у односу на нормативне и професионалне стандарде детерминисано је појединим чиниоцима. Први се односи на специфичности онлајн медија, које ову врсту канала масовне дистрибуције информација чине битно другачијим у односу на класичне медије. У том контексту могу се издвојити бројне карактеристике онлајн медија, које доприносе све

послије 15 година, проучили учинке телевизијског насиља. Кључни резултат студије био је да телевизијско насиље реципирано у дјетињству, и код дјечака и код дјевојчица, у каснијем животу погодује појављивању агресивног понашања. Према мишљењу Huesmanna и др. узрок тако „очите“ везе у првом је реду поистовјеђивање гледатеља с агресивним протагонистима и њихово схваћање да је телевизијски програм реалистичан“ (Kunczik и Zipfel, 2006: 231).

⁴⁴⁵ „Huston и сарадници још давне 1992. закључили су да ће дјеца до завршетка основне школе видјети 8.000 убојстава и 100.000 других облика насиља у медијима, док ће у стварном животу видјети мање од 1 % таквих насилних дјела (Kirsh, 2006: 202). Забрињавајући су и подаци према којима ће једна млада особа до своје осамнаесте године преко медија видејти 200.000 симулираних насилних дјела и више од 16.000 драматизираних убојстава (према Trend, 2007: 4)“ (Канижај и Цибоци, 2011: 11).

⁴⁴⁶ Дејвид Морисон (1999) је на основу истраживања у којем је интервјуисао одрасле особе и дјецу различитих узраста о њиховој перцепцији насиља дошао до јасне разлике између „*враголастог* насиља (нпр. у цртићима), *дочараног* насиља (са графиком и приказивањем последица, нпр. проливане крви) и *истинског* или *натуралистичког* насиља (Morrison, 1999, према: Џајлс, 2011: 55).

интензивнијем коришћењу ове врсте медија, попут мултимедијалности, интерактивности, брзине пласирања информација, доступности информација и др. Затим, свјетски тренд изражене пенетрације онлајн медија у савременим медијским системима, који истовремено прати тренд пораста броја корисника ове врсте медија, свакако да представља један од индикатора њиховог значаја у новом медијском окружењу. Трећи и нарочито значајан чинилац за ово истраживање односи се на профил корисника интернета, јер су према подацима бројних истраживања најредовнији корисници интернета млади.⁴⁴⁷ „Рођени у овом времену веб (*web*) пространство користе од најранијег детињства и *представљају истинску децу дигиталних колонија* (Бубоњић, 2010: 70)“ (Тапавички Дуроњић, 2014: 75). Из тога проистиче да су млади истовремено најизложенији садржајима, укључујући и садржаје у вези са малољетничким насиљем, дисеминованим посредством онлајн медија. И као четврти може се издвојити фактор да онлајн медији у РС, упркос потенцијалима њиховог утицаја и континуираним наведеним тенденцијама у сфери онлајн медија и њихових корисника, представљају неуређен медијски простор.

Поменути елементи истовремено указују на научну и друштвену оправданост проблема и предмета истраживања у овом раду. Коришћењем квалитативне анализе садржаја докумената донесених на међународном нивоу и ратификованих од стране БиХ и РС, закона усвојених на државном/ентитетском нивоу и кодекса донесених на нивоу саморегулаторног тијела, у раду ће бити идентификовани нормативни стандарди значајни у контексту медијског извјештавања о малољетничком насиљу. Ниво поштовања професионалних стандарда биће испитан, такође, примјеном ове квалитативне технике истраживања усмјерене ка медијским садржајима у вези са малољетничким насиљем, објављеним на порталима на медијском простору РС. Истраживачка хипотеза је да се извјештавање о малољетничком насиљу посредством онлајн медија у цјелости не заснива на нормативно дефинисаним и професионалним стандардима. У раду се такође полази од претпоставке да је непрофесионалан приступ овој врсти догађаја резултат недовољно регулисане сфере онлајн медија и недовољно развијеног сензибилитета професионалних комуникатора, који неријетко резултира сензационалистичким извјештавањем о друштвеним проблемима попут малољетничког насиља. У погледу поштовања професионалних и етичких стандарда посебна пажња биће посвећена начину преузимања објављених информација које се притом пласирају посредством онлајн медија у различитим форматима (текст, фотографија, видео запис), питању откривања идентитета малољетника на посредан или непосредан начин и самој структури медијског садржаја у контексту начина на који се о овој врсти догађаја извјештава.

Документи релевантни за извјештавање о малољетницима у онлајн медијима у РС

За анализу нормативних стандарда значајних у контексту нормирања начина медијског извјештавања о малољетничком насиљу неопходно је искорачити из националног регулаторног оквира, јер су у том смислу релевантни и документи донесени на међународном нивоу. Ратификовањем Конвенције Уједињених нација о правима дјетета⁴⁴⁸ „Босна и Херцеговина је преузела обавезу поштовања овог међународног документа, а тиме и обавезу да у оквиру националне јурисдикције утврди групу закона, правила и одредаба које се посебно примјењују на малољетнике преступнике, институције и органе којима су повјерене функције

---

⁴⁴⁷ „Најредовнији корисници интернета су млађи од 24 године – 66% њих га је користило сваког дана, док свакодневно користи интернет 43% становништва Европске уније“ (Бубоњић, 2010, према: Тапавички Дуроњић, 2014: 75). У РС интернет „користи приближно 55% грађана, чиме овај медиј (у условном смислу) можемо сврстати у медије са умјереним потенцијалом за утицај на публику“ (Вукојевић, 2015: 45). „Данас у свету има преко милијарду веб-сајтова, а интернет користи више од 3,5 милијарди људи“ (Тапавички Дуроњић, 2017: 35).

⁴⁴⁸ Конвенција о правима дјетета усвојена је 20. новембра 1989. године на Генералној скупштини Уједињених нација. Усвајању ове конвенције претходило је прихватање Декларације о правима дјетета 20. новембра 1959. године, која је призната у Општој декларацији о људским правима и у међународном Споразуму о грађанским и политичким правима. У Босни и Херцеговини (БиХ) Конвенција о правима дјетета је постала правно обавезујућа потписивањем Дејтонског поразума 1995. године Анексом 1 Устава Босне и Херцеговине (Улетиловић и Мирковић, 2014).

малољетничког правосуђа (...)“ (Улетиловић и Миркоњ, 2014: 9). Појединим члановима Конвенције нормиран је и однос медија према дједи, тј. њихова улога и значај у развоју дјететовог социјалног, духовног и моралног добра и физичког и менталног здравља, и заштита дјетета од информација и материјала штетних по његово добро (члан 17). Међутим упркос обавезујућем карактеру овог документа и члановима значајним из перспективе медијске праксе, у разматрању нормативних стандарда у извјештавњу онлајн медија као проблематично може се идентификовати питање недостатка законског нормирања статуса онлајн медија у РС, јер Законом о јавном информисању (Сл. гласник РС бр. 10/97) онлајн медији нису обухваћени, нити су дефинисани као средства јавног информисања.⁴⁴⁹ Чалном 4. овог закона након јасног одређења искључиво штампе, радија, телевизије и новинских агенција као јавних гласила, потом се под другим средствима јавног информисања подразумевају штампана односно произведена аудио-визуелна и остала средства која садрже информације о неком догађају, појави, личности, предмету или дјелатности и која су намијењена информисању јавности. Иако би се једним дијелом онлајн медији могли уврстити у категорију других средстава јавног информисања, с обзиром на њихов све већи значај и њихову свеprisутност, нарочито када су у питању млади као корисници ове врсте медија, неопходан је озбиљнији и директнији приступ у дефинисању њиховог статуса. Наиме, онлајн медији попут других медија, изузев другачије технолошке платформе, такође, садрже информације о различитим догађајима, појавама, личностима, предметима или дјелатностима, које су притом намијењене информисању јавности.

Правним прописима у значајној мјери нерегулисана сфера онлајн медија у РС оставља велики простор за непрофесионално извјештавање о догађајима различите природе, укључујући и извјештавање о малољетничком насиљу. Томе доприноси и често нетранспарентно власништво над порталима и њихово оснивање од стране појединаца који притом по вокацији нису професионални комуникатори. Бројни су чиниоци који на медијском простору РС етичке принципе, начела одговорног и професионалног новинарства доводе у питање у смислу њиховог поштовања у раду и начину извјештавања онлајн медија. Нетранспарентно власништво истовремено онемогућава одговор на питање: „Ко сноси одговорност за непрофесионално објављену информацију?“. Неадекватан ниво и смјер образовања запослених у медијима често резултира недовољним познавањем професионалних и етичких принципа у самом приступу догађајима у којима су починиоци и жртве насиља малољетници, што се рефлектује и на начин презентовања медијског садржаја о овој врсти догађаја.

Изван оквира медијске регулативе, а у контексту малољетничког преступништва, за РС је значајно доношење Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Сл. гласник РС бр. 13/10), засновано на новом кривичном законодавству које се у РС и БиХ примјењује од 2003. године, тј. од ступања на правну снагу Закона о кривичном поступку Републике Српске (Сл. гласник РС бр. 50/03), савременим законодавним система и међународним стандардима у овој области (Улетиловић и Миркоњ, 2014: 12-13). Посматрано из угла медијског извјештавања значајан је члан 7. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку у којем се наводи да се право на приватност малољетног учioniоца кривичног дјела поштује у свим фазама поступка, тако да се у медијима неће објавити име и други подаци који откривају идентитет малољетника.

Специфичност онлајн медија у односу на електронске медије у медијском систему РС је њихова претеходно констатована изражена изолација од регулације правним прописима. Међутим, оквир за рад онлајн медија чине и одређени закони, с тим да ингеренције у праћењу извјештавања посредством онлајн медија припадају саморегулаторним тијелима, чији се начин функционисања и дјеловања заснива на професионалним и етичким кодексима. Саморегулаторна тијела притом не располажу механизмима санкционисања професионалних комуникатора или медијских организација који се у извјештавању нису придржавали кодексима прописаних етичких принципа, попут извршних мјера и овлаштења којима располаже Регулаторна агенција за комуниције БиХ (РАК) надлежна за мониторинг

---

⁴⁴⁹ „Под средствима јавног информисања у смислу овог закона подразумевају се јавна гласила и друга средства јавног информисања (у даљем тексту: јавна гласила). Под јавним гласилима у смислу овог закона, подразумевају се штампа и програми радија, телевизије и новинских агенција“ (члан 4).

електронских медија. Сходно томе поставља се питање ефикасности њиховог дјеловања, нарочито у друштвеном контексту који карактерише недовољан ниво развијености владавине права. С друге стране, у домену саморегулације уочава се већи степен адаптације кодекса савременим трендовима у сфери медија у односу на законско нормирање ове сфере, а индикатори у том смислу јесу преименовање Кодекса за штампу (1999) у Кодекс за штампу и онлајн медије (2011) и проширивање надлежности Савјета за штампу у саморегулаторно тијело за штампане и онлајн медије.⁴⁵⁰

Кодексом за штампу и онлајн медије који је морално обавезујући за новинаре, уреднике, власнике и издаваче штампаних и онлајн медија, дефинисана је заштита дјецe и малољетника: „У третирању дјецe и малољетника новинари су дужни крајње обазриво поступати, поштујући добре обичаје и Конвенцију о правима дјетета, полазећи од интереса дјетета“ (члан 11). Овим чланом, који поред наведеног садржи и друге ставове који се односе на интервјуисање, фотографисање и идентификовање дјецe млађе од 18 година у случајевима када су жртве и свједоци кривичних дјела или оптужени, апострофирају се морална начела професионалних комуникатора и димензија њиховог сензибилитета. На сједници Савјета за штампу усвојене су и Препоруке за медијске извјештаче са судова у извјештавању о истрагама и судским процесима (2006), у којима се чланом 10 препоручује да извјештачи покажу посебан опрез и осјетљивост приликом извјештавања о истрагама и кривичном поступку против малољетних особа, имајући у виду њихову будућност, као и посебну пажњу и осјетљивост код малољетних жртава кривичних дјела.

Кодексом части БХ новинара (2004) такође се упућује на посвећивање посебне пажње и одговорности када се извјештава о дјеци и малољетницима, забрањује се интервјуисање и фотографисање дјецe (до 15 година) без присуства родитеља или другог одраслог одговорног за дијете, те се забрањује фотографисање и разговор са ученицима без одобрења школских служби. Попут претходно анализираниог Кодекса и Препорука донесених на нивоу Савјета, садржај и овог Кодекса показује да је у извјештавању о малољетницима неопходна заштита њиховог идентитета. Међутим, Кодексом нису разрађене процедуре и смјернице значајне за медијско извјештавање о малољетничком насиљу.

На основу издвојених докумената којима се нормирају питања заштите интереса малољетника и њиховог идентитета, уочава се да у контексту извјештавања посредством онлајн медија о самом догађају са елементима малољетничког насиља нису јасно дефинисани нормативни и професионални стандарди, нити су прецизиране и појашњене посљедице дисеминавања насилних садржаја у којима су починици и жртве насиља малољетници, нарочито у односу на малољетнике као реципијенте ове врсте садржаја и могућност њихове идентификације са починиоцима насилних дјела. С обзиром на опасности сензационализације малољетничког насиља у медијској пракси, при чему је најчешће изостављена едукативна функција медијског садржаја и изражена димензија непрофесионалног приступа овој врсти догађаја, као и непрофесионалног начина његовог дисеминавања, као императив се поставља јасно нормативно дефинисање недозвољених начина извјештавања о малољетничком насиљу и мјера санкционисања у случају њиховог непоштовања. Поред законом дефинисаних вриједности и начела у контексту медијског извјештавања о малољетничком насиљу и њихове разраде, неопходно је да правним прописима подлијежу сва средства јавног информисања, укључујући и онлајн медије.

---

⁴⁵⁰ На проблеме у раду онлајн медија у контексту професионализма указују и уредници ових медија. Наиме, на конференцији „Изазови онлајн медија – Између професионализма и опстанка“ која је одржана у новембру прошле године идентификовани су проблеми пада професионалних стандарда новинарског извјештавања, лажних вијести и дивљих веб портала (<http://www.vzs.ba/>).

***Професионални стандарди као „путакази“ у извјештавању онлајн медија о
малољетничком насиљу***

Значај поштовања професионалних стандарда у медијском извјештавању о малољетничком насиљу произилази из саме природе медија, њихових потенцијалних утицаја и континуираног усавршавања технолошких медијских платформи које значајно доприносе интензивирању коришћења медијских производа. Иако медије не можемо посматрати као једине и примарно одговорне институције за ниво заступљености насиља у друштву, њихов допринос свакако да није занемарљив. Начин дјеловања медија условљен је у значајној мјери нивоом професионализма и њиховом оријентацијом ка просоцијалним или антисоцијалним ефектима (Џајлс, 2011). Медији, професионалним извјештавањем о дјечи у различитим контекстима, „промовишући здраво понашање, као и едукативним дјечијим садржајем, могу да подрже просоцијално понашање дјече“ (Рашевић, 2014: 47). Један од закључака у погледу превенције малољетничке деликвенције изнесен на основу истраживања „Млади у сукобу са законом у свијетлу актуелних проблема малољетничког кривичног правосуђа у БиХ“ проведеног на подручју БиХ, односи се на неопходност едукације новинара о важности презентовања малољетничког преступништва на начин који је у складу са принципом „најбољи интерес дјетета“, без стигматизације (Миковић, 2004: 344).

Медијско извјештавање о малољетничком преступништву неријетко пред професионалне комуникаторе поставља етичку дилему у смислу сукоба између општих друштвених и професионалних вриједности (Деј, 2008). Међутим, њихово поступање у складу са професионалним принципима подразумијева заштиту интереса дјетета као насилника или као жртве насилног понашања, док општи друштвени интерес, тј. интерес јавности због несмотрености, непрофесионализма или због погрешне процијене, може бити замјeњен интересовањем јавности. Свакако да је интерес јавности један од значајних професионалних стандарда у медијској пракси, као и једно од мјерила *вјесновриједности* (Богданић, 2014), али је оно истовремено критериј који се најчешће релативизује и стога треба „имати на уму да `радозналост јавности` није исто што и интерес јавности, односно да велики број догађаја не положи тест вјесновриједности, али јесу сензационалистички, то јест подилазе поровима и радозналости људи и повећавају читаност или гледаност неког медија или емисије“ (Исто: 22-23). Релативизација овог професионалног начела је нарочито значајна у контексту извјештавања о малољетничком насиљу, као појави која по својој природи изазива интересовање јавности. То свакако не подразумијева потпуно изостављање медијских садржаја о малољетничком насиљу, али упућује на неопходност поштовања нормативно дефинисаних професионалних стандарда како би се медијским наративом о овој врсти догађаја дјеловало едукативно и просоцијално на младе.

Медијска слика деце и младих на интернету посебно је осетљиво питање. Нарочит сензибилитет и културну писменост захтева писање о малолетничком преступништву, без обзира о којој врсти медија је реч. Али, с обзиром на интернет природу („go virtual“ – прослеђивање кроз мрежу ...), портретисање деце и младих кроз медијско извештавање захтева прецизну и недвосмислену употребу термина, позавање права детета, препознавање ширег контекста проблема о којем се извештава за медије и, посебно, познавање институционалне и системске одговорности када је реч о заштити статуса детета и младих (Тапавички Дуроњић, 2014: 74).

У *контекстуализацији* догађаја, односно описивању свих важних околности под којима се догађај десио (Богданић, 2014: 22) и начину портретисања теме и актера догађаја (Дуроњић, 2014: 79) малољетничког насиља важна је и употреба одговарајућег језичког стила и избјегавање етикетања и стигматизације. „Деца и адолесценти, чији морални стубови можда још нису учврћени, имају право на грешку која их неће стигматизовати у каснијим друштвеним односима и шансама за запослење“ (Деј, 2008: 173). Приликом креирања медијског садржаја којим се јавности презентује догађај који садржи елементе малољетничког насиља, важно је такође да се, поред фактографског извјештавања, овој врсти догађаја приступи аналитички, чиме се постиже увид у шири контекст, пружењем одговора на питања зашто се то догодило и које су посљедице насилног дјеловања и понашања.

Поштовању професионалних стандарда у извјештавању онлајн медија о малолетничком насиљу значајно могу допринијети јасно дефинисане и писане уређивачке политике медија, тј. *развијене уређивачке политике*, „које, поред вриједности и начела, садрже њихову разраду, односно, процедуре, упуте, смјернице и примјере за њихово спровођење, као и низ других процедура, упута и савјета“ (Богданић, 2014: 19). Извјештавање о малолетничком насиљу представља један од значајних аспеката новинарске праксе, због чега се нормативно недовољно прецизирана професионална начела важна за ову врсту извјештавања могу надомјестити развијеном уређивачком политиком медија, посебно када је ријеч о онлајн медијима као, у контексту правне регулације, прилично изолованом сфером медија.

Иако је у бројним документима националног и међународног карактера садржано низ препорука и смјерница које доприносе бољем разумијевању значаја заштите интереса дјетета приликом медијског извјештавања о дјечи у различитим контекстима, то истовремено не подразумева и њихово поштовање у медијској пракси. Бројни су чиниоци који њихову примјену могу да релативизују попут недовољне упућености професионалних комуникатора у садржај докумената значајних за портретисање младих у медијима, недовољно развијених механизма санкционисања у случајевима непоштовања основних права и интереса дјетета, неконтинуираног мониторинга медија од стране надлежних регулаторних и саморегулаторних тијела, неконтинуираног професионалног усвршавања медијских комуникатора и уопште друштвеног контекста у којем непрофесионално извјештавање о дјечи није изложено осуди релевантних институција, академске и стручне јавности и јавности уопште. У овом смислу могу се издвојити и поједини процеси у сфери медија глобалног карактера, попут приватизације и комерцијализације медија, који су резултирали пермутовањем интереса јавности интересима појединаца и власника медија усмјерених ка остваривању политичког и/или економског успјеха.⁴⁵¹

Анализа медијских садржаја о малолетничком насиљу дисемнованих посредством онлајн медија у РС

Онлајн медијска сфера на простору РС почиње да се развија с поприличним кашњењем у односу на медијске системе развијенијих земаља. Наиме, прво онлајн издање „Независних новина“ појавило се тек 2001. године (Тапавички Дуроњић, 2017: 155), што указује на изражену временску дистанцу у односу на 1992. годину када је Чикаго Трибјун (Chicago Tribune) постао прва новина са онлајн издањем, док су прве онлајн новине без дупликата у традиционалном формату Нандо Тајмс (Nando Times) у издању из 1997. године (Тапавички Дуроњић, 2014: 75). Упркос извјесном кашњењу у појављивању првих онлајн медија, трендовима изражене пенетрације онлајн медија у медијски комплекс и пораста броја њихових корисника, као свјетским тенденцијама у савременим медијским системима, обухваћен је и медијски систем РС.⁴⁵²

Представљени подаци који илуструју кашњење развоја онлајн новинарства на медијском простору РС могу се, уз уважавање претходно констатованих чинилаца, посматрати као важан индикатор у разматарању локалних аспеката онлајн новинарства. Полазећи од евидентног кашњења у појављивању првих онлајн издања и одсуства системске регулативе у РС, Татајана Т. Дуроњић констатује да „локално онлајн новинарство карактерише општа подељеност у уредничком приступу, аматеризам у неким поступцима дисеминације садржаја, хаотичност због одсуства одговарајуће медијске и правне регулативе и једна посебна релативизација онлајн журналистичке културе, подржана неписаним правилом, да флексибилност интернета као технологије, треба схватити као одсуство правила у уређивању

---

⁴⁵¹ У контексту економског успјеха, односно остваривања профита Дејвид Тренд (David Trend) истиче да је продаја публице оглашивачима сврха масовних медија, при чему је дисеминација насилних садржаја извјестан начин за придобијање велике публице (Trend, 2007: 123):

⁴⁵² „Од 2005. у РС у већем броју настају и развијају се локални онлајн медији и данас их, према подацима Вијећа за штампу и онлајн медије БИХ има око 50, нешто мање од броја општина у РС (63). ... Према неким проценама у БиХ постоји око 500 онлајн медија које потенцијално може да чита близу 3 милиона интернет корисника“ (Тапавички Дуроњић, 2017: 196-197).

вести и веб-сајта, у целини“ (Тапавички Дуроњић, 2017: 155). Може се претпоставити да се овакав локални контекст онлајн новинарства рефлектује и начин извјештавања о малољетничком насиљу посредством онлајн медија.

Квалитативном анализом онлајн медијских садржаја о малољетничком насиљу обухваћено је девет портала, који су извјештавали о истим и различитим догађајима овог карактера. С обзиром на природу онлајн медија која подразумевају и то да је постављен медијски садржај доступан упркос временској дистанци у односу на сам догађај и на чињеницу да актуелност, као један од значајних параметара у новинарству, није постављена као варијабла у оквиру овог истраживања, само дефинисање периода од 20. марта до 20. априла 2018. године у којем је анализа проведена не подразумева да су овом анализом обухваћени текстови искључиво објављени у том периоду. Наиме, објављени текстови анализирани су у односу на сљедеће варијабле: начин конструкције насловног блока у односу на основне професионалне стандарде и на сензационалистички приступ у његовом креирању, ниво контекстуализације догађаја, тј. описивања свих важних околности под којима се догађај десио, заштита идентитета малољетника преступника и малољетних жртава насиља, релевантност извора информација и ниво коришћења стручних извора у контексту малољетничког насиља. Анализом су идентификована сљедећа одступања у односу на нормативно дефинисане и професионалне стандарде значајне за медијско извјештавање о малољетничком насиљу:

- Сензационалистички наслови и коришћење колоквијализама у насловима – *Погледајте шокантне снимке туче средњошколки из Сплита,*⁴⁵³ *Ученице из Добоја се тукле због трачева, па се помириле,*⁴⁵⁴ *Хорор у бањалучкој школи,*⁴⁵⁵ *Дјеца насилна, школе немоћне,*⁴⁵⁶ *Сијевали ножеви због цура, туча договорена на Фејсу*⁴⁵⁷ - у односу на наведене наслове, поред израженог сензационализма, уочава се да су наслови текстова који се односе на исти догађај углавном идентични, иако су објављени на различитим порталима, затим се једним насловом дјеца уопште стигматизују и портретишу као насилници, док се првим насловом објављеним на три портала пажња усмјерава искључиво на чин насиља, тј. на видео запис као „мамац“;
- Непотпуна контекстуализација догађаја у појединим текстовима – текстови о истом догађају су углавном идентични што указује на изражену праксу преузимања медијских садржаја, изостанак личног ангажмана професионалних комуникатора и аналитичког приступа у извјештавању јавности о малољетничком насиљу, тј. изостанак потребе за прикупљањем додатних чињеница значајних у контексту одговора на питања зашто се то догодило и под којим околностима,⁴⁵⁸

---

⁴⁵³ На овај начин конструисан наслов објављен је 30. 01. 2018. године на три портала: регионалном информативном portalу *Глас регије* (<http://glas-regije.com/>), portalу *Алтернативне телевизије* (<http://www.atvbl.com/pogledajte-sokantne-snimke-tuce-srednjoskolki-iz-splita-video/>) и portalу *Приједор24h* (<http://prijedor24h.com/2018/01/30/>) (portalима приступљено 25.03.2018).

⁴⁵⁴ Текстови под овим насловом објављени су на сљедећим порталима: портал *Независних новина* (<https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Ucenice-iz-Doboja-se-tukle-zbog-traceva-pa-se-pomirile/469944> 21.03.2018), портал *Моја Дервента* (<http://mojaderventa.info/infograda/clanak/56920/ucenice-iz-doboja-se-tukle-zbog-traceva-pa-se-pomirile> 21.03.2018) и портал *Гласа Српске* (https://www.glassrpske.com/hronika/crna_hronika/Ucenice-iz-Doboja-se-tukle-zbog-traceva-pa-se-pomirile/lat/258009.html, 22.03.2018) (portalима приступљено 05.04.2018).

⁴⁵⁵ Наслов текста на portalу Блица објављен 23. 12. 2017. године (<https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/horor-u-banjaluckoj-skoli-zatvorili-daka-u-toalet-i-urinali-po-njemu-devojcicu/ng0e85v>) (20.04.2018).

⁴⁵⁶ Наслов текста на portalу Радио-телевизије БН објављен 19. 10. 2017. године (<http://www.rtvbn.com/3882648/djeca-nasilna-skole-nemocne->) (portalу приступљено 20.03. 2018).

⁴⁵⁷ Текстови под овим насловом објављени су 09. 08. 2017. године на portalу *Алтернативне телевизије* (<http://www.atvbl.com/sijevali-nozevi-zbog-cura-tuca-dogovorena-na-fejsu/>) и portalу *Српска кафе* (<http://www.srpskacafe.com/2017/08/sijevali-nozevi-u-dogovorenoj-tuci-oko-cura-na-facebook-u/>) (portalима приступљено 10.04.2018).

⁴⁵⁸ На чињеницама недовољно поткријепљене текстове упућују сљедеће конструкције: „може се наслутити“, „можемо претпоставити“, „по свему судећи“ и „могло би се закључити“.

- Преузимање аматерских снимака са друштвених мрежа без утврђивања њихове вјеродостојности и на основу тога креирање текста без непосредног контакта са релевантним изворима;
- Изостанак адекватне медијске поруке о насилном понашању малољетника као друштвено непожељном начину понашања кроз извјештавање о мјерама санкционисања актера насилног дјеловања и коришћење стручних извора;⁴⁵⁹
- Откривање идентитета малољетника на посредан начин, јер је на основу постављених видо снимака припадницима локалне средине у којој се малољетничко насиље догодило омогућено да препознају актере и жртве насилног дјеловања.

С друге стране, у анализираним текстовима објављеним на појединим порталима уочени су елементи интерпретације и аналитичког приступа, комплекснија структура у смислу новинарског жанра и континуирано извјештавање након информисања јавности о актуелном догађају.⁴⁶⁰ У том смислу, идентификовано је коришћење различитих извора релевантних за догађај, изношење статистичких података значајних у контексту перцепције малољетничког насиља као присутног и озбиљног друштвеног проблема и изношење информација о подношењу мјера санкционисања актера насилног понашања.⁴⁶¹ Међутим, у контексту механизма и мјера санкционисања малољетних преступника у текстовима су углавном изостављене детаљније информације о конкретним мјерама и њиховом провођењу.

На основу анализе текстова о малољетничком насиљу објављених на појединим порталима у РС може се тврдити да је поштовање нормативно дефинисаних и професионалних стандарда најпроблематичније у случају извјештавања непосредно након дешавања догађаја, што је великим дијелом условљено *брзином* као новинарским импертивом, у смислу тежње да први објаве информацију, иако притом не располажу чињеницама неопходним за контекстуализацију догађаја.

Закључак:

Свако одступање од професионалних стандарда у медијском извјештавању о малољетничком насиљу, не само професионално, већ и морално и етички је неприхватљиво. Уочени елементи сензационализма већ у самим насловима, који у новинарском дискурсу представљају једну од најзначајнијих компоненти медијског садржаја, су недопустиви с обзиром на природу догађаја и појаве малољетничког насиља, као друштвеног проблема са озбиљним посљедицама, како за актере и жртве насилног дјеловања, тако и за друштво у

⁴⁵⁹ У текстовима објављеним 21.03. и 22.03. 2018. године на порталима *Независних новина*, *Гласа Српске* и *Моја Дервента* малољетничко насиље се банализује кроз језички стил и квалификовање насиља као чина којим су се малољетнице прославиле: „Двије петнаестогодишње ученице првог разреда Економске и Угоститељске школе својом договореном тучом на платоу Занатског центра у Добоју `прославиле` су се преко ноћи, а разлог за песничке је, по свему судећи, баналан – међусобно ширење гласина, називање погрдним именима и, наравно, неки момак у позадини“ (<https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Ucenice-iz-Doboja-se-tukle-zbog-traceva-pa-se-pomirile/469944> 05.04.2018).

⁴⁶⁰ Континуитет у извјештавању уочен је на порталу *Независних новина*, на којем су након извјештавања о самом актуелном догађају објављени текстови који упућују на његове узроке и посљедице.

⁴⁶¹ У тексту објављеном 23. 12. 2017. године на порталу Блица под насловом „ХОРОР У БАЊАЛУЧКОЈ ШКОЛИ Затворили ђака у тоалет и УРИНИРАЛИ по њему, девојчицу претукле старије ученице“ пажња је усмјерена на два одвојена случаја вршњачког насиља уз коришћење стручних и релевантних извора и података од стране надлежних институција и приказ статистичких података који указују на озбиљност овог друштвеног проблема. У тексту се наводи да је према подацима невладиних организација сваки трећи ученик у основним и средњим школама у БиХ жртва психичког, физичког или сексуалног насиља. Истраживање за развој друштва „Кап“ показало је да је „од 7.000 анкетираних ђака, чак 2.340 било на мети неког од поменутих облика насиља. Тек 700 њих се одважило да то призна родитељима, док је само 66 случајева пријављено надлежним органима, односно центрима за социјални рад“ (<https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/horor-u-banjalučkoj-skoli-zatvorili-daka-u-toalet-i-urinali-po-njemu-devojcicu/ng0e85v>, 20.04.2018). Континуитет у извјештавању уочен је на порталу *Независних новина*, на којем су након извјештавања о самом актуелном догађају објављени текстови који упућују на његове узроке и посљедице.

цјелости. Претходно констатовани бројни чиниоци који релативизују поштовање и примјену професионалних и етичких принципа у извјештавању онлајн медија о малољетничком насиљу оснажени су недостатком адекватне системске медијске регулативе у сфери онлајн медија. Извјештавање о малољетничком насиљу ни под којим условима не припада категоријама *лаких*, забавних или тривијалних садржаја и стога захтијева озбиљан приступ професионалних комуникатора с одређеном дозом сензибилитета, коришћење адекватне терминологије и релевантних извора информација, лични ангажман професионалних комуникатора у сврху контекстуализације догађаја и потпуну заштиту идентитета и интереса дјетета.

Литература:

1. Bogdanić, Aleksandar (2014). Uređivačke politike u medijima koji izvještavaju o maloljetničkom prestupništvu. У: *Medijsko izvještavanje o maloljetnim počinocima krivičnih djela* (19-30). Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
2. Dej, Alvin Luis (2004). *Etika u medijima: primeri i kontroverze*. Beograd: Medija centar, Plus (Beograd: Čigoja štampa).
3. Džajls, Dejvid (2011). *Psihologija medija*. Beograd: Clio.
4. Kanižaj, Igor, Ciboci, Lana (2011). Kako je nasilje preko medija ušlo u naše domove. Utjecaj, učinci i posljedice nasilja na djecu i mlade. У: Igor Kanižaj i Lana Ciboci (ур.), *Djeca medija – od marginalizacije do senzacije* (11-35). Zagreb: Matica hrvatska.
5. Kunczik, Michael, Zipfel, Astrid (2006). *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
6. Miković, Milanka (2004). *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*. Sarajevo: Magistrat.
7. Milosavljević, Milosav (2003). *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić.
8. Potter, W. James (1999). *On media violence*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
9. Rašević, Dragana (2014). Izvještavanje o maloletničkom prestupništvu u štampanim medijima u BiH. У: *Medijsko izvještavanje o maloljetnim počinocima krivičnih djela* (43-56). Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
10. Tapavički Duronjić, Tatjana (2014). Medijsko portretisanje maloletničkog pretupništva na internetu. У: *Medijsko izvještavanje o maloljetnim počinocima krivičnih djela* (73-86). Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
11. Тапавички Дуроњић, Татајана (2017). *Дигитални информациони системи: медијски приступ*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука.
12. Trend, David (2007). *The Myth of Media Violence. A Critical Introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
13. Uletilović, Drgan, Mirkonj, Nenad (2014). Medijsko izvještavanje o maloljetničkom prestupništvu. У: *Medijsko izvještavanje o maloljetnim počinocima krivičnih djela* (9-18). Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
14. Valković, Jerko (2010). Oblici i utjecaji televizijskog nasilja. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, Zgareb: Kršanski akademski krug (KRAK), Vol. VIII, No. 1, 67-68.
15. Vukojević, Borislav (2015). Mediji u Republici Srpskoj: publike i sadržaji u kontekstu teorije koristi i zadovoljstva. *CM: Communaction and Media Journal – Časopis za komunikaciju i medije*, Novi Sad, Beograd: Institut za usmeravanje komunikacija, Fakultet političkih nauka, broj 34, godina X, 29-52.

Документи:

1. *Закон о јавном информисању РС*, „Службени гласник РС“ бр. 10/97.
2. *Закон о кривичном поступку Републике Српске*, „Службени гласник РС“ бр. 50/03.
3. *Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку*, „Службени гласник РС бр. 13/10“.
4. *Kodeks časti BH novinara* (2004), Sarajevo: Udruženje BH novinari.

5. *Kodeks za štampu i onlajn medije BiH* (2011), Sarajevo: Vijeće za štampu BiH.
6. *Конвенција о правима дјетета* (1989), Генерална скупштина УН.
7. *Preporuke za medijske izvještace sa sudova u izvještavanju o istragama i sudskim procesima* (2006), Sarajevo: Vijeće za štampu BiH.

Интернет извори:

1. <http://bhnovinari.ba/bs/>.
2. www.vzs.ba
3. <http://glas-regije.com/>
4. <http://www.atvbl.com/>
5. <http://prijedor24h.com/>
6. <https://www.nezavisne.com/>
7. <http://mojaderventa.info/>
8. <https://www.glassrpske.com/>
9. <https://www.blic.rs/>
10. <http://www.rtvbn.com/>
11. <http://www.srpskacafe.com/>

**NORMATIVE AND PROFESSIONAL STANDARDS REGARDING ONLINE MEDIA
REPORTING ON JUVENILE VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Ms Andjela Kupresanin Vukelic, MA
Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka⁴⁶²

Summary

One of the significant aspects of the media world within the context of dissemination of violent contents pertains to the reporting on juvenile violence as a form of juvenile delinquency. Media coverage of socially unacceptable forms of behaviour of children and minors, apart from meeting professional and normative standards, demands an additional dimension of sensitivity on the side of professional communicators, implying a special approach to the way violent contents featuring the aforementioned population groups are created and presented. The author feels urged to research into the matter due to global trends of continual increase into the number of young users of the Internet and a pronounced penetration of online media into that sphere, with the media world of the Republic of Srpska being no exception in this regard. The said trends demand that an adequate normative framework for online media be established and professional standards be met, in order for minors to be protected both as recipients of violent contents and as either victims or offenders. Based on the analysis of the legislation concerning online media, as well as the analysis of its in-house rules, and the analysis of the examples of releases concerning juvenile violence on Internet portals, the paper presents the extent to which normative and professional standards have been met. This paper aims at determining the approach to the matter discussed, that is, whether this approach is based on professional standards or on turning juvenile violence, as one of burning social issues, into sensationalism. Depending on the answer to this dilemma, both media in general and online media in particular, can either significantly contribute to fighting against the violent behaviour of minors or to presenting it in the way it is not perceived as a socially unacceptable form of behaviour. These two extremes are conditioned by a number of factors in media praxis, such as respective legislation, the level of development of professional communicators, and the editorial policy of the media.

Key words: *juvenile violence, legislation concerning media, mechanism of self-regulation, editorial policy of the media, online media.*

---

⁴⁶² andjela.kupresanin-vukelic@fpn.unibl.org

**PSIHOSOCIJALNI TRETMAN ZA POČINIOCE NASILJA U PORODICI -
NEISKORIŠTENI POTENCIJALI KLUBOVA**

*Doc. dr. sc. med. Nera Zivlak Radulović,
specijalista psihijatrije, supspecijalista sudske psihijatrije
Klinika za psihijatriju UKC RS, Klub liječenih alkoholičara grada Banjaluka*

Sažetak: *Nasilje je jedan od glavnih problema javnog zdravlja prema izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije iz 2002. godine. U tom izvještaju je naglašena potreba prevencije nasilničkog kriminaliteta pa su pozvani istraživači i praktičari iz čitavog svijeta da ulože zajednički napor u rješavanje uzroka i posljedica mnogih vrsta nasilja širom svijeta. Cilj rada je dvostruk. Prvi cilj je da kroz prikaz određenih istraživanja a i vlastitog istraživanja pokaže da je zloupotreba alkohola i razvoj alkoholizma značajan uzročni ili potencirajući faktor u ispoljavanju nasilja u porodici uz postojanje impulsivnosti ličnosti kao okosnice. S druge strane cilj je da prikaže da klubovi liječenih alkoholičara predstavljaju nezaobilazan dio tretmana u liječenju alkoholizma ali i da su nedovoljno iskorišteni potencijali za rad sa počiniocima nasilja u porodici bilo da se radi o osobama sa razvijenim sindromom zavisnosti od alkohola ili bez razvijenog sindroma. Klubovi liječenih alkoholičara u svom radu koriste psihosocijalne intervencije za tretman alkoholizma koje uz određene manje modifikacije mogu predstavljati dobar način za učenje kontrole impulsivnosti kao uzroka nasilničkog ponašanja. U ovom radu su prikazana dosadašnja istraživanja veze alkoholizma i nasilničkog ponašanja a i vlastito istraživanje na ovu temu uz istraživanje postojanja impulsivnosti kao okosnice za ispoljavanja nasilja. Takođe je prikazana moguća uloga Klubova liječenih alkoholičara kao neiskorištenog potencijala za tretman nasilja u porodici uzrokovanog zavisnošću od alkohola ili bez zavisnosti manjom modifikacijom psihosocijalnih intervencija koje se inače rade u tretmanu alkoholizma kroz Klubove.*

Ključne riječi: *nasilje, alkoholizam, klubovi, psihosocijalne intervencije, neiskorišteni potencijali*

1. UVOD

Svjetska zdravstvena organizacija proglasila je nasilje jednim od glavnih problema javnog zdravlja i objavila je Svjetski izvještaj o nasilju i zdravlju (WHO, 2002). U tom izvještaju je vidljiva širina problema pojavljivanja nasilja koje se javlja tokom životnog ciklusa a obuhvata sve oblike nasilja (fizičko, seksualno, psihičko) ali i ugrožavanje i lišavanje života. Taj izvještaj je naglasio potrebu prevencije nasilničkog kriminaliteta pa je Svjetska zdravstvena organizacija pozvala istraživače i praktičare iz čitavog svijeta da ulože zajednički napor za rješavanje uzroka i posljedica mnogih vrsta nasilja širom svijeta. Činjenica je da su psihološki, socijalni i bihevioralni efekti bilo kakvog nasilja rasprostranjeni i dugotrajni.

Eksperti Savjeta Evrope (COE, 2011) su predložili da članice treba da preuzmu neophodne zakonodavne ili druge mjere za osnivanje i podršku programa za rad sa učiniocima koji imaju za cilj sprečavanje ponavljanja krivičnog djela. Kao minimum sve relevantne institucije trebalo bi da izrade smjernice za međusobnu saradnju kroz protokole i sporazume. Preporuka sudijama bi trebala biti izricanje zaštitnih mjera po hitnom postupku zbog bezbjednosti i dobrobiti žrtve a nakon toga i mjere obaveznog liječenja i psihosocijalnog tretmana. Saznanja kojima raspolažu Centri za socijalni rad treba koristiti kako bi se odredila adekvatna zaštitna mjera. Znanja zdravstvenih institucija po pitanju procjene same ličnosti i odgovarajuće vrste tretmana za počinioca su nezaobilazni dio procjene. Program intervencije u slučaju nasilja u porodici treba da se zasniva na primjeru dobre prakse i

rezultatima istraživanja o najdjelotvornijim načinima rada sa učiniocima. Programi treba da utiču na učinioce da prihvate odgovornost za svoje postupke i preispitaju svoje stavove.

European Commission (EC, 2013) navodi da postoji veliki broj istraživanja o programima za počinioce u oblasti nasilja u porodici, sa preporukama koje su donjele ekspertske grupe Evropske unije. Evropski projekat Dafne III u Evropi je izradio standarde (minimalne i idealne) za programe za rad sa počiniocima.

Nedvojbena je povezanost alkohola i kriminalnog ponašanja: Prema DSM IV (APA, 1994):
-uzimanje alkohola je povezano s nezgodama, nasiljem, i samoubistvom,
-polovina svih saobraćajnih nesreća dogodila se zbog pijanstva vozača ili pješaka,
-više od polovice svih ubica ali i njihovih žrtava bili su pijani u vrijeme ubojstva.

2. CILJ RADA

Cilj rada je dvostruk. Prvi cilj je da kroz prikaz određenih istraživanja a i vlastitog istraživanja pokaže da je zloupotreba alkohola i razvoj alkoholizma značajan uzročni ili potencirajući faktor u ispoljavanju nasilja u porodici uz postojanje impulsivnosti ličnosti kao okosnice. S druge strane cilj je da prikaže da klubovi liječenih alkoholičara predstavljaju nezaobilazan dio tretmana u liječenju alkoholizma ali i da su nedovoljno iskorišteni potencijali za rad sa počiniocima nasilja u porodici bilo da se radi o osobama sa razvijenim sindromom zavisnosti od alkohola ili bez razvijenog sindroma. Klubovi liječenih alkoholičara u svom radu koriste psihosocijalne intervencije za tretman alkoholizma koje uz određene manje modifikacije mogu predstavljati dobar način za učenje kontrole impulsivnosti kao uzroka nasilničkog ponašanja.

3. VEZA UPOTREBE ALKOHOLA, ALKOHOLIZMA I IMPULSIVNOSTI KAO FAKTORA KOJI SE VEZUJU ZA ISPOLJAVANJE NASILNIČKOG PONAŠANJA

Schulsinger i saradnici (1986) u Danskoj su obavili jedno opsežno ispitivanje u nastojanju da odrede premorbidne karakteristike budućih alkoholičara. U tu svrhu su ispitali dvije grupe subjekata : visoko rizičnu eksperimentalnu koja se sastojala od 223 mladića starosti oko 20 godina čiji su očevi alkoholičari i kontrolnu grupu. Obe grupe su podvrgnute psihološkom ispitivanju i posmatrane su razlike među njima. U zaključku istraživanja se navodi da će iz eksperimentalne grupe zavisnici postati najvjerovatnije one osobe koje imaju sljedeće premorbidne karakteristike : poremećeno djetinjstvo, loše verbalne sposobnosti i vrlo slabu kontrolu impulsivnosti.

Uzimajući u obzir intraindividualne teorije o nasilju koje se odnose na nedostatke karaktera i ili utjecaja droga i alkohola kao uobičajenih činioca klinička literatura opisuje takve nasilnike kao nesigurne, ljubomorne, emocionalno zavisne i uhvaćene u zamku stereotipnih uloga koje im uslovljava njihov pol. Shepard (1993) navodi da je prisutan je visok udio zlostavljanja pod uticajem alkohola i droga ali se oni ipak smatraju pratećim elementima a ne neposrednim uzrokom porodičnog nasilja.

Autori kao što su Patton i saradnici (1995) definišu impulsivnost kao zbrajanje podobilježja osobnosti kao što je djelovanje bez razmišljanja (motorički aspekt), brzo odlučivanje (kognitivni aspekt) radije razmišljanje o sadašnjosti nego o budućnosti (neplaniranje) i poteškoće u koncentraciji (održavanju pažnje).

Rezultati istraživanja po Caspiju (1997) pokazuju da je kod zavisnika od alkohola prisutna viša razina impulsivnosti i da je ova crta ličnosti često prisutna prije manifestacija problema vezanih sa alkoholom. U svom longitudinalnom istraživanju Moller i saradnici (2001) su utvrdili da je dob započinjanja uzimanja alkohola obrnuto razmjerna impulsivnosti.

Međunarodna studija koja je obuhvatila istraživanje u Čileu, Indiji, Egiptu i Filipinima po Jeyaseelan (2004) pokazala je da stalna upotreba alkohola od strane supruga ili partnera bila rizičan faktor za fizičko nasilje u međupartnerskim odnosima i to u svim spomenutim zemljama. Belgijski istraživači Dom i saradnici (2006) ispitivali su crte ličnosti poput impulsivnosti i traženja uzbuđenja u osoba koje su rano započele sa uzimanjem alkohola i kod onih koji su započeli u odrasloj dobi. Oni koji su rano započeli, imaju veću težinu simptoma, više razine agresije i impulsivnosti. Haden S, Shiva A. (2008) su u istraživanju utvrdili da je impulsivnost fundamentalna komponenta psihopatologije i bitno svojstvo kada se razmatra forenzička populacija.

Istraživanje koje su sproveli Poulouse i Srinivasan (2009) je pokazalo da postoji visoka prevalenca rizičnog ponašanja nakon epizode teškog pijenja u muških pacijenata sa sindromom zavisnosti od alkohola u čemu veliku ulogu igra i ličnost zavisnika.

4. MOGUĆI TERAPIJSKI PRISTUPI U RADU SA NASILNICIMA

Nasilno ponašanje je neodgovorajući način nošenja sa stresom, srdžbom, strahom i frustracijom. Sa srdžbom se može suočavati na različite načine a nenasilni način izražavanja srdžbe može se usvojiti i u kasnijoj životnoj dobi. Nasilni muškarci mogu uspostaviti kontrolu nad svojim ponašanjem ali im je za to potrebna odgovarajuća stručna pomoć. Po Sonkin (1985), Edleson i Tolman (1992), Russell (1995), Jukes (1999) danas postoje programi namijenjeni promjeni ponašanja nasilnih muškaraca. U društvima koji imaju programe za nasilne muškarce nastoji se različitim društvenim mehanizmima uključujući i zakonsku prisilu postići da se oni u njih uključe.

U posljednjih nekoliko godina međunarodne organizacije kao UN, UNICEF (1994,2000) i Vijeće Europe(1993,1994, 2002) su razvile strateške dokumente čiji je cilj sprečavanje i zaustavljanje nasilja muškaraca u porodici onosno nasilja u porodici uopšte. Zajedničko im je da nasilje u porodici određuju kao društveno neprihvatljivo i kriminalno ponašanje, da potiču potrebu razvoja programa usmjerenih na nasilnike i da stalno razvijaju i unapređuju usluge žrtvama porodičnog nasilja.

Losel (1995) navodi da uvođenjem psihosocijalne terapije kao posebne obaveze uz zaštitni nadzor odnosno psihosocijalnog tretmana kao zaštitne mjere u radu s počiniteljima nasilničkog ponašanja otvorena je mnogučnost nekim novim intervencijama koje su se u svijetu pokazale uspješnim u zaustavljanju i sprečavanju nasilničkog ponašanja, i u porodici specifično nasilja muškarca nad ženama. Pod pojmom psihosocijalne intervencije obično se razmatraju različiti postupci individualne i grupne psihoterapije, savjetovanja, učenja socijalnih vještina, socioterapije kriznih intervencija. Osnovno im je obilježje sistemska i planirana primjena tehnika koje su proizašle iz psiholoških načela koje provodi za to kvalifikovana osoba u cilju promjene ličnih obilježja kao što su osjećaji vrijednosti, stavovi i ponašanja koji su procijenjeni kao neprilagođeni.

Stručnjaci Vijeća Europe (1995) daju prednost na osnovi metaanalize niza evaluacijskih istraživanja djelotvornosti pojedinih intervencija. Prednost daju kognitivno-bihejvioralnom pristupu koji po njihovom mišljenju ima najveći potencijal. Kognitivno- bihejvioralni pristup usmjeren je na to kako se pojedinac izražava kroz svoje ponašanje te specifično na njegove vještine. Usmjeren je na kontrolu impulsivnosti, nedostatak socijalnog prilagođavanja, poteškoće apstraktnog rezonovanja, nesposobnost rješavanja problema u međuljudskim odnosima i slično. Evaluacijska istraživanja u ovom području pokazala su višestruku prednost kognitivno-bihejvioralnog pristupa koji se provodi u grupnom okruženju. Riječ je o programima u kojima se radi na kontroli srdžbe integrisan s psioedukacijom i mjenjanju uvjerenja i stavova koji dovode do nasilničkog ponašanja.

Prema Moos RH, Moss BS (1981), Room R, Babor T, Rehm J (2005), To SE, Vega CP, (2006), suštinske promjene alkoholičarskog životnog stila se postižu jedino kombinovanom primjenom psihofarmakoloških sredstava sa psihoterapijskim i socioterapijskim intervencijama. Studije djelotvornosti tretmana alkoholizma potvrđuju da stepen početne spremnosti za promjenu uveliko određuje uspješnost tretmana. S tim u vezi pacijent na početku tretmana treba da bude uključen u

bihevioralno savjetovanje. Kao socioterapijska zajednica, Klub multiplikuje interpersonalne komunikacije i aktivnosti, kojima se obogaćuje kvalitet života zavisnika i njihovih porodica.

5. VLASTITO ISTRAŽIVANJE

Istraživanje je rađeno tokom 2013 godne. na Odjeljenju za bolesti zavisnosti Klinici za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske i među populacijom pacijenta uključenih u Klub liječenih alkoholičara grada Banja Luka. Istraživanjem su obuhvaćene dvije skupine ispitanika. 50 ispitanika sa sindromom zavisnosti od alkohola koji u anamnezi nemaju počinjenje krivičnog i prekršajnog dijela i 50 ispitanika sa sindromom zavisnosti od alkohola kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja zavisnosti od alkohola.

Postavljena hipoteza je da zavisnike od alkohola karakteriše nefleksibilnost i slaba kontrola impulsa kao karakteristike ličnosti. U istraživanju je korišten MMPI upitnik i Baretova skala impulsivnosti kao samoopisni inventar ličnosti koji se koristi za procjenu konstrukata impulsivnosti.

Tabela broj 1. pokazuje da postoji statistički značajna razlika između počinioaca i nepočinioaca kada je u pitanju kategorija impulsivnosti.

Kognitivna impulsivnost	-2,373	98	0,020
Motorna impulsivnost	-2,881	98	0,005
Rasutost paznje	-2,863	97	0,005

Tabela broj 2 pokazuje da je tokom testiranja koje je rađeno na ispitivanom uzorku MMPI upitnikom pokazalo da postoji statistički značajna razlika kada su u pitanju crte ličnosti počinioaca i nepočinioaca krivičnih i prekršajnih dijela nasilja u porodici. Razlika je prisutna na subskali pd tj psihopatske devijacije na nivou 0,006 . (P <0,05)

t-test for Equality of Means			
MMPI	t	Df	P
l	0,872	98	0,385
f	-1,159	98	0,249
k	0,667	98	0,506
hs	0,483	98	0,630
d	-,961	98	0,339
hy	-,802	98	0,425
pd	-2,791	98	<u>0,006</u>
pa	0,127	98	0,899
pt	-,206	98	0,837
sc	-1,433	98	0,155
ma	-,980	98	0,330
si	0,020	98	0,984
an	-,235	98	0,815
ag	-1,011	98	0,315
ci	-,921	98	0,359

Skala psihopatske devijacije je skala koja mjeri emocionalnu nezrelost, impulsivnost i antisocijalno ponašanje i ovaj nalaz ukazuje na to da su to karakteristike koje mogu biti i prediktivni faktor za počinioce krivičnih djela.

Ovaj nalaz potvrđuje hipotezu koju smo postavili a to je da obadvije ispitivane grupe zavisnika od alkohola karakteriše nefleksibilnost i impulsivnost ali je ona posebno izražena u kategoriji počinioaca krivičnih djela tj. statistički značajna.

Na osnovu toga treba i kreirati terapijske programe sa počiniocima nasilja u porodici pa osim što radimo liječenje sindroma zavisnosti od alkohola potrebno je raditi i na kontroli impulsivnosti s obzirom da ih impulsivnost ponovo uvodi u problem zavisnosti ali i nasilja.

Iz tog razloga je neophodno izricati mjere psihosocijalnog tretmana uz mjere obaveznog liječenja od zavisnosti kao neodvojivi dio a kod nasilnika koji nemaju sindrom zavisnosti samo mjere psihosocijalnog tretmana. U klubovima liječenih alkoholičara uvijek su se radile psihosocijalne intervencije, kao osnovna metodologija rada.

6. PROGRAM KOJI SMO KREIRALI ZA RAD SA NASILNICIMA“STOP NASILJU I ZAVISNOSTI” A PROVODI SE U KLUBU LIJEČENIH ALKOHOLIČARA

Program koji implementira Klub liječenih alkoholičara grada Banja Luka u saradnji sa Gender centrom Vlade Republike Srpske, a u sklopu aktivnosti UNWOMEN misije u BiH.

Cilj projekta je je obezbijediti bolju i efikasniju umreženost relevantnih institucija, kontinuiran psihosocijalni tretman i monitoring počinilaca nasilja.

U prvoj fazi projekta smo planirali da ostvarimo kontakte sa relevantnim institucijama, i da potpišemo memorandum o saradnji, koji bi stvorili osnovu za definisanje i podjelu zadataka unutar vladinog i nevladinog sektora.

Kreirani su i potpisani sljedeći dokumenti:

1. Memorandum o razumijevanju i saradnji između Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske i Kluba liječenih alkoholičara grada Banjaluke
2. Memorandum o razumijevanju i saradnji između Osnovnog suda Banjaluka i Kluba liječenih alkoholičara grada Banjaluka
3. Memorandum o razumijevanju i saradnji između JU „ Centar za socijalni rad Banjaluke“ i Kluba liječenih alkoholičara grada Banjaluke.

Ovo fazu smo završili.

Druga faza projekta je planirana za sakupljanje ulaznih podataka za svakog korisnika i formiranje grupe korisnika.

Rad sa korisnicima, tj. osobama sa nasilnim ponašanjem i članovima njihovih porodica realizuje se kroz motivaciju, psihoedukaciju, različite psihosocijalne intervencije. Kako smo i ranije planirali kroz projekat naš rad je koncipiran na tretmanu nasilnika koji imaju razvijen sindrom zavisnosti od alkohola i drugih PAS i tretmanu nasilnika koji nemaju razvijen sindrom zavisnosti od alkohola. Važno je naglasiti da psihosocijalni tretman počinitelja nasilja može imati skromne rezultate ako drugi sistemi ne djeluju koordinisano u odnosu na nasilnika. Ako je tretman počinitelja integrisan u sistem intervencija koje uključuju podršku osobama koje su preživjele porodično nasilje i represivne reakcije od strane sistema, učinkovitost tretmana je visoka (a u našem slučaju kao što smo rekli još uvijek nismo imali osobe sa izrečenom mjerom psihosocijalnog tretmana). Ovo nas nije spriječilo da radimo sa onima kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja zavisnosti od alkohola.

Struktura psihosocijalnog tretmana sastoji se od tri dijela. Prvo se vrši procjenjivanje da li je klijent pogodan za uključivanje u tretman. Od tehnika se primjenju dijagnostički intervju, motivacioni intervju, eksploracija porodičnih odnosa i evaluaciona anketa. Potrebno je da počinitelj pokaže minimalnu spremnost za promjenu svojeg ponašanja. Tretman nasilnika se radi uz korištenje psihoedukacije i elemenata kognitivno- bihevioralne i porodične terapije. Grupa je otvorenog tipa kako bi se skratilo vrijeme čekanja da klijent uđe u tretman. Cilj je izgradnja drugačijeg sistema

vrijednosti i uspostavljanje kontrole impulsivnosti. Teme koje se prolaze tokom tretmana pokrivaju četiri područja: vlastita odgovornost za nasilno ponašanje, upravljanje ljutnjom, vrijednosti u partnerskom odnosu i izgradnja socijalnih vještina. U sklopu ovoga uključivali smo ih i u kulturne aktivnosti (odlasci u pozorište) i radnookupacione aktivnosti u cilju adekvatnije rehabilitacije i resocijalizacije. Na kraju se radi rezimiranje ostvarenih promjena u ponašanju.

Tretman bolesti zavisnosti i održavanje apstinencije u kombinaciji sa strukturisanim psihosocijalnom tretmanom (koji je gore opisan) je koncept rada koji se primjenjuje u tretmanu bolesti. Sa osobama sa istorijom nasilnog ponašanja a bez sindroma zavisnosti osnova za rad bi bila bazirana samo na psihosocijalnim intervencijama.

Trenutno smo u trećoj fazi projekta a to je faza evaluacije efikasnosti rada sa grupom nasilnika koji su uključeni u tretman.

ZAKLJUČAK:

U ovom radu su prikazana dosadašnja istraživanja veze alkoholizma i nasilničkog ponašanja, a i vlastito istraživanje na ovu temu uz istraživanje postojanja impulsivnosti kao okosnice za ispoljavanja nasilja. Takođe je prikazana moguća uloga Klubova liječenih alkoholičara kao neiskorištenog potencijala za tretman nasilja u porodici uzrokovanog zavisnošću od alkohola ili bez zavisnosti manjom modifikacijom psihosocijalnih intervencija koje se inače rade u tretmanu alkoholizma kroz Klubove.

LITERATURA

1. WHO (2002). Krug E. G, Dahlberg L. L, Mercy J. A, Zwi A. B, Lozano R. World report on violence and health, Geneva.
2. Council of Europe (2011). Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Available from: www.conventions.coe.int/Treaty/EN/treaties/html/210.htm (updated 2011 May 5; cited 2018 April 9).
3. European Commission (2013). Criminal Justice. Daphne III Funding Programme. Available from http://ec.europa.eu/justice/criminal/programme/index_en.htm (last update 2013 July 16; cited 2018 Apr 9)
4. American Psychiatric Association (1994). Diagnostic and Statistical manual of mental disorders DSM IV, Washington, DC.
5. Schulsinger F, Knop J, Goodwin DW, Teasdale TW, Mikkelsen U. (1986). A prospective study of young men at high risk for alcoholism: social and psychological characteristics. Arch Gen Psychiatry, 43,755- 760.
6. Shepard, M. (1993). Evaluating domestic abuse programs. In Pence E. and Paymar M. (Eds.), Education Groups for Men who Batter: The Duluth Model. New York, Springer, pp. 163-168.
7. Patton J. H, Stanford M. S. & Barratt E. S. (1995). Factor structure of the Barratt impulsiveness scale. Journal of Clinical Psychology, 51,768-774.
8. Caspi A, Begg D, Dickson N, Harrington H. L, Langley J, Moffitt T. E., & Silva, P. A.(1997). Personality differences predict health-risk behaviors in young adulthood: Evidence from a longitudinal study. Journal of Personality and Social Psychology, 73, 1052–1063
9. Moeller F. G, Barratt E. S, Dougherty D. M, Schmitz J. M., Schwann A. C.(2001). Psychiatric aspects of impulsivity. American Journal of Psychiatry, 158, 1783-1793.
10. Jeyaseelan L., et al (2004). World studies of abuse in the family environment: risk factors for physical intimate partner violence. Injury Control and Safety Promotion, 11, 117-24.
11. Dom G, Hulstijn W, Sabbe B.(2006). Differences in impulsivity and sensation seeking between early- and late-onset alcoholics. Addictive Behaviors, 31 298-308.
12. Haden S, Shiva A.(2008) Trait Impulsivity in a Forensic Inpatient Sample: An Evaluation of the Barratt Impulsiveness Scale. Behavioral Sciences and the Law, 26:675–690.
13. Poulouse B, Srinivasan K.(2009) High risk behaviours following alcohol use in alcohol dependent men. Indian J Med Res , pp 376-381.
14. Edleson J.L, Tolman R.M . (1992) . Intervention for men who batter. Thousands Oaks, Sage.

15. Sonkin E. (1985). The male batterer: A treatment approach. New York, Springer.
16. Russell M.N. (1995). Confronting abusive beliefs: group treatment for abusive men. Thousand Oaks, CA, Sage.
17. Jukes A.E. (1999). Men who batter women. London and New York, Routledge.
18. UNICEF (1994). Women and gender in countries in transition. A UNICEF perspective, New York, Regional Office for Central and Eastern Europe.
19. UNICEF (2000). Domestic violence against women and girls. Florence, Italy, Innocenti Research Centre.
20. Vijeće Europe (1992). Recommendation no R (92) 16 of the Committee of Ministers to Member states on the European rules on community sanctions and measures.
21. Vijeće Europe (1995). Psychosocial interventions in the criminal justice system. European Committee on Crime Problems. Criminological research, Vol. XXXI.
22. Vijeće Europe (2002). The protection of women against violence. World report on violence and health: Geneva, str 12 i 36.
23. Losel F (1995). Psychosocial interventions in the criminal justice system. European Committee on Crime Problems. V criminological research. Vol. XXXI, 79-114.
24. Moos RH, Moss BS. (1981). Manual for the Family Environment Scale. Palo Alto (CA): Consulting Psychologist Press.
25. Room R, Babor T, Rehm J. (2005). Alcohol and public health. Lancet 365, 519-30
26. To SE, Vega CP. (2006). Alcoholism and Pathways to Recovery: New Survey Results on Views and Treatment Options. Med Gen Med 8 (1), 2.

**PSYCHOSOCIAL TREATMENT FOR PERPETRATORS OF DOMESTIC VIOLENCE -
UNUSED POTENTIALS OF CLUBS**

*Nera Zivlak-Radulovic, MD, PhD, Psychiatry Specialist, Forensic Psychiatry Subspecialist
Clinic for Psychiatry of the University Clinical Centre of the Republic of Srpska, Club of Treated
Alcoholics of the City of Banja Luka*

Abstract: Violence is one of the major public health problems according to the 2002 World Health Organization report. This report emphasized the need to prevent violent crime, so researchers and practitioners from around the world were invited to make a joint effort to address the causes and consequences of many types of violence throughout the world. The aim of the paper is twofold. The first is to show, through certain researches and own research, that alcohol abuse and the development of alcoholism are a significant causative or emphasizing factor in the manifestation of domestic violence, with the existence of impulsiveness of a person as a backbone. On the other hand, the goal is to show that clubs of treated alcoholics represent an indispensable part of treatment in the treatment of alcoholism, but also that underutilized potentials for work with perpetrators of domestic violence who are either people with developed alcohol dependence syndrome or without a developed syndrome. Clubs of treated alcoholics, in their work, use psychosocial interventions for the treatment of alcoholism, which, with some minor modifications, may represent a good way to learn impulsivity control as the cause of violent behavior. This paper presents the previous research on the link between alcoholism and violent behavior, as well as the author's own research on this topic, while investigating the existence of impulsivity as the backbone for the manifestation of violence. The possible role of Clubs of treated alcoholics as an unused potential for the treatment of domestic violence caused by alcohol addiction, or without addiction, is also demonstrated, through minor modification of psychosocial interventions that are usually done in the treatment of alcoholism through the Clubs.

Key words: violence, alcoholism, clubs, psychosocial interventions, unused potentials

SHIZOFRENIJA I NASILJE KROZ NAJTEŽE KRVNE DELIKTE

Jagoda Drljača
diplomirani pravnik-master⁴⁶³

Sažetak: U radu sam nastojala da ukažem na neke specijalne psihopatološke faktore shizofrenije kada su u pitanju najteži krvni delikti, naročito homicid. Imajući u vidu brojna istaživanja koja u relevantnim procentima pokazuje signifikantno prisustvo shizofreničara među izvršiocima krvnih delikata, svoj rad sam ograničila samo na tu psihozu. Mnoštvo karakteristika kao što je uzrast, sredstvo izvršenja, tip odnosa sa žrtvom.. se redovno javljaju. Krivičnopravni značaj ogleda se u tome što su shizofreni izvršioc delata najčešće neuračunljivi za delata koja im se stavljaju na teret. Pravilo je da se uračunljivost ocenjuje u odnosu na delo i u vreme izvršenja delata. Psihoze koje se jave u toku samog postupka nisu relevantne za ocenu uračunljivosti, već samo za dalji tretman lica. Sudiji na raspolaganju stoje dve mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera: obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi (član 81. KZRS) i obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi (član 82. KZRS). Neophodno je da pravnici steknu elementarna znanja iz psihijatrijske struke kada su u pitanju signifikantni patološki procesi radi što kvalitetnijeg i istinitijeg procesuiranja i izricanja adekvatne krivične sankcije.

Ključne reči: agresija, shizofrenija, homicid, uračunljivost, mere bezbednosti

O oblicima agresije

U svom poznatom delu „Anatomija ljudske destruktivnosti“ Erih From govori o tipovima agresije. Defanzivna (benigna agresija) imanentna je životinjama i ljudima i predstavlja mehanizam zaštite vitalnih životnih impulsa. Nasuprot njoj nalazi se maligna agresija, destruktivnost i okrutnost imanentna samo ljudskoj vrsti, koja svoj uzrok ne nalazi u zaštiti vitalnih interesa, već u zadovoljstvu, pohoti. Razlozi nastanka tog tipa agresije kod ljudi su karakterne „mane“, slaba otpornost na frustracije, socio-ekonomski uslovi, kao i neke teže duševne poremećenosti. Treba reći da poslednje izazivaju i najveću paniku i kontroverzne stavove u društvu, pre svega zbog nepredvidivosti u ponašanju tih lica, njihovom neadekvatnom dijagnostifikovanju i tretmanu kao i senzacionalističkim novinarskim naslovima o surovosti delikata koja ta lica vrše. Činjenica je da su rađena brojna istraživanja i da se određeni poremećaji dovode u korelaciju sa specifičnim, težim oblicima nasilja: poremećaji ličnosti i određeni tipovi shizofrenije. S obzirom na obim rada, bilo bi pretenciozno obraditi psihijatrijsko-pravno relevantne elemente oba tipa poremećaja, te ću rad ograničiti na relaciju shizofrenije i delikata koja lica sa ovom psihozom najčešće čine. Na samom početku rada bih naglasila da mi intencija nije bila da stvorim dodatnu stigmu i podstaknem iracionalni strah od tih lica. Boljim upoznavanjem sa brojnim istraživanjima o relacijama shizofrenije i nasilja kao i načinima na koje se tretiraju ta lica u slučaju izvršenja delikta, možemo da izvedemo određene zaključke. Na taj način skidamo preteranu stigmu oko tih lica i stvaramo preduslove za efikasnu prevenciju, njihov adekvatniji tretman i pretpostavljeno smanjenje kriminaliteta ove kategorije lica.

Istorijski razvoj

Odnos društva prema psihičkim bolesnicima prošao je dug razvojni put u raznim epohama do savremenog doba. U primitivnim društvima se smatralo da duševne bolesti prouzrokuju natprirodne sile, da se u bolesnikovom telu nalaze demoni, te se taj demon isterivao različitim ritualima i čarolijama, kao i sredstvima prinude. „Međutim, već u IV veku pne., počinje da prodire mišljenje da

---

⁴⁶³ jagoda.drljaca@yahoo.com

duševne bolesti nisu prouzrokovane od strane natprirodnih sila, već da su to prirodne pojave.“ (Drakić, 2007: 24)

Srednji vek donosi nazadovanje u poimanju duševnih bolesti, ova lica se spaljuju na lomači da bi se isterao ”đavo“ iz njih. (Kapamadžija, 1989). 1789. Francuska Buržoaska Revolucija donosi novi napadak i humaniji pristup prema duševno bolesnim licima. IXX vek, naročito njegova druga polovina, predstavlja period napretka psihijatrije, njenog razvoja u pogledu psihijatrijskih kategorija koje mogu dovesti do oslobađanja od kazne zbog neuračunljivosti. Ovaj period se ogleda u dva velika pravca u razvoju psihopatologije kao nauke, deskriptivnom i analitičkom, čiji su najznačajniji predstavnici bili Vernike i Krepelin.

Početak XX veka donosi u prvi plan najznačajnije analitičare ljudskog ponašanja sa psihijatrijskog stanovišta kao što su Jaspers, Šnajder i Krečmer. Jaspers (1913) u Opštoj psihopatologiji na iscrpan način empirijskim metodama pruža pregled svih psihopatoloških stanja, pogled na celokupan unutrašnji život čoveka, ako je uslovljen bolesnim procesima.

Shizofrenija

Psihopatologija shizofrenije jedna je od najintrigantnijih, jer omogućava mnogostruki uvid u delovanje obolelih, kao i zdravu psihu. (Eugen Blojler)

„Psihoze su psihopatološki procesi koji se ispoljavaju u poremećajima većine psihičkih funkcija.“ (Jevtić, 1966: 8)

Endogene (funkcionalne) psihoze nastaju iz nepoznatih unutrašnjih razloga, a u njih spadaju shizofrenija, manično depresivna psihoza i paranoja. Krepelin je 1896. prvi odredio ovaj duševni poremećaj i nazvao ga dementia praecox. Odredio je tri tipa demencie praecox: hebefreni, katatoni i paranoidni tip. Prvi put izraz shizofrenija upotrebio je Eugen Blojler 1911. godine, želeći da podvuče osnovnu karakteristiku ove psihoze, rascep celokupne ličnosti (schisis- rascep, phrenos- um). 1959. Kurt Šnajder je definisao kao poremećaj sa simptomima prvog i drugog reda. Simptomi prvog reda su halucinacije, obmane, poremećene misli i govor i po pravilu na njih deluju antipsihotici, dok su simptomi drugog reda (negativni simptomi) oskudan govor, asocijalnost, nesposobnost za doživljavanje zadovoljstva, nedostatak motivacije. Shizofrenija je poremećaj koji zahvata većinu psihičkih funkcija i nastaje u drugoj ili trećoj deceniji života, ređe kasnije.

Prema Kapamadžiji (1974: 76): Bolest pokazuje najrazličitiji tok, a prognoza je uvek nesigurna. Ponekad se javi jedan nastup bolesti koji traje neko vreme, nekoliko nedelja ili meseci, pa se bolest ili spontano ili pod lečenjem povuče i nikad se više ne pojavi. Ponekad se bolest povuče, ali ostanu tragovi oštećenja psihičkih funkcija. U najnepovoljnijim slučajevima bolest od početka pokazuje zloćudan pravolinijski tok bez poboljšanja ili sa eventualnim stalnim pogoršavanjem. Bolest traje godinama i vodi do postepenog propadanja ličnosti (shizofrena demencija).

Shizofrenija je najkompleksnija i najčešća psihoza. Prema međunarodnoj klasifikaciji bolesti nalazi se pod šifrom F20 i obuhvata više oblika: paranoidna, hebefrena, katatona, neizdiferencirana, postshizofrena depresija, rezidualna, simplex forma, druga shizofrenija i nespecifična shizofrenija. Od svih oblika, kada su u pitanju krvni delikti, naročito homicid, najfrekventnija je paranoidna shizofrenija.

Prema Lanckron- ovom istraživanju od 150 duševnih bolesnika primljenih u bolnicu zbog krivičnog dela ubistva, 42,6% su hospitalizovani sa dijagnostifikovanom shizofrenijom, od toga 25,3% su imali paranoidni oblik. (Kapamadžija, 1981) Sumanute paranoidne misli od svih oblika predstavljaju najznačajniji homicidogeni faktor. Distinkcija između paranoje i paranoidne shizofrenije ogleda se u tome što se kod shizofrenije javljaju i drugi simptomi oboljenja i poremećaja, a paranoidne misli nisu u tolikoj meri razrađene i realistične. Brojna su istaživanja na temu psihoza i nasilnog kriminaliteta.

Shizofrenija i nasilje- uzroci

Prema nekim istraživanjima uočena je signifikantna relacija između nasilja i shizofrenije. Fazel, Gulati, Linsell, Geddes i Grann su u svom istraživačkom radu „Schizophrenia and Violence“ (2009) na osnovu 20 studija sprovedenih na 18.432 lica sa shizofrenijom i drugim psihozama uočili nasilje kod 9.9% ispitanika, nasuprot uzorku od 1.714.904 mentalno zdravih lica kod kojih je nasilno ponašanje bilo znatno manje zastupljeno, u 1.6% slučajeva. U zaključku se navodi da kod shizofrenog muškarca postoji 4 do 5 puta veća verovatnoća da se ponaša nasilno nego muškarac iz „normalne“ populacije. Od svih oblika nasilja shizofrenija je najtešnje dovedena u relaciju sa homicidom, rizik se povećava skoro 20 puta u odnosu na procenat izvršenja ubistva kod „normalne“ populacije, navodi se u studiji. Pored ovakvih studija koje kategorički ubrajaju shizofreniju i druge psihoze u faktore visokog rizika nasilnog ponašanja, postoje i studije koje smatraju da psihoze predstavljaju faktor rizika, ali znatno manji.

Nestor u studiji „Mental Disorder and Violence“ (2002) govori o većem riziku od nasilja lica sa paranoidnim oblikom shizofrenije usled osećaja da je njihovo okruženje neprijateljsko ili njihovih deluzija o „vanzemaljskom“ opsedanju. Sačinjen je upitnik od 17 pitanja sa ponuđenim odgovorima da ili ne, poput: „Ukoliko se ljudi ponašaju prijateljski, obično žele nešto od mene“; „Neki ljudi idu protiv mene bez ikakvog razloga.“ Pozitivni odgovori na ova i slična pitanja govore u prilog paranoidno-agresivnog ponašanja i većem riziku od nasilnog ponašanja. Kada su u pitanju deluzije o „vanzemaljskom“ opsedanju, licima su postavljana pitanja kao što su: „Koliko često osećaš da su u tvojoj glavi misli koje nisu tvoje?“; „ Koliko često imaš misli da si opsednut od strane đavola?“; „ Koliko često osećaš da tvojom glavom upravljaju sile koje su van tvoje kontrole?...”

Afirmativni odgovori ispitanika indicirali su da se lica nalaze u stanju akutne paranoidne psihoze.

Proučavajući homicidalno ponašanje kod shizofrenih bolesnika Kovačević, Kecman (2006) izdvajaju kriminalne faktore: 1) aktuelni psihopatološki sindrom; 2) prepsihotična struktura ličnosti; 3) viktinološki doprinos žrtve; 4) bolesti zavisnosti.

Tanay (1972) je napravio psihijatrijsku klasifikaciju ubistava:

- 1) Ego-sintono –očuvana je svest izvršioca, učinilac teži izvršenju dela. Radi se o umišljajnom ubistvu pri kojem ne dolazi do slamanja Ega;
- 2) Ego-distono ubistvo se odvija suprotno od svesnih tendencija ličnosti Sam termin distono govori da dolazi do disocijacije ličnosti, Ego mora da bude slomljen da bi lice počinilo ubistvo. Radi se o najčešćem tipu ubistva, u stanjima izmenjene svesti;
- 3) Psihotično ubistvo koje čine lica sa težim mentalnim poremećajima. Rezultat je bolesnog procesa i njegovih psihopatoloških fenomena, pa je i motivacija dominantno psihopatološka.

Na sličan način Kapamadžija (1989) ubistva klasifikuje u 3 kategorije:

- 1) Ubistvo kao pretežno voljna radnja, gde se ubilačka namera formirala svesno, svest nije izmenjena. Navodi da bi idealni prototip bio profesionalni, plaćeni ubica;
- 2) Ubistvo kao afektivno-impulsivna radnja, dolazi do suženja svesti i deformacije logike rasuđivanja. Ubistvu je prethodio jak afekt, dolazi do impulsivnog ubistva i neretko ga karakteriše brutalnost prema žrtvi;
- 3) Ubistvo kao pretežno psihotična radnja nastaje na dva načina: a) počinitelj je duševni bolesnik, ubistvo je neposredan patološki produkt pod uticajem „sumanutih“ ideja, halucinacija, katatonih poremećaja, izmena svesti i drugih psihotičnih fenomena; b) počinitelj je psihički zdrava ili abnormalna ličnost, ali je u vreme izvršenja dela bio u stanju privremene psihičke poremećenosti.

Moguće je počiniti delo i u stanju privremene duševne poremećenosti koja po svom kvalitetu i kvantitetu ima težinu psihoze. Privremena duševna poremećenost postoji: „kada su svest i orijentacija lica u vremenu i prostoru, kao i sećanje na prošle događaje teško pogođeni, obično za kratko vreme“. (Kopal, 2000: 218) Kao uzročnici privremene duševne poremećenosti se javljaju afekti, intoksikacije, premorenost, bunovnost, mesečarstvo, otrovi, telesne bolesti i povrede mozga, nebolesna sumračna stanja (epileptičarsko). U krivičnom postupku sudija može da proglasi lice neuračunljivim ili bitno

smanjeno uračunljivim, iako je lice potpuno psihički zdravo u vreme postupka. „Ukoliko se psihičko stanje učinioca posle dejstva uzročnika ne vrati u prvobitno stanje već nastupe organske promene, ili ostanu neki defekti u psihičkom funkcionisanju, tada je reč o duševnoj bolesti ili nekom drugom obliku duševnog poremećaja“ (Drakić, 2007: 86).

Gutmacher (1973) pravi klasifikaciju ubica polazeći od svog istraživanja na uzorku od 175 počinitelaca krivičnog dela ubistva (protivpravnog dela u zakonu predviđenog kao krivično delo, ukoliko je lice neuračunljivo): normalan tip, psihopatski tip, alkoholičarski tip, tip ubice osvetnika, sadistički tip i shizofreni tip ubice. Shizofreni tip ubija pod dejstvom sumanutih, paranoidnih ideja.

Revitch, Schlesinger (1981) razlikuju situaciono ubistvo, impulsivno, kompulsivno i katatonično ubistvo. Katatonični delikt čine lica pod dejstvom endogenih faktora, najčešće lica obolela od shizofrenije ili lica sa shizoidnim poremećajem ličnosti.

Veliki broj drugih autora⁴⁶⁴ je klasifikovao počinioca krivičnog dela ubistva polazeći od psihološko-psihijatrijskih obeležja, a među kojima se nalaze i kategorije relevantne sa aspekta ovog rada. Obrnuta je situacija kada je počinitelj dela psihotično lice kome zbog slabih simptoma, ili stigme i „sramote“ porodice nije dijagnostifikovan poremećaj, nisu lečena, a u sudskom postupku ne bude određeno veštačenje. Krivična sankcija koja se u tom slučaju izrekne u postupku nije adekvatna za lice zbog njegovog stanja. To govori u prilog poteškoći da se utvrde stvarni procenti duševno bolesnih lica među počiniocima delikata nasilja. Izvršenje dela može da nastupi u psihotičnom stanju, pod dejstvom sumanutih misli i halucinacija. Takođe, psihotično lice može da izvrši delo u nepsihotičnom stanju, u remisiji ili kod blažih oblika psihoza kada je izlečeno. S obzirom na rečeno, prilikom veštačenja lica sa dijagnozom shizofrenije ili druge psihoze, u krivičnom postupku, kada je delo posledica bolesnog stanja, sudija proglašava lice neuračunljivim i izriču mu se mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera. Moguće je i da je lice u odnosu na delo bilo potpuno uračunljivo, tada se izriče druga krivična sankcija, kod krvnih delikata, po pravilu, kazna zatvora.

Jedna pravilnost utvrđena u brojnim istraživanjima o nasilničkom ponašanju je porast nasilja kod zloupotrebe supstanci. Alkohol i narkotici predstavljaju izuzetno značajan faktor rizika kada je nasilje u pitanju kod zdrave populacije, kao i kod lica sa dijagnozama psihoza i poremećaja ličnosti. Lica koja zloupotrebljavaju alkohol i narkotike predstavljaju veći faktor rizika za nasilničko ponašanje od lica sa dijagnostifikovanim psihozama i drugim psihičkim poremećajima. „Prema nekim istraživanjima u našoj kulturi oko 80 % svih učinilaca nasilnih krivičnih dela (protiv života i tela) bilo je u vreme izvršenja tog dela pod uticajem alkohola“ (Jukić, Savić, 2014: 105).

Veliki faktor rizika predstavlja i socio-ekonomska sredina, obrazovanje i uzrast, koji mogu višestruko da podstaknu pojavu bolesti kao i njeno agresivno manifestovanje. Na incidentnom uzorku, istorija napadačkog ponašanja imala je veću verovatnoću da se pojavi kod bolesnika koji žive u zemljama u razvoju, kod mlađe populacije s niskim socio-ekonomskim statusom i s minimalnim obrazovnim postignućima. Istorija napada bila je povezana s ozbiljnim problemima vezanim za alkohol i u zemljama u razvoju, zloupotrebom droga. Udruživanje tih varijabli s nasilnim ponašanjem više puta je otkriveno u mnogim populacijama. (Volavka, Laska, Baker, Meisner, Czobor, Krivelevich, 1997)

Shizofrenija i nasilje - karakteristike

Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije, SZO (engl. World Health Organization, WHO) u svetu trenutno 45 miliona ljudi boluje od shizofrenije. Javlja se u uzrastu između 15 i 44 godine života. Prevalencija shizofrenije u toku života iznosi od 0,4 do 1,4 %. Kada je u pitanju obolevanje od shizofrenije, ona je učestalija kod pripadnika muškog pola. (Aleman, Kahn, Selten, 2003) U studijama o nasilju psihički zdravih, tako i psihički poremećenih lica, kao izvršioци delikata nasilja u znatno većem procentu pojavljuju se muškarci. Simptomatski žene obolele od shizofrenije sklonije su depresivnim reakcijama, a muškarci impulsivno-afektivnim, kao i većoj sklonosti da konzumiraju

---

⁴⁶⁴ Vile, Aklin, Kron etc.

alkohol i narkotike, koji, kako je već rečeno, predstavljaju visoke faktore rizika za nasilno ponašanje. Sagledano u celini, pripadnici muškog pola, sa dijagnozom shizofrenije, češće čine delikte nasilja nego pripadnice ženskog pola, sa istom dijagnozom. Krstić (1978) u svom istraživanju 50 shizofrenih počinitelaca ubistva nalazi da su 86% bili muškarci, a 14% žene. Šest puta češće su izvršiocima bila shizofreni muškarci.

Kada su u pitanju žrtve delikta, mogu biti lica poznata izvršiocu, kao i nepoznata, nasumična lica. Kapamadžija (1981) navodi niz slučajeva krvnih delikata, kad je u sudskom postupku određeno veštačenje, pri čemu su bile žrtve pretežno poznata lica, naročito članovi porodice. Nordstorm i Kullgren (2003) u svojoj studiji izvode zaključke da većina žrtava nije bila upoznata s izvršiocem, ali je nasilje bilo manje ozbiljno u ovoj grupi. Kada su u pitanju članovi porodice, npr. roditelji, braća i sestre, babe i dede, bilo je više ženskih nego muških žrtava (60% vs 40%). Žrtve u porodici, bili su oni koji su najverovatnije ozbiljno ili fatalno ranjeni. Žene žrtve u porodici, naročito majke, bile su one koje su najverovatnije umrle kao žrtve teškog nasilja.

Kada se govori o žrtvama shizofrenih izvršilaca, važno je analizirati mogući doprinos žrtve deliktu nasilja.

Arandjelović i Ćirić (2011) navode vrste relacija učinilac- žrtva sa psihološko- psihopatološkog aspekta:

- 1) primarno agresivno ponašanje- žrtva je inicijator agresije;
- 2) sekundarno agresivno ponašanje, žrtva i učinilac su jednako ispoljili agresiju u svom hroničnom konfliktu;
- 3) neagresivno ponašanje, žrtva nije pokazivala znakove agresivnog ponašanja.

Kod shizofrenih izvršilaca krvnih delikata (prevashodno homicida) najčešće žrtve delikta su roditelji, zatim supružnici, ostala rodbina, poznata lica i na kraju nepoznata lica. Kada su izvršiocima delikata nasilja nepsihotična lica, na prvom mestu po ugroženosti su supružnici, a direktna rodbina je na drugom mestu.

Hladno oružje predstavlja najčešće sredstvo izvršenja. Pretpostavljeno zbog dostupnosti, takođe i brutalnosti koje takav vid izvršenja dela u sebi nosi. Krstić (1978) na istom uzorku od 50 lica navodi sredstva izvršenja homicida u procentima: hladna oružja 78%, vatrena oružja 16%, manuelno (rukama) 4% i hemijska sredstva 2%.

Kada su u pitanju najčešći delikti, čega sam se više puta kroz rad dotakla, ubistvo i pokušaj ubistva su na prvom mestu. Signifikantno mesto zauzimaju i telesne povrede, teške i lake. U odnosu na te krvne delikte izvršiocima su najčešće neuračunljivi ili bitno smanjeno uračunljivi. Kao glavni uzrok izvršenja dela, kod najtežih psihoza, javlja se endogeni faktor, u konstelaciji sa brojnim drugim, kao što je npr. doprinos žrtve, intoksikacija alkoholom, narkoticima.

Na kraju izlaganja o specifičnoj relaciji shizofrenije i krvnih delikata navodim studiju Gorete, Čovića, Buzine, Krajačića, Jukića (2007) na uzorku rađenom za period 1998-2002. Autori nastoje da pruže smernice u daljem postupanju prema licima kojima su utvđeni psihički poremećaji i koji su počinili krivična dela (protivpravna dela u zakonu predviđena kao krivična dela). Kada su u pitanju dela za koja im je izrečena krivična sankcija, procentualno su najzastupljeniji: ubistvo 23,3%, pokušaj ubistva 14% i krađa 6,7%. U odnosu na krivična dela protiv života i tela 55,3% izvršilaca proglašeni su neuračunljivim, 36,2% bitno smanjeno uračunljivim i 8,5% uračunljivim. Dijagnoza paranoidne shizofrenije u vreme sudskog postupka utvrđena je u 48% slučajeva, sumanutu poremećaj 22% i shizofrenija simplex u 10% slučajeva.

Postupanje sa shizofrenim izvršiocima krivičnih dela (protivpravnih dela u zakonu predviđenih kao kd.)

Za dalji tretman lica kojima su utvđene psihoze (shizofrenija) i koji su počinili krvne delikte merodavna je ocena njihove uračunljivosti u krivičnom postupku.⁴⁶⁵ Neuračunljivo lice ne može biti počinilac krivičnog dela, s obzirom da je uračunljivost sposobnost za krivicu. Član 23. Krivičnog zakonika Republike Srbije definiše neuračunljivost:

- 1) *Nije krivično delo ono koje je izvršeno u stanju neuračunljivosti*
- 2) *Neuračunljiv je onaj učinilac koji nije mogao da shvati značaj svoga dela ili nije mogao da upravlja svojim postupcima usled duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili druge teže poremećenosti*
- 3) *Učiniocu krivičnog dela čija je sposobnost da shvati značaj svoga dela ili sposobnost da upravlja svojim postupcima bila bitno smanjena usled nekog stanja iz stava 2 ovog člana (bitno smanjena uračunljivost), može se ublažiti kazna.*

Krivični zakonik polazi od pretpostavke uračunljivosti, proveriti se pristupa samo ukoliko se pojavi osnovana sumnja u uračunljivost, zasnovana na činjeničnom stanju. Kada je u pitanju shizofreni spektar poremećaja, po pravilu se pristupa oceni njegove uračunljivosti. Izuzetno, veštačenje neće biti određeno kada zbog neznatnih simptoma, zbog blažeg oblika poremećaja, činjenice ne ukažu na potrebu da se ispita psihički aparat učinioca. U situacijama kada je određeno psihijatrijsko veštačenje, nalaz i mišljenje veštaka psihijatra predstavljaju suštinski elemenat na osnovu kojeg sudija donosi odluku o uračunljivosti optuženog i određuje krivičnu sankciju. Institut neuračunljivost je pravni institut, u isključivoj je ingerenciji sudije. S obzirom da se uračunljivost ceni u odnosu na konkretno delo i u vreme dela, moguće je da lice u odnosu na jedno delo bude uračunljivo, a u odnosu na drugo neuračunljivo. To povlači za sobom mogućnost izricanja različitih krivičnih sankcija nakon sprovedene empirijsko-normativne analize. Kada su u pitanju shizofreni učinioci dela, zbog težine duševne bolesti i disocijacije najvećeg broja njihovih psihičkih funkcija, po pravilu se proglašavaju neuračunljivim i mogu im se izreći mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera. Ukoliko bude utvrđena bitno smanjena uračunljivost, u skladu sa čl 23. KZ, prvo se izvršava mera bezbednosti, a zatim kazna zatvora, ako je izrečena (vikarijski sistem).

Mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (čl. 81 KZRS), uslovi:

- 1) postojanje krivičnog dela (protivpravnog dela u zakonu predviđenog kao krivično delo)
- 2) neuračunljivost ili bitno smanjena uračunljivost u trenutku izvršenja dela
- 3) opasnost za okolinu
- 4) potreba lečenja i čuvanja učinioca u zdravstvenoj ustanovi radi otklanjanja „opasnosti za okolinu“

Jedno od spornih pitanja je kakav stepen opasnosti treba da postoji da bi se licu odredila ova mera. Potrebno je da se radi o ozbiljnoj opasnosti od ponovog izvršenja dela koja proizlazi iz psihopatoloških procesa i stanja kod učinioca. Neophodno je da postoji visok stepen verovatnoće da će lice delo ponoviti. Kada je u pitanju težina dela kao uslov izricanja ove mere, zakonodavac navodi da treba da postoji opasnost od izvršenja težih dela. „Kao kriterijum bi se mogla koristiti ista ona zaprećena kazna koja je uslov za kažnjavanje pokušaja krivičnog dela (pet godina ili teža kazna).“ (Stojanović, 2010: 303) Radi se o meri koja je neograničenog trajanja prema KZ Republike Srbije, te bi njeno izricanje bilo opravdano samo kada su u pitanju najteža krivična dela, kao što su ranije spominjani krvni delikti shizofrenih izvršilaca.

Kao poslednji uslov izricanja ove mere javlja se potreba lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi. Sudijin izbor ove mere prevashodno je zasnovan na nalazu i mišljenju veštaka psihijatra da li će lice ponovo izvršiti delo ukoliko ostane na slobodi. Dakle poslednji uslov zasniva se na psihijatrijskoj dijagnostici i predstavlja procenu verovatnoće zasnovanu kako na težini, tako i specifičnosti samog

---

⁴⁶⁵ Važećim Krivičnim zakonom Republike Srbije iz 2006. godine prihvaćen je subjektivni pojam krivičnog dela, nema krivičnog dela bez krivice lica. Krivično delo će postojati ako je izvršeno delo predviđeno u zakonu kao krivično delo, koje je protivpravno i skrivljeno.

dela, načina izvršenja, motivacije za izvršenje dela, eventualne intoksikovanosti lica, psihopatoloških pobuda koje su podstakle izvršenje dela.. Mera iz čl. 81 KZ obustavlja se po predlogu zdravstvene ustanove, organa starateljstva ili lica kome je izrečena, a odluku donosi prvostepeni sud koji je izrekao meru. Takođe, sud je dužan da na svakih devet meseci preispituje ovu meru ex officio. Licu kome je obustavljena ova mera, može biti izrečena mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja na slobodi, kao blaža i fleksibilnija mera psihijatrijskog lečenja.

Mera bezbednosti lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi u Republici Srbiji se sprovodi u: Specijalnoj zatvorskoj bolnici Okružnog zatvora Beograd, specijalnoj bolnici za psihijatrijske bolesti „Dr Slavoljub Bakalović“ Vršac, „Gornja Toponica“ Niš, „Sveti Vračevi“ Novi Kneževac, kao i u delu klinike za psihijatrijske bolesti „Dr Laza Lazarević“ Beograd.

Ljubičić (2016) navodi podatke o licima na izdržavanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u blokovima A i B. Od 234 profilisana pacijenta 214 pacijenata (91,5%) su muškarci, a 20 (8.5%) žene.

Među hospitalizovanim (234 pacijenta) najfrekventniji psihički poremećaji su: paranoidna shizofrenija 43,2% lica, paranoidna psihoza 28,2%, laka mentalna zaostalost sa psihičkom dekompenzacijom 3,8%, shizoafektivni poremećaj ličnosti 3,4% i manično-depresivna psihoza 3,4 % . Kada su u pitanju počinjena dela, na istom uzorku, značajan udeo čini ubistvo 43,2%, izazivanje opšte opasnosti 12,4%, nasilje u porodici 9,8%, pokušaj ubistva 9,0%, teško ubistvo 5,6%

Mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi (čl. 82 KZRS), uslovi:

- 1) postojanje krivičnog dela (protivpravnog dela u zakonu predviđenog kao krivično)
- 2) neuračunljivost ili bitno smanjena uračunljivost u trenutku izvršenja dela
- 3) opasnost za okolinu

Moderne psihijatrijske tendencije govore u prilog tome da institucionalni tretman i izolacija lica ne daju očekivane rezultate, dovode do još veće antisocijalnosti lica, te da ih treba izbegavati kad god je to moguće. U praksi se lica kojima je izrečena mera lečenja i čuvanja u psihijatrijskoj ustanovi zadržavaju dug vremenski period, 10 godina i više, čak i u slučajevima blažih psihičkih poremećaja. Izolacija dovodi do dalje deprivacije i otuđenja od spoljnog sveta, neprilagođenosti, dodatne stigme i neprihvatanja tih lica, te potencijalno velikog rizika za recidivizam, kada, eventualno, budu otpuštena. To govori u prilog što češćem izricanju mere iz člana 82 KZRS, psihijatrijskog lečenja na slobodi. Kada su u pitanju prva dva uslova izricanja, ne postoji distinkcija između mera psihijatrijskog karaktera. Treći uslov, postojanje opasnosti za okolinu, podrazumeva manji stepen verovatnoće da će lice ponovo izvršiti delo nego kod mere prinudne hospitalizacije, zasnovano na psihijatrijskoj proceni. Ova mera se može povremeno sprovoditi u zdravstvenoj ustanovi, kada je to potrebno radi uspešnijeg lečenja lica. Za razliku od mere obaveznog čuvanja i lečenja u zdravstvenoj ustanovi koja je neograničenog trajanja, mera lečenja na slobodi je ograničena na period do tri godine.

Umesto zaključka

Najveći broj istraživanja pokazuje signifikantnu relaciju između shizofrenije, naročito njenog paranoidnog oblika i krvnih delikata. Zbog toga neophodno je da pravnici i psihijatri u domenu forenzičke psihijatrije što kvalitetnije sarađuju, što pretpostavlja i bolje poznavanje pravila struke sa kojom se prepliću. Razlozi veoma retkih obustava mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja u ustanovi leži i u nepoverenju pravnika prema psihijatrijskim procenama da se patološki proces pacijenta popravio, da je moguća njegova reintegracija u društvo uz adekvatnu terapiju i periodične provere nadležnih službi. Takođe, veoma je važan stav porodice prema tim licima nakon izvršenja delikata. Bez podrške najbližih lica gotovo je nemoguće ostvariti svrhu mera bezbednosti, oporavak lica i prelazak sa stacionarnog na fleksibilniji oblik lečenja. Kada je u pitanju preventivno delovanje, istraživanja ukazuju da se agresivno manifestovanje shizofrenije, kao i drugih mentalnih devijacija javlja češće u nepovoljnim socio- ekonomskim uslovima. Iako bolesno stanje može biti isključivi uzrok nasilnog ponašanja, u najvećem broju slučajeva nepovoljni uslovi u kojima obolela lica žive podstiču agresivno pražnjenje frustracije. Podaci o žrtvama shizofrenih izvršilaca najtežih krvnih

delikata, članovima porodice psihotičnog lica, govore u prilog da agresija dominantno proističe iz disfunkcionalnih porodičnih odnosa. Nelečenje ili neadekvatno tretiranje shizofrenih lica, psihičko i fizičko nasilje nad njima, predstavlja uzrok njihovog agresivnog ponašanja. U današnje vreme postoje efikasni antipsihotici koji mogu da poboljšaju kvalitet života tih lica, u nekim slučajevima i da anuliraju psihotične procese. Umesto da se senzacionalistički u medijima izveštava o brutalnim deliktima koja čine ta lica, treba podići svest i znanje upravo putem tih medija da lice koje ima određene simptome treba da se leči, da ukoliko ima adekvatnu terapiju može da vodi normalan život bez dezintegracije iz svoje sredine i, ne predstavlja veći rizik za nasilno ponašanje od psihički zdravih lica. Lica zbog sramote i stigme moraju samostalno da se nose sa svojim patološkim procesima, što ih veoma često vodi u zloupotrebu alkohola i narkotika i pogoršava njihovo već narušeno psihičko stanje. Neadekvatan društveni tretman glavni je uzrok da shizofrena lica predstavljaju značajan faktor rizika kada su u pitanju najteži krvni delikti.

Literatura:

1. Aleman Andre, Kahn Rene, Selten Jean- Paul (2003). *Sex differences in the risk of schizophrenia: evidence from meta-analysis*. Chicago: American Medical Association, 60 (6) 565-571.
2. Arandelović Dragana, Zoran Ćirić (2011). *Ličnost izvršioca krivičnog dela ubistva-forenzičko- psihijatrijski aspekt*, Beograd: Socijalna misao 3 (2011), 207- 222.
3. Drakić Dragiša (2009). *Neuračunljivost*. Novi Sad: Školska.
4. Fazel Seenaa, Gulati Gautam, Linsell Louise, Geddes John, Grann Martin (2009). *Schizophrenia and Violence: Systematic Review and Meta-Analysis*. Preuzeto 12. april, 2018., sa <http://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1000120>
5. From Erih (1980). *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Zagreb: Naprijed.
6. Goreta Miroslav, Čović Ivana, Buzina Nadica, Krajačić Romel, Jukić Vlado (2007). *Indikacije za forenzički tretman smanjeno ubrojivih i neubrojivih počinitelja kaznenih djela (1998-2002)*. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 14 (1) 15-40.
7. Guttmacher Manfred (1973). *The Mind of the Murderer, Selected Libraries Reprint Series*. New York: Arno Press.
8. Jaspers Karl (1990). *Opšta psihopatologija*. Beograd: Prosveta.
9. Jevtić Dušan (1966). *Sudska psihopatologija*. Beograd- Zagreb: Medicinska knjiga.
10. Jukić Vlado, Savić Aleksandar (2014). *Psihološko- psihijatrijski aspekt nasilja*. Zagreb: Socijalna psihijatrija, 42 (2) 102 – 108.
11. Kapamadžija Borislav (1974). *Sudska psihijatrija*. Novi Sad: Matica Srpska.
12. Kapamadžija Borislav (1981). *Ubistvo psihopatologija i sudska psihijatrija*. Novi Sad: Matica Srpska
13. Kapamadžija Borislav (1989). *Forenzička Psihijatrija*. Novi Sad: Dnevnik
14. Kobal Miloš (2000). *Psihopatologija za varnostno in pravno področje*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
15. Kovačević Ratko, Kecman Bojana (2006). *Ubistvo u porodici*. Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja.
16. Krstić Božidar (1978). *Shizofrenija i ubistvo*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
17. Ljubičić Milana (2016). *Karakteristike lica smještenih u Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu*. Preuzeto 28. mart, 2018., sa http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/crimen_001-2016/Pages%20from%20Crimen%202016-1-4.pdf
18. Nestor Paul (2002). *Mental Disorder and Violence: Personality Dimensions and Clinical Features*. Washington: American Psychiatric Association, 159 (1) 1973- 1978.
19. Nordstorm Annika, Kullgren Gunnar (2003). *Victim relations and victim gender in violent crimes committed by offenders with schizophrenia*. Berlin: Springer, Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 38 (6) 326-330.

20. Revitch Eugene, Schlesinger Louis (1981). *Psychopathology of homicide*. Springfield IL: Charles Thomas.
21. Stojanović Zoran (2010). *Krivično pravo- opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
22. Tanay Emmanuel (1972). *Psychiatric Aspects of Homicide Prevention*. Washington: American Psychiatric Association, 128 (7), 815-818.
23. Volavka Jan, Laska Eugene, Baker Sherryl, Meisner Morris, Czobor Pal, Krivelevich Ilya (1997). *History of violent behaviour and schizophrenia in different cultures*, London: The British Journal of Psychiatry, 171 (1) 9- 14.
24. Krivični zakonik, br. 85/2005, 88/2005- ispr., 107/2005-ispr., 72-2009, 111/ 2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije.

SHIZOFRENIA AND VIOLINES THROUGH OVERHEATING CRYSTAL DELICATES

Summary

In my work, I tried to point out some special psychopathological factors of schizophrenia when it comes to the most serious blood offences, especially homicide. Bearing in mind numerous studies that, in relevant percentages, signify the presence of schizophrenics among the excipients of blood dysfunction, I limited my work to this psychosis alone. Many of the characteristics such as age, means of execution, type of relationship with the victim ... occur regularly. The criminal law significance lives in the fact that schizophrenic felons are most often declared unaccountable when it comes to their crimes. The rule is that accountability is assessed in relation to crime and at the time of the offence. Psychoses that occur during the course of the procedure are not relevant to the assessment of accountability, however, for further treatment of the person psychoses are relevant. Two measures of psychiatric safety are at disposal for a judge: mandatory psychiatric treatment and care at a health institution (Article 81 of the PCRS) and mandatory psychiatric treatment at liberty (Article 82 of the PCRS). It is necessary for lawyers to acquire elementary knowledge of the psychiatric profession when it comes to significant pathological processes in order to better and more precisely prosecute and pronounce an adequate criminal sanction.

Key words: *aggression, schizophrenia, homicide, accountability, safety measures*

SCALABLE CYBERBULLY ACTIVITY RESEARCH FRAMEWORK

Dejan Petrović⁴⁶⁶
Griffith University, Brisbane, Australia

Kristina Bobrek Macanović, PhD
Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka

Abstract: *The exponentially fast development of digital technologies, especially social media, has led to the growth of on-line socialization, while reducing the number of real-life social encounters. People connect much more intensively and large geographic distances are not a problem for everyday communication. However, during presence on the Internet, people, and especially children, have become more exposed to various forms of public humiliation or frightening. All those who are present on social networks can become victims of digital violence at any time. However, it is precisely the functionality of Internet browsers that enable the monitoring and recognition of the activities of digital violence, with the subsequent targeting of the perpetrator specially created by educational content, which turns them into evangelist and advocates of bonton on the Internet, which will be described in this paper.*

Keywords: *social media, Internet, digital violence*

Introduction

Exponentially fast growth and application of digital technologies has led to joining people in new and emerging ways, not only through voice messaging, as it used to be a telephone, but through the exchange of all kinds of multimedia content. This has significantly changed relations between people globally and the sociological picture of the world in general. However, in addition to a number of obvious advantages in communication through social networks, there is a specific problem that social networks increasingly become a platform of precarious violence, especially among children and among peers. Digital violence occurs when someone uses available information-communication devices to intentionally and publicly humiliate and / or frighten the victim. Given the nature of this violence, it is clear that children are no longer protected even within family homes, which is highly worrying. In addition, the problem is that the "audience" within the network is more numerous, so it is very unfavorable for the victim. However, networking functionality can also be used to prevent or reduce the intensity of cyber bullying, which will be described in this paper.

Peer violence via the Internet

Violence is a serious social problem, in support of this it speaks of a wide spectrum of forms in which it manifests itself, and consequently the consequences that leave behind are many and complex. The basic division of peer violence (Vejnović, 2013: 69) is: verbal, physical, sexual, violence through relationships and violence via the internet.

The onslaught of online violence is not related to the Internet itself, but rather to the emergence of modern communication devices, "smart" phones and tablets, through which internet access has become quick and easy, even for the youngest. So violence from school took on new shapes. Violators have just recognized on the Internet and social networks the perfect ground for the attack. But only when we know why a child acts violently, we can judge the character of a violent act, only then can we actually act by providing adequate help and a violent child (Sumon, 2013: 234).

---

⁴⁶⁶ enquiries@dejanseo.com.au, <https://dejanseo.com.au>

Electronic violence Miladinovic (2013: 247) has defined as an aggressive, tendentious act that a group or individual conducts using electronic means of communication on multiple occasions and over a longer period against a victim that can not be easily defended. In the literature, the term cyberbullying is used for this violence, which is translated as an internet abuse. Đoric (2009), gave a descriptive definition of bullying, which is an aggressive behavior that involves the intentions of someone to incase or destroy, where there is a relationship where the imbalance of power and strength is repeated.

In theory, two basic types of internment violence among peers are known. It is about direct violence and violence through mediators (Dmitrović, 2001).

Direct attack occurs when violent sends harassing messages and / or pictures; publishes private or untruthful information about another minor; steals or changes the password to another user of a social network; falsely presents and deceives; launches and publishes offensive victim surveys; intentionally sends viruses that cause serious harm to the victim or sends pornographic content. Violence through the mediator also has several forms in which it is manifested. For example, a violent may attack a third person without being aware of it. It is directed at a third person's order and uses his identity to attack the victim. The full fault goes to the person whose identity the attacker used and as such becomes a secondary victim because he was convicted of both the victim to whom the attack was sent and his parents, and very likely his order will be extinguished or is only excluded from a certain online groups.

When it comes to a more detailed division of cyber-bulling, then nine types of species have been identified in the literature (Popović-Đitić, 2009):

- 1) Denigration consists of placing inaccurate information or altering photographs of another person. Also, such contents can be easily copied and sent electronically to a large number of victim friends, acquaintances or relatives. The more popular are the headline pages that are used for surveying the topic, for example, "Who is the most ugly person in the school." This is for those who find themselves on the list extremely painful and humiliating;
- 2) Trolling (Willard, 2007), (trolling) is deliberately sending comments that are not in agreement with other posts, with the aim of provoking it;
- 3) unauthorized disclosure of sensitive, personal or confidential information or photographs to persons who should not have been intended, or even wider, to public of some social networks;
- 4) Flaming implies a heated discussion between a few people who then use vulgar, humiliating, malicious and obnoxious expressions in that electronic communication;
- 5) Harassment in the Internet occurs when a person or group of attackers repeatedly sends offensive, provocative, intimidating messages to one person. This is most commonly done through private messages, but also through public forums or groups within a social network;
- 6) False Presentation (Willard, 2007), (masquerade) implies identity theft, which is why a victim can experience numerous and most often irreparable adversities. This is the same as violence through the mediator described above. The most important thing an attacker can go to when he or she wants to make the maximum damage is to place a phone number, or the address of the person whose identity stole, and then send it all outright and directly attacked;
- 7) Crime Threats (Willard, 2007) are being carried out by sending threatening messages, which are scary and involve extinction;
- 8) Trickery is essentially similar to disclosing personal information, with the exception that the attacker in this case receives such information by tricks, deception or fraud;

9) Exclusion is an indirect form of internet violence, which consists in deliberately excluding a person from an online group or community. The victim raises self-confidence, embarrassment, and opens the desire to join a new group that brings together members with diametrically opposed interests (Williams, 2000);

10) Cyberstalking is a more intense form of harassment, as it contains more serious threats and intimidation that fall within the domain of the criminal offense, and if it is time-consuming, more serious consequences can be prevented. As with rethinking, the word is repetitive electronic messages, but with the difference that these messages are almost always private, not publicly, channeled to the victim;

11) Happyslapping is a relatively new type of internet violence, which is why a person is suddenly slapped, and this snapshot is published on a particular social network. For observers and perpetrators this is fun and it look as a joke, and for the victim this scene is not fun especially when the blow is strong and painful. So this form of violence is a combination of direct physical violence and a cry of violence.

Based on the above, it can be concluded that the cyberbullying, given all the variations in which it is manifested, represents a complex problem. It is often a matter of simultaneously combining a few forms of violence, and therefore the consequences are more difficult. Common to all these types of cyberbullying are just the consequences that are sometimes impossible to repair, with the most thought of trauma caused by the victim. Teenagers are exceptably vulnerable in this period of time, when they build their self-confidence, build relationships with others, are more likely to be accepted, and when all of this is seriously endangered and destroyed, the ground under their feet is lost. When there is no support and protection from any system (family, school, police), some of them only see the solution in suicide. We will present a fremwork Centrality-based cyberbully detection with educational microtargeting of top influencers.

Centrality-based cyberbully detection with educational microtargeting of top influencers

1) Data Gathering

Vast amounts of social data can be harvested utilising social media API access for private groups or public forums ([Facebook](#), [Twitter](#), [Reddit](#), [Instagram](#)) combined with web crawling of public resources using [80legs](#).

Data of interest:

- Usernames
- Connections
  - Friends
  - Followers
  - Following
- Posts
  - Post content
  - Mentions and tagging
  - Shares
- Comments
  - Comment content
  - Thread contributors
  - Username mention and tagging
- Timestamps

2) User Authority

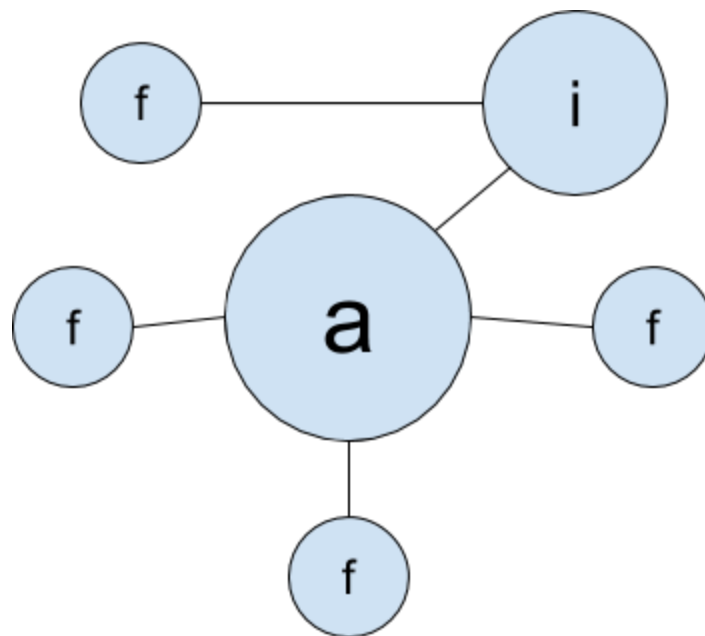
Search engines use centrality-based search quality algorithms to assign weight to each search result. This helps them sort millions of results by both relevance (query) and importance (centrality).

Social graphs resemble directed link graphs in many ways and it would be interesting to explore application of eigenvector centrality for the purpose of user authority mapping. One practical variant, is Google’s PageRank which has over the last decade proven as a tried and tested web authority signal:

$$PR(u) = \sum_{v \in B_u} \frac{PR(v)}{L(v)}$$

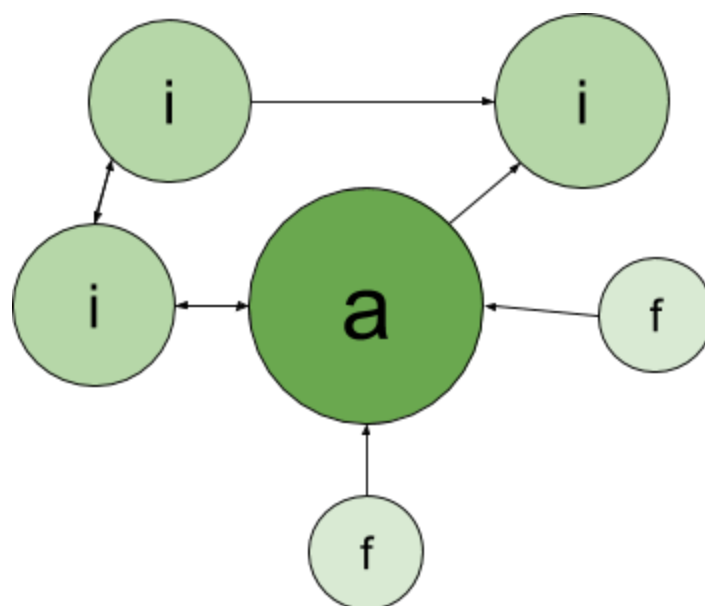
A “SocialRank” equivalent could be adapted with users as nodes and a hybrid value of centrality calculated using values passed through edges in both directed and undirected graph.

Explicit user connections (friends) can be treated as edges in an undirected graph:

a = authority, i = influencer, f = follower

Followers, post shares, reactions and comments can act as edges in a directed graph with the ability of authority signals passing in a single direction (with the exception of reciprocal followers where authority passes in both directions):

a = authority, i = influencer, f = follower

So in a directed graph, a single inbound connection with high authority equals to multiple inbound connections from lesser authorities. There is typically a strong correlation between followership and post activity, more followers generally means more comments, shares and reactions. This is why it would be interesting to assign post activity “Interaction Weight” as a supplementary authority signal.

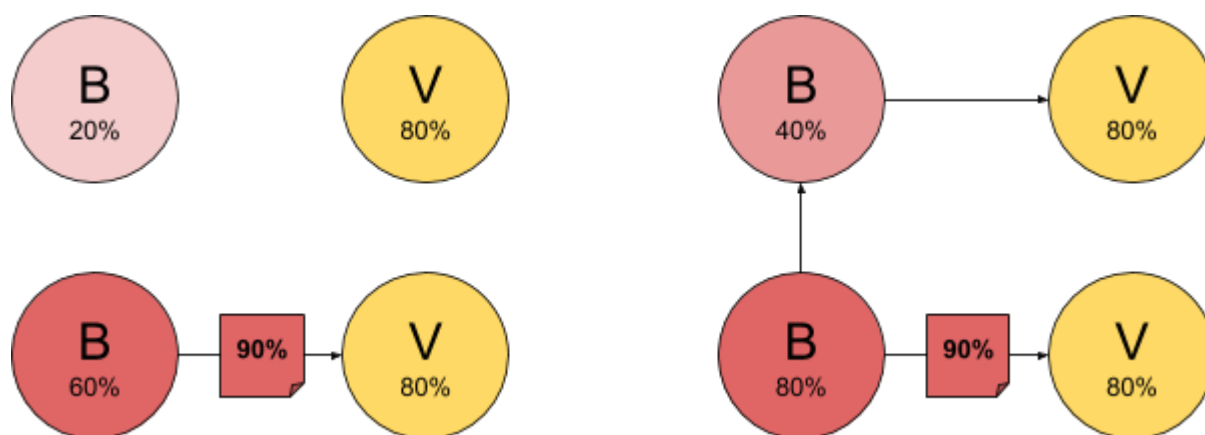
3) Sentiment Analysis

SocialRank on its own is content agnostic so it's necessary to treat the crawled data set with an API-enabled open-source sentiment analysis tool such as [Python NLTK](#). This would immediately allow us to discern positive, negative and neutral sentiment posts and comment threads. Better yet, sentiment intensity could be calculated using keyword density of certain flag terms. This would then lead to machine learning based vocabulary building and design of vector-based predictive models for terms not yet in the cyberbully vocabulary.

4) Bully-Victim Interaction

Assigning a cyberbully confidence value based only on vocabulary could lead to false-positives. A bully-victim interaction could help calculate higher confidence scores.

For example if we have a detected bully B of low certainty 20% and a detected victim of high certainty (80%), an interaction between them might increase the bully score to 40%, with greater confidence (60%) if the interaction contains vocabulary trigger terms. Additional confidence could be assigned if the detected bully has explicit or implicit connection with other detected bullies, in proportion with their own confidence score.

5) Education

The next proposed step in combating cyberbullying would be education. While many studies focus on underlying factors for bullying behaviour, we're interested in "conversion potential". In other words, the likelihood of turning an authoritative bully into an evangelist by refocusing their energies in a different direction.

6) Microtargeting

A list of detected cyberbully authorities and influencers would be targeted with social ads with content supporting understanding and calling for action to become evangelists for the cause. This could be done on a very low budget with custom audiences functionality in Twitter and Facebook. Following initial interaction with the content, our targets are then added to a retargeting campaign (through a cookie) and followed with Google's display network to reinforce the message and give opportunity to convert those who were undecided.

Conclusion

Proposed model can be one of the forms for fighting against cyberbullying, but true key lies in family relations. Children can not foresee the dangers of using social networks, forums, and various sites, and parents are divided into two groups: either they do not know anything about it or do not care about it, considering it to be meaningless. The starting point in this direction would be parental education. In order to make the whole project more complete, it is necessary to include the police and social work centers. The planned, continuous, multidisciplinary work of all actors can lead to preventive action against cyberbullying. That is the most important goal, because the consequences of the already committed cyberbullying are very difficult and sometimes impossible to repair. The psycho-physical condition of the victim can be disturbed in the long term, the sense of security is difficult to regain, the confusion is severely overcome. Accordingly, children need to learn how to be safe on the Internet, how to preserve their privacy, how to recognize the danger and how to react to the first signs of disturbance. This is much more efficient than the Internet and social network prohibition itself, which can even be completely counterproductive.

Literature:

1. Vejnović, D. (2013) *Teorija i praksa vršnjačkog nasilja*. U: Vršnjačko nasilje. (str. 69-79). Laktaši: Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka i Hans Zajdel fondacija.
2. Willard, N. (2007) *Cyberbullying and cyberthreats: Responding o the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign: Research Press.
3. Williams, K., Cheung, C.K.T., Choi, W. (2000) *Cyberostracism: Effects of being ignored over the Internet*. *Jurnal of Personality and Social Psychology*, 79(5), str. 748-762.
4. Derman-Sparks, L. (1992) *Tools for Empowering Young Children*. National Association for the Educaion of Young Children.
5. Dmitrović, P. (2001) *Edukacija mladih u sprečavanju desruktivnog ponašanja ličnosti*. Bijeljina.
6. Đorić, M. (2009) *Buling kao vrsta socijalnog nasilja*. U: *Politička revija*. (str. 145-164). Beograd: Institut za političke studije.
7. Popović- Ćitić, B. (2009) *Vršnjačko nasilje u sajber prostoru*. *Temida*, 12(3), 43-62.

OKVIR ISTRAŽIVANJA MJERLJIVE AKTIVNOSTI DIGITALNOG NASILJA

Apstrakt: Eksponencijalno brz razvoj digitalnih tehnologija, a posebno društvenih medija, doveo je do rasta on line socijalizacije, a smanjivanja broja kontakata u stvarnom životu. Ljudi se povezuju mnogo intenzivnije i velike geografske razdaljine nisu problem za svakodnevnu komunikaciju. Međutim, prevelikom otvorenšću na internetu, ljudi, a posebno djeca, su postali više izloženi za različite oblike javnog ponižavanja i ismijavanja. Svi oni koji su prisutni na društvenim mrežama, mogu postati u bilo kojem trenutku žrtve digitalnog nasilja. Međutim, upravo funkcionalnosti internetskih pretraživača omogućavaju praćenje i prepoznavanje aktivnosti digitalnog nasilja, uz naknadno targetiranje nasilnika posebno kreiranim edukativnom sadržajem, koji ih pretvara u poštovaoce i zagovornike bontona na Internetu, što će biti opisano u ovom radu.

Ključne riječi: društveni mediji, Internet, digitlano nasilje

CYBERBULLYING (MOBBING) U BOSNI I HERCEGOVINI

Mr. sc. Amer Osmić, viši asistent⁴⁶⁷

Odsjek za sociologiju, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Mr. sc. Enita Čustović, viši asistent⁴⁶⁸

Odsjek za žurnalistiku/komunikologiju, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Apstrakt: Prema rezultatima istraživanja koje je proveo Save the Children, 90,5% djece i mladih od 9 do 17 godina ima profil na jednoj ili više društvenih mreža - Twitter, Facebook, YouTube i Instagram, dok 90% mladih od 10 do 15 godina ima mobilni aparat. Prema relevantnim pokazateljima, djeca su najveće žrtve nasilja u virtualnom svijetu. Otkako su pametni telefoni, tableti i laptopi zaposjeli dječije sobe širom Bosne i Hercegovine, komunikacija sa vršnjacima je moguća svugdje i stalno, što sa sobom ne nosi samo prednosti nego donosi i svađe, izrugivanja i borbu za položaj u grupi, itd... Ova maloljetnička ponašanja su bila prisutna u školama i prije ere interneta, ali prelaskom u virtualni svijet žrtva biva izložena mnogo većoj «publici», sa mnogo više mogućnosti za nanošenje boli i srama. Cyberbullying ima mnogo različitih varijanti i najčešće svoj početak ima u realnom svijetu te biva prenesen u virtualni svijet gdje se počinje sa psovka, omalovažavanjima te cyber «uhođenjem», širenjem neistina, hakiranjem profila na društvenim mrežama - sve do prijetnji fizičke naravi. Veliki broj djece i mladih pati od ovakvih napada na internetu, a žrtva se vrlo rijetko odlučuje prijaviti pojedinca ili grupu koja vrši online nasilje. Nažalost, mnoga istraživanja iz zemalja Zapadne Evrope ukazala su na potrebu da se ovom problemu pristupi sistematski, zbog sve većeg broja mladih koji nakon cyberbullyinga imaju suicidalna razmišljanja, nerijetko i sa tragičnim završetkom. U Bosni i Hercegovini se, nažalost, ovoj temi ne pridaje mnogo pažnje i stječe se dojam da su djeca u mnogim slučajevima prepuštena sama sebi i virtualnom svijetu, odnosno, roditelji i okolina ne provjeravaju na koji način djeca provode svoje vrijeme u cyber svijetu, a djeca najčešće zbog srama ne govore o tome što im se dešava.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Cyberbullying, Cybermobbing, djeca, mladi, strah.

Uvod

Osvjetljavanje nasilja kao sve izraženijeg i složenijeg društvenog problema i ukazivanje na dosadašnja iskustva, od iznimnog je značaja za savremeno bosanskohercegovačko društvo. Nažalost, nasilje postaje jedna od najdominantnijih društvenih devijacija 21. stoljeća, kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini. Osim sveprisutnosti u našim životima, još jedna odlika karakterizira nasilje vijeka u kojem živimo – ono poprima nove metode i tehnike, do sada potpuno nepoznate. Naime, posljednjih decenija, razvoj interneta je nezaustavljiv i bilježi nemjerljive uspjehe. Uvezanost, rasprostranjenost, mogućnost pronalaženja informacija i osoba, brzina u komunikaciji, samo su neke od prednosti koje sa sobom nosi internet. Međutim, niz je i nedostataka, štetnosti i rizika kojima su njegovi korisnici svakodnevno izloženi, naročito oni najranjiviji – djeca i mladi. (Ne)odgovornost za izgovorenu riječ ili postupak, mogućnost za skrivanjem identiteta, lažni osjećaj sigurnosti – predstavljaju "uporišta" na koja se korisnici interneta oslanjaju u svojim postupcima u cyber prostoru. Uzimajući u obzir činjenicu kako "licem u lice" druženje sve više ustupa mjesto internetu te djeca i mladi radije komuniciraju preko interneta (nekih društvenih mreža i sl.) nego "uživo", postaje jasno i

---

⁴⁶⁷ amer.osmic@fpn.unsa.ba

⁴⁶⁸ enita.custovic@fpn.unsa.ba

koliko je udio interneta u svakodnevnom životu svih nas postao velik. Prema rezultatima istraživanja koje je proveo Save the Children, 90,5% djece i mladih od 9 do 17 godina ima profil na jednoj ili više društvenih mreža - *Twitter, Facebook, YouTube i Instagram*, dok 90% mladih od 10 do 15 godina ima mobilni aparat.⁴⁶⁹ Prema relevantnim pokazateljima, djeca su najveće žrtve nasilja u virtualnom svijetu. Otkako su pametni telefoni, tableti i laptopi zaposjeli dječije sobe širom Bosne i Hercegovine, komunikacija sa vršnjacima je moguća svugdje i stalno, što sa sobom ne nosi samo prednosti nego donosi i svađe, izrugivanja i borbu za položaj u grupi, itd. Tako, zloupotreba svih prethodno spomenutih prednosti interneta može prerasti u svojevrsni mobbing, odnosno virtualno nasilje te je u tom smislu nužno aktualizirati i problematizirati jedan ne tako istražen, ali posljednjih godina veoma zastupljen oblik nasilja - cyberbullying.

Cyberbullying – nasilje novije generacije

U nastavku rada, cyberbullying kao oblik nasilja novije generacije, bit će rasvijetljen iz više različitih uglova, a bit će riječi i o njegovim uzrocima i posljedicama. "Nasilje na internetu, u svijetu poznato kao cyberbullying je opšti pojam za komunikacijske aktivnosti koje se vrše putem interneta, i smatraju se jako štetnim za pojedinca, ali i za zajednicu. Tim oblikom nasilja su obuhvaćene sve kategorije stanovništva, samim tim i djeca i mladi koji se smatraju vrlo ranjivom kategorijom kada je nasilje u pitanju, naročito kada se govori o nasilju putem interneta."⁴⁷⁰ Tako su novi oblici komunikacije stvorili i nove oblike nasilja. "Cyberbullying, koji se ponekad naziva "online" društvena okrutnost ili elektronsko nasilničko ponašanje, definisano je kao "agresivni, namjerni čin koji provode grupe ili pojedinci, koristeći elektronske oblike kontakta. To je kontinuirano i ponavljajuće ponašanje protiv žrtve koja se ne može lako odbraniti." Cyberbullying može uključivati: slanje prijeteće, vulgarne poruke ili slike; postavljanje osjetljivih, privatnih informacija i / ili laži o drugoj osobi; lažno predstavljanje kako bi se naškodilo drugoj osobi; namjerno isključivanje nekog iz online grupe. Djeca i tinejdžeri mogu vršiti ovu vrstu nasilja kroz: e-mail, instant poruke (instant messaging), poruke (SMS) ili digitalne slike poslane sa mobitela, putem društvenih mreža (FB, Twitter), drugih web portala, blogova, chat soba i slično. Bullying putem instant poruka je posebno zastupljen."⁴⁷¹

Na taj način, moguće je govoriti o dvije vrste nasilja preko interneta: direktan napad i napad preko posrednika. Direktan napad događa se kad maloljetnik: šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-mailom, socijalnim mrežama ili na chatu, ukrade ili promjeni šifru za e-mail, socijalne mreže ili nadimak na chatu, objavljuje privatne podatke ili neistine na socijalnim mrežama, chatu, blogu ili internetskoj stranici, šalje uznemirujuće slike putem e-maila, socijalnim mrežama ili MMS poruka na mobitelu, postavlja internetske ankete o žrtvi, šalje viruse na e-mail ili mobitel, šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail, socijalne mreže ili mobitel, lažno se predstavlja kao drugo dijete. Nasilje preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna. Naprimjer, neko dijete sazna šifru drugog djeteta za njegovu e-mail adresu ili nadimak na chatu i tako s njegove e-mail adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima, ostavljati neprimjerene poruke na blogu, chatu ili forumu. Svima se tako čini da je žrtva zapravo ta koja čini loše stvari. Prijatelji će se posvađati s njime, administrator će isključiti njegov nadimak ili e-mail adresu, roditelji će se naljutiti na njega i bit će kažnjen. Žrtve kojima je ukraden nadimak ili šifra su posrednici u zlostavljanju, a toga nisu ni svjesni. Počinitelj može staviti oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njezinim brojem mobitela ili adresom. Na taj način dijete može doživjeti mnoge neugodnosti i naći se u opasnosti. Napad preko posrednika najopasnija je vrsta nasilja preko interneta jer često uključuje odrasle, među kojima ima mnogo ljudi s lošim namjerama. Međuvršnjačko nasilje putem interneta uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica

---

⁴⁶⁹ Vidi: Ponašanje i navike djece na internetu: stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike, dostupno na: <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Izvjestaj-ponasanje-djece-na-internetu.pdf>, pristupljeno 11.04.2018. godine.

⁴⁷⁰ <http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2015/11/zastita-djece-i-mladih-od-zlostavljanja-na-internetu.pdf>, pristupljeno 12.04.2018. godine.

⁴⁷¹ <http://www.roditeljstvo.com/vijesti/sta-je-cyberbullying>, pristupljeno 13.04.2018. godine.

koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun vršnjaka. Takvo se nasilje, odnosi i na slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno da glasaju za osobu koja je, na primjer, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi. Djeca katkad na određenoj popularnoj internetskoj stranici traže od ostalih da navedu osobu koju najviše mrze te da o njoj napišu nekoliko riječi, a sve s ciljem da žrtvu osramote pred što većim brojem ljudi.⁴⁷²

Nažalost, “cyber nasilje je vrlo zastupljeno i smatra se kako su najčešće žrtve djeca i mladi, ali žrtava ima i među odraslim osobama koji ne podliježu ustaljenim normama okoline. Djeca i mladi su izloženi nasilju odraslih, ali i svojih vršnjaka. Oni su češće na internetu i pogotovo na društvenim mrežama i u grupama, pa su tu ranjiviji.”⁴⁷³

Nažalost, mnoga istraživanja iz zemalja Zapadne Evrope ukazala su na potrebu da se ovom problemu pristupi sistematski, zbog sve većeg broja mladih koji nakon cyberbullyinga imaju suicidalna razmišljanja, nerijetko i sa tragičnim završetkom. U Bosni i Hercegovini se, nažalost, ovoj temi ne pridaje mnogo pažnje i stječe se dojam da su djeca u mnogim slučajevima prepuštena sama sebi i virtualnom svijetu, odnosno, roditelji i okolina ne provjeravaju na koji način djeca provode svoje vrijeme u cyber svijetu, a djeca najčešće zbog srama ne govore o tome što im se dešava.

U nastavku rada bit će prezentirani rezultati istraživanja cyberbullyinga u Bosni i Hercegovini, čija praktična upotreba može, prije svega, unaprijediti prevenciju nasilja.

Metodološki okvir rada

Iznimno je teško mjeriti virtuelno maltretiranje u bilo kojem društvu, a pogotovo u bosanskohercegovačkom, jer ovakav tip istraživanja nije proveden u Bosni i Hercegovini, pa time i ne postoji jasna mogućnost komparacije podataka sa prethodnim istraživanjima. Drugi razlog je percepcija pojma *cyberbullying* koja se različito razumijeva, dok treći razlog pronalazimo u sramu ispitanika da priznaju da im se desila određena vrsta virtuelnog maltretiranja. Važnost ovog problema i njegovog istraživanja pogotovo kod djece školskog uzrasta prepoznali su mnogi autori, poput Li, Beran, Kowalski, Patchin, Hinduja, Slonje, Smith i mnogi drugi koji su svojim istraživačkim pristupima ukazali na ovaj društveni problem i mogućnosti prevencije. U Bosni i Hercegovini izuzev nekoliko pojedinačnih istraživanja koja su provedena ciljano s određenom populacijom nije ništa značajnije urađeno te se može konstatirati da je *cyberbullying* u Bosni i Hercegovini i dalje nepoznata i tabu tema. Problemsko pitane koje je postavljeno u ovom istraživanju glasilo je: *Da li postoji problem cyberbullyinga u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?* Dok je generalna hipoteza koja je provjeravana u toku istraživanja glasila: *Cyberbullying je podjednako zastupljen u Bosni i Hercegovini kao i drugim zemljama Zapadne Evrope, te je upotreba informacijskih i komunikacijskih tehnologija u svrhu namjernog, neprijateljskog i učestalog neprijateljskog ponašanja s namjerom da se počinu šteta drugom - sve češća.*

Istraživanje je provedeno online, putem anonimnog anketnog upitnika na uzorku od 288 ispitanika (N = 288), od čega je 66,32% žena i 33,68% muškaraca, s prosječnom starosti od 21 godinu (SD=2). Online anketni upitnik sastavljen je od sedam setova pitanja u kojima su ispitanici na Likertovoj skali iznijeli mišljenje o tome da li su bili žrtva virtuelnog maltretiranja te da li su oni sebe mogli identificirati kao osobu koja je činila ili čini *cyberbullying*. Također, anketom su obuhvaćena osnovna socio-demografska obilježja (spol i dob), a respondenti su upitani i o načinu upotrebe informacionih tehnologija i percepciji pojma *cyberbullyinga*.

Rezultati istraživanja i diskusija

Prema podacima iz Studije o mladima u Bosni i Hercegovini preko 85% građana ima svakodnevno pristup internetu, te više od 75% ispitanih ima internet konekciju na mjestu prebivališta. Upravo širenjem dostupnosti interneta, sve većim i naglim rastom broja komunikacijskih uređaja

---

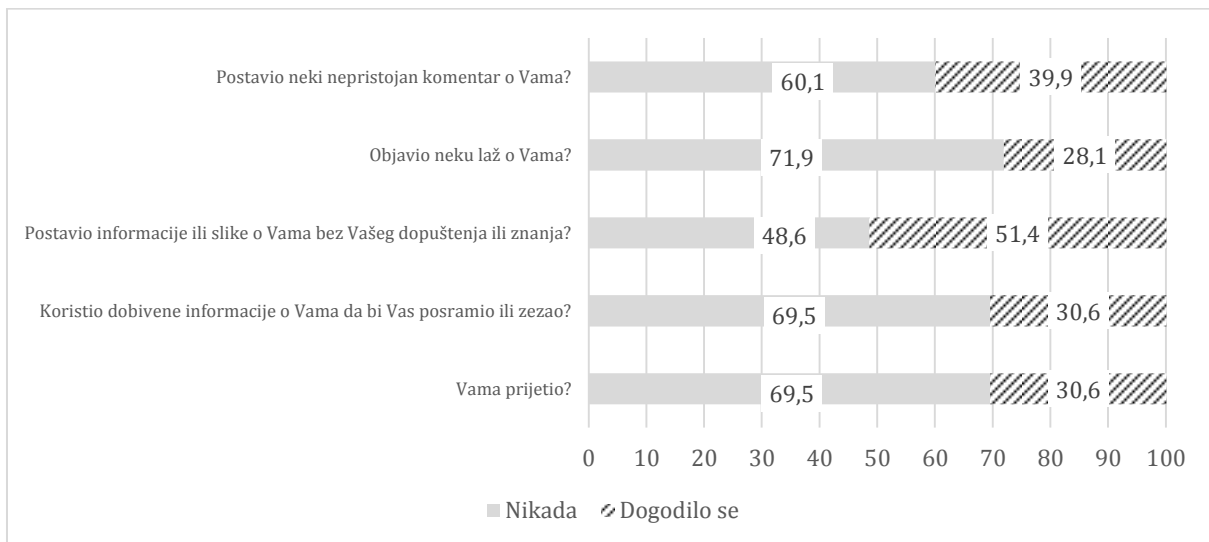
⁴⁷² Vidi: <http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2015/11/zastita-djece-i-mladih-od-zlostavljanja-na-internetu.pdf>, pristupljeno 12.04.2018. godine.

⁴⁷³ Jazić, Alen (2017): *Djeca su najveće žrtve nasilja u virtuelnom svijetu*, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/djeca-su-najvece-zrtve-nasilja-u-virtuelnom-svijetu>, pristupljeno 12.04.2018. godine.

(smartphone, tableti, laptop) koji su u upotrebi svakodnevno u prosjeku više sati, pogotovo u segmentu socijalnog umrežavanja putem društvenih mreža i komunikacijskih kanala kao što su Viber i WhatsApp, sve je češća pojava i maltretiranja putem interneta. Na osnovu analize dobivenih podataka može se konstatirati da 95,1% ispitanih ima Facebook profil koji koristi svakodnevno, 83% ispitanih također koristi Viber za svakodnevnu komunikaciju, dok 74,7% ispitanih kaže da ima i izrađen profil na Instagramu koji koristi svakodnevno. Zanimljivo manji postotak ispitanih odnosno 72,9% svakodnevno posjećuje YouTube, te su ovo društvene i komunikacijske mreže koje se najčešće koriste u Bosni i Hercegovini, što su potvrdila i neka druga istraživanja provedena na reprezentativnom uzorku u Bosni i Hercegovini (Žiga i ostali, 2015; Puhalo, 2016). Upravo ovi podaci govore o "potencijalu" koji ima virtuelni svijet da utječe na kvalitet svakodnevnog života, kako u pozitivnom tako i u negativnom smislu. Da bismo analizirali i razumjeli mogućnosti koje daje *cyber space* ispitanici su upitani - da li su ikada na društvenim i komunikacijskim mrežama doživjeli određenu vrstu maltretiranja?

Grafikon 1: Učestalost oblika cyberbullyinga (Da li je neko nekada na društvenoj ili komunikacijskoj mreži...)

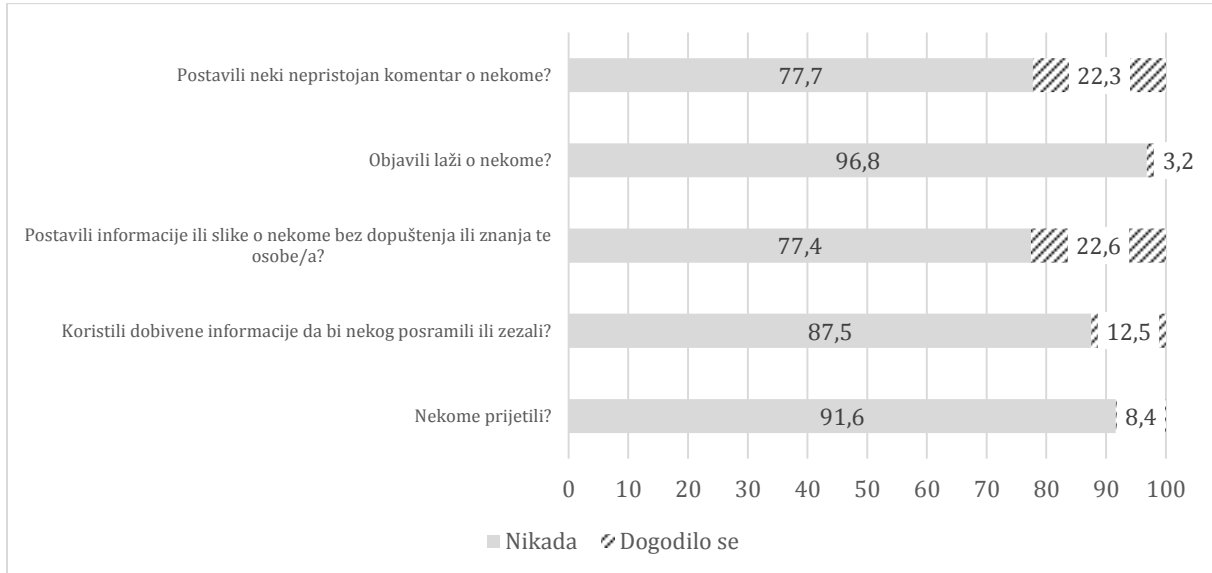

Iz grafičkog prikaza jasno je uočljivo da svako drugi ispitanik (51,4%) u uzorku tvrdi da je neko nekad postavio informacije ili slike bez njegovog/njenog dopuštenja ili znanja. Čak 39,9% ispitanih tvrdi da je bio postavljen neki nepristojan komentar o njima na nekoj od društvenih mreža, dok je svako treća osoba doživjela da je neko koristio dobivene informacije da bi posramio ili zezao ispitanika, zabrinjavajući podatak je također da 30,6% ispitanih navodi da im je neko prijeto putem društvenih mreža. Online maltretiranje je mnogo efikasnije od onog u offline svijetu prvenstveno zbog činjenice da ukoliko hoćete da neku laž ili nepristojan komentar proširite na više ljudi morate uložiti mnogo vremena i truda u realnom svijetu. No, korištenjem interneta i raznih komunikacijskih mreža "posao" se simplificira značajno, jer jednim klikom možete doći do jako širokog auditorija za vaše namjene. Kada je riječ o razlozima zbog kojih se događa određena vrsta *cyberbullyinga* onda ispitanici navode da je to dominantno zbog interesa i/ili hobija koje imaju (49,4%) te izgleda i načina oblačenja (46,9%). Također, 29,6% ispitanih je navelo da je razlog etnička, religijska ili rasna pripadnost, dok 11,1% smatra da je to zbog dobrih ocjena u školi/fakultetu, odnosno da je riječ o nekoj vrsti ljubomore.

Postavlja se pitanje *zašto ljudi maltretiraju druge ljude?* Mladi najčešće maltretiraju druge mlade da bi u "očima" nekih grupa kojima pripadaju ili žele pripadati poboljšali svoj status, ali maltretiranje može imati i druge razloge kao što su prekinuta prijateljstva, neuzvrćena simpatija, ljubomora, itd. Kako je prethodno istaknuto, smatra se da *cyber space* briše društvene kočnice odnosno omogućava da se govore i čine stvari koje se ne bi govorile u odnosu "licem u lice", time se percipira da se neće morati odgovarati za svoje ponašanje, u odnosu na javno izrečene riječi, te stvara lažan osjećaj sigurnosti i moći. Tako, na pitanje da li ste ikada nekog maltretirali online, 6,6%

ispitanih je odgovorilo da jeste, dok je 93,4% navelo da to nikada nije učinilo. O tome da li su ispitanici ikada doživjeli neki od oblika online maltretiranja, 28,1% su naveli da su bili žrtve maltretiranja, dok 71,9% ispitanih tvrdi da nije.

Grafikon 2 Učestalost oblika Cyberbullyinga (Da li ste ikada na društvenoj ili komunikacijskoj mreži...)

Na osnovu prezentiranih podataka uočava se da je 22,3% ispitanih kazalo da je nekada postavio/la neki nepristojan komentar o nekome, 22,6% je naglasilo da je postavilo fotografiju ili informaciju bez znanja osobe na koju se odnosi fotografija ili informacija dok svega 3,2% ispitanika tvrdi da je svjesno objavilo laž o nekome. Dobiveni podaci pogotovo u odnosu na percipirani nivo online maltretiranja ukazuju na činjenicu da (što pokazuju i druga istraživanja, npr. Li i Kowalski) je mnogo jednostavnije priznati da ste bili žrtva online maltretiranja, nego da ste sami online maltretirali. Na osnovu provedenog istraživanja uočavamo vrlo jasan trend kretanja ove negativne društvene pojave u bosanskohercegovačkom društvu i to kod onih stanovnika kojima je zaštita i briga najpotrebnija – djece i mladih. Oblik psihičkog maltretiranja u online svijetu u mnogim situacijama prerasta i u offline svijet gdje se nerijetko događa da osobe pored kontinuiranog psihičkog maltretiranja bivaju i fizički maltretirani, što kod neke djece i mladih dovodi do suicidalnih misli. Da bi se vršila prevencija ovakvih postupaka i smanjio procenat djece koja svakodnevno doživljavaju razne oblike online maltretiranja potrebno je djecu i mlade educirati i to u raznim segmentima, ali fokus staviti na to da ne ostavljaju lične informacije ili fotografije na internetu, da nikome ne govore svoje lozinke, da ukoliko prime prijeteću ili zlonamjernu poruku o tome razgovaraju sa odraslom osobom od povjerenja, da nikada ne odgovaraju na zlonamjerne ili prijeteće poruke i da ne šalju poruke u ljutnji.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kako je prethodno istaknuto, nasilje postaje jedna od najdominantnijih društvenih devijacija 21. stoljeća, a cyberbullying jedan od oblika nasilja novije generacije. Međutim, ovaj oblik nasilja nerijetko je teško dokaziv iz više razloga: šteta nanosena pojedincu može se različito interpretirati, namjera za nanošenje boli ili štete drugome također je teško dokaziva, “počinioci” nasilja su nerijetko ili najčešće maloljetna lica te ne mogu zakonski odgovarati, itd. S druge strane, cijena koju žrtva ove vrste nasilja plaća, može biti baš visoka: osuđivanje, izrugivanje, verbalno linčovanje, pa čak i potpuno izopćavanje iz društva. Bitno je naglasiti kako su ova maloljetnička ponašanja bila prisutna u školama i prije ere interneta, ali prelaskom u virtualni svijet žrtva biva izložena mnogo široj “publici”, sa mnogo više mogućnosti za nanošenje boli i srama. Cyberbullying ima mnogo različitih varijanti i

najčešće svoj početak ima u realnom svijetu te biva prenesen u virtualni svijet gdje se počinje sa psovka, omalovažavanjima te cyber "uhodenjem", širenjem neistina, hakiranjem profila na društvenim mrežama - sve do prijetnji fizičke naravi. Veliki broj djece i mladih pati od ovakvih napada na internetu, a žrtva se vrlo rijetko odlučuje prijaviti pojedinca ili grupu koja vrši online nasilje. Čak i onda kada prijava postoji, dakle u slučaju krivične odgovornosti djece, ovu vrstu nasilja je teško sankcionirati, budući da se "krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine ne primjenjuje prema djetetu koje u vrijeme učinjenja krivičnog djela nije navršilo četrnaest godina života"⁴⁷⁴ Zbog navedenog, ali i zbog straha od stigme, od nepovjerenja, od informatičke neobrazovanosti roditelja i nastavnika u odnosu na djecu veoma je mali broj slučajeva prijave za cyberbullying, odnosno, virtualno maltretiranje putem interneta.⁴⁷⁵ Kako je uočeno, "nasilje putem interneta se zasniva na podsticanju grupne mržnje, napadima na privatnost, uznemiravanje, praćenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima, kao i širenje nasilnih i uvredljivih postova i komentara. Podrazumijeva se i slanje okrutnih, ponekad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun žrtve. A posljedice mogu biti pogubnije nego u stvarnim situacijama. Nasilje uživo, unatoč manjem broju svjedoka u odnosu na internet publiku, drugačije se doživljava i sankcioniše."⁴⁷⁶

LITERATURA

1. Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-Harassment: A new method for an old behaviour. *Jurnal of educational computing research*, 32(2), 265-277.
2. <http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2015/11/zastita-djece-i-mladih-od-zlostavljanja-na-internetu.pdf>, pristupljeno 12.04.2018. godine.
3. <http://www.roditeljstvo.com/vijesti/sta-je-cyberbullying>, pristupljeno 13.04.2018. godine
4. <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Izvjestaj-ponasanje-djece-na-internetu.pdf>, pristupljeno 11.04.2018. godine.
5. Jazić, A. (2017). Djeca su najveće žrtve nasilja u virtuelnom svijetu, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/djeca-su-najvece-zrtve-nasilja-u-virtuelnom-svijetu>, pristupljeno 12.04.2018. godine.
6. Kowalski, R., & Limber, S., (2008). Electronic bullying among middle school students. *Jurnal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
7. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Glava III, Član 8 i 9, dostupan na: http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/zakonodavstvo/zakoni/?id=3868
8. Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: a research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.
9. Slonje, R. & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21, 351-377.
10. Smith, P. K. & Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26, 1-9.
11. Žiga, J. i dr. (2015). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*, FES, Sarajevo.

---

⁴⁷⁴ Vidi: Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Glava III, Član 8 i 9, dostupan na: http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/zakonodavstvo/zakoni/?id=3868

⁴⁷⁵ Nisu rijetke situacije u kojima zbog «izopćenosti» iz neke grupe na Facebooku i sl., dijete gubi volju za učenjem, potpuno se povlači u sebe i dobiva loše ocjene te kao žrtva cyberbullinga, a da toga nije ni svesno, biva, zapravo, dvostruko kažnjeno.

⁴⁷⁶ Jazić, Alen (2017): *Djeca su najveće žrtve nasilja u virtuelnom svijetu*, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/djeca-su-najvece-zrtve-nasilja-u-virtuelnom-svijetu>, preuzeto 12.04.2018. godine.

CYBERBULLYING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

According to research from Save the Children, 90.5% of children and young people aged 9 to 17 have profiles on one or more social networks - Twitter, Facebook, YouTube and Instagram, while 90% of young people aged 10 to 15 have smartphones. According to relevant indicators, children are the largest victim of violence in the virtual world. Since smartphones, tablets and laptops have their place in children's rooms across Bosnia and Herzegovina, communication with peers is possible everywhere and constantly, which does not only bring advantages... This juvenile behaviors were present in schools and before the Internet, but moving to the virtual world the victim was exposed to a much larger "audience," with many more options for pain and shame. Cybermobbing has many different variants, and most often its beginning in the offline life and is transferred to a virtual life where it begins with curses, misunderstandings and cyber "perception," spreading falsehoods, hacking profiles on social networks - to the threat of physical nature. A large number of children and young people suffer from such attacks on the Internet, and the victim rarely decides to report to an individual or group who is online violence. Unfortunately, many Western-European researches have pointed out the need to address this issue systematically, due to the growing number of young people who, after cyberbullying, have suicidal thoughts, often with tragic ending. In Bosnia and Herzegovina, unfortunately, this topic does not pay much attention and the impression is that children are in many cases left to themselves and the virtual world, ie, parents and the environment do not check on how children spend their time in the cyber world, children often do not talk about what is happening because of shame.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Cyberbullying, Cybermobbing, children, youth, fear*

MOBING KAO VRSTA NASILJA

Doc.dr sci Idriz Cosic,dipl.ecc⁴⁷⁷

Sažetak: *Mobing u našoj zemlji je ogroman problem, a stvar je utoliko ozbiljnija ima li se u vidu to da je, prema nedavno obznanjenim statističkim podacima, ova pojava najraširenija u organima državne uprave, školstvu, zdravstvu, te kulturi i obrazovanju. Dakle, upravo u onim ustanovama i institucijama koje bi trebale predstavljati društvenu preventivu ovakvim pojavam. Naročito se to manifestuje kroz posao i uposlenici se žale da ih vrijeđa upravni kadar, neki se žale na tjelesno nasilje, a ogroman broj se žali na seksualno zlostavljanje. Zbog stresa na poslu se u EU dogodi veliki broj samoubistava ili pokušanih samoubistava. Nemoguće je brojčano pokazati direktnu vezu između mobinga na poslu i psihosomatskih bolesti, ali ova pojava zasigurno utiče na opšte stanje ljudskog organizma. Cilj rada jeste da se približi problematika mobinga kao nasilja na poslu, kroz različite faze razvoja istog, kao i uticaj mobinga na kvalitetu rada.*

Ključne riječi: *mobing, posao, stres, nasilje*

Uvod

Mobing je široko rasprostranjena pojava, najčešće proučavana na radnim mjestima, a posljedice se odražavaju na socijalno okruženje, radnu sredinu i na pojedinca pa se problem promatra sa medicinskog, sociološkog, pravnog i psihijatrijsko-forenzičkog stajališta, s ciljem da se upozori na značajnost problema, da ga se upozna i naučiti prepoznavati jer se mobing može spriječiti sustavnom primarnom prevencijom, informiranjem, edukacijom i konkretnim zahvatima. (Wikipedija). Termin mobing najčešće se koristi u zemljama Evropske unije a što je preneseno i na naše govorno područje. Fenomen mobinga prvi je počeo istraživati njemački psiholog Heinz Leymann (prema Leymann, 1996.) i prvi je upotrijebio naziv mobing za određena ponašanja na radnom mjestu, odredio njegove karakteristike, posljedice na zdravlje, a osnovao je i kliniku za pomoć žrtvama. Leymann je posudio riječ mobing iz etiologije Konrada Lorenza koji je tom rječju nazivao ponašanje nekih vrsta životinja koje udružujući se protiv jednog svog člana, napadaju ga i istjeruju iz zajednice dovodeći ga ponekad i do smrti. Slično ponašanje ljudi u radnoj sredini Leymann je nazvao mobingom. Imajući u vidu značaj tematike, kroz nekoliko cjelina u radu predstavljeni su značajni elementi karakteristični za pojavu mobinga na poslu.

Mobing, kao pojava nasilja na radnom mjestu

Prema Leymannu (Leymann, 1996.) mobing ili psihološki teror u poslovnom životu odnosi se na neprijateljsku i neetičku komunikaciju koja je usmjerena na sistematičan način od strane jednog ili više pojedinaca, uglavnom prema jednom pojedincu, koji je zbog mobing-a stavljen u poziciju u kojoj je bespomoćan i u nemogućnosti da se odbrani, te je držan u njoj pomoću stalnih maltretirajućih aktivnosti. Navedene aktivnosti se vrlo često javljaju (najmanje jednom sedmično) i u dužem razdoblju (najmanje 6 mjeseci). Zbog visoke učestalosti i dugog trajanja neprijateljskog ponašanja, to maltretiranje dovodi do značajne mentalne, psihosomatske i socijalne patnje. Žrtva mobing-a može postati bilo koji zaposlenik, bez obzira na životnu dob, spol, izgled, socijalni status, stupanj obrazovanja, radnu ili profesionalnu poziciju.

---

⁴⁷⁷ doc. dr sci Idriz Čosić, dipl.ecc, e-mail: cosic.idriz@gmail.com

U Sjedinjenim američkim državama tokom 90-tih godina 29-40% zaposlenih svoj posao označava stresnim ili vrlo stresnim. U evropskim zemljama 28% zaposlenih izjavljuje kako njihov posao kod njih izaziva stres i kako to značajno utiče negativno na njihovo zdravlje (Sauter i Murphy, 1999; Paoli i Merllie, 2001, prema Radošević-Vidaček).

Premda mnogi psiholozi tvrde (prema Jokić-Begić i sur., 2003.) kako su muškarci i žene podjednako žrtve mobinga, čini se ipak kako se mobing nešto češće događa ženama. Žrtvom mobinga može postati svatko, čak i sposoban, besprijekorno stručan, marljiv i savjestan pojedinac. Međutim, što je niži položaj na hijerarhijskoj ljestvici to je ipak veća mogućnost iskustva mobing-a na vlastitoj koži, ili još realističnije rečeno, na vlastitoj psihi. Istraživanja provedena u SAD-u (naime, G., Namie, R., 1999.), navode podatak prema kojem je 1 od 4 radnika izvrgnut mobingu.

Nadalje navode da je istraživanje u Velikoj Britaniji pokazalo da je 1 od 8 radnika bilo maltretirano u zadnjih 5 godina. Analizirajući vrste mobing-a možemo reći da je prisutan specifičan oblik moralnog maltretiranja na radnom mjestu, pozitivnim evropskim pravima radnika. Uz to, bossing (vrsta okomitog mobing-a) prisutna je u velikom postotku. Nakon privatizacije u mnogim poduzećima bilo je odmah jasno da postoji višak radne snage i da je potrebna reorganizacija i modernizacija. Novi vlasnici često nisu željeli, a niti imali sredstava za potrebna ulaganja. Njihov je jedini cilj bio što veći profit u što kraćem vremenu. Odgovorne osobe su bile ovlaštene rabiti sva sredstva za ostvarenje postavljenih ciljeva.

Svakodnevna vrijeđanje, kritiziranje radnika, preopterećenost radnim zadacima, uskraćivanje slobodnih dana ili godišnjih odmora su crna svakodnevnica svih onih koji u teškim ekonomskim uslovima u kojima se još uvijek nalazi naša zemlja i zemlje regiona, mogu napustiti jedino moguće radno mjesto, pogotovo ako govorimo o malim urbanim sredinama gdje je prisutna velika nezaposlenost. Osim okomitog mobing-a, postoji i vodoravni mobing koji se javlja u svim zemljama i na svim radnim mjestima. Želja za bržom i uspješnijom karijerom, ljubomora i zavist prema uspjehu kolega dovode do mobing-a između radnika na istom položaju.

Pronalaženje tzv. žrtvenog jagnjeta samo je jedan od bolesnih načina obrane od frustracija i napetosti uzrokovanih lošim uslovima rada. Aktivnosti kojima se radnik zlostavlja mogu se ogledati na više načina. (Daša P. i Marina K., 2005). Prije svega napadi na mogućnost odgovarajućeg komuniciranja, kada nadređeni ili kolege ograničavaju mogućnost izražavanja žrtve; žrtva se prekida u razgovoru; odbijaju se neverbalni kontakti sa žrtvom: izbjegavaju se pogledi, ne primjećuju se znakovi: dizanje ruke za uključivanje u razgovor i sl. Nadalje, napadi na mogućnost održavanje socijalnih odnosa, kada se žrtva stalno izolira, nitko joj se ne obraća, svi se ponašaju kao da je nema, nepozivaju se na sastanke i neformalna druženja kolega. Isto tako, napadi na osobnu reputaciju, kao izmišljanja priča o žrtvi i njenom privatnom životu; ogovaranje; ismijavanje; negativni komentari osobnih karakteristika žrtve i sl.

Pored navedenog, manifestuju se napadi na kvalitetu profesionalne situacije koje se manifestuju kroz stalne kritike i prigovori; vrijeđanja; pretjerana kontrola; niske ocijene rada; pojava da se žrtvi ne daju radni zadaci i oduzimaju joj se osnovna sredstva za rad: radni prostor, telefon, računalo-sindrom tzv. praznog stola; zadaju joj se zadaci neprilagođeni profesionalnoj kvalifikaciji (zadaci su ili prejednostavni ili preteški i zahtijevaju od žrtve sposobnosti koje nema, s ciljem da se natjera žrtvu da pogriješi); zatrpavanje zadacima i određivanje kratkih rokova-sindrom pretrpanog stola; stalno mijenjanje radnih zadataka. Najteži oblik jesu napadi na zdravlje, kada se žrtva prisiljava obavljati zadatke koji narušavaju njeno zdravlje; ne dopuštaju se slobodni dani i godišnji odmor; prijeti se fizičkim napadima; žrtvu se seksualno zlostavlja i sl..

Prema Leymannu (1996.) svaki radnik tokom svog radnog vijeka ima 25% šanse da bude barem jednom žrtva mobing-a. Mobing je dakako više od povrijeđenih konflikata ili uredskih svađa. Tko prakticira mobing ima svjesnu namjeru (rijetko nesvjesnu) da naškodi radniku ili da ga na kraju prisili da napusti radnu sredinu. Osjećaj ugroženosti, ljubomora i zavist mogu potaknuti želju da se eliminiše neki kolega pogotovo ako postoji uvjerenje da njegova eliminacija vodi napretku u karijeri. Čitava

skupina zaposlenika zbog unutrašnjih problema, napetosti i ljubomore može izabrati jednog radnika-žrtveno jagnje na kojem će dokazati da su snažniji i sposobniji.

Istraživanja su pokazala karakteristične žrtve mobing-a (prema Gilioli, 2000): Prvo su to poštenjaci i predstavljaju osobe koje su uočile i prijavile nepravilnosti u radu, zatim tjelesni invalidi, mlade osobe tek zaposlene i starije osobe pred penzionisanje. Dalje tu su osobe koje traže više samostalnosti u radu ili bolje uslove rada i osobe koje bi skoro mogle postati višak zaposlenika. Nerijetko tu su vrlo kreativne osobe koje predlažu promjene i time remete postojeće stanje, a posebno su na meti zadnje zaposleni u preduzeću. Još su pod lupom i osobe drugačije etničkog ili religijskog porijekla, kao i bolesne i ekscentrične osobe.

Razvojne faze mobinga

Razvojne faze mobinga možemo podijeliti na pet faza i to : faza konflikta, faza agresivne eskalacije, faza kada žrtva postaje dežurni krivac, faza očajničke borbe za opstanak i faza konačnog sloma žrtve. U prvoj fazi, fazi konflikta nastaje konflikt koji ozbiljno narušava međuljudske odnose i tako postaje temelj kasnijeg razvoja mobing-a. Izvorni konflikt se može čak i zaboraviti, ali agresivne težnje postaju sve ubojitije i usmjeravaju se ka budućoj žrtvi.

U drugoj fazi, fazi agresivne eskalacije, agresivnost eskalira u pravu psihološku torturu žrtve. U vrtlogu ponižavanja, prijetnji, zlostavljanja, mučenja i glasina, žrtva razvija osjećaj manje vrijednosti, gubitka svoga ljudskog i profesionalnog dostojanstva.

Treća faza kada žrtva postaje dežurni krivac, je kada je žrtva već značajno obilježena i izolirana, neprekidno je zlostavljana, postala je već tzv. žrtveno jagnje za sve moguće i nemoguće propuste, odnosno tzv. vreća za udaranje.

U četvrtoj fazi, fazi očajničke borbe dolazi do očajničke borbe žrtve za opstanak, ali se pojavljuju i ozbiljni psihosomatski poremećaji i bolesti.

Peta faza konačnog sloma žrtve nastaje obično nakon višegodišnjeg zlostavljanja, žrtva obično boluje od neke ozbiljne kronične bolesti, jednostavno ne može više izdržati, napušta posao ili (rijeđe) pokušava samoubojstvo.

Posljedice mobing-a mogu biti katastrofalne za žrtvu i za kolektiv (prema Vrančić, 1998.). Kada je riječ o žrtvi, psihološki teror može vrlo ozbiljno ugroziti njezino psihičko i tjelesno stanje. Moguće su promjene na tjelesnoj razini: učestale glavobolje, poremećaji spavanja, poremećaji u probavnom sistemu, vrtoglavice, osjećaj pritiska u prsima i nedostatak zraka, smanjenje kinestetičke osjetljivosti i sl. Promjene na socijalno-emocionalnom nivou uključuju: promjene raspoloženja, anksioznost, prisustvo opće tuge, krize plača, stalno razmišljanje o problemima, osjećaj depersonalizacije, socijalna izolacija, nedostatak interesa za članove obitelji i druge ljude, emocionalna otupljenost.

Promjene su vidljive i u ponašanju: hetero ili autoagresija, pasivnost, smanjenje ili povećanje apetita, učestalo korištenje alkohola, cigareta, lijekova, poremećaji u seksualnoj aktivnosti i sl. Istraživanja pokazuju da se na spletkarenje, potkopavanje i poniženje s ciljem eliminacije nepoželjnog iz kolektiva troši mnogo više energije nego na sam rad za koji se prima plaća (prema Kompir, 1999: Jokić-Begić, 2003). U našem ozračju tzv. divljeg prijelaznog kapitalizma i bezpoštedne borbe za što bolje radne i profesionalne pozicije i materijalne interese u konkurenciji koja ne prihvata milost cvijeta fenomen mobing-a koji je opisan u psihologiji rada, odnosno poslovnoj psihologiji prije desetak godina.

Mobing nerijetko dovodi do potpunog psihičkog i tjelesnog iscrpljenja, što nikako ne smijemo miješati sa tzv. sindromom sagorijevanja na poslu. Sindrom sagorijevanja na poslu odnosi se na dugotrajnu izloženost stresu prouzrokovanim prirodom posla kojeg obavljaju profesije kao liječnik, socijalni radnik, psiholog, sudac, policajac i slično, dok moralno zlostavljanje proizlazi iz poremećenih

međusobnih odnosa i manjkave komunikacije među zaposlenicima. Iako je simptomatologija slična, treba jasno odrediti uzroke, odnosno korijene nezadovoljstva, kako bi se mogli ispravno i konstruktivno uključiti u rješavanje vlastitog i općeg problema.

Najznačajnija obilježja mobinga kao fenomena nasilja

Ovdje je značajno napomenuti *obilježja počinitelja* –odnosno njegovo ponašanje. narcistički, asocijalni tip poremećaja ličnosti.

Sljedeće treba definisati *obilježja žrtve*-sposobnosti, znanja, vještine, iskustvo, uvjerenja, temperament, osobnost, stavovi, motivacija...emocionalna i socijalna inteligencija...

Nadalje bitan segment jeste *situacijski i organizacijski činioci*-uslovi rada, okolina, mirisi, boje, buka, svjetlo...oprema...broj izvršitelja...manjak stručnih kadrova, normativi, povećanje zahtjeva, socijalne i pravne norme, stilovi vođenja ili upravljanja, needucirani rukovodioci, ...manjkavosti u organizaciji rada,

Treba početi od činjenice da *nitko ne može zlostavljati-nitko ne može biti zlostavljan*. Vrlo je izvjestno da se mobing koristi kao dio taktike sistema korupcije, o čemu se može voditi posebne rasprave i iznošenje činjenica. Ostali *interaktivni događaji*–timski rad, emocionalni, konkurencija, frustracije, agresija, loše komunikacije...kultura srama i posramljivanja, zavjeti šutnje, klima straha, prihvaćanje neadekvatnog ponašanja, slab moral i motivacija djelatnika, bitne su karakteristike obilježja mobinga.

Još je važno napomenuti da su *traumatski događaji* istaknuti i nastaje nedostatak proaktivnih ciljeva su oni koji mogu izazvati PTSP-posttraumatski stresni poremećaj, a uključuju smrt ili ranjavanje ili prijetnju po vlastiti ili tuđi tjelesni integritet, te nakon kojih se javlja intenzivan strah, bespomoćnost ili užas.

Kod mobinga-PTED–posttraumatski sindrom ogorčenosti (embitterment disorder) može biti niz primjera. Primjeri takvih događaja su borbena iskustva, tjelesno ili seksualno nasilje, prirodne katastrofe, teške automobilske nesreće koje je osoba doživjela, pogled na druge osobe koje su povrijeđene ili ubijene u nesreći ili nasilnom činu, kao i nazočnost takvim događajima ili pak saznavanje za teške događaje koje su proživjele pojedincu bliske osobe (smrt, ozljeda, nasilje, bolest).

Traumatski događaj se razlikuje od stresnoga, jer će zbog svog intenziteta i vrste dovesti do patnje većine ljudi, neovisno o tome u kakvom su psihofizičkom stanju bili prije takvog događaja i bez obzira na raspoložive načine suočavanja. Reakcije na traumatsko iskustvo smatraju se neizbježnima i univerzalnima, tj. opći oblik posttraumatskih reakcija je sličan kod svih ljudi.

Fizička šteta za djelatnika ili emocionalne traume neizostavne su posljedice mobinga. Ekstremni negativni stres vezan uz posao ogleda se na više načina. Prije svega osjećaj bespomoćnosti i demotivacije. Slijedi tjelesni poremećaji-kronični umor, probavne smetnje, prekomjerna tjelesna težina ili mršavljenje, nesаница, različiti bolni sindromi, smanjen imunitet, povećana potreba za alkoholom, sedativima, cigaretama. Zatim, emocionalni poremećaji-depresija, burn-out sindrom i karoshi, emocionalna praznina, osjećaj gubitka životnog smisla,anksioznost, gubitak motivacije i entuzijazma, apatija ili hipomanija, poremećaj prilagodbe, kronični posttraumatski stresni poremećaj (PTSP).

Mogući su i bihevioralni simptomi-iritabilnost, projektivnost, nekritično rizično ponašanje, gubitak koncentracije,zaboravnost,eksplozivnost,grubost,pretjerana osjetljivost na vanjske stimuluse, bezosjećajnost, rigidnost, stalna okupiranost poslom.Neizostavno se pojavljuju i obiteljski problemi, kao razvod braka, psihički i poremećaji ponašanja kod djece-nasilnost, zlostavljanje u školi... Nažalost kao posljedica mobinga ne rijetko je i suicid žrtve.

Uticaj mobinga na kvalitet i djelotvornost rada

Generalno problem mobinga postaje sve važniji za poslovanje preduzeća ili funkcionisanje javnih ustanova u društvu.. Iza tog fenomena stoje razni razlozi, ali izgleda kako je najvažniji od tih razloga zapošljavanje na određeno vrijeme: ono preduzećima omogućuje da zapošljavaju onaj profil ljudi koji

im u datom trenutku najviše odgovara. U isto vrijeme stavlja zaposlenike pod veliki pritisak, zbog stalne mogućnosti da im ugovor o radu bude prekinut, zbog toga jer imaju previše godina, jer njihove poslovne vještine u tom trenutku ne odgovaraju poslodavcu, jer očekuju dijete, jer ih poslodavac smatra nepouzdanima, i sl. Takvo ponašanje managementa često nije utemeljeno u poslovnoj politici preduzeća, ali ima dalekosežne i negativne posljedice na žrtve i vodi izolaciji, osjećaju krivnje, pa i napuštanju posla od strane radnika.

Isto tako, mobing može biti i posljedica nedostatka međusobnog razumijevanja među zaposlenicima, koje se rađa iz individualizma. Na dugi rok, žrtve mobinga situaciju na radnom mjestu počinju doživljavati kao nepodnošljivu, i često pate od teških psiholoških, pa čak i fizičkih posljedica zlostavljanja. Vrlo često u ekstremnim slučajevima, to može dovesti do nesposobnosti za rad, ili čak do samoubistva. Poslodavac također može osjetiti posljedice mobinga: zaposlenici nisu motivirani, i kvaliteta njihovog rada je nestalna. Djelotvornost na radnom mjestu stagnira, dok u isto vrijeme troškovi poslovanja rastu zbog troškova bolovanja i uvođenja u posao novih radnika.

Stručnjaci procjenjuju da globalna ekonomija godišnje zbog mobinga gubi iznos koji se mjeri bilijunima dolara. To su sve razlozi zbog kojih je potrebno poduzeti napore u otklanjanju antisocijalnog pošanja kolega na radnom mjestu. U tome značajnu ulogu igra viši management: ako rukovodioci previde mobing, počinitelji će to shvatiti kao dozvolu za nastavak zlostavljanja. S druge strane, ako rukovodioci zauzmu jasan stav prema mobingu, time mogu pridonijeti poslovnoj atmosferi u kojoj bilo kakva zlostavljanja uopšte ne mogu zaživjeti.

Osnovna zadaci za poslodavce i viši management stoga mora biti uklanjanje onih faktora koji uzrokuju i potiču mobing. Mobing se ne razvija iz ničega, i njegovi izvori su možda u samom preduzeću. Tipičan primjer: u preduzeću se provodi proces restrukturiranja, kod kojeg radnici bivaju zatrpani dodatnim poslom, bez pravih informacija što će restrukturiranje donijeti za preduzeće i za njih. Zaposlenici se stoga počinju osjećati nesigurno, a neki od njih svoje frustracije počinju liječiti na kolegama. Taj začarani krug straha, frustracija i zlostavljanja može biti prekinut na način da management upozna zaposlenike s ciljevima restrukturiranja i pripremi ih za nove poslovne zadatke.

Također, važno je institucionalizirati problem mobinga. Na konkretnom primjeru to znači imenovanje savjetnika za mobing. Redoviti razgovori o problemima u uredu mogu značajno doprinijeti otklanjanju mobinga. Osim toga, unutarnji sporazum zaposlenika i managementa o sprečavanju bilo kakvog psihičkog nasilja također može pomoći u sprečavanju nastanka mobinga.

Istraživanja pokazuju kako mnoge žrtve mobinga na radnom mjestu razvijaju zdravstvene probleme, uglavnom 'psihosomatske', uzrokovane stresom (nesanica, anksioznost, napadi panike, noćne more, depresija, itd.). Takvi radnici su skloniji razvijanju poremećaja u ponašanju, uključujući i PTSP (post-traumatski stresni poremećaj), ili poremećaje prilagodbe. PTSP je vrlo traumatično stanje, koje može smanjiti nivo imuniteta i uzrokovati probavne, kardiovaskularne, i probleme s mišićima i kostima. Glavni pokazatelji PTSP-a su napadi tjeskobe, depresivna stanja, stanja povećane perceptivnosti (manična stanja), opsesivno proživljavanje situacija s radnog mjesta koje uključuje noćne more, 'flashbackove' i izbjegavanje situacija koje osobu podsjećaju na traumatski događaj.

Poremećaj prilagodbe nije toliko traumatičan jer, iako se manifestuje na isti način kao i PTSP, ne uzrokuje trajne posljedice. Mobing pogađa sve aspekte života žrtava i manifestuje se u svim područjima: u porodičnom životu, prijateljskim i međuljudskim odnosima, kroz panične ili tjeskobne reakcije, poremećaje u ponašanju i čak suicidalne primisli. Osim direktno pogođene osobe, mobing snažno utiče i na njeno radno okruženje. Mobing može dovesti do razdora u radnoj okolini koji razaraju komunikaciju i smanjuju produktivnost, i imaju brojne negativne posljedice za djelotvornost i efikasnost poslovanja preduzeća. A osim gubitka dobrog glasa, preduzeća često osjete i mnogo konkretniji gubitak: onaj financijski-procijenjeno je da psihološko zlostavljanje može nanijeti indirektno troškove u visini do 150.000 dolara godišnje, za preduzeća reda veličine od 1.000 zaposlenih. Takođe, neka istraživanja pokazuju da radne sposobnosti žrtava mobinga padaju za čak 60%, a istodobno, troškovi koje preduzeća imaju zbog mobinga rastu i do 180% po osobi.

Mobing i povezanost stresa na radnom mjestu

Uzroci stresa na poslu mogu proizlaziti iz fizičkog okruženja, npr. neadekvatne rasvjete, buke temperature ili zagađenog zraka, ili individualnih stresora koji mogu biti izazvani prije svega sukobom u radnoj okolini, do kojeg dolazi ako su osobna očekivanja ili vrijednosni sistem pojedinca u suprotnosti s očekivanjima radne okoline. Zatim nejasnoćom uloge, nedostatkom razumijevanja o pravima, povlaštenom položaju i obvezama koje osoba ima za obavljanje svoga posla; opterećenošću radnim zadacima, tj. previše radnih zadataka u određenom vremenu i nedovoljna sposobnost za obavljanje radnih zadataka.

Sledeće što utiče je pojava odgovornosti za ljude; nedostatkom mogućnosti adekvatnog napredovanja, bilo da je riječ o nemogućnosti napredovanja zbog vrste obrazovanja, gdje se nakon završene škole na radnim mjestima nemaju više mogućnost napredovanja, bilo da se radi o onemogućavanju napredovanja od strane nadređenog/ih osoba, te na kraju, ništa manje važnim, prebrzim napredovanjem. Osim toga postoje i međuljudski stresori uvjetovani uglavnom lošim odnosima s kolegama, nadređenima ili podređenima, kao i organizacijski stresori kao što su često ili pak premalo sudjelovanje u poslovnim zadacima i donošenju odluka, autoritativno rukovođenje, nedostatak jasnog opisa poslova i zadataka, i sl.. Konačno, kad je riječ o izvorima stresa u vezi s poslom, moramo navesti i nesigurnost zaposlenja gdje je gubitak posla sigurno najveći stresor, zatim nezaposlenost kao i tzv. podzaposlenost, tj. samo povremeni rad .

Dugotrajna izloženost određenim intenzivnim stresorima na poslu može dovesti do specifičnog stanja, kojeg u literaturi na engleskom jeziku autori nazivaju tzv. burn out, što obično prevodimo kao izgaranje na poslu, a predstavlja stanje ili sindrom emocionalne, psihološke i fizičke iscrpljenosti, uz osjećaje niskog samopoštovanja i niske radne učinkovitosti.

Tzv. Burn out izaziva mnogo različitih, čak i međusobno kontradiktornih izvora stresa kao što su: dosadan ili preintenzivan rad, nedostatna ili prečesta komunikacija s nadređenima na poslu, podređenima, partnerima odnosno s klijentima, nedostatno ili nepravično nagrađivanje, previše odgovornosti uz premalo podrške, obavljanje besmislenih zadataka i sl.

Žrtva tzv. burn outa se većinu vremena osjeća zamorenom, s nedostatkom energije, ima učestale glavobolje, mučnine, slabo spava, mijenja prehrambene navike, osjeća se depresivno, bespomoćno i bezizlazno, zarobljeno u svom poslu, pokazuje znakove depersonalizacije u odnosima, cinizam prema drugima, ponašanje prema drugima kao objektima, a ne kao ljudima, krajnje negativni stavovi prema svojoj organizaciji, kao i obezvrjeđivanje samih sebe, svog posla, menadžera i života uopšte, te ima doživljaj niskog osobnog postignuća. Izgaranje na poslu slično je sindromu kroničnog umora, ali pritom se mijenja i stav prema poslu, što za umor nije karakteristično.

Stres zbog loših međuljudskih odnosa opisuje i pojam mobing, koji označava psihoteror na radnom mjestu što ga zaposlenici provode prema svojim kolegom/ama. U osnovi je najčešće sukob iz nekog razloga, a nakon njega počinju spletke, podmetanja, ponižavanje i izoliranje. U strahu za radno mjesto žrtve mogu razviti burn out sindrom i kronične zdravstvene poteškoće, a izlaz mogu tražiti u napuštanju posla, pa čak i samoubistvu. Pa ipak, svaka okolina može uzrokovati stres, i neke razine stresa dio su svakodnevnog života, a ne samo posljedica odnosa i prilika na radnom mjestu

Vidljiva je uska povezanost između stresa na radnom mjestu i mobinga. Zato treba razlikovati gdje prestaje samo stres, a započinje mobing. Oba pojma se u dijelu svojih pojava značajki preklapaju, ali je osnovna razlika u tome da je tzv. burn out posljedica stresa koji je nametnut bez izravne namjere ugrožavanja druge osobe, već prije kao posljedica neosjetljivosti i/ili pretjerane usmjerenosti na poslovne i druge ciljeve, a ne na ljude i često može biti i samonametnut. Nadalje, mobing je posljedica stresa koji se nameće s više ili manje svjesnom namjerom da se druga osoba povrijedi kako bi se omalovažila, udaljila iz konkurencije za isto radno mjesto ili čak otjerala s posla. U nekim slučajevima, mobing se provodi dogovorno i sistemsko kao dio politike i instrumenata smanjenja tehnološkog viška radnika nastojeći smanjiti posljedice otkaza za poslodavce.

Kako je mobing kroz medije postao vrlo zanimljiva tema i za našu zajednicu, tako se sve više ljudi javlja sa zahtjevima za pomoć i potvrdu je li to ponašanje kojem su izvrgnuti zapravo mobing. Još češće, prijatelji, kolege i poznanici u razgovoru se žale na loše međuljudske odnose u svom radnom okruženju pitajući se je li ponašanje njima bliskih osoba na radnom mjestu mogu podvesti pod pojmom mobinga.

Predrasude koje se najčešće spominju uz burn out sindrom, a pojavljuju se i u vezi s mobingom su sagorijevanje a to je samo jedan od izgovora za lijenu osobu da ništa ne radi, i ako ta osoba uistinu voli svoj posao može raditi onoliko naporno i dugo koliko želi bez ikakva sagorijevanja. Zatim svaka osoba može prepoznati trenutak sagorijevanja na poslu, a kada ga prepozna dovoljno je da se odmori nekoliko dana i da bude kao nova, a psihofizički jake osobe ne mogu sagorjeti na poslu. Prepoznavanje razlike između ova dva pojma važno je i za određivanje intervencijskih strategija i instrumenata. Naime, iako simptomi ovih pojava mogu imati mnogo sličnosti, razlika u njihovim uzrocima upućuje na potrebu promišljanja i primjene bitno različitih metoda prevencije i borbe usmjerenih suzbijanju ovih ozbiljnih socijalnih i zdravstvenih poremećaja. Dok se intervencijske tehnike problema burn-out više usmjeravaju educiranju i osvještavanju uključenih ciljnih skupina prema zdravijim, održivijim i uravnoteženijim stilovima rada i ponašanja, intervencijske tehnike mobinga, uslijed postojanja namjere, moraju nužno uključivati i učinkovite modele pravne i druge potrebne zaštite žrtava mobinga, odnosno upozoravanja mobbera o negativnim formalno-pravnim posljedicama ovog oblika zlostavljanja i za žrtvu i za zlostavljača.

Mobing jest težak prekršaj temeljnih ljudskih prava koji zahtijeva promptno sankcioniranje te ga kao takvog treba i tretirati ne samo u kontekstu javno-zdravstvene, već posebice legislativno-pravne preventive.

Prevenција mobinga kao vrste nasilja

Pomoć za mentalno zdravlje zaposlenika, a osobito vrlo stresnih zanimanja kao što su zanimanja u zdravstvu, pravosuđu, policiji i dr, nije luksuz već profesionalna obveza. U organizaciji koja se brine o svojim zaposlenicima istaknuto mjesto treba imati sistemsko planiranje i provođenje organizacijskih mjera za sprečavanje mobinga i smanjivanje radnog stresa. S obzirom na to da je stres doista osoban doživljaj, važno je da svaki pojedinac zna odabrati i primijeniti načine suočavanja sa stresom koji odogovaraja njegovoj prirodi.

Suočavanje sa stresom uopšte se može odrediti kao način reagiranja na stresore (izvore stresa). Neki načini reagiranja donose privremeno olakšanje, primjerice upotreba alkohola za smanjenje napetosti, ali dugoročno gledano, narušavaju psihofizičko zdravlje pojedinca. Sagledavanje problema iz drugog ugla ili traženje savjeta na pravom mjestu mogu dovesti i do ukljanjanja nepovoljnog djelovanja stresa. Kad je riječ o radnom stresu, potrebno je imati na umu da je on češće kronične nego akutne prirode. Tako gotovo neprimjetno iz dana u dan sve teže podnosimo ponašanje suradnika, iz dana u dan ostajemo duže na poslu, preuzimamo sve više zaduženja ili nam se postupno pogoršavaju uslovi rada. U prvi mah, ako smo motivisani za posao čini nam se da ćemo sve takve «sitnice» lako podnijeti. No prije nego se snađemo počnemo kliziti u ponor u kojem ćemo sagorijeti (Ajduković i sur., 1996.). Djelotvorno suočavanje sa stresom podrazumijeva donošenje odluke o promjeni vlastitog ponašanja. Zato je potrebno da, odlučimo li doista voditi brigu o svojoj psihičkoj ravnoteži i tjelesnom zdravlju, povrijemeno zastanemo, pogledamo sami sebe i provjerimo kako se zapravo osjećamo na poslu, što se to s nama događa.

Prepoznamo li neke znakove stresa, u sledećem koraku trebamo razmotriti što to zapravo izaziva u nama osjećaj umora, nezadovoljstva, tjeskobu ili ljutnju. Jedna od tehnika koja se u tu svrhu može upotrijebiti je vođenje «dnevnika stresa», a sastoji su u tome da u poseban rokovnik dnevno opisujemo znakove stresa ako smo ih taj dan uočili, te vrijeme i događaj ili aktivnost koja je do toga dovela (Ajduković i sur., 1996.).

Tek kad prepoznamo pravi uzrok naših teškoća, možemo krenuti u odabir odgovarajućeg načina suočavanja sa stresom. Tokom života metodom vlastite kože naučili smo da nam neki oblici reagiranja u stresnoj situaciji pomažu bolje od ostalih. No, u radnoj situaciji možemo ponekad osjetiti da nam je repertoar ponašanja sužen, da nam načini suočavanja koje smo uspješno koristili u svakodnevnom životu više ne mogu pomoći. Zato je dobro biti otvoren prema novim iskustvima i pokušati provjeriti neke nove načine reagiranja.

Prema Ajduković i sur. (1996.) moguća je promjena izvora stresa, povlačenje pred stresom i prihvaćanje stresora. Kao prvo promjena uključuje djelovanje usmjereno na mijenjanje situacije, odnosno na uklanjanje izvora stresa. Toj strategiji možemo se prikloniti kad osjećamo da imamo sposobnosti i mogućnosti uspostave kontrole nad situacijom. Ponašanje usmjereno na promjenu situacije moguće je promjenom različitih vještina i postupaka: rješavanjem problema (npr. osjećaj nekompetentnosti u poslu možemo smanjiti dodatnim stručnim usavršavanjem), izravnom komunikacijom o problemu ako su izvor stresa druge osobe, planiranjem i oraganizacijom aktivnosti u svrhu smanjivanja djelovanja stresora, strukturiranjem vremena, tj. rasterećenjem dnevnog rasporeda.

Nadalje povlačenje predpostavlja izbjegavanje stresne situacije ili pronalaženje načina da do nje uopšte ne dođe. Ta je strategija korisna ako procijenimo da trenutno ne raspoloženo prikladnim mogućnostima ili da su okolnosti takve da nam sprečavaju izravno djelovanje u pravcu promjene stresora. To možemo postići ako: se udaljimo iz kritične situacije, privremeno odustanemo od svojih zahtjeva i povučemo se, ne pristanemo na dodatno opterećenje i jasno kažemo «ne», prepustimo dio odgovornosti i posla drugima, jasno odredimo svoje granice.

I na kraju prihvatanje stresne situacije uključuje preventivno djelovanje pomoću podizanja fizičke psihičke otpornosti na stresor i promjenu percepcije situacije. Te se tehnike mogu primjenjivati i prije očitog početka djelovanja samog stresora. One nam pomažu u «ojačavanju» psihičkih i fizičkih mogućnosti koje će nam biti potrebne kad nastupi stresna situacija. Porebna je: pozitivno razmišljanje o sebi i svojim mogućnostima, jasno zauzimanje za svoja prava, ostavljanje vremena «za sebe», podrška (na poslu i u porodici), njegovanje bliskih odnosa s ljudima koji su nam važni, očuvanje smisla za humor.

Neke od ovih strategija suočavanja sa stresom vjerojatno se češće primjenjuju i većini ljudi su poznate. Neke se mogu učiniti novima ili neupotrebljivima. Budući da je riječ o ponašanjima koja se mogu naučiti i uvježbati, najbolje je da svatko sam pokuša provjeriti koliko mu pomažu. No, valja imati na umu da kao i uvijek kad je riječ o vještinama to zahtijeva određeno strpljenje i upornost. Potrebno je proći oodredjeno razdoblje uvježbavanja kako bi se postigla maksimalna djelotvornost.

U zemljama gdje je izražen i prepoznat problem mobing-a uvedeni su hitni mobing telefoni za savjete, informacije i pomoć. Sindikati organiziraju edukativno-informativne susrete sa stvarnim ili potencijalnim žrtvama i podučavaju ih o mogućnostima zakonske zaštite. Distribuiraju se i različite popularno pisane knjižice s ciljem prevencije mobing-a. Različite psihološke tehnike rada na sebi mogu pridonijeti samozaštiti pojedinca. Asertivni trening može značajno pripomoći u razvoju ponašanja kojima se može uspješno oduprijeti mobingu.

Prevenција mobing-a sastoji se u pravovremenom i primjerenom razrješenju konflikta. Podsjetimo se: najvažnije je stvoriti takvu psihosocijalnu klimu u kojoj se briga za zaposlenike neće doživljavati kao luksuz, već kao profesionalna odgovornost prema svakom zaposleniku i organizaciji u cjelini, svih koji zajedno sudjeluju u ostvarivanju zajedničkog poslovnog cilja. Na taj će se način ciljevi postizati brže, posao obavlja kvalitetnije, a zaposlenici će biti zadovoljniji (D Poredoš - 2006).

Zaključak :

Mobing pogađa sve aspekte života žrtava i manifestuje se u svim područjima: u porodičnom životu, prijateljskim i međuljudskim odnosima, kroz panične ili tjeskobne reakcije, poremećaje u ponašanju i čak suicidalne primisli. Osim direktno pogođene osobe, mobing snažno utiče i na njeno radno okruženje. Mobing može dovesti do razdora u radnoj okolini koji razaraju komunikaciju i smanjuju produktivnost, i imaju brojne negativne posljedice za djelotvornost i efikasnost poslovanja preduzeća.

Literatura:

1. Ajduković, M., Ajduković D. (1996.) Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagačima. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć; 1996.
2. Daša Poredoš i Marina Kovač (2006) Stres i psihološko zlostavljanje na radnom mjestu, 2006.
3. Gilioli, A., Gilioli, R., Cattivi Capi, Cattivi Colleghi. Milano: Mondadori.
4. Hurrell, J.J., McLaney M., Exposure to job stress – a new psychometric instrument. Scan J. Work Environ Health; 2000.
5. Jokić-Begić, N., Kostelić-Martić, A., Nemčić-Moro, I. (2003.) «Mobing – moralna zlostavljanja na radnom mjestu». Socijalna psihijatrija. 2003.
6. Kompier, M. The psychosocial work environment and health – what we know and where should we go? Scan J. Work Environ Health; 1999.
7. Leymann H., How ill does one become of victimization at work? In: Zapf & Leymann, ur. Mobing and Victimization at Work and Organizational Psychology 1996.
8. Lindemann, H., Antistres program – kako prevladati stres. Zagreb: 1982.
9. Radošević-Vidaček, B. Stres na poslu. Medix – specijalizirani medicinski dvomjesečnik; 2002.
10. Sauter, S., Murphy, L., Stress at work. DHHS (NIOSH) Publication Cincinnati: NIOSH. 1999.
11. Vrančić, I., Zdravstvena psihologija i posao. U: Havelka, M., ur. Zdravstvena psihologija. Jastrebarsko 1998.
12. Maslow, A., Psihologija ličnosti, 1993. Educa.

Dopunska literatura:

<http://www.medicina.hr>

http://www.mobing.hr/m_mobing/dogadjanja/aliija.htm

http://www.plivazdravlje.hr/?section=arhiva&acat=t&cat=t&id=8131&show=1_

<http://www.poslovnih.hr/vijesti/stres-postao-glavni-uzrok-menadzrske-bolesti-101573.aspx>

MOBING AS A TYPE OF VIOLENCE

Apstrakt: *Mobing in our country is a huge problem, and the thing is even more serious, is the fact that, according to recently published statistical data, this phenomenon is most widespread in state administration bodies, education, health care, and culture and education. So, precisely in those institutions and institutions that should represent a social prevention to these phenomena. " In particular, this is manifested through work, and employees complain that they are hurt by administrative staff, some complain about physical violence, and a huge number complain about sexual abuse. Due to work-related stress, a large number of suicides or attempted suicides occur in the EU. It is impossible to show the direct connection between mobbing at work and psychosomatic diseases, but this phenomenon certainly affects the general state of the human organism. The aim of the paper is to approximate the problems of mobbing as violence at work, through different phases of its development, as well as the impact of mobbing on the quality of work.*

Key words: *mobbing, work, stress, violence*

MOBING - PROBLEM POJEDINCA ILI PROBLEM DRUŠTVA?

Asst. Anida Dudić⁴⁷⁸, MA

Odsjek za socijalni rad, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Apstrakt: Iako nasilje na radnom mjestu nije nova pojava, mobing kao fenomen se počeo istraživati tek nekoliko decenija unazad. S jedne strane je i očekivano da se o mobingu ozbiljnije i sistematičnije krene baviti posljednjih decenija s obzirom da je 21. stoljeće označeno kao stoljeće ljudskih prava, s toga se glasnije nastoje zastupati i prava radnika. S druge strane početak novog stoljeća bio je obilježen globalizacijom, ubrzanom razvojem tehnologije, modernizacijom, privatizacijom koji su sa sobom donijeli ekonomske krize i velike konkurentnosti na tržištu. Nabrojane društvene promjene su dovele do nesigurnosti u očuvanju radnih mjesta i fleksibilnosti radnika što je uvjetovalo razvojem i širenjem mobinga. Psihički teror na radnom mjestu predstavlja „tihu pošast“ savremenog društva. S obzirom da u Bosni i Hercegovini ne postoje sveobuhvatnija istraživanja o mobingu, zastupljenosti mobinga, žrtvama mobinga, niti preventivnih programa koji bi spriječili psihičko maltretiranje na poslu, cilj ovog rada jest istražiti svjesnost pojedinaca o štetnosti mobinga te njegovim posljedicama na ljudsko zdravlje, organizaciju u kojoj se događa, ali i na cjelokupno društvo. Anketnim upitnikom nastojao se dobiti uvid u stepen svjesnosti bosanskohercegovačke javnosti o mobingu kao jednoga od temeljnih problema današnjega društva. Rezultati su ukazali na raširenost mobinga u bh organizacijama, ali i nedovoljnu svjesnost o posljedicama i nedovoljno upoznatost s pravima u radnom zakonodavstvu.

Ključne riječi: mobing, posljedice mobinga, žrtve mobinga, problem pojedinca, problem društva.

UVOD

Najbolji pokazatelj sociopatskog ponašanja nije klinička dijagnoza. To je trag koji ostavlja osoba koja provodi mobbing i svojim ponašanjem uništava živote i radno okruženje oko sebe.
(Nepoznat autor)

Iako je nasilje na poslu stari fenomen, tek posljednjih dvadesetak godina počeo se intenzivnije proučavati u Evropi i svijetu, kako zbog naglog povećanja učestalosti, tako i zbog velikih i teških posljedica koje uzrokuje ne samo pojedincu, žrtvi mobinga, nego i radnoj organizaciji i cijeloj društvenoj zajednici. Danas, fenomen mobinga ne samo da se izučava u stručnoj literaturi, nego postaje veoma „popularan“ u medijima, pa i u svakodnevnom govoru.

Medijski naslovi poput: „Prijavite šefa koji vas maltretira, jer u protivnom možete ostati bez karijere, zdravlja, braka ili samog života“⁴⁷⁹, ili „Mobing: zašto se to događa meni?“⁴⁸⁰ nose brojne savjete stručnjaka kako prepoznati, suočiti se i boriti s nasiljem na poslu. S druge strane, da je mobing postao svakodnevna pojava na radnom mjestu u bosanskohercegovačkom društvu govore medijski natpisi poput: „Zbog straha od gubitka posla

---

⁴⁷⁸ anida.dudic@fpn.unsa.ba

⁴⁷⁹ Više informacija na: <http://www.6yka.com/novost/119902/prijavite-sefa-koji-vas-maltretira-jer-u-protivnom-mozete-ostati-bez-karijere-zdravlja-braka-ili-samog-zivota>, pristupljeno 01.04.2018. godine

⁴⁸⁰ Više informacija na: <http://www.diskriminacija.ba/ne-razumijem-za%C5%A1-se-doga%C4%91-meni>, pristupljeno 01.04.2018. godine

*mobing u BiH postao normalna pojava*⁴⁸¹, „*Mobing u BiH u porastu: Žene najčešće žrtve zlostavljanja na radnom mjestu*“,⁴⁸² „*Mobing u Bosni i Hercegovini: zločin s rijetkom kaznom*⁴⁸³“, itd.

Na svjetskoj razini, društvene promjene su na prvom mjestu obilježene procesom globalizacije, koju prate sve značajnije promjene u sferi rada i radnih odnosa: povećanje konkurentnosti, organizacijske promjene, recesije, kretanja na tržištu rada i nesigurnosti radnog mjesta- jednako pogađa i razvijena i nerazvijena društva. Uz to, kako Kompier (1999) navodi dolazi do značajnih promjena dobne, spolne i obrazovne strukture radne snage i sigurnosti zaposlenja, koje se opet odražavaju na uslove rada i dovode do izraženijih psihosocijalnih opterećenja zaposlenih. Istraživanja provedena 20-tih godina XX st. u SAD-u pokazuju da između 29% i 40% radnika smatra svoj posao stresnim ili vrlo stresnim (Sauter, Murphy, 1999, prema Poredoš i Kovač, 2004), a u Third European Survey on Working Conditions 28% radnika iz 15 zemalja Evropske unije izjavljuje da posao kod njih izaziva stres i tako djeluje na njihovo zdravlje (Paoli, Merl-lie.2001, prema Poredoš i Kovač, 2004).

Jasno je da rad u takvom okruženju postavlja određene mentalne i emocionalne zahtjeve koji su u neskladu sa sposobnostima, mogućnostima i potrebama radnika, te se kod sve većeg broja radnika javlja stanje stresa. Pored toga što mobing utiče na psihičko stanje i ponašanje žrtve, njegovu porodicu i porodične odnose, istraživanja su pokazala da itekako utiče na radnu organizaciju, ali i na društvo. U radnim mjestima u kojima postoji mobing javlja se smanjenje produktivnosti, zadovoljstva poslom i motivacije za rad. Posljedice mobinga su vidljive i na tržištu rada kroz porast nezaposlenosti i isplate naknada za nezaposlene, potom u zdravstvu zbog troškova liječenja i rehabilitacije kao i naknada za bolovanje, porast broja korisnika prijevremenih i invalidskih penzionera. Tako stručnjaci procjenjuju da mobing u Velikoj Britaniji nacionalnu ekonomiju godišnje košta nekoliko milijardi eura (izgubi se oko 40 miliona radnih dana zbog posljedica stresa, kod kojih je trećina uzroka u mobingu na poslu. Postoje, također i podaci da žrtva mobinga košta svog poslodavca od 17. 500 do 50. 000 eura godišnje i da se vrijednosti gubitaka u privredi kreću do 50 milijardi eura).⁴⁸⁴

Iz svega navedenog, jasno je da je mobing kompleksna, široko rasprostranjena i narastajuća pojava koja ima pogubne posljedice na psihofizičko zdravlje pojedinca, radnu sredinu, socijalno okruženje pojedinca i kompletnu zajednicu.

Kada se govori o Bosni i Hercegovini, nabrojane promjene su popraćene tranzicijom, društvenim i socijalnim previranjima, narastajućom nezaposlenošću, loše uređenim tržištem rada koji su usloveli prisutnost mobinga na bosanskohercegovačkom tržištu rada u svim zanimanjima, u malim kompanijama, korporacijama i državnim institucijama.

S druge strane, uprkos brojnim pokazateljima široke rasprostranjenosti nasilja na radnom mjestu u Bosni i Hercegovini, ne postoje sveobuhvatnija istraživanja o mobingu, vrstama mobinga ili aktivnostima koje dovode do nasilja. S toga se u ovom radu, pored teorijskih razmatranja o pojavnosti, aktivnostima, vrstama i akterima mobinga, u empirijskom dijelu rada daje uvid u rasprostranjenost ovog fenomena u bosanskohercegovačkom društvu.

MOBING- NOVO IME ZA STARU POJAVU

„*Mobing*“, „*psihičko zlostavljanje*“, „*psihičko maltretiranje*“, „*psihički teror*“, „*moralno zlostavljanje*“- su samo neki od termina koji označavaju ponašanja kolege, nadređenih ili podređenih u sistemskom zlostavljanju zaposlenika na radnom mjestu.

---

⁴⁸¹Više informacija na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/zbog-straha-od-gubitka-posla-mobing-u-bih-postao-normalna-pojava/180303024>, pristupljeno 01.04.2018.godine

⁴⁸²Više informacija na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/mobing-u-bih-u-porastu-zene-najcesce-zrtve-zlostavljanja-na-radnom-mjestu/141227045>, pristupljeno 01.04.2018.godine

⁴⁸³Više informacija na: <http://www.dw.com/hr/mobing-u-bosni-i-hercegovini-zlo%C4%8Din-s-rijetkom-kaznom/a-16118027>, pristupljeno 01.04.2018.godine

⁴⁸⁴ Više informacija u: *Mobing i kako ga sprečiti?*, Priručnik za regionalne poverenike UGS“ *Nezavisnost*“

Termin mobing⁴⁸⁵ je prvi upotrijebio Konrad Lorenz, kako bi opisao ponašanje nekih vrsta životinja koje se udružuju protiv jednog svog člana, napadajući ga i istjerujući iz zajednice. U literaturi se najčešće citira Leymannova definicija, prema kojoj se mobing definira kao „neprijateljska i neetična komunikacija koja je sistemski usmjerena od jednog ili više pojedinaca prema, uglavnom, jednom pojedincu, koji se zbog mobinga našao u poziciji u kojoj je bespomoćan i u nemogućnosti obraniti se, te držan u njoj pomoću stalnih mobilizirajućih aktivnosti. Te aktivnosti izvode se s visokom učestalošću, barem jednom sedmično i u dužem razdoblju, najmanje 6 mjeseci“ (Leymann, 1996., prema Kostelić-Martić, 2005.).⁴⁸⁶

Aktivnosti mobinga

Aktivnosti kojima se radnik zlostavlja mogu se podijeliti na:

- napadi na mogućnost odgovarajućeg komuniciranja (nadređeni i/ili kolege ograničavaju mogućnost izražavanja žrtve; žrtva se prekida u razgovoru; odbijaju se neverbalni kontakti sa žrtvom: izbjegavaju se pogledi, ne primjećuju se znakovi: dizanje ruke za uključivanje u razgovor i sl.),
- napadi na mogućnost održavanje socijalnih odnosa (žrtva se stalno izolira; niko joj se ne obraća; svi se ponašaju kao da je nema; ne pozivaju se na sastanke i neformalna druženja kolega),
- napadi na reputaciju (izmišljanja priča o žrtvi i njenom privatnom životu; ogovaranje; ismijavanje; negativni komentari osobnih karakteristika žrtve i sl.),
- napadi na kvalitetu profesionalne situacije (stalne kritike i prigovori; vrijeđanja; pretjerana kontrola; niske ocijene rada; pojava da se žrtvi ne daju radni zadaci i oduzimaju joj se osnovna sredstva za rad: radni prostor, telefon, računar, zadaju joj se zadaci neprilagođeni profesionalnoj kvalifikaciji (zadaci su ili prejednostavni ili preteški i zahtijevaju od žrtve sposobnosti koje nema, s ciljem da se natjera žrtvu da pogriješi); zatrpavanje zadacima i određivanje kratkih rokova, stalno mijenjanje radnih zadataka,
- napadi na zdravlje (žrtva se prisiljava obavljati zadatke koji narušavaju njeno zdravlje; ne dopuštaju se slobodni dani i godišnji odmor; prijeti se fizičkim napadima; žrtva se seksualno zlostavlja i sl.)

Vrste mobinga

Postoje dvije vrste mobinga, a to su horizontalni i vertikalni mobing. *Horizontalni mobing* se javlja između radnika koji su u jednakom položaju u hijerarhijskoj organizaciji, a prate ga osjećaji ugroženosti, ljubomore i zavisti koji mogu ubrzati želju da se eliminiše neki kolega, pogotovo ako postoji uvjerenje da njegova eliminacija donosi drugima napredak u karijeri. Čitava grupa radnika zbog unutrašnjih problema napetosti i ljubomore može izabrati jednog radnika, na kojem će se dokazati da su snažne i sposobnije.

Vertikalni mobing odnosi se na situacije kada pretpostavljeni zlostavlja jednog podređenog radnika, pretostavljeni zlostavlja jednog po jednog radnika dok ne uništi cijelu grupu (strateški mobing) ili jedna grupa radnika (podređenih) zlostavlja jednog pretpostavljenog.

---

⁴⁸⁵ Sam izraz mobing (mobbing) dolazi od engleskog glagola *to mob*- bučno navaliti, nasrnuti u masi. Najčešće se koristi u švedskoj, njemačkoj i talijanskoj literaturi, dok u zemljama engleskoga govornog područja nailazimo na termin *bullying*. U SAD-u su najčešći termini *work abuse* ili *employee abuse*.

⁴⁸⁶ Međunarodna organizacija rada (ILO) određuje mobing kao “uvredljivo ponašanje koje se manifestuje kao osvetoljubivi, surovi, zlonamjerni ili ponižavajući pokušaji da se sabotira jedan ili grupa zaposlenih. Udružuje se protiv određenog saradnika, odnosno on se mobinguje, i izlaže psihičkom uznemiravanju. U mobing spadaju stalne negativne primjedbe ili kritike, koje izoluju neku osobu u socijalnom pogledu, kao i kancelarijski tračevi ili širenje lažnih informacija.”

Ko su žrtve mobinga, a ko moberi?

Prema Leymannu (1996) svaki radnik tokom svog radnog vijeka ima 25% šanse da bude barem jednom žrtva mobinga. Istraživanja su pokazala (Gilioli, Gilioli, 2000, prema Poredoš i Kovač, 2004) da su najčešće žrtve mobinga:

- "poštenjaci" - osobe koje su uočile i prijavile nepravilnosti u radu,
- osobe sa poteškoćom,
- mlade osobe tek zaposlene i starije osobe pred penziju,
- osobe koje traže više samostalnosti u radu ili bolje uvjete rada,
- osobe koje bi skoro mogle postati višak zaposlenika,
- vrlo kreativne osobe koje predlažu promjene i time remete postojeće stanje,
- zadnje zaposleni u poduzeću,
- osobe drugačijeg etničkog i/ili religijskog porijekla,
- bolesne i ekscentrične osobe.

Skoro se može reći da su *idealne žrtve*, odgovorni, motivisani, savjesni radnici koji su osjetljivi na priznanje i kritiku koji imaju izražen osjećaj za socijalnu pravdu.

S druge strane, moberi⁴⁸⁷ su osobe koje izgledaju moćne, ali to su zapravo:

- osobe duboko nezadovoljne sobom, svojom karijerom i sposobnostima,
- nedovoljno stručni i kompetentni,
- osobe koje mobingom prikrivaju nemoć u nekoj drugoj značajnoj sferi svog života, najčešće privatnoj (brak, porodica i sl.)
- obično su u ranim godinama života imali puno osujećenja i frustracija i nikada nisu naučili da vole, daju i primaju, kao i da osjećaju empatiju prema drugim ljudima,
- oni koji se osjećaju podređeno i nemoćno,
- psihopate ili sociopate.

MOBING U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina se u posljednjih nekoliko decenija suočava sa promjenama koje su u prvom planu obilježene tranzicijom, društvenim i socijalnim previranjima, narastajućom nezaposlenošću, te loše uređenim tržištem rada. Nabrojane transformacijske promjene u Bosni i Hercegovini popraćene su globalizacijom i neoliberalizmom koji je omogućio manipulaciju privatnih kompanija, redukciju plate, ukidanje radničkih prava, prodaju državnih preduzeća privatnim investitorima, a sve zarad profita. Tako su privatizacija, jeftina radna snaga u kombinaciji sa prividnim pravima radnika uslovlili rasprostranjenom nasilju na radnom mjestu u bosanskohercegovačkom društvu.

Iako recentna istraživanja upozoravaju da nasilje na radnom mjestu predstavlja „tihu pošast“ savremenog društva, u Bosni i Hercegovini nema sveobuhvatnijih istraživanja o zastupljenosti mobinga, žrtvama mobinga, niti preventivnih programa koji bi spriječili psihičko maltretiranje na poslu. S toga se u empirijskom dijelu ovog rada nastojala ispitati svjesnost pojedinaca o štetnosti mobinga te njegovim posljedicama na ljudsko zdravlje, organizaciju u kojoj se događa, ali i na cjelokupno društvo.

Osnovna istraživačka pitanja bila su: Da li su ispitanici upoznati s pojmom „mobinga“? Da li su ikada bili žrtve mobinga? Da li poznaju prava u području radnog zakonodavstva? Da li su spremni boriti se za svoja prava? Da li poznaju žrtve mobinga? Da li bi reagovali na uočeni mobinga nad radnim kolegama? Da li je slučajeve mobinga teško dokazati? Da li su zadovoljni svojim radnim mjestom? Da li ih drugi ogovaraju, oponašaju, ugnorišu na radnom mjestu? Ko im to čini; nadređeni ili radne kolege?

Predmet ovog istraživanja bio je ispitati, kritički analizirati, utvrditi i interpretirati prisutnost, rasprostranjenost i obilježja nasilja na radnom mjestu. Ispitalo se doživljeno nasilje na radnom

---

⁴⁸⁷ Više informacija u: Mobing i kako ga sprečiti?, Priručnik za regionalne poverenike UGS“ Nezavisnost“

mjestu, upoznatost s pravima u području radnog zakonodavstva, reakcije na mobing, te vrste i aktivnosti mobinga.

Cilj istraživanja bio je ispitati prisutnost nasilnog ponašanja na radnom mjestu u Bosni i Hercegovini, vrstu nasilja kojem su uposlenici izloženi, aktivnosti koje mobier provodi kako bi psihički maltretirao žrtvu, reakcije žrtve na nasilje, te poznavanje zakonske regulative.

Stavovi bosanskohercegovačke javnost o pojavnosti i posljedicama mobinga ispitivali su se anketnim upitnikom koji se sastojao od 19 pitanja. Anketni upitnik je bio podijeljen na 3 dijela, prvi dio anketnog upitnika se sastojao od ličnih, demografskih podataka, drugim dijelom su se ispitivali stavovi o mobingu kao fenomenu koji je sve više zastupljen u bosanskohercegovačkom društvu, dok se kroz treći dio anketnog upitnika nastojao dobiti uvid o mogućem doživljenom nasilju ispitanika na poslu, vrstama i aktivnostima mobinga. U istraživanju je učestovalo 513 ispitanika (N=513)⁴⁸⁸. Od toga 85,2% žena i 14,8% muškaraca.

Većina ispitanika ima završen visoku stručnu spremu stepen 51,4%, dok 26,8% ispitanika ima završenu srednju stručnu spremu, 19,6% ispitanika su magistri i 2% njih su doktori nauka. Od ukupno 513 ispitanika, njih 80,9% je zaposleno, dok je 10% nezaposleno. U anketnom upitniku 9,2% ispitanika se izjasnilo da je u potrazi za poslom, 46,2% ispitanika je zaposleno u javnom, a 53,8% u privatnom sektoru. Na pitanje da li su ispitanici ikada bili žrtva mobinga, od 513 ispitanika njih 60,6% je odgovorilo potvrdnim odgovorom, dok 32,2% ispitanika nije doživjelo nasilje na radnom mjestu (5,3% njih nije željelo odgovoriti na ovo pitanje).

<i>Jeste li ikada bili žrtva mobinga?</i>	
Da	60.6%
Ne	32.2%
Ne želim da odgovorim	5.3%
Nema odgovora	1.9%

Tabela 1: Žrtve mobinga nasilja u Bosni i Hercegovini

Slične rezultate objavilo je i udruženje „Stop mobing“⁴⁸⁹ gdje se 3.865 ispitanika u online anketi izjašnjavalo o doživljenom nasilje na poslu, od toga se 65% ispitanika susrelo lično sa mobingom, 28% ispitanika su primjetili mobing u radnoj okolini, a samo 4% njih nije doživjelo nasilje na radnom mjestu.

Pitanje kojim se nastojao dobiti uvid u žrtve nasilje na radnom mjestu bilo je značajno razmotriti s obzirom na spol. Iako su mobingu jednako izloženi i muškarci i žene, ranija istraživanja ukazuju da muškarci češće doživljavaju fizičke nasrtaje, a žene su češće žrtve seksualnih napada. Rezultati provedenog istraživanja su, također, ukazali da su žene u većem procentu žrtve mobinga (od 60.6%, odnosno 311 ispitanih žrtava mobinga čak 254 su žene).

		<i>Jeste li ikada bili žrtva mobinga?</i>			Total
		Da	Ne	Ne želim da odgovorim	
Spol	M	56	17	1	74
	Ž	254	146	26	426
Total		310	163	27	500

Tabela 2: Žrtve mobinga s obzirom na spol

⁴⁸⁸ Ispitanici su u online formi anketnog upitnika izražavali stavove i lična iskustva o mobingu. S obzirom da je problem mobinga vrlo osjetljivo pitanje, krenulo se od pretpostavke da je žrtvama mobinga lakše iznijeti na vidjelo lično iskustvo o doživljenom nasilju na poslu online i anonimno. Istraživanje je provedeno 2018. godine.

⁴⁸⁹ Udruženje "Stop mobing" je osnovano s ciljem znanstvenog i stručnog djelovanja na otkrivanju i pružanju pomoći žrtvama mobinga u Bosni i Hercegovini. Više informacija na: <http://mobing.rs/>, pristupljeno 06.04.2018.

Svjetska istraživanja o mobingu su ukazali na razliku između pojedinih zemalja u zastupljenosti mobinga. Veliko istraživanje fenomena mobinga⁴⁹⁰ koje je provedeno tokom 2000 god.⁴⁹¹ na uzorku od 21.500 zaposlenih u zemljama članicama EU ukazalo je prvenstveno na široku rasprostranjenost mobinga (podaci su pokazali da je 2% ili 3 miliona zaposlenih u EU bilo meta fizičkog ili seksualnog nasilja na radnom mjestu, 4% ili 6 miliona fizičkog nasilja van radnog mjesta, a 9% ili 12 miliona bilo je meta različitih vrsta mobinga). Rezultati su ukazali i na velike razlike između država članica u procentima radnika izloženih mobingu. U Finskoj je 15% radnika izloženo mobingu, a u Velikoj Britaniji i Holandiji 14%, u Švedskoj 12%, Belgiji 11%, Francuskoj i Irskoj 10%, Danskoj 8%, Nemačkoj i Luksemburgu 7 %, Austriji 6 %, Španiji i Grčkoj 5%, te Italiji i Portugalu 4 %.

Istraživanja provedena u SAD-u navode podatke prema kojima je jedan od četiri radnika podvrgnut mobingu, dok je istraživanje u Velikoj Britaniji pokazalo da je jedan od osam radnika bio izložen mobingu (Poredoš i Kovač, 2004). U Hrvatskoj je 2002. godine provedeno opsežno istraživanje kojim se ispitivao fenomen mobinga među stanovništvom. Uzorak je obuhvatio 700 ispitanika koji su u značajnom postotku (od 15,4 % do 53,4 %) prepoznali postojanje mobinga na radnom mjestu, te mu pripisivali osjećaj psihičkog (od 37,7 % do 54,8 %) i fizičkog zamora (od 30,5 % do 79,4 %) (Koić i sarad., 2003.). Svestranija analiza istraživanja fenomena mobinga u svijetu pokazuje da podaci ipak, ne odgovaraju pravom stanju i raširenosti problema u praksi.

Razlog niske stope mobinga u pojedinim državama odražava kulturne razlike u identifikovanju i reakciji na postupke kojima se odlikuje mobing. Koliko je historijsko-kulturna tradicija bitna u poimanju ponašanja kojim se karakterizira ili, pak, ne karakterizira nasilje na radnom mjestu, najbolje je opisati kroz primjer: u razvijenijim državama poput Švedske, svakodnevno ponašanje pretpostavljenog koji zadaje zadatak radniku povišenim tonom i na autoritativan način ocjenjuje se kao neprihvatljivo i često se klasifikuje kao mobing. Drugačija je situacija u mediteranskim zemljama gdje prethodno opisano ponašanje u radnim odnosima biva tolerantno. Nadalje, u zemljama na jugu i tranzicijskim društvima u kojima je proces transformacije bio dramatičan sa stanovišta sigurnosti zaposlenja, ne postoji dobra informisanost radnika o problemu i mogućnostima borbe protiv mobinga, na ovaj način izostaju i reakcije žrtava, koje pristaju na “teror” kako bi sačuvala radna mjesta. Iz navedenih razloga dolazi do diskrepancije i različitom poimanju pojma mobinga na radnom mjestu (Koić i sarad., 2003.).

Anketnim upitnikom se također, želio dobiti uvid u stepen svjesnosti bosanskohercegovačke javnosti o pravima iz radnog zakonodavstva. Rezultati istraživanja su ukazali da veći dio ispitanika, njih 42,8% nije dovoljno upoznat sa pravima koja su im zagarantovana zakonom kada je riječ o mobingu, 16,3% čak nije nikako upoznato sa svojim pravima, dok je 40,8% upoznato sa pravima u području radnog zakonodavstva.

Mobing na radnom mjestu je regulisan sljedećim zakonima u Bosni i Hercegovini: Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, broj 59-09) , Zakon o radu u institucijama BiH (Službeni glasnik BiH“ broj 32/13) i Zakon o radu Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 1/16). Urađeni su bitni pomaci u zakonodavnom okviru koji reguliše mobing (prethodni zakon je samo spominjao mobing, dok je u novom Zakonu o radu cijeli dio posvećen mobingu i govori o tome kako se prepoznaje, kako dokumentira i prijavljuje)⁴⁹². Ipak, pomenuta regulative ne predstavlja pravi odgovor na problem pravne zaštite od mobinga, što posebno dolazi do izražaja prilikom njene praktične primjene, iz čega proizilazi zaključak da određeni propusti u pravnim

---

⁴⁹⁰ Više informacije o istraživanju na: <http://mobing.rs/mobing-u-svetu/> , pristupljeno 06.04.2018. godine

⁴⁹¹ Istraživanja je provedeno od strane European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions

⁴⁹² Tako shodno nabrojanoj zakonskoj regulativi, ukoliko želi da svoja prava ostvari na sudu, zaposleni može pokrenuti parnični postupak ili upravni postupak, odnosno upravni spor. U postupku se može kao treća strana na strani žrtve mobinga pridružiti tijelo, organizacija, ustanova, udruženje ili drugo lice koje se u okviru svoje djelatnosti bavi zaštitom lica o čijim se pravima odlučuje u postupku.

aspektima i dalje ostavljaju problem pravnih praznina i nedorečenosti u suzbijanju nasilja na radnom mjestu.

Iz prethodno navedenog, nije začuđujući podatak da veliki broj ispitanika, koji uprkos tome što doživljavaju (ili su doživjeli) nasilje na radnom mjestu, ipak nisu spremni boriti se za svoja prava. Od ukupno 513 ispitanih 69,1% se bori ili se borilo za svoja prava, dok 30,9% nije spremno zalagati se za prava.

Ukoliko se uporedi podatak, 69,1% ispitanika žrtava mobinga sa njihovom spremnošću da se bore na sudu za svoja prava, onda nije zanemariv podatak da 120 ispitanika koji su izjavili da su žrtve mobinga nije spremno da se bori za svoja prava.

		<i>Jeste li spremni boriti se za svoja prava na sudu?</i>		Total
		Da	Ne	
<i>Jeste li ikada bili žrtva mobinga?</i>	Da	191	120	311
	Ne	136	29	165
	Ne želim da odgovorim	20	6	26
Total		347	155	502

Tabela 3: Spremnost žrtava mobinga na borbu za svoja prava na sudu

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH⁴⁹³ navodi da je u 2017. godini zaprimila samo 37 žalbi koje se odnose na mobing, (što predstavlja smanjenje u odnosu na prethodnu godinu kada je registrirano 55 žalbi). Međutim, broj zaprimljenih žalbi⁴⁹⁴ nije stvarni pokazatelj stanja, jer se do ovakvog zaključka dolazi samo na osnovu svjedočenja stranaka i medijskih natpisa kada najčešće na svjetlo izlaze najteže posljedice mobinga.⁴⁹⁵

Kako veliki postotak ispitanika, njih 77,5% u svojoj okolini poznaje žrtve mobinga, bilo je značajno ispitati da li bi ispitanici bili spremni reagovati na uočeni mobing na radnim kolegama, te da li bi bili spremni pružiti pomoć bezobzira na posljedice. Zanimljivo je zapaziti da, iako se 69,4% ispitanika u anketnom upitniku izjasnilo da bi reagovalo na uočeni mobing nad radnim kolegama, u idućem anketnom pitanju, njih 55,9% bi pomoglo ukoliko bi morali snositi posljedice kao što su otkaz ili premještanje na drugo radno mjesto i sl., 17,2% njih ne bi reagovali ukoliko bi morali snositi posljedice, dok 24,2% ispitanih se ne želi izjasniti povodom ovog pitanja).

<i>Da li biste pomogli Vašim radnim kolegama/icama, žrtvama mobinga bez obzira na moguće posljedice? (otkaz, premještanje na drugo radno mjesto i sl)</i>	
Da	55.9%
Ne	17.2%
Ne želim da odgovorim	24.2%
Nema odgovora	2.7%

Tabela 4: Pomoć žrtvama mobinga

⁴⁹³ Prema Zakonu o zabrani diskriminacije u BiH, Ombudsmen za ljudska prava BiH je središnja institucija za zaštitu od diskriminacije. Donošenje preporuke Ombudsmena, po prethodno podnesenoj pojedinačnoj ili grupnoj žalbi žrtve ili žrtava diskriminacije, u njihovu korist, također može pozitivno utjecati na suzbijanje svih oblika diskriminacije. Pored toga, preporuka Ombudsmena može poslužiti i kao dokazni materijal na sudu.

⁴⁹⁴ Ukoliko zaposleni smatra da je žrtva mobinga, može se obratiti Ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, odnosno poslati žalbu putem obrasca koji se nalazi na zvaničnoj web stranici - www.ombudsmen.gov.ba. Ombudsmen može pokrenuti sopstvenu istragu, predložiti medijaciju, dati mišljenje ili preporuku, pokrenuti prekršajni postupak.

⁴⁹⁵ Osim Institucije ombudsmena, pravnu i psihološku pomoć mogu pružiti i nevladine organizacije koje se bave zaštitom od diskriminacije i mobinga, kao i zaštitom ljudskih prava uopšte, odnosno zaštitom neke specifične grupe građana.

Ovakav stav ispitanika nije začuđujući, najčešće žrtva mobinga nema grupu za podršku jer se rijetko ko usuđuje da je podrži iz straha za vlastitu sigurnost. Zbog toga nastaje polarizacija grupe ili organizacije jer neravnomjerni odnos snaga dovodi do poremećaja u međuljudskim odnosima, zbog čega trpe svi uposlenici i svi odnosi.

Zaposlenici koji su žrtve mobinga rijetko prijavljuju mobing jer se to plaše uraditi, pa obično šute o tome što se događa. Najveći problem na koji žrtve nailaze jeste dokazivanje da se radi o mobingu (čak 82% ispitanika smatra da je slučajeve zlostavljanja na radnom mjestu teško dokazati).

Iako su u zakonodavnom okviru fenomen mobinga kao i posljedice mobinga jasno definisane, ukoliko se žrtva i usudi boriti za svoja prava, u praksi ona traju jako dugo. Često su sudski postupci nepotrebno dugotrajni, traju po nekoliko godina, gdje žrtve dodatno trpe i finansijski i zdravstveno, a sudski spor postaje izvor novog stresa za žrtvu. Ovim načinom postupanja država postaje produžena ruka mobera, a žrtvi ne preostaje ništa drugo nego da unaprijed odustaje od traženja pravne zaštite. Zato se žrtve plaše započeti proces, jer se opravdano boje gubitka radnog mjesta, usamljenosti i bespomoćnosti u toj borbi. Često na uštrb dostojanstva, trpe vrijeđanja, ponižavanja i manipulisanja na poslu, jer je iznad svega toga jači strah od reakcije šefa i gubitka radnog mjesta, zbog kojeg žrtve mobinga najčešće ne poduzimaju ništa. Kao razloga vrlo malog broja radnika koji poduzimaju pravne akcije u slučaju mobinga ispitanici navode: strah da ne izgube posao (81,6%), dugotrajni sudski procesi (43,5%), visoke troškove (38,3%).

Ispitanici (njih 86,1%) smatra da poslodavci u Bosni i Hercegovini ne rade dovoljno kako bi zaštitili radnike od uznemiravanja na radnom mjestu, a čak 97,8% ispitanik smatra da poslodavci moraju usvojiti određene dodatne mjere kako bi uspješno prevenirali zlostavljanje na radnom mjestu. Da bi se spriječilo zlostavljanje na radnom mjestu, potrebno je izraditi i primjenjivati programe prevencije⁴⁹⁶, koji bi trebali biti izrađeni u saradnji uprave poduzeća i predstavnika radnika i biti primjenjivi na sve zaposlene u poduzeću. U programima prevencije se trebaju odrediti sankcije za nedozvoljeno ponašanje, kako bi se ohrabрили zaposleni da prijave zlostavljanje ili bilo koji drugi oblik uznemiravanja.

U posljednjem dijelu anketnog upitnika ispitalo se zadovoljstvo radnim mjesto, tako 44,5% ispitanika navodi da nije zadovoljno svojim radnim mjesto, dok 55,5% izražava zadovoljstvo. Nezadovoljstvo je posljedica nemogućnosti donošenja samostalnih odluka i uplitanje nadređenih. Tako ukupno 158 ispitanika koji su izjavili da su nezadovoljni svojim radnim mjestom, navode da nemaju priliku da samostalno donose odluke, (93 ispitanika izjavljuje da njihov nadređeni uvijek sam planira poslovne aktivnosti, a 65 njih smatra da često bivaju nekonsultovani oko donošenja bitnih odluka).

		<i>Da li vaš nadređeni sam planira poslovne aktivnosti i sam donosi odluke?</i>					Total
		Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	
Jeste li zadovoljni svojim radnim mjestom?	Da	18	49	80	61	54	262
	Ne	9	12	25	65	93	204
Total		27	61	105	126	147	466

Tabela 5: Nezadovoljstvo radnim mjestom i mogući uzroci nezadovoljstva

⁴⁹⁶ Programi trebaju biti pisani jasnim i jednostavnim jezikom i u njima treba biti definirano sve što se smatra zlostavljanjem ili bilo kojim drugim oblikom uznemiravanja na radnom mjestu. Poduzeća bi trebala internim pravilnicima imati regulisane odnose i ponašanja među zaposlenima, svaki radnik bi trebao biti upoznat s tim pravilnicima prilikom sklapanja radnog odnosa.. Više informacija na: <https://mobbing.hr/mobbing-zlostavljanje-na-radnom-mjestu/>, pristupljeno 01.04.2018.godine

Pitanjem „Smatrate li da Vas ogovaraju, vrijeđaju, oponašaju, ignoriraju na Vašem radnom mjestu?“ nastojao se dobiti uvid u vrstu nasilja koje žrtve mobinga doživljavaju na radnom mjestu. Poražavajući podatak je da 22,0 % ispitanih često doživljava navedene oblike nasilja na poslu, dok njih 33,1% doživljava ponekad, 9,6% ispitanih uvijek doživljava nasilno ponašanje, a 15,6% rijetko, dok samo mali procent, njih 11,9% nije nikada doživio niti jedan oblik nasilja.

<i>Smatrate li da Vas ogovaraju, vrijeđaju, oponašaju, ignoriraju na Vašem radnom mjestu?</i>	
Nikad	11.9%
Rijetko	15.6%
Ponekad	33.1%
Često	22.0%
Uvijek	9.6%
Nema odgovora	7.8%

Tabela 6: Učestalost nasilja na radnom mjestu

Posljednjim pitanjem se želio dobiti uvid ko su najčešće moberi, ko su oni koji zlostavljaju na radnom mjestu, da li su to nadređeni ili pak, radne kolege. Rezultati dobiveni anketnim upitnikom ukazali su da u većem omjeru mobing čine nadređeni nad uposlenicima zbog položaja i moći, (32,3% ispitanika smatra da se interni sukobi češće odnose između muškarca nadređeni/ muškarac zaposlenik, 39,9% smatra da se nasilje češće događa između žene nadređeni/ žena zaposlenik).

Nije zanemariv i postotak ispitanika 35,8% koji smatraju da se mobing najčešće dešava između muškarca nadređeni/ žena zaposlenik, gdje je mobing popraćen seksualnim uznemiravanjem. Svi ispitanici se slažu da je učestaliji vertikalni mobing kada nadređeni zlostavlja uposlenike, ali da nije isključiv ni horizontalni mobing kada uposlenici zbog ljubomore ili straha od gubitka posla zlostavljaju svoje radne kolege.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Istraživanje koje se bavilo ispitivanjem fenomena mobinga u Bosni i Hercegovini pokazalo je da je mobing itekako raširena pojava u bosanskohercegovačkim firmama. Čak 60,6% ispitanih se izjasnilo da su žrtve mobinga. Da žrtva mobinga može postati svaki uposlenik bez obzira na spol, nivo obrazovanja ili radno mjesto ukazuju podaci da od 513 ispitanika najveći procent njih je fakultetski obrazovano (73%), nadalje žrtve mobinga su uposlenici kako u javnom sektoru, tako i u privatnom (46,2% naprema 53,8% ispitanika). S tim da je mobing, ipak, izraženiji u privatnom sektoru. Istraživanje je ukazalo na spolne razlike kada se govori o nasilju na poslu, čak 254 žene ispitanice su žrtve mobinga. Ispitanici, njih 35,8% koji smatraju da se mobing najčešće dešava između muškarca nadređeni/ žena zaposlenik, smatraju da je mobing popraćen seksualnim uznemiravanjem. Proces privatizacije u Bosni i Hercegovini, konkurencija na tržištu rada, nezaposlenost, ekonomska kriza, ali i očekivanje fleksibilnosti radnika koje se najčešće sastoji od prekovremenih radnih sati i niske satnice, doveli su do povećanja učestalosti mobinga u društvu. Uprkos enormno velikom broju žrtava mobinga, jako mali broj slučajeva mobinga je zabilježeno ili sudski procesuirano. Razlozi za šutnju su mnogobrojni: od dugotrajnih, skupih sudskih postupaka, teškoće u dokazivanju mobinga do straha od gubitka posla. Da je strah jači i da često preovladava nad samopoštovanjem i dostojanstvom žrtve, ukazuju jako mali broj prijavljenih slučajeva. Tako oni i koji se usude pokrenuti sudski postupak, suočavaju se sa iscrpnim i teškim sudskim procedurama koje traju po nekoliko godina i crpe finansijski i zdravstveno već emocionalno i psihički uništenu žrtvu mobinga. Nakon niza istraživanja postoji opći koncenzus da je mobing društveni problem i da zbog mobinga gube svi- pojedinac, žrtva, njegova porodica, radna organizacija i zajednica. Jedino pravo oružje protiv borbe mobinga jeste prevencija, i to prevencija na različitim nivoima, od informisanosti radnika, poslodavaca do stručnjaka koji se bave problemom mobinga i pomažu žrtvama.

LITERATURA:

- Koić, Elvira, Mustajbegović, Jadranka, Ivezić, Slađana, (2007), *Zlostavljanje na poslu – mobing: preporuke za postupanje zdravstvene službe*. Anksiozni poremećaji. God.13,broj 71, 107-110
- Kompier, M. (1999.) *The psychosocial work environment and health – What we know and where should we go?* Scan J. Work Environ Health, 28 (1)
- Kostelić-Martić, Andreja (2005) *Mobing: psihičko maltretiranje na radnome mjestu*, Zagreb: Školska knjiga
- Leymann, Heinz, (1996): *How ill does one become of victimization at work?*Zapf & Leymann, (ur.), (1996): *Mobbing and Victimization at Work and Organizational Psychology* 2.
- Međunarodna organizacija rada (ILO) (1998), *When working becomes hazardous*, S. 2, dostupno na <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/magazine/26/violence.htm>, pristupljeno: 01.04.2018. godine
- *Mobing i kako ga sprečiti?*, Priručnik za regionalne poverenike UGS“ Nezavisnost“
- Poredoš, Daša, Kovač, Marina, (2004), *Stres i mobing na radnom mjestu*. Kriminologija i socijalna integracija. Vol. 1 2-1, 63-70
- Pržatina Kaleb, Renata, (2011), *Oblici mobinga i sudska zaštita žrtava mobinga*. Pogledi i mišljenja. 21-4, 823-836
- Šimić, Nataša, Rupić, Lucijana, Gregov, Ljiljana, Nikolić, Matilda, (2015), *Suočavanje i percepcija mobinga kod medicinskih sestara različite dobi i radnog iskustva*. Sigurnost. 57 (4), 305-318
- Zakon o radu Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 1/16
- Zakon o radu u institucijama BiH. Službeni glasnik BiH, broj 32/13
- Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik BiH, broj 59-09

Internet izvori:

- Institucija ombudsmena za ljudska prava u BiH, dostupno na: www.ombudsmen.gov.ba, pristupljeno 01.04.2018.godine
- Mobing u BiH u porastu, žene najčešće žrtve zlostavljanja na radnom mjestu, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/mobing-u-bih-u-porastu-zene-najcesce-zrtve-zlostavljanja-na-radnom-mjestu/141227045>, pristupljeno 01.04.2018.godine
- Mobing u Bosni i Hercegovini, zločin s rijetkom kaznom, dostupno na: <http://www.dw.com/hr/mobing-u-bosni-i-hercegovini-zlo%C4%8Din-s-rijetkom-kaznom/a-16118027>, pristupljeno 01.04.2018.godine
- Mobing: zašto se to događa meni?, dostupno na: <http://www.diskriminacija.ba/ne-razumijem-za%C5%A1-se-doga%C4%91-meni>, pristupljeno 01.04.2018.godine
- Prijavite šefa koji vas maltretira, jer u protivnom možete ostati bez karijere, zdravlja, braka ili samog života, dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/119902/prijavite-sefa-koji-vas-maltretira-jer-u-protivnom-mozete-ostati-bez-karijere-zdravlja-braka-ili-samog-zivota>, pristupljeno 01.04.2018.godine
- Stop mobingu, dostupno na: <http://mobing.rs/>, pristupljeno 01.04.2018. godine
- Zbog straha od gubitka posla mobing u BiH postao normalna pojava, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/zbog-straha-od-gubitka-posla-mobing-u-bih-postao-normalna-pojava/180303024>, pristupljeno 01.04.2018.godine

MOBBING - INDIVIDUAL OR SOCIAL PROBLEM?

Summary

Even though workplace bullying isn't a novelty, mobbing, as a phenomenon, started to be a subject of research just a few decades ago. On the one hand, it was expected for mobbing to be more seriously and systematically approached problem in the last decades since the 21st century is characterized by fights for human rights. Likewise, workers's rights demand stronger representation. On the other hand, the beginning of the new century was marked by globalization, rapid development of technology, modernization and privatization, all contributing to economic crisis and great competitiveness on the labor market.

These social changes put jobs at risk and workers under pressure which lead to the emergence of widespread mobbing. Psychological abuse at a workplace is the „silent plague“ of the modern world, both in developed and in Bosnian-Herzegovinian society. Considering that in Bosnia and Herzegovina there are no statistical data on the presence of mobbing, its victims, nor any programs that would prevent the psychological abuse at a workplace, the goal of this paper is to study an individual's awareness of the harmful effects of mobbing on the health of people, on the organisation where it all takes place and on the society as a whole. By conducting a survey, it was intended to gain insights into the level of awareness of the Bosnian public about mobbing as one of the fundamental problems of today's society. Results of this research pointed to the widespread mobbing in Bosnian-Herzegovinian organisations and to the insufficient awareness of the consequences of mobbing and the insufficient knowledge of the labor legal rights.

Keywords: *mobbing, consequences of mobbing, victims of mobbing, individual problem, social problem.*

MOBING – UZROCI I POSLJEDICE

Doc.dr Edis Bajić
Bosanski kulturni centar TK Tuzla,

Doc.dr Nermin Mulaosmanović
Edukacijski fakultet Travnik

Doc.dr Nusret Hamidović
Općina Sapna

Apstrakt: Na današnjim tržištima, način rada i funkcionisanja organizacija se ubrzao. Teškoće sa kojima se susreću zaposleni gotovo svakodnevno obavljajući svoje različite poslove, ali i društvene uloge su intenzivirane. Stres u okviru radnog okruženja je nemoguće izbjeći, javlja se u svim sferama života, bez obzira na profesiju. Suština profesionalnog stresa je narušena ravnoteža između zahtjeva radnog okruženja i mogućnosti njihovog zadovoljavanja. Takvi uslovi postaju plodno tlo za nastanak i razvoj mobinga. Zbog toga se u ovom radu bavimo posebno uzrocima mobinga, u ciljni njihovog otklanjanja, a posebno posljedicama, sa ciljem njihove prevencije, ili liječenja.

Ključne riječi: mobing, stres, profesionalno sagorijevanje

UVOD

Dinamičan razvoj ekonomija, svjetska ekonomska kriza, smanjenje proizvodnih djelatnosti i rast uslužnih djelatnosti, potreba za stalnim prilagođavanjem i učenjem na poslu, dovela je do toga da su radni uslovi postali mnogo više stresni i nesigurni, nego što su to bili u prethodnoj deceniji. Ljudi sve više rade pod različitim vrstama pritiska, psihičkih i materijalnih, u oštroj konkurentskoj atmosferi, mnogo stresnih situacija i sve manje sigurnom i relaksiranom radnom okruženju. Ovakvi uslovi posredno vode i do pojave mobinga. Mobing se definiše kao „ponavljana izloženost negativnim postupcima, kao što su maltretiranje, ismijavanje i socijalno isključivanje, tokom određenog vremenskog perioda“ (Einarsen, 2000). Teorija koja se bavi istraživanjem mobinga je uglavnom analizirala mobing koji podrazumijeva lične kontakte, međutim, danas u doba sve intenzivnijeg razvoja digitalnih tehnologija, mobing se sve više manifestuje i kao digitalno nasilje, tzv. „cyberbulling“, gdje zaposleni postaju žrtve mobinga putem e-maila ili društvenih mreža (Weatherbee, 2010). Najčešći primjeri mobinga na radnom mjestu podrazumijevaju:

- Konstantno kritikovanje nekoga na poslu
- Ignorisanje nečijeg mišljenja
- Širenje tračeva ili neistina o nekome
- Ignorisanje ili socijalno isključivanje osobe u radnoj sredini
- Isticanje ideje nekome da treba dati otkaz na poslu
- Stalno nametanje neprijatnih radnih zadataka

Izučavanje mobinga i prepoznavanje veoma je značajno za kreiranje zdravog i produktivnog radnog okruženja. Takođe, još značajnije je prepoznavanje uzorka, kako bi se oni na vrijeme otklonili, ili poznavanje posljedica, kako bi se na njih reagovalo odgovarajućim mjerama. Uzorci mobinga se najčešće izučavaju kroz karakteristike zlostavljača, kroz karakteristike žrtve ili kroz situacione karakteristike. Posljedice se mogu posmatrati kao posljedice po lica i posljedice po organizaciju.

UZROCI MOBINGA

Često se postavlja pitanje, zbog čega osobe postaju zlostavljači u radnoj sredini? Najčešći odgovor, koji se sam nameće, je da se uzrok nalazi u njihovoj ličnosti. Iako su lične karakteristike osoba koje vrše mobing značajan faktor uzroka ovakvog ponašanja, važno je prepoznati da se mobing ne događa u socijalnom vakuumu. Odnosno, dešava se u radnom okruženju koje može doprinosti ovakvom ponašanju ili ga umanjivati, odnosno, sprečavati. Mobing se dešava i u kontekstu međusobnih odnosa radnih kolega i svaka strana na određeni način doprinosi ovom odnosu. Zbog toga, odnos zlostavljač-žrtva značajno definiše iskustvo mobinga na radnom mjestu (Hershcovis i Reich, 2013).

Već smo naveli da su lične karakteristike zlostavljača značajan uzrok mobinga na radnom mjestu. Najčešći razlog koji se navodi za objašnjenje mobinga na radnom mjestu je upravo činjenica da je ta osoba u svojoj prirodi određeni nasilnik. Istraživanja potvrđuju da zlostavljači pokazuju tipično negativne strane ličnosti kao što su narcisizam (Penney & Spector, 2002), lošu kontrolu bijesa (Hershcovis i drugi, 2007), osvetoljubivost (Douglas & Martinko, 2001), anksioznost (Fox & Spector, 1999). Oni takođe imaju takvu ličnu istoriju da su u prošlosti bili žrtve mobinga (Hauge, Skogstad i Einarsen, 2009). Dalje, dokazano je da zlostavljači imaju nisko lično samopozadanje ili nedovoljno vjeruju u svoju vrijednost u okviru organizacije.

Iako postoje zajedničke karakteristike zlostavljača, rezultati mnogih istraživanja pokazuju da kontekstualni faktori igraju važnu ulogu u podsticanju mobinga na radnom mjestu. Radno okruženje i atmosfera u organizaciji posebno dolaze do značaja kao faktor smanjenja mobinga zbog toga što je ponekad teško izolovati zlostavljače. Kao prvo, postoji vjerovatnoća da zaposleni neće iskreno odgovarati na upitnike koji bi mogli da izmjere nivo mogućnosti kontrole bijesa ili neuroze. Zatim, same žrtve ponekad pokazuju iste karakteristike ličnosti kao zlostavljači (Hershcovis i Reich, 2013), te bi ispunjavanje upitnika koji bi trebalo da ukaže na ove karakteristike, mogao da dovede do potpuno suprotnih zaključaka. I na kraju, same organizacije imaju mnogo veću mogućnost kontrole nad radnim okruženjem i kreiranjem pozitivne radne atmosfere, nego nad samim ličnostima zaposlenih. Upravo zbog toga, u upravljanju radnim okruženjem se nalaze mogućnosti smanjenja ili eliminisanja određenih uzroka mobinga, koji svoj korijen imaju u ličnim karakteristikama zlostavljača.

Istraživanja mobinga na radnom mjestu se ne fokusiraju samo na karakteristike i osobine zlostavljača, nego i na osobine žrtava mobinga. Pa tako rezultati (Olweus, 1978) pokazuju da određeni zaposleni, zahvaljujući svojim ličnim karakteristikama i osobinama, mogu biti u većem riziku mobinga na radnom mjestu od njihovih kolega. Ovo istraživanje je čak pokazalo da takve osobe ponekad vide mobing i tamo gdje ga nema. A ono što je posebno zanimljivo je da značajan dio uzroka ispitivanih žrtvi pokazuje iste karakteristike kao i zlostavljači (Hershcovis i Reich, 2013) a to su prije svega viši nivo sklonosti ljutnji i anksioznost, viši nivo negativnog afiniteta, manju sklonost kompromisima i mogućnost dogovora sa drugima (Tepper, Duffy, Henle i Lambert, 2006). Veoma zanimljiv nalaz je i da radne kolege kroz mobing kažnjavaju radnike koji pokazuju performanse iznad prosjeka, kako bi ih naveli da spuste ukupni prosjek očekivanja. Nivo performansi podređenih radnika može biti uzrok koji pogoršava ponašanje zlostavljača. Npr. Tepper, Moss i Duffy (2011) su utvrdili da ukoliko nadređeni radnici, supervizori, uoče da se podređeni značajno ralikuju od njih, ili da pokazuju mogućnost ostvarivanja boljih performansi, to može voditi višem nivou mobinga od strane supervizora. Međutim, ovaj odnos se ublažava ukoliko nadređeni uviđaju da podređeni ostvaruju niže performanse od njih samih, odnosno, u podređenima ne vide svojevrstu prijetnju ili opasnog konkurenta. Ovakvo ponašanje se može prevazići treningom supervizora, usmjeravajući ih prema konstruktivnijem menadžmentu performansi, a manje prema podređenima lično. Takvi treninzi smanjuju vjerovatnoću mobinga i povećavaju performanse podređenih.

Posljednja, i možda najvažnija, grupa uzroka mobinga, su situacioni faktori u organizaciji. Struktura organizacije, kontekstualni ili situacioni faktori predstavljaju uzrok mobinga koji ima najveći uticaj, prema Bowlingu i Beehru (2006). Stresno radno okruženje podstiče uslove stvaranja mobinga. Npr., istraživači De Cuyper, Baillien i De Witte (2009) su dokazali da su uzročnici stresa kao što su niska autonomija radnog mjesta i visoka opterećenost poslom, povezani sa podsticanjem mobinga i na strani

zlostavljača, ali i na strani žrtava. Takođe, konfliktne uloge u radnom okruženju, niska autonomija, i velika količina poslovnih obaveza su više zastupljene među žrtvama, nego među onima koji nisu žrtve mobinga. Ali i dosada na radnom mjestu može biti uzrok mobinga, te stoga menadžeri treba da balansiraju između količine poslova kojim opterećuju zaposlene da ne bi bili pod prevelikim stresom, a sa druge strane ne smiju ni da se dosađuju, jer to može biti uvod u nedozvoljena ponašanja.

I na kraju, analize pokazuju da sam pojam pravde u okviru organizacija igra značajnu ulogu u stvaranju uslova za pojavu mobinga (Hershcovis i dr. 2007) Pojam pravdenosti u organizacijama definiše tri osnovne vrste, ili tipa pravdenosti. Međuljudska pravdenost se fokusira na kvalitet međuljudskih odnosa prilikom donošenja odluka od strane supervizora prema zaposlenima. Proceduralna pravdenost se odnosi na način kako pojedine procedure opisuju i uređuju funkcionisanje procesa u organizaciji. Posljednja, distribuciona pravdenosti, definiše način na koji se raspoređuju među zaposlenima različiti rezultati rada ili dobitak koji iz toga proizilazi. Hershcovis i drugi tvrde da su sve tri forme nepravednosti povezane sa agresivnim ponašanjem zaposlenih, međutim, interpersonalna pravda, odnosno, njeno odsustvo, može biti najjači uzrok pojave mobinga. Kao zaključak tvrdnji o organizacionim uslovima, možemo reći da se mobing javlja u situacijama koje karakterišu visoki zahtjevi, niska količina resursa i neefektivno upravljanje.

POSLEDICE MOBINGA

Dugotrajno izlaganje mobingu uvek dovodi do ozbiljnih zdravstvenih posljedica, uključujući pojačan rizik razvoja tjelesnih i mentalnih bolesti. Mobing može dovesti do brojnih poremećaja koji se manifestuju kroz medicinske dijagnoze. Od tjelesnih poremećaja, najčešće se prepoznaju hronični umor, smetnje sa probavom, povećana ili smanjena tjelesna težina, različiti bolni sindromi i smanjen imunitet. Međutim, mnogo su češći psihički poremećaji i to: depresivnost, emocionalna praznina, osećaj gubitka životnog smisla, anksioznost, suicidalno ponašanje, gubitak motivacije i entuzijazma, poremećaj prilagođavanja, nesanic, povećana potreba za alkoholom, sedativima i cigaretama. Kao posljedica se mogu javiti i poremećaji ponašanja i to: gubitak koncentracije, zaboravnost ili grubost, što često vodi do različitih porodičnih problema. Od svih poremećaja najizraženiji su psihički poremećaji. Od početnih reakcija kao što su samooptuživanje, usamljenost i lično obezvređivanje, pa sve do poremećaja prilagođavanja. Poremećaji psihičke prirode se nerijetko manifestuju nepovjerenjem i neprijateljstvom prema okolini, stalnim osećajem napetosti, iscrpljenosti, demoralisanosti zbog stalnog ponižavanja, omalovažavanja, ismijavanja i odbačenosti. Depresija uključuje osećaj praznine i beznada, hroničnu nesposobnost za radost, gubljenje energije i gubljenje inicijative u izvršavanju radnih zadataka. Intenzitet i vrsta posljedica mobinga zavise od tri kategorija uslova:

- Intenziteta mobinga
- Dužine trajanja mobinga
- Karakteristika žrtava mobinga

Zdravstvene smetnje i simptomi žrtava mobinga javljaju se na tri nivoa funkcionisanja:

1) Promjene na socialno-emocionalnom nivou, poremećaj raspoloženja kao što je depresija, anksioznost, krize plača, opsesivna ideacija (stalno razmišljanje o problemu), osećaj depresionalizacije, napadi panike, socijalna izolacija, nedostatak interesa za druge ljude, emocionalna otupljenost.

2) Promjene na tjelesnom-zdravstvenom nivou, glavobolje, poremećaji spavanja, osećaj gubitka ravnoteže s vrtoglavicom, poremećaj u probavi, osećaj pritiska u grudima, srčane poteškoće, kožne promene i drugo.

3) Promjene u ponašanju (poremećaj ponašanja), agresivnost (hetero ili autoagresija), pasivizacija, poremećaj apetita (smanjeni ili povećani apetit), učestalo korišćenje alkohola, cigareta, lekova, seksualni poremećaj, itd.

Kao posebno vidljiva i značajna posljedica mobinga javlja se profesionalno sagorijevanje ili „burnout“. Opisuje se kao niz tjelesnih i mentalnih simptoma iscrpljenosti, odnosno kao odloženi odgovor na hronične emocionalne i interpersonalne stresne događaje na radnom mjestu (Cooper, Dewe i O'Driscoll, 2001. vidi u: Srebrović, 2013).

«Stres je rezultat interakcije sredine i ličnosti. Povezan je sa prevelikim zahtjevima i manjkom kontrole nad situacijom, ali takođe zavisi i od toga kako osoba percipira situaciju. Od individualnih karakteristika svakog pojedinca i njegovog reagovanja na nepovoljne unutrašnje i vanjske uticaje zavisi kakav će efekat proizvesti stresno stanje, drugim riječima ono što je stres za jednu osobu ne mora biti za drugu» (Radeta, 2009: 136).

Fenomen je opisan 70-ih godina prošlog vijeka od strane psihologa Freudenberg. Prvobitno, sindrom je uočen kod medicinskog osoblja koje je radilo sa psihijatrijskim bolesnicima, da bi se koncept proširio na druge medicinske i njegujuće djelatnosti (medicinske sestre, ljekari), kao i na profesionalce čija priroda posla uključuje intenzivan kontakt sa klijentom (psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, defektolozi, prosvjetni radnici). Danas, gotovo da nema zanimanja koje ne može biti pogođeno burnout sindromom, za šta su uglavnom odgovorni proširivanje i usložnjavanje radnih obaveza, uvećanje broja radnih sati, dopunski rad, napredovanje tehnologije, novi stilovi menadžmenta, veća odgovornost, veći broj veština i kompetentnost koji se očekuju od zaposlenih. Najrizičnija grupa su mlađe osobe, sa jednom do pet godina radnog staža, višeg ili visokog obrazovanja, entuzijastične, odgovorne, perfekcionistačke odlike, samokritične, sklone da precjenjuju značaj svojih grešaka, dakle profesionalno najpotentnija i najproduktivnija radna grupa (Kresojević – Miljević, S. 2012).

Dunderović (2005) navodi neke od osobina ličnosti otporne na stres:

- sposobnost da vlada sobom i stresnim događajima;
- smisao nalazi u angažovanju na poslu;
- neočekivane promjene prima kao izazov za razvoj;
- zna da koristi socijalnu podršku u sredini;
- sposobna je za ljubav, vodi računa o tjelesnom vježbanju i relaksaciji;

Ako pojedinac dugo ne uspijeva zadovoljiti neki od svojih motiva, može doći do posebnog stanja emocionalne napetosti, nemira i nezadovoljstva i traumatizacije – specifičnih dimenzija frustracija i stresnih situacija. Takve situacije izazivaju složeno stanje između odnosa individue i okoline koje se manifestuju na doživljajnom području (napetost), na fiziološkom području (povišen krvni pritisak), na području opšteg ponašanja (gubitak strpljenja, agresivnost) te na području odnosa s drugim ljudima (sukob). Mnogi autori smatraju da je stres proces koji se dešava u organizmu kada je on izložen bilo kakvoj agresiji koja u takvoj mjeri ugrožava i narušava njegovo dotadašnje stanje da odbrana korišćenjem samo pojedinih specifičnih odbrambenih mehanizama nije moguća.

Brojne naučne discipline proučavale su različite aspekte stresa od bioloških nauka, preko psihologije i njenih disciplina, pa do brojnih medicinskih i društvenih nauka. Pojam stres se u svim naučnim disciplinama koristio i proučavao sa različitim značenjima, tako da postoje različite definicije stresa u zavisnosti sa kojeg se naučnog aspekta posmatraju i proučavaju. Prema Dunderoviću (2005) stres se najčešće definiše na jedan od sljedećih načina:

- kao određeni događaj u spoljašnjoj sredini;
- karakteristično stanje organizma;
- posebna vrsta iskustva koja proizilazi iz transakcije (odnosa) između osobe i njene okoline;

Stres je visoko povezan i sa emocijama. Emocija je psihička dimenzija stresa. Stresna reakcija je intenzivnija ukoliko je sama emocija jača. Za razumijevanje reakcije na stres bitno je saznanje o procjeni i emocionalnom doživljavanju stresa. Polazeći od te konstatacije stresore najčešće klasifikujemo na:

- traume – kratkotrajni i opasan ugrožavajući događaj;
- hronično opterećenje;
- traumatski životni događaj;
- dnevni mikrostresori;

Kada govorimo o načinima na koje je moguće procijeniti neku stresnu situaciju najčešće se ukazuje koliko je ona zapravo:

- štetna, životno ugrožavajuća;
- koliko ona zapravo predstavlja prijetnju;

- predstavlja nekakav gubitak;
- izazov, rizik;

Posljedice mobinga, dakle, mogu biti različite: pogoršanje zdravlja, učestala bolovanja, sagorijevanje na poslu, visoka stopa fluktuacije zaposlenih, ugroženost po osnovu sigurnosti, narušeni porodični odnosi. Mobing može biti uzrok nasilja ili rizičnog ponašanja, može pojačati ovisnost o nikotinu, alkoholu itd. Izloženost dugotrajnom stresu može ozbiljno da poremeti zdravlje pojedinca, odnosno može da dovede do poremećaja prilagodavanja, da izazove različite depresivne i anksiozne reakcije, smetnje u koncentraciji, teškoće u donošenju odluka, teškoće u spavanju kao i psihosomatske poremećaje. Izloženost dugotrajnom stresu može dovesti do oboljenja kardiovaskularnog sistema, pogoduje razvoju ovisnosti, posebno zloupotrebi alkohola. Takve poteškoće povlače za sobom učestala bolovanja koja remete rad. Oni koji rade dodatno se opterećuju, jer rade duple poslove, a sve to dovodi i njih u rizik i povećanu izloženost stresu i posljedično, mobingu.

ZAKLJUČAK

Današnje tržišno okruženje postavlja pred kompanije izazove ostvarivanja sve višeg nivoa produktivnosti, veće efikasnosti rada, bržeg dostizanja ili prestizanja konkurencije, i generalno, fleksibilnog i efektivnog funkcionisanja radnih procesa. Preduslov postizanja takvih rezultata je blagovremeno prepoznavanje uzroka mobinga, u cilju njihovog otklanjanja ili bar umanjivanja. Sa druge strane, neophodno je uviđanje pojedinih oblika ponašanja kao posljedica mobinga i cilju njihovog liječenja ili ublažavanja tih posljedica. Uzroci se mogu otkloniti kroz različite oblike testova kojima se prepoznaju potencijalni zlostavljači, te njihovim premiještanjem na druga radna mjesta, ili obavljanjem odgovarajućih treninga koji će uticati na smanjivanje njihovih ličnih predispozicija uslovljenih karakteristikama ličnosti, da budu zlostavljači. Sa druge strane, kada već do mobinga dođe, takvo ponašanje se ne smije zanemarivati, već se kroz razne oblike organizacionih aktivnosti ovo ponašanje treba redukovati. Veoma efikasan način su sve forme medijacije, gdje se koordinisanim aktivnostima između zlostavljača i žrtve mobinga, oni navode da sami prevaziđu problematična ponašanja. Otklanjanje uzroka mobinga i ublažavanje posljedica mobinga, će direktno voditi ostvarivanju boljih poslovnih performansi.

Literatura:

1. Bowling, N. A., & Beehr, T. A. (2006). Workplace harassment from the victim's perspective: A theoretical model and meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 91, 998–1012.
2. Douglas, S. C., & Martinko, M. J. (2001). Exploring the role of individual differences in the prediction of workplace aggression. *Journal of Applied Psychology*, 86, 547–559.
3. Dunderović, R. (2005). *Osnovi psihologije menadžmenta*. Novi Sad: Fakultet za menadžment.
4. Einarsen, S. (2000). Harassment and bullying at work: A review of the Scandinavian approach. *Aggression and Violent Behavior: A Review Journal*, 5, 371–401.
5. Fox, S., & Spector, P. E. (1999). A model of work frustration–aggression. *Journal of Organizational Behavior*, 20, 915–931.
6. Hauge, L. J., Einarsen, S., Knardahl, S., Lau, B., Notelaers, G., & Skogstad, A. (2011).
7. Kresojević – Miljević, S. (2012). Sagorijevanje na poslu. Na sajtu: http://www.danas.rs/dodaci/zdravlje/sagorevanje_na_poslu_burnout.63.html?news_id=244030#sthash.w29t8OZy.dpuf. Očitano: 23.5.2013.
8. Leadership and role stressors as departmental level predictors of workplace bullying. *International Journal of Stress Management*, 18, 305–323.
9. Herscovis, M. S., Reich, T. C, Parker, S. K., & Bozeman, J. (2012). The relationship between workplace aggression and target deviant behaviour: The moderating roles of power and task interdependence. *Work & Stress*, 26, 1–20.
10. Penney, L. M., & Spector, P. E. (2002). Narcissism and counterproductive work behavior: Do bigger egos mean bigger problems? *International Journal of Selection and Assessment*, 10, 126–134.

11. Radeta, A. (2009). Stres kod zaposlenih u službi obezbjeđenja KPZ Istočno Sarajevo. U: Zbornik radova iz penologije. str.134 – 148. Banja Luka: Penološka organizacija KPZ-a Banja Luka.
12. Srebrović, M. (2013). Profesionalno sagorijevanje. Na sajtu: <http://suprotanpravac.blogspot.com>. Očitano: 15.6. 2014.
13. Tepper, B. J., Duffy, M. K., Henle, C. A., & Lambert, L. S. (2006). Procedural injustice, victim precipitation, and abusive supervision. *Personnel Psychology*, 59, 101–123.
14. Watherbee, T. G. (2010). Counterproductive use of technology at work: Information & communication technologies and cyberdeviancy. *Human Resource Management Review*, 20, 35-44.

MOBBING - CAUSES AND CONSEQUENCES

Abstract: *In today's markets, the way people work and function inside organization has accelerated, and the difficulties encountered by employees almost daily performing their various tasks, but also the social roles are intensified. Stress within the work environment is impossible to avoid, occurs in all spheres of life, regardless of profession. The essence of professional stress is the distorted balance between the requirements of the work environment and the possibilities of satisfying them. Such conditions become fertile ground for the emergence and development of mobbing. Therefore, in this paper, we are especially concerned with the causes of mobbing, with the aim of their removal, and in particular the consequences, with the aim of preventing them or treating them.*

Key words: *mobbing, stress, professional burnout*

**UTICAJ MOBINGA NA RADNU ORGANIZACIJU I UPRAVLJANJE PERFORMANSOM
LJUDSKIH RESURSA UZ PODRŠKU INFORMACIONIH SISTEMA**

*Dr sci Helena Lajšić, docent⁴⁹⁷
Univerzitetna jedinica NUB RS Banja Luka*

Apstrakt: Mobing postoji u većoj ili manjoj mjeri u mnogim organizacijama i institucijama, to je najčešći i najvidljiviji pokazatelj problema u organizaciji ali i u društvu. Odsustvovanje sa posla i njegovi uzroci se smatraju jednim od najkompleksnijih problema menadžmenta svake organizacije. U medicini i psihologiji rada apsentizam najčešće upućuje na neke društvene, zdravstvene ili lične poremećaje (npr. disfunkcionalnost društva, poremećene međuljudske odnose, stres, uslovi rada, lični nedostatak radne etike, strategije izbjegavanja rada, depresiju, alkoholizam, druge oblike zavisnosti, itd.), a najčešće je to upravo pojava mobinga u radnoj organizaciji. Uzročno posljedičnom povezanošću, mobing je jedan od najčešćih uzroka izbjegavanja prisustva na poslu. Zaposleni koji su izloženi mobingu češće izostaju sa posla, što je sasvim logično jer time izbjegavaju situacije u kojima se osećaju ugroženim. Kontrola odsustvovanja sa posla se može obaviti uz pomoć evidentiranja vremena pomoću informacionih sistema, tačnije funkcionalnosti softverskih rješenja sistema za upravljanje ljudskim resursima, odnosno modula za evidentiranje prisustva kojima se evidentira vrijeme dolaska, vrijeme odlaska, objašnjenja razloga kašnjenja, omogućavanje zaposlenima da evidentiraju vrijeme provedeno na različitim poslovima povezivanje sa platnim spiskovima, itd. U radu je prezentovan etalon model i specifikirana struktura dijela informacionog modela menadžmenta ljudskih resursa, izgrađena na osnovu istraživačkih saznanja sprovedenih izučavanjem teorije i empirijskih svjedočanstava.

Ključne riječi: mobing, informacioni sistemi, upravljanje performansom, softver, HRIS, modul upravljanja performansom, upravljanje ljudskim resursima, zaposleni

UVOD

Najčešći uzroci odsustvovanja sa posla su upravo mobing, zatim porodični problemi, bolest, lične potrebe, stres... Odsustvovanje sa posla može biti i miks povoda i razloga, pa nastaje kao rezultat nezadovoljstva zaposlenih radnom organizacijom, uslovima rada ili narušenim međuljudskim odnosima među koje spada i mobing. Mobing postoji u većoj ili manjoj mjeri u mnogim organizacijama i institucijama i to je najčešći i najvidljiviji pokazatelj problema u organizaciji ali i u društvu. U medicini i psihologiji rada povećano odsustvovanje sa posla najčešće upućuje na neke društvene, zdravstvene ili lične poremećaje (npr. disfunkcionalnost društva, poremećene međuljudske odnose, stres, uslovi rada, lični nedostatak radne etike, strategije izbjegavanja rada, depresiju, alkoholizam, druge oblike zavisnosti, itd.), među njima i mobing, naročito ako se radi o izostancima zbog bolovanja ili bez odobrenja. Menadžment za ljudske resurse je dužan prepoznati uzroke i uticati na razvoj mobinga radi zaštite zaposlenih i sprječavanja štetnih posljedica za organizaciju. Zemlje u tranziciji kojima pripada i Republika Srpska i Bosna i Hercegovina imaju vrlo izražen problem s izostancima radnika, kako zbog njihove učestalosti tako i zbog dužine trajanja. Zbog toga bi sektori ili službe u jedinicama državne uprave, lokalne samouprave, javnim i privatnim preduzećima zaduženi za upravljanje ljudskim resursima, morali posvetiti posebnu pažnju radnicima koji izostaju sa posla (samovoljno), psihološki i sociološki, mjeriti, nadgledati, te utvrditi prediktore njihovog izbjegavanja prisustva na poslu i anulirati dejstvo faktora koji utiču na pojavu mobinga, apsentizma i fluktuacije.

---

⁴⁹⁷ Gundulićeva 3
Banja Luka
Helena.lajsic@nub.rs

Uzroci svega toga upućuju na mnogo dublje devijacije, društvene kao i lične, stoga ova tematika zaslužuje detaljniji osvrt i analizu, u cilju prepoznavanja problema i njegovo eliminisanje u samom korijenu nastanka.

U ovom naučnom radu, prikazan je etalon model i specificirana struktura dijela informacionog modela menadžmenta ljudskih resursa. Sastavni moduli ovog modela prezentovani su skraćeno, osim modula u centru razmatranja ovog rada, a to je modul za upravljanje performansom (uključujući prisustvovanje i odsustvovanje zaposlenih) koji je u ovom naučnom radu elaboriran detaljno.

UTICAJ MOBINGA NA PERFORMANSE LJUDSKIH RESURSA

Mobing možemo definisati kao moralno maltretiranje na radnom mjestu. Puno je termina kojim se pokušava prevesti mobing: psihološko zlostavljanje, psihološko maltretiranje, psihološki terorizam, moralno maltretiranje, moralno zlostavljanje i sl. Termin mobing ili psihičko uznemiravanje na radnom mjestu je oblik agresivne emocionalne zloupotrebe usmjerene na ličnost žrtve koja je razara prema modelu razvoja posttraumatskog stresnog poremećaja i utiče na njeno emocionalno okruženje, prvenstveno na porodicu (Leymann, H, Gustafsson A. 1996). To nije tip sukoba čije rješenje može otvoriti prostor pozitivnim promjenama. Naprotiv, mobing je izraz negativne energije koja proizlazi iz namjernog nerješavanja svakodnevnih konflikata i namjernog održavanja klime nerazumijevanja.

U savremenom svijetu ljudi su izloženi velikim pritiscima na radnome mjestu – preopterećenosti poslom, neadekvatnim uslovima rada, jakom konkurencijom, strahom od gubitka posla, lošom organizacijskom strukturom i kulturom, nedovoljnom i nestručnom edukacijom zaposlenih, nedostatkom timskog rada, a sve to vodi do povećanja stresa i pogoršanja međuljudskih odnosa u radnoj okolini.

Ova sve češća pojava pod nazivom mobing, se ne odnosi samo na povremeni konflikt ili nesuglasicu sa radnim kolegom ili nadređenom osobom, nego je riječ o ozbiljnom društvenom problemu koji stvara trajne posljedice na zdravlje i socijalni status pojedinca, a organizaciji ogromne finansijske gubitke. Mobing je široko rasprostranjena i stalno rastuća pojava koja se javlja u mnogim organizacijama širom svijeta, a poslodavac koji o tome ne vodi računa zanemaruje uspješnost vlastite radne organizacije. Naime, menadžment je dužan prepoznati uzroke i uticati na razvoj mobinga radi zaštite zaposlenih i sprječavanja štetnih posljedica za organizaciju.

KATEGORIJA	RIZIČNI UVJETI U RADNOM KONTEKSTU
Organizacijska kultura i funkcija	Loša komunikacija, nizak nivo podrške u rješavanju problema, nedostatak definiranih ciljeva organizacije
Uloga u organizaciji	Dvosmislenost uloga, konflikt uloga
Razvoj karijere	Nesigurnost, neizvjesnost, nemogućnost napredovanja, niske plate
Mogućnost odlučivanja i kontrole	Nesudjelovanje u procesima odlučivanja, nedostatak kontrole rada
Međuljudski odnosi	Socijalna i fizička izolacija, nedovoljni odnosi sa nadređenima, međuljudski konflikti
Porodica-posao	Neadekvatan balans i uvjeti rada, nedovoljna podrška porodice
Zadaci	Nedostatak različitosti radnih zadataka, fragmentirani poslovi ili poslovi bez smisla, poslovi ispod ili iznad kvalifikacionog nivoa
Opterećenje –radni ritam	Preopterećenost ili premala opterećenost radom, jak vremenski pritisak,
Programiranje rada	Rad u smjenama, nepredvidivi radni raspored, predugo radno vrijeme
Radni ambijent	Pozdanost i raspoloživost sredstava rada

Tabela 1. Obilježja radnih organizacija kao mogući izvor mobinga (Vranić, A., 2013)

Osim uzroka u ličnim psihološkim karakteristikama zlostavljača i žrtve kao i u različitim okolnostima koje vode prema mobizirajućem ponašanju, mobing se najčešće događa zbog neodgovarajućih uslova u radnim organizacijama. To su organizacije koje nemaju adekvatno uređenu organizacijsku strukturu i kulturu što ima za posljedicu slab protok informacija, nedostatak kvalitetne komunikacije između

radnika, kao i njihove zajedničke saradnje. Prisutan je manjak međusobnoga poštovanja, nedostatak pravila u ponašanju i radu kao i visoka kompetitivnost, individualizam, sa naglaskom na karijeru. Često se njeguje autoritativni pristup i organizacije imaju prevelika očekivanja od svojih zaposlenih u realizaciji pojedinih ciljeva i zadataka. U većini slučajeva ulaže se samo u povećanje ekonomske dobiti, a manje u pozitivne međuljudske odnose iako upravo ljudski resursi predstavljaju ključni faktor u postizanju najvažnijih ciljeva cjelokupnog poslovanja. Sve to dovodi do pojačane napetosti i stvaranju stresa koji je jedan od glavnih okidača zlostavljanja na poslu. Iz svega navedenoga može se zaključiti da se najveći problem krije u lošem rukovođenju organizacija i da bi se boljom strukturom, boljem menadžmentu ljudskih resursa i ulaganjima u edukacije značajno moglo uticati na zaštitu zaposlenih, kvalitetniju radnu atmosferu i povećanje performansi zaposlenih.

PREVENCIJA	ODGOVOR NA INCIDENT
Identifikovanje opasnosti (mobinga)	Razvijanje plana reakcije
Konsultacije sa zaposlenima i predstavnicima rukovodstva za bezbjednost i zaštitu	
Razvijanje procedura i plana prevencije- procjena i kontrolisanje faktora rizika	Razvijanje procedura postupanja po žalbi i istrage
	Obezbeđivanje kontakt osobe za žalbu
Praćenje efektivnosti preduzetih radnji	Briga o poštovanju prava žrtve a i osobe optužene za mobing

Tabela 2. Aktivnosti menadžera ljudskih resursa u cilju sprečavanje ili odgovora na pojavu mobinga (Losey, M., Meisinger, S., 2005)

Cilj svake organizacije je da njeni zaposleni obavljaju posao na način koji će obezbjediti realizaciju ciljeva ali da pri tom i sami budu zadovoljni, jer je poznato da zadovoljni zaposleni ostvaruju visok kvalitet proizvoda i usluga. Ovo je moguće postići ukoliko se uspostavi takav model kulture organizacije u kojoj je dostojanstvo zaposlenih na prvom mjestu. Savremen pristup u izgradnji ovakvog modela prepoznaje ulogu menadžera ljudskih resursa kao izuzetno značajnu. (Todosijević, J., 2012.) Posljedice mobinga ne odnose se samo na žrtvu nego i na radnu organizaciju, jer umanjene performanse zaposlenog pogotovo ukoliko se radi o većem broju ovakvih pojava direktno uzrokuju velike ekonomske i materijalne gubitke te za rezultat imaju stvaranje lošega imidža u javnosti. Maltretiranje radnika na radnom mjestu uzrokuje pad motivacije, odsustvovanje sa posla, izbjegavanje posla, smanjenu performansu radnika i porast opšteg nezadovoljstva što dalje rezultira padom efikasnosti, produktivnosti, visok procenat apsentizma, prezentizma i fluktuacije radnika, a u konačnici pad cjelokupnog kvaliteta u poslovanju organizacije. Treba istaći, dugoročno posmatrano i broj kvalitetnijih zaposlenih u takvoj će se radnoj sredini smanjivati s obzirom na to da će radije promijeniti radno mjesto nego trpiti svakodnevni stres i zlostavljanja. a ako se odluče tužiti organizaciju, potrebno je angažovati advokate što dalje povlači za sobom dodatno povećanje troškove organizacije.

Za menadžment organizacije upozoravajuće je pravilo da su izostanci sa posla simptomi različitih zdravstvenih, ličnih i socijalnih poremećaja zaposlenih, sa jedne i alarm da u organizaciji nešto nije u redu i da se mora pristupiti analizi organizacionih, tehnoloških i upravljačkih odnosa, sa druge strane. Rješavanje problema izbjegavanje radnih zadataka i prisustva na poslu u organizaciji važno je iz više razloga:

- Odsustvovanje smanjuje produktivnost i profitnu sposobnost organizacije i njenog menadžmenta,
- otežava ostvarivanje strategijskih ciljeva, u prvom redu organizacija „totalnog kvaliteta“,
- slabi konkurentske sposobnosti na domaćem i stranom tržištu,
- otežava planiranje ljudskih resursa za očekivane zadatke i

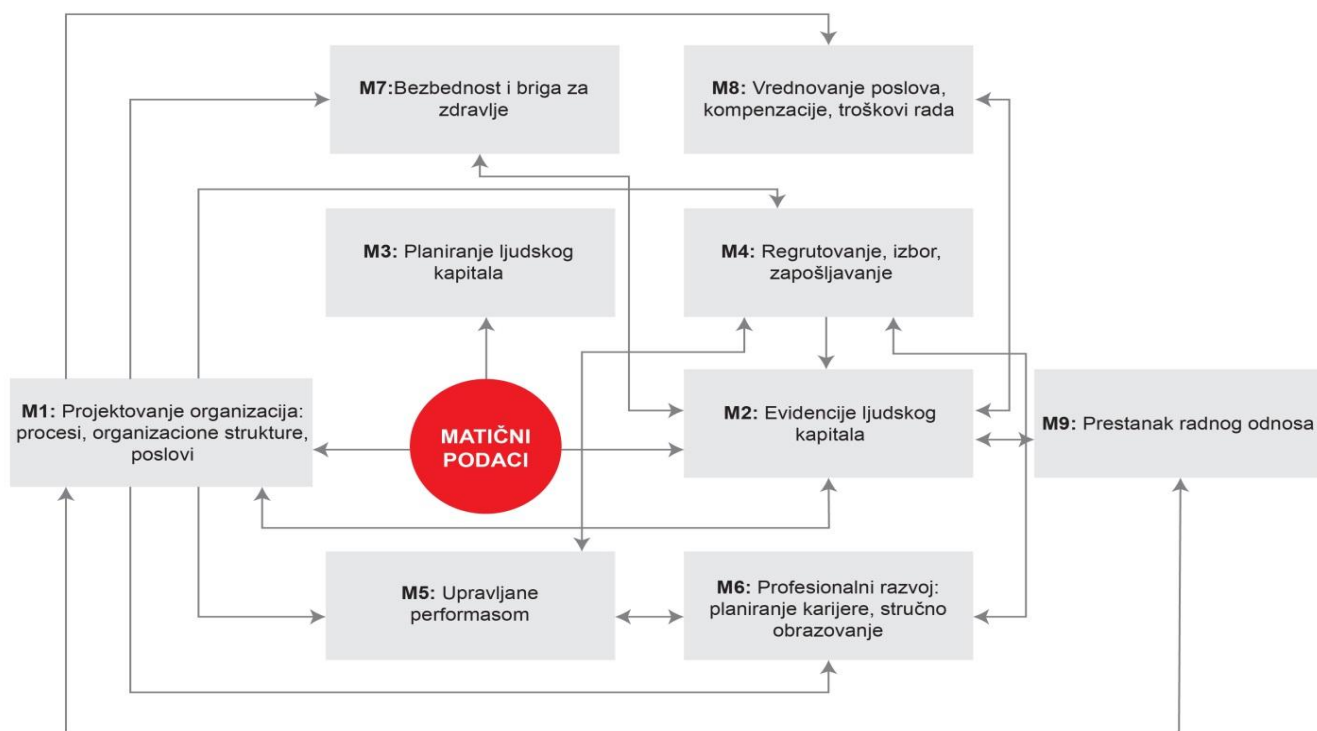
- ukazuje na simptome problema i specifičnu bolest organizacije koja se najčešće iskazuje u visokim troškovima zamjene odsutnih, obukom novih zaposlenih, njihovim uvođenjem u posao, a sve kroz tzv. izgubljenu dobit.

Zaposleni koji uživa u poslu, uklapa se u radni ambijent, „nalazi sebe“ u postojećoj organizaciji, sagledava mogućnosti napredovanja i razvoja u karijeri, imaće neuporedivo veću želju da radi, da ne odsustvuje sa posla, od onoga koji je nezadovoljan i frustriran, kako samim sobom, tako i sa organizacijom i sredinskim uslovima rada. (Smith, S., 2004).

MODUL UPRAVLJANJA PERFORMANSOM KAO JEDAN OD INTEGRATIVNIH DIJELOVA INFORMACIONOG SISTEMA UPRAVLJANJA LJUDSKIM RESURSIMA

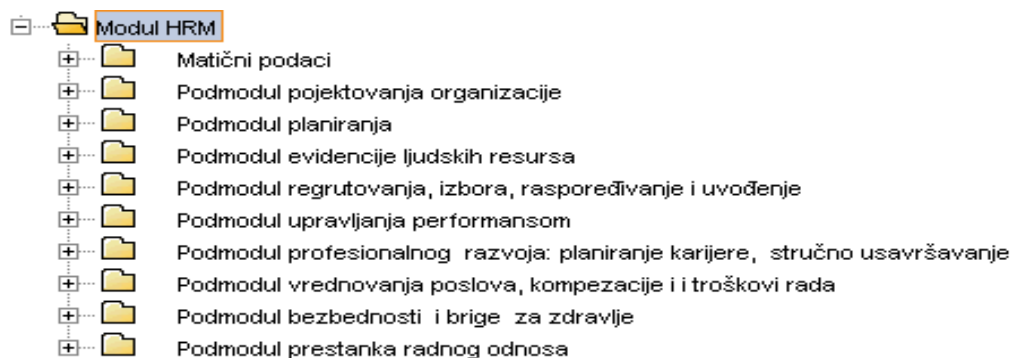
Upravljanje ljudskim resursima je jedan megaproces u procesnoj mapi organizacije i dio BPA (engl. Business Process Architecture), koji se sastoji od procesa, subprocesa ili manjih integrativnih dijelova ovog procesa. Proces upravljanja ljudskim resursima je dizajniran AVE (engl. Add Value Engineering) pristupom, metodologijom i VAC (engl. Value Added Chain) tehnikom je razložen na više manjih procesa, odnosno subprocesa. (R. Davis & E. Brabander, 2007), (R.A. Noe, J. R. Hollenbeck, B. Gerhart, P.M. Wright, 2011).

U tekstu koji slijedi, prikazan je etalon model i specificirana struktura dijela informacionog modela menadžmenta ljudskih resursa, izgrađena na osnovu istraživačkih saznanja sprovedenih izučavanjem teorije i empirijskih svjedočanstava. Sastavni moduli ovog modela prezentovani su skraćeno, osim modula koji se nalazi u centru ovog rada a to je modul za upravljanje performansom (uključujući apsentizam) i on je u ovom naučnom radu detaljno elaboriran.

Slika 1: Model i struktura digitalizovanog procesnog upravljanja ljudskim resursima

U modelu su prikazani značajni moduli i naznačene sve primarne funkcionalnosti, kojima se podržavaju procesi, subproces i profesionalne aktivnosti sistema upravljanja ljudskim resursima. Sistem je projektovan od deset modula prikazanih na slici 2, koje čine brojne aplikacije u njihovim sadržajima.

Slika 2: Struktura HRIS-a (Human Resources Information Systems) upravljanja ljudskim resursima

Treba istaći da svi sačinitelji (moduli, aplikacije) prikazanog i strukturiranog modela su dijelovi cjeline, nadređenog sistema, koji su međusobno povezani i potpuno funkcionalno zavisni. Nema planiranja bez projektovanja organizacionih struktura, bez valjane evidencije o zaposlenima, bez razvoja karijere i tako dalje u kauzalni kovitlac!

Holizam ističe cjelinu, ali holizam utvrđuje da nema razumijevanja kompleksnih, dinamičkih cjelina bez njihovog raščlanjivanja i razumijevanja dijelova te cjeline. Međutim, zbog ograničenja obima ovog naučnog rada, kao i zbog fokusa na problematiku istaknutu u samom nazivu, u tekstu koji slijedi biće riječi o prirodi, svrsi i funkcionalnostima određenog modula konstruisanog etalon modela informacionog sistema menadžmenta ljudskih resursa, bez pojašnjavanja ostalih ravnopravno i jednako važnih modula.

SPECIFIKACIJE I OPIS MODULA UPRAVLJANJA PERFORMANSOM

Modul upravljanja performansom je jedan od izuzetno važnih modula UIS-a menadžmenta ljudskih resursa. Organizacije i menadžeri imaju veliku „potražnju“ za ovim modelom, ali ga, nažalost, u praksi vema malo implementiraju. Osnovne funkcionalnosti modula su: (a) planiranje performanse timova i individua, (b) ocjenjivanje postignute performanse, (c) unapređenje performanse, (d) performansa naučnostručnih učinaka, (e) iskorištenost fonda radnog vremena. (Slika 3)

Slika 3: Funkcionalnosti modula upravljanja performansom

Planiranje performanse tiče se utvrđivanja odgovornosti, postavljanja ciljeva i radnih zadataka koji tim i pojedinci treba da realizuju u nekom zadatom vremenu. Svako treba da zna šta su mu odgovornosti, koje ciljeve treba da postigne i koje zadatke efikasno i efektno da obavi da bi te ciljeve postigli. U ovom dijelu softverskog podmodula treba imati funkcionalnosti i opcije kojima se planiranje performanse može uspješno izvesti. Dakle, *planiranje performanse* jeste determinisanje odgovornosti, postavljanje ciljeva i planiranje radnih zadataka. Ona je osnova za mjerenje i ocjenjivanje performanse.

Ocjenjivanje postignute performanse je skup procedura i tehnika kojima se nadzire, kontroliše i mjeri ostvarena performansa. Bez mjerila i mjernih instrumenata, mjerioca, planirane ili standarizovane performanse, mjerenja i bilježenja u softveru postignuća performanse, nema mjerenja i ocjenjivanja postignuća aktuelne performanse. Posebno važnu ulogu u mjerenju performanse imaju ključni indikatori performanse (KPI). Indikatori performanse su veličine čije mjere opisuju koliko tim i/ili pojedinac postiže postavljanje ciljeve, realizuje definisane radne zadatke. Dakle, indikator obezbjeđuje potvrdu da neki planirani rezultat jeste ili nije postignut. U postupku ocjenjivanja performanse treba da su mjerljive sljedeće kategorije: *cilj, zadaci, vrsta zadatka, rokovi, planirana performansa, aktuelna performansa i pokazatelj performanse*.

Unapređenje performanse je, takođe, kompleksan zadatak, a softverski automatizovan još složeniji. Obuhvata nekoliko metodološki zapletenih, osjetljivih i važnih aktivnosti: (a) ocjenjivanje latentne performanse, (b) ocjenjivanje radnog ponašanja, (c) analiza performanse, (d) objedinjavanja rezultata mjerenja performanse i (e) akcioni plan unapređenja performanse. Ocjenjivanje latentne performanse oslanja se na već procijenjenu zahtijevanu performansu posla koji tim ili pojedinac obavlja prema više dimenzija i kriterijuma kao što su: zahtijevana stručna kompetencija (mnogi aspekti), opšta performansa, menadžerska performansa. Nije dovoljno ocijeniti latentnu performansu (ono što zaposleni ima postojano, skriveno, koje se spolja ne očituje), već je neophodno omogućiti i obavljati permanentno ocjenjivanje radnog ponašanja zaposlenih: kvalitet rada, ispunjenje rokova, odnosa sa drugima, odnosa i odgovornosti prema klijentima itd.

Ocjenjivanje postignute performanse i unaprijeđenje performanse mora biti transparentan proces, tim i individue, kojih se ona tiče, moraju biti upoznati i argumentovano uvjereni da su ishodi ocjenjivanja realni i da su akcije za unapređenje nužne. U te svrhe je neophodna *analiza performanse*, a to nije ništa drugo nego obavljanje istog procesa od tima i/ili pojedinaca – samoocjenjivanje. Samo tako sučeljene činjenice daju adekvatne rezultate. Slijede one funkcionalnosti softverskih rješenja koje omogućavaju objedinjavanje pokazatelja svih ovih aspekata performanse u jednu mjeru. Na kraju tumačenja funkcionalnosti ovog dijela softverskih rješenja potrebno je ukazati još na jednu veoma važnu funkcionalnost. Riječ je o funkcionalnosti koja treba da omogući izradu *akcionog plana unapređenja performanse*. Treba, naime, sačiniti pregled značajnih odstupanja stvarne radne uspješnosti od željene radne uspješnosti (performanse) i na osnovu dobijenih rezultata specificirati znanja/vještine/ponašanja/postignuća u kojima je neophodno postići poboljšanje.

Dimenzija performanse tima/individua su i *naučnostručni učinci*. Treba u softveru imati takve zapise kao što su članci, knjige, priručnici, patenti, projekti i slično, jer na osnovu tih indikatora možemo pouzdanije praviti timove, delegirati odgovornosti, ciljeve i zadatke.

Iskorištenost fonda radnog vremena je posebno poglavlje mjerenja performanse. Mnoga istraživanja su pokazala da i u najproduktivnijim preduzećima u svijetu postoji visok procenat (oko 20%) „rasipanja“ raspoloživog radnog vremena, odnosno apsentizma. Odsutnost, neprisutnost, izbjegavanje obaveza česta je pojava u savremenim radnim odnosima. Zato u ovom softverskom modulu treba omogućiti izradu za svakog zaposlenog:

- godišnjeg kalendara radnog vremena,
- evidentiranje prisustva na radu,
- evidentiranje odsustava i razloga,
- obavljanje analiza iskorištenosti fonda radnog vremena.

Podmodul za evidenciju i analizu radnog vremena, omogućava vođenje detaljne evidencije prisutnosti zaposlenih u jednoj organizaciji. Evidencija je sprovedena na osnovu precizne sistematizacije organizacije po organizacionim jedinicama, registracije zaposlenih kao i kreiranja rasporeda rada po smjenama uz mogućnost evidentiranja svakog službenog kao i privatnog izostanka (bolovanje, godišnji odmor itd). Omogućeno je i fleksibilno definisanje radnog vremena (smjena): fiksno, klizno, automatsko radno vrijeme. Opcijama za automatsko prepoznavanje smjena radnog vremena omogućava da se zaposlenom definiše skup dozvoljenih smjena, na osnovu kojeg će njegov dolazak biti automatski svrstan u odgovarajuću smjenu.

Modulom i podmodulom se definišu: granica smjena, tolerancije za kašnjenje, raniji izlazak i prekovremeni ostanak na poslu i dodavanje kliznog faktora. Podaci o vremenima dolaska i odlaska radnika su važni za svakog poslodavca koji želi da optimizuje svoje poslovne procese, a najbolji način za obezbjeđivanje ažurnih i preciznih informacija jeste oslanjanje na sistem za automatsku evidenciju radnog vremena. Uvođenje takvog sistema zaposleni uglavnom smatraju nepopularnom mjerom, ali je ona neophodna iz više razloga. Nijedan poslodavac ne želi da mu zaposleni kasne, izlaze bez opravdanog razloga u toku radnog vremena ili odlaze sa posla prije kraja rada. Sistemi ove vrste olakšavaju administrativne poslove vezane za obračun zarada, prekovremenog rada, bolovanja i odsustva zaposlenih, i utiču na podizanje opšteg nivoa bezbjednosti u organizaciji.

ZAKLJUČAK:

Iako je mobing sve učestaliji fenomen, još uvijek ne postoji dovoljna posvećenost institucija i radnih organizacija kako bi se minimaliziralo i spriječilo njegovo dalje širenje, a ni adekvatni i precizirani zakoni i zakonske regulative. Izuzetak je nekoliko evropskih zemalja u kojima je izglasan zakon protiv mobinga. Iz svega navedenog može se zaključiti da mobing nije samo problem pojedinca, žrtve ili njegove porodice nego je i ozbiljan društveni problem s kojim bi se rukovodioci, menadžeri pa i javnost trebali bolje upoznati kako bi se moglo intervenisati na najbolji mogući način. Također se može zaključiti da se najveći problem krije u lošem rukovođenju organizacija i da bi se boljom

strukturuom, boljem menadžmentu i ulaganjima u edukacije značajno moglo uticati na zaštitu zaposlenih, kvalitetniju radnu atmosferu i povećanje performansi zaposlenih. Maltretiranje radnika na radnom mjestu ima za posljedicu opadanje motivacije, odsustvovanje sa posla, izbjegavanje posla, smanjenu performansu radnika i porast opšteg nezadovoljstva što dalje rezultira padom efikasnosti, produktivnosti, visok procenat apsentizma, prezentizma i fluktuacije radnika, a u konačnici pad cjelokupnog kvaliteta u poslovanju organizacije. Osigurati zaposlenima adekvatne radne uslove predstavlja elementarno pravilo u poslovanju savremenih radnih organizacija. Menadžeri bi trebali razmišljati o doprinosima koje ljudski resursi svojim radom donose organizaciji te u skladu s time razvijati pozitivnu radnu atmosferu zasnovanu na poštovanju, uvažavanju i profesionalnosti, jer svi ti faktori direktno utiču na radnu performansu zaposlenih. Razvijanje takve radne okoline nužno je s obzirom na to da zaposleni velik dio dana provode na radnom mjestu. Međutim, izostankom takve prakse dolazi do povećanja napetosti i razvoja stresa što rezultira narušavanjem međuljudskih odnosa i nastankom mobinga koji dalje za posljedicu ima smanjene performanse, izostajanje sa posla, samo formalno prisustvovanje na radnom mjestu bez motivacije za angažovanjem i takve pojave nažalost ubrzo postaju dio cjelokupne organizacijske kulture.

Za menadžment organizacije najvažniji pokazatelj odsustvovanja sa posla je izgubljeni fond časova odnosno radnih dana i troškovi izostanka. Zadatak menadžmenta za ljudske resurse u koordinaciji sa menadžerima organizacionih jedinica, smjena i drugih grupacija na planu planiranja i upravljanja odsustvovanja sa posla mogla bi se svesti na slijedeće aktivnosti:

- ispitivanje stavova zaposlenih prema radu i organizaciji kao cjelini;
- istražiti da li je zaposleni zadovoljan sa različitim aspektima organizacije;
- ispitati zadovoljstvo zaposlenog sa radnim mjestom, grupom, organizacionom jedinicom, nadređenima, menadžerskom strukturuom, mogućnostima profesionalnog razvoja i stručnog napredovanja;
- utvrditi profesionalne i životne aspiracije zaposlenog;
- utvrditi stepen stresa vezan za posao koji obavlja;
- istražiti stepen frustracije, frustracionu toleranciju i odbrambene mehanizme na frustraciju;
- ispitati socijalnu anamnezu zaposlenog.

U ovom naučnom radu ističu se kardinalni razlozi za uvođenje informacionih sistema ljudskih resursa, a to su između ostalih razloga, precizna evidencija i analiza radnog vremena i omogućavanje vođenje detaljne evidencije prisutnosti zaposlenih u jednoj organizaciji. Sa pojačavanjem utakmice na tržištu, organizacije su shvatile da je upravljanje ljudskim resursima isto tako značajno kao i upravljanje finansijama ili drugim izvorima. Valjano upravljanje ljudskim resursima zahtijeva detaljnu informaciju za donošenje složenih odluka. Koliko zaposlenih će nam biti potrebno iduće godine? Kojim ljudskim resursima je potreban trening? Koji su najvažniji uzroci odsustvovanja i fluktuacije u organizaciji? Informacioni sistem ljudskih resursa pomaže da menadžment ljudskih resursa postane promišljena i planska aktivnost u organizaciji.

U današnje vrijeme kompanije se globalno, ali i na ovim prostorima, susreću sa brojnim izazovima u smislu izostanaka zaposlenih. Zemlje u tranziciji kojima pripada i Republika Srpska i Bosna i Hercegovina imaju posebno izražen problem s izostancima radnika kako zbog njihove učestalosti tako i zbog dužine trajanja. Od krucijalne je važnosti da sektori ili službe u jedinicama državne uprave, lokalne samouprave, javnim i privatnim preduzećima zaduženi za upravljanje ljudskim resursima, uvidaju važnost ove problematike i posvećuju posebnu pažnju radnicima koji apsentiraju, psihološki i sociološki, mjere, nadgledaju i prepoznaju prediktore njihovog apsentizma. I naravno, preduzimaju mjere za neutralizaciju ključnih faktora koji utiču na pojavu mobinga, apsentizma, prezentizma i fluktuacije.

KORIŠTENA LITERATURA

1. Aleksić, A. (2007). Poslovna etika – element uspješnog poslovanja. Zagreb, Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
2. Čehok, I.; Koprek, I. (1996). Etika, priručnik jedne discipline. Zagreb, Školska knjiga.
3. Davis R., Brabander E., (2007). ARIS Design Platform - Getting Started with BPM, Springer,.
4. Goetzl, R.Z., Shechter, D., Ozminkowski, R.J., Marmet, P.F., Tabrizi, M.J. and Roemer, E.C. (2007). Promising practices in employer health and productivity management efforts: findings from a benchmarking study, *Journal of occupational and environmental medicine/American College of Occupational and Environmental Medicine*, 49, 5, 111-130.
5. Janežić G., (2000). Psihologija rada, Beograd
6. Koopman, C., Pelletier, K. R., Murray, J. F., Sharda, C. E., Berger, M. L., Turpin, R. S., Hackleman, P., Gibson, P., Holmes, D. M. and Bendel, T. (2002). Stanford presenteeism scale: health status and employee productivity, *Journal of occupational and environmental medicine/American College of Occupational and Environmental Medicine*, 44, 1, 14-20.
7. Levin-Epstein, J. (2005). Presenteeism and paid sick days, D.C.: CLASP Center for Law and Social Policy, Washington
8. Loeppke, R., Hymel, P. A., Lofland, J. H., Pizzi, L. T., Konicki, D. L., Anstadt, G. W., Baase, C., Fortuna, J. and Scharf, T. (2003). Health-related workplace productivity measurement: general and migraine-specific recommendations from the ACOEM Expert Panel, *Journal of occupational and environmental medicine/American College of Occupational and Environmental Medicine*, 45, 4, 349-359.
9. Leymann, H, Gustafsson A. (1996): How ill does one become of victimization at work? Zapf D, Leymann H: Mobing and Victimization at Work. A Special Issue of *The European Journal of Work and Organizational Psychology*.
10. Middaugh, D.J. (2007). Presenteeism: sick and tired at work, *Dermatol Nurs*, 15, 2, 103-105.
11. Moj Posao (2007). Prisiljeni smo na posao odlaziti bolesni.
12. Kostelić-Martić, A. (2005) Mobing: psihičko maltretiranje na radnome mjestu. Zagreb, Školska knjiga.
13. Losey, M., Meisinger, S., and Ulrich, D. (2005) *The future of human resource management*. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey
14. Mustajbegović J., Russo A. (2012) *Era nove ekonomije i novih zanimanja. Stres i mobing*. Split.
15. Noe, R.A., Hollenbeck J.R. i dr: (2011). *Menadžment ljudskih potencijala*; Mate
16. Petković V. (1994). Sociologija rada, Ekonomski fakultet, Beograd,
17. Smith, S.: (2004). *The HR answer book: an indispensable guide for managers and human resources professionals*; AMACOM: American Management, New York,.
18. Schultz, A. B. and Edington, D. W. (2007). Employee health and presenteeism: a systematic review, *Journal of occupational rehabilitation*, 17, 3, 547-579.
19. Todosijević, Jelena (2012) *Mobing*, Arhipelag, Terazije 29, Beograd.
20. Vranić, A. *EOQ QMS & EA* (2013) Sarajevo, septembar/rujan HRM/MOBING (www.SoftwareAG.com)

THE IMPACT OF MOBBING IN WORK ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF PERFORMANCE OF HUMAN RESOURCES WITH SUPPORT OF INFORMATION SYSTEMS

Summary

More or less, mobbing exists in every organisation and institution. This is the most frequent and most visible indicator of problems in an organisation and society as well. Absenteeism and its causes is regarded as one of the most complex management problems in all organisations. In occupational health and occupational psychology, absenteeism is mostly indicator of certain social, health or personal disorders (e.g. social dysfunctionality, troubled interpersonal relationships, stress, work conditions, personal lack of work ethic, strategies to avoid work, depression, alcoholism, other forms of addiction etc.), and most often the reason is the appearance of mobbing in the work organization. Due to the consequent linkage, mobbing is one of the most common causes of avoidance at work. Employees who are exposed to mobbing are often absent from work, which is quite logical because they avoid situations where they feel vulnerable. Control of absence from work can be performed through recording the time with information systems or, more precisely, functionality of human resources management software solutions i.e. modules to record presence that record the time of arrival, departure, explanation of reasons for coming late, allowing the employees to record the time spent on different jobs, linking with payroll, etc. This paper presents the etalon model and specifies the structure of a part of human resources management information model, which is built based on results of theoretical studies and empirical accounts.

Keywords: *mobbing, information systems, management of performance, software, HRIS, modules performance, human resources management software solutions, human resources management, employees*

ULOGA SOCIJALNOG RADA U ZAŠTITI DJECE OD ZLOSTAVLJANJA

Tamara Đuričić
diplomirani socijalni radnik

Apstrakt: *Zlostavljanje djece predstavlja aktuelan i kompleksan problem koji je u porastu i zahtjeva društvenu reakciju i intervenciju. Ono ne predstavlja samo problem tog pojedinca ili porodice, već i šireg društva. Njegove posljedice su dugoročne, teške i ugrožavaju optimalan razvoj djeteta. Potrebno je stvoriti uslove za zdrav rast i razvoj i srećno djetinjstvo svakog djeteta. Djeci, koja su najranjivija kategorija, ali i budućnost našeg društva, neophodna je zaštita. Značajnu ulogu u zaštiti djece koja su žrtve zlostavljanja imaju socijalni radnici. Socijalni rad je znatno usmjeren na rad sa djecom, a njegov osnovni princip je dobrobit, odnosno „najbolji interes djeteta“. Svako dijete ima pravo da živi i razvija se u sigurnom i njegujućem okruženju, da uživa odgovarajuću brigu i zaštitu, daleko od bilo kakvog oblika zlostavljanja i i zanemarivanja. Ustanove socijalne zaštite imaju ključnu poziciju i najveći dijapazon uloga i zadataka u prevenciji i zaštiti djece od zlostavljanja. Cilj rada je ukazati na ulogu i značaj socijalnog rada u zaštiti djece od zlostavljanja i obezbjeđivanju uslova za optimalan i zdrav razvoj i funkcionisanje djece koja su žrtve bilo kojeg vida zlostavljanja.*

Ključne riječi: *djeca, socijalni rad, zaštita, zlostavljanje*

Uvod

Prema UN Konvenciji o pravima djeteta, svako dijete se rađa sa temeljnim pravima i slobodama koja pripadaju svim ljudskim bićima, a s obzirom na tjelesnu i psihičku nezrelost djece nameće se potreba isticanja posebnih prava djeteta na zaštitu. Ne postoji razdoblje u ljudskoj prošlosti u kojem djeca nisu bila zlostavljana i iskorištavana, a to je oblik posebno teške povrede ljudskih prava. Djetinjstvo bi trebalo biti bezbrižno razdoblje u kojem se djeca osjećaju voljeno i sigurno, stoga je nužno da ih se zaštiti i da se djeluje ukoliko postoji bilo kakav vid ugrožavanja dječije sigurnosti i psihofizičkog integriteta. Zlostavljanje djece ima dalekosežne negativne efekte na svoje žrtve i na društvo u cjelini.

Djeca imaju pravo da žive u okruženju bez nasilja. Teško je zamisliti da neko namjerno povrjeđuje dijete, a uprkos tome, zlostavljanje djece događa se svakodnevno i svuda oko nas. Mnoga djeca širom svijeta trpe zlostavljanje, a ono kao pojava pogađa sve i ne pravi razliku u polu, rasi, religiji, etničkoj pripradnosti, obrazovnom i sociokulturnom nivou i sličnim obilježjima. U Bosni i Hercegovini, nasilje nad djecom i zlostavljanje djece je široko rasprostranjeno i velikim dijelom se ne prijavljuje zbog kulturoloških i društvenih normi. Veliki je broj neprijavljenih i neotkrivenih slučajeva zlostavljanja djece, često zbog toga što se djeca plaše da kažu nekome ko im može pomoći.

Djeca žrtve zlostavljanja ne mogu se potpuno sama suprotstaviti zlostavljanju, neophodna im je podrška odraslih. Porodica, na prvom mjestu roditelji, imaju najveći značaj u razvoju i odrastanju djeteta, u obezbjeđivanju osjećaja povjerenja, sigurnosti, bliskosti, roditeljske ljubavi i topline, i najvažniju ulogu u zaštiti djeteta od bilo kakvog vida zlostavljanja i pružanju podrške djeci žrtvama zlostavljanja. Ukoliko njihova porodica, iz različitih razloga, nije u mogućnosti da im pruži odgovarajuću zaštitu i podršku, neophodno je uključiti druge društvene činioce. Od iznimne je važnosti da se na nasilje nad djecom reaguje, da se mijenjaju stavovi kojima se nasilje opravdava i da se uz podršku stručnjaka zaustavi ciklus širenja i nastajanja novog nasilja. Stručnjaci koji se najviše bave problemima zlostavljanja djece, njihovom zaštitom i pružanjem podrške ovoj djeci, jesu socijalni radnici. Njihovoj ulozi, djelovanju i značaju u postupku zaštite djece koja su žrtve zlostavljanja će se posvetiti posebna pažnja u ovom radu.

Zlostavljanje djece

“Ne može se postići iskrenija slika o nekom društvu od načina na koji ono tretira svoju djecu. Djeca su naše najveće blago. Oni koji ih zlostavljaju kidaju tkaninu od koje je sačinjeno naše društvo i slabe našu naciju” (Nelson Mandela).

Djeca predstavljaju budućnost jednog društva, stoga je njegova obaveza i odgovornost da stvori uslove koji su neophodni da bi jedno dijete ostvarilo svoja prava i izraslo u zdravog, odgovornog i aktivnog člana društva. Svi pojedinci i institucije, u aktivnostima koje se tiču djece, moraju da vode računa o najboljem interesu djeteta. Zaštita djece, njihova sigurnost i briga za djecu je imperativ svakog društva. Zaštita djece odnosi se na zaštitu od nasilja, iskorištavanja, zlostavljanja i zanemarivanja. Sistemi za zaštitu djece su skup usluga koji su obično vođeni od strane vlade u cilju zaštite djece i mladih koji su maloljetni i podsticanja porodične stabilnosti. Politika zaštite djece bi trebalo da osigura da sve institucije, agencije i organizacije rade sa djecom i za djecu. Treba da se zasniva na nacionalnim zakonima i UN Konvenciji o pravima djeteta kao najvažnijem međunarodnom dokumentu. U Republici Srpskoj, i uopšte u Bosni i Hercegovini, dijete je osoba ispod 18 godina starosti.

Djeca, kao najranjivija kategorija, u najvećoj su opasnosti od zlostavljanja, a javljaju se i kao najčešće žrtve zlostavljanja. Djeca su ugrožena, jer nemaju fizičku snagu, iskustvo ili psihološke sposobnosti da izdrže pritisak od odraslih, što može lako dovesti do situacije eksploatacije i zlostavljanja. Zlostavljanje djece kao pojava je složena, kompleksna i sadržinski raznovrsna, što otežava jedinstveno definisanje ove pojave. Može se reći da je to tip nehumanog odnosa koji dovodi u pitanje subjektivitet i integritet ličnosti djeteta tako što se ono tretira kao objekt nečijih aktivnosti i ponašanja, ne vodi se računa o njegovim interesima i pravima, a njegova ličnost se potceňuje, ugrožava i omalovažava. Djeca su izložena nasilju u različitim okruženjima u kojima ona žive i kreću se. Ona su u podređenom položaju kako u porodici, tako i u različitim društvenim institucijama i u socijalnom okruženju (Milosavljević i Jugović, 2009). Susreću se sa nasiljem u obrazovnim ustanovama, susjedstvu, na internetu, u ustanovama za zbrinjavanje djece i slično, međutim, najveći trag i najteže posljedice ostavlja ono koje dolazi od njima najbližih – porodice. Dakle, zlostavljanje djece obuhvata sve forme namjernog povređivanja djece od strane roditelja, staratelja, ili drugih osoba kojima su povjerena na čuvanje i brigu.

Porodica predstavlja primarnu društvenu zajednicu, stoga je važno kako ona funkcioniše i kako se njeno stanje i odnosi u njoj odražavaju na cjelokupnu ličnost pojedinca. Porodično okruženje svakom bi djetetu trebalo pružiti puno ljubavi, sigurnosti i roditeljske njege, odnosno osigurati mu sve potrebno za normalan rast i razvoj, međutim, ponekad to nije slučaj. Umjesto ljubavi i podrške, dijete biva zlostavljano ili zanemarivano, što predstavlja za njega traumatsko iskustvo koje ostavlja dubok trag. Ako se uzme u obzir učestalost nasilja u porodici navodi se da je porodica najnasiljnija grupa u društvu, sa izuzetkom policije i vojske (DCAF, 2016).

Najčešće se nasilje nad djecom dešava tamo gdje treba da budu najzaštićenija. U većini slučajeva djeca znaju svoje zlostavljače i zlostavljanje se dešava u porodičnom domu. To otežava djeci da progovore, s jedne strane zbog ljubavi koju osećaju prema svojim zlostavljačima, a sa druge strane, zbog straha od moći koju nad njima imaju oni koji ih zlostavljaju. Djeca najčešće šute o onome što im se dešava, zato je naročito važno prepoznati znakove zlostavljanja djece. Unatoč uvriježenom mišljenju da djecu zlostavljaju nepoznate osobe, većina djela zlostavljanja su počinjena od strane roditelja ili djetetu poznatih, bliskih osoba u koje ono ima povjerenja, a koje bi prema njemu trebale imati odgovornost. Za mnoge porodica nije samo izvor utjehe i podrške, već i stresa. Svakodnevno međusobno življenje i dijeljenje zajedničkog životnog prostora sa zlostavljačem uvećavaju prilike za nasilne situacije. Porodična kuća nije uvijek idilična scenografija, već je ponekad opasno mjesto za življenje njenih članova. Zlostavljanje djece proizilazi iz zloupotrebe moći u odnosima koji se temelje na nejednakosti (Kovačević i Perić, 2009).

Kada se govori o zlostavljanju djece, prva pomisao je fizičko zlostavljanje, međutim postoje drugi, suptilniji, manje uočljivi, ali po svojim posljedicama štetniji vidovi koji ostavljaju trajne tragove na dječijoj duši. Zlostavljanje djece se smatra posljedicom nasilja u porodici koji spada u najteže oblike traumatskog iskustva iz djetinjstva. Oblici zlostavljanja djece su:

- *fizičko,*
- *emocionalno/psihičko,*

- seksualno i
- kombinovano (Vidanović, 2015).

Mnogi autori se slažu da je i *zanemarivanje* jedan od osnovnih oblika zlostavljanja djece. Dok je fizičko zlostavljanje najlakše za uočiti, druge vrste zlostavljanja kao što su emocionalno zlostavljanje ili zanemarivanje djeteta, teže su uočljive te mogu dugo ostati neevidentirane i tako ostaviti duboke i trajne ožiljke.

Fizičko zlostavljanje jeste kada dijete trpi ili je pretrpjelo namjerne fizičke, odnosno tjelesne povrede od strane druge, najčešće odrasle osobe, ili kada postoji rizik da će da ih pretrpi. Dakle, tjelesno zlostavljana djeca su namjerno ozlijeđena djeca ili ona koja su ozlijeđena zbog nedostatka nadzora. Ono podrazumijeva upotrebu fizičke sile u odnosu prema djeci uz korišćenje ili odsustvo drugih sredstava čime im se nanosi bol, ozlijeđe ili rane. Fizičko zlostavljanje se najčešće ispoljava u vidu:

udaranja rukama i nogama; čupanja kose; uvrtnja dijelova tijela ili lica; udaranja kaišem, štapom i sličnim predmetima; nanošenja povreda oštrim ili tupim predmetima; nanošenja opekotina različitim vidovima vatre i toplotne energije; nasilnog uranjanja u vodu; vezivanja, zaključavanja ili zatvaranja u mračnim prostorijama; tresenja; lišavanja hrane, odjeće, obuće; nepružanja lijekova ili zdravstvene zaštite; izlaganja nepovoljnim klimatskim uslovima; griženja; trovanja; davanja štetnih lijekova, droga, alkohola i slično (Milosavljević i Jugović, 2009).

Fizičko zlostavljanje najčešće ima prepoznatljive i spolja lakše uočljive indikatore kao što su povrede, prelomi, modrice, opekotine i slično. Međutim, ne mora nužno uvijek imati vidljive tragove. Nije toliko bitno koliko je vidljiva ili strašna povreda, već koliko je strašan sam čin koji uzrokuje tu povredu i ostavlja traume djetetu. Fizičko zlostavljanje može imati i fatalan ishod, smrt djeteta. Ponekad dijete nije izravno fizički zlostavljano, ali je svjedok, posmatrač zlostavljanja u porodici, što takođe može imati velike posljedice na dijete (Miljević-Ridički, 1995).

Često se tjelesno zlostavljanje djece krije pod maskom tjelesnog kažnjavanja djece, smatra se da je to privatna stvar porodice, opravdava se i zanemaruje. Nasilno kažnjavanje djece se u mnogim slučajevima smatra prihvatljivom metodom vaspitanja, pa mnogi roditelji, a i šira javnost, vjeruju da su nasilne disciplinske mjere neophodan dio vaspitanja djeteta. Kako bi se djeca zaštitila od pomenutog oblika zlostavljanja, neophodno je da se ovakvi stavovi mijenjaju.

Emocionalno/psihičko zlostavljanje jeste kada je socijalni, emocionalni, intelektualni i kognitivni razvoj djeteta osujećen ili ugrožen postupcima ili propustima druge osobe. Ono uključuje i neuspjeh roditelja ili staratelja da djetetu obezbijedi odgovarajuće i podržavajuće okruženje, kao i radnje koje imaju negativan uticaj na emocionalno zdravlje i razvoj djeteta (WHO, 2002).

Ono je rezultat nehumanih odnosa prema djetetu, koje karakteriše zapostavljanje, ugrožavanje, potcjenjivanje, vrijeđanje, verbalni napadi, odsustvo ili ispoljavanje negativnih emocija, lišavanje psihološke, emocionalne i socijalne podrške i ugrožavanje subjektiviteta ličnosti djeteta. Psihičko zlostavljanje se najčešće ispoljava u vidu:

emocionalne hladnoće; uskraćivanja ljubavi i pažnje; odsustva kontaktiranja sa djetetom; degradiranja; odbijanja djeteta kao osobe; neprihvatanja; omalovažavanja; ucjenjivanja; neprijateljskog odnosa prema djetetu; upotrebe pogrđnih imena ili atributa; podsmijavanje na račun djeteta; vike; bezrazložnih grdnji, vrijeđanja i psovki, zabrane izlazaka iz kuće ili bavljenja nekom za dijete korisnom aktivnošću; zabrana komuniciranja sa drugim osobama; prisustva nasilju; stvaranja situacije za strah i osjećanje nesigurnosti djeteta i slično (Milosavljević i Jugović, 2009).

Psihičko/emocionalno zlostavljanje je manje vidljivo od fizičkog zlostavljanja i puno ga je teže prepoznati. Budući da psihički zlostavljano dijete nema vidljivih tragova zlostavljanja, često je veoma teško utvrditi da li je neko dijete žrtva ovog oblika nasilja, jer djeca o tome teško ili nikako govore drugima. Ovaj oblik zlostavljanja je skoro uvijek prisutan kada se javljaju drugi oblici zlostavljanja. Dugotrajni efekti emocionalnog zlostavljanja mogu postati vidljivi kasnije, tokom odrastanja, kada počinje da pokazuje problematično ili uznemiravajuće ponašanje ili simptome. Emocionalno zlostavljanje pogađa djecu vrlo duboko. Djeca koja trpe ovaj oblik zlostavljanja osjećaju se nevoljena, neželjena, bezvrijedna. Djeci je potrebna ljubav, ohrabivanje i pohvala od roditelja kako bi razvila samopouzdanje i osjećala se srećno.

Seksualno zlostavljanje uključuje djela ili ponašanja u kojima odrasla osoba, starija ili moćnija osoba koristi dijete za seksualne svrhe. Ono podrazumijeva korišćenje djeteta radi nasilnog zadovoljavanja nećijih seksualnih potreba, poriva i nagona. Seksualno zlostavljanje karakteriše

verbalni, gestovni ili fizički kontakt sa seksualnim sadržajima, koji prati odsustvo volje, želje, prihvatanja i pristanka bilo kog učesnika ovog odnosa, kada je u pitanju odrasla osoba, i nezavisno od postojanja svijesti o posljedicama, htijenja i prihvatanja, kada je najmanje jedan od učesnika maloljetna osoba (Milosavljević i Jugović, 2009).

Seksualno zlostavljanje djece uključuje: *seksualne poruke; lascivne riječi i priče; naglašeno pokazivanje seksualnih simbola; nasilno udvaranje; prisiljavanje na gledanje porno filmova ili čitanje porno časopisa; pokazivanje intimnih dijelova tijela djetetu; voajerizam; dodirivanje intimnih dijelova tijela; prisiljavanje djeteta da učestvuje u seksualnim aktivnostima; incest; oralni seks; silovanje; maloljetnička i dječija prostitucija i pornografija i slično.*

Počinitelji seksualnog zlostavljanja djeteta mogu biti stranci, ali najčešće su to osobe koje dijete poznaje i kome vjeruje. Dijete lako stupa u interakciju sa osobama od povjerenja, jer smatraju da ih oni vole i da znaju šta je ispravno. Zato najčešće bez sumnje i dileme učestvuju u takvim aktivnostima. Ono se djeci često predstavlja kao igra i djeca ga prihvataju kao igru, jer ne znaju gdje su granice. Djeca mlađeg uzrasta često ne prepoznaju da su žrtve seksualnog zlostavljanja, zbog nedostatka znanja o samom problemu. Odrasli koriste dječije neznanje i njihovu zavisnost od njih. Djeca o svemu najčešće šute, jer u početku nisu svjesna šta se dešava, potom se osjećaju odgovorna i kriva, stide se, a zlostavljač ih najčešće obavezuje čuvanjem tajne, te ih zastrašuje kako ne bi nikome o tome govorila. Djeca često prešućuju zlostavljanje, jer misle da će razotkrivanje imati veće posljedice nego ponovno zlostavljanje.

Zanemarivanje djece obuhvata ona ponašanja pojedinaca i institucija, koji bi trebalo da se brinu o dobrobiti djece, kojima se ne obezbjeđuje osnovna socijalna sigurnost i zadovoljavanje bazičnih životnih potreba i interesa djeteta, što uključuje kako potrebe egzistencije tako i duhovne potrebe i emocionalnu sigurnost i podršku (Milosavljević i Jugović, 2009). Ono se definiše kao “akt ili sindrom odsustva brige o osnovnim fizičkim, emocionalnim, socijalnim i drugim potrebama djece od strane roditelja. Osnovne forme zanemarivanja djece su fizičko, obrazovno, zdravstveno i emocionalno, kao i neadekvatan nadzor, eksploatacija i napuštanje djeteta” (Vidanović, 2015:364).

- **Fizičko zanemarivanje:** neuhranjenost, loša osobna higijena, neadekvatna, prljava i poderana odjeća i obuća, dijete uvijek samo kod kuće, pospanost djeteta, loši uslovi stanovanja i slično.
- **Obrazovno zanemarivanje:** izostajanje djeteta iz škole o kome roditelj zna, ali ništa ne preduzima, izostanak pomoći, podrške i poticanja tokom školovanja, izostanak pomoći pri učenju, nedostatak nužne opreme za školovanje, nepprisustvovanje roditeljskim sastancima i slično.
- **Emocionalno zanemarivanje:** nedovoljno pružanje brige, pažnje, ljubavi, neodgovaranje na djetetove emocionalne potrebe, izolacija djeteta, dopuštanje i ohrabrivanje zloupotrebe droge i alkohola od strane roditelja ili staratelja kod adolescenata, te nebrigu za druga ponašanja koja su inače društveno neprihvatljiva, poput delinkventnog ponašanja.
- **Zdravstveno zanemarivanje:** izostanak brige o djetetovoj zdravstvenoj zaštiti, o potrebama savjetovanja s liječnikom u slučaju bolesti i/ili ozljeda, o redovnim cijepljenjima i sistematskim pregledima, nedovođenje djeteta na potrebne medicinske zahvate i tretmane, izostanak brige o redovnom uzimanju lijekova, nedovođenje na preglede liječniku i slično.

Zanemarivanje je propuštanje da se nešto učini, a ne neposredno nanošenje štete ili povrede. Nezadovoljavanje djetetovih osnovnih životnih potreba negativno utiče na njegovo zdravlje, fizički i psihički razvoj. Zanemarivanje nije uvijek namjerno i granica kad ono počinje nije uvijek u potpunosti jasna. Za postavljanje pretpostavki o zanemarivanju djeteta pokazatelji trebaju biti evidentirani kontinuirano, u dužem vremenskom periodu. Međutim, ako su pojedini pokazatelji ugrožavajući po život djeteta, tada je potrebno odmah postupiti u svrhu zaštite (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012).

Svaki od navedenih oblika zlostavljanja ima ishode koji ukazuju na neophodnost prevencije, ali i zaštite i terapije, kako djece koja su žrtve zlostavljanja, tako i zlostavljača. Svako zlostavljanje, nezavisno u kojem obliku i ko ga vrši, i zanemarivanje djeteta može se negativno odraziti na njegovo tjelesno, psihičko i emocionalno zdravlje te ostaviti teške i dugotrajne posljedice. Zlostavljanje ima uticaj na psihički i intelektualni razvoj, školski uspjeh i životna očekivanja, socio-emocionalni razvoj, socijalne odnose i ponašanje, mentalno zdravlje u cijelini (Kovačević i Perić, 2009). Iznimno je važno zlostavljanoj djeci pravovremeno pružiti pomoć, kako bi im se pružila prilika da se oporave od traume te kako bi se zaustavio međugeneracijski prijenos zlostavljanja. Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece u porodici odnosi se na pojavu da osobe koje su u djetinjstvu doživjele zlostavljanje

u odrasloj dobi zlostavljaju vlastitu djecu. Zlostavljano dijete ne mora nužno da odraste u zlostavljača, ali s obzirom da postoji rizik, neophodna je njihova zaštita. Velike su šanse da danas nezaštićeno dijete sutra postaje napadač. Pravovremene intervencije, podrška i pomoć djeci žrtvama zlostavljanja su ključne kako bi ono izraslo u zdravu, zrelu, stabilnu individuu koja će biti u mogućnosti da svojoj djeci pruži sve ono što je njoj nedostajalo tokom djetinjstva, i zaštititi ih od onoga čega je bilo i previše – zlostavljanja.

Složenost problema zlostavljanja zahtijeva angažman stručnjaka različitih profila: *socijalnog rada*, viktimologije, psihologije, pedagogije, psihijatrije, traumatologije, pedijatrije, kriminologije, porodičnog i krivičnog prava i drugih. Sistem zaštitnih intervencija bi trebalo da obuhvati različite nivoe prevencije, zatim otkrivanje i ispitivanje slučajeva, obezbjeđivanje neposredne pravne zaštite, kao i zdravstvenu i socio-psihološku rehabilitaciju zlostavljane djece i samih zlostavljača. Zaštita od zlostavljanja uključuje aktivnosti više institucionalnih sistema: obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite i pravosuđa. Ovaj problem danas sve više privlači pažnju i nevladinih organizacija, profesionalnih udruženja i udruženja građana (Žegarac i saradnici, 2004).

Uloga socijalnog rada u radu sa zlostavljanom djecom

Socijalni rad se bavi praksom, odnosno primjenom nauke u praktičnim nastojanjima da se pomogne pojedincu i njegovoj porodici u cilju rješavanja problema koji izviru iz složenih životnih okolnosti. Za socijalni rad od posebnog značaja su problemi neravnoteže, konfuzije, konflikata i dezorganizacije u socijalnom funkcionisanju porodice, što za posljedicu ima produkciju problema, koji postaju dominantni u pogledu obima, sadržaja i kvaliteta rada socijalnih radnika. Socijalni radnik pruža svoje usluge na zahtjev onih koji osjećaju potrebu za tom vrstom pomoći, ali i na osnovu zahtjeva ljudi iz klijentovog socijalnog okruženja. Klijenti socijalnog rada su pojedinci, porodice i grupe koje imaju teškoće u zadovoljavanju potreba, što dovodi do problema u njihovom funkcionisanju i razvoju (Vidanović, 2009).

Najvažniji klijenti socijalnog rada su djeca. Socijalni radnici moraju da obrate više pažnje na njih i njihovu zaštitu, jer su djeca najmlađi članovi našeg društva. Oni treba da rade u najboljem interesu djeteta, što je i osnovni princip socijalnog rada. Obaveza socijalnih radnika koji rade sa djecom sa stanovišta dječijih prava zahtijeva od socijalnih radnika da uoče posebnu osjetljivost odojčadi i djece, koje proističu iz njihovih manjih dimenzija i fizičke snage i od njihovog niskog statusa i zavisnosti od odraslih. Kad govorimo o zlostavljanju djece, uvijek se nađemo u procijepu između poštovanja porodičnog integriteta i privatnosti, s jedne strane, te potrebe da se dijete zaštiti, s druge strane (Miljević-Riđički, 1995). Uloga socijalnog rada u području zlostavljanja djece jeste prevencija zlostavljanja i zanemarivanja djece te zaštita prava i dobrobiti djece izložene zlostavljanju i zanemarivanju.

Ključnu ulogu u procesu zaštite djece ima centar za socijalni rad koji je osnovna služba socijalne zaštite. Ta uloga zasnovana je na njegovim značajnim funkcijama u socijalnoj zaštiti porodice i djece, ali i na njihovim zakonskim nadležnostima u zaštiti prava maloljetnika. Centar za socijalni rad treba da bude inicijator i koordinator cjelokupnog procesa zaštite zlostavljane djece, koji uključuje aktivnosti više različitih državnih organa (policije i pravosuđa), stručnih institucija (zdravstvenih, socijalnih, obrazovnih), kao i nevladinih organizacija koje se bave ovim problemom (Žegarac i saradnici, 2004). Centar vrši funkciju organa starateljstva, a posredstvom te funkcije obezbjeđuje osnovnu zaštitu prava i interesa djeteta, odgovarajućim intervencijama socijalne i porodičnopravne zaštite djeteta u situacijama kada su ugroženi uslovi za njegov život i razvoj (Žegarac, 2004). Prepoznavanje i otkrivanje slučajeva zlostavljanja su osnovne pretpostavke za organizovanje zaštite. Centar za socijalni rad ima obavezu da, u okviru svoje stručne djelatnosti, organizuje i razvija informativnu mrežu u koju bi uključio sve relevantne ustanove, službe i organizacije koje rade sa djecom i koje mogu biti izvor obavještanja o slučajevima zlostavljanja.

Centar za socijalni rad vodi postupke za zaštitu prava djeteta:

- po službenoj dužnosti kada se u bilo kojem postupku koji se vodi u centru za socijalni rad posumnja na zanemarivanje ili zlostavljanje djeteta,
- po prijavi drugih tijela i ustanova, člana porodice, djeteta i/ili građana (Vlada Republike Hrvatske, 2014).

U centru za socijalni rad se razmatra prijava i procjenjuju stanje, rizici i potrebe djeteta i porodice. Proces procjene je centralni postupak u zaštiti zlostavljane i zanemarivane djece. Socijalni radnik na osnovu razgovora s podnositeljem prijave i drugih podataka koji su mu dostupni donosi odluku o tome postoji li sumnja na zlostavljanje i/ili zanemarivanje i koliko je ona osnovana. On je takođe dužan procijeniti ima li jedno ili više djece u porodici potrebu za hitnom zaštitom. Na osnovu te procjene on može doći do tri zaključka: prvi, da postoji potreba za zaštitom djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja, zatim da ne postoji potreba za zaštitom djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja, ali dijete i porodica imaju potrebe za drugim oblicima podrške i pomoći, i treće, da ne postoji potreba za zaštitom djeteta od nasilja niti za drugim uslugama. Zaprimanje i razmatranje prijave, te provjera postojećih informacija u centru mogu imati tri moguća ishoda:

- registrovanje prijave bez otvaranja predmeta u centru i upućivanje na druge službe u zajednici ukoliko je to potrebno;
- otvaranje predmeta u centru i
- poduzimanje mjera neodgodive intervencije.

Razlikujemo dva postupka zaštite i zbrinjavanja: *hitno i neodgodivo reagovanje* (izvanredna situacija) u slučajevima u kojima su život i zdravlje djeteta ugroženi, odnosno kad dijete ili djeca imaju potrebu za hitnom zaštitom i *rad na predmetu zaštite* (redovna situacija). U izvanrednim situacijama, kada se utvrdi da je ugrožen život, zdravlje i sigurnost djeteta, obavještava se policija i, po potrebi, hitna pomoć, te se s njom izlazi na lice mjesta. U takvim slučajevima je neophodno osigurati sigurno okruženje za dijete, kao i hitno medicinsko zbrinjavanje, ukoliko je to potrebno. Sigurno okruženje za dijete, u tom trenutku, mogu predstavljati srodničke ili hraniteljske porodice, sigurne kuće i prihvatilišta (Muratbegović i saradnici, 2013).

U redovnim situacijama, rad na predmetu zaštite prvenstveno uključuje otvaranje predmeta i socijalnu dijagnostiku, odnosno procjenu. Procjena obuhvata utvrđivanje oblika, intenziteta i posljedica zlostavljanja, kao i određivanje vrste potreba i mogućnosti tretmana. Rad na predmetu dalje uključuje planiranje i sprovođenje zaštitnih intervencija, pri čemu centar za socijalni rad donosi timski zaključak koji obuhvata procjenu potreba i mogućnosti zaštite i na osnovu toga definisan plan intervencija socijalne i pravne zaštite. Planiranje postupaka zaštite treba da omogući da se dugoročno obezbjedi najbolji interes djeteta i spriječi dezintegracija porodice. Stručni tim centra za socijalni rad izrađuje plan zaštite te praćenjem i radom na predmetu daje evaluaciju predmeta i revidira plan zaštite prema potrebi. Sve to radi u cilju zaštite najboljeg interesa djeteta sve dok postoji potreba za pružanjem podrške djetetu i/ili njegovoj porodici (Muratbegović i saradnici, 2013). Specifične nadležnosti organa starateljstva obuhvataju širok registar intervencija: od kontrole i pružanja stručne pomoći roditeljima, do preduzimanja pravno opresivnih mjera prema roditeljima, iniciranja sudskih postupaka za zaštitu prava djeteta i zastupanja njegovih interesa u tim postupcima. On je ovlašćen da primjenjuje određene zaštitne intervencije u odnosu na dijete i porodicu. To su:

- upozoravanje roditelja odnosno nadzor, kao oblici ograničenja roditeljskog prava;
- socijalna podrška i savjetodavni rad sa djetetom i roditeljima, u saradnji sa drugim ustanovama i širom socijalnom sredinom;
- upućivanje djeteta i roditelja na tretman u specijalizovane medicinske ustanove i savjetovališta;
- smeštaj i zbrinjavanje djeteta u drugu porodicu ili socijalnu ustanovu;
- neodložno izdvajanje djeteta iz porodice;
- regulisanje načina održavanja ličnih odnosa roditelja sa djetetom (Žegarac i saradnici, 2004).

Intervencije treba da budu cjelishodne, blagovremene i individualizovane, prilagođene potrebama i okolnostima djeteta i porodice, tako da se mogu odnositi na različite međusobno povezane postupke: *postupci za osiguranje djetetove bezbjednosti, postupci za podsticanje djetetovog zdravlja i razvoja, postupci pomoći i podrške roditeljima/starateljima za osiguranje bezbjednosti, terapija za djecu žrtve zlostavljanja i podrška ili terapija za zlostavljača*. Oblici socijalne zaštite i usluge socijalnog rada imaju funkciju socijalne podrške koja treba da omogući očuvanje porodice i unaprjeđenje porodičnog života. Centar za socijalni rad jedan dio usluga obezbjeđuje direktno, dok druge sprovodi u saradnji sa drugim službama i institucijama, a to su:

- *usluge savjetovanja* (pomoć u vaspitanju i razvojnim problemima djece, pomoć u sređivanju bračnih i porodičnih odnosa);

- *usluge posredovanja i zastupanja* (intervencije i posredovanje kod drugih institucija, pomoć u ostvarivanju određenih prava);
- *usluge podrške* (rad na usmjeravanju i praćenju lica u stanju socijalne potrebe, organizovanje radne i životne sredine)

Intervenisanje u sferu porodične privatnosti zahtjeva visoku stručnost, pri čemu se socijalni radnik može suočiti sa neodgovarajućom saradnjom porodice. Prilikom odabira mjera zaštite koristi se princip “najmanjeg posezanja” odnosno prvenstvene primjene mjere zaštite i pomoći djetetu u okviru porodice, dok se izdvajanje djeteta iz porodice, odnosno lišavanje roditelja njihovog prava odnosi se na situacije ozbiljne ugroženosti zdravlja i razvoja djeteta. Intervencija se može preduzeti u svim slučajevima kada nedostaje potreban kvalitet roditeljskog staranja, bilo da je u pitanju ponašanje ili propusti u ponašanju kojima se ugrožava dijete. Osnovne postavke socijalnog rada nalažu da se u ovakvim slučajevima radi na osposobljavanju roditelja za adekvatno vršenje uloga, a ukoliko takvu pomoć odbiju dolazi do prinudne intervencije u smislu izdvajanja djeteta iz porodice i povjeravanje drugom licu (hraniteljskoj porodici ili ustanovi). Socijalni rad sa zlostavljanim i zanemarivanim djecom i njihovim porodicama je najčešće popraćen donošenjem teških odluka. Socijalni radnik, s jedne strane, treba da preduzme mjere zaštite koje su u datom trenutku najbolje za dijete, a s druge strane, da vodi računa o očuvanju porodice, održavanju njene stabilnosti i sprječavanju njene dezintegracije. Ponekad te dvije stvari isključuju jedna drugu. Plan usluga i mjera ima za cilj dobrobit djeteta, a dobrobit uključuje i brigu o potrebi djeteta za stabilnim i okruženjem i održavanjem kontinuiteta u odnosima, sredini i načinu života. Prema tome, cilj u tom pogledu je ostanak djeteta u porodici. Potrebno je razmotriti sve mogućnosti da dijete ostane u svom okruženju, prije svega domaćinstvu, sa oba ili jednim roditeljem, uz usluge porodici koje treba da osiguraju bezbjedno i podržavajuće okruženje za dijete. Kada je potrebno izdvojiti dijete, okruženje u koje se ono smješta treba da bude što je moguće prirodnije i da na što potpuniji način odgovori na potrebe djeteta. S obzirom da je izdvajanje djeteta traumatično iskustvo, bira se najmanje restriktivno životno okruženje, to jeste, ono koje je bliže prirodnom okruženju djeteta. Potrebno mu je jedno stabilno, njegujuće okruženje, na koje se dijete može oslanjati tokom razvoja i daljeg života (Žegarac, 2004).

Centar kao organ starateljstva ima obavezu i ovlašćenje da inicira i da učestvuje u sudskim postupcima u kojima se primenjuju prinudne mere ograničenja i lišenja roditeljskog prava, kao i da obezbijedi potreban tretman, kako bi se spriječile ili ublažile posljedice zlostavljanja. Uloge organa starateljstva u postupku su:

- podnošenje prijedloga za oduzimanje prava na čuvanje i vaspitanje deteta, odnosno predloga za lišenje roditeljskog prava;
- učešće u bračnim sporovima i sporovima iz odnosa roditelja i djece;
- davanje stručnog mišljenja sudu;
- priprema djeteta za učešće u sudskom postupku;
- zastupanje interesa i prava djeteta u sudskom postupku;
- učešće u izvršenju sudskih odluka radi zaštite ličnosti djeteta.

Centar za socijalni rad ima značajnu ulogu u obezbjeđivanju adekvatnog krivičnog pravnog tretmana djeteta - žrtve zlostavljanja:

- saradnja sa policijom i drugim ustanovama i organima u otkrivanju krivičnih djela zlostavljanja djece;
- podnošenje krivične prijave policiji ili javnom tužilaštvu;
- saradnja sa policijom i javnim tužilaštvom u procesu prikupljanja podataka o izvršenom djelu;
- centralna uloga u ispitivanju djeteta kao žrtve;
- davanje stručnog mišljenja javnom tužilaštvu i sudu;
- priprema djeteta za svjedočenje u postupku (Žegarac i saradnici, 2004)

Centar za socijalni rad je obavezan pružiti informacije roditelju/zakonskom zastupniku te djetetu na njemu primjeren način o postupku koji se vodi, planiranim aktivnostima i njihovim mogućim posljedicama, pravima djeteta, omogućiti djetetu da iznese svoje mišljenje, obavijestiti ga o mogućim posljedicama uvažavanja njegovog mišljenja te mišljenje djeteta uvažiti u skladu njegovim uzrastom i zrelosti i zaštititi njegovog najboljeg interesa (VRH, 2014).

Zanemarivanje i zlostavljanje djece je situacija u kojoj interesi roditelja i djeteta mogu u pojedinim situacijama biti direktno suprotstavljani. Iako je dijete primarni klijent socijalnog rada,

intervencija socijalnog rada ne smije biti fokusirana isključivo na dijete, već je neophodna i podrška porodici u cjelini kao prirodnoj sredini za odgajanje djece. Dijete nije jedini fokus procjene, a porodica i faktori šire sredine mnogo su više od okvira za prepoznavanje problema. Danas socijalne službe postavljaju šire ciljeve intervencija, a u praktičnim naporima razrađuju se tri osnovna fokusa - na porodicu, na dijete i na zajednicu. Aktivnosti ne bi trebalo da budu isključivo usmjerene na otkrivanje nedostataka u porodičnom funkcionisanju kako bi se pomoć usmjerila na ispravljanje tih nedostataka, već je neophodno da se usmjere na identifikaciju snaga i resursa porodice, da se izgrade sposobnosti za savladavanje teškoća i uvećavaju kapaciteti porodice za suočavanje sa problemima u budućnosti (Žegarac, 2004).

Zaključna razmatranja

Zlostavljana djeca mogu provesti čitav život pokušavajući da zaborave nekoliko minuta svog djetinjstva. Zlostavljanje je preveliki teret za njihova mala leđa i ostavlja trajne ožiljke u dušama i glavama djece za cijeli život. Djeca uglavnom čute o nasilju koje trpe, jer se boje da im se neće vjerovati, da neće dobiti potrebnu pomoć i da će dodatno iskomplikovati problem, odnosno boje se posljedica, što dovodi do stvaranja začaranog kruga. Ne mogu se sama suprostaviti zlostavljaču niti izboriti sa problemom zlostavljanja, već im je potrebna im podrška odraslih. Činjenica je da su najčešće zlostavljači osobe bliske djetetu, osobe u koje dijete ima povjerenja i koje voli. Njih najviše pogađa izdaja, jer im bol nanose oni koji bi trebali da ih zaštite.

Socijalni radnici imaju izuzetno važnu ulogu u zaštiti djece od zlostavljanja. Trebalo bi da budu zaštitnička ruka za djecu koja su pretrpjela bilo kakav vid nasilja ili zloupotrebe onda kada njihova primarna porodica nije u mogućnosti da im pruži zaštitu, ili kada je ona sama izvor zlostavljanja, što nažalost, najčešće biva. Centar za socijalni rad, kao osnovna socijalna služba, postavljen je kao dodatak i zamjena za funkcije koje, zbog različitih okolnosti, prirodne porodice nisu u stanju da obezbijede, a značajne su za razvoj i dobrobit djece. Njegova osnovna postavka, kao organa starateljstva, jeste pomoć i podrška u odgajanju djece, primarno u okviru porodice. Kada dođe do situacije u kojoj su optimalan razvoj, psihofizičko zdravlje djeteta i njegov život ozbiljno ugroženi ili narušeni, centar je ovlašćen da po saznanju reaguje u svim fazama zaštite. U odnosu na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja i probleme i potrebe djece i njihove porodice, centar ne može da nastupa sam. Neophodna je izgradnja socijalne mreže koja bi povezivala aktivnosti drugih nadležnih organa i institucija i nevladinih organizacija u zajednici u integralni proces zaštite (Žegarac, 2004).

Mjere zaštite, podrške i pomoći usmjerene prema djetetu žrtvi zlostavljanja i njegovoj porodici, koje preduzima socijalni radnik, ključne su za prevazilaženje problema, obezbjeđivanje sigurnog i njegovujućeg okruženja za rast i razvoj djeteta i srećno djetinjstvo, kao i za očuvanje i optimalno funkcionisanje porodice kao najpogodnije sredine za život djeteta.

Literatura

1. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). Nasilje nad djecom i među djecom. Jastrebarsko: Naknada Slap
2. DCAF (2016). Vodič u postupanju : nasilje u porodici. Sarajevo: Atlantska inicijativa
3. Žegarac, N., Mijanović Lj., Obretković, M., Pejaković Lj., Simović I., Stevanović, I. (2004). Zaštita deteta od zlostavljanja: priručnik za Centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici. Beograd: Centar za prava deteta
4. Žegarac, N. (2004). Deca koja čekaju: izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti djece od zlostavljanja. Beograd: Centar za prava deteta
5. Kovačević, B., Perić, R. (2009). Socijalna patologija. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske
6. Milosavljević, M., Jugović A. (2009). Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe. Beograd: Fakultet za socijalnu edukaciju i rehabilitaciju
7. Miljević-Riđički, R. (1995). Zlostavljanje djece: oblici zlostavljanja i njihovo prepoznavanje. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja br.4-5*, str. 539-549

8. Vidanović, I. (2009). *Pojedinac i porodica: Metode, tehnike i vještine socijalnog rada*. Beograd: Autorsko izdanje
9. Vidanović, I. (2015). *Riječnik socijalnog rada*. Beograd: Autorsko izdanje
10. Vlada Republike Hrvatske (2014). *Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske
11. WHO (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization
12. Muratbegović, E., Đuderija S., Šeranić, A., Jurošević M., Stanković, A., Jakovljević M. (2013). *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

ROLE OF SOCIAL WORK IN CHILD ABUSE PROTECTION

Summary

Child abuse is a current and complex problem that is growing and requires social reaction and intervention. It is not only the problem of the individual or family, but also problem of the wider society. Its consequences are long-term, severe and they endanger optimal child development. It is necessary to create conditions for healthy growth and development and a happy childhood of each and every child. Children, who are the most vulnerable category, but also the future of our society, need protection. Social workers have significant role in protecting children who are victims of abuse. Social work is heavily focused on working with children, and its basic principle is the welfare, or "the best interest of the child". Every child has the right to live and develop in a safe and nurturing environment, to enjoy proper care and protection, far from any form of abuse or neglect. Social welfare institutions have a key position and the largest range of roles and tasks in preventing and protecting children from abuse. The aim of the paper is to point out the role and significance of social work in child abuse protection and in providing conditions for the optimal and healthy development and functioning of children who are victims of any form of abuse.

Key words: *children, social work, protection, abuse*

МАЛА И СРЕДЊА ПРЕДУЗЕЋА КАО ФАКТОР РАСТА ЖИВОТНОГ СТАНДАРДА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

*Доц.др Миодраг Лукић, дипл.еци⁴⁹⁸
Универзитет модерних знаности –ЦКМ Мостар*

*Мр Ненад Лучић
Самостални предузетник у области ИТ - маркетинга
Градишка*

***Резиме:** Мала и средња предузећа (МСП) представљају покретач економског развоја државе, јер запошљавају највећи дио радноспособног становништва, значајно утичу на формирање бруто домаћег производа, рјешавају проблем незапослености, подижу животни стандард и ојачавају међународну конкурентску позицију кроз извозне послове. Са циљем да се укаже на несумњив значај развоја сектора МСП, у овом раду се представљају резултати истраживања стања и перспектива развоја сектора МСП у Републици Српској. Основна претпоставка истраживања је да је сектор МСП посебно значајан економски фактор развоја економије Републике Српске и да посједује значајан потенцијал за даљи раст и развој.*

***Кључне ријечи:** МСП, економски развој, запосленост*

Увод

У академској литератури се могу пронаћи многи научни радови, књиге, студије које говоре о доприносу предузетништва економском развоју (Cantillon, Mill, Say, Knight, Schumpeter, Krizner, Casson, Shackle, итд). Ти докази постоје још од времена настанка економије као самосталне науке, дакле више од 200 година. Cantillon је први препознао круцијалну улогу предузетника у економском развоју. Поред њега ту су и Carl Menger (1840-1921), Friederich von Wieser (1851-1926), Eugen Bohm Bawerk (1851-1914), Ludwig von Mises (1881-1973), Friedrich Hajek (1889-1992), Josef Shumpeter (1883-1950) и Isreal Kirzner (1930-). Ово су најзначајни аутори који су припадали аустријској школи. Од актуелнијих аутора Van Praag and Versloot (Берберовић, Петковић, 2012) су „препознали економске користи од предузетништва, као што су повећање запослености, иновација, продуктивности и раст“. Дакле, МСП су препозната, од истраживача, аналитичара и креатора економских политика као кључна за економски раст и развој, те за стварање ГДП-а и запослености широм свијета. Уствари, МСП су препозната као водећа снага за иновативност и економски раст у свим економијама (Вукмировић, 2006). Мала и средња предузећа су основа функционисања економије свих развијених привреда. У тим предузећима је по правилу највећи број запослених. Мала и средња предузећа настају као резултат појединачне пословне иницијативе која често за посљедицу имају иновацију, које су у развијеним привредама основа економског раста и развоја. С тога се у тим друштвима пословно окружење развија у складу са потребама малог и средњег предузетништва, а при доношењу мјера привредне политике нарочито се разматра како ће те мјере утицати на мале и средње предузетнике, обзиром да су мали и средњи предузетници осјетљивији на промјене у привредном окружењу од великих предузећа. САД је земља која је међу првима промовисала циљеве и методе подршке развоја малих предузећа и почела ширити мјере за остваривање тих циљева. Земље Западне Европе, са закашњењем у односу на САД, развијају стратегије развоја малог и средњег предузећа као носиоца предузетништва. Број малих и средњих предузећа у Европској унији из године у годину прогресивно расте, далеко динамичније него је то случај с великим предузећима. Након прихватања и снажног развоја у САД, Јапану и развијеним

---

⁴⁹⁸ drlukicmiodrag@gmail.com; m.lukic@vladars.net

земљама Европе, ти трендови се развијају и у осталим дијеловима свијета. Односно, модели развоја су утврђени, провјерени у развијеним земљама, а остале земље усвајају тај приступ.

Европска унија је предузетништво, заједно са иновацијама, поставила као приоритет унутар Лисабонске декларација из 2000. године. Том декларацијом су дефинисани циљеви, из којих су произашле и политике које подстичу настајање и одржавање малих и средњих предузетника, коју су потписале и земље Западног Балкана, међу њима и Босна и Херцеговина. Од преко 20,7 милиона предузећа у Европској унији, МСП чине 99,8% и играју важну улогу у европској економији (ЕС-Annual Report on European SMEs 2015). Већина су микро предузећа која упошљавају око 86.8 милиона људи, што чини 66.5% од свих европских послова у 2015. години. МСП сектор генерира 57.6% бруто додане вриједности (Annual Report on European SMEs 2014/2015), што је аргумент да се овом питању приступа као феномену, будући да оно даје одговоре на многа питања у проналажењу рјешења за развој савременог друштва.

Међутим, као што је познато, економска структура у Републици Српској (БиХ), коју су чинила углавном велика индустријска предузећа, почела се мијењати тек почетком транзицијских процеса прије двије деценије. У социјализму су МСП била ријеткост, поготово у приватном власништву. Почетком транзицијских процеса привредна структура се почиње значајно мијењати у корист МСП. Важан фактор развоја би требало да представљају динамична мала и средња предузећа. Економија знања даје шансу и малим земљама да буду конкурентне и развијене. Овакавим концептом Република Српска може да значајно ублажи велики проблем незапослености. Предмет овог рада је истраживање утицаја предузетништва на раст и развој малих и средњих предузећа у Републици Српској. Циљ ове теме је да се на основу теоретских сазнања из ове области изврши анализа стања предузетништва у Републици Српској, и утврди утицај предузетништва на развој малих и средњих предузећа, односно да ли је и колико Р. Српска препознала предузетништво као виталну компоненту свог развоја и да ли мала и средња предузећа могу бити важан фактор развоја. У складу са дефинисаним предметом и циљем истраживања у раду су примијењене методе анализе: теоријске и емпиријске; метода анализе и синтезе; методе индукције и дедукције; компаративна метода; статистичка метода обраде података; метода дескрипције; метода посматрања. На основу дефинисаног предмета и циљева истраживања, у поступку израде овог рада извршена је верификација следећих хипотеза:
(X₁) Предузетништво у Републици Српској је окосница развоја;
(X₂) Мала и средња предузећа су носиоци примјене предузетништва у Републици Српској, пошто обезбјеђују економску подлогу развоја.

Истраживање стања развијености малог и средњег предузетништва на подручју Републике Српске

Анализа макроекономских показатеља Републике Српске

Бруто друштвени производ Републике Српске

Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске у 2016. години номинални БДП је износио 9,6 милијарди КМ и у односу на 2015. годину повећан је за 4,6%. У 2016. години, остварен је реални раст бруто домаћег производа од 3,5% што је и највећи раст остварен у задњих неколико година. Такође, дошло је до раста БДП по глави становника а исти је износио 8.320 КМ што је видљиво из наредне табеле.

Табела 1: Бруто друштвени производ Републике Српске за период 2012-2016. година

показатељ	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Номинални БДП (у мил. КМ)	8.615	8.793	8.887	9.205	9.631
БДП (номинална стопа раста %)	-1,0	2,1	1,1	3,6	4,6
БДП (реална стопа раста %)	-0,8	1,7	0,3	2,8	3,5
Број становника (у хиљадама)	1.173	1.171	1.167	1.162	1.157
БДП по становнику (у КМ)	7.343	7.508	7.615	7.921	8.320

Извор: Аутор на основу Статистичког годишњака Републичког завода за статистику Републике Српске за 2017. годину

Бруто домаћи производ, обрачунат по производном приступу, у првом тромјесечју 2017. године у односу на исти период 2016. године имао је стопу реалног раста од 2,4%, у другом тромјесечју 2017. године у односу на исти период 2016. године забиљежен реални раст од 2,3%, док је у трећем тромјесечју 2017. године у односу на исти период 2016. године забиљежен реални раст од 2,6%. Просјечна реална стопа раста бруто домаћег производа у наведеном периоду износила 2,4%. Реални раст БДП-а, остварен је 13 квартала узастопно.

Обим индустријске производње

У 2016. години у Републици Српској је дошло до повећања индустријске производње за 8,2% у односу на исти период 2015. год.. Раст производње остварен је у свим подручјима односно у прерађивачкој индустрији 2,7%, у подручју вађење руда и камена производња 10,2% и у подручју производња и снабдијевања електричноенергијом, гасом, паром и климатизација 1,0%. Ови показатељи говоре о позитивном тренду раста свих области у односу на 2015. годину.

Табела 2: Кретање обима индустријске производње у периоду 2012-2016. година

Област	I-XII 2012 I-XII 2011	I-XII 2013 I-XII 2012	I-XII 2014 I-XII 2013	I-XII 2015 I-XII 2014	I-XII 2016 I-XII 2015	I-XII 2017 I-XII 2016
Индустрија укупно	-4,0%	4,1%	0,7%	2,7%	8,2%	1,4%
Вађење руде и камена	-3,9%	4,4%	-3,3%	10,2%	0,4%	-2,1%
Прерађивачка индустрија	-4,4%	4,2%	5,0%	2,7%	3,6%	6,5%
Производња и снабдијевање ел. енергијом, гасом и водом	-3,7%	1,8%	-9,0%	-1,0%	25,3%	-7,5%

Извор: Статистички годишњак Републичког завода за статистику Републике Српске за 2017. г.

Поређећи период јануар-децембар 2017. године са истим периодом 2016. године, индустријска производња је забиљежила просјечан годишњи раст од 1,4%. Посматрано према намјени, повећању производње у наведеном периоду у највећој мјери је допринијело повећање производње капиталних производа за 20,7% и производње интермедијарних производа за 6,9%.

Робна размјена са иностранством

Укупан обим робне размјене Републике Српске са иностранством за период јануар-децембар 2017. године износио је 8.334.467.000 КМ и у поређењу са истим периодом 2016. године повећан је за 14,23%. У истом периоду остварен је извоз у вриједности од 3.476.889.000 КМ, што у односу на 2016. годину представља повећање од 21,2%. Остварени увоз у периоду јануар-децембар 2016. године износио је 4.857.578.000 КМ, што представља повећање за 9,7% у поређењу на 2016. годину. Спољнотрговински дефицит у 2017. години износио је 1.320.689.000 КМ. Покривеност увоза извозом у 2017. години износила је 71,6% у односу на 2015. години када је износила 64,80%.

Табела 3: Спољнотрговински биланс Републике Српске за период 2012-2017. г.(у хиљ. КМ)

година	извоз	увоз	обим	салдо	покривеност увоза извозом
2012.	2.374.737	4.487.548	6.862.285	-2.122.811	52,90%
2013.	2.604.090	4.557.635	7.161.725	-1.953.545	57,10%
2014.	2.692.013	4.946.061	7.638.074	-2.254.048	54,40%
2015.	2.613.924	4.369.179	6.983.103	-1.755.255	59,80%
2016.	2.869.101	4.426.945	7.296.046	-1.557.844	64,80%
2017.	3.476.889	4.857.578	8.334.467	-1.320.689	71,60%

Извор: Аутор на основу Статистичког годишњака Републичког завода за статистику Републике Српске за 2017. годину

Запосленост

Према подацима Републичког завода за статистику у 2017. години у Републици Српској било је укупно 260.608 запослених лица. Поредићи просјек 2017. године са просјеком 2016. године број запослених већи је за 2,9%. Просјечан број незапослених лица у 2017. години износио је 120.056, односно 8,8% мање у односу на просјечан број незапослених лица у 2016. години.

Табела 4: Број запослених, број незапослених, стопа незапослености и запослености

година	просјечан број запослених	просјечан број незапослених	статистичка стопа незапослености	анкетна стопа незапослености	анкетна стопа запослености
2012.	238.178	153.225	39,10	25,60	35,30
2013.	238.640	151.290	38,80	27,00	34,60
2014.	241.544	145.919	37,70	25,70	34,90
2015.	245.975	139.465	35,60	25,20	35,20
2016.	253.306	131.659	34,20	24,80	35,50
2017.	260.608	120.056	31,50	21,00	37,30

Извор: Аутор на основу Статистичког годишњака Републичког завода за статистику Републике Српске за 2017. годину

Актуелно стање сектора МСП у Републици Српској

Мала и средња предузећа су генератор економског развоја у Републици Српској. Она повећавају степен и обим коришћења нових ресурса привреде, уз висок степен флексибилности и адаптирања новим тржишним и другим условима. Она промовишу приватну својину и предузетничке вјештине. Покретач су развоја у земљама тржишне привреде и земљама у транзицији. Развој малих и средњих предузећа омогућава: повећање друштвеног производа, повећање привредних субјеката, креирање нових радних места, подизање животног стандарда, супституцију увоза и већу извозну конкурентност домаће привреде. Број и успјешност МСП и њихов равномјерни географски распоред утиче и на равномјерни развој Републике Српске. Постизање конкурентске предности у глобалној привреди захтијева иновативан приступ пословању, превасходно када се ради о знању. У том смислу, управљање у МСП мора да буде оријентисано у правцу улагања у знање и повећање продуктивности рада и ефеката знања.

Стање у сектору МСП сагледано је на основу података Пореске управе Републике Српске која располаже са јединственим системом за регистрацију, контролу и наплату доприноса. Поред података Пореске управе Републике Српске, кориштени су подаци Републичког завода за статистику Републике Српске, Агенције за посредничке, информатичке и финансијске услуге - АПИФ, институција и организација Републике Српске које кроз своје дјеловање пружају подршку привреди те одјелења за привреду и развој јединица локалне самоуправе Републике Српске. Највеће учешће у структури БДП имају МСП-правна лица са 26,8% затим велика предузећа са 17,2% те предузетници са 6,8%.

Табела 5: Учешће сектора МСП у БДП Републике Српске за период 2011-2016. година

Врста субјекта	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Микро предузећа (до 9 запослених)	5,5	5,2	5,2	5,4	5,4	5,4
Мала предузећа (10 до 49 запослених)	9,8	9,9	9,9	10,3	9,8	9,5
Средња предузећа (50 до 249 запослених)	9,9	9,0	9,9	10,0	10,4	11,9
предузетници	7,3	7,4	7,3	7,2	7,0	6,8
Укупно МСП	32,5	31,5	32,3	32,9	32,6	33,6
Велика предузећа (преко 250 запослених)	15,5	15,5	16,5	15,8	17,3	17,2
Укупно	48,0	47,0	48,8	48,7	49,9	50,8

Извор: Аутор на основу Статистичког годишњака Републичког завода за статистику Републике Српске за 2016. годину

Табела 6: Структура сектора МСП у Републици Српској са 31.12.2016. године

Врста субјекта	Правна лица	Учешће %	Предузетници	Учешће %	Укупно	Учешће %
Микро запослених) (до9	15.171	88,32	21.891	98,82	37.062	94,23
Мала запослених) (10-49	1.623	9,45	253	1,14	1.876	4,77
Средња запосл.) (50-249	383	2,23	7	0,03	390	0,99
Укупно:	17.177	100,00	22.151	100,00	39.328	100,00

Извор: Аутор на основу Извјештаја Пореска управа Републике Српске за 2016. годину

Табела 7: Број запослених у МСП и код предузетника са 31.12.2016. године

Врста субјекта	Правна лица	Учешће %	Предузетници	Учешће %	Укупно	Учешће %
Микро (до 9 запослених)	20.859	22,64	32.495	86,08	53.354	41,08
Мала (10-49 запослених)	32.721	35,51	4.115	10,90	36.836	28,36
Средња (50-249 запослених)	38.556	41,85	1.140	3,02	39.696	30,56
	92.136	100,00	37.750	100,00	129.886	100,00

Извор: Аутор на основу Извјештаја Пореска управа Републике Српске за 2016. годину

Истраживање је показало, да је стање у области МСП у Републици Српској сљедеће:

- У Републици Српској је пословало 39.400 привредних субјеката од чега 17.177 МСП-правних лица, 70 великих предузећа и 22.153 предузетника.
- У структури правних лица доминирају микро предузећа са 15.171 субјеката, затим мала предузећа са 1.623 субјекта те средња предузећа са 383 субјекта.
- Највећи број МСП или 35,34% је пословао у сектору трговине на велико и мало, поправка моторних возила и мотоцикала, затим у секторима прерађивачка индустрија 13,87%, хотелијерство и угоститељство 12,14% и саобраћај и складиштење 8,36%.
- Према облику организовања су доминатна друштва са ограниченом одговорношћу или 85,54%.
- Од укупно 39.328 МСП који су у 2016. години пословали у Републици Српској, њих 43,41% послује у привредном подручју Бања Лука односно привредном подручју Бијељина 16,55% и Источно Сарајево 14,53%.
- Сви привредни субјекти у Републици Српској запошљавали су 179.454 лица од чега је највећи број запослених код МСП-правних лица или 92.136 лица, затим у великим предузећима 49.568 лица те код предузетника 37.750 лица (укључујући и 2 велика предузетника).
- Предузетници су у 2016. години просјечно запошљавали 1,7 радника, микропредузећа 1,3 радника, мала предузећа 20,1 радника, средња предузећа 100,6 радника док је просјек запослених у великим предузећима 708,1 радник.
- Посматрано по секторима дјелатности, највећи број запослених у сектору МСП је у прерађивачкој индустрији која запошљава 36.097 радника или 27,79% од укупног броја запослених и у трговини на велико и мало, поправка моторних возила имотоцикала у којем је запослено 33.965 радника или 27,06%.
- МСП-правна лица су у 2016. години остварила 75,99% пословних прихода свих предузећа, 76,39% прихода од продаје на иностраном тржишту и 81,68% укупне нето добити свих предузећа.

- Број МСП на 1000 становника у 2016. години износио је 29,33 МСП у нефинансијском пословном сектору.

Када компарирамо показатеље у сектору МСП за 2016. годину у односу на 2015. годину можемо констатовати сљедећа кретања:

- Укупан број привредних субјеката повећан је за 2%
- Број МСП-правних лица је повећан за 2,02% а број предузетника је повећан за 0,7%
- Укупан број запослених у свим привредним субјектима је повећан за 0,75%
- Финансијска подршка сектору МСП на републичком нивоу пружена је за реализацију пројеката запошљавања и samozapošljavanja, за подршку пројеката у области развоја туризма и за пројекте енергетске ефикасности и заштите животне средине у укупном износу 12.351.325 КМ. Поред наведених средстава треба поменути и средства пласирана кроз кредитне линије Инвестиционо-развојне банке Републике Српске у укупном износу од 34.998.700 КМ за 46 МСП те одобрене гаранције Гарантног фонда Републике Српске у износу од 844.321,99 КМ за 5 МСП. Укупно 35 јединица локалне самоуправе у Републици Српској су у области МСП пласирале 4.270.322,15 КМ, од чега 79,03% бесповратних средстава. Позитивна кретања у овом сектору показују да ће економски раст овог подручја у наредном периоду остати стабилан.

Дакле истраживање је показало да мала и средња предузећа (правна лица и предузетници), у укупној привреди Републике Српске чине 99,8% свих субјеката, запошљавају 72,1% укупно запослених лица и остварују 76% пословних прихода свих предузећа, 76,4% прихода од продаје на иностраном тржишту и 81,7% укупне нето добити свих предузећа. Препознајући значај овог сектора Влада Републике Српске је у претходном периоду створила оквир за подршку (стратешки, институционални и финансијски), који се стално развија и надограђује.

- Институционални оквир за подршку МСП чине Министарство индустрије, енергетике и рударства, Републичка агенција за развој МСП и локалне развојне агенције у јединицама локалне самоуправе (укупно 13 агенција). Поред ових институција подршку дају и остала министарства, одјељења за привреду и развој на локалном нивоу, Привредна и Занатско-предузетничка комора, Гендер центар и друге институције.
- Свакако треба поменути и Савјет за развој МСП и предузетништва Републике Српске, који представља савјетодавно тијело Владе чији су чланови представници предузетника и институција.
- Финансијски оквир за подршку пружа Инвестиционо-развојна банка и Гарантни фонд Републике Српске, кроз кредитне и гарантне линије намијењене почетницима и предузетницима које су омогућиле успостављање нових и развој постојећих МСП. Поред наведеног веома су значајни и бесповратни подстицаји из републичког буџета и локалних буџета.
- Усвојена је Стратегија развоја малих и средњих предузећа у Републици Српској за период 2016–2020. година. Овај стратешки документ предвиђа подршку јачању конкурентности, подршку стварању повољног окружења за МСП и подршку развоју и промоцију предузетништва и предузетничких вјештина, уз активну улогу и координацију Министарства индустрије, енергетике и рударства и Републичке агенције за развој МСП.
- Проведена је реформа регистрације пословања привредних друштава и занатско-предузетничке дјелатности, успостављен one-stop-shop те смањен број процедура, као и потребни трошкови и вријеме за регистрацију. Такође, проведене су и реформе привредног система и реформе за сузбијање сиве економије које имају за циљ јачање привреде, смањење баријера и смањење пословања на црно.
- У периоду 2011-2016. година за подршку развоју малих и средњих предузећа одобрено је око 640 милиона КМ, од чега се износ од преко 110 милиона КМ односи на бесповратна средства. Такође, путем Завода за запошљавање у континуитету се реализују различити програми који за циљ имају подршку малим и средњим предузећима и запошљавању. Само у 2016. год. за ове намјене је одобрено преко 11,4 милиона КМ.

- Поред тога, Министарство индустрије, енергетике и рударства и Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа кроз учешће у имплементацији међународних пројекта обезбјеђују и додатну подршку развоју МСП у Републици Српској.
- Један од тих међународних пројеката и програма подршке је Програм COSME који се финансира из буџета Европске уније и има за циљ јачање конкурентности и одрживости предузећа, а посебно малих и средњих предузећа. Укупан буџет Програма COSME за период 2014-2020. година износи око 2,3 милијарди евра. Република Српска је формирала свој конзорцијум Европске мреже предузетништва који чине Агенција, Комора, универзитети у Бањој Луци и Источном Сарајеву и Иновациони центар Бања Лука. У наредном периоду предвиђене специјализоване радионице, стручне обуке, подршка у интернационализацији пословања, трансфер знања и унапређење иновативних капацитета предузећа.
- Осим Европске мреже предузетништва Агенција за развој малих и средњих предузећа у области иновација и МСП, учествује у реализацији још два пројекта: Пројекат SIDA Challenge to Change, који финансира Сида Шведска и пројекат „Акцелератор“ који се суфинансира из Дунавског транснационалног програма.
- У оквиру првог пројекта у 2017. години успостављен је иновациони фонд за подршку МСП, успјешно је проведен први јавни позив и додијелена су грант средства. У 2018. години провешће се два јавна позива за додјелу грант средстава иновативним и друштвено-одговорним домаћим МСП.
- Пројекат Акцелератор има за циљ побољшање приступа финансирању иновација кроз јачање институционалних услова и инструмената јавних политика за акцелерацију. Примарна циљна група су МСП, те организације за подршку пословању, које ће бити повезане у Дунавску транснационалну мрежу као и финансијске институције за подршку МСП. Пилот програм акцелерације биће тестиран два пута током 2018. године а подршку ће добити по 10 почетника у пословању.

Конкурентност економије Републике Српске и Босне и Херцеговине

Индекс глобалне конкурентности 2016-2017 (The Global Competitiveness Index)

Извјештај за 2016-2017 обухвата преглед конкурентности 138 економија и садржи детаљан профил сваке економије са преко 100 индикатора (GCR, 2017.). БиХ је остварила напредак у односу на претходни извјештај, а највећи напредак забиљежен је у области макроекономског окружења (са 98. мјеста на 76. мјесто). За два мјеста (са 103. на 101.) је побољшан ранг развоја финансијског тржишта те пословна софистицираност (са 125. на 115. мјесто). Непромијењено мјесто у односу на прошлу годину биљежи стуб ефикасности тржишта роба (129. мјесто) а највећи пад у области иновативности (са 115. мјеста на 125. мјесто) те здравства и основног образовања (са 48. на 50. мјесто). У извјештају је наглашено да БиХ мора провести структурне реформе, како би постигле виши ниво конкурентности као предуслов закономски раст и толико жељени раст запослености. Као највеће потешкоће у БиХ сунаведене неефикасна администрација, високе пореске стопе и дестимулативна пореска регулатива, политичка нестабилност и корупција. Најбоље резултате у региону остварила је Словенија (56. мјесто).

Перспективе раста и развоја сектора МСП у Републици Српској

Истраживања су указала су да је потребно даље унапређење иновативности сектора МСП, што се може постићи кроз меку и тврду подршку сектору МСП. Тврда подршка подразумијева унапређење локалног пословног амбијента, пословне инфраструктуре као и лакшег приступа финансијским изворима. Мека подршка тиче се пружања развојних услуга за постизање иновативног капацитета у оквиру сектора МСП.

Могу се издвојити, за нас корисна искуства, Аустрије и Италије које су своје економске проблеме рјешавале захваљујући развоју малог бизниса (Statistik Austria, 2014). У Италији доминирају мала предузећа чија је покретачка снага закон који третира локалну средину као

фактор отварања нових радних мјеста. Дакле, влада својим мјерама ствара амбијент погодан за предузетничке подухвате. У складу са прописима ЕУ нуде се различите помоћи развоју малог бизниса у виду планирања, школовања, техничке и финансијске помоћи, субвенција и закона (Баковић, Ледић-Пурић, 2011). Аустрија је такође земља у којој више од 99% од укупног броја предузећа чине мала и средња предузећа. Позната је по томе што одавно развија и његује систем подршке малом бизнису. Словенија се од земаља у региону наводи као најбоља пракса у области развоја МСП. Од 1991. године у Словенији је дјеловало Министарство за мали бизнис (које је касније припојено Министарству за економске послове Словеније као Центар за развој малог бизниса). Министарство је имало велики обим активности на подршци развоју МСП. Активности укључују успоставу више мрежа за развој МСП, као што су Словеначка Мрежа за развој пословних иновација, која обухвата 210 промотивних и иновативних центара, Удружење бизнис консултаната, Удружење бизнис инкубатора које укључује 17 бизнис инкубатора, Удружење предузетничког капитала које укључује 15 фондова ризичних инвестиција и 42 општинска фонда, те Удружење бизнис клубова и асоцијација, са 12 организација чланица. Осим ових напора, у Словенији су успостављени и локални бизнис центри и локални гарантни фондови. Као резултат, Словенија данас има најбоље резултате у области развоја МСП од свих транзиционих земаља.

Може се констатовати да економија Републике Српске располаже извјесним потенцијалима (као што су знање и вјештине) који се не користе довољно ефикасно. Разлог је слаба или недовољна повезаност између, са једне стране сектора МСП и са друге стране научних институција и високошколских установа. Истраживачке и развојне активности наведених институција у највећој мјери нису усклађене са сектором МСП, будући да су њихове главне истраживачке активности или фундаменталне природе, или за циљ имају ниво, који још увијек није постигнут код већине произвођача, посебно оних из сектора МСП. Отуда потреба да се наведена веза успостави на новим основама. Треба нагласити да се у оквиру економије Републике Српске, унутар сектора МСП, у међувремену успјешно развио један значајан привредни сегмент, који из године у годину биљежи константан раст и развој, а ради се о развоју ИЦТ сектора МСП. Овдје се сагледавају значајно потенцијали даљег раста и развоја сектора МСП.

Препоруке за побољшање стања

Како би се изградио стабилан, предвидив и стимулативан привредни амбијент, који ће допринијети успјешном пословању постојећих и развоју нових предузећа, као и развоју конкурентне привреде, потребно је побољшати и модернизовати законодавни оквир, унаприједити пословну инфраструктуру, отклонити препреке за пословање и поједноставити административне процедуре, те је потребно:

- Провести регулаторну реформу. Иако је регулаторна реформа већ започела у низу области које тангирају пословање привредних субјеката, због ширине захвата и дубине потребних промјена потребно је вријеме и истрајност да би се осјетила значајнија побољшања у општем пословном окружењу. Регулаторна реформа треба да обухвати креирање нових прописа, измјену постојећих, али и укидање оних који представљају препреку привредном развоју, кроз максимално уважавање потреба привреде.
- Смањити административне процедуре и поједноставити административни систем. Смањивањем броја процедура и скраћивањем времена потребног за регистровање предузећа подстиче се развој предузетништва и ствара стимулативно предузетничко окружење. Упрошћавање административног система, увођењем концепта јединствених шалтера имплементацијом принципа „све на једном мјесту” и пружање услуга за испуњавање свих неопходних услова и прибављање сагласности потребних за издавање локацијских и грађевинских дозвола, би у великој мјери утицало на отварање пута страним инвестицијама.
- Смањити порезе. Висина пореских оптерећења и даље ће представљати препреку за инвестиције ако се не спроведе пореска реформа. У наредном периоду је неопходно

смањити јавну потрошњу и буџетски дефицит, порезе и доприносе, а у циљу стимулације даљег раста приватног сектора и страних инвестиција.

- Прилагодити регулативу стандардима и препорукама Европске уније. Процес европских интеграција захтијева свеобухватно прилагођавање политика, институционалног оквира и правног система с циљем достизања европских стандарда у свим областима. Надаље, процес правне хармонизације и прихватања европских стандарда подразумијев а обимне унутрашње реформе, општу консолидацију система, снажнији привредни развој и интензивније спољно политичко дјеловање у областима које утичу на динамику односа Републике Српске (БиХ) и Европске уније.
- Донијети програм мјера за спречавање сиве економије. У циљу смањивања сиве економије нужно је извршити детаљније истраживање узрока, мјеста настајања, облика и размјера и на крају предложити мјере и активности за њено смањивање. Према појединим процјенама величина удјела сиве економије износи око 30% БДП-а БиХ (GCR, 2017), а регистровани су различити појавни облици.
- Усвојити стратегију за привлачење страних директних инвестиција. Овом стратегијом треба дефинисати од којих и каквих страних инвестиција ће економија имати највише користи, као и дефинисати секторе – дјелатности у којима Република Српска има највеће конкурентске предности. Привлачење и задржавање страних инвестиција је један од основних циљева Републике Српске, јер доприноси отварању нових радних мјеста, повећању конкурентности и извоза, као и повећању привредног раста и развоја.

ЗАКЉУЧАК:

У овом раду је спроведено истраживање актуелног стања раста и развоја МСП у економији Републике Српске. У истраживању се пошло од претпоставке да је сектор МСП значајан економски фактор развоја економије Републике Српске и да посједују значајан потенцијал за даљи раст и развој. У циљу потврђивања уведених претпоставки, у истраживању се пошло од сагледавања контекста економског подручја Републике Српске у коме се одвија раст и развој сектора МСП, у оквиру кога је спроведено више анализа, и то: кључних економских показатеља економије Републике Српске, актуелног стања развоја сектора МСП, перспективе будућег развоја МСП у Републици Српској. Истраживање је потврдило полазне хипотезе да су предузетништво, односно мала и средња предузећа окосница развоја Републике Српске:

- МСП су укупном броју предузећа заступљена са 99,8 % и учествују са око 33,6 % у бруто друштвеном производу Републике Српске;
- Сектор МСП запошљава 72,1% од укупно запослених у привредном сектору, што значи да је апсорбовао велики проценат оних који су остали без посла у током транзиције;
- Бруто промет који оstarују МСП у укупно оствареном промету учествује са 76,4 %, што показује да сектор МСП оstarује више од 3/4 укупно остварене додатне вриједности.

Дакле, кључни елемент економске реформе у БиХ мора бити наставак транзиције ка тржишној привреди са енергичним приватним сектором. Искуство у централној Европи је показало да напредак у овом смислу захтијева истовремен напор у три критична подручја: развоју мотивирајуће пословне средине за постојеће и нове приватне бизнисе, приватизацији државне имовине, те развоју дисциплинованог и конкурентног финансијског сектора. Важни реформски циљеви морају бити стимулативне мјере економске политике и успостављање тржишних институција, чиме ће се обезбиједити развојна подршка МСП сектору, прије свега у функцији отварања нових радних мјеста и повећања степена флексибилности и тржишне оријентације привредне структуре.

ЛИТЕРАТУРА:

1. A Recovery on the Horizon? Annual Report on European SMEs 2014/2015 Final Report, доступно на : <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2017/annual-report-smes-2017-en.pdf>
2. Баковић Т., Ледић-Пурић Д.: Улога иновација у пословању малих и средњих предузећа, Пословна изврсност, Загреб, година. 5 (2011) бр. 1
3. Берберовић Ш., Петковић С.: Економика и управљање малим и средњим предузећима, Економски факултет, 2012.
4. Вукмировић, Н.: Савремено предузетништво-наука и вјештина пословног успјеха, Економски факултет, Бања Лука, 2006
5. GCR (2017.) The Global Competitiveness Report 2016-2017.
6. EC-Annual Report on European SMEs 2015, Gunilla Almgren Peter Faross, Crafts and SMEs priorities for the next term of the European Commission and the European Parliament , Maison de Leconomie Europeenne- Rue Jacques de Lalaingstraat, Bruxelles.
7. Извјештај Пореске управе Републике Српске за 2016. годину.
8. Републички завод за статистику Статистику (2018). Статистички годишњак за 2017. годину, Бања Лука.
9. Statistik Austria (2014): Business demography http://www.grosszaehlung.at/web_en/statistics/enterprises/business_demography/index.html

***SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES AS A FACTOR OF LIVING STANDARD GROWTH
IN THE REPUBLIC OF SRPSKA***

Summary

Small and medium-sized enterprises present the key factor of economic development of the state, because they employ the largest part of the working population and so significantly influence the generation of gross domestic product. Furthermore, they solve the problem of unemployment, raise living standards and strengthen the international competitive position of the country through export. In order to point out the importance of the development of the SME sector, this paper presents the results of the state and prospects of development of the SME sector in the Republic of Srpska. The basic premise of the research is that the SME sector is a particularly important factor in the economic development of Republic of Srpska, having a significant potential for further growth and development.

Key words: SME, economic development, employment

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.624(082)
343.3/.7(082)

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Друштвене девијације (3 ;
2018 ; Бања Лука)

Ne nasilju - jedinstven društveni odgovor : zbornik radova / Treća
međunarodna naučna konferencija Društvene devijacije, Banja Luka,
2018. godine ; [glavni i odgovorni urednik Nebojša Macanović ; urednici
Jagoda Petrović, Goran Jovanić]. - Banja Luka : Centar modernih
znanja, 2018 (Banja Luka : Markos). - 642 str. : graf. prikazi, tabele ; 30
cm

Tekst ćir i lat. - Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 200. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. -
Summaries.

ISBN 978-99976-722-4-7

COBISS.RS-ID 7386904

ISBN 978-99976-722-4-7

9 789997 672247